

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

Οὐκ ἔστι περὶ οὗτου ἄν θειοτέρου ἀνθρώπου
βουλευσάιτο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οικειῶν.
(Πλάτων, Θεάγης).

ΤΟΜΟΣ ΙΒ΄. — ΤΕΥΧΟΣ Α΄ Β΄ Γ΄.

Ἰανουάριος, φεβρουάριος, Μάρτιος.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΦ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1890

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΩ Α' Β' Γ' ΤΕΥΧΕΙ

Τὰ νομοσχέδια τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως	1 — 32
Τὸ περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν ἤδη ὑπαρχόντων Διδασκαλείων νομοσχέδιον	36 — 58
Τὸ περὶ μονοτάκτων Διδασκαλείων νομοσχέδιον	59 — 74
Τὸ περὶ ὑποδιδασκαλείων νομοσχέδιον	75 — 79
Τὸ περὶ Διδασκαλείων τῶν τεχνικῶν μαθημάτων	80 — 81
Τὸ περὶ ἰδρύσεως Διδασκαλείου θηλέων ἐν Μεσολογγίῳ νομοσχέδιον	82 — 89
Τὸ περὶ ἰδρύσεως ἀνωτέρων Παρθεναγωγείων νομοσχέδιον	90 — 95
Τὸ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νομοσχέδιον	96 — 122

Αἱ περιλήψεις τῶν συζητήσεων τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου τῶν ἐν τῇ γενικῇ συνελεύσει αὐτοῦ καὶ ἐνώπιον τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς καταχωρηθῆσονται ἐν τῷ ἐπομένῳ τεύχει.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατοῦσιν οἱ κύριοι Ἐμμ. Γαλιάνης καὶ Γεώργιος Δέρβος καθηγηταί.

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΒ'.	Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος.	ΤΕΥΧΟΣ Α', Β', Γ'.
-----------	-----------------------------------	--------------------

Γ Ν Ω Μ Η

ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΩΝ
ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἀναλαβόντες ἐντολῇ τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο εἰς τὴν Βουλὴν ὑποβληθέντων νομοσχεδίων περὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἠρευνήσαμεν ἐπισταμένως καὶ τὴν προτασομένην αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν καὶ αὐτὰ τὰ νομοσχέδια, ἵνα ἐν ἐκείνῃ μὲν ἀνεύρωμεν τὰ αἴτια, δι' ἃ ἡ καχεξία ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, ἐν τούτοις δ' ἐξετάσωμεν τὰ μέσα, δι' ὧν εἰκάζεται, ὡς λέγουσιν, ἡ διόρθωσις τῶν κακῶς κειμένων.

Ἡ ἐπιτροπεία διὰ μακρῶν ἐν ἀλληπαλλήλοις συνεδρῆσις συζητήσεων καὶ ἀπολύτως καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ καθεστῶτα παρ' ἡμῖν τε καὶ ἄλλοις πεφωτισμένοις ἔθνεσιν ἐξίκετο εἰς πορίσματα ἁποφώνως ἀποδεκτὰ γενόμενα τάδε.

Ὁ ζῆλος καὶ ἡ προθυμία τῶν ὑποβαλόντων τὰ νομοσχέδια ταῦτα εἶνε ἄξια παντὸς ἐπαίνου, διότι σκοπεῖται ἡ ἀνθρώπις τῶν κακῶς ἐχόντων, ἀλλ' ὡς φρονοῦμεν, τὰ προβαλλόμενα ταῦτα οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον συντελοῦσι πρὸς τὸ ἐπιζητούμενον καὶ ἐξηγοῦμεθα πλατύτερον

Ἐπὶ τῆς κοινῆς ὁμολογίας βασιζόμενοι δέχονται πλημμελῆ τὴν λειτουργίαν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀναγράφουσιν ὡς αἴτια τοῦ κακοῦ

) Ἐν τέλει τοῦ τεύχους τούτου καταχωρίζονται περιλήψεις τῶν συζητήσεων τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου τῶν ἐν τῇ γενικῇ συνελεύσει αὐτοῦ καὶ ἐνώπιον τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς.

α) τὴν ἔλλειψιν τῆς ὀργανικῆς τῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως συνοχῆς καὶ ἐνότητος· β) τὸ ἔπρακτον σύστημα τῆς ἐπιβλέψεως καὶ τοῦ ἐλέγχου· γ) τὴν ὑποδεεστέραν τοῦ δέοντος περὶ τὸ ἔργον παρασκευὴν καὶ κατάρτισιν τῶν διδασκόντων· δ) τὴν ὀπωσοῦν εὐτελεῆ ἀμοιβὴν τῶν ἐπὶ τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῆς ἡμετέρας νεότητος τεταγμένων· ε) τὴν ἔλλειψιν ἀληθοῦς εὐθύνης, πειθαρχικῶν ποινῶν καὶ κέντρου ἐγερτικοῦ ἀμίλλης καὶ φιλοτιμίας πρὸς προκοπὴν καὶ ς) τὴν τῆς τύχης αὐτῶν καὶ τῆς θέσεως ἀστασίαν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκτίθενται τὰ λαμβανόμενα μέτρα πρὸς ἄρσιν τῶν αἰτίων τούτων καὶ οἱ δικαιολογικοὶ λόγοι, ταῦτα δὲ εἶνε τάδε· 1) κατάργησις τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ἢ ὡς εὐφρόμως λέγεται, *μετάδοσις* τῶν δύο κατωτέρων τάξεων εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, τῆς δὲ ἀνωτέρας εἰς τὸ γυμνάσιον, διότι τὸ μὲν ἀπέβησαν ἄκαρπα τὰ τοιαῦτα σχολεῖα, ἅτινα καὶ διορθούμενα ἔσονται ἀνωφελῆ, τὸ δὲ εἶνα εὐρυνθῆ ἡ δημοτικὴ παιδεία· 2) προσθήκη εἰς τὰ γυμνάσια καὶ ς' τάξεως, ὅπου ἂν κριθῆ ἀναγκαῖον, τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἐλλειπῆ παρασκευὴν τῆς εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἀκαθέκτως ὀργῶσης, ἀπὸ τινῶν δ' ἐτῶν ἀκριτῶς καὶ ἀήρως εἰς αὐτὸ εἰσαγωγῆς νεότητος· 3) μείωσις τῆς Λατινικῆς, διότι εἶνε νεκρὰ καὶ φθίνουσα, καὶ εἰσαγωγή ἀντ' αὐτῆς τῆς Γερμανικῆς· 4) αὐξήσις τοῦ μισθοῦ· 5) περιορισμὸς τῆς ἰδιωτικῆς ἐργασίας εἰς τρεῖς καθ' ἑβδομάδα ὥρας· 6) παροχὴ κέντρου ἀμίλλης· 7) ἐξασφάλισις τῆς θέσεως τῶν διδασκόντων διὰ τοῦ ἰδρυομένου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν· 8) τελεία διαγραφὴ τῆς ψυχολογίας καὶ λογικῆς.

Καὶ ταῦτα μὲν κεφαλαιωδῶς καὶ σχεδὸν αὐτῇ λέξει ἀναγράφονται ἐν τε τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει καὶ τοῖς σχεδίοις νόμου, ἡμεῖς ὅμως προνοῦμεν ὅτι καὶ τὰ φερόμενα αἰτία δὲν εἶνε τὰ πραγματικὰ καὶ οὐσιώδη, ἀλλὰ μόνον φαινόμενα καὶ ἐξωτερικά, καὶ τὰ ὑποδηλούμενα μέτρα ἥκιστα συντελοῦσι πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον ἀγαθὸν σκοπὸν.

Τῷ πρώτῳ αἰτίῳ ἀντιτάσσεται τὸ πρῶτον μέτρον, δι' οὗ κατὰ δῆλον γίνεται ὅτι ὀργανικὴν ἐνότητα καὶ συνοχὴν νοοῦσιν οὐχὶ τὴν ἐπιτελικὴν καὶ ἀπαραίτητον, ἀλλὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐπουσιώδη ἦτοι τὴν εἰς δύο διαίρεσιν τῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως σχολείων, δηλαδή εἰς ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ γυμνάσιον, δι' ὃ καὶ εὐχερῆ πάνυ εὐρίσκουσι τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ καταμελίζοντες ἄγαν τεχνικῶς τὸ ἔργον τούτων καὶ ἀποστέλλοντες τὰ μὲν δύο τρίτα εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, τὸ δὲ ἐν τρίτον

εἰς τὸ γυμνάσιον. Ἄλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη προῆλθεν ἐκ πλάνης καὶ εἰς ὄλεθρον ἄγει. Καὶ ἡ μὲν πλάνη προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἀπέβλεψαν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς μέσης καὶ τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως, ἐνεκα δὲ τούτου ἐκλαθόντες ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀμφοτέρων συνανέμιξαν δύο διαφορα πρᾶγματα οὐδόλως συμμιγνύμενά· διότι ἄλλος ὁ σκοπὸς τῆς δημοτικῆς καὶ ἄλλος ὁ τῆς μέσης παιδεύσεως. Ἄγει δὲ εἰς ὄλεθρον προφανῆ, διότι περιορίζεται ὁ πρὸς τὴν μέσιν παιδείαν ἀπαιτούμενος χρόνος. Δύναται τις νὰ εὐρύνῃ καὶ κατὰ χρόνον καὶ κατὰ μαθήματα συμφοῆ τὴν δημοτικὴν παιδείαν, οὐδέποτε ὅμως δύναται λογικῶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι διὰ τοῦ τοιοῦτου ἀντικαθίσταται ἡ μέση παιδεία καὶ δύναται ἀβλαβῶς νὰ περιορισθῆ ὁ καθωρισμένος χρόνος. Τὸ πρόγραμμα τῶν πλήρων νέων δημοτικῶν σχολείων οὐδὲν περιλαμβάνει μαθήματα τῶν νῦν ἐν τῇ μέσῃ διδασκόμενων, δῆλον ἐντεῦθεν ὅτι δὲν μετατίθενται, ὡς λέγεται, αἱ δύο τοῦ ἑλληνικοῦ τάξεις, ἀλλὰ διαγράφονται καὶ κατ' ἀκολουθίαν περιορίζεται ὁ χρόνος ὁ λογικῶς ἀπαιτούμενος πρὸς τὴν μέσιν ἐκπαιδεύσιν. Τὸ δὲ λεγόμενον ὑπὸ τινῶν ὅτι ἐν ταῖς δυσὶ ἀνωτέραις τάξεσι τοῦ νέου δημοτικοῦ σχολείου διδαχθήσονται τὰ νῦν διδασκόμενα μαθήματα ἐν ταῖς δυσὶ κατωτέραις τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου δὲν εἶνε ἀληθές, διότι τὸ μὲν ἐλλείπει ὅλως ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας γλώττης, τὸ δὲ μόνον κατ' ὄνομα ἁμοιάζουσιν ἕνα τῶν δύο σχολείων μαθήματα, οὐσιωδῶς ὅμως διαφέρουσιν, ἅτε διαφόρου σκοποῦ καὶ ἐκτάσεως, γνωστὸν δὲ παντὶ ὅτι κατ' ὄνομα μὲν τὰ μαθήματα εἶνε τὰ αὐτὰ καὶ ἐν ταῖς τρισὶ βαθμῖσι τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ βεβαίωτατον ὅτι μόνον κατ' ὄνομα ἁμοιάζουσι, διαφέρουσι δὲ οὐσιωδῶς καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται ποτὲ τὸ κατώτερον σχολεῖον νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ ἀνώτερον. Πρὸς μείζονα σαφήνειαν τοῦ πράγματος δύναται τις νὰ ἁμοιώσῃ τὰς τρεῖς τῆς παιδεύσεως βαθμίδας πρὸς τρεῖς κύκλους ἁμοικέντρους μὲν ἀλλ' ἀκτῆνος διαφόρου. Δύναται νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι διὰ προσθήκης καὶ ς' τάξεως περιορίζεται τὸ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν δύο τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου κακόν, ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶνε ἀνυπόστατος· α') διότι ἡ τάξις αὕτη προστίθεται οὐχὶ πᾶσιν ἀλλὰ μόνον ἐκλεκτοῖς γυμνασίοις· β') διότι, ὡς ρητῶς λέγεται, διὰ τῆς τάξεως ταύτης σκοπεῖται διδασκαλία μαθημάτων ἀνωτέρων τῶν νῦν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενων, ἵνα τελειότεροι μεταβαίνωσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον οἱ σπουδάζοντες καὶ περιορισθῆ ἡ πληθὺς τῶν ἀπολυομένων καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μεταβαίνόντων καὶ γ') διότι καὶ ἂν προστεθῆ τοιαῦτη

τάξις πᾶσι τοῖς γυμνασίοις καὶ ἂν δὲν προστεθῶσιν ἀνώτερα μαθήματα, πάλιν περιορίζεται εἰς ἕξ ἀπὸ ἑπτὰ ἐτῶν ἢ μέση ἐκπαίδευσις, πανταχοῦ δὲ γῆς ἢ μέση ἐκπαίδευσις εἶνε ὀκταετῆς μέχρι δεκαετοῦς καὶ παρ' ἡμῶν δὲ πολλάκις ἐγένετο λόγος περὶ προσθήκης ὀγδόης τάξεως, ἀγνοοῦμεν δὲ τί νῦν παθόντες τὴν ἀντίθετον ἐτρέπημεν. Δυνάμεθα νὰ αὐξήσωμεν ὅσον ἂν θέλωμεν τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν κατὰ χρόνον, ἀναλόγως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, οὐδέποτε ὅμως δυνάμεθα ἕνεκα τούτου νὰ περιορίσωμεν τὸν πρὸς τὴν μέσην ἀπαιτούμενον χρόνον, διότι οὐδετέρα τούτων δύναται νὰ ἀναπληρώτῃ τὴν ἐτέραν. Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι καὶ τὸ ἀναγκαστικὸν αἴτιον δὲν εἶνε τὸ ἀληθές καὶ τὸ ὑποδηλούμενον μέσον διορθώσεως δὲν εἶνε λυσιτελής, ἐλλείπει ἀληθῶς συνοχὴ καὶ ἐνότης ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, ἀλλ' αὕτη εἶναι ἐσωτερικὴ καὶ οὐσιώδης καὶ αἴρεται δι' ἄλλων μέτρων, ὡς ρηθῆσεται κατωτέρω.

Ἀποδοκιμάζομεν λοιπὸν τὴν κατάργησιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ εὐρίσκομεν τὸν περὶ τούτων θεσμὸν λελογισμένον διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους: α') ἵνα μὴ περιορισθῇ ὁ μόλις ἐπικρῶν διὰ τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν ἑπταετῆς χρόνος· β') διότι μεταξὺ τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς γυμνασιακῆς παιδείας ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ δευτέρως τις σταθμὸς, ἀφ' οὗ, ὡς ἀπὸ τελείου πῶς κύκλου, νὰ ἀπέρχηται εἰς τὸν κοινὸν βίον χρησιμώτερος καὶ τελειότερος ὁ παιδευόμενος· γ') διότι τοιαύτη μεσαία τῶν παιδείων καὶ γυμνασίου, κατωτέρα μὲν τούτου, ἀνωτέρα δὲ ἐκείνου, δύναται νὰ παρασχεθῇ πολλαχοῦ, ἄλλως ἢ ἀνωτέρα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου παιδεία περιορισθῆσεται ἐντὸς τῶν πολυπληθῶν χωρῶν, ἐν αἷς τὰ νέα γυμνάσια. Οὕτω δὲ ἐπακολουθήσει μεγίστη περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἀνισότης, ἕπερ καὶ ἀδικιώτατον καὶ ἀτοπιώτατον. Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἑλλ. σχολείων παρήχεται πανταχοῦ ἐκπαίδευσις τις ἀνωτέρα τῆς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ εἰς τὴν ὑπαρξίν ταύτης ὀφείλεται ἐν πολλοῖς ἀποκέντροις τόποις ἢ πνευματικῇ ἀνάπτυξις, ἣτις αἴρεται ὅλως μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν ἑλλ. σχολείων καὶ περιορίζεται ἐν τοῖς κέντροις. Ἀδικιώτατον δὲ πάντων ἔσται ἂν μόνον καθήκοντα ἐπιβάλλωμεν τοῖς μικροῖς πληθυσμοῖς καὶ ἐλάχιστα δικαιώματα, ἀναλογιζόμενοι ὅτι καὶ τὰ πλήρη καὶ τέλεια νέα δημοτικὰ σχολεῖα ἰδρύονται ἐν πολυπληθεῖσι τόποις, οἱ δὲ ἀραιὸν ἔχοντες πληθυσμὸν τόποι καταδικάζονται εἰς τελείαν σχεδὸν ἀπαιδευσίαν. Ἠλάνη μεγίστη τὸ λεγόμενον ὅτι οἱ ἀπὸ τῶν νέων δημοτικῶν σχολείων ἀπολυόμενοι ἔσονται ἐπιτηδειότεροι πρὸς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἅτε ἔχον-

τες ἡλικίαν ὠριμωτέραν πρὸς ἐκμάθησιν τῶν τύπων κλπ. προεισαγωγικῶν τῆς ἀρχαίας γλώσσης· οἱ ταῦτα ἰσχυρίζομενοι ἀγνοοῦσιν ὅτι τὸ δημοτικὸν σχολεῖον λειτουργεῖ ἀσχετῶς πρὸς τὴν ὑπαρξίν μέσης ἐκπαίδευσως καὶ ὅτι ἡ μικρὰ ἡλικία εἶνε τὰ μάλιστα ἐπιτηδειοτάτη, ἕνεκα τῆς ἰσχύος τῆς μνήμης, πρὸς ἐκμάθησιν τύπων καὶ συλλογὴν τοῦ πρώτου διὰ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ὕλικου. Τὸ τοιοῦτο δὲ ἔσται δυσχερέστατον ἐν ἡλικίᾳ ἀνωτέρα τῶν δέκα ἐτῶν. Τοὺς τοιοῦτους δὲ παῖδας δὲν διδάσκουσι τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν πλήρη, ἀλλὰ μόνον τύπους καὶ προεισαγωγικά τινα ἀπαραίτητα ἐφόδια πρὸς εὐρυτέραν σπουδὴν· δ'.) διότι εἶνε ἐντελῶς ἀπάνθρωπον καὶ ἄστοργον τετρακοσίους καὶ πλέον ἀνεγνωρισμένους δι' ἐξετάσεων ἑλληνοδιδασκάλους δευτετεροβαθμίους καὶ πρωτοβαθμίους νὰ ἀποκλείωμεν πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ὑπηρεσίας, διότι μεταβάλλομεν τρόπον ἐκπαίδευσως, οὐδὲ ὅλως ἀναλογιζόμενοι ὅτι οὗτοι καὶ ἐπίσημον τίτλον φέρουσι καὶ ἀφοσιωθέντες εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἔχουσι πλέον κερτημένον δικαίωμα ὡς ἀδυνατοῦντες πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς ἔργον ἄλλο. Ἐκ τούτων κρίνομεν ὅτι τῶν πάντων ἀδικιώτατον ἔσται ἡ ἴση πρὸς θάνατον ἀποκομπὴ τσοῦτων πολιτῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι καὶ προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν καὶ οἰκογενειάρχαι πολυμελῶν οἰκογενειῶν τυγχάνουσι. Τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον τὴν ἀρχὴν καλῶς λειτουργοῦν μεγίστας παρέσχε τῷ ἔθνει ὑπηρεσίας, διότι ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ παρεσκευάσθησαν ἄνδρες χρησιμώτατοι τῇ πολιτείᾳ ἐν παντὶ κλάδῳ, μικρὸν ὅμως κατὰ μικρὸν κατέπεσε καὶ τοῦτο μετ' ἄλλων, ἢ δὲ κατὰπτωσις αὕτη προῆλθεν οὐχὶ ἐκ τοῦ σχολείου τούτου, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς πολιτείας διὰ τοῦ παρὰ τὴν ἀνάγκην, τὴν ἀξίαν καὶ πληθὺν τοῦ ἀπαιτουμένου προσωπικοῦ καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον πολλαπλασιασμοῦ πρὸς θεραπείαν φιλαύτων καὶ ἀκρίτων ἀξιώσεων. Ἱστορικὸν γεγονός εἶνε ὅτι πλεῖστα μονοτάξια καὶ διτάξια σχολεῖα ἰδρύθησαν ἐν τόποις, ἐν οἷς οἱ μαθηταὶ ἠριθμοῦντο ἐν τοῖς δακτύλοις χάριν πολιτικῆς ἀνάγκης καὶ ὅτι ἐλλείψει προσωπικοῦ καταλλήλου ἐξεπέμποντο οἱ ἀδοκιμώτεροι συνήθως ἀπολυτηριοῦχοι τῶν γυμνασίων καὶ φοιτητα ἄλλων σχολῶν. Ὅποῖον δὲ τὸ ἐκ τούτου κακὸν δύνανται νὰ κρίνωσιν οἱ εἰδότες, οἵτινες δύνανται νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἐκ τῶν λεγομένων τούτων βοηθῶν ἐγεννήθη ἢ φοβερὰ φαγέδαινα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως καὶ ἡ πνευματικὴ φυλλοξήρα τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Ἐκ τούτων συνάγομεν ὅτι ἂν ἀρθῶσι τὰ αἴτια, αἴρονται κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ τὰ αἰτιατά. ε'.) ἢ ἔρρυτις καὶ ὑπαρξίς ἑλληνικῶν σχολείων δὲν εἶνε

δημιούργημα μόνον ἡμῶν, εὑρίσκεται ἐν Βαυαρία, Πυρτεμβέργη καὶ ἀλαχοῦ καὶ εἶνε ἀποτέλεσμα λελογισμένης μελέτης.

Μετὰ ταῦτα ἐξετάζομεν συγχρόνως τὸ β', ε' καὶ ς' αἴτιον, διότι ἐν μέσον διορθώσεως καὶ τῶν τριῶν φέρεται, ἡ ἔδρυσις ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν. Ἀποδεχόμενοι ἐν μέρει ὡς ἀληθῆς τὸ δεύτερον αἴτιον εὑρίσκομεν λίαν πλημμελὲς τὸ μέσον διορθώσεως διὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν, ὡς δευχθήσεται κατωτέρω. Ποινὰ καὶ νῦν ὑπάρχουσι καὶ μάλιστα ἡ ἀπόλυσις, ἡ δὲ λαμβανομένη πρόνοια τῆς πόρρωθεν ἐπιτηρήσεως διὰ τοῦ συμβουλίου ἢ τῶν ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν πρὸς πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τῆς διδασκαλίας κατὰ τε ποσὸν καὶ ποιὸν εἶνε ὅλως ἀνεπαρκῆς, ἵνα μή τι χεῖρον εἴπωμεν. Τὸ δὲ ἀναγραφόμενον κέντροι ἀμίλλης καὶ φιλοτιμίας πρὸς προκοπὴν διὰ τῶν ἀναγραφομένων ἐξετάσεων οὐδένα ἔχει πρακτικὸν σκοπὸν, ἄλλως δὲ δὲν φαίνεται καὶ καθ' ὅλα ἀκριβῆς τοῦτο, διότι δι' ἄλλων διατάξεων ὁ μισθὸς περιορίζεται ὡς σχετιζόμενος οὐχὶ πρὸς τὴν ἀξίαν ἀλλὰ πρὸς τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας, ὅς εἶνε ξένος τῆς θελήσεως τοῦ διδάσκοντος. Ἡ ἀστασία τῆς θέσεως τῶν διδασκόντων οὐδαμῶς αἴρεται διὰ τοῦ συμβουλίου, διατάξεις μάλιστα τινες καθιστῶσι λίαν ἀκροσφαλῆ τὴν τῶν διδασκόντων θέσιν, ὡς ἡ κατάργησις τάξεων λόγῳ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν κτλ.

Τρίτον αἴτιον λέγεται ἡ ὑποδεστέρα τοῦ δέοντος περὶ τὸ ἔργον παρασκευῆ τῶν διδασκόντων. Ἦς δ' αὕτη ἡ παρασκευῆ καὶ περὶ τί; Ἡμεῖς δύο γινώσκομεν ἀπαραιτήτους τῶν διδασκόντων καταρτισμοὺς, τὸν θεωρητικὸν ἢ ἐπιστημονικὸν καὶ τὸν πρακτικὸν ἢ διδακτικόν. Περὶ τοῦ πρώτου φρονοῦμεν ὅτι δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος· διότι οἱ ἐκ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου πτυχιούχοι καὶ διδάσκονται καὶ αὐστηρῶς δοκιμάζονται ἐν πᾶσιν, ἂν δ' ἐξ Ἑυρώπης ἔρχονται τινες φέροντες πτυχία οὐχὶ ἰσότημα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου παρεχόμενα, τίς διὰ τῶν ὑποβεβλημένων νομοσχεδίων πρόνοια ἐλήφθη πρὸς διόρθωσιν τοῦ τοιοῦτου ἀτόπου; οὐδεμία, τὸναντίον ἀδιακρίτως γίνονται δεκτοὶ καὶ οἱ τοιαῦτα φέροντες πτυχία. Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῆ τις ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ δὲν καταρτίζονται ἐπαρκῶς οἱ πτυχιούχοι εἴτε ἐλλείπει καθηγητῶν εἴτε διὰ λόγους ἀποσιωπωμένους μὲν πλὴν εὐλήπτους, πάλιν τίς διὰ τῶν νομοσχεδίων ἐλήφθη πρόνοια πρὸς ἄρσιν τοῦ κακοῦ; οὐδεμία! ἀλλὰ τότε μάταια καὶ κενὰ ἐπιδιώκομεν ζητοῦντες τὴν βελτίωσιν τοῦ καρποῦ ὅς δὲν δύναται ποτὲ νὰ εἶνε διάφορος τοῦ δένδρου

Ἄν δ' ἐπὶ τέλει ἀκαταρτίστους νοῶσι τοὺς διδάσκοντας ὡς πρὸς τὸ πρακτικὸν ἢ διδακτικόν, τότε διατί οὐδεμίαν ἔλαβον πρόνοιαν περὶ διορθώσεως τοῦ κακοῦ τούτου ἀλλ' ἀφίνουσι τὰ πάντα εἰς τὴν τύχην ὡς πρότερον; Εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ εὔρεσις τοῦ κακοῦ, ὅταν ἀφίνωμεν τοῦτο ἄνευ διορθώσεως καὶ τὰ πάντα ἀποβαίνουν μάταια.

Τέταρτον αἴτιον φέρεται τὸ ὀπωσοῦν εὐτελές τοῦ μισθοῦ καὶ πρὸς θεραπείαν τούτου ἀναγράφεται αὔξησις μισθοῦ. Ὅτι καὶ ἡ τοῦ μισθοῦ γλισχρότης συντελεῖ εἰς τὴν μετ' ἐλάσσονος ἰσως προθυμίας ἐργασίαν καὶ βεβαίως εἰς τὴν ἔλλειψιν μέσων πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν δυναμένων νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, πάντες παραδέχονται, ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν παρεμβαλλομένων ἐν τῷ νομοσχεδίῳ διατάξεων ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην ἐλάττωσις μισθοῦ ἀντὶ τῆς ἀναγραφομένης αὔξεσως, εἶνε βεβαιότατον. Κατὰ τὴν § 3. τοῦ ἄρθρου 19. οἱ διδάσκοντες (πλὴν τοῦ γυμνασιάρχου) ἔλαττον τῶν δέκα καὶ ὀκτῶ ὠρῶν καθ' ἑβδομάδα, οὐχ ἥττον δὲ τῶν δώδεκα, λαμβάνουσι μισθὸν διακοσίων δραχμῶν κατὰ μῆνα αὐξανόμενον κατὰ τὸ πεμπτημόριον ἕως δραχμῶν τριακοσίων, ἀλλὰ τὸ ποσὸν τῶν ὠρῶν ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ διδάσκοντος ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διορισθησομένων καὶ τῶν τάξεων τοῦ γυμνασίου, ταῦτα δὲ εἶνε τῆς πολιτείας ἀπόλυτον δικαίωμα. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ ἄλλως ἂν ἐξετασθῆ τοῦτο, πάλιν ἀδύνατος ἡ συμπλήρωσις τῶν ἀπαιτουμένων ὠρῶν πρὸς λῆψιν τοῦ ἠϋξημένου κατὰ τὸ νομοσχέδιον μισθοῦ, ὡς δῆλον γίνεται διὰ τῶν ἐξῆς· οἱ ἑλληνισταὶ κατὰ λόγον ὀρθὸν ἔσονται ἰσάριθμοι πρὸς τὰς τάξεις ἢ τὰ τμήματα τάξεων, διότι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς καθηγητῆς ἀδυνατεῖ νὰ διδάξῃ δύο τάξεων ἑλληνικὰ, τότε, ἂν ἀπὸ τῶν ὠρῶν διδασκαλίας, ὠρισμένων οὕτων ἐν ἄρθρῳ 11, ἀφαιρεθῶσιν αἱ ἀπαιτούμεναι διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν εἰδικῶν μαθημάτων, οἱ δὲ ἑλληνισταὶ διδάσκωσιν Ἑλληνικὰ, Λατινικὰ, Ἱστορίαν, Γεωγραφίαν καὶ Φυσικὴν προσέτι Ἱστορίαν, τότε ὑπολείπεται ἐκάστῳ τῶν ἑλληνιστῶν ἐν μὲν ταῖς τρισὶ κατωτέραις τάξεσιν ὡραὶ δεκατέσσαρες καθ' ἑβδομάδα, ἐν δὲ ταῖς τρισὶν ἀνωτέραις δέκα καὶ τρεῖς. Τοῦτο πᾶς δύναται νὰ ἀνεύρῃ δι' ἀπλουστάτης διαιρέσεως καὶ κατανομῆς τῶν μαθημάτων. Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἰσχυρισθῆ λελογισμένως καὶ πρὸς διόρθωσιν τῶν τῆς ἐκπαίδευσως ἀσχολούμενος, ὅτι οἱ ἑλληνισταὶ ἔσονται ἰσάριθμοι πρὸς τὸ πηλικὸν τῆς διαιρέσεως τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας διὰ τοῦ 18, διότι ἀδύνατος τοιαύτη διαιρέσις.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀναγράφονται διακεκριμένα αἷτια καὶ ἀντίστοιχα διορθώσεως μέσα, ἀλλὰ πλὴν τούτων ἐνσπείρονται καὶ ἄλλα αἷτια καὶ μέσα διορθώσεως, περὶ ὧν λέγομεν τὰδε· προσθήκη τάξεως ἕκτης ἐν τισὶ γυμνασίοις· προβάλλεται αἷτρα μὴ ἀβρόα καὶ ὑκρίτως εἰσκαμὰ ἢ ἡ καὶ ὁτις εἰς τὸ Πανεπιστήμιον», ἐκ τούτου δὲ γίνεται δῆλον ὅτι ἡ προστιθεμένη αὕτη τάξις ἐστὶ ἀνωτέρα τῶν νῦν ὑπαρχουσῶν κατὰ τὰ μαθηματά, τοῦτο ὅμως ἀντίκειται τοῖς λεγομένοις περὶ ἀκαταρτίστου τῶν διδασκόντων ἐν τοῖς νῦν γυμνασίοις καὶ ἐν κύκλῳ μαθημάτων κατωτέρων βεβαίως τῶν νῦν ὑρισθησμένων πρὸς διδασκαλίαν ἐν τῇ προστεησομένη ἕκτῃ τάξει, ἄλλως ἂν οἱ διὰ τοῦ νομοσχεδίου καλούμενοι ἀκαταρτίστοι κληθῶσιν ἐπὶ διδασκαλίαν μαθημάτων ἀνωτέρων τῶν νῦν διδασκομένων, ἢ πληθὺς τῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φερομένων οὐδαμῶς περιορίζεται καὶ τὸ ποιὸν τῶν ἀπολυομένων οὐδὲ ὅλως μεταβάλλεται. Ἡ δὲ προσθήκη τῆς τάξεως ταύτης οὐχὶ πᾶσι τοῖς γυμνασίοις ἀλλ' ἐνίοις μόνον γεννᾷ ἀνισότητά περὶ τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν καὶ περιορισμὸν εἰς τόπους τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐκάστοτε ὑπουργῶν. Ἡ ἀνακοπὴ τῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φορᾶς τῆς νεότητος ἐπέρχεται κατὰ λόγον φυσικόν, ἂν ἡ πολιτεία παράσχη ποικίλας ὑδούς παιδείσεως δι' ἰδρύσεως ἐμπορικῶν, πρακτικῶν καὶ ἄλλων εἰδικῶν σχολῶν, σχετικῶν πρὸς τὰς ἀνάγκας ἐκάστου τόπου. Μόνον διὰ τοιούτων σχολῶν περιοριζομένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κλασσικῶν γυμνασίων δυνάμεθα νὰ τρέψωμεν τὴν νεότητα καὶ ἐπὶ ἄλλα ἔργα καὶ περιορίσωμεν τὴν ἀκατάσχετον πρὸς τὰς ἐπιστήμας φορᾶν.

Τρίτον διορθώσεως μέσον προβάλλεται ἡ μείωσις τῆς Λατινικῆς, ὡς νεκρᾶς καὶ φθινούσης καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Γερμανικῆς, ὡς γλώσσης ἔθνους σοφοῦ. Ἡ λεγόμενη κατ' εὐφημισμὸν μείωσις τῆς Λατινικῆς ἰσοδυναμεῖ σχεδὸν πρὸς διαγραφὴν· διότι ὑρίζεται νὰ διδάσκωνται στοιχεῖα μόνον ταύτης ἐν ταῖς τρισὶν ἀνωτέροις τάξεσιν, ὅταν ἐκ τῶν ἐξ ἀποτελεῖται τὸ γυμνάσιον, ἢ ἐν ταῖς δυσὶν ἀνωτέροις, ὅταν ἀποτελεῖται ἐκ πέντε, τὰ δὲ στοιχεῖα ταῦτα εἶνε ἴσα τῷ μηδενί, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι κατ' ἀνώτατον ὕρον ὦραι διακόσαιο πεντήκοντα ἀναλογοῦσι πρὸς διδασκαλίαν τῆς Λατινικῆς ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἢ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἐν δυσὶν, οὐδὲ ὅλως δ' ἀληθές τὸ ὑπὸ τινῶν ρηθὲν ὅτι ἡ λέξις στοιχεῖα εἶνε ἐλαστικὴ καὶ σημαίνει καὶ ὀλίγα καὶ πολλὰ, διότι μόνον τὸ κατώτατον ἄριον σημαίνει. Ἀλλ' εἶνε ἀξία τοιαύτης τύχης ἡ γλῶσσα αὕτη; Λυπούμεθα βλέποντες ἀναγεγραμμένον τοῦτο ἐν νομοσχεδίῳ περὶ κλασσικοῦ γυμνα-

σίου. Πανταχοῦ γῆς κλασσικὴ μόρφωσις καὶ τελείωσις θεωρεῖται ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς, τοῦτο δὲ κατ' ἀνάγκην καὶ λελογισμένως. Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς, ἐφ' οὗ στηρίζεται πᾶς ὁ τῶν νεωτέρων, ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τῶν δύο τῆς ἀρχαιότητος ἔθνῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ὧν οἱ μὲν ἐκπροσωποῦσι τὸν θεωρητικόν, οἱ δὲ τὸν πρακτικόν πολιτισμόν, τοῦτο δὲ ὑπετύπωσαν ἐν τῇ γλώσσῃ ἑκάτεροι ἡ σπουδὴ λοιπὸν ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν ἐκείνων παράγει πλήρη καὶ τελείαν μόρφωσιν, τούτου δ' ἕνεκα οὐδεὶς ποτε διανοήθη νὰ καταστήσῃ ἑτερόφθαλμον τὴν κλασσικὴν παιδείαν, μόνον ἡμεῖς νεωτερίζοντες προβαίνομεν ἐπὶ τὰ χεῖρα ἀποδεικνύοντες διὰ τῆς πράξεως ταύτης, ὅτι ἀγνοοῦμεν ὅλως τὸν ὑπὸ τοῦ γυμνασίου διωκόμενον σκοπὸν καὶ ὅτι τελεία ἐπιστημονικὴ σπουδὴ ἀνευ ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς λατινικῆς ἐστὶ ἀδύνατος. Παραλείπομεν ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη, ὡς μήτηρ πολλῶν νεωτέρων γλωσσῶν, ἐστὶ ἐφόδιον ἀριστόν πρὸς τὴν εὐχερεστέραν σπουδὴν καὶ ἐκμάθησιν ἐκείνων, καὶ ὅτι πολὺ πιθανόν, ἂν τοσοῦτον περιορισθῇ ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσης ταύτης ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις, νὰ μὴ γίνωνται δεκτοὶ ἐν εὐρωπαϊκοῖς πανεπιστημίοις οἱ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων ἀπολυόμενοι. Ἄν δὲ εἶνε νεκρὰ ἡ γλῶσσα αὕτη, δὲν ἔπεται ὅτι συναπέθανον καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀποτεθησαυρισμένα, ἵνα τόσον πομπωδῶς τὴν κηδεύσωμεν. Ἐλέχθη ὑπὸ τινῶν ὅτι ἡ Λατινικὴ εἶνε γλῶσσα ἔθνους τὴν ἀρχὴν βαρβάρου, ὅτι εἶνε ἀμυδρὰ ἀνάκλασις τῆς ἑλληνικῆς, ὅτι τέλος εἶνε σελήνη, ἡμεῖς δ' ἔχοντες τὸν ἥλιον οὐδεμίαν ἔχομεν τῆς σελήνης ἀνάγκην. Τοῦς τοιούτους ἰσχυρισμοὺς θεωροῦμεν οὐχὶ σπουδαιούς· διότι ἡ γλῶσσα τελειωθείσα οὐδαμῶς ἀμαυροῦται ἂν ἐν ἀρχῇ τὸ ἔχον ταύτην ἔθνος ἦν βάρβαρον ἢ λατινικὴ βεβαίως εἶνε συγγενῆς τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' οὔτε ἀνάκλασις οὐδ' ἀμυδρὸν ταύτης φῶς εἶνε, οὐδὲ σελήνη, ἀλλ' ἥλιος ἄλλος, ὡς κέντρον ἡλιακοῦ συστήματος διαφόρου τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' ἐὰν ἀληθεύωσιν οἱ ταῦτα προβάλλοντες καὶ ἂν σπουδαιολογῶσι, τότε διατί δὲν διέγραφον ταύτην ὅλως ἀπὸ τῶν διδασκομένων μαθημάτων, ἀλλὰ ἀφήκαν αὐτὴν μνησείδῃ καὶ ἀχρηστον; ἂν δὲ καὶ ὡς σελήνην κρίνουσιν αὐτὴν ἀναγκαίαν, διατί δὲν ἀναγράφουσι ταύτην πλησιφαῆ; Τοῦτων ἕνεκα ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ἡ λατινικὴ εἶνε ἀναγκασιότατον καὶ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς κλασσικῆς παιδείσεως καὶ ἀνάγκη μετὰ προνοίας μείζονος καὶ τελειότητος ἀκριβεστέρας νὰ διδάσκηται ἐν ταῖς πέντε ἀνωτέροις γυμνασιακαῖς τάξεσιν.

Ἡ δὲ Γερμανικὴ γλῶσσα, ὡς περικλειούσα πολλοὺς θησαυροὺς σοφίας, εἶνε βεβαίως χρησιμωτάτη πρὸς τελειότεραν μόρφωσιν καὶ πρακτικὴν

ωφέλειαν, ὅπερ δύναται τις νὰ εἶπῃ περὶ γλωσσῶν καὶ ἄλλων πεπολιτισμένων ἔθνων, ἀλλ' ἀποκρούομεν τὴν εἰς τὰ γυμνάσια εἰσαγωγὴν ταύτης· α) διότι τὸ γυμνάσιον δὲν σκοπεῖ τὴν γλωσσομάθειαν β) διότι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς γλώσσης ταύτης γίνεται πρὸς μεγίστην βλάβην τῆς Λατινικῆς, ἣν θεωροῦμεν ἀναγκαιοτέραν πρὸς κλασσικὴν μόρφωσιν· γ) διότι στερούμενοι καταλλήλου προσωπικοῦ θέλομεν πάθη ἀνάλογον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς ἐν πολλοῖς καὶ δ) διότι ὁ πρὸς διδασκαλίαν ταύτης παρεχόμενος χρόνος, ὃς ἔσται διακοσίων μὲν καὶ πεντήκοντα τὸ πολὺ ὡρῶν ἐν τοῖς ἔχουσιν ἕξ τάξεις γυμνασίοις, ἑκατὸν δὲ καὶ ἑβδομήκοντα ἐν τοῖς ἔχουσι πέντε τάξεις, εἶνε τόσον ἀνεπαρκές, ὥστε εὐλόγως δύναται τις νὰ υποθέσῃ ὅτι εἰσάγεται ἡ γλῶσσα αὕτη παιδιᾶς χάριν. Προστίθεμεν δὲ τούτοις ὅτι καὶ ἐν οὐδενὶ κλασσικῇ γυμνασίῳ ἐν Εὐρώπῃ διδάσκονται δύο ξέναι γλῶσσαι ὑποχρεωτικῶς, ἀλλ' ἡ ἑτέρα διδάσκεται κατὰ προαίρεσιν τῶν διδασκομένων.

Πέμπτον διορθώσεως μέσον φέρεται ὁ τῆς ἰδιωτικῆς ἐργασίας περιορισμὸς εἰς τρίωρον καθ' ἑβδομάδα, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τελείαν ἀπαγόρευσιν. Οὐδεὶς μὲν τῆς διατάξεως λόγος λέγεται, δύναται ὅμως νὰ υποθεσθῇ ὅτι εἶνε ἡ καταπόνησις τῶν διδασκόντων ἐν ἰδιωτικῇ ἐργασίᾳ καὶ ἡ ἐκ ταύτης βλάβη τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Τὸ αἷτιον ὅμως τοῦτο δύναται νὰ ἄρῃ ἡ πολιτεία οὐχὶ διὰ στερήσεως ἀπολύτου δικαιώματος πρὸς αὐτοσυντήρησιν ἄνευ παροχῆς τινος ὑλικῆς, ἀντισταθμιζούσης τὸ ἀφαιρούμενον, ἀλλὰ διακανονίζουσα τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ καθορίζουσα οὕτω τὴν ἰδιωτικὴν ὥστε νὰ μὴ βλάβῃ αὕτη ἐκείνην, περιοριζομένης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς καταχρήσεως, ἣτις μόνη βλάπτει, δι' αὐστηρῶν ποινῶν. Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιωτικῆς ἐργασίας, ὅπερ οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ἀφαιρεῖται, ἀφίνεται ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐλεύθερον καὶ πρὸς ἄλλους ἐπιστήμονας ὑπαλλήλους τοῦ κράτους· διὸ οἱ τοιοῦτοι καὶ τὸ ἴδιον ἔργον ἐξασκουῖσιν ἰδιωτικῶς καὶ δημοσιογραφοῦσι καὶ συγγράφουσι καὶ ἀσχολοῦνται ἐν ἔργοις πολὺν ἀπαιτοῦσι χρόνον. Ἐνεκα τούτων ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐν ἰδιωτικοῖς παιδευτηρίοις ἐργασία δικαίον νὰ ἐπιτραπῇ περιοριζομένη εἰς χρονικὸν διάστημα ἴσον πρὸς τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς διδασκαλίαν τῆς Ἑλληνικῆς, νὰ ἀπαγορευθῇ δ' ἀπολύτως πᾶσα διδασκαλία κατ' οἶκον μαθητοῦ τοῦ παιδευτηρίου, ἐν ᾧ διδάσκει τις.

Ἐκτον διορθώσεως μέσον παρεμβάλλεται ἡ παροχὴ κέντρου ἀμίλλης διὰ προαγωγῆς εἰς πρωτοβάθμιον καθηγητὴν διὰ τῶν ἀναγραφομένων προδικαστικῶν ἐξετάσεων μετὰ χρόνον τακτὸν, ἡ δὲ προαγωγὴ αὕτη

συνεπάγεται καὶ φαινομένην αὐξήσιν μισθοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα προέρχονται οὐχὶ ἐκ τοῦ ποιοῦ τῆς ἐργασίας, πρὸς ἣν θὰ ἐπεδίδετο βεβαίως ὁ διδάσκων μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐξετάσεων, τότε ὅμως ὁ δευτεροβάθμιος καθηγητῆς, ἀντὶ δι' ἀκριβεστέρως ἐπιτελείσεως τοῦ καθήκοντος νὰ ἐπιζητῇ τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν αὐξήσιν τοῦ μισθοῦ, θέλει ἀσχοληθῆ εἰς προπαρασκευὴν πρὸς ἐξετάσεις ἐπὶ βλάβῃ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἡ δι' ἐξετάσεων προαγωγὴ, ἣτις καὶ οὐδαμοῦ γίνεται, εἶνε πλημμελής καὶ ἀντὶ τούτου ὀρθότερον νὰ διαταχθῇ ἄλλως ἢ τε προαγωγὴ καὶ αὐξήσις τοῦ μισθοῦ.

Τὸ ἑβδομὸν μέσον ἐξετασθήσεται ἐν τοῖς περὶ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου.

*Ὁγδοὸν σιωπηλῶς παρεντίθεται ἡ τελεία διαγραφὴ τῆς ψυχολογίας καὶ λογικῆς. Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο προέβησαν βεβαίως ἡ διότι τὰ μαθήματα ταῦτα ἔκριναν ἀνωφελῆ ἢ διότι δαπανᾶται χρόνος χρήσιμος πρὸς ἄλλα σπουδαιότερα ἢ καὶ δι' ἀμφότερα. Οὐδὲν ὅμως τούτων ὀρθόν, διότι καὶ χρησιμώτατα εἶνε τὰ μαθήματα ταῦτα καὶ βραχύτατος ὁ πρὸς διδασκαλίαν τούτων ἀπαιτούμενος χρόνος. Διὰ τῆς ψυχολογίας ἐρευνᾶται ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος καὶ ἐκδιδάσκονται οἱ νόμοι καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ ψυχικοῦ βίου, ταῦτα δὲ εἶνε πρῶτιστον τοῦ ἀνθρώπου καθήκον, ἀτοπιώτατον δὲ καὶ παραλογώτατον ἔσται νὰ ἐξετάζῃ τις τὰ περὶ τῶν ἄλλων ὄντων ὀργανικῶν τε καὶ ἀνοργάνων καὶ νὰ ἀγνοῇ ἑαυτὸν.

Ἡ δὲ λογικὴ, τὸ καλούμενον ὄργανον τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐργασίας, διδάσκει τοὺς κανόνας τοῦ ὀρθῶς διαλογίζεσθαι καὶ μεγίστην παρέχει μορφωτικὴν δύναμιν, ἄνευ δὲ ταύτης ἀδύνατος ἡ τῶν διδασκομένων κατανόησις καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἐπιστημονικὴ κατάταξις καὶ λελογισμένη ἐργασία, τὸ πᾶν δὲ τελεσθήσεται ἄνευ πηδαλίου τῆς νοήσεως. Ἐπικουρικῶς δὲ λέγομεν ὅτι πανταχοῦ γῆς τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα διδάσκονται ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν εὐρυτέρῳ μάλιστα κύκλῳ, πλάνη δὲ τὸ ρηθὲν ὅτι ἐν Πρωσσίᾳ διεγράφησαν ταῦτα ἀπὸ τῶν γυμνασίων, τούναντίον ταῦτα ἐκεῖ ἐκρίθησαν σπουδαιότατα καὶ διδάσκονται ὑπ' αὐτῶν τῶν διευθυντῶν, ἂν μὴ ὑπάρχῃ κατάλληλος καθηγητῆς. Οὐδεμιᾶς δὲ σπουδαιότητος κρίνομεν ἄξιον τὸν ἰσχυρισμὸν τινῶν ὅτι δὲν ἔχομεν κατάλληλον προσωπικόν, διότι δὲν διδάσκονται ἐπαρκῶς τὰ μαθήματα ταῦτα ἐν τῇ πανεπιστημίῳ· διότι φρονοῦμεν ὅτι καὶ διδάσκονται ἐπαρκῶς ἐκεῖ καὶ δύνανται νὰ διδάξωσι ταῦτα καθηγηταὶ γυμνασίων, ἄλλως ἄς ληφθῇ πρόνοια πρὸς διορθώσιν ἐκεῖ.

Περὶ δὲ τῶν ἰδιωτικῶν παιδευτηρίων δὲν λέγεται μὲν τι ρητῶς καὶ

σαφώς, ἀλλ' ἐκ τῶν περιεχομένων σχετικῶν διατάξεων φαίνεται ὅτι διὰ τῶν ἐπιβαλλομένων περιορισμῶν καταργοῦνται ταῦτα. Τοιαύτην διάταξιν νομίζομεν πλημμελεῖ ὄχι μόνον διότι ἀθετεῖται ρητῇ τοῦ Θεμελιώδους νόμου διάταξις, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ἰδιωτικὰ παιδευτήρια καλῶς λειτουργοῦντα μέγιστον συμβάλλονται πρὸς τὴν παιδείαν καὶ ἀναπληροῦσιν ἐν πολλοῖς τὴν δημοσίαν. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου τὰ ἰδιωτικὰ παιδευτήρια εἶνε τὸ ἄσυλον τῶν μακρῶν οἰκούντων, εἰς ἃ ἀποστέλλουσιν οὗτοι τὰ ἑαυτῶν τέκνα, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἡλικίας ἀδυνατοῦσι νὰ ἀφήσωσιν ἐλεύθερα, διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πληροῦντα μέγιστην κοινωνικὴν ἀνάγκην. Μίαν μόνην ἀντίρρησην δύναται νὰ φέρῃ τις ὅτι ἐν τισι τούτων συμβαίνουν ἐκτροπαὶ ἀπὸ τῆς ὀρθῆς λειτουργίας ὡς πρὸς τὸ ποῖόν καὶ ποσὸν τῶν διδασκόντων καὶ τῶν διδασκόμενων μαθημάτων, ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἐκτροπαὶ αἴρονται οὐχὶ διὰ τῆς καταργήσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιβολῆς τῆς ὀρθῆς λειτουργίας καὶ ὁμοιομόρφου πρὸς τὰ ἀντίστοιχα δημόσια. Τὰ ἰδιωτικὰ παιδευτήρια ἐπὶ τέλους λειτουργοῦσι πανταχοῦ γῆς καὶ ἐνιαχοῦ μάλιστα διὰ τῶν τοιούτων τελεῖται πᾶσα ἡ παιδεία ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν τοῦ κράτους ἐποπτεῖαν.

Περὶ δὲ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου λέγομεν γενικῶς τὰ ἐξῆς. (1) περὶ τούτου θεσμός ἀπὸ πολλοῦ λειτουργεῖ παρ' ἄλλοις καὶ πολλὰ ἐκ τούτου παρήχθησαν ἀγαθὰ, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὡς ἀσφαλές καὶ βέβαιον ὅτι οὗτος μεταφυτευόμενος παρ' ἡμῖν θέλει ἀποφέρει τοὺς αὐτοὺς καρπούς, τὸναντίον μάλιστα δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅταν ἀποβλήσῃ εἰς ἄλλας ἄλλων νόμων ὁμοίας μεταφυτεύσεις. Ἄν ἡ τῶν ἔθνῶν εὐδαιμονία ἐπήγαζεν ἐκ τῶν παρ' ἄλλοις δειχθέντων καλῶν καὶ τελείων νόμων, τότε πρὸς εὐδαιμονίαν πάντων τῶν ἔθνῶν ἤρκει ἡ ἀπλή ἀντιγραφή καλῶν καὶ τελείων νόμων, δυστυχῶς ὅμως δὲν συμβαίνει τοῦτο οὐδὲ δύνανται οἱ νόμοι νὰ ἐξομοιωθῶσι τὰ ἔθνη πρὸς ἑαυτοὺς ἀλλ' οἱ νόμοι τίθενται ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἔθνη. Παρ' ἄλλοις ἠὲδοκίμησε τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον κυριώτατα διὰ δύο λόγους α') διότι ἐκεῖ καὶ πολλαὶ καὶ λίαν ὑψηλαὶ εἶνε αἱ ἐπιστημονικαὶ κορυφαί, ἐπομένως πάνυ εὐχερῶς ἐξευρίσκονται πολλοὶ καὶ πολὺ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντες, ἀφ' ὧν ἀνεπιφθόνως δύναται νὰ ἀποτελεσθῇ συμβούλιον ὄντως ἀριστοκρατικὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, παρ' ἡμῖν ὅμως ἀτυχῶς, ἂν ὑπάρχῃ ἐπιστημονικὴ τις ἀριστοκρατία, εἶνε λίαν περιορισμένη καὶ χρησιμεύει πρὸς ἄλλον ἐν τῇ πολιτείᾳ

ὑψιστον σκοπὸν, τούτου δ' ἕνεκα συμβαίνει πολλάκις καὶ νῦν αἱ ἀπερχόμενα τοῦ βίου ἐπιστημονικαὶ ἐξοχότητες νὰ καταλείπωσι χάσμα μέγα ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ἔδραι πολλαὶ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ παιδευτηρίῳ μένουσι κεναὶ ἐπὶ πολὺ β'). διότι ἐκεῖ καὶ ἂν ὑπάρχωσιν ἀνταγωνισμοὶ πολιτικοὶ καὶ ἀτομικοὶ σφοδροὶ δὲν ἐξικνοῦνται καὶ μέχρι τῆς διδακτικῆς σφαιρας, ἀλλ' ὑπερθεν τούτων τάσσεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία καὶ ὑπεροχὴ, δι' ὧν διακρίνονται καὶ τιμῶνται οἱ ἀριστεῖς τῶν γραμμάτων, παρ' ἡμῖν ὅμως συμβαίνουν ἀκριβῶς τὰντίθετα, διότι ἕνεκα τῆς ὀλιγότητος καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ἀτομικὸς ἀνταγωνισμὸς καὶ τὰ ἐκ τούτων πάθη εἶνε λίαν τεταμένα καὶ ἐπικινδύνα. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων νομίζομεν ὅτι ἡ παρ' ἡμῖν ἐπιζητούμενη ἔδρασις ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον ἀδύνατος καὶ ἐπιβλαβὴς μάλιστα ὑπὸ τινος ἔποψιν. Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἐκ τῶν ἀνατιθεμένων τῷ τοιούτῳ συμβουλίῳ καθηκόντων φαίνεται ὅτι τοῦτο οὐδένα σπουδαῖον πληροῖ σκοπὸν, διότι τὰ ἔργα ταῦτα δύνανται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ ὑπουργείου νὰ ἐκτελεσθῶσιν, ὅταν ταῦτα λαμβάνωνται ἐκ τῶν ἐπὶ μακρὸν ὑπηρετησάντων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, οὐδ' ὅπως δὲ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι διὰ τούτου ἐπιζητεῖται οἰκονομικὴ ἐξασφάλις προσώπων καὶ ὅτι τὸ τοιοῦτον συμβούλιον ἔσται ἡ προσωπίς, ὑφ' ἣν ὁ ἐκάστοτε ὑπουργὸς θέλει ἐνεργῆ ὅπως ἀνευθύνως καὶ δεδικοιολογημένως. Ἄν δὲ διὰ τοῦ συμβουλίου σκοπῆται ἡ ἐπιτήρησις τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο πόρρωθεν ἢ καὶ δι' ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν ὑπάρχει ἀνάγκη ἐπιτήρησεως ἀλλ' αὕτη ὀρθότερον νὰ καθιερωθῇ ἐν τοῖς ἔκροις διὰ μονίμων ἐκεῖ ἐποπτῶν, ὡς ὅθ' εἰπωμεν. Ἄν δ' ἐπὶ τέλους κριθῇ ἀναγκαία ἡ ἔδρασις τοῦ συμβουλίου τούτου, τότε ἀνάγκη α') νὰ εἶνε ὅπως ἀνεξάρτητον τοῦ ὑπουργείου β') νὰ ἀποτελεῖται ἐκ πέντε τοῦλάχιστον μελῶν, ὡς ρηθῆσεται κατωτέρω ἐν ταῖς παρατηρήσεσιν ἐπὶ τῶν ἄρθρων τοῦ σχετικοῦ νομοσχεδίου.

Καὶ ταῦτα μὲν παρατηροῦμεν γενικῶς περὶ τῶν δύο νομοσχεδίων, ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις προβάλλομεν τὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν διατάξεων κατ' ἄρθρον.

Ἄρθρον 2. Ὀρθότερον τὸ ὁμοιόμορφον τῶν γυμνασίων πάντων, ἵνα καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ἀποβῇ ἴση καὶ τὰ ἐκ ταύτης παρεχόμενα δικαιώματα ὁμοία πανταχοῦ, τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται ὅταν τὰ γυμνάσια πάντα ἔχωσιν ἴσον τάξεων ἀριθμὸν.

Ἄρθρον. 4. Ἀσαφέστατον τοῦτο. Ἄν νοῶνται γυμνάσια δαπάνῃ δῆμων ἢ διὰ κληροδοτημάτων ἰδιωτῶν λειτουργοῦντα, τό εἰ ἀνάγκη· καί τὰ περί προσωπικοῦ νὰ καθορισθῶσι καί τὰ πρὸς σύνταξιν δικαιοῦματα. Ἄν δὲ νοῶνται συγχρόνως καί τὰ διὰ διδασκῶν ἰδιωτικὰ γυμνάσια, τότε ἀναγκαιότατος ὁ διακανονισμὸς καί τῶν δικαιωμάτων καί τῶν καθηκόντων τούτων, ἐπισημῶς δὲ πάντοτε ὁ διὰ διαταγμάτων κανονισμὸς τῶν τοιούτων. Δυνατὸν ὅμως νὰ ὑπολάβῃ τις ὅτι ἐμμέσως καταργοῦνται τὰ ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια, ἀλλὰ τοῦτο καί ἀντισυνταγματικὸν καί ἐπιβλαβὲς εἶνε, ὡς εἶπομεν.

Ἄρθρον 5. Ὁλεθριωτάτην νομίζομεν τὴν διάλυσιν τάξεως τινος λόγῳ πληθῆος ἐν μέσῳ τοῦ σχολικοῦ ἔτους· διότι τοῦτο καί καταχρήσεις δύναται νὰ γεννήσῃ διὰ προέβασμων παρ' ἀξίαν καί ἀκροσφαλῆ θέλει καταστήσῃ τὴν τῶν διδασκόντων θέσιν· τούτου δ' ἕνεκα οὐδεὶς θέλει ἀναλαμβάνῃ διδασκαλίαν ἐν τάξει· ἔχουσα ὀλίγους μαθητάς, ἐξ οὗ ἔριδες περί τὸν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματος, καί οἱ ὑπολειπόμενοι καθηγηταὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τάξεως θέλουσι λαμβάνῃ τὸν κατώτατον μισθόν, ὡς ἔχοντες ὥρας διδασκαλίας ὀλιγωτέρας τῶν δεκαοκτώ (ἄρθρ. 19). Περιστὸν δὲ νὰ προσθέσωμεν καί τὴν τῶν μαθητῶν καί τὴν τῶν τοιούτων γυμνασίων βλάβην ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἄρθρον. 8 καὶ 11. Ἐν τῷ πρώτῳ ἀναγράφονται τὰ διδασκτέα μαθήματα, περί ὧν παρατηροῦμεν τὰδε: 1) ὅτι κακῶς περιορίζεται ἡ Λατινικὴ καί ἀντ' αὐτῆς εἰσάγεται ἡ Γερμανικὴ, ὡς πρότερον εἶπομεν· 2) ὅτι κακῶς διαγράφεται ὅλως ἡ ψυχολογία καὶ λογικὴ κατὰ τὰ ρηθέντα· 3) ὅτι λίαν περιορίζεται ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς διὰ τῆς ἀόριστως παρεμβαλλομένης νεοληθηνικῆς· 4) ὅτι παραλείπεται ἀναγκαιότατον μάθημα ἢ καλλιγραφία ἐν ταῖς τρισὶ κατωτέραις τάξεσι, περιοριζομένης τῆς ἰχνογραφίας ἐν ταῖς τρισὶν ἀνωτέραις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου· 5) ὅτι δὲν διαγράφεται ὅλως ἀπὸ τῶν γυμνασίων τὸ τῆς ἡπλάσκειας μάθημα, ὅπερ ἐλλιπέστατα διδάσκεται καί ὅλως περιστὸν εἶνε μετὰ τὴν καθολικὴν πρὸς στρατιαν ὑποχρέωσιν, πολὺ δὲ συντελεῖ εἰς ἀταξίαν καί ἔθισμὸν εἰς βίον ξένον τῆ παιδευομένου καί εἰς διαστρωφὴν τῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων καί τῆς πειθαρχίας πρὸς βλάβην τῶν μετὰ ταῦτα κανονικῶν στρατιωτῶν.

Συσχετίζοντες τὰ περί τῶν καθωρισμένων μαθημάτων πρὸς τὰς ἐν ἄρθρῳ 11 ἀναγραφόμενας ὥρας διδασκαλίας εὐρίσκομεν πολλὰ τὰ ἔτοπα. Καί πρῶτον μὲν ὁ χρόνος πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας γλώσ-

σης περιορίζεται εἰς τὸ ἐλάχιστον, ἐὰν παρασχεθῇ ὁ ἀνάλογος χρόνος πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἄλλων μαθημάτων, ἢ ἀντιτρόφως παρεχομένου τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας γλώσσης τοῦ ἀναλόγου χρόνου ὑπολειφθῆσεται πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἄλλων μαθημάτων τόσον ὀλίγος χρόνος, ὥστε δύναται τις εὐλόγως νὰ ὑπολάβῃ ὅτι παίζομεν. Πρὸς μείζονα διευκρίνισιν τοῦ πράγματος ἐξηγοῦμεθα πλατύτερον. Ὡραὶ διδασκαλίας ἡρίζονται κατὰ τὸ 11 ἄρθρον ἑπτὰ μὲν καὶ εἰκοσι καὶ ἑβδομάδα ἐν ταῖς τρισὶ κατωτέραις τάξεσι, τριάκοντα δὲ ἐν ταῖς τρισὶν ἀνωτέραις· κατανέμοντες δὲ τὰ ἐν ἄρθρῳ 8 ἀναγραφόμενα μαθήματα εὐρίσκομεν ὅτι ἐν μὲν ταῖς τρισὶ κατωτέραις τάξεσι θέλουσι διδάσκεισθαι ἀρχαία καί νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, Ὀρησκευτικά, μαθηματικά, γαλλικὰ, ἱστορία, γεωγραφία, φυσικὴ ἱστορία, ἰχνογραφία καὶ γυμναστικὴ, ἐν δὲ ταῖς τρισὶν ἀνωτέραις ἀρχαία καί νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, Ὀρησκευτικά, μαθηματικά, Λατινικά, Γαλλικά, Γερμανικά, ἱστορία, φυσικὴ, χημεία, κοσμογραφία ἢ ἄνθρωπολογία, ἰχνογραφία καὶ γυμναστικὴ ἢ ἡπλάσκεια. Λοιπὸν, ἐὰν μετὰ τοῦτο ὀρίσωμεν πρὸς διδασκαλίαν μὲν τῆς ἀρχαίας ὥρας ἐννέα καί τῆς νέας τρεῖς, τὸ ὅλον ὥρας δώδεκα καὶ ἑβδομάδα, ἐὰν ἐπίσης ὀρίσωμεν κατ' ἀνάγκην πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν ὥρας τρεῖς, τότε πρὸς διδασκαλίαν τῶν Ὀρησκευτικῶν, Γαλλικῶν, ἱστορίας, γεωγραφίας, φυσικῆς ἱστορίας, ἰχνογραφίας καὶ γυμναστικῆς ὑπολείπονται ὥραι δώδεκα ἢ μία καὶ τρία τέταρτα· κατὰ μάθημα τὴν ἑβδομάδα ὑπερδηλοῖ ὅτι παίζομεν· ἐν δ' ἀντιτρόφως ὀρίσωμεν πρὸς διδασκαλίαν τῶν μὲν μαθηματικῶν ὥρας τρεῖς, τῶν δὲ Ὀρησκευτικῶν δύο, τῶν Γαλλικῶν τρεῖς, τῆς ἱστορίας τρεῖς, τῆς γεωγραφίας δύο, τῆς φυσικῆς ἱστορίας δύο, τῆς ἰχνογραφίας δύο καί τῆς γυμναστικῆς τρεῖς, τὸ ὅλον εἴκοσιν ὥρας· καὶ ἑβδομάδα, τότε ὑπολείπονται πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας καί νέας γλώσσης ὥραι ἑπτὰ καὶ ἑβδομάδα ἢ τρεῖς καὶ ἡμίσεια καὶ ἑβδομάδα ὥραι πρὸς διδασκαλίαν ἑκατέρωθεν, πῶς δύναται δὲ νὰ ὀνομασθῇ τοῦτο ἄς εἴπωσιν ἄλλοι. Ὡσχύτως ἐὰν πρὸς διδασκαλίαν ἐν ταῖς τρισὶν ἀνωτέραις τάξεσι τῆς ἀρχαίας καί νέας γλώσσης ὀρίσωμεν ὥρας δώδεκα καὶ ἑβδομάδα καί ἀνὰ τρεῖς τοῦλάχιστον πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν, Λατινικῶν, Γαλλικῶν καὶ Γερμανικῶν, ἐν ὅλῳ εἴκοσι καὶ τέσσαρας, τότε πρὸς διδασκαλίαν τῶν ὑπολειπομένων μαθημάτων, παραλειπομένης ὅλως τῆς γεωγραφίας ἢ τῶν Ὀρησκευτικῶν, ἱστορίας, φυσικῆς, κοσμογραφίας ἢ ἄνθρωπολογίας, ἰχνογραφίας ἢ χημείας καὶ γυμναστικῆς ἢ ἡπλάσκειας, ἀπομένουσιν ὥραι ἕξ, ἢ πενήκοντα, ἐν

πρώτα καὶ εἴκοσιν ἕξ δεύτερα λεπτά τῆς ὥρας καθ' ἑβδομάδα πρὸς διδασκαλίαν ἐκάστου τῶν μαθημάτων τούτων. Οὕτω δὲ φθάνομεν εἰς τὰ σπουδαιότατα ἐκεῖνα ἡμιημερῖσια καὶ μονοτάξια νέα δημοτικὰ σχολεῖα καὶ ὑπερβαίνομεν μάλιστα ταῦτα. Ἐν δ' ἀντιστρόφως ἕρπαιμεν τὰς ὥρας ἤτοι πρὸς διδασκαλίαν μὲν τῶν μαθηματικῶν τρεῖς καθ' ἑβδομάδα ὥρας, τῶν δὲ θρησκευτικῶν δύο, τῶν Γαλλικῶν τρεῖς, τῶν Γερμανικῶν τρεῖς, τῶν Λατινικῶν τρεῖς, τῆς ἱστορίας τρεῖς, τῆς φυσικῆς δύο, τῆς χημείας μίαν, τῆς κοσμογραφίας ἢ ἀνθρωπολογίας δύο καὶ τῆς γυμναστικῆς ἢ ὀπλιστικῆς τρεῖς, ἐν ὅλῳ πέντε καὶ εἴκοσι, τότε πρὸς διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν ὑπολείπονται ὥραι πέντε καθ' ἑβδομάδα ἢ πενήτηκοντα λεπτά τῆς ὥρας καθ' ἑκάστην. Οὕτω δὲ καταπλείομεν εἰς τὰ περιβόητα μονότακτα διδασκαλεῖα, ἐν οἷς διὰ παιδαγωγικῆς ἐμπνεύσεως δύνανται ἐντὸς δεκαμήνου τὸ πολὺ διδασκαλίαν νὰ μεταποιηθῶσιν οἱ πανταχόθεν περισυλλεγόμενοι εἰς διδασκάλους πολὺ ὑπερέτους τῶν νῦν ἀπὸ τῶν τριταξίων διδασκαλείων ἀπολυομένων. Οὐδεὶς δὲ δύναται ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι αἱ ἀναγραφεῖσαι ὥραι διδασκαλίας ἀποβλέπουσιν εἰς μόνον τὰ ἐπιστημονικὰ μαθήματα· διότι τότε ἀξιοθῆσονται αἱ ὥραι, τὸ ὑπεῖον ἀποκρούεται ὑπὸ τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς παιδαγωγικῆς. Ἐκ τούτων πάντων φαίνεται ἔτι ἐπιδικάζεται ἡ περιορισμὸς τοῦ χρόνου πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας γλώσσης, τὸ ὑπεῖον ἐξεδηλώθη μάλιστα προφορικῶς ὑπὸ τῶν δύο ὑποστηρικτῶν τῶν νομοσχεδίων, ἢ ἢ ἢ πλῆρωσις σκοποῦ τοιοῦτου καὶ δι' ἄλλων καὶ διὰ τῆς περιεμβιλλομένης νεοελληνικῆς θέλει ἀγάγη ἡμᾶς εἰς ἀποτελέσματα ὑλήθρια δηλαδὴ τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἀπὸ τοῦ φάρου τούτου πάσης παιδείας. Ἡ ἀρχαία γλώσσα καὶ πᾶσι μὲν τοῖς πεπαιδευμένοις ξένοις, ἐξαιρέτως δὲ ἡμῖν τοῖς φέρουσι τὸ ὄνομα ἐκείνων εἶνε ἡ πρώτη καὶ ἀπαραίτητος τροφή, ἄνευ τῆς ὑποίας καὶ ἀτροφικοί θέλομεν γείνη καὶ εἰς τέλειον ἐκφυλισμὸν θέλομεν ὑποπέσει. Ἐν δὲ ὑπολαμβάνομεν πᾶσαν περὶ τοῦ ἐναντίου τυζήτησιν, προκειμένου περὶ Ἑλληνικῶν παιδευτηρίων καὶ τοσούτων γινόμενων ἐν τῇ ξένη ὑπὲρ τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης. Ὅπως δὲ πεπλανημένην λογιζόμεθα τὴν δοξασίαν ἐνίων ὅτι πρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς νεοελληνικῆς ἕνα διὰ ταύτης προσβιβασθῶμεν εἰς τὴν προγονικὴν διότι ἡ γνώμη αὕτη ὁμοιάζει τῇ γνώμῃ τῶν θελόντων νὰ μάθωσι τὴν ἀρχαίαν καλλιτεχνίαν ἀσχολούμενοι ἐν ταῖς σημεριναῖς βαναυσουργίαις. Ἡ νέα γλώσσα εἶνε ἀμόρφωτος καὶ πολλὰς ἔχει τὰς διαφορὰς κατὰ τόπους, τούτου ἕνεκα

εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν εἰσαχθεῖσα πρὸ τινῶν ἐτῶν εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν, ἀναπτύσσεται δὲ καὶ προβαίνει ὁσημέραι πρὸς τὴν ἀρχαίαν διὰ τῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ διηνεκοῦς ἐνασχολήσεως καὶ μελέτης, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποτελεσμάτων ἐδείχθη. Διὰ ταῦτα φρονοῦμεν ὅτι ἡ μὲν νεοελληνικὴ πρέπει νὰ περιορισθῆ ἐν τῇ δημοτικῇ παιδείᾳ, ἡ δὲ ἀρχαία νὰ μείνῃ κυρία ἐν τῇ μέσῃ.

Τὸ δὲ περὶ τὴν κατανομὴν τῶν ὥρῶν τῆς διδασκαλίας ἄτοπον προήλθεν ἐκ τῆς ἐλλείψεως προγράμματος ἀναλυτικοῦ, καθ' ὃ νὰ κανονισθῶσι τὰ τῆς διδασκαλίας, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι συνεπυκνώθησαν τὰ μαθήματα ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ὀλιγοῦ χρόνου τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, ἕνεκα δὲ τούτου ἀνάγκη ἦ νὰ ἀποκοπῶσι μαθήματα, ὅπερ ἀταπώτατον, ἢ νὰ ἐπεκταθῆ ὁ χρόνος μέχρι τοῦ ἐλάχιστου ποσοῦ τῶν ἐπὶ τὰ ἐτῶν, ὅπερ ὀρθότατον, συντασσομένου πρότερον προγράμματος ἀναλυτικοῦ πλήρους, ἐν ᾧ νὰ καθορίζεται οὐ μόνον ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος πρὸς διδασκαλίαν ἐκάστου μαθήματος, ἀλλὰ καὶ ἡ τάξις τῶν μαθημάτων κατὰ τε τὰς ἡμέρας καὶ τὸν πρὸ μεσημβρίας καὶ μετὰ μεσημβρίας χρόνον. Πᾶσα διάφορος ἐνέργεια βεβαίως ἄγει εἰς ἄτοπα ἀνεπανόρθωτα.

Ἄρθρον 9. Ὁρθότερον νὰ συντάσσεται ἐν πρόγραμμα ἐτήσιον κατὰ Ἰούνιον περιλαμβάνον τὰ μαθήματα ἐκάστης ἐξαμηνίας ἰδίᾳ, οὕτω δὲ καὶ πολυγραφίαν ἄσκοπον ἀποφεύγομεν καὶ ὁ ἀνάγκαῖος πρὸς ἔλεγχον καὶ ἔγκρισιν χρόνος ὑπάρχει.

Ἄρθρον 10. Δυστηλέστερον νομίζομεν ἵνα τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἐξαμήνου εἶνε μεταβλητὸν κανονιζόμενον ἐκ τῆς τυροφάγου, τὸ δὲ δεύτερον ἐξάμηνον ἀρχηται ἀπὸ τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, οὕτω δὲ χρόνον ἄχρηστον ἐν πολλαῖς τῶν ἀπόκρεων θέλομεν καταστήσῃ χρησίμου διὰ τῶν συντόμων ἐπαναλείψεων καὶ χειμερινῶν ἐξετάσεων. Τοῦτο συμβουλεύει μακρὰ πείρα.

Ἄρθρον 13. Ἀνάγκη νὰ προστεθῆ «τὰ ἡμιτελῆ γυμνάσια διευθύνει ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐχόντων τὸν αὐτὸν βαθμὸν καθηγητῶν».

Ἄρθρον 15. Κρίνεται ὅπως ἄδικος ὁ μέχρις ἀπαγορεύσεως περιορισμὸς τῆς ἰδιωτικῆς διδασκαλίας, ὡς εἶπομεν, μόνον ἀπολύτως ἀνάγκη νὰ ἀπαγορευθῆ ἢ κατ' οἶκον διδασκαλία μαθητοῦ τοῦ αὐτοῦ ἐκπαιδευτηρίου.

Ἄρθρον 16. Κάκιστον κρίνεται τὸ ἄοριστον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθηγητῶν, ὀρθότερον δὲ νὰ κανονισθῆ οὕτως ὥστε ἐν ἐκάστῳ γυμνασίῳ νὰ διορίζωνται ἑλληνισταὶ μὲν ἰσάριθμοι πρὸς τὰς τάξεις ἢ τὰ τμήματα τῶν τάξεων, μαθηματικὸς εἰς τῶν θρησκευτικῶν εἰς τῶν γαλλικῶν εἰς

καὶ τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας εἰς, δύναται δὲ νὰ ἀνατεθῆ καὶ διδασκαλία ἄλλων μαθημάτων τοῖς μὴ Ἑλληνισταῖς συμφύων τῇ ἐπιστήμῃ, ἣν ἐπαγγέλλονται, ἢτοι ἡ διδασκαλία μὲν τῆς μέσης καὶ νέας ἱστορίας τῶ τῶν ὀρησκευτικῶν καὶ ἡ τῆς γεωγραφίας τῶ τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας.

Ἄρθρον 17. Ἐν τῷ πολυσυνθέτῳ καὶ μακροτάτῳ τούτῳ ἄρθρῳ παρατηροῦμεν ὅτι πλεῖστα συμφύρονται ἐπὶ τὸ αὐτό, ὅτι καταργεῖται ὅλως εἰς βαθμὸς πανεπιστημιακοῦ πτυχίου, ὁ τοῦ τελειοδιδάκτου τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὅτι πάντες οἱ συναποτελοῦντες τὸ προσωπικὸν πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων τάσσονται ἐν ἰσῆ μοίρᾳ δυνάμενοι πάντες νὰ ἀνέλθωσιν εἰς τὴν θέσιν τοῦ πρωτοβαθμίου καθηγητοῦ καὶ τοῦ γυμνασιάρχου. Ὅποιος δὲ κυκίων γενήσεται ἂν τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ ψηφισθῶσιν ὡς ἔχουσιν, οὐδεὶς δύναται νὰ φαντασθῆ, ἀρκεῖ νὰ εἰπώμεν ὅτι κατὰ τὰς διατάξεις ταύτας δύναται καὶ ὁ ἀδοκιμώτατος καθηγητῆς ξένης τινὸς γλώσσης νὰ χρῆσθῆ γυμνασιάρχης κτλ. Διὰ ταῦτα ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμισθῶσιν αἱ διατάξεις αὗται οὕτω. § 1. διορίζονται δευτεροβάθμιοι καθηγηταί: 1) οἱ διδάκτορες καὶ τελειοδιδάκτοι τοῦ φιλολογικοῦ, μαθηματικοῦ καὶ φυσικοῦ τμήματος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου ἢ ἄλλου ὁμοταγοῦς, ὅταν φέρωσι πτυχίον πραγματικῶν ἐξετάσεων. 2) οἱ προλῦται καὶ τελειοδιδάκτοι τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου ἢ ἄλλου ὁμοταγοῦς ὀρθοδόξου. 3) σχολάρχαι φέροντες πτυχίον ἐπιτροπείας, ἢς προήδρευσεν ὁ διευθυντῆς τοῦ φιλολογικοῦ φροντιστηρίου. Διδασκαλοὶ δὲ ἐν τοῖς ὁσὶ κατωτέραις τάξεσιν τοῦ γυμνασίου διορίζονται οἱ ἀνεγνωρισμένοι τριτοβάθμιοι, δευτεροβάθμιοι καὶ πρωτοβάθμιοι ἑλληνοδιδάσκαλοι.

§ 3. Ἐνεκα τῆς μέχρι τοῦ νῦν καὶ ἐπὶ πολὺ προσέτι πλημμελεῦς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διδασκαλίας τῆς γαλλικῆς δι' ἑλλειψιν καταλλήλου προσωπικοῦ κρίνομεν ἀναγκαιότατον νὰ ἀποσταλῶσι πρὸς σπουδὴν τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας εἰς Γαλλίαν, Βέλγιον, Ἑλβετίαν, ὑπότροφοι μετὰ διαγωνισμὸν διδάκτορες ἢ τελειοδιδάκτοι τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος, οἱ δὲ τοιοῦτοι ὑφιστάμενοι δοκιμασίαν μετὰ διετῆ τουλάχιστον σπουδὴν νὰ διορίζωνται δευτεροβάθμιοι καθηγηταὶ καὶ νὰ προάγωνται μετ' ὠρισμένου χρόνον εἰς πρωτοβαθμίους. Μόνον διὰ τῆς αὐτῆς ἐργασίας δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Γαλλικῆς ἀποβήσεται καρποφόρωτάτη.

§ 4. Καὶ ὡς πρὸς τοὺς καθηγητὰς τῆς Γερμανικῆς, ἐὰν εἰσαχθῆ αὕτη,

ἀνάγκη νὰ ληφθῆ ἡ αὐτὴ πρόνοια, ὡς εἶπομεν περὶ τῆς Γαλλικῆς, πρὸς παρασκευὴν προσωπικοῦ καταλλήλου, οὐδεμιᾶς ἐπιτρεπομένης ἐξαιρέσεως ἢ περιορισμοῦ τῶν προσόντων.

§ 5. Περιττὴν καὶ ἐπιβλαβὴ μάλιστα νομίζομεν τὴν πρὸς προαγωγὴν ἐξέτασιν, ὀρθότερον οἱ μὲν διδάκτορες τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος καὶ τοῦ φυσικομαθηματικοῦ νὰ προβιβάζωνται καὶ οἱ προλῦται τῆς Θεολογίας μετὰ τριετῆ ὑπηρεσίαν εὐδόκιμον κρίνομενοι ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν ἐποπτῶν, οἱ δὲ τελειοδιδάκτοι τῶν αὐτῶν τμημάτων καὶ τῆς Θεολογίας μετὰ πενταετῆ ὑπηρεσίαν, οἱ δὲ καθηγηταὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ Γερμανικῆς μὴ φέροντες τὰ ἀνωτέρω προτεινόμενα ὑφ' ἡμῶν προσόντα μένουσιν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ δευτεροβαθμίου τάξει.

§ 6. Ἡ θέσις τοῦ γυμνασιάρχου κρίνεται τὰ μάλιστα σπουδαία, ἐντεῦθεν ἄτοπον νὰ παρέχῆται παντὶ πρωτοβαθμίῳ καθηγητῇ ἀδιακρίτως. Τούτου ἔνεκα φρονοῦμεν ὅτι αὕτη, ἀνάγκη νὰ παρέχῆται ὡς γέρας πολυχρονίου εὐδόκιμου ὑπηρεσίας καὶ διοικητικῆς ἐκασότητος. Ἐκ πείρας μακρᾶς εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐν ταῖς ἐπαρχαῖς ἰδίως κατέχει ὁ γυμνασιάρχης διακεκριμένην θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν ἄλλων, ἀπὸ τούτων δὲ ζητεῖται λύσις ποικίλων ἀποριῶν, δι' ἃς προσαιτείται εὐρεῖα ἐγκυκλοπαιδικῆ γνώσεως ποικίλη, ἔνεκα δὲ καὶ τούτων τῶν λόγων κρίνομεν ὀρθότερον νὰ διορίζωνται γυμνασιάρχαι μόνον οἱ φέροντες διδακτορικὸν δίπλωμα τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἢ ὁμοιον ὁμοταγοῦς ξένου Πανεπιστημίου ἢτοι δίπλωμα πολιτειακῶν ἐξετάσεων (Staats examen) καὶ ἔχοντες πενταετῆ τουλάχιστον ὑπηρεσίαν πρωτοβαθμίου καθηγητοῦ εὐδόκιμον κατὰ πρότασιν τοῦ συμβουλίου τῶν ἐποπτῶν.

Ἄρθρον 18. Ἡ ἑλληνικὴ ἰθαγένεια κρίνεται ἀπαραίτητος καὶ οὐδεμία πρέπει νὰ ἀναγραφῆ ἐξαιρέσις ὡς πρὸς τοὺς καθηγητὰς τῶν δύο ξένων γλωσσῶν. Οὐδέποτε ὁ ξένος θέλει ὑπηρετήτῃ, ὡς ὁ πολίτης Ἕλλην.

Ἄρθρον 19. Ἐν τούτῳ περιλαμβάνεται ἡ ἀρχικῶς ἀναγραφείσα αὐξήσις μισθοῦ, ὡς ἀμοιβὴ τῶν μοχλοῦντων ὑπὲρ τῆς διαπαιδαγωγῆσεως τῆς ἡμετέρας νεότητος, ἀλλὰ συγχρόνως ἡ προαγγελομένη αὐξήσις μεταβάλλεται εἰς μείωσιν μισθοῦ διὰ τῶν συναφῶν διατάξεων, ὡς δηλώσομεν διὰ τῶν ἐπομένων. Ἐν τῇ § α'. καὶ β'. ἀναγράφονται οἱ ὅροι, καθ' οὓς αὐξάνεται ἡ μισθοδοσία τῶν καθηγητῶν, διὰ τῆς § γ'. ὅμως ὁ μισθὸς κανονίζεται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ τοῦτο ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ διδάσκοντος, ἀλλ' ἐκ

τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθηγητῶν ἐν ἐκάστῳ γυμνασίῳ, ὑποκειμένου τῇ ἐξουσίᾳ τῶν ἐκάστοτε ὑπουργῶν. Ἐὰν δὲ διορισθῶσιν ἑλληνισταὶ μὲν ἰσάριθμοι πρὸς τὰς τάξεις, εἰς τῶν μαθηματικῶν, εἰς τῶν γαλλικῶν, εἰς τῶν θρησκευτικῶν καὶ εἰς τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας, τότε ὁ μὲν τῶν μαθηματικῶν καὶ γαλλικῶν καθηγητῆς μόλις δύναται νὰ ἔχῃ χρόνον διδασκαλίας δεκαοκτώωρον καθ' ἑβδομάδα καὶ τοῦτο μόνον ὅταν τὸ γυμνάσιον ἀποτελῆται ἐκ τάξεων ἕξ καὶ διδάσκη ἐκάτερος τούτων τρεῖς καθ' ἑβδομάδα ὥρας ἐν ἐκάστη τάξει καὶ ἐν πάσαις, ἴδιος δὲ καθηγητῆς τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας δὲν δύναται νὰ διορισθῇ, διότι πρὸς διδασκαλίαν ἐκάστου τῶν μαθημάτων τούτων ἀναλογεῖ χρονικὸν διάστημα ἕλαττον τῶν δώδεκα ὡρῶν καὶ κατὰ τὴν §. δ'. ἡ διδασκαλία τῶν τοιούτων μαθημάτων ἀνατίθεται ἐπὶ ἐπιμισθίῳ ἄλλοις καθηγηταῖς, ὅπερ ἐδείχθη ἀτοπώτατον. Ἐὰν δὲ πάλιν τὰ ὑπολειπόμενα μαθήματα Ἑλληνικά, Λατινικά, ἱστορία, γεωγραφία καὶ ἀνθρωπολογία διανεμηθῶσι μετὰ τῶν ἰσάριθμων πρὸς τὰς τάξεις ἑλληνιστῶν, τότε οἱ καθηγηταὶ οὗτοι θέλουσιν ἔχει χρόνον πρὸς διδασκαλίαν κατώτερον τῶν δέκα καὶ ἑκτῶ ὡρῶν καθ' ἑβδομάδα, ὡς ἀλλαγῶν ἐδείχθη, καὶ ὁ μισθὸς ἐλαττοῦται. Ὑπερῆζομένων λοιπὸν τῶν διατάξεων τούτων ὡς ἔχουσιν, ἐπακολουθήσουσι τὰ ἐξῆς ἀτοπικὰ α') ὁ μισθὸς τῶν καθηγητῶν ἐλαττοῦται ἀντὶ νὰ αὐξάνηται β') μαθήματα εἰδικῶς ἀπαιτοῦντα γνώσεις ἀνατίθενται μὴ εἰδικοῖς καὶ οὕτω συνεχίζεται ἐν τῶν μεγαλύτερων κακῶν τοῦ παρελθόντος καὶ ἐπιτείνεται μάλιστα. Τούτων ἕνεκα προνοῦμεν ὅτι τὰ τοῦ μισθολογίου κανονιστῆα ὡς ἐξῆς 1) οἱ μέχρι τοῦδε διπλωματοῦχοι τριτοβάθμιοι, δευτεροβάθμιοι καὶ πρωτοβάθμιοι ἑλληνοδιδάσκαλοι διατηρούμενοι, ὡς διδάσκαλοι ἐν ταῖς δυαὶ κατωτέραις τάξεσι τοῦ γυμνασίου, λαμβάνουσι τὸν αὐτὸν καὶ πρότερον μισθὸν ἡξυμένον κατὰ εἴκοσι τὸν μῆνα δραχμῶν, ὁ δὲ μισθὸς οὗτος αὐξάνεται κατὰ τὸ πεμπτημόριον μετὰ πᾶσαν πενταετῆ ὑπηρεσίαν μέχρι τῶν διακοσίων πενήκοντα δραχμῶν. 2) οἱ δευτεροβάθμιοι καθηγηταὶ λαμβάνουσι μισθὸν δραχμῶν διακοσίας πενήκοντα αὐξανόμενας κατὰ τὸ πεμπτημόριον μετὰ πᾶσαν πενταετῆ ὑπηρεσίαν μέχρι τῶν τριακοσίων εἴκοσι δραχμῶν καὶ 3) οἱ πρωτοβάθμιοι καθηγηταὶ λαμβάνουσι μισθὸν τριακοσίας δραχμῶν αὐξανόμενας κατὰ τὸ πεμπτημόριον μετὰ πᾶσαν πενταετῆ ὑπηρεσίαν μέχρι τῶν τετρακοσίων δραχμῶν. Τὸ δὲ ποσὸν τῶν ὡρῶν τῆς διδασκαλίας δύναται νὰ κανονισθῇ ἄλλως τὸ ὑπουργεῖον ἕρριζον ἀνάλογον προσωπικὸν ἐν ἐκάστῳ γυμνασίῳ καὶ κανονίζον τὰ μαθήματα οὕτως

ὥστε οἱ μὲν ἑλληνισταὶ νὰ διδάσκωσι τὰ Ἑλληνικά, Λατινικά, ἱστορίαν ἀρχαίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν, ὁ τῶν θρησκευτικῶν τὰ εἰδικὰ μαθήματα καὶ προσέτι τὴν μέσην καὶ νέαν ἱστορίαν, ὁ τῆς φυσικῆς τὴν φυσικὴν φυσικὴν ἱστορίαν, χημείαν καὶ τὴν γεωγραφίαν, οἱ δὲ λοιποὶ τὰ ἀνήκοντα ἐκάστῳ μαθήματα.

Ἄρθρ. 21. Κατὰ τὰ ἐν τούτῳ διατασσόμενα ἀφαιροῦνται κεκτημένα δικαιώματα τῶν μέχρι τοῦδε ὑπηρετησάντων καὶ λογιζονται οὗτοι ἴσοι πρὸς τοὺς τὸ πρῶτον διοριζομένους, ὅπερ καὶ ἀτοπώτατον καὶ ἀδικώτατον. Τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀποδοθεῖσαν ἔννοιαν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ ἀπέκρουσαν προφορικῶς ἰσχυρισθέντες ὅτι δὲν νοεῖται τοῦτο, ἀλλ' ὁ προφορικὸς οὗτος ἰσχυρισμὸς οὐδεμίαν ἔχει ἔννοιαν, διότι scripta manent. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 21 α' οἱ πρὸ τοῦ νόμου ὑπάρξαντες γυμνασιάρχαι καὶ καθηγηταὶ λαμβάνουσι τὸν προσήκοντα βαθμὸν ἀνάλογον τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν καὶ συνωδῶ τῷ ἄρθρῳ 17, ὁ δὲ πενταετῆς χρόνος τῆς αὐξήσεως τοῦ μισθοῦ αὐτῶν ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ νόμου τούτου. Ἐν τέλει δὲ τοῦ ἄρθρου 17 λέγεται «ἡ πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος νόμου διδασκαλία τῶν διδασκτόρων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ καθηγητῶν συνυπολογίζεται ἐν τῷ κανονισμῷ τοῦ δικαιώματος αὐτῶν πρὸς προαγωγήν», ὅπερ σαφῶς καὶ καθαρᾶ σημαίνει ὅτι οἱ προὑπηρέτησαντες θεωροῦνται δευτεροβάθμιοι καὶ ἐν μόνον ἔχουσι δικαίωμα νὰ ὑποστῶσιν ἀμέσως προβαστικὰς ἐξετάσεις, ἂν ἔχωσιν ὑπηρεσίαν τριῶν ἐτῶν καὶ πλέον. Κατ' αὐτὰς δὲ τὰς διατάξεις α') αἴρονται κεκτημένα δικαιώματα καὶ εἰς οὐδὲν χρησιμεύει ἢ διὰ πολυετοῦς ὑπηρεσίας κτηθεῖσα διδασκτικὴ ἱκανότης β') οἱ τελειοδιδάκτοι δὲν δύναται νὰ διατελῶσι καθηγηταὶ γ') ἐπὶ πενταετίαν ὅλην τοῦλάχιστον οὐδεὶς θέλει ἔχει τὰ προσόντα νὰ διορισθῇ γυμνασιάρχης, διότι εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑποστῇ πρῶτον προβαστικὰς ἐξετάσεις καὶ προβασζόμενος εἰς πρωτοβάθμιον νὰ ὑπηρετήσῃ πενταετίαν ὅλην. Ἐνεκα τῶν ἐπερχομένων κατὰ φυσικὸν λόγον ἀτόπων τούτων ἡμεῖς κρίνομεν ὀρθότερον 1) νὰ διαγραφῇ τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἄρθρου 17 τὸ ὁποῖον περιελάβομεν ἀνωτέρω 2) τὸ ἄρθρον 21 νὰ μεταρρυθμισθῇ οὕτως αὐτῷ φιλολογικῷ τμήματι διδάκτορες διατελέσαντες γυμνασιάρχαι ἐπὶ τριετίαν πρὸ τοῦ νόμου διατηροῦνται ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, οἱ δὲ τελειοδιδάκτοι τῆς φιλοσοφικῆς καὶ οἱ προλύται καὶ τελειοδιδάκτοι τῆς θεολογικῆς σχολῆς διατελέσαντες γυμνασιάρχαι καὶ καθηγηταὶ ὑπὲρ τὴν τριετίαν καὶ οἱ διδάκτορες οἱ διατελέσαντες καθηγηταὶ ὑπὲρ τὴν τριετίαν διατηροῦνται ἐν θέσει πρωτοβαθμίου καθηγητοῦ, οἱ

δὲ τῆς γαλλικῆς διατηροῦνται δευτεροβάθμιοι ἄνευ προαγωγῆς, οἱ γυμνασιάρχαι ἔχοντες πλήρη δεκαετῆ ὑπηρεσίαν, οἱ καθηγηταὶ καὶ ἀνεγνωρισμένοι ἐλληνοδιδάσκαλοι ἔχοντες συμπληρωμένην δεκαπενταετῆ ὑπηρεσίαν λαμβάνουσι ἀμέσως τὰς κανονισμένας ἀξήσεις λόγῳ πενταετίας.

Ἄρθρ. 23, §. α. ἀνάγκη νὰ προστεθῆ «ἐπὶ πλημμελήματι ἀναγομένου εἰς τὰ ἔργα τῆς ὑπηρεσίας». §. β'. ἐπίσης «ἂν τιμωρηθῶσι δις ἐντὸς τοῦ ἔτους», §. δ'. νὰ προστεθῆ «ἐφ' ὅσον διαρκῆ ἢ νόσος» καὶ νὰ διαγραφῆ ἀπὸ τοῦ ἄρθρου 24 ἢ §. δ'. — νὰ προστεθῆ ἐν τῇ §. ε. «μετὰ ἀπολογίαν τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἠτιολογημένην ἔκθεσιν τοῦ συμβουλίου», καὶ νὰ διαγραφῆ ἢ §. στ'. ὡς ἀφίνουσα ἐλευθέραν τὴν κατάχρησιν.

Ἄρθρ. 26. Κρίνοντες ἀπαραίτητον τὸν ἑπταετῆ χρόνον τῆς μίσης ἐκπαιδεύσεως φρονοῦμεν ὅτι ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμισθῆ τὸ ἄρθρον τοῦτο ὡς ἐξῆς: «Οἱ ἔχοντες ἐνδεικτικὸν προαγωγῆς ἀπὸ τῆς Δ'. εἰς τὴν Ε'. τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἢ ἔχοντες κεκτημένας γνώσεις πρὸς κατάταξιν ἐν τῇ Ε'. κατατάσσονται μετ' ἐξέτασιν ἐπιτυχῆ ἐν τῇ Δ'. τάξει τοῦ γυμνασίου, οἱ δὲ φέροντες ἀπολυτήριον πλήρους δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἰδίᾳ συμπληρώσαντες τὰς ἀπαιτούμενας γνώσεις μαθημάτων διδασκομένων ἐν τῇ Δ. γυμνασιακῇ τάξει μὴ διδασκομένων δὲ ἐν τῷ δημοτικῷ δύνανται μετὰ ἐξέτασιν νὰ καταταχθῶσιν ἐν μιᾷ τῶν δύο κατωτέρων τάξεων τοῦ γυμνασίου».

Ἄρθρ. 27. Ἐντὶ καταβολῶν καὶ διπλοτύπων εἰσπράξεως, ἅτινα δυσκολίας πλείστας παρέχουσιν, ὀρθότερον νὰ κανονισθῶσι τὰ μαθητικὰ τέλη συμφώνως πρὸς τὸν περὶ χαρτοσήμου νόμον, ἥτοι νὰ ἐκδίδηται εἰσιτήριο καὶ ἐνδεικτικὸν ἐπὶ χαρτοσήμου ὠρισμένης ἀξίας.

Ἄρθρ. 28. Ἐν τέλει ἀνάγκη νὰ προστεθῆ ἡ ἐξῆς διάταξις: «Μαθητῆς μὴ δυνηθεὶς νὰ προσέλθῃ εἰς ἐξέτασιν κατὰ Ἰούνιον ἢ νὰ περατώσῃ ταύτην ἕνεκα νόσου βεβαιουμένης ἐνώπιον τοῦ εἰρηνοδίκου ἐνόρκως ὑπὸ δύο ἰατρῶν, δύναται ἐκ τῆς ἐτησίας προόδου κρινόμενος ὑπὸ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν νὰ παραπεμφθῆ εἰς ἐξέτασιν κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου, ἂν παρέχῃ πιθανότητα προαγωγῆς. Μαθητῆς δὲ ἀπορριφθεὶς ὑποχρεοῦται νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ ἐν ἔτος τὴν τάξιν, ἢ δὲ διετίαν φοιτήσας ἐν τινὶ τάξει καὶ μὴ κριθεὶς ἄξιος προαγωγῆς ἀποκλείεται πάσης περαιτέρω σπουδῆς».

Ἄρθρ. 30. Ἀναγκαιότατη ἡ ἐξῆς προσθήκη: «Τὸν γυμνασιάρχην κωλυόμενον ἢ ἀπόντα ἀναπληροῖ ὁ ἀρχαιότερος τῶν πρωτοβαθμίων κα-

θηγητῶν, τὴν δὲ γραφικὴν ὑπηρεσίαν ἐκτελοῦσιν οἱ νεώτεροι ἐντολῆ τοῦ γυμνασιάρχου. Ἐκαστος τῶν διδασκόντων εὐθύνεται διὰ τὴν τάξιν ἐν τε τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τοῖς διαλείμμασι, πάντες δ' οἱ διδάσκοντες ἐπιβλέπουσι τὴν ἐκτὸς τοῦ παιδευτηρίου διαγωγὴν τῶν μαθητῶν καταγγέλλοντες πᾶσαν παρεκτροπὴν τῷ γυμνασιάρχῃ ἢ διευθυντῇ, ὃς ἐπιβάλλει τὴν ποινὴν συνεννοούμενος μετὰ τοῦ καταγγείλαντος.

Ἄρθρ. 33 καὶ 34. Ὁ παιδανόμος, ἐπιστάτης καὶ ὑπηρετῆς τοῦ γυμνασίου πρέπει καὶ νὰ διορίζωνται καὶ νὰ ἀπολύωνται προτάσει τοῦ γυμνασιάρχου ἢ διευθυντοῦ, ὃς δύναται μετ' ἀπόφασιν τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ προσωρινῶς τοὺς τοιοῦτους, ὅταν ἡ περαιτέρω διαμονὴ τούτων ἐν τῷ παιδευτηρίῳ ἔσται ἐπιβλαβής.

Ἄρθρ. 36. Ἀνάγκη νὰ προστεθῆ «οἱ δευτεροβάθμιοι καθηγηταὶ ἔχουσι βαθμὸν ὑπουργικοῦ γραμματέως πρώτης τάξεως, οἱ τριτοβάθμιοι Ἑλληνοδιδάσκαλοι ὑπουργικοῦ γραμματέως δευτέρας τάξεως καὶ οἱ λοιποὶ διδάσκαλοι ὑπουργικοῦ γραφέως πρώτης τάξεως».

Ἄρθρ. 37 καὶ 38. Οἱ γυμνασιάρχαι πλείστην ἔχοντες ἐργασίαν πρέπει νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς φυλάξεως τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ συλλογῶν, ἐπομένως μεταρρυθμιστέα τὰ ἄρθρα ταῦτα οὕτως: «Ἡ ἐπιμέλεια καὶ φύλαξις τῆς ἐν ἐκάστῳ γυμνασίῳ βιβλιοθήκης καὶ πάσης ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς ἀνατίθεται ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου ἐνὶ ὑπευθύνῳ καθηγητῇ, τὰς δὲ συλλογὰς καὶ ὄργανα τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας φυλάττει ὁ ἀρμόδιος καθηγητῆς ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην, τὰ δὲ σκεῦη καὶ ἐπιπλα φυλάττει ὁ ἐπιστάτης ἢ ὑπηρετῆς ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην, ἐπὶ πάντων δὲ ἐπιβλέπει ὁ γυμνασιάρχης ἢ διευθυντής. Ἡ καθαριότης τῶν παιδευτηρίων ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν».

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἐδείξαμεν ἀνωτέρω καὶ ἀνέφικτον καὶ ἀνωφελές, προβάλλομεν ὁμῶς καὶ ἐπὶ τοῦ περὶ τούτου νομοσχεδίου παρατηρήσεις, ἵνα ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει, ὅταν δὲν γείνωσι δεκτὰ τὰ περὶ ἐποπτείας ὑφ' ἡμῶν προταθῆσόμενα.

Ἄρθρ. 2. Πρὸς ἀποκλεισμὸν πάσης ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου ἐπιδράσεως ἀνάγκη τὸ συμβούλιον νὰ εἶνε ὅλως ἀνεξάρτητον τοῦ ὑπουργείου. Λόγοι δὲ ἀρτιότητος καὶ ἐπαρκείας ὑποχρεοῦσι νὰ ἀποτελῆται ἐκ μελῶν πέντε, ὧν ὁ πρόεδρος λαμβάνεται ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ φιλολογικοῦ τμήμα-

τος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ ἔθνικοῦ πανεπιστημίου ἢ ἄλλοίφει τούτου λαμβάνεται γυμνασιάρχης ἔχων δεκαπέντε ἐτῶν ὑπηρεσίαν, τὰ δὲ λοιπὰ μέλη λαμβάνονται δύο μὲν ἀπὸ διδασκόντων τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς διατελεσάντων δεκαετίαν ἐν τῇ θέσει τοῦ γυμνασιάρχου ἢ δεκαπενταετίαν ἐν τῇ θέσει τοῦ καθηγητοῦ, εἰς δὲ διδάκτωρ τοῦ μαθηματικοῦ ἢ φυσικοῦ τμήματος καὶ εἰς προλόγους τῆς θεολογικῆς σχολῆς, διατελέσαντες δεκαπενταετίαν ἐν θέσει καθηγητοῦ.

Ἄρθρ. 3 § στ'. Τὸ περὶ διδασκτικῶν βιβλίον ζήτημα κρίνομεν πολὺ σπουδαῖον καὶ ἕξιον ἰδιαίτερου νόμου, ἵνα καὶ τὸ τοῦ νῦν ἰσχύοντος περὶ διδασκτικῶν βιβλίων νόμου πλημμελήματα ἔρωμεν καὶ τὸ πρὸ τούτου κακὸν μὴ ἐπαναφέρωμεν. Διὰ τοιοῦτου νομοθετήματος ἀπαιτεῖται καὶ τὸ νῦν μονοπώλιον τῶν διδασκτικῶν βιβλίων νὰ ἀρθῆ καὶ ἡ προτέρα βιβλιοκαπηλία καὶ φυλλαδογραφία νὰ περιορισθῆ, διότι ἀμφότερα κατέληξαν εἰς ἀποτελέσματα οὐχὶ εὐάρεστα καὶ εἰς διαπληκτισμούς ἐπιζημιωτάτους, σὺν τούτοις δὲ νὰ ἐξασφαλισθῆ καὶ ἡ πνευματικὴ ἐργασία ἑκάστου.

Ἄρθρ. 5. Ἀνάγκη νὰ προστεθῆ «ὅς λαμβάνεται ἐκ τῶν διδασκόντων τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος».

Τὰς κρίσεις ταύτας προβάλλομεν καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ὅλου καὶ ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ κακὸν ἀντὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου ἀγχιού. Ἀνομοιολογοῦντες δὲ ὅτι τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλου καὶ τῆς μέσης ἰδίως δὲν ἔχουσιν ὑγιῶς δὲν ἐμμένομεν ἐν τῇ ἀρνήσει, ἀλλὰ προβαλόμενοι εἰς θετικόν τι, διότι γινώσκομεν ὅτι εὐχερὲς τὸ κρημνίζεσθαι, ἀλλ' ὅτι δυσχερὲς, τότε ἀναγκαιότατον τὸ οἰκοδομῆσαι, ἵνα εὐρεθῶμεν ὑπὸ στέγην.

Τὰ αἷτια τῶν πλημμελειῶν ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαίδευσί καὶ πολλαπλὰ εἶνε καὶ δέονται ταχείας καὶ συντόνου ἐνεργείας οὐ μόνον ἀπὸ τῶν διδασκόντων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἀπὸ τοῦ οἴκου καὶ ἀπὸ πάντων.

Πρῶτον καὶ οὐσιώδες τοῦ κακοῦ αἷτιον εἶνε αἱ δύο παρῆγοντες, ἀφ' ὧν τὸ σχολεῖον προροδοτεῖται καὶ πρὸς οὗς παρέχει τὰ ὄργανα τῆς καλῆς ἢ κακῆς ἀποκαταστάσεως, ἦτοι ὁ οἶκος καὶ ἡ πολιτεία, ἕνευ τῆς ἐπικουρίας τῶν ὁπίων ἀδύνατος ἔσται ἡ ὑπαρξίς καλοῦ σχολείου. Ὁ μὲν οἶκος εἶνε ὁ τῶν σχολείων τροφοδότης, ταῦτα δὲ ἀποθίδουσι τῷ τε οἴκῳ

καὶ τῇ πολιτείᾳ τὸ ἐν αὐτοῖς κατεργασθῆν, οὕτω δὲ ὑπάρχει ἀλληλένδετον συμφέρον μεταξὺ οἴκου καὶ σχολείου καὶ μεταξὺ πολιτείας καὶ σχολείου, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ ἀμφότερα ὑποχρεοῦνται νὰ συνεργάζωνται πρὸς τὴν τελειότεραν λειτουργίαν τοῦ σχολείου. Ὁ μὲν οἶκος ὀφείλει οὐ μόνον νὰ παρέχῃ τοὺς παιδευομένους, ἀλλὰ καὶ νὰ συντελῆ εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ σχολείου ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν νέων, ἡ δὲ πολιτεία ὀφείλει νὰ παρασκευάζῃ καὶ ἀποστέλλῃ τοὺς διδάζοντας καὶ ἐπαρκεῖς καὶ ἐπιτηδειοτάτους πρὸς τὸ ἔργον καὶ συγχρόνως νὰ ἐπιτηρῆ ἀδιαλείπτως καὶ μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς τὸ τε σχολεῖον καὶ τὸν οἶκον, ἵνα οὗτος μὲν μὴ διαστρέφῃ καὶ καταστρέφῃ τὸ ὑπ' ἐκείνου τελεσιουργούμενον, ἐκεῖνο δὲ μὴ παραλείπῃ ἐπ' ἐλάχιστον τὴν πλήρωσιν τοῦ ἀνατεθειμένου αὐτῷ καθήκοντος. ὅταν ὁμοῦ καὶ ὅπου ὁ μὲν οἶκος οὐ μόνον δὲν συντελῆ πρὸς διαπαιδαγωγήσιν τῶν νέων, ἀλλὰ τὸναντίον ποικιλοτρόπως καταστρέφῃ τὸ τοῦ σχολείου, ἡ δὲ πολιτεία ὀλιγωρῆ περὶ τοῦ σχολείου καὶ θεωρῆ τοῦτο οὐχὶ ὡς φυτώριον καλῶν πολιτῶν, ἀλλ' ὡς κήπον, ἀφ' οὗ ἐκβλάστανουσι μόνον θεσιθῆραι, τότε μετ' ἀσφαλείας τὰ πάντα εὐρίσκονται ἐν κακοδαιμονίᾳ, ἐν ἣ καταποντίζεται καὶ πᾶν παραχθῆν ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ σχολείου. Ἐκ τούτων δὲ γίνεται δῆλόν ὅτι πλεῖστα τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῷ σχολείῳ ἔχουσι τὴν ρίζαν ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐκεῖθεν ὀφείλομεν νὰ ἐκρίζωσωμεν ταῦτα ἀφίνοντες τὰ συνήθη κατὰ τῶν διδασκόντων παράπονα. Ἐπομένως ἡ μὲν πολιτεία δύναται καὶ διδάσκοντας νὰ παρασκευάσῃ καταλλήλους, ἂν μὴ ἔχῃ τοιοῦτους, καὶ ἐν τῷ ἔργῳ νὰ ἐπιτηρῆσῃ τοὺς διδάσκοντας καὶ διδασκόμενους καὶ ἐκτός τοῦ ἔργου, οὕτω δὲ πράττουσα ἑαυτὴν ὀφείλει, εἰδεμένη οὐδεμίαν πρέπει νὰ ἀναμένη διόρθωσιν δι' οἰωνδήποτε νομοθετημάτων ἀλλὰ πᾶσαν ἐπὶ τὰ χεῖρα τροπήν. Οὐδὲ ὅμως δὲ πρέπει νὰ ἀπορῶμεν διὰ τὰ ἀπὸ τῶν σχολείων κακά, ἀλλὰ τὸναντίον ἀνάγκη νὰ ἐκπληττώμεθα πῶς ἀπὸ σχολείων παρερριμμένων παρήχθη ὅ,τι ἀγαθὸν παρήχθη, δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ δεχθῶμεν ὅτι πάντα τὰ τῶν σχολείων γεννήματα ἦσαν κακά, διότι τότε καὶ οὐδὲν ἀγαθὸν ὑπάρχει ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὅπερ ἀτοπίωτατον. Ἐκ τούτων πάντων συνάγομεν ὅτι πᾶν νομοθέτημα κενὸν καὶ μάταιον, ἂν μὴ ἡ μὲν πολιτεία στρέφῃ πᾶσαν τὴν προσοχὴν καὶ μέριμναν εἰς τὸ σχολεῖον, ἵνα διὰ τῆς ὑπὸ τούτου ὀρθῆς διαπαιδαγωγήσεως τῆς νεότητος περιορίσῃ καὶ ἔρῃ πᾶν κοινωνικὸν κακόν, ὁ δὲ οἶκος συντελέσῃ πρὸς τὴν ὀρθὴν λειτουργίαν τούτου. Οὔτε δι' εἰσαγγελίων μόνον, εἰρηκτῶν καὶ αὐστηροτάτων ποινῶν περιστέλλονται

τὰ κοινωνικά ἐλαττώματα, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τῆς ἐν τῷ καλῷ σχολείῳ μορφώσεως τῶν νέων· σφωτάτη πολιτεία εἶνε καὶ εὐδαίμων οὐχὶ ἡ ἀναμένουσα τὴν συντέλειαν τοῦ ἐγκλήματος, ἵνα κολάσῃ τὸν ἐγκληματιαν, ἀλλ' ἡ προλαμβάνουσα τὸ ἐγκλημα καὶ καθιστῶσα τοὺς πολίτας ἀνεπιτηδεύς πρὸς τὸ κακόν, μακρόταται δὲ αἰῶνες ἐμαρτύρησαν ὅτι τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τοῦ καλοῦ σχολείου.

Δεύτερον αἷτιον εἶνε τὸ ποῖον τῶν διδασκόντων, οἱ ὅποιοι ἀνάγκη νὰ ἀναλαμβάνωσι τὸ ἔργον μεμορφωμένοι θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς. Καὶ θεωρητικῶς μὲν δύνανται νὰ μορφωθῶσι διὰ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς οὐχὶ ἀτελοῦς καὶ φθισιώσης, ἀλλὰ πλήρους καὶ ζωηρῆς, πρακτικῶς δὲ πῶς καὶ πού; αὐτομάτως καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν παιδευομένων! Τὸ πρῶτον δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπῆρξεν ἄλλοτε μὲν τελειότερον, ἄλλοτε δὲ ἀτελέστερον, τὸ δὲ δεύτερον οὐδ' ὅλως, διότι δὲν δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ πρακτικὴν ἄσκησιν τὰ φροντιστήρια, ἕνεκα δὲ τῆς ἑλλείψεως ταύτης πολλὰ τὰ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει κακά. Ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων ἀξιῶμεν πολὺ εὐλόγως μετὰ τὴν θεωρητικὴν δοκιμασίαν ἄσκησιν πρακτικὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ πολιτεία δὲν ἀναγνωρίζει τελείους τοὺς πτυχιούχους, μόνην δὲ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν τέχνην τῶν τεχνῶν, τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων, εἰθεωρήσαμεν ὅλως τυχαῖον καὶ αὐτοφυές, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πλάνη ἀσυγχώρητος. Πρὸς ἄρσιν τοῦ κακοῦ τούτου ἀνάγκη ἐπιέγουσα νὰ ἰδρυθῇ προπαιδευτικὸν πρῶτον σχολεῖον, ἐν ᾧ νὰ παρασκευάζωνται προσηκόντως ὑπὸ καταλλήλων διδασκάλων ἐπὶ χρόνον τακτόν, μεθ' ὃν δοκιμαζόμενοι νὰ ἀποστέλλωνται πρὸς τὴν ἐπιτέλειαν τοῦ ὑψηλοῦ καθήκοντος αὐτῶν.

Τρίτον αἷτιον εἶνε ὃ ἕνεκα κενOSPουδίας καὶ κακῆς νεομένης φιλομαθείας πολλαπλασιασμός τῶν Γυμνασίων καὶ Ἑλληνικῶν σχολείων ἐν δυσαναλογίᾳ πρὸς τὸ ὑπάρχον προσωπικόν. Ἐνεκα δὲ τούτου ἠναγκάσθημεν ἐν μὲν τούτοις νὰ ἀποστείλωμεν τοὺς ὀλιγῆρας τῆς ἐκπαιδεύσεως βοηθοῦς, ἐν ἐκείνοις δὲ νὰ εἰσαγάγωμεν πάντας τοῦ φέροντος πτυχίου ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς κομιζοντας δι' ὀλιγοχρονίου σπουδῆς ἢ περιοδείας διπλωμά τι ὅλως ἀβασανιστως. Ἐκτός δὲ τοῦ κακοῦ τούτου ὃ πολλαπλασιασμός τῶν γυμνασίων καὶ ἡ ἀπόλυτος ἄδεια χορηγίας ἀπολυτηρίου ὑπὸ πλειστον ἐν τῇ δούλῃ γυμνασίων ἄνευ ἐλέγχου παρήγαγον τὴν δυσανάλογον πληθύν τῶν εἰς τὸ πανεπιστήμιον φοιτῶντων. Ἐθνικοὶ βεβαίως λόγοι ὑπεγόρευσαν τὴν χορήγησιν τῆς ἀπολύτου ἀδείας πρὸς τὰ ἐν τῇ δούλῃ γυμνάσια, νομίζομεν ὅμως ὅτι ἐν τοῖς

ἐκεῖ σπουδάζουσιν ἐπετρέπετο ἡ ὑποβολὴ εἰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι οὐδεμία βλάβη ἤθελεν ἐπέλθῃ. Ἐνεκα πάντων τούτων κρίνομεν ἐπιανάγκες τὰ μὲν γυμνάσια νὰ περιορισθῶσιν ἐν ταῖς ἑδραῖς τῶν νομῶν ἢ καὶ ἐν πόλεσιν ἐχούταις μέγαν πληθυσμόν, τὰ δὲ Ἑλληνικὰ σχολεῖα πλήρη ἐν ταῖς πολὺν πληθυσμόν ἐχούσαις πρωτευούσαις τῶν δῆμων, καταργουμένων οὕτω τῶν μονοταξίων καὶ διταξίων, νὰ καταργηθῇ δ' ὅλως ἡ θέσις τοῦ βοηθοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου. Οὕτω δὲ καὶ κατάλληλον καὶ ἐπαρκές προσωπικόν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν χωρὶς νὰ προσφεύγωμεν εἰς παραγεμίσματα ὀλέθρια. Ἐπὶ τέλος δ' ἀνάγκη οἱ φέροντες ἀτελῆ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ διπλώματα δι' ἐξετάσεων ἐν τισὶ μόνον τῆς ἰδίας ἐκλογῆς μαθημασιν ἢ καὶ διὰ μονογραφῶν ἐνίοτε ξένων, ἀνάγκη οἱ τοιοῦτοι νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἐξέτασιν καθολικὴν, ὅπως οἱ πτυχιούχοι τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου.

Ἐτέαρτον αἷτιον εἶνε ἡ ἑλλειψὶς ἐσωτερικῆς συνοχῆς καὶ ἐνότητος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, διότι πολλάκις δὲν τηροῦνται ἀκριβῶς ὑπὸ τινων κατωτέρων διδασκάλων τὰ ἐν τῷ προγράμματι ἀναγεγραμμένα ὅρια τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος, διδάσκονται δὲ πράγματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν, παραλείπονται ἄλλα οὐσιώδη καὶ ἀναγκαϊότατα. Ἐκ τοῦ ἀκαταλήπτου δὲ τούτου καὶ ὑπερτέρου τῶν δυνάμεων τῶν διδασκομένων, ὕπερ γίνεται ὑπὸ τινων ἐπιδείξεως χάριν, ἐλάχιστα ὠφελοῦνται οἱ διδασκόμενοι οὐδὲ δύνανται νὰ εἶνε χρήσιμοι πρὸς παιδευσιν ἀνωτέραν, ἐνῶ ἂν ἡ διδασκαλία ἐχώρει κατὰ βαθμίδας ὀρισμένας, ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων ἐπὶ τὰ συνθετώτερα, ἀπὸ τῶν εὐχερεστέρων ἐπὶ τὰ δυσχερέστερα, τότε βεβαίως τὰ ἀποτελέσματα ἤθελον εἶνε λίαν τελεσφόρα. Ἐντεῦθεν ἀνάγκη νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς τὸ ὄριον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ εἶτα διαγραφῶσι τὰ ὅρια ἐκάστης τάξεως, ὥστε καὶ ἕκαστον τῶν μερῶν νὰ ἀποτελῇ διακεκριμένον τι στοιχεῖον καὶ τὸ ὅλον νὰ ἀποβῇ ἄρτιον καὶ ὁμοῖον πανταχοῦ, ταῦτα δὲ πάντα ἐπιτυγχάνονται διττῶς: 1) διὰ τῆς συντάξεως ἀναλυτικοῦ προγράμματος πλήρους καὶ 2) διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τούτου ἐν πᾶσι καὶ ὑπὸ πάντων ἄνευ παρεκκλίσεως τινος. Τὸ πρῶτον εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων, τὸ δὲ δεύτερον κατορθοῦται διὰ τοῦ ὑποδειχθέντος προπαιδευτικοῦ προτύπου σχολείου, διὰ τοῦ ὁποῦ παρασκευασθῶσονται οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι, τοιοῦτο δὲ δύναται ἐν ἀνάγκῃ νὰ χρησιμεύσῃ ἐν τῶν ἐν Ἀθήναις γυμνασίων ἐκ τάξεων ἐπτά. Ἀλλ' ἐκτός τούτου εἶνε ἀναγκαιοτάτη πρὸς τελεσφορὰν ἔραν λειτουργίαν τῶν παιδευτηρίων καὶ

πρός ἄρσιν πάσης τυχόν ὑπαρχούσης ἐλλείψεως ἢ ἐν τοῖς ἄκροις ἔποπτεία, περί ἧς λέγομεν μακρότερα, ἵνα δείξωμεν ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο εἶνε ὑπέρτερον τοῦ διὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ἐπιδικωμένου. Ἄνάγκη τὸ κράτος νὰ διακριθῆ εἰς ἐκπαιδευτικὰς περιφερείας, ὡς τὸ ὑλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐπ' ἐκάστης δὲ τούτων νὰ προστήσωμεν ἀνάγκη τὰτον ἐπόπτην τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν βαθμῶν γενικοῦ γραμματικῆς ἐκ τῶν μέχρι τοῦ νῦν διακριθέντων διδασκόντων τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος ἐν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ πράξει διὰ πείρας μακροτάτης καὶ εὐδακίμου. Οἱ τοιοῦτοι ἐπόπται ἐν κοινῇ συμβουλίᾳ μετὰ καθηγητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς συντάσσουσι τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα καὶ καθορίζουσι ἐν πάσῃ ἀκρίβειᾳ τὰ ὅρια τῆς ἐργασίας τῶν τε μερῶν καὶ τοῦ ὅλου, μετὰ δὲ τοῦτο ἀπέρχονται καὶ μεριμνῶσι περὶ τῆς ἐν τῇ περιφερείᾳ ἐκάστου ἐφαρμογῆς τῶν ἀποφασισθέντων. Ἐκεῖ συχνότερον ἐπιθεωροῦντες τὸ ἐκπαιδευτήρια καὶ καθοδηγοῦντες ἐν πάσῃ τοὺς διδάσκοντας δύνανται νὰ φέρωσι τὴν καθολικὴν ἐνότητα καὶ συνοχὴν, ὥστε ἐνιαῖόν τι καὶ ἁμοιόμορφον νὰ ἀποτελεσθῆ. Τοῖς τοιοῦτοις ἐπόπταις πρέπει νὰ ἀνατεθῶσι καὶ τὰ ἑξῆς καθήκοντα: α') νὰ ἐφορεύωσιν ἐπὶ πάσης λειτουργίας τῶν ἐν τῇ ἑαυτῶν περιφερείᾳ παιδευτηρίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως· β') νὰ συσκέπτωνται μετὰ τῶν διδασκόντων πρὸς πλήρωσιν λυσιτελεστέρην τοῦ ἐπιδικωμένου τῆς ἐκπαιδεύσεως σκοποῦ· γ') νὰ ἐπιθεωρῶσι τὰς ἐγγράφους ἐξετάσεις καὶ προϊστάνται ἰδίως τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων μετέχοντες τούτων καὶ βαθμολογοῦντες· δ') νὰ ἐπιθεωρῶσι τὰ μαθητολόγια καὶ πᾶν βιβλίον ὑπηρεσίας λύοντες καὶ τὰς μεταξὺ τῶν διδασκόντων ἀναφυομένας ἐριδας· ε') νὰ ἠρίζωσιν ἐν διαφωνίᾳ τοὺς διδάσκοντας τὰ μαθήματα· δ') νὰ συνέρχωνται τὸ θέρος ἐν Ἀθήναις καὶ συντάσσωσι τὰ ἀναγκαζοῦντα σχέδια νόμου, διατάγματα, προγράμματα κτλ. ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ὑπουργείου καὶ προτείνωσι μετ' ἐκθέσεως αἰτιολογικῆς τὰς ἐπενεκτέας ἐπὶ τοῦ προσωπικοῦ ἢ τῆς διδασκαλίας μεταβιβάσεις καὶ διορθώσεις. — Διὰ τοῦ μέτρου δὲ τούτου καὶ ἐνδελεχῶς θέλομεν ἐπιστατῆ εἰς τὴν καλὴν λειτουργίαν τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἰσωτερικὴν ἐνότητα καὶ συνοχὴν ἐπιτυχῶς θέλομεν κατορθώσῃ, πλὴν δὲ τούτων καὶ ἄπειρα ἄλλα λαμβάνοντα κακὰ διορθωθήσονται. Τὸ ἔργον τῶν ἐποπτῶν εἶνε μέγα πλὴν καὶ ἀναγκαζοῦντα, διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τοῦ παρόντος ἀνάγκη νὰ προσλάβωμεν τοιοῦτους ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ διακριθέντων, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι νὰ μεριμνήσωμεν πρὸς παρασκευὴν τοιοῦτων ἀποστέλλοντες εἰς Ἑυρώπην διδάκτορας τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος δοκιμασθῶν.

τας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, μετὰ πλήρων ἀποδοχῶν. Τὸ προπαιδευτικὸν δὲ πρότυπον σχολεῖον καὶ τὴν κατὰ τὰ ἄκρα ἔποπτείαν θεωροῦμεν ὡς τὰ κυριώτατα καὶ ἀπαραίτητα μέσα διορθώσεως, καὶ τοὺς δύο πόλους, περὶ οὓς πρέπει νὰ στρέφῃται πᾶσα ἡ ἐκπαίδευσις.

Πέμπτον αἶτιον εἶνε ὅτι μικρὰ ἐλήφθη πρόνοια περὶ διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος ὑπὸ τοῦ ἀρμοδιωτέρου καὶ εἰδικοῦ καθηγητοῦ, ἀλλ' ἐπεβάλομεν νὰ διδάσκωνται τὰ μαθήματα ἀδιαφοροῦντες ἂν οἱ παρὰγγελλόμενοι νὰ τὰ διδάξωσι δύνανται καὶ νὰ ἐπιτελέσωσι τὸ καθήκον τοῦτο, ἐνεκα δὲ τούτου πολλὰ τῶν μαθημάτων τῶν ἀπαιτούμενων γνώσεις εἰδικὰς διδάσκονται ὑπ' ἀνδρῶν ξένων τῶν μαθημάτων τούτων, τοῦτο πᾶς τις ἐννοεῖ ὅταν ἀναλογισθῆ ὅτι μαθηματικοὶ προϊστάνται ἐλληνικῶν σχολείων καὶ θεολόγοι διδάσκουσι καὶ μαθηματικά, ὅτι ἐλληνισταὶ διδάσκουσι μαθηματικά καὶ θρησκευτικά, καὶ φυσικά καὶ φυσικὴν ἱστορίαν. Ἀναγκαζοῦντα ἐντεῦθεν τὰ μαθήματα νὰ διδάσκωνται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἐχόντων γνώσεις καὶ μόνον ὑπὸ τούτων.

Ἐκτον αἶτιον εἶνε τὸ τῶν ἐξετάσεων σύστημα, διὰ τοῦ ὁποῦ δαπανᾶται πλεῖστος χρόνος καὶ ὀλίγος καὶ ἀνεπαρκῆς ἀπομένει πρὸς διδασκαλίαν, ἅπαν δὲ τὸ κακὸν τοῦτο προέρχεται, διότι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξηρτήσαμεν τὴν τύχην τῶν μαθητῶν ἀπὸ τῶν ἐξετάσεων. Ἐὰν δὲ τὰς μὲν κατὰ Σεπτέμβριον ἐξετάσεις περιορίσωμεν εἰς χρόνον βραχύτατον διὰ τὰς εἰσιτηρίους μόνον, καταργοῦντες ὅλως τὴν ἐπεξετάσιν, ἐὰν τὰς χειμερινὰς διανεργήσωμεν εἰς ἑβδομαδιαῖον τινὰ διαγωνισμόν καὶ ἐὰν τὰς ἐνιαυσίους καταστήσωμεν ὑποχρεωτικὰς μετ' ἐλαχίστων καὶ ὠρισμένων ἐξαιρέσεων, τότε δυνάμεθα νὰ κερδήσωμεν χρόνον οὐκ ὀλίγον.

Ἐβδομον αἶτιον εἶνε ἢ ἐν πλείστοις ἐλλείψεις ὀργάνων πρὸς διδασκαλίαν ἐνίων μαθημάτων καὶ ἰδίως τῶν πειραματικῶν, νοεῖται δ' ἐντεῦθεν ὅτι πᾶσα διδασκαλία ἐν τοιοῦτοις μαθήμασιν εἶνε ὅλως ἄγονος καὶ ἀπομαραντικὴ.

Ὀγδοὸν αἶτιον εἶνε τὸ ἐν πλείστοις ἀκατάλληλον τῶν διδασκῶν καὶ σκευῶν, διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἰδρυθῶσι κατάλληλα διδασκῆρια καὶ σκεύη, οὕτω δὲ καὶ τὴν ὑγείαν τῶν παιδευομένων καὶ ἄλλα πολλὰ θέλομεν ἐπιτύχῃ. Νοεῖται δὲ ὅτι καὶ περὶ γυμναστηρίων καὶ ὀργάνων τούτων πρέπει νὰ μεριμνήσωμεν. Ὄταν ἀπὸ τῶν σχολείων ἔχωμεν ἀπαιτήσεις μεγάλας καὶ εὐλόγως, πρέπει καὶ ἀφειδῶς τὴν δαπάνην νὰ καταβάλωμεν πρὸς πλήρη ἐπιτυχίαν.

Ταῦτα κεφαλαιωδῶς εἶνε τὰ ὑφ' ἡμῶν ἀνευρισκόμενα αἶτια, ἐξ ὧν

προέρχεται πᾶσα ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει ὑπάρχοντα καχεξία, καὶ ταῦτα τὰ μέσα, δι' ὧν φρονούμεν ὅτι δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἰκανὴ διόρθωσις καὶ βελτίωσις τῶν πλημμελῶς ἐχόντων.

Συνοφίζοντες δ' ἐν τέλει πάντα τὰ ἀνωτέρω ἐκτιθέμενα λέγομεν τὰ ἑξῆς: α') σκοποῦντες νὰ ἐπενέγκωμεν διόρθωσιν τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ μετατροπῆν τοῦ μέχρι τοῦδε λειτουργοῦντος συστήματος δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι δύνανται εἰς ἢ καὶ δύο ἄνδρες, ὅσον ἰκανοὶ καὶ ἄν εἴνε, νὰ πραγματώσωσι τοῦτο δι' ἐνὸς νομοθετήματος ταχέως συντασσομένου, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν τὰ παραδείγματα πορῶν ἐθνῶν, π. γ. τῆς Αὐστρίας Πρωσίας καὶ Γαλλίας, τὰ ὅποια ἐπὶ δεκάδα ὕλην ἐτῶν δι' εἰδικῶν ἀνδρῶν ἀσχοληθέντα ἐπήνεγκον τὰς ἐκπαιδευτικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ ἐπέτυχον. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῶμεν ὅτι οἱ ἐκπαιδευτικοὶ νόμοι δὲν εἶνε ἐκ τῶν ἐκαστοτε δυναμένων νὰ μεταβάλλωνται ἄνευ κοινῆς βλάβης, τοῦτου ἕνεκα φρονούμεν ὅτι ἀνάγκη νὰ συστηθῇ ἐπιτροπὴ τις ἐξ εἰδικῶν ἀνδρῶν, αὕτη δὲ συνεννοουμένη μετὰ πάντων τῶν ἐκπαιδευτικῶν συλλόγων νὰ καταρτίσῃ ἄρτιον σύστημα ἐκπαιδεύσεως ἀνάλογον καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ πρὸς τὰ μέσα τοῦ ἔθνους, ἕλλως ἢ πείσωμεν ἄφρονως εἰς κακὸν χεῖρον τοῦ ὑπάρχοντος· β') νὰ συμπληρωθῇ καὶ λειτουργήτῃ τελεστήριος ἢ φιλοσοφικὴ σχολή, ὡς καὶ ἡ Θεολογικὴ· γ') ὁ πρὸς τὴν μέσθην ἐκπαιδεύσιν χρόνος νὰ εἴνε τοῦλάχιστον ἐπταετής· δ') νεοελληνικὴ γλῶσσα νὰ διδάσκηται μόνον ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ἐν δὲ τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀρχαία, ἡ δὲ νεοελληνικὴ νὰ τελειοποιήτῃ καὶ ἀφομοιωθῇ κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς τὴν ἀρχαίαν διὰ τῶν ἐκθέσεων, ἐρμηνειῶν, διαλέξεων καὶ διδακτικῶν βιβλίων· ε') τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον νὰ διατηρηθῇ εἴτε ὑπὸ τοιοῦτον ὄνομα εἴτε ὡς ἡμιτελὲς γυμνάσιον καὶ πάντοτε περιλαμβάνον τρεῖς τάξεις, δυναμένας νὰ ἀποτελώσιν ἑνιαῖόν τι ὅλον, ἀλλ' ἀπὸ τούτων νὰ ἐλλείψωσιν ὅπως οἱ βοηθοὶ καὶ κατὰ προτίμησιν ἐπὶ μὲν τοῦ παρόντος νὰ διορίζωνται προϊστάμενοι ἐκ τῶν διδασκῶν καὶ τελειοδιδάκτων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς μετὰ δικαιωμάτων καθηγητικῶν, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι μικρὸν κατὰ μικρὸν διὰ τοιούτων νὰ ἀντικατασταθῶσι καὶ πάντες οἱ ἐλληνοδιδάσκαλοι, οἱ ὅποιοι καὶ ἕδικοι εἶνε νὰ ἀποπεμφθῶσι νῦν καὶ ἄλλως δύνανται νὰ θεωρηθῶσι χρήσιμοι ἕνεκα τῆς πείρας των· ς') νὰ ληφθῇ πρόνοια πρὸς μόρφωσιν καθηγητῶν τῆς γαλλικῆς τελείαν κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα τρόπον· ζ') νὰ διορισθῶσιν εἰδικοί καθη-

γηταὶ τῶν εἰδικῶς γνώσεις ἀπαιτούντων μαθημάτων· η') τὰ λατινικὰ νὰ διδάσκωνται ἐν ταῖς πέντε ἀνωτέροις τάξεσιν· θ') νὰ μὴ διαγραφῇ ἡ ψυχολογία καὶ λογικὴ καὶ νὰ ἐπεκταθῇ ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν· ι') νὰ συνταχθῇ πρόγραμμα κατάλληλον καὶ ἀναλυτικὸν ἐν πᾶσι, καὶ διακανονισθῶσι τὰ τῶν ἐξετάσεων ἐπὶ τὸ ἀπλοῦστερον καὶ συντομώτερον πλὴν τῶν ἀπολυτηρίων, ὡς ὀρθότερον νὰ ἐπιτρέψωμεν μόνον τοῖς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι γυμνασίοις· ια') νὰ λειφθῇ ἀμέσως πρόνοια περὶ διδασκῶν, ὀργάνων καὶ σκευῶν· καὶ ιβ') νὰ ἰδρυθῇ τάχιστα ἐν προπαιδευτικὸν πρότυπον σχολεῖον καὶ συστηθῇ ἡ ἐν ταῖς ἄκροις ἐποπτεία.

Ἐὰν δὲ τὰ ἐν σκιαγραφίᾳ προτεινόμενα πρέπει νὰ μελετηθῶσι προσηκόντως καὶ νομιμοποιηθῶσι μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1890.

Ἡ ἐπιτροπεία

Π. Ι. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ (εἰσηγητῆς)
Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Δ. Η. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Γ. Ι. ΔΕΡΒΟΣ
ΔΙΟΜΗΔΗΣ Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝΑΓ. Ι. ΚΟΝΔΥΛΗΣ
ΑΧ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Πρόεδρος
ΕΜΜ. ΓΑΛΛΗΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Γ. Ι. ΔΕΡΒΟΣ

Β΄.

Γ· Ν· Ω· Μ· Η·

ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΩΝ
ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Μετὰ χαρᾶς ἠκούσαμεν τὴν πρόνοιαν τοῦ Ὑπουργείου ὅπως πράξῃ γενναῖόν τι ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἀσφαλοῦς ταύτης βάσεως πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς προόδου.

Ὅσοι ὁμως μελῶνα σπουδαιότητα ἀπονέμομεν εἰς τὸ Ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα, μετὰ τοσοῦτω μελλόνος προσοχῆς φρονοῦμεν ὅτι πρέπει καὶ νὰ μελετῶνται αἱ ἐλλείψεις καὶ αἱ ἀνίγκαι τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ μετὰ τοσοῦτω μελλόνος περισκέψεως νὰ ἐπιτελῆται πᾶσα πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τούτων ἐργασία.

Διότι, ὡς εἶπε γνωστότατον, συμβάλνει καὶ εἰς τὰς Πολιτείας ὅ,τι καὶ εἰς τοὺς ζῶντας ὀργανισμούς. Ὅπως δηλ. παρὰ τούτοις, ὅταν νοσῶσιν εἴτε καθολικὸν εἴτε τοπικὸν τι νόσημα, διὰ τοῦ φαρμάκου, ὑπερ προσφέρεται πρὸς ἑαυτοὺς, ἐπέρχεται πολλάκις ἀντὶ ἰάσεως ἢ τῆς νόσου δεινῶσις, οὕτω συμβάλνει καὶ εἰς τὰς πολιτείας.

Ὅσοι μάλιστα δραστηκώτερα καὶ θαυματουργώτερα προτείνονται τὰ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ποθυμένης ὑγείας φάρ-

μακα, τοσούτω μέλλουσι γὰ εἶνε ταῦτα καὶ ὑπερβιώτερον, ὅταν μὴ εἶνε αὐτὰ τὰ ἀρμόζοντα εἰς τὸ εἰδικὸν πάθημα· διὸ καὶ εἰς μεγίστους ἀνάγκη γὰ ἐμβάλλη γόθους ἢ διὰ τῶν τοιούτων φαρμάκων θεραπεία πάντα ἀπευχόμενον τὰς ὑπ' αὐτῆς ἐπαπειλούμενας συμφορὰς.

Εἰς τοιοῦτους ὁμως ἰσχυροὺς γόθους ἐμβάλλουσι ἡμεῖς δυστυχῶς καὶ τὰ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων ὑποβληθέντα ἐκπαιδευτικὰ Νομοσχέδια· διότι ἂν ποτε τὰ Νομοσχέδια ταῦτα μεταβληθῶσι εἰς Νόμους, θὰ κατενέγκωσιν ἐξ ἅπαντος τὸ θανάσιμον κτύπημα κατὰ τῆς Ἐκπαιδεύσεως τῆς ἀτυχοῦς ἡμῶν πατρίδος. Ἄν δὲ ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη εἶνε δεδικαιολογημένη καὶ στηρίζεται εἰς ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων ἢ μή, τοῦτο ἐλπίζομεν ὅτι θὰ καταδειχθῇ ἐκ τῆς ἐπομένης ἐξετάσεως.

Α'. ΤΑ ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΑ

Κατὰ τὴν αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν ἐπὶ τοῦ Νομοσχεδίου περὶ Στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως

«Οὐδὲν τῶν στοιχείων, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ὁποίων συναπαρτίζεται ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, ἔχει παρ' ἡμῶν ὑγιῶς.»

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν στοιχείων τούτων καὶ δὴ τῶν πρώτων καὶ σπουδαιωτάτων εἶνε καὶ αἱ δεδάσκαλοι, περὶ τούτων δὲ τὸ Σ. Ὑπουργεῖον, αὐστηρότατα κρίνον, φρονεῖ, ὅτι εἶνε:

«Καθ' ὅλου εἰπεῖν ἤκιστα καὶ λόγῳ μαθησεως καὶ λόγῳ ἀγωγῆς καὶ συμπεριφορᾶς καὶ λόγῳ εὐμεθοδίας κατάλληλοι διὰ τὸ παιδευτικὸν καὶ διδακτικὸν ἔργον αὐτῶν»,

προσεδοκῶμεν—εὐλόγως, ὡς νομίζομεν—ὅτι τὸ Σ. Ὑπουργεῖον ἦ:

α) ἤθελε προτείνει τὴν ἴδρυσιν καὶ ἄλλων Διδασκαλειῶν—ἂν ἐνόμιζεν ὅτι τοῦλάχιστον αἱ ἑκατοστῆς τῶν διδασκάλων, οὓς ἐμόρφωσαν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα Διδασκαλεῖα, εἶνε ἀνώτεραι τῆς κατὰ τῶν διδασκάλων καθόλου ἐπιρριπτομένης ὑπ' αὐτοῦ μορφῆς,—ἢ ὅτι

β) Διὰ τῶν Νομοσχεδίων

1) Περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν Διδασκαλειῶν τοῦ Κράτους,

2) Περὶ μονοτάκτων Διδασκαλειῶν

3) Περὶ Ὑποδιδασκαλειῶν κτλ.

ἤθελε προτείνει νέους τρόπους μορφώσεως δημοδιδασκάλων κρείττονας.

Δυστυχῶς ὁμως οὐδέτερον τούτων συνέβη.

Ι. ΤΟ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ

ΤΩΝ ΗΔΗ ΥΠΑΡΧΟΝΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ

Διά τοῦ νομοσχεδίου τούτου

Α') Μεταβάλλονται οἱ ὅροι τῆς εἰς τὰ Διδασκαλεῖα κατατάξεως μαθητῶν.

Β') Μεταβάλλεται τὸ πρόγραμμα τῶν Διδασκαλείων.

Γ') Μεταβάλλονται αἱ νῦν ἰσχύουσαι περὶ τοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ διατάξεις.

Δ') Καταργοῦνται αἱ ἐνιαύσιαι ἐξετάσεις.

Ε') Ὅριζεται ὅπως οἱ μαθηταὶ ἐνδiciaitῶνται ἐν τῇ διδακτηρίῳ καὶ ἐν ταυτῇ μετατίθενται τὰ διδασκαλεῖα τὸ μὲν ἐν Ἀθήναις εἰς Πόρον, τὸ δ' ἐν Τριπόλει εἰς Κόρινθον, τὸ δ' ἐν Κερκύρα εἰς Καστελλάνους.

Κατὰ πόσον ἐκ πάντων τούτων τῶν μέτρων ἐπέρχεται βελτίωσις τῶν Διδασκαλείων ἢ τούναντίον χειρτέρευσις καὶ καταστροφή, θὰ ἐξετάσωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις.

Α'.

Η ΕΙΣ ΤΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ

Ἐκ τῶν μεταβολῶν, ὅσαι ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἐν τοῖς διδασκαλείοις κατάταξιν τῶν μαθητῶν, ἰδιαιτέρας σημειώσεως ἀξίαν θεωροῦμεν τὴν ἐξῆς:

Τὸ ἀρθρ. δηλ. 29ον τοῦ Νομοσχεδίου ὀρίζει ὅτι:

«Οἱ βουλόμενοι νὰ καταταχθῶσιν ὡς μαθηταὶ εἰς τὸ διδασκαλεῖον ἀπρέπει νὰ ἔχωσι . . . γνώσεις, ὡς κέκτηνται μόνον οἱ καλοὶ τελεῖοφοιτοὶ τῆς α. τάξεως τῶν παρ' ἡμῖν γυμνασίων.»

Ἄλλ' ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης γεννῶνται τὰ ἐξῆς ἀτυπία:

1) Ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὰ Νομοσχέδια τοῦ λοιποῦ ἡ α. τάξις τῶν γυμνασίων ἐξωτερικῶς μὲν θ' ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν νῦν γ' τάξιν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, κατ' οὐσίαν δὲ θὰ ὑπολείπηται καὶ ταύτης, θὰ εἰσέρχονται εἰς τὰ Διδασκαλεῖα μαθηταὶ πολὺ ἀτελέστερον παρεσκευασμένοι ἢ σήμερον. Οὕτω δὲ ὑποβιβάζονται τὰ Διδασκαλεῖα ἀπὸ τῆς θέσεως, ἣν νῦν κατέχουσιν.

Ὁ ὑποβιβασμὸς οὗτος τῶν Διδασκαλείων προτεινόμενος διὰ τῶν αὐτῶν Νομοσχεδίων, τὰ ὅποια ὑπόσχονται εἰς τὸ μέλλον διδασκάλους «πλείον πεπαιδευμένους τῶν παρόντων» καὶ «πολὺ τελειότερους τῶν νῦν», ἀποτελεῖ προφανῶς δεινὴν ἀντίφασιν.

Ἡ δὲ ἀντίφασις αὕτη καθίσταται ἔτι μείζων, ὅταν ὁ ὑποβιβασμὸς οὗτος τῶν Διδασκαλείων προτεινῆται συγχρόνως μὲ τὴν κατάργησιν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, καὶ τὴν μεταβίβασιν τῶν δύο κατωτέρων τάξεων αὐτῶν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα (Ὁρ. σελ. 28, ἀρ. 39)

Ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῆς ἀποστολῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων ὤφειλε μᾶλλον νὰ ἔχη ὡς παρακολούθημα τὴν τόνωσιν καὶ τὴν ἐξυψώσιν τῶν Διδασκαλείων. Ὅτι ὅμως περὶ τούτου οὐδεμίαν λαμβάνουσι πρόνοιαν τὰ ἐκπαιδευτικὰ Νομοσχέδια, τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτάτων αὐτῶν ἐλλείψεων· ταύτην δὲ καθιστᾷ ἀθεράπευτον ὁ προτεινόμενος ἀντὶ ἐπιρρώσεως καὶ ἐξυψώσεως τῶν Διδασκαλείων ὑποβιβασμὸς.

2) Ἔτερον ἀτυπὸν τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθρ. 29ου εἶνε ὅτι: Ἐνθὺ τὸ ἀρθρ. 6 τοῦ νῦν ἰσχύοντος ΧΘ' νόμου ὀρίζει ρητῶς, ὅτι: «Ἴνα τις »καταταχθῇ εἰς τὴν α. τάξιν τοῦ Διδασκαλείου, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη »ἐνδεικτικὸν προβιβασμοῦ ἀπὸ τῆς α. εἰς τὴν β' τάξιν Γυμνασίου», νὰ ὑποστῇ δὲ μετὰ τοῦτο καὶ εἰσιτήριον ἐξέτασιν, ἡ τοῦ ἀρθρ. 29ου διατάξις τοῦ προκειμένου Νομοσχεδίου δὲν ἀπαιτεῖ ὀρισμένον ἐνδεικτικὸν προβιβασμοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς ἀγνώσεις, ὡς κέκτηνται οἱ καλοὶ τελεῖοφοῖται τῆς α. τάξεως τῶν παρ' ἡμῖν γυμνασίων.» Πῶς ὅμως θὰ πιστοποιῶνται αἱ γνώσεις αὗται;—Βεβαίως δι' εἰσιτηρίου ἐξετάσεως, ἀφοῦ δὲν ἀπαιτεῖται ἐνδεικτικὸν προβιβασμοῦ. Οὕτω ὅμως πᾶς τις θὰ δύναται νὰ προσέρχηται εἰς τὴν εἰσιτήριον δοκιμασίαν, ἀξιῶν ὅτι κατέχει τὰς γνώσεις ταύτας· εὐθὺς δὲ ὡς τοῦτο γίνηται, θὰ ἐξαρτᾶται πλέον, ὡς πάντες γινώσκομεν, ἢ εἰς μαθητὰς τοῦ διδασκαλείου κατάταξις ἢ μὴ, μόνον ἐκ τῆς ἐπιεικείας τῶν καθηγητῶν. (Παράβλ. καὶ σελ. 22, ἀρθρ. 5).

Β'.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.

Διὰ τοῦ προκειμένου Νομοσχεδίου διαγράφονται τοῦ λοιποῦ ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν Διδασκαλείων φανερώς μὲν τὰ ἐξῆς μαθήματα:

1. ΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΝΔΡΟΚΟΜΙΑΣ

Ἐντὶ τούτων τὰ Νομοσχέδια εἰσάγουσι τὴν **Ξυλουργικὴν**, καὶ τοῦτο διότι, ὡς ὁ κ. Διευθυντὴς τῶν Δημοτικῶν σχολείων κατὰ τὴν γενομένην ἐνώπιον τῆς Σ. Ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς συζήτησιν ἐθεβαίωσεν, ἵνα δύνωνται οἱ διδάσκαλοι νὰ ἐπιδιωρθῶσι τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας ἐν τοῖς σχολείοις αὐτῶν βλάβας τῶν θρανίων καὶ τῶν πινάκων.

Καὶ ἂν μὲν οἱ διδάσκαλοι εἴνε ἱκανοὶ νὰ ἐπιτελῶσι καὶ τοῦτο τὸ ἔργον, βεβαίως τοῦτο δὲν εἴνε κακόν· κάκιστον ὅμως θὰ ἦτο ἂν ἡ Σ. Βουλὴ διὰ τῆς ψήφου αὐτῆς κατήργει τοῦ λοιποῦ ἐκ τῶν Διδασκαλείων τὸ μάθημα τῶν «Πρακτικῶν γνώσεων τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Δενδροκομίας». Διότι τὸ μάθημα τοῦτο πλὴν τοῦ ὅτι ὑποστηρίζει καὶ συμπληροῖ τὸ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ εἴτε ἤδη καθ' ἑαυτὸ παιδευτικώτατον, εἴνε συγχρόνως ἀπαραίτητον ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς Διδασκαλείοις καὶ διὰ τὸν ἐξῆς λόγον.

Τὸ Δημοτικὸν δηλ. σχολεῖον παρασκευάζει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ κυρίως πρὸς τὸν βίον· πρὸς τοῦτο δὲ εἴνε ἀνάγκη νὰ μορφώσῃ αὐτοὺς πρῶτιστα μὲν πάντων θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς, πλὴν τούτου ὅμως καὶ νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτοὺς διὰ τῶν γενικῶν γνώσεων καὶ δεξιοτήτων ἐκείνων, ὅσαι εἴνε εἰς τὸν βίον ἀναγκαῖαι, ὡς καὶ διὰ τῆς μεταδόσεως κλίσεώς τινος καὶ ἀγάπης ἐν γένει μὲν πρὸς τὴν ἐργασίαν, εἰδικώτερον δὲ πρὸς τὰ εἶδη τῶν ἐργασιῶν ἐκεῖνα, ὅσα ἐν τινι χώρῃ θεωροῦνται τὰ σπουδαιότατα.

Διὸ καὶ εἰς τὰ Διδασκαλεῖα χωρῶν ἐνθα ἡ διὰ τῆς τέχνης μεταποίησις τῆς ὕλης πρὸς τὴν τιμῆνται, ἔχουσιν εἰσαγάγει ἀπὸ πολλοῦ τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν τῆς **Ξυλουργικῆς**, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιδιωρθώσεως τῶν θρανίων, ἀλλ' ἐκ τῆς σκέψεως, ὅτι οἱ μικροὶ μαθηταὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων ὀφείλουσι διὰ σειράς στοιχειωδῶν ξυλουργικῶν ἐργασιῶν, πλὴν τῆς σπουδαιότατης ὑγιεινῆς ἀσκήσεως, ν' ἀποκτήσωσιν τὸ μὲν τὴν πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐν ἑαυτῷ ἀγάπην, τὸ δὲ τὴν ἀσκήσιν τῆς δεξιότητος τῆς χειρὸς, ἥτις εἰς τοὺς μέλλοντας χειροτέχνους καὶ βιομηχάνους εἴνε ἀπαραίτητος.

Ὅτι τὸν λόγον τοῦτον τῆς εἰς τὰ Διδασκαλεῖα εἰσαγωγῆς τῆς ξυλουργικῆς παρείδεν ὅλως ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη αὐτοῦ δήλωσις, ἐπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῷ προγράμματι τῶν δημοτικῶν σχολείων περὶ ξυλουργικῶν ἀσκήσεων οὐδεμίαν γίνεται μνεία.

Δυστυχῶς ὅμως ἐξοβελίζεται ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν Διδασκαλείων καὶ ἄρα καὶ ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν δημοτικῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ εἰς τὸν γεωργικὸν αὐτῆς πληθυσμὸν ἀναγκαιότατον καὶ ἀπαραίτητον μάθημα τῶν «**πρακτικῶν γνώσεων γεωργίας καὶ δενδροκομίας**» καὶ τῶν συναφῶν ταύταις ἐμπειριῶν καὶ ἀσκήσεων, — ἐνῶ τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ ὀφείλουσιν οὐ μόνον ἀγάπην νὰ αἰσθανθῶσι πρὸς τὰ ἔργα τῶν πατέρων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὀρθοτέρας ἐννοίας περὶ μεθόδων καὶ ὀργάνων καλλιέργειας ἐν τῷ σχολεῖν αὐτῶν ν' ἀποκτήσωσιν, ἅτινες εἰς οὐδένα μὲν εἴνε περιτταί, εἰς δὲ τὰ τέκνα τοῦ γεωργοῦ εἴνε ἀπαραίτητοι. Ἰδίως δὲ παρ' ἡμῶν ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα τὰ μέσα τῆς διαδόσεως τῶν ὀρθῶν ἰδεῶν εἴνε εἰσέτι λίαν πενιχρά, εἴνε ἀπαραίτητος ἀνάγκη, ὅπως ἐρρωμενέστερον ἐργασθῇ τὸ σχολεῖον καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς.

Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ μόνην τὴν ὑγιεινὴν αὐτῶν ἐποψίαν θεωρούμεναι αἱ γεωργικαὶ καὶ κηπουρικαὶ ἀσκήσεις εἴνε πολύτιμοι καὶ πρέπει νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα· οὐδεμίαν δὲ ἄλλη ἀσκήσις θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ τὰς ἀντικαταστήσῃ.

2. Η ΥΓΙΕΙΝΗ

Ἐν τῷ πρώτῳ στοιχείῳ πάσης πολιτείας εἴνε οἱ ἄνθρωποι, ἐπίσης δὲ οὗτοι εἴνε καὶ τὸ πολυτιμώτατον τῶν ἐν πάσῃ πολιτεῖᾳ κεφαλαίων, εἴνε φανερόν, ὅτι πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων δέον ἢ πρωτίστη νὰ καταβάλληται ἐπιμέλεια.

Ἐνῶ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πᾶσα πολιτεία ὑποβάλλεται εἰς μεγίστας θυσίας καὶ παντοῖα διαθέτει μέσα, ὀφείλει βεβαίως νὰ μὴ παραβλέπῃ καὶ τὸ σχολεῖον,

1) Ὡς τόπον ἐφαρμογῆς τῶν ὑγιεινῶν κανόνων καὶ διατάξεων,

2) Ὡς μέσον διαδόσεως παρὰ τῷ λαῷ ὀρθοτέρων ἐννοιῶν περὶ ὑγείας καὶ περὶ διατήρησεως αὐτῆς.

Ἰδίως δὲ ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα κατὰ κανόνα ἡ τοῦ ἀτόμου ὑγεία πρῶτον ἐχθρὸν ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀπαιδευσίαν καὶ τὴν ἀγνοίαν (ὡς

ἔχομεν δυστυχῶς καθ' ἑκάστην λυπηρότατα παραδείγματα), εἶνε ἀνάγκη ἐπιτάσσοις, ὅπως ἅπαντες οἱ δημοδιδάσκαλοι διδάσκωνται ἐν τοῖς Διδασκαλείοις καὶ τὸ μάθημα τῆς Ὑγιεινῆς, πρῶτον μὲν ἵνα μὴ δι' ἀγνοίαν ἐκθέτωσιν αὐτοὶ εἰς κινδύνους τὴν ὑγείαν τῶν μικρῶν αὐτῶν μαθητῶν, ἀλλὰ τούναντίον ἵνα ἀπαύστως ἐπιμελῶνται καὶ πράξωσιν αὐτήν· δεύτερον δὲ ἵνα γνωρίσωσι τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν διαδώσωσι καὶ εἰς τὸν λαὸν τὰς γνώσεις ἐκεῖνας, ὅσαι πρὸς διατήρησιν τοῦ πολυτίμου τούτου κεφαλαίου, τῆς ὑγείας, εἶνε ἀπαραίτητοι.

Δυστυχῶς ὅμως τὰ Νομοσχέδια διαγράφουσιν ἀπὸ τῶν Διδασκαλείων καὶ τὸ μάθημα τοῦτο

3. Η ΚΟΣΜΟΓΡΑΦΙΑ.

τὸ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν μορφωτικώτατον τοῦτο μάθημα, ὑπερ οὐ μόνον τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν ὑψοῦ κέραν τῶν ἐπιγείων. Εἰς ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας, κατοικούντας ὑπὸ οὕτως αἰθριῶν οὐρανῶν, εἶνε τὸ μάθημα τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀπαραίτητον· διότι ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀποτελέσματα, ἐπισπῶσι τοῦ Ἕλληνοσ ναύτου, τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ ποιμένου τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πολὺ μᾶλλον ἢ πάντα τὰ λοιπὰ φαινόμενα τοῦ καθημερινοῦ βίου.

Σημ. Ὅτι δὲ τὸ μάθημα τοῦτο δὲν περιλαμβάνεται τυχὸν ἐν τῇ ἀναφερομένῃ γεωγραφίᾳ συμπεραίνομεν ἐξ ἀρθροῦ ἑτέρου Νομοσχεδίου (σελ. 25 ἀρθρ. 8), ἐνθα πλὴν τῆς Γεωγραφίας ἀναφέρεται καὶ ἡ Κοσμογραφία, ὡς ἴδιον μάθημα.

4. ΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΣΥΝΕΔΡΙΑΙ.

σὺν ταύταις δὲ καὶ ὁ μεταξὺ θεωρητικῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἀναγκαῖος σύνδεσμος, οὐ ἀ.ευ ἢ ψιλῆ θεωρητικὴ διδασκαλία μένει ὅπως ἀκαρπὸς καὶ νεκρῶ. Διὰ τῆς παραλείψεως ταύτης καταργεῖται θεσιμὸς τῶν Διδασκαλείων ζωτικώτατος, θεωρούμενος πανταχοῦ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἀνευ, καὶ ἀναιρεῖται αὐτὸς ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως τῶν ἡμετέρων Διδασκαλείων καὶ τῶν αὐταῖς συνημμένων προτύπων.

Εἶνε δὲ ἀνάγκη, ὅπως μὴ μόνον αἱ ὑποδειγματικαὶ καὶ δοκιμαστικαὶ

καὶ διδασκαλῆαι καὶ αἱ ἀφεύκτως ἀκολουθοῦσαι ταύταις συναφεῖς παιδαγωγικαὶ συνεδρίαὶ διευθύνονται ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καθηγητοῦ τῶν παιδαγωγικῶν, ἀλλὰ καὶ:

5. ΑΙ ΕΝ ΤΩ ΠΡΟΤΥΠῳ ΓΙΝΟΜΕΝΑΙ ΛΕΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΟΚΙΜΙΩΝ

ἀνάγκη νὰ ὀρίζωνται καὶ διατάσσωνται καὶ διευθύνωνται καὶ κρίνωνται ἐν ὁμοίαις παιδαγωγικαῖς συνεδρίαῖς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καθηγητοῦ τῶν παιδαγωγικῶν καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἑτέρου καὶ μάλιστα δημοδιδασκάλου, ὡς πρόκειται νὰ γίνηται ἐν τοῖς νῦν μεταρρυθμιζομένοις Διδασκαλείοις.

Ὅτι δὲ ὅντως τοῦτο πρόκειται νὰ γίνηται ἐν τοῖς διὰ τῶν παρόντων Νομοσχεδίων μεταρρυθμιζομένοις Διδασκαλείοις, τοῦτο συναγομεν μὲν καὶ ἐκ τοῦ ἀρθρ. 9ου (α... εἰς διευθυντῆς διευθύνων τὸ Διδασκαλεῖον καὶ διδάσκων τὰ παιδαγωγικὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ τῆς ἀνωτάτης τάξεως) ἀντιπαραβαλλομένου πρὸς τὸ ἀρθρ. 8ον τοῦ περὶ Διδασκαλείων τῶν θηλέων Νομοσχεδίου (α... εἰς καθηγητῆς διδάσκων τὰ παιδαγωγικὰ καὶ διευθύνων τὰς πρακτικὰς ἐν τῇ διδασκαλικῇ ἀσκήσει), γινώσκομεν δὲ καὶ ἐξ ὅσων ὁ συντάκτης τῶν Νομοσχεδίων καὶ ὡς διευθυντῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου παρὰ τὰς ἰσχυρούσας σχετικὰς διατάξεις ἐπὶ τετραετίαν ὄλην ἔπραξεν* καὶ ἐξ ὅσων ἐνώπιον τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν Ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς κατὰ τὴν σχετικὴν συζήτησιν ἠνάγκασθη νὰ ὁμολογήσῃ.

Τὴν κατὰ τῶν παιδαγωγικῶν Συνεδριῶν ἐνστάσιν τοῦ κ. τμηματάρχου τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅτι δηλ. κατὰ τὰς παιδαγωγικὰς συνεδρίας οἱ μαθηταὶ ἐκτραχηλίζονται εἰς ὕβρεις, οὐδὲ εἶνε κἂν ἀνάγκη νὰ ἀναιρέσωμεν. Ἀλλως ἐπαρκῶς ἤδη κατεδείχθη ἐν τῇ ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς διεξαχθείσῃ συζητήσῃ, καὶ τοῦτο ἐπεμαρτύρησε καὶ ἡ ὁμόφωνος πάντων τῶν διευθυντῶν τῶν Διδασκαλείων πείρα, ὅτι δηλ. πᾶν τούναντίον συμβαίνει· τ. ἔ. ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς συνεδρίαῖς, πλὴν τῶν ἄλλων ὠφελημάτων, ἀσκοῦται ἐνταυτῇ οἱ τῶν Διδασκαλείων δόκιμοι καὶ περὶ τοῦτο, πῶς ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους συζητήσεσι νὰ μὴ ἐκτραχηλίζωνται εἰς ὕβρεις.

* Ὁρ. Ὑπόμνημα πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργὸν κύριον Γ. Θεοτόκην «Περὶ τῆς Καταστάσεως τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου» ὑπὸ Θ. Ι. Μιχαλοπούλου.

Συγχεκαλυμμένως δὲ καταργεῖται:

6 Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ.

(ὄρ. ἀρθ. 18), ἥτις ὑπὸ τῶν ἀπανταχοῦ ἐλληνικῶν κοινοτήτων ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν ὡς ἀναγκαῖον προσὸν τοῦ καλοῦ δημοδιδασκάλου, καὶ ἀποτελεῖ σήμερον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἐν τῶν ὀλίγων δυστυχῶς λειψάνων τοῦ παλαιοῦ μεταξὺ Ἑκκλησίας καὶ Σχολαίου στενυτάτου συνδέσμου.

Καὶ ὑπὸ τὴν ἐποφιν δὲ τῆς βελτιώσεως τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τοῦ δημοδιδασκάλου εἶνε βεβαίως ἡ τῆς Ἑκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐμπειρία ἐπίσης χρησιμωτάτη.

7. Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ.

Ἐνταῦθα ὅμως ὀφείλομεν ν' ἀποκαλύψωμεν τὴν μέθοδον, δι' ἧς ἐν τῷ Νομοσχεδίῳ περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν Διδασκαλείων ὑπονομεύεται μάθημα τηλικαύτης σημασίας, μάθημα ἐπαγγελλλόμενον νὰ γνωρίσῃ τοῖς διδασκάλοις καὶ δι' αὐτῶν καὶ τῇ λαῷ τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ νὰ καταθέσῃ τὰ θεμέλια τῆς ἀληθοῦς διδασκαλικῆς μορφώσεως.

1) Τὸ ἀρθρον 15 τοῦ παρόντος Νομοσχεδίου ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ μέλλοντος καθηγητοῦ τῶν θρησκευτικῶν κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον προσόντα, πράγματι δὲ τίθησιν αὐτῇ λόγους ἀποκλείσεως. Διότι ἐνῶ προαπαιτεῖ εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν «ἢ ἐν ταῖς γυμνασίαις ἢ ἐν ταῖς ἰερατικαῖς σχολαῖς» ἀποκλείει τοὺς ἔχοντας ἤδη τοιαύτην ἐν ταῖς Διδασκαλείοις, * ὡσεὶ μὴ ἀπετέλει καὶ αὕτη ὅμοιον ἢ καὶ ἀνώτερον ἴσως προσόν, καὶ οὕτω καθιστᾷ ἐκ τῶν προτέρων ἀδύνατον τὴν περαιτέρω διατήρησιν εἰς τὰς θέσεις των καὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὅσοι εὐδοκίμως μέχρι τοῦδε ἐδίδαξαν ἢ καὶ διδάσκουσιν ἔτι τὰ θρησκευτικὰ ἐν ταῖς Διδασκαλείοις τοῦ Κράτους.

2) Ἀφοῦ οὕτω διὰ τοῦ ἀρθ. 15οῦ ὁ διορισμὸς ὄρισμένων προσώπων κατέστη ἀδύνατος, διὰ δὲ τῶν λοιπῶν διατάξεων τοῦ Νομοσχεδίου κατέστη καὶ τῶν λοιπῶν προλυτῶν τῆς θεολογίας ὁ διορισμὸς ὅλως ἀπίθανος, ἐπιτρέπει τὸ ἀρθ. 10, ὅπως τὰ φυτώρια τῶν διδασκάλων τῆς ἐλληνικῆς νεότητος λειτουργῶσι τοῦ λοιποῦ καὶ

ἀνευ εἰδικοῦ καθηγητοῦ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων. Τοῦτο ὅμως ἰσοδυναμεῖ πρὸς κατάργησιν τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, ἴσως δὲ καὶ πρὸς χειρόν τι τῆς καταργήσεως· διότι οὐδέποτε τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα ἐξήνυτελίσθησαν περισσότερο ἢ ὅτε ἐδιδάχθησαν ὡς πρόσθετον μάθημα ὑπὸ μὴ εἰδικῶν ἀνδρῶν.

3) Καθίσταται δὲ ὅλως ἀπίθανος ὁ τῶν λοιπῶν προλυτῶν τῆς θεολογίας διορισμὸς διὰ τῶν ἀρθρων 10, 22 καὶ 24. Διότι ἀφοῦ κατὰ τὸ ἀρθ. 10 ὁ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων καθηγητῆς τάσσεται ἐν ἰσῆ μοίρᾳ πρὸς τὸν ξυλοργόν καὶ πρὸς τὸν βοηθόν τοῦ διδασκάλου τῶν τεχνικῶν μαθημάτων, καὶ κατὰ τὸ ἀρθ. 22 μίᾳ ὥρᾳ διδασκαλίας τοῦ καθηγητοῦ τῶν θρησκευτικῶν θ' ἀνταμείβηται ὅσον καὶ ἡ μίᾳ ὥρᾳ τοῦ ξυλοργοῦ καὶ ἀφοῦ κατὰ τὸ ἀρθρον 24 ὁ μὲν βοηθὸς τοῦ διδασκάλου τῶν τεχνικῶν μαθημάτων, ὁ μέλλων νὰ διδάσκῃ τὴν γυμναστικὴν καὶ... τὴν καλλιγραφίαν (1), θὰ λαμβάνῃ μισθὸν 200 δραχμῶν κατὰ μῆνα, ὁ δὲ ἀτυχῆς καθηγητῆς τῶν θρησκευτικῶν, ὁ τσαῦτα ὀφείλων νὰ ἐπιδείξῃ προσόντα καὶ δὴ καὶ ἀποδείξει παιδαγωγικῆς μαθήσεως καὶ ἀρα σπουδᾶς καὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, θὰ λαμβάνῃ μισθὸν 100 ἢ τὸ πολὺ 140 δρ. κατὰ μῆνα καὶ οὐδὲν ἄλλο (πρβλ. καὶ κατωτ. 5),—εἶνε βέβαιον, ὅτι ὑπὸ τοιούτου ὄρους οὐδεὶς θ' ἀποφασίσῃ νὰ μεταβῇ εἰς Πόρον ἢ εἰς τὴν ἐξοχὴν τῶν Καστελλάνων.

4) Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε καὶ τὸ ἀρθ. 16ον τοῦ αὐτοῦ Νομοσχεδίου, καθ' ὃ «προτιμῶνται ἐκ τῶν καθηγητῶν τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, τῶν ἔχόντων τὰ ἀνωτέρω προσόντα, οἱ ἐπιστάμενοι καὶ δυνάμενοι νὰ διδάξωσι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν», ὡσεὶ κατεγίνοντο κατὰ κανόνα οἱ θεολόγοι καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἢ ἦτο δείγμα θεολογικῆς ἱκανότητος ἢ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν δεινότητος.

5) Ἐπίσης δ' εὐγλωττον εἶνε καὶ τὸ ἀρθ. 24ον τοῦ Νομοσχεδίου, καθ' ὃ πάντες οἱ καθηγηταὶ τοῦ Διδασκαλείου καὶ ὁ διδάσκαλος τῶν τεχνικῶν μαθημάτων ὡς καὶ αὐτὸς ὁ βοηθὸς αὐτοῦ διατιμῶνται ἐν τῷ Διδασκαλείῳ, ὁ δὲ καθηγητῆς τῶν θρησκευτικῶν (εἰάνποτε παρὰ πᾶσαν πιθανότητα διορισθῇ τοιοῦτος), μόνον «ἐν ἀνάγκῃ» διατιμᾶται ἐν τῷ Διδασκαλείῳ. Διαμένει ὅμως ἐντελῶς ἄπαρον, τίνος εἶδους ἀνάγκην ἔχει ὑπ' ὄψει τὸ Νομοσχέδιον, καὶ τίνος ἕνεκα λόγου ποιεῖται περὶ τοῦ καθηγητοῦ τῶν θρησκευτικῶν τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην διάταξιν.

* Ἐνῶ ἐν τῷ ἀρθ. 11, περὶ διορισμοῦ διευθυντῶν προκειμένου, ἀναφέρεται ὡς προσόν καὶ ἡ προτέρα ἐν ταῖς διδασκαλείοις ὑπηρεσία, ἔστω καὶ μὴ εὐδόκιμος.

Γ'.

ΔΙ ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ
ΚΑΙ Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
ΕΝ ΤΟΙΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΖΟΜΕΝΟΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΙΣ.

8. ΤΑ ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

Κατὰ τὸ ἀρθρ. 9ον τοῦ Νομοσχεδίου, πλὴν τῶν Παιδαγωγικῶν, τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῆς Ἱστορίας, «πάντα τὰ λοιπὰ ἐπιστημονικὰ μαθήματα» ἀνατίθενται εἰς ἓν πρόσωπον, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦτο ἐπιτρέπεται νὰ εἴνε (κατὰ τὸ ἀρθρ. 12) καὶ διδάκτωρ τοῦ μαθηματικοῦ τμήματος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς ἢ . . . καὶ ἀπόστολος τοῦ Διδασκαλείου!

Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς μὲν τὰ ἐν λόγῳ ἐπιστημονικὰ μαθήματα (Ἀριθμητικὴν, Γεωμετρίαν, Φυσικὴν, Γεωγραφίαν κλπ.) συγκαταλέγεται καὶ ὀρθῶς, κατὰ τὸ ἀρθρ. 6ον καὶ ἡ Φυσικὴ Ἱστορία, αὕτη δέ, ὡς γνωστόν, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὴν Ζωολογίαν καὶ τὴν Ὀρυκτολογίαν, καὶ ἐπειδὴ ἡ μὲν Ἱστορία ἔστω καὶ μόνον τῶν συνηθεστάτων ἐλληνικῶν ὀρυκτῶν προαπαιτεῖ γνώσεις τινὰς ἐκ τῆς γεωλογίας καὶ τῆς χημείας, ἡ δὲ κατανόησις καὶ μόνον τῶν κυριωτάτων ζωικῶν φαινομένων προαπαιτεῖ ἐπίσης χημικὰς τινὰς γνώσεις, καὶ ἐπειδὴ πλὴν τῆς Ζωολογίας καὶ Ὀρυκτολογίας, ἡ Φυσικὴ Ἱστορία περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν Φυτολογίαν, αὕτη δὲ εἴνε ἀνάγκη ἐκτενέστερον νὰ διδάσκηται ἐν παντὶ Διδασκαλείῳ καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον καὶ μετ' ἀσκήσεων διτῶ κήπῳ, — εἴνε φανερόν, ὅτι διδάκτωρ τοῦ μαθηματικοῦ τμήματος κάκιστα θέλει διδάξει τὰ μαθήματα ταῦτα, περὶ τὰ ὑποῖα, ὡς εἴνε γνωστόν, δὲν ἠσχολήθη.

Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἔσται δυνατὸν ἢ συμφέρον νὰ διδάξῃ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ τὰ «ἐπιστημονικὰ μαθήματα ταῦτα» (ἀρθρ. 9) δημοδιδάσκαλος, δηλ. ἀνὴρ μὴ ἐπιστήμων. Τραῦμα δεινότερον κατὰ τῶν ἡμετέρων Διδασκαλείων καὶ τῆς δι' αὐτῶν μερφώσεως διδασκάλων, ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τις μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν παιδαγωγικῶν συνεδριῶν καὶ ἐφαρμογῶν, περὶ ὧν ἐν σελ. 40 ἐποιήσαμεθα λόγον.

Διότι κατὰ γενικὴν ἀρχὴν πᾶς διδάσκαλος ὀφείλει νὰ κατέχῃ παιδευσιν πολὺ εὐρυτέραν καὶ βαθυτέραν ἐκείνης, ἣν διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ζητεῖ νὰ μεταδώσῃ εἰς ἄλλους. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Διδασκαλεῖα ἡμῶν δὲν εἰσάγουσι μὲν τοὺς τροφίμους αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιστήμην,

ὀφείλουσιν ὅμως νὰ ὀδηγήσωσιν αὐτοὺς τοῦλάχιστον μέχρι τῶν προθύρων τῆς ἐπιστήμης, καὶ νὰ γνωρίσωσιν αὐτοῖς τὰς ἐπιστημονικὰς προϋποθέσεις, ἐφ' ὧν βασιζέται ἡ στοιχειώδης διδακτικὴ ὕλη, εἴνε φανερόν, ὅτι ὁ καθηγητὴς τοῦ Διδασκαλείου ὀφείλει νὰ κατέχῃ ἤδη τὴν ἐπιστήμην, ἧς τὰ στοιχεῖα ἐπαγγέλλεται νὰ διδάξῃ. Ἰδίως δὲ ὁ καθηγητὴς τῶν φυσικῶν, τῶν σπουδαιωτάτων τούτων μαθημάτων διὰ τὴν παιδευτικὴν αὐτῶν δύναμιν καὶ διὰ τὰς παντοειδεῖς ἐφαρμογὰς εἰς τὸν βίον, ὀφείλει νὰ εἴνε οὐ μόνον ἐπιστημονικῶς εἰς ταῦτα μεμρφωμένος, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς νὰ παρακολουθῇ τὰς ἀπαύστους προόδους τὰς τε θεωρητικὰς καὶ τὰς πρακτικὰς τῶν ἐπιστημῶν τούτων.

Ἐνῶ ὅμως ταῦτα οὕτως ἔχουσιν, ἐνῶ σήμερον οὐδὲ νὰ προῖδῃ κἄν δύναται τις τὴν ἀνάπτυξιν, ἣν αἱ Φυσικαὶ ἐπιστήμαι θὰ ἔχωσι μετὰ 20 ἔτη, τὸ παῖδον Νομοσχέδιον προνοεῖ, ὅπως ἀρχομένου τοῦ 20οῦ αἰῶνος ὑπάρχωσιν ἐν Ἑλλάδι Διδασκαλεῖα ἔχοντα καθηγητὰς τῶν φυσικῶν μαθημάτων τένας:

Δημοδιδασκάλους ἐξελθόντας:

1) Ἐκ τῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον, ὡς δείκνυται, μεταρρυθμιζομένων νῦν Διδασκαλείων.

2) Ἐκ τῶν περιφήμων *Μονοτάκτων* Διδασκαλείων, εἰς τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν Νομοσχεδίων αἱ «ὀθενδήποτε», ἔστω καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν νῦν γραμματοδιδασκάλων (ὄρ. σελ. 20 β. 4.) προερχόμενοι, οὐδὲ ἐρωτῶνται κἄν, πρὶν ἢ καταταχθῶσιν εἰς τὰ Διδασκαλεῖα τίνα κατέχουσι μόρφωσιν εἰς τὰ φυσικὰ μαθήματα. (ὄρα σελ. 22 ἀρθρ. 6), οὔτε κατὰ τὴν δμνην αὐτῶν διαμονὴν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ διδάσκονται τι τοιοῦτον (ἀρθρ. 7).

Ὅταν δὲ οὗτοι διορίζωνται καθηγηταὶ τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐν Διδασκαλείοις, θὰ διορίζωνται βεβαίως ὡς τοιοῦτοι καὶ ἐν Γυμνασίοις, καὶ ἵνα μὴ ὑπάρχῃ περὶ τούτου ἀμφιβολία, προνοήσαν τὸ ἀρθρὸν 23ον τοῦ αὐτοῦ Νομοσχεδίου ὀρίζει ρητῶς περὶ αὐτῶν ὅτι:

«Ἰσοβάθμιοι ὄντες τῶν καθηγητῶν τῶν Γυμνασίων ἔχουσι πάντα τὰ δικαιώματα, ἅτινα καὶ οὗτοι ἔχουσι. Ἀδυνατὶ γὰρ γίνωσι Γυμνασιάρχαι (!) καὶ αὐξάνει ὁ μισθὸς αὐτῶν ἀνὰ πᾶσαν πενταετίαν.» (Παράβαλε καὶ ἀρθρ. 10 καὶ 12)

Τὸ γελοῖον δὲ θέλει εἶσθαι, ὅτι καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν δημοδιδασκάλων τούτων θὰ διορίζωνται τοῦ λοιποῦ, κατὰ τὸ αὐτὸ ἀρθρὸν (12ον)

τοῦ Νομοσχεδίου, καθηγηταὶ τῶν Φυσικομαθηματικῶν ἐν Διδασκαλῆσι καὶ Γυμνασίοις.

Ἐπίσης ἐπὶ ζημίᾳ τῆς διδασκαλίας τῶν Φυσικῶν μαθημάτων καταργεῖται διὰ τοῦ ἀρθρ. 21 τοῦ Νομοσχ. καὶ ἡ θέσις τοῦ παρασκευαστοῦ, ἐνῶ εἶνε γνωστότατον ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη δεόν νὰ ὑποστηρίξηται ἀνὰ πᾶν βῆμα δι' ἐπιδείξεως εἰδικῶν παρασκευασμάτων καὶ δι' ἐκτελέσεως πειραμάτων ἀφθόνων· εἶνε δὲ ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ἡ προπαρασκευὴ τῶν πειραμάτων τῶν ἀναγκαίων δι' ἓν μόνον μάθημα Φυσικῆς ἢ Χημείας ἀπαιτεῖ πολλάκις ὀλόκληρον τὸ ἡμισυ τῆς ἡμέρας, ἰδίως παρ' ἡμῶν, οὔτινες, στερούμενοι τῆς ἀφθονίας τῶν φυσικῶν ὀργάνων καὶ τῶν ἐτοιμῶν συσκευῶν, εἰμεθα συχνὰ ἠναγκασμένοι διὰ προχείρων μέσων, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μετὰ πολλῶν κόπων, νὰ ἀναπληρῶμεν τὰς ἐλλείψεις ταύτας.

9. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ.

«Τὰ Ἑλληνικὰ τῶν δύο κατωτέρων τάξεων καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν πασῶν τῶν τάξεων» ἀνατίθησι τὸ ἀρθρ. 9ον τοῦ Νομοσχεδίου εἰς ἓνα καθηγητὴν· εἰς τὸν αὐτὸν δὲ καθηγητὴν ἀνατίθησι τὸ ἀρθρ. 19ον καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν ἤθελε διορισθῆ ἴδιος καθηγητῆς τῶν Ὀρησκευτικῶν μαθημάτων.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν περίπτωσις αὕτη, κατὰ τὰ ἐν σελίδι 19ῃ εἰρημένα, εἶνε πιθανωτάτη, εἰ μὴ καὶ βεβαία, προβλέπεται δὲ διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 19ου, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀρθρ. 10ον ὑρίζει εἰς ἕκαστον καθηγητὴν ἐργασίαν 4 ὥρῶν καθ' ἑκάστην, ἢτοι 24 ὥρῶν καθ' ἑβδομάδα, δύο τινὰ ὀφείλομεν νὰ συμπεράνωμεν, ἢ:

α) ὅτι ὁ ἐν λόγῳ καθηγητῆς ἔχων ἤδη ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν τῶν δύο κατωτέρων τάξεων (ἀρθρ. 9) συμπεπληρωμένως τὰς 24 αὐτοῦ ὥρας, ἀναλαμβάνει κατὰ τὸ ἀρθρ. 19ον τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῆς ἀνωτάτης τάξεως ἐπὶ ἐπιμισθίῳ, ἢ

β) ὅτι τὸ σύνολον τῆς ἐργασίας αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν προσθήκην τῶν Ἑλληνικῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως δὲν ὑπερβαίνει τὰς 24 ὥρας καθ' ἑβδομάδα.

Ἄλλ' ἡ μὲν πρώτη ὑπόθεσις δὲν φαίνεται πιθανή, διότι ἐν τῷ ἀρθρῳ 19, ἐνῶ γίνεται λόγος περὶ προσθέτου ἐργασίας, οὐδεμίαν γίνεται, ὡς ὀφείλει, μνεία ἐπιμισθίου. Δὲν εἶνε δὲ πιθανὴ ἢ ὑπόθεσις αὕτη καὶ δι' ἑτε-

ρον λόγον, διότι δηλ. καθηγητῆς βεβαρημένος ἤδη δι' 24 ὥρου διδασκαλίας, εἶνε ἀδύνατον ν' ἀναλάβῃ ἐπιτυχῶς τὴν διδασκαλίαν καὶ νέου πολυῶρου μαθήματος καὶ δὴ τῶν Ἑλληνικῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως. Καὶ εἴποτε δὲ εὑρίσκετο τοιοῦτος, ἀναλαμβάνων δηλ. αὐτὴν προθύμως χάριν τοῦ ἐπιμισθίου, πάλιν ὄφειλον τὰ Νομοσχέδια μᾶλλον νὰ ἀπαγορεύσωσιν ἢ νὰ ἐπιδοκιμάσωσι τὴν ἀνάληψιν καὶ ἐτέρου οὕτω σπουδαίου μαθήματος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ἐκείνου.

Ὑπολείπεται λοιπὸν ὡς μᾶλλον πιθανὴ ἢ δευτέρα ὑπόθεσις, ἢν καθιστᾶ ἔτι πιθανωτέραν ἢ γνωστὴ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ πῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καταφορὰ τοῦ συντάκτου τῶν ἐκπαιδευτικῶν Νομοσχεδίων. Κατὰ ταύτην ὁμως, καὶ ἂν 2 μόνον ὥρας δρίσωμεν πρὸς διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας ἐν ἑκάστη τῶν τριῶν τάξεων τοῦ Διδασκαλείου, ὑπολείπονται πρὸς διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν τῶν τριῶν τάξεων ὥραι ἐν συνόλῳ μόνον 18, ἢτοι ὥραι 6 εἰς ἑκάστην τάξιν. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἰσοδυναμῇ προφανῶς πρὸς κατάργησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἀπὸ τῶν Διδασκαλείων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ὅπωςδὴποτε εἶνε φανερόν, ὅτι αἱ σχετικαὶ διατάξεις τοῦ Νομοσχεδίου, εἴτε κατὰ τὸν ἓνα τρόπον εἴτε κατὰ τὸν ἕτερον ἀγούσαν εἰς προφανῆ ἄτοπα.

10. ΠΡΟΣΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΔΙΟΡΙΣΜΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

Ἄξιον παρατηρήσεως θεωροῦμεν καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ τὸ ἀρθρ. 12 τοῦ Νομοσχεδίου πάντες οἱ μέχρι τοῦδε διδάξαντες ἢ καὶ ἔτι διδάσκοντες ἐν Διδασκαλείοις, ἀλλὰ μὴ ἐν Γυμνασίοις, Καθηγηταὶ ἀποκλείονται τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τῶν Διδασκαλείων, διότι κατὰ τὸ εἰρημένον ἀρθρον:

«Καθηγηταὶ τῶν Διδασκαλείων διορίζονται διδάκτορες... εὐδοκίμως τοῦλάχιστον ἐπὶ 2 ἔτη πρότερον διδάξαντες ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μὴ-σης ἐκπαιδεύσεως»

Ἐνῶ κατὰ τὸ ἀρθρον 11ον τοῦ αὐτοῦ Νομοσχεδίου:

«Διευθύνται τῶν Διδασκαλείων διορίζονται διδάκτορες... ἐπὶ 5ετίαν τοῦλάχιστον πρότερον διδάξαντες ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἢ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις.»

Εἶνε δὲ βεβαίως ἄτοπον τὴν ἐν Διδασκαλείοις ὑπηρεσίαν νὰ ὑπολογίζωμεν κατὰ μὲν τὸν διορισμὸν τῶν διευθυντῶν ὡς προσόν, κατὰ δὲ τὸν διορισμὸν τῶν καθηγητῶν ὡς οὐχὶ τοιοῦτον· διὰ δὲ τοῦ τρόπου τούτου οὐδὲν ἄλλο νὰ ἐπιτυχῶνῶμεν ἢ ν' ἀποκλείωμεν καὶ ν' ἀποπέμψωμεν ἀπὸ τῶν διδασκαλείων ἀνδρας δεδοκιμασμένης ἀξίας, οὓς ὀφείλομεν

μᾶλλον νὰ παρακαλέσωμεν ὅπως δεχθῶσι νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν αὐτοῖς.
Ἄλλὰ πλὴν τούτου καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσκει ὁ τῶν Νομοσχεδίων
συντάκτης, ὅστις ἐν μὲν σελίδι 20—21 μέμφεται ὅτι:

«Ἐκ τῶν Γυμνασίων μετατίθενται οἱ διδάσκοντες εἰς τὰ Διδασκα-
λεῖα», ἐν δὲ τῷ ἄρθ. 12 τάσσει ὡς ὄρον ἀπαραίτητον πρὸς διορισμὸν
Καθηγητῶν ἐν τῷ Διδασκαλεῖῳ... τὴν ἐπὶ 2 τοῦλάχιστον ἔτη προτέραν
ὑπηρεσίαν αὐτῶν ἐν Γυμνασίῳ, καὶ μόνον ἐν Γυμνασίῳ.

14. ΤΑ ΤΕΧΝΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Τὴν ἰδιαιτέραν προσοχὴν τῆς Ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς νομίζομεν ἐπι-
σης ἀναγκαῖον νὰ ἐπιστήσωμεν εἰς τὴν παράδοξον τάσιν τῶν Νομοσχε-
δίων, καθ' ἣν μαθήματα μηδεμίαν ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν πρὸς ἄλ-
ληλα παρουσιάζοντα, ἀνατίθενται ὑποχρεωτικῶς εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρό-
σωπον.

Ἐννοοῦμεν ἄριστα τὴν μέριμναν τοῦ νομοθέτου ἐκεῖνου, ὅστις ἤθελε
διὰ νόμου προνοήσει, ὅπως ὁ καθηγητὴς λ. χ. ὁ διδάσκων τὴν γεωμε-
τρίαν, διδάσκη ὁ αὐτὸς καὶ τὴν ἀριθμητικὴν ἢ τὴν ἀλγεβράν, ἢ ὁ δι-
δάσκων τὴν ἰχνογραφίαν, διδάσκη ἐνταυτῷ καὶ τὴν καλλιγραφίαν.

Τὸ ψηφίζειν ὅμως ἐπίτηδες Νόμους ἐπιτάσσοντας, ἵνα τοῦ λοιποῦ ὁ
διδάσκαλος τῆς ἰχνογραφίας διδάσκη ὑποχρεωτικῶς καὶ τὸ Τετρά-
χορδον, ἢ ὁ διδάσκαλος τῆς Γυμναστικῆς διδάσκη ὁ αὐτὸς καὶ τὴν
Κοσμογραφίαν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, τοῦτο εἶνε πρωτόκρουτον.

Καὶ ὅμως πληθὺν τοιούτων παραδόξων συνδυασμῶν ἀπαντῶμεν ἐν
τοῖς Νομοσχεδίοις. Ἐκ τούτων μνημονεύομεν ἐνταῦθα μόνους τοὺς ἀνα-
φερομένους εἰς τὰ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις διδασκόμενα μαθήματα.

Κατὰ τὸ ἄρθ. 9ον τοῦ περὶ Μεταρρυθμίσεως τῶν Διδασκαλείων Νομο-
δίου διατάσσεται, ὅπως τοῦ λοιποῦ ἡ Ἰσδικὴ καὶ τὸ Τετράχορδον δι-
δάσκονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ὅφ οὐ διδάσκεται καὶ ἡ ἰχνο-
γραφία, ἢ δὲ Καλλιγραφία ὑπὸ τοῦ προσώπου, ὅφ οὐ καὶ ἡ Γυμνα-
στικὴ!

Τὰ μὲν δηλ. φύσει συγγενῆ μαθήματα ἢ Καλλιγραφία καὶ ἡ ἰχνο-
γραφία χωρίζονται διὰ τοῦ παρόντος Νομοσχεδίου εἰς δύο διάφορα πρό-
σωπα (ἐνῷ προφανῶς μᾶλλον τὸ ἀντίθετον θὰ ἦτο ἕρθόν), ἢ δὲ ἰχνο-
γραφία καὶ ἡ Ἰσδική, μαθήματα μηδαμῶς ἀλληλουχοῦμενα, τῶναντίον
σπανιώτατα συνηνωμένα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ταῦτα, κατὰ τὸ
ἄρθ. 9 τοῦ Νομοσχεδίου, ἀνάγκη νὰ διδάσκονται τοῦ λοιποῦ ὑπὸ ἐνὸς καὶ
τοῦ αὐτοῦ προσώπου.

Τὰ ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ἄτοπα εἶνε φανερά. Διότι:

1) Σπανιώτατα θέλει εὑρεθῆ, παρ' ἡμῖν ἰδίως, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρό-
σωπον ἐπιστάμενον, πλὴν τῆς ἰχνογραφίας καὶ τὸ Τετράχορδον καὶ τὴν
Ἰσδικήν.

2) Καὶ ἂν δὲ τυχὸν εὑρεθῆ τις τοιοῦτος, βεβαίως ἥκιστα πιθανὸν εἶνε,
ὅτι οὗτος θὰ εἴνεποτε καλλιτέχνης καὶ εἰς τὰ τρία ἅμα ταῦτα μα-
θήματα.

3) Ἄν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔχομεν ἄριστόν τινα διδάσκαλον τῆς ἰχνο-
γραφίας καὶ Καλλιγραφίας, ἄπερ φυσικώτατον, καὶ ἕτερον τῆς Ἰσδικῆς
καὶ τοῦ Τετραχόρδου, κατὰ τὸ ἄρθρον 9 τοῦ παρόντος Νομοσχεδίου
οὐδέτερος τούτων θὰ ἔχη τὰ προτόντα, ἵνα διορισθῆ διδάσκαλος τῶν
μαθημάτων τούτων ἐν τοῖς Διδασκαλείοις τοῦ Κράτους.

Οὕτω δέ, οἱ μὲν εἰδικοὶ ἄνδρες, μουσικοὶ ἢ ἰχνογράφοι, οἱ ὄντως
ἄξιοι νὰ διδάξωσι τὰ μαθήματα ταῦτα ἐν τοῖς Διδασκαλείοις, ἀπο-
κλείονται (οἱ μὲν μουσικοὶ, διότι δὲν ἠσχολήθησαν καὶ περὶ τὴν ἰχνο-
γραφίαν, οἱ δὲ ἰχνογράφοι, διότι δὲν ἀσχολοῦνται ἐνταυτῷ καὶ περὶ τὴν
μουσικὴν), ἀνατίθεται δὲ ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων τούτων εἰς
διδασκάλους, ἐπαγγελλομένους μὲν νὰ διδάξωσι καὶ ταῦτα καὶ ἐκεῖνα
ἅμα, βεβαίως δὲ οὐδὲν ἐκ τούτων καλῶς.

4) Ἄφοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ ἄρθρ. τοῦ Νομοσχεδίου εἰς πᾶν Διδασκαλεῖον
διορίζεται ἴδιος διδάσκαλος, εἰς ὃν ἀνατίθεται (ἐπὶ μισθῷ δρ. 200
κατὰ τὸ ἄρθρ. 24) τὸ μάθημα τῆς Καλλιγραφίας καὶ τῆς Γυμναστικῆς,
δὲν ἐννοοῦμεν τίνας ποτὲ λόγους ἠδύνατο νὰ ἔχη ὁ συντάκτης τῶν Νο-
μοσχεδίων, ὅπως μὴ ἀναθέσῃ εἰς τὸ ἐν τοῦτο πρόσωπον τὸ μάθημα τῆς
Καλλιγραφίας καὶ τῆς ἰχνογραφίας, ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ συγγενέστατα
ἀλλήλοις μαθήματα ἐχώρισεν ἀπ' ἀλλήλων, κατέστησε δὲ οὕτως ἐπὶ
βλάβῃ τῶν Διδασκαλείων τὸν διορισμὸν εἰδικοῦ ἰχνογράφου καὶ καλλι-
γράφου ἐκ τῶν προτέρων ἀδύνατον, ἐνῷ συνέλευξε τὴν Καλλιγρα-
φίαν καὶ τὴν Γυμναστικὴν!

Φρονεῖ ἄρα γε ὅτι ὁ γυμναστικὸς θὰ ἦνε δεξιώτερος καλλιγράφος, ἢ ὁ
καλλιγράφος δεξιώτερος γυμναστικὸς; ἢ ὅτι ἰχνογράφος μὲν ἐπιστάμε-
νος καὶ τὴν καλλιγραφίαν εἴνε τι σπάνιον, γυμναστικὸς δὲ καὶ καλλι-
γράφος ἐνταυτῷ πράγματι σὺνηθες καὶ κοινόν;

Ὅτι διὰ τῶν αὐθαίρετων τούτων συνδυασμῶν τῶν τεχνικῶν μαθημά-
των, τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν θέλουσι διδαχθῆ ὡς πάρεργα ὑπὸ διδασκά-
λων μὴ περὶ αὐτὰ εἰδικῶν, καὶ ὅτι διὰ τούτου ἢ περὶ τὰ τεχνικὰ μα-

θήματα (ταῦτα «τὰ πρῶτα παιδείματα τοῦ ἑλληστικοῦ λαοῦ» σελ. 13) μὲν ὁμοίως τῶν δημοδιδασκάλων ἔσται ἀτελεστάτη, τοῦτο ματὰ τὰ εἰρημμένα εἶνε ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν.

Δ'.

Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ἘΝΙΑΥΣΙΩΝ ἘΞΕΤΑΣΕΩΝ.

Ἐν πρώτοις εἶνε ἀξιὸν παρατηρήσεως ὅτι ἡ κατάργησις αὕτη δὲν ἀναγράφεται μὲν ῥητῶς ἐν τοῖς Νομοσχεδίοις, οὐδ' ἐν τῇ χίτιολογικῇ ἐκθέσει γίνεται κἀν λόγος περὶ αὐτῆς, τίθεται ὅμως ἐμμέσως καὶ μετὰ τέχνης διὰ τῶν ἄρθρων 33, 34 καὶ 36. Διότι διὰ μὲν τοῦ ἄρθ. 33 ὀρίζεται ὅτι ὁ προκαταβαλὼν τὰ θρέπτρα αὐτοῦ δικαιοῦται ἀνὰ συνέχισιν μετὰ τὰς διακοπὰς τοῦ Πάσχα τὰ μαθήματα αὐτοῦ, (τάσσεται δηλ. ὡς ὅρος τῆς μετὰ τὰς διακοπὰς τοῦ Πάσχα συνέχισις τῶν μαθημάτων (μέχρι...)) μόνῃ ἢ τῶν θρέπτρων προκαταβολή), εὐθύς δὲ μετὰ τὴν διάταξιν ταύτην ἐπερχόμενον τὸ ἄρθρ. 34 ὀρίζει ὅτι «μετὰ τὸ τέλος τῆς τριετοῦς φοιτήσεως ὑποβάλλονται οἱ μαθηταὶ εἰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις».

Οὐ μόνον δὲ τὸ γεγονός ὅτι οὐδὲ τὸ ἄρθ. 34 ποιεῖται μείζαν τινὰ τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων (ἐνῶ ἀκριβῶς περὶ ἐξετάσεων πραγματεύεται καὶ ἀναφέρει ὠρισμένως τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις) μαρτυρεῖ τὴν κατάργησιν τῶν ἐξετάσεων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔννοια τῆς φράσεως: «μετὰ τὸ τέλος τῆς τριετοῦς φοιτήσεως» εἶνε ἀπυμπίθητος πρὸς τὸν θεσμόν τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων. Διότι ἂν ὑπάρχωσιν αἱ ἐνιαυσίαι ἐξετάσεις, ἡ ἀπολυτήριος ἐξέτασις, ὡς γνωστόν, δὲν συμπίπτει πάντοτε πρὸς «τὸ τέλος τῆς τριετοῦς φοιτήσεως».

Πλὴν δὲ τούτων θὰ ἦτο καὶ ὅλως ἀκατανόητον πρὸς τι ἔγγραψεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τὸ 34 ἄρθρον, ἂν μὴ προϋτίθετο σκοπὸν νὰ ὑποδηλώσῃ ἐμμέσως τὴν κατάργησιν τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων. Βεβαίως δὲ τὸ ἄρθ. 34 δὲν ἐσκόπει νὰ δηλώσῃ ἀπλῶς, ὅτι ἡ ἐν τοῖς διδασκαλείαις περίοδος εἶνε τριετής, ἀφοῦ τοῦτο ὠρίσθη πρὸ εἴκοσι καὶ ἐννέα ὅλων ἄρθρων, τ. ἔ. ἐν τῷ ἄρθ. 5 τοῦ Νομοσχεδίου.

Τέλος δὲ, ἂν τις ὑπολείπηται ἐτι ἀμφιβολία, ταύτην λύει τὸ ἄρθ. 36 ὀρίζον ὅτι:

«Διὰ Β. Διατάγματος θέλουσι κανονισθῆ... αἱ ἐξετάσεις, εἰσιτηριοὶ τε καὶ ἀπολυτήριοι.....»

Καὶ ἐκ τῆς διατάξεως λοιπὸν ταύτης καταφαίνεται, ὅτι δύο μόνον εἰδῶν ἐξετάσεις ἐπιθυμοῦσι τὰ Νομοσχεδία, μίαν καθ' ἣν θὰ φουρρὶ ῥωνται, τὸ δὲ λεγόμενον, εἰς τὰ διδασκαλεῖα οἱ μαθηταὶ καὶ ἑτέραν μετὰ

τρία ὅλα ἔτη, καθ' ἣν θὰ ξεφουρρίζωνται ἔτοιμοι οἱ ὄριμοι καρποὶ τῶν θαυμασίων τούτων διδασκαλείων.

Ἄν αἱ διατάξεις αὗται τῶν Νομοσχεδίων εἶνε προϊόν φρονήσεως, προτεινόμεναι ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Πανεπιστημίοις, διαρκουσῶν τῶν ἀκαδημαϊκῶν σπουδῶν, ὑποχρεοῦνται οἱ φοιτηταὶ νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἐξετάσεις, περὶ τούτου ἄς κρίνωσιν ἄλλοι.

Ἡμεῖς θεωροῦμεν ὅτι ἀρκούσα καταδίκη τῶν περὶ κατάργησεως τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων διατάξεων τῶν Νομοσχεδίων εἶνε αὐτὸς ὁ δειλὸς καὶ συγκεκαλυμμένος τρόπος, δι' οὗ αἱ διατάξεις αὗται λάθρα παρεισάγονται, καὶ τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ βῶν γεγονός, ὅτι περὶ οὗτω παραδόξων μεταβολῶν ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει οὐδὲ ὁ ἐλάχιστος γίνεται λόγος.

Ε'

Η Εἰς Μικρὰς Πόλεις Μεταθέσις τῶν διδασκαλείων καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ διδακτηρίου διαβίωσις τῶν μαθητῶν

Ι.

Ὡς λόγος τῆς μεταθέσεως τῶν διδασκαλείων εἰς μικρὰς πόλεις ἀναφέρεται ἐν τῇ Αἰτιολογικῇ Ἐκθέσει ὅτι:

«Ἐκχεόμενοι εἰς τὸν μεγαλωστὶ ἐκτεταμένον βίον τῶν μεγάλων πόλεων οἱ τε μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι μετὰ δυσκολίας δύνανται νὰ περισυλλεγῶσιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ νὰ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν ἔργον».

Κατὰ πόσον ταῦτα πάντα εἰσὶν ἀληθῆ θὰ ἐξετάσωμεν παρακατιόντες. Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν ὡς ἀληθεῖς τοὺς λόγους τούτους, δι' οὗς τὰ Νομοσχεδία προτείνουσι τὴν μεταθεσιν τῶν διδασκαλείων εἰς μικρὰς πόλεις, πᾶς τις θέλει ὁμολογήσει ὅτι, ἀφοῦ τοῦ λοιποῦ πρόκειται νὰ ἐνδαιτυνῶνται οἱ μαθηταὶ ἐντὸς τῶν διδασκαλείων μετὰ τῶν διδασκάλων αὐτῶν, πάντες οὗτοι οἱ λόγοι ἐκλείπουσι. Διότι προφανῶς οὔτε νὰ ἐκχέωνται τοῦ λοιποῦ οὗτοι αἰεὶ τὸν μεγαλωστὶ ἐκτεταμένον βίον τῶν μεγάλων πόλεων θὰ τοῖς εἶνε δυνατόν, οὔτε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν Νομοσχεδίων, εἰς τὸν «πολυμερῆ καὶ χλιδῆς μεστὸν βίον τῶν μεγάλων πόλεων» νὰ ἐθίζωνται.

Οὕτω δὲ αἰρομένων τῶν λόγων, αἴρεται βεβαίως καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μεταθέσεως τῶν διδασκαλείων.

II.

Ἄλλ' οὔτε κἀν καθ' ἑαυτοῦ εἶνε ὀρθοὶ οἱ ὑπερβολικοὶ φόβοι, οὗς ὁ τῶν

Νομοσχεδίων συντάκτης αίσθάνεται ἐκ τῆς ἰδρύσεως τῶν Διδασκαλείων ἐν μεγάλας πόλεσιν.

Ἐν πρώτοις δὲν εἶνε ἀληθές, ἀλλὰ μᾶλλον ἀστεῖον, τὸ περὶ διδασκάλων λεγόμενον, δυνάμενον δὲ προφανῶς νὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν κατοίκων τῶν μεγάλων πόλεων καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἐν αὐταῖς δημοσίων λειτουργῶν, ὅτι «Ἐκχεόμενοι εἰς τὸν μεγαλωπτι ἐκτεταμένον βίον τῶν μεγάλων πόλεων μετὰ δυσκολίας δύνανται νὰ περισυλλεγῶσιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ νὰ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν ἔργον.»

Ἄν τοῦτο ἦτο ἀληθές, καὶ ἂν διὰ τοῦτον τὸν λόγον φρονοῦσι τὰ Νομοσχέδια, ὅτι εἶνε ἀνάγκη ν' ἀπομακρύνωμεν τὰ Διδασκαλεῖα ἀπὸ τῶν μεγάλων πόλεων, θὰ ἔπρεπε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ν' ἀπομακρύνωμεν καὶ τὰ Δικαστήρια καὶ τὰ Γυμνάσια καὶ τὴν Ῥιζάρειον Σχολὴν καὶ τὸ Πολυτεχνεῖον καὶ τὴν Στρατιωτικὴν Σχολὴν καὶ πολλὰς τῶν Ἄρχῶν τοῦ Κράτους.

Ἄλλ' οὔτε καὶ περὶ τῶν μαθητῶν λεγόμενον ἀληθεύει, ὅτι «ἐκχεόμενοι κτλ.» διότι τὰ πράγματα, καὶ ἰδίως ἡ ἱστορία τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, παρέχουσιν ἡμῖν τρανὰ δείγματα τοῦ ἐναντίου, γινόμενα γνωστὰ τῇ Ἐπιτροπείᾳ τῆς Βουλῆς καὶ προφορικῶς κατὰ τὰς ἐνώπιον αὐτῆς διεξαχθείσας συζητήσεις. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἢ ἀπὸ μέρους τῶν μαθητῶν καὶ μάλιστα τῶν Διδασκαλείων παραμέλησις ἢ μὴ τοῦ ἑαυτῶν ἔργου, ἐξαρτᾶται κυρίως οὐχὶ τόσο ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἀφορμῶν πρὸς παραμέλησιν ὅσον ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ καθήκον ζήλου, τὸν ὁποῖον τὸ Διδασκαλεῖον δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ.

Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ περὶ χλεῖθις τῶν μεγάλων ἡμῶν πόλεων λεγόμενα φαίνονται ἡμῖν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον εἰρημένα. Διότι πῶς εἰνέποτε δυνατόν νὰ ἐθίζωνται οἱ τῶν Διδασκαλείων μαθηταί, ὡς λέγει ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, «εἰς τὸν χλιδῆς μεστὸν βίον τῶν μεγάλων πόλεων», ἀφοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν (στίχους τινὰς κατωτέρω): «Πτωχοὶ ὄντες οἱ εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶντες, ὅπως διαγάγῃσι τὸν βίον αὐτῶν, ἀναγκάζονται νὰ πορίζωνται τὴν τροφήν αὐτῶν ἐκ τῶν εὐτελεστάτων καπηλείων, νὰ κατοικῶσιν εἰς ἀνήλια καὶ σκοτεινὰ καὶ ρυπαρὰ δωμάτια, νὰ ἀναστρέφωνται μετὰ χυδαίων, νὰ συχνάζωσιν εἰς οἰκογενείας εὐτελεῖς, νὰ ἐνδύωνται κακῶς, πρὸς δὲ τὰς ἐκάστοτε καιρικὰς περιστάσεις ἐπιδεῶς.»

Τίνα σχέσιν ἔχει ὁ ταλαίπωρος οὗτος βίος, ὡς περιγράφει αὐτὸν ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, πρὸς τὴν χλιδῆν; — Τί δὲ ἔραγε ἤθελον φαντά-

ζεσθαι οἱ ἐπιγενέστεροι περὶ τῆς σημερινῆς Τριπόλεως, ἐὰν ἤθελόν ποτε ἀναγνώσει ὅτι δὲν αὐτῇ βίος ἐν ἔτει 1889 ἦτο τοσοῦτον χλιδῆς μεστός, ὥστε ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλείου ἠναγκάσθη νὰ μεταθέσῃ ἐκεῖθεν διὰ Νόμου τὸ Διδασκαλεῖον, ἵνα δύνωνται τοῦ λοιποῦ κοίτε μαθηταί καὶ οἱ διδάσκαλοι νὰ περισυλλεγῶσιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ νὰ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν ἔργον!»

III.

Τὰ Νομοσχέδια στηρίζουσι προφανῶς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν νέων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν διδασκάλων τὴν ἠθικὴν διαγωγήν καὶ τὴν περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος εὐλάβειαν εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἀφορμῶν, καθ' ἃς ἢ ἀπὸ τοῦ καθήκοντος παρεκτροπὴ εἶνε δυνατὴ.

Τοιαύτην ὅμως ἀρνητικὴν ἠθικὴν ὀφείλομεν πάντες νὰ ἀποκρούσωμεν ὡς λίαν ἐπισηφαλῆ καὶ μηδεμίαν ἔχουσαν ἠθικὴν ἀξίαν.

Πρῶτον μὲν διότι ἐξωτερικαὶ ἀφορμαὶ πρὸς παραμέλησιν ἢ παράβασιν τοῦ καθήκοντος οὐδαμοῦ εἰνέποτε δυνατόν νὰ λείψωσιν, ὑπάρχουσι δὲ ἐπίσης ἐν τε ταῖς μεγάλας πόλεσι καὶ ἐν ταῖς μικραῖς καὶ, ὡς πάντες κάλλιστα γινώσκομεν, καὶ ἐν αὐταῖς ἐτι ταῖς μοναῖς ταῖς ἐν ταῖς ἐρημίαις ἰδρυμέναις.

Δεύτερον δὲ οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν ἡ ἠθικὴ αὕτη, διότι ἀληθῆς ἠθικὴ μόρφωσις εἶνε ἐκείνη, καθ' ἣν πράττομεν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ δίκαια παρὰ τοὺς πειρασμοὺς τῶν ἐναντίων καὶ ἐκπληροῦμεν τὸ καθήκον, ἐνῶ ἡδυνάμεθα ἀπαρατήρητοι νὰ τὸ παραλείψωμεν· τούτέστιν ἐκείνη, καθ' ἣν ἐκόντες καὶ προαιρούμενοι πράττομεν τὸ ἀγαθόν. Ὅσοι δὲ τῶν νέων μὴ ἠσκήθησαν καὶ εἰς τοῦτο, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λέγωνται ὅτι ἐμορφώθησαν ἠθικῶς.

Ἀκριβῶς δὲ χάριν τῆς ἀσκήσεως ταύτης, ἦτις κατὰ τὸ τελευταῖον μάλιστα ἔτος τῆς ἐν τῷ Διδασκαλείῳ φοιτήσεως τῶν μαθητῶν δεόν νὰ γίνηται εὐρυτάτη, εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι τὰ Διδασκαλεῖα ἰδρυμένα ἐν ταῖς σχετικῶς μᾶλλον ἀνεπτυγμέναις τῶν ἐλληνικῶν πόλεων.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως πᾶσα μεγάλη πόλις παρίσταται ὡς μέγα σχολεῖον διαφθορᾶς, καὶ δύναται τρόντι εἰς τὸν νέον τὸν ἄπειρον, τὸν ὅλως ἐγκατελελειμμένον εἰς ἑαυτὸν, καὶ ν' ἀποβῆ τοιοῦτον· δύναται ὅμως ἐπίσης ν' ἀποβῆ ἡ μεγάλη πόλις καὶ μέγα σχολεῖον ἀρετῆς εἰς τοὺς νέους ἐκείνους, ὅστινες διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν δεξιῶν παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων.

Διότι ὅπως ἡ ἀναπειπταμένη θάλασσα καὶ ὁ ἐν αὐτῇ βίος εἶνε τὸ σχολεῖον, ἐξ οὗ ἐξέρχονται καὶ οἱ κακοὶ καὶ οἱ ἀγαθοὶ ναῦται ἀναλόγως τῶν διδασκάλων—διότι εἰ μὴ εἶχεν οὕτως, θὰ ἦτο περιττὸν νὰ πέμπωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν, ὅπως διδάχθῳσι τὴν ναυτικὴν ὑπὸ καλῶν ναυτικῶν, —οὕτω καὶ ἡ ἀνεπτυγμένη κοινωνία εἶνε τὸ σχολεῖον καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός, ἀναλόγως τῶν διδασκάλων, ὅτινες θὰ ὀδηγήσωσι καὶ ὁ ἀσκήσωσιν αὐτόν, ὅπως ἐκτιμᾷ ὀρθῶς τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις καὶ μετὰ ἠθικῆς ἀνδρείας διαπλῆρ τὸ κοινωνικὸν πέλραγος.

Αἱ ἀρεταὶ δὲν εἶνε οὔτε ἔμφυτοι εἰς τὸν ἄνθρωπον οὔτε ἐγγίγονται ἡμῖν παρὰ φύσιν, ἀλλὰ μόνον δυνάμει ἐνυπάρχουσιν ἐν ἡμῖν καὶ ἀποκτῶνται διδασκόμενοι ὡς καὶ αἱ κακίαι. Διὸ καὶ «τῆς ἀρετῆς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἡ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιῶντες μανθάνομεν, ὅσον εἰς κτεταμένους οἰκοδόμοι γέγονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαριστοί. Οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δὲ ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι!».

Ὅπως δὲ οὐδεὶς λέγεται ἢ γίνεταί ἀνδρεῖος, ἂν μηδέποτε εὐρέθῃ εἰς δεινὰς περιστάσεις καὶ μὴ ἀντεμετώπισε μετὰ θάρρους κινδύνους ἐνεκεν τοῦ καλοῦ, καὶ ὅπως ἐκ τῶν κινδύνων γίνεταί καὶ διὰ τῶν κινδύνων καὶ ὁ ἀνδρεῖος καὶ ὁ δειλός, οὕτω συμβαίνει καὶ περὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς· «Ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαριστοὶ ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοὶ· εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ δεδάξαντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ».

Ὡστε, ὅπως ὅταν θέλωμεν νὰ μὴ γείνη τις κακὸς κιθαριστής, ὀφείλομεν οὐχὶ ν' ἀποκρύψωμεν αὐτῷ τὴν κιθάραν, ἀλλὰ νὰ διδάξωμεν αὐτόν πῶς νὰ μεταχειρίζηται αὐτὴν καλῶς, οὕτω καὶ ὅταν θέλωμεν νὰ γείνη τις ἀνὴρ χρηστός καὶ ἀγαθὸν μέλος τῆς κοινωνίας, ὀφείλομεν οὐχὶ ν' ἀποκρύψωμεν αὐτῷ τὴν πραγματικὴν κοινωνίαν, ἐν ἣ ἄριστον μέλλει τὰ δράσει (καὶ δὴ ὡς διδάσκαλος), ἀλλὰ νὰ διδάξωμεν αὐτόν τίνα τῶν ἐν αὐτῇ συμβαινόντων πρέπει νὰ θεωρῆ ὡς καλὰ, τίνα δὲ ὡς αἰσχρά, καὶ νὰ ὀδηγήσωμεν πατρικῶς καὶ ἀσκήσωμεν ἐν αὐτῇ τῇ κοινωνίᾳ, ὅπως ἐκῶν καὶ προαιρούμενος καὶ δὴ χαίρων πράττη τὰ καλὰ, ἀπέχνηται δὲ τῶν αἰσχυρῶν οὐχὶ διὰ τὴν ἐκ τοῦ περιορισμοῦ ἐν μικραῖς

πόλεσιν ἀδυναμίαν ἢ δι' ἄγνοίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ἀποστροφήν δηλαδὴ ἐπίσης ἐκῶν καὶ προαιρούμενος.

IV.

Ἐφοῦ μάλιστα κατὰ τὸ ἄρθρον 27ον τοῦ «περὶ Στοιχειῶδους ἐκπαιδεύσεως» Νομοσχεδίου πολλοὶ τῶν ἀπὸ τῶν Διδασκαλείων ἀπολυμένων μαθητῶν, πάντες δηλαδὴ οἱ πρωτοβάθμιοι καὶ πολλοὶ τῶν τριτοβαθμίων, θὰ θεωρῶνται εὐθὺς εἰς μεγάλας πόλεις¹⁾, εἶνε ἀνάγκη, πρὶν ἢ ἀπολυθῶσιν ὅλως ἐλεύθεροι εἰς τὰς πόλεις ταύτας, νὰ ἔχουσιν ἤδη γνωρίσει αὐτὰς ὡς τροφίμοι τοῦ Διδασκαλείου. Ἄλλως θὰ ἦτο δεινὴ ἀντίφασις νὰ μὴ ἐμπιστευόμεθα μὲν αὐτοὺς εἰς τὰς μεγάλας πόλεις οὐδὲ ὡς τροφίμους τοῦ Διδασκαλείου (ὅτε θὰ διατελῶσιν ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον καὶ πατρικὴν μέριμναν τοῦ τε Διευθυντοῦ καὶ τῶν λοιπῶν καθηγητῶν, μεθ' ὧν μάλιστα καὶ θὰ συνδιατιθῶνται ἐντὸς τοῦ καταστήματος), ν' ἀπολύωμεν δὲ αὐτοὺς αἴφνης εἰς αὐτὰς ὅλως ἐλεύθερους. Ἐφοῦ προηγουμένως δὲν ἠσκήσαμεν αὐτοὺς, ὡς τροφίμους τοῦ Διδασκαλείου, εἰς τὸ ποιεῖσθαι ἐν μεγάλας πόλεσιν ὀρθὴν χρῆσιν μέρους καὶ τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας, — ἣν μέθοδον ἐφαρμόζουσιν οἱ πρακτικώτατοι Ἄγγλοι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐν μέσῳ Λονδίνῳ ἰδρυμένοις ἐκπαιδευτηρίοις, τοῖς ἔχουσιν ἐσωτερικοὺς μαθητάς, — πῶς ὁ ἀποδώσωμεν νῦν εἰς αὐτοὺς διὰ μιᾶς ὁλόκληρον τὴν ἐλευθερίαν των καὶ δὴ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πολυμεροῦς καὶ ἀγνώστου τοῖς πλείστοις τούτων βίου τῶν μεγάλων πόλεων, καὶ πῶς θὰ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν ἐλπίδα, ὅτι οὐ μόνον αὐτοὶ θὰ ποιῶνται νῦν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας ταύτης ὑπὸ τοὺς ὅλως νέους αὐτοῖς ἔρους βίου τῶν μεγάλων πόλεων, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλους θὰ ὤσιν ἱκανοὶ ὡς διδάσκαλοι νὰ ὀδηγήσωσιν εἰς τοῦτο;

Εἶνε ταῦτα πιθανὰ ἢ μᾶλλον θὰ ὁμοιάζωσιν οἱ ἀπὸ τοῦ τοιούτου μοναχικοῦ βίου τῶν Διδασκαλείων ἀπολυόμενοι πρὸς θηρία, τὰ ὁποῖα ἔρτι ἐξῆλθον τοῦ κλωθοῦ αὐτῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ἢ θὰ καταστήσωσιν ἐν ταῖς μεγάλας πόλεσι πολλὰ ἑαυτῶν θύματα, ἢ θὰ πέσωσιν αὐτὰ δι' ἀπειρίαν θύματα ἑτέρων;

Περὶ τούτου δυνάμεθα νὰ μὴ ἀμφισβᾶλλωμεν. Διότι εἶνε βεβαιότατον, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀγωγή ἢ βάσιν ἔχουσα τὴν ἀπόκρυψιν καὶ τὸν περιορισμόν, παρασκευάζει κατὰ κανόνα στενοκαρῶλους καὶ ὑποκριτάς, εἰς ὧν τὰ

1) Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικομ. Β, 1. 1103 α 31.

2) Δύτ. 1103 β 8.

1) Διότι τὰ πλήρη σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἐν μεγάλας πόλεσι, ἐπίσης δὲ καὶ πολλὰ ἐκ τῶν διταξίων (ὡς λ. χ. ἐν Μεσολογγίῳ, Ζακύνθῳ κτλ.).

απλάγχνα ἐνεδρεύουσι τὰ βίαια πάθη, ἔτοιμα νὰ ἐκραγῶσιν ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν, μόνη δὲ ἡ ἠθικὴ ἀγωγή ἢ βᾶσιν ἔχουσα τὴν ἐλευθερίαν, γεννᾷ τοὺς ἀνδρας, τοὺς ἐπισταμένους νὰ ποιῶνται ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐκυτῶν ἐλευθερίας, τοὺς ἐπαξίως λεγομένους ἐλευθέρους, διότι εἶνε πρὸ πάντων ἐλεύθεροι ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν παθῶν.

V.

Συνήγοροῦσα ἡ Αἰτιολογικὴ Ἐκθεσις ὑπὲρ τῆς μεταθέσεως τῶν Διδασκαλειῶν καὶ ἐκτιθεῖσα—ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον, ὡς εἰδείξαμεν, (σελ. 52.) καὶ μονομερῶς—τοὺς κατὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν Διδασκαλειῶν ἐν μεγάλαις πόλεσι λόγους, παραβλέπει ὅλως ἐνθεν μὲν τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα, ὅσα ἐν Ἑλλάδι μάλιστα μόναι αἱ μεγάλαι πόλεις εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἱκαναὶ νὰ παράσχωσι πρὸς γενναίαν ἐργασίαν οὐ μόνον τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν εκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων· ἐνθεν δὲ παραβλέπει τοὺς ἐκ τῶν μικρῶν πόλεων κινδύνους.

Διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγομεν, αἱ μὲν ἐξωτερικαὶ ἀφορμαὶ πρὸς παραμέλησιν ἢ παράβασιν τοῦ καθήκοντος οὐδαμοῦ εἰνὶ ποτε δυνατὸν νὰ λειψῶσιν, ὑπάρχουσι δὲ ἐπίσης ἐν τε ταῖς μεγάλαις πόλεσι καὶ ἐν ταῖς μικραῖς, καὶ ἐν αὐταῖς ἐτι ταῖς ἐρημίαις. Ἐν ταῖς μικραῖς μάλιστα κοινωνίαις εἶνε συνήθως αἱ ἀφορμαὶ αὗται ὀλιγώτερον μὲν ποικίλαι, ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο πολὺ ἰσχυρότεραι, διὰ δὲ τὸ μονότονον τοῦ βίου καὶ τὴν ἄλλειψιν πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἐπιστημονικῆς κινήσεως καὶ ἀπαιτήσεων κοινωνικῶν λεπτοτέρων καὶ ἀνωτέρων δυσκύνως ἐξουδετεροῦται ὑπὸ ἄλλων ἀντιθέτων. Δι' βιβλιοθήκας, τὰ περιοδικὰ συγγράματα, τὰ μουσεῖα καὶ αἱ διδασκτικώταται συλλογαὶ ἔργων τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, αἱ μουσικαὶ συναυλίαι, αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀνακοινώσεις καὶ τὰ παντοειδῆ ἀναγνώσματα, πρὸ πάντων δὲ ὁ πεφωτισμένος ἔλεγχος, καὶ αἱ μετὰ φίλων καὶ παντὸς κλάδου λογίων συναναστροφαὶ καὶ συνδιαλέξεις, ἐξ ὧν μάλιστα γεννῶνται οἱ τὸ πῦρ τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐξάπτοντες σπινθῆρες, καὶ τέλος αἱ ἐξ αὐτῶν τῶν ποικίλων κοινωνικῶν φαινομένων καθ' ἑκάστην παρεχόμεναι εἰς τὸ πνεῦμα ἀφορμαὶ πρὸς ἰδίαις κρίσεις καὶ σκέψεις καὶ διαφώτισιν πολλῶν ἡμῶν ἐννοιῶν,— πᾶσαι αὐταὶ αἱ σωτήριοι πνευματικαὶ παρορμήσεις τῶν μεγάλων πόλεων ἐλείπουσιν ἀπὸ τῶν μικρῶν ἡμῶν κοινωνιῶν παντελῶς.

Ὁ συντάκτης τῶν Νομοσχεδίων παρήχθη πιθανῶς εἰς τὴν πρότασιν

τῆς μεταθέσεως τῶν Διδασκαλειῶν, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ διδασκαλειῶν πολλὰ εἰσιν ἰδρυμένα ἐν μικραῖς πόλεσι.

Ἀλλὰ πρῶτον μὲν Διδασκαλεῖα ὑπάρχουσι ἐκεῖ ἰδρυμένα ἐπίσης καὶ ἐν μεγάλαις πόλεσι· ἔπειτα δὲ αἱ λεγόμεναι παρ' ἐκείνοις μικραὶ πόλεις μόνον τὴν ἐπωνυμίαν ἔχουσι κοινήν πρὸς τὰς μικρὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ πόρρωθεν κἄν ἐπιτρέπεται νὰ συγκρίνωνται πρὸς τὸν ἡμέτερον Πόρον ἢ τὴν Κόρινθον καὶ τοὺς Καστελλάνους, διότι ὑπό τε τὴν ἐποψιν τοῦ πολυμεροῦς κοινωνικοῦ βίου καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν μορφωτικωτάτων θεαμάτων καὶ ἀκροαμάτων καὶ ὑπό τὴν ἐποψιν ἰδίᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως καὶ τοῦ πλούτου τῶν πρὸς ὑψηλότερον πνευματικὸν βίον μέσων, εἶνε ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι τῶν καταχρηστικῶς λεγομένων μεγάλων ἡμῶν πόλεων, τῆς Τριπόλεως δῆλα· δὴ καὶ τῆς Κερκύρας, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καθίσταται νομιζομεν φανερόν, ὅτι ἡ μετάθεσις τῶν Διδασκαλειῶν, ἣν προτείνουσι τὰ Νομοσχέδια, ἔσται πρόξενος μᾶλλον βλάβης ἢ ὠφελείας.

VI.

Ὅσον δὲ ἀποβλέπει τέλος εἰς τὴν ἐντὸς τῶν Διδασκαλειῶν θεαθῆωσεν, αὕτη ἠμολογουμένως δύναται ν' ἀποβῇ πρόξενος μεγάλων καλῶν, ὡς ἐπίσης καὶ μεγάλων κακῶν. Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ πνεύματος, καθ' ὃ θὰ διαρρυθμισθῶσιν ἐν τοῖς καθ' ἑκάστα τὰ τοῦ κοινοβίου τούτου, καὶ ἐκ τοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ, κυριώτατα δὲ ἐκ τῆς ἀνατροφῆς, τῆς πολυμεροῦς παιδείσεως καὶ τοῦ γνησίου φιλοσοφικοῦ πνεύματος τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες θὰ κληθῶσι πρὸς διεύθυνσιν τῶν Διδασκαλειῶν τούτων.

Γενικῶς νῦν ἐπισκοποῦντες πάσας τὰς διὰ τοῦ Νομοσχεδίου τούτου ἐπιφερομένας μεταβολὰς καὶ θεωροῦντες, ὅτι τοῦ λοιποῦ·

1) Οἱ μὲν εἰς τὰ Διδασκαλεῖα εἰσπυρόμενοι θὰ λαμβάνωνται ἐκ τάξεως κατωτέρας (ἔρα. ὑπ. σ. 36.),

2) Ὅτι μαθήματα ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διαγράφονται καὶ ἀσκήσεις μεγίστης σπουδαιότητος καταργοῦνται (ἔρα σ. 38.)

3) Ὅτι διὰ τῶν περὶ προσωπικοῦ διατάξεων τὰ θρησκευτικὰ θὰ διδάσκη ὁ ἐλληνοιστῆς, τὴν μουσικὴν ὁ ἰχνογράφος, τὴν καλλιγραφίαν ὁ γυμναστικός, τὴν φυτολογίαν καὶ τὰς ἐν τῇ κήτρῳ ἀναγκαίας πρακτικὰς

γεωπονικὰς ἀσκήσεις ὁ μαθηματικὸς ἢ ὁ ἀδιορίζηται καθηγητῆς τῶν φυσικομαθηματικῶν ... δημοδιδάσκαλος, ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ θὰ διδάσκωνται μόνον 6 ὥρ. τὴν ἐβδομάδα καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα,

4) Ὅτι ἀπαρτῆς αἱ μαθηταὶ μιᾶς τάξεως θὰ προβιβάζωνται κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἑνιαυτοῦ εἰς τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν αὐτοδικαίως ἄνευ ἐξετάσεων καὶ τέλους.

5) Ὅτι διὰ τῆς προτεινομένης μεταθέσεως τῶν διδασκαλείων θὰ μορφῶνται, ὡς ἄρτι κατεδείξαμεν, ἀντὶ ἐλευθέρων ἀνδρῶν ὑποκριταί, καὶ ἀντὶ ἀνεπτυγμένων ἀνθρώπων στενοκέφαλοι.

Πάντα ταῦτα θεωροῦντες, πειθόμεθα, ὅτι ἡ διὰ τοῦ παρόντος Νομοσχεδίου προτεινομένη μεταρρύθμισις τῶν διδασκαλείων, θὰ εἶνε τὸ τελευταῖον κατ' αὐτῶν κτύπημα καὶ ὁ προάγγελος τῆς προσεχοῦς ἐντελοῦς αὐτῶν διαλύσεως.

II. ΤΟ ΠΕΡΙ ΜΟΝΟΤΑΚΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ

I.

Βάσις πάσης ἐκπαιδευτικῆς ἀναμορφώσεως ἀνάγκη νὰ εἶνε πρῶτον τῆς ἡ ἀπόκτησις σπουδαιῶν διδασκάλων. Ἄνευ τούτων πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως μέριμναι καὶ φροντίδες εἶνε μάταιαι καὶ αὐτὸ τοῦτο παιδαριώδεις. Διότι ἄνευ καλῶν διδασκάλων εἰς τί ὠφελοῦσι τὰ λαμπρὰ διδακτήρια; εἰς τί οἱ ἐπιθεωρηταί; εἰς τί τὰ διδακτικὰ βιβλία; εἰς τί τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα καὶ τὰ περίφημα ὄρολόγια τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως τοῦ περὶ Στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως Νομοσχεδίου;

Εἰς τὰ διδακτήρια, καίπερ μέλλοντα νὰ πληρώσωσι κοινὴν εὐχὴν, καὶ νὰ θεραπεύσωσι σπουδαιότατην ἀνάγκην, εἴαν ποτε συντελεσθῶσι, δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως ν' ἀποδώσωμεν μείζονα ἢς ἔχουσι σημασίαν, διότι εἶνε γνωστότατον ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ σχολείου εἶνε ὁ διδάσκαλος, καὶ ἔχομεν ἄπειρα παραδείγματα, ὅτι ὑπὸ λαμπρὰ διδακτήρια ἐλειτούργησαν ὀλεθριώτατα σχολεῖα, σχολεῖα διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς διαφθορᾶς, καὶ ὅτι διδακτήρια ἐπίσης λαμπρὰ κατέστησαν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν αἰσχρὸν ἰδεῖν, τὰ δ' ἐν αὐτοῖς ὄργανα διὰ τὴν ἀδεξίαν χρῆσιν, συνηθέστερον ὅμως διὰ τὴν παντελῆ ἀχρησίαν, παντελῶς κατεστράφησαν. Παραδείγματα τοιαῦτα πάντες γινώσκομεν ἢ δὲ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργείου, ὑπηρεσία ἠδύνατο μόνη, εἴαν εὐηρεστεῖτο, νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα.

Ἀλλὰ τίς ἡ χρεῖα ἄλλων ἀποδείξεων τῆς ἀληθείας τοῦ ἡμετέρου ἰσχυρισμοῦ, ἀφοῦ κατὰ τὴν βεβαίωσιν αὐτοῦ τοῦ Ὑπουργείου ἐκ τῶν σημερινῶν 1798 δημοτ. σχολείων διὰ τὰ 1927, τ. ἔ. διὰ πλείονα τοῦ ἡμίσεος, ἀντὶ τῶν νῦν τὰ ἀπαιτούμενα διδακτήρια, (ἐξ ὧν μάλιστα ὑπὲρ τὰ 100 ἐν μεγάλαις πόλεσι τῶν Νομῶν καὶ Ἐπαρχιῶν),

*) Ὁρ. Νομοσχ. σ. 65 «Δαπάνη πρὸς ἀνέγερσιν διδασκηρίων».

καὶ ὁμῶς κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ αὐτοῦ Ἵπουργείου σύμψασις ἡ Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εὐρίσκειται εἰς ἐλεεινοτάτην κατάστασιν, «κατάστασιν ὅλως ἀσύμφορον εἰς τὸ Κράτος καὶ ἥκιστα ἀνταξίαν τῶν τριῶν ἐκατομμυρίων, τῶν νῦν δι' αὐτὴν δαπανωμένων»; (ὄρ. Νομοσχ. σ. 3 α).

Τὴν κατάστασιν ταύτην βεβαίως δὲν θὰ δυνηθῶσι νὰ μεταβάλλωσιν οὔτε αἱ ἐπιθεωρήσεις τῶν σχολείων, ὅταν μὴ ὑπάρχωσιν οἱ καλοὶ διδάσκαλοι. Διότι ἄνευ μεμορφωμένων διδασκάλων, καλῶς ἐπισταμιένων τὸ ἑαυτῶν ἔργον, οἱ ἐπιθεωρηταί, οἷ τε μόνιμοι καὶ οἱ μεταβατικοί, οὐδὲν ἄλλο θὰ πράττωσιν ἢ νὰ ἀμέλγῳσι τράγον.

Ὅσα δὲ ἀποβλέπει εἰς τὰ περίφημα ἀγαθὰ κτηνὰ πρηγράμματα καὶ τὰ ὄρολόγια, ὧν δυστυχῶς ἐν μόνον δεῖγμα, ἀλλὰ χαρακτηριστικώτατον, ηὐδόκησε νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης, ταῦτα πλὴν τοῦ συντάκτου τῶν Νομοσχεδίων ἀμφιβάλλομεν ἂν ὑπάρχει καὶ ἄλλοστις ὁ πιστεύων, ὅτι εἰνέποτε δυνατόν ἐν Ἑλλάδι νὰ λειτουργήσωσιν, ἔστω καὶ ἐπὶ μίαν μόνην ἡμέραν.

Φαντάσθητε ὄρολόγιον τοῦ τοίχου, οὐ οἱ δεῖκται δὲν κινουῦνται ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ διηνεκῶς ὑπὸ τῆς χειρὸς παρακαθημένου ἀνθρώπου. Ἄν τυχόν τὸ ὄρολόγιον τοῦτο οὕτω κινούμενον δεικνύῃ τὰς ὥρας ἀκριβῶς, σὰς ἐρωτῶμεν ποῦ εἶνε κυρίως τὰ ὄρολόγια, ἢ πλὰξ καὶ οἱ ἐπ' αὐτῆς ἀκίνητοι καθ' ἑαυτοὺς δεῖκται ἢ ὁ παρακαθημένος ἀνθρώπος; Τοιαῦτα εἶνε καὶ τὰ περίφημα ἄρολόγια τῆς διδασκαλικῆς ἐργασίας, περὶ ὧν λαλεῖ ἡ αἰτιολ. ἐκθέσις, εἶνε δηλ. ἐντελῶς ἄχρηστα ἄνευ διδασκάλων ἐπισταμιένων τὸ ἑαυτῶν ἔργον καὶ φλεγόμενων ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἱεροῦ ζήλου. Ὁ καλὸς διδάσκαλος εἶνε τὸ ὄρολόγιον τῆς διδασκαλικῆς ἐργασίας, καὶ ὀφείλομεν ἐν τοῖς Διδασκαλείοις νὰ καταστήσωμεν αὐτὸν τοιοῦτον. Ὅταν ὁμῶς δὲν ἐμορφώσωμεν τοιοῦτον διδάσκαλον, εἶνε δεινὴ αὐταπάτη τὸ νὰ στηρίζωμεν τὰς περὶ τακτικῆς καὶ σπουδαίας διδασκαλικῆς ἐργασίας ἐλπίδας ἡμῶν εἰς τί;

Εἰς ἐν φύλλον χάρτου! ἐπὶ τοῦ ὁποῦ δηλ. θὰ εἶνε γεγραμμένον τὸ θαυματουργὸν ὄρολόγιον. Εἶνε τοῦτο γέροντι εἶδος εἰδωλολατρίας, ἣν εἰσάγουσι παρ' ἡμῖν τὰ Ἑκπαιδευτικὰ Νομοσχέδια.

Ὁρολόγιον, ἐπαναλέγομεν, πρέπει νὰ ἦνε αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, καὶ ἂν μὴ συγκεντρώσωμεν πᾶσαν ἡμῶν τὴν προσοχὴν καὶ πάσας τὰς δυνάμεις, ὅπως μορφώσωμεν πρὸ παντὸς διδασκάλου, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ φρον-

*) Ὁρ. Νομοσχ. σ. 71.

τίδες ἡμῶν, καὶ τὰ διδακτήρια καὶ αἱ ἐπιθεωρήσεις καὶ τὰ ὄρολόγια, καὶ πᾶσαι ἡμῶν αἱ θυσίαι εἶνε ἔργα ἀνθρώπων χωρούντων πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν διὰ τῶν νῶτων.

II

Καὶ ὁμῶς, ἐνῶ ταῦτα οὕτως ἔχουσιν, ἐνῶ καὶ αὐτὰ τὰ Νομοσχέδια ἀναγνωρίζουσι διὰ λόγων τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποκτήσεως καλῶν διδασκάλων καὶ ὑπόσχονται μάλιστα νὰ παρασκευάσωσι διδασκάλους «πλεῖον πεπαιδευμένους τῶν παρόντων» καὶ «πολὺ τελειότερους τῶν νῦν», — διὰ τῶν πραγμάτων προτείνουσι πᾶν τούναντίον. Ἀπόδειξις δὲ οὐ μόνον τὸ περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν Διδασκαλείων Νομοσχέδιον, ὅπερ ἄρτι ἐζητήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὸ Νομοσχέδιον τὸ περὶ μονοτάκτων Διδασκαλείων.

Διὰ τῶν Διδασκαλείων τούτων φρονεῖ ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης, ὅτι θ' ἀποκτήσωμεν διδασκάλους τοῦλάχιστον ἴσους πρὸς τοὺς ἐκ τῶν τριτάκτων Διδασκαλείων, ἴσως δὲ, ὡς λέγει, καὶ ἀνωτέρους. Ὅπως δ' ὑποστηρίξῃ ἡ σχετικὴ αἰτιολογικὴ ἐκθέσις, τὴν παράδοξον ταύτην ἀξιῶσιν, ἀδικεῖ τὴν ἱστορίαν καὶ ὑποτιμᾷ ὑπερβαλλόντως τὴν ἀξίαν τῶν τριτάκτων Διδασκαλείων, ἵνα κατὰ τὴν σύγκρισιν ἢ καταπληκτικὴ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν Μονοτάκτων διαφορὰ καταστῇ, εἰ δυνατόν, ἀφανής.

Ὅτι ὁμῶς οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι τῆς αἰτιολογ. ἐκθέσεως πόρρω ἀπέχουσι τῆς ἀληθείας, τοῦτο κατεδείχθη ἐκ τῶν γενομένων ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς συζητήσεων, καθ' ἃς καὶ περιστράφη διὰ τοῦτο τὸ ζήτημα κυρίως περὶ τὴν ἐξέτασιν, οὐχὶ ἂν οἱ ἀπὸ τῶν Μονοτάκτων θὰ εἶνε ἢ οὐ ὑποδεέστεροι τῶν ἀπὸ τῶν Τριτάκτων, ἀλλὰ ἂν θὰ ἦνε πολὺ ἢ ὀλίγον ὑποδεέστεροι. Καὶ οἱ μὲν ὑπερασπίσθησαν τῶν Νομοσχεδίων δισχυρίσθησαν, ὅτι οἱ ἀπὸ τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων ὀλίγον θὰ ὑπολείπωνται τῶν ἄλλων, ἡμεῖς ὁμῶς δισχυρίσθημεν καὶ ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπείας καὶ Βουλῆς, ὅτι ἐκθέσωμεν δὲ συντόμως καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις τοὺς λόγους, δι' οὓς φρονοῦμεν ὅτι οὐδὲ σύγκρισις κἂν ἐπιτρέπεται μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων.

A

ΠΟΘΕΝ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΜΑΘΗΤΑΙ ΤΩΝ ΜΟΝΟΤΑΚΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Κατὰ τὸ ἄρθρ. 3 τοῦ Νομοσχεδίου «Δεκτοὶ γίνονται εἰς αὐτὰ (μετὰ εἰσιτήριον δοκιμασίαν) νέοι ἔχοντες. . . . γνώσεις τοσαύτας καὶ τοιαύτας, ἃς τινὰς ἔχουσιν οἱ καλοὶ ἀπόσχολοι τῆς ἀνωτάτης τάξεως τῶν

παρ' ἡμῖν γυμνασίων». Ἄλλ' ἐνῶ ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ἠδύνατο ἀπαί-
 τώμενος νὰ πιστεύτῃ τις, ὅτι εἰς τὰ μονότακτα Διδασκαλεῖα θὰ εἰσέρ-
 χονται μετὰ εἰσιτήριον δοκιμασίαν μόνον οἱ φέροντες ἀπολυτήριον γυ-
 μνασίου, τούναντιον θίλει συμβαίνει. Ἄν γίνωνται δεκτοὶ καὶ οἱ μηδέ-
 ποτε ἀξιωθέντες τοῦ ἀπολυτηρίου τούτου (Πρβλ. καὶ I. Α' σελ. 36).
 Ἄλλὰ τί λέγομεν; θὰ γίνωνται δεκτοὶ πρὸς εἰσιτήριον δοκιμασίαν (ὡς
 ἐν παρόδῳ πληροφορεῖ ἡμᾶς τὸ ἄρ. 5) οἱ βουλόμενοι, «ἵθ' ἔνθεν ἴπυτε
 καὶ ἂν προέρχωνται».

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. διευθυντοῦ τῶν Δημ.
 σχολείων δοθεῖσαν ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς ἐρμηνείαν, διὰ
 τῆς φράσεως ταύτης ἐννοοῦνται οἱ προερχόμενοι εἴτε ἐξ Ἑπείρου εἴτε ἐκ
 Κρήτης κτλ., ὅμως δὲ οὐ μόνον ἡ ἀλληλουχία τοῦ χωρίου καθιστᾷ τὴν
 ἐρμηνείαν ταύτην παράδοξον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθέσις, ἐρ-
 μηνεύουσα παντὸς ἕλλου πιστότερον τὸ πνεῦμα τοῦ Νομοθέτου, πλη-
 ροφορεῖ ἡμᾶς (ἐν σ. 20 β στίχ. 4) ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ γραμμαματοδιδά-
 σκαλοι δὲν θὰ ἀποκλείωνται ἀπὸ τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων.
 Εἶνε δ' ἐπίσης ἀληθές ὅτι ἐν τοῖς μονοτάκτοις Διδασκαλείοις θὰ γίνωνται
 δεκτοὶ πρὸς κατάταξιν, ὡς μνημονεύουσι τὰ Νομοσχέδια, καὶ φοιτηταὶ
 —δὲν ἀμφισβάλλομεν δὲ ὅτι καὶ διδάκτορες, —δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰμεθα
 βέβαιοι, ὅτι τοῦ δικαιώματος τούτου θὰ ἐπιωφελοῦνται μᾶλλον οἱ γραμ-
 ματοδιδάσκαλοι ἢ οἱ φοιτηταὶ, καὶ μᾶλλον οἱ μὴ τολμήσαντες νὰ προσ-
 ἐλθωσιν εἰς τὰς ἀπολυτηρίου γυμνασιακὰς ἐξετάσεις καὶ οἱ κατ' αὐτὰς
 ἀπορριφθέντες ἢ οἱ κριθέντες «ἄξιοι τῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φοιτή-
 σεως». Τοῦτο εἶνε λίαν φυσικόν.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι καὶ ἐκ τῶν φοιτητῶν τινες—βεβαίως
 οὐχὶ οἱ ἀριστοὶ—προσθήρχοντο, τοῦτο κατὰ τὸν συντάτην τῶν Νομοσχε-
 δίων θὰ ἦτο «ἕνεκα τῶν». Διότι «ἔχοντες» οὗτοι ἀσημεῖον κοινὸν
 ἐπαφῆς μετὰ τοῦ πανεπιστημίου, εἰς τὴν πρώτην δυσκολίαν αὐτῶν ἐγ-
 καταλείπουν τὸ ἔργον, δι' ἣ δαπάνη τοῦ Κράτους ἐξεπαιδεύθησαν καὶ
 ἐκπηδῶσιν εἰς τὸ πανεπιστήμιον, ἀφανίζοντες οὕτω τὸ κατ' αὐτοὺς τὴν
 δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν». (*Ορα Νομσχ. σελ. 11α).

Ὅπως δὲ ἴπυτε μὲν φανερόν ὅτι αἱ κύριαι πηγαί, ἐξ ὧν τὰ μο-
 νότακτα Διδασκαλεῖα θὰ στρατολογῶσι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν, θὰ εἶνε
 1) οἱ τῶν γυμνασίων ναυαγοί·
 2) οἱ γραμματοδιδάσκαλοι.
 Ἐκ τούτων δὲ διὰ τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως τῶν μονοτάκτων Διδασκα-

λείων θ' ἀναδεικνύονται ἐντὸς 8 μηνῶν οἱ περίφημοι διδάσκαλοι τῶν
 Νομοσχεδίων, οἱ «πλεῖον πεπαιδευμένοι τῶν παρόντων» καὶ «πολύ-
 τελειότεροι τῶν νῦν», οἱ διδάσκαλοι δὲ ὧν μέλλει νὰ συντελεσθῇ ἡ τῆς
 Δημοτικῆς ἐκπαίδευσως μεταρρύθμισις, «συνεφθὰ τοῖς νῦν καιροῖς καὶ
 τῇ θέσει, ἣν κατέχει ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ χορείᾳ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων
 ἐθνῶν» (σελ. 19 β), οἱ διδάσκαλοι, οἵτινες θὰ διαπλάσωσι τὰς τρυφερὰς
 ψυχὰς τῶν ἑλληνοπαίδων μεταδίδοντες αὐτοῖς παιδεύειν «σύμφωνον
 τῇ ἀξίᾳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῷ προορισμῷ τοῦ πολιτοῦ» (σ. 23α), οἱ δι-
 δάσκαλοι ἐκεῖνοι, ὧν μόνη «ἡ προσωπικότης» (σ. 73α) θὰ εἶνε ἰκανὴ νὰ
 παιδεύσῃ τοὺς παῖδας «ἐν τῇ θρησκευτικότητι καὶ ἠθικότητι», ὡς δια-
 βεβαιούσι πλήρεις ἀγαθῆς αἰσιοδοξίας αἱ αἰτιολογικαὶ ἐκθέσεις.

Β'

Η ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ

Ἦθελεν ἴσως ὑπολάβει τις, ὅτι τὰ ἐκ τῶν ἄρ. 3 καὶ 5 καὶ τῶν ἐπε-
 ξηγήσεων τῆς αἰτιολογ. ἐκθέσεως πηγάζοντα ἄτοπα, θὰ ἐθεραπεύοντο
 διὰ τῆς εἰσιτηρίου δοκιμασίας. Ἄλλ' αὕτη

- 1) Εἶνε ἀνεπαρκῆς, οὕσα μία μόνη.
- 2) Οἷα ὀρίζεται ἐν τῷ ἄρθρ. βφ εἶνε ἀτελής (ὄρ. κατωτέρω, σελ. 65).
- 3) Εἶνε φραγμὸς ἀσθενῆς καὶ δὲν εἶνε φρόνιμον νὰ ἐμπιστευώμεθα εἰς

αὐτὴν μόνην τὴν φύλαξιν τῶν πυλῶν τῶν Διδασκαλείων κατὰ τῆς ἐπα-
 πειλουμένης εἰσβολῆς τῶν ἀνικάνων καὶ ἀπηλπισμένων, περὶ ὧν ἄρτι
 διελάβομεν. Εἶνε δὲ γνωστότατον ὅτι ἀκριβῶς οὗτοι οἱ μᾶλλον ἀχρη-
 στοὶ καὶ οἱ πρὸς μηδὲν ἰκανοὶ θὰ ποιῶνται χρῆσιν παντὸς μέσου, ὅπως
 εἰπέλωσιν εἰς τὴν θαυματουργὸν κολυμβήθραν τῶν Μονοτάκτων. θὰ
 ἐπιτυχάνωσι δ' ἐπὶ τέλους τοῦτο οὐχὶ λίαν δυσκόλως διότι

4) Καὶ αὐτοὶ οἱ καθηγηταὶ, ὄντες ἠνάγκασμένοι νὰ ἐκλέγωσιν, ὡς
 εἰδείξαμεν, μεταξὺ κακῶν, θὰ ἐπιδεικνύωσιν ἐξ ἀνάγκης τὴν μεγίστην ἐ-
 πειλείαν, ἵνα μὴ τὰ μονότακτα ταῦτα Διδασκαλεῖα μείνωσιν ἔρημα
 ἀνθρώπων.

Γ'

ΠΩΣ ΜΟΡΦΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΤΩΝ ΜΟΝΟΤΑΚΤ. ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ ΜΑΘΗΤΑΙ ΕΝΤΟΣ 8 ΜΗΝΩΝ*

I.

Ὅποιοί τινες θὰ εἶνε οἱ μέλλοντες νὰ κατατάσσωνται ὡς μαθηταὶ ἐν
 τοῖς μονοτάκτοις Διδασκαλείοις, εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφα-
 *) Κατὰ τὸ ἄρ. 2ον τοῦ Νομοσχεδίου διαρκεῖ μὲν ἢ εἰς τὰ μονότακτα Διδασκα-
 λεῖα φοιτήσις «ἐπὶ ἕν ἔτος», κυρίως ὅμως δὲν θὰ ὑπερβαίνῃ τὰς 35 ἑβδομά-

λαιοις. Ὅτι δὲ οὗτοι εἶνε ἀδύνατον ἐντός 8 μηνῶν νὰ μεταβληθῶσιν εἰς διδασκάλους, τοῦτο εἶνε οὕτω φανερόν, ὥστε εἶνε ἀνάξιον καὶ νὰ θέτωμεν κἀν ὑπὸ συζήτησιν.

Διὸ θέλομεν ὑποθέσει

α'.) ὅτι εἰς τὰ μονότακτα Διδασκαλεῖα θὰ γίνωνται δεκτοὶ μόνον οἱ φέροντες ἀπολυτήριον Γυμνασίου,

β'.) ὅτι οὗτοι θὰ ἐγγράφωνται ὡς μαθηταί, μόνον ἀφοῦ ὑποστῶσι τὴν ὑπὸ τοῦ ἄρ. 6 ὀριζομένην εἰσιτήριον δοκιμασίαν, καὶ θὰ ἐξετάσωμεν, ἂν ὑπὸ τοῦς ὅρους τούτους ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζωμεν τε ἐκ τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων.

Δυστυχῶς κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην οὐδὲ ὑπὸ τοῦς ἀνωτέρω ὅρους δικαιούμεθα νὰ προσδοκῶμεν τι ἐκ τῶν Διδασκαλείων τούτων. Καὶ ἰδοὺ διὰ τινὰς λόγους.

II.

Ἐν πρώτοις ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης, ὅτι οἱ ἀπὸ τῶν Γυμνασίων ἀπολυόμενοι καλοὶ μαθηταί, εἶνα μορφωθῶσιν εἰς διδασκάλους, οἳ εἰσιν οἱ ἀπὸ τῶν τριτάκτων Διδασκαλείων, εἶνε ἀνάγκη νὰ διδαχθῶσι

- 1) Τὴν Ἱστορίαν τῆς Παιδαγωγικῆς.
- 2) Τὴν Παιδαγωγικὴν καὶ δὴ καί:
- 3) Τὴν Ψυχολογίαν καὶ τὴν Λογικὴν (μαθήματα ὅλως καταργούμενα τοῦ λοιποῦ ἐν τοῖς Γυμνασίοις).
- 4) Τὴν Γενικὴν διδακτικὴν.
- 5) Τὴν Εἰδικὴν »
- 6) Τὴν Ἰχθυογραφίαν καὶ Καλλιγραφίαν.
- 7) Τὴν Φωνητικὴν μουσικὴν.
- 8) Τὸ Τετραχορδον.
- 9) Τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν.
- 10) Τὴν Γυμναστικὴν.
- 11) Ν' ἀσκηθῶσι πρακτικῶς εἰς τὸ μεθοδικῶς διδάσκειν.

Παραλείπει ὁμοίως ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης νὰ προσθέσῃ εἰς ταῦτα καὶ

δασ. Τοῦτο παραδέχεται καὶ αὐτὴ ἡ αἰτιολογικὴ Ἔκθεσις (σ. 21 ὁ στίχ. 34), καὶ ὁρθῶς· διότι, ὡς γνωστόν, ὁ Ἰούνιος, ὁ Ἰούλιος καὶ ὁ Αὐγουστος προσέτι δὲ καὶ μέγα μέρος τοῦ Σεπτεμβρίου δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωνται εἰς τὸ ἔτος τοῦτο

12) Τὰς εἰς πάντα ἀληθῆ δημοδιδάσκαλον ἀπαραιτήτους Στοιχειώδεις γνώσεις γεωργίας καὶ δονδροκομίας καὶ τὰς συναφεῖς ταύταις ἀσκήσεις ἐν τῷ κήπῳ, περὶ τῆς σημασίας τῶν ὁσίων ἐν σελ. 38 ἐποησάμεθα τὸν προσήκοντα λόγον.

13) Τὴν Ὑγιεινὴν, οὔσαν ἐπίσης ἀπαραίτητον, ὡς εἰδείξαμεν ἐν σελ. 39

14) Ἄλλα τινὰ φυσικὰ μαθήματα καὶ ἰδίως πειραματικὰς ἀσκήσεις, διδακτικούς περιπάτους καὶ διδασκαλίαν ἐν τῇ φύσει τῶν κυριωτάτων πετρωμάτων, τῶν σπουδαιοτάτων ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν φυομένων φυτῶν, κτλ.

Διότι «πῶς εἶνε ποτε δυνατόν — ὡς παρατηρεῖ ὁ ἔξοχος παιδαγωγὸς Stoy — νὰ νοηθῆ ἀληθῆς δημοδιδάσκαλος, ἀγνοῶν τὸν κόσμον τῶν φυτῶν, τῶν ζώων καὶ τῶν πετρωμάτων;» Ὅταν ὁ διδάσκαλος δὲν ἐδιδάχθη ταῦτα, καὶ δὲν ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ δὲν ἠγάπησεν ὁ ἴδιος τὴν περὶ αὐτὸν φύσιν, πῶς θὰ δυνηθῆ νὰ γνωρίσῃ κατόπιν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὸν μέγαν οἶκον τοῦ Πατρὸς αὐτῶν καὶ τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐπι ἐξ-κολουθοῦσαν δημιουργίαν, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς τρυφερὰς αὐτῶν ψυχὰς τὴν πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν δημιουργὸν αὐτῆς ἀγάπην;

Δυστυχῶς ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης παραγνωρίζει δεινῶς τὴν διπλὴν σπουδαιότητα τῶν φυσικῶν μαθημάτων, τὴν τε καθαρῶς παιδευτικὴν δὴ καὶ τὴν ἐκ τῆς μεγίστης αὐτῶν χρησιμότητος, καὶ διὰ τοῦτο πάντα τ' ἀνωτέρω φυσικὰ μαθήματα, ἀπαραίτητα, ὡς εἶδομεν τῷ τε διδασκάλῳ καὶ τῷ δημοτικῷ σχολεῖω, ἐξοβελίζει ἀστόργως ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων.

Ἐπι δὲ περιφανέστερον καταδείκνυται ἡ παραγνώρισις αὕτη καὶ ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρ. 6 τοῦ Νομοσχεδίου, καθ' ἣν καὶ κατ' αὐτὴν τὴν εἰσιτήριον δοκιμασίαν τῶν ἀθεοδότητων εἰς τὰ μονότακτα Διδασκαλεῖα συρρέοντων ἐβειώρησεν ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης περὶ τὸν νὰ ἐξετάσῃ κατὰ πόσον κατέχουσιν οὗτοι πράγματι τὰ λοιπὰ τοῦλάχιστον φυσικὰ μαθήματα, ἕσα διδάσκονται ἐν τοῖς Γυμνασίοις.

Ἀεὶ ὀλέθρια συνέπειαι τῆς πρὸς τὰ Φυσικὰ μαθήματα ἀσυγγνώστου ταύτης ὀλιγωρίας καταφαίνονται ἐν τῇ σελίδι 72α τῶν Νομοσχεδίων. 802 σχολεῖα, ἧτοι περίπου τὰ 3/4 τοῦ ὅλικου ἀριθμοῦ τῶν

*) «Ist denn ein rechter Volksschullehrer denkbar, der fremd ist in der Welt der Pflanzen, Thiere und Gesteine...?» Stoy

μελλόντων δημοτικῶν σχολείων, ὅα διδάσκονται τὰ φυσικὰ μαθη-
ματα μόνον ἐπὶ 15 λεπτά τῆς ὥρας καθ' ἑβδομάδα. καὶ
τοῦτο ἐν τῇ ἐποχῇ τὸ Δημοτ. σχολεῖον ἐπεκτείνεται μέχρι τοῦ σημερινοῦ
Σχολαρχείου!

Οὕτω δὲ συντελεῖται θαυμασίως ἡ τῆς Στοιχειώδους ἐκπαιδευτικῆς
μεταρρύθμισις ἀσυνφά ταις τῶν καιροῖς — ὡς λέγει ἡ αἰτιολ. ἐκθεσις—
καὶ τῇ θέσει, ἣν κατέχει ἡ Ἐ.λ.λ. ἐν τῇ χορείᾳ τῶν λοιπῶν πεπο-
λιτισμένων ἐθνῶν!

III

Πάντα τὰ ἀνωτέρω μαθήματα διδάσκονται σήμερον ἐν τοῖς τριτά-
κτοις Διδασκαλείοις ἐν τριῶν ἔτεσιν. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα πάντα ἔχου-
σιν ἀνάγκην νὰ διδαχθῶσιν οἱ τῶν μονοτάκτων διδασκαλείων μαθηταί,
ἀλλὰ καὶ τὸ σπουδαιότατον

15) Ν' ἀποκτήσωσι τὴν ὀρθοκεντρικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν τοῦ
ἠθοῦς διάπλασιν ἐκείνην, ἣν οἱ τῶν τριτάκτων Διδασκαλείων μαθηταί
θ' ἀποκτῶσι κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριετοῦς αὐτῶν ἐν τοῖς διδασκα-
λείοις διαμονῆς.

Ὅτι ὅμως ταῦτα πάντα δὲν ἀποκτῶνται ἐντὸς 3 μηνῶν,
καὶ ὅτι ἐπομένως οἱ ἀπὸ τῶν μονοτάκτων διδασκαλοὶ οὐδὲ νὰ συγκρι-
νῶνται κἂν πρὸς τοὺς ἐκ τῶν τριτάκτων διδασκαλείων ἐπιτρέπεται, τοῦτο
εἶνε εἰς πάντα ἔχοντα σώας τὰς φρένας προδηλότατον προσπαθοῦσα δὲ
ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις νὰ πείσῃ τοὺς ἀναγνώστας αὐτῆς περὶ τοῦ ἐναν-
τίου, ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι 2 καὶ 2 δὲν γίνονται 4 ἀλλὰ 5.

IV

Ἀλλὰ μήπως καὶ περὶ μόνα τὰ τεχνικὰ καὶ τὰ παιδαγωγικὰ μαθή-
ματα εἶνε δυνατὸν νὰ μορφωθῶσιν οἱ τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων μα-
θηταί ὡς προσήκει;

Ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης ποιεῖται ἐνταῦθα τὸν ἐξῆς συλλογισμόν.

Ἐν τῇ α'. τάξει τῶν τριτάκτων Διδασκαλείων διδάσκαται νῦν

Ἡ Ἰχνογραφία καὶ Καλλιγρ.	3 ὥρ. καθ' ἑβδ.
Ἡ Ὡδικὴ	2 » » »
Τὸ Τετράχορδον	2 » » »
Ἡ Γυμναστικὴ	2 » » »
Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ	2 » » »

Ἦτοι

Ἐν τῇ α'. τάξει τὰ τεχν. μαθ. διδάσκονται ἐν συνόλῳ ἐπὶ 11 ὥρ. καθ' ἑβδ.
Ἐν δὲ τῇ β'. » » » » » » » » 10 » » »
» » γ'. » » » » » » » » 8 » » »
ἐν συνόλῳ » 29 » » »

Ἰπολογιζομένου δὲ τοῦ σχολικοῦ ἔτους εἰς 30 ἑβδομάδας, αἱ ὥραι τῶν
τεχνικῶν μαθημάτων γίνονται ἐν συνόλῳ 29x30, τοῦτέστιν 870 ὥραι.

Ἄν λοιπὸν—λέγει—ἐν τοῖς τριτάκτοις Διδασκαλείοις διδάσκονται
τὰ τεχνικὰ μαθήματα ἐν συνόλῳ ἐπὶ 870 ὥρας, τί μᾶς κωλύει νὰ συμ-
πυκνώσωμεν τὴν ἐν τοῖς Μονοτάκτοις διδασκαλίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε
ἐν τῇ μιᾷ καὶ μόνῃ τάξει τούτων νὰ διδάσκωνται τὰ τε-
χνικὰ μαθήματα ἐν συνόλῳ ἐπὶ 870 ὥρας; Ἄν δὲ τοῦτο
γείνη—σκέπτεται ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης—ἰδοῦ, τὸ ζήτημα ἐλύ-
θη, καὶ οἱ τῶν μονοτάκτων μαθηταί μαθηθῶσιν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν
τόσα, ὅσα οἱ τῶν Τριτάκτων ἐν τρισὶν ὅλοις ἔτεσι. Ἐὐν αὐτὸν δὲ συλλο-
γισμόν ποιεῖται ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων.

Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ συλλογίζεσθαι δὲν εἶνε πρῶτότυπος. Πάντες γινώ-
σκομεν τὸ ἀνέκδοτον τοῦ ἀρρώστου ἐκείνου, ὅστις, συμβουλευσάντος τοῦ
ιατροῦ θεραπεῖαν διὰ 40 θαλασσίων λουτρῶν, ἐξετέλεσε τὴν συμβουλήν
ταύτην ἐντὸς μιᾶς μόνῃς ἑβδομάδος, νομίζων ὅτι συνέτεμε τὸν χρόνον
τῆς θεραπείας, ἂν ἐρρίπτετο εἰς τὴν θάλασσαν βάκις τῆς ἡμέρας!

Τὴν μέθοδον ταύτην τῆς συντομίας τοῦ χρόνου ἐπισημοποιοῦσι δυστυ-
χῶς σήμερον τὰ εἰς τὴν Σ. Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων ὑποβληθέντα νομοσχέ-
δια καὶ ὅση εἶνε ἡμῶν ἡ ἀπορία, τότε εἶνε καὶ ἡ λύπη, ὅτι τοιαύτη
πρότασις ἐμελλε νὰ ἐξέλθῃ ἐπισήμως ἀπὸ τοῦ Ἰπουργείου τῆς Δημο-
σίας Ἐκπαιδευτικῆς.

Ἡ Θεμελιώδης πλάνη τῶν συλλογισμῶν τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέ-
σεως εἶνε αὐτὴ ἡ βᾶσις, ἣν σιωπηρῶς παραδέχονται, ὅτι δηλ. ἡ περὶ τι
μάθημα μόρφωσις εἶνε ἀπλῶς ἀνάλογος τῶν ὥρῶν τῆς διδασκαλίας.

Τοῦτο ὅμως δὲν εἶνε ἀληθές. Θέλει δὲ συμφωνῆσαι μεθ' ἡμῶν πᾶς ὁ
γινώσκων τὴν ψυχολογικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς
νόμους, καθ' οὓς τελοῦνται τὰ φαινόμενα τῆς ψυχικῆς ἀφομοιώσεως.

Διότι εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὅπως πρὸς ὀρέψιν καὶ αὐξήσειν τοῦ σώματος
δὲν ἀρκεῖ μόνῃ ἡ τῆς τροφῆς εὐπορία, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ὄρεξις
καὶ ἡ λήψις τῆς τροφῆς ταύτης καὶ ἡ κατεργασία καὶ ἡ κυκλοφορία
διὰ τοῦ σώματος, οὕτω καὶ πρὸς μάθησιν δὲν ἀρκεῖ μόνῃ ἡ παλύωσις

διδασκαλία και ἡ παθητικὴ ὑποδοχὴ ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἀπὸ μέρους τῆς ψυχῆς ἐνεργητικὴ ἀντίληψις τῶν ἐντυπώσεων τούτων καὶ ἡ ἐπεξεργασία διὰ τοῦ λοιποῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, καὶ ἰδίως ἐκείνου, ὅπερ πρὸς τὸ προσφερόμενον νέον ὑλικὸν εἶνε τὸ συγγενέστερον. Ἄνευ τῆς ἐπεξεργασίας ταύτης αἱ προσφερόμεναι νέαι ἐντυπώσεις ἔρχονται καὶ παρέρχονται, ὡς τὰ κύματα τοῦ ὠκεανοῦ τὰ θραυόμενα κατὰ βράχων.

Ἄλλ' αὕτη ἡ ἀπὸ μέρους τῆς ψυχῆς ἐνεργητικὴ ἀντίληψις καὶ ἐπεξεργασία ἀπαιτοῦσι τὸ μὲν ἡσυχαστικὸν μὴ καταπεποιημένην τὸ δὲ χρόνον καὶ πολλάκις χρόνον μακρὸν, καθ' ὃν βραδέως ἀλλ' ἀσφαλῶς τελεῖται ἡ μετὰ τοῦ λοιποῦ περιεχομένου τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως συγχώνευσις τοῦ διὰ τῶν αἰσθήσεων προσελθόντος νέου ὑλικοῦ εἰς ἓν ὀργανικὸν ὅλον.

Πρὸ τῆς συγχωνεύσεως ὅμως ταύτης ἡ τῆς διανοίας ἐπιβάρυνσις διὰ νέου ὑλικοῦ καὶ ἡ ἐλπίς, ὅτι διὰ τούτου ἡ διάνοια αὕτη θέλει τραφῆ, εἶνε πράξις ματαία, οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς, ὡς εἶνε ἐπιβλαβὴς καὶ τὸ ἐπιβάρυνει τὸν κεκορημένον στόμαχον διὰ νέου ποσοῦ τροφῆς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ταχυτέρως θρέψεως καὶ αὐξήσεως, καὶ ὡς εἶνε ἐπίσης ἐπιβλαβὴς καὶ τοῦ προμνημονευθέντος ἀρρώστου τὸ ἔ. λουτρόν, πᾶν δὲ ἐπόμενον ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας προφανῶς εἶνε ἐπιβλαβέστερον.

Εὐτυχῶς κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας ἐνασκεῖται ἡ σωτήριος παρέμβασις τῆς φύσεως. Ὁ πλήρης στόμαχος ἀποκρούει τὴν περαιτέρω τροφήν καὶ τὸ πνεῦμα τὴν περαιτέρω διδασκαλίαν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ γεννᾶται, ἐὰν ἐπιμένωμεν, καὶ ἡ μένιμις ἀπιστοφυῆ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας ταύτης, ὡς παραδείγματα τούτου κατέχει βεβαίως πλείστα ἕκαστος ἐξ ἡμῶν.

Τοιαύτην δὲ ἀποστροφήν πρὸς τὰ παιδαγωγικὰ καὶ τὰ τεχνικὰ μαθήματα θὰ γεννήσωμεν ἐξ ἅπαντος καὶ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν τῶν μονοτάκτων διδασκαλείων, ἐὰν ἀναγκάσωμεν αὐτοὺς διὰ συμπυκνωμένης διδασκαλίας (ἐπὶ 42 ὥρας ἢ καθ' ἑβδομάδα) νὰ μάθωσιν ἐντὸς 3 μηνῶν ὅσα οἱ τῶν τριτάκτων μαθηταὶ ἐν τρισὶν ὅλοις ἔτεσιν.

V.

Ἐν τοῖς τεχνικοῖς μάλιστα μαθήμασιν, ἐνθα πλὴν τῆς θεωρητικῆς μαθήσεως εἶνε ἀναγκαῖα καὶ ἡ ἀφθονος πρακτικὴ ἀσκησις, ἡ δὲ

ἀσκησις αὕτη, ὡς γνωστὸν, προπαρασκευάζεται μὲν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, συντελεῖται ὅμως κυρίως ἐκτὸς τοῦ μαθήματος ἐν ἰδιαιτέrais ὥραις, εἶνε φανερόν ὅτι ἡ τῆς διδασκαλίας συμπύκνωσις εἰς οὐδὲν ἀπολύτως δύναται νὰ ὠφελήσῃ, ἐν μὴ ὑπάρχῃ ἐπαρκῆς χρόνος πρὸς ἀσκήσιν μετὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων μαθημάτων.

Ἄν μὴ εἶχεν οὕτως, θὰ ἠδυνάμεθα ἐντὸς 24 ὥρῶν διδασκόμενοι 3 ὥρας πρὸ μεσημβρίας καὶ 3 μ. μ. νὰ διδασχῶμεν τόσον ἐκ τοῦ τετραχόρδου, ὅσον καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀρίστοις Ῥωδαίοις μόλις καταρθοῦσι νὰ διδασχῶσιν ἐν διαστήματι μηνός. Οὕτω δὲ ἐντὸς 12 ἡμερῶν νὰ ἐπιστάμεθα ἐκ τοῦ τετραχόρδου τόσα, ὅσα οἱ τῶν Ῥωδαίων τῆς Ἑσπερίας μαθηταὶ μόλις καταρθοῦσιν ἐντὸς βλοκλήρου ἔτους· διότι τινόντι ἐν τοῖς Ῥωδαίοις ἐκείνοις διδάσκεται τὸ τετράχορδον τρεῖς μόνον τῆς ἑβδομάδος καὶ μόνον ἐπὶ ἡμισίαν ὥραν.

Καὶ ὅμως ἐπὶ τοιαύτης ἐσφαλμένης βάσεως στηρίζεται ὀλόκληρος ἡ σχετικὴ θεωρία τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως. Ἄν τὸ τετράχορδον διδάσκηται ἐν τοῖς τριτάκτοις ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐν συνόλῳ $(2+2+1)=5$ ὥρας καθ' ἑβδομάδα, ἐν τοῖς μονοτάκτοις θὰ διδάσκηται ἐπὶ 6 ὥρας καθ' ἑβδομάδα, ὥστε, ὡς φρονεῖ ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, ἐντὸς ἐνός ἔτους ἐν τοῖς μονοτάκτοις διδασκαλείαις δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ ἄχριστον τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ καὶ ἐντὸς τριῶν ἐτῶν ἐν τοῖς νῦν ὑφισταμένοις διδασκαλείαις! (ὅρ. Νομοσχ. σελ. 216).

Ἄν ἡ θεωρία αὕτη τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως ἦτο ἀληθής, οἱ τῶν μονοτάκτων διδασκαλείων μαθηταὶ ἔδει ν' ἀποκτώσιν ἐν τῇ αὐτῇ χρόνῳ παιδευσιν περὶ τὸ τετράχορδον ἀσυγκρίτως ἀνωτέραν καὶ αὐτῶν τῶν σπουδαστῶν τῶν μνημονευθέντων Ῥωδαίων· διότι ἐν οὗτοι ἐν διαστήματι 40 ἑβδομάδων διδάσκονται τὸ τετράχορδον ἐπὶ μόνον 60 ὥρας, οἱ τῶν μονοτάκτων μαθηταὶ θὰ διδάσκονται αὐτὸ κατὰ τὴν αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν ἐπὶ ὥρας 240! ἐν τῇ αὐτῇ χρόνῳ.

VI.

Ὅποια δὲ θὰ ὦσι τ' ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας ταύτης ἐν τοῖς μονοτάκτοις διδασκαλείαις θέλωμεν ἐννοήσῃ, εὐθὺς ὡς ἀναλογισθῶμεν ὅτι αὐταὶ αἱ 240 ὥραι τοῦ τετραχόρδου θὰ πνίγωνται ἐντὸς 1440 ἄλλων ὥρῶν διαφόρων ἄλλων ἕκαστος, τοῖς μαθηταῖς μαθημάτων, περὶ τῶν σπουδαιωτάτων τῶν ὁποίων ἰσχύουσι τὰ αὐτά.

Διότι θὰ διδάσκονται συγχρόνως κατὰ τὸ ἔρθρ. 8ον τοῦ Νομοσχεδίου

Παιδαγωγικά (Ἱστορία τῆς Παιδαγωγίας, Ψυχολογία, Λογική, Παιδαγωγική, Διδακτικὴ γενικὴ τε καὶ εἰδική).	ἐπὶ 9 ὥρ. καθ' ἑβδομ.
Ἰχνογραφία καὶ Καλλιγραφία	» 5 » » »
Φωνητικὴ μουσικὴ	» 6 » » »
Τετραχόρδον	» 6 » » »
Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ	» 3 » » »
Γυμναστικὴ	» 3 » » »
Θ' ἀσκῶνται εἰς τὸ διδάσκειν	» 10 » » »
	ἦτοι ἐν ὅλῳ » 42 » » »

Ἄφοῦ ὁμῶς οἱ μαθηταὶ θὰ διδάσκωνται κατὰ ταῦτα ἐπὶ 7 ὥρας καθ' ἑκάστην (8—12 π. μ. καὶ 2—5 μ. μ.), προφανῶς παρὰ πολλὰς, ἀφοῦ ἐκ τῶν 6 ἀλλεπαλλήλων μαθημάτων, δι' ὧν θὰ εἶνε καθ' ἑκάστην ἐπιθεβαρημένοι, τὰ 5 τοῦλάχιστον (ἓνα ὅλως παραλίπωμεν τὴν Καλλιγραφίαν καὶ τὴν Γυμναστικὴν) θὰ εἶνε αὐτοῖς ὅλως νέα, — πότε θὰ περισσεύσῃ αὐτοῖς ὁ καιρὸς, ὅπως ἀναπολήσωσι καὶ κατ' ἰδίαν ὅτι ἤκουσαν ἐν τῷ διαστήματι ὁλοκλήρου ἡμέρας καὶ πολὺ μᾶλλον ὅπως ἐγκύψωσιν εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν μαθημάτων τούτων καὶ ἐπιξεργασθῶσι διὰ τῆς διανοίας τὸ δι' αὐτοῦ προσενεχθὲν νέον ὑλικόν, προσέλωσι δὲ τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸ σχολεῖον ἔχοντες ὀρεξίν νὰ δεχθῶσι νέαν τροφήν;

Πότε θὰ ἐκτελέσωσιν οὗτοι **20** εταῖς καὶ **25** εταῖς οὗτοι τὰς δυσχερεστάτας καὶ ἐπιπονωτάτας πρώτας ἀσκήσεις ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου; Πότε θὰ καμφθῶσιν οἱ στερεοὶ ἄρμοι καὶ οἱ ἄδροι δάκτυλοι τῶν ὀψιμαθῶν τούτων ἐρασιτεχνῶν τοῦ τετραχόρδου καὶ τῆς ἰχνογραφίας; Πότε θ' ἀσκηθῆ τὸ ἀνδρικόν τούτων οὗς εἰς τὸ διακρίνειν ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν, τὰ ὕψη καὶ τὰ διαστήματα τῶν ἤχων, καὶ πότε οἱ φωνητικοὶ σύνδεσμοι καὶ ὁ λάρυγξ θὰ λυθῶσιν ἀπὸ τῶν δεσμῶν δι' ὧν περιέβαλεν αὐτὰ ὁ χρόνος;

Δὲν ἔχουσι ταῦτα πάντα χρεῖαν ἀσκήσεως καὶ ἀσκήσεως πολλῆς κατὰ τὸν ἐκτός τοῦ μαθήματος χρόνον; Ἄλλ' εἰς τί τούτων πρώτον καὶ εἰς τί δεύτερον ν' ἀσκηθῆ ὁ ταλαίπωρος μαθητής; Πῶς δὲ θὰ δυναθῶσιν οἱ φιλοτιμότεροι τούτων νὰ διασκεδάσωσι τὴν ἀπογοήτευσιν, ἣν θὰ γεννᾷ ἐξάπαντος ἐν αὐτοῖς ἡ συναίσθησις τῆς καθημερινῆς ἡττησι, ἣν θὰ ἡττῶνται ὑπὸ τῆς ἐκσφενδονιζομένης κατ' αὐτῶν ἐπὶ 7 ὅλας ὥρας τῆς ἡμέρας διδασκαλίας;

Ἐπειτα τί δε τῶν παιδαγωγικῶν θὰ διδάσκηται κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ

ἄρ. 8 ὀριζομένης 9 ὥρας; Ἡ Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς, ἣν ἀναφέρει τὸ ἄρ. 7, ἢ ἡ Παιδαγωγική, ἢ ἡ εἰδικὴ Διδακτικὴ ἢ ἡ γενικὴ; ἢ ἡ Λογικὴ ἢ ἡ Ψυχολογία; Ἡ μήπως καὶ ἡ ψυχολογία θὰ εἶνε περιττὴ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν μόρφωσιν τῶν μονοτάκτων τούτων Διδασκαλείων;

Θὰ διδάσκωνται δὲ πάντα συγχρόνως τὰ παιδαγωγικὰ ταῦτα μαθήματα; ἢ τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, ἕκαστον κατὰ τὸν ἀντιστοιχοῦντα ἐκ τῶν 8 μηνῶν τῆς ὅλης φοιτήσεως τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων; Δυστυχῶς ἐν τοῖς Νομοσχεδίοις δὲν ἐπισυνάπτεται καὶ πρόγραμμα μονοτάκτου Διδασκαλείου, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν σελ. 71 προγράμματος μονοταξίου δημοτικοῦ σχολείου. ἄλλως θὰ ἠδύνατο ἕκαστος ἐξ ἡμῶν εὐκολώτερον νὰ σχηματίσῃ ἔννοιαν περὶ τῆς ἀξίας τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων, ὡς ἔχει βεβαίως σχηματίσει τοιαύτην καὶ περὶ τῆς παιδευτικῆς ἀξίας τῶν μὲ 6 τάξεις... μονοταξίων σχολείων.

Ἄλλὰ ταῦτα δὲν εἶνε τὰ μόνα.

VII

Οἱ μαθηταὶ τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων ὀφείλουσι κατὰ τὸ ἄρ. 8 τοῦ Νομοσχεδίου ν' ἀσκῶνται καὶ εἰς τὸ διδάσκειν ἐπὶ **10 ὥρας καθ' ἑβδομάδα**, τ. ἔ. 1 ἢ 2 ὥρας καθ' ἑκάστην.

Ἄλλὰ τίνα ἀξίαν θὰ ἔχη ἡ ἀσκῆσις αὕτη;

Κατὰ τὴν αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν καὶ ἀσκήσεις εἰς τὸ διδάσκειν, ὅ ἐστιν αἱ ἐν τῷ προτύπῳ δημοτικῷ ὑποδειγματικαὶ καὶ δοκιμαστικαὶ διδασκαλαί, γίνονται νῦν ἐπὶ 9 ὥρας τὴν ἑβδομάδα, τουτέστιν $9 \times 30 = 270$ ὥρας ἐν συνόλῳ. ἂν λοιπὸν γίνωνται αἱ αὐταὶ τοῦλάχιστον ἐπίσης ἐπὶ 9 ὥρας τὴν ἑβδομάδα, θὰ ἀσκηθῶσιν εἰς τὸ διδάσκειν οἱ ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν μονοτάκτων τοῦλάχιστον τόσον, ὅσον εἶνε ἡσκημένοι καὶ οἱ ἀπόσχολοι τῶν νῦν διδασκαλείων.»

Ταῦτα ὁμῶς στηρίζονται δυστυχῶς ἐπὶ παραλοῦς παραγωγίσεως τῶν πραγμάτων. Διότι

1) δὲν εἶνε ἀληθές ὅτι καὶ ἐν τῷ προτύπῳ ὑποδειγματικαὶ καὶ δοκιμαστικαὶ διδασκαλαί — ὡς ὀνομάζει αὐτὰς ἡ αἰτιολ. ἐκθεσις — γίνονται νῦν ἐπὶ 9 ὥρας τὴν ἑβδομάδα . . . ἐν συνόλῳ.

Ὁ τῶν Νομοσχεδίων συντάκτης παραλείπει νὰ συνυπολογίσῃ καὶ τὴν ὑποδειγματικὴν διδασκαλίαν τὴν γινομένην ἐν τῇ 6' τάξει τῶν Διδασκαλείων*.

* Ὁρ. Β. Διάταγμα τῆς 13 Σεπτ. 1888. Περὶ κατανομῆς τῶν μαθημάτων καὶ ὥρῶν τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς Διδασκαλείοις.

Τοιαῦται ὁμως ἀνακρίβειαι δὲν εἶνε δυστυχῶς σπάνιαι ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει. Διότι καὶ κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ὡρῶν τῶν θεωρητικῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων (σ. 21 β στίχ. 17) ἡ αὐτὴ αἰτιολ. ἐκθεσις λέγει·

«Τὰ παιδαγωγικὰ μαθήματα συνωδὰ τοῖς ἤδη ὑπάρχουσι Β. διατάγμασι διδάσκονται νῦν ἐν μὲν τῇ α. καὶ τῇ β'. τάξει ἀνὰ 2 ὥρας τὴν ἐβδομάδα, ἐν δὲ τῇ ἀνωτάτῃ γ. ὥστε ἐν ὅλῳ 8 ὥρας τὴν ἐβδομάδα κατὰ πάσας τὰς τάξεις, τουτέστι $8 \times 30 = 240$ καὶ κατὰ τὰ τρία ἔτη,» — ἐνῶ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ β'. τάξει διδάσκονται ταῦτα ἐπὶ ὥρας 4 ὥστε ἐν συνόλῳ κατὰ πάσας τὰς τάξεις ὥρας 10 καὶ ἐπομένως κατὰ τὰ τρία ἔτη οὐχὶ ὥρας 240. ὡς ὑπολογίζει ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, ἀλλὰ ὥρας $10 \times 30 = 300$.

2) ὅπερ καὶ κυριώτατον, αὐταὶ αἱ εἰς τὸ διδάσκειν ἀσκήσεις εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἐν τοῖς μονοτάκτοις Διδασκαλείοις καθ' ὅλον τὸ θμηρον διάστημα τῆς διαρκείας τῶν μαθημάτων. Διότι ἡ περὶ τὸ διδάσκειν ἀσκήσεις δὲν εἶνε τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐν Διδασκαλείοις παιδαγωγικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον· ἰδίως δὲ εἶνε ἀκαταρτήτος ἡ ἀσκήσις αὕτη γινομένη πρὸ τῆς διδασκαλίας τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Διδακτικῆς. Ἔλατε ἐξ ἀνάγκης ἐν τοῖς μονοτάκτοις Διδασκαλείοις ἡ 10ωρος ἐβδομαδιαία αὕτη ἀσκήσις εἰς τὸ διδάσκειν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθῇ.

3) Ἐνταυτῷ παραβλέπει ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις καὶ τὴν κολοσιανὰν διαφορὰν μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῆς γ'. τάξεως τῶν τριτάκτων Διδασκαλείων καὶ τῶν μαθητῶν τῶν Μονοτάκτων. Διότι ἐκεῖνοι μὲν ἔχουσιν ἤδη διδαχθῆ ἐν τῇ β'. τάξει κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον Β. Διάταγμα α' Ἐκ τῆς Ψυχολογίας καὶ Λογικῆς τὰ αναγκαῖα Διδακτικὴν καὶ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς ὑποδειγματικὴν διδασκαλίαν... ἐπὶ 4 ὥρας καθ' ἐβδομάδα» ὥστε εἶνε ἤδη ἐπαρκῶς παρεσκευασμένοι πρὸς τὰς ἐν τῇ γ'. τάξει ὑριζομένας ἀσκήσεις καὶ δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐκ τούτων πραγματικὴν καὶ σπουδαίαν ὠφέλειαν. Οἱ δὲ τῶν Μονοτάκτων μαθηταί, μηδεμίαν κατέχοντες τοιαύτην προπαρασκευήν, ἀδυνατοῦσιν ὅλως ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ νὰ ἐπιληφθῶσι καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 8 τῶν Νομοσχεδίων ὑριζομένων ἀσκήσεων.

Ἐκ τῶν εἰρημένων καταφαίνεται πόσον εἶνε πεπλανημένος καὶ ὁ συλλογισμὸς οὗτος τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, καθ' ὃν ἐὰν ἐν τοῖς μονοτάκτοις Διδασκαλείοις ὑριζωμεν τόσας ὥρας πρὸς διδασκαλικὰς ἀσκήσεις,

ὅσαι ὑπάρχουσι νῦν ἐν τῇ γ'. τάξει τῶν Διδασκαλείων, «θὰ ἀσκηθῶσιν εἰς τὸ διδάσκειν οἱ ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν μονοτάκτων τοῦλάχιστον τόσον, ὅσον εἶνε ἡσκημένοι καὶ οἱ ἀπόσχολοι τῶν νῦν Διδασκαλείων»!

VIII.

Ἐνῶ τοιαῦτα εἶνε τὰ μέχρι τοῦδε ἐξελεγχθέντα πλημμελήματα τοῦ Νομοσχεδίου τούτου, ἐνῶ τινὰ μόνον τούτων θὰ ἤρκουν, ὅπως καταποντίσωσιν αὐτάνδρον τὸ πανταχόθεν διαρρέον σκάφος τῶν Μονοτάκτων, ἐν τούτοις δὲν τάσσεται ἐπὶ τῶν ἀτυχῶν τούτων Διδασκαλείων οὐδὲ καὶ ἴδιος κυβερνήτης.

Κατὰ τὸ ἄρθρ. 9 τοῦ Νομοσχεδίου «τὰ διδασκαλεῖα ταῦτα διευθύνουσιν οἱ διευθύνται τῶν ἡῶν ὑπαρχόντων Διδασκαλείων... ἐπὶ μισθῷ μὴ ὑπερβαίνοντι τὰς 100 δραχμὰς διὰ τὴν διδασκαλίαν μιᾶς ὥρας καθ' ἐκάστην».

Ἡ διάταξις ὁμως αὕτη στρέφεται οὐχὶ πλέον κατὰ τοῦ Μονοτάκτου—διότι τοῦτο, ἀπεδείχθη ἤδη, ὅτι δὲν εἶνε ὀργανισμὸς βιώσιμος—ἀλλὰ κατ' αὐτῶν τῶν ὑπαρχόντων Διδασκαλείων, διότι, ὡς κάλλιστα γινώσκουσιν οἱ ἀσχολούμενοι περὶ ταῦτα, οἱ τῶν Διδασκαλείων διευθύνται μόνις ἄρκοῦσι νῦν εἰς τὰ παντοειδῆ βάρη τῆς διεύθυνσεως καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν ἰδίων αὐτῶν μαθητῶν· ὅταν δὲ ἀνατεθῇ εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωσις τῶν Μονοτάκτων, τότε δὴ τότε θὰ μεταβληθῶσιν ἀμφοτέρω τὰ εἶδη τῶν Διδασκαλείων τούτων εἰς ἀληθεῖς τόπους παιδαγωγικοῦ χρισματος ἀσυνωδὰ τοῖς νῦν καιροῖς καὶ τῇ θέσει, ἣν κατέχει ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ χορείᾳ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων ἔθνων» (Νομοσχ. σ. 19 β).

Γενικῶς δὲ ἐπισκοποῦντες τὰ περὶ μονοτάκτων Διδασκαλείων, καὶ θεωροῦντες

1) ὅτι ἡ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις τούτοις μόρφωσις θὰ ἐπιτυχάνηται ἐντὸς 35 μόνον ἐβδομάδων, ἧται περίπου 8 μηνῶν (ὄρ. σελ. 63 ὑποσ.)

2) ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οὐδὲ διευθυντῆς καὶ ἴδιος διορίζεται, ὀφείλων ν' ἀφοσιωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο.

3) ὅτι τὸ μαθητικὸν προσωπικὸν θὰ λαμβάνηται κατὰ κανόνα ἐκ τῶν ναυαγίων τῶν Γυμνασίων καὶ ἐκ τῶν νῦν γραμματοδιδασκάλων (ὄρ. σελ. 62, ὄρ. Καὶ Νομοσχ. σελ. 23α, ἐνθα περιγράφονται ὁποῖοί τινες εἰσὶν οἱ γραματοδιδασκαλοί).

4) ὅτι, καὶ ἂν τεθῇ ὡς ἕρος ἀπαράβατος τῆς εἰς τὰ Διδασκαλεῖα

ταῦτα κατατάξεως πλὴν τῆς εἰσιτηρίου δοκιμασίας καὶ τὸ ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου, πάλιν ἐντὸς 8 μηνῶν εἶνε ἀδύνατον, ὡς ἀπεδείξαμεν, ν' ἀποκτήσωσιν οἱ μαθηταὶ οὗτοι εἰς τὰ τεχνικὰ καὶ τὰ παιδαγωγικὰ μαθήματα τὴν ἀπαιτουμένην θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν μόρφωσιν, καὶ δὴ τὴν αὐτήν, ὡς ἐσφαλμένως ὑπολογίζει ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, ἣν οἱ τῶν τριτάκτων μαθηταὶ ἀποκτῶσιν ἐν τρισὶν ὅλοις ἔτεσιν.

5) ὅτι, καὶ ἂν τοῦτο ἦτο δυνατόν, πάλιν θὰ ἐπτεροῦντο οὗτοι ἐξ ἀνάγκης πολλῶν ἄλλων σπουδαιοτάτων καὶ ἀπαραιτήτων στοιχείων πάσης ἀληθοῦς διδασκαλικῆς μορφώσεως, περὶ ὧν ἐν σελ. 65 ἐποιησάμεθα τὸν προσήκοντα λόγον, καὶ ὧν νῦν γίνεται ἐπιμέλεια ἐν τοῖς τριτάκτοις Διδασκαλείοις.

Ταῦτα πάντα θεωροῦντες συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ μὲν ἰδέα τῶν μονοτάκτων Διδασκαλείων εἶνε ὄλως χιμαϊρικὴ, ἐὰν δέ ποτε ταῦτα ἤθελον ψηφισθῆ ὑπὸ τῆς Σ. Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἐπέφερον ὀπισθοδρομήσιν εἰς τὴν Δημοτικὴν ἡμῶν ἐκπαίδευσιν κατὰ δεκαετηρίδας ὅλας, εἰσάγοντα ὑπὸ ἄλλην μορφήν τὸ παιδαγωγικὸν χρῆσμα καὶ τοὺς ἀπαιδαγωγήτους διδασκάλους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀκριβῶς ζητοῦσι τὰ ἐκπαιδευτικὰ Νομοσχέδια νὰ μᾶς ἀπαλλάξωσι.

III. ΤΟ ΠΕΡΙ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ

I.

Προφανῶς ἐν οὐδενὶ τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Νομοσχεδίων προβάλλει ἐναργεστέρᾳ ἢ ἐν τῷ προκειμένῳ ἡ περιφανὴς ἀντίθεσις τῶν δι' αὐτοῦ ὑποβαλλομένων θετικῶν προτάσεων ἐνθεν μὲν πρὸς τὰς γενικὰς τῶν Νομοσχεδίων ἐπαγγελίας, ἐνθεν δὲ πρὸς αὐτὰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὁμολογίας τῆς συνοδευούσης αὐτὸ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως.

Διότι, ἐνῶ τὰ Νομοσχέδια λαλοῦσι περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν τῆς Στοιχειώδους ἐκπαίδευσως «*συμφᾶ τῶν νῦν καιροῖς καὶ τῇ θέσει, ἣν κατέχει ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ χορείᾳ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν*», ἐνῶ ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι οἱ διδάσκαλοι τῶν σχολείων καὶ αὐτῶν τῶν μικροτάτων κωμῶν εἶνε ἀνάγκη νὰ μεταδίδωσι παιδευσιν «*σύμφωνον τῇ ἀξίᾳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῇ προορισμῷ τοῦ πολίτου*» καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα, — διὰ τῶν ἔργων προτείνουσι τὴν ἔδρυσιν **16 Φυτώριων γραμματοδιδασκάλων**, ἀνὰ ἐν εἰς ἕκαστον νομὸν, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐπίσημον ἀναγνώρισιν 1141 γραμματοδιδασκαλείων, μελλόντων εἰς οὐδὲν ἄλλο νὰ συντελέσωσιν ἢ, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, «*εἰς τὴν τελείαν ἐν παντὶ ἀποβαρβάρωσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν παιδευομένων*».

Τί σημαίνει, ἂν τὰ 16 ταῦτα φυτώρια γραμματοδιδασκάλων ὀνομάζει ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις Ἐποδιδασκαλεῖα; Ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ αὐτὰ καὶ Πανεπιστήμια· ταῦτα δὲν θὰ ἔπαυον διὰ τοῦτο ὄντα ὅ,τι εἶνε, δηλ. φυτώρια Γραμματοδιδασκάλων, οἱ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐξερχόμενοι **Γραμματοδιδάσκαλοι**.

Διότι

α) *Τίνας καὶ πόθεν θὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ Ἐποδιδασκαλεῖα*

ταῦτα ; — Οἰοιδήποτε καὶ θενδῆποτε. Ἐστω καὶ θοετείς ; ἔχοντες δὲ

1) οὐχὶ ἐπίσημον ἐνδεικτικὸν σπουδῶν, ἀλλὰ γνώσεις τῶνας, ὅσας ... (Πρβ. καὶ σ. 37 καὶ 62).

2) Παρελθὸν ἀμεμπτὸν, μεμαρτυρημένον ὑπὸ . . . τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν εἴτε κλπ. (ἄρθ. 10)

β) Ὑπὸ τίνων θὰ διδάσκωνται ; — Ὑπὸ δύο μόνον δημοδιδασκάλων (ἄρ. 3ον).

γ) Ἐπὶ πόσον χρόνον ; — Ἐπὶ ἓν ἔτος, τ. ἔ. 8 μῆνας, (ἄρ. 2ον)

δ) Πόσον δὲ μισθὸν θὰ λαμβάνωσι διοριζόμενοι ; — Δρ. 70 ἢ 60 ἢ καὶ μόνον 55 κατὰ μῆνα. (ἄρ. 18).

Ταῦτα ἀρκοῦσιν, ὅπως ἐννοήσωμεν ὅτι τὰ Ὑποδιδασκαλεῖα θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς τὰ καταφύγια μόνον ὀκνηρῶν τινῶν καὶ ἀφυῶν καὶ ἐν γένει τῶν πρὸς μηδὲν ἄλλο ἱκανῶν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἱκανῶν νὰ μεταδώσωσιν εἰς ἄλλους παιδεύειν ἀσύμφορον τῇ ἀξίᾳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῷ προορισμῷ τοῦ πολίτου». ὡς πιστεύει ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις.

ε.) Τί θὰ μαθῶσιν ἐν τοῖς Ὑποδιδασκαλείοις τούτοις ;

1) Τί νὰ μάθῃ ὁ 25ετής καὶ ὁ 30ετής ; Τὴν κατὰ νοῦν Ἀριθμητικὴν ; ἢ τὰ Ἄσματα ; ἢ τὴν Καλλιγραφίαν ; ἢ τὴν Ἰχνογραφίαν ; ἢ τί ἐκ τῶν λοιπῶν ; Ἡ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν ὅ' ἀποκτήσῃ, τὴν βάσιν ταύτην πάσης ἄλλης μορφώσεως καὶ μαθήσεως, ἧς οὐδὲ τοῦ ἐσχάτου χωρίου ὁ διδάσκαλος ἐπιτρέπεται νὰ στερῆται ; Εἶνε δυνατὰ ταῦτα ; Εἶνε εὐκόλον νὰ διδάξωμεν τὸν ἐνήλικα νέον βράδισμα ;

2) Ἀλλὰ καὶ τῶν μὴ 20ετῶν καὶ 30ετῶν πότε θὰ διαλυθῇ τὸ περιεχόμενον τὴν διάνοιαν αὐτῶν σκότος ; ἢ θὰ διαδώσωμεν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν τὸ φῶς θεῶν τοῦ σκότους ; Τὴν παιδεύειν θὰ ἔχωσιν οὗτοι περὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα, ὧν τὴν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖν σπουδαιότητα εἶδομεν ἤδη ἀνωτέρω. — Τοῦτο οὐδὲ περιέχονται καὶ ἐν τῷ προγράμματι τῶν Ὑποδιδασκαλείων. Πότε δὲ ὅ' ἀποβάλλωσιν οἱ μαθηταὶ οὗτοι ἄς φέρουσιν ἤδη κακὰς ἐξεις, πότε ὅ' ἀποκτήσωσιν αὐτὴν εὐπείθειαν τὴν εὐσέβειαν, τὴν πραότητα, τὴν προσοχὴν, τὴν ἐπιμέλειαν, τὴν φιλοπονίαν, τὴν τάξιν, τὴν εὐσχημοσύνην, τὴν φιλαλήθειαν, τὸ φιλάλληλον κλπ.» (Νομ. σ. 73 α). Ἀποκτῶνται ταῦτα ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ; Εἶνε οὕτως εὐκόλα ;

3) Ἀλλὰ μήπως ὑπὸ παιδαγωγικὴν καὶ διδακτικὴν ἐποψίν εἶνε δυνατόν νὰ μάθωσι τι ἀξιὸν λόγου ; Οὐδὲν ἢ ξηροῦς τινὰς ἐξωτερικοῦς

καὶ ἐπιπολαλοὺς τύπους (διότι οὔτε τὰς προμαθήσεις ἔχουσιν, οὔτε τὸν χρόνον, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὴν διάθεσιν ἢ τὴν δύναμιν ὅπως ἐμβαθύνωσι πῶς εἰς τὴν οὐσίαν).

Οὐδέποτε ὁμῶς ἀδικεῖται καὶ ἐμπαίζεται ἡ οὐσία πάσης ἰδέας περισσότερο, ἢ ἐκεῖ ἐνθα λατρεύονται μόνον οἱ τύποι αὐτῆς, αὐτὴ δὲ ἀγνοεῖται.

Εἶνε δὲ ἀστείον καὶ νὰ διανοῆται τις ὅτι οἱ ὑποψήφιοι οὗτοι γραμματοδιδάσκαλοι ὅ' ἀσκηθῶσιν εἰς τί ;

Εἰς τὸ γερμανικὸν σύστημα τῆς παιδείσεως καὶ τῆς διδασκαλίας ; διότι τοῦτο ἔχουσι διδαχθῆ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις οἱ μέλλοντες νὰ διδάξωσι αὐτοὺς δημοδιδάσκαλοι. Ἡ μήπως διὰ τῶν Ὑποδιδασκαλείων θὰ ἐπαναφέρωμεν καὶ αὐθις τὴν εὐδαίμονα ἐποχὴν τοῦ ἀλληλοδιδασκαλικοῦ συστήματος ; Ἀλλὰ τότε, θὰ ἔπρεπε νὰ διορίσωμεν ἐν τοῖς Ὑποδιδασκαλείοις διδασκάλους ἐπισταμένους τὸ σύστημα τοῦτο.

II.

Θὰ ἦνε λοιπὸν οἱ ἀπὸ τῶν Ὑποδιδασκαλείων τούτων ἐξερχόμενοι μικρὸν διάφοροι ἢ οἱ εἰσηλθόντες, δηλαδὴ γνήσιοι γραμματοδιδάσκαλοι.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀγαθαί τινες φύσεις εὐρεθῶσι μεταξύ τούτων, δὲν θὰ βραδύνωσι καὶ αὐταὶ ἐν τῇ ἐνασκήσει τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν νὰ χειροτερεύσωσιν ἐν βραχεῖ χρόνῳ. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι μεγίστην βροπὴν εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἥθους, καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου ἄσκει τὸ εἶδος τοῦ ἐπαγγέλματος, ὃ ἀσπάζεται καὶ αἱ παραδόσεις, αἵτινες διὰ τοῦ χρόνου ἐμορφώθησαν περὶ αὐτὸ ἐν τινι χώρῳ.

Ἡθελεν ὑποθέσει τις ὅτι οὗτοι θὰ ἐσώζοντο διὰ τῆς ἐπιθεωρήσεως Ἀλλ' ἡ ἐπιθεώρησις, καίπερ οὐσα προωρισμένη νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Δημοτικὴν ἡμῶν ἐκπαίδευσιν μεγίστας ὑπηρεσίας, καὶ ὄντως θὰ προσφέρῃ, εὐθὺς ὡς διαταχθῶσιν ὀρθότερον τὰ κατ' αὐτὴν, δὲν εἶνε ὁμῶς δυνατόν νὰ μεταβάλλῃ καὶ αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ αὐτοὺς τοὺς θεμελιώδεις νόμους, τοὺς διέποντας τὰ φαινόμενα πάσης ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Διότι οἱ τῶν Ὑποδιδασκαλείων μαθηταὶ δὲν ἐδιδάχθησαν νὰ διαπλάττωσι ψυχὰς μὴ ἐπιστάμενοι δὲ τοῦτο, δὲν δύνανται νὰ τὸ πράττωσι μὴ δυνάμενοι δὲ, δὲν δύνανται οὐδὲ νὰ προαιρῶνται αὐτὸ —

«προαιρεσις γὰρ οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων»¹ — πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ αἰσθάνωνται τὸν πρὸς τὸ γνήσιον τοῦτο διδασκαλικὸν ἔργον ἱερὸν ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν· ἄνευ δὲ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τούτου εἰσὶ νεκροί. Διότι μόνη ἡ τῶν ὀλίγων ξηρῶν γραμμάτων διδασκαλία ἀποναρκῶς βαθμηδὸν καὶ ἀποκτείνει τὸν νοῦν καὶ καθιστᾷ τὸ σχολεῖον ἀληθὲς ἀποβλακωτήριον οὐ μόνον τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου.

Οὐ μόνον δὲ τὸν νοῦν τοῦ διδασκάλου βλάπτει τὸ τοιοῦτον αὐτοῦ ἔργον, ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτῆρα. Διότι ἄνθρωπος ἐπαγγελλόμενος τὸν ἰατρόν, διότι ἐπὶ 8 μῆνας ἐχρημάτισε νοσοκόμος, ἢ τὸν διδάσκαλον, διότι ἐφοίτησεν ἐπ' ἴσον χρόνον ἐν Ἑποδιδασκαλείῳ, ψεύδεται, καὶ τοῦ πρώτου ψεύδους τεθέντος, μυρία ἔπονται. Ἀμφότεροι οὗτοι εἶνε προωρισμένοι νὰ διαβιώσωσιν ὡςτινες ἀγύρται· ἢ δὲ ἐπιβιώρησις, ὅπως δὲν δύναται νὰ μεταβάλη τὸν νοσοκόμον εἰς ἰατρόν, οὕτω δὲν θὰ μεταβάλη βεβαίως οὐδὲ τὸν γραμματιστὴν εἰς διδάσκαλον. Ἀμφότεροι εἶνε ὅποιοι εἶνε. Ἀμφότεροι βλάπτουσιν ἐξ ἀνάγκης.

III.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐρωτῶμεν μετὰ τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως: **Εἶνε συμφέρον εἰς τὸ ἔθνος παιδεύται τῆς τρυφερᾶς νεότητος 86 χιλιάδων ἑλληνοπαίδων νὰ εἶνε ἄνθρωποι, οἱ εἶνε ἐξ ἀνάγκης οἱ γραμματοδιδάσκαλοι οὗτοι;**

Τὴν ἀπάντησιν παρέχει εὐτυχῶς αὐτὴ ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, καὶ χαίρομεν ὅτι ἐπὶ τέλους δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν μετὰ τῶν Νομοσχεδίων εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ Ἑλληνόπαιδες οὗτοι **κακάκιστα ὑπὸ τῶν λεγομένων γραμματοδιδασκάλων παιδευόμενοι, κάλλιον ἦτο νὰ ἔμενον τέλειοι ἀπαιδευτοί.** Εἶνε πασίγνωστος ἡ τελεία διδασκαλικὴ ἀνεπιτηδειότης τῶν γραμματοδιδασκάλων. Αἱ πολλαὶ χιλιάδες δραχμῶν αἱ δαπανώμεναι δι' αὐτοὺς συντελοῦσι μόνον εἰς τὴν τελείαν ἐν παντὶ ἀποβαρβάρωσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν παιδευομένων. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὔτε ἄνευ παιδεύσεως τινος εἶνε δίκαιον νὰ μείνωσιν τσαῦται χιλιάδες ἑλληνοπαίδων, οὔτε τοῦ λοιποῦ εἶνε συμφέρον εἰς τὸ ἔθνος παιδεύται τῆς τρυφερᾶς αὐτῶν νεότητος νὰ ἦναι ἄνθρωποι ὡς οἱ γραμματοδιδάσκαλοι, διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἀπόλυτος νὰ συντελεσθῇ τὸ ἔργον τῆς παιδεύσεως δι' ἀνθρώπων

1) Ἀριστοτέλους Ἠθ. Νικ. Γ', 4

ἐχόντων ποιᾶν τινὰ διδασκαλικὴν καὶ παιδαγωγικὴν μόρφωσιν»· τοιοῦτοι ὁμῶς ἄνθρωποι μορφοῦνται, ὡς γνωστόν, **μόνον ἐν διδασκαλείοις.**

Ὡστε, ἂν μὴ ἀποστείλωμεν καὶ εἰς τοὺς τελευταίους ἀκρεμόνας τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους τοιοῦτους διδασκάλους, ἱκανοὺς νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν παιδεύσιν **καύμωρον τῆ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆ προορισμῶ τοῦ πολέτου**, — εἶνε «προτιμότερον νὰ ἀναστρέφωνται ἐν τῆ φύσει καὶ νὰ διατελῶσιν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν αὐτῆς οἱ ἑλληνόπαιδες παρὰ φοιτῶντες εἰς γραμματοσχολεῖα νὰ ἀποκτῶσι τὰς κακίστας ἕξεις τῆς φυγοπονίας καὶ τῆς ἀσεβείας πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶνε περαστοῦ ἄξιον».

Καὶ ἂν δὲ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν τοῖς γραμματοσχολεῖοις τούτοις θὰ εἶνε δυνατόν ν' ἀποκτήσωσι οἱ μικροὶ μαθηταὶ ὠφελίμους τινὰς γνώσεις, ὅπερ καὶ τοῦτο μετὰ τὰ λεχθέντα εἶνε σφόδρα ἀπίθανον, πάλιν δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι **μόνοι αἱ γνώσεις ἄνευ τῆς διαπλάσεως τῆς καρδίας χρησιμεύουσιν ἀπλῶς — ὡς κατακλύζουσι δυστυχῶς τὴν κοινωνίαν ἡμῶν λυπηρότατα παραδείγματα — ὡς ὄργανον τοῦ ἐγωΐσμοῦ καὶ τῶν κτηνωδῶν παθῶν τοῦ ἀνθρώπου!**

Ἡ ἐπιτροπεία

ΘΕΜ. I. ΜΙΚΛΑΟΠΟΥΛΟΣ (εἰσηγητῆς)

ΒΛ. Γ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ

Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ.

Ὁ πρόεδρος

ΕΜΜ. ΓΑΛΑΝΗΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

Γ. Ι. ΔΕΡΒΟΣ

1) «Dass das erweiterte Wissen ohne Staerkung des Gewissens nur Werkzeug des Egoismus und der Leidenschaft wird.» Willmann.

Παρθ. καὶ Πλάτωνος Νόμων Γ', 889.

«Τίς οὖν ἡ μέγιστη ἂν λέγοιτο ἀμαθία; Τὴν δεῦρον τὴν τε δόξαν καλὴν ἢ ἀγαθὴν εἶναι μὴ γινώσκοντα ἀλλὰ μισθῆ, τὸ δὲ πονηρὸν καὶ ἄδικον δοκῶν εἶναι γινώσκοντα καὶ ἀσπάζονται» καὶ κατωτέρω: «τοῖς ταῦτ' ἀμαθαίνουσι τῶν πολιτῶν οὐδὲν ἐπιτρεπτόν ἀρχῆς ἐχόμενον καὶ ὡς ἀμαθείων ἀνεπιστότων, ἂν καὶ πάντες λογιστικοὶ τε ᾖσιν καὶ πάντα τὰ κοινὰ καὶ ἕσα πρὸς τὸ εὖ τῆς ψυχῆς περιφρόνηται διαπεπονημένοι ἅπαντα, τοὺς δὲ τούτων ἔχοντας τούτων ὡς σοφοὺς τε κρυφρῆτέον, ἂν καὶ τὸ λεγόμενον μήτε γράμματα μήτε νῆν ἐπίστωνται, καὶ τὰς ἀρχὰς δοτέον ὡς ἔμφορον».

IV. ΤΟ ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ

Ὁ Διδασκαλικὸς σύλλογος ἀποδίδει τὴν προσήκουσαν παιδευτικὴν σημασίαν εἰς τὰ τεχνικὰ μαθήματα· δὲν παραδέχεται ὅμως ὅτι «τὰ τεχνικὰ μαθήματα εἶνε καὶ πρέπει νὰ μείνωσιν ὡς τὰ πρῶτα παιδαῦματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», καθ' ἃ ἐκφράζεται ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις (σελ. 13), δὲν θεωρεῖ δηλ. αὐτὰ ἀνώτερα τῶν Ὀρησκευτικῶν, τῆς γλώσσης, τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν.

Φρονεῖ δὲ ὅτι, ἂν τὰ διδασκαλεῖα δὲν εἶνε ἱκανὰ νὰ μορφώσωσι διδασκάλους ἀξιούς νὰ διδάξωσιν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις καλλιγραφίαν, ἰχνογραφίαν, ὀλίγα ἄλλα καὶ τὴν στοιχειώδη παιδικὴν γυμναστικὴν, βεβαίως πολὺ ὀλιγώτερον θὰ δύνανται νὰ παράσχωσι διδασκάλους ἱκανοὺς νὰ διδάξωσι τὰ Ὀρησκευτικὰ καὶ τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, καὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ λοιπὰ μαθήματα, ἥκιστα δὲ καταλλήλους νὰ καταστήσωσι τοὺς παῖδας «ὕψηλοὺς τῷ φρονήματι», παιδαγωγοῦντες αὐτούς, ὅπερ δὲ εἶνε ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ὑγιoῦς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.

Ἄλλὰ καὶ τίς δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐν τῇ προτεινομένῃ διδασκαλείῳ τῶν τεχνικῶν μαθημάτων, εἰς ἣ ἡ φοίτησις διαρκεῖ ἐπι ἕν ἔτος ἢ ἀκριβέστερον ἐπι ἑννέα μόνον μῆνας, εἶνε δυνατόν νὰ μορφωθῶσιν εἰδικοί διδάσκαλοι ἰχνογραφίας, ψδίκης, τετραχόρδου, γυμναστικῆς, καλλιγραφίας, κλειδοκυμβάλου, χειροτεχνημάτων, ὥστε νὰ χρησιμεύωσιν οὗτοι ὄχι μόνον εἰς τὰ πλήρη καὶ πολυτάξια δημοτικά σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα παρθεναγωγεῖα καὶ εἰς τὰ διδασκαλεῖα;

Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ὄχι μόνον πρακτικὴ τις ὠφέλεια δὲν δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τοιοῦτου διδασκαλεῖου τεχνικῶν μαθημάτων, ἀλλὰ θὰ γίνεται τοῦτο καὶ βλάβης παραίτιον εἰς τὴν δημοτικὴν παιδείαν.

διότι κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τοῦ νομοσχεδίου «εἰς τὸ διδασκαλεῖον τοῦτο φοιτῶσι μόνον οἱ λαβόντες ἐκ τῶν διδασκαλειῶν τοῦ Κράτους τὸν βαθμὸν ἀριστα διδάσκαλοι τε καὶ διδασκάλισσαι». Οὕτω δὲ ἡ δημοτικὴ παιδεία θὰ στερῆται τῶν ἀρίστων διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν τρεπομένων εἰς τὴν εἰδικὴν διδασκαλίαν τῶν τεχνικῶν μαθημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν θὰ εἶνε οἱ ἀριστοὶ· διότι ἡ πεῖρα διδάσκει ὅτι εἰς τὰ τεχνικὰ μαθήματα εὐδοκίμοῦσιν οἱ ἔχοντες ἰδιαιτέραν πρὸς αὐτὰ κλίσιν, ὄντες συνήθως ἀμβλύτεροι καὶ ἀπροθυμότεροι εἰς τὰλλα μαθήματα, ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας, οἱ εἰς ταῦτα εὐδοκίμοῦντες χωλαίνουσι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περὶ τὰ τεχνικά.

Ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ὅλως περιττὸν εἶνε τοιοῦτον ἀτελέστατον καὶ ἀτροφικὸν διδασκαλεῖον τεχνικῶν μαθημάτων· διότι διὰ μὲν τὰς ἀνάγκας τῶν δημοτικῶν σχολείων πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ μορφῶνται ἱκανῶς καὶ εἰς τὰ τεχνικὰ μαθήματα ἐν τοῖς διδασκαλείοις. Ἐὰν δὲ θέλωμεν νὰ ἔχωμεν εἰδικoὺς διδασκάλους τῶν μαθημάτων τούτων διὰ τὰ ἀνώτερα παρθεναγωγεῖα, διὰ τὰ διδασκαλεῖα, διὰ τὰ γυμνάσια, τοιοῦτοι βεβαίως δὲν εἶνε δυνατόν νὰ μορφωθῶσιν ἐν διδασκαλείῳ τεχνικῶν μαθημάτων, οἷον ὀρίζεται τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ νομοσχεδίου.

Εὐτυχῶς δ' ἔχομεν καταστήματα εἰδικὰ καὶ πολὺ τελειότερα, ἐν οἷς δύνανται νὰ μορφωθῶσι τελειότεροι ἰχνογράφοι, καλλιγράφοι, γυμναστικοὶ καὶ μουσικοὶ· ταῦτα δὲ εἶναι τὸ Ῥυθμικόν, τὸ Πολυτεχνεῖον καὶ τὸ Ἐθνικὸν Γυμναστήριον.

Πολλαχοῦ ἐν τοῖς νομοσχεδίοις ἐξαίρεται πολὺ ἡ σημασία τῶν τεχνικῶν μαθημάτων ὅταν ὅμως ἀποβλέπωμεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἴτε ἐν τῇ προπαρασκευῇ τῶν καταλλήλων προσώπων εἴτε ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν βλέπομεν τὴν ἀξίαν τῶν μαθημάτων τούτων πολὺ μειουμένην.

Β' ΤΟ ΠΕΡΙ ΤΑΡΥΣΕΩΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΘΗΛΕΩΝ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ

Ἡ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἑδρουσις ἰδίου Διδασκαλείου Θηλέων ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἡ κατάργησις τῶν μέχρι τοῦδε λειτουργούντων προσείλκυσεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν ἡμῶν· διότι ὡς γνωστὸν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κερκύρᾳ λειτουργοῦσιν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν 2 ἢ μᾶλλον 4 Διδασκαλεῖα Θηλέων τῆς φιλεκπαιδευτικῆς ἐταιρείας, ἣτις οὐδὲν ἰδιον χρηματικὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσα, τὸνναντίον μάλιστα χάριν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν γυναικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἣτις εἶναι καὶ ὁ μόνος αὐτῆς σκοπός, καὶ ἐκ τῶν ἰδίων κεφαλαίων δαπανῶσα, ἀνέλαβε πᾶνυ προθύμως ἐκτελοῦσα προγράμματα καὶ κανονισμοὺς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας νὰ μορφώνη περὶ τὰς 150 διδασκαλίτσας κατ' ἔτος δωρεὰν καὶ οὕτως ἐξοικονομεῖε τὸ ἔθνος περὶ τὰς 150 χιλιάδας δραχμῶν κατ' ἔτος. Τοιαύτην μεγάλην δωρεὰν τῆς Φιλεκπ. Ἐταιρείας ἀποκρούσασα διὰ τῶν παρόντων νομοσχεδίων ἡ Κυβέρνησις ὁμολογεῖ ὅτι παρασκευάζει τελειότερόν τι νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ ἔθνος. Διὰ τοῦτο ἄς ἐξετάσωμεν τὰ γενόμενα πρὸς τὰ γενησόμενα ἐν τοῖς Διδασκαλείοις τῶν Θηλέων κατὰ τὰ προγράμματα καὶ κατὰ τὸ προσωπικὸν καὶ κατὰ τοὺς ὅρους τῆς παραδοχῆς τῶν μαθητριῶν, ἵνα ἴδωμεν ὑπὲρ τίνος κλίνει ἡ πλάστιγξ.

11	Χημεία	ὄχι
12	Φυσικὴ	ὄχι
13	Γεωγραφία	Γεωγραφία
14	Ἰερὰ Ἱστορία	ὄχι
15	Ἑρμηνεία Εὐαγγελίου	Εὐαγγέλιον
16	Κατῆχησις	ὄχι
17	Ἠθικὴ	ὄχι
18	Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία	ὄχι
19	Παιδαγωγικά	Παιδαγωγικά
20	Ψυχολογία	ὄχι
21	Λογικὴ	ὄχι
22	Ῥθικὴ	Ῥθικὴ
23	Καλλιγραφία	Καλλιγραφία
24	Ἰχνογραφία	Ἰχνογραφία
25	Χειροτεχνήματα	Χειροτεχνήματα
26	Οἰκιακὴ οἰκονομία	Οἰκιακὴ οἰκονομία
27	ὄχι	Κλειδοκύμβαλον
28	Μεθοδικαὶ ἀσκήσεις	Μεθοδικαὶ ἀσκήσεις
29	Παιδαγωγικὴ συνεδρία	ὄχι

Ἀπλῆ τις παραβολὴ τῶν δύο αὐτῶν προγραμμάτων πείθει πάντα ὅτι ἐν τῷ προγράμματι τῶν νέων Διδασκαλείων παραλείπεται τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ὀρησκευτικῶν μαθημάτων, ὑποθέτομεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ καὶ πρέπει νὰ κάμῃ ὀρησκευτικώτεραν τὴν ἐκπαιδεύσιν τῶν γυναικῶν. Ἀλλ' ἡ ἀποκοπὴ τῶν πλείστων ὀρησκευτικῶν μαθημάτων, ἡ ἀποκλεισμὸς τῆς Π. Διαθήκης, τῶν πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων, τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τῆς Κατῆχσεως, δὲν συντελεῖ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς. Μάλιστα ἄγεται τις ἀναγινώσκων τὸ νομοσχέδιον, καθ' ὃ τὰ ὀρησκευτικὰ διδάσκει ὁ καθ. τῶν Ἑλληνικῶν, ἢ ὁ καθ. τῶν παιδαγωγικῶν (βρα. ἀρθρ. 8 καὶ 12), ἐν ᾧ ἔχομεν πλῆθος ἱκανῶν καθηγητῶν τῶν ὀρησκευτικῶν μαθημάτων, νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὑπολαμβάνει ὑποτίμησιν τῆς μορφωτικῆς δυνάμεως τῶν ὀρησκευτικῶν μαθημάτων. Νόμιζομεν ὅτι ἔχομεν καθήκον, νὰ διαμαρτυρηθῶμεν κατὰ τοιαύτης ὑποτιμήσεως τῶν ὀρησκευτικῶν μαθημάτων, νὰ προκαλέσωμεν δὲ τὴν προσοχὴν τῆς Βουλῆς ἐπὶ γεγονότος, μέλλοντος ἰσπυδαίως νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὴν μέλλουσαν τύχην τοῦ ἔθνους. Παραλείπεται ἡ ἀρχαία γλῶσσαι ἣτις εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον μορφώσεως καθόλου, μάλιστα ἀπὸ τῆς

ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ

ΝΕΟΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ

κατὰ τὰ νομοσχέδια

1	Ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα	ὄχι
2	Νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα	Μητρικὴ γλῶσσα
3	Γαλλικὴ γλῶσσα	ὄχι
4	Ἑλληνικὴ ἱστορία	Ἑλληνικὴ ἱστορία
5	Παγκόσμιος ἱστορία	ὄχι
6	Κοσμογραφία	ὄχι
7	Πρακτικὴ Ἀριθμητικὴ	Ἀριθμητικὴ
8	Γεωμετρία	Γεωμετρία
9	Ἵγιεινὴ	Ἵγιεινὴ
10	Φυσικὴ Ἱστορία	Φ. Ἱστορία

ὀρθὴν διαχείρισιν τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης. Τὸ νομοσχέδιον καὶ ἡ ἐκθεσις ἐξαιροῦσι, πολὺ, ὡς μάθημα ἴδιον, τὸ Εὐαγγέλιον. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἀποκλείεται ἀρχαία γλῶσσα, εἰς ποίαν γλῶσσαν θὰ ἀναγνωσθῇ τὸ Εὐαγγέλιον; Εἰς τὴν Γαλλικὴν βεβαίως ὄχι, οὐδὲ εἰς τὰς μεταφράσεις τῶν Ἱεραποστόλων. Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν θὰ διδάσκη τοῦτο, δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι θὰ ἀναγινώσκηται εἰς τὴν πρωτότυπον γλῶσσαν. Ἄλλ' ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ εἶναι ἀπηγορευμένη. Πῶς συμβιβάζεται ἀπαγόρευσις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἀπαίτησις ἅμα νὰ ἀναγινώσκηται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν;

Παραλείπεται ἡ Φυσικὴ, ἐκ τῶν σπουδαίων καὶ παιδευτικῶν καὶ χρησιμωτάτων μαθημάτων τῶν σχολείων. Πολλὰ ἀντικείμενα π. χ. τὰ ὠρολόγια, τὰ ἐπιπλέοντα σώματα, ἡ εὐστάθεια τῶν σωμάτων, ἡ βροχὴ, ἡ χιών, ἡ δρόσος, ἡ ἠχώ, τὸ οὐράνιον τόξον, ὁ πάγος, ἡ βροντὴ, ἡ ἀστραπή, ἡ ἀναπηδῶσα σφαῖρα, τὸ θερμόμετρον κλπ. εἶναι εἰς ὅλους ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἡλικίας γνωστά. Πλεῖστα δὲ ὅλον ἡ ἀτμομηχανή, ὁ τηλέγραφος, αἱ ἀντλῖαι, ὁ ἠλεκτρισμός, οἱ μοχλοὶ, ὁ φακός, τὸ μικροσκόπιον, τὸ τηλεσκόπιον, ὁ μαγνητισμός, ἡ γαλβανοπλαστικὴ κλπ. εἶναι γνώσεις χρησιμώταται εἰς πάντα ἄνθρωπον τυχόντα μορφώσεως. Ὡσαύτως παραλείπεται καὶ ἡ Χημεία. Δηλαδή αἱ γυναῖκες νὰ μὴ ἠξεύρουν τί εἶναι ὀξύγονον, τί ἀνθρακικὸν ὀξύ, τί ἄζωτον, τί φωταέριον, τί φωσφόρον, τί χλώριον, τί καῦσις πῶς λευκαίνονται καὶ βάφονται ἔρια, πῶς παρασκευάζεται ὁ σάπων, πῶς γίνεται ἡ ζύμωσις καὶ μυρία ἄλλα εὐρόντα γενικὴν ἐφαρμογὴν ἐν τῷ βίῳ. Εἶναι δὲ ἀνεξήγητος ἡ τάσις αὕτη τοῦ νομοσχεδίου, καθ' ὃν χρόνον τὰ μαθήματα τῆς φυσικῆς Ἱστορίας καὶ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας ἰορτάζουσι τὸν θρίαμβόν των εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα καὶ αὐτὰ τὰ κατώτατα τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἑλλάδι νὰ ἰδρῦεται Σινικὸν τεῖχος κατὰ τῶν μαθημάτων αὐτῶν καὶ νὰ ὁμιλῶμεν μετὰ περιφρονήσεως περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ζωολογίας, νὰ μὴ θέτωμεν δὲ οὐδὲ 1 ὥραν πρὸς διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας. Καὶ ὅμως ἡ Ὑπουργικὴ ἐκθεσις ὁμιλεῖ περὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἀντιλήψεως τῶν σχολείων, ὡς ἀπηρχαιωμένης, ὡς ἀντιλήψεως ἀναγομένης εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Ἄν παραβάλλῃ τις τὸ πρόγραμμα τοῦ νομοσχεδίου, πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς Κυβερνήσεως τὸ ἐφαρμοζόμενον εἰς τὰ Διδασκαλεῖα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς ἑταιρείας, εὐθὺς βλέπει ποῖον τῶν δύο τούτων προγραμμάτων εἶναι ὄντως ὀπισθοδρομικόν.

Ἐπίσης τὸ νομοσχέδιον ἀποκλείει ἐκ τοῦ Διδασκαλείου τῶν θηλέων τὴν Ψυχολογίαν καὶ Ἠθικὴν, ἅπερ ἔχει τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀρσαλείου. Σήμερον ὅτε τοὺς διδασκάλους θέλουν νὰ παιδεύουν οὕτως, ὥστε νὰ γινώσκουν τί θέλουν καὶ πῶς δύνανται νὰ φθάσουν εἰς τὸν σκοπὸν των, ὁ ἀποκλεισμός τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς, εἶναι ἐπίμονος ἐπικάλυψις τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ διδασκάλου, ἵνα μὴ βλέπῃ τί συμβαίνει, εἶναι ἐπαναφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν ἀπαιδευσίαν καὶ εἰς τὸν μηχανισμόν. Ὄρθη ἀνατροφή ἐπιτυγχάνεται δι' ὀρθῆς ἀντιλήψεως τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ παιδευομένου καὶ τῆς κατὰ τὴν ψυχικὴν ταύτην κατάστασιν προσρμογῆς τῆς διδασκαλίας. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα προϋποθέτουσι λεπτομερῆ τῆς Ψυχολογίας διδασκαλίαν. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ συντάξας τὸ νομοσχέδιον ὑπετίμησε τὴν σημασίαν τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἐκ παραδρομῆς παρέλειψε ν' ἀναγράψῃ καὶ τὰ μαθήματα ταῦτα.

Ἐπίσης σπουδαίαν παράλειψιν θεωροῦμεν ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας περιορίζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μόνον Ἱστορίαν. Ὅσον μορφωτικὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἡμετέρα Ἱστορία, εἶναι ὅμως ἀδικαιολόγητος ἐγωϊσμός νὰ μὴ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, ὧν ἡ Ἱστορία συμπλέκεται πολλαχοῦ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, νὰ μὴ ἀναφέρονται γεγονότα ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας, ἧτις ἔχει πολλοὺς ἐξαιρετοὺς χαρακτῆρας καὶ ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ γυναικῶν νὰ ἐπιδείξῃ, νὰ μὴ ἀναφέρονται γεγονότα ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεσαιῶνος καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν π. χ. ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς, ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις, οἱ ἐν Ἀμερικῇ πόλεμοι ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας, ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ τόσα ἄλλα γεγονότα παγκοσμίου σημασίας. Ἐν τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς σχολείοις ταιαῦτα γεγονότα διδάσκονται ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, παρ' ἡμῖν δὲ εἶναι ἀδικαιολόγητον νὰ μὴ διδάσκωνται οὔτε ἐν τῷ Διδασκαλείῳ τῶν θηλέων.

Ἐπίσης ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλα μειονεκτήματα τοῦ νέου προγράμματος τοῦ Διδασκαλείου τῶν θηλέων. Τοῦτο ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἀναφέρωμεν ὅτι αἱ ὑποδειγματικαὶ καὶ δοκιμαστικαὶ διδασκαλῖαι γίνονται μόνον ἐν τῇ τελευταίᾳ τάξει, ἐν ᾗ κατὰ τὸ παλαιὸν πρόγραμμα τοῦ Διδασκαλείου τῶν θηλέων ἄρχονται ἤδη ἀπὸ τῆς πρωτευταίας τάξεως καὶ τοῦτο θεωροῦμεν τὸ ὀρθότερον. Μάλιστα ἐπιθυμοῦμεν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ νὰ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὡρῶν καὶ εἰ δυνατόν νὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸ ἀπὸ 25 Μαΐου 1878 Β. Διάταγμα τὸ κα-

νονίζον τὴν κατὰ τάξεις κατατομὴν τῶν μαθημάτων τοῦ Διδασκαλείου μὲ προσθήκην 1 ὥρας ἀκόμη, τὸ ὄριζον 4 ὥρας τὴν ἐβδομάδα διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Μεθοδολογίας καὶ τῶν ὑποδειγματικῶν καὶ δοκιμαστικῶν διδασκαλιῶν ἐν τῇ προτελευταίᾳ τάξει. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου θὰ ἔχωμεν μαθητὰς ἐπισταμένους, τί θὰ διδάξωσι καὶ πῶς θὰ διδάξωσι τοῦτο, ὅταν ἀναλάβωσι διδασκαλίαν ἐν τῇ τελευταίᾳ τάξει, ἐνθα πρόκειται νὰ ἀποκτήσωσιν οὐχὶ γνῶσιν τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ τριβὴν καὶ δεξιότητα εἰς ταύτην. Ἐὰν διάταχθῶσιν οὕτω τὰ παιδαγωγικά, θὰ ἀποφύγωμεν καὶ τὴν ἐν τῇ Γ' τάξει συσπώρευσιν τῶν πολλῶν ὥρῶν πρακτικῆς διδασκαλίας, ἥτις ἀναβιβάζεται διὰ τοῦ ἄρθρου 7 εἰς 18 ὥρας καὶ ὅπερ ὀφείλομεν νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς ἀντιπαιδαγωγικὸν καὶ ἀνεφάρμοστον.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ προσωπικὸν καὶ τὴν κατανομὴν τῶν μαθημάτων τὸ νομοσχέδιον περιπίπτει εἰς πλάνας τοσοῦτον ἀπτάς, ὥστε, εἰς ἐφαρμοσθῆναι τοῦτο καὶ μόνον θὰ ἐπιφέρῃ τὴν πλήρη τοῦ Διδασκαλείου ἀποσύνθεσιν. Ἐν ᾧ δὲ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις τῶν ἀρρένων ἀπαιτεῖται ὁ διευθυντὴς νὰ εἶναι διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἑτεῖ ἔχων ὑπηρεσίαν, ἐν τῷ Διδασκαλείῳ τῶν θηλέων ἀρκεῖ μία ἀπλῆ διδασκάλισσα χρηματίσασα διευθύντρια ἐπὶ 5 ἔτη ἐνός πλήρους Παρθεναγωγείου καὶ γινώσκουσα μίαν εὐρωπαϊκὴν γλῶσσαν π. χ. Ἰταλικήν, Ῥωσικὴν, Σερβικὴν, Ῥουμανικὴν, Τουρκικὴν (ὄρα ἄρθρ. 10). Ἄλλ' ἐν σελίδι 15 ἡ ἐκθεσις ἀναφέρει αὐτολεξεὶ ταῦτα. «Ἡ δὲ βιασιότης, ἡ τραχύτης, ἡ ὀργή, ἡ εἰρωνεία, ὁ χλευασμὸς, ἡ σκαιότης καὶ ἡ χαλεπότης εἶναι οἱ ἐπικρατέστεροι παιδαγωγικοὶ τρόποι, δι' ὧν παιδεύονται ἐν τοῖς σχολείοις ὑπὸ τῶν διδασκαλισσῶν αὐτῶν αἱ Ἑλληνίδες. Ὁ ἀποστοματισμὸς δὲ ὁ ἀλογος καὶ ἡ ἀντιγραφὴ ἢ μηχανικὴ καὶ ἡ ἐργασία ἢ ὑπέρμετρος εἶναι αἱ συνηθέσταται μέθοδοι τῆς διδασκαλίας. Καὶ διὰ τοῦτο καθόλου εἰπεῖν ἐν τοῖς σχολείοις αὐτῶν αἱ Ἑλληνίδες οἷονεὶ συστηματικῶς ἀπαμβλύνονται τὸν νοῦν, ἀποσκληρύνονται τὸ ἦθος, μαραίνονται τὸ σῶμα, ἀφανίζονται τὴν ὑγείαν, ἀποβαρβαροῦνται τὴν εὐαισθησίαν, ἀποβάλλουν τὴν παιδρότητα, τὴν χάριν καὶ τὴν γλαφυρίαν καὶ ἀπογυμνῶνται τῆς θηλότητος αὐτῶν δεινῶς οὕτως ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως περιστρεφόμεναι καὶ σφόδρα δυσάρεστοι καὶ δύσχρηστοι εἰς τὸν βίον αὐτῶν γινόμεναι καὶ ἥκιστα πρὸς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν δι' αὐτῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας σκοπούμενων παρασκευαζόμεναι» (ὄρα Ἐκπαιδ. Νομοσχέδ. σελ. 15).

Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ κατανοήσωμεν, πῶς αἱ διὰ τοσοῦτων μελανῶν

χρωμάτων χαρακτηριζόμεναι διδασκάλισσαι δύνανται νὰ ἀνυψωθῶσιν μέχρι τῆς θέσεως μιᾶς διευθυντρίας τοῦ Διδασκαλείου! Τὸ Ἀρσάκειον, οὗ τὴν ἀντικατάστασιν ζητεῖ τὸ νομοσχέδιον, ἔχει μὲν καὶ τοῦτο διευθύντριαν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν τοῦ σχολείου μὲ πλείονα ἀναμφιβόλως προσόντα ἢ ὅσα ζητεῖ τὸ παρὸν νομοσχέδιον, ἀλλὰ τὴν ἐπιστημονικὴν διεύθυνσιν ἔχει ἀναθέσει εἰς ἴδιον πρόσωπον, τὸν ἐπόπτην ὅστις μετὰ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν ἐκτελεῖ πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ Διευθυντοῦ. Ὡστε ἐν τῷ Ἀρσάκειῳ καὶ διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ διευθυντοῦ τὸ Διδασκαλεῖον τῶν θηλέων, δὲν ἴσταται ἐν κατωτέρᾳ μοίρᾳ τοῦ Διδασκαλείου τῶν ἀρρένων. Τί δὲ νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ; Καθηγηταὶ διορίζονται δύο, ὧν ὁ μὲν τῆς φιλολογίας (ὄρα ἄρθρ. 11 σελ. 16 καὶ ἄρθρ. 12 σελ. 12) μὲ ἀποδείξεις παιδαγωγικῶν σπουδῶν, ὁ δὲ τοῦ φυσικοῦ ἢ μαθηματικοῦ τμήματος. Τούτων ὁ μὲν τῆς φιλολογίας θὰ διδάσκῃ τὰ παιδαγωγικά, ὁ δὲ τοῦ φυσικοῦ τμήματος τὰ ἄλλα μαθήματα. Ὡσαύτως διορίζονται καὶ τρεῖς διδασκάλισσαι, ὧν ἡ μὲν μία θὰ διδάσκῃ καλλιγραφίαν, ἰχνογραφίαν, γυμναστικὴν, ἀριθμητικὴν καὶ γεωμετρίαν. Δὲν βλέπομεν ὅποια σχέσις ὑπάρχει μεταξύ γυμναστικῆς καὶ καλλιγραφίας, ὥστε νὰ συνδέωνται διὰ ῥητῆς διατάξεως τοῦ Νόμου μαθήματα φύσει ἀσύνδετα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ὅτι ἡ ἰσχὺς τῶν μυῶν τοῦ γυμναστικοῦ εἶναι ἀπαραίτητος ἕως καλλιγραφικῆς δεινότητος! Τοιαύτη ὅμως ἀλλόκοτος σύνθεσις πολλῶν πραγμάτων ἕνωσιῶν εὐρίσκειται πολλαχοῦ τοῦ νομοσχεδίου καὶ δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ προκαλέσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τοῦ παραδόξου τούτου φαινομένου, αὕτη ἡ διδασκάλισσα ἢ διευθύνουσα τὸ ἀνώτερον παρθεναγωγεῖον διδάσκει Ἐυαγγέλιον (ὄρα σελ. 10 ἄρ. 10 ἐδ. α), ὁ καθηγητὴς τοῦ ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου διδάσκει ὑγιεινὴν, γεωμετρίαν καὶ γυμναστικὴν (ἐδ. α. ἐδ. ε).

Ὡς πρὸς δὲ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων τὸ νομοσχέδιον (ἄρθρ. 6 σελ. 16) ὀρίζει 42 ὥρας καθ' ἐβδομάδα ἢ, ἔ. 7 ὥρας καθ' ἐκάστην. Ἐκπληττόμεθα διὰ τὸ πολὺ ὡρον τοῦτο τῆς διδασκαλίας, πρῶτον μὲν διότι νομίζομεν ὅτι 5 ὡρῶν πνευματικὴ ἀσχολία εἶναι ἀρκετὴ (Ὁ Wicshaw διάσημος ἰατρός τοῦ Βερολίνου εἶπεν ὅτι 6 ὥρας καθ' ἐκάστην διδασκαλία ἐν τοῖς σχολείοις εἶναι κακούργημα) καὶ δεύτερον, διότι ἡ ἐκθεσις κατακρίνει τὸ Ἀρσάκειον καὶ τὰ ἄλλα σχολεῖα τῶν θηλέων διὰ τὴν ὑπέρμετρον ἐργασίαν, ἐν ᾧ ταῦτα δὲν ὤρισαν ποτε χρόνον ἐργασίας ἑνώτερον τῶν 32 ὡρῶν καθ' ἐβδομάδα καὶ μόνον εἰς

σπανιωτάτας περιστάσεις ἐπέξετειναν αὐτὸν μέχρι τῶν 36 ὡρῶν καθ' ἑβδομάδα.

Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ὅρους τῆς παραδοχῆς μαθητριῶν, οὗτοι εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε νὰ δυσκολεύσωσιν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον φοιτησὶν μαθητριῶν. Καὶ πρῶτον αἱ γνώσεις αἱ ἀπαιτούμεναι, ὅσας ἔχουσιν οἱ καλοὶ μαθηταὶ τῆς α'. τάξεως τῶν παρ' ἡμῖν γυμνασίων, εἶναι καὶ πολλαὶ καὶ ἄχρηστοι διὰ μίαν διδασκάλισσαν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ νομοσχεδίου τοῦ Διδασκαλείου τῶν θηλέων. Πρῶτον τί χρησιμεύει ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ἀφ' οὗ κατὰ τὸ νομοσχέδιον οὔτε εἰς τὰ ἀνώτερα παρθεναγωγεῖα διδάσκεται, οὔτε εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τῶν θηλέων. Τί χρησιμεύουν τὰ λατινικά; τί χρησιμεύει ἡ θεωρητικὴ ἀριθμητικὴ; Τί χρησιμεύει ἡ καλλιγραφία ὡς ὅρος ἀπαραίτητος παραδοχῆς, ἀφ' οὗ δὲν διδάσκεται εἰς τὰ ἀνώτερα παρθεναγωγεῖα, ἐξ ὧν ὁ νομοθέτης παραλαμβάνει τὰς μαθητρίδας καὶ ἀφ' οὗ θὰ διδαχθῶσιν αὐτὴν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον.]

Ἄλλὰ καὶ τὰ τροφεῖα 600 δραχμῶν κατ' ἔτος ἐκτός τῶν πρὸς ὕπνον καὶ τῶν ἐνδυμάτων εἶναι διὰ τὴν Ἑλλάδα παρὰ πολλά. Δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν διὰ τοῦ θετικωτέρου τρόπου ὅτι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὁ δυνάμενος νὰ διαθέσῃ 2 χιλ. δραχμῶν πρὸς ἐκπαιδεύσιν τῆς κόρης του εἶναι εὐπορος καὶ οὐδέποτε θὰ ἀποφασίσῃ νὰ κάμῃ τὴν κόρην του διδασκάλισσαν. Ἄν ἐκ τοῦ Ἄρσακειου ἐξέρχονται πολλαὶ διδασκάλισσαι κατ' ἔτος, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῶν εὐκολιῶν, ἃς τὸ κατὰσθημα παρέχει καὶ διὰ τῶν ἡλαττωμένων διδάκτρων καὶ διὰ τῶν ὑποτροφιῶν καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅτι αἱ μαθήτριάς οἰκοῦσι πλησίον τῶν γονέων των διατρεφόμεναι ὁμοῦ μὲ τὰ ἄλλα ἐξοδα τῆς οἰκογενείας, ὅπερ δὲν κάμει μεγάλην αἰσθησὶν εἰς τοὺς γονεῖς. Δὲν δυνάμεθα δὲ ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι νὰ μὴ ἐκφράσωμεν τὴν ὀλιψὶν μας διὰ τὰς ἐκφράσεις τῆς ὑπουργικῆς ἐκθέσεως κατὰ τῶν μαθητριῶν τῆς φιλ. ἐταιρείας ὅτι εἶναι δῆθεν κοράσια «τῆς βαναύσου τάξεως, τῶν πλυντριῶν καὶ τῶν μαγειρισσῶν καὶ τῶν ὑπηρετριῶν, τῶν δυσφημοτάτων ἐξαιρουμένων». Ἐκ πληροφοριῶν, ἃς ἠρύσθημεν ἐκ τοῦ μαθητολογίου τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς φιλ. ἐταιρείας δυνάμεθα διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου τρόπου νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι αἱ εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον ἀποδύόμεναι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κοράσια πτωχῶν οἰκογενειῶν, ἀλλὰ καὶ κοράσια καθηγητῶν, ἱερέων, διδασκάλων, ἰατρῶν, λοχαγῶν, συνταγματάρχων, δηλ. τάξεως ἀνθρώπων οὐδαμῶς βαναύσου, ἀλλ' ἐντίμου ζητούσης διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐντίμου ἔργου τοῦ διδασκαλικοῦ νὰ πορισθῶσι τὰ μέσα τῆς συντηρήσεώς των. Ἄν δὲ καὶ μεταξύ

τῶν μαθητριῶν τούτων εἶναι καὶ κοράσια εὐφυῆ, ὧν οἱ γονεῖς μετέρχονται ἔργα βιοποριστικὰ πενιχρά, ὥστε μάλιν νὰ ἀποζῶσιν ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν ἐργασίας εἴτε πλύνοντες εἴτε ράπτοντες εἴτε καὶ ὑπηρετοῦντες, τοῦτο δὲν εἶναι ὄνειδος, νομίζομεν, τῶν μαθητριῶν οὐδὲ νομίζομεν δίκαιον νὰ κλεισθῶσιν εἰς τοιαύτας μαθητρίδας αἱ θύραι τοῦ Διδασκαλείου, ἀλλὰ τοῦναντίον πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ἀρετὴ τοιούτων μαθητριῶν καὶ νὰ γείνωσι προθύμως δεκταὶ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον καὶ νὰ ὑποστηριχθῶσι μάλιστα ὡς λίαν ἀξιεπαίνως πράττει ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἐταιρεία· διότι ἔχουσαι νὰ παλαίωσι πρὸς τσοαύτας δυσχερείας, δὲν ἀποδειλιῶσι, ἀλλ' ἀγωνίζονται γενναίως νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν θέσιν διδασκαλίσεως καὶ νὰ ἀσκήσωσι συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ ὄχι τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἔργον ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον τοῦ πατρὸς των ἢ τῆς μητρὸς των.

Δύσθησιν δὲ μεγάλην παρήγαγεν ἡμῖν καὶ ὁ μέγας μισθὸς τῶν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων. Ἡ διευθύντρια λαμβάνει 450 δραχμῶν κατὰ μῆνα ἔχουσα πρὸς τῷ μισθῷ τούτῳ καὶ κατοικίαν καὶ τροφήν καὶ τὰ ἄλλα πάντα δωρεάν. Οἱ καθηγηταὶ λαμβάνουσι 500 δραχμῶν κατὰ μῆνα, ἡ δὲ διδασκάλισσα τῶν χειροτεχνημάτων 100 δραχμῶν τὸν μῆνα ἂν διδάσκη 1 ὥραν τὴν ἡμέραν, 200 δὲ δραχμῶν ἂν διδάσκη 2 ὥρας τὴν ἡμέραν. Καὶ Πακτωλὸς ἂν ἔρρεεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πάλιν ἔπρεπε νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν Ἀθήναις διδάσκουσι διδασκάλισσαι μὲ 80 δραχμῶν κατὰ μῆνα ἐργαζόμεναι ἐν σχολείοις δι' ἅλης τῆς ἡμέρας.

Ἦν τέλει δὲ καθιπτῶμεν τὸν ἀναγνώστην προσεκτικὸν καὶ ἐπὶ τοῦ 31 ἄρθρου τοῦ νομοσχεδίου. Ἀφ' οὗ εἰς τὰ Διδασκαλεῖα θὰ προσέλθωσι μαθήτριάς ἐκ τῶν ἀνωτέρων παρθεναγωγείων, τὰ ὅποια θὰ ἔχωσι 3ετῆ κύκλον μαθημάτων καὶ ὅποια ἤδη δὲν ἔχομεν καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ 3 ἔτη θὰ μείνωσιν ἐκπαιδευόμεναι ἐν τῷ Διδασκαλεῖῳ αἱ νέαι διδασκάλισσαι, διατί μόνον 2 ἔτη ἐπιτρέπεται εἰς τὰ νῦν διδασκαλεῖα νὰ παιδεύωσι διδασκάλισσας καὶ διατί ὄχι 6 ἔτη; Τί θὰ γείνη τότε κατὰ τὸ μεταξύ ἕξαετὲς διάστημα; δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τότε διδασκαλισσῶν;

Τοιαύτη εἶναι ἡ κρίσις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου περὶ τοῦ διδασκαλείου τῶν θηλέων, ἐξητάσαμεν τοῦτο λίαν ἐπιμελῶς καὶ παρεβάλλομεν πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας νόμους καὶ κανονισμοὺς καὶ εὗρομεν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μὲν ἀτελές, ἐν συγκρίσει δὲ πρὸς τοὺς διέποντας τὰ σχολεῖα νόμους καὶ κανονισμοὺς τόσον ἐλλιπές, ὥστε ὡς ἄνθρωποι εἰδικῶς ἀσχολούμενοι εἰς τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, θεωροῦμεν δυστύχημα διὰ τὸν τόπον, ἐὰν διαρρυθμισθῶσι καὶ ἀ τοιοῦτο σχέδιον τὰ Διδασκαλεῖα τῶν θηλέων. Ἡμεῖς ποθοῦμεν νὰ βελτιωθῶσι τὰ Διδασκαλεῖα, ἡ δὲ βελτίωσις ἐπέρχεται ἐπὶ λίαν διαφόρων βάσεων καὶ σκέψεων ἢ ὅσας ἐμφαίνει ἡμῖν τὸ προκείμενον νομοσχέδιον.

Γ'. ΤΟ ΠΕΡΙ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΝΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ

Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν γυναικῶν καὶ πέρα τῆς καλουμένης δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, γινομένη διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀνωτέρων παρθεναγωγείων, εἶναι φαινόμενον λίαν εὐχάριστον. Ὡς γνωστὸν τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν ἀρρένων, ὡς καὶ τὰ τῶν κορασιῶν, κατὰ τὸν νόμον τοῦ ἔτους 1834 εἶχον ὁρισθῆναι ἔχωσιν ἑξαετῆ κύκλον μαθημάτων. Ἀλλὰ τότε, ὅτε ἡ παιδεία τοῦ λαοῦ ὠρίζετο τοιαύτη, αἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ πληθυσμὸς ἤδη ἀναβιβάσκειται εἰς 110 χιλιάδας, δὲν εἶχον πλείονα τῶν 200 οἰκιῶν, μυρία δὲ ἀνάγκαι ἔθνους ἀρτισυστάτου καὶ ἀναβιοῦντος μετὰ πολυετῆ ἐξολοθρευτικὸν ἀγῶνα προεκάλουν τὴν προσοχὴν τῆς πολιτείας εἰς πράγματα τότε μᾶλλον τῶν ἄλλων θεωρούμενα κατεπείγοντα. Ἀλλ' ἔκτοτε, εἰ καὶ πολὺς παρήλθε χρόνος, εἰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀρρένων ἡ πολιτεία ἔδειξεν ὑπερβολικὴν μέριμναν πολλαπλασιάζουσα τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, αὐξήσασα δὲ εἰς μέγαν βαθμὸν τὰ γυμνάσια, εἰς τὰ σχολεῖα ὅμως τῶν κορασιῶν ἐδείχθη φειδωλὴ καὶ ἄστοργος. Καὶ δημοτικὰ μὲν σχολεῖα τῶν κορασιῶν ἰδρύσεν εὐάριθμα, περὶ δὲ ἀνωτέρων παρθεναγωγείων οὐδεὶς οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ τούτου. Παντὸς ἐπαίνου ἄξιοι εἶναι οἱ ἰδρύσαντες πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἰδιωτικὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια τῶν κορασιῶν, μάλιστα δ' ἐν Ἀθήναις, εἰς ἃ καὶ ἐκ τῶν ἀπωτάτων μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ προσέρχονται τὰ εὐπορώτερα τῶν κορασιῶν, ἵνα τύχωσιν ἀνωτέρας τινος παιδείας. Ἀλλὰ τοῦτο θεραπεύει μικρὸν μόνον μέρος τοῦ κακοῦ. Ἐὰν πλείστα κοράσια τῆς Ἑλλάδος μένουσιν ἐντελῶς ἀγράμματα, ὀλίγα δὲ σχετικῶς ἀπολαύσουσι τὴν πενιχρὰν παιδείαν, ἣν παρέχουσι τὰ ὀλίγα δημοτικὰ σχολεῖα τῶν κορασιῶν, τὰ κατὰ κακὴν παρεξήγησιν περιορίσαντα τὴν μαθητείαν εἰς ἴσθη μόνον, ἐνῶ ὁ νόμος τοῦ 1834 ὀρίζει αὐτὴν ἑξαετῆ.

Καὶ ὅμως αἱ γυναῖκες ἔχουν νὰ ἐκτελέσουν καθήκοντα, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὅλος ὁ ἀνθρώπινος βίος. Εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν εἶναι ἐμπειπιστευμένα τὰ ὄψιστα ἀγαθὰ, τὰ τε αἰώνια καὶ ἐπίγεια. Ἡ γυνὴ εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ οἴκου. Πάντα τὰ ζητήματα καὶ τὰ κοινωνικὰ καὶ τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ σχολικὰ, ἂν δὲν εὐρίσκωσιν ἀπήχησιν ἐν τῇ οἰκογενεῖα, παρέρχονται καὶ ἀφανίζονται ὡς παρέρχεται ἡ ἀναφυκτικὴ βροχὴ ἀπὸ τὰς ἐρήμους τῆς Σαχάρας ἐκτάσεις. Ἀλλὰ διὰ νὰ γίνηται τοῦτο πρέπει ἡ γυνὴ νὰ εἶναι πεπαιδευμένη. Ἡ γυνὴ πρέπει νὰ ἐννοῇ τὰ γινόμενα ἐν τῷ βίῳ, νὰ ἐμψυχώνῃ, νὰ συντρέχῃ τοῦ ἀνδρός τῆς τοὺς πόθους, τὰς τάσεις. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις συνέχει ἀσφαλῶς τὸν οἰκογενειακὸν βίον εἶναι ἡ τῶν συζύγων ἀμοιβαία ἐκτίμησις ἀπορρέουσα ἐκ τῆς ἀμοιβαίας συνεννοήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο νομιζομένον ἀναγκαῖον νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους, εἰς τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν οὐ μόνον τῶν ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ ἔθνους μας. Ἄς ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ Γερμανικὰ κράτη! Ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὴν καλὴν ἐγκύκλιον παιδείαν, ἣν λαμβάνουν ἐκεῖ καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἡ καλὴ ἐγκύκλιος παιδεία εἶναι ἡ πολυσχιδῆς ῥίζα, ἣτις οὐ μόνον συγκρατεῖ τὸ ἄτομον εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ παρέχει πρὸς θρέψιν καὶ ἀκμὴν ποικίλους χυμούς. Ἐπίτηδες ἐμακρηγορήσαμεν περὶ τῆς ἀξίας τελειότερας ἐγκυκλίου παιδεύσεως τῶν γυναικῶν, διότι εὐρίσκομεν τὸ ἀνώτερον παρθεναγωγεῖον, ὡς διατυποῦται ἐν τῷ νομοσχεδίῳ, λίαν πενιχρὸν καὶ δυσανάλογον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν νῦν καιρῶν.

Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ ἀνωτέρου παρθεναγωγείου, τοῦτο εἶνε κατώτερον τοῦ προγράμματος τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Ἐὰν θρησκευτικὰ περιορίζονται μόνον εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ ἡ ἐκκλησία μας καὶ ἄλλας ψυχοσωτηρικοὺς θρησκευτικὰς πηγὰς. Ἡ παλαιὰ Διαθήκη, αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτῶν, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ, ἐξ ὧν ἀντλεῖ διδάγματα καὶ αὐτὸ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον διὰ τοὺς μαθητάς, διὰ τὸ ἀνώτερον παρθεναγωγεῖον εἶναι ἀπηγορευμένα!

Ἡ ἀριθμητικὴ τὸ χρησιμώτατον τοῦτο εἰς τὸν βίον καὶ παιδευτικώτατον μάλιστα διὰ τὰς γυναῖκας μάθημα κατὰ τὴν ὁμολογίαν ὅλων τῶν παιδαγωγῶν τοῦ κόσμου, ἐξεβλήθη ἐκ τοῦ προγράμματος τοῦ ἀνωτέρου παρθεναγωγείου! Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἀπασαὶ ἀδυσωπήτως διὰ τὸν ἐξευγενισμὸν φαίνεται καὶ τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τῆς φύσεως κυριαρ-

χίαν, ἣν παρέσχον εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ αἵτινες πληροῦσι τὰ προγράμματα ὄλων τῶν παρθεναγωγείων τοῦ κόσμου, ἐκλείσθησαν, ὡς αἱ μωραὶ παρθένοι, ἔξω τοῦ κύκλου τῶν μαθημάτων τοῦ ἀνωτέρου παρθεναγωγείου,

Ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ἡ Ἑλληνική, στοιχεῖον ἀπαραίτητον μορφώσεως παντός ἀνωτέρου σχολείου ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ χρησιμώτατον πρὸς κανονισμόν καὶ πλουτισμὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, δὲν εὔρεν τινα θέσιν ἐν τῷ προγράμματι τοῦ ἀνωτέρου παρθεναγωγείου! Ἐναντίον τοιαύτης χειρουργικῆς πράξεως τοῦ νομοθέτου νομίζομεν καθῆκον νὰ ὑψώσωμεν τὴν φωνήν μας· διότι ἀποκλείεται ἐκ τῶν σχολείων τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῆς κοινωνίας τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικὸν μάθημα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶναι οἱ διδάσκαλοι τοῦ κόσμου εἰς πᾶσαν τοῦ βίου ὄψιν καὶ εἰς τὸ σπουδαῖον καὶ εἰς τὸ ἀστεῖον καὶ εἰς τὰς εὐγενεῖς τοῦ πνεύματος ἀπολαύσεις καὶ εἰς τὰς ταπεινάς. Αὐτοὶ ἔδειξαν, πῶς πρέπει τις καλῶς νὰ ζῆ καὶ πῶς πρέπει τις καλῶς νὰ ἀποθνήσκῃ. Ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικὸς οὗτος βίος τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀπετυπώθη ἄριστα παρ' αὐτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς διανοίας καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης αὐτῶν. Μεγάλως ἐκπλήττει τὸν κόσμον ἡ τελειότης τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Φειδίου, ἡ τελειότης τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, κορυφωθείσα ἐν τῷ Παρθενῶνι! Καὶ καλλιτέχναι ἔξοχοι ὄλου τοῦ κόσμου μεταβαίνουνσιν, ὡς εἰς προσκυνητήρια, ἵνα διδαχθῶσι νέους κανόνας τῆς τέχνης, ἵνα ζωογονηθῶσι καὶ ἐνθουσιασθῶσιν ἐκ τῆς θεᾶς τῶν θείων ἔργων τῆς μεγαλοφυΐας! Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει παρόμοιόν τι καὶ μὲ τὰ ἔργα τῆς διανοίας τῶν μεγάλων ἡμῶν προγόνων; Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ τοῦ ἀρχαίου καθόλου βίου τῶν Ἑλλήνων ζωογονεῖ τὰ εὐγενῆ σπέρματα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ φρονηματίζει αὐτόν. Ὅσοῦτον ὁ κόσμος ὅλος ὁ Εὐρωπαϊκὸς εἶναι κατενθουσιασμένος ἐκ τῶν ἀπαραμύλλων ἔργων καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων, ὥστε σπουδαῖοι παιδαγωγικοὶ συμβουλευοὺν εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν σχολείων νὰ μιμηθῶσι οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἐμπνευσθῆ εἰς τὰς τρυφεράς ψυχὰς τῶν νέων ὁ ἀληθὴς καλλιτεχνικὸς νοῦς τῶν ἀρχαίων καὶ προφυλάξωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς ἀκαλλιῆς παρεκτροπᾶς καὶ πλάνης τῶν νεωτέρων, οἵαι ἐμφανίζονται ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν ταῖς μυθιστορίαις αὐτῶν. Ὁ μέγας παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων ὁ Ἐρβάρτος, προσκληθεὶς νὰ διδάξῃ ἐν Ἑλβετίᾳ δύο τέκνα εὐγενοῦς οἰκογενείας, ἤρξατο νὰ μορφώσῃ αὐτὰ διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Ὀδυσσεΐας

ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Ἡ ἀρχαία κλασικὴ φιλολογία ἔχει τοῦτο τὸ πλεονέκτημα ἀπὸ τὴν νεωτέραν κλασικὴν φιλολογίαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ὅτι ἐν αὐτῇ ὁ κύκλος τῶν σκέψεων εἶναι ἀπλούστερος, διαφανέστερος καὶ ψυχολογικῶς ἐγγύτερος εἰς τοὺς νέους, τὸ ὠραῖον αὐτῶν εἶναι καὶ ἀπλοῦν καταληπτόν. Δι' ὠραῖαι ἔννοιαι διατυποῦνται εὐγενῶς. Εὐγενεῖς δὲ ἔννοιαι εὐγενῶς ἐκφραζόμεναι γεννώσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου τὰ οὐράνια συναισθήματα τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ καὶ συναρπάζουσιν αὐτόν καὶ μεταφέρουσιν εἰς ὑψηλότερον καὶ ἀνθρωπινώτερον βίον, οἷον ἡμεῖς ὄλοι ποθοῦμεν καὶ εὐχόμεθα καὶ ἐργαζόμεθα νὰ ἴδωμεν.

Ἴδου διατί οἱ Εὐρωπαῖοι, εἰ καὶ ἔχουσι κλασικὰ συγγράμματα ἐν τῇ γλώσσῃ των, ὅποια ἡμεῖς ἐν τῇ νέᾳ ἡμῶν φιλολογίᾳ δὲν ἔχομεν νὰ ἐπιδειξώμεν, ἔχουσιν ἐν τοῖς σχολείοις των τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἱστορίαν, εἰσάγουσιν εἰς τὸν βίον των τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, κανονίζουσι τὴν γλῶσσαν κατὰ τὰ ὑποδείγματα τῶν ἀρχαίων, ἀποδέχονται τὰς ἐννοίας, τὰς φράσεις, τὰ σχήματα, τὰς μεταφορὰς τοῦ λόγου τῶν ἀρχαίων! σὰς ὑπομιμνήσκομεν τὴν μεγάλην ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῆς σπουδῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων, σὰς ὑπενθυμίζομεν τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνακαίνισιν καὶ ἀκμὴν τῆς Γερμανικῆς φιλολογίας καὶ τέχνης διὰ τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τέχνης καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων αὐτῆς εἰς τὸν γερμανικὸν βίον κατὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἡρόδου, τοῦ Λέσιγκ, καὶ τοῦ Βικκελμαν! Καὶ ἐν ᾧ τσαύτην δύναμιν μορφωτικὴν βρολογοῖται ὅτι ἔχει ἡ σπουδὴ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐν Ἑλλάδι σήμερον, ὅτε καθῆκον ἔχομεν διὰ τῆς ἐξευρέσεως ἀπλουστέρων μεθόδων τῆς διδασκαλίας νὰ μεταγγίσωμεν ἀφρονώτερον τὰς ἰδέας καὶ τὴν τέχνην τοῦ λόγου καὶ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων, ἀκούεται παρὰ προσδοκίαν ἐκ τῶν ἀνωθεν ἀπαγορευτικῆ διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος φωνή! Τοῦτο πρέπει ὁ διδασκαλικὸς κόσμος νὰ πολεμήσῃ μετὰ θάρρους καὶ ἐλπίδος εἰς τὴν νίκην. Οὔτε τὸν Παρθενῶνα θὰ ἀφήσωμεν νὰ γείνη ἀνεμόμυλος, οὔτε τὴν θέσιν τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων συγγραφέων τῆς πατρίδος μας, νὰ καταλάβωσιν ἀναγνωσμάτάρια, ἐστερημένα τῆς κλασικῆς ἀπλότητος καὶ τοῦ ὕψους τοῦ φρονήματος, ἃ θαυμάζομεν παρὰ τοῖς παλαιοῖς. Ἐπίτηδες ἐμακρηγορήσαμεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, διότι

ἐπιθυμοῦμεν καὶ ἡμεῖς νὰ προλάβωμεν τὸν μέγαν κίνδυνον, ὅστις ἐπι-
κρέμαται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς δυστυχοῦς αὐτῆς χώρας.

Ἐπίσης ἐν τῷ νομοσχεδίῳ ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας περιορίζεται εἰς
μόνην τὴν Ἑλληνικὴν. Φρονοῦμεν ὅτι γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας,
παγκόσμιον ἔχοντα σημασίαν, δὲν πρέπει νὰ μένωσιν ἄγνωστα εἰς τὰς
κατὰ τὰ νομοσχέδια εὐπαιδευτοῦς τῆς Ἑλλάδος γυναῖκας.

Ἀλλὰ καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ ἀνωτέρου παρθεναγωγείου παρέχει
ἡμῖν πολλὰ τὰ μεμπτά. Δὲν ἀποκρύπτομεν ὅτι τὴν διεύθυνσιν τοιούτων
ἀνωτέρων σχολείων ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἴδωμεν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἐπιστη-
μόνων, ἐχόντων μείζονα προσόντα καὶ παρεχόντων μείζονα ἐχέγγυα καὶ
πρὸς διδασκαλίαν τῶν σπουδαιότερων ἐν τῷ σχολείῳ μαθημάτων καὶ
πρὸς ἀντίληψιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου καὶ σκόπιμον τοῦτου διε-
εύθυνσιν, ἢ ὅσα ἔχουσι αἱ δημοδιδασκάλισσαι ἔστω! καὶ τὰς τρεῖς ὑπο-
στάσαι διαδοχικῶς ἐξετάσαι! Ὁ διευθυντῆς εἰς ὅλα τὰ ἐκπαιδευτήρια
πρέπει νὰ διακρίνηται τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ διὰ τὴν ἀμφιλαφῆ παιδείαν
του, διὰ τὰς γενικὰς καὶ φιλοσοφικὰς γνώσεις του καὶ διὰ τοῦτο φρονοῦ-
μεν ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ἐκ τῶν περὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἀσχολουμένων
ἀφ' οὗ μάλιστα κατὰ τὸ νομοσχέδιον πρόκειται νὰ διδάξῃ παιδαγωγί-
κην. Ὡς ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν τῷ νομοσχεδίῳ ἡ διευθύντρια μειονεκτεῖ τῶν
ἐν τῷ σχολείῳ καθηγητῶν, ὅτινες εἰσὶ διδάκτορες, ἐκτὸς ἂν τὴν θέσιν
τῶν καθηγητῶν καταλάβωσι κατὰ τὸ ἄρθρ. 14 ἀπόφοιτοι τῶν Διδασ-
καλείων δημοδιδάσκαλοι. Ἀλλὰ τότε τὸ ἀνώτερον παρθεναγωγεῖον
εἶνε ἀνώτερον κατὰ τὸ ὄνομα μόνον.

Νομίζομεν, ὅτι καὶ ἡ κατανομή τῶν μαθημάτων δύναται νὰ γείνη
καλλίτερον, ἐκάστου καθηγητοῦ ἢ διδασκάλου λαμβάνοντος ὅσα μαθή-
ματα δύναται νὰ διδάξῃ, ἀναγόμενα εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν κύκλον μαθη-
μάτων καὶ οὐχὶ εἰς διαφόρους π. χ. γυμναστικὴν καὶ γεωμετρίαν,
ὅπερ παρ' ἡμῖν σπανιώτατα ἢ οὐδέποτε ἀπαντᾷ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ
προσώπῳ. Ἐπίσης ἐκπλήττουσιν ἡμᾶς οἱ παχεῖς μισθοὶ καὶ τοῦ ἄλλου
προσωπικοῦ, μάλιστα δὲ τῶν διδασκαλισσῶν τῶν τεχνικῶν μαθημάτων.
Οὕτω ἡ διευθύντρια, ἥτις θὰ διδάσκη 1 τὸ πολὺ ὥραν καθ' ἡμέραν
θὰ λαμβάνη 300 δραχμὰς τὸν μῆνα καὶ πρὸς ἐπιμετρον καὶ δωρεάν καπ-
τοικίαν! Ὡσαύτως ἡ διδασκάλισσα τῶν ἐργοχειρῶν, ἥτις θὰ διδάσκη
1 1/2 ἢ τὸ πολὺ 2 ὥρας καθ' ἡμέραν θὰ λαμβάνη 200 δρ. ἢ δὲ τῆς
ἑρδικῆς καὶ τῆς ἰχνογραφίας, ἥτις θὰ διδάσκη ἄλλας τόσας ὥρας θὰ
λαμβάνη 250 δραχ. κατὰ μῆνα. Καὶ ἐν τῷ τῷ νομοσχέδιον παρέχει

ἀφειδῶς μεγάλους μισθοὺς, ἐπιβάλλει μηνιαῖα διδάκτρα δραχ. 10 εἰς
ἐκάστην μαθήτριαν, ὅπερ οὔτε δίκαιον οὔτε πρέπον εἶναι. Τὰ ἀνώτερα
παρθεναγωγεῖα ἀνάγονται εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν, ἡ δὲ μέση ἐκπαί-
δευσις κατὰ τὸ Σύνταγμα παρέχεται δωρεάν.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης πείθεται τις ὅτι τὸ μόνον καλὸν τοῦ νομο-
σχεδίου τούτου εἶναι ἡ ἰδέα, ἥτις πρέπει νὰ ἐξεύρη ἄλλους τύπους προσ-
φορωτέρους πρὸς ἐφαρμογὴν ἐν τῷ βίῳ. Ἀλλ' ἡ ἐξεύρεσις τῶν τύπων
τούτων δὲν εἶναι ἔργον ἑνός, ἀλλὰ πολλῶν ἀνδρῶν ἀρμοδίων πρὸς τοῦτο.

Δ'. ΤΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ

Τὸ νομοσχέδιον τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως διεξήλθομεν μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις ἄρθρον πρὸς ἄρθρον καὶ ὅλοι ὁμοῦ καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ· διότι ἡ πρώτη αὐτοῦ ἀνάγνωσις ἐνεποίησεν ἡμῖν τὴν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν οὐχὶ τῆς τακτοποιήσεως καὶ τῆς διορθώσεως τῶν σχολείων, ὅπως πάντες ἐπιθυμοῦμεν, ἀλλὰ τῆς συγχύσεως καὶ τῆς ὀπισθοδρομήσεως αὐτοῦ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ βαθυτέρα τοῦ νομοσχεδίου ἐξέτασις δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀρχικὴν ἡμῶν γνώμην, ἀλλὰ τὸναντίον, ὅσοι μᾶλλον ἐμελετῶμεν τοῦτο καὶ παρεβάλλομεν καὶ πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν κειμένους νόμους καὶ πρὸς τοὺς νόμους ἄλλων Ἰσχυραίων κρατῶν, τοσοῦτοι μᾶλλον ἐνισχυόμεθα εἰς τὴν πρώτην ἡμῶν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ συντάξαντες τὸ νομοσχέδιον οὔτε τοὺς ἡμετέρους σχολικοὺς νόμους παλαιού; τε καὶ νέους καλῶς ἐμελέτησαν, οὔτε τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην συνεβουλεύθησαν, οὔτε τὰ παρ' ἄλλων Ἰσχυραίων κρατῶν νομοθετηθέντα καὶ εὐδοκίμως ἐκεῖ ἐφαρμοζόμενα ἐπωφελήθησαν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας ἡμῶν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν σχολικῶν ἡμῶν πραγμάτων, ἀλλὰ πάντα ταῦτα, ὡς μὴ ὄφελε, παριδόντες ἐξεπόνθησαν ἰδιόρρυθμον σύνταγμα σχολικῶν νόμων, μεστὸν παντοδαπῶν σφαλμάτων.

Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ἐκπαίδευσις ἔχει ἀνάγκην ἀναστηλώσεως, ὅτι ἡ κειμένη παρ' ἡμῖν νομοθεσία τῶν σχολείων ἐν πολλοῖς ἀπρηχαιώθη καὶ ὅτι νέαι ἀνάγκαι τῆς κοινωνίας ἀπαιτοῦν ἰδρυσιν νέων σχολείων καὶ βελτίωσιν τῶν ὑπαρχόντων. Καιρὸς εἶναι ἤδη νὰ διαδοθῇ καὶ εἰς τὴν πενιχρὰν καλύβην τοῦ χωρικοῦ ἡ καθολικὴ παιδεία, ὑπὲρ ἧς τοσοῦτοι ἀγῶνες διεξήχθησαν καὶ διεξάγονται εἰσέτι ἐν Ἰσχυρίᾳ ὑπὸ τῶν εὐγενεστάτων αὐτῆς πνευμάτων, καὶ ἧτις ἔφερε τὰ σωτήρια αὐτῆς

ἀποτελέσματα, ὅπου ἐφηρμόσθη. Ἰδρυσιν καλῶν σχολείων πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καλὴ καὶ ἀπρόσκοπος αὐτῶν λειτουργία, πατρικὴ ἐπιτήρησις καὶ προστασία ὑπὸ αὐτῶν τῆς πολιτείας, εἶναι πράγματα, τὰ ὅποια πᾶς τις ὀλοφύχως ποθεῖ νὰ ἴδῃ γινόμενα εἰς τὸν τόπον ἡμῶν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα πρέπει νὰ κανονισθῶσι διὰ καλῶν νόμων, οἵτινες τεθέντες ἀπαξ πρέπει νὰ ζήσωσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἵνα καρποφορήσωσι. Ἡ νομοθεσία εἶναι ὡς ἡ τροφοδότρια γῆ, ἧτις, ἂν μὲν εἶναι καλὴ, τρέφει καὶ αὐξάνει τὰ φυόμενα εἰς αὐτὴν σπέρματα, ἂν δὲ κακὴ, μαραίνει καὶ θανατόνει αὐτά. Διὰ τοῦτο εὐχῆς ἔργον εἶναι νὰ μελετῶνται ἀκριβῶς οἱ νόμοι, πρὶν ψηφισθῶσιν, ἵνα μὴ γίνηται συχνάκις τούτων μεταβολή, ὅπερ κατανατᾶ εἰδὸς τι ἀνομίας. Ἐπίσης ψεκτὴν θεωροῦμεν καὶ τὴν διαδιδόμενην πολὺ δυστυχῶς παρ' ἡμῖν γνώμην, ὅτι οἰοιδήποτε καὶ ἂν ᾖσιν οἱ νόμοι, ἄς ψηφίζωνται προσωρινῶς καὶ ἄς διορθοῦνται κατόπιν. Τοῦτο καὶ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι καλόν, διότι μεταβολὴ ἢ τροποποίησις τῶν νόμων παραβιάζει πολλαχῶς τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν, ὧν πολλοὶ εἶχον τὰς ἐργασίας των κατὰ τοὺς κειμένους νόμους κανονίσῃ, ἀλλὰ ἂν συμβῇ ἢ προσωρινότης αὐτῆ νὰ διαρκέσῃ πολλάκις δεκάδας ἔλας ἐτῶν, ὡς συνέβη μὲ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, ἧτις προσωρινῶς εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἧτις ἐφηρμόσθη 44 ἔλας ἔτη, τότε ἡ παράβλεψις νὰ ψηφίζωνται νόμοι ἀτελεῖς παραβιάζει οὐσιωδῶς τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς μεγάλη παράλειψις τοῦ καθήκοντος. Μάλιστα δὲ ὅταν πρόκειται νὰ ψηφισθῶσι σχολικοὶ νόμοι, οἷος καὶ δυν προτεινόμενος νόμος τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅστις καταστρέφει πρόσωπα, καταστρέφει πράγματα, καταστρέφει νόμους καὶ κανονισμοὺς, μετὰξὺ τῶν ἄλλων καὶ πολλοὺς ἀρίστους θεωρουμένους, καταστρέφει μὲγάλα συμφέροντα συνδεόμενα πρὸς τὴν κρατοῦσαν μέχρι τοῦδε σχολικὴν νομοθεσίαν, καταστρέφει τέλος τὰ πάντα, ἵνα ἐπὶ τῆς τέφρας τούτων δημιουργήσῃ νέαν κατάστασιν πραγμάτων, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ὅπως ἄστοχον καὶ ἀνεφάρμοστον, νομίζομεν ὅτι ἔχουσιν ὕψιστον καθήκον οἱ ἀρμόδιοι νὰ μὴ σπεύσωσιν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τοιούτων νόμων, ἀλλὰ νὰ ἐξετάσωσιν ἂν τὸ προσφερόμενον νέον εἶνε καλλίτερον τοῦ ὑπαρχοντος, ἂν ἀντισταθμίσῃ τὰς γενησομένας βλάβας καὶ ἂν δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν ἐν τῷ μέλλοντι ἀνόρθωσιν τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀληθῆ αὐτῆς πρόοδον. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἡμεῖς ἀμφισβητοῦμεν ὅτι, ἐν ᾧ τὸ νομοσχέδιον συνταράττει τὰ πάντα καὶ καλὰ καὶ κακά, καὶ ἐν ᾧ αἶρει ἀμφοτέρω, εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν θέτει μόνον κακά, πολλαχοῦ

δὲ καὶ χείρονα τῶν ὑπαρχόντων. Διὰ τοῦτο ἐνομιναμεν καθήκον, ὡς ἄνθρωποι γινώσκοντες τὰ σχολικὰ καὶ δικαιοῦμενοι περὶ αὐτῶν νὰ ἔχωμεν γνώμην, νὰ ἐκθέσωμεν αὐτὴν εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀφ' οὗ μάλιστα περιεβλήθημεν μὲ τὴν πληρεξουσιότητα ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ Διδακταλικοῦ συλλόγου νὰ διαφωτίσωμεν τὸ ἔθνος περὶ τῆς ἀληθοῦς τῶν νομοσχεδίων ἀξίας. Ἐλπίζομεν δὲ ἥτι οἱ περὶ τὰ σχολικὰ καταγινόμενοι ἢ οἰδπωςδῆποτε διαφερόμενοι θὰ λάβωσιν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἡμετέρας γνώμης νὰ κρίνωσιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ νομοσχεδίου καὶ ἂν πεισθῶσιν ὅτι τοῦτο θὰ βλάψῃ μᾶλλον ἢ θὰ ὠφελήσῃ νὰ ἐργασθῶσιν, ὅπως μὴ ψηφισθῇ τοῦτο ἐν τῇ βουλῇ εἰσαγόμενον, ἀλλὰ νὰ ἀναμένωσιν, ὅπως παρασκευασθῇ ἄλλο νομοσχέδιον ἀνταποκρινόμενον καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅταν ὤρισε σήμερον αὐτὴν ἀκριβέστερον καὶ ὀρθότερον ἢ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη.

Ἴνα δὲ διευκολύνωμεν τὸν ἀναγνώστην περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ Νομοσχεδίου τούτου, δὲν ἐπιχειροῦμεν νὰ κάμωμεν μακρὰν ἀνάλυσιν τῶν λεπτομερειῶν, ἀλλ' ἀρκούμεθα νὰ ἐξετάσωμεν μόνον τὰς βάσεις αὐτοῦ. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως δὲ ταύτης πιστεύομεν ὅτι θὰ πεισθῇ πᾶς τις, ὅποῖον ἀκροσφαλὲς οἰκοδόμημα ἐπὶ ὕλως σαθρῶν βάσεων στηριζόμενον προσφέρεται διὰ τοῦ νέου τούτου νομοσχεδίου, κατώτερον ἀσυγκρίτως τῶν παρ' ἡμῖν κειμένων νόμων καὶ κανονισμῶν καὶ ὅτι θὰ εἶνε δυστύχημα διὰ τὸν τόπον, ἂν ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ἐκπαίδευσις, ἣτις ἀπὸ τὰ 1878 ἤρξατο ἀναγεινωμένη καὶ χωροῦσα πρὸς τὰ πρόσω, ἀνακοπῇ καὶ δεσμευθῇ διὰ νομοσχεδίων, ἅτινα ψηφιζόμενα δύνανται νὰ πνίξωσι πᾶσαν αὐτενέργειαν καὶ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν πρὸς ὄφελος τῶν σχολείων, νὰ στερήσωσι χιλιάδας λαοῦ καὶ τῶν ἀπλουστάτων γνώσεων τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, νὰ ὑποβιάσωσι πλεῖστα σχολεῖα ὑπάρχοντα ἀπὸ δημοτικῶν εἰς γραμματοσχολεῖα, νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς δημοδιδασκάλους τὴν ἀπογοήτευσιν, ὥστε ν' ἀναγκασθῶσι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ ἔργον των διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐξετάσεων, εἰς ἃς ὑποβάλλονται, διὰ τὰς ἐξευτελιστικὰς καὶ ἀύστηρὰς ποινὰς, εἰς ἃς εἶναι ἐκτεθειμένοι διὰ μηδαμινὰς πολλάκις αἰτίας, ἔων ἡ ἐξακρίβωσις ἀνατίθεται διὰ τῶν νομοσχεδίων εἰς τὰς ἐπιτοπίους ἐφορευτικὰς ἐπιτροπὰς καὶ εἰς τοὺς ἐπιθεωρητὰς τῶν σχολείων, χωρὶς οὐδέ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολογίας νὰ ἀναγνωρίζωσιν εἰς τοὺς δημοδιδασκάλους. Περὶ πάντων τούτων καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων ποιούμεθα εὐθύς λόγον.

ΒΑΣΙΣ ΠΡΩΤΗ.

Ὅταν ἡ κοινότης ἔχῃ κατοίκους ὀλιγωτέρους τῶν 300, ἐκεῖ ἡ Κυβέρνησις δὲν ἰδρύει σχολεῖον, ὅταν δὲ ἔχῃ 300—600, ἐκεῖ ἰδρύει γραμματοσχολεῖα, ὅταν δὲ ἔχῃ κατοίκους περισσοτέρους τῶν 600, ἐκεῖ ἰδρύει δημοτικὸν σχολεῖον» (ὄρα Ἐκπ. Νομοσχ. ἄρθρ 2).

Κατὰ τὴν βᾶσιν ταύτην τοῦ νομοσχεδίου ἐκ πασῶν τῶν κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος.

2445 κοινότητες δὲν ἔχουν καθόλου σχολεῖον

1141 » ἔχουν γραμματοσχολεῖον

794 » » δημοτικὰ σχολεῖα

Δὲν ἠξεύρομεν ἂν δύναται νὰ ρηθῇ μετὰ σπουδαιότητος ὅτι αἱ ἐν Ἑλλάδι κοινότητες αἱ ἔχουσαι πληθυσμὸν ὀλιγώτερον τῶν 300 κατοίκων, αἱ ἔχουσαι ἄρα 299 κατοίκους, δὲν ἔχουσιν οὐδὲν δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ προστασίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἢ ὅπερ ταῦτόν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πρὸς τὰς τοιαύτας κοινότητας οὐδὲν καθήκον ἔχει νὰ φροντίσῃ περὶ ἐκπολιτισμοῦ αὐτῶν καὶ δύναται νὰ ἀπαλλαχθῇ διὰ ῥητοῦ νόμου πάσης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὑποχρεώσεις. Τὸ τοιοῦτο τοσοῦτον ἄστοργον θεωροῦμεν, ὥστε δὲν διστάζομεν νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν γνώμην ταύτην ὡς ὑποβολιμαίαν καὶ νὰ διαχυρισθῶμεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον τοιαύτη γνώμη νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Ἐπικαιδέσεως τῆς Ἑλλάδος. Καθ' ἂν χρόνον ἐν Ἑυρώπῃ λαμβάνουσι πρόνοιαν καὶ περὶ τῶν τυφλῶν καὶ περὶ τῶν κωφάλλων καὶ περὶ τῶν ἡλιθίων καὶ ἰδρύουσιν ἴδια σχολεῖα πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, ἐν Ἑλλάδι καθιεροῦται ὡς δόγμα 2445 κοινότητες ἢ τοιαῖ πλεον τοῦ ἡμίσεως τῶν ὅλων κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ ἔχουσιν οὐδ' ἐν γραμματοσχολεῖον, ἵνα διδαχθῶσιν, ἂν μὴ τι ἄλλο, τοῦλάχιστον τὴν γραφὴν ἵνα σημειώνωσι τὴν ὑπογραφήν των εἰς τὰ διπλότυπα τῆς φορολογίας των!

Ἄλλὰ καὶ περὶ τῶν ἄλλων σχολείων ὅποια πρόνοια λαμβάνεται! Τὸ ἥμισυ τῶν ἰδρυομένων σχολείων εἶνε γραμματοσχολεῖα! Εἴτε γραμματεῖα ταῦτα κληθῶσι, καὶ γραμματιστὰι οἱ γραμματοδιδάσκαλοι, εἴτε ὅπως δήποτε ἄλλως, τὸ βέβαιον, ὅπερ προκύπτει ἐκ τῆς ποιότητος τῶν γραμματιστῶν, ὅτινες θὰ μορφωθῶσιν εἰς τὰ ὑποδιδασκαλεῖα, τὰ ἔχοντα ἐνιαύσιον διδασκαλίαν καὶ προσωπικὸν δύο δημοδιδασκάλους, εἶνε ὅτι καὶ τὰ γραμματεῖα ταῦτα εἶνε ἡ αὐτὴ ἐκδοσις τῶν γραμματοσχολείων μὲ καινούργιον

ἐξώφυλλον καὶ περὶ αὐτῶν θὰ ἰσχύουν, ὅσα ἐν τοῖς νομοσχεδίοις σελ. 23 ἀναγράφονται· καὶ πολλαὶ χιλιάδες δραχμῶν αἰ δαπανηθήσονται δι' αὐτούς, θὰ συντελῶσι εἰς τὴν τελείαν ἐν παντὶ ἀποβαρῶσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν παιδευομένων.... Προτιμότερον νὰ ἀναστρέφωσιν ἐν τῇ φύσει οἱ Ἑλληνόπαιδες παρὰ νὰ διατελῶσιν ὑπὸ τὴν πνιγερὰν ἐπίδρασιν ἀνθρώπων τοιοῦτων, ὅλον, καθόλου εἰπεῖν, εἶνε οἱ γραμματοδιδάσκαλοι.

« Ἀλλ' ὡς νὰ μὴ ἤρκει ὅτι οἱ γραμματισταὶ οὗτοι τῶν νομοσχεδίων ἀτελέστατα μορφοῦνται ἐν τοῖς ὑποδιδασκαλείοις καὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ διδάξωσι καὶ ἀπλουστάτας γνώσεις καὶ εἰς μίαν μόνην τάξιν τοῦ σχολείου, διὰ νὰ ἀποτύχῃσι φκίνεται περιφανῶς, ἐπιβάλλει εἰς αὐτούς ὁ νομοθέτης νὰ τηρῶσι τοὺς μαθητὰς των ὅ ἔτη παρ' ἑαυτοῖς καὶ νὰ διδάσκωσιν αὐτοὶ συνδιδασκτικῶς κατὰ τὸ γερμανικὸν σύστημα, τὸ ἐξαρτῶν τὴν ἐπιτυχίαν τῆς λειτουργίας του ἐκ τῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου. Ὅποια ἡ ἐκ τῶν γραμματείων τούτων ὠφέλεια, εὐκόλως τις μαντεύει. Εἶναι δὲ γελοῖον καὶ νὰ πιστεύῃ τις ὅτι ἐν τοιούτοις γραμματείοις εἶναι δυνατόν νὰ λειτουργήσῃ τὸ Γερμανικὸν σύστημα τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ νὰ ἀναμένωμεν παρὰ γραμματιστῶν ἀτελέστατα μορφωθέντων μόρφωσιν τῶν μαθητῶν οἰανδήποτε καὶ ἐξευγενισμὸν αὐτῶν. Καὶ ὅμως τὰ τοιαῦτα γραμματεῖα δὲν εἶναι ἓν, δὲν εἶναι δύο, δὲν εἶναι ἑκατόν, δὲν εἶναι πεντακόσια, ἀλλὰ 1141, ὧν πολλὰ ἐν κοινότησιν ἰδρῦονται αἴτινες μέχρι τοῦδε εἶχον τακτικὰ δημοτικὰ σχολεῖα, τινὲς δὲ τούτων καὶ πλήρη Ἑλληνικά! Διότι κατὰ τοὺς πίνακας τοῦ νομοσχεδίου σελ. 65, ἐν ἡσήμερον εἶναι συνεσταμένα σχολεῖα 2278, ὧν 480 λειτουργοῦσι διὰ γραμματοδιδασκάλων δι' ἑλλειψιν δημοδιδασκάλων, τὰ νομοσχέδια ἀντὶ νὰ προνοήσωσι περὶ μορφώσεως δημοδιδασκάλων, ἵνα λειτουργήσωσι καὶ τὰ 480 κανονικῶς, ἀντὶ μάλιστα νὰ προνοήσωσι καὶ περὶ αὐξήσεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, τούναντιον καταργοῦσι 62 δημοτικὰ σχολεῖα καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι οὐδὲ γραμματοδιδάσκαλος εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐργάζηται ἐν αὐτοῖς, ἐκ δὲ τῶν ὑπολειπομένων 2216 σχολείων 1141 ὑποβιβάζουσιν εἰς γραμματεῖα, καὶ διατηροῦσιν ἐκ τῶν 2278 σχολείων τακτικὰ δημοτικὰ σχολεῖα μόνον 1173!

Τί δὲ δύναται ἐκ τῆς πρώτης ταύτης βάσεως τῶν νομοσχεδίων νὰ θεωρηθῇ ὑγιὲς; ὅτι διατηροῦνται δημοτικὰ σχολεῖα εἰς 794 κοινότητας. Ἀλλὰ κατωτέρω θὰ ἀποδείξωμεν ὅτι καὶ τὰ σχολεῖα ταῦτα ποικίλους λαμβάνοντα μετασχηματισμούς καὶ ἐργαζόμενα κατὰ πλημμελέστατον πρόγραμμα συνημμένον ἐν τοῖς νομοσχεδίοις καὶ διδασκόμενα ὑπὸ διδα-

σκάλων ἀτελῶς ἐν μονοτάκτοις διδασκαλείοις παιδευθέντων, εἶναι σχολεῖα ἀτροφικὰ καὶ οὐδὲ αὐτὰ ἱκανὰ νὰ φανῶσιν ἄξια τοῦ προορισμοῦ των, πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ ἀναπληρώσωσι τὰ Ἑλληνικά σχολεῖα, τὰ ὅποια μετὰ πολλῆς εὐκολίας καταργοῦνται διὰ τῶν νομοσχεδίων.

Ὡστε ἡ πρώτη βᾶσις τῶν νομοσχεδίων, κατὰ τὴν ὁποίαν 2445 κοινότητες μένουσιν ἄνευ σχολείων, 1141 κοινότητες λαμβάνουσιν ἀτελέστατα σχολεῖα, τὰ γραμματεῖα. καὶ 794 κοινότητες λαμβάνουσι διαστραμμένα σχολεῖα καὶ κατὰ τὸ πρόγραμμα καὶ κατὰ τὸν διοργανισμόν των, εἶναι ὅλως σαθρὰ καὶ ἀνεπιτήδειοι νὰ βαστάσῃ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, ὅλον πρέπει καὶ δύναται σήμερον νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΒΑΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Τὸ δέκατον τῶν κατοίκων πάσης κοινότητος ἐμφαίνει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐχόντων τὴν νόμιμον ἡλικίαν νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως παιδῶν ἀρρένων τε καὶ θηλέων. Τούτων δὲ τὰ μὲν $\frac{3}{5}$ εἶναι ἄρρενα, τὰ δὲ $\frac{2}{5}$ θήλεα. (ὅρ. Ἐκπαιδ. Νομοσχ. σελ. 4 ἄρ. 4).

Ἡ βᾶσις αὕτη τοῦ νομοσχεδίου φαίνεται ἐντελῶς ἀνυπόστατος. Ἡ ἀναλογία τῶν μαθητῶν τῶν παιδῶν πρὸς τὸν ὅλικόν πληθυσμὸν ποικίλλει κατὰ τὰς διαφόρους κοινότητας καὶ δύναται νὰ φθάσῃ πολλαχοῦ μέχρι τῶν 0,5—0,20. Ἐπίσης πλημμελής εἶναι καὶ ἡ ἀναλογία τῶν ἀρρένων πρὸς τὰ θήλεα ὅλον 60:40. Παραδείγματα ἡδυνάμεθα νὰ φέρωμεν πλεῖστα ὑπὲρ τῆς γνώμης ἡμῶν. Καὶ ὅμως ὁ νομοθέτης ἐπὶ τοιαύτης βάσεως στηριζόμενος ὥρισε τὸ εἶδος τῶν σχολείων τῶν κοινοτήτων δηλ. νὰ ἔχωσιν ἢ γραμματοσχολεῖα ἢ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν διαφόρων φάσεων, ὡς ἐκθέτουσι ταύτας τὰ νομοσχέδια.

Ἄν ἤδη ἡ ἀναλογία τῶν φοιτῶντων μαθητῶν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι 50/0, συγκριτικῶς πρὸς τὸν ὅλον πληθυσμὸν τοῦ κράτους, τοῦτο δὲν μαρτυρεῖ ἀκηδεῖαν τῆς οἰκογενείας νὰ στέλλῃ τὰ τέκνα τῆς εἰς τὸ σχολεῖον οὐδὲ πρέπει ἀπατώμενοι ἐκ τῆς ψευδοῦς ταύτης ἀναλογίας νὰ νομίζωμεν ὅτι θὰ κατορθώσωμεν μέγα, ἐὰν αὐξήσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ σχολεῖα μαθητῶν μέχρι τοῦ 100/0, διότι τοιαύτη ἀναλογία καὶ μείζων ἴσως ὑπάρχει καὶ σήμερον παρ' ἡμῶν. Ἴδου δὲ τί συμβαίνει. Ἐπειδὴ πάμπολλαι κοινότητες στεροῦνται ἐντελῶς σχολείων, πλεῖσται δὲ παρθεναγωγείων, εἰς τοιαύτας κοινό-

τητας βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν μαθηταὶ οὐδὲ ἐπιτρέπεται τὰς τοιαύτας κοινότητας νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς δυστροπούσας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος αὐτῶν νὰ στέλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τὸ σχολεῖον, ἀφ' οὗ δὲν ἔχουσι σχολεῖα. Τούτου οὕτως ἔχοντος, ἐὰν ἰδρυθῶσι πανταχοῦ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων, ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν θὰ ὑπερβῆκατὰ πολὺ τὴν ἀναλογίαν $100/0$ ἐπὶ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Ἐξ τούτου δὲ θὰ συντελέσῃ καὶ ἡ αὐξήσις τῆς μαθητείας ἀπὸ ἑαυτοῦ εἰς βετῆ, ἔνεκα τῆς ὁποίας οἱ μαθηταὶ θὰ μένωσι 2 ἔτη περισσότερον εἰς τὰ σχολεῖα, ἐπαμένως ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν θὰ αὐξήσῃ ἐπαισθητῶς. Καὶ δὲν βλέπομεν διατὶ ἡ ἀναλογία τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων πρὸς τὸν ὅλον πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ εἶναι, ὡς καὶ ἐν Γερμανίᾳ, $170/0$, ἀφ' οὗ οἱ συμπολίται ἡμῶν φύτει ὄντες φιλομαθεῖς οἴκοθεν στέλλουσι τὰ τέκνα των εἰς τὰ σχολεῖα, καθιστῶντες οὕτω περιττὸν πάντα ἐξαναγκασμὸν, ὅπως εἶναι εἰς ἄλλα κράτη! Ἄλλ' εὐθὺς ὡς παραδεχθῶμεν μεγαλύτεραν ἀναλογίαν, τότε αὐξάνουν τῶν σχολείων αἱ ἀπαιτήσεις καὶ αἱ δαπάναι διπλασιάζονται ἢ καὶ τριπλασιάζονται καὶ εἶναι ἀνάγκη τότε νὰ κάμωμεν ἄλλας σκέψεις ἐπὶ ἄλλων βάσεων. Καὶ ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν τοῦτο οὐχὶ μόνον χάριν τῶν δαπανῶν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλου λόγου ἐπίσης σπουδαίου. Ὁ νομοθέτης στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ψευδοῦς ταύτης ἀναλογίας ὅτι εἰς πᾶσαν κοινότητα τὰ $100/0$ μόνον τῶν κατοίκων εἶναι μαθηταὶ ὥρισε κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην διάφορα εἶδη σχολείων, ἄλλα μὲν ἀτελέστερα, ἄλλα δὲ τελειότερα καὶ οὕτως ἐδέσμευσε πλείστας κοινότητας μὲ τὴν ιδέαν ὅτι θὰ εἶναι ἐν αὐταῖς ὀλίγοι μαθηταὶ, ἵνα ἔχωσι διὰ παντὸς γραμματοσχολεῖα, ἐν ᾧ ἠδύναντο καὶ ἔπρεπε νὰ ἔχωσι δημοτικὰ σχολεῖα.

Βεβαίως ἡ ἰδρυσις σχολείων ταπεινοτέρων καὶ τῶν δημοτικῶν, τῶν καλουμένων γραμματείων, καθ' ἑαυτὸ τοῦ πράγματος ἐξεταζομένου, εἶναι εἰς ἄκρον πλημμελής καὶ ἀναχρονισμὸς ἀδικαιολόγητος. Ὅτε ἐν ἔτει 1834 διὰ τοῦ νόμου ἐπετρέπετο νὰ ὑφίστανται τοιαῦτα σχολεῖα, ὑπῆρχον τότε λόγοι ἰσχυροί, ἡ ἔλλειψις δημοδιδασκάλων, καὶ τὰ γραμματοσχολεῖα ἐμελλον προϊόντος τοῦ χρόνου, παρασκευαζομένων διδασκάλων νὰ μεταβληθῶσιν εἰς δημοτικὰ σχολεῖα. Καὶ οὕτως ἔγεινε ἐπὶ πολλῶν γραμματοσχολείων. Ἄλλ' ἤδη διὰ τῶν νομοσχεδίων τὸ ἐν ἔτει 1834 θεωρούμενον προσωρινὸν λαμβάνει σταθερὰν μορφήν καὶ θεωρεῖται κανονικὸν καὶ ὑδρύνεται καὶ ὑποδιδασκαλεῖα πρὸς παρασκευὴν γραμματοδιδασκάλων καὶ οὕτω διαϊωνίζεται τὸ κακόν, τὸ ὑποῖον πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ

ἔχη ἐκλείψῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι τὰ γραμματεῖα τῶν νομοσχεδίων πρέπει νὰ διαγραφῶσι καὶ νὰ ἰδρυθῶσι πανταχοῦ δημοτικὰ σχολεῖα. Τὰ ἀτελῆ καὶ τὰ προσωρινὰ μέτρα νομίζομεν ὅτι ἱκανῶς ἐφηρμόσθησαν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἱκανῶς αὐτὴν ἐζήμωσαν. Ἄλλ' ἐὰν ὁ νομοθέτης ἐπιθυμῇ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἰδρυσιν γραμματείων, νομίζομεν ὅτι κανόνα πρὸς ἰδρυσιν τοιούτων σχολείων πρέπει νὰ λάβῃ ἄλλον ἢ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων καὶ νὰ μὴ καταδικάσῃ ἐκ τῶν προτέρων πληθῆ σχολεῖα νὰ λάβωσι τὸν τύπον τῶν γραμματείων, ἀφ' οὗ τὰ σχολεῖα ταῦτα εἶναι τὸ ἀτελέστατον εἶδος τῶν σχολείων, ἀφ' οὗ καὶ ὁ νόμος τοῦ 1834 εἰς οὐδένα ἠθέλησε αὐτὰ νὰ ὑπαγάγῃ κανονισμόν· διότι ἠλπίζε ὅτι τάχιστα θὰ ἐξέλιπον.

ΒΑΣΙΣ ΤΡΙΤΗ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων ἐν ἐκάστῳ σχολεῖῳ ὀρίζεται, ἐὰν διαιρέσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν ἐν μὲν ταῖς κώμαις διὰ τοῦ 50, ἐν δὲ ταῖς κωμοπόλεσι διὰ τοῦ 60, ἐν δὲ ταῖς πόλεσι διὰ τοῦ 70. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν διαίρεσιν ὑπολειφθῇ κατάλοιπον, τότε διορίζεται καὶ δεῦτερος διδάσκαλος, ἐν τὸ κατάλοιπον τοῦτο εἶναι ἐν μὲν ταῖς κώμαις ἀνώτερον τοῦ 25, ἐν δὲ ταῖς κωμοπόλεσιν ἀνώτερον τοῦ 30, ἐν δὲ ταῖς πόλεσιν ἀνώτερον τοῦ 35· (ὄρα Ἐκπ. Νομοσχ. σελ. 4 ἄρθρ. 5. καὶ 10).

Διατὶ ὁ νομοθέτης μεταχειρίζεται διάφορον διαίρεσιν πρὸς εὔρεσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδασκάλων, ἀφ' οὗ ὅλα τὰ σχολεῖα, περὶ ὧν πρόκειται ἐν ταῦθα, εἶναι δημοτικά, τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν. Ἐπειτα δὲν θέτει ὠρισμένως τὰ ὅρια τῆς κωμοπόλεως καὶ πόλεως, ὅπερ εἶναι ἀναγκασιότατον καθ' ἣν παραδέχεται ἀρχήν, καὶ οὕτως ἐκ τῆς ἀοριστίας ταύτης προκύπτουσι πολλὰ ἄτοπα εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδασκάλων. Πλείστα παραδείγματα ἐξ αὐτῶν τῶν πινάκων τοῦ νομοσχεδίου ἠδυνάμεθα νὰ καταλέξωμεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα εὐκόλως δύναται νὰ εὔρη ὁ ἀναγνώστης, ἡμεῖς παραθέτομεν τὰ ἐξῆς μόνον.

Τὴν Κηφισίαν ὁ νομοθέτης δέχεται ὡς πόλιν καὶ ὀρίζει 1 διδάσκαλον διὰ 93 μαθητάς. Ἐπ' Ἰσθμῶν καὶ τὰ κάτω Πατήσια θεωρεῖ πόλιν καὶ ὀρίζει 92 μαθητάς ὑπὸ 1 διδάσκαλον. Τὸ Μουσταφοῦλι τῆς Ἀκαρνανίας ὡσαύτως χαρακτηρίζεται ὡς πόλιν καὶ τὰττει 99 μαθητάς ὑπὸ 1 διδάσκαλον (ὄρα Ἐκπαιδ. Νομοσχ. σελ. 33). Ἐνῶ τὰ Κουτουλίστια ἐν τῷ αὐτῷ νομῷ τὰ ἔχοντα 127 μαθητάς ἔχουσι 3 διδασκάλους. Τὸ δὲ Ἄρ-

γος ἐν τῷ πίνακι σελ. 34 κυμαίνεται μεταξὺ πόλεως καὶ κωμοπόλεως καὶ διὰ τοῦτο, ἐν ᾧ ἔπρεπε ὡς πόλις μὲν νὰ ἔχη 14 διδασκάλους, ὡς κωμόπολις δὲ 16, δρίζεται αὐθαίρετως νὰ ἔχη 15 διδασκάλους καὶ οὕτω τὸ νομοσχέδιον ἀναιρεῖ ὡς πρὸς τοῦτο αὐτὸ ἑαυτὸ. Πλείστα παραδειγ-
ματα ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐκ τῶν πινάκων αὐτῶν, καθ' ἃ 95 μαθη-
ταὶ λ. χ. ἐν Παλαιοβράχοις τῆς Φθιώτιδος διδάσκονται παρ' ἑνὸς διδα-
σκάλου, 110 εἰς τὰ Ἰζιότῃ Μεγάλα, παρὰ 2 διδασκάλων, 131 εἰς τὰ
μεγάλα Καλύβια παρὰ 3 διδασκάλων. Οὕτως ἀνοίγεται εἰς τὸν Ὑπουργ-
γὸν τῆς Ἐκπαιδεύσεως εὐρύτατον στάδιον νὰ διορίζῃ διδασκάλους περισ-
σοτέρους ἢ ὀλιγωτέρους, κατὰ τὸν χαρακτηρησμὸν τῶν κοινοτήτων ὡς πό-
λεων ἢ κωμοπόλεων, ὃν ἠθέλην εἰς αὐτάς δώσειν. Πῶς τοιαῦτα ὄντως τῆς
φαντασίας παίγνια ἐγράφησαν ὡς πράγματα ἐν νομοσχεδίοις, φαίνεται
ἡμῖν λίαν ἄπορον.

Νομίζομεν ὅτι ὁ συντάκτης τῶν νομοσχεδίων, ἀφ' οὗ ἀπέφυγεν ἐπι-
μελῶς νὰ συμβουλευθῇ τοὺς παρ' ἡμῖν παιδαγωγικούς, οἵτινες καὶ ἐν
Γερμανίᾳ ἠσχολήθησαν περὶ τοιαῦτα πρακτικὰ ζητήματα καὶ ἐν Ἑλ-
λάδι ταῦτα ἐφήρμοσαν, καὶ παρ' ὧν ἠδύνατο καὶ πρακτικώτερα καὶ
ὀλιγοδαπανώτερα μέτρα πρὸς τακτοποίησιν τῶν ἡμετέρων σχολείων
νὰ ἀκούσῃ, εἶχε καθῆκον διὰ τοῦτο ἀκριβέστερον καὶ ἐπιμελέστερον νὰ
μελετήσῃ τί ὁ ἄλλος κόσμος, ὅπου τοιοῦτον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα λει-
τουργεῖ ἐπὶ αἰῶνας λίαν εὐδοκίμως, σκέπτεται καὶ πράττει, καὶ τότε θὰ
ἐμάνθανε νὰ μὴ ζητῇ ἑξατάξια καὶ πολυτάξια σχολεῖα μὲ σωρὸν διδα-
σκάλων καὶ μὲ δαπάνας ἀσκόπους, ἀλλὰ θὰ ἔπραττεν ὅ,τι ἐκεῖνοι πράτ-
τουσιν. Οἱ Γερμανοὶ ἔχουσιν ὀκταετῆ κύκλον μαθημάτων ἐν τοῖς δημοτι-
κοῖς τῶν σχολείοις. Ἄλλ' εἰς οὐδενὸς τῶν νῦν ἐπῆλθέ τι νὰ προτείνῃ
ὀκτατάξια σχολεῖα, οὔτε ἑπτατάξια, ἀλλὰ μόνον τριτάξια ἢ τὸ πολὺ
τετρατάξια καὶ μόνον εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ἀναφαίνονται πλήρη scho-
λεῖα μὲ 6 μόνον διδασκάλους οὐχὶ μὲ 8. Ἐπίσης παρὰ τῶν Γερμανῶν
θὰ ἐμάνθανεν ὅτι εἰς ἕκαστον δημοδιδάσκαλον ἔρριζουσι 80—120 μαθη-
τάς νὰ διδάσκῃ διαφόρων ἰδυνάμεων. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δὲν
ιδρύουσι ὑποδιδασκαλεῖα οὐδέ ἔχουσι γραμματιστάς, ἀλλὰ διδασκάλους
μορφουμένους ἐν Διδασκαλείοις μὲ τετραετῆ ἢ ἑξαετῆ φοίτησιν, ἂν εἰς τὰ
Διδασκαλεῖα ταῦτα συμπεριλάβωμεν καὶ τὰ προπαρασκευαστικὰ αὐτῶν
σχολείων (praeparanden Anstalt.)

Νομίζομεν ὅτι τὸ παράδειγμα τῶν Γερμανῶν χωροῦντων μετὰ περι-
σκέψεως μοναδικῆς δύναται νὰ σώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ αὐτοσχεδιασμοῦ, ὧν ἡ

ἀποτυχία εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένη πρὸς βλάβην μεγάλην
τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ. Ὡστε καὶ τὴν βάσιν ταύτην τῶν νομοσχε-
δίων θεωροῦμεν λίαν ἡμαρτημένην.

ΒΑΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ.

«Τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἢ δημοτικὰ scho-
λεῖα ἢ γραμματεῖα. Καὶ τὰ μὲν δημοτικὰ σχολεῖα ἔχουσιν 7 φάσεις,
ἧτοι εἶναι:

1) πλήρη μὲ 6 τάξεις καὶ μὲ 6 διδασκάλους

2) πολυτάξια μὲ 6 τάξεις καὶ μὲ 5 διδασκάλους

3) πολυτάξια μὲ 6 τάξεις καὶ μὲ 4 διδασκάλους

4) πολυτάξια μὲ 6 τάξεις καὶ μὲ 3 διδασκάλους

5) διτάξια μὲ 6 τάξεις καὶ μὲ 2 διδασκάλους

6) μονοτάξια μὲ 6 τάξεις καὶ μὲ 1 διδάσκαλον

7) ἡμιημερήσια μὲ 6 τάξεις, καὶ μὲ 1 διδάσκαλον, ἀλλὰ κατὰ
τὸ ἡμισυ μόνον τῆς ἡμέρας ἐργαζόμενα.

Τὰ δὲ γραμματεῖα εἶναι τεσσάρων εἰδῶν, πρώτης τάξεως, δευτέρας
τάξεως καὶ τρίτης τάξεως ὡς καὶ ἡμιημερήσια γραμματεῖα. Σημειωτέον δὲ
ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων καὶ εἰς τὰ πλήρη σχολεῖα καὶ εἰς τὰ πο-
λυτάξια ἐλαττοῦται, ἂν παρουσιασθῶν δύο συνεχεῖς τάξεις τοῦ scho-
λείου ἔχουσαι κατὰ τὰ $\frac{3}{5}$ μικρότερον ἀριθμὸν τοῦ νομίμου ἢ καὶ μίαν
τάξιν ἔχουσα ἀριθμὸν μικρότερον τοῦ ἡμίσεος τοῦ νομίμου. (Πρβλ.
Ἐκπαιδ. νομοσχ. σελ. 4 ἄρθρ. 7, 8, 10, 11, 12).

Ὁ νομοθέτης ἐν τῇ εἰσαγωγικῇ ἐκθέσει κατακρίνει τὸ πολύμορφον
τῆς ἰσχυροῦσης σχολικῆς νομοθεσίας. Ἄν δὲ παραβάλωμεν τὰ εἶδη τοῦ
σχολείου τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τὰ ὑπάρχοντα παρ' ἡμῖν κατὰ
τοὺς κειμένους νόμους, τὰ ὁποῖα ὡς γνωστὸν εἶναι δύο δημοτικὰ σχολεῖα
καὶ γραμματοσχολεῖα πρὸς τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν τῶν εἰσαγομένων ἤδη
διὰ τῶν νομοσχεδίων ἐκπλησσομεθα καὶ δικαίως διὰ τὸ πολυπλοκὸν
καὶ πολύμορφον καὶ δυσεφάρμοστον τῶν προτεινομένων. Καὶ πρῶτον ὡς
πρὸς τὴν διάκρισιν τῶν σχολείων εἰς δημοτικὰ σχολεῖα καὶ γραμματο-
σχολεῖα ἡμεῖς νομίζομεν καθῆκον νὰ κηρυχθῶμεν ἀντικρὺς ἐχθροὶ αὐτῆς.
Τὰ μονοτάξια σχολεῖα, ὡς θὰ ἀποδείξωμεν εὐθὺς κατωτέρω, εἶναι ἀρ-
κούντως ταπεινά καὶ ἀτελῆ, μάλιστα δὲ ἂν λειτουργήσῃ κατὰ τὸ
πλημμελέστατον πρόγραμμα τὸ συνημμένον εἰς τὰ νομοσχέδια, ὥστε

καλὸν εἶναι νὰ μὴ ζητῶμεν καὶ τῶν σχολείων τούτων ἀκόμη ταπεινότερα. Ἄν θέλωμεν ἔστω καὶ ἐλάχιστόν τι νὰ ἐπιδιώξωμεν ἐκ τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκουσι τὰ νεώτερα σχολεῖα ἐν Ἑυρώπῃ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ, ὀφείλομεν κατ' ἀνάγκην νὰ ἐγκαταλίπωμεν τύπους μεσαιωνικοῦ γραμματοδιδασκάλων καὶ γραμματοσχολεῖων καὶ νὰ ἰδρύσωμεν πανταχοῦ δημοτικὰ σχολεῖα μετὰ διδασκάλους μορφωθέντας καλῶς ἐντελείοις διδασκαλείοις. Ἄλλως ἂν δὲν θέλωμεν νὰ πράξωμεν τοῦτο, ἂν νομίζωμεν ὅτι ὀλίγη μηχανικὴ ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ καὶ ὀλίγη ἀριθμητικὴ εἶναι ἀρκετὰ ἐφόδια διὰ τὸν σημερινὸν Ἕλληνα, τότε πρέπει νὰ δηλώσωμεν τοῦτο σαφῶς καὶ τότε μάλιστα πρὸς τοιοῦτους ταπεινοὺς σκοποὺς δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν καὶ οἱ γραμματισταὶ τῶν νομοσχεδίων καὶ τὰ γραμματεῖα αὐτῶν, ἀπαράλλακτα ὡς ἐγένετο πρότερον διὰ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Μάλιστα δὲν βλέπω τὸν λόγον διατὶ νὰ μὴ γείνη τῶν μηχανικῶν αὐτῆς μεθόδου, ἃς ἔχομεν ἤδη παρεσκευασμένας παρὰ τῶν παλαιότερων, πάλιν χρῆσις πρὸς μετάδοσιν μηχανικῶν τινῶν ἐμπειριῶν χρησίμων εἰς τὸν βίον. Ἄλλὰ τὰ νομοσχέδια ἐπιδιώκουσι ὑψηλοτέρους σκοποὺς, θέλουσι μόρφωσιν τῶν μαθητῶν καὶ ἐξαίρουσι πολὺ τὴν δύναμιν τῆς προσωπικότητος τοῦ διδασκάλου. Καὶ εἰς τοῦτο συμφωνοῦμεν καὶ ἡμεῖς. Μόνον ὡς πρὸς τὰ μέσα διαφωνοῦμεν. Ἄνωτερον σύστημα ἐκπαιδευτικόν, οἷον εἶναι τὸ Γερμανικόν, νομίζομεν ὅτι μόνον διὰ τελείως παρεσκευασμένων δημοδιδασκάλων δύναται νὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ εὐδοκμήσῃ. Ἄλλως ἂν ἀφεθῆ εἰς χεῖρας ἀδεξίους, ἂν παραδοθῆ εἰς τοὺς γραμματιστὰς τῶν νομοσχεδίων, οἵτινες θὰ μορφωθῶσι διὰ δύο δημοδιδασκάλων ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ἐν τοῖς ὑποδιδασκαλείοις, ἀναμφιβόλως θὰ βλάβῃ μᾶλλον ἢ θὰ ὠφελήσῃ. Διότι ὅσοι τελειότερον εἶναι τὸ σύστημα, τόσοι τελειότερον ἀπαιτεῖ διδάσκαλον, ἀπαράλλακτα ὡς συμβαίνει εἰς τὸ τελειότερον ἐργαλεῖον, ὅπερ εἰς χεῖρας ἀδεξίου ἐργάτου γίνεται παρατίον βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας. Καὶ διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ἀποκρούσωμεν τὰ γραμματεῖα καὶ τοὺς γραμματιστὰς τῶν νομοσχεδίων.

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα εἶδη τῶν σχολείων ἔχομεν ἀντιρρήσεις. Καὶ πρῶτον νομίζομεν ὅτι ὁ διαχωρισμὸς ἢ ἡ συγχώνευσις τῶν τάξεων εἰς τὰ πλήρη καὶ πολυτάξια σχολεῖα δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτηθῆ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν τῶν τάξεων. Ὄταν δύο τάξεις συγχωνεύωνται καὶ συνδιδάσκωνται παρ' ἑνὸς διδασκάλου, τὰ ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας ἀναντιρρήτως θὰ εἶναι κατώτερα ἢ ἂν ἐκάστη τάξις ἐδιδά-

σκατο κεχωρισμένως παρ' ἰδίου διδασκάλου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰ νομοσχέδια εἰς τὰ πλήρη σχολεῖα καὶ εἰς τὰ πολυτάξια ἀποδίδεται μεγάλη σημασία, διότι τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐν τῷ μέλλοντι θὰ παρέχωσι τὴν παιδείαν, ἣν πρότερον παρεῖχε τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὸ ἐλληνικὸν ὁμοῦ ἢ μᾶλλον αἱ δύο πρῶται τάξεις αὐτῶν νομίζομεν ὅτι δὲν πρέπει τὰ σχολεῖα ταῦτα νὰ παραλλάσσωσι, ἀλλὰ νὰ τηρῶσιν αὐστηρῶς τὸν ἀναλελυμένον αὐτῶν τύπον ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν. Ἐν παρόδῳ δὲ σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι δὲν θεωροῦμεν καθόλου πρακτικὴν τὴν σκέψιν τῆς συγχωνεύσεως τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων μετὰ τῶν δημοτικῶν. Τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἠδύναντο νὰ βελτιωθῶσι, χωρὶς νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν διάλυσιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, τὰ ὅποια ἔχουν πρὸς ἄλλον σκοπὸν νὰ ἐργασθοῦν ἢ πρὸς ἐκεῖνον, πρὸς ὃν ἐργάζονται τὰ δημοτικά.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἡμιημερήσια σχολεῖα δὲν βλέπομεν διὰ τί ὁ νομοθέτης θέλει καὶ τῶν γραμματεῶν νὰ ἰδρύσῃ ἀκόμη κατώτερα σχολεῖα. Μάλιστα δὲ κατὰ τὸ ἄρθρον 14 τοῦ νομοσχεδίου δὲν εἶναι καὶ ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι τοιαῦτα σχολεῖα, ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ τοῦ ἑνὸς χωρίου δύνανται νὰ μεταβαίνωσι εἰς τὸ πλησίον κείμενον χωρίον, ὅπου θὰ ἐργάζεται τὸ σχολεῖον καὶ νὰ παραμένωσι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν διδασκόμενοι. Σημειωτέον δὲ ἐνταῦθα ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔλυσε τὸ ζήτημα τῶν πλησιοχώρων ἐλληνικῶν κοινοτήτων πρακτικώτερον τῶν νομοσχεδίων ἰδρύσας σχολεῖα ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀποστάσεως ὄλων τῶν χωρίων, ὥστε νὰ δύνανται ἀνετώτερον εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο νὰ φοιτῶσιν οἱ παῖδες ὄλων τῶν χωρίων. Τοιαῦτα σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι ἱκανά, τὰ ὅποια ἀποροῦμεν πῶς δὲν ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὰ νομοσχέδια νὰ προτιμηθῶσι τῶν ἡμιημερησίων.

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ εἶδους τῶν μονοταξίων, ὡς παρουσιάζονται ἐν τοῖς νομοσχεδίοις; Ὡς νὰ μὴ ἤρκει ὁ παράδοξος καὶ ἀνήκουστος διίσχυρισμὸς τοῦ νομοθέτου ὅτι τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐξισοῦνται πρὸς τὰ ἄλλα σχολεῖα καὶ κατὰ τὴν παιδευτικὴν τῶν δύναμιν καὶ κατὰ τὸ ποσὸν τῆς γνώσεως, ἃς παρέχουσι τοῖς μαθηταῖς (ὄρα Ἐκπαιδ. νομοσχεδ. σελ. 73), ἐν ᾧ κατὰ τὴν ὁμόφωνον ὄλου τοῦ κόσμου γνώμην θεωροῦνται σχολεῖα ἀνάγκης καὶ κατώτερα ἀσυγκρίτως τῶν σχολείων τῶν ἐχόντων περισσοτέρους τοῦ ἑνὸς διδασκάλους, συνῆψε πρὸς τούτοις καὶ ἐν παραδοξότατον πρόγραμμα, ἐν ᾧ ἀναγράφονται ἀπὸ 27 ἕως 30 καὶ περισσότερα μαθήματα καθ' ἡμέραν, τὰ ὅποια θὰ διδάσκῃ 1 διδάσκαλος ἢ γραμμα-

τιστής (διότι και τὰ γραμματεῖα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ λειτουργήσωσιν) ἐπὶ 10 ἢ 15 λεπτὰ τῆς ὥρας ἕκαστον δι' ἑκάστην τάξιν ἀπὸ τῆς ὥρας 8 μέχρι τῆς 11 1/2 π. μ. ἄνευ διακοπῆς οὐδεμιᾶς οὔτε διὰ τὸν διδάσκαλον οὔτε διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ κατόπιν πάλιν ἀπὸ τῆς 1 μέχρι τῆς 4 ὥρ. μ. μ. Καὶ ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἀτοπιώτατον τοῦτο παιγνίδιον, διότι ὡς παιγνίδιον μονὸν δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ οὐχὶ ὡς πρόγραμμα σχολείου, καθ' ἑλὴν τὴν ἐβδομάδα καταπονουμένου μέχρι βραδείας ἐξαντλήσεως τοῦ διδασκάλου, καταπονουμένων τῶν μαθητῶν μὲ σχετικῶς ἐλαχίστην ἢ οὐδεμίαν ὠφέλειαν· διότι πῶς δύναται νὰ ἀναμῆνῃ τις ἐκ σχολείου τοιοῦτου ὠφέλειαν, ἀφ' οὗ τὰ σπουδαιότατα τῶν μαθημάτων ὡς τὰ ὀρθοκεντρικὰ διδάσκονται ἐπὶ 45 λεπτὰ τὴν ἐβδομάδα εἰς ἑκάστην τάξιν, τινὰ δὲ, τὰ πρῶτα παιδεύματα κατὰ τὰ νομοσχέδια ὡς ἡ φθδική, διδάσκονται ἐπὶ 10 λεπτὰ τῆς ὥρας καθ' ἐβδομάδα (βρα Ἐκπαιδ. νομοσχ. σελ. 27). Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς ὥρας τῆς φοιτήσεως τῶν διαφόρων τάξεων εἰς τὰ σχολεῖα; Ἰδῶ ὑπάρχει ἡ μεγαλειτέρα ἀκαταστασία. Οὕτω ἡ πρώτη τάξις ἢ κατωτέρα τὴν μὲν Δευτέραν ἔρχεται τὴν 8ην ὥρ. πρωί, ἐν ᾧ ἡ μεγαλειτέρα, ἢ ἕκτη ἔρχεται τὴν 9 1/4 ὥρ., ἐν ᾧ τὸ ἐναντίον ἂν συνέβαινε θὰ ἦτο τὸ ὀρθότερον διότι οἱ μεγαλιτέροι μαθηταὶ 11ετείς καὶ 12ετείς δύνανται καὶ ἐνωρίτερον νὰ ἐγείρωνται καὶ εἰς τὸ ψῦχος τοῦ χειμῶνος περισσότερον νὰ ἀντέχῃσι τῶν θετῶν καὶ Τετῶν μαθητῶν καὶ αὐτοὶ πρέπει νὰ φοιτῶσι πρότερον τῶν ἄλλων, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἡ διάταξις αὕτη εἶναι ὀρθή. Ἀλλὰ τὴν Τετάρτην ἡμέραν ἡ πρώτη τάξις προσέρχεται εἰς τὸ σχολεῖον τὴν 8 ὥραν καὶ 45 λεπτὰ, ἡ δὲ ἕκτη τάξις τὴν 8 ὥραν καὶ 30 λεπτὰ. Μετὰ μεσημβρίαν ἡ μὲν πρώτη τάξις προσέρχεται τὴν μὲν Δευτέραν κατὰ τὴν 1 ὥραν, τὴν δὲ Τρίτην κατὰ τὴν 1 ὥραν καὶ 30 λεπτὰ, ἐν ᾧ ἡ ἕκτη τάξις ἔρχεται τὴν μὲν Δευτέραν κατὰ τὴν 2 ὥραν, τὴν δὲ Τρίτην κατὰ τὴν 1 ὥραν καὶ 30 λεπτὰ. Ἐπίτηδες περιορίσθημεν εἰς τὰς δύο μόνον ἄκρας τάξεις, ἵνα δείξωμεν τὸ ἀκατάστατον τοῦ προγράμματος. Ἄν δὲ ἐκθέσωμεν καὶ πότε ἔρχεται ἑκάστη τῶν ἄλλων τάξεων π. χ. ἡ δευτέρα τὴν 8 1/4, ἡ τρίτη τὴν 8 1/2, ἡ τετάρτη τὴν 8 3/4 κλπ. τότε τὸ τοιοῦτο σχολεῖον μειονεκτεῖ καὶ τοῦ τελευταίου καφρανεῖ. Καὶ ἂν ἤθελέ ποτε ἀποπειραθῆ τις νὰ ἐφαρμόσῃ τοιοῦτο πρόγραμμα, πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς πρέπει νὰ διανείμῃ χρονόμετρον εἰς τοὺς μαθητὰς, ἵνα μὴ ἔρχωνται ὀλίγα λεπτὰ βραδύτερον εἰς τὸ σχολεῖον, διότι θὰ χάσουν τὸ μαθημάτων, τὸ ὁποῖον ὀλίγα λεπτὰ διαρκεῖ καὶ ὠρολόγια τῶν

μαθημάτων, ἵνα βλέπωσι πότε ἔχουσι μάθημα, διότι εἶναι ἀδύνατον ἕνεκα τῆς ἀκαταστασίας τοῦ προγράμματος νὰ ἐνθουμῶνται ἑκάστη τάξις πότε ἔρχεται τὸ μάθημα εἰς αὐτήν, κατὰ τὴν 8 1/4 ἢ κατὰ τὴν 9 3/4 ὥρ. π. μ. ἢ κατὰ τὴν 1 3/4 ἢ κατὰ 2 1/4 μ. μ.

Δὲν εἶνε τοῦ τοιοῦτου μονοτάκτου σχολείου τοῦ μέλλοντος νὰ λειτουργήσῃ μὲ τοιοῦτο πρόγραμμα προτιμότερα ἢ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ μαθηταὶ τοῦλάχιστον θὰ μάθουν νὰ ἀναγινώσκουν καὶ νὰ γράφουν καὶ νὰ ἀριθμοῦν, ἐν ᾧ οὐδὲ ταῦτα καλῶς θὰ δυνηθῶσι οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ μονοτάκτῳ σχολείῳ τῶν νομοσχεδίων νὰ μάθωσι; Ὁ μηχανισμὸς τοῦ σχολείου τούτου, ἀφ' οὗ θὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς 1943 σχολεῖα ἐκ τῶν 2314 σχολείων, ἃ θὰ ἔχῃ ἡ Ἑλλάς, ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ κύριον μέλημα τῶν νομοσχεδίων καὶ δὲν ἔπρεπε μετὰ τόσης προχειρότητος νὰ ἐπιδειχθῆ ὡς κανονικὸν πρόγραμμα σχολείου, τὸ ὁποῖον ἴσα ἴσα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα πῶς νὰ μὴ γίνωνται τοιαῦτα προγράμματα, καὶ τὸ ὁποῖον νομίζομεν ὅτι πρέπει φητῶς παρὰ τοῦ Ἰπουργείου νὰ ἀπαγορευθῆ, ἵνα μὴ εὐρεθῆ ἀπλοῦς τις διδάσκαλος καὶ θελήσῃ κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦτο νὰ ἐργασθῆ. Μακρότερον λόγον περὶ τοῦ προγράμματος τούτου θεωροῦμεν περιττὸν νὰ κάμωμεν.

ΒΑΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ.

Οἱ μαθηταὶ οἱ διανύσαντες τὰς 6 τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου παντὸς εἶδους πλὴν τοῦ ἡμιημερησίου λαμβάνουσιν ἀπολυτήριον παρέχον αὐτοῖς τὸ δικαίωμα ὡς πρότερον τὸ ἀπολυτήριον τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων τῆς εἰς τὸ γυμνάσιον φοιτήσεως. (βρα ἄρθρ. 24). Εἶναι δὲ τὰ μαθήματα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου 1. ὀρθοκεντρικὰ, 2. μητρικὴ γλῶσσα, 3. πρακτικὴ ἀριθμητικὴ, 4. στοιχειώδης γεωμετρία, 5. ἐθνικὴ ἱστορία, 6. γεωγραφία, 7. φυσικὴ ἱστορία, 8. φυσικὴ, 9. φθδική, 10. καλλιγραφία, 11. ἰχνογραφία, 12. γυμναστικὴ, 13. ἐργόχειρα διὰ τὰ θήλα. ἔχουσι δὲ οἱ μαθηταὶ ὥρας ἐργασίμου καθ' ἐβδομάδα ἐν ἀπάσαις ταῖς τάξεσιν εἰς μὲν τὰ πλήρη σχολεῖα 193, εἰς δὲ τὰ πολυτάξια 180, εἰς δὲ τὰ διτάξια 160, εἰς δὲ τὰ μονοτάξια 142. Ἐκ τῶν ἐβδομαδιαίων τούτων ὥρῶν εἰς τὰ πλήρη σχολεῖα 60 ὥραι ἀφιερῶνται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν τεχνικῶν μαθημάτων (βρα ἄρθρ. 21 καὶ 22). Εἰς δὲ τὰ παρθεναγωγεῖα τὰ χειροτεχνήματα εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις διδάσκονται 1 ὥραν καθ' ἡμέραν, ἀντὶ τῆς γεωμετρίας, ἣτις ἐν αὐτοῖς καταργεῖται

καὶ ἀντὶ τῆς ἀριθμητικῆς καὶ μητρικῆς γλώσσης, ὧν μαθημάτων ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας συντομεύεται (ὄρα ἄρθ. 29).

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῶν νομοσχεδίων εἶναι λίαν αὐθαίρετον. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν ἔνωσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, διότι ἔνωσις θεωρεῖται ὅταν εἶναι τὸ ἐν σχολεῖον προπαρασκευαστικὸν τοῦ ἄλλου, τοῦτο οὔτε ἐπιστημονικὸν εἶναι, οὔτε χρήσιμον οὔτε εἰς τὰ δημοτικά σχολεῖα οὔτε εἰς τὰ γυμνάσια. Καὶ ἐπιστημονικὸν μὲν δὲν εἶναι διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους. Τὰ δημοτικά σχολεῖα παιδεύουσι τοὺς μαθητὰς τῶν ἔχοντα ὑπ' ὄψιν ὅτι οὗτοι θὰ ἐργασθῶσιν ὡς γεωργοί, ὡς κατώτεροι τεχνῖται, ὡς μικρέμποροι κτλ. καὶ συμφῶνως πρὸς τοὺς σκοποὺς τούτους κανονίζουσι τὴν διδασκαλίαν τῶν καὶ ὅλα τὰ μαθήματα αὐτῶν δίδουσι ἐκτὸς τῆς γενικῆς μορφώσεως καὶ γενικὴν προπαρασκευὴν πρὸς τὸ μέλλον ἐπάγγελμα τῶν μαθητῶν. Κανονίζουσι δὲ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐκτενέστερον ἢ συντομώτερον ἀναλόγως τοῦ προσδιωρισμένου χρόνου, μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ὁποίου οἱ μαθηταὶ αἰσθάνονται ἐπιθυμίαν πλείον νὰ τραπῶσιν εἰς τὸν βίον τὸν πρακτικόν, πρὸς ὃν παρεσκευάζεν αὐτοὺς καὶ ἡ ὅλη διδασκαλία, μάλιστα δὲ ἡ διδασκαλία τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ δημοτ. σχολείου. Τοιοῦτους δὲ μαθητὰς οὕτω παιδευθέντας, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον πῶς δυνάμεθα ἐπιλήσμονες γινόμενοι τῆς προτέρας ἡμῶν διδασκαλίας, νὰ ὑποχρεώσωμεν νὰ παρασκευασθῶσιν ἐκ νέου πάλιν πρὸς ἄλλο στάδιον, νὰ μὴ γίνωσι δηλ. γεωργοί, παντοπῶλαι, ποιμένες κλ., ὅπως παρεσκευάζομεν πρότερον αὐτοὺς, ἀλλὰ νὰ γείνωσιν ἰατροί, δικηγόροι, καθηγηταί, θεολόγοι κτλ. Ἐνδέχεται τοιαῦτα μεταβολαὶ ἀπότομοι καὶ μεταστάσεις ἐξ ἑνὸς σταδίου εἰς ἄλλο νὰ γίνωνται ἐνίοτε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ νὰ ἐπιτυχάνωσιν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ταῦτοις τὸ δεύτερον στάδιον ἦτο τὸ προσφορώτερον, ὃ δὲ διὰ τὸ πρῶτον στάδιον χρόνος κατηναλώθη μάτην. Ἄν δὲ εἰσαχθῆ παρ' ἡμῖν τοιοῦτος θεσμὸς θὰ βλάβῃ καὶ τὰ δημοτικά σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια. Διότι τὰ δημοτικά σχολεῖα, ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ τῶν μετ' ἐξέτασιν θὰ κατατάσσονται εἰς τὰ γυμνάσια ὑποτασσόμενοι καὶ εἰς τῶν γυμνασιακῶν ἐξεταστῶν τὰς ἀπαιτήσεις καὶ εἰς τὰς παρακελεύσεις τῆς οἰκογενείας θὰ φιλοτιμηθῶσιν νὰ δώσωσι σημασίαν πρὸς ἐκεῖνα, ὅσα ἡ ἐξέτασις ἐν τῇ γυμνασίᾳ ἀπαιτεῖ, καὶ ταύτας τὰς γνώσεις μᾶλλον θὰ διδάσκωνται παραμελοῦντες τὰ ἄλλα μαθήματα καὶ οὕτω τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἀποξέει προκόντος τοῦ χρόνου πάντα ἴδιον σκοπὸν καὶ καθίσταται σχολεῖον προγυμνάσιον.

Παραδείγματα δυνάμεθα νὰ φέρωμεν πλεῖστα ἐκ τῶν γενομένων ἤδη

εἰς τὰ δημοτικά σχολεῖα. Ἐγνωρίσαμεν διδασκάλους ἐκ τῶν δοκιμωτέρων τῶν νέων μάλιστα διδασκαλείων, οἵτινες ἐταλαιπώρουν τοὺς μαθητὰς τῶν μετ' ἐξέτασιν δύο μαθήματα μόνον π. χ. μετ' ἐξέτασιν τὴν γραμματικὴν διδασκόντες μάλιστα καὶ γνώσεις ἐξ αὐτῆς ἀπηγορευμένας ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ π. χ. τὸν δυϊκὸν ἀριθμὸν, διότι οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, οἵτινες θὰ ἐξήταζον τοὺς μαθητὰς τῶν, ἵνα παραλάβωσιν εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἀπῆττον τοιαύτας γνώσεις. Καὶ αἱ παρεκτροπαὶ αὗται δὲν δύνανται δι' οὐδενὸς νόμου νὰ προληφθῶσι καὶ θὰ γίνωνται εὐθὺς ὡς τὰ δημοτικά σχολεῖα συνδεδῶσι μετὰ τὰ γυμνάσια. Ἀλλὰ δὲν βλάπτεται μόνον τὸ δημοτικὸν σχολεῖον βλάπτεται, ἀλλὰ καὶ τὸ γυμνάσιον διότι ἐν αὐτῷ πρότερον τοῦτο εἶχε 7 τάξεις μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ ἠδύνατο εἰς τὰ μαθήματα τὰ διδασκόμενα νὰ δώσῃ ἕκτασιν καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ ἐπιτύχῃ βαθύτητα καὶ ἐπομένως καὶ πληρεστέραν παιδεύσιν, ἥδη αἱ γυμνασιακαὶ τάξεις περιωρίσθησαν εἰς 5 ἢ 6, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον οἱ μαθηταὶ νὰ λάβωσιν τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν τῶν γνώσεων καὶ εἰς τὰς γλώσσας καὶ εἰς τὰ μαθηματικά καὶ εἰς τὰ ἄλλα μαθήματα, ὅσα θὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ σπουδάσωσιν καὶ νὰ εὐδοκμήσωσιν ὡς ἐπιστήμονες. — Καὶ οἱ λόγοι οὗτοι μᾶς πείθουσιν ὅτι τὰ δύο σχολεῖα τὸ δημοτικὸν καὶ τὸ γυμνάσιον εἶναι δύο διαφορα σχολεῖα ἰδίου σκοποῦς διὰ διαφορῶν μέσων ἐπιδιώκοντα καὶ διὰ τοῦτο οὔτε τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δύναται νὰ θεωρηθῆ προγυμνάσιον οὔτε τὸ γυμνάσιον ὡς συμπλήρωσις τοῦ δημοτικοῦ. Πρὸς τοιαύτην γνώμην ἡμῶν ἐνισχυόμεθα καὶ ὑπὸ τοῦ κύρους τῶν Ἑυρωπαϊκῶν κρατῶν, μάλιστα δὲ τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους, ὅπερ πρωτεύει πάντων καὶ κατὰ τοὺς διοργανισμοὺς καὶ κατὰ τὴν λαϊκὴν τῶν σχολείων ἐνέργειαν τῶν τε κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων σχολείων. Εἰς οὐδενὸς κεφαλῆν Γερμανοῦ ἐπῆλθέ ποτε, οὐδέ θὰ ἐπέλθῃ νὰ συνδέσῃ δημοτικά σχολεῖα καὶ γυμνάσια, ἵνα οὕτως ἐξοικονομήσῃ μερικὰς τάξεις τοῦ γυμνασίου. Ἐκεῖ τὰ γυμνάσια ἔχουσι θετὴν κύκλον μαθημάτων, γίνονται δὲ δεκτοὶ καὶ κατατάσσονται εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν γυμνασίων μαθηταὶ γινώσκοντες νὰ ἀναγινώσκουσι, νὰ γράφωσι καὶ νὰ ἀριθμῶσιν. Ἀνάλογόν τι θὰ συνέβαινε καὶ παρ' ἡμῖν, ἐὰν ἐπιτρέπετο ἀπὸ τῆς τετάρτης τάξεως τοῦ παρ' ἡμῖν δημοτικοῦ σχολείου νὰ κατατάσσοντο μαθηταὶ εἰς τὴν α'. τάξιν τοῦ ἑλληνικοῦ τ. ε. εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ ἑπταετοῦς γυμνασίου.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ πρόγραμμα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸ ἐν τοῖς νομοσχεδίοις ἀναγραφόμενον καὶ εἶναι ἀτελέστερον τοῦ ἀναγραφομένου ἐν

τῷ ΧΘ. νόμῳ τοῦ περὶ συστάσεως Διδασκαλείου ἐν Ἀθήναις (ὄρα Θεολογ. Βενθούλου σελ. 35). Καὶ νομίζομεν ἢ πρέπει νὰ ἀναγραφῇ ἐνταῦθα πάλιν ἐκεῖνο τὸ πρόγραμμα ἢ νὰ διορθωθῇ τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει ἐκεῖνου. Ἐξ ἅπαντος δὲ πρέπει νὰ ἀναγραφῶσι τὰ ὀρησκευτικὰ ἐκτετέστερον, νὰ προστεθῇ ἡ ἀνάγνωσις ὡς μάθημα ἴδιον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἱστορία καὶ πέρα τῆς ἐθνικῆς, νὰ ὀρισθῶσιν ἀκριβέστερον τὰ τῆς γεωγραφίας, νὰ προστεθῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς στοιχειώδους ὑγιεινῆς, νὰ προστεθῶσιν αἱ πρακτικαὶ καὶ γνώσεις τῆς γεωργίας καὶ δένδροκομίας. Οὐδέποτε δὲ πρέπει νὰ ἐπιτραπῇ νὰ μὴ διδασκῶσι τὰ κοράσια οὐδὲ τὰ ἀπλὰ σχήματα τῆς γεωμετρίας, οὐδὲ νὰ συντομευθῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῆς μετρικῆς γλώσσης, ὡς κελεύει τὸ ἄρθρ. 23, ἵνα οἰκονομηθῇ χρόνος περισσότερος διὰ τὰ χειροτεχνήματα. Καὶ ἡ πλοκὴ ὠραίων ἀνθῶν διὰ τῆς ραφίδος εἶναι συστατικὸν τῆς γυναικός, ἀλλὰ καλλίτερον συστατικὸν ἀσυγκρίτως εἶναι ἡ ὠραία πλοκὴ καὶ ὠραία ἔκφρασις ὠραίων ἐννοιῶν, κάλλιστον δὲ καὶ πρακτικώτατον νὰ ἡξεύρη νὰ λογαριάζῃ. Ἴδι δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς σημασίας τῆς ἀποδιδομένης ἐν ἄρθρ. 20 εἰς τὰ τεχνικὰ μαθήματα τῶν πλήρων σχολείων. Ἐὐ 1/3 τῶν ὡρῶν τῶν προωρισμένων διὰ τὴν διδασκαλίαν ὄλων τῶν μαθημάτων τῶν σχολείων τούτων καταλαμβάνουσι τὰ τεχνικὰ μαθήματα, ἕπερ οὐδαμῶς τοῦ κόσμου συμβαίνει! Οἱ Γερμανοί, οἵτινες θεωροῦσιν ἀπαραίτητα στοιχεῖα μορφώσεως τὰ τεχνικὰ μαθήματα καὶ ἐπιμελοῦνται πολὺ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λουθήρου, ἔχουσι δὲ καὶ διδασκάλους διὰ νὰ διδάσκωσιν αὐτὰ καλῶς, οὐδέποτε ἔφθασαν εἰς τοιαύτην ὑπερβολήν, ὥστε νὰ ὀρίζουν τὸ τρίτον τοῦ χρόνου πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων. Ἐὐ τοιοῦτον, ὅσον πλημμελές καὶ ἄν θεωρηθῇ, εἶναι ἐν τούτοις ἐφαρμογὴ πλημμελοῦς ἀρχῆς τῶν νομοσχεδίων, καθ' ἣν τὰ τεχνικὰ μαθήματα εἶναι τὰ πρῶτα παιδεύματα τῶν Ἑλληνοπαίδων. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν ξενίζομεθα περὶ τούτου τόσον, ὅσον ξενίζομεθα βλέποντες τὴν ἀρχὴν ταύτην λησμονηθεῖσαν εἰς τὰ μοντάξια σχολεία, ἐν οἷς ἐλάχιστος χρόνος πρὸς διδασκαλίαν τῶν πρώτων τούτων παιδευμάτων ὀρίζεται π. χ. 10 λεπτά τῆς ὥρας τὴν ἐβδομάδα διὰ τὴν ἡθικὴν! Ὁ νομοθέτης νομίζομεν εἰς τὸν κανονισμὸν τοιούτων πραγμάτων πρέπει νὰ λαμβάνῃ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων κρατῶν, ἵνα μὴ περιπίπτῃ εἰς τοσοῦτον χονδρὰ σφάλματα, ἰδίως ὅταν πρόκειται νὰ γίνῃ τοῦτο πρὸς βλάβην σπουδαιωτάτων μαθημάτων. — Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐν τοῖς ἄρθροις

21 καὶ 22 ἀναγραφόμενα δὲν βλέπομεν διατί, ἐν ᾧ εἰς τὰ πλήρη σχολεία τὰ ἔχοντα δι' ἐκάστην τάξιν καὶ 1 διδάσκαλον ἀναγράφονται ὡραὶ διδασκαλίας 193, εἰς τὰ πολυτάξια, εἰς τὰ διτάξια καὶ τὰ μοντάξια, ὅπου συγχωνεύονται 2 τάξεις ἢ καὶ περισσότεραι ἢ καὶ ὅλαι καὶ ὅπου εἶναι ἀνάγκη νὰ διατεθῇ πλείων χρόνος, ὁ χρόνος οὗτος ἐλαττοῦται μέχρι τῶν ὡρῶν 142! Ἐὐ ἐναντίον, ἐὰν ἀνεγράφετο, ὅτι ἦτο ὀρθότερον.

Κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα φαίνεται καὶ ἡ βάσις αὕτη τῶν νομοσχεδίων λίαν σαλεύουσα καὶ ἀνάγκη νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἄλλων ἀρχῶν ὑγιῶν, καθ' ἃς καὶ ἡ αὐτοτέλεια τοῦ τε δημοτικοῦ σχολείου καὶ γυμνασίου νὰ διασώζεται, καὶ τὰ μαθήματα τὰ ἐγκύκλια νὰ τηρῶσιν ἐν τῷ προγράμματι τὴν θέσιν, ἣν ἡ ἐπιστήμη ἔχει καθορίσῃ εἰς αὐτὰ καὶ νὰ μὴ ὑπερτιμᾶται ἡ ἀξία τινῶν μόνον παρὰ τὸ ὀρθὸν καὶ πρέπον μηδὲ νὰ οὐσιάζηται τὸ ἐν μάθημα αὐθαιρέτως εἰς τὸ ἄλλο, ὅπως δυστυχῶς γίνεται ἐν τοῖς νομοσχεδίοις.

ΒΑΣΙΣ ΕΚΤΗ.

«Διδάσκαλος διορίζεται πᾶς τις ἀπόφοιτος οἰοῦδήποτε διδασκαλείου εἴτε ἐν Ἑλλάδι εἴτε καὶ ἀλλοῦ λειτουργοῦντος, ἀρκεῖ νὰ ὑποστῇ εὐδοκίμως τὴν ἀπολυτήριον δοκιμασίαν ἐνώπιον τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς.»

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν πτυχιακῶν αὐτῶν ἐξετάσεων εἶναι καὶ ἐξετάσεις προβαστικαὶ (δύο διὰ τοὺς ἔχοντας τὸν βαθμὸν καλῶς εἰς τὸ πτυχίον τῶν καὶ 1 διὰ τοὺς ἔχοντας τὸν βαθμὸν λίαν καλῶς), καὶ ἐξετάσεις προαγωγικαὶ τρεῖς. Καὶ τὴν μὲν πρώτην τὴν προβαστικὴν ὑφίστανται οἱ διδάσκαλοι μετὰ 4 ἐτῶν ὑπηρεσίαν. Ἐκ δὲ τῶν προαγωγικῶν τὴν μὲν πρώτην ὑφίστανται οἱ διδάσκαλοι μετὰ διετῆ ὑπηρεσίαν, τὴν δὲ δευτέραν μετὰ ἐξαετῆ ὑπηρεσίαν, τὴν δὲ τρίτην τὴν διευθυντικὴν μετὰ τετραετῆ ὑπηρεσίαν. Ὡς οἱ διδάσκαλοι ὑποστῶσι καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐξέτασιν, ἀποκτῶσι τὸ δικαίωμα νὰ διορισθῶσι καὶ καθηγηταὶ τῶν διδασκαλείων καὶ καθηγηταὶ τῶν παρθεναγωγείων καὶ ἐπιθεωρηταί.»

Ἀφ' οὗ ἐκ τῆς ποιότητος τῶν διδασκάλων ἐξαρτᾶται ἡ καλὴ ἢ κακὴ κατάστασις τῶν σχολείων, νομίζομεν ὅτι τὸ ἀνοίγμα καὶ τῶν δύο πυλῶν εἰς τὸν ὅθεν δῆποτε προσερχόμενον, κατὰ τὴν φράσιν τῶν νομοσχεδίων, μὲ πιστοποιητικὸν τῶν σπουδῶν τοῦ ἐν Διδασκαλείοις, οἰοῦδήποτε ταῦτα καὶ ἄν ἔχωσιν ὄργανισμὸν καὶ οἰοῦδήποτε διδάσκαλοι καὶ ἄνωσι καὶ οἰαδή-

ποτε μαθήματα καὶ ἂν διδάσκωνται ἐν αὐτοῖς, καὶ ἡ μεγάλη ἐμπιστοσύνη τοῦ νομοθέτου εἰς τὴν ἐξεταστικὴν ἐπιτροπείαν, εἶναι πρᾶξις λίαν παρακεκινδυνευμένη. Δικαίως κατεκρίθησαν ἐν ἄλλοις χρόνοις αἱ ἐπιτροπείαι αἱ ἀναδείξασαι διὰ τοῦ χρίσματος τῶν ἐξετάσεων διδασκάλους ληφθέντας κατὰ τὴν φράσιν τῶν νομοσχεδίων ἐκ τῶν ἀγυιῶν. Ἄλλὰ φοβούμεθα μὴ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν νομοσχεδίων προτεινομένης ὁδοῦ φθάσωμεν εἰς τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, ὅτε θὰ ἔχωμεν ἀντὶ τῶν διδασκάλων, οὐδὲ τὸ πρότερον ἐλαμβάνομεν ἐκ τῶν ἀγυιῶν τῆς Ἑλλάδος, διδασκάλους λαμβανομένους ἐκ τῶν ἀγυιῶν οἰαπδήποτε χώρας. — Ἔς πρὸς δὲ τὰς ἐξετάσεις τὰς πολλὰς δὲν εἶμεθα καθόλου σύμφωνοι μὲ τὸ νομοσχέδιον καὶ τοῦτο καὶ χάριν τῶν δημοδιδασκάλων, ὧν ἡ τύχη οὕτως διὰ τῶν παντοίων τούτων ἐξετάσεων παρατεινομένων μέχρι μεγάλης ἡλικίας αὐτῶν διεγείρει εἰς πάντα ἄνθρωπον τὸν οἶκτον, ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὑπὲρ ὧν ὀφείλει πρὸ παντός ἄλλου νὰ κήδηται ὁ νομοθέτης. Εἶναι ἀνήκουστον πρᾶγμα διὰ νὰ λάβῃ ὀλίγας δραχμὰς περιπλέον εἰς διδάσκαλος νὰ διατελῇ αἰωνίως ὑπὸ τὴν βάσανον τῶν ἐξετάσεων εἰς μαθήματα, τὰ ὑποῖα ἐμαθὲ ποτε καὶ ἐξητάσθη καὶ ἔλαβε δυνάμει τῶν γνώσεων αὐτῶν τὸ δίπλωμα τοῦ Ἄφ' οὐ ἔχ. πτυχίου, τίς ἢ ἀνάγκη οἶονεὶ νὰ ἀνανεόνη διὰ συχνῶν ἐξετάσεων τὸ κύρος αὐτοῦ; Τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς οὐδένα ἄλλον κλάδον ἢ Ἄλλ' οὐδὲ πρέπει νὰ γίνηται. Ὁ νέος, μάλιστα ὅταν πρόκειται περὶ ἔργου πρακτικοῦ, εἰς οἷονδὴποτε κλάδον εἴτε ἐπιστήμης εἴτε τέχνης, ἀφ' οὐ ἐφωδιάσθη ἀπαξ μὲ τὰς ἀπαιτούμενας γνώσεις ἐν τῇ σχολείῳ πρὸς ἐπιστημονικὴν ἄσκησιν τοῦ ἔργου του, πρέπει νὰ ἀφεθῇ ἐλεύθερος νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὸ ἔργον του τὸ πρακτικὸν καὶ νὰ ζητήσῃ ἐκεῖ ἐν τῇ ἔργῳ του νὰ διαπρέψῃ, ἢ δὲ πολιτεία ἔχει καθῆκον νὰ ἔρῃ πᾶσαν αἰτίαν, ἣτις δύναται αὐτὸν νὰ ἀποτρέπῃ τοῦ ἔργου του. Ἄλλὰ τὰ νομοσχέδια πράττουσι τὸ ἐναντίον, ζητοῦσι δηλ. διὰ τῶν πολλῶν ἐξετάσεων, νὰ τηρῶσι τὸν νοῦν τῶν διδασκάλων ἐν διηνεκεῖ ἀγωνία. Ἰνα οὕτοι ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν οὐχὶ τὸ σχολεῖόν των καὶ τοὺς μαθητάς των οὐδὲ τὰ μαθήματα τὰ διδασκόμενα ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ τοὺς ἐξεταστάς καὶ τὰ μαθήματα, εἰς ἃ θὰ ἐξετασθῶσι. Παραδείγματα τοιαῦτα δυνάμεθα πλείστα νὰ καταλέξωμεν, μάλιστα ἐξομολογήσεις αὐτῶν τῶν δημοδιδασκάλων τῶν ὑποστάντων τοιαύτας ἐξετάσεις. Καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦμεν τὰς πολλὰς ἐξετάσεις τῶν διδασκάλων ὡς τὴν καταστροφὴν οὐ μόνον τῶν σχολείων ἀλλὰ καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν ὡς τοιούτων. Διότι ἐκτός τῆς ἀγωνίας αὐτῶν καὶ

τῆς πυρετώδους προπαρασκευῆς διὰ τὴν ἐξέτασιν, πρέπει νὰ λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἐνδεχομένην ἀποτυχίαν αὐτῶν εἰς τὰς ἐξετάσεις. Τὸ τοιοῦτο οὐ μόνον ἤθελε καταστήσῃ αὐτοὺς δυσθύμους ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῶν παρὰ ταῖς κοινότητι, ἐν αἷς ἐργάζονται, καὶ αἱτινες θὰ μάθωσι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐξετάσεως, θέλει ὑποσκάψῃ καὶ οὕτω θέλει μειώσῃ τὴν παιδαγωγικὴν δυνάμιν αὐτῶν πρὸς μόρφωσιν τῶν μαθητῶν. — Ἄλλὰ καὶ ἡ διάταξις τῶν νομοσχεδίων νὰ διορίζωνται οἱ δημοδιδάσκαλοι ὡς καθηγηταὶ τῶν διδασκαλείων καὶ ὡς καθηγηταὶ τῶν ἀνωτέρων παρθεναγωγείων καὶ ὡς ἐπιθεωρηταὶ εἶναι λίαν τολμηρά. Ὁ νομοθέτης ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν αὐτομάθειαν καὶ φρονεῖ ὅτι ἂν ἐξαναγκάσῃ ἕνα δημοδιδάσκαλον νὰ ὑποστῇ τρεῖς ἢ καὶ τέσσαρας ἐξετάσεις βεβαίως εἰς τὰ μαθήματα τοῦ Διδασκαλείου καὶ ὄχι τοῦ Πανεπιστημίου, θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὸν μέχρι τοῦ σημείου, εἰς ὃ φθάνουσιν οἱ ἄνθρωποι 4 καὶ 5 ἔτη ἀποκλειστικῶς εἰς εἰδικὰς σπουδὰς ἀφιερούμενοι ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ! Καὶ εἰς τὰ διδασκαλεῖα καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα παρθεναγωγεία φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ διδάσκωσιν ἐπιστήμονες, ἢ δὲ ἐπιστήμη διδάσκεται ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ οὐχὶ τὸ Διδασκαλεῖον εἶναι ἡ πηγὴ τῶν ἐπιστημόνων, ἥκιστα δὲ πάντων αἱ προαγωγικαὶ ἐξετάσεις.

Ἵσται καὶ ἡ βᾶσις αὕτη τῶν νομοσχεδίων εἶναι ἀπὸ λίαν εὐφθαρτον ὑλικὸν κατασκευασμένη καὶ εἶναι λίαν ἀσθενὴς νὰ βαστάσῃ σπουδαῖον οἰκοδόμημα.

ΒΑΣΙΣ ΕΒΔΟΜΗ.

«Τοῦ λοιποῦ ἡ σύνταξις τῶν ἐκπαιδευτικῶν νόμων καὶ τῶν Β. διαταγμάτων, ἢ διαχειρίσις τῶν οικονομικῶν τῶν σχολείων, ἢ σύνταξις τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ ἀπολογισμοῦ αὐτῶν, ἢ σύνταξις τῶν προγραμμάτων τῶν διαφόρων σχολείων, ὁ καθορισμὸς τῶν διδακτικῶν βιβλίων, ἢ ἐπιθεώρησις τῶν ἐπιθεωρητῶν καὶ ἢ κατὰ τὰς ἐξετάσεις τῶν Διδασκαλείων καὶ τῶν δημοδιδασκάλων ἀντιπροσώπευσις τοῦ ὑπουργείου ἀνατίθεται εἰς τὸν γενικὸν ἐπιθεωρητὴν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ εἰς δύο ἕτερα πρόσωπα, εἰς ἕνα καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς ἕνα γυμνασιάρχην. Τὰ πρόσωπα ταῦτα διορίζει ὁ ὑπουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ παύει αὐτός, ἂν ἤμελής ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Εἰσαγγελέα τοῦ Ἄρειου Πάγου, ἀπὸ τὸν δικαστικὸν σύμβου-

λον, ἀπὸ τὸν πρύτανιν τοῦ πανεπιστημίου, ἀπὸ τὸν κοσμητόρα τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ἀπὸ τὸν ἀντιπρόεδρον τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου ἀποφανθῆ ὅτι ταῦτα εἶνε καταφανῶς ἀνίκανα νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν ἢ δεικνύονται ἄπιστα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν».

Δὲν ἐννοοῦμεν τί ἐπιδιώκει ὁ νομοθέτης διὰ τῆς συστάσεως τοιοῦτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου. Χειραφῆτησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τῆς πολιτικῆς; Οὐδὲ νὰ τὸ φαντασθῆ τις ἐπιτρέπεται, ἀφ' οὗ τὸ συμβούλιον τοῦτο οὐδεμίαν ἄλλην ἐξουσίαν ἔχει ἢ νὰ προβουλεύηται καὶ ὑποβάλλῃ τὰς σκέψεις του εἰς τὸν Ἰπουργόν, ἵστις δύναται νὰ ἐκτελῆ ἢ νὰ μὴ ἐκτελῆ αὐτάς. Μάλιστα δέ, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἰπουργὸς διορίζει ἀπ' εὐθείας τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου, ἄγεται νὰ πιστεύσῃ ὅτι πᾶν τούναντίον θὰ ἐπιτυχάνηται. Ἀλλὰ μήπως ἐλήφθη πρόνοια νὰ συγκροτῆται τοῦλάχιστον ἐκ τοιοῦτων προσώπων, τὰ ὑποῖα εἰδικῶς περὶ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐνασχολούμενα δύνανται ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς νὰ ὑπηρετήσωσι καὶ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν; Οὐδεὶς τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐργαζομένων ἔχει ἀποκλειστικόν του ἔργον τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀμφιβάλλομεν δὲ ἂν ὁ καθηγητῆς τῆς γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς, ὅστις ὡς γνωστὸν εἶναι ὁ κ. Πανταζίδης, θὰ θελήσῃ νὰ ἀναλάβῃ ὑπηρεσίαν ἄλλοτριαν πρὸς τὰς ἰνασχολήσεις του. Ὡστε ὁ καθηγητῆς τῆς γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου δὲν δύναται ὡς πρὸς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τίποτε νὰ μᾶς ἀπελθῆ. Τὸ νομοσχέδιον ὑποδεικνύει ὅτι δύναται νὰ ληφθῆ καὶ διευθυντῆς τοῦ διδασκαλείου. Τοῦτο εἶναι τὸ ὀρθότερον. Ἀλλ' ὅπως μὴ ληφθῆ μηδεὶς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον ἔθεσεν ὁ νομοθέτης τοιαῦτα προσόντα, τὰ ὁποῖα εἰς καὶ μόνος κατέχει ἐξ ὅλων τῶν διευθυντῶν τῶν ὑπηρετούντων καὶ ὑπηρετησάντων! Περὶ δὲ τοῦ ἄλλου μέλους τοῦ γυμνασιάρχου εἴτε ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν εἰλημμένου εἴτε ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν οὐδέ κ' ἂν λόγος, πρέπει νὰ γείνη· διότι ὁ γυμνασιάρχης περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ περὶ συστημάτων ἐκπαιδευτικῶν καὶ περὶ μεθοδικῶν βιβλίων καταλλήλων διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα δὲν εἰμπορεῖ νὰ γινώσκῃ ὡς μὴ ἀσχοληθεὶς μὲ τοιαῦτα πράγματα. Ἀπορεῖ δὲ τις δικαίως διατί ὁ νομοθέτης, ἀφ' οὗ λεγεῖν ὁ γυμνασιάρχων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἢ Ἑλλάς, ζητεῖ ἐπικυρίαν καὶ ἀπὸ τὸν ἔξω Ἑλληνισμόν. Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ περὶ τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ δὲν ἀπαιτοῦνται προσόντα εἰδικότητος περὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσιν, τότε δύναται νὰ συμβῆ, ὥστε τὸ ἀνώτατον τοῦτο συμβού-

λιον τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ ἀποτελῆται ἐξ ἀνδρῶν ἀγνοούντων τὰ πράγματα, ἅτινα ἀναλαμβάνουσι νὰ κανονίσωσι καὶ θὰ ἀναφαίνωνται πλείονα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σφάλματα καὶ περὶ τὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν νομοθεσίαν ἢ ὅσα τώρα συμβαίνουσι, καὶ θὰ ἔχωμεν ἀντὶ τῆς διορθώσεως τὴν σύγχυσιν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει. Ἐπειτα ἡ σύνταξις τῶν νόμων καὶ οἱ κανονισμοὶ τῶν σχολείων δὲν εἶναι ἔργον ἑνός, ἀλλὰ πλείονων. Περὶ τοῦτου νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ καταβάλληται μείζων προσοχή. Ἡ σχολικὴ νομοθεσία ἢ ἐσχάτως μάλιστα γινομένη μᾶς ἐνισχύει ἔτι μᾶλλον νὰ φρονῶμεν οὕτω. Ὅσον σοφοὶ καὶ ἂν θεωρηθῶσιν οἱ εἰς τὸ Ἰπουργεῖον τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐργαζόμενοι ἀνώτατοι ὑπάλληλοι, δὲν εἶναι δυνατόν αὐτοὶ μόνοι νὰ γνωρίζουν καλλίτερα τὰς σχολικὰς ἀνάγκας ἀπὸ τοὺς ἐργαζομένους ἐν τῷ μέσῳ τῶν σχολικῶν ἀναγκῶν εἰδικούς ἄνδρας, καὶ τῶν τοιοῦτων ἡ γνώμη πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπαραίτητος εἰς πᾶσαν κανονιστικὴν ἐργασίαν. Τοιοῦτοι ἄνδρες δικαιοῦμενοι νὰ ἔχωσι γνώμην ἐπὶ πραγμάτων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι οἱ διευθυνταὶ τῶν διδασκαλείων καὶ οἱ διαπρέποντες ἐκ τῶν δημοδιδασκάλων, οἱ ἐπιθεωρηταὶ τῶν σχολείων, καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν πρέπει νὰ ζητῆ τὸ Ἰπουργεῖον, ὅταν πρέπη νὰ μεταβάλλῃ ἢ νὰ εἰσαγάγῃ τι εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Οὕτως ἐργάζονται τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα νομοθετοῦσι μετὰ περισκέψεως καὶ οἱ νόμοι αὐτῶν συμπληροῦνται καὶ βελτιοῦνται προΐοντος τοῦ χρόνου καὶ δὲν ἀνατρέπονται ἐν διαστήματι μάλιστα ὀλίγων ἐτῶν, ὡς συμβαίνει δυστυχῶς τοῦτο παρ' ἡμῖν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ὡς ἀπεδείξαμεν εἶναι ἄλλοι ἀρμοδιώτεροι νὰ ἐκτελέσωσιν ἀσφαλῆστερον, εἰς τὸ συμβούλιον ἐπιβάλλονται καὶ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἄλλα μὲν ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς ἄλλην δικαιοδοσίαν ὡς εἶναι ἡ διαχείρισις τῶν οικονομικῶν τῶν σχολείων, ἡ σύνταξις προϋπολογισμῶν καὶ ἀπολογισμῶν. Τοιαῦται γνώσεις ὑποθέτουσι λογιστικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας συνήθως δὲν ἔχει οὔτε ὁ καθηγητῆς τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ πανεπιστημίου οὔτε ὁ γυμνασιάρχης τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Τουρκίας. Ἄλλο δὲ καθήκοντα π. χ. ἡ σύνταξις τῶν προγραμμάτων ἀνήκουσιν εἰς τοὺς διευθυντὰς καὶ διδασκάλους τῶν σχολείων. Τὸ Ἰπουργεῖον δύναται γενικώτατα περὶ τοῦτου νὰ διατάξῃ, ἡ σύνταξις ὁμῶς τῶν προγραμμάτων καὶ ἡ ἐκλογή τῶν διδακτικῶν βιβλίων πρέπει νὰ γίνηται ἐπὶ τῇ βάσει βεβαίως τῶν γενικωτάτων τοῦ Ἰπουργείου διατάξεων μόνον ὑπὸ τῶν διευθυντῶν καὶ διδασκάλων τῶν σχολείων, συνεπικουρόντων καὶ τῶν κατὰ νομοῦς ἐπιθεωρητῶν τῶν σχολείων, οὓς ἡμεῖς

βεβαίως θέλομεν άνωτέρους πολὺ τῶν επίθεωρητῶν, οὓς τὰ νομοσχέδια προτείνουσι. Ὡστε καὶ ὁ Θεσμὸς οὗτος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, ὡς γίνεται, ὄχι μόνονδὲν θὰ ὠφελήσῃ ἀλλὰ καὶ θὰ βλάβῃ, συγκεντρωμένης τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐνεργείας εἰς πρόσωπα ξένα πρὸς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν καὶ ἀφαιρουμένης ἐξ ἐκείνων, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὁποίων μόνον δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ προαχθῇ σὺν τῷ χρόνῳ πᾶσα παιδαγωγικὴ ἐνέργεια τῶν σχολείων. Ἄν ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διοικήσεως τῶν νομοσχεδίων, κατὰ τὸ ὁποῖον εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς τμηματάρχου, ἑνὸς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἑνὸς γυμνασιάρχου θὰ παραδοθῇ πᾶσα ἐξουσία καὶ διοικητικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ, ἀποξενουμένης ἐκ τῶν σχολείων τῆς οἰκογενείας, τῆς φυσικῆς ταύτης τῶν παιδῶν προστατίδος καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐνδιαφερομένης καὶ διὰ τὴν σωματικὴν καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν εὐεξίαν τοῦ τέκνου τῆς, ἀποξενουμένης ἐκ τῶν σχολείων τῆς ἐκκλησίας, ἣτις δικαιοῦται καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὴ γνώμην καὶ εἰς τὸ ὅλον πρόγραμμα, ἀλλὰ μάλιστα εἰς τὴν διὰ τῶν ἱερῶν μαθημάτων χριστιανικὴν τῶν μαθητῶν διάπλασιν, καὶ ἣτις δύναται διὰ τῶν ἐξοχωτέρων αὐτῆς μελῶν νὰ προσφέρῃ σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, ἀποξενουμένης ἐκ τῶν σχολείων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, εἰς ἣν ἐπιβάλλεται ἀνοικεῖως σιγή, διότι ὀφείλει κατὰ τὰ νομοσχέδια νὰ ἀκολουθῇ προγράμματα σχολείων, μάλιστα ἀναλυτικὰ προγράμματα καὶ ὠρολόγια τῶν μαθημάτων, ὧν ὑπόδειγμα ἔχομεν τὸ συναφθὲν πρόγραμμα τῶν μονοταξίων σχολείων νὰ διδάσκῃ κατὰ διδακτικὰ βιβλία καὶ μεθόδους κατασκευαζομένης ἐν τῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὅπερ δὲν εἶνε ὀρθὸν νὰ κανονίζῃ αὐτὸ τὴν κίνησιν τῆς ἐπιστήμης· διότι τὸ ὑπουργεῖον δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸν καθίδρυμα, ἀλλὰ διοικητικὸν καὶ προστατευτικὸν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, ἂν ἐφαρμοσθῇ, λέγομεν, τὸ σύστημα τῶν νομοσχεδίων, εἶναι ἀδύνατον πλέον νὰ ὑπάρξῃ παρ' ἡμῖν παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη καὶ πρόοδος τῶν σχολείων· διότι πῶς δύναται ὑπὸ τοιαύτην δουλείαν νὰ ὑπάρχῃ ἐπιστήμη, ἀφ' οὗ οὐδὲν στάδιον ἐνεργείας ἀφίεται εἰς αὐτὴν ἀνοικτόν, καταληφθὲν ἀτόπως ὑπὸ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, οὗ τὰς βουλὰς καὶ μόνας ὀφείλει ἡ Κυβέρνησις νὰ ὑποστηρίξῃ, νὰ διαδίδῃ καὶ ἐφαρμόξῃ πανταχοῦ; Ἔχομεν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο πρόσφατον τοῦ ἔθνους πάθημα ἐπὶ μιᾶς τοιαύτης συγκεντρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Ὑπουργείου, τὸν περὶ τῆς διὰ διαγωνισμοῦ ἐκλογῆς τοῦ καλλιτέρου βιβλίου νόμον, ὅστις ἀντὶ τῆς προόδου, ἣν ἐπεδίωκεν, εἰσήγαγε τὸν μαρα-

σμὸν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, καὶ ὃν καὶ ὅλη ἡ κοινωνία μετ' ἀγανακτήσεως ἀπεδοκίμασε καὶ τὸ Ὑπουργεῖον λίαν ἀξιεπαίνως ἀναγνωρίσασα τὸ πλημμελὲς διὰ τῶν νομοσχεδίων τούτων καταργεῖ· Ἄλλ' ὁ νόμος οὗτος εἶναι ἐν πολλοστημόριον τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ ἡ βλάβη ἄρα καὶ ἡ ἀγανάκτησις, ἐφαρμοσθέντων τῶν νομοσχεδίων, θὰ εἶναι ἀναλόγως μεγαλειτέρα καὶ ὀλεθριωτέρα. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν διστάζομεν νὰ κηρυχθῶμεν ἐχθροὶ τοιοῦτου συμβουλίου ἔχοντος τοιαύτην ἀπορροφητικὴν ἐξουσίαν, μάλιστα δὲ ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν καὶ ὁποῖοί τινες ὀρίζει ὁ νομοθέτης νὰ εἶναι οἱ σύμβουλοι οὗτοι, ὁ ἐγκέφαλος οὗτος τῆς ἐκπαιδεύσεως, λόγιοι μὲν καὶ ἀξιόλογοι ἄνδρες ἀλλὰ ξένοι πρὸς τὸ ἔργον, εἰς ὃ καλοῦνται νὰ ἐργασθῶσι.

ΒΑΣΙΣ ΟΓΔΩΗ.

«Πρὸς ἔγκαιρον ἐκδοσιν τῶν χρηματικῶν ἐνταλμάτων καὶ πληρωμῆν τοῦ μισθοῦ τῶν διδασκάλων, πρὸς συντήρησιν τῶν διδακτικῶν ὀργάνων, πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐργασίας τῶν δημοδιδασκάλων, ὡς καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κειμένων νόμων καὶ τῆς πιστῆς τηρήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου διατασσομένων διορίζονται εἰς ἐκάστην σχολικὴν περιφέρειαν δύο ἐπιθεωρηταὶ τελειόφοιτοι τῶν Διδασκαλείων, ὧν ὁ μὲν εἰς ὃ καλούμενος μόνιμος ἐπιθεωρητῆς ἐδρεύει ἐν τῷ νομῷ καὶ εἶναι κυρίως οἰκονομικὸς ὑπάλληλος τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως φροντίζων περὶ ἐκδόσεως τῶν χρηματικῶν ἐνταλμάτων, πρὸς πληρωμῆν τοῦ μισθοῦ τῶν διδασκόντων καὶ ὑπηρετούντων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, παρέχων ἀναρρωτικὰς ἀδείας, ἐπιθεωρῶν τὰ κτίρια καὶ τὰ διδακτικὰ ὄργανα τῶν σχολείων, θεραπεύων πάραυτα τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας τῶν σχολείων καὶ ἐπιθεωρῶν τὴν διαγωγὴν τῶν Δημοδιδασκάλων καὶ τὴν ἀνελλιπῆ ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν· ὁ δὲ ἄλλος εἶναι μεταβατικὸς ἐπιθεωρητῆς ἐπιθεωρῶν τὰ σχολεῖα καὶ καθοδηγῶν τοὺς διδάσκοντας εἰς τὸν ὀρθὸν διαχειρισμὸν τοῦ ἔργου αὐτῶν, ἐξελέγχων ἂν ἐκτελεῖται τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων πιστῶς, καθορίζων τὰς ἐνιαυσίους ἐξετάσεις καὶ τὰς διακοπὰς τῶν σχολείων κ. τ. λ. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ ἐπιθεωρηταὶ κατὰ τὸ ἄρθρ. 68 διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἀμεσον διεύθυνσιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, τῇ ἐγκρίσει τοῦ ὁποῦ διαπεραίνονται πᾶσαι αἱ προτάσεις αὐτῶν. Καὶ μεταβατικοὶ ἐπιθεωρηταὶ εἶναι κατ' ἀνώτατον ὄριον

τόσοι, όσοι είναι και οί νομοί, μόνιμοι δὲ τὸ πολὺ ἕως 20. Λαμβάνουσι δὲ ὁ μὲν μόνιμος 300 δραχμὰς κατὰ μῆνα, ὁ δὲ μεταβατικὸς 350. Ἔτι δὲ λαμβάνουσι και 50 δραχ. ἕκαστος διὰ τὰ γραφικὰ και τὰ ὁμοια τούτοις ἔξοδα, πρὸς δὲ και τὴν νενομισμένην ἀποζημιώσιν διὰ πᾶσαν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετάβασιν.»

Ὅτι ἡ ἐπιθεώρησις τῶν σχολείων εἶναι ἀναγκαῖος ὄρος τῆς καλῆς λειτουργίας και προκοπῆς αὐτῶν, οὐδεὶς ἀμφισβᾶλλει περὶ τούτου. Ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ βασιλέως τρέφει τοὺς ἔππους εἶναι παλαιὰ παροιμία. Ἄλλα διὰ νὰ καρποφορήσῃ τὸ μέτρον τούτο, πρέπει νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν σχολείων εἰς ἄνδρας ἐπιστήμονας, θεωρητικῶς και πρακτικῶς τὴν παιδαγωγικὴν σπουδᾶσαντας, ἐργασθέντας ἐν διδασκαλείοις, δείξαντας τὸ μέγα αὐτῶν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ δι' ἐκδόσεως παιδαγωγικῶν ἢ διδακτικῶν βιβλίων και τῶν τοιούτων. Τὸν ἐπιθεωρητὴν δὲν θέλομεν ἀπλῶς ἀστυνόμον, ἵνα διὰ τοῦ φόβου καταστήσωμεν τοὺς διδασκάλους φιλοπονωτέρους. Τοιαύτη τυραννικὴ ἐπιθεώρησις, ἐξασκουμένη μάλιστα διὰ δημοδιδασκάλων δύναται μᾶλλον νὰ βλάβῃ ἢ νὰ ὠφελήσῃ. Οἱ διδάσκαλοι θὰ ἐξεύρωσι τρόπους, νὰ ἀπατήσωσιν ἢ νὰ ἐκπλήξωσιν. Ὑπευθυμίζομεν ἐνταῦθα τὸν ἔλεγχον τῶν δημοσίων ἐξετάσεων, και θεωροῦμεν περιττὸν νὰ εἴπωμεν πρὸς εἰδότης ὅτι ἐγέννησε τὴν μεγαλειτέραν ἀγυρτεῖαν, ἣτις κατὰ τὰς ἐξετάσεις ταύτας τελεῖται, ἐπιδοκιμαζόντων πάντων και ἐξεταστῶν και μὴ τοιούτων. Ἡμεῖς φανταζόμεθα τὸν ἐπιθεωρητὴν ὡς ἐν κινητὸν διδασκαλεῖον, μεταβαίνοντα ἀπὸ σχολείου εἰς σχολεῖον, ἵνα διδάξῃ, ἵνα παρηγορήσῃ, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸν διδάσκαλον εἰς τὸ ἱερὸν ἔργον τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, ἵνα συστήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἀγάπην τῆς κοινότητος, ἵνα καθοδηγήσῃ αὐτὸν ὡς ὑψηλοτέρα διάνοια πῶς νὰ ἀσκῇ τελειότερον τὸ ἔργον του, ἵνα ὑποδείξῃ εἰς αὐτὸν πάντα τὰ πρὸς τοῦτο ὑπάρχοντα βοηθήματα, ἵνα ἀντιληφθῇ τοῦ διδασκάλου ὄχι μόνον τὰ καθήκοντα ἀλλὰ και τὰ δικαιώματα και ἵνα ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐργασθῇ νὰ βελτιώσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ παρὰ ταῖς προϊσταμέναις ἀρχαῖς. Ταῦτα και πλείστα ἄλλα παρόμοια καθήκοντα ἔχει νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ἐπιθεωρητής, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγραφῶσιν εἰς κανένα νόμον. Ἄλλα πρὸς τοιοῦτον ἔργον ἐν Ἰβηρίῃ λαμβάνουσι διαπρεπεῖς ἄνδρας ἐπιστήμονας γνωστοὺς διὰ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῶν μόρφωσιν και τὴν θεωρητικὴν και τὴν πρακτικὴν, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἄνθρώπους ἔχοντας κύρος και ἐνώπιον τῶν διδασκάλων και ἐνώπιον τῆς κοινότητος. Τούτο θέ-

λομεν νὰ γείνη και παρ' ἡμῖν. Τοὺς δημοδιδασκάλους ἡμεῖς ἐκτιμῶμεν πολὺ περισσότερο τῶν νομοσχεδίων και θεωροῦμεν αὐτοὺς χρησιμωτέρους εἰς ἄλλα ἔργα. ὄχι ὁμοίως και εἰς τὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ. Ὁ ἐπιθεωρητής εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς και ὁ βραχίον τῆς Κυβερνήσεως. Δι' αὐτοῦ ἐπαφέρονται εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τὰ ἐκτροχιασθέντα σχολεῖα, δι' αὐτοῦ εἰσάγονται νέα πράγματα, δι' αὐτοῦ διαβιβάζονται ἀ' πληροφορίες περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σχολείων και τῶν διδασκάλων και τῶν κοινοτήτων και αὐτοῦ αἱ συμβουλαὶ πρέπει νὰ ἐκτελῶνται. Εἶναι ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἐν ἐνεργείᾳ ἢ μᾶλλον οἱ ἐπιθεωρηταὶ αὐτοὶ κυρίως εἶναι τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἔχομεν καθήκον νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀρμόδιων ἐπὶ τῶν προπόντων τῶν μελλόντων ἐπιθεωρητῶν. — Ὡσαύτως εὐρίσκομεν ἄσκοπον τὴν διατήρησιν δύο ἐπιθεωρητῶν ἐν τῇ αὐτῇ σχολικῇ περιφερείᾳ. Ἴης ἀρκεῖ ἀλλὰ καλός. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκδοσιν τῶν ἐνταλμάτων πρὸς πληρωμὴν τοῦ μισθοῦ τῶν δημοδιδασκάλων και τὰ ἄλλα, ἃ ἀναγράφει τὸ νομοσχέδιον ὡς καθήκοντα τοῦ μόνιμου ἐπιθεωρητοῦ, τὰ μὲν πλείστα ἀνήκουσιν εἰς τὸν μεταβατικὸν ἐπιθεωρητὴν οἷον ἡ ἐπιθεώρησις τῶν διδακτικῶν ὀργάνων, τῶν κτιρίων, τῆς διαγωγῆς τῶν δημοδιδασκάλων κτλ. (ὄρα ἄρθρ. 71 ἐδάφ. 6. γ. δ. ε.) τινὰ δὲ δύναται και πρέπει νὰ ἀνατεθῶσιν εἰς τὴν νομαρχίαν. Οὕτω και οικονομίαι γίνονται χρημάτων σημαντικαὶ και διαφωνίαι και συγκρούσεις δυσᾶρεστοι προλαμβάνονται μεταξὺ τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς αὐτῆς σχολικῆς περιφερείας, αἵτινες ἐξάπαντος θὰ γεννηθῶσιν ἐν τῆς ἐφαρμογῆς νόμων ἐπιβαλλόντων τὴν ἐξάσκησιν τῶν αὐτῶν καθηκόντων εἰς δύο ἄνθρώπους. — Ὡστε και ἡ βᾶσις αὕτη τῶν νομοσχεδίων ἔχει ἀνάγκην βαθυτέρας τοῦ πράγματος ἐξετάσεως και διορθώσεως τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐπιτυχία μέτρου κατ' ἀρχὴν θεωρουμένου σωτηρίου εἰς τὴν κανονικὴν και ἀπρόσκοπον λειτουργίαν τῶν σχολείων

ΒΑΣΙΣ ΕΝΑΤΗ.

Οἱ διδάσκαλοι τιμωροῦνται 1. διὰ προστίμου δραχ. 40—80, ὅταν ἔρχωνται τῆς καθημερινῆς διδασκαλίας και ἀποπαύονται ταύτης παρὰ τὰς ὠρισμένας ὥρας ἢ ὅταν δὲν διδάσκωσι πάσας τὰς ἡμέρας ὑπὸ τοῦ προγράμματος ὠρισμένας ὥρας ἢ ὅταν δὲν κήδωνται τῶν ὀργάνων τῶν διδακτι-

κῶν οὐδὲ τῶν διδασκῆριων ἢ ὅταν καταγράφωσι μαθητὰς παῖδας μὴ συμπληρώσαντας εἰσέτι τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας των, 2. διὰ παύσεως τριμήνου, ὅταν ἐρίζωσι πρὸς ἀλλήλους ἢ ὅταν ἔχωσιν ἰδιαιτέρας παραδόσεις ἢ ὅταν διακόπτωσι τὴν διδασκαλίαν των αὐθαίρετως ἢ ὅταν ὑποβάλλωσι τοὺς μαθητὰς εἰς ἐξετάσεις παρὰ τὸν προσήκοντα χρόνον ἢ ὅταν λαμβάνωσι δίδακτρα. 3. διὰ παύσεως ἐνιαυσίου, ὅταν ἐντὸς ἑπτατίας τιμωρηθῶσι τρίς μὲ πρόστιμον ἢ μὲ τρίμηνον παῦσιν ἢ ὅταν ἀνευλαβῶς φέρωνται πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ τόπου ἢ πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ σχολείου των ἢ πρὸς τοὺς ἐπιθεωρητὰς, ἢ ὅταν ἡ διαίτα αὐτῶν εἴνε ἄσμενος, ἢ ὅταν ἀναμιγνύωνται εἰς ἐπιτοπίους φατριαστικὰς διαμάχας. 4. διὰ διαρκoῦς παύσεως, ὅταν κατασταθῶσιν ἀνίκανοι νὰ διδάσκωσιν εἴτε ἔνεκα σωματικῆς τινος βλάβης εἴτε ἔνεκα τῆς σαθρωθείσης ὑγείας των, εἴτε ἔνεκα ἀβελτηρίας καὶ νωθρότητος καὶ ἀκολαπίας περὶ τὸν βίον ἢ ὅταν ὁ βίος αὐτῶν εἴνε σκανδαλώδης καὶ κακοήθης.

Ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου εἶναι ὑψηλὸν καὶ ὅτι μορφώνει τὸν μαθητὴν ὅχι μόνον τοῦ διδασκάλου ἢ καλῆ διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ τὸ καλὸν παράδειγμα αὐτοῦ, τοῦτο εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας. Ἰὴς δὲ τὴν μόρφωσιν οὐδὲν πρέπει νὰ θεωρῆται μικρὸν. Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἔργον ἐπιβάλλει μείζονα καθήκοντα εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅσα τὸ δημοδιδασκαλικὸν ἔργον πρὸς τὸν δημοδιδασκάλον αὐτόν. Ὅλος ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ὁ ἐντὸς καὶ ὁ ἐκτὸς τοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι παραδειγματικὸς εἰς τὸν μαθητὴν. Καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπαιτεῖται ἐξειδικιασμένη τοῦ διδασκάλου μόρφωσις ἐν καλοῖς διδασκαλείοις καὶ καθόλου πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὅλα τὰ μέτρα, ἵνα ὁ διδάσκαλος μὴδὲν πράττῃ ἢ μὴδὲν παραλίπη, ὅπερ δύναται νὰ ἐπιδράσῃ κακῶς εἰς τοὺς μαθητὰς. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐν τῶν μεγαλειτέρων τοῦ διδασκάλου μίσην, δι' οὗ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς του καὶ εἰς τὴν κοινότητα, ἐν ἣ ἔργάζεται, εἶναι νὰ ἔχῃ κύρος, ὑπόληψιν, νὰ εἶναι ἀνὴρ σεβαστός, διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἡ πολιτεία ἔχει καθήκον νὰ μὴ κλονίσῃ τὸ κύρος τοῦ διδασκάλου διὰ τῶν πολλῶν καὶ ἐξευτελιστικῶν ἰσχυρῶν διὰ πράγματα πολλάκις, δι' ἃ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐθύνηται ὁ διδάσκαλος. Ἄλλὰ καὶ εἰς ἐκείνας τὰς περιστάσεις, ὧν τὴν εὐθύνην φέρει ὁ διδάσκαλος ἢ σχολικὴ δικονομία πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ δικάζεται ὁ δημοδιδάσκαλος ἀναπολόγητος. Πολλάκις κακόνοια πατρὸς τινος τῶν μαθητῶν κατὰ τοῦ διδασκάλου ἔχουσα τὴν αἰτίαν αὐτῆς εἰς παρεξηγήσεις, ἢ εἰς τὴν αὐστηράν μάλιστα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντός του

π. χ. διότι δὲν προήγαγεν εἰς ἀνωτέραν τάξιν ἀνίκανον μαθητὴν, δύναται νὰ σκευωρήσῃ πράγματα καὶ νὰ καταστήσῃ ταῦτά πιθανά, ὥστε ἐκ τῆς σκευωρίας ταύτης νὰ πάθῃ ἀναιτίως ὁ διδάσκαλος καὶ νὰ ζημιωθῇ καὶ ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς, νὰ ἐλαττωθῇ δὲ καὶ τὸ ἀξίωμά του ἀπέναντι τῆς κοινότητος· διότι οὐδὲν κρυπτόν, ὃ οὐ μὴ φανερόν γενήσεται μάλιστα κατὰ τοὺς νῦν καιροὺς ἐν Ἑλλάδι. Διὰ τοῦτο δὲν βλέπομεν διατί νὰ μὴ ζητῆται καὶ τοῦ κατηγορουμένου ἢ ἀπολογία ἐπὶ τῶν κατηγοριῶν, ὅπερ θεωρεῖται ἀναγκαῖος ὄρος τῆς εὐρέπεως τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ῥητῶς νὰ στηρίζηται ἡ ἀπόφασις μόνον εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ καὶ τοιοῦτου ἐπιθεωρητοῦ, ὃν ὀρίζουσι τὰ νομοσχέδια. Τὸ τοιοῦτο εἶναι ὅλως ἄδικον καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ ἀνεχθῇ οὐδ' ὁ ταπεινότερος τῶν δημοδιδασκάλων. Ἄλλὰ πλὴν τῆς ἀθετήσεως ῥητῶν τοῦ διδασκάλου δικαιωμάτων, ἣν εἰσηγοῦνται τὰ νομοσχέδια, ἔχομεν καὶ ἄλλο ἔτι σπουδαιότερον εἰς τὸ ποινολόγιον τοῦ νομοσχεδίου νὰ ἐξάρωμεν. Αἱ ποιναὶ τοῦ νομοσχεδίου εἶναι πρόστιμον ἀπὸ 40 — 80 δραχ., παῦσις τρίμηνος, παῦσις ἐνιαυσίος καὶ παῦσις διαρκῆς. Νομίζομεν ὅτι ὑπάρχουσι παραπτώματα, τὰ ὅποια ἠδύναντο αἰ προϊστάμεναι ἀρχαὶ δι' ἡπιωτέρων μέσων νὰ θεραπεύσων καὶ τοιαῦτα εἶναι ἡ παραίνεσις ἢ προφορικῆ, ἢ παραίνεσις ἢ γραπτῆ, ἢ ἔκφρασις τῆς λύπης τοῦ ἐπιθεωρητοῦ, ἢ ἔκφρασις τῆς φανερᾶς ἀποδοκιμασίας καὶ μόνον, ὅταν τὰ τοιαῦτα ἤπια καὶ πατρικὰ μέτρα δὲν τελεσφορήσων, δύναται ὁ νομοθέτης νὰ καταφύγῃ εἰς αὐστηρότερα μέτρα. Οὕτως ἐπραττε καὶ ὁ παλαιὸς νόμος παρ' ἡμῖν (ὄρα θεσμολ., Βενθούλου σελ. 9), οὕτω πράττουσι καὶ ὅλαι αἱ σχολικαὶ νομοθεσίαι τοῦ κόσμου. Σήμερον ὅτε ἡ μέθοδος τοῦ σωφρονισμοῦ ἢ μαλακῆ ἐφάνη ἀρμοδιωτέρα πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐφηρμόσθη καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν ταῖς εἰρκταῖς κακούργους καὶ ἔφερε τὰ σωτήρια αὐτῆς ἀποτελέσματα, εἶναι λυπηρὸν νὰ μὴ γίνηται αὐτῆς χρῆσις εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν δημοδιδασκάλους. Ἄλλ' ἔστω ὁ νομοθέτης θεωρῶν τοὺς δημοδιδασκάλους ἀναξίους εὐγενεστέρως χρήσεως ἐκ μέρους τῶν προϊσταμένων ἀρχῶν θέλει διὰ τῶν αὐστηρῶν ποινῶν νὰ φοβήσῃ καὶ τὸν φόβον νὰ μεταχειρισθῇ ὡς μέσον πρὸς συγκράτησιν ἐντὸς τῶν διαγραφόμενων καθηκόντων πάσης ἐκνόμου θελήσεως τοῦ δημοδιδασκάλου. Ἄλλὰ νομίζομεν ὅτι εἰμπορεῖ τις νὰ εἶναι αὐστηρός, χωρὶς νὰ εἶναι ἄμα καὶ ἄδικος. Ὅταν ἐν τῷ νόμῳ ἀναγράφηται ὅτι ἂν εὐρεθῇ μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μαθητῆς μὴ συμπληρώσας τὸ ὅ ἔτος τῆς ἡλικίας ἢ ὅταν τὸ κτίριον ἢ τὰ διδασκτικὰ ὄργανα εἶναι τοιαῦτα,

ὥστε νὰ δύναται ὁ ἐπιθεωρητὴς νὰ εἰκάσῃ ἀκηδεῖαν τοῦ διδασκάλου πρὸς τὰ κτίρια καὶ πρὸς τὰ ὄργανα καὶ ἀμέλειαν περὶ τὴν ἐξέλεγχιν τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν νομίζομεν ὅτι μὲ τοιαύτους νόμους εἰς τὰς χεῖρας δύναται νὰ τιμωρήσῃ ὅλους τοὺς διδασκάλους ὁ ἐπιθεωρητὴς, ἀρκεῖ νὰ θελήσῃ ἢ ψυχὴ του καὶ νὰ βραστάξῃ ἢ καρδία του, ἀφ' οὗ ἡ κρίσις αὐτοῦ μάλιστα κατὰ τὸ ἔθρο. Ἡ δὲ ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ προπτίμου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς προσωρινῆς παύσεως εἶναι τελεσίδικος.

Ἄλλὰ μήπως οἱ λόγοι τῆς τριμήνου ἢ τῆς ἐνιαυτοῦ παύσεως εἶναι σπουδαιότεροι; Ἀρκεῖ νὰ φορτωθῇ εἰς τῶν διδασκάλων τὸν ἄλλον, ἵνα βεβαιωθῇ ἕρις καὶ τότε ἀμφότεροι παύονται. () νομοθέτης βεβαίως θὰ ἐνθυμῆται καὶ τὴν ἔριν τὴν ἀγαθὴν τοῦ Ἡσιόδου. Ἐννοεῖ καὶ ταύτην νὰ ἀποκλείσῃ ἀπὸ τοὺς δημοδιδασκάλους; Ἄλλὰ τότε δὲν φοβεῖται μήπως ὁ φόβος τοῦ νὰ μὴ χαρακτηρισθῇ ὁ διδάσκαλος φίλερις καὶ παυθῇ διὰ τοῦτο, καταστήσῃ τοὺς διευθυντὰς τῶν σχολείων ἀνεκτικούς, πρὸς τοὺς διδασκάλους τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ καθήκοντός των καὶ ἡ κοινὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πάντων ἐπιχειρήματος κίνδυνος ἀδελφώσῃ αὐτοὺς νὰ παραβλέπῃ ὁ εἰς τὰ σφάλματα τοῦ ἄλλου μέχρι τοῦ σημείου μάλιστα τοῦ ἀμοιβαίου θαυμασμοῦ καὶ τοῦ ἀμοιβαίου ἐπαίνου; Νομίζομεν ὅτι οἱ νόμοι γίνονται ἵνα διορθώσῃ τοὺς κακοὺς, ὄχι ὅμως καὶ νὰ διαφθεῖρουν τοὺς καλοὺς.

Ἄλλὰ διὰ τίνας λόγους τιμωροῦνται μὲ παύσιν ἐνὸς ἔτους; Ὄταν ἀνευλαβῶς φέρονται πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ πρὸς τοὺς προΐσταμένους αὐτῶν διευθυντὰς καὶ ἐπιθεωρητὰς, ὅταν ἡ διαίτα αὐτῶν εἶναι ἄσεμνος, ὅταν ἀναμιγνύονται εἰς τὰς ἐπιτοπίους πατριαστικὰς διαμάχας. Ὅλα ταῦτα, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης εἶναι λίαν ἐλαστικὰ πράγματα. Ἀνευλάβεια εἶναι καὶ ὕβρις καὶ κακολογία πρὸς τὰς προΐσταμένους ἀρχὰς, ἀνευλάβεια ὅμως δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἔρνησις ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου νὰ υποταχθῇ εἰς τὸ ἀύθαιρετον θέλημα αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τῆς ἀναμίξεως εἰς πατριαστικὰς διαμάχας ὡς καὶ περὶ τῆς ἀσέμνου διαίτης. Βίδομεν μὲ τοῦ ἠφθάλμου ἡμῶν ταμίας ἀπαιτοῦντας παρὰ τῶν δημοδιδασκάλων νὰ ἀντιγράψωσιν αὐτοῖς βιβλία, ἵνα πληρωθῶσι τὸν δεδουλευμένον μισθὸν των, εἶδομεν αὐτοὺς ἐνὶ οὐρανῷ ἀνθρώπων ἀπαιτοῦντας νὰ ψάλλωσι τροπάρια, ἵνα λάβωσιν ἀμοιβὴν τὸν καθυστερούμενον μισθὸν των καὶ πάντα ταῦτα ἐπραξαν οἱ δυστυχεῖς διδάσκαλοι διὰ νὰ πληρωθῶσι. Βεβαίως τοιαῦτα πράγματα δὲν θὰ ζητήσουν οἱ συνάδελφοί των δημοδιδάσκαλοι οἱ ἐπιθεωρητὴ τῶν νομοσχεδίων, ἀλλὰ δὲν

θὰ ἔχουν καὶ αὐτοὶ ἔρα γε καμμίαν ἔλλειψιν ὡς ἄνθρωποι καὶ δὲν ὑπάρχει φόβος καὶ αὐτοὶ ὀπισθεν τοῦ ἔθρου τούτου ὀχυρούμενοι νὰ πιέζωσι, νὰ κδικῶσι τοὺς διδασκάλους, οἱ ἠποῖοι θὰ ὑποτάσσονται εἰς τὰ θελήματα αὐτῶν ἐνθυμούμενοι ὅτι πᾶσα ἀνευλάβεια τιμωρεῖται μὲ ἐνὸς ἔτους παύσιν;

Ὅλον τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρέπει νὰ διασκευθῇ ἐπὶ ἄλλων βάσεων, νὰ ληφθῶσι ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν τοῦ διδασκάλου τὰ δικαιώματα, νὰ καθορισθῶσι τὰ μέσα τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ἀληθείας, νὰ προσληφθῶσι μετριώτεροι ποιναί, τὸ δὲ πρόστιμον, ἢ προσωρινὴ καὶ ἢ διαρκὴς παύσις πρέπει νὰ ἐπιφυλαχθῶσι διὰ τοὺς δυστροποῦντας ἢ ἀρνούμενους διαρρηθῆναι νὰ ἐκτελέσωσι τὸ καθήκον των ὡς καὶ διὰ τοὺς καταστήσαντας ἑαυτοὺς ἀναξίους τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου. Διὰ δὲ τοὺς παθόντας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ μὴ δυναμένους πλέον νὰ ἐργασθῶσιν ὡς διδάσκαλοι πρέπει νὰ ληφθῇ πρόνοια νομοθετικὴ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ὑπὲρ τῶν τέκνων καὶ τῶν συζύγων αὐτῶν. Τοῦτο ἀπαιτεῖ καὶ ἡ φιλανθρωπία καὶ τὸ συμφέρον τῆς ἐκπαιδεύσεως. Οὐδὲ πρέπει νὰ γράφηται ἐν τοῖς νόμοις ὅτι οἱ διδάσκαλοι, ὧν ἤθελε σαθρωθῇ ἡ υἰεὶα καὶ γείνωσιν ἐκ τούτου ἀνίκανοι ὅπως ἐπιτελῶσι τὸ ἔργον των, ἀποβάλλονται τῆς ὑπηρεσίας. Πῶς θὰ ζήσωσιν οἱ τυφλωθέντες, οἱ κωφοὶ γινόμενοι, οἱ παθόντες νόσημα ἀνίατον μετὰ θετῆς ὑπηρεσίας, ἀφ' οὗ οὔτε σύνταξιν ἔχουν, οὔτε περίσσευμα ἐκ τῆς μισθοδοσίας των ἦτο δυνατόν νὰ ἀπομείνῃ αὐτοῖς; Πόσον διαφορετικὰ σκέπτονται ὡς πρὸς τοὺς διδασκάλους οἱ Εὐρωπαῖοι!

Τοιαύτην γνώμην ἔχομεν ἐπὶ τῶν βάσεων τοῦ νομοσχεδίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Πᾶσαι, ὡς ἀπεδείχθη, εἶναι ἀταλαιπώρως τεθειμέναι καὶ λίαν ἐπισφαλεῖς καὶ οὔτε πρὸς τὴν ἐπιστήμην οὔτε πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἀρμόζουσαι. Ἐθεωρήσαμεν δὲ περιττὸν νὰ ἐκθέσωμεν τὴν γνώμην ἡμῶν ἐπὶ ἐκάστου ἔθρου καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερείας διότι πᾶς τις γινώσκει ὅτι ὅταν τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι σαθρά, τὸ οἰκοδόμημα ὅσον καλλωπισμὸν καὶ ἂν λάβῃ, δὲν θὰ δυνηθῇ διὰ τούτου νὰ προλάβῃ τὴν πτώσιν. Ἀφίνομεν δὲ ὅτι καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῶν πλημμελῶν ἀρχῶν ἐν τοῖς νομοσχεδίοις ἐγένετο λίαν βεβιασμένη καὶ εἶναι πλημμελεστάτη καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἄλλως, ἀφ' οὗ μία καὶ αὐτὴ χεὶρ εἰργάσθη εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα. Διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωποι ἀφιερῶσαντες τὴν ζωὴν μας εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ βελτίωσιν τῶν δημοτικῶν ἡμῶν σχολείων καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἴδωμεν τὴν εὐγενῆ τῆς παρούσης Κυβερνήσεως προαίρεσιν

καλλίτερον πρὸς βελτίωσιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως χρησιμοποιοῦν
μένην ὑποβάλλομεν τὰς σκέψεις μας εἰς τὴν κρίσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ
τῆς Βουλῆς καὶ παρακαλοῦμεν νὰ μὴ προβῶσιν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν νο-
μοσχεδίων, τὰ ὅποια θὰ φέρωσιν ἀντὶ τῆς προόδου τὴν ἀποσύνησιν τῆς
δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἰν Ἀθήναις τὴν 18 Φεβρουαρίου 1890.

Ἡ Ἐπιτροπεία.

Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ (εἰσηγητῆς)

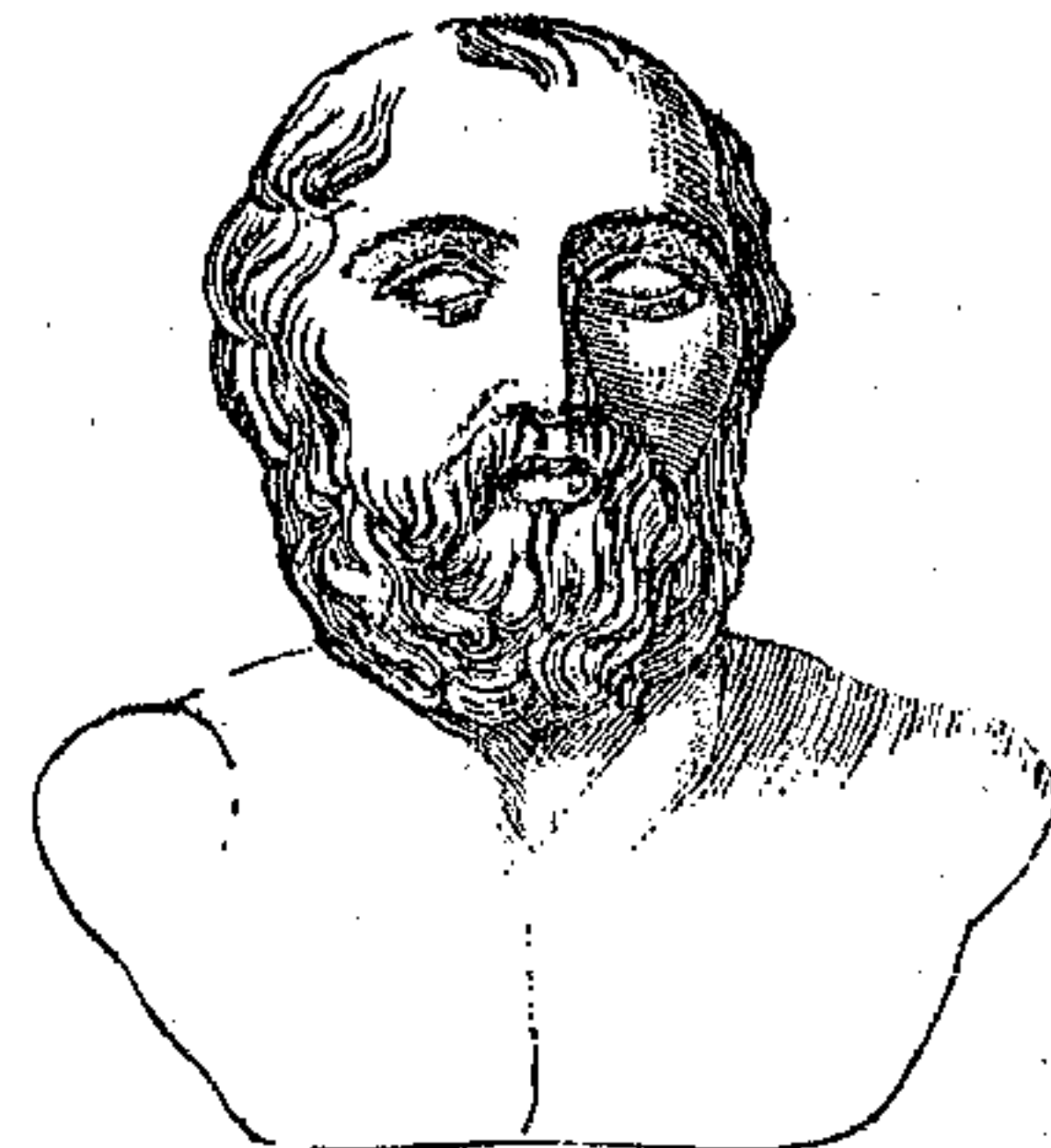
ΒΛ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ

ΘΕΜ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

Π. ΡΑΖΗΣ

Ὁ Πρόεδρος
ἘΜ ΓΑΛΛΗΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Γ. ΔΕΡΒΟΣ.

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΒ'.	Ἀπρίλιος, Μάιος, Ἰούνιος 1870	Τεύχος Δ', Ε', ς'
-----------	----------------------------------	-------------------

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΕΚΚΤΗΡΙΟΙ ΟΙΚΟΙ, ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Ὁ Ἰησοῦς διαλεγόμενος πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα ἐξήνεγκε μεγάλην ἀλήθειαν εἰπὼν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε πνεῦμα καὶ οἱ ἀληθεῖς προσκυνῆται δύνανται πανταχοῦ νὰ λατρεύωσιν αὐτόν. Τοὺς λόγους δὲ τούτους τηροῦντες οἱ χριστιανοὶ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἵδρουν πανταχοῦ εὐκτεήλους αἰκούς καὶ ἐτέλουν τὴν λατρείαν αὐτῶν, ὅπου καὶ ἂν πικρῆσαν εἴτε ἐν ἐρημίαις εἴτε ἐν ὄρεσιν εἴτε ἐν σπηλαίοις

εἴτε ἐν ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς. Οὐτε ἐσκέπτοντο, ὡς οἱ περιωρισμένοι τῶν ναῶν Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἔχοντες τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν ἐπίστευον, ὅτι ὁ Θεὸς μόνον ἐν αὐτῷ οἰκεῖ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ πρέπει νὰ προσκυνῆται καὶ λατρεύηται, οὔτε ἐποίουν, ὡς οἱ Σαμαρεῖται, οἵτινες ἔχοντες τὸν ἐν τῷ ὄρει Γαριζεῖν ναὸν ἐλάτρευον ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ τὸν Θεόν, ἰσχυρίζομενοι, ὅτι καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ὄρους τούτου προσεκύνησαν καὶ ἐλάτρευσαν αὐτόν. ἄλλ' ἐν καιρῷ εἰρήνης, θλίψεων καὶ διωγμῶν συνήρχοντο πανταχοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς, ἰδιωτικοῖς οἴκοις, κοιμητηρίοις καὶ κατακόμβαις, ἠκροῶντο τῆς θείας λειτουργίας, προσήχοντο, ἦδον καὶ ἔψαλλον, ἐδιδάσκοντο τὸν θεῖον λόγον καὶ μετελάμβανον τῆς θείας εὐχαριστίας. Οὗτοι οἱ χριστιανοὶ κατέδειξαν εὐρὸ πνεῦμα οὐ μόνον διότι ἵδρουν πανταχοῦ εὐκτηρίους οἴκους καὶ ἐτέλουν ἐν αὐτοῖς τὴν λατρείαν, ἀλλὰ καὶ διότι εἰσήγαν εἰς αὐτοὺς διαφόρους συμβολικὰς παραστάσεις καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκόσμου αὐτοὺς καὶ δι' εἰκότων, αἵτινες, ὡς καὶ οἱ συμβολικαὶ παραστάσεις, ἔφερον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλληνο-ρωμαϊκὴν χαρακτῆρα, μετεβάλλοντο δ' ἐν τῇ συνθέσει καὶ πλοκῇ, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ἱρατισμοῖς, κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ χριστιανισμοῦ. Καὶ εἶπε μὲν ἀληθές, ὅτι μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐκράτει ἡ γνώμη, ὅτι πάντες οἱ χριστιανοὶ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, φοβούμενοι, μήπως ἐκπέσωσιν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἦσαν ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι τῶν καλῶν τεχνῶν. ἄλλ' ὅμως ἡ γνώμη αὕτη ἀνῆρέθη καὶ ἀνεσχευάσθη, κυρίως ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ὑπὸ σπουδαίων ἀνδρῶν, οἳ εἰσι μάλιστα ὁ πολὺς De Rossi,² ὁ Perret,³ ὁ Kraus⁴ καὶ ἄλλοι, οἵτινες μελετήσαντες κατ' ἐξοχὴν τὰς κατακόμβας τῆς Ῥώμης ἀνεκάλυψαν ἐν αὐταῖς εἰκότας τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἡλίω φαινότερον κατέδειξαν, ὅτι πολλοὶ τῶν πρώτων χριστιανῶν ἦσαν λάτρες καὶ θεραπευταὶ τῶν καλῶν τεχνῶν. Τινὲς δὲ τῶν ἀνδρῶν τού-

¹ Ἰω. Δ'. 4—25.

² De Rossi «Roma sotterranea» 1864. 1878.

³ Perret. «Les catacombes de Rome» 1851.

⁴ Kraus «Roma sotterranea, die Römischen Katakomben, 2. Freiburg im Breisgau 1879. πρβλ. καὶ Martigny «Dictionnaire des Antiquités chrétiennes» Paris 1865. Vietor Schultze «Die Katakomben» Leipzig 1882. Frantz «Geschichte der christlichen Malerei» Freiburg im Breisgau 1887. Otto Pohl «Die altchristlichen Fresco- und Mosaikmalerei». 1888.

τῶν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς παραστάσεις τῶν ἐν ταῖς κατακόμβαις εἰκόνων, ἐξηγήσαντο σαφῶς πολλὰ ἀμφίβολα καὶ σκοτεινὰ μέρη τῶν κλάδων τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ἢ τοῖς τῆς λειτουργικῆς, ἀρχαιολογίας, δογματικῆς καὶ ἠθικῆς.

Ἡμεῖς δὲ προτιθέμενοι ἐνταῦθα νὰ σκιαγραφήσωμεν τοὺς εὐκτηρίους οἴκους, τὰ σύμβολα καὶ τὰς εἰκόνας τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἔσχομεν πηγὰς, τοῦτο μὲν τὴν Ἁγ. Γραφὴν καὶ τὰς μαρτυρίας ἀρχαιοτάτων συγγραφέων, ἐκκλησιαστικῶν καὶ μὴ, τοῦτο δὲ τὰς νεωτέρας ἐρεύνας καὶ μελέτας σπουδαίων καὶ ἐπισήμων ἀνδρῶν εἰς τὰς κατακόμβας τῆς Ῥώμης ἀσχοληθέντων. Ἐλπίζομεν δὲ, ὅτι θέλομεν τύχει εὐμενῶν ἀναγνωστῶν, οἵτινες πρέπει νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ μελέτη ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀπλή σκιαγραφία.

II

ΕΥΚΤΗΡΙΟΙ ΟΙΚΟΙ.

Οἱ πρώτοι χριστιανοὶ ἐτέλουν τὴν λατρείαν αὐτῶν, ὅπου γῆς ἠθέλον, διδασχθέντες ὅτι ὁ Θεός, ὡς πνεῦμα, εἶνε πανταχοῦ παρὼν καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δύνανται πανταχοῦ νὰ λατρεύωσιν αὐτόν, ἀρκεῖ νὰ δεκνύωσι ψυχὴν ἀγαθὴν, συνείδησιν καθαρὰν καὶ πίστιν εἰλικρινῆ.¹ Διὰ τοῦτο τινὲς τῶν πρώτων χριστιανῶν ἀπέφευγον νὰ ἰδρῶσι ναοὺς καὶ βωμοὺς, ὡς μαρτυροῦσι δύο τοῦ ἐθνισμοῦ ἄνδρες, ἀκμάσαντες κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ Καικίλιος² καὶ ὁ φιλόσοφος Κέλσος,³ ὧν ὁ μὲν ἐμέμφετο τοὺς χριστιανούς, *cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra?* ὁ δὲ κατηγορεῖ αὐτούς, «ὅτι βωμοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ νεῶς ἰδρύσασθαι φεύγουσι.» Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν πρώτων χριστιανῶν ἵδρουν ὠρισμένους εὐκτηρίους οἴκους πιστεύοντες, ὅτι ἡ ἐν αὐτοῖς λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀποβαίνει λυσιτελεστέρα εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτούς καὶ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν εὐρίσκεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ· «οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἑμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν⁴». Διὰ τοῦτο ἀπαντῶσι κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ χρι-

¹ Minucius Felix «Octavius» cap. XXXII—XXXIV.

² Αὐτόθι cap. X.

³ Ὁριγένης κατὰ Κέλσου βιβλ. II'.

⁴ Ματθ. III'. 20.

στιανισμού, ὡς εὐκτῆριοι οἴκοι τῶν χριστιανῶν, καὶ οἱ χειροποίητοι ναοί, οἱ ιδιωτικοὶ οἴκοι, τὰ κοιμητήρια καὶ αἱ κατακόμβαι, περὶ ὧν ἀμέσως πραγματευόμεθα.

Οἱ χειροποίητοι ναοί.

Οἱ ἀπόστολοι κηρύξαντες κατ' ἀρχὰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐν τε τῇ πόλει καὶ τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων προσείλκυσαν πολλοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες, καίπερ γενόμενοι χριστιανοί, ἐξηκολούθουν νὰ τηρῶσι τὰς ὑπὸ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἐπιβαλλομένας διατάξεις, νὰ προσέρχωνται μετὰ τῶν ἀποστόλων εἰς ὃν καὶ πρότερον ἐφοίτων ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ νὰ δέωνται ἐν αὐτῷ¹. Καὶ τῷ ὄντι ναός, θεωρούμενος τὸ σύμβολον τῆς ἐνότητος πάντων τῶν Ἰουδαίων, ναός, οἰκοδομηθεὶς κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ κατοικῆ καὶ ἐπακούῃ τῶν προσευχῶν καὶ δεήσεων αὐτῶν², δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλειφθῆ ὑπ' αὐτῶν, μόλις εἰς τὸν χριστιανισμόν προσελθόντων. Ἐὰν ἐπαύοντο τηροῦντες τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου καὶ μὴ ἐπισκεπτόμενοι τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων, ἤθελον θεωρηθῆ ὑπὸ τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων ἀποστάται, ὑβρισταὶ καὶ καταφρονηταὶ τῶν πατρῶων νόμων, τοῦθ' ὅπερ ἐφοβοῦντο, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς συμβουλῆς, ἣν οἱ ἐξ Ἰουδαίων χριστιανοὶ δίδουσιν αὐτῷ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ.

Ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ ἐκπαιδευθεὶς ἐν φαρισαϊκῇ σχολῇ ἐπίστευεν, ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τηρήσεως τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ἐταράσσετο δὲ καὶ ἐσκανδαλιζέτο, ἀκούων, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος σφίζεται ἐκ τῆς θερμῆς πρὸς τὸν Ἐσταυρωμένον πίστεως καὶ ἀγάπης³ διὸ καὶ σφοδρὸς διώκτης τῆς νέας θρησκείας ἐγένετο. Ἀσπασάμενος δὲ κατὰ θείαν βουλὴν τὸν χριστιανισμόν ἤρξατο ν' ἀπέχη τῶν τύπων τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου καὶ νὰ κηρύττῃ, ὅτι «Ὁ Χριστὸς τοὺς περιτεταμένους οὐδὲν ὠφελεῖ, ὅτι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐτε περιτομή τι ἰσχύει, οὐτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη⁴». Τοιαύτας ἔχων ἰδέας ὁ Παῦλος ἐσκανδαλιζέτο τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς. «Ὅτε δὲ ἀφίκετο κατὰ τὴν τρίτην ἀποστολικὴν ὁδοπορίαν αὐτοῦ (59) εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐθεώρησε καθήκον νὰ ἴδῃ τὸν ἐπίσκοπον Ἰάκωβον, ὅπερ

¹ Πράξ. Ἀποστ. Β'. 46. Γ'. 1. Ε'. 24—42.

² Β'. Βασιλ. Ζ'. 5. Γ'. Βασιλ. Η'. 43, 27, 29. Θ'. 3.

³ Γαλατ. Β'. 2, 7—9. Ε'. 2 καὶ 6.

ἔπραξεν ἐπισκεψάμενος τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἔνθα παρεγένοντο καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν. Ἀσπασάμενος δὲ πάντα διηγήσατο τὰ ἔργα, ἃ περὶ ὁ Θεὸς διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ ἐποίησεν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οἱ δ' ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν κύριον, ἀλλὰ σύνγραμμα συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ πορευθῆ εἰς τὸν ναὸν μετὰ τεσσάρων ἀνδρῶν, εὐχὴν ἔχόντων καὶ τελέσῃ τὰ τοῦ ἀγνισμοῦ καθήκοντα. Ὁ Παῦλος διὰ τῆς εἰς τὸν ναὸν μεταβάσεως καὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ ἀγνισμοῦ καθήκοντων ἤθελε πείσει τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τηρεῖ τὸν νόμον αὐτῶν καὶ ὅτι δὲν ἔχεται ἀληθείας τὸ περὶ αὐτοῦ λεχθέν, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκει ἀπὸ τοῦ Μωυσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους καὶ προτρέπει αὐτοὺς νὰ μὴ περιτέμνωσι τὰ τέκνα αὐτῶν, μηδὲ νὰ περιπατῶσι ταῖς ἔθνεσιν αὐτῶν. Ὁ ἀπόστολος ἐκπληρῶν τὴν συμβουλὴν τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν ἀνέβη εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἐξετέλεσε τὰ τοῦ ἀγνισμοῦ καθήκοντα.¹

Ἐκ πάντων τούτων καταφαίνεται, ὅτι ὁ ναός, ἐν ᾧ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ προσήυχοντο καὶ ἐδέοντο καὶ μετεἶχον τῶν τελετῶν τῆς Μωσαϊκῆς θρησκείας, ἦτο ὁ χειροποίητος ναὸς τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις τῷ 70 ἔτει ἐπυροπολήθη διὰ χειρὸς Ῥωμαίου στρατιώτου κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Τίτου². Μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ναοῦ τούτου χειροποίητοι ναοί, ἰδρυόμενοι ὑπὸ χριστιανῶν, ἀπαντῶσιν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ἀπολογητοῦ Τερτυλλιανοῦ, γράφοντος περὶ τοῦ χριστιανοῦ «ab idolis in ecclesiam venire, de adversarii officina in domum Dei venire.»³ Κατὰ τι δὲ διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλιανοῦ, γενομένου μονοκράτορος (260—268), καθ' ὃ οἱ χριστιανοὶ ἐδικαιοῦντο νὰ λάβωσιν ὅπισθον τοὺς πρότερον δημευθέντας ναοὺς αὐτῶν, ἀποδεικνύεται, ὅτι πολλοὶ χριστιανικοὶ ναοὶ ὑπῆρχον κατὰ τὴν τρίτον αἰῶνα.⁴ Καὶ οὐ μόνον πολλοί, ἀλλὰ καὶ μεγάλοι, οἵτινες ἤρξαντο κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ (283—305) καταδαφιζόμενοι καὶ καταστρεφόμενοι, ὡς τοῦτο ἔπαθε καὶ ὁ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τῆς Νικομηδείας τῇ 23 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 303⁵. Ἀλλ' ἐν Γαλλίᾳ,

¹ Πράξ. Ἀποστ. ΚΑ'. 17—27.

² Ἰωτήπ. Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. ζ'. κεφ. 4 § 1—7.

³ Tertull. de idololatria cap. 7.

⁴ Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστορ. Ζ'. 13 Γ'. 4.

⁵ Lactant. de mort. persec. cap. 12. Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. Η'. 2. Arnob. disp. advers. gent. βιβλ. Δ'. κεφ. 36.

ἐνθα πολλοὶ ὑπῆρχον ναοί, ὁ Καῖσαρ Κωνσταντῖος Χλωρός, φίλα φρονῶν τοῖς χριστιανοῖς, ἐφήρμοσε μετριώτερον τὴν διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, ἐπιτρέψας νὰ κρημνισθῶσιν οἱ τοῖχοι μικρῶν εὐκτηρίων οἰκῶν, οἵτινες ἠδύναντο εὐκόλως ν' ἀνεγερθῶσι¹.

Ἡ δὲ μαρτυρία τοῦ ἱστορικοῦ Λάμπριδιου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀκμάσαντος, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς (117—138) διανοηθεὶς νὰ συναριθμῆσῃ τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν θεῶν τῆς Ῥώμης διέταξε πρὸς χάριν αὐτοῦ νὰ ἰδρυθῶσι ναοὶ ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν ἀνευ ἀγαλμάτων, ἀλλ' ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἱερέων νὰ πράξῃ τοῦτο, εἶνε ἀναξία πίστεως². διότι πῶς ἦτο δυνατόν ἐθνικὸς αὐτοκράτωρ νὰ προβῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος εἰς τὴν ἰδρυσιν χριστιανικῶν ναῶν, ἀφ' οὗ αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ δὲν εἶχον εἰσέτι ἰδρύσει τοιοῦτους; αὐτοκράτωρ, ὅστις ἐπεμελεῖτο τῶν Ῥωμαϊκῶν ἱερῶν καὶ κατεφρόνει τῶν ξένων;³ αὐτοκράτωρ, ὅστις γράφων πρὸς τὸν ὑπάτον Σερουῖανόν κατειρωνεύετο τῶν χριστιανῶν;⁴ Ἴκ πάντων δὲ τούτων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Ἀδριανὸς οὐδέποτε ἤθελε προβῇ εἰς τὴν ἰδρυσιν χριστιανικῶν ναῶν.

Οἱ ἰδιωτικοὶ οἴκοι.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐφοίτων πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας οὐ μόνον εἰς χειροποιήτους ναοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἰδιωτικούς⁵. Οὕτω λ. γ. οἱ χριστιανοὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεσκέπτοντο οὐ μόνον τὸν ναὸν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικούς οἴκους, ἐν οἷς καταλέγεται καὶ ὁ ἰδιωτικὸς οἶκος τῆς Μαρίας, μητρὸς τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου⁶. Ὅτε δ' ἐγένετο ἡ πολιορκία καὶ ἡ καταστροφή τῶν Ἱεροσολύμων καὶ σὺν αὐτοῖς ἡ

¹ Laclant. αὐτόθι cap. 14—16.

² Lamprid. in vita Alex Sever. cap. 43. «Christo templum facere voluit cum quo inter Deos reciperet. Quod et Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris jusserrat fieri, quae ille ad hoc parasse dicebatur» πρβλ. καὶ cap. 24.

³ Spartianus in vita Hadriani cap. 22. «Sacra Romana diligentissime curavit, peregrina contempnit.»

⁴ Vopiscus in vita Saturnini cap. 8 ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἔγραψε περὶ τῶν χριστιανῶν τάδε: «Illi, qui Serapim colunt, christiani sunt et devoti sunt Serapi, qui se Christi episcopus dicunt.»

⁵ Πράξ. Ἀποστ. Β'. 46. Ε'. 42, Ἰουστίνου Α'. ἀπολογία κεφ. 67.

⁶ Πράξ. Ἀποστ. ΙΒ'. 12.

πυρπόλησις τοῦ χειροποιήτου ναοῦ, τότε οἱ χριστιανοὶ, οἵτινες, διαρκούσης τῆς πολιορκίας, εἶχον μετοικήσει εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου μικρὰν πόλιν, Πέλλαν καλουμένην, ἐπανακάμψαντες εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Συμεῶνος δὲν ἠδύναντο ἀλλαχοῦ νὰ ποιῶνται τὰς συναθροίσεις αὐτῶν, εἰμὴ ἐν ἰδιωτικοῖς οἴκοις, διότι ὁ ναὸς αὐτῶν δὲν ὑπῆρχε πλέον¹.

Ἐπίσης καὶ οἱ ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων πρῶτοι χριστιανοὶ πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας συνήρχοντο ἐν ἰδιωτικοῖς οἴκοις, ὡς δηλοῦται οὐ μόνον ἐκ χωρίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας. Οὕτω λ. γ. ὁ ἀπόστολος Παῦλος γράφων πρὸς τοὺς Κορινθίους λέγει «ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλλας καὶ Πρίσκιλλα σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ»². Ὁ αὐτὸς λέγει καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ «ἀσπάσασθε . . . καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν»³. Πρὸς τούτοις καὶ ἐν τῇ πρὸς Φιλήμονα «τῇ κατ' οἶκον σου ἐκκλησίᾳ»⁴. Ὁ δὲ Πλίνιος, πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἑπάρχος τῶν μερῶν τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Πόντου, παρετήρησεν ἀναριθμητὸν πλῆθος πάσης ἡλικίας, πάσης τάξεως καὶ ἐκατέρου τοῦ φύλου, συνερχόμενον ἐν ἰδιαιτέροις τόποις πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας⁵. Οἱ ἰδιαίτεροι δὲ οὗτοι τόποι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἰδιωτικοὶ οἴκοι, διότι οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ δημοσίους ναοὺς, ἀφ' οὗ ἡ θρησκεία αὐτῶν ἦτο religio illicita καὶ κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων.

Τὰ κοιμητήρια.

Κοιμητήρια ἐκάλουν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τὰ νεκροταφεῖα, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ συγγράμματα τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ τῶν Ἑθνικῶν, καθ' ἃ ὁ ὕπνος χαρμυκτηρίζεται ὡς εἰκὼν τοῦ θανάτου (imago mortis) καὶ ὁ θάνατος ὡς εἰκὼν τοῦ ὕπνου (nox perpetua una dormienda;

¹ Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστορ. Γ'. ε. πρβλ. καὶ Ἰωσήπου Ἰουδ. πόλ. βιβλ. Β'. 19 §§ 1—9.

² Α'. Κορινθ. ΙΓ'. 19.

³ Ῥωμ. ΙΓ'. 5.

⁴ Πρὸς Φιλήμονα στιχ. 2.

⁵ Ἐπιστολὴ 97 τοῦ Πλινίου.

perpetuus sopor)¹. διὰ τοῦτο ἀπαντῶσιν ἐν ἐπιγραφαῖς τάφων τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων οἱ τεχνικοὶ ὄροι (*termini technici*) κατέκειται, κοιμᾶται, *dormit, dormitio, in somno pacis, depositio, depositus, quiescit*. Καὶ ἐπειδὴ ὁ θάνατος ἐθεωρεῖτο ὡς γέφυρα μετὰ γούσα τοὺς πιστοὺς εἰς κρείττονα βίον κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἀν ἀποθάνῃ, ζήσεται»², διὰ τοῦτο οἱ πρώτοι χριστιανοὶ περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο τοὺς τελευτῶντας πιστοὺς, πιστεύοντες ὅτι οὗτοι διαμένουσιν ἀχώριστα μέλη τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας. Προπέμποντες καὶ παραδίδοντες αὐτοὺς τῇ Κυρίῳ οὐκ ἐπύοντο συνεργόμενοι ἐν τοῖς κοιμητηρίοις αὐτῶν, δεόμενοι καὶ τελοῦντες θυσίαν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν πνευμάτων αὐτῶν. Οὕτως ἀναγινώσκουμεν ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς διατάξεσιν· «ἀπαρτηρήτως συναθροίζεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, τὴν ἀναγνώσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν ἐν Κυρίῳ κεκοιμημένων καὶ τὴν ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρετε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις καὶ ἐν ταῖς ἐξόδοις τῶν κεκοιμημένων ψάλλοντες προπέμπετε αὐτούς, ἐὰν ᾧσι πιστοὶ ἐν Κυρίῳ»³. Ἐπίσης καὶ ἐν τισὶ συγγράμμασι τοῦ Τερτυλλιανοῦ παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐτέλουν θυσίας ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων κατὰ τὴν ἐπέτειον τῶν γενεθλίων αὐτῶν, αἵτινες ἐγένοντο κυρίως ἐν τοῖς κοιμητηρίοις αὐτῶν⁴.

¹ Δανιὴλ III'. 2. Ἰω. ΙΔ'. 8. Μάρκ. ΙΓ'. 30. Ἰω. ΙΑ'. 11. Cicero I. Tuscul. 38. Catullus V. ad Lesbiam. Horat. od. lib. I'. 24. Tertull. de anima cap. 54 Ἀποστολ. Διατ. βιβλ. 5'. κεφ. 30. Σημειωτέον, ὅτι ἡ λέξις κοιμητήριον ἢ ἡμαρτημένως κοιμητήριον, κοιμητήριον, κοιμητήριον, φέρεται ἐν ἑλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς ὡς ὄρος κυρίως θεολογικῆς ἐνός τάφου (*corpus inscriptionum Atticarum* ὑπὸ Dittenberger 3437, 3438, 3440, 3444, 3447, 3449, 3457, 3468, 3470 κτλ. 3473, 3478 2158, 3436, 3439 κτλ. 3445, 3446, 3474, 3476, 3463, 3474, πρβλ. καὶ *corpus inscriptionum Graecarum* 9304-6, 9310-16, 9439-40, 9450).

² Ἰωάν. ΙΑ'. 25.

³ Ἀποστ. Διατ. βιβλ. 5'. κεφ. 30.

⁴ Tertull. de corona cap. 3 «Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus». De exhortat. castit. cap. 11 «Neque enim pristinam poteris

Αἱ συναθροίσεις καὶ αἱ θυσίαι τῶν χριστιανῶν ἐν τοῖς κοιμητηρίοις ἀπηγορεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν κατὰ τὸν τρίτον μάλιστα αἰῶνα. Ὁ ἀνθρώπος Paternus ἐν Καρχηδόνι ἔλεγε τῷ Κυπριανῷ, ἐπισκόπῳ αὐτῆς, ὅτι αἱ αὐτοκράτορες Οὐαλεριανὸς καὶ Γαλλιηνὸς (253-260) διέταξαν αὐτὸν νὰ ἐμποδίσῃ τὰς συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν πορείαν αὐτῶν εἰς τὰ κοιμητήρια, νὰ καταδικάζῃ δὲ τὸν παραβάτην τῆς διαταγῆς αὐτῶν εἰς τὴν κεφαλικὴν ποινὴν· «*Sacratissimi imperatores Valerianus et Gallienus, ἔλεγεν ὁ Paternus, praeciperunt ne in aliquibus locis conciliabula fiant, nec caemeteria ingrediantur. Si quis itaque hoc tam salubre praecceptum non observaverit, capite praetetur*»¹. Ἡ διαταγὴ τῶν αὐτοκρατόρων Οὐαλεριανοῦ καὶ Γαλλιηνοῦ ἐξετελέσθη καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς ἀναφέρει ὁ σύγχρονος τοῦ Κυπριανοῦ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεῖας, ὑπὸ τοῦ Αἰμιλιανοῦ, διοικητοῦ τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἔλεγε πρὸς τοὺς χριστιανούς· «οὐδαμῶς ἐξέσται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισίν, ἢ συνόδους ποιῆσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσελθεῖν· εἰ δὲ τις φανείη ἢ μὴ γενόμενος εἰς τὸν τόπον τοῦτον ὃν ἐκέλευσα, ἢ ἐν συναγωγῇ τινὶ εὐρεθείη, ἑαυτῷ τὸν κίνδυνον ἐπαρτήσεται»². Ὅτε ὁμοίως ὁ Γαλλιηνὸς ἐγένετο μονοκράτωρ (260—268), ἐξέδωκε διάταγμα, καθ' ὃ οἱ χριστιανοὶ ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ὀπίσω τὰ πρότερον δημευθέντα κοιμητήρια³.

Αἱ κατακόμβαι¹.

Οἱ πρώτοι χριστιανοὶ συνήρχοντο οὐ μόνον ἐν χειροποιήτοις ναοῖς, ἰδιωτικοῖς οἴκοις καὶ κοιμητηρίοις, ἀλλὰ καὶ ἐν κατακόμβαις· διὸ ἀνάγκη πᾶσα νὰ λεχθῇ τι καὶ περὶ αὐτῶν. Ὁ Martigny ἐρωτᾷ·

odisse, cui etiam religionem reservas affectionem, ut jam receptae armis Dominum, prosequis spiritu postulas, pro qua oblationes annuas reddis.

¹ Acta proconsularia sancti Cypriani.

² Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεῖας πρὸ Ἐύσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Ζ'. κεφ. 11. πρβλ. καὶ βιβλ. Θ'. κεφ. 2.

³ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Ζ'. κεφ. 13.

⁴ Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως κατακόμβη δὲν εἶνε εἰσέτι γνωστὴ διὸ πολλὰ γινῶμαι περὶ αὐτῆς προβάλλονται. Πιθανωτέρα φαίνεται ἡμῖν ἐκ τῆς κατὰ καὶ κόμβος καὶ κυμβίον = κίβλον, λάκκος, βαθύτης, καὶ συγγενεῖς ἴσως τῇ παρ' Ἰουδαίου λέξει γύπη = κοίλωμα γῆς, ἐξ ἧς καὶ ἡ ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλῶσσῃ γούβα, γούπατο = κοίλωμα, βαθύτης γῆς.

«Qu' est-ce les catacombes? 'Απκντζ δ' ο αὐτός: «Les catacombes sont des souterrains creusés par les premiers chrétiens pour y déposer leurs morts, pour y exercer leur culte, et y chercher un asyle dans les temps de persécution!» 'Ημεῖς πραγματευόμενοι ἐνταῦθα περὶ τῶν τόπων τῶν συνελεύσεων τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ὀφείλομεν νὰ πικρέλωμεν ἐν σιγῇ τὰς κατακόμβας τῆς Μήλου, Ἀλεξανδρείας, Νεαπόλεως, Ἰσπανίας, Γαλλίας, Γερμανίας καὶ ἄλλας, ὡς μεταγενεστέρως, καὶ νὰ περιορισθῶμεν εἰς μικρὰν περιγραφὴν τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης, διότι αὗται, ὡς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. ἔχουσαι, εἶνε ἀρχαιότεραι καὶ διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν πολὺ ἐνδιαφέρουσαι.

Αἱ κατακόμβαι τῆς Ῥώμης φέρουσι τοὺς χαρακτῆρας, οὓς ὁ Martigny ἐν ὀλίγαις λέξεσι περιγράφει. Εἶνε ὑπόγειαι ἢ ἐν φυσικοῖς σπηλαίοις κείμεναι ἢ ἐν πωρίνοις λίθοις λελαξευμένα ἢ ἐκ πορκελάνης κατασκευασμένα. Αἱ εἰσοδοὶ τῶν κατακομβῶν εἶνε τόσον στεναί, ὥστε ἐν ἡ τὸ πολὺ δύο πρόσωπα δύνανται ὁμοῦ νὰ βαδίζωσιν. Οὐδεὶς δύναται ἀνευ δαδῆς νὰ κατέλθῃ εἰς αὐτάς, διότι εἶνε λίαν σκοτειναί, ἐξαιρουμένων τῶν μερῶν ἐκείνων, εἰς ἃ εἰσπέμπεται ἀμυδρὸν φῶς ἐξ ὀπῶν, ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ ὑπαρχουσῶν. Κατερχόμενός τις εἰς τὰς κατακόμβας τῆς Ῥώμης βλέπει λαβυρινθώδεις διαδρόμους, στενάς στοάς, ἐξ ἑνός, δύο, τριῶν, τεσσάρων καὶ πέντε πετωμάτων συγκειμένως καὶ ἐκτισμένως τὴν μίαν ὑπερῶν τῆς ἄλλης. Ἐν τοῖς τοίχοις τῶν στοῶν παρατηρεῖ τις σωματοθήκας ἢ τῆρας, ἐν αἷς τὰ σώματα μαρτύρων καὶ ἄλλων νεκρῶν ἐτίθεντο, καθ' ὃν τρόπον τὰ βιβλία ἐν ταῖς θήκαις τῶν βιβλιοθηκῶν. Ἐν μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ θήκῃ εὐρέθησαν ἐν, ἐνίοτε δύο καὶ τρεῖς σώματα (bissoni, trisoni). Κατὰ ταῦτα αἱ κατακόμβαι ἐχρησίμευον κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς πρώτους χριστιανούς, ὡς κοιμητήρια.

Ἐπειδὴ αἱ κατακόμβαι τῆς Ῥώμης περιέχουσι ἀρχαιότατα χριστιανικὰ σύμβολα καὶ εἰκόνας, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν, ἐπίσης θυσιαστήρια, ἔδρας ἐπισκόπων, διάφορα λειτουργικὰ σκεῦη καὶ ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν δυσκόλως ἠδύναντο ν' ἀνακαλυφθῶσι, διὰ ταῦτα ἐχρησίμευον εἰς τοὺς πρώτους χριστιανούς καὶ ὡς ἐκκλήρια αἱκοί, ἐν οἷς συνερχόμενοι ἐτέλουν κρυφίως τὴν λατρείαν αὐτῶν καὶ

¹ Martigny «Dictionnaire des Antiquités chrétiennes», Paris 1805, ἐν τῇ λέξει catacombes.

ἀπέφευγον τοὺς διωγμούς τῶν ἐθνικῶν. Τοιαύτως ἔχων κατακόμβας ὑπ' ὄψει, ὡς φαίνεται, ὁ Τερτυλλιανὸς ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐθνικούς: «γνωρίζετε τὰς ἡμέρας τῶν συνελεύσεων ἡμῶν καὶ διὰ τοῦτο καταλαμβανόμεθα καὶ καταλιθόμεθα καὶ ἐν ταῖς κρυπταῖς ἡμῶν συναθροίσεσιν αἰχμαλωτίζόμεθα»¹ Πλήθος δὲ χριστιανῶν ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐν ταῖς κατακόμβαις, ὡς μαρτυρεῖ Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος Τορώνης (τῆς νῦν πόλεως τῆς Γαλλίας Tours) ἀκμάσας κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα.² Ἐπίσης ἐν τινι κοιμητηρίῳ τῆς Ῥώμης πιθανῶς εὕρισκομένῳ ἐν ταῖς κατακόμβαις, ἐμαρτύρησε καὶ ὁ Πάπας Σιξτος μετὰ τῶν διακόνων αὐτοῦ, ὡς ἀναφέρει Κυπριανός, ὁ ἐπίσκοπος Καρχηδόνος.³

Εἰ καὶ ἔληξαν οἱ ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας διαρκέσαντες διωγμοὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐκηρύχθη religio licita, ὅμως οἱ χριστιανοὶ ἐφοίτων ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος εἰς τὰς κατακόμβας τῆς Ῥώμης καὶ ἐθεώρουν αὐτάς, ὡς ἱερὰς τόπους, ὡς λ. χ. οἱ δύο κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, ἀκμάσαντες ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, Ἰερώνυμος καὶ Προυδέντιος, χωρὶς δὲ καὶ ἐπιστημονικῶς νὰ ἐξετάζωσι τὰ ἐν αὐταῖς. Καὶ ὁ μὲν Ἰερώνυμος ἀναφέρειν τὰς κατακόμβας τῆς Ῥώμης λέγει: «ἐν ᾧ ἡμῖν νεανίας ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐσπούδαζον, συνειθίζον μετὰ τῶν λοιπῶν συμμαθητῶν μου κατὰ τὰς Κυρικὰς νὰ περιτρέχω τοῖς τάφους τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ συχνὰ νὰ εἰσέρχωμαι εἰς τὰς κρύπτας, αἵτινες εἰς τὰ βάθη τῶν γαιῶν ἐσκαρμέναι ἔχουσιν ἐν τοῖς ἐκατέρωθεν τοίχοις σώματα νεκρῶν. Ἐὰ πάντα εἶνε τόσον σκοτεινὰ, ὥστε σχεδὸν πληροῦται τὸ προφητικὸν λόγιον: καταθήτωσαν εἰς Ἄδου ζῶντες: Σπανίως ἀνωθεν δι' ὀπκίου εἰσδύει ὀλίγον φῶς, λίαν ἀρκετὸν, ἵνα ἐπὶ στιγμὴν μετριάσῃ τὴν φρίκην τοῦ σκότους. Καὶ ὅταν τις ἡρέμα προχωρῇ εἰς ταύτην τὴν σκοτεινὴν νύκτα ἀνακηρυγῆσκειται ἐκείνων τῶν λόγων τοῦ ποιητοῦ Βιργιλίου: «Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent»⁴. Ὁ δὲ

¹ Tertull. ad Nationes βιβλ. I. 7.

² Gregor. Turon. de Glor. Mart. I. cap. 28.

³ Κυπριανοῦ ἐπιστολὴ 82: «Xistum autem in cimiterio animadversum scilicet octavo Iduum Augustarum die, et cum eo diacones quatuor.»

⁴ Ἰερώνυμος comment. in Ezechielem prophetam lib. XII. cap. XI. vers. 5. «Dum essem Romae puer et liberalibus studiis erudirer, solebam cum ceteris ejusdem aetatis et propositi, diebus Dominicis sepulera apostolorum

Προυδέντιος, εἰς τῶν δικσῆμων ἀνδρῶν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν, ὁμιλῶν περὶ κατακόμβης τῆς Ῥώμης, ἐν ἣ κρύπτη περιείχετο, λέγει· οὐ μακρὰν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως (Ῥώμης), ὑφ' ἧς τερπνοὶ κῆποι παρατάσσονται, κρύπτη ἀνοίγεται, εἰσχωροῦσα εἰς ἀφεγγῆ βάλθη. Ἐσω αὐτῆς πλαγία ὁδὸς μὲ ἐλικοειδῆ βάλθη φέρει ἡμᾶς εἰς μαιανδροειδεῖς διαδρόμους, ἐν οἷς φῶς δὲν ὑπάρχει· διότι τὸ φῶς διήκον μόνως εἰς τὸ πρῶτον ἀνοιγμα τῶν θυρῶν φωτίζει μόνον τὴν οὐδὸν τοῦ προδρόμου. Ἐντεῦθεν ἀκωλύτως προχωρῶν τις παρατηρεῖ σκοτεινὴν νύκτα, ἣτις ἐκτείνει τὰς σκιὰς τῆς εἰς ἐπισφραγεῖς κευθμῶνας τοῦ τόπου τούτου· ἀλλ' εὐθὺς συναντᾷ τις ὄπκιον, διηνοιγμένα ἐν ταῖς στέγαις καὶ βῆλλοντα φωτεινὰς ἀκτίνας εἰς ταῦτα τὰ ἀντρη. Καίτοι πανταχόθεν ἀναπετάσσονται τὸ δίκτυον ἀναριθμητῶν στοῶν, στενῶν προαυλῶν ὑπὸ σκιερὰ περίστουλα, ἥμισυ ὑπὸ τὰ μυχαίτατα τοῦ ἐσκαιμένου ὄρους συχνὰ βολαὶ φωτὸς εἰσχωροῦσιν ἐκ τῶν ἐν τοῖς θόλοις διηνοιγμένων ὀπκιῶν. Οὕτω δὲ βλέπει τις ἐν τούτοις τοῖς ὑπογείοις ἀκτίνας ἀπόντος ἡλίου καὶ χεῖρει ἐπ' αὐτὰς»¹.

Αἱ δ' ἐπιστημονικαὶ σπουδαὶ καὶ ἔρευναι περὶ τῶν κατακομβῶν τῆς

et martyrum circum; crebroque cryptas ingredi, quae in terrarum profunda defossae, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sanctorum, et ita obscura sunt omnia ut prope modum illud propheticum compleatur: Descendant ad infernum viventes (Ψαλμ. CIV. 16): et raro de super lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, ut non tam fenestram, quam foramen demissi luminis patet: cursumque pedetentim acceditur, et caeca nocte circumdatis illud Virgilianum proponitur:

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent. Virg. Aeneid, lib. II. 755.

¹ Prudentius «Peristephanon» XI. 153.

Haud procul extremo culla ad pomeria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foveis
Hujus in occultis gradibus via prona reflexa
ira per anfractus haec latente docet.
Frimas namque fores summo tenus intrat hiatu,
illustratque dies limina vestibuli.
Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura, loci per specus ambiguum,
Occurrunt caecis immissa foramina lectis,
Quae jaciunt clarae antra super radios.
Quamlibet ancipiteo laxant hinc inde recessus
Arcta sub umbrosis atria porticibus:

Ῥώμης ἤρξαντο κυρίως ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος. Πρῶτος, ἀσχοληθεὶς ἐπιστημονικῶς εἰς τὰς κατακόμβας τῆς Ῥώμης, εἶνε ὁ Antonio Bosio, ὅστις δικαίως ἐπωνομάσθη Κολόμβος τῶν κατακομβῶν. Γεννηθεὶς ἐν Μελίτη ἦλθε νέος εἰς Ῥώμην πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ, παρ' ᾧ διαμένων ἤρξατο νὰ ἐπιδιδῆται μετὰ πολλοῦ ἔρωτος καὶ ζήλου τῇ 10 Δεκεμβρίου 1593 εἰς τὴν μελέτην καὶ σπουδὴν τῶν κατακομβῶν, ἄγων μόνως τὸ 18^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας. Πρὸς κατανόησιν τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης ἀνέγνωσε τοὺς Πατέρας τῆς ἐκκλησίας, Ἕλληνας τε καὶ Λατίνους, τὰς συλλογὰς τῶν κανόνων, τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων, τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας, τοὺς βίους τῶν ἁγίων καὶ πολλὰς πραγματείας Θεολόγων καὶ μάλιστα σχολαστικῶν. Ἐπειτα περιτρέχων συνεχῶς τὰς κατακόμβας ἐσπούδαζε μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ πολλὰκις χάριν αὐτῶν τὸν ἔσχατον ἐκινδύνευσε κίνδυνον. Εἰς τὴν σπουδὴν τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης ἀφοσιωθείς 30 ἔτη κατέλιπε χειρόγραφον, ὅπερ γεγραμμένον ἐν Ἰταλικῇ γλώσσῃ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Roma sotterranea» ἐδημοσίευσεν 30 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Severano. Ὁ Bosio προέθετο ὡς σκοπὸν τοῦ συγγράμματός αὐτοῦ τὴν ἱστορικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν σημασίαν τῶν κατακομβῶν καὶ μάλιστα τὴν τοπογραφίαν αὐτῶν. Βραδύτερον μεταφράσθη τὸ σύγγραμμα τοῦ Bosio καὶ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ Aringhi¹.

Ἀπὸ τοῦ Aringhi, μεταφραστοῦ τοῦ συγγράμματός τοῦ Bosio, ἐπῆλθε σχεδὸν ἐπὶ 50 ἔτη φιλολογικὴ στείρωσις περὶ τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης, μεθ' ἧς νέα ἤρξατο ἐπιστημονικὴ ζωὴ, ὅτε ὁ Fabretti, ἔφορος ὢν τῶν κατακομβῶν, ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1700 ἀξιολόγους εἰδήσεις περὶ δύο κοιμητηρίων, ἅτινα ὁ Bosio ἠγνόει, καὶ διέσωσε τὰς ἐν αὐτοῖς εὑρεθείσας ἐπιγραφὰς². Τὸν ἔφορον Fabretti διεδέξατο ὁ

Attamen excisi subter cava viscera montis
crebra terebrato fornico lux penetrat.
Sic datur absentis per lubterranea solis
cernere fulgorem luminibusque frui.

¹ Roma subterranea post Ant. Bosium et Joan. Severanum. Romae 1651.
² Ανατυπώθη δὲ ἐν Κολωνίᾳ καὶ Παρισίοις μετὰ τινα ἔτη τῷ 1659.

² Raphaelis Fabretti Casparis P. urbinitalis inscriptionum antiquarum, quae in aedibus paternis asservantur explicatio et additamentum una cum aliquot emendationibus Gruterianis. Romae 1702.

Boldetti, ὅστις μὴ ἔχων ἀρκούσας ἀρχαιολογικὰς γνώσεις δὲν ἠδύνατο, ὡς φαίνεται, νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς τοὺς ἀπείρους ἀνακαλυφθέντας θησαυροὺς ἐπὶ τῆς ἐφορείας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὁ Mabillon ἀνωμότως ἐδημοσίευσε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «de cultu sanctorum ignotorum», ὅπερ ἰσχυρὰν ἐμπαιῆσαν αἰσθησὶν προσκάλεσε τὴν πολεμικὴν τῶν Διαμαρτυρομένων, παρωρμήθη ὁ Boldetti, ὡς ἐφορος τῶν κατακομβῶν, ν' ἀπαντήσῃ πρὸς αὐτούς, σύναμα δὲ νὰ περιγράψῃ ἐν συγγράμματι, οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ κριτικῆς γεγραμμένῳ, τὰς ἀνακαλύψεις, αἵτινες ἐγένοντο ἐν ταῖς κατακόμβαις¹. Λίαν χρήσιμοι εἶνε καὶ αἱ ἐργασίαι τοῦ Buonarrotti περὶ τῶν ἐν ταῖς κατακόμβαις εὐρεθέντων ἀγγείων², περὶ ὧν ἐκ νέου ἐπραγματεύθη ὁ Ἰησοῦτης Garrucci³. Ἐπίσης ἠφέλιμοι ἦσαν καὶ αἱ ἐργασίαι τοῦ Marangoni, ὅστις, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Bosio, ἐζήτησε νὰ προσθέσῃ νέα τινα περὶ τῶν κατακομβῶν ἄλλὰ, δυστυχῶς αἱ πλείους τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ κατεστράφησαν ὑπὸ πυρκαϊῆς, αἱ δὲ διασωθεῖσαι ἐκ τῶν φλογῶν ὀλίγαι ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς «Acta Societatis S. Mariae in Via Lata», ἐν ἔτει 1740⁴. Ἐν αὐτῇ τῇ ἐποχῇ ἐξεδόθη τὸ μέγα ἔργον τοῦ Βουλιαῖ, ὅπερ οὐδὲν νέον περὶ τῶν κατακομβῶν ἔφερεν εἰς φῶς, εἰ μὴ μόνον τὴν περιγραφὴν γνωστικοῦ τάφου, ἐκληφθέντος χριστιανικοῦ⁵. Μετ' αὐτὸν αἱ περὶ τῶν κατακομβῶν ἔρευναι διεκόπησαν πάλιν, ἀνανεωθεῖσαι, ὅτε ὁ Γάλλος Seroux d'Agincourt κατέβη εἰς αὐτάς, ζητῶν ν' ἀντλήσῃ ὕλικὸν πρὸς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς καταπτώσεως τῶν ὠραίων τεχνῶν⁶.

¹ Boldetti osservazioni sopra i cimiteri dei S. S. Martiri ed antichi cristiani di Roma. Roma 1720. 2 vol. fol.

² Buonarrotti osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro ornati di figure trovati nei cimiteri di Roma. Firenze 1716.

³ Vetri ornati di figure in oro trovati nei cimiteri dei cristiani primitivi di Roma, raccolti e spiegati da Raffaele Garrucci, D. G. Roma 1858. 2 edizione 1864.

⁴ Προβλ. τοῦ αὐτοῦ Marangoni. «Della cose gentilesche e profane trasportate ad uso e adornamento delle Chiese. Roma 1744.

⁵ Sculture e Pitture Sacre estratte dai cimiteri di Roma, pubblicato dagli autori della Roma sotterranea ed ora nuovamente dato in luce colle spiegazioni. Roma 1737—1754.

⁶ Ὁ Seroux d'Agincourt ἠσχολεῖτο μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἀπὸ τοῦ ἔτους 1779, καθ' ἃ ἐν Ῥώμῃ διέ-

Ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι μέγα συνεβάλετο εἰς τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης ὁ Ἰησοῦτης Marchi, ὅστις ἤρξατο τοῦ ἔργου αὐτοῦ περὶ τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης ἐν ἔτει 1841¹. Ὑπερέβη δὲ τὸν Marchi ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, Ῥωμαῖος εὐγενῆς, ὁ Giovanni Battista de Rossi, ὅστις ἐγένετο ἀριστος καὶ δεινὸς ἀρχαιολόγος καὶ ἐπιγραφικὸς, ἀφοσιωθείς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀρχαιοτάτητας². Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν de Rossi καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κατέστησαν γνωστὰ εἰς μὲν τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν ὁ Desbassains de Richemont καὶ ὁ Allard, εἰς δὲ τὴν Ἀγγλικὴν ὁ Northcote καὶ ὁ Brownlow, ἐξ ἧς λαβῶν ἐπεξεργάσθη καὶ ἐξέδωκεν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν ὁ Kraus³. Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τῆς σχολῆς de Rossi προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Διαμαρτυρομένων Victor Schultze⁴ καὶ Roller⁵.

(Ἀκολουθεῖ).

ΓΕΩΡΓ. Ι. ΔΕΡΒΟΣ

τριβὴ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ 1814. Προτὸν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ εἶνε ἡ «Histoire de l'art par les monuments, depuis sa decadence au 5e siècle jusqu'à son renouvellement au 15e», Paris 1800—1823, 6 voll. in fol. μετὰ 825 πινάκων. Γερμανικὴ ἔκδοσις ἐφάνη ἐν Βερολίῳ τῷ 1840 ὑπὸ τοῦ Quast.

¹ Marchi Monumenti delle arti cristiane primitive nella Metropoli del Cristianesimo, Roma 1844.

² De Rossi. La Roma sotterranea cristiana pubbl. per ordine della Santità pi N. S. Papa Pio Nono. Tomo I. Roma 1864. II. 1867. III. 1877. fol. Inscriptiones Christianae urbis Romae 1. Romae 1857-61. fol. Buletins di Archeologia Cristiana. 1a serie 1863—69. 2a serie 1870.

³ Roma sotterranea, die Römischen Katakomben eine Darstellung der älteren und neueren Forschungen, besonders derjenigen de Rossi's, mit zugrunde legung des Werkes von I. Spencer Northcote und Brownlow, bearbeitet von Franz Xaver Kraus, 2 ἔκδοσις 1879 ἐν Freiburg im Breisgau πρὸς καὶ die Real-Encyclopädie der christlichen Alterthümer von Kraus ἐν τῇ λέξει Katakomben.

⁴ Archäologische Studien über Altchristliche Monumente, Wien 1880, καὶ die Katakomben. Leipzig 1882.

⁵ Les catacombes de Rome Paris 1881.

ΠΕΡΙ ΤΑΦΗΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙ

Ἐν παντὶ χρόνῳ τε καὶ ἔθνεϊ μεγίστην σπουδὴν περὶ τὴν τῶν νεογόνων ταφὴν ἄνθρωποι ἔδειξαν ποικίλα μηχανησάμενοι, ὅπως ὡς οἶόν τε εὐπρεπῆς γίγνεται, οἰόμενοι οὗτοι μὲν ἀρεστὰ τοῖς νεκροῖς καὶ ἡδέα ποιεῖν, ἐκεῖνοι δὲ τοῖς κάτω θεοῖς χαρίζεσθαι μάλιστα, ἄλλοι δ' ὄλβον τε καὶ πλοῦτον ἐπιδεικνύμενοι.

Ἄλλ' οὐδενὶ που ἔθνεϊ τοσοῦτον ἐμέλησε τῆς ἐπιμελείας, ἐκφραξ, καὶ ταφῆς τοῦ νεκροῦ, ὅσον Ἕλλησι τοῖς πάλαι, οὐδένες δ' ἄλλοι τοσαῦτ' ἐπὶ τῇ τεθνηκότι, ὅσα Ἕλληνας ἐποίησαν. Νόμοι γὰρ τούτοις ἔκειντο, οἷς τοῖς προσήκουσι τοῦ νεκροῦ ἐπιμελεῖσθαι προσετέτακτο καὶ ὡς οἶόν τε καλῶς θάπτειν. Ἀθῆνῃσι μὲν γὰρ νόμος ἔκειτο, ὅπερ, ἐξὸν παισὶ μὴ τυχοῦσιν ἐπιμελοῦς παρὰ τοῦ πατρὸς Θεραπείας μὴ ἀποδοῦναι αὐτῷ θρέπτρα, ἅμα τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος χωρισθείσης, κηδεύειν τε καὶ θάπτειν τὸν τοῦ πατρὸς νεκρὸν ἐπετέτακτο, ἄλλως δ' οὐκ ἐξῆν αὐτοὺς εἰς τοὺς ἀρχοντας εἰσιέναι· καὶ γὰρ ἡ πόλις καὶ τοῦτο ἐδοκίμαζεν. Ἔτι δὲ θάνατον τῶν στρατηγῶν τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις νενικηκότων Ἀθηναῖοι κατέγνωσαν, ἅτε τοὺς ἐν τῇ ναυμαχίᾳ δυστυχήσαντας οὐκ ἀνελομένων, Δημοσθένης δὲ ἐν τῇ κατ' Ἀριστογείτονος λόγῳ 787 τὸν φεύγοντα Θηρίον «μικρὸν καὶ ἀμικτον» ἀποδεικνύς πρὸς ταῖς ἄλλαις δειναῖς κατηγορίαις προστίθεισιν ὅτι «ὁ μικρὸς οὗτος καὶ ἀσεβὴς τὸν πατέρα αὐτοῦ οὐκ ἔθαψεν.» Ἔκ τε τοίνυν τούτων καὶ ἄλλων ἔστι κατιδεῖν τὴν φροντίδα τὴν τοὺς Ἕλληνας κατέχουσιν περὶ τὴν τῶν νεκρῶν Θεραπείαν. Λίτιον δὲ τὸ δοκεῖν τὴν ψυχὴν ἐξωθεῖσθαι τῆς αἰδίου αὐτῆς οἰκήσεως, τοῦ σώματος μὴ τυχόντος τῶν νενομισμένων καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀχέρωντος τεθλιμμένην τε καὶ ἀπερριμμένην πλανησθαι· ὁ γὰρ στυγνὸς τοῦ Ἀχέρωντος πορθμεὺς εἰς τὸ πορθμεῖον εἰσβαίνειν οὐκ εἶα. Ἔτι δὲ περὶ τοὺς κάτω θεοὺς ἀσεβεῖν ἐδόκουν ἀθάπτου νεκρὸν παριδόντες. Ὄθεν ὀδοιπὸρος καίπερ ἐπειγόμενος, ἀθάπτῳ ἐπιτυχῶν, ἐναγῆς τε καὶ ἀνά-

σιος εἶναι ἐδόκει, εἰ μὴ, ἐπισχῶν, θάψειεν, ἢ καὶ χοῦν¹ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιχέαι. «Μήνιμα γὰρ θεῶν τούτῳ ἐγίγνετο», ὡς περὶ ὁ δειλαῖος Ἐλπήνωρ ἐν τῇ τῆς Κίρκης μεγάρῳ ἀποθανῶν καὶ ἀθάπτου καταλειφθεὶς, Ὀδυσσεὶ εἰς Ἄδου κατελθόντι φησὶν, ὅπως ῥῆξον τῆς ταφῆς, ἧς ἐφίεται, τύχη. Τούτου δ' ἂν πολὺ μείζον τεκμήριον ἔχοιμεν, ἐνθυμηθέντες τὸ κράτιστον τῆς Σοφοκλείου Μούσης γέννημα, τῆς θειοτάτης ταύτης ἐπιμελείας κρηπίδος ὑποθεθείσης, εἰς φῶς προεληλυθός.

Ὡς περὶ οὖν πάνυ τὴν ψυχὴν ἀχθομένην δρῶμεν, τοῦ σώματος μὴ τυχόντος τῶν νενομισμένων, οὕτως εἰκὸς αὐτὴν ἠδεσθαι τῇ καλῇ τε καὶ εὐπρεπεῖ τοῦ σώματος ἐπιμελείᾳ καὶ ταφῇ. Πλεῖστα δὲ τούτου τεκμήρια προενεγκεῖν ἡμῖν ἔχουσι δοκεῖν ἱκανὰ ἔσεσθαι μνημονεύσαντι Σόλωνα μὲν τὸν σοφὸν ἐν τοῖς εὐδαιμονεστάτοις καταλέξει Τέλλον τὸν Ἀθηναῖον διὰ τε τᾶλλα ἀγαθὰ καὶ διὰ τὸ ἀποθανόντα καλῶς ὑπὸ τῶν υἱῶν τεθάφθαι, Πλάτωνα δὲ λέγειν «αἰεὶ καὶ παντοῦ καὶ πανταχοῦ κάλλιστον εἶναι ἀνδρὶ πλουτοῦντι ὑγιαίνοντι, τιμωμένῳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀφικομένῳ εἰς γῆρας τοὺς αὐτοῦ γονέας τελευτήσαντας καλῶς συστειλάντι ὑπὸ τῶν αὐτοῦ ἐγγόνων καλῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ταφῆναι.» Πλάτ. Ἰππ. 291. Ἔτι δὲ ἀναμνησθῆναι ἀξίον ὡς καλῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς Ἕλληνας τοὺς φίλους νεκροὺς ἔθαπτον παντοίοις κόσμοις κοσμοῦντές καὶ πλεῖστ' εἰς τὴν ταφὴν ἀναλίσκοντες, ὡς Πάτροκλος μακαριστὸς τοῖς πάλαι ἐγένετο καλλίστης ταφῆς ἀξιώθεις ὅσον τε Ἱφαιστίων διὰ στόματος αἰεὶ ἐφέρετό ἐπὶ τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ πολυταλάντῳ ταφῇ. Δι' ὃ δὴ ἔσχατον μέτρον ζημίας Ἀθηναῖοί τε καὶ Λακεδαιμόνιοι τῶν δεινῶν κακούργων κατεγίγνωσκον ῥίπτειν αὐτοὺς ἀθάπτους εἰς βάραθρον².

Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, οἷα τοῖς Ἕλλησι, τοῖς αὐτοῖς που ἔθεσι πάλαι χρωμένοις, μικρὸν δὲ παραλλάτουσι, τελεῖσθαι ἐν τῇ ταφῇ ἐνενομιστο, ἐν κεφαλαίῳ δηλώσομεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ τῆς ψυχῆς χωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ σώματος ἀρξάμενοι.

Πρῶτον μὲν οὖν οἱ τῇ τελευτήσαντι προσήκοντες τὰ βλέφαρα αὐ-

¹ Σοφ. Ἄντ. 255.

² Ὁ μὲν γὰρ ἠφάνιστο, τυμβήρης μὲν οὖ, λεπτή δ' ἄγος φεύγοντος ὡς ἐπὶ κόνις.

² Θουκ. 4, 184 καὶ Πλουτ. Θεμ. XXII.

τοῦ συγκλῆναι¹ (συναρμόττειν, καθαιρεῖν) καὶ τὸ στόμα συνερεῖδεν ἐφρόντιζον. Δι' ὃ Ἀγαμέμνων ἐν Ἄδου Ὀδυσσεὶ τὴν ὠμότητα τῆς γυναικὸς ἐκτιθέμενος λέγει·

ἢ δὲ κυνώπις

«νοσφίσσατ' οὐδέ μοι ἔτλη ἰόντι περ εἰς Ἄϊδαο

«χερσὶ κατ' ὀφθαλμοὺς ἐλέειν σὺν τε στόμ' ἐρεῖσαι.

Ὀπόσον δ' ὁ τεθνεὺς ἤδετο τῷ τὰ βλέφαρα ὑπὸ τῶν προσηκόντων συγκλείεσθαι, τεκμήριον τό τε τοῦ ποιητοῦ ἐν Ἰλ. Λ. 452.

«ἄ δαίλ' οὐ μὲν σοὶ γε πατήρ καὶ πότνια μήτηρ

«ὄσσε καθαιρήσουσι θανόντι περ . . .

καὶ τὸ τοῦ Εὐριπίδου ἐν Ἰκαβ. 430.

Εἶτα δὲ λουτρὰ² τῷ νεκρῷ περιέβαλλον καὶ ἐλαίῳ τε καὶ μύρῳ ἔχριον. Ὁ δὲ χαρίεις Λουκιανὸς σκώμμασιν, ὡσπερ εἶπω, χρώμενος γράφει. «Μετὰ ταῦτα δὲ λούσαντες αὐτούς, ὡς οὐχ' ἱκανῆς τῆς κάτω λίμνης λουτρὸν εἶναι τοῖς ἐκεῖ καὶ μύρῳ τῷ καλλίστῳ χρίσαντες τὸ σῶμα πρὸς δυσωδίαν ἤδη βιάζόμενον. . . .» Σωκράτει δὲ μὴ βουλευθέντι γυναιξὶ πράγματα παρασχέτω νεκρὸν λούειν ἔδοξε βέλτιον εἶναι λουσάμενον ποιῆναι τὸ φάρμακον. Ἰλ. Φαίδ. 115. Ἀθήνησι δὲ ταῖς παρθένοις εἰθιστο ὕδωρ κομίζεσθαι τοῖς λουτροφόροις ἐκ τῆς πηγῆς τῆς Ἐννεακρούνου καλουμένης, ὅθεν καὶ τὰ γαμικὰ λουτρὰ ἐλάμβανον. Λούσαντες τοίνυν καὶ τῷ καλλίστῳ μύρῳ χρίσαντες τὸν νεκρὸν ἀμφιέννυσαν τὰ κάλλιστα, λευκὰ δ' ὡς τὰ πολλὰ ἀμφιέσματ' α³. Ἔσικε δὲ τοὺς πάλαι, ὡσπερ καὶ νῦν ἐνιαχοῦ εἰθίσται, πρὸ τοῦ θανά-

¹ Ὀδυσσ. ω. 294.

«Οὐδ' ἄλοχος πολύδαρος ἐχέφριον Πηνελόπειά
«κώκυς' ἐν λεχέσσιν ἐὼν πόσιν, ὡς ἐπαίχεται
«ὀφθαλμοὺς καθελοῦσα· τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.

² Εὐριπ. Ἰκα. 430.

«Σὺ δ' αὐ λαβοῦσα τεύχος, ἀρχαία λάτρι,
«βάψασ' ἔνεγκε δεῦρο παντίας ἄλδος,
«ὡς παῖδα λουτροῖς τοῖς πανυστάτοις ἐμήν
«λούσω

³ Ἰλ. Σ. 852.

«Ἐν λεχέσσι δὲ θέντες ἐανῶ λιτὶ κάλυψαν
«ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς, καθύπερθε δὲ φάρει λευκῶ.

του ἐργάζεσθαι καὶ παρασκευάζεσθαι τὰ τῆς ταφῆς ἱμάτια.¹ Εἶτα δὲ στεφανοῦντες καὶ τὴν λήκυθον² ἐπιτιθέντες πανιοῖω κόσμῳ ἐκόσμου, τέλος δ' ὀβολὸν εἰς τὸ στόμα καταθέντες δανάκην³ καλούμενον «μισθὸν τῷ πορομῆι τῆς ναυτιλίας γενησόμενον», οὕτω δ' οὖν ἔχοντα, ἐν λέξει θέντες, προστίθεσαν⁴ πρὸ τῶν θυρῶν τῇ ὑστεραίᾳ ἢ ἐτεθνήκει.

Δι' ἣν δ' αἰτίαν εἰθιστο ταῖς πάλαι τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ πρὸ τῶν θυρῶν γίνεσθαι, Πλάτων μὲν φησιν, ὡς βέβαιόν τε καὶ μὴ ἀμφισβητὸν εἶη, τὸν προτεθέντα ἀληθῶς τεθνάναι, Πολυδεύκης δὲ «ὡς ὠρᾶτο νεκρὸς, μὴ τι βιαίως πέπονθεν.» Ἴνα δὲ τὸ πένθος ἐξαγγεῖλαιαν, τὴν τοῦ νεκροῦ κόμην κείραντες ἐκ τῆς οὐρας ἐκρεμάννυσαν⁵ καὶ σκεῦος πρὸ τῶν θυρῶν ἐτίθεσαν ὕδατος πλήρες. ὡς οἱ τε εἰσιόντες καὶ ἐξιόντες περιρραίνοντο⁶.

Τοῦ νεκροῦ τοίνυν προκειμένου, περιϊστάμενοι οἱ προσήκοντες καὶ δὴ αἱ γυναῖκες ἐκόπτοντο δάκρυά τε χεόμεναι καὶ τὰ στέρνα τυ-

¹ Ὀδ. Γ. 142.

«Μίμνεντ' ἐπειγόμενοι τὸν ἐμὸν γάμον, εἰσόκε φᾶρος
«ἐκτελέσω

«Λαέρτη ἥρωϊ ταφήιον, εἰς ὅτε κέν μιν
«μοιρ' ὀλοή καθέλῃσι τανηλεγέος θανάτοιο·
«μή τις μοι κατὰ δῆμον Ἀχαιϊάδων νεμεσήσῃ,
«αἶ κεν ἄτερ σπείρου κῆται πολλὰ κτεατίσσαι.

² Ἀριστ. Ἐκκλ. 537

«ἄχου καταλιποῦσα ὡσπαρεὶ προκειμένον
«μόνον οὐ στεφανώσασα οὐδ' ἐπιθεῖσα λήκυθον
καὶ Εὐρ. Ἰερ. Μαιν. 525 καὶ Ἀλλ. 613.

³ Ἡσυχ. Δανάκη νομισμάτιον τι βαρβαρικὸν δυνάμενον πλέον ὀβολοῦ ὀλίγω τινί· ἐλέγετο δὲ καὶ ὁ τοῖς νεκροῖς διδόμενος ὀβολός.

⁴ Εὐρ. Ἰκα. 610.

«ὡς παῖδα λουτροῖς τοῖς πανυστάτοις ἐμήν
«νύμφην τ' ἄνυμφον παρθένον τ' ἀπάρθενον
«λούσω προθῶμαι θ'

Ἄρ. καὶ Ὀρ. Γ. 211. καὶ Εὐρ. Ἀλλ. 662.

⁵ Εὐρ. Ἀλλ. 100.

«χαίτη δ' οὔτις ἐπὶ προθύροις
«στομαῖος, ὅ δὲ νεκῶν
«πένθει πίτνει.

⁶ Σουῖδ ἐνλ. Ἀρδάνιον.

πτόμεναι καὶ τὴν κόμην σπαραττόμεναι, ὥστε οἱ ζῶντες οἰκτρότεροι τῶν τεθνεώτων ἦσαν· οἱ μὲν γὰρ χαμαὶ καλινδοῦνται πολλάκις καὶ τὰς κεφαλὰς ἀράττουσι πρὸς τὸ ἔδαφος, ὁ δ' εὐσχήμων καὶ καλὸς καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἐστεφανωμένος καὶ ὑψηλὸς πρόκειται, ὡς περ εἰς πομπὴν κεκοσμημένος. Εἶθ' ἡ μήτηρ καὶ νῆ Δί' ὁ πατήρ ἐκ μέσων τῶν συγγενῶν προελθὼν καὶ περιχυθεὶς αὐτῷ φωνὰς ἀλλοκότους καὶ ματαίας ἀφίησι, πρὸς ἃς ὁ νεκρὸς αὐτὸς ἀποκρίναιτ' ἄν, εἰ φωνὴν λαβοί.»

Ἀθήνησι δὲ πρὶν τὴν ἐκφορὰν γίγνεσθαι, Πλάτων φησὶν ἔθος εἶναι πάλαι ἱερεῖα προσφάττειν καὶ ἐγχυτριάς μεταπέμπεσθαι, εἶτα δ' ὁμῶς τοῦτο Σόλωνος νόμῳ ἀπερρήθη.

Οὕτω δ' οὖν, ὡς περ εἶπον, τὸν νεκρὸν ἔχοντα, πρὶν ἥλιον ἐξέχειν ἐξέφερον, νεκροφόρων τὸ φέρετρον φερόντων, πλὴν εἰ, τοῦ τετελευτηκότος ἐπιφανοῦς ὄντος, τῶν εὐγενῶν νεανίσκων προκρίνοιτο τὸ φέρετρον οἴσοντες¹. Τῶν νεκροφόρων οὖν προϊόντων ἠκολούθουσαν προπέμποντες τὸν νεκρὸν συγγενεῖς τε καὶ φίλοι κεκαρμένοι τε τὴν κόμην καὶ μέλανα ἠμφιεσμένοι πρόσθεν μὲν οἱ ἄνδρες ὀπίσθεν δ' αἱ γυναῖκες, προσελαμβάνοντο δὲ καὶ ὀρθηνφοὶ μουσικαὶ τοὺς νεκροὺς τῷ ὀρθηνῷ παραπέμπουσαι πρὸς τὰς ταφάς, Καρῖναι² καλούμεναι· ἐκ γὰρ Καρῖας ὡς τὰ πολλὰ αἱ γυναῖκες ἦσαν. Ἀθήνησι δὲ ταῖς ἀλλοτρίαις γυναῖξί νόμῳ μὴ οὐκ ἀκολουθεῖν ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν ἀπειρήτο, πλὴν ταῖς ἐντὸς ἐξήκοντα ἐτῶν γεγονυῖαις. Εἷς δὲ τὴν τοῦ ἀποθανόντος οἰκίαν Σόλων ἐκώλυσε μὴ εἰσιέναι γυναῖκας, ἐπειδὴν ὁ νεκρὸς ἐξενεχθῆ, πλὴν ὅσαι ἐντὸς ἀνεψιαδῶν εἶεν.³ Μεσσηνίοις δ' οὕτως αἰσχρὸν ἐδόκει γυναῖκας ἀλλοτρίαις ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν ἀκολουθεῖν, ὥστε Λακεδαιμονίους κρατήσαντας αὐτῶν καὶ βουλομένους αἰσχύνῃν αὐτοὺς περιάψαι ἀναγκάσαι τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν τῶν βασιλέων ἀκολουθεῖν καὶ μηδὲν προσήκοντας νεκροὺς κλάειν.

Ἐιρημένον μοι τοὺς τῷ νεκρῷ προσήκοντας κεκαρμένους τὴν κόμην ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν ἀκολουθεῖν, δοκεῖ σμίκρ' ἄττα, τῆς ἐκφορᾶς προΐουσης, περὶ κούρας εἰπεῖν.

Πρῶτον μὲν ταίνυγ παρὰ τῷ ποιητῇ ὀρώμεν τοὺς ἀκάρη κομῶων-

¹ Πλουτ. Τιμολ. 39. Ἐὶ λέγει οἱ ψήφω τῶν νεανίσκων προκρίθοντες ἔφερον.

² Ὁρα Ἡσύχου ἐν λ).

³ Δημοσθ. πρὸς Μακαρτ. 62.

τας· Ἀχαιοὺς κειρομένους τὴν κόμην καὶ τῷ νεκρῷ προσφέροντας,¹ εἶτα δὲ καὶ παρὰ ταῖς ὑστερον ποιηταῖς τε καὶ καταλογάδην γράψασε πολλαχοῦ τῷ ἔθει τῷ δ' ἀπαντῶμεν² καί περ Πλουτάρχου λέγοντος, ὅτι παρ' Ἑλλήσιν, ὅταν δυστυχία τις γένηται, κείρανται μὲν αἱ γυναῖκες κομῶσι δ' ἄνδρες.» Οὐ μόνον δὲ τὰς ἐαυτῶν κόμας, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ἵππων ἔκειρον, ὡς περ ὁ τῶν Φερῶν βασιλεὺς βουλόμενος τὸ μέγα πένθος ἐκδηλώσασθαι, τῆς γυναικὸς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανούσης, κελεύει τοὺς «τὰ τέθριππα, καὶ μονάμπυκας ἵππους ζευγνύοντας σιδήρῳ τεμεῖν ἀυχένων φόβην», καὶ Θετταλοί, πεσόντος Πελοπίδου.³ Περὶ μὲν δὴ τῆς κούρας ταῦτα· ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν ἐπανιτέον.

Ἀθήνησι μὲν οὖν οἱ νεκροὶ ἐξέφεροντο ἐπὶ τοὺς τάφους διὰ τῶν ἡρίων⁴ καλουμένων πυλῶν. Κατατιθεμένου δὲ τοῦ νεκροῦ ἔθος ἦν πρότερον ἔπαινον ἐπὶ τῷ τεθνεώτι λέγειν, ἀλλ' ὑστερον νόμῳ Σόλωνος μόνον ἐπὶ τοῖς ἐν πολέμῳ πεσοῦσιν ἐξῆν λέγειν, οὐχ' ὡς περ καθ' ἡμᾶς εἴθισται, τὸν ἐπιτυχόντα, ἀλλ' ἄνδρα ὑπὸ τῆς πόλεως ἡρημένον, «ὅς ἂν γνώμη τε δοκῆ μὴ ἀξύνετος εἶναι καὶ ἀξιῶσει προήκη.»⁵

Μετὰ δ' οὖν ταῦτα πάνθ' ὁ νεκρὸς ἐθάπτετο ἢ καιόμενος ἢ κατορυττόμενος. Καύσει ἄρ' ἢ κατορύξει πρώτιστα Ἑλλήνες ἐχρήσαντο; Μᾶλα μὲν οὖν ἂν τις παρακεκινδυνευμένον εἴποι, ὁποτέρως ἂν ἀποφηνηται γνώμην· ἐκάτερον γὰρ τῆς ταφῆς ἔργον παλαιάτατον δείκνυται. Ἐκ μὲν γὰρ Πλουτάρχου καταφαίνεται Σαλαμινίους πάλαι τοὺς νεκροὺς κατορύττειν,⁶ Ἀθήνησι δὲ ἀπὸ Κέκροπος παρέμεινεν ἢ τῶν νεκρῶν κατορύξεις⁷.

¹ Ὁρ. Ἠλ. ψ 140

«Στὰς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπενείρατο χαίτην καὶ 152 «ὡς εἰπὼν ἐν χειρὶ κόμην ἐτάροιο φίλοιο

«ὄηκεν.....»

² Πλατ. ἐν Φαίδ. «Σωκράτης καταψήσας οὖν μου τὴν κεφαλὴν καὶ συμπιέσας τὰς ἐπὶ τῷ αὐχένι τρίχας (εἰώθει γάρ, ὁπότε τύχοι, παίζειν μου εἰς τὰς τρίχας), αὖριον δὴ, ἔφη, ἴσως, ὡς Φαίδων, τὰς καλὰς ταύτας κόμας ἀποκερεῖ» καὶ Σοφ. ἐν Ἄλ. 50 καὶ Ἐὐρ. Ἄλκ. 425.

³ Πλουτ. ἐν β. Πελ. 23.

⁴ Μ. Ἡ. Ἠρῖαι πύλαι· Ἀθήνησι διὰ τὸ τοὺς νεκροὺς ἐκφέρεσθαι ἐκεῖ ἐπὶ τὰ ἡρία, ὅ ἐστι τοὺς τάφους.

⁵ Θουκ. 2, 34, 6.

⁶ Πλουτ. Σολ. χ. Δικαζομένων γὰρ Ἀθηναίων πρὸς Μεγαρέας περὶ Σαλαμίνοιο, Σόλων ἔτι μᾶλλον βουλόμενος αὐτοὺς ἐξελέγξει, ἰσχυρίσασθαι περὶ τῶν νεκρῶν, ὡς οὐχ' ἐν τῷ τρόπῳ ἐκεῖνοι θάπτουσι κεκηδευμένων ἀλλ' ἐν αὐτοῖς θάπτουσι δὲ Μεγαρῆς πρὸς ἑω τοὺς νεκροὺς στρέφοντες, Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς ἐσπέραν.

⁷ Κικ. de leg. 2, 25 «Nam si Athenis jumentis pro a Cetero permissis et hoc jus terra humani.»

Τοῦ δ' ἐτέρου τρόπου πλεῖστά μοι τεκμήρια παρέχεσθαι ἔχοντι, ἰκανὰ τὰ τοῦ ποιητοῦ ἐν πολλοῖς τῶν ἐπῶν ὑπομνήσαι δοκεῖ καὶ προσθεῖναι ἐξ Ἡρακλέους τὴν ἀρχὴν σχεῖν· «συναγαγὼν γὰρ στρατιάν ἐπ' Ἴλιον Ἡρακλῆς διὰ τὸ τὸν Λαομέδοντα παρὰ σύνταξιν ποιῆσαι αὐτῷ σώσαντι ἀπὸ τοῦ κήτους τὴν Ουγατέρα Ἰσιόνην καὶ μὴ δοῦναι τοὺς ἵππους, οὓς ὑποσχόμενος ἦν αὐτῷ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας, ἐξήτει Ἀργεῖόν, ὡσανεὶ οἰκεῖον. Λικυρνίου δέ φησι τοῦ πατρὸς φοβουμένου, ὅτι καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ υἱὸν ἀποστείλας εἰς Λακεδαιμόνα μεθ' Ἡρακλέους ἀπέβαλε, καὶ μὴ δίδοντας, Ἡρακλῆς ἠμοσεν ἀπάξειν πάλιν αὐτόν. Τότε δ' οὖν συμπεσοῦσης Ἀργεῖῳ τῆς τοῦ βίου τελευτῆς, διαπορηθεὶς ὁ Ἡρακλῆς, πῶς ἂν διατηρήσῃ τὸν ὄρκον, ἔκαυσε αὐτόν καὶ ἀπέστειλε τῷ πατρὶ τὰ ὄσθα αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν φησι τοῦτον τοιαύτης ἐπιμελείας τυχεῖν».

Ἄλλ' εἶτα πρότερον τῶν τῆς ταφῆς τρόπων Ἕλληνας διετήρησαν; Λουκιανῷ¹ πειστέον λέγοντι τοὺς Ἕλληνας τοὺς νεκροὺς κτείνειν, οὐ κατορύττειν δέ, ἢ Πλάτωνι², καὶ ὃν τῆ τε καύσει καὶ κατορύξει καὶ ὕστερον Ἕλληνας ἐχρήσαντο; Μᾶλλον μὲν δήπου τούτῳ. Κατάδηλον μὲν οὖν Ἀθηναίους ἀμφοτέροις τοῖς τρόποις χρῆσθαι. Λακεδαιμόνιοι δ' εἰώθεσαν μᾶλλον κατορύττειν, ἀλλ' οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν φάσκειν οὐδέποτε τρόπον τῷ ἐτέρῳ χρῆσθαι. Πλούταρχος γάρ, ἐν β. Λυκούργου 27 περὶ τῶν ὑπὸ Λυκούργου περὶ ταφῆς νόμων γράφων οὐ σαφῶς διαστέλλει, εἰ μόνον κατορύττειν τοὺς νεκροὺς κελεύσειεν ἢ καὶ κτείνειν· χρεῖται γὰρ τῷ ὀνόματι «θάπτειν», ὃ πάλαι ἐπὶ τε τῆ καύσει καὶ κατορύξει ἐν χρήσει ἦν.

Περὶ μὲν δὴ τούτων ταῦτα.

Ἄτινα δὲ ταῖς πάλαι τελεῖσθαι ἐνενόμιστο ἐν τε τῆ καύσει καὶ κατορύξει ὕστερον δηλώσομεν ἁμικρ' ἄττα προειπόντες, ὅπου Ἕλληνας τοὺς νεκροὺς εἴτε κτείνοντες εἴτε κατορύττοντες θάπτοιεν. Ἀθήνησι μὲν οὖν, ἐξὸν πρότερον «αὐτοῦ καὶ θάπτειν ἐν τῆ οἰκίᾳ», ὡσπερ Πλάτων εἶρηκε, Σόλων ἐκώλυσε νόμον μὴ οὐ τοῦτο ποιεῖν, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀγροῖς ἔξω παρ' ὁδὸν θάπτειν. Αὐτὸς δὲ Πλάτων ἐν Νόμοις παραινέει ἐν ἐργασίμοις μὴ θάπτειν. Ἐν Λακεδαιμόνῳ δὲ Λυκούργος «δεισι-

¹ Λουκ. περὶ Πενθ. Τὸ δὲ ἀπὸ τούτων διελόμενοι κατ' ἔθνη τὰς ταφὰς ὁ μὲν Ἕλληνας ἔκαυσε, ὁ δὲ Πέρσης ἔθαψε.

² Πλάτ. Φαῖδ. Ἴνα Κρίτων ῥῆσον φέρῃ καὶ μὴ ὄρων μου τὸ σῶμα ἢ καιόμενον ἢ κατορυττόμενον ἀγανακτῆ.

δειμονίαν ἀνελὼν ἀπάσαν ἐν τῇ πόλει θάπτειν τοὺς νεκροὺς καὶ πλησίον ἔχειν τὰ μνήματα τῶν ἱερῶν οὐκ' ἐκώλυσε συντρόφους ποιῶν ταῖς τοιαύταις ὄψεσι καὶ συνήθεις τοὺς νέους, ὥστε μὴ ταραττεσθαι μηδ' ὀρρωδεῖν τὸν θάνατον» Πλάτ. Λουκ. 27.

Ἀθήνησι μὲν οὖν εἰθισμένον ἐν ταῖς ἀγροῖς μάλιστα δὲ παρὰ τὰς Ἡρίας καλουμέναις πύλας τοὺς τετελευτηκότας θάπτειν, ἴδιος χώρος Κεραμεικὸς ὁ ἔξω ὄριστο τοὺς ἐν πολέμῳ πεσόντας, δημοσίᾳ δ' ὑπὸ τῆς πόλεως κηδευομένους θάπτεσθαι. Μόνον δ' οἱ Μαραθῶνι πεσόντες αὐτόθι ἐτάφησαν¹. Ἔστι δ' ὅτε μεγίστης τιμῆς ἕνεκεν ἀνδρας εὔ τὴν πόλιν πεποιηκότας ἐν μέσῃ ἀγορᾷ ἔθαπτον, ὡσπερ Βρασίδαν ἐν Ἀμφιπόλει² οἱ σύμμαχοι, καὶ Θεμιστοκλέα Μάγνητες³ καὶ Τιμολέοντα Συρακόσιοι⁴ καὶ Εὐφρονα Κορίνθιοι⁵.

Τοὺς δὲ κεραυνωθέντας οὐ μετετίθεσαν, ἀλλ' ὅπου ὑπὸ τοῦ πυρὸς καταλαμβάνοιντο, ἔθαπτον, ἔσθ' ὅτε δ' ὅλως ἀθάπτους κατέλειπον ὡσθ' ὄρασθαι ἀεὶ ἀσήπτους διαμένοντας. Ὅποτε μὲν οὖν κτείνειν τὸν νεκρὸν θέοι, ξύλα κομίζοντες πυρὰν καὶ «πυρκαϊάν» ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καλουμένην ἐποίουν. Ἔτι δὲ πυρὰν καὶ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ὁ νεκρὸς ἐκέκαυτο, ἐκάλουν. Ἐνταῦθα τοίνυν τοὺς ἔχοντας τὸν ὄλθον ἐπιδεικνύουσι εἰθιστο. Εἰ μὲν γὰρ ὁ νεκρὸς ἐν ταῖς χρήμασι δυναμένοις εἴη, ἢ πυρὰ ὡς οἶόν τ' εὐρεῖται καὶ ὑψηλὴ καὶ πολυτελεῖς ἐποιεῖτο, ξύλοις ξηροῖς τε καὶ πρὸς εὐωδίαν εὔ μάλ' ἐπιλέκτοις πολλῶν καὶ ποικίλων κόσμων κοσμουμένη. Ἔθος δ' ἦν τῷ νεκρῷ καὶ παντοῖα ζῶα σφάξαντας συγκατείνειν ὡς τὰ πολλὰ μὲν πρόβατα καὶ βόας, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἵππους, ἔτι δὲ καὶ κύνας. Ἀχιλλεὺς δὲ τὸν αὐτοῦ ἑταῖρον κείων εἰς τὴν πυρὰν ἐνέβαλε «δώδεκα Ἰρῶν μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς χαλκῷ δηλῶν» οἰόμενος ἡδίστα Πατρόκλην ποιεῖν. Ἔτι δ' ἐσθῆτες παντοῖαι συνεκαίοντο, ἵνα μὴ ὁ νεκρὸς ῥιγῆ εἰς Ἄδου κατελθῶν. Ὅτι δ' ἀνάγκη κτείνειν καὶ ταύτας καὶ μὴ ἀκαύτους συνθάπτειν, Ἡρόδοτος δηλοῖ λέγων τὴν Περιάνδρου γυναῖκα ἀποθανοῦσαν μὴ βούλεσθαι ἐπιφανεῖσθαι σημεῖναι τῷ ἀνδρὶ, ἐν ᾧ τινι χώρῳ ἢ παρακαταθήκη κέοιτο· «ρίγοῦν γὰρ καὶ εἶναι γυμνή» τῶν γὰρ οἱ συγκατέθαψε Περιάνδρος

¹ Πλουτ. 1, 20.

² Θουκ. 5, 11.

³ Πλουτ. Θεμιστ. 32.

⁴ Πλάτ. Τιμ. 30.

⁵ Ξενοφ. Ἑλλ. 7, 3, 12.

εἰμάτων ὄφελος εἶναι οὐδὲν οὐ κατακαυθέντων». Συνελόντι δ' εἶπειν συνέκαον τῷ νεκρῷ, ὅτι ἐν τῷ βίῳ ἠδομένῳ αὐτῷ εἴη¹.

Τούτων τοίνυν καὶ ἄλλων ἐμβαλλομένων, τοῦ δὲ νεκροῦ ἐπὶ ὑπᾶτης τῆς πυρᾶς ἐπιτιθεμένου ὑφῆπτον αὐτήν, σπονδαῖς τοὺς ἀνέμους, εἰ μὴ πνεῦμα εἴη, ἐπιπνεῦσαι ἱκετεύοντες, ὡς θάττον ὁ νεκρὸς καυθεῖη².

Τέλος δὲ προσθετέον ὅτι, εἴτις καιόμενος ἀνὴρ ἐπιφκνής, εἴτε βασιλεύς εἴτε στρατηγός, εἴη, πεζοὶ τε καὶ ἵππεῖς περιδραμῆν περὶ τὴν πυρὰν ἐποιοῦντο³.

Κατακαυθέντος δ' οὖν τοῦ νεκροῦ ἐπιμελῶς τὰ ὅσα συνέλεγον (ὄστολογοεῖν) τὴν πυρὰν οἶνω κατασβέσαντες.⁴ Ἀλλὰ πῶς οἶόν τ' ἦν διαγινῶναι τὰ τοῦ νεκροῦ ὅσα τοῖς τῶν παντοίων ζῴων συμπεφυρμένα καὶ ταῦτ' εἰ καὶ ἀνθρώποι συγκαίοντο, ὡς ἔφθημεν περὶ Πατρόκλου εἰπόντες; Περὶ τούτου ἀξίον τοῦ ποιητοῦ ἀκοῦσαι λέγοντος ὡς ἀριφραδέα τέτυκται· ἐν μέσῃ γὰρ ἔκειτο πυρῆ, τοὶ δὲ ἄλλοι ἀνευθεν ἐσχατιῇ καίοντ' ἐπιμιξέ ἵπποι τε καὶ ἀνδρες» καὶ Κούιντου Σμυρναίου λέγοντος, ὡς «ὄστέα αὐτοῦ φαίνεται ἀριφραδέως· ἐπαί οὐχ ἑτέροις ὅμοια ἦν, ἀλλ' οἷα γίγαντος ἀτειρέος οὐ μὴν ἄλλα σὺν κείνοις ἐμέμιχτο· ἐπεὶ βόες ἠδὲ καὶ ἵπποι Ἰρῶν μίγδα κταμένοισι καὶ ἄλλοις βαιὸν ἀπωθεν κέοντο περὶ νέκυν, ὁ δ' ἐνὶ μέσσοις ῥιπῆ ὑφ' Ἡφαιστοῦ δεδμημένος οἶος ἔκειτο.»

Ἐπιμελῶς τοίνυν τὰ ὅσα συλλέξαντες καὶ καθήραντες αὐτὰ οἶνω καὶ ἀλείμματι ἀλείψαντες ἐν τεύχει ὑπὸ μὲν τοῦ ποιητοῦ «φιάλη»

¹ Οδ. Α. 74 «Ἀλλά με κακῆσαι σὺν τεύχεσιν ἄσσα μοί ἐστιν.

² Ἰλ. ψ. 102.

³ Οδ. ω 68

«..... Πολλοὶ δ' ἦρωες Ἀχαιοὶ
ετεύχεσιν ἐρρώσαντο πυρῆν πέρι καιόμενοι
απεζοὶ θ' ἵππῆές τε· πολὺς δ' ὄρυμαγδὸς ὄρωρει.

⁴ Ἰλ. ψ 293

«Πρῶτον μὲν τὴν πυρκαϊὴν σβέσαι· αἰθόπι οἶνω
ἀπάσαν, ὁπόσον ἐπίσχε πυρὸς μένος αὐτὰρ ἔπειτα
ὄστέα Πατρόκλου Μενoitιάδαο λέγομεν.

καὶ Οδ. ω. 71.

«Λότάρ ἐπεὶ δὴ σε φλόξ ἦνυσεν Ἡφαιστοῦ
ἀῆῶθεν δὴ τοι λέγομεν λεύκ' ὄστέα, Ἀχιλλεῦ,
εοῖνω ἐν ἀκρήτι καὶ ἀλείφατι.

⁵ Ἐτι δὲ Ἰλ. ω 701, 702 καὶ ψ 252.

καὶ «λάρνακι», ὑπὸ δὲ τῶν ὕστερον «κάλην» καὶ «ὕδριον» καλουμένην ἐνετίθεσαν καὶ οὕτως εἰς τάφον κατετίθεσαν.

Εἰ δὲ κατορύξειν τὸν νεκρὸν μέλλοιεν, Ἀθήνησι μὲν συνέθαπτον αὐτὸν πολλῇ κόσμῳ, ἐν Λακεδαίμονι δὲ Λυκοῦργος οὐδὲν εἴασε συνθάπτειν, ἀλλ' ἐν φοινικίδι καὶ φύλλοις ἐλαίας θέντες τὸ σῶμα περιέστελλον¹.

Ἄλλ' Ἑλληνες οὐχ' ὁμοίως πάντες τοὺς νεκροὺς εἰς τοὺς τάφους κατετίθεσαν. Ἀθηναῖοι μὲν γὰρ ἔθαπτον πρὸς ἐσπέραν στρέφοντες, Μεγαρῆς δὲ πρὸς ἕω. Ἄλλ' Αἰλιανός φησι τοὺς Μεγαρέας εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε τοὺς νεκροὺς θάπτειν,² Πλουτάρχου διαρρήδην λέγοντος πρὸς ἕω τούτους τοὺς νεκροὺς στρέφειν³.

Θάψαντες οὖν τοὺς νεκροὺς ἐλοῦντο καθάρσεως ἕνεκα εὐχόμενοι τε τὴν γῆν εἶναι κούφην ἀπέησαν.

Εἰ δὲ τις ἐν τῇ ξένη τεθνηκῶς εἴη, καύσαντες οἱ ἑταῖροι καὶ ἐν θήκῃ τὰ ὅσα θέντες εἰς τὴν πατρίδα ἐκόμιζον ὅπως «πατρίδας ἐκλάχοι χθονός.»⁴ Εἰ δὲ μὴ δύναιτο εἰς τὴν πατρίδα αὐτὸν κομίσαι ἢ ἀποθανόντα μὴ εὑρίσκειεν, ἀπιόντας εἴθιστο τρεῖς αὐτὸν ἀνακαλεῖν.⁵ Ἐν δὲ τῇ πατρίδι μνήμης ἕνεκα τάφον κενὸν ἐποίουν. Ἀθήνησι δὲ τῶν ἐν πολέμῳ τετελευτηκότων δημοσίᾳ ὑπὸ τῆς πόλεως κηδευομένων, καὶ τῶν μὴ ἀνευρεθέντων εἴθιστο ἐκφορὰν κενήν, ὡς εἶπειν, ποιεῖν. Οὕτως ἀρξάμενου πολέμου Πελοποννησίων τε καὶ Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐν τινὶ ἱππομαχίᾳ πεπτωκότων δημοσίᾳ ὑπὸ τῆς πόλεως κηδευομέ-

¹ Πλουτ. Λυκ. XXVI.

² Αἰλ. II. Ἰστ. 7, 10 Ἀρχαίας γὰρ θήκας ἀνοίξας Σόλων ἔδειξε πάντας Ἀθηναίους πρὸς δούτιν κειμένους κατὰ τὸ πατρῷον αὐτοῖς ἔθος, τοὺς δὲ Μεγαρῆς εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε τεθαμμένους.

³ Πλ. Σόλ. X.

⁴ Σοφ. Ἰλ. 757.

«Καὶ νῦν ἐν πυρᾷ κέαντες εὐθὺς ἐν βρυχεῖ
«γαλκῆ μέγιστον σῶμα δειλαίας σποδοῦ
«φέρουσιν ἀνδρας Πρωκίων τεταγμένοι
«ὅπως πατρίδας τύμβον ἐκλάχη χθονός.

⁵ Οδ. I, 64.

«Οὐδ' ἄρα μοι προτέρῳ νῆες κίον ἀμφιέλισσαι
«πρὶν τινα τῶν δειλῶν ἐτέρων τρεῖς αὐται.

καὶ Εὐστάθ. αὐτόθι «Ἰῆθος δ' ἦν φασὶ τὰς τῶν ἐπὶ ξένοις ἀπολλυμένων φυγὰς ἀνακαλεῖν τρεῖς τοὺς ἔτι προλειπομένους καὶ οὕτω ἀπιέναι, ὁ ψυχαγωγία τις ἦν, ὡς τῶν ἀνακαλούντων δοκούντων κατὰγειν ἐκείνους ἢ μετὰγειν εἰς τὴν πατρίδα.

νων, μία κλίνη κενή ἐφέρετο τῶν μὴ ἀνευρεθέντων εἰς ἀναίρεσιν. ¹
 Εἰ δέ τι νεκρῷ νομισθέντι ἐκφορὰ καὶ τάφος ὡς τεθνηκότι εἴη
 γεγονώς, εἰς τὴν πατρίδα ἐπανιόντα οὐκ ἐνόμιζον ἀγνόν οὐδ' ἑαυτοῖς
 κατεμίγνυσαν, οὐδ' ἱεροῖς πλησιάζειν εἶων. ἀλλ' ἔδει καθ' ἡράμενον τὸ
 ἄγος ἀπολύεσθαι. Παιδικὸν δὲ πάνυ Πλούταρχος καθαρμὸν φησὶ·
 ἀνάγκη γὰρ ἦν τοῦτον ἐν κειρίοις καὶ σπαργάνοις ἐνελίττεσθαι καὶ
 ὡσπερ ἀρτιγενὲς θεραπεύεσθαι· παρ' ἐλπίδα γὰρ ἐπιφανεῖς ἐνομιζέτο
 τότε πρῶτον γεννηθεῖς.

Περὶ μὲν οὖν τῶν κατὰ τὴν ταφὴν ταῦτα.

Τῆ δὲ τῆς ταφῆς ἐσπέρα συνιόντες συγγενεῖς τε καὶ φίλοι ἐν τῇ
 τοῦ μάλιστα τῷ νεκρῷ προσήκοντος οἰκίᾳ «δαίνυντ' ἐρικυδέα δαῖτα»
 ὑπὸ μὲν τοῦ ποιητοῦ «τάφον» ² ὑπὸ δὲ τῶν ὕστερον «περίδειπνον»
 καλουμένην πρὸς παραμυθίαν τῶν συγγενῶν ³. Τῆ τρίτῃ δ' ἀπὸ τῆς
 ταφῆς ἡμέρα ἐτελεῖτο τὰ «τρίτα». ⁴ Ἰόντες γὰρ ἐπὶ τὸν τάφον σπον-
 δὰς οἴνου τε καὶ γάλακτος ⁵ ἐποιοῦντο, ἔτι δὲ καὶ λουτρὰ ⁶ προσεφέ-
 ρετο χθόνια καλούμενα τοῖς μὲν ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν ὑπὸ γυναικῶν
 ἐγχυτριστριῶν καλουμένων. τοῖς δὲ πρὶν γῆμαι τετελευτηκόσι καὶ ταῖς
 παρθένοις ὑπὸ παιδὸς ἄρρενος τοῦ ἐγγύτατα γένους. Ἔτι δὲ καὶ
 καρποὺς εἴθιστο τῷ νεκρῷ προσφέρειν καὶ ζῆνθον ἐπὶ τὸν τάφον ἐπι-
 χέειν καὶ στεφάνοις κοσμεῖν ⁷.

Τῆ δὲ ἐνάτῃ ἀπὸ τῆς ταφῆς ἡμέρα τὰ ἑνατα ⁸ ἐτέλουν ἐν οἷς ταῦτα

¹ Θουκ. 2, 3.

² Ἰλ. ψ 29 «Λύτάρ ὃ τοῖσι τάφον μενοεικέα δαίνου.

³ Λουκ. περὶ Πενθ. 24. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὸ περίδειπνον καὶ πάρεισιν οἱ
 προσήκοντες καὶ τοὺς γονέας παραμυθοῦνται τοῦ τετελευτηκότος καὶ πείθουσι
 γεύσασθαι.

⁴ Ἀριστ. Λυσ. 612

«Ἄλλ' εἰς τρίτην γοῦν ἡμέραν σοὶ πρὶν πάνυ

«ἤξει παρ' ἡμῶν τὰ τρίτ' ἐπεσκευασμένα.

⁵ Εὐρ. Ὀρ. 113 καὶ Σοφ. Ἰλ. 814.

⁶ Σοφ. Ἰλ. 432

«Οὐ γὰρ σοὶ θέμις.....

«οὐδ' ὄσιον ἐχθροῖς ἰστάναι κτερίσματα.

«γυναικὸς οὐδὲ λουτρὰ προσφέρειν πατρί.

⁷ Σοφ. Ἰλ. 634 καὶ 895 καὶ Εὐρ. Ὀρ. 1321.

⁸ Ἰσ. περὶ Μενεκλ. Κ. 36. «Καὶ τὰ ἑνατα καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐποίησα τὰ περὶ
 τὴν ταφὴν ὡς οἶόν τε κάλλιστα» καὶ 37 καὶ περὶ Κεφ. κλ. 30.

ἔθουον. Ἔτι δὲ καὶ τριακάδες καὶ γενέσια καὶ νεκύσια ἐτελεῖτο.

Οὐ μὴν ἀλλ' ἔστιν ὅτε οὐκ ἐν ῥηταῖς ἡμέραις τῷ τοῦ τετελευτη-
 κότος τάφῳ προσήσαν οὐ μόνον καρποὺς καὶ μέλι καὶ γάλα, ἀλλὰ
 καὶ κόσμον ποικίλον προσφέροντες. ¹ Τέλος δὲ ῥητέον Ἑλληνας οὐχ'
 ὁμοίως τὰ πένθη φυλάττειν· ἐν μὲν γὰρ Λακεδαιμόνι Λυκοῦργος «χρό-
 νον πένθους ὀλίγον προσώρισεν ἡμέρας ἑνδεκα, τῆ δὲ δωδεκάτῃ θύ-
 σαντας ἔδει Δήμητρι λύειν τὸ πένθος» ἀλλαχοῦ δ' ἄλλως ὠριστο.

Π. ΜΠΟΥΚΟΥΒΛΛΑΣ

ΤΑ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ ¹

ΥΠΟ

STOLL

Τὰ Παναθηναία ἦσαν ἡ ὠραιότερα καὶ ἐπιφανεστέρα ἑορτὴ τῶν
 Ἀθηναίων, καὶ ἐκ πασῶν τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν ἑορτῶν μόνον τὰ Ὀλύμπια
 ἠδύναντο πρὸς αὐτὰ νὰ παραβληθῶσιν. Ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ἀνάγε-
 ται εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, εἶνε δὴλον ὅτι τόπον ἀρχαία,
 ὄσον καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων. Ὁ βασιλεὺς Ἐριχθόνιος ἐκανόνισεν
 αὐτὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀθήναια, εὐγνώμων διὰ τὰς εὐεργασίας τῆς
 Ἀθηνᾶς, προπτάτιδος τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις κατὰ τὴν ἀρχαιό-
 τητά, ἦτο ἡ προστάτις τῆς γεωργίας καὶ ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τῆς,
 ὡς τοιαύτης, τὰ Ἀθήναια, θερινὴ ἑορτὴ, ἑορταζομένη κατὰ τὸν πρῶ-
 τον μῆνα τοῦ ἀττικοῦ ἔτους, τὸν ἑκατομβαιῶνα (Ἰούλιον—Αὐγου-
 στον) μετὰ τὸν θερισμὸν καὶ τὴν συλλογὴν τῶν σίτων. Ὅτε ὁ Θη-
 σεὺς ἤνωσε εἰς ἓν κράτος πάντα τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς, καὶ
 κατέστησε πρωτεύουσαν τὰς Ἀθῆνας, ἐκανόνισεν τὰ Ἀθήναια, ὡς
 ἑορτὴν τῆς ὁμοσπονδίας, καὶ ἔκτοτε ὠνομάσθησαν ταῦτα Παναθη-
 ναία, δηλαδὴ ἑορτὴ ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων.

Δι' πρῶται ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν, ἀφορῶται εἰς

¹ Σοφ. Ἰλ. 51, 451, καὶ 900. Εὐρ. Ὀρ. 95.

¹ Τὴν παροῦσαν πραγματείαν σταλεῖσαν ἡμῖν εὐμενῶς ὑπὸ δεσποινίδος ἀρίστης
 τῶν Ἀθηναίων οἰκογενείας δημοσιεύομεν ἐκφράζοντες αὐτῇ ἅμα πλείστας ἡμῶν
 τὰς χάριτας.

τὰ Παναθηναία, χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους 566 π. Χρ. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπὶ ἀρχόντος Ἰπποκλείδους εἰσήγαγε τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καὶ ἔθηκε τὴν βᾶσιν τῶν Παναθηναίων ὁ κανονισκὸς τὰς ἐορτὰς Πεισιστράτος, ὅστις πρὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ τυραννίας εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς ἅπαν τὸ κράτος. Μέχρι τοῦδε τὰ Παναθηναία ἦσαν ἐτησίαι τις πανηγυρις. Καὶ παρεδέχθη μὲν ὁ Πεισιστράτος τοῦτον τὸν κανονισμόν, διέταξεν ὁμῶς, ὅπως καθ' ἐκάστην πενταετίαν ἡ ἐορτὴ αὕτη τελῆται μετὰ λαμπρότητος καὶ ἐπισημότητος, καὶ ταιουτοτρόπως ἐπῆλθεν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐτησίων μικρῶν Παναθηναίων καὶ τῶν μεγάλων, ἐορταζομένων κατὰ πενταετίαν. Ἐν καιρῷ τῶν μεγάλων Παναθηναίων ἐτελοῦντο καὶ τὰ μικρὰ τοῦ ἴδίου ἔτους. Μέχρι τοῦ Πεισιστράτου μόνον ἵππικοὶ ἀγῶνες ἐλάμβανον χώραν εἰς τὰ Παναθηναία, οὓς ὁ Ἰβριχθόνιος, ὅστις σήμερον ἀκόμη λάμπει εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ὀδηγός, εἰσήγαγεν ὡς βᾶσιν τῶν ἐορτῶν καὶ οἷτινες διὰ τῶν εὐγενῶν, μετὰ πολλῆς φροντίδος τρεφόντων ἵππους, ἀπέκτησαν λαμπρότητα ἑκτακτον. Ἀλλ' ὁ Πεισιστράτος προσεπάθησε νὰ καταπιέσῃ τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἀπῆτησε τὴν εἰς τὰ γράμματα ἀνάπτυξιν τῶν πολιτῶν. Ἴνεκα τούτου διοργάνωσε μετὰ τῶν ἵππικῶν καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους ἕκαστος πολίτης εἴτε πτωχὸς εἴτε πλούσιος, ἠδύνατο νὰ λάβῃ μέρος, ἐνῷ οἱ ἵππικοὶ ἦσαν εὐπρόσιτοι μόνον εἰς τοὺς πλουσίους καὶ εὐγενεῖς. Αἱ αὐταὶ σκέψεις ἔδωκαν ἐν μέρει ἀφορμὴν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Πεισιστράτου, τοῦ νὰ ἀπαγγέλλωνται δημοσίως, ἐν καιρῷ τῶν μεγάλων Παναθηναίων, ὑπὸ τῶν ἀγωνιζομένων βραφιδῶν ἅπαντα τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Πεισιστράτος ἔδωκε ταύτην τὴν διαταγὴν ἐν καιρῷ τῆς τυραννίας του, τὰ δὲ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου ἦσαν προωρισμένα νὰ εἰκονίζωσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Ἀθηναίων τὴν δόξαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ· ἐν τοῖς ποιήμασι δηλονότι ταῦτοις ἐμφανίζεται ὁ προπάτωρ τῶν Πεισιστρατιδῶν, ὁ Πυλείδης Νέστωρ μετὰ τῶν ἐνδόξων υἱῶν καὶ τοῦ περικλεοῦς αὐτοῦ γένους.

Ὁ Πεισιστράτος ἐπὶ τῆς τυραννίας αὐτοῦ τὰ μάλιστα ἐπεμελεῖτο τῆς τελετῆς τῶν μεγάλων Παναθηναίων, διότι ἐπεθύμει, ὥστε ἡ κυριωτέρα ἐορτὴ τῆς πόλεως αὐτοῦ, νὰ δύνηται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ Ὀλύμπια καὶ ἄλλας μεγάλας ἐθνικὰς ἐορτὰς· τοῦθ' ὅπερ ἐπῆνεγκε μεγάλην ἀντιζηλίαν, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν ἡ ἀνέγερσις τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ ἐπισκιάσῃ κατὰ τὸ μέγα-

λεῖον καὶ τὴν λαμπρότητα πάντας τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος. Οἱ υἱοὶ τοῦ Πεισιστράτου ἐξήκολούθησαν τὰς προσπάθειας τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτῶν τὰ μεγάλα Παναθηναία ἐωρτάζοντο μετ' ἐκτάκτου λαμπρότητος καὶ ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 514 ἐδόλοφονήθη ὁ Ἴππαρχος εἰς πανήγυριν τινα τῶν Ἀθηναίων καὶ μετὰ παρέλευσιν τεσσάρων ἐτῶν ἀπεδιώχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰππίας, ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐορτάζωσι τὴν ὠραιότεραν αὐτῶν ἐορτὴν μετὰ μεγίστου ζήλου. Πρὸ πολλοῦ εἶχον ἀπολέσει τὰ Παναθηναία τὸν χαρακτῆρα Θερνῆς πανηγύρεως, ἐωρτάζοντο δὲ τῶρα ὡς ἀμφιστηρὶς ἐορτὴ τῆς κυριωτέρας Θεᾶς, τῆς χώρας ταύτης, ὡς ἐορτὴ τῆς ὁμοσπονδίας ἀπάντων τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, οἷτινες ἐκ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θησέως ἔλαβον μεγάλην ὑπόληψιν καὶ δύξαν διὰ τῆς προστατίδος αὐτῶν Θεᾶς, προσέτι δὲ ἐωρτάζοντο ὡς ἀνάμνησις τῆς δολοφονίας τοῦ τυράννου ὑπὸ τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος καὶ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθερίας, ἣτις ἐγένετο ἡ βᾶσις καὶ ἡ ἔδρα τῆς παρουσίας δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων.

Ἀναλόγως πρὸς τὴν πόλιν, ἔλαβε καὶ ἡ ἐορτὴ μείζονα λαμπρότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν. Τὴν μεγαλειότεραν αὐτῆς δόξαν ἔσχεν ἐπὶ Περικλέους, ὅστις προσέθηκε καὶ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἔκτισε τὸ νέον Ὀδεῖον. Κατὰ τὴν 83 Ὀλυμπιάδα ἐνεκαίνισε τὸ κτίριον διὰ τῆς πρώτης μουσικῆς ἐορτῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦτο ὁ διανομεὺς τῶν βραβείων. Ὁ Περικλῆς ἔκτισε καὶ τὸν Παρθενῶνα διὰ τὴν τελετὴν τῶν Παναθηναίων, καὶ ἡ 85 Ὀλυμπιάς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεκαίνισθη τὸ νέον κτίριον καὶ ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ δήμου τὸ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἐκτελεσθὲν ἄγαλμα τῆς Παλλάδος Παρθένου, ἦτο ἡ μεγαλοπρεπέστερα ἐορτὴ, ἐξ ὧν εἶδον αἱ Ἀθηναί.

Ὅτε ὁ Πεισιστράτος ἐπενόησε τὰ μεγάλα Παναθηναία, προσδιώρισε διὰ ταῦτα πλείονας ἢ μίαν ἡμέραν. Μετὰ δὲ τῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπαυξήσεως τῶν ἀγῶνων προσετέθησαν καὶ νέαι ἡμέραι. Δὲν εἶναι βέβαιον, ἐὰν ἡ ἐορτὴ αὕτη περιλαμβάνεν ἕξ ἢ ἐννέα ἡμέρας. Ἡ κυριωτέρα ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν προεῖχεν ὁ ὀρησκαυτικὸς χαρακτήρ, ἦτο ἡ 28 τοῦ ἑκατομβαιῶνος, τὰ γενέθλια τῆς Θεᾶς, ἡμέραν, καθ' ἣν ἐφέρετο ὁ νέος πέπλος εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον καὶ ἐτελεῖτο ἡ μεγάλη θυσία. Τὰ ἀπογεύματα τῶν ἐορτῶν ἦσαν ἐλεύθερα διὰ δημόσια ἀναγνώσματα (καθὼς εἰς τὰ Ὀλύμπια) ἢ διὰ ἰδιωτικὰ γέσματα. Ὁ

Ἡρόδοτος ἐν καιρῷ τῶν Παναθηναίων ἀνεγίνωσκε δημοσίως διάφορα τεμάχια τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τῶν Περσικῶν πολέμων, πιθανόν τοιαῦτα κεφάλαια, καθ' ἃ ἐξυμνοῦντο τὰ κατορθώματα τῶν Ἀθηναίων. Ὅθεν καὶ παρὰ τοῦ δήμου ἔλαβεν ὡς ἀμειβὴν δέκα τάλαντα.

Κατὰ τὸν μουσικὸν ἀγῶνα, ὅστις ἤρχιζε διὰ σαλπισμάτων καὶ κηρύκων ἐτελεῖτο καὶ ὁ ἀγὼν τῶν ὁμηρικῶν ῥαψωδῶν, εἰσαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Πειοιστράτου καὶ διοργανωθείς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰππάρχου ἐν τούτοις μετὰ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας ἀπηγγέλλοντο καὶ ἄλλα ἔπη. Λέγεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν ὥστε ἐν καιρῷ τῶν Παναθηναίων μετὰ τῶν ὁμηρικῶν ἔσμάτων νὰ ψάλλωνται καὶ οἱ «Ἰέρσαι» τοῦ Χοιρίλου ἐκ Σάμου. Μετὰ τοὺς ἀγῶνας δὲ τῶν ραψωδῶν εἶποντο οἱ μουσικοί, ὁ κιθαριστὴς μετὰ ἢ ἄνευ ἔσμάτων, ὁ αὐλητῆς, ὁ ἀοιδός, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν αὐλητῶν. Τὰ βραβεῖα τῶν μουσικῶν ἀγῶνων συνέκειντο ἐκ χρυσοῦ στεφάνου καὶ χρημάτων. Εἰς οὐδὲν σύγγραμμα ἀναφέρονται ὀλιγώτερα τῶν πέντε βραβείων διὰ τοὺς κιθαριστάς· τὸ πρῶτον βραβεῖον ἦτο χρυσοῦς στέφανος ἀξίας 1000 δραχμῶν καὶ ἐκτὸς τούτου 500 δραχμαὶ μετρηταί.

Τὰ εἶδη τῶν γυμναστικῶν ἀγῶνων ἦσαν σχεδὸν ὅμοια πρὸς τὰ τῶν Ὀλυμπίων. Οἱ ἀγωνισταί, Ἀθηναῖοί τε καὶ μὴ, κτετάσσοντο ἀναλόγως πρὸς τὴν ἡλικίαν· ὅθεν κατ' ἀρχὰς μὲν ἤρχοντο οἱ παῖδες, εἶποντο δὲ οἱ νεανῖαι καὶ τέλος οἱ ἄνδρες. Διὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὁ ἀγορητὴς Λυκαῦργος ἔκτισε τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον πλησίον τοῦ Ἰλισσοῦ· εἶνε ὅμως ἀγνωστον ποῦ ἐτελοῦντο οὗτοι κατ' ἀρχὰς. Ὡς βραβεῖον διενέμετο εἰς τοὺς νικητὰς ἔλαιον ἐκ τῆς γνωστῆς ἐλαίας τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἐντὸς ὠραίων ἐν Ἀθήναις κατασκευασμένων ἀμφορέων μετὰ εἰκόνων παριστανουσῶν τὸ εἶδος τῆς νίκης. Διενέμοντο δὲ πρῶτα καὶ δευτέρα βραβεῖα, ὧν τὸ πρῶτον εἶχε πανταπλασίαν ἀξίαν τοῦ δευτέρου, καὶ ἐνταῦθα φαίνεται ἡ ἀναλογία μετὰ τὸ μόνον καὶ πρῶτον βραβεῖον. Εἰς ἀμφορεὺς ἐλαίου ἐτιμάτο 6 δραχμῶν. Ἀναλόγως δὲ πρὸς τὴν συγκομιδὴν τοῦ ἐλαίου ἐδίδοντο μείζονα ἢ μικρότερα βραβεῖα. Ἐν ἐπιγραφῇ τινι λέγεται ὅτι ἀπαξ διεμισυράσθησαν 1200 ἀμφορεῖς καὶ πλειότεροι ἀξίας 1/2 τάλαντου. Τὸ ἔλαιον ἂν καὶ προήρχετο ἐκ τῶν ἱερῶν δένδρων τῆς Ἀθηνᾶς, ἐσήμαινεν ὅμως ὅτι αἱ λαβόντες αὐτὸ ἦσαν ἀξιοὶ χρημάτων καὶ ἠδύναντο νὰ πωλήσωσιν αὐτό. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν τόσον καλὰ τὰ παναθηναϊκὰ ἀγγεῖα, ἐγένοντο παντοῦκι

αὐτῶν ἀπομιμήσεις καὶ οἱ ἔμποροι ἐπεθύμουν διὰ τῆς καλῆς φήμης νὰ ὑψώσωσι τὴν τιμὴν αὐτῶν.

Οἱ ἵππικοὶ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τῆς ἵππειας Ἀθηνᾶς καὶ ὡς ἐνθύμησις εἰς τὸν Ἐριχθόνιον ἦσαν ποικίλοι, ἐν τούτοις ὁ ἀναφέρωμεν μόνον ἐξαιρετὸν θέαμα αὐτῶν, τὸ ὅπαϊον ἦτο ἰδιαιτέρον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, ἢ καλουμένη τῶν ἀποβατῶν παιδιὰ. Ἐπὶ ἄρματος, ὁμοίως πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς Ἰλίου, ἵστατο πλησίον τοῦ ὀδηγοῦ καὶ δεύτερος ἀνὴρ, ὁ ἀποβάτης, ὅστις ἐν καιρῷ τῆς ἀρματοδρομίας κατήρχετο καὶ πάλιν ἀνήρχετο τῆς ἀμάξης. Ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο παλαιὸς καὶ φαίνεται εἰσαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου, ὁ δ' ἀποβάτης αὐτοῦ ἔφερεν ἀσπίδα καὶ περικεφαλαίαν μετὰ τριπλοῦ κώνου. Καὶ οἱ νικηταὶ τῶν ἵππικῶν ἀγῶνων ἐλάμβανον ἔλαιον τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ τόπος πρὸς τοιοῦτους ἀγῶνας ἦτο ὁ δῆμος Ἐχιλιδεὺς πρὸς δυσμὰς τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τοὺς μικροτέρους ἀγῶνας, οἵτινες ἐτελοῦντο τὴν προτεραίαν τῆς μεγάλης ἑορτῆς, ἀνήκον ἡ Πυρρίχη, ἡ Εὐανδρία καὶ αἱ Λαμπαδοφορίαι. Ἡ Πυρρίχη ἦτο πολεμικὸς χορὸς συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν αὐλῶν καὶ εἶνε γνωστὸς ἐν Σπάρτῃ, ὅθεν φαίνεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον αὐτήν. Εἰκὼν τις σωζομένη ἀκόμη παριστᾷ ὀκτῶ Πυρρίχιστάς, ἔχοντας κεκαλυμμένην τὴν κεφαλὴν καὶ φέροντας ἀσπίδας, ὧν τὸ ἐπίλοιπον σῶμα εἶνε ἀσκεπές. Οἱ ὀκτῶ οὗτοι ἄνδρες εἶνε τὸ τρίτον χοροῦ ἐκ Πυρρίχιστῶν.

Ἡ Εὐανδρία ἦν περιεργὸς τις ἀγῶν. Διὰ τὴν μεγάλην πομπὴν τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ἐξελέγοντο μετὰ τῶν πολιτῶν ἐπίσημοι δορυφόροι, πεζοί, ἐφ' ἵππων καὶ ἐφ' ἀμαξῶν. Ἡ ἐκλογή τῶν πεζῶν ἐγένετο διὰ τῆς Εὐανδρίας, ἣτις ἀνήκεν εἰς τὴν λειτουργίαν. Ὅστις δ' ἦτο ὠρισμένος εἰς ταύτην τὴν λειτουργίαν, ὤφειλε νὰ κατατάξῃ ἀνὰ στοιχοῦς ἀριθμὸν τινα τῶν ὠραιότερων καὶ ὑψηλοτέρων ἀνδρῶν, ἢ τῶν ὠραιότερων γερόντων τῆς φυλῆς του καὶ νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν παράστασιν καὶ ἐνδυμασίαν αὐτῶν. Μετὰ τοὺς στοιχοῦς τούτους τῶν ὠπλισμένων ἀνδρῶν καὶ τῶν γερόντων, τῶν κρατούντων κλάδων ἐλαίας, ἠγωνίζοντο αἱ φυλαὶ κατὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ γήρατος καὶ τὴν ὠραιότητα τῆς νεότητος, φαίνεται ὅμως ὅτι αἱ φυλαὶ συνηγωνίζοντο μόνον δύο πρὸς δύο. Κατὰ δὲ τὴν μεγάλην πομπὴν νικηθέντες καὶ νικηταὶ ἐξεπλήρουσαν τὰ καθήκοντα τῶν δορυφόρων.

Μετὰ τὴν Εὐανδρίαν ἠκολούθει, τῆς νυκτὸς ἀρχομένης, ἡ λαμπαδοφορία. Αὕτη ἦτο ὁ προσφιλέστερος ἀγὼν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐτε-

λείτο ἐν τῇ Κεραμεικῇ κατὰ τὰς ἐυρτάς τῶν Θεῶν τοῦ φωτός καὶ τοῦ πυρός, διότι ἐκτός τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Προμηθέως καὶ ἡ Ἀθηναῖα ἀνήκεν εἰς αὐτάς. Ὁ ἀγὼν ὑπήγετο εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καὶ οἱ εἰς αὐτὸν λαμβάνοντες μέρος ἐξελέγοντο ἐκ τῶν ὠραιότερων καὶ ἱκανωτέρων νέων τῆς παλαίστρας. Κατὰ τὰ Παναθηναῖα ἤναπτον τὰς δαδὰς ἐκ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἰέρωτος πρὸ τῆς Ἀκαδημείας καὶ ἔτρεχον μέχρι τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀντέρωτος, ὅστις ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως. Ὡς δεικνύουσιν αἱ εἰκόνες, αἱ λαμπάδες ὠμοιάζον πρὸς κηρία, ὅτινα ἐσθυρον εὐκολώτερον ἢ αἱ δαδὰς, αἱ δὲ λαμπαδοκράται, ἐφ' ὧν ἦσαν προσηρμοσμένοι, εἶχον ἄνωθεν μικρὸν δίσκον, ὅστις προεφύλαττε τὴν χεῖρα ἀπὸ τοῦ καταρρέοντος κηροῦ. Ἡ τέχνη τῆς λαμπαδοδρομίας ἔκειτο πρὸ πάντων εἰς τὸ νὰ τρέχωσιν ὅσον ταχύτερον ἠδύναντο χωρὶς νὰ σβύσῃ ἡ δαδ. Ὅστις δὲν ἔτρεχεν ἀρκετὰ ταχέως, ἐβιάζετο ὑπὸ τῶν ἄλλων διὰ χλευασμῶν καὶ βλαπτικῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπῆρχον δύο εἶδη λαμπαδοδρομίας· ὅτε μὲν ἔτρεχον ἀπλῶς μέχρι τοῦ προσδιωρισμένου τέρματος· ἄλλοτε δ' ὑπῆρχον πολλοὶ σταθμοί, ὥστε οἱ δρομεῖς τοῦ πρώτου σταθμοῦ ἔδιδον τὰς δαδὰς αὐτῶν ἀνημμένας εἰς τοὺς δαδοφόρους τοῦ δευτέρου σταθμοῦ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Δὲν γνωρίζομεν ὅμως διὰ τίνος τρόπου ἐδηλοῦτο ἡ νίκη κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀγῶνα, ἀλλὰ τὸ βραβεῖον ἐδίδατο μόνον εἰς ἓνα, ὃ δὲ νικητὴς ἐλάμβανεν ὑδρίαν ἢ τριάκοντα δραχμὰς καὶ ἐκ τῆς δαδὸς αὐτοῦ ἐλάμβανον τὸ πῦρ διὰ τὴν θυσίαν τῆς Ἀθηναῖς.

Ἐπειδὴ μία ἡμέρα διήρκει ἀπὸ τῆς μιᾶς δύσεως τοῦ ἡλίου μέχρι τῆς ἄλλης, ἡ λαμπαδοδρομία ἀνήκεν εἰς τὴν κυριωτέραν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐτελεῖτο ἡ πομπὴ τε καὶ ἡ θυσία. Κατὰ τὸ ἐπίλοιπον μέρος τῆς νυκτός, καθ' ἣν ἐτελεῖτο ἡ δαδοδρομία, μέχρι τῆς πρωίας ἠσχυλοῦντο μετὰ διαφόρων θρησκευτικῶν ἐθίμων καὶ προπαρασκευῶν διὰ τὴν μεγάλην ἑορτήν.

Αὗται αἱ προπαρασκευαὶ ἐτελοῦντο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου Πάγου μετὰ ὀλολυγμάτων καὶ ἁσμάτων ἀνδρικῶν τε καὶ παιδικῶν χορῶν.

Ἡ μεγάλη πομπὴ ἤρχιζε κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Ἡ τῶν Παναθηναίων πομπὴ ἦτο τὸ λαμπρότερον μέρος ἁπάσης τῆς ἑορτῆς καὶ ἡ μεγαλοπρεπέστερα πομπὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἴνα λάβωσιν ἐν αὐτῇ μέρος ἤρχοντο ἐξ ἁπάσης τῆς χώρας καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἵτινες πολὺ σπανίως ἐπεσκέπτοντο τὴν πόλιν. Καὶ οἱ ξένοι οἱ ἐπιπλεῖ ἐπεθύμουν

νὰ ἴδωσι τὴν λαμπρότητα τῶν Ἀθηναίων, ἤρχοντο ἐν καιρῷ τῶν Παναθηναίων. Αἱ φιλικαὶ πόλεις καὶ αἱ ἀποικίαι τῶν Ἀθηναίων ἐστελλον θεωρίας μᾶτ' ἀφιερωμάτων καὶ σφαγίων, ἵνα φέρωσι πρὸς τὴν Θεάν τῆς πόλεως τὴν λατρείαν αὐτῶν καὶ νὰ μεγαλύνωσι τὴν ὠραιότητα τῆς ἑορτῆς. Ἡ θρησκευτικὴ αἰτία τῆς πομπῆς ἦτο ἡ προσφορὰ μεγάλης θυσίας, τῆς ἐκατόμβης, καὶ τοῦ νέου πέπλου διὰ τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα τῆς Πολιούχου Παλλάδος ἐντὸς τοῦ Ἐρεχθείου. Ἐν παράδειγμα εὐρίσκομεν ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἐνθα ἡ Ἑκάβη, ἡ βασίλισσα τῆς Τροίας, βοηθουμένη ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων δεσποινῶν τῆς πόλεως κατεσκεύαζεν ἐντὸς τοῦ δώματος αὐτῆς πολύτιμον ἔνδυμα ὡς ἀφιέρωμα εἰς τὴν Θεάν, ἵνα παρακαλέσῃ αὐτὴν ὅπως προφυλάξῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς ἔξω πολεμοῦντας ἐχθρούς. Ἐν Ἀθήναις κατ' ἀρχὰς κατεσκεύαζον τοιοῦτον ἔνδυμα μόνον ἐν καιρῷ δυστυχίας καὶ ἀνάγκης. Δὲν γνωρίζομεν δὲ πότε ἤρχισαν νὰ ἀφιερῶσι τὸν πέπλον κατὰ τὰ Παναθηναῖα. Ἡ προσφορὰ ἐτελεῖτο μόνον κατὰ τὰ μεγάλα Παναθηναῖα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν καιρῷ τῶν μικρῶν. Ὁ πέπλος ἦν μέγα κιτρινοεῖδές ἔνδυμα ἄνευ χειρίδων, τὸ ὅποῖον ὑφαίνετο καὶ ἐκοσμεῖτο διὰ λαμπρῶν χρυσῶν κεντημάτων ὑπὸ ἀττικῶν νεανίδων, αἵτινες ἐκαλοῦντο ἐργαστίνας καὶ ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν ἱερείων τινῶν.

Ἡ ἐργασία αὐτοῦ ἤρχιζε κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χαλκείων καὶ διήρκει ἑπτὰ ἕως ὀκτῶ μηνῶν. Ἐὰ χρυσὰ κεντήματα ἦσαν ἀπεικονίσεις ἐκ τῶν μύθων τῆς Ἀθηναῖς πρὸ πάντων δὲ ἐκ τοῦ ἀγῶνος τῶν γιγάντων. Προσέτι ὅμως ἐκέντων ἐντὸς τοῦ πέπλου καὶ εἰκόνας τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες διεκρίθησαν ἢ ἕκαμον διαφόρους ἐκδουλεύσεις εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Ἀριστοφάνης χαρακτηρίζει τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων λέγων, ὅτι, οὗτοι ἦσαν ἀξιοὶ τῆς χώρας καὶ «τοῦ πέπλου». Μεταγενέστερον ἕνεκα κολακείας οἱ Ἀθηναῖοι διέταξαν ὅπως κεντῶσιν ἐντὸς τοῦ πέπλου τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν Δημήτριον, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν Θεῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς πρὸς τοὺς Θεοὺς ἀσεβείας ταύτης ἀνεμύς τις, πεμφθεὶς ὑπὸ τῶν ὠργισμένων Θεῶν, κατέστρεψε τὸν πέπλον κατὰ τὴν πομπήν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ πέπλος αὐτός ἐκρατεῖτο ὑπὸ ἀνθρώπων, ἀργότερον ὅμως προσήρμοζον τὰς ἀκρας αὐτῶν ἐπὶ ἰστῶν καὶ κεραίας ἐντὸς ἀμάξης, ἵνα φκίνηται ἐν ὄλῃ τῇ λαμπρότητι αὐτοῦ. Ἡ ἀμάξα εἶχε σανίδωμα ὁμοιάζον πρὸς πλοῖον καὶ ἐκινεῖτο διὰ κεκρυμμένου μηχανισμοῦ. Κατὰ τὸν Πικυσανίαν τὸ παναθηναϊκὸν τοῦτο πλοῖον ἦτο ἐκτάκτου μεγέθους καὶ ὠριότητος.

Τὴν πρώτην τῆς ἑορτῆς ἅπαντες οἱ ἑορτάζοντες συνηθροίζοντο εἰς διάφορα μέρη ἐντὸς τοῦ Κεραμεικοῦ, τοῦ ὠραιότερου μέρους τῶν Ἀθηναίων. Πλησίον τοῦ ὑπὸ τοῦ δήμου προσενεχθέντος οὐράτος, τῶν ἱερέων καὶ ἱερείων, ἴσταντο οἱ ἐπίσημοι δορυφόροι, οἱ ὑπὸ τῆς εὐανδρίας προσδιωρισμένοι καὶ ὠπλισμένοι ἄνδρες καὶ οἱ πεβασμιοὶ γέροντες κρατοῦντες κλάδους ἐλάϊας· ἅπαντες δὲ οἱ δορυφόροι ἦσαν ἐφ' ἵππων καὶ ἐφ' ἄμαξων. Οἱ ξένοι δορυφόροι μετὰ τῶν ἀφιερωμάτων τῶν ἀποικίων καὶ τῶν φιλικῶν πόλεων κατετάσσοντο κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν χώρας.

Σειραὶ ἐκ γυναικῶν καὶ νεανίδων ἔφερον δοχεῖα, λεκάνας, κυάθους, λυχνίας καὶ ἄλλα πολυτελῆ σκεύη ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Μέρος τι τῶν νεανίδων ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάνιστρα μετὰ ἀφιερωμάτων κεκαλυμμένων δι' ὑφάσματος.

Αὗται ἦσαν αἱ λεγόμεναι κανηφόροι, ὧν τινῶν ὁ ἀριθμὸς δὲν ἦτο μικρὸς, διότι ὁ Λυκοῦργος κατεσκεύασε χρυσοῦ κοσμήματα δι' ἑκάστην κανηφόρου. Καὶ αἱ ἀρηφόροι ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν πομπήν, οὗσαι τέσσαρα μικρὰ κυράσια τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν, αἵτινα ἐξελέγοντο ἑτησίως διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀθηνᾶς. Αὗται καὶ ἄλλαι μικρότεραι πομπαὶ καὶ αἱ φέρουσαι τὴν πέπλον συνηθροίζοντο εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως, ὅπουθεν ἐλαμβάνοντο εἴτε ὑπὸ τῆς κυριωτέρας πομπῆς εἴτε ὑπὸ δορυφόρων. Εἰς τὴν πομπήν προσεκυλλῶντο ἅπαντες οἱ ὀπλίται μετὰ τῶν δέκα στρατηγῶν καὶ δέκα ταξιαρχῶν, καὶ τὸ ἵππικόν ἐν ἐπισήμῳ περιβυλῆ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δύο ἱππάρχων καὶ δέκα φυλάρχων. Οἱ ἵππεῖς, ὠραῖοι ἄνδρες ἐν λαμπρῇ στολῇ, μετὰ ζωνῶν ἵππων, ἀπετέλουν τὸ κυριώτερον κόσμημα τῆς πομπῆς καὶ ὅτε διήλαυον διὰ τῆς ἀγορᾶς παρεῖχον λαμπρὸν θέαμα. Οἱ ἔφηβοι κατεῖχον μεγάλην θέσιν εἰς τὴν πομπήν, ἐφόρουν μέλανα ἐνδύματα καὶ ἐπὶ Ἰρῶδου τοῦ Ἀττικοῦ εἶχον λευκά, διότι δὲν ἐπετρέπετο νὰ φέρωσι ποικίλα χρώματα κατὰ τὰ Παναθηναῖα.

Οἱ δὲ ἐπίλοιποι ἄνθρωποι διαφόρου γένους καὶ ἡλικίας ἑορτασθῆναι ἐνδεδυμένοι κλάδους μυρσίνης εἰς τὰς χεῖρας κρατοῦντες καὶ ἐστεμμένοι τὴν κεφαλὴν, κατετάσσοντο ἀνὰ δήμους ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν δημάρχων αὐτῶν καὶ ἠκολούθουν ἀνὰ μακρὰς σειρὰς τοὺς ἐπισήμους δορυφόρους καὶ τοὺς ὀπλίτας. Κατὰ τοὺς λαμπροὺς αἰῶνας οἱ νικηταὶ κατετάσσοντο μετὰ τῶν σημάτων τῆς νίκης, οἱ νικῶντες ἄριματοδρομίαν ἐπὶ τῶν ἄμαξων αὐτῶν μετὰ τῆς πρηνηγοριζού-

σης φυλῆς πιθκῶς τοιοιουτρόπως, ὥστε οἱ μὲν Ἀθηναῖοι νικηταὶ μετὰ τῆς φυλῆς των, οἱ δ' ἄλλοδαποὶ μετὰ τῶν συγχωρίων των διήλαυον.

Μετὰ τοὺς ἐπισήμους πολίτας εἶποντο ἐρυθρὰ ἐνδεδυμένοι οἱ μέτοικοι, φέροντες ἀγγεῖα ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ἀργύρου, προσέτι δὲ πλακοῦντας καὶ ἄρτον. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἐκράτουν ἄλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἀργότερον ὅμως ἐλάμβανον αὐτὰ οἱ μέτοικοι, αἵτινες ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ ὄχι εἰς τὴν τῆς θεᾶς¹. Τοιοιουτρόπως καὶ αἱ νέαι τῶν μετοίκων ἠκολούθουν τὰς κανηφόρους καὶ ἄλλας Ἀθηναίας κόρας, ἐνῶ αἱ σύζυγοι τῶν μετοίκων ἤρχοντο μετὰ τὰς ἐπισήμους δεσποίνας, ὡς ὑπηρέτριαι, φέρουσαι ἔδρας καὶ ἀλεξήλια. Ὅτε ἡ πομπὴ ἴστατο καθ' ὁδόν, αἱ μέτοικοι ἔθετον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰς ἔδρας, ὅπως ἀναπαυθῶσιν αἱ κυραὶ αὐτῶν καὶ ἐκράτουν τὰ ἀλεξήλιά των, ὅπως τὰς προφυλάττωσιν ἀπὸ τοῦ καύσωνος τοῦ ἡλίου. Ἀλλὰ μέτοικοι εἶχον ἄλλας ὑπηρεσίας, ὡς ἐξετέλουν πρότερον αἱ Ἀττίδες, ἐκράτουν δὴλον ὅτι ὑδρίας πλήρεις ὕδατος, τὸ ὅποιον ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ δεῖπνον. Εἰς τοὺς ἐλευθέρους δούλους καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους βαρβάρους ἐπετρέπετο νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν ἑορτήν, ραίνοντες τὴν ἀγορὰν διὰ φύλλων δρυὸς διὰ τὴν πομπήν.

Ἄμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου ἐξεκίνει ἡ πομπή, ἀκολουθουμένη ὑπὸ κηρύκων, καὶ ὑπὸ τοὺς ἤχους σελπίγγων, αὐλῶν καὶ κιθαρῶν. Οἱ ἄρχαῖοι συγγραφεῖς ὅμως οὐδαμῶς γνωρίζουσιν ἡμῖν διὰ ποίας τάξεως ἠκολούθουν τὰ διάφορα διαμερίσματα, καὶ ἡ ζωηφόρος τοῦ Παρθενῶνος οὐδεμίαν παρέχει ἡμῖν πληροφορίαν, διότι δὲν παριστᾷ ἅπασαν τὴν πομπὴν ὁμοῦ, ἀλλὰ εἰς διάφορα μέρη. Πιθανὸν ὅμως τὸ οὖρα μετὰ τῶν ἱερέων, τῶν δορυφόρων καὶ τῶν πρὸς θυσίαν ἀναγκαίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἡγεῖτο τῆς πομπῆς. Προσέτι δὲ δὲν εἶνε ἀκριβῶς προσδιωρισμένη ἡ ὁδός, δι' ἧς διήρχετο ἡ πομπή. Συχνάκις ἐπορεύετο εἰς τὴν ἀγορὰν διὰ τοῦ Διπύλου καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἐκείθεν δὲ δὲν ἠκολούθει τὴν συντομωτέραν ὁδὸν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀλλ' ἔνθα ἡ πομπὴ φωνῆ ἐν ἀπάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς, ἔκαμπε διὰ τῶν κυριωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως καὶ διερχομένη πέριξ τῆς Ἀκροπόλεως ἐπανήρχετο εἰς τὴν εἴσοδον αὐτῆς. Πρὸ τῆς μεγάλης θυσίας, τῆς ἐκατόμβης, διὰ τὴν Πολλιάδα Ἀθηνᾶν προεῖποντο ἄλλα θύματα ἐπὶ τοῦ Ἀραίου Πάγου διὰ τοὺς ἐκεῖ λατρευομένους θεοὺς, καὶ εἰς

¹ Ἐκκλοῦντο οὗτοι κανηφόροι.

τὸν βωμὸν τῆς Ὑγιείας Ἀθηνᾶς, ὅστις ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πλησίον τῶν Προπυλαίων. Ὅτε ἡ πομπὴ ἔφθανεν εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ συνοδία διὰ τὴν θυσίαν τῶν ἄλλων θυμάτων ἐστρέφετο μέρος μὲν πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον, ἄλλο δὲ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἐν ἑσπῇ ἐτελοῦντο αἱ δύο αὐταὶ θυσίαι, ἡ μεγάλη πομπὴ περιέμενεν εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως καὶ διήρχετο πέριξ τῆς ἀγορᾶς. Ἔβλεπε δὲ πολὺ πιθανὸν εἶναι, ὅτε ἡ μεγάλη πομπὴ ἔφθανε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, τὰ δύο πρῶτα θύματα εἶχον ἤδη ὀδηγηθῆ εἰς τὴν προσδωρισμένην αὐτῶν θέσιν, καὶ ἡ θυσία εἶχεν ἤδη τελεσθῆ, ὅτε ἡ πομπὴ τὸ δεύτερον ἔφθανεν εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐξ ἐπιγραφῆς τινος, ἣτις φαίνεται οὕσα τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους, ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα ἐκείνων, εἰς οὓς τὰ τεμάχια τῶν πρώτων θυμάτων ἤθελον δώσει οἱ ἐπιστατοῦντες εἰς τὰ τῆς θυσίας, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ μάντις, οἱ ἐννέα ἀρχοντες, οἱ ταμίαι, οἱ ἐπιβλέποντες τὰ τῆς θυσίας (οἱ ἱεροποιοὶ), οἱ στρατηγὸι καὶ ταξίαρχοι, οἱ ἐπίσημοι δορυφόροι, οἱ ἀρρηφόροι καὶ κληρονομοὶ.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης θυσίας καὶ τῶν ἐπιλοίπων προσευχῶν καὶ ἁσμάτων, ἀνήρχετο ἡ πομπὴ μετὰ τῆς ἐκατόμβης καὶ τοῦ πέπλου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐνῶ οἱ ἱππεῖς καὶ αἱ ἄμαξαι ἔμενον κἀτωθεν. Καθ' ὁδὸν ἐχώριζον ἐκ τῆς ἐκατόμβης ἕνα τῶν ὠραιότερων βοῶν, ὄντινα ἐθυσίαζον εἰς τὸν ναὸν τῆς Νίκης πλησίον τῶν Προπυλαίων. Τὸ θύμα τοῦτο ἀφιερῶτο διὰ τὴν εὐτυχῆ νίκην τοῦ δήμου, ὡς καὶ τὸ τῆς Ὑγιείας διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν ὑγείαν τῶν πολιτῶν. Ὅτε ἡ πομπὴ ἔφθανεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, διαιροῦντο δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ἵστατο μετὰ τὸν Παρθενῶνα καὶ τοῦ Ἐρεχθείου. Τινὲς ἔφερον τὰ ἀφιερῶματα εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἄλλοι τὸν πέπλον εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον, ἐντὺς τοῦ ὁποίου ἵστατο τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς ἐπὶ ὄρνου κατασκευασμένου ἐξ ἀνθέων. Οἱ ὄπλα τὰ ἐθετοῦν κατὰ γῆς τὰ ὄπλα αὐτῶν, καὶ εἶτα ἤρχιζεν ἡ θυσία τῆς ἐκατόμβης ἐπὶ τοῦ μεγάλου βωμοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ Παρθενῶνος. Εἰς τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους, ὅτε ἡ λατρεία δὲν ἦτο τόσον πολυτελής, τὸ κύριον θύμα ὠδηγεῖτο εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ κατοικία τῆς Παλλιάδος Παλλάδος, καὶ ἐντὺς τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν Ἰλιάδα, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπροξένουν χαρὰν εἰς τὴν θεὰν θυσιάζοντες αὐτῇ βόας καὶ ἀμνοὺς,

Ἐν καιρῷ τῆς θυσίας οἱ εἰς τὴν πομπὴν λαβόντες μέρος ἔψαλλον τὸν παιᾶνα.

Μετὰ τὴν θυσίαν ἠκολούθει ἡ ἐστίασις, κατὰ τὴν ὁποίαν κατηνάλισκον τὸ κρέας τῆς ἐκατόμβης καὶ τὸ τῆς πρώτης θυσίας. Ἀπαντες οἱ πολῖται ὁμῶς δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἐστίασιν, ἀλλ' ἐξελέγοντο ἐκ τῶν διαφόρων δήμων προσδωρισμένους τις ἀριθμὸς. Ἐκαστος δῆμος εἶχε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέσιν καὶ ἐλάμβανε ποσότητά τινα κρέατος. Κατὰ τὸ δεῖπνον οἱ μέτοικοι προσέφερον εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν ἄρτον καὶ πλακοῦντας.

Οἱ ἐπίλοιποι πολῖται, οἵτινες δὲν εἶχον τὴν τύχην νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐστίασιν, εἶχον μίαν μᾶλλον εὐχάριστον ἡμέραν ἢ ἄλλοτε διότι ἐλάμβανον ἕκαστος παρὰ τοῦ δήμου δύο ὄβολους ὡς θεωρικὰ.

Αἱ δαπάναι διὰ τὴν ἐορτὴν ἦσαν μεγάλαι. Λέγεται, ὅτι οἱ ἀθλοθέται, εἰς αὐτὸς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ διοργάνωσις ἀπάσης τῆς ἐορτῆς, ἔλαβόν ποτε ὑπὸ τοῦ Θησαυροφύλακος τῆς θεᾶς 1000 δραχμάς, ἐνῶ οἱ προστάται τῆς θυσίας ἔλαβον 51¼ δραχμάς πρὸς διαφόρους δαπάναις.

(Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ).

Δ. Α.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ

Ὡς πρὸς δὲ τὰς τύχαις τῶν Ἀθηναϊκῶν μνημείων καθόλου, ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον ἔμειναν ἀγνωστα. Ὁ Ῥωμαῖος Φέας, ἠδύνατο νὰ ἀποπειραθῆ νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν τῶν ἐρείπειων τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ τοιοῦτον τι νὰ ἐπιχειρήσῃ περὶ Ἀθηνῶν, εἶνε ἀδύνατον. Ἐκκλησία, ἀριστοκρατία καὶ δῆμος ἀπετύπωσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν πόλιν Ῥώμην νέον μνημειακὸν χαρακτήρα, ἐνῶ τοιοῦτος δὲν παρατηρεῖται ἐν Ἀθῆναις. Ὁ εὐτελής τῆς πόλεως ταύτης βίος δὲν ἠδύνατο τὴν πληθυσμὸν τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος οὔτε νὰ ἀισθάνηται οὔτε

νὰ καταχράται. Ἐνῶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν κόσμου τὰ μνημεῖα τούτου πολλαχῶς μετέβαλον εἰς τείχη, Μονὰς καὶ Ἐκκλησίας καὶ πρὸς οἰκῆσεις τοῦ λαοῦ, καὶ ἀδιακώπως ἀνεκαίνιζον τὴν πόλιν των ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὕλικου, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιαιδῶνας ἐκάθηντο ἀνευ ἱστορίας ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν ἐρειπίων τοῦ μεγάλου αὐτῶν παρελθόντος. Ἀκριβῶς τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ μικρᾷ τῶν Ἀθηνῶν πόλει ἐξέλιπον αἱ ἐνεργοὶ ἐκεῖναι δυνάμεις, αἵτινες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μετεμόρφωσαν τὴν Ῥώμην, συνηγορεῖ ὅτι ἡ ἀρχαία μερρῆ τῆς πόλεως τοῦ Θησεῖος καὶ Ἀδριανοῦ ἐπὶ πολὺ ἔτι διετηρήθη. Αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς εἰσῆλθεν ἐνταῦθα ἴσως φειδωλότερος, ἢ ἀπλαχοῦ ἐν ταῖς πόλεσι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους. Ἐκτός τινων καταστροφῶν τέχνης ἔργων καὶ τόπων λατρείας, ἐν οἷς στερεώτατα ἐγκαθιδρυμένη ἦτο ἡ ἐθνικὴ πίστις, φαίνεται ὅτι ἡ νικῶσα θρησκεία εἰρηνικῶς ἐγκατέστη ἐν Ἀθήναις. Ἡ χριστιανικὴ κοινότης δὲν ὑπέστη ἐκεῖ μεγάλους καταδιωγμούς, οὔτε ἡ γιγνομένη τῆς Ἐκκλησίας λατρεία ἠναγκάσθη, ὡς ἐν Ῥώμῃ, νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων ἐν ὑπογείοις κατακόμβαις. Ἡ ἀνάγκη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν τέλος δὲν ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ ἔχῃ τὰς παμπληθεῖς ἀξιώσεις, οἷας ἐν Ῥώμῃ, τῷ κέντρῳ τῆς δυτικῆς χριστιανισμοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι εἰς Ἐκκλησίας μεταβληθέντες ναοὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐν οἷς οἱ ἐπιφανέστατοι, δεικνύουσιν ἔτι καὶ σήμερον πόσον πολὺ ἐφείσθησαν αὐτῶν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐξαιρουμένων τοῦ Πανθέου τοῦ Ἀγρίππα καὶ ὀλίγων μικροτέρων ἱερῶν, οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον ἐν Ῥώμῃ τοιαύτης ἔτυχε τιμῆς, οἷας τὰ προπύλαια, οἱ ἐν Ἀκροπόλει ναοὶ καὶ τὸ Θησεῖον. Ἐολμᾶ τις καὶ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐφύλαξαν τὰ δημόσια ἐγκαλλωπίσματα τῆς πόλεως των μετὰ ἀκραιότερου πρὸς τὴν τέχνην αἰσθήματος καὶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἢ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ἐαυτῶν, ὧν κατὰ τοῦ ἀπηνόου βανδαλισμοῦ κατὰ τὸν τρίτον ἡδὴ αἰῶνα ἠναγκάσθησαν νὰ γράψωσιν ὁ μὲν εὐγενὴς Αὐτοκράτωρ Μαύριανὸς τοὺς νόμους του, βραδύτερον δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥόθων Θεοδορῆχος τὰ διατάγματά του ἐκ τοῦ καλῆμου τοῦ Κασσιωδῶρου.

Ἐνῶ ὠραῖα καὶ ἀρχαῖα κτίρια παρώρμησαν καὶ ἐν Ἀθήναις τοὺς χριστιανούς, ὅπως εὐτρεπίσωσιν αὐτὰ εἰς Ἐκκλησίας. Πότε δὲ τοῦτο κατὰ πρῶτον συνέβη, πότε ὁ πρῶτος ἀρχαῖος ναὸς ἐγένετο χριστιανικὴ ἐκκλησίαι, οὐδαμῶς γινώσκωμεν. Ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναϊκῶν

Ἐκκλησιῶν καθόλου εἶνε ὄλως σκοτεινὴ, ἐνῶ ἡ ποντιφικὴ βίβλος (Liber pontificalis) διετήρησεν ἡμῖν ἐπιμελῶς τὴν τῆς Ῥώμης. Κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς βασιλείας του χρόνους ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἤδη διατάξει νὰ καταστραφῶσι πολλοὶ ἐπίσημοι ναοὶ καὶ νὰ κτισθῶσιν ἐκκλησίαι¹. Ἐν γένει οἱ χρονογράφοι σιωπῶσι περὶ Ἀθηνῶν. Εἰς αὐτὴν δὲ τὴν θυγατέρα τοῦ φιλοσόφου Ἀθηναῖδα ἀποδίδουσι τὴν οἰκοδομίαν δώδεκα ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς μία τῶν ὠραιότατων τῆς πόλεως διὰ τὸ σχέδιόν της θεωρεῖται ἢ ἀπὸ τοῦ 1853 ὑπὸ τῶν Ῥώσων ἀνακαινισθεῖσα τοῦ ἀγίου Νικοδήμου κατὰ τὴν περιχὴν τοῦ ἀρχαίου Λυκείου. Οὐχ ἤττον οὐδεμίαν τούτου ἀπόδειξιν ὑπάρχει². Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, εὑρεθεῖσαι ἐν τῷ Θησεῖῳ, ὑπῆρξαν αἰτία, ὅπως γνωματεύσωσιν, ὅτι ἡ ὠραία αὕτη οἰκοδομὴ ἤδη κατὰ τὸν 4 αἰῶνα ἐγένετο ἐκκλησίαι ἢ τοῦ ἀγίου Γεωργίου, ἢ τοῦ Σωτῆρος³.

Πολλοὶ ναοὶ καὶ ἐν τῷ κλασικῷ κόσμῳ ὀφείλουσι τὴν διατήρησίν των εἰς τὴν χρῆσιν αὐτῶν πρὸς χριστιανικοὺς τῆς λατρείας σκοπούς. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν κατὰ τοῦτο μάλιστα εὐτυχέστεραι τῆς Ῥώμης, διότι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διετήρησε σχεδὸν ἀβλαβῆς τὸ ἐπὶ τῇ Ἀκροπόλει μέγα ἱερὸν τῆς ἀρχαίας πολιούχου θεᾶς, ἐνῶ ὁ ἐπὶ τοῦ καπιτωλίου ναὸς τοῦ Διὸς τέλεον ἐξηφανίσθη, ὡς μὴ εἰς ἐκκλησίαν χρησιμοποιοθεῖς.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ συμπάσῃ τῆς μεταμορφώσεως ἀρχαίων θρησκευτικῶν ἐννοιῶν καὶ ἱερῶν εἰς χριστιανικὰς, οὐδὲν ὑπάρχει παράδειγμα μεταλλαγῆς τόσον εὐκόλου καὶ ἐντελοῦς, ὅσον ἡ τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς πρὸς τὴν παρθένον Μαρῖαν. Ὡς ἐθνικοὶ ἐν Ἀραβίᾳ, Συρίᾳ καὶ Μεσσοποταμίᾳ ἀπεδέχοντο τὸν χριστιανισμόν, διότι ἐν τῇ Θεοτόκῳ Μαρῖᾳ διεγίνωσκον πάλιν τὴν θεομήτορα Κυβέλην, οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι

¹ Εὐνάπιος εἰς Αἰδ. (σελ. 461 ἔκδ. παρισ.) τὰ τε τῶν ἱερῶν ἐπιφανέστατα καταστρέφωσιν καὶ τὰ τῶν χριστιανῶν ἀνεγείρων οἰκῆματα.—Θεοφαν. Χρον. 1,34.

² Σουρμελῆς: Κατάστασις συνοπτ. τῆς πόλ. Ἀθηνῶν σελ. 25 παρατηρεῖ, ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐκκλησίαι πᾶσαι εἶνε μεταγενέστεραι, μόνον ἡ τοῦ Νικοδήμου εἶνε ἀρχαιότερα πασῶν τῶν λοιπῶν. Ἐκεῖ (1852) ἀνεσκάφη κρύπτη τις. Λ. Moimmsen, Ath. Christ. n, 68, 69. Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ n. 152 περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Καρύστη, ἧτις καὶ εἰς τὴν Ἀθηναῖδα Εὐδοκίαν ἀποδίδεται.

³ Πιττῆκης Ἰεφῆμ, τ. 939 ἀρ. 1599, 1600 Α, Moimmsen n. 116.

δὲν εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀφήσωσι τὸ ὄνομα τῆς Παρθένου πολιούχου αὐτῶν Θεᾶς, διότι αὕτη καὶ ὡς χριστιανὴ Θεότης ἔμεινεν ἡ Παρθένος¹.

Δὲν δύναται δὲ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἤδη εἰς τῶν τελευταίων φιλοσόφων τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ὑπῆρξεν ὁ ἀπεγνωσμένος μάρτυς τῆς εἰσόδου τῆς ἀποθειθείσης μητρὸς τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἱερόν τῆς Παλλάδος. Εὐνοϊκῆ περίστασις ὑπὲρ τῆς μεγάλης ταύτης ἀνατροπῆς ἐν τῷ βίῳ τῆς πόλεως Ἀθηναίων παρεσχέθη βεβαίως κατὰ τὸν πέμπτον ἤδη αἰῶνα, ἀφοῦ ἕνεκα τῆς καταδίκης τῆς Νεστοριανῆς διδασκαλίας κατέλαβε τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἐν τοῖς ἀγίοις τοῦ οὐρανοῦ θέσιν ἡ Θεοτόκος Μαρία. Δὲν θὰ ἦτο δὲ τολμηρὸν νὰ δισχυρισθῇ τις ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν κατάργησιν τῆς τῶν Ἀθηναίων Ἀκαδημίας ἐπεσφράγισε, διατάξας νὰ μεταβληθῇ ὁ Παρθενῶν εἰς Ἐκκλησίαν. Ὁ Προκόπιος ῥητῶς λέγει περὶ τοῦ Ἀυτοκράτορος τούτου, ὅτι ἀνα πάν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος διέταξε νὰ κατασκευασθῶσι τόσαι πολλαὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς Ἐκκλησίαι τῆς Θεοτόκου, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι οὗτος περὶ αὐδὲν ἄλλο ἠσχολήθη².

Πᾶσα τῶν Ἀθηναίων χριστιανῶν φροντίς ἔπρεπε νὰ εἴνε ἡ κατοχὴ τῆς ἀρχαίας τῶν Θεῶν Ἀκροπόλεως. Πρὶν δὲ τολμησῶσι νὰ μεταβάλλωσιν εἰς ἐκκλησίαν τοὺς κεκλεισμένους ἐκεῖ ναοὺς, μάλιστα δὲ τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον, ἠδυνήθησαν νὰ ἀπομακρύνωσι κατὰ πρῶτον τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν Θεῶν, ἰδίως τὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Πᾶς τελευταίας τύχης τοῦ χαλκοῦ κολοσσοῦ τοῦ Φειδίου καὶ ἄλλων ἔργων τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου, ὡς τῆς Παλλάδος ἐν αὐτῇ τῇ Παρθενῶνι, καλύπτει τὸ αὐτὸ σκότος, ὅπερ ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν βλεμμάτων τοῦ κόσμου τὴν Ἥραν τοῦ Πολυκλείτου ἐν Ἄργει, καὶ τὸν Ἀνδριάνειον Δία ἐν τῇ Ὀλυμπείῳ τῶν Ἀθηναίων³.

¹ ἰδὲ καὶ Παρθένος.

² Προκ. de aedif. 1, p. 3.

³ Νικητ. ἐν Ἰσακ. Ἀγγελ. (Ἐκδ. Βονν. σελ. 738) μνείαν ποιεῖται χαλκοῦ ὁμοιώματος τῆς Ἀθηνᾶς 80 ποδ. ὕψ. ἐπὶ στήλης ἐν τῇ ἀγορᾷ Κωνσταντινου, ὅπερ συνέτριψεν ὁ Βυζαντινὸς ὄχλος ἐν στάσει τιμῆς. Λύθαιρέτιος ὁ Krause (die Byzantiner des Mittelalters σελ. 43) ἐκλαμβάνει τοῦτο τὸ ἔργον ὡς τὴν πρόμαχον Ἀθηνᾶν. Πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἴσταται ὁ κολοσσὸς οὗτος ἐπὶ στήλης; Ἐν στήλῃ ταύτῃ ἐπληξε κεραυνὸς τῇ 3 Ὀκτωβρ. 1005 χωρὶς νὰ καταστρέψῃ τὸ χαλκοῦν ἀγαλμα. Ἰδ. Μιχ. Ἀτταλιώτ, σελ. 310. ὅστις λέγει ὅτι τοῦτο ἐπέλαυν ἀνήλιον.

Καὶ ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης ἀπαρατήρητον ἀπώλετο τὸ ἀγαλμα τοῦ Διὸς, καὶ μόνον ἐκ παραδόσεως λέγεται ὅτι ὁ μέγας Πάπας Λέων μετεμόρφωσεν αὐτὸ εἰς ἄγιον Πέτρον εὐγνωμονῶν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ Ἀττίλα. Αὐτὸς ὁ κολοσσὸς τοῦ Νέρωνος ἐν Ῥώμῃ ἐξηφανίσθη. Γνωστὴ δὲ εἴνε μόνον ἡ τύχη τοῦ Θεοῦ τοῦ ἡλίου ἐν Ῥόδῳ, ἔργον τοῦ Λινδίου Χάρητος, ὅπερ ἦν πλέον τοῦ αἰῶνος νεώτερον τοῦ τῆς προμάχου τῶν Ἀθηναίων. Ἀφοῦ 60 ἔτη μετὰ τὴν καθίδρυσίν του κατέπεσεν ὑπὸ σεισμοῦ, τὰ λείψανά του ἔμεινον κείμενα μέχρι τοῦ 653, ὅτε ὁ Μοαβιάχ, ὁ πορθητὴς τῆς Ῥόδου ἐπώλησε ταῦτα εἰς ἔμπορόν τινα Ἰουδαῖον. Ἐκ πάντων τῶν ἀρχαίων μαρμαρίνων κολοσσῶν διεσώθη ὡς γνωστὸν μόνον ὁ Φαρνέζιος Ἑρακλῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς Ἀσκληπιὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ δύνοντος ἐθνισμοῦ ἀπήλαυε τῆς μεγίστης ὑπολήψεως σωτῆρος Θεοῦ, αὐτὸ τὸ περιφημον ἱερόν παρὰ τὴν κλιτὸν τῆς Ἀκροπόλεως κατεστράφη εὐθὺς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν¹. Πιθανὸν δὲ εἴνε ὅτι, πρὶν μεταχειρισθῶσι τὸν Παρθενῶνα ὡς ἐκκλησίαν ἔκτισαν τοιαύτην ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ ναοῦ ἐκείνου. Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1876 εὐρέθησαν ἐκεῖ θεμέλια συμπλέγματος ἐκκλησιῶν μετὰ τριῶν πρὸς Ἀνατολὰς τετραμμένων ἀψίδων, ὧν τὸ ὑλικὸν ἦτο ἐκ συντετριμμένων ἀγαλμάτων, ἀνηκόντων ἄλλοτε εἰς τοῦ Ἀσκληπιοῦ τὸ ἱερόν. Συγχρόνως δὲ ἀνεκαλύφθησαν πανάρχαιοι χριστιανικοὶ τάφοι².

Ἄν κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἴσως καὶ ὁ παρὰ τὸ θέατρον ναὸς τοῦ Διονύσου, ἕνεκα τοῦ διατάγματος Θεοδοσίου τοῦ 1ου ἐγένοντο θῦμα τοῦ φανατισμοῦ τῶν χριστιανῶν, ἡ καταστροφὴ ὅμως τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν βανδαλισμὸν Βυζαντινοῦ ἀνθυπάτου, ἢ εἰς τὸν εὐσεβῆ ζῆλον Ἐπισκόπου· διότι οἱ μεμορφωμένοι Ἀθηναῖοι ἔστω καὶ χριστιανοὶ ὡς δὲν ἠθέλον ἀνεχθῆ τὴν καταστροφὴν ἐνόστων

¹ Μαρ. 6. Πρόκλ. κεφ. 29, γινώσκει τὴν καταστροφὴν ταύτην, ἣτις θὰ συνέβη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πρόκλου (485).

² Plan des état actuel du versant meridional de l' Acropole ὑπὸ Marcel Lambert, 27 Φεβρ. 1897· ἐν τῷ Bulletin de Corresp. hellénique 1, 121. Paul Girard. L' asclépiéion d' Athènes Paris 1882. Mitteil des deut. Arch. Instituts in Athen 1877· ἡ μεσημβρινὴ κλιτὸς τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὰς ἀνασκ. τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρίας ὑπὸ Uhrlieh Köhler. Ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὅτι περὶ τῆς ἐν τῇ θέσει τοῦ Ἀσκληπιείου Ἐκκλησίας δὲν σώζονται παραδόσεις.

ἐγκαλλωπισμάτων τῆς πόλεως των, οὕτω οὔτε ἐκείνων τῶν ναῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ γιγάντειον οἰκοδόμημα τοῦ Ὀλυμπείου ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, μετὰ τοῦ περιστύλου αὐτοῦ ἐκ 132 μαρμαρι- νων κιόνων ὕψους 60 ποδῶν μόνον ὑπὸ φυσικὴν αἰτίαν θὰ κατε- στράφη. Πολλοὶ ναοὶ κατέπεσον ὑπὸ σεισμῶν καὶ ὕστερον, ὡς ὁ περι- φημὸς ἐν Κιζύκῳ μετὰ τὰ μέσα τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος¹. Ἀλλὰ καὶ τούτου δεκτοῦ γενομένου, εἶνε αἰνιγματώδης ἡ σχεδὸν ἄνευ ἔχρους ἐξαφάνισις τῶν λειψάνων τοῦ Ὀλυμπείου. Ὁ γιγάντειος ναὸς ἕνεκα τῆς περιφερείας του δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ καλῶς ὡς ἐκκλησία², ἀλλὰ μόνον ἐν θέσει τινὶ τοῦ περιστύλου ὠκοδομήθη, ἐν ἀβεβαίᾳ ἐποχῇ, ἐκκλησιδίον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, αὐτὸ ὑλικὸν ἐ- λήφθη ἐκ τῶν κορμῶν τῶν κιόνων³.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀναχωρηταὶ ὄκουν ἐπὶ ἐνὸς τῶν στύλων ὡς πελαργοί, αἵτινες ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ ἀρχαίων ἐρειπίων ἀγαπῶσι νὰ νεοττεύωσιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπὶ τῶν κιόνων ἀγιοὶ ἀνήκουσιν ἤδη τῇ 5 αἰῶνι, καὶ ἐν Ἀθήναις μικρὸν μετὰ τὴν ὀριστικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ νί- κην ἔστησε τοιοῦτός τις τὴν αἰθέριον καλύβην του ἐπὶ μιᾷ στεφάνης τοῦ ναοῦ τοῦ Διός, ἔθνικοι δὲ Ἀθηναῖοι καταχλευάζοντες αὐτὸν διὰ τοῦτο, παρατηροῦσιν ὅτι ὁ πῖθος τοῦ Διογένους μετέβαλε μόνον τὴν θέσιν του.

Καὶ τὰ ὠραῖα χορηγικὰ μνημεῖα ἐν τῇ ὁδῷ τῶν τριπόδων προσεκά- λουν τὴν κατασκευὴν χριστιανικῶν ναίσκων. Τοιοῦτος δὲ εἶνε ὁ τῆς Παναγίας Κανδῆλι παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους⁴.

¹ Μιχ. Ἀτταλ. σ. 90.

² Σουρμελῆς, Κατάστ. σ. 28· δισχυρίζεται ὅτι τὸ Ὀλυμπεῖον διεσκευάσθη εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύει τοῦτο.

³ Ἀγ. Ἰωάννης εἰς τὰς κολόνας, πρὸς διάκρισιν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Κολωνᾶ, ἐκ- κλησιδίου πρὸς Β. τῶν Ἀθηναίων, ὅπερ ἐκτίσθη παρὰ ἀρχαίαν τινὰ στήλην. Ὁ Σπῶν (voyage de Grèce 14, 159) εἶδε τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην τῷ 1675· καὶ πε- ριέγραψε αὐτὴν ὡς un amas presque sans chaix de pierres de Colonne. Ὁ Λήξ topogr. Ath. παρατηρεῖ ὅτι ὁ Σπῶν ἐν τῷ μεγάλῳ συμπλέγματι τοῦ Ὀλυμπ. παρέστησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου καὶ ἐκ τῆς περιστάσεως ὅτι αὕτη δὲν σφαιροῦται πρὸς οὐδὲν μέρος τοῦ ἀρχ. οἰκοδομήματος συμπαρίκει ὅτι κατέπεσον αὕτη εἰς προτέριους χρόνους. Ἐπειδὴ ὁ Σπῶν κατὰ τὸν 18 αἰῶνα δὲν ποιεῖται πλέον μνημεῖον τῆς ἐκκλησίας, πιστεύεται ὅτι τῷ 1760 κατεστράφη, ὅτε ὁ τοῦρκος διοικητὴς πολλοὺς τοῦ ναοῦ κιόνους ἔλαβεν, ἵνα κτήσῃ νέον Ἱεμενος ἐν τῇ ἀγορᾷ P. de Juleville, Recherches sur l'emplacement et le vocabulaire des églises chre- tiennes en grèce (arch. d. miss. chieut. V. 481).

⁴ Juleville σ. 482.

Οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησία Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς ὁδοῦ τῶν Τριπόδων, καὶ ἡ τῆς Παναγίας Γοργοπέικου (ἀρχαίας μητροπόλεως) κατεσκευάσθησαν ἐκ τινος ναοῦ. Αὐτὸς ὁ μικρὸς τῆς Νίκης ναὸς ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἐπάλλξεως τῶν προφυλαίων ἐχρησίμευσεν ὡς ναῖσκος¹, Ἐν τῇ ἀνατολικῇ στοᾷ τῶν προφυλαίων ἀνώθεν τῆς κυ- ρίας εἰσοδοῦ κατεσκευάσθη χριστιανικὸν τι ἱερόν. Ἄν αὐτὸ ἐγένετο ἐν προτέροις ἡδὴ χρόνοις, ἴσως ὁ κληρὸς τῶν Ἀθηναίων ἠθέλησε νὰ γείνη κύριος μάλιστα τοῦ τόπου, δι' οὗ διήρχοντο αἱ ἱεραὶ τῶν ἐθνικῶν τε- λεταί. Ἐξ εἰκότων τῶν ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, αἵτινες ἐνταῦθα τῷ 1836 ἀνεκαλύφθησαν, συνεπέραναν, ὅτι ὁ ναῖσκος ἐκεῖ- νος ἦν ἀφιερωμένος τοῖς ταξιδάρχεις ὡς νέοις προστάταις τῆς Ἀκρο- πόλεως².

Καὶ ἐν τῇ ὑπὲρ τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου σπηλαίῳ, ἐνθα ἐπὶ πολλὸν χρόνον διεσώθη τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Θρασύλλου, κατεσκευάσαν ναίσκον τῆς Παναγίας Χρυσοσπηλαιωτίσης, ἴσως δὲ καὶ τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Πανὸς ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως καθωσιώθη δι' ἐκκλησιῶν³.

4. Ἐὰ αὐτὰ αἵτια, ἅτινα παρεκίνησαν τοὺς χριστιανοὺς γενομέ- νους Ἰωμαίους νὰ ἐξαφανίσωσι τὴν εἰδωλολατρείαν ἐκ τῶν κατὰ τὴν πάλιν κυριωτέρων ἐδρῶν, τοῦ Καπιτωλίου καὶ Παλατίνου, ἰδρύοντες ἐκεῖ οὐ μόνον ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀμφοτέρους τοὺς λόφους διὰ τοι- ούτων περιβάλλοντες, ἴσχυσαν καὶ ἐν Ἀθήναις. Αἱ ἀναμνήσεις εἰς Διονύσιον τὸν κατὰ παράδοσιν μαθητὴν τοῦ Παύλου καὶ ἰδρυτὴν τῆς κοινότητος τῶν Ἀθηναίων καθηγήασαν τὸν παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν κεί- μενον Ἄρειον Πύργον, οὐ ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς πρὸς τὸ Θησεῖον ὠκοδομήθη αὐτῷ Ἰκκλησία. Ἴσως ἡ ἀρχαιοσύνη τοῦ Ἐπισκόπου μη-τρόπολις εὐρίσκετο ἐκεῖ, ἐνθα ἔκειτο ὁ οἶκος τοῦ ἁγίου⁴. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἀγορά, ὡς ὁ ζωνηρότατος τόπος, εἰς ὃν συνήρχοντο οἱ ἄστοί, κατε- λήφθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, δύνανται νὰ ἀποδείξωσιν αἱ ἐκεῖ ἐκκλη-

¹ G. Böttigcher, Berichte über die untersuchungen auf der Acropolis im jreihjahr. 1862 σ. 15.

² Πιττάκης, Ἐψημ. σελ. 438 τὴν κατασκευὴν του τίθησι κατὰ τὸν 10 αἰῶνα.

³ Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο μεταθέτουσι τὰς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου καὶ τῶν Ἀποστόλων. A. Mommsen Athenae Christ. n. 40.

⁴ Ἐπὶ τῶν Τουρκικῶν χρόνων κατέκει ἐνταῦθα ὁ Ἑλληὴν ἀρχιεπίσκοπος. Ba- bin's ἐπιστολ. εἰς Pecoil. Spon Voyage 11, 200. A. Mommsen n. 42.

σίου, κατ' ἐξοχήν δὲ ἡ Παναγία παρὰ τὴν στοάν τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἀπαριθμοῦντες τοὺς μεγάλους καὶ μικροὺς ἐθνικοὺς ναοὺς, ὧν αἱ Ἀθηναὶ ἐπληροῦντο, ὅτε ὁ Πausanias περιηγήθη τὴν πόλιν—καὶ οὐδένα ἐν γελῆ τούτων κατάλογον ἔδωκεν—δὲν θέλομεν ἐκπλαγῆ διὰ τὸν ἀριθμὸν τούτων, ἐπειδὴ οὗτοι καλῶς ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν πληθὺν τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν πολυθεϊστικὴν λατρείαν. Ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν παρακμὴν των κεῖται ἐν παραδόξῳ δυσαναλογίᾳ πρὸς τοὺς κατοίκους, ἂν μάλιστα παρατείνῃ τις τὴν χρονικὴν περίοδον τῆς συστάσεώς των ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἐπιθυμία πρὸς οἰκοδομὴν ἐκκλησιῶν ἐμφανίζεται παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις τόσοσιν μεγάλη, οἷα παρὰ τοῖς Ἰωμαίοις, καὶ δύναται αὕτη νὰ ἐξηγηθῆ οὐ μόνον ἐκ τῆς εἰς φύσιν καθεστηκυίας ἐφέσεως πρὸς οἰκοδομήν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ πολλοὶ ἐθνικοὶ ναοὶ καὶ ναῖσκοι μικροτέρας περιοχῆς ἠδύναντο ἄνευ δαπάνης νὰ μεταβληθῶσιν εἰς ἐκκλησίας.

Ἐκκλησῖαι καὶ μοναστήρια ἰδρύθησαν παρὰ τὸ μητρόειον, παρὰ τὸ Λύκειον καὶ τὸ Κυνόσαργες παρὰ τὸν Ἰλισσὸν καὶ τὸ στάδιον, καὶ πενταχοῦ πρὸ τῶν τειχῶν καὶ πυλῶν, παρὰ τὸ δίπυλον, τὸν Κολωνόν, ἐν τῷ ἐλαιῶνι. Ἀρχαῖοι ναοὶ τῶν δῆμων μετεβλήθησαν εἰς ἐκκλησίας· οὕτω ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν τῷ ἐλαιῶνι, ἐν ᾧ συνακοδομήθησαν ἀρχαῖα λείψανα, νομίζεται ὁ ὑπὸ τοῦ Πausanias μνημονευόμενος ναὸς τῆς Δήμητρος¹.

Οὕτω Ἀπόλλωνος ναὸς κατὰ τὴν πέρασθον τοῦ Κορυθαλλοῦ μετεβλήθη εἰς ἐκκλησίαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δαφνίου, τὸ ἱερόν τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ τοῦ Ἰμμηττοῦ εἰς ἐκκλησίαν Θεοτόκου τῆς Κκισκριανῆς καὶ τὸ Ἱπράκλειον ἐν Μαραθῶνι εἰς Ἁγίον Γεώργιον². Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρείπιων τοῦ ἐν Ἐλευσίνι ναοῦ τοῦ Τριπτολέμου ἠκοδομήθη ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ζαχαρίου.

Ὡς ἐν Ἰώμῃ Ἀπόστολοι καὶ ἅγιοι ἐξέβηλον τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἢ μόνον περιεβάλλοντο τὸ πρόσωπον ἐκείνων, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις οὗτοι κατέλαβον τῶν θεῶν τὰς ἑδρας: Ὁ Σωτήρ, καὶ ἡ Παναγία, οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Ἀνάργυροι, οἱ Ἀσώματα, οἱ Ἰαξιάρχαι, ὁ Διονύσιος, Ἡλίας, Νικόδημος, Νικόλαος, Λεωνίδης, Εὐρένη καὶ ἄλλοι. Οἱ Ἀνάργυροι ἠδυνήθησαν μετὰ τινος λόγου νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸν Ἀσκληπιὸν ἢ τοὺς Διοσκούρους, ὁ νέος τῶν χριστιανῶν θεὸς τῆς θαλάσσης

¹ Juleville σ. 492 κατὰ Λήκ καὶ Λενορμάν.

² Bursian. Geogr. Griech., 1, 339.

τὸν Ποσειδῶνα, ὁ ἅγιος Δημήτριος ἕνεκα τοῦ ὀνόματος τὴν Δήμητρα, καὶ ὁ ἱπποτικὸς Γεώργιος τὸν Ἡρακλέα, Θεσέα καὶ Ἄρην. Ἄλλ' ἂν εἶνε ἀληθές, ὅτι τὴν θέσιν τοῦ Βωμοῦ Διὸς τοῦ Ἀγχεσμίου ἐπὶ τοῦ Λυκαβητοῦ ἔλαβεν ὁ ναῖσκος τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἡ σχέσις τούτου πρὸς τὸν Δία εἶνε ἀκατανόητος, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου πρὸς τὸν ναὸν τῆς βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, ἢ ὡς τῶν Ἀσωμάτων πρὸς τὸν τοῦ Ἡρακλέους εἰς Κυνόσαργες. Καὶ ὁ προφήτης Ἡλίας, ὅστις ὡς οὐρανοβάμων ἐγκατέστη ἐπὶ κορυφῶν ὄρεων καὶ τὴν θέσιν ἔλαβε τοῦ ἡλίου ἐξέωσεν ὅμως ἐν Αἰγίνη οὐχὶ τὴν θεὸν τοῦτον, ἀλλὰ τὸν Πανελλήνιον Δία, ἐν Ἐλικῶνι τὰς Μούσας, ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν Σπάρτην Μεγελάτου τὸν Ὀμηρικὸν ἥρωα βασιλέα¹.

Ἡ σύστασις Ἀθηναϊκῶν Ἐκκλησιῶν ἐκ ναῶν δύναται σήμερον νὰ ἀποδειχθῆ μόνον ἐν ὀλίγαις περιπτώσεσιν ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν ἁγίων πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, καθ' ὅσον τὰ ὀνόματα μετεβλήθησαν πολὺ.² Ἄλλως μὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ ἰδρυσις τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκκλησιῶν ἐγένετο κατὰ μικρὸν καὶ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἰπ' οὐδενὸς δὲ παρεδόθη ἡμῖν ὠρισμένως ὁ χρόνος τῆς κατασκευῆς των.

Μεταβολὴν σπουδαίαν ὡς πρὸς τὴν πόλιν ὑπέστησαν αἱ Ἀθηναὶ ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, δῆλον ὅτι κατεσκευάσθησαν νέα ὀχυρωματικὰ ἔργα, ἅτινα ἐγένοντο ἕνεκα τῆς ἀπειλῆς τῶν Σλαύων ἐπιδρομῆς κατὰ τῆς Χερσονήσου τῶν Βαλκανίων. Οἱ βόρειοι τοῦ Δουνάβειος Σλαῦοι, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Δνειπέρου Σλαῦνοι καὶ Ἄντοι ὡς καὶ ὁ Ἰουράνιος λαὸς τῶν Βουλγάρων, ὅστις φαίνεται λαβὼν τὸ ὄνομα

¹ Lt Ross. Königsreise 2, 242.

² Ἐκτὸς τοῦ Α. Mommsen καὶ τῶν σημ. ἐν Anciennes Athènes τοῦ Πιττάκη παραπέμπω καὶ εἰς Ραγκαβῆ Athènes, La ville ancienne dans la ville moderne (Mem. dell' inst di Corr. Arch. Leipzig 1865) καὶ Juleville πραγματ. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν Ἐρευνῶν τούτων εἶναι τῇ Ἱστορίᾳ ἀσήμαντα, καὶ ὀλίγην ἔχουσιν ἀξίαν διὰ τὴν τοπογραφ. τῶν Ἀθηνῶν. Πῶς δύναται π. χ. νὰ ἀποδειχθῆ ἡ γνώμη τοῦ Ραγκαβῆ καὶ Πιττάκη, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῶν 12 Ἀποστόλων ἔλαβε τὴν θέσιν τοῦ βωμοῦ τῶν 12 Θεῶν; ἢ ὅτι ὁ ἅγ. Νικόδημος προῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Λυκαίου Ἀπόλλωνος (Ἐφημ. σ. 937); λογοπαίγμιον εἶνε καὶ ἡ εἰκασία τοῦ Λενορμάν (Voie Eleusienne σ. 19) ὅτι ἡ ἁγία Παρασκευὴ λαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ Πομπηίου, ἐνθα προετοιμάζοντο οἱ μύσται διὰ τὴν πομπήν: «Ἐἰς παρασκευὴν τῶν πομπῶν.» Αἱ πλεῖσται τῶν Ἀθηνῶν ἐκκλησῖαι κατεστράφησαν κατὰ τὸν περὶ ἀνεξαρτησίας πόλεμον, μὴ πλέον ἀνοικοδομηθεῖσαι.

του ἀπὸ τοῦ Βόλγα, εἶχον ἤδη εἰσελάσει εἰς Θράκην τῷ 493.¹ Ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου τὸ ρεῦμα τῶν Σλαύων ἠπέλκει νὰ ἐκχυθῆ ἀνὰ τὴν Χερσόνησον τῶν Βαλκανίων καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἡ γερμανικὴ φυλὴ ἐξεχύθη ἀνὰ τὴν δύσιν. Ἴνα δὲ φυλάξῃ τὴν ἀπειλουμένην Κωνσταντινούπολιν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος ὁ 1ος κατασκεύασε περὶ τὸ 512 τὰ ὑπ' αὐτοῦ μεγάλα τείχη ὀνομασθέντα, ἅτινα παρεξτείνοντο ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας παρὰ τὴν Προποντίδα μέχρι τῶν Δέρκων παρὰ τὸν Ἰϋξείνον Πόντον, εἰς μῆκος 20 σταδίων.²

Βασιλεύοντες ἔτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ τὸ 539 καὶ 540 οἱ Βούλγαροι καὶ Σλαῦοι, ὑπὸ τῶν Ἀβάρων ἐκ τῶν οἰκίσεών των ἐκδιωχθέντες ἐπέδραμον δρῶντες τὴν Ἰλλυρίαν, Μοισίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ἐντεῦθεν, ἄνευ τινος σπουδαίου κωλύματος προχωρῶσαντες διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν προέβησαν μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ. Οὐδεὶς δὲ γινώσκει, ἂν τότε ἐπισκέφθησαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας.³ Ἡ φοβερὰ αὕτη τῶν Σλαύων ἐπιδρομὴ θὰ ἦτο ἡ ἀφορμὴ ἢ παρακινήσασα τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, νὰ προσθέσῃ τρεῖς ἄλλας ὀχυρωματικὰς ζώνας εἰς τὰ τείχη τοῦ Ἀναστασίου καὶ περὶ τὸν Δούναβιν, καὶ ἐν Ἡπειρῷ, Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ. Ἐπειτα ἐξήσφαλσε τὴν μὲν Ἑλλάδα τειχίσας ἐκ νέου τὰς Θερμοπύλας, τὴν δὲ Πελοπόννησον ἀνορθώσας τὰ ἐπὶ τοῦ Ἴσθμοῦ τείχη, ἅτινα ἦσαν καταπεπτωκότα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Βαλκεριανοῦ.

Καὶ ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς βορείας Ἑλλάδος διέταξε καὶ ἐκεῖ νὰ ὀχυρωθῶσιν αἱ σπουδαιόταται, ἡ Κόρινθος, ἡ Πλάταια καὶ ἄλλοι τόποι τῆς Βοιωτίας καὶ αἱ Ἀθήναι, ὧν τὰ τείχη, ἢ ὡς τὰ τῆς Κόρινθου ὑπὸ σεισμοῦ κατεστράφησαν, ἢ ἕνεκα τοῦ χρόνου καὶ τῆς ὀλιγορίας κατέπεσον.⁴ Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνῴρθωσε πάλιν τὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων καὶ δι' ἰσχυροτέρων ἐπιτειχίσεων τὴν Ἀκρόπολιν ὠχύρωσε.⁵ Νεώτεροι ἐρευνῆται ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι τὰ ἀρχαῖα ἀπὸ

¹ Joseph Jirecek, Geschichte der Bulgaren Prag 1876 σ. 81

² Ἔς ὀχυρώσιον ἔργον, δι' ὅπερ ὁ Ὀμηρος ἠθέλην ἐκπλαγῆ, ἐπήνεσε τούτο ὁ ῥήτωρ Πρίσκος ἐκ Γάζης ἐν τῷ πανηγυρικῷ του (ἔκδ. Β' σ. 500).

³ Περὶ τῆς εἰσβολῆς ταύτης τῶν Οὐννων (Βουλγάρων) τῷ 43 ἔτει Ἰουστινιανῷ. Προκοπ. Περὶ τοῦ Περσ. πολέμ. 2, 4, σ. 168: Οὕτω τε σχεδὸν ἔπαντας Ἑλλήνας, πλὴν Πελοποννησίων, διεργασμένοι ἀπεχώρησαν.

⁴ Προκοπ. περὶ οἰκ. IV κ 2.

⁵ Εἶνε πλάνη, ἂν ὁ Zinkoison 1, 645 διασχυρίζεται ὅτι μετὰ τὸν Ἀλαρίχον ἡ Ἀχαΐα ἔμεινεν ἄχρηστος καὶ ἄνευ σημεῖως μέρος τῆς διοικήσεως τῆς Ἰλλυρίας.

πολλοῦ ἤδη καταπεπτωκότα τείχη τῆς κάτω πόλεως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἢ ἕλως ἀφέθησαν, ἢ συνεστάλησαν εἰς τὸ πολὺ μικρὸν ἡμικύκλιον, ὅπερ ἀπὸ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως 500 βήματα μακρὰν πρὸς βορρᾶν ἐπεξετάθη πρὸς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Κεραμεικόν, ἔπειτα πρὸς ἀνατολὰς παρὰ τὴν Παναγίαν Πυργιώτισσαν κάμπτον περὶ τὰ 600 βήματα κατ' εὐθείαν χωρεῖ, καὶ παρὰ τὸν ναῖσκον τοῦ ἀγ. Δημητρίου Κατήφορος σήμερον μὴ ὑπάρχοντα πλέον πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἐπανέρχεται. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἦτο ἐκ μεγάλων τετραπέδων λίθων, καὶ διὰ παντοίας ὕλης ἀρχαίων μνημείων πεπληρωμένον, ἅτινα εὔρε κατὰ τὴν βραχεῖαν ἀλλὰ καταστρεπτικὴν αὐτοῦ πορείαν, λείψνα στύλων, ἐπιστύλια βωμοί, ἐπιγραφικαὶ πλάκες καὶ ἀγάλματα ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς τοῦτο, ἐνῶ μεγάλα οἰκοδομικὰ ἔργα, ὡς ἡ Στοὰ τοῦ Ἀττάλου οὕτω εἰς τὰ τείχη ἐλήφθησαν, ὡς συνέβη ἐν Ρώμῃ ἐν τῇ πυραμίδι τοῦ Γαίου Κεστίου.¹

Τὸ τεῖχος ἐκεῖ, ἐνθα τοῦτο πάλιν ἐξικνεῖτο πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ὑπερέβη τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου καὶ χρῆσιν τοῦ ἐπὶ Ρηγίλλῃ ὠδείου ποιούμενον προσανεκλίνετο εἶτα παρὰ τὸ φρούριον τῆς δυτικῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ἡ μικρὰ περιοχὴ τῆς δηλωθείσης τοῦ τείχους γραμμῆς προὑποτίθησι κύρτωσιν τῆς κάτω πόλεως τῶν Ἀθηναίων, οἷα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν εἶνε βεβαίως παραδεκτὴ. Καὶ ὁ πρὸς τὰ ἀρχαῖα σεβασμὸς τῶν Ἀθηναίων δὲν ἠδύνατο ἔτι νὰ εἶνε εἰς τόσην βαθεῖαν κατάπτωσιν, ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀθρόαν καταστροφὴν τούτων πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν.²

Δι' τῶν Γάλλων ἀνασκαφαὶ αἱ κατὰ τὸ ἔτος 1052 γενόμεναι ἀπεκάλυψαν κατώτερόν τι τῆς ἀκροπόλεως τεῖχος, ἀπέχον 36 μέτρα τῶν προπυλαίων, καὶ ἔχον ἐν τῷ ἄξονι τῆς μεσαίας τούτου εἰσόδου κει-

¹ Curtius Attische Stud. 1, 77 καὶ ἀπεξηγηματικὸν κείμενον εἰς τοὺς 7 πίνακας τῆς τοπογραφ. Ἀθηναίων σ. 57. Wachsmuth, Stadt Athen, 705, 723. Ἐνθα εὐρίσκεται ἡ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου φιλολογία, ἥτις οὐδεμίαν σπουδαϊότητα ἔχει ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων.

² Ὁ Κούρτιος πιστεύει ὅτι ὁ τῶν τειχῶν οὗτος κρῖκος ὅστις συνήθως καλεῖται Βαλκεριανὸς ἐγένετο μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀττικῶν Ἰγυμνασίων, ἅτινα ἐκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. W. Vischer, Kleine Schriften II, 385 ἀπορρίπτει τὴν Βαλκεριανὸν ὀνομασίαν τοῦ Κουμανούδη (Jahres ber. der Arch. Gesellsch. Juni 1861) καὶ ἀπεδίδει τὰ τείχη πρῶτον εἰς τοὺς φράγκους δοῦκας ὡς ὁ Wachsmuth, Stadt Athen 705, 724, καὶ Hertzberg Gesch. Griechelands unter den Römern III, 152.

μένην πύλην, κεκαλυμμένην ὑπὸ δύο τετραγώνων πύργων. Ὡς ὕλη τοῦ τειχίσματος τούτου ἐχρησιμοποιήθησαν ἀδιακρίτως συναρπασθέντα λείψανα ἀρχαίων μνημείων, καὶ μάλιστα ἀπὸ τῶν τριπόδων συνεκομίσθησαν πρὸς τοῦτο μεγάλα τεμάχια μαρμάρων¹. Εἰς τὸ κατώτερον τοῦτο τῆς πύλης πέρας τῆς Ἀκροπόλεως διεγνώσθη ὀχύρωμα ἀπὸ τῶν Βυζαντειακῶν χρόνων, ὅτε ἡ λατρεία τῶν ἐθνικῶν ἀπεσβέσθη μετὰ τῶν ἑορτῶν τῶν Παναθηναίων καὶ ἡ Ἀκρόπολις κατέστη ἱερὸν τῆς Παρθένου Μαρίας². Ἴσως ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξε νὰ κτισθῇ τὸ κατώτερον τοῦτο τείχος.

Ἡ Ἀκρόπολις ἐχρησίμευεν ἀπὸ τοῦ Βου ἤδη αἰῶνος ὡς φρούριον· ἐπειδὴ δὲ αὕτη τοῖς Βυζαντινοῖς ἦτο τοιοῦτον, ἀπωλέσθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἡ ἔννοιά τῆς ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀντ' αὐτῆς ὠνομάσθη φρούριον ἢ κάστρον τῶν Ἀθηνῶν, ἢ Athenisborg, ὡς οἱ Σκανδιναβοὶ ναυτίλοι, ἢ Caslel Setines ὡς οἱ φράγκοι αὐτὴν ἐκάλουν³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος.— Ἐμφάνισις καὶ εἰσβολὴ τῶν Σλαύων εἰς τὸ κράτος.— Οἱ Ἄβροιοι.— Κατάκλισις Ἀθηνῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ.— Ὁ Αὐτοκράτωρ Κώνσταντ 11 ἔρχεται εἰς Ἀθήνας.— Ἡ τότε κατάστασις τῆς πόλεως.— Ἐχθρική σχέσις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.— Ὁ παρθενῶν ὡς χριστιανικὴ μητρόπολις Ἀθηνῶν.— Ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις.— Ὁ ἅγιος Γισληνός.— Ἡ ἀστική καὶ πολιτικὴ διοίκησις τῶν θεμάτων Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου.

1. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Σλαύου Οὐπράβδου ἐκ Βεδερικανῆς τῆς Ἰλλυρίας, ἕστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀπεθροονήθη, ὑπ-

¹ Boulé, P. Acropole d' Athènes, Paris 1853 1, 101.

² Curtius ἡ ἀνάβασις εἰς Ἀκρόπολιν Arch. Zeit 1854, 10 καὶ ἐπ. ἡ οἰκοδομὴ τῶν βαθμίδων ἔρχεται ἐντὸς τούτου τοῦ ὀχυρώματος. Ἡ ἐπιτοδὸς τῆς Ἀκροπόλεως ἦτο πάντοτε ὑπὸ τὸν Πύργον τῆς Νίκης, καὶ ἐνταῦθα ὁ Βουρνὸς ἐν τῷ βιβλίῳ του: La ville et l' Acropole d' Athènes σελ. 119, δέχεται τὴν βύσιν τοῦ ὀχυρώματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ Βουρσιανός (Gazog. Griech. I, 300 Rhein Mus. N. folio X, 485 ἐπ.) ἀποδίδει τὴν τοῦ Κουλι τοῦ τειχίσματος πύλην εἰς Ἰουστινιανόν. Ὁ Wachsmuth σελ. 721 μετατίθησι τὸ ὀχύρωμα εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν κατέστρεψεν τὸ Ἀσκληπιεῖον (μετὰ τὸ 485).

³ Ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ἀντωνίνων ἢ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου ἀνήγουσιν ἐπιγραφήν ἐν τῇ Ἀκροπόλει εὐρεθεῖσαν, καθ' ἣν ἀνώνωμος τις ἐπαινεῖται ἐπὶ οἰκοδομήμασιν ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἀθηνῶν· ἀκόσμος τῷ φρουρίῳ . . . οἰκείσις ἀναλώμασιν κατεσκεύεσεν. G. I. Att. II, 1, n. 826. Kurtsian, Bericht d. d. Gesell. der Wiss 1860 σελ. 215.

ἤρξεν πολλῶν κακῶν αἰτία ἕνεκα τῶν πολυκρίθμων τῶν ἐθνῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν ἀνθρωποκτόνων πολέμων καὶ εἰς ἅπαν τὸ κράτος καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν χώραν. Ἐπανειλημμένος σεισμὸς καὶ λοιμοὶ ἐρήμωσαν τὰς πόλεις ταύτας. Φοβερώτερον ἢ ὅτι θὰ ἔπραττον τοῦτο Ἰότθοι καὶ Σλαῦοι, ἐνῶ ἡ ἰσχὺς τοῦ λαοῦ ἐφθείρετο ἐκ τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας, τῶν στρατειῶν, τοῦ ξίφους τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἀφορήτων φόρων.

(Ἀκολουθεῖ)

ΕΜΜ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Περὶ τῶν εἰς τὴν Βουλὴν εἰσαχθέντων νομοσχεδίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Ἑλλ. Διδ. Συλλόγου μαθὼν, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας εἰσαχθέντα νομοσχέδια τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν Βουλὴν ἐτυπώθησαν καὶ διενεμήθησαν, ἀπαραίτητον ἐθεώρησε καθήκον νὰ συγκαλέσῃ τῇ 4 Ἰανουαρίου 1890 εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Βαρβακείου τοὺς ἑταίρους τοῦ Συλλόγου, ὅπως ἀποφανθῶσι γνώμην περὶ αὐτῶν. Κατὰ τὸν ὀρισμένον χρόνον περὶ ὥραν 10 συνήλθον καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι 80 τὸν ἀριθμὸν, ὅποτε ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Ἐμμ. Γαλάνης ἔλεξε τὰδε·

Κύριοι,

Ἄ Ὁ Διδ. Σύλλογος λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν εἰς τὴν Βουλὴν εἰσαχθέντων καὶ τυπωθέντων νομοσχεδίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐθεώρησε καλὸν κατ' ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου νὰ συγκαλέσῃ πάντας ὑμᾶς, ὅπως καὶ ὑμεῖς ὡς ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι καὶ ὡς πείραν πλείονα παντὸς ἄλλου κεκτημένοι σκεφθῆτε καὶ συζητήσητε περὶ τούτων, τὰς δὲ σκέψεις καὶ παρατηρήσεις ὑμῶν ὑποβάλλωμεν εἰς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον καὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων. Μακρὰν πάσης πολιτικῆς ἀποχρώσεως ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ

να συγχαρώμεν τῇ Κυβερνήσει, ἣτις ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ σπουδαίου περὶ Ἐκπαιδεύσεως ζητήματος καὶ νὰ λάβῃ πρόνοιαν περὶ τοῦ κλάδου ἡμῶν, τοῦ τοσοῦτον παρημελημένου. Ἀλλὰ καίτοι χαίρομεν ἐπὶ τῇ ἐπαινετῇ ταύτῃ τῆς Κυβερνήσεως μερίμνῃ, δὲν ἀποκλειόμεθα ὅμως καὶ νὰ φέρωμεν ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων αὐτῆς τὰς ἡμέτερας παρατηρήσεις καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν Θεραπείαν, ἐὰν ἐν αὐτοῖς εὐρωμέν τι ψεκτὸν.

Τούναντίον μάλιστα καὶ αὐτὴ ἡ Κυβέρνησις οὐκ ὁμολογήσῃ ἡμῖν χάριτας, διότι συντελοῦμεν εἰς τὸν οἶόν τε ἐντελῆ καταρτισμὸν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ οἰκοδομήματος, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ ἔθνους ἀγωγὴ ἐδράζεται. Αἱ συζητήσεις ἡμῶν ἀθύρσοι καὶ ἀκαδημαϊκαὶ ὅλως δὲν σκοποῦσι βεβελίως ν' ἀντιπράξωσιν εἰς ἔργον τοσοῦτον ἐπαινετὸν, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐπιρρώσωσι τὴν προθυμίαν τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ διαφωτίσωσιν αὐτὴν εἰς τινὰ ζητήματα, περὶ ἃ ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοι νομίζομεν, ὅτι εἴμεθα ἴσως ἐμπειρότεροι ἄλλων. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ ἐκφράσητε ἢν γνώμην ἔχετε περὶ τῶν εἰσαχθέντων εἰς τὴν Βουλὴν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων.»

Μετὰ τὸν λόγον τοῦ Προέδρου κ. Ἐμμ. Γαλάνη ἐγερθεὶς ὁ καθηγητῆς κ. Εὐάγγ. Κοφινιώτης ἀμείλησεν ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων εἰπὼν τάδε· «οἱ ὑπάρχοντες ἐκπαιδευτικοὶ νόμοι εἶνε ἄριστοι, ἀλλ' ἀποτυγχάνουσι διότι δὲν ἐφαρμόζονται, ὡς λ.χ. ὁ περὶ Διδασκαλείων νόμος, ὅστις οὐ μόνον δὲν ἐφαρμόσθη, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς καταπατήθη. Οὐδεμίαν μέριμνα ἐλήφθη περὶ μορφώσεως εἰδικῶν προσώπων· καὶ ἐν ᾧ κατὰ τὸ 1881 πρεσκηρύχθη διαγωνισμὸς πρὸς ἀποστολὴν εἰς Γερμανίαν ἕξ νέων καὶ ἰδίᾳ δημοδιδασκάλων, ἵνα σπουδάσωσι τέσσαρες μὲν τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ δύο τὰ τεχνικὰ μαθήματα καὶ ἐξελέγησαν οἱ προτιμηθέντες, τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως του διαγωνισμοῦ δὲν ἐκυρώθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου ὑπουργοῦ καὶ οὕτως ἐματαιώθη ἡ ἀποστολή. Οὐδεμίαν δὲ ἔκτοτε φροντίς ἐλήφθη πρὸς ἀποστολὴν τοιούτων, εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ 1885 ἀναγράφεται ἐν τῇ προϋπολογισμῷ ἡ δαπάνη πρὸς ἀποστολὴν εἰς Γερμανίαν διδασκτῶν τῆς φιλολογίας, ἵνα σπουδάσωσι παιδαγωγικά, ὅμως οὐδέποτε ἐξετελέσθη. Πῶς θέλετε νὰ ἔχωμεν καλοὺς καθηγητὰς διὰ τὰ Διδασκαλεῖα; Πῶς θέλετε νὰ ἔχωμεν καλοὺς καθηγητὰς διὰ τὰ Γυμνάσια; Ὅταν ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν στερῆται ἐδρῶν σπουδαιοτάτων μαθημάτων, πταίουσιν οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ

διδάσκαλοι οἱ ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἐξερχόμενοι; Οἱ καθηγηταὶ τῶν Γυμνασίων μετὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἀτέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου ἡμῶν φιλοτιμούμενοι προσπαθοῦσι νὰ θεραπεύωσι τὰς ἐλλείψεις τῶν· ἀλλ' ἴσως εἶνε καὶ τινες ἀνεπιτήδευτοι εἰς τὸ ἔργον· ἀλλὰ τούτους τὸ ὑπουργεῖον δύναται ν' ἀπομακρύνῃ τῆς ὑπηρεσίας, ὅπερ οὐ μόνον δὲν πράττει, ἀλλὰ καὶ παρέχει αὐτοῖς καλλιτέρας θέσεις· διότι προστατεύονται ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἰσχυρῶν. Τί πταίουσιν λοιπὸν τὰ σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια;

Τὰ μονότακτα διδασκαλεῖα καὶ ὑποδιδασκαλεῖα δὲν δύνανται νὰ παραγάγωσι καλοὺς δημοδιδασκάλους· διὸ ἀνάγκη πάσα· 1) νὰ συστηθῇ ἐν ἡ δὺο ἔτι Διδασκαλεῖα καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν νὰ εἶνε ἐσωτερικοί, δαπάνη τοῦ δημοσίου· 2) ἐπειδὴ ἐλλείπουσι πολλοὶ δημοδιδάσκαλοι καὶ πολλὰ σχολεῖα ἀργοῦσι, νὰ διδαχθῶσιν οἱ ὑπάρχοντες γραμματοδιδάσκαλοι ἐπὶ δύο μῆνας ὑποδειγματικῶς ὑπὸ δημοδιδασκάλων κατὰ περιφέρειας.

Τὰ δὲ ἡμιημερήσια καὶ μονοτάξια σχολεῖα εἶνε ὅλως ἀχρηστα, ἢ διὰ τῶν νομοσχεδίων καθιερουμένη ἱεραρχία ἐν τοῖς δημοδιδασκάλοις ἀξία ἐπαίνου, ἢ εἰς ἐπανειλημμένους ἐξετάσεις ὑποβολὴ τῶν δημοδιδασκάλων πρὸς προαγωγὴν εἶνε κατακριτέα, διότι οὗτοι οὐκ ἔχουσι τὸν νοῦν τῶν εἰς τὰς ἐξετάσεις καὶ οὐχὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν, διότι τὰ θεωρητικὰ μαθήματα δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ τηρῇ τις ἐν τῇ μνήμῃ του.

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον, τῇ προτάσει τοῦ ὁποίου οὐκ γίνονται αἱ μεταθέσεις καὶ ἀπολύσεις τῶν διδασκάλων, εἶνε ἄωρον διὰ τὴν Ἑλλάδα· διότι δὲν ὑπάρχουσιν ἀμερόληπτα πρόσωπα καὶ διότι ὁ ὑπουργὸς οὐκ δύναται νὰ κρύπτηται ὀπίσω αὐτῶν. Ἐκ μεροληπτικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου πολλὰ ἀδικήματα θέλουσι γίνεαι εἰς τοὺς καθηγητὰς καὶ διδασκάλους καὶ πολλὰ μομφαὶ ὁ ἀποδίδονται εἰς αὐτούς.

Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ εἶνε ὑποχρεωτικὴ, αὐτοτελής καὶ πλήρης, οὐχὶ δὲ καὶ προπαρασκευαστικὴ εἰς τὴν μέσῃν ἐκπαίδευσιν, νὰ εἶνε ἐξαετής, ἀλλ' οἱ θέλοντες νὰ μεταβῶσιν εἰς σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως νὰ δύνανται καὶ ἀπὸ τῆς πέμπτης ἢ τετάρτης τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων νὰ κατατάσσωνται εἰς τὰ ἐλληνικὰ μετὰ εἰσιτήριοι ἐξέτασιν.

Δὲν ἀρνεῖται τις ὅτι οἱ βοήθοι εἶνε δεινὴ πληγὴ εἰς τὴν μέσῃν ἐκ-

παίδευσιν προελθοῦσα ἐκ τῆς ἀνευ λόγου συστάσεως ἑλλην. σχολείων εἰς χωρία ἔχοντα μαθητὰς ἐλαχίστους. Καὶ πῶς θέλετε νὰ ἔχωμεν καλοὺς βοηθοὺς ἑλληνικῶν σχολείων, ὅταν τοὺς διοριζομένους τοιοῦτους ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρις Ἀπριλίου τὸ ὑπουργεῖον ἀπολύει μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐξετάσεων χάριν οἰκονομίας; Πῶς θέλετε νὰ ἔχωμεν νέους ἱκανοὺς διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ἀντὶ 75 δρ. κατὰ μῆνα; Διὰ ταῦτα πρὸς βελτίωσιν τῶν βοηθῶν δεόν νὰ συστηθῇ ἐπιτροπεία ἐκ καθηγητῶν καὶ ἐνὸς πεπειραμένου σχολάρχου, ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Ἰουνίου μέχρι τῶν μέσων Ἰουλίου νὰ διδάσκῃ αὐτοὺς τὰ ἐν τοῖς ἑλλην. σχολείοις διδασκόμενα μαθήματα καὶ ἔπειτα νὰ ἐξετάζῃ. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ βοηθοὶ οὗτοι ἐφ' ὅσον χρόνον διδάσκονται θὰ θεωρῶνται ἐν ὑπηρεσίᾳ. Μετὰ τῶν βοηθῶν δύνανται καὶ ἄλλοι τῶν ἑλληνοδιδασκάλων νὰ προσέλθωσι καὶ ἀκροῶνται τῶν μαθημάτων τῶν διδασκόμενων καὶ δυναμένων νὰ ὑποστῶσιν ἐξέτασιν προαγωγικὴν. Διὰ τὸ μέλλον πρέπει νὰ μὴ διορίζωνται βοηθοί, ἀλλὰ νὰ ρυθμισθῶσι τὰ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ νὰ γίνωνται διδάσκαλοι τῶν ἑλλ. σχολείων οἱ μόνοι σπουδάζσαντες φιλολογίαν».

Μετὰ τὸν λόγον τοῦ κ. Εὐαγγ. Κοφινιώτου οἱ καθηγηταὶ κ.κ. Α.Α. Διακόπουλος καὶ Γ. Δέρβος ὑπέβαλον πρότασιν, δι' ἧς ὑπεστήριζον, ὅτι ἡ συνέλευσις πρέπει νὰ ἐκλέξῃ ἀνδρας εἰδικοὺς τῆς τε μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως, αἵτινες νὰ μελετήσωσι καλῶς τὰ νομοσχέδια καὶ ὑποδείξωσι τίνα τὰ καλὰ καὶ τίνα τὰ τρωτὰ αὐτῶν καὶ οὕτω διευκολύνωσι τὴν περὶ αὐτῶν συζήτησιν. Ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Ἐμμ. Γαλάνης ἐρωτᾷ τὴν συνέλευσιν, ἂν δέχεται τὴν πρότασιν ταύτην ἢ μή, ἢ δὲ συνέλευσις παρψηφεί ἐγκρίνει αὐτὴν καὶ ἐκλέγει δύο ἐπιτροπείας, τὴν μίαν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἥτις συνέστη ἐκ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Π. Παπαναστασίου, τῶν καθηγητῶν κ.κ. Θ. Παπαδημητράκοπούλου, Δ. Κυριακοπούλου, Γ. Δέρβου, Δ. Παπαθασилоπούλου, Π. Κονδύλη καὶ ἐκ τοῦ σχολάρχου κ. Ἀχιλλ. Γρηγοριανοπούλου, τὴν δ' ἑτέραν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἥτις συνέστη ἐκ τῶν παιδαγωγῶν κ.κ. Βλ. Σκορδέλη, Π. Οικονόμου, Θ. Μιχαλοπούλου, ἐκ τοῦ θεολόγου κ. Ν. Παπαγιαννοπούλου καὶ ἐκ τοῦ δημοδιδασκάλου κ. Π. Ῥαζῆ. Μετὰ τὴν σύστασιν τῶν ἐπιτροπειῶν τούτων ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου παρεκάλεσε τὰ μέλη αὐτῶν νὰ συνέλθωσι ταχέως διότι ὁ χρόνος ἐπείγει μεθ' ἧς ἐλύθη συνέδριον περὶ ὥραν 12 1/2 τῆς μεσημβρίας.

Πρόσκλησις τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου εἰς τὴν Βουλὴν.

Αἱ δύο ὑπὸ τῆς συνελεύσεως συσταθεῖσαι ἐπιτροπείαι ἐπελάβοντο εὐθὺς τοῦ ἔργου, τοῦ ἀνατιθέντος αὐταῖς καὶ συνήρχοντο καθ' ἐκάστην ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Συλλόγου, ἐνθα ἐπὶ ὀλοκλήρους ὥρας συνεζήτουν τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια. Πρὸς τὰς ἐπιτροπείας ταύτας ἀπεστέλλοντο καὶ γνώμαι ἄλλων λογίων καὶ πεπειραμένων καθηγητῶν, αἵτινες ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν. Ἡ πυρετώδης αὕτη ἐργασία τοῦ Συλλόγου ἐνεπαίησεν ἐντύπωσιν εἰς τὰ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκλεχθέντα εἴκοσι μέλη ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τὰ ὅποια ἐν συνεδρίᾳ ἀπεφάσισαν νὰ προσκαλέσωσιν ἐπισήμως τὸν Διδασκαλικὸν Σύλλογον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἀκούσωσι τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν.

Ἡ δὲ πρόσκλησις τοῦ προέδρου τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς παιδείας εἶχεν ὡς ἐξῆς:

Ἄριθ. 664.

Πρὸς τὸν Διδασκαλικὸν Σύλλογον Ἀθηνῶν.

Παρακαλεῖται ὁ Διδασκαλικὸς Σύλλογος Ἀθηνῶν, ὅπως παραστῇ διὰ τῆς ἐπιτροπῆς αὐτοῦ εἰς τὴν τῆ προσεχεῖ Πέμπτην 18 τρέχοντος μηνὸς καὶ ὥρα 2 μ. μ. γενησομένην συνεδρίασιν τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων εἰδικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 16 Ἰανουαρίου 1890.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς
ΣΤΕΦ. ΣΚΟΥΛΟΥΔΗΣ

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἔμα τῆ λήψει τοῦ ἐγγράφου τούτου διεβίβασεν αὐτὸ πρὸς τὸν Διδασκαλικὸν Σύλλογον ὡς ἐξῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 16 Ἰανουαρίου 1890.

Ἄριθ. πρωτ. 664
Διεκπ. 393.

Πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλικοῦ Συλλόγου.

Διαβιβάζομεν ἐσώκλειστον ἤδη πρόσκλησιν τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαι-

δευτικῶν νομοσχεδίων εἰδικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς διὰ τὰ περαιτέρω.

Ὁ ὑπουργός

Γ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Ν. ΠΑΡΙΣΗΣ

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Διδασκ. Συλλόγου ἄμα τῆ λήψει τῶν ἐγγράφων τούτων συνελθὼν ἐξελέξατο ἐκ τῶν συσταθεισῶν ὑπὲρ τῆς συνελεύσεως τοῦ Συλλόγου ἐπιτροπειῶν τοὺς κ.κ. Π. Παπαναστασίου, Θ. Παπαδημητρακόπουλον καὶ Γ. Δέρβον, ἵνα ἀντιπροσωπεύσωσιν αὐτὸν ἐν τοῖς νομοσχεδίοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, τοὺς δὲ κ.κ. Βλ. Σκορδέλην, Π. Οἰκονόμον καὶ Θ. Μιχαλόπουλον ἐν τοῖς νομοσχεδίοις τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων τούτων τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἀνεκοινώσατο δι' ἐγγράφου εἰς τὸν πρόεδρον τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς κ. Στέφ. Σκουλούδην. Σημειωτέον δέ, ὅτι προσεκλήθησαν εἰς τὴν Βουλὴν καὶ δύο καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου οἱ κ.κ. Χρ. Παπαδόπουλος καὶ Γ. Πανταζίδης καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἀθῆναις Διδασκαλείου κ. Παπασωτηρίου.

Α'. Συνεδρία ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 18 Ἰανουαρίου 1890.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ παρέστησαν τὰ ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μέλη τῆς Βουλῆς, ἐν οἷς διεκρίνοντο οἱ κ.κ. Σωτηρόπουλος, Δημ. Ῥάλλης, Τυπάλδος Κοζάκης, Δ. Πετρίδης, Μπογιατζόγλου, Καραπαυλος, Ζαίμης, Στέφ. Σκουλούδης καὶ οἱ λοιποὶ βουλευταὶ οἱ μετέχοντες τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ὁ ὑπουργός τῆς παιδείας κ. Θεοτόκης μετὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων κ. Χαρ. Παπαμάρκου, οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου κ.κ. Χρ. Παπαδόπουλος καὶ Γ. Πανταζίδης, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Διδ. Συλλόγου κ. κ. Π. Παπαναστασίου, Θ. Παπαδημητρακόπουλος, Γ. Δέρβος, Βλ. Σκορδέλης, Θ. Μιχαλόπουλος, Π. Οἰκονόμος καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἀθῆναις Διδασκαλείου κ. Παπασωτηρίου.

Ἀρξάμενης τῆς συνεδρίας ὁ πρόεδρος αὐτῆς κ. Σπ. Σκουλούδης παρεκάλεσε τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἑλλ. Διδ. Συλλόγου νὰ ἐκθέσωσι τὰς γνώμας των πρώτων περὶ τῶν νομοσχεδίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἔπειτα περὶ τῶν τῆς μέσης.

Βλ. Σκορδέλης, εἰσηγητῆς ὁρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Διδ. Συλλόγου περὶ

τῶν νομοσχεδίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἠλεγξεν αὐτὰ ἐν πολλοῖς. Τὸ νομοσχέδιον, εἶπεν, τὸ ὑπουργεῖον ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βουλὴν περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Διδασκαλείου, εἶνε πολὺ κατώτερον τῶν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΧΘ' καὶ ΩΝΘ' ὑφισταμένων νόμων περὶ τῶν Διδασκαλείων· διότι διὰ τοῦ νέου νομοσχεδίου ἀποκλείεται ὅλος ὁ κύκλος τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, πλὴν τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ ὑγιεινὴ, ἡ γεωπονία, αἱ παιδαγωγικαὶ συνεδρίαὶ διαγράφονται, ἡ ἱστορία περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἑλληνικὴν καὶ εἰσάγεται ὡς νέον μάθημα ἡ ξυλουργικὴ. Τὸ δὲ παράδοξον, εἶπεν ὁ κ. Βλ. Σκορδέλης, αἱ δημοδιδάσκαλοι δύνανται κατὰ τὸ νέον νομοσχέδιον νὰ διορίζωνται καθηγηταὶ τῶν Διδασκαλείων.

Χαρ. Παπαμάρκου, ἐπιθεωρητῆς τῶν σχολείων, ἀπαντῶν πρὸς τὸν προλαλήσαντα εἶπεν ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου ἀρκεῖ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις, ὡς τοῦτο γίνεται καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις τῆς Ἀγγλίας, ὅτι περιττὴ εἶνε ἡ διδασκαλία τῆς κατηχήσεως, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τῆς λειτουργικῆς, τῆς ἱστορίας Π. καὶ Κ. Διαθήκης, ὅτι αἱ παιδαγωγικαὶ συνεδρίαὶ εἶνε περιτταὶ καὶ ἀχρηστοί, ὅτι οἱ δημοδιδάσκαλοι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς γνώσεως τῆς γενικῆς ἱστορίας, ὅτι τὸ μάθημα τῆς ξυλουργικῆς εἶνε ἀναγκασιότατον, διότι ὁ δημοδιδάσκαλος δύνανται νὰ ποιῆται χρῆσιν αὐτῆς, ὅταν πρόκειται νὰ ἐπιδιορθώσῃ θρανίον τι ἢ νὰ καρφώσῃ πίνακά τινα, ὅτι οἱ δημοδιδάσκαλοι μετὰ ἔτη τινα ὑπηρεσίας μελετῶντες καὶ σπουδάζοντες δύνανται ν' ἀποκτήσωσι τοιαύτας γνώσεις, ὥστε νὰ γίνωνται καὶ καθηγηταὶ τῶν Διδασκαλείων.

Γ. Δέρβος, ἀντιπρόσωπος τοῦ Διδ. Συλλόγου, παρατηρεῖ εἰς τὸν ἐπιθεωρητὴν ὅτι, ἂν διδάσκεται μόνον τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τοῖς Διδασκαλείοις τῆς Ἀγγλίας, ὅπερ ἀμφιβάλλων θέλει ἐξετάσει, δὲν πρέπει νὰ λησμονῆ ὁ κ. Χαρ. Παπαμάρκος, ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουσι καὶ κήρυγμα, καὶ οἰκογενειακὸς θρησκευτικὸς βίος καὶ Κυριακὰ σχολεῖα, ἐν οἷς οἱ νέοι τῶν ἐνοριῶν διδάσκονται. Ἀπαραιτήτως, εἶπεν ὁ κ. Γ. Δέρβος, ὁ δημοδιδάσκαλος πρέπει νὰ διδαχθῇ τὰ ἐξῆς θρησκευτικὰ μαθήματα· πρῶτον τὴν κατήχησιν, ἐξ ἧς ἐν περιλήψει θὰ μάθῃ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας του, θὰ γινώσκῃ τὰ μυστήρια αὐτῆς· δεύτερον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἐξ ἧς θὰ ἐννοήσῃ τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἔφερεν ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἐξημέρωσιν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς· τρίτον τὴν λειτουργικὴν, ἐξ ἧς θὰ διδαχθῇ τὰς

φορτὰς καὶ τὰς τελετὰς καὶ τέλος τὴν ἱστορίαν τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, ἐξ ἧς δύναται ν' ἀρυσθῆ αὐ σμικρὰν παιδαγωγικὴν ὕλην ἀναγκασίαν πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ὁ δημοδιδάσκαλος, εἶπεν ὁ κ. Γ. Δέρβος, εὐρισκόμενος ἐν πόλει καὶ κώμῃ ὀφείλει νὰ φοιτᾷ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, νὰ μετέχη τῶν ἐορτῶν καὶ τελετῶν αὐτῆς, νὰ κοινωνῇ τῶν θείων μυστηρίων. Ποσάκις θὰ εὐρεθῆ εἰς θέσιν νὰ διδῆ ἐξήγησιν πάντων τῶν τελουμένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἕκαστος ἐννοεῖ τοῦτο. Ὁ δημοδιδάσκαλος εἶνε ὁ λύχνος, πρὸς ὃν οὗτοι θὰ στρέφονται ὅπως φωτισθῶσιν, ὁ δὲ λύχνος αὗτος κατὰ τὸν κ. Χαρ. Παπαμάρκου πρέπει νὰ εἶνε ἐσβεσμένος.¹

Π. Οἰκονόμος, ἀντιπρόσωπος τοῦ Διδ. Συλλόγου, λέγει ὅτι οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἑλβετοί, οἵτινες στηρίζουσι τὴν πίστιν τῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, διὸ καὶ Εὐαγγελικοὶ ὀνομάζονται, ἀναγράφουσι ἐν τῷ προγράμματι τῶν εἰσαγωγῶν εἰς τὰς Ἀγ. Γραφάς, ἱστορίαν τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, Κατήχησιν καὶ ἄλλα καὶ ὅτι ἡμεῖς ἔχοντες, ὡς πηγὰς τῆς πίστεως ἡμῶν, τὰς Ἀγίας γραφάς καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ὧν καὶ τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοξείας ἡμῶν, τὰ ἐν τῇ περιλήψει περιεχόμενα ἐν τῇ κατηχήσει, διαγράφουσι αὐτὰς, ὡς ὅπως περιττὰς καὶ ἀνωφελεῖς.

Γ. Παπασωτηρίου, διευθυντῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, ἀποδοκιμάζει τὴν ἀπὸ τοῦ προγράμματος γενομένην ὑπὸ τοῦ κ. Χ. Παπαμάρκου ἀποκοπὴν τῆς ὑγιεινῆς, τῆς γεωπονίας καὶ τῆς χημείας. Ἐπιδιοκιμάζει τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ξυλουργικῆς, ἀλλ' ὅχι δι' ὃν λόγον ἰσχυρίζεται ὁ κ. ἐπιθεωρητῆς, ἵνα δηλ. ὁ ἐν ἀπομερακρυσμένοις χωρίοις διατρέθων διδάσκαλος ἐπισκευάζῃ μόνος τοῦ τὰ ἐπιπλα τοῦ σχολείου καὶ τῆς οἰκίας του. Ἡ ξυλουργικὴ καὶ ἄλλαι τέχναι διδάσκονται ἐν τοῖς διδασκαλείοις δι' ἄλλους λόγους.

Καράπαυλος, βουλευτῆς τοῦ νομοῦ Μεσσηνίας, ζητεῖ παρὰ τοῦ κ. Βλ. Σκορδέλλη πληροφορίας περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν παιδαγωγικῶν συνεδριῶν.

¹ Χαίρομεν ὅτι ὁ κ. Παπαμάρκος μετὰ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ συζήτησιν ἀνεκρούσατο πρῶτον διότι ἐν τῷ ἀναλυτικῷ προγράμματι τοῦ πλήρους δημοτικοῦ σχολείου, ὅπερ ἐδημοσίευσε, δὲν περιωρίσθη μόνον ν' ἀναγράφῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν Ὁρθοξείων μαθημάτων ἧται τῆς κατηχήσεως, τῆς λειτουργικῆς, τῆς ἐκκλ. ἱστορίας, τροπαρίων κτλ. Ἴδου τί ὠφελεῖ ἢ συζήτησις περὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων διὸ ἄξιός πολλαῶν ἐπαίνων εἶνε ὁ κ. ἐπιθεωρητῆς.

Βλ. Σκορδέλλης, δίδων αὐτὰς ἀναπτύσσει ὅτι μόνη ἡ θεωρητικὴ παιδαγωγικὴ διδασκαλία ἀνευ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς εἶνε μὴδὲν· χάριν τῆς ἐφαρμογῆς ταύτης καὶ τῆς τελειοτέρας κατανοήσεως τῆς θεωρίας ἐν τῇ πράξει εἶνε ἀναγκαῖαι αἱ δοκιμαστικαὶ διδασκαλίαι καὶ ἡ ἐπακολουθοῦσα ἐξέτασις καὶ συζήτησις τούτων ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς συνεδρίασις. Προσέθηκε δὲ ὅτι ἐν τῶν ταύταις συνεδρίασις εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετάζωνται καὶ αἱ ἐν τῷ Προτύπῳ διδασκαλικάι ἀσκήσεις τῶν δοκίμων καὶ ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ νοηθῇ Διδασκαλεῖον ἀνευ τῶν παιδαγωγικῶν τούτων συνεδριῶν.

Δ. Γάλλης, βουλευτῆς Ἀττικο-Βοιωτίας ἐρωτᾷ τὸν κ. Παπαμάρκου, ἂν αὐτὸς ὡς διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου ἐνήργει τὰς ἀσκήσεις ταύτας καὶ ἐξετέλει τὰς παιδαγωγικὰς συνεδρίας.

Χαρ. Παπαμάρκου, ἀπαντῶν λέγει, ὅτι ἀπεπειράθη, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ αὐτὰς, καθόσον παρετήρησεν ὅτι οἱ δόκιμοι κατ' αὐτὰς διεπληκτίζοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐξετραχηλίζοντο εἰς ὕβρεις βαναυσοτάτας καὶ ὅτι διὰ τούτου μέγιστη προσεγίνετο ζημία πρὸ πάντων εἰς τὸ ἦθος τῶν μαθητῶν.

Καράπαυλος, λέγει εἰς τὸν ἐπιθεωρητῆν καὶ δὲν ὑπῆρχε παρῶν καθηγητῆς;

Π. Οἰκονόμος, παρατηρεῖ ὅτι διηύθυνε καὶ αὐτὸς παιδαγωγικὰς συνεδρίας ἐπὶ ἔτη, ἀλλ' οὐδέποτε εἶδε τοιοῦτό τι· τούναντίον ἀπεδείχθησαν αἱ παιδαγωγικαὶ συνεδρίαὶ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὠφελιμώταται πρὸς βελτίωσιν δηλ. τῆς πρὸς ἀλλήλους συμπεριφορᾶς τῶν μαθητῶν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ ἠθους.

Ἐρωτηθέντες ὑπὸ βουλευτῶν καὶ οἱ λοιποὶ ἐκ τῶν χρηματισάντων διευθυντῶν Διδασκαλείων, ἦν ἔχουσι πείραν περὶ τῶν παιδαγωγικῶν συνεδριῶν, ἀπεφάνθησαν ἅπαντες ὅτι αἱ συνεδρίαὶ αὗται οὐδαμῶς γίνονται αἰτίας βλάβης, ἀλλὰ τούναντίον πολλῆς ὠφελείας. Ἐπαναλαβόντος τοῦ κ. Παπαμάρκου ὅτι κατὰ τὴν ἐαυτοῦ πείραν παρετρέπονται ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς συνεδρίασις οἱ δόκιμοι εἰς παντοίας κατ' ἀλλήλων βαναυσολογίας καὶ χυδασιολογίας καὶ εἰς ἐκφράσεις μεστὰς κακότητος καὶ πολλῆς ὕβρεως καὶ σκαιότητος παντοδαπῆς, ἔκλεισε τὴν περὶ τούτου συζήτησιν ὁ βουλευτῆς κ. Καράπαυλος εἰπὼν τῷ κ. Παπαμάρκῳ. «Σὺς πιστεύομεν· φθίνεται ὅτι ἐξ ὅλων τῶν διευθυντῶν σεῖς μόνος δὲν ἠδυνήθητε νὰ ἐπιβληθῆτε εἰς τοὺς

μαθητάς σας, ὥστε ἐντός τῶν παιδαγωγικῶν τούτων φροντιστηρίων καὶ ἐνώπιόν σας νὰ μὴ ἐκτραχηλίζωνται εἰς ὕβρεις».

Χρ. Παπαδόπουλος, καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου, ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης ἀνέπτυξε τὰ περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Διδασκαλείου Ἀθηνῶν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ καὶ κατέδειξε διὰ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅτι τὸ προτεινόμενον νομοσχέδιον ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς παλαιούς νόμους εἶνε λίαν ἀτελές. Κατέκρινε δὲ καὶ τὰ μονότακτα διδασκαλεῖα.

Θ. Μιχαλόπουλος, ὁμιλεῖ κατὰ τοῦ περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν ὑπαρχόντων διδασκαλείων νομοσχεδίου καὶ εἶτα περὶ τῶν μονοτάκτων διδασκαλείων καὶ καταδεικνύει δι' ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως, ὅτι εἶνε ἀδύνατον ἐν ἐνὶ σχολικῷ ἔτει, τοῦτέστιν ἐντός 8 περιποῦ μηνῶν, νὰ γίνῃ παιδαγωγικὴ μόρφωσις ἢ μόρφωσις περὶ τὰ τεχνικὰ μαθήματα. Θεωρεῖ δὲ ὅτι διὰ τοῦ προτεινομένου νομοσχεδίου εἰσάγονται ὑπ' ἄλλην μορφήν οἱ ἀπαιδαγώγητοι διδάσκαλοι, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀκριβῶς ζητοῦσι τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια νὰ μὴ ἀπαλλάξωσι. Προσέθηκε δὲ ὁ κ. Μιχαλόπουλος ὅτι τὸ νομοσχέδιον περὶ μονοτάκτων διδασκαλείων ἀντιφάσκει ἀντικρου καὶ πρὸς τοὺς δι' ἄλλων διατάξεων τῶν νομοσχεδίων ἐπιδιωκομένους σκοποὺς (ὄρ. νομοσχ. σελ. 12 ἀρ. 12 κτλ.). Διότι, ἐν ᾧ ἡ Σ. Κυβέρνησις ὀρθότατα φρονεῖ ὅτι ἡ βελτίωσις τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶνε ἀδύνατος ἄνευ τῆς ἐξυψώσεως τῆς θέσεως τοῦ διδασκάλου, διὰ τῶν μονοτάκτων διδασκαλείων προπαρασκευάζει τὴν ἔτι μείζονα κατὰπτωσιν τῆς θέσεως ταύτης. "Ἄν εἰς τοὺς διδασκάλους τούτους ἐπιτρέπωσι τὰ νομοσχέδια νὰ γίνωνται καὶ ἐπιθεωρηταὶ καὶ καθηγηταὶ τῶν γυμνασιασθηματικῶν ἐν διδασκαλείοις, τοῦτο δὲν ἐξυψοῖ ποσῶς τὴν θέσιν τῶν δημοδιδασκάλων, ἀλλ' ἀπλῶς καταβιβάζει τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιθεωρήσεως καὶ τῆς ἐν διδασκαλείοις καθηγεσίας. Διότι ἡ ἀξία θέσεώς τινος κρίνεται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῆς ἀξίας τῶν κατεχόντων αὐτὴν προσώπων. Ἀληθῆς λοιπὸν ἐξυψώσις τῆς θέσεως τῶν δημοδιδασκάλων καθ' ἡμᾶς, εἶπε, δεόν νὰ ἐπιτευχθῇ. 1) διὰ τῆς σπουδαίας μορφώσεως αὐτῶν, τῆς προσπορίσεως αὐτοῖς πραγματικῆς διδασκαλικῆς ἀξίας· καὶ 2) διὰ τῆς ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας αὐτῶν ταύτης. Τότε δὲ ὁλ' εἶνε δυνατὴ καὶ ἡ περαιτέρω προαγωγή αὐτῶν (βεβαίως οὐχὶ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρ. 29 τῆς σελ.

5 καθιερουμένης ἀστόχου μεθόδου τῶν αἰωνίων ἐξετάσεων) ἐν τῷ δικαίῳ συμφέροντι καὶ αὐτῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας.

Γ. Παπασωτηρίου, διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου Ἀθηνῶν. κηρύσσεται κατὰ τῆς ἰδρύσεως μονοτάκτων διδασκαλείων. 1) διότι οἱ ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀπόφοιτοι ἐφωδιασμένοι δι' ἀπολυτηρίου γυμνασίου δὲν ὁλ' μένωσι δι' ὄλου του βίου διδάσκαλοι, ἀφ' οὗ παντοῖα μηχανῶνται οἱ φιλοτιμότεροι τῶν σημερινῶν διδασκάλων διὰ ν' ἀποκτήσουν ἐν τοιοῦτο καὶ νὰ τραπῶσιν εἰς ἄλλο ἔργον. Οἱ τῶν τοιούτων διδασκαλείων ἀπόφοιτοι προσωρινῶς ὁλ' μετέρχωνται τὸ ἔργον καὶ ἐπομένως ἄνευ ὀρέξεως. Δὲν συμφέρει δὲ εἰς τὸ Κράτος νὰ δαπανᾷ πρὸς μόρφωσιν ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι εἰς πρώτην εὐκαιρίαν θ' ἀφήσωσι τὴν θέσιν των· 2) ἢ ἐπὶ 4 ἢ 5 ὄλα ἔτη ἐν γυμνασίῳ διδασκαλία δὲν παρασκευάζει καλῶς τὸν νέον διὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων περιφρονούμενον διδασκαλικὸν ἔργον· 3) διότι ἐντός 10 μηνῶν δὲν θ' ἀποκτήσωσιν οἱ ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἀπολυθέντες τὰς ἀναγκαίας τοῖς διδασκάλοις γνώσεις, ἕσον πυκνὴ καὶ ἂν δοθῇ ἡ διδασκαλία. "Ἐκιστα δὲ πασῶν τῶν λοιπῶν γνώσεων θ' ἀποκτήσωσι τὴν διδακτικὴν τέχνην, διότι ἡ περὶ τὸ διδάσκειν ἀσκήσις τῶν μαθητῶν δὲν ὁλ' διαρκέσῃ πλέον τῶν 4 μηνῶν. Τὸ σχολικὸν ἔτος ἔχει 10 μῆνας, 15 ἡμέραι ὁλ' δαπανῶνται εἰς ἐξετάσεις εἰσιτηρίους καὶ 15 εἰς ἀπολυτηρίους, 5 μῆνες ὁλ' δαπανηθῶσιν εἰς διδασκαλίαν τῆς ψυχολογίας, τῆς λογικῆς καὶ τῆς διδακτικῆς καὶ τότε μόνον θ' ἀρχίσῃ ἡ ἀσκητικὴ διδασκαλία.

Καθ' ὄλην τὴν συζήτησιν ταύτην ὠμίλου ὅτε ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Θεοτόκης ὑπερμαχῶν τοῦ νομοσχεδίου περὶ τῶν μονοτάκτων διδασκαλείων καὶ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς οἱ βουλευταὶ κ.κ. Δ. Ῥάλλης, Τυπάλδος, Δ. Πετρίδης, Μίλησις, Ζαίμης καὶ ἄλλοι.

ΓΒ'. Συνεδρῖα ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 20 Ἰανουαρίου 1890.

Ἐν τῇ συνεδρῖα ταύτῃ πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἰ. Πανταζίδης, ὅστις ὑποστηρίζων τὰ μονότακτα διδασκαλεῖα εἶπεν, ὅτι ταῦτα θ' ἀποφέρωσι τελείους δημοδιδασκάλους καὶ ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ ἰδρυθῶσι τοιαῦτα, ἀφ' οὗ ἡ ἰδρυσις τρι-

τάκτων διδασκαλείων εἶνε ἀδύνατος δι' ἔλλειψιν προσωπικοῦ, καθόσον καθηγηταὶ διδασκαλείων πρέπει νὰ διορίζωνται ἄνδρες σπουδασάντες ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ 4 τοῦλάχιστον ἔτη τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ παιδαγωγικά.

Γ. Δέρβος διακόπτων τὸν κ. Ἰ. Πανταζίδην, τὸν ὑπέρμαχον τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων, ἐρωτᾷ, πῶς συμβιβάζει πρὸς τοὺς εἰρημένους λόγους τοῦ τῷ ἄρθρον τῶν νομοσχεδίων, καθ' ὃ καὶ ὁ δημοδιδάσκαλος δύναται νὰ διορίζηται τοῦ λοιποῦ καὶ καθηγητῆς τοῦ διδασκαλείου; ὁ κ. καθηγητῆς οὐδὲν ἠδύνατο ὡς πρὸς τοῦτο νὰ εἴπῃ.

Η. Πανταζίδης, ἐξακολουθῶν τὴν ὁμιλίαν του ἰσχυρίζετο ὅτι οὐδεὶς παιδαγωγὸς ὑπάρχει σήμερον ἐν Ἑλλάδι.

Τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ ἀνήρρεσαν τὰ μέλη τοῦ Διδ. Συλλόγου ἀποδείξαντα, ὅτι πλεόν τῶν 10 παιδαγωγῶν ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι, μορφωθέντες ἐν αὐτῇ καὶ ἐν Ἑσπερίᾳ παιδαγωγικῶς ἀλλὰ τινὲς τούτων εἶνε ἐκτὸς θέσεως, τινὲς δὲ διωρισμένοι ἐν Γυμνασίοις καὶ οὐχὶ ἐν διδασκαλείοις ὡς λ. χ. οἱ κ.κ. Γ. Ἀποστολίδης, Νταγκογιάννης, Στ. Ῥώσης καὶ ἄλλοι.

Σ. Σωτηρόπουλος βουλευτῆς ἐκπλήττεται, πῶς, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι ἐν Ἑλλάδι παιδαγωγικοὶ ἄνδρες, δὲν χρησιμοποιοῦνται ὅπου δεῖ, παρακαλεῖ δὲ τὸν πρόεδρον κ. Σκουλούδην νὰ σημειώσῃ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ἀπορεῖ πῶς ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης ἀνὴρ ἀσχολούμενος περὶ τὰ παιδαγωγικά ἀγνοεῖ τὴν παιδαγωγικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου.

Θ. Μιχαλόπουλος ἀντικρούων τὸν κ. Ἰ. Πανταζίδην λέγει, ὅτι ἐντὸς ἐνὸς σχολικοῦ ἔτους τ. ε. ἐντὸς 8 μόνον μηνῶν μορφούμενοι οἱ δημοδιδάσκαλοι ἐν τοῖς μονοτάκτοις διδασκαλείοις θὰ εἶνε ἀτελέστατοι, διότι δὲν εἶνε δυνατόν ν' ἀσκηθῶσιν ἐντὸς τοῦ εἰρημένου βραχυτάτου χρόνου εἰς τὰ τεχνικὰ μαθήματα, εἰς τὸ τετραχόρδον, εἰς τὴν ᾠδικήν, ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἰχνογραφίαν κτλ. Προσέτι δὲ εἰς τὴν ψυχολογίαν, λογικὴν, παιδαγωγικὴν, ἱστορίαν τῆς παιδαγωγικῆς, γενικὴν διδακτικὴν, εἰδικὴν διδακτικὴν, ὡς ὀρίζει τὸ ἄρθρ. 7 καὶ πλὴν πάντων τούτων ν' ἀσκηθῶσιν καὶ πρακτικῶς εἰς τὸ διδάσκειν. Ταῦτα εἶνε ἀδύνατον ἐντὸς 8 μηνῶν. Τὴν θεωρίαν τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως περὶ συμπεπυκνωμένης διδασκαλίας ἔψεξε δριμύτατα ὁ κ. Μιχαλόπουλος ὡς δεινὸν παιδαγωγικὸν σολοικισμόν· ὑπεστήριξε δὲ τὴν σύστασιν 2 τοῦλάχιστον ἔτι διδασκαλείων καὶ τὴν

συμπλήρωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν ἐν ἐκάστῳ διδασκαλείῳ μέχρι τῶν 150 δι' ὑποτροφίων. Μόνον διὰ τούτου τοῦ τρόπου, εἶπε, δύναται νὰ λυθῇ ὀρθῶς τὸ ζήτημα τῆς ἀποκτήσεως διδασκάλων καὶ πολλῶν καὶ καλῶν, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν μονοτάκτων καὶ τῶν ὑποδιδασκαλείων, τὰ ὁποῖα εἶνε ἐμβαλώματα ἀνάξια τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ τῆς ἐποχῆς, ἐν ἣ ζῶμεν.

Γ. Θεοτόκης ὑπουργὸς τῆς παιδείας, παρακαλεῖ τὰ μέλη τοῦ διδασκαλικοῦ Συλλόγου νὰ εἴπωσιν αὐτῷ τὰς δαπάνας, ὡς ὁ ἀπαιτήσωσι ταῦτα.

Η. Οἰκονόμος, Βλ. Σκορδέλης, καὶ Θ. Μιχαλόπουλος ἀπαντῶσιν ὅτι δαπάνη μικροτέρα κατὰ δραχ. 33,740 ἀπαιτεῖται. Ἄν δὲ εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο προστεθῶσιν 25 χιλ. δρ. ποσὸν σχετικῶς ἀσήμαντον ἀπέναντι τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ, θὰ δύναται τὸ Δημόσιον διὰ τῶν 60 τούτων χιλιάδων δραχ. καὶ 200 ὑποτρόφους νὰ ἔχῃ ἐν τοῖς διδασκαλείοις προσφέρον εἰς ἕκαστον τούτων 300 δραχ. ἔτησίως. Ἐτέρους δὲ 200 ὑποτρόφους δύνανται καὶ ὀφείλουσι νὰ διατηρῶσιν οἱ δήμοι (πρὸβλ. καὶ Νόμ. ΧΘ' περὶ συστάσεως τοῦ διδασκαλείου ἐν Ἀθήναις ἀρθ. 17 κ. ἐφ.). Ἄλλους δὲ 100 δύνανται ἀξιόλογα νὰ διατηρῶσιν οἱ Μοναί· διότι διὰ τοῦ χρήματος ὑπερ δαπανᾷ μὴ τις πρὸς συντήρησιν ἐνὸς μόνου σπουδαστοῦ τῆς ἰατρικῆς λ. χ. ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, δύναται νὰ συντηρῇ 12 ὑποτρόφους ἐν τοῖς ἡμετέροις διδασκαλείοις. Οὕτω κατὰ τὸ σχέδιον τῶν κ. κ. Μιχαλοπούλου, Σκορδέλη καὶ Η. Οἰκονόμου ὁ ἀριθμὸς τῶν τριτάκτων διδασκαλείων ἀυξάνεται εἰς 5. Ὑπολογιζομένου δὲ εἰς 50 τοῦ ἀνωτάτου ἀριθμοῦ μαθητῶν ἐκάστης τάξεως, ἕκαστον τῶν διδασκαλείων τούτων θὰ περιλαμβάνῃ, ὅταν εἶνε πλήρες, ἐν ὅλῳ μαθητᾶς 150, τὰ δὲ 5 ὁμοῦ μαθητᾶς 750.

Ἐκ τούτων δὲ τῶν μαθητῶν θὰ εἶνε :

200	ὑπότροφοι	τοῦ Δημοσίου
200	»	τοῦ Δήμου
100	»	τῶν Μονῶν.

ἐν ὅλῳ 500 ὑπότροφοι

Ὅταν δὲ ἐκ τοῦ ὀλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν 750 μαθητῶν, οἱ 500 εἶναι ὑπότροφοι, ἔχομεν τὴν μεγίστην πιθανότητα, δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν βεβαιότητα, ὅτι τὰ διδασκαλεῖα ἡμῶν θὰ εἶνε πλήρη μαθητῶν καὶ

μάλιστα έκλεκτών, διότι αὐτοὶ μὲν ὑποτροφίαι θὰ παρέχωνται διὰ διαγωνισμοῦ, οἱ δὲ μὴ ὑπότροφοι μαθηταὶ ἐν ἐκάστῳ διδασκαλείῳ οὐδέποτε θὰ εἶνε πλείονες τῶν 50.

Ἄν ἐξ ἐκάστου τῶν διδασκαλείων τούτων ἀπολύωνται κατ' ἔτος διδάσκαλοι, δὲν λέγομεν 50, ἀλλὰ μόνον 45 ἢ ἔστω καὶ μόνον 40 θὰ ἔχωμεν ἐκ τῶν 5 τούτων διδασκαλείων διοργανωμένων ἐτησίως 200 διδασκάλους.

Ἄν δὲ τῶν 2 νέων διδασκαλείων ἡ λειτουργία ἀρξῆται ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου, τότε θὰ ἔχωμεν κατὰ τὸ θέρους

τοῦ 1890 ἐκ τῶν νῦν ὑπαρχόντων 3 διδασκαλείων διδασκάλους περίπου	100
» 1891 » » » » » »	100
» 1892 ἐκ τῶν 5 διδασκαλείων	» τοῦλάχιστον 200
» 1893 » » »	» » 200
» 1894 » » »	» » 200
» 1895 » » »	» » 200
	ἐν συνόλῳ 1000

Ὅταν δὲ ἐντὸς μιᾶς πενταετίας δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν 1000 διδασκάλους μορφωθέντας κανονικῶς ἐν τριτάκτοις διδασκαλείοις, τοσοῦτους δηλ. ὅσους δὲν ἐμορφώσαμεν ἐπὶ ὅλας δεκαετηρίδας καὶ ἐν τῇ ἐπομένῃ πενταετίᾳ ἑτέρους 1000, νομίζομεν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀποκτίσεως τῶν ἀναγκαίων δημοδιδασκάλων λύεται ἀνευ προσφυγῆς εἰς ἀτελεῖα μέτρα καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν μονοτάκτων καὶ τῶν ὑποδιδασκαλείων, ἀλλὰ κατὰ τρόπον μόνιμον καὶ κανονικὸν καὶ συγχρόνως ἐξυπηρετοῦντα τὰ σπουδαῖα συμφέροντα τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας.

Γ. Θεοτόκης ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ἀναγνωρίζει ὅτι τὰ μανότακτα διδασκαλεῖα εἶνε ἀτελεῖα καὶ μὴ δυνάμενα ν' ἀποφέρωσι τελείους διδασκάλους· ἀλλὰ προτείνει τὴν ἰδρυσιν αὐτῶν, ἅτε στερούμενος διδασκάλων, θέλει δὲ καταργῆσαι αὐτὰ μετὰ τινα ἔτη θεωρῶν αὐτὰ προσωρινά. Παρακαλεῖ δὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Διδ. Συλλόγου νὰ ὑποδείξωσιν ἄλλον τρόπον, καθ' ὃν δυνάμεθα ἔτι πλείους καὶ ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου νὰ ἔχωμεν διδασκάλους.

Δ. Πάλλης, παρατηρεῖ τῷ ὑπουργῷ ὅτι δὲν πρέπει νὰ νομοθετήσωμεν καὶ καταναλίσκωμεν χιλιάδας δραχμῶν πρὸς ἰδρυσιν ἀτελεστάτων καὶ προσωρινῶν διδασκαλείων, ἀσπάζεται δὲ πληρέστατα τὴν γνώμην τοῦ Διδ. Συλλόγου, καθ' ἣν πρέπει νὰ ἰδρυθῶσι πλήρη

καὶ τέλεια διδασκαλεῖα, ἐξ ὧν καὶ μόνων δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καλούς διδασκάλους.

Γ'. Συνεδρία ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 22 Ἰανουαρίου 1890.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ συνεζητήθη τὸ νομοσχέδιον περὶ τοῦ διδασκαλείου τῶν Ὀηλέων. Πρῶτος ὠμίλησεν ὁ κ. Χρ. Παπαδόπουλος ἀναιρέσας τὴν ὑπουργικὴν ἐκθεσιν περὶ τῶν διδασκαλισσῶν καὶ τῶν σχολείων τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς ἐταιρίας καὶ κατακρίνει τὸ ἀσύμφορον τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐν Μεσολογίῳ διδασκαλείου. Τίνα ἀνάγκην, εἶπεν, ἔχομεν ἄλλου διδασκαλείου, ἀφ' οὗ οὐ τέσσαρα τοιαῦτα λειτουργοῦσιν ἐν τῷ Ἄρσακείῳ, καλῶς ὀργανωμένα καὶ ἐποπτευόμενα ὑπ' αὐτῆς τῆς Πολιτείας;

Κ. Παπαμάρκου, ἀντικρούων τὸν προλαλήσαντα λέγει ὅτι τὰ ἐν τῷ Ἄρσακείῳ ἔχουσι κάκιστα, οἱ ἐν αὐτῷ διδάσκοντες εἶνε ἀπαιδαγώγητοι, ἀμέθοδοι, ἐλεεινοί, ὡς τοιοῦτοι εἶνε καὶ οἱ λοιποὶ καθηγηταί, ὡς λ. χ. οἱ τοῦ ἐν Ἀθήναις 1' Γυμνασίου, οἱ τοῦ Πρακτικοῦ Λυκείου καὶ οἱ ἄλλοι. Ὑπάρχει σαπρία πανταχοῦ ἐν τῷ διδασκαλικῷ κλάδῳ. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἄρσακείου εἶνε ἄνθρωποι ἐμπορευόμενοι, μὴδὲν κοινὸν ἔχοντες πρὸς τὰ σχολικὰ πράγματα. Τὸ ποῖόν τῶν ἐκ τοῦ Ἄρσακείου ἐξερχομένων διδασκαλισσῶν εἶνε παγκάκιστον, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐργαζομένων διδασκαλισσῶν. ὡς οἱ ἀρχιερεῖς ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτῶν περιγράφουσι διὰ ζοφερῶν χρωμάτων. Τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἄρσακείου δὲν βασιζέται ἐπὶ ὑγιῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν· διότι ἐν αὐτῷ διαγράφονται ὀλίγαι ὥραι διδασκαλίας, ἐν ᾗ ἐν τῷ προγράμματι τοῦ ἐν Μεσολογίῳ συσταθησομένου διδασκαλείου διπλάσια, τριπλάσια καὶ διότι ἡ ἐν τῷ προγράμματι τοῦ Ἄρσακείου διαγραφόμενη Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν εἶνε διὰ κοράσια, οὐδ' εὐρίσκονται ἀρχαῖοι Ἑλληνες συγγραφεῖς ἔχοντες μορφωτικὴν δύναμιν διὰ τὰς γυναῖκας.

Δ. Πάλλης, διακόπτων αὐτὸν ἐρωτᾷ, ἀλλ' ἡ ἀνάβασις τοῦ Κύρου δὲν ἀποτελεῖ σελίδα τῆς ἑθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας; ἡ τοῦ Κύρου παιδεία δὲν ἔχει μορφωτικὴν δύναμιν;

Κ. Παπαμάρκου, ἀπαντᾷ οὐδεμίαν καὶ συνεχίζων τὴν ἑμι-

λίαν του λέγει, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον πρέπει νὰ μεταφρασθῆ εἰς τὴν καθωμιλημένην, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν χυδαίαν γλῶσσαν καὶ εἰς τοιαύτην ν' ἀναγινώσκηται καὶ εἰς τὰ σχολεῖα ὅλα, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα καὶ διδασκαλεῖα. Ἐν αὐτοῖς πρέπει νὰ διδάσκωνται καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου.

Γ. Δέρβος, λαβὼν τὸν λόγον λέγει τὰ ἑξῆς· ἀληθῶς ἐκπλήσεται τις διὰ τὴν τόλμην τοῦ κ. Χαρ. Παπαμάρκου καταφερομένου ἀδίκως κατὰ πάντων τῶν διδασκόντων, ὡς καὶ κατὰ τῶν συμβούλων τοῦ Ἀρσακείου. Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Ἀρσακείου, ὡς καὶ τοῦ Ι'. ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου καὶ τοῦ Πρακτικοῦ Λυκείου, εἶνε ἄνδρες δικαίως ἐν τοῖς γράμμασι, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως προσπαθοῦντες νὰ μορφώσωσι τὴν νεολαίαν τῆς πατρίδος. Ἐὰν κατὰ τὸν ἐπιθεωρητὴν οἱ καρποὶ τοῦ Ἀρσακείου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων σχολείων, εἶνε σαφροὶ καὶ τὸ ποιὸν αὐτῶν εἶνε πικρῶς, ὑπερ ἡμεῖς ἀποκρούομεν, πταίουσιν οἱ διδάσκοντες; Ἐὰν δὲν πικρῶνται καρποί, οἷους ἡμεῖς ζητοῦμεν, ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ζητηθῶσι τὰ αἷτια, ὧν ἡ ἐξέτασις δὲν εἶνε τοῦ παρόντος καιροῦ καὶ τύπου. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἀρσακείου, εἶπεν ὁ κ. Γ. Δέρβος, δὲν εἶνε μόνον ἐμπορευόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες παιδαγωγικοὶ καὶ ἐπιστήμονες, οἷοι αἱ κ.κ. Χρ. Παπαδόπουλος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Χατζημιχαῆλης ἱατρὸς καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου τὸ Ἀρσακεῖον ἔχει μεγάλην περιουσίαν, ἐπομένως ἔχει ἀνάγκην χρηστῶν καὶ ἀγαθῶν πολιτῶν, οἷοι εἶνε οἱ ἐμπορευόμενοι κατὰ τὸν κ. Παπαμάρκου σύμβουλοι τοῦ Ἀρσακείου. Καὶ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν σήμερον ζῶμεν, ἔχομεν ἀνάγκην χρηστότητος μᾶλλον ἢ οὐσίας καὶ δοκησιοφίας. Ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων κατακρίνει τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀρσακείου ὡς περιέχον ὀλιγωτέρας ὥρας ἢ τὸ πρόγραμμα τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ἰδρυθησομένου Διδασκαλείου καὶ θεωρεῖ ὡς μεγάλην παιδαγωγικὴν ἀρετὴν νὰ ἐργάζωνται τὰ κοράσια 8 ἢ 9 ὥρας τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀγνοεῖ τὰ ἐν Εὐρώπῃ συμβαίνοντα. Ἀγνοεῖ, ὅτι σήμερον μεγάλη συζήτησις ἐκεῖ γίνεται περὶ ἐλαττώσεως τῶν ὥρων ἐν τοῖς προγράμμασι καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἀναφέρω τί ἐν Ἀλσατία καὶ Λυθαργίᾳ πρὸ τινῶν ἐτῶν συνέβη. Ὁ διοικητὴς τῶν πρώην γαλλικῶν ἐπαρχιῶν στρατάρχης von Manliouffei ἀπεφάσισε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τῶν οὐσιωδιστάτων ζητημάτων, ὑπερ ἐσκέπτετο νὰ λύσῃ, ἦτο σῆσαν βεβηρημένοι οἱ μαθηταὶ δι' ὑπερβο-

λικῆς ἐργασίας ἢ οὐχί;» Τί ἐπραξε; Δὲν ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο μόνος, ἀλλὰ ἐσχημάτισεν ἐπιτροπεῖαν ἐξ ἱατρῶν καὶ παιδαγωγῶν, ἵνα ἀποφανθῆ περὶ τούτου. Κατὰ τὴν ἐκθεσιν αὐτῶν μαθηταὶ ἄγοντες τὸ ἑβδομον καὶ ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας δὲν πρέπει νὰ ἐπιφορτίζωνται διὰ σχολικῆς ἐργασίας πλέον τῶν 18 ὥρων καθ' ἑβδομάδα, εἰς ἃς δύναται τις νὰ προσέσῃ τετράκις ἢ πεντάκις τῆς ἑβδομάδος ἀνὰ ἡμισίαν ὥραν γυμναστικῆς καὶ δις τῆς ἑβδομάδος ἀνὰ ἡμισίαν ὥραν μουσικῆς. Μαθηταὶ ἄγοντες τὸ δέκατον καὶ ἐνδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας πρέπει νὰ ἐπιφορτίζωνται διὰ σχολικῆς ἐργασίας 24 ὥρων καθ' ἑβδομάδα, μαθηταὶ δὲ ἄγοντες τὸ δωδέκατον, δέκατον τρίτον καὶ δέκατον τέταρτον διὰ σχολικῆς ἐργασίας 30 ὥρων καθ' ἑβδομάδα καὶ καθεξῆς (ὅρα ἱατρικὴν γνωμοδότησιν ὑπὸ παιδαγωγικὴν ἐποψίν ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου Πλάτωνι τόμ. Ε'. σελ. 331). Δὲν ἐννοεῖ λοιπὸν ὁ κ. Παπαμάρκος, ὅτι συντάσων τὸ πρόγραμμα τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ἰδρυθησομένου διδασκαλείου καὶ ἐπιφορτίζων αὐτὸ μὲ πολλὰς ὥρας ἀντιστρατεύεται πρὸς τὰς ἐν τῇ Δύσει κρατούσας ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς τῆς ὑγιεινῆς;

Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, ἃς ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων θέλει νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰ σχολεῖα, λέγει ὁ κ. Γ. Δέρβος τὰ ἑξῆς. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου δὲν πρέπει νὰ γίνωσιν ἀντικείμενον διδασκαλίας εἰς τὰς μαθητῆρας καὶ διότι περιέχουσι δογματικὰ καὶ ὑψηλὰ μέρη καὶ διότι εἶνε στρυφνὰ τὸ ὕψος καὶ διότι ἐν αὐταῖς πολὺς γίνεται λόγος περὶ πολλῶν κακοηθειῶν, πορνείας, αἱμομιξίας, μοιχείας καὶ ἄλλων, ἃς ὁ Παῦλος ζητεῖ νὰ καυτηριάσῃ γράφων οὐχὶ πρὸς κοράσια καὶ παρθένους, ἀλλὰ πρὸς χριστιανοὺς ἄνδρας διαφόρων κοινοτήτων. Φρονεῖ δὲ ὁ κ. Δέρβος, ὅτι ὁ κ. Παπαμάρκου οὐδὲ κἂν ἀνέγνωσε τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἔρριψεν αὐτὰς ἐπίτηδες εἰς τὸ μέσον ἵνα ἐκπλήξῃ τὸν κ. ὑπουργὸν τῆς Παιδείας καὶ τοὺς κ.κ. βουλευτάς, ἵνα ὑφραπάσῃ τὴν γνώμην αὐτῶν. Μήπως δὲν ἐπραξε τοῦτο καὶ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν συνεδρίσιν, καθ' ἣν ἀνακριβῶς ἰσχυρίσθη, ὅτι ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς Ἀγγλίας διδάσκεται μόνον τὸ Εὐαγγέλιον; Τὸν ἀνακριβῆ τοῦτον ἰσχυρισμὸν δὲν θέλω ἀφήσει, εἶπεν, ἀνεξέλεγκτον. Μετὰ τὸν Γαλλο-γερμανικὸν πόλεμον τοῦ 1870 ἡ Γαλλία ἀπεφάσισε ν' ἀναδιοργανώσῃ καὶ τὰ σχολεῖα τῆς, ἐπεμψε δὲ καὶ τὸν C. Hippreau, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἵνα σπουδάσῃ τὰ ἐν αὐτῇ ἐκπαιδευτικὰ

συστήματα και δηλώση ὅτι ἡ Γαλλία ἠδύνατο νὰ υλοθετήσῃ ἐξ αὐτῶν. Ἴδου δὲ τί γράφει ὁ Hippreau ἐν τῇ συγγράμματι του (L' instruction publique en Angleterre. σελ. 43 Paris 1872) περὶ τῆς Ὀρησκευτικῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς Ἀγγλίας: «L'État paye aux écoles normales cent livres sterling pour chaque instituteur qu'elles préparent, après deux ans de séjour à l'école, pourvu qu'il soit reçu aux examens imposés par le comité et qui se font aux écoles normales mêmes. Le programme d'admission de l'élève-maître comprend l'instruction religieuse (certaines parties de la Bible, la catéchisme et la liturgie). . . » Ἦτοι «Τὸ Κράτος καταβάλλει ὑπὲρ τῶν διδασκαλείων ἑκατὸν λίρας στερλίνας δι' ἕκαστον ἐκ τῶν ἀποφοιτῶντων παιδαγωγῶν μετὰ διετην ἐν τῇ σχολείῳ διαμονήν, ἀρκεῖ νὰ ἐπιτύχῃ οὗτος ἐν ταῖς ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ἐνεργουμέναις ἐξετάσεσι γινομέναις ἐν αὐτοῖς τοῖς διδασκαλείοις. Τὸ πρὸς παραδοχὴν δὲ τούτου πρόγραμμα περιλαμβάνει τὴν Ὀρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν (ἴτοι μέρη τινὰ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, τὴν κατήχησιν καὶ τὴν λειτουργικὴν). . . »

Περὶ δὲ τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου, ἦν ὁ κ. Παπαμάρκος ἐπρότεινεν, φρονεῖ ὁ κ. Δέρβος, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἐὰν μεταφρασθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, διότι ἐν αὐτῇ δυσχερεῖς δὲν εἶνε αἱ λέξεις, ἀλλ' αἱ ἔννοιαι, οἱ λόγοι λ. χ. τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραι», οὐδύλως κατανοοῦνται, ἐὰν μεταφρασθῶσι. Διὰ τοῦτο φρονεῖ, εἶπεν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ καὶ παραφρασθῇ καὶ τότε δύναται νὰ γίνῃ πρσιτὸν εἰς τοὺς πολλούς. Ἐπειτα μέγας ἐπίκειται κίνδυνος ἐκ μεταφράσεων τοῦ Εὐαγγελίου, διότι θὰ γεννηθῶσι περὶ αὐτῶν συζητήσεις, ἐπομένως καὶ σκάνδαλα, ἅτινα παρατηροῦμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, συντελέσαντα οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ.

Κυπάλδος Κεοζάκης, βουλευτῆς συμφωνεῖ μετὰ τοῦ κ. Δέρβου καὶ προστίθῃσιν ὅτι οὐδὲ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου.

Π. Οἰκονόμος, ἀναγινώσκει συγγράμματα ἅτινα ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν Ὀρησκευτικῶν μαθημάτων ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν διδασκαλείων τῆς Ἀγγλίας, συνίστησι δὲ εἰς τὸν ἐπιθεωρητὴν τῶν σχολείων μεῖζονα εἰς τὸ ἐξῆς εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Κ. Πανταζέδης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἀρσακείου λέγει ὅτι ὑπερβάλλουσι καὶ ὁ κ. Παπαμάρκος, ὅστις μετὰ πολλῶν μελανῶν χρωμάτων περιέγραψε τὸ Ἀρσακίον καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Διδ. Συλλόγου καὶ ὁ κ. Χρ. Παπαδόπουλος, οἵτινες εἶπον, ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀρσακείου ἔχει ἄριστα. Φρονεῖ δὲ ὅτι ἐκ τῶν παρθεναγωγείων πρέπει νὰ ἐξορισθῶσιν ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ἡ ψυχολογία, ἡ λογικὴ, νὰ μεταφρασθῇ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐν γένει συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν τοῦ κ. Παπαμάρκου.

Χρ. Παπαδόπουλος, ἀναίρει ἐκ δευτέρου τὰς γνώμας τοῦ κ. Παπαμάρκου, διαβεβαιῶν δὲ ὅτι ἐγνώρισε διδασκαλίσσας ἐν τῇ ἐξωτερικῷ περιποιούσας τιμὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ Ἀρσακίον, ἐνθα ἐμορφώθησαν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Κυβέρνησις θεωρεῖ τὰς διδασκαλίσσας, ὡς ἐκτελούσας τὸ καθήκον των, διότι διώρισεν αὐτάς καὶ εἰς τὸ σχολεῖον τῶν ἀρρένων.

Μετὰ τὸν κ. Παπαδόπουλον ἐζήτησε τὸν λόγον ὁ κ. Μιχαλόπουλος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὥρα εἶχε παρέλθει, διελύθη ἡ συνεδρία περὶ ὥραν 6. μ. μ.

Δ'. Συνεδρία ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 25 Ἰανουαρίου 1890.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ πρῶτος ὁμιλήσεν ὁ κ. Θ. Μιχαλόπουλος περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῶν θηλέων καὶ τῶν ἀνωτέρων παρθεναγωγείων, καταδείξας τὴν χρησιμότητα αὐτῆς. Ἀφ' οὗ ἐν Ἀγγλίᾳ, εἶπε, καὶ αἱ νεανίδες σπουδάζουσι τὴν λατινικὴν κατὰ κανόνα ἐν τοῖς παρθεναγωγείοις, διότι ἐκεῖ φρονοῦσιν ὅτι ἄνευ τῆς λατινικῆς εἶνε ἀδύνατος ἡ καλλιτέρα ἐκμάθησις τῆς Ἀγγλικῆς, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Γερμανοὶ θεωροῦσιν ἀπαραίτητον τὴν γνῶσιν τῆς λατινικῆς πρὸς ὀρθὴν γνῶσιν καὶ χρῆσιν τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης, ὅλ' ἦτο λοιπὸν ἄτοπον, ἂν καὶ αἱ Ἑλληνίδες διδασκαλίσσαι, δι' ὧν σκοποῦμεν νὰ διαδώσωμεν τὸν Ἑλληνισμόν καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἠναγκασμένοι ν' ἀναγινώσκωσι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν μεταφράσει, ὡς ὁ κ. Παπαμάρκου ἀξιοῖ.

Α. Πάλλης, βουλευτῆς ἐξάγει διὰ λαμπρῶν στροφῶν τὴν ἀξίαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ λέγει ὅτι εἶνε αἰσχύνῃ νὰ ἐξοβελισθῇ αὕτη ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων. Ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου

μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου τῆς γῆς ἢ θεωρηθῶμεν ἄξιοι οἴκτου, ἐὰν γίνῃ γνωστόν, ὅτι ἡμεῖς Ἕλληνες ὄντες σκεπτόμεθα περὶ τῆς διδασκαλίας ἢ μὴ τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης. Πρέπει δὲ νὰ παύσῃ πᾶσα παραιτέρω συζήτησις περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Κατόπιν ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς κ. Στ. Σκουλούδης ὑπέβαλε πρὸς συζήτησιν τὸ νομοσχέδιον περὶ διδασκαλείου τῶν τεχνικῶν μαθημάτων.

Βλ. Σκορδέλης, διερμηνεύων τὴν γνώμην τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου λέγει ὅτι Διδασκαλεῖον τεχνικῶν μαθημάτων μὲ μονοετῆ φοίτησιν διὰ μὲν τὰς ἀνάγκας τῶν δημοτικῶν σχολείων εἶνε περιττόν, διότι οἱ δημοδιδάσκαλοι ὡς μανθάνουσιν ἐν τοῖς διδασκαλείοις τὰ ἄλλα μαθήματα πρέπει καὶ δύνανται νὰ ἀποκτῶσι καὶ τὰς στοιχειώδεις γνώσεις καὶ τὴν ἱκανότητα τῆς διδασκαλίας τῶν τεχνικῶν μαθημάτων· διὰ δὲ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνωτέρων σχολείων εἶνε ἀνεπαρκές· διότι ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ἢ μᾶλλον 9 μηνῶν δὲν τελειοποιεῖται τις εἰς τὴν καλλιγραφίαν, ἰχνογραφίαν, γυμναστικὴν, ἠθικὴν, τετράχορδον, μαθήματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖ καὶ ἰδιαιτέραν τιὰ κλίσιν. Ἄλλως δέ, ἔχομεν εἰδικὰ σχολεῖα, τὸ ἑρδεῖον μὲν διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὸ τετράχορδον, τὸ Πολυτεχνεῖον δὲ διὰ τὴν καλλιγραφίαν καὶ ἰχνογραφίαν, τὸ ἐθνικὸν δὲ γυμναστήριον διὰ τὴν γυμναστικὴν. Ἄν πρόκηται, εἶπεν ὁ κ. Σκορδέλης, νὰ συσταθῇ σχολεῖον τεχνικῶν μαθημάτων, ὁ Διδ. Σύλλογος ἐπιθυμεῖ αὐτὸ πολλῶν τελειότερον· διότι μὲ τοιαύτας παρασκευὰς ἄψε σβύσε οὐδὲν ὑγιές καὶ σωστὸν παρασκευάζεται.

Γ. Παπασωτηρίου, διευθυντῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις διδασκαλείου λέγει, ὅτι πλεῖστοι τῶν μαθητῶν τῶν πολυταξίων διδασκαλείων εἶνε πιθανόν ὅτι κατὰ τὴν εἰς αὐτὰ φοίτησιν ἢ παραμελῶσι τῶν τεχνικῶν μαθημάτων (ἂφ' οὗ μάλιστα ὁ βαθμὸς τῶν τεχνικῶν πολλαπλασιάζεται ἐπὶ τὴν μονάδα, ἐν ᾗ ἄλλων μαθημάτων πολλαπλασιάζεται ἐπὶ 5 καὶ ἄλλων ἐπὶ 3) καὶ ἢ φροντίζουσι διὰ τῆς περὶ τὰ λοιπὰ μαθήματα ἐπιδόσεώς των νὰ λαμβάνωσι πτυχίον πρωτοβαθμίου διδασκαλείου (διότι μόνοι οἱ πρωτοβάθμιοι εἶνε δεκτοὶ ἐν τῇ διδασκαλείῳ τῶν τεχνικῶν μαθημάτων), ἢ φοιτῶσι δ' ὑστερον ἐπὶ 10 μηνῶν εἰς τὸ τῶν τεχνικῶν μαθημάτων διδασκαλεῖον, ὅπως ἐκεῖθεν ἀπολυόμενοι καρπῶνται τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων τῶν παρεχομένων τοῖς ἀποφοίτοις τοῦ διδασκαλείου τούτου. Καὶ ἂν μὲν ὁ οὕτω σκεπτόμε-

νος μαθητῆς τοῦ πολυταξίου διδασκαλείου ἀπολυθῆ ἀπ' αὐτοῦ ὄντως πρωτοβάθμιος καὶ φοιτήσῃ εἰς τὸ τεχνικῶν μαθημάτων, οὐδεμία ζημία· ἀλλ' ἂν δὲν φοιτήσῃ διὰ λόγους οικονομικοῦς ἢ διότι δὲν κατώρθωσε νὰ λάβῃ πτυχίον πρωτοβαθμίου, ἢ ἔχομεν διδασκάλους πολλοὺς ἀπείρους τῶν τεχνικῶν μαθημάτων. Προτείνω λοιπόν, εἶπεν ὁ κ. Παπασωτηρίου, νὰ ἐπιτραπῇ καὶ τοῖς δευτεροβαθμίοις ἢ εἰς τὸ διδασκαλεῖον τῶν τεχνικῶν μαθημάτων κατὰτάξις καὶ νὰ ἐλαττωθῶσι πῶς τὰ τοῖς ἀποφοίτοις τοῦ διδασκαλείου τούτου χορηγούμενα πλεονεκτήματα, προτιμότερον δὲ νομίζω νὰ ἐξαρθῆ ἐν τοῖς ὑπάρχουσι διδασκαλείοις ἢ σημασία τῶν τεχνικῶν μαθημάτων καὶ ν' αὐξηθῆ ὁ χρόνος τῆς εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτήσεως.

Μετὰ ταῦτα ἤρξατο ἡ συζήτησις περὶ τῶν νομοσχεδίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ πρόην γυμνασιάρχης κ. **Παπαναστασίου** ὁρισθεὶς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου εἰσηγητῆς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὅστις εἶπε τὰ ἑξῆς:

Κύριοι βουλευταί.

Ἴδου τελευταῖος προσέρχομαι, ὡς εἰσηγητῆς τῆς ὑπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου συσταθείσης ἐπιτροπείας πρὸς ἐξέτασιν τῶν εἰς τὴν κύρωσιν ὑμῶν ὑποβληθέντων νομοσχεδίων περὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἵνα προφορικῶς ὑποβάλω ἕσας ὁ διδασκαλικὸς σύλλογος εὐρίσκει εὐλόγους παρατηρήσεις ἐπὶ τούτων. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστοῦμεν ἐπὶ τῇ προσκλήσει ἡμῶν, ὡς δυναμένων νὰ προβάλωμεν γνώμην ἐπὶ τῶν ὑπὸ τὴν ὑμετέραν κρίσιν σχεδίων νόμου, δι' ὧν σκοπεῖται ἔργον μεγίστης σπουδαιότητος καὶ κοινῆς ἀνάγκης.

Προβαίνομεν δὲ ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς ἀνατεθειμένης ἡμῖν ἐντολῆς μετὰ πολλοῦ τοῦ δέους· διότι ἡμεῖς ἀπόστρατοι τῶν γραμμάτων μαχηταὶ ὀφείλομεν νὰ ἀγωνισθῶμεν πρὸς στρατιώτας ἐν ἐνεργείᾳ καὶ πανόπλους· διότι ἰδιώται ἡμεῖς οὐδὲν φέρομεν κῦρος μέλλοντες νὰ παλαίσωμεν πρὸς ἀξιωματικούς πρώτης τάξεως, οἵτινες κυροῦσι τὰς ἑαυτῶν γνώμας διὰ τοῦ ἑαυτῶν ἀξιώματος· διότι τρίτον ἡμεῖς ἄμειροι εὐρωπαϊκῆς παιδεύσεως ὑποχρεούμεθα νὰ ἀντικρύσωμεν ἄνδρας πολλὰ ἰδόντας ἄστεα. Καὶ ὅμως ἔχομεν καθήκον νὰ ὑπακούσωμεν εἰς τὴν φωνὴν τῶν συναδέλφων, ὑπεχρεούμεθα νὰ ἀναλάβωμεν τὸν ἀγῶνα, ὅτε

ἀπό τινος δεινός ἐκινήθη πόλεμος καθ' ὅλης τῆς ἐκπαιδεύσεως διὰ γλώσσης καὶ δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς, ὅτε ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν δύο ἐνθερμοὶ τῶν νομοσχεδίων ὑποστηρικταὶ¹ ἐσώρυσαν τοσαῦτα ἐνώπιον ὑμῶν κατὰ σύμπαντος τοῦ διδασκαλικοῦ καὶ ἰσχυρίσθησαν ὅτι οὐδὲν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει ἔχει ὑγιῶς, ἀλλὰ τὰ πάντα σαπρία, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους πάντα διορθωθήσονται διὰ τῶν ὑποβληθέντων νομοθετημάτων. Ἐν τοιούτοις λεγομένοις καὶ γραφομένοις ὅποιον εἶχομεν ἡμεῖς καθήκον, ἡμεῖς καὶ οἱ ὅμοιοι ἡμῖν, οἱ ὅποιοι ἐπὶ δεκάδας ἐνιαυτῶν ἤμεθα ὑπὸ τῆς πολιτείας τεταγμένοι ἐπὶ τὴν πνευματικὴν μὲν τῶν τέκνων τῆς πατρίδος, ἡμεῖς ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ὁποίων ἐξήλθον καὶ ἐγένοντο τοσοῦτοι ἐπιστήμονες διακρινόμενοι ἐν τῇ πολιτείᾳ; δυοῖν ὁἴτερον ἢ ἔπρεπε νὰ σιγήσωμεν καὶ διὰ τῆς σιγῆς κυρώσωμεν τὰ κατὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν διδασκάντων καὶ διδασκόντων λεγόμενα ἢ νὰ ἀναιρέσωμεν τὰ ρηθέντα καὶ δείξωμεν διὰ τίνων δύνανται τελεσφορώτερον νὰ ἐπανορθωθῶσι τὰ ὑπάρχοντα τυχὸν κακὰ. Προὔτιμήσαμεν τὸ δεύτερον.

Ἀπὸ πολλοῦ καὶ ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν, κ. βουλευταί, εἶδετε καὶ ἠκούσατε βαλλόμενα τοσαῦτα βέλη κατὰ πάντων τῶν παιδευτηρίων τῆς Ἑλλάδος συλλήβδην καὶ ἐνὸς ἐκάστου ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου μέχρι τοῦ κατωτάτου γραμματοδιδασκαλείου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀρσακείου μέχρι τοῦ ἐσχάτου σχολείου τῶν θηλέων, κατὰ πάντων τῶν διδασκάντων καὶ διδασκόντων, ζώντων καὶ τεθνεώτων, ἀρρένων καὶ θηλέων, καθόλου καὶ ὀνομαστί, ὥστε ἂν μὴ ἐζῶμεν πάντες ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καὶ ἐγιγνώσκωμεν κάλλιον ἐκείνων τὰ τελούμενα, ἠθέλωμεν πιστεύσῃ ὅτι φοβερὸν σκότος καλύπτει σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν, τὸ ὅποιον χάριτι θεῆς ἀνεφάνησαν νὰ φωτίσωσι δύο, ὅτι οὐδὲν ἐν τῇ ἔθνει ὑγιῆς καὶ ἐπομένως καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα, ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἀσχοληθέντες καὶ ζῶντες εἶνε ἀξιοὶ τούτῳ ἀχίοντος ἀγχιόνης, οἱ δὲ θανόντες ἀξιοὶ ἐξορύξεως καὶ ἐκρίψεως ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας. Ταῦτα δὲ λέγουσι δυστυχῶς ἄνδρες τεταγμένοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπὶ τὴν παιδαγωγικὴν μὲν τῶν νέων! Ἡμεῖς ὅμως ζῶντες ἐν αὐτῇ τῇ τόπῳ καὶ γινώσκοντες μετ' ἀκριβείας

¹ Ὁ καθηγητὴς τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῇ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ κ. Ἰ. Παναζίδης καὶ ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων κ. Χαρίσης Παπαμάρκου.

νὰ πιστώσωμεν τὸ πρᾶγμα ἰσχυρίζομεθα ὅτι τὰ ρηθέντα πάντα πόρρω ἀπέχουσι τῆς ἀληθείας καὶ δοξάζομεν ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις πολλὰ παρήγαγε τὰ ἀγαθὰ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ὡς μαρτυρεῖ ἡ πολυπληθὴς χορεία τῶν ὄντως πεπαιδευμένων ἐν παντὶ τόπῳ, καὶ ὅτι ὑπάρχουσιν ἀληθῶς ἀτέλειαί τινες δυνάμεναι νὰ διορθωθῶσιν, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐργασθῶμεν συνετῶς καὶ οὐχὶ διὰ πομπῶδους ὑβρεολογίου καὶ ὀρμητοῦ φράσεων καὶ λέξεων σπανιζουσῶν.

Οἱ δύο τῶν νομοσχεδίων ὑποστηρικταὶ πολλάκις εἶπον καὶ ἐπανελάβον διὰ φωνῆς διατόρου ὅτι τὰ τῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι εἶνε παγκάκιστα, διότι αὕτη λειτουργεῖ οὐχὶ Ἑλληνοπρεπῶς (!) καὶ διότι οὐδεὶς πλὴν ἐνὸς τὸ πολὺ δύο ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἔθνει παιδαγωγοί, οὕτω δὲ σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν ἐβυθίσθη ἐν τῷ πόντῳ τοῦ ἀπαιδαγωγῆται καὶ δύο μόνον ἐπέπλευσαν! σωτήριον καὶ τοῦτο. Ἄλλ' εἶνε ἀληθῆ τὰ ρήματα ταῦτα; ἀληθῶς δὲν ὑπάρχει Ἑλληνοπρεπῆς παιδεία; δύο μόνον εἶνε οἱ παιδαγωγοὶ μας; Ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ ἀμφιβάλλωμεν καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων βασιζόμενοι νὰ ἰσχυρισθῶμεν τὰντίθετα ὅλως. Καὶ πρῶτον ἂν παιδαγωγικὴν νοῶσι τὴν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ συστηματικῶς διδασκομένην, τότε μόνον ἐδῶ δύναμεθα νὰ δείξωμεν ἐκτὸς τῶν αὐτοκλήτων παιδαγωγῶν τέσσαρας ἄλλους ἐπιλέκτους παιδαγωγούς εἰδικῶς ἐν τῷ μαθήματι τούτῳ ἀσχοληθέντας ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ¹ καὶ ἀπόντας πολλοὺς ἄλλους ἀριστεῖς, ὥστε δὲν εἶνε ἀληθὲς οὐδαπῶσιν, κατὰ τὴν λέξιν τοῦ ἐτέρου, ὅτι δύο μόνον ἔχομεν ἐκ τῆς Ἑσπερίας παιδαγωγούς. Ἄλλ' ἴσως δὲν νοοῦσι τοιούτους τοὺς παιδαγωγούς ἀλλ' ἄλλοίους καὶ οἷους διετύπωσε τούτους ὁ ἕτερος τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν νομοσχεδίων. Ἐχομεν ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν τὸ πονημᾶτιον τοῦτο² ἐπιγεγραμμένον «περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς Ἑλληνίδος νεότητος», ἐν ᾧ, ἀποτελουμένῳ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ παιδαγωγικῶν φράσεων καὶ περικοπῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ συλλογεὺς ἀπειράκις ἀνακράζει ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ μόνων τῶν ἀρχαίων δύναται τις νὰ ἐκμάθῃ τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην, διότι πάντα τὰ παιδαγωγικὰ ζητήματα τυγχάνουσιν ἐξηρηυνημένα παρ' ἐκείνοις, πᾶσα δὲ ἀπὸ τῆς Ἑσπερίας εἰσκομιζομένη παιδαγωγία εἶνε «σαπρία, βιδελυρία, γέννημα τοῦδλων καὶ φευκτέα», οἱ δὲ ἐν ἐκείνῃ ἀσχολούμενοι ἀποκαλοῦνται «μυῖαι παμβιδελυραὶ ἐπὶ φραγκικῶν τιμῶν

¹ Σχορδέλην, Οἰκονόμου, Παπασωτηρίου, Μιχαλόπουλον.

² Χαρισίου Παπαμάρκου.

κενεβρείων επικαθήμενοι και απομυζῶντες πᾶν ὕλῳδες και σαπρῶν, οἱ δὲ και ἐλάχιστοι ἀφιστάρμενοι τῶν προγονικῶν διδασκάλων και θέλοντες νὰ ἀντλήσωσι παιδαγωγικά διδάγματα ἀπὸ ξένων, ὧν τοὺς ἐξοχωτέρους πάντας ὀνομάζει και παραγγέλλει νὰ σιγήσωσιν ἀπέναντι τοῦ Ὀμήρου, Ἀριστοτέλους, Πλάτωνος, Προδότου, Πλουτάρχου, Ξενοφῶντος, Θουκυδίδου, Πινδάρου, Λουκιανοῦ, Τραγικῶν κλπ. πάντων, οἱ τοιοῦτοι οὐδέ "Ἕλληνες δύνανται νὰ κληθῶσιν. "Ἄν αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ περιεχόμενα γινώσκαι αὐταὶ εἶνε ἀληθεῖς, τότε τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ρηθὲν ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχουσι παιδαγωγοὶ ἐκτὸς δύο σημαίνει ὅτι ἐν Ἑλλάδι δύο μόνον ἠσχολήθησαν ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἀρχαίων, πάντες δὲ οἱ ἄλλοι και ζῶντες και τεθνεῶτες οὐχί· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ὅπως ξένον τῆς ἀληθείας, διότι πάντες γινώσκομεν ὅτι πολλοὶ τῶν διδασκάλων δεκάδας ὕλας ἐνιαυτῶν κατέτριψαν ἐν τῇ ἐνδελεχεῖ μελέτῃ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων και ἀδιαλείπτως ἐλούοντο ἐν τῇ Κασταλίᾳ και ἔπινον ἀπὸ τῆς Κασσιόδος ἀμιγῆ και ἀγνὰ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας νόματα. Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ παιδαγωγοὶ δὲν εἶνε εἰς και δύο ἀλλ' εἶνε τόσοι, ὅσοι ἠσχολήθησαν ἐν τῇ μελέτῃ και διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅποιοι ὑπάρχουσι πολλοὶ ἀντλήσαντες πᾶσαν γνῶσιν ἐκ πηγῆς ἀμιγῶς χωρὶς νὰ προσφύγωσιν εἰς ξένας πηγὰς. Ἀλλὰ μόνον ἐν τούτοις εὐρίσκονται λέγοντες ἀντίθετα τῆς ὑπ' αὐτῶν πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου συγγραφῆσιν; οὐχί, ἀλλὰ και ἐν πλείστοις ἄλλοις. Ἰκεῖ μὲν συνέγραψαν ὅτι Ἑλληνικὴ μόρφωσις και παιδείσις κτᾶται διὰ τῆς μελέτης και σπουδῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἐδῶ δὲ σήμερον εἰσήγαγον νέαν αἴρεσιν, ὅτι δηλαδὴ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς συνέγραψαν δι' ἀνδρας και πρὸς ἀνδρας πρέπει νὰ διδάσκωνται! (Ὅτι εἶνε ἀκατάληπτοι, οἱ δὲ παῖδες πρέπει νὰ διδάσκωνται μόνον τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν (νοσῶντες τὴν νεοελληνικὴν), τὸν γεροστάθην, τὰς Ὀρησκευτικὰς μελέτας, τὸ εὐαγγέλιον ἐν μεταφράσει κ. τ. τ. ὀνομαστὶ δὲ κατεδίκασαν τὸν Κρίτωνα και ἄλλους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τὸν Ξενοφῶντα ὅλον, μύθους Λίσωπου, Δημοσθένην, Πλούταρχον, Ἰσοκράτην και ἄλλους, μόνον δὲ ἀξία διδασκαλίας και πως ὠφέλιμα εὐρίσκουσι τὸ «περὶ ἀδολεσχίας» τοῦ Πλουτάρχου, ἐν παραφράσει, «πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο και ὀλίγα ἄλλα μικρὰ!!! Τούτο ἴσως νοεῖται κατ' αὐτοῦς Ἑλληνοπρεπῆς παιδείσις, τοῦτο λέγεται νέα παιδαγωγία, ὅτε βεβαίως δύο μόνον δύνανται νὰ εἶνε μυσταγωγοί. Και ὅμως ἂν ἐλαμβά-

νετε τὸν κόπον νὰ ἀναγνώσητε τὸ πονημάτιον τοῦτο¹ και τὸ ἕτερον τοῦτο παιδαγωγικὸν σύνταγμα² ἠθέλετε ἐκπλαγῆ ἀναγιγνώσκοντες ὅτι τὰ ὑπ' αὐτῶν προτεινόμενα διὰ τοὺς Ἑλληνοπαιδας ἀναγνωσματάρια πρέπει νὰ ἀποτελεσθῶσιν ἀπὸ μύθους Λίσωπειους κ.λ.π. ἀποδοκιμαζομένους νῦν και ἀδιδάκτους κρινομένους ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἐκ τούτων πάντων γίνεται δῆλον ὅτι ἡ νέα παιδαγωγία δὲν ἐσαφήνισεν ἀκόμη ὅποιαν νοεῖ Ἑλληνοπρεπῆ παιδείσιν, ὑπὲρ ἧς ἀορίστως κόπτεται!

Μεῖζονα ὅμως πάντων κόλαφον ἔλαβεν ὁ δυστυχῆς Ἰσοκράτης, ὅστις μετὰ αἰῶνας τρεῖς και εἰκοσιν ἐπεκλήθη ὑπὸ Ἑλλήνων ἀπομειωραμένος γέρον, ἀφ' οὐ οὐδὲν τις δύναται νὰ ὠφεληθῆ (!), ἡ δὲ πρὸς Δημόνικον σωζομένη παραίνεσις τούτου ὀνομάσθη μωρότατον και παιδαριῶδες αἰγυπτιακὸν συνορθόλυμα κοινοτάτων παραγγελμάτων και κατὰμυστον ἀντιχριστιανικῶν δοξασιῶν. Μεγάλῃ εὐλάβειαι ἀλλὰ τότε παραδοτέοι τῷ πυρὶ πάντες οἱ ἀρχαῖοι και πρὸ παντὸς ὁ Ὀμηρος, ἀφοῦ δὲν ἐφρόντισαν νὰ συγγράψωσι συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα θρησκείας πολὺ μεταγενέστερον αὐτῶν ἰδρυθείσης. Διήλομεν τὴν πρὸς Δημόνικον παραίνεσιν τὴν ἐσπέραν τῆς χθὲς και εὐρομεν ἐν αὐτῇ δύο ἀντιχριστιανικὰ ψεγάδια ταῦτα: «αἰσχροὺς τὸ νικᾶσθαι τῶν ἐχθρῶν ταῖς κακοποιίαις» και «τοὺς κακοὺς εὖ ποιῶν ὅμοια τοῖς τὰς ἄλλοτρίας κύνας σιτίζουσι πείσει». Ἀλλ' ἂν διὰ ταῦτα πρέπει νὰ καταδικασθῆ ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον, τότε τί πρέπει νὰ γείνωσι τόσοι ἱεραὶ βίβλοι περιέχουσαι βαρυτέρας ρήσεις; τί πρέπει νὰ γείνη αὐτὸ τὸ εὐαγγέλιον; μὴ ἐν τούτῳ ἐκτὸς τῶν ἄλλων δὲν περιέχονται οἱ κατὰ τῶν Γραμματέων και Φαρισαίων δεινοὶ ἐκεῖνοι ἀφορισμοί; μὴ δὲν περιέχεται ἐν τούτῳ ὅτι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ εὐρισκόμενος και ἰδὼν ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς Του ἐκάθησαν γραμματεῖς και Φαρισαῖοι ὑποκριταί, τὰ πάντα καπηλευόμενοι, μὴ ταῦτα ἰδὼν δὲν ἠγανάκτησε και λαβὼν ἐν ταῖς χερσὶ φραγγέλιον δὲν ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν ἐκείνους κακοὺς κακῶς λέγων ἐν ἀγανακτήσει «ἔξω, κατεργαριῖοι, ἐποιήσατε τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς Μου οἶκον ἐμπορίου;» Πολλῶν βεβαίως δεινότερα εἶναι ταῦτα και ἄλλα τῶν ἐν τῷ Ἰσοκράτει περιεχομένων, πλὴν δὲ τούτου πάντες γινώσκομεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διδάσκονται οὐχί ὡς δογματικὰ θεολογικὰ βιβλία, ὥστε

¹ Ἐγχειρίδιον Παπαμάρκου.

² Ἰ. Πανταζίδου παιδαγωγική.

νὰ ἀποκλεισθῶσι τῆς διδασκαλίας, οὐδὲ ἐρμηνεύονται ξηρῶς καὶ πρὸς βλάβην, τῆς ἐπικρατούσης ὀρθοκείας, τούναντίον μάλιστα ὁ ἐρμηνευτῆς λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τοιούτων δύναται νὰ δείξῃ τὴν ὀρθοσκευτικὴν πλάνην ἐκείνων. Ἄλλ' εἶνε ἀπομεμωραμμένος γέρων ὁ Ἰσοκράτης καὶ ἡ παραίνεσις αἰγυπτιακὸν συνονθύλευμα; Λυπηρὸν καὶ νὰ ἐκστομίζωμεν τοῦτο! Ἄλλ' ὁ οὕτως ἀποκαλούμενος εἶνε ὁ Πανελληνια δόγματα ἐκδηλώσας καὶ συστήσας τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ σύμπαντος, εἶνε πηγὴ ἀκένωτος σοφῶν διδασμάτων· ἀπὸ τούτου πλεῖστα δύναται νὰ ὠφεληθῶσι καὶ ἡγεμόνες, καὶ ἡγεμονόπαιδες, καὶ πολιτευόμενοι, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ πρὸ πάντων οἱ τῶν παιδαγωγῶν ἐπαγγελλόμενοι. Ἄγνοεῖτε ὅτι ὁ ἀπομεμωραμμένος ἐκεῖνος γέρων εἶχε τασαύτην φιλοπατρίαν, ὥστε μαθὼν τὴν ἥτταν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἀπεκαρτέρησε κατὰ ἀρχαίαν παράδοσιν; ἢ θεωρεῖτε μικρὸν τοῦτο; ἡμεῖς τούλάχιστον δοξάζομεν ὅτι ἡ τοιαύτη φιλοπατρία ἤρκει νὰ κατατάξῃ τοῦτον ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἀγίων καὶ ἐν τῇ προσκυνηταρίᾳ παντὸς πονουῦντος τὴν πατρίδα, οἱ δὲ παιδευόμενοι νὰ λάβωσι τὸ μέγιστον τῶν διδασμάτων πάντων. Ἀπὸ τούτου καὶ τῶν ὁμοίων τούτῳ ὀφείλομεν πάντες νὰ ἀντλῶμεν διδάγματα καὶ ὄχι νὰ περιφρονῶμεν πᾶν πάτριον, πρὸ τοῦ ὁποίου κλίνουσι γόνυ πάντες οἱ αἰῶνες καὶ ἀφ' οὗ ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν, ἀντὶ νὰ θέλωμεν νὰ ἐκφυλλίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ὀθνείων διδασμάτων. Μόνον τοιαύτη μελέτη καὶ διδασκαλία δύναται νὰ θεωρηθῇ Ἑλληνοπρεπής.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγομεν ὅτι τὰ ρηθέντα καὶ γραφέντα κατὰ πάντων τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀπέχουσι πλεῖστον τῆς ἀληθείας καὶ ἐρρήθησαν μόνον ἕνεκα ἰδιωτισμοῦ τοῦ ὕψους, ἵνα διὰ τούτων δείχθῶσι οἱ λέγοντες ταῦτα νεωτεριστὰ καὶ ἀνορθῶτα τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀδιαφοροῦντες ἂν τὰ λεγόμενα ταῦτα εἶνε ὅλως ἀντιφατικὰ πρὸς τὰ ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν περιεχόμενα, ἂν ταῦτα ἀντίκεινται τῇ παιδαγωγικῇ ἐπιστήμῃ.

Καὶ ταῦτα μὲν, κ. βουλευταί, εἶπομεν προεισαγωγικῶς, ἵνα ἀποκρούσωμεν διὰ βραχυτάτων τὴν κατὰ τῆς ἀρχαίας γλώσσης σφιδρὰν ἐπίθεσιν, καὶ ἵνα δείξωμεν ὅτι παλὺ ἀδίκως καὶ ἀτόπως ἐπετέθησαν κατὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἢ ἐν τοῖς πλείστοις ἀγνωστοῖς, ἵνα

διὰ τῶν δεινῶν κατὰ ταύτης κακολογιῶν δείξωσιν ὅτι μάχονται ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀναγεννήσεως, ἐνῶ περὶ παντὸς ἄλλου μάχονται μᾶλλον ἢ περὶ τούτου. Μετὰ δὲ τοῦτο προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐνώπιον ὑμῶν εὑρισκομένων δύο νομοσχεδίων πρὸς διαρρύθμισιν τῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Χωροῦμεν δὲ ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο πιστεύοντες ὅτι καὶ δυνάμεθα καὶ δικαιούμεθα νὰ κρίνωμεν ἀσφαλέστερον παντὸς ἄλλου, ὡς ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἀσχολούμενοι, δι' ὃ καὶ ἐκλήθημεν ὑφ' ὑμῶν, γινώσκοντες δ' ἀφ' ἑτέρου ὅτι πᾶν ἔργον ἀνθρώπινον δὲν φέρει ἀπόλυτον τελειότητος τύπον καὶ δύναται νὰ ἐλεγχθῇ, πλὴν τῶν δογμάτων τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ ἀλαθῆτος τοῦ Πάπα; Ἀποροῦμεν τῇ ἀληθείᾳ βλέποντες ὅτι οἱ τῶν νομοσχεδίων τούτων ὑποστηρικταὶ ὀργίζονται κατὰ παντὸς ἀντιφρονούντος καὶ ζητοῦσι διὰ τοῦ σαρώθρου νὰ ἐκρίψωσιν ἡμᾶς πάντας καὶ δείξωσιν ὅτι τὰ ἔργα τῶν εἶναι Πυθαγόρεια ἢ Παπικά.

Οὐδεὶς ποτε νόμος γεννᾶται αὐτομάτως καὶ ἀσκοπῶς, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ λόγος τις, ἔλλειψις τις, καὶ τὴν πλήρωσιν τοιαύτης ἀνάγκης νὰ ἐπιδιώκῃ σχεδιαζόμενός τις νόμος, ἄλλως συντελοῦμεν ἄνευ λόγου εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν νόμων καὶ χωροῦμεν οὕτως ἐπὶ τὴν ἀνομίαν ἢ ἀντινομίαν. Τοιαύτη τις ἀνάγκη καὶ ἔλλειψις βεβαίως ὑπηγόρευσε τὸν σχεδιασμὸν τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων καθόλου καὶ τῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἰδίᾳ, ἀνάγκη ἐπιείγουσα καὶ ἔλλειψις μεγίστη, ἀλλὰ τίνες αὐταί, δι' ἃς τοσοῦτος ἐγένετο πάταγος καὶ τοσοῦτον προὑποδηλοῦται ἀγαθόν; Ἐξετάζοντες τὰ πρὸ ὑμῶν κείμενα ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια καὶ τὰς συνοδευούσας ταῦτα ἐκθέσεις, ὧν τινες εἶνε συντεταγμέναι μετὰ πολλῆς τῆς παιδαγωγικῆς ἀβρότητας, ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἢ λαυθάνοντα τὰ τε αἰτία καὶ τὰ αἰτιατὰ, εἴτε τὰ μέσα δι' ὧν ἐκεῖνα κερνοῦνται. Καθολικὴ ἀνάγκη ἐξ ἧς ἐγένοντο τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια εἶνε μία καὶ μόνη, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ἐν Ἑλλάδι νοσεῖ νόσον δεινὴν καὶ ἀνίατον τοσοῦτον, ὥστε δεινὴ ἀμαθείας ἀγλῦς καλύπτει τὸ πᾶν, τὰ δὲ προκείμενα νομοσχέδια εἶνε ἡ πανάκεια καὶ ὁ μέγας λαμπτήρ ὁ καὶ τὸ πυκνότερον διαλύων σκότος. Ἐὐδαιμονία ἀληθῶς μεγίστη, ἂν τοιαῦται νόσοι ἠδύναντο νὰ θεραπευθῶσι τόσον εὐχερῶς δι' ὀλίγων νομοσχεδίων! Πανελλήνιος χαρὰ, ἂν τὸ βαθὺ τῆς ἀμαθείας σκότος διελύετο διὰ ἑκατοστῆος τινὸς ἄρθρων! Φρονοῦμεν ὅμως ἡμεῖς ὅτι ταῦτα δὲν εἶνε τόσον εὐχερῆ οὐδὲ τόσον ἐπιτυχῆ ὅσον ὑποτίθεται. Ἀλλὰ

καὶ ταῦτα φροναῦντες ἐκ προκαταβολῆς δὲν ὁδὸν ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἔρευναν τοῦ ὄλου, τοῦτο καὶ χρόνου μακροῦ δεῖται καὶ κόπου πολλοῦ, οὔτε ἂν τὸ Ἀρσάκειον ἐδέχθη ὀλέθριον τῷ ἔθνει, ὡς ἐλέχθη ἐν ταῦθα¹ κατὰ μαρτυρίας ἐπισκόπων καὶ κληρικών ἐπιτροπειῶν ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι, οὔτε ὅτι οὐδεμία συστηματικὴ καὶ κανονικὴ παιδεύσις ὑπῆρξεν ἐν τῷ ἔθνει κατὰ τὸν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως χρόνον, οὔτε ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον δὲν λειτουργεῖ συμφώνως τῷ ἑαυτοῦ προορισμῷ, διότι ταῦτα πάντα ἀναιροῦνται ἀφ' ἑαυτῶν ὡς διαρρήδην ἀντικείμενα τῇ ἀληθείᾳ, διότι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας ἐκάστου παιδευτηρίου δὲν ἐξελέγχονται διὰ μαρτυριῶν μεμονωμένων καὶ ἀπισθάνων ἀπέναντι γεγονότων ἀναμφισβητήτων, διότι καὶ συστηματικὴ παιδεύσις ὑπῆρξε καὶ κατὰ κανόνας ἐχώρησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀδιάφορον ἂν διεστράφη ἐν τῷ μεταξύ, καὶ διότι δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ ἀναλάβωμεν τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἀνωτάτου παιδευτηρίου καὶ τοῦ ἀρσακείου, ὅτε παρίστανται δύο καθήγηται ἐνώπιον ὑμῶν, ὧν ὁ μὲν εἰς πρότερον ἐπὶ τριετίαν ὁ δ' ἕτερος νῦν ὑπῆρξαν σύμβουλοι τῆς φιλεκπαιδευτικῆς ἐταιρίας. Διὰ ταῦτα σήμερον ὁδὸν ἐξετάσωμεν διὰ βραχυτάτων κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἐν γραμμαῖς γενικαῖς τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν μέσῃ ἐκπαίδευσιν, σκοποῦντες νὰ ἐλέγξωμεν ἐκάστην τῶν διατάξεων ἐν ὑποβληθῆσομένῃ ἐκθέσει τῶν γνωμῶν τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου.

Ἐν τῇ προτασομένῃ τῶν δύο περὶ τῆς μέσης ἐκπαίδευσιν νομοσχεδίων αἰτιολογικῇ ἐκθέσει ἐκτίθενται τὰ αἴτια τῆς κακῆς ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαίδευσιν καταστάσεως, ἐπὶ τῆς κοινῆς στηριζόμενα ὁμολογίας, ἐν ταύτῃ δὲ καὶ ἐν τοῖς παραρτηροῦσι σχεδίοις νόμου τὰ πρὸς Θεραπείαν τοῦ κακοῦ λαμβανόμενα μέσα, δι' ὧν εἰκάζεται ἡ διόρθωσις. Καὶ αἴτια μὲν ἀναγράφονται τάδε: α') ἔλλειψις ὁργανικῆς συνοχῆς καὶ ἐνότητος τῶν τῆς μέσης ἐκπαίδευσιν παιδευτηρίων, β') τὸ ἀπρακτὸν σύστημα τῆς ἐπιβλέψεως καὶ τοῦ ἐλέγχου τούτων, γ') ἡ ὑποδεστέρα τοῦ δέοντος περὶ τὸ ἔργον παρασκευὴ τῶν διδασκόντων, δ') ἡ ἀπώσαυν εὐτελής ἀμοιβὴ τῶν ἐπὶ τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῆς ἡμετέρας νεότητος τεταγμένων, ε') ἡ ἔλλειψις ἀληθοῦς εὐθύνης, πειθαρχικῶν ποινῶν καὶ κέντρου ἐγερτικοῦ ἀμιλλῆς καὶ φιλατιμίας πρὸς προκαπήν, ς') καὶ τελευταῖον ἡ τῆς τύχης τῶν διδα-

¹ Ὑπὸ τοῦ κ. Χαρισίου Παπαμάρκου.

σκόντων ἀστασία. Μέσα δὲ πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ καὶ δικαιολογικοὶ λόγοι προβάλλονται τὰ ἑξῆς: 1) κατάργησις τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, ἢ, ὡς λέγεται κατ' εὐφημισμὸν, μετάβασις τῶν μὲν δύο κατωτέρων τάξεων τούτων εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, τῆς δὲ τρίτης καὶ ἀνωτέρας εἰς τὸ γυμνάσιον· διότι τὸ μὲν ἀπέβησαν ἀκαρπα τὰ τοιαῦτα σχολεῖα, ἅτινα καὶ διορθούμενα ἔσονται ἀλυσιτελῆ, τὰ δὲ ἵνα εὐρυθῇ ἡ δημοτικὴ παιδεύσις, 2) προσθήκη εἰς τὸ γυμνάσιον ἑκτῆς τάξεως, ὅπου κριθῇ ἀναγκαῖον, τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἑλλιπῆ παρασκευὴν τῆς εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἀκαθέκτως ὀργώσεως ἀπὸ τινῶν δὲ ἐτῶν ἀκρίτως καὶ ἄθρόως εἰς αὐτὸ εἰσχωμαζούσης νεότητος, 3) μείωσις τῆς Λατινικῆς, διότι εἶνε νεκρὰ καὶ φθίνουσα, καὶ εἰσαγωγὴ ἀντ' αὐτῆς τῆς Γερμανικῆς, 4) αὐξήσις τοῦ μισθοῦ, 5) περιορισμὸς τῆς ἰδιωτικῆς ἐργασίας, 6) παροχὴ κέντρου ἀμιλλῆς, 7) ἐξασφάλισις τῆς θέσεως τῶν διδασκόντων διὰ τοῦ ἰδρυομένου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ἐπιθεωρητῶν, 8) τελεία διαγραφὴ τῆς ψυχολογίας καὶ λογικῆς, 9) ὑπολανόθησα τῶν ἰδιωτικῶν παιδευτηρίων κατάργησις.

Ταῦτα ἀναγράφονται αἴτια, ταῦτα φέρονται μέσα διορθώσεως, ἂν δὲ καὶ τὰ αἴτια ἦσαν ἐξευρημένα τὰ ἀληθῆ καὶ τὰ μέσα ἐλαμβάνοντο τὰ μᾶλλον λυσιτελῆ, βεβαίως ἠθέλομεν λογίζεσθαι εὐτυχεῖς καὶ τὰ τῆς ἐκπαίδευσιν διὰ δύο νομοσχεδίων ὁδὸν ἠνωροῦντο, οἱ δὲ προβάλλοντες ταῦτα ὁδὸν ἐκρίνοντο ὄντως ἄξιοι ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, δυστυχῶς ὁμῶς δὲν εὐρισκόμεθα ἐν τῇ εὐχαρίστῃ ταύτῃ θέσει, διότι ἐξ ἐπισταμένης μελέτης καὶ συζητήσεως ἐξηγάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἠστόχησαν ὕλως τοῦ ἐπιδιωκομένου ἀγαθοῦ σκοποῦ, ὅτε μὴ ἐξευρόντες τὰ ἀληθῆ αἴτια μὴδὲ τὰ ἀλυσιτελῆ Θεραπευτικὰ μέσα. Ἡμεῖς ὁμολογοῦντες ὅτι ἀληθῶς τὰ τῆς ἐκπαίδευσιν νοσοῦσι καὶ δεχόμενοι ὅτι ταχείας δέονται ἐπικουρίας καὶ μερίμνης ἰσχυρίζομεθα ὅτι ἄλλα ἢ τὰ ὑποδηλούμενα εἶνε τὰ πραγματικὰ τῆς κακοδαιμονίας αἴτια καὶ ὅτι ἄλλα πρέπει νὰ ληφθῶσι μέτρα ἢ τὰ προτεινόμενα, ἐὰν δὲ κατορθώσωμεν νὰ ἀποδείξωμεν τὸν ἰσχυρισμὸν ἡμῶν τοῦτον ἐνώπιον ὑμῶν καὶ πείσωμεν ὑμᾶς περὶ τούτου καὶ δι' ὑμῶν τὸ ὄλον νομοθετικὸν σῆμα, βεβαίως θέλομεν εὐχαριστηθῆ ὡς παρασχόντες μικρὰν τινα συμβολὴν πρὸς ἐν τούτῳ μέγα ἐγχείρημα.

Πρῶτον αἴτιον ἀναγράφεται «ἔλλειψις ἐνότητος καὶ συνοχῆς τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαίδευσιν». Ἐὐ αἴτιον τοῦτο εἶνε τὰ μάλι-

στα άδριστον και έκαστος δύναται νά νοήσῃ ὅπως ἂν θέλῃ τοῦτο, ἐξετάζοντες ὁμως ἐν ἀντιπαραβολῇ τὸ αἴτιον πρὸς τὸ λαμβανόμενον μέσον διορθώσεως, δηλαδή τὴν κατάργησιν και διάλυσιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων ἀνευρίσκομεν εὐλόγως ὅτι ἐνότητα και συνοχήν νοοῦσι τὴν ἐξωτερικήν, ἔλλειψιν δὲ τὴν εἰς δύο διαίρεσιν τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, εἰς ἑλληνικὸν δηλαδή σχολεῖον και γυμνάσιον, διὰ τοῦτο και ἐν ἀνθ' ἐνὸς ἰδρύουσι σχολεῖον, τὸ γυμνάσιον. Τοιαύτη δοξασία τῶν προβαλόντων ταῦτα εἶνε ὀρθή; ἐὰν τὰ τῆς μέσης ἐκπαίδευσως σχολεῖα εἶναι δύο ἢ και τρία, διαφόρων πάντοτε κύκλων μαθημάτων και βαθμίδων, δύναται τις νά εἴπῃ ὅτι ἀπὸ τῶν τοιούτων σχολείων ἐλλείπει ἐνότης και συνοχή; οὐδέποτε, οὐδαμῶς. Ἐὰν τὰ δύο σχολεῖα ἦσαν ὅλως ἀσχετα πρὸς ἀλληλα και ἀσύνητα, ὥστε τὸ ὑποδεέστερον νά μὴ συντελῇ ποσῶς εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ὑπερκειμένου, οὔτω δὲ κατηναλίσκετο ἐπὶ ματαίῳ χρόνος χρήσιμος τῇ ἀνωτέρῳ, ἠδύνατό τις νά ἐξενέγκῃ κρίσιν τοιαύτην, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου μόνον ἐξωτερικῶς εἶνε διηρημένα τὰ σχολεῖα ταῦτα, ἐσωτερικῶς δὲ κατὰ τοὺς ὀργανικοὺς νόμους ἀποτελοῦσιν ἐν ὅλον ὀργανικὸν κατὰ δύο βαθμίδας μιᾶς και τῆς αὐτῆς κλίμακος. Ἡ νεονομοθετημένη και κακανονισμένη ἐσωτερική και οὐσιώδης τῶν δύο σχολείων ἐνότης ἀληθῶς ἐχαλαρώθη και φαίνεται ἐκλιποῦσα, ἐκ τούτου δὲ ἐπήγασαν πολλὰ κακὰ ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαίδευσῃ, ἀλλὰ τὸ κακὸν τοῦτο δὲν κεῖται ἐν τῇ τοιαύτῃ συστάσει τῶν δύο τούτων σχολείων ἀλλὰ προήλθεν ἐξωθεν και ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς πολιτείας διὰ τῆς εἰσαγωγῆς διδασκάλων δυνάμεως ἀνίσου και ἐστερημένων τῶν ἀπαραιτήτων προσόντων τοῦ διδασκάλου. Ἐκ τούτων συνάγεται ἀριδῆλως ὅτι τὸ αἴτιον τοῦτο προήλθεν ἐκ πλάνης περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀληθείας και τὸ λαμβανόμενον μέτρον διορθώσεως διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολεῖου εἶνε πληρμελέστατον, ὡς δειχθήσεται κατωτέρω.

Τὸ δεύτερον αἴτιον, «τὸ ἀπρακτὸν σύστημα τῆς ἐπιβλέψεως και τοῦ ἐλέγχου», ἀνομολογοῦμεν και ἡμεῖς και θεωροῦμεν ὡς ἐν τῶν κυριωτέρων αἰτίων τῆς πληρμελείας ἐν τῇ ἐκπαίδευσῃ, και ἡμεῖς δὲ πάντες γινώσκετε, κύριοι, ὅτι και οἱ τελειότεροι ἐν παντὶ ἔργῳ ἐργάζεται ἀπαιτεῖται νά ἔχωσιν ἐπὶ κεφαλῆς ἐπιστάτην ἀγρυπνον. Ἐν πᾶσι τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι τὸ σύστημα τῆς ἐποπτείας και νόμου ἐπιθεωρήσεως τῶν παιδευτηρίων εἶνε τὸ πρῶτον και κύριον μέλημα, μόνον δὲ παρ' ἡμῶν ἐκρίθη τοῦτο ἀνωφελές και τὸ πᾶν ἐξήρ-

τήθη ἐκ τῆς εὐσυνειδίας τῶν ἐκασταχοῦ λειτουργῶν τῆς ἐκπαίδευσως και ἐκ τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἡμεῖς αὐτοὶ ἐκ πείρας μακρᾶς γινώσκομεν ὅτι οὐδεὶς οὐδέποτε ἐποπτεῖ τὴν ἐκπαίδευσιν και δύναται πᾶς τις ἀκινδύνως νά ἐκτελῇ τὸ ἀνατεθειμένον αὐτῷ καθήκον κατὰ τὸ δοκοῦν, ἐκ τούτου δὲ ἀπορον δύναται νά λογισθῇ πῶς ὑπάρχουσιν ἐν τῇ κράτει σχολεῖα. Ἐὴν Θεραπείαν δὲ τοῦ πασιδήλου τούτου κακοῦ ἐπιδιώκουσι διὰ τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ ἰδρυομένου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου και τῶν ὑπὸ τούτου ἐκπεμπομένων ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πολὺ χεῖρον τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος και ἀπρακτότερον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς περὶ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου.

Ἰ τρίτον αἴτιον λέγεται «ἡ ὑποδεεστέρα τοῦ δέοντος περὶ τὸ ἔργον παρασκευὴ τῶν διδασκόντων», τοῦτο δὲ ὅσῳ σπουδαιότατον εἶνε τόσον ὑβριστικώτατα ρίπτεται κατὰ πάντων τῶν διδασκόντων και διδασκόντων, τοὺς ὁποίους πάντας ἔκριναν ἀξίους θανάτου. Καὶ ἐν μὲν τοῖς νομοσχεδίοις οὔτω συντόμως και ἀορίστως λέγεται τοῦτο, παρὰ δὲ τῶν δύο ὑποστηρικτῶν τῶν δύο νομοσχεδίων ἐλέχθη κατ' ἐπιανάληψιν ἐνταῦθα ὅτι ἅπαν τὸ ἐν τοῖς γυμνασίοις προσωπικὸν εἶνε ὅλως ἀνεπιτήδειον και ἀκατάλληλον πρὸς τὸν ὀρισμένον σκοπόν. Ἀλλ' ἂν τοῦτο ἦτο και κατ' ἐλάχιστον ἀληθές, τὸ ὅποιον δὲν δύναται βεβαίως νά κυρώσωσιν οἱ ἀγνοοῦντες ὅλως τὰ γυμνάσια και τὸ ἐν αὐτοῖς προσωπικόν, τότε περιττοὶ πάντες οἱ νόμοι και τὰ γυμνάσια πάντα πρέπει νά διαλυθῶσι, μέχρις οὗ τὰ ἰδρυθησόμενα διδασκαλεῖα μας δώσωσι διδασκάλους, δυναμένους νά διδάξωσι και ἐν γυμνασίοις τελεσφορώτερον τῶν νῦν διδασκόντων, ὡς λέγουσι και ὡς νομοθετοῦσι. Ἀλλὰ περὶ τί νοεῖτε, κύριοι, ἀκαταρτίστους τοὺς διδασκόντας; περὶ τὸ θεωρητικὸν ἢ περὶ τὸ πρακτικόν; διότι δὲν μας τὸ εἶπετε. Γινώσκετε βεβαίως κάλλιον ἡμῶν, ἄτε κάτοχοι τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος και πᾶς ἐπιστήμων καθόλου και ἰδίᾳ ὁ μέλλων νά ἀναλάβῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν νέων, ἵνα ἀποβῇ ὀφέλιμος ἐν ὧ ἔργῳ ἐκλήθη, ἀνάγκη νά καταρτισθῇ θεωρητικῶς και πρακτικῶς, ἵνα οὕτως ἀρτίως κατέλθῃ ἐπὶ τὸ ἔργον, ἂν δὲ κατὰ τὸ ἕτερον τούτων εἶνε ἐλλιπής ἢ ὅλως ἀπαράσκευος, τότε βεβαίως ἡ ἐργασία αὐτοῦ ἔσται ἀνωφελής· διότι ἡ μὲν θεωρία συγκομίζει και ἀποταμιεύει τὴν ὕλην, ἡ δὲ πράξις καθοδηγεῖ πρὸς τὴν κατάλληλον τῆς ὕλης χρῆσιν, πρὸς πνευματικὴν αἰκοδομήν σχετικῶς τῷ ἔργῳ ἐκάστου. Ἐὴν ἀλήθειαν

ταύτην πάντες παραδέχονται και αὐτὴ ἡ παιδαγωγικὴ κυροῦ. Κατὰ τί λοιπὸν ἐκ τῶν δύο τούτων κρίνετε ἀκαταρτίστους τοὺς διδάσκοντας; περὶ τὸ θεωρητικόν; τότε ὑβρίζετε τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου, ὡς μὴ παρασκευάζουσαν προσηκόντως τοὺς μέλλοντας διδασκάλους, ὑβρίζετε ὑμᾶς αὐτούς, διότι καθηγῆται ὄντες¹ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ παιδευτηρίῳ οὐδὲν κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν σας πράττετε πρὸς κατάρτισιν τῶν διδασκόντων. Ἀλλὰ τοῦτο ἡμεῖς δὲν δεχόμεθα και πρὸς τιμὴν ὑμῶν, διότι ἐξ ὅσων γινώσκουμεν ἐκ τῶν χρόνων ἡμῶν ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία ἐγένετο πλήρης και αἱ ἐξετάσεις διεξήγοντο μετὰ πολλῆς τῆς αὐστηρότητος, πιστεύομεν δὲ ὅτι και μεθ' ἡμᾶς δὲν μετεβλήθησαν τὰ πράγματα ἢ κατὰ ἓν μόνον, ὅτι πλεῖστα μαθήματα και σπουδαιότατα ἢ ὅλως ἔμειναν ἀδίδακτα ἢ, ἂν διδάσκονται, διδάσκονται μετὰ πολλῆς τῆς φειδοῦς, ἀλλ' ἐν τούτῳ οὐδεὶς δύναται νὰ ψέξῃ δικαίως τοὺς παιδευομένους ἐκεῖ ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας και τοὺς ἀδιαφοροῦντας περὶ τὴν ἀνωτάτην παιδευσιν και δοξάζοντας ὅτι αὐτοφύως δύνανται νὰ γεννηθῶσι διδάσκαλοι. Διὰ ταῦτα πιστεύομεν ὅτι οὐδαμῶς νοεῖτε θεωρητικῶς ἀκαταρτίστους τοὺς ἐκ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου πτυχιούχους, ἀλλως εἴχετε καθῆκον πρὶν ἀναγράψητε τὴν μορφήν ταύτην νὰ ἀξιώσητε τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ ἐκεῖ. Ἴσως νοεῖτε θεωρητικῶς ἀκαταρτίστους τοὺς ἐκ ξένων πανεπιστημίων ἐρχομένους, ὧν τινες ἐντὸς βραχυτάτου ἐνλίπτε χρόνου ἔτυχον, δι' ὧν γινώσκετε τρόπων, πτυχίου δυνάμει και διατριβῆς τίνος, πολλάκις ξένης, in absentia ἢ honoris causa, τὰ τοιαῦτα δὲ πτυχία εἶνε ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ κατώτερα τῶν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου παρεχομένων, τότε ὑμῶς δείκνυσθε ὅλως ἀπρονόητοι, διότι ὄχι μόνον ἀφήκατε τὴν οὐρανὸν ταύτην ἀνοικτὴν ἀπὸ τῶν ἀνω μέχρι τῶν κάτω και τοὺς τοιούτους ἐθεωρήσατε ἴσους πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ ἡμετέρου, ἀλλὰ και ἐν τισιν ἐκρίνατε ὑπερτέρους, διότι ὑποτίθεται ὅτι γινώσκουσι ξένην γλῶσσαν, ἵνα ἴσως χρησιμεύσωσιν ὡς διερμηνεῖς. Ἐκ τούτων κρίνομεν ὅτι τοὺς διδάσκοντας ἀπεκαλέσατε ἀκαταρτίστους οὐχὶ κατὰ τὸ θεωρητικόν, τὴν γνώμην μας δὲ ταύτην κυροῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ δι' ἄλλων διατάξεων, ἐξ ὧν κατὰδηλον γίνεται ὅτι τὸ ἔργον και τὴν ἀξίαν τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις καθηγῆτων και γυμνασιαρχῶν ἐξελάθετε ὡς κοινὸν και τυχαῖον ὅλως, διὸ και ἀφόβως και ἀπαθῶς και ἐγράψατε ἐν τοῖς νομοσχεδίοις σας και εἶπετε ἐν-

¹ Ἰ. Πανταζίδης.

ταῦθα ὅτι οἱ νέοι δημοδιδάσκαλοι σας διὰ τῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας και τῶν θαυματουργῶν προαγωγικῶν και προβιβαστικῶν ἐξετάσεων σας δύνανται νὰ γείνωσι καθηγῆται ἐν διδασκαλίοις και ἐκεῖθεν καθηγῆται ἐν γυμνασίοις και γυμνασιάρχαι! και τοῦτο μόνον διὰ τῶν ἐξετάσεων σας και τῆς παιδαγωγικῆς ἐμπνεύσεως! Διὰ τὸν λόγον τοῦτον και ἐκακίσατε ἀσπλάγχχνως και ἀδοκίμους ἐκρίνατε τοὺς ἐν τοῖς γυμνασίοις και ἐν τῷ ἀρσκαλεῖῳ διδάσκοντας εἰπόντες ὅτι ἐναυάγησαν τὰ διδασκαλεῖα διότι καθηγῆται προσελαμβάνοντο ἐκ τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις συνήθων, μεθ' ὧν ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον συνεργάζεσθε! Διὰ τοῦτο εἶπατε ὅτι τὰ φυσικομαθηματικά ἐν τοῖς διδασκαλίοις δύνανται νὰ διδασθῶσιν εὐστοχώτερον ὑπὸ δημοδιδασκάλου ἢ ὑπὸ ἀνεγνωρισμένου ἐπιστήμονος! Ἐκ πάντων τούτων γίνεται δῆλον ὅτι αἱ τὰ νομοσχέδια ὑποστηρίξαντες περὶ οὐδενὸς ἢ περὶ ἐλαχίστου ποιοῦνται τὸν ἐν τῇ θεωρίᾳ κατάρτισιν τῶν διδασκόντων και νοοῦσιν ἀκατάρτιστον τὸ προσωπικὸν τῶν διδασκόντων ἐν τῇ πράξει. Ἐν τούτῳ συμφωνοῦμεν πληρέστατα και δοξάζομεν μάλιστα ὅτι θεωρία ἀνευ πράξεως ἀγεί εἰς ἀποτελέσματα ὀλέθρια ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, συνταράσσοντα τὴν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν και συνοχὴν και τὴν πλήρη και τελείαν ἐνότητα, ἀνευ τῶν ὁποίων οὐδὲν κατορθοῦται. Πρὸς πίστωσιν τῶν δοξασιῶν ἡμῶν τούτων διηγούμεθα ὑμῖν, κύριοι, συμβάν τι ἡμῖν πρὸ εἰκοσαετίας. Ἐπικιδεύθημεν και ἡμεῖς ἐν τῷ ἀνωτάτῳ παιδευτηρίῳ ἡμῶν και δόκιμοι κριθέντες θεωρητικῶς μετετοπίσθημεν δι' ἐνὸς Βασιλικοῦ διατάγματος ἀπὸ τοῦ ἐδράνου τοῦ φοιτητοῦ εἰς τὴν ἔδραν τοῦ καθηγῆτοῦ ἐν τῷ ἐν Κερκύρα γυμνασίῳ ἀνευ οὐδενὸς ἐφοδίου πρὸς τὴν πράξιν. Πρωτῶν δὲ τινὰ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1869 ἀνελθόντες ἐπὶ τῆς ἔδρας, ἵνα διδάξωμεν τὸν περὶ στεφάνου τοῦ Δημοσθένους, ἐπάθομεν δεινὸν ἔλιγγον και ἠγνοοῦμεν πόθεν νὰ κάμωμεν ἀρχὴν και ποῦ νὰ τελειώσωμεν, περὶ τίνος νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν και τί νὰ διδάξωμεν τοὺς προθύμως ἀναμείνοντας μαθητάς, τί λοιπὸν κάμνομεν; Ἐῴωμεν χαίρειν και Δημοσθένην και τὸν περὶ στεφάνου, πονηρὰ διαλογιζόμεθα και λέγομεν καθ' ἡμᾶς αὐτούς ὅτι ἐν πρὸς τοὺς ὀλιγώτερα ἡμῶν πάντως γινώσκοντας μαθητάς εἶπωμεν ἀκατάληπτα και γριφώδη, ὅσῳ μᾶλλον ἀκατανόητα εἶπωμεν τόσῳ πορώτεροι δειχθησόμεθα και θαυμαστοὶ παρὰ τοῖς μαθηταῖς. Εἰς ἔργον λοιπὸν, ὁ Λουκιανὸς εἰς ἐπικουρίαν, ὀλίγα ἀπταδήσουσιν, ἡμισογέτως, γρήρηρ' μιγδην, αὐδοπασσοῦν, οὐ-

δοπωστίων, πέριπερος και περπερεύομαι, περὶ ἀέρων και υδάτων, περὶ γλώσσης και διαλέκτων, περὶ Σοφοκλέους και Περικλέους, περὶ Μαραθωνομάχων και Τουρκομαχών» πάμπολλα περὶ ἄλλων και οὐδὲν περὶ τοῦ διδασκομένου, οὕτω δὲ περὶ ὥρας δύο ἐν φωνῇ διατόρῳ και στρογγύλῳ τῷ στόματι ἐλέγομεν, ἐλέγομεν και μόλις ὁ τῆς ἐξόδου κώδων διέκοψεν ἡμᾶς ἐν βόμβῳ τῶν ὠτων ἡμῶν και τῶν διδασκομένων, οἵτινες πολλὰ ἤκουσαν, οὐδὲν ἐνόησαν και διὰ τοῦτο ἐθαύμαζον ἐπὶ τῇ σοφῇ διδασκαλίᾳ! Κατεφύγομεν δηλαδὴ και ἡμεῖς ὀπισθεν τῶν λεξειδίων και φρασειδίων, ὅπως και ἄλλοι πολλοὶ και σοφοὶ ἄνδρες κρύπτονται πολλαχοῦ ὀπισθεν τῶν τοιούτων, ἵνα καταπλήξωσι τοὺς ἀκούοντας, ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων δὲν δύνανται νὰ κατορθώσωσι τοῦτο. Τὸ ἐμὸν πάθημα δὲν ἦτο οὔτε τὸ πρῶτον οὔτε τὸ τελευταῖον, πάντες οἱ μόνον θεωρητικῶς παιδευθέντες πάσχουσι τοῦτο και μόνον μετὰ καιρὸν και μελέτην πολλὴν κατορθοῦσιν ὅ,τι δύνανται μετὰ πολλοῦ τοῦ κόπου ἀλλὰ και μετὰ βλάβης τῶν παιδευομένων. Ἐκ τούτων δείκνυται και πάντες ἀνομολογοῦσιν ὅτι ἐν τῶν κυρίων αἰτίων τοῦ ἐλαττωματικοῦ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἶνε τὸ πρακτικῶς ἀκατάρτιστον τῶν διδασκόντων, τοῦτο βεβαίως δέχονται και οἱ ὑποστηρικταὶ τῶν νομοσχεδίων, ἀλλὰ και δεχόμενοι τοῦτο οὐδὲμίαν ἔλαβον πρόνοιαν πρὸς διόρθωσιν. Γίπτεται που ἐν τοῖς νομοσχεδίοις ὑπόσχεσις ὅτι νομοθετηθήσονται και περὶ τοῦ ἀνωτάτου παιδευτηρίου τὰ προσήκοντα, τὴν τοιαύτην ὅμως ὑπόσχεσιν ἡμεῖς τούλάχιστον κρίνομεν ἴσην τῇ μηδενί, διότι ποτὲ δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ὑπάρχον τὸ μὴ γενόμενον, ὅπερ πρὸ παντὸς ἔπρεπε νὰ προβληθῇ. Ἡμεῖς μετὰ θάρρους σὰς λέγομεν ὅτι ἂν θέλητε ὄντως νὰ διορθώσητε τὴν ἐκπαιδεύσιν ὀφείλετε νὰ προτάξητε τὴν διόρθωσιν και συμπλήρωσιν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὀφείλετε νὰ μὴ περιορίζησθε εἰς συμβουλὰς, πρὸς ἃς πάντες δυνάμεθα νὰ εἰμεθα σοφοί, ἀλλὰ και νὰ προβαίνητε εἰς ἔργα διορθοῦντες κατὰ τὸ δυνατόν τὸ παρὸν και προνοοῦντες περὶ τοῦ μέλλοντος, ἄλλως και ἡμεῖς ματαιοπονεῖτε και ἡ ἐκπαιδεύσις ἔσται ἐν τῷ μέλλοντι χείρων τῆς νῦν. Πῶς δὲ δύναται νὰ καταρτισθῇ κατὰ τὸ δυνατόν πρακτικῶς και χρησιμοποιηθῇ τὸ ὑπάρχον προσωπικόν, παρασκευασθῇ δὲ προσηκόντως τὸ μέλλον θὰ εἴπωμεν κατωτέρω ἐν τοῖς προταθησομένοις ὑφ' ἡμῶν μέτραις πρὸς διόρθωσιν.

Περὶ δὲ τοῦ τετάρτου αἰτίου, τῆς εὐτελοῦς μισθοδοσίας, οὐδὲν ἡ-

θέλομεν εἶπη ἐν ὑπηρεσίᾳ διατελοῦντες, νῦν ὅμως ὑποστηρίζομεν τὴν πραγματικὴν αὔξησιν τῆς μισθοδοσίας και λόγῳ τῶν πλεονασμάτων ἀναγκῶν και κυρίως ἵνα διὰ τούτου προσελκύσωμεν πολλοὺς και ἐκλεκτοὺς πρὸς τὸ ἄχαρι τοῦτο ἔργον και παρόσχωμεν ὕλικὰ μέσα πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀπαιτούμενων μέσων πρὸς τελείωσιν και τῆς ἐπιστήμης και τοῦ ἔργου. Ἄλλ' ὅμως τὸ αἶτιον τοῦτο ἀνεγράφη ἀπλῶς ὡς *primum desiderium*, διότι αἱ σχετικαὶ περὶ αὔξήσεως μισθοῦ διατάξεις, ὡς δειχθήσεται, πᾶν ἄλλο ἀποτέλεσμα φέρουσιν ἢ τοῦτο.

Τὸ πέμπτον αἶτιον, ἡ ἔλλειψις ἀληθοῦς εὐθύνης και ποιῶν, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σπουδαῖον κώλυμα τῆς ὀρθῆς λειτουργίας τῆς ἐκπαιδεύσεως· διότι και ἡ ἀνωτάτη τῶν ποιῶν, ἡ ἀπόλυσις, εἶνε ἀναγεγραμμένη πάντοτε και αἱ ποιναὶ δὲν εἶνε τὸ πρῶτον και κύριον μέσον, δι' οὗ θεραπεύονται τὰ ἄτοπα, ὡς και ὁ Θουκυδίδης λέγει περὶ τούτου, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ καταστῶσιν οἱ περὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀσχολούμενοι ἀνάξιοι και τοῦ ἐγκλήματος και τῆς ποινῆς, ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ὡς ὀρίζονται και ἐπιβέβηλλονται αἱ ποιναὶ πεποίθαμεν ὅτι ἔσονται πρόξενoi κακοῦ μᾶλλον ἢ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ παρεμβαλλόμενον κέντρον ἀμίλλης ἐξετασθήσεται μετ' οὐ πολὺ και δειχθήσεται ἀνυπαρκτον.

Ἐκτον και τελευταῖον αἶτιον τάσσεται ἡ τῆς θέσεως τῶν διδασκόντων ἀστασία. Τὸ κακὸν τοῦτο παρατηρεῖται κυρίως ἐν τῷ προσωπικῷ τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, ὅταν δὲ ταῦτα διὰ τῶν νομοσχεδίων διαλύωνται, ἦτο περιττὴ πᾶσα τοιούτου αἰτίου ἀναγραφή. Ἐν τῷ προσωπικῷ τῶν γυμνασίων εἴτε ἔνεκκ ἐλλείψεως προσωπικοῦ εἴτε και ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὸ ἔργον δὲν ὑπῆρξε σπουδαία ἀπτασία, ἐξ ἧς νὰ προκύψωσι κακὰ μέγιστα. Ἀλλὰ και ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶνε ἀληθὲς τὸ αἶτιον τοῦτο και ἄξιον νομοθετικῆς μερίμνης, πάλιν δὲν βλέπομεν ποῖα πρὸς ἄρσιν τοῦ αἰτίου ἐλήφθη πρόνοια· διότι τὰ λαμβανόμενα μέτρα ἡμεῖς τούλάχιστον κρίνομεν οὐχὶ σπουδαῖα, ὅταν βλέπωμεν ὅτι ταῦτα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, τὸ ὅποῖον ἐμμέσως και ἀνευθύτως διευθύνει ὁ ἐκάστοτε ὑπουργός.

Ταύτας τὰς βραχείας παρατηρήσεις, κύριοι, ἐκρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ὑποβάλωμεν ἐπὶ τῶν φερομένων αἰτίων τῆς κακοδαιμονίας τῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, δι' ὧν, ὡς πιστεύομεν, ἐπέισθητε ὅτι τὰ φερόμενα αἰτία δὲν εἶνε τὰ πραγματικὰ και οὐσιώδη, οὐδὲ δύναται ἐπο-

μένως ἢ τούτων ἄρσις νὰ ἐπενέγκῃ τὴν τοῦ κακοῦ διόρθωσιν· διότι τὸ κακὸν δὲν ἐξευρέθη καὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ θεραπευθῆ. Μετὰ τοῦτο ἐρχόμεθα ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν λαμβανόμενων μέτρων πρὸς διόρθωσιν καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἀποδείξωμεν δι' ὀλίγων ὅτι καὶ ἐν τούτοις δειχθήσονται ἄστοχα τὰ προβαλλόμενα νομοσχέδια.

Πρῶτον λαμβανόμενον μέτρον ἀφανῶς καὶ φανερῶς λεγόμενον εἶνε ἡ τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων κατάργησις, διότι ταῦτα καὶ ἄκαρπα ἐδείχθησαν καὶ διότι διορθούμενα ἔσονται ἀνωφελῆ. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶνε τὸ σπουδαιότερον πάντων τῶν προτεινομένων καὶ ἀνάγκη νὰ ἐνδιατριψώμεν ἐκτενέστερον. Τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον ἐδημιουργήθη κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους οὐχὶ ἄνευ σκοποῦ τινος καὶ λόγου, καὶ σκοπὸν μὲν εἶχε νὰ παρέχῃ εὐρυτέραν παιδείαν τῆς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ στενοτέραν δὲ τῆς ἐν τῇ γυμνασίῳ, λόγον δὲ νὰ παρέχῃ πολλαχοῦ τὰ μέσα τῆς τοιαύτης παιδείσεως. Κατὰ ταῦτα ἐπεδίωκε κατὰ τὴν γνώμην τῶν σοφῶν νομοθετῶν διπλοῦν τινα σκοπὸν, τὸ μὲν εὐρυτέραν τινα καὶ αὐτοτελῆ μάθησιν, τὸ δὲ προπαρασκευαστικὴν τῆς περαιτέρω σπουδῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ, ταῦτα δὲ ἐπλήρωσε τὴν ἀρχὴν καὶ ἐδείχθη ὠφελιμώτατον τῷ ἔθνει, διότι ἐκ τῶν τοιαύτων τελείων σχολείων ἐξήλθον πλείστοι χρησιμώτατοι δειχθέντες οὐ μόνον ἐν ταῖς τοπικαῖς ἀνάγκαις ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς καθολικαῖς, τὸ ὁποῖον πάντες ὑμεῖς γινώσκετε καὶ δύνασθε κάλλιον ἡμῶν νὰ μαρτυρήσητε. Ἴν ταῖς τοιοῦτοις σχολείοις παρεσκευάσθησαν καὶ δημοτικοὶ ἄρχοντες καὶ δημόσιοι ὑπὴρέται χρησιμώτατοι δειχθέντες τῷ ἔθνει καὶ κατὰ μικρὸν προαχθέντες καὶ ἀνελθόντες τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς δημοσίας λειτουργίας, βεβαίως δὲ οὐδέποτε ἠθέλομεν ἔχῃ τοὺς καρπούς τούτους, ἂν δὲν ὑπῆρχον τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, διότι τὰ γυμνάσια ἦσαν τότε λίαν ἀραιὰ καὶ δυσπρόσιτα. Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐδείχθησαν κατ' ἀρχὰς τὰ σχολεῖα ταῦτα, ὅτε καὶ ὀλίγα ἦσαν καὶ τὸ ἀπαιτούμενον μικρὸν προσωπικὸν ἐξευρίσκατο εὐχερῶς καὶ πάνυ κατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν ἦτο, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἤμως καὶ τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐκρίθησαν ὡς μέσα τοπικῶν θωπειῶν καὶ πολλαπλασιασθέντα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν ἀνάγκην διεστράφησαν καὶ κατεστράφησαν, διότι κατὰ τὸ πλείστον ἐστάλησαν ἐν τούτοις ἄνθρωποι ὅλως ἀπαράσκευοι καὶ ξένοι τοῦ τῆς διδασκαλίας ἔργου, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ καὶ παροιμιακὸν ἐγένετο ὅτι ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιδοθῆ εἰς ἔργον τι ὑψηλότερον γίνεται διδάσκαλος. Ἀποτελέσεια ἄμεσον τοῦ κακοῦ τούτου

ἦν ὁ τέλειος τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ἐλφχυλισμός, ὥστε διάρρηθῆν νὰ λέγηται σήμερον ὅτι τὰ σχολεῖα ταῦτα εἶνε περιττὰ καὶ ἀδιόρθωτα, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀληθὴς ἡ τοιαύτη κρίσις καὶ προέρχεται ἐκ τῆς μὴ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων. Διὰ ταῦτα φροναῦμεν ἀδιστακτικῶς ὅτι τὸ σχολεῖον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν πταίει, ἂν δὲν παράγῃ τοὺς ἀπαιτούμενους καρπούς, ἀλλὰ πταίομεν ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι τοιοῦτους ἀπεστείλαμεν ἐργάτας. Ἴδαν ἢ ἀμπελὸς τινος δὲν παράγῃ τὸν προσδοκώμενον καρπὸν ἕνεκα τῆς κακίας τῶν καλλιεργητῶν, οὓς ἡμεῖς ἀπεστείλαμεν, δὲν πταίει ἡ ἀμπελος ἀλλ' ἡμεῖς μὴ προνοήσαντες νὰ ἀποστείλωμεν τοὺς ἐπιτηδείους πρὸς κλάδουσιν καὶ σκαφήν καὶ διὰ τοῦτο λαμβάνομεν ἀντάξια τῆς μερίμνης ἡμῶν, ἀφροσύνη δὲ μεγίστη θὰ εἶνε νὰ καταλίπωμεν χέρσον τὴν ἀμπελον ταύτην, ἡ ὁποία ἄλλοτε διὰ καλῶν ἐργατῶν παρέσχεν ἡμῖν ἄφθονον καρπὸν, ἀνάγκη ἐπομένως νὰ μεριμνήσωμεν μόνον περὶ εὐρέσεως καλῶν ἐργατῶν. Ἐκ τῶν λόγων τούτων γίνεται κατάδηλον ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ σκοπιμώτατα ἰδρῦθη καὶ εὐστοχώτατα ἐλειτούργησε πολλοὺς παραγαγὸν τοὺς καρπούς, ἡ δὲ μετὰ ταῦτα ἀναφανείσα κατὰπτωσις ἀποδοτέα εἰς αἰτία ἐξωτερικά, τὰ ὁποῖα ἀνάγκη νὰ ἀρθῶσιν, ἵνα ἐπανέλθωμεν ἐκεῖ, ὅθεν ἐξετροχιάσθημεν. Ἐπομένως πληρμελέστατος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἄκαρπα ἐδείχθησαν ταῦτα καὶ ὅτι καὶ διορθούμενα εἰς οὐδὲν ἀγαθὸν συντελέσουσιν. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ λόγου τούτου ἔχομεν καὶ ἄλλους πολὺ σπουδαίους κατὰ τῆς καταργήσεως τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐπὶ τούτων ἐπικαλούμεθα τὴν προσοχὴν ὑμῶν.

Τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον εἶνε μὲν πῶς αὐτοτελές ἀλλὰ συντελεῖ συγχρόνως καὶ εἰς προπαρασκευὴν τῶν μελλόντων νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς εὐρυτέραν ἐν τῇ γυμνασίῳ παιδείαν, ἂν δὲ καταργήσωμεν τοῦτο περιορίζομεν καταφανῶς τὸν πρὸς τὴν μέσῃν ἐκπαιδεύσιν ἀπαιτούμενον χρόνον, ὅς πανταχοῦ γῆς εἶνε ὀκταετῆς μέχρι δεκαετοῦς, ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ εὐφυΐα καὶ εὐμάθεια εἶνε τόσο ὑπερτέρα τῶν ἄλλων, ὥστε δυνάμεθα ἡμεῖς ἐν χρόνῳ ὀλίγον ὑπερτέρῳ τοῦ ἡμίσεως νὰ περᾶνωμεν τὸ ἔργον τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ τοῦτο διαψεύδουσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὡστε ἐπιδιώκοντες τὴν διόρθωσιν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως κολοβόνομεν καὶ περιορίζομεν ταύτην, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἀποτελέσματα χείρονα τῶν νῦν καταδικαζομένων. Γινώσκομεν τί θὰ ἀντιτάξωσι τούτοις, τὸ εἶπον αὐτοὶ οἱ ὑποστηρικταί, ὅτι διὰ τῆς προσθήκης δύο τάξεων τῷ δημοτικῷ σχολείῳ οἱ παῖδες θὰ

μανθάνωσι πολὺ περισσότερα τῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ οὕτω θὰ ἔχωμεν τελειότερους ἐν τῷ γυμνασίῳ μαθητάς. Θαυμάζομεν τῇ ἀληθείᾳ ἐπὶ τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ καὶ ἀποροῦμεν πῶς τολμῶσι νὰ ἐκστομίζωσι τοιαῦτα ἐνώπιον ἀνδρῶν γιγνωσκόντων ἕκαστον τῶν σχολείων καὶ τὰ ἐν τούτοις διδασκόμενα! Ἐκαστον τῶν σχολείων πληροῦ ἴδιον σκοπὸν, τὸ δὲ δημοτικὸν εἶνε καὶ πρέπει νὰ εἶνε ὅλως ἀσχετον πρὸς τὴν μέσῃν ἐκπαίδευσιν, ἐπομένως ὅσον ἂν αὐξηθῇ τοῦτο κατὰ τὰς τάξεις καὶ κατὰ τὰ μαθήματα δὲν δύναται ποτὲ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν μέσῃν ἐκπαίδευσιν. Τὸ δὲ λεγόμενον ὅτι τὰ αὐτὰ κατὰ τὸ πλεῖστον μαθήματα διδάσκονται καὶ ἐν τῷ δημοτικῷ καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ δὲν εἶνε ἀληθὲς καὶ μόνον κατ' ὄνομα δύνανται νὰ ὁμοιάζωσιν ἕνια τῶν μαθημάτων, οὐσιαστικῶς ὅμως διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων καὶ δὲν δύνανται νὰ ὑποκαταστήσωσιν ἀλλήλα. Καὶ ἡ γεωγραφία, καὶ ἡ ἱστορία, καὶ τὰ ὀρησκευτικὰ καὶ ἄλλα μαθήματα διδάσκονται ἀληθῶς καὶ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἕνια δὲ καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἀλλ' ἐν διαφόρῳ μέτρῳ καὶ κύκλῳ διδάσκονται ἐν ἑκάστῳ σχολείῳ, καὶ ὅπως δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι περιττεύει ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν, τῶν ἑλληνικῶν, τῆς ἱστορίας, τῆς λογικῆς, τῆς ψυχολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, διότι διδάσκονται ἐν τῷ γυμνασίῳ, καθ' ὅμοιον καὶ μείζονα λόγον δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὀρθῶς κρίνων ὅτι τὰ ὁμώνυμα μαθήματα ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ καὶ τῷ ἑλληνικῷ εἶνε τὰ αὐτά. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ἐλλείπει ὅλως ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἡ ὁποία διδάσκεται ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ, οὕτω δὲ περιορίζεται καταφανῶς ὁ πρὸς σπουδὴν ταύτης ἀπαιτούμενος χρόνος. Δὲν κρίνομεν δὲ σπουδαῖον τὸν ἄλλον ἰσχυρισμὸν τῶν κ. ὑποστηρικτῶν ὅτι ἡ ἀρχαία γλῶσσα καὶ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐγένοντο δι' ἀνδρας, διότι τότε θὰ ὑπολάβωμεν ὅτι δὲν ἀναγνωρίζουσι τὰ παρὰ Πλάτωνι καὶ ἄλλοις παραγγέλματα περὶ ἀνατροφῆς τῶν νέων καὶ διότι οἱ Ἕλληνας συγγραφεῖς ἀνάγκη νὰ μελετῶνται ἐν ἀνδρική ἡλικίᾳ, ἵνα χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Δὲν ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι ἐν ταῖς δυσὶ κατωτέροις τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου δὲν διδάσκονται συγγραφεῖς ἀπρόσιτοι οὐδὲ ἀπαιτεῖται ἡ κατὰ βῆθος νόησις τοῦ περιεχομένου ἀλλ' ἀπλῶς ἐκδιδάσκονται οἱ τύποι καὶ συγκομίζεται καὶ ἀποταμιεύεται γλωσσικὴ ὕλη χρησιμεύουσα ἐν τῇ μέλλοντι, ἄνευ τῶν ὀφθαλμῶν ἀδύνατος πᾶσα πρόοδος, τοῦτο δὲ κατορθοῦται μετὰ μείζονος

ἐπιτυχίας ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ τῶν ἐννέα ἢ δέκα ἐτῶν, ὅτε ἡ μνήμη εἶνε ἰσχυροτάτη καὶ ἡ νοητικὴ αὐτενέργεια περιορισμένη, καὶ ἐν δὲ ἕτας ἂν ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης βεβαιότατα θέλομεν ἀποτύχη. Μετὰ βδελυγμίας ἀνέφερον τοὺς γλωσσικούς τύπους καὶ ἐνέπαιξαν γραμματικούς τινας κανόνας, ἀλλὰ διὰ τί τοῦτο; κρίνουσιν ἀνωφελεῖς τοὺς τύπους καὶ τοὺς γραμματικούς κανόνας; ἀλλὰ τότε διὰ τί τοὺς ἔμαθον καὶ ἀκολουθοῦσι καὶ ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ τῶν διδασκομένων; διὰ τί δὲν ζητοῦσι τὴν κατάργησιν πάντων τούτων; Ἡμεῖς ὅμως διαφωνοῦμεν πρὸς τούτους ἰσχυριζόμενοι ὅτι οἱ τύποι εἶνε ἀπαραίτητοι πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης, οὐδὲν δ' ἀληθὲς καὶ βᾶσιμος ἄλλος ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐν τῇ νεοελληνικῇ θὰ μάθωσιν οἱ παῖδες τὸ πλεῖστον τῶν τύπων τῆς ἀρχαίας, διότι καὶ ἂν ἔχη τύπους πολλοὺς ὁμοίους ἢ νέας πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ἔχει ὅμως τοσαύτας καθολικὰς καὶ τοπικὰς διαφορὰς ὥστε ἂν τις ἐπιχειρήσῃ διὰ τῶν τύπων τῆς νέας νὰ μάθῃ τοὺς τῆς ἀρχαίας βεβαίως θὰ πέσῃ εἰς λαβύρινθον ἀδιέξοδον καὶ οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ νὰ μάθῃ ἐκ τῶν ἀτελῶν τὰ τέλεια, ἐκ τῶν ἀκανονιστῶν τὰ κανονικά. Δῆλον ἐντεῦθεν ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἔχωμεν γυμνάσιον κλασικὸν ἂν μὴ πρὸ αὐτοῦ ἔχωμεν τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον εἴτε κεχωρισμένον εἴτε ὡς παράρτημα τούτου.

Ἀκούσατε τώρα, κύριοι, ἄλλον λόγον κατὰ τῆς καταργήσεως τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, οὗτος δὲ εἶνε καθαρὸς καὶ σαφὴς περιορισμὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως· διότι κατὰ τὰ μέχρι τοῦ νῦν ἰσχύοντα διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου παρεῖχτο μέση τις παιδείσις πανταχοῦ καὶ μάλιστα ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν δήμων, ὅπου πολὺ εὐχερῶς ἠδύναντο οἱ συνδημόται καὶ οἱ τῶν ὁμόρων δήμων νὰ ἀποστέλλωσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα διὰ μικρᾶς δαπάνης, οὕτω δὲ προέβαιεν ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις, ἂν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐλειτούργουν προσηκόντως, νῦν ὅμως καταργουμένων τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ τῶν γυμνασίων περιοριζόμενων κατὰ φυσικὸν λόγον ἐν ταῖς πόλεσι καθίσταται ἡ μέση παιδείσις ἀριστοκρατικὴ καὶ οἱ μικροῦ πληθυσμοῦ τόποι μένουσι μὲ τὰ γραμματεῖα, ἡμιημερήσια σχολεῖα κ.λ.π. ἐκεῖνα ἀτελεῖ, διότι καὶ τὰ τέλεια δημοτικὰ σχολεῖα περιορίζουσιν εἰς τόπους ὀλίγους· ἀλλ' εἶνε ὀρθὸν τοῦτο; εἶνε δίκαιον; ἀδιστακτικῶς λέγομεν ὄχι καὶ πεποθῶμεν ὅτι πάντες οἱ τοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωποι θὰ ἀποκρούσωσι τοιοῦτον τῆς ἐκπαιδεύσεως περιορισμὸν, παρέχοντες οὕτω μικρὸν ἀντάλλαγμα τῶν ποικίλων βαρῶν. Ἐν πᾶσιν ἐπιτρέπονται μονοπώλια, ἐν τῇ ἐκπαιδεύ-

σει ὅμως οὐχί, διότι ὁ λαὸς θὰ ἀποκρούσῃ τοῦτο διὰ τῆς ψήφου του. Δὲν εἶνε τοῦτο ἀδιάφορον, ὡς εἶπέ τις τῶν κυρίων βουλευτῶν, διότι γινώσκουμεν καὶ μετὰ θάρρους λέγομεν ὅτι ὁ λαὸς θὰ καταψηφίσῃ πάντα ὑποστηρίζοντα τὸν περιορισμὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως, οὐδὲ θὰ ἀνεχθῇ ὁ λαὸς τοιαύτην περὶ τὴν πνευματικὴν μὀρφωσιν ἀνισότητα.

Φέρομεν τρίτον λόγον τὸν τῆς ἀστοργίας καὶ ἀπανθρωπίας πρὸς τοὺς διδάσκοντας ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις. Τετρακόσιοι καὶ πλέον ἑλληνοδιδάσκαλοι ἀνεγνωρισμένοι δι' ἐξετάσεων ἀφοσιωθέντες ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ διὰ μιᾶς διατάξεως ρίπτονται εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἀπεφασίσασμεν νὰ μεταβάλωμεν τρόπον ζωῆς. Γινώσκουμεν πάντες ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι πρὸς οὐδὲν ἄλλο ἔργον δύνανται νὰ ἐπιδοθῶσι καὶ ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ ἐξ ἄλλων ἀναγκῶν, ἐπομένως ἢ ἀποπομπῇ τούτων ἰσοδυναμεῖ πρὸς θανατικὴν ποινήν. Ἄλλὰ τίς θὰ ἀποδεχθῇ τοιαύτην ἀπόφασιν; οὐδεὶς ποτὲ πιστεύομεν θὰ δειχθῇ τόσον ἄσπλαγχνος, ἀφοῦ τοιοῦτοι δὲν ὀφείλομεν νὰ δειχθῶμεν οὐδὲ πρὸς τὰ ὑπηρετήσαντα ἡμᾶς ἄλογα ὄντα. Πᾶς δεχόμενος τοιοῦτόν τι ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἀκαρδὸν ἐκεῖνον κύριον, ὃς τὸν ὑπηρετήσαντα καὶ ὑπηρετοῦντα τοῦτον ὡς θέλει, διότι ἠλλαξε τρόπον ζωῆς αὐτός, ἀνοίγει τὴν θύραν νύκτα τινὰ παγερὰν καὶ δι' ἐνὸς λακτίσματος τὸν ρίπτει γυμνὸν εἰς τὴν ὁδόν. Τοιαύτη δὲ πράξις πῶς δύναται νὰ ὀνομασθῇ δὲν θέλομεν νὰ εἴπωσεν, ἀποτροπιάζομεθα καὶ νὰ τὴν ἀναλογισθῶμεν. Ἄλλὰ τί ἔπταιμαν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι; οὐδὲν, διὰ τοῦτο ὀφείλομεν νὰ μὴ τοὺς θανατώσωμεν ἀλλὰ μικρὸν κατὰ μικρὸν νὰ τοὺς ἀπομακρύνωμεν τῆς ὑπηρεσίας δι' ἄλλων τελειότερων. Ἐξεπλάγημεν δ' ἀληθῶς ἐπὶ τῇ τόλμῃ τοῦ ἐτέρου¹ τῶν ὑποστηρικτῶν, ὃς εὕρισκε εὐλόγον τὸ παράπονον κατὰ τῆς τοιαύτης ἀστοργίας, ἐγέλασεν ἐπὶ τῇ ἀπλότητι ἡμῶν ὅτι δὲν ἀνεκαλύψαμεν τὴν ὑπὸ τούτου ληφθεῖσαν πρόνοιαν ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν ἑλληνοδιδασκάλων καὶ σὰς εἶπεν ὅτι δὲν ρίπτονται εἰς τοὺς δρόμους οἱ ἑλληνοδιδάσκαλοι, διότι οὗτος θὰ τοὺς χρησιμοποίησῃ ἐν τοῖς ἀνωτέροις παρθεναγωγείοις. Ταῦτα ἔλεγε καὶ διελάλει, ἔπειθε δὲ τοὺς ἀπείρους καὶ τοὺς θαυμαστάς, δυστυχῶς ὅμως δὲν εἶπεν ἀληθειαν οὐδὲ πωσοῦν, διότι ἐν τοῖς ἀνωτέροις παρθεναγωγείοις δύο μόνον διορίζονται ἄρρενες καθηγηταὶ καὶ οὗτοι ἀνάγκη νὰ φέρωσι πτυχίον τοῦ πανεπιστημίου, τοῦτο ρητῶς λέγεται καὶ ὁ ἀμφιβάλλων δύνα-

¹ Χαρ. Παπαμάργου

ται νὰ ἴδῃ καὶ θαυμάσῃ ἐπὶ τοῖς ρηθείσιν. Ἄλλὰ καὶ ἂν δὲν ἀπαιτηθῶσι τοιαῦτα προσόντα ἀπὸ τῶν καθηγητῶν ἐν τοῖς ἀνωτέροις παρθεναγωγείοις καὶ προσληφθῶσιν ἑλληνοδιδάσκαλοι, πάλιν δὲν θὰ χρειασθῶσι πλείονες τῶν τριάκοντα, διότι δεκαπέντε εἶνε τὰ ἀνώτερα παρθεναγωγεία. Ἐπέδειξαν ὅμως ἀμφοτέρω οἱ ὑποστηρικταὶ καὶ ἄλλον τρόπον διορθώσεως τοῦ κακοῦ ὅτι τούτους θὰ κατατάξωσιν ἐν τοῖς μονοτάξιοις διδασκαλείοις, ἵνα λάβωσι τὸ χρίσμα τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως. Θαυμάσιον τὸ εὔρημα ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον, διότι οἱ περισσότεροί τῶν ἑλληνοδιδασκάλων καὶ οἰκογενειάρχαι εἶνε καὶ ἡλικίαν φέρουσιν ὑπερτέραν τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς μαθητείαν ἐν τοῖς διδασκαλείοις. Ἐκ τούτων δὲ πάντων πείθονται πάντες ὅτι καταργουμένων τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, πάντες οἱ ἑλληνοδιδάσκαλοι ρίπτονται εἰς τοὺς δρόμους καὶ καταδικάζονται ἀστόργως ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς ἄδικον θάνατον.

Τελευταῖον δὲ φέρομεν τὸν σπουδαιότερον πάντων λόγον, ὃν ἠρύσθημεν ἐκ τῆς παιδαγωγικῆς, πρὸς ἣν καὶ ἡμεῖς ἠναγκάσθημεν νὰ καταφύγωμεν, διότι κατενόησαμεν ὅτι τὰ πάντα πρέπει νὰ τελῶνται σήμερον παιδαγωγικῶς καὶ ἀνάγκη νὰ γραφῇ ἐπὶ πάντων ἀμνητεῖς ἀπαιδαγώγητος εἰσὶτω». Ἔχομεν ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν τὴν γυμνασιακὴν παιδαγωγικὴν ταύτην πρὸ μηνῶν μόλις τυπωθεῖσαν καὶ περιέχουσαν πορίσματα ἐπιστημονικὰ πρὸς χρῆσιν πάντων ἐν γένει τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, γνησίαν, ἃτε φέρουσαν ἐν ἀρχῇ τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως κ. Ἰ. Πανταζίδου, καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ διευθυντοῦ τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου. Κατ' αὐτὴν τὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως σχολεῖα πρέπει νὰ εἶνε δύο, ὧν τὸ μὲν ὀνομάζεται ἱστοικόν τὸ δὲ γυμνάσιον¹. Συμφώνως πρὸς τὸν παιδαγωγικὸν τοῦτον κώδικα δὲν δύναμεθα νὰ καταργήσωμεν τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ ὁποῖον ἴσως μόνον διὰ παιδαγωγικοὺς λόγους δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἱστοικόν, ἵνα μὴ προσκρούωμεν τῇ παιδαγωγικῇ, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ὅλως ἀδιάφορον.

¹ Ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης ζητήσας νὰ ἀναίρῃσῃ τὸν ἰσχυρισμὸν ἡμῶν τοῦτον εἶπε τῇ 27 Ἰανουαρίου ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ του συνεγρᾶφη διὰ τὰ Γερμανικὰ γυμνάσια(!), ἐπομένως δὲν ἔχει ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν! Ἄλλὰ τότε πρὸς τί συνεγρᾶφη; ὡς ἱστορία ἀπλῆ; Ἰσχυρίσθη προσέτι ὅτι ἐν Γερμανίᾳ ὑπάρχουσι δύο σχολεῖα ἕνεκα τῆς διακρίσεως τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ τοῦτο ἀπεδείχθη ἀνακριθές.

Πιστεύομεν δὲ διὰ τοῦ λόγου τούτου νὰ ἔχωμεν συναρωγὸν καὶ αὐτὸν τὸν συγγραφέα καὶ νῦν ὑποστηρικτὴν τῶν νομοσχεδίων, διότι δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ἄρῃ τὸ κῦρος τῆς παιδαγωγικῆς καὶ καταστῆσῃ τὸ μετὰ μόχθου συντεταγμένον τοῦτο βιβλίον ἄχρηστον.

Ταῦτα ἀντιτάσσομεν κατὰ τῆς καταργήσεως τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, πεποιθᾶμεν δ' ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε ἀποχρῶντες, ἵνα μηδεμία γένηται σκέψις περὶ καταργήσεως. Δυνάμεθα νὰ βελτιώσωμεν ταῦτα ἐπὶ μὲν τοῦ παρόντος ἀνατιθέντες τὴν διεύθυνσιν τούτων εἰς ἐπιστήμονας κατὰ μικρὸν δὲ εἰσάγοντες καὶ ἐν ταῖς κατωτέροις τάξεσι τοιοῦτους, νὰ περιορίσωμεν τὴν μεγίστην πληθὺν τῶν ἀτελῶν συνιστῶντες μόνον πλήρη ἐν ἔδραις δήμων πολυπληθῶν, νὰ καταργήσωμεν ὅλους τοὺς βοηθοὺς καὶ τάξωμεν ταῦτα ὡς παραρτήματα τῶν γυμνασίων ἢ καὶ ὡς ἡμιτελῆ τοιαῦτα, πάντοτε ὅμως μετὰ τριῶν τάξεων. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἔχωμεν διάφορον γνώμην, ἐκτὸς ἂν ἀντὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἰδρῦσωμεν κατὰ τόπους πρακτικὰς ἢ καὶ εἰδικὰς σχολὰς κατὰ λόγον τῆς ἀνάγκης ἐκάστου τόπου καὶ οὕτω μὴ περιορίσωμεν τὴν παιδείαν εἰς τὰ κέντρα.

Ἡ προσθήκη ἑκτῆς τάξεως προβάλλουσι ὡς δεύτερον μέσον διορθώσεως καὶ διὰ τούτου δηλοῦσιν ὅτι τελειότεροι κατασταθήσονται οἱ ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἀπολυόμενοι καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἀπολυομένων περιορισθήσεται, ἵνα μὴ ἄθροια καὶ ἀκρίτως εἰσχωμῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἢ νεότης. Ἐκ τούτων βλέπετε, κ. βουλευταί, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν ἐπιτυχάνονται δύο σπουδαῖα πράγματα καὶ λύνονται εὐκολώτατα δύο καιριώτατα ζητήματα, τὸ τῆς ποιότητος καὶ τῆς πληθύος τῶν ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἀπολυομένων. Ταῦτα δὲ λέγοντες καὶ ὑπαγορεύοντες ὑποδηλοῦσιν ὅτι ἐν τῇ ἑκτῇ ταύτῃ τάξει, ὑπερτέρᾳ βεβαίως κατὰ ποιὸν τῆς νῦν τετάρτης, διδασκόμενοι μαθήματα ἀνώτερα τῶν νῦν διδασκομένων, δὲν μᾶς εἶπον ὅμως οἱ κύριοι καὶ τίνας θὰ διδάξωσι τὰ μαθήματα ταῦτα; διότι κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν γνώμην αὐτῶν τὸ νῦν ὑπάρχον ἐν ταῖς γυμνασίοις προσωπικὸν δὲν δύναται νὰ διδάξῃ ἐπαρκῶς τὰ νῦν διδασκόμενα ἐν ταῖς γυμνασίοις κατώτερα μαθήματα, ἐὰν δὲ ἀληθεύῃ ἡ γνώμη τούτων αὕτη, τότε τὰ τῆς ἑκτῆς τάξεως μαθήματα δὲν θὰ εἶνε δυνατόν νὰ διδασκῶσιν ὑπὸ τοῦ νῦν προσωπικοῦ ἢ θὰ διδασκῶσιν ἀτελέστερον ἢ ὅτι νῦν διδάσκονται τὰ κατώτερα, ἐπομένως ἡ λεγομένη προσθήκη ἑκτῆς τάξεως ἔσται ἐπιζημιωτάτη, διότι ἐν ταύτῃ κυρίως θὰ ἀποτυφλῶνται οἱ

νέοι ὑπὸ τῶν ὅλως ἀνικάνων, κατὰ τὴν κρίσιν τῶν κυρίων, διδασκάλων. Κατὰ ποιὸν λοιπὸν οὐδεμία ἐπελεύσεται μεταβολὴ καὶ κακῶς ὑπολογίζουσι οἱ ἄλλως ὑπολογίζοντες. Τὸ δὲ ποσὸν τῶν ἀπολυομένων δύναται ἴσως νὰ περιορίσῃ διὰ τοῦ μέτρου τούτου, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος περιορισμὸς εἶνε ὅλως ἀυθαίρετος καὶ ἀδικώτατος. Καὶ αὐθαίρετος μὲν εἶνε, διότι ἡ προσθήκη τῆς ἑκτῆς τάξεως καὶ ἡ διὰ ταύτης χορήγησις ἀπολυτηρίου πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἀφίνεται τῇ κρίσει τῶν ἐκάστοτε κυβερνώντων, ἀδικώτατος δὲ διότι ἡ προσθήκη αὕτη κατασταθήσεται προνομιακὴ καὶ δοθήσεται εὐνοομένοις τισὶ τόποις, ὅπως ἀποδίδονται καὶ ἄλλα ὠφελήματα κατὰ προτίμησιν προνομιακῆν, τὰ ὅποια ἀποφεύγομεν νὰ ὀνομάσωμεν, ἵνα μὴ σκανδαλίσωμεν τινά. Διὰ ταῦτα ἡμεῖς θεωροῦμεν ὀρθότερον, τὰ γυμνάσια πάντα νὰ εἶνε ὁμοίομορφα καὶ παρεκτικὰ ἴσων δικαιωμάτων.

Μετὰ τοῦτο φέρεται ὄντως νεωτερισμὸς μέγας πρὸς διόρθωσιν, τοῦτο δὲ εἶνε ἡ εὐφήμως λεγομένη μείωσις τῆς λατινικῆς καὶ ἡ ἀντ' αὐτῆς εἰσαγωγὴ τῆς Γερμανικῆς. Τοῦτο λίαν τεχνικῶς εἰσάγεται καὶ ἐπιβαίρως, διότι πάντες ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκμαθήσεως νεωτέρων γλωσσῶν χάριν τῶν μεγίστων σχέσεων πρὸς τὰ νέα ἔθνη, διὰ τοῦτο ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐνδιατρίψωμεν περισσότερον, ἵνα ἀποκρούσωμεν τὴν ἐκ μὴ ἀκριβοῦς ἐρεύνης τοῦ πράγματος παρατηρούμενην ἀποδοχὴν τῆς γνώμης ταύτης.

Τὴν Γερμανικὴν δυστυχῶς ἡμεῖς δὲν ἐμάθομεν, ἵνα ἐπενέγκωμεν κρίσιν περὶ τοῦ ποιοῦ ταύτης, πιστεύομεν ἀδιστακτικῶς ὅτι αὕτη, ὡς γλῶσσα ἔθνους σοφοῦ καὶ τοσοῦτον κρατοῦντος, περικλείει ὄντως ὀνησαυροῦς σπουδαιοτάτους, γιγνώσκομεν ὅμως ὅτι δὲν εἶνε καὶ γλῶσσα τόσοσιν εὐκόλος, ὥστε νὰ ἐκμάθῃ τις ταύτην ἐντὸς βραχείου χρονικοῦ διαστήματος. Πρὸς τὰς βιωτικὰς δὲ ἀνάγκας ἡμῶν βεβαίως εἶνε καὶ αὕτη χρησιμωτάτη καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἔξεναι νεώτεραι γλῶσσαι, μεθ' ὧν τὸ ἑλληνικὸν διατελεῖ εἰς διηνεκὴ ἐπικοινωνίαν καὶ ἐπιστημονικὴν καὶ βιομηχανικὴν. Ὡστε κατ' ἀρχὴν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ αὕτη ἡ γλῶσσα καὶ ἄλλαι, ὡς ἡ Ἀγγλικὴ καὶ Ἰταλικὴ, εἶνε χρησιμώταται. Ζήτημα μόνον εἶνε ἂν θὰ μάθωμεν τὰς γλώσσας ταύτας. Τὸ γυμνάσιον δὲν εἶνε ἴδρυμα σκοποῦν τὴν διδασκαλίαν γλωσσῶν οὐδὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἔχομεν χρόνον ἀδιάθετον ἵνα τοῦτον χρησιμοποιήσωμεν πρὸς ἐκμάθησιν γλωσσῶν, διότι μόλις ὁ ὑπάρχων χρόνος δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν οὐσιωδῶν μα-

θημάτων. Τὸ φερόμενον δ' ἐπιχείρημα ὅτι ἀντὶ τῆς πενήτης καὶ γοι-
 ρούσης Λατινικῆς περιοριζομένης δυνάμεθα νὰ διδάξωμεν τὴν Γερμα-
 νικὴν, εἶνε μᾶλλον λόγος καὶ λόγος μάλιστα κενός, ἂν ἐπιτρέπῃται
 ἡμῖν ἢ ἔκφρασις αὕτη, παρὰ πρᾶγμα σπουδαῖον, τοῦτο δὲ κατάδηλον
 γίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς. Τὰ γερμανικὰ θὰ διδάσκωνται ἐν ταῖς τρισὶν
 ἀνωτέραις τάξεσι τῶν γυμνασίων, ὅταν ἔχωσι τάξεις ἕξ, δὲν δύναται
 δὲ νὰ ἀναλογηθῆ χρόνος μείζων τῶν τριῶν καθ' ἑβδομάδα ὥρων ἢ τῶν
 δώδεκα κατὰ μῆνα, ἢ τῶν ὀγδοήκοντα κατ' ἔτος, ἢ τῶν διακοσίων
 τεσσαράκοντα τὸ πολὺ ὥρων κατὰ τριετίαν, ἀλλ' ἐντὸς τόσου χρονι-
 κοῦ διαστήματος δύναται νὰ διδαχθῇ μία γλῶσσα καὶ μάλιστα ἡ
 Γερμανικὴ; Τὸ πιστεύετε τοῦτο ὑμεῖς κύριοι; ἡμεῖς οὐδέποτε τὸ πι-
 στεύομεν, οὐδὲ ἐὰν τὸ εἶπητε. Ἄν τοῦτο ἦτο δυνατόν, πιστεύσατε ὅτι
 πλεῖστοι καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐν τῷ χρόνῳ μάλιστα τούτῳ τῆς ἀργίας ἤ-
 θελον μάθη καὶ τὴν Γερμανικὴν καὶ ἄλλην γλῶσσαν. Δυστυχῶς ὅμως
 δὲν εἶνε δυνατόν καὶ ἐπομένως ἡ γερμανικὴ εἰσάγεται διὰ νὰ εἰσαχθῇ
 ἀνευ ἐλπίδος τινὸς τῆς στοιχειώδους ἐκμάθησεως. Ἴσως θὰ εἶπητε ὅτι
 δὲν ἐπιδιώκεται ἡ πλήρης τῆς γλώσσης ταύτης ἐκμάθησις ἀλλὰ στοι-
 χειώδη τινα, ἀλλὰ τότε τί κάμνομεν; νοοῦμεν ὅτι παίζομεν ἐν οὐ
 παικτοῖς καὶ πειραματιζόμεθα ἐν σπουδαῖσι ἐπιστημονικοῖς ἔργοις;
 Παιδικὰ καὶ πειράματα δὲν ἐπιτρέπονται ἐν ἔργοις τοιούτοις. Καὶ πρὸς
 τί γίνονται τὰ πειράματα ταῦτα; ἵνα περιορισθῇ ἢ μᾶλλον διαγραφῇ
 ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἡ Λατινικὴ, ἀλλ' εἶνε τοῦτο ὀρθόν; οὐδέποτε οὐ-
 δαμῶς λέγομεν ἡμεῖς, διότι διὰ τούτων καταστρέφεται ὁ τῶν κλασι-
 κῶν γυμνασίων σκοπός, ἐν οἷς ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ διδάσκῃται καὶ
 ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Λατινικὴ, διότι ἀμφότεραι συμβάλλονται πρὸς τὴν
 μόρφωσιν καὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν μελλόντων νὰ σπουδάσωσιν εὐρύ-
 τερον ἐν ἀνωτέροις παιδευτηρίοις. Ἡ σπουδὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης
 δὲν γίνεται ἐκ πλάνης ὅτι αὕτη εἶνε ζωσα οὐδὲ ἐν γνώσει ὅτι αὕτη
 φθίνει. Ἡ λατινικὴ σπουδάζεται ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς
 τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ θεωρητικῷ καὶ πρακτικῷ βίῳ, ὁ δ'
 ἐναντίαν τούτου ἔχων γνώμην ἢ δὲν ἠρεύνησεν ἐπαρκῶς τὸν σκοπὸν ἢ
 κρίνει οὐχὶ ὀρθῶς. Τίνας θησαυροὺς περιέχει ἡ Λατινικὴ εἶνε ὅλως
 περιττὸν νὰ εἴπωμεν, διότι πάντες γινώσχετε, ὅτι συντελεῖ αὕτη εἰς
 τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι τὰ μέγιστα ἐπικουρεῖ
 εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν εἶνε κατάδηλον. Μὴ θέλω-
 μεν λοιπὸν διὰ τοιούτων νεωτερισμῶν νὰ καταστήσωμεν ἑτερόζυγα

τὴν γυμνασιακὴν παιδείαν, ὅταν μάλιστα γινώσκωμεν ὅτι καὶ ἡ ἐν
 εὐρωπαϊκοῖς πανεπιστημίοις εἰσαγωγὴ πολλαχοῦ ἀπαιτεῖ τὴν γνώσιν
 τῆς Λατινικῆς. Ἴσως εἴπωσιν ὅτι διδάσκεται ἀνεπαρκῶς, ἀλλὰ τοῦτο
 δὲν εἶνε λόγος καταργήσεως, ἡμεῖς ἀξιοῦμεν νὰ διδαχθῇ πληρέστερον
 καὶ τελειότερον. Δὲν εἶνε δ' ἀληθὲς τὸ ρηθὲν ὅτι δὲν περιορίζεται ἡ
 διδασκαλία τῆς λατινικῆς, διότι ἐν τοῖς νομοσχεδίοις λέγεται ὅτι
 στοιχεῖα ταύτης διδάσκονται ἐν ταῖς τρισὶν ἀνωτέραις τάξεσιν, ἐν οἷς
 γυμνασίοις ὑπάρχουσιν ἕξ τάξεις, τοῦτο δὲ καθ' ἡμέρας εἶνε ἴσον τῷ
 μηδενί, διότι ὁ χρόνος δὲν ἐπαρκεῖ εἰμὴ πρὸς παιδιὰν μᾶλλον¹. Ὡστε
 ἡ Γερμανικὴ, μάθημα ἐπουσιῶδες ἐν κλασικοῖς γυμνασίοις, εἰσάγεται
 διὰ περιορισμοῦ μέχρις ἀποπνιγμοῦ μαθήματος οὐσιώδους καὶ ταῦτα
 χωρὶς νὰ κερδίσωμεν τι.

Ἄλλ' ἔπω, ὡς δεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν ἀναγκαιοτάτην τὴν διδα-
 σκαλίαν τῆς Γερμανικῆς, ἐσκέφθητε ὅμως ποσῶς καὶ τίνες θέλουσι
 διδάξῃ ταύτην; ἢ μήπως θέλετε νὰ πάθωμεν ὅτι ἄλλοτε ἐπάθομεν
 καὶ πάσχομεν ἀκόμη ἐνιαχοῦ περὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς;
 ἀγνοεῖτε τὰ γενόμενα ἢ θέλετε ἀπὸ ἀπλοῦ νὰ διπλασιάσητε τὸ κα-
 κόν; Προσέξατε πολὺ, κύριοι, διότι διὰ τοιούτων νεωτερισμῶν ἀνευ
 προνοίας τινὸς γινόμεθα πρόξενοι μεγίστου κακοῦ ἀντὶ ἀγαθοῦ καὶ
 ἀντὶ βελτιώσεως ἐπιφέρομεν καταφανῆ πανωλεθρίαν. Προνοεῖτε μὲν
 καὶ περὶ προσωπικοῦ ἀλλ' ἡ πρόνοιά σας εἶνε ἀνεπαρκῆς καὶ αἱ ἐπι-
 τρεπόμεναι ἐξαιρέσεις σας γενήσονται κανὼν ἀπαράβατος, ὅπως τοῦτο
 ἐγένετο καὶ περὶ τῆς Ἰταλικῆς, πρὸς διδασκαλίαν τῆς ὁποίας γινώ-
 σκετε πάντες πύθεν ἐστρατολογεῖτο τὸ προσωπικόν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου
 ἀξιοθρήνητα ἐπηκολούθησαν ἀποτελέσματα. Τὸ δὲ τῶν ἐξετάσεων
 τῶν μελλόντων διδασκάλων τῆς Γερμανικῆς ὀχύρωμα ἡμεῖς τοῦλά-

¹ Ο κ. Ι. Πενταζίδης ἀποκρούων τὴν γνώμην ταύτην τῇ 27 Ἰανουαρίου εἶπεν
 ὅτι ἡ λέξις στοιχεῖα εἶνε ἐλαστικὴ καὶ σημαίνει καὶ ὀλίγα καὶ πολλά' καὶ κα-
 κῶς ἐξελάθομεν ὅτι σημαίνονται ὀλίγα! Δὲν πιστεύομεν ἕμεις ποτὲ ὅτι ὁ κ. καθη-
 γητῆς εἶπε τοῦτο σπουδάζων ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ φανῇ ὅτι ἀντικρούει ἀφοῦ γι-
 γνώσκει τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Προσέθηκε δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ἀποδέχεται
 τὸν περιορισμὸν τῆς λατινικῆς καὶ διότι ἐλάχιστα μανθάνουσιν ἐν τοῖς γυμνασίοις
 καὶ διότι προτῆθε τις πρὸς διδακτορικὰς ἐξετάσεις, ὅς ἡγνῶει καὶ ἀνάγνωσιν Λα-
 τινικῶν. Τότε ἠρωτήσαμεν τί ἀπέγεινεν ὁ ἐξεταζόμενος, καὶ ἐλάβομεν ἀπόκρι-
 σιν ὅτι ἐγένετο διδάκτωρ! Ἐπὴνέσαμεν μὲν τὴν τοιαύτην τῆς σχολῆς ἀπόφασιν
 ἀλλ' ἐδηλώσαμεν ὅτι τοιοῦτος θὰ ἀπερρίπτετο προσερχόμενος εἰς γυμνάσιον πρὸς
 κατὰ τάξιν.

χιστον τὸ ἐκλαμβάνομεν ἀσθενέστερον τοῦ ἀχυρίνου, διότι ἐκ πείρας πολλὰ γινώσκομεν περὶ τῶν ἐξετάσεων τούτων, ἐν δὲ μόνον ἀναφέρομεν παράδειγμα τὸ ἐξῆς: πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου ἐτελείτο διαγωνισμός τις καὶ μετέσχομεν καὶ ἡμεῖς, ὡς ἐξετασταί, προσήλθε τις καὶ μετ' ἐπαίγων ἀπερρίφθη ὡς ἔχων ἐν στίχοις εἴκοσι περίπου πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ μόνον βαρβαρισμούς, ὁ τοιοῦτος δὲ ἀδοκιμώτατος κριθεὶς πρὸς ἔργον ἀλλότριον τοῦ διδασκάλου μεθ' ἡμέρας ὀλίγας ἐξετασθεὶς ὑπὸ καθηγητοποιμπικῆς ἐπιτροπείας ἔλαβε τὸ χρίσμα καὶ διωρίσθη καθηγητῆς τῆς Γαλλικῆς! Ἐποιοῦτους δὲ θέλετε καὶ τοὺς τῆς Γερμανικῆς καθηγητάς; ἀλλὰ τότε εἶνε προτιμότερον νὰ κλεισθῶσι σύμπαντα τὰ γυμνάσια δι' ἐνὸς καὶ μόνου ἄρθρου.

Καὶ ἄλλο δὲ ἐπιχείρημα ἔχομεν κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Γερμανικῆς, ὅτι ἐν οὐδενὶ γυμνασίῳ ἐν Ἑυρώπῃ ἐπιβάλλεται ὑποχρεωτικὴ ἢ ἀκρόασις δύο ξένων γλωσσῶν.

Κατακλειῖδα δὲ τῶν κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Γερμανικῆς ἐπιχειρημάτων ἡμῶν φέρομεν τὸ παιδαγωγικὸν ἡμῶν σύνταγμα, τὴν παιδαγωγικὴν ταύτην τοῦ κ. Ἰ. Πανταζίδου, ἐν ἧ καὶ ἡ Λατινικὴ γενναίως ὑποστηρίζεται διὰ πλείστων ἐπιχειρημάτων καὶ κρίνεται ὡς ἀπαραίτητον συστατικὸν τῆς Γυμνασιακῆς παιδείας¹, καὶ ἡ Γερμανικὴ πάσῃ δυνάμει ἀποκρούεται² καὶ σωρεύονται πολλὰ ἐπιχειρήματα, ὧν ἐν σπουδαιότατον λέγεται ὅτι εἶνε ἀσαφῆς καὶ σκοτεινὴ τασοῦτον ὥστε συγγραφεὶς γερμανοὶ ἐννοῦσι τὰ διωτῶν συγγράμματα εὐχερέστερον ἐν τῇ Γαλλικῇ μεταφράσει³.

Συμπέρασμα πάντων τούτων εἶνε α') ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιορισθῆ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἡ διδασκαλία τῆς Λατινικῆς, ἀλλὰ τὸναντίον

¹ Ὁρα παιδαγωγικὴν Πανταζίδου σελ. 17—25, 155—159.

² Σελ. 26 ἄνωτ.

³ Ἀποκρούων ἡμᾶς ὁ κ. Πανταζίδης τῇ 27 Ἰανουαρίου καὶ δικαιολογῶν τὴν ἀντίφασιν εἶπεν ὅτι ἡμεῖς ἀπροσέκτως εἶπομεν ὅτι ἀντιφάσκει, διότι δὲν παρετηρήσαμεν ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ ἐτυπώθη πρὸ τῶν νομοσχεδίων, ἐπομένως ἡ παιδαγωγικὴ δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰ μετ' αὐτὴν γενόμενα νομοσχέδια! Ἡμεῖς παρετηρήσαμεν ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ εἶνε ἐπιστήμη ἀσάλευτος καὶ τὰ νομοσχέδια πρὸς ταύτην ἔπρεπε νὰ συμφωνῶσι καὶ ἐπὶ ταύτης νὰ βασιζονται, εἰδμεν δὲ τῆς παιδαγωγικῆς συγγραφεὺς εἶχε καὶ προσωπικὸν καθῆκον νὰ ἀποκρούσῃ τὰ ἀνατρέποντα τὴν παιδαγωγικὴν νομοσχέδια. Κατὰ προσηκόν δὲ εἶπομεν ὅτι καὶ ἡ παιδαγωγικὴ καὶ τὰ νομοσχέδια φέρουσι χρονολογίαν 1889 καὶ κατὰ τὸν περὶ ἀπογραφῆς νόμον εἶνε σύγχρονα.

πρέπει νὰ ἐπεκταθῆ, διότι εἶνε ἀπαραίτητον συστατικὸν γυμνασίου κλασικοῦ, ἄλλως ἀναιρεῖται ὁ σκοπὸς καὶ κολοβοῦται ἡ γυμνασιακὴ παιδεία (β') ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἰσαχθῆ ἡ Γερμανικὴ ὡς ὑποχρεωτικὸν μάλιστα μάθημα, ἂν δὲ παρίσταται ἀνάγκη διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν, τότε ὡς παρασκευασθῆ πρῶτον προσωπικὸν κατάλληλον καὶ εἶτα ὡς ἰδρυθῶσι σχολαὶ εἰδικαὶ πρὸς διδασκαλίαν οὐ μόνον τῆς Γερμανικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀγγλικῆς, καὶ τῆς Ἰταλικῆς, καὶ τῆς Ῥωσικῆς καὶ πάσης ἄλλης κριθησομένης χρησίμου.

Μέσον ἄλλα διορθώσεως λαμβάνεται ἡ διαγραφὴ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, λογικῆς καὶ ψυχολογίας, αἱ ὁποῖαι ἀφανίζονται ὅλως χωρὶς νὰ ῤηθῆ καὶ λόγος τις. Τὸ μέτρον τοῦτο κρίνομεν ὀλεθριώτατον καὶ ἀντικείμενον εἰς αὐτὴν τὴν λογικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὑποχρεοῦται μὲν νὰ ἐρευνᾷ τὰ περὶ αὐτὸν ὀργανικὰ καὶ ἀνόργανα ὄντα, δὲν δύναται δὲ νὰ ἐρευνήσῃ ἑαυτὸν ὀλοτελῶς οὐδὲ στοιχειωδῶς. Ἀναγράφεται μὲν ἐν τοῖς διδασκομένοις μαθήμασιν ἡ ἀνθρωπολογία, ἀλλ' αὕτη βεβαίως εἶνε ἡ σωματολογία, τοῦτο ὅμως πράττοντες δεικνύομεν ὅτι ἀνθρωποὶ νοοῦμεν τὴν ὕλην τὸ δὲ πνεῦμα ἢ δὲν ἀναγνωρίζομεν ποσῶς ἢ ἂν τὸ ἀναγνωρίζωμεν τὸ κρίνομεν ἀνάξιον ἐρέυνης καὶ μελέτης, ἀλλ' οὕτως ὁ ἀνθρώπος μένει ἄγνωστος τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ ὁποῖον θὰ εἶνε ἀλογώτατον πάντων. Ἀλλὰ καὶ τὴν κηδείαν τῶν δύο τούτων μαθημάτων τελοῦμεν ἀνευ ἐπικηδείου τινὸς λόγου, ἵνα δείξωμεν ἂν μὴ τὴν κακίαν τοῦλάχιστον ἀρετὴν τινα ἔστω καὶ φαινομένην. Ἴσως νὰ προέβησαν εἰς τὸ μέτρον τοῦτο δοξάζοντες ὅτι τὰ μαθήματα ταῦτα διδάσκονται εὐρύτερον ἐν τῇ πανεπιστημίῳ καὶ ἐκεῖ δύναται τις νὰ τὰ μάθῃ τελειότερον, ταῦτα ὅμως δοξάζοντες δεικνυνται ἀγνοοῦντες ὅτι τὸ γυμνάσιον ἐπιδιώκει καὶ σκοπὸν ὅλως ἀσχετον τοῦ πανεπιστημίου καὶ οἱ ἀπολυόμενοι δὲν μεταβαίνουνσι πάντες εἰς τὸ πανεπιστήμιον, ἐκτὸς ὅμως τούτου τὰ μαθήματα ταῦτα ἐκεῖ εἶνε ὑποχρεωτικὰ μόνον τοῖς φοιτηταῖς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, οἱ ὁποῖοι εἶνε καὶ οἱ ὀλιγώτεροι. Ἀλλ' ἀσχετῶς πρὸς ταῦτα πάντα δύναται τις ποτὲ νὰ ἀσχοληθῆ εἰς σπουδὴν ἐπιστήμης, ἢταν ἀγνοῖ τὰ στοιχεῖα τῆς ψυχολογίας καὶ λογικῆς, ἢταν δηλαδὴ ἀγνοῖ ἑαυτὸν; Δὲν δέχονται τὴν οὐσιαστικὴν ταύτην ἀπόδειξιν, ἀλλὰ δὲν ἐξετάζουσι τί γίνεται ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι, παρ' οἷς πασι τὰ φιλοσοφικὰ ταῦτα μαθήματα κρίνονται εὐλόγως πολλοῦ λόγου ἀξία

καὶ διδάσκονται μετὰ μείζονος εὐρύτητος καὶ ἐν μακροτέρῳ χρόνῳ; Δὲν ἀκούουσι ταῦτα πάντα, δὲν ἀκούουσι τοῦλάχιστον τὴν φωνὴν τῆς παιδαγωγικῆς των, ἐν ἣ παραγγέλλουσιν αὐθεντικῶς τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων τούτων; Οὐδὲν ἀκούουσιν, ἀλλ' ἐν μόνον κατορθοῦσι διὰ τῶν προτεινομένων τὴν κολόβωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἣν ἐπαγγέλλονται νὰ διορθώσωσιν¹.

Ἄλλὰ μόνον περὶ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, κύριοι, νομίζετε ἅτι ἐλήφθη πρόνοια βελτιώσεως διὰ διαγραφῆς; πλανᾶσθε, ἂν τοῦτο δοξάζητε, ἀκούσατε ἄλλην περὶ ἄλλων μαθημάτων πρόνοιαν. Ἀμφότεροι οἱ τῶν νομοσχεδίων ὑποστηρικταὶ ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι συγγραμμάσι λέγουσιν ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ὀρησκευτικῶν μαθημάτων εἶνε τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως καὶ ὅτι ἀνευ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας δὲν δύναται νὰ ἀποτελεσθῇ τελεία μὲν μορφή, ὑποδηλοῦσιν ὅμως συγχρόνως ὅτι τὰ μαθήματα ταῦτα πρέπει νὰ διδάσκωνται ὑπὸ ἐιδικῶν θεολόγων καὶ μόνον ὑπὸ τοιούτων, ἂν δὲ διδάσκωνται ὑπὸ μὴ ἐιδικῶν εἶνε ὕλως ἀνωφελῆ, ἡ δὲ τοιαύτη διδασκαλία ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐξ οἴκτου παρεχουμένην ὑπὸ τῆς πολιτείας πενιχρὰν πρὸς ἐσχατόγηρων χωροφύλακα σύνταξιν καὶ ἐπομένως ἡ ὀρησκεία ἐκλαμβάνεται ὡς ἀνίκανος γέρον χωροφύλαξ. Καὶ ταῦτα μὲν συγγράφουσιν ἐκεῖ μετὰ πολλοῦ πόνου ὑπὲρ τῆς ὀρησκείας ἡμῶν, ἐδῶ δὲ ἐκλαμβάνοντες ἐκεῖνα ξένα ὑποστηρίζουσιν ὅτι ἀπέκρουσαν ἐκεῖ. Μὴ νομίσητε, κ. βουλευταί, ὅτι εἰμεθα ὑπερβολικοί, ἀκούσατε καὶ κρίνατε. Ἐν τῇ δ' ἡ. τοῦ ἀρθροῦ 19, λέγεται ρητῶς ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ἑλαττων τῶν 12 ὥρων ἀπαιτούντων μαθημάτων ἀνατίθεται ἐνὶ ἡ δύο τῶν καθηγητῶν δι' ἐπιμισθίου, τὰ δὲ ὀρησκευτικὰ βεβαίως ἀπαιτοῦσιν ὀλιγώτερον χρόνον καὶ ἐπομένως δὲν θὰ διδάσκωνται ὑπὸ ἐιδικῶν θεολόγων ἀλλὰ ὑπὸ ἐλληνοιστῶν ἢ καὶ μαθηματικῶν, κατὰ λόγον τῆς εὐνοίας, ἐπὶ ἐπιμισθίῳ!! Φαντάζεσθε τότε τί θὰ συμβῆ; ὄχι μόνον ἀνωφελῆς θὰ εἶνε τοιαύτη διδασκαλία ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβεστάτη, διότι τὰ ὀρησκευτικὰ μαθήματα δὲν δύνανται νὰ δι-

¹ Ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης τῇ 27 Ἰανουαρίου εἶπε περὶ τῶν φιλοσοφικῶν ὅτι ἐδέχθη τὴν κατάργησιν, διότι διδάσκονται ὑτελῶς ἐν τῇ πανεπιστημίῳ τὰ μαθήματα ταῦτα!!! Ἄλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές, διότι καὶ διδάσκονται ἐπαρκῶς καὶ δύνανται νὰ διδασχῶσιν. Ἀδιάρκρον δὲ ἂν διὰ τούτων ὑβρίζη καὶ τὸν διδάσκοντὰ καθηγητὴν καὶ αὐτὴν τὴν ἀδιαφοροῦσαν πολιτείαν, ὥστε νὰ ὑπάρχη σχολὴ φιλοσοφικὴ ἀνευ φιλοσοφικῶν μαθημάτων.

δασχῶσιν ὀρθῶς καὶ ἐπωφελῶς εἰμὴ ὑπὸ μόνον τῶν θεολόγων καὶ τούτων ὀρθοδόξων. Ὑπῆρξε καιρὸς, καθ' ὃν καὶ ἡμεῖς ὑπεχρεώθημεν καὶ ἐδιδάσκομεν ἐν τινὶ γυμνασίῳ ὀρησκευτικὰ, κατεβίβλομεν πολλὴν προθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ πιστεύσατε, κύριοι, ὅτι ἐγὼ τοῦλάχιστον οὐδὲν κατενόουν ἐκ τῶν διδασκομένων καὶ ἰδίως τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν δογματικὴν, τί δὲ ἔκαμνον οἱ μαθηταὶ πᾶς τις δύναται νὰ φαντασθῇ. Ἄλλὰ ταῦτα νομοθετοῦντες καὶ ὑποστηρίζοντες δυνάμεθα ποτὲ νὰ εἰπωμεν ὅτι ἐπιφέρομεν βελτιώσιν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει; αὐδέποτε.

Διὰ δὲ τῆς ρηθείσης διατάξεως τὴν αὐτὴν τύχην λαμβάνουσι καὶ φυσικὴ καὶ φυσικὴ ἱστορία, διότι καὶ τὰ μαθήματα ταῦτα θὰ διδάσκωνται ὑπὸ τῶν ἐπιμισθίων λαμβανόντων, ἀλλ' εἶνε τοῦτο δυνατόν; Φυσικαὶ ἐπιστήμαι νὰ διδάσκωνται ὑπὸ ἀνδρῶν ξένων μόνον παρ' ἡμῶν δύναται νὰ προταθῇ καὶ ὑποστηριχθῇ μετὰ πεισμονῆς, ἵνα δεῖξωμεν ὅτι ἀγνοοῦμεν καὶ τὸ εἶδος τῶν μαθημάτων τούτων καὶ πῶς δύναται νὰ παραχθῇ ὠφέλειά τις. Ἀκούσατε σὰς παρακαλῶ ἄλλο τι συμβάν μοι πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Ἐν τινὶ γυμνασίῳ, ἐν ἧ ὡς καθηγητῆς ὑπῆρέτουν, περιωρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν καθηγητῶν οἰκονομίας χάριν καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐιδικὸς τῶν μαθηματικῶν καθηγητῆς καὶ εἰς ἐλληνοιστῆς, ὁ γυμνασιάρχης ἠρώτησε περὶ τούτου τὸ ὑπουργεῖον, τοῦτο δὲ διέταξε νὰ διδάσκωμεν οἱ ὑπάρχοντες τὰ μαθήματα πάντα, ἀλλ' ὁ γυμνασιάρχης τῇ παρακλήσει ἡμῶν ἐδήλωσεν ὅτι καὶ δὲν ἐπαρκοῦμεν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ διδάξωμεν τὰ μαθήματα πάντα, ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον διὰ γλυκυτάτης γλώσσης διέταξε νὰ γνωρίσωμεν αὐτῷ τίνες καθηγηταὶ δὲν ἐπαρκοῦσιν ἢ τίνες δὲν δύνανται, ἵνα τοὺς ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλων, ὁποίους ἀφθόβους εἶχεν, ἐσιωπήσαμεν τότε καὶ διενείμομεν τὰ μαθήματα, ἐγὼ ἐδίδασκον γεωμετρίαν καὶ ἀλγεβραν καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐμελέτησα καὶ ἐδίδαξα καὶ αὐτὸ τὸ δῶνον τοῦ Νεύτωνος, ἀλλὰ γελῶ τῶρα ἀναλογιζόμενος ὅτι οὐδεμίαν εἶχον ἔννοιαν τῶν διδασκομένων, ὁποῖαν δὲ εἶχον οἱ μαθηταὶ μου ἀπὸ τοιούτου διδασκάλου ἀδύνατον νὰ ρηθῇ. Ἐν ἄλλῳ πάλιν γυμνασίῳ ἕνεκα ἐλλείψεως προσωπικοῦ ἀνέλαβεν ὁ μαθηματικὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας καὶ τί μὲν ἐγένετο κατὰ τὴν διδασκαλίαν εἶνε ἀδηλον, κατὰ τὰς ἐξετάσεις ὅμως τὸ πρᾶγμα ἔλαβε κωμικὸν χαρακτήρα, διότι ὁ καθηγητῆς, ἀνθρώπος συγκεκριμένης ἐπιστήμης, κρατῶν ἐν ταῖς χερσὶν τὸ βιβλίον ἐζήτηε νὰ εἰπωσιν οἱ ἐξεταζόμενοι τὴν ἱστορίαν ὡς ἀνεγρόμετο ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ! Καὶ ὕστερον ἀπὸ ἄλλα ταῦτα, ὁποῖα πλείστα

συνέβησαν και συμβαινουσι, λεγομεν οτι πταίουσιν οι νομοι, πταίει τουτο, πταίει το άλλο, ενω ουδεν τούτων πταίει η μόνον ημεεις, οι οποιοι ουδεμίαν η ελαχίστην εδειξάμεν πρόνοιαν περι διδασκαλίας των μαθημάτων υπό των καταλλήλων προσώπων, τώρα δε επιδιώκομεν την διάρθρωσιν παρεισάγοντες μαθήματα επουσιώδη, διαγράφοντες ουσιώδη και άλλα αφίνοντες να διδάσκωνται υπό μη ειδιχών ανδρων. "Ας αφήσωμεν λοιπόν τας τριαύτας επιβλαβείς επισκευάς και ας επιδιώξωμεν την τήρησιν και εκτέλεσιν των τώσφ ορθώς διατεταγμένων.

Παρεπονήθημεν μέχρι τουδε, κ. βουλευται, κατά των λαμβανόμενων μέτρων και πιστεύομεν οτι εδειξάμεν ταυτα αλυσιτελῆ, ἀλλ' ιδού προς ἄρσιν του παραπόνου ἡμῶν και προς χαράν του διδασκαλικου αναγράφεται κέντρον ἀμιλλῆς και ἀξίως μισθοῦ, οὐ μὴν ἰ.λ.λδ και προστασία των διδασκόντων. Ἠλλάλαξεν ἐπι τῇ ἀγγέλματι τούτῳ σύμπαν το διδασκαλικόν και πλείστοι ἀκούσαντες τουτο ἀναγραφόμενον ἐν τοῖς νέοις εκπαιδευτικοῖς νομοσχεδίοις ἔσπευσαν προς με, ως εισηγητὴν τῆς υπό του διδασκαλικου συλλόγου συσταθείσης ἐπιτροπείας, δι' ἐπιστολῶν και προφορικῶς και παρεκίνουν με να ὑποστηρῶ τὰ νομοσχέδια, ως ἀξάνοντα τοὺς μισθοὺς και ἐξασφαλίζοντα τοὺς διδάσκοντας, ἐγὼ δὲ ἀκούων ταυτα ἐταλάνιζον ἐμυτὸν εὐρεθέντα ἐκτὸς ὑπηρεσίας, καθ' ὃν χρόνον και οι μισθοὶ ἀξάνονται και οι διδάσκοντες ἐξασφαλίζονται, υπό τριαύτας δ' ἐντυπώσεις διεξῆλθον τὰ νομοσχέδια και τότε κατενόησα τὴν πλάνην και των ἄλλων και ἐμοῦ και ὅτι τὰ διὰ τὰ λογικάδοντα ὑποδηλούμενον κέντρον ἀμιλλῆς εἶνε ἀμβλύτατον και ἀνωφελέστατον, πρὸς δὲ τούτοις ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ ὅλως ἀντίθετον των ὑπισχνουμένων, δηλαδὴ ἐλάττωσιν μισθοῦ ἀντὶ ἀξήσεως. Μὴ γελᾶτε, κύριοι, ἀκούοντες ταυτα, ἐὰν δὲν πιστεύητε τὴν ἀκουήν σας πιστεύσατε τὴν ὕρασιν σας, ἢ ὁποία ἐν αὐτοῖς τοῖς νομοσχεδίοις θέλει σας δεῖξῃ ὅσα ἀφ' ἡμῶν ἀκούετε.

Κατὰ τὸ ἄρθρον 19. ὀρίζεται ὁ μισθὸς των καθηγητῶν δευτεροβαθμίων και πρωτοβάθμιων εἰς δρ. 250 και 300 ἀξανάμενος κατὰ πενταετίαν μέχρι των δρ. 320· δι' ἐκείνους και των 400 διὰ τούτους, αἱ δὲ διατάξεις αὐται εἶνε αἱ ἀποπλανήσασαι πάντας. Ἄλλὰ μετὰ ταυτα ἐν β' γ' του αὐτου ἄρθρου ἀνατρέπεται ἄρδην τὸ πρότερον και πράγματι ἐπέρχεται ἐλάττωσις μισθοῦ ἀντὶ ἀξήσεως, διότι κατ' αὐτὴν τὴν διάταξιν ἂν τις διδάσκη ὀλιγώτερον των 18 ὡρῶν καθ'

ἐβδομάδα οὐχι δὲ και των 12 λαμβάνει μισθὸν δραχμῶν διακοσίων. Τί δὲ περικλείει ἡ μικρὰ αὕτη διάταξις; ἀκούσατε. Τὸ ποσὸν των ὡρῶν τῆς διδασκαλίας δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ του διδάσκοντος ἀλλ' ἀπὸ του ἀριθμοῦ των καθηγητῶν και του ποσοῦ των ὡρῶν τῆς διδασκαλίας ἐν ὅλῳ, τὸ δὲ ποσὸν των καθηγητῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς θελήσεως του ὑπουργοῦ, δυναμένου να διορίζη ὅσους ἂν θέλῃ ἀδιαφορῶν ὅλως περι ἐλαττώσεως του μισθοῦ. Ἄλλὰ δὲν ἐξαρτᾶται τουτο οὐδὲ ἀπὸ του ὑπουργοῦ, ὅς δὲν δύναται ἢ να ἐλαττώσῃ τὴν μισθοδοσίαν, ἐὰν συσχετισθῶσιν αἱ διατάξεις αὐται πρὸς τὰς ἐν ἄρθρῳ 8 και 11, δι' ὧν ὀρίζονται τὰ διδασκόμενα μαθήματα και αἱ τῆς διδασκαλίας ὡραι. Διότι ἐὰν κατανεμηθῶσιν αἱ ὡραι και τὰ μαθήματα κατὰ λόγον τῆς ἀνάγκης, διορισθῶσι δὲ ἐλληνιστικὶ ἰσάριθμοι πρὸς τὰς τάξεις θὰ ἔχωμεν τὴν ἐξῆς ἀναλογίαν.

Τάξεις Α' Β' και Γ'			Τάξεις Δ' Ε' και ΣΤ'		
Γαλλικὰ	ὡραι	3	Γαλλικὰ	ὡραι	3
Θρησκευτικὰ	"	2	Λατινικὰ	"	3
Μαθηματικὰ	"	3	Γερμανικὰ	"	3
Ἱστορία	"	3	Μαθηματικὰ	"	3
Γεωγραφία	"	2	Ἱστορία	"	3
Φυσ. Ἱστορία	"	2	Φυσικὴ	"	2
Ἰχνογραφία	"	2	Χημεία	"	1
Γυμναστικὴ	"	3	Κοσμογραφία ἢ		
τὸ ὅλον	"	<u>20</u>	ἀνθρωπολογία	"	2
			Θρησκευτικὰ,		
			ὀπλαστικὰ ἢ		
			γυμναστικὴ	"	3
			τὸ ὅλον	"	<u>23</u>

τουτέστιν ὑπολείπονται μόνον ἐπτὰ καθ' ἐβδομάδα διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑλληνικῆς, διότι 27 ὡραι διδασκαλίας ὀρίζονται διὰ τὰς τρεῖς κατωτέρας τάξεις και τριάκοντα διὰ τὰς τρεῖς ἀνωτέρας, ἐὰν δ' ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἐν ἀρχῇ και ἐν τέλει του μαθήματος χάνονται λεπτὰ τῆς ὡρας δέκα, τότε καθ' ἐκάστην θὰ διδάσκωνται τὰ Ἑλληνικὰ ἐντὸς πεντήκοντα πρώτων λεπτῶν τῆς ὡρας 11 κατνοεῖτε λοιπόν, κ. βουλευται, ὅτι παίζομεν διὰ τοιούτων νομοθετημάτων και βλάβομεν ἀντὶ να ὠφελωμεν; Προσέξατε πρὸς Θεοῦ μὴ λεληθότως πέσωμεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσης ἡμῶν.

Ἴσως ὅμως καὶ νομοθετήσαντες καὶ ὑποστηρικταὶ θὰ εἴπωσι ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ θὰ διδάσκωνται ἐν δωδεκάωρῳ καθ' ἑβδομάδα χρονικῷ διαστήματι, ἀλλὰ τότε πρὸς διδασκαλίαν τῶν ὑπολοίπων μαθημάτων ἀπομένει χρόνος τόσον ὀλίγος ὥστε λεπτά τινα πρῶτα τῆς ὥρας καθ' ἑκάστην ἔσονται χρήσιμα. Πλὴν τῶν λόγων τούτων ὅμως παρατηρήσατε τί ἄλλα συμβαίνουν α') οὐδεὶς καθηγητῆς δύναται νὰ εἶνε πρωτοβάθμιος, διότι οὐδεὶς θὰ ἔχη ὥρας διδασκαλίας πλείονας τῶν 18 καθ' ἑβδομάδα, πλὴν τοῦ γυμνασιάρχου καὶ τοῦ τῶν μαθηματικῶν ἐκτός ἐὰν ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν εἶνε μικρότερος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τάξεων, ὅτε ἄλλα ἄτοπα θὰ πρὸςέλθωσι, β') ὅτι τὰ θρησκευτικὰ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν εἰδικὸν καθηγητήν, διότι ὁ πρὸς διδασκαλίαν τούτων χρόνος εἶνε ὀλιγώτερος τῶν δωδεκά καθ' ἑβδομάδα ὥρων, γ') ὅτι καὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν εἰδικὸν καθηγητήν. Λοιπὸν κατὰ ταῦτα ὁ γυμνασιάρχης καὶ ὁ τῶν μαθηματικῶν καθηγητῆς δύνανται κατὰ τὸ νομοσχέδιον νὰ εἶνε πρωτοβάθμιοι καθηγηταί, οἱ δὲ λοιποὶ θὰ εἶνε δευτεροβάθμιοι ἢ θὰ ἐλλείπωσιν ὅλως. Οὕτω δὲ λέγεται ὅτι διορθοῦσι τὰ τῆς ἐκπαίδευσεως, ὅτι αὐξάνουσι τὸν μισθὸν τῶν διδασκόντων κ.τ.τ. διὰ νὰ ἀποπλανήσωσιν ἢ διότι οὗτοι πλανῶνται ἐν βίᾳ συντάξαντες τοιαῦτα νομοσχέδια.

Μετὰ τὸ ἀνευ κέντρου τοῦτο κέντρον φέρεται ἄλλο θετικόν, ἢ ἀπὸ δευτεροβαθμίων εἰς πρωτοβαθμίους προαγωγὴ δι' ἐξετάσεων, δι' ἧν πιστεύουσιν ὅτι προάγεται ἡ ἐκπαίδευσις. Ἀλλὰ δὲν μὰς λέγουσι κατὰ τί προάγεται αὕτη διὰ τῶν ἐξετάσεων τῶν διδασκόντων, ὅταν οὗτοι ἀσχολούμενοι εἰς τὴν προπαρασκευὴν πρὸς ἐξετάσεις παραμελῶσι τὸ διδακτικὸν ἔργον; Ἀποκρινόμεθα ἡμεῖς, κατ' οὐδὲν ἀπολύτως. Ἡ ἐκπαίδευσις προάγεται ἐὰν τὸ κατάλληλον προσωπικὸν λαμβάνωμεν καὶ ἐὰν παρασκευάσαντες αὐτὸ προσηκόντως μεριμνήωμεν δι' ἐνδελεχοῦς ἐπιθεωρήσεως ἵνα ἐκπληρῶται ὑπὸ πάντων τὸ ἐπιβεβλημένον ἐκάστῳ καθήκον. Μόνον διὰ τούτων ἐπέρχεται διόρθωσις καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ἐξετάσεων, αἱ ὁποῖαι γινώσκωμεν πόσον θαυματουργοὶ εἶνε καὶ ἔχομεν πλείστα παραδείγματα. Ἐν διαγωνισμῷ τινι ἡμεῖς ἀπερρίψαμέν τινὰ ἕνεκα γλωσσικῶν παραπτωμάτων, αὐτὸς δὲ μεθ' ἡμέρας τινὰς ἔλαβε πτυχίον ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ἐν ἄλλῃ ἐξετάσει βοηθὸς τις μὲν ἐχαρακτηρίσθη πρωτοβάθμιος, μετὰ μῆνας δὲ τινὰς ἐγένετο διδάκτωρ, ἐν ἄλλῃ διδάκτορες σχολῆς τινος τοῦ πανεπιστημίου

διαγωνιζόμενοι μετὰ ἀπολυτηριούχων τῶν γυμνασίων ἀπερρίφθησαν κυρίως ἐν τῷ λογιστικῷ νόμῳ. Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔχομεν παραδείγματα καὶ ἐκ τούτων ὀρμώμενοι σὰς λέγομεν ἀδιστακτως νὰ μὴ πιστεύητε τόσον εἰς τὰς προαγωγικὰς καὶ προβιβαστικὰς ἐξετάσεις οὐδὲ νὰ θεωρῆτε ταύτας τόσον θαυματουργοὺς. Ὅτι δὲ κρίνουσι ταύτας θαυματουργοὺς δύνασθε νὰ τὸ συμπεράνητε, κ. βουλευταί, ἐκ τῶν ἐξῆς διατάξεων. Κατὰ τὸ ἀρθρον 21, συσχετιζόμενον πρὸς τὴν προτελευταίαν παράγραφον τοῦ ἀρθρου 17 πάντες ἡμεῖς οἱ προὑπερετήσαντες, ἐὰν θέλωμεν νὰ λάβωμεν θέσιν πρωτοβάθμιου, ὑποχρεούμεθα νὰ ἐξετασθῶμεν, ἄλλως μένομεν δευτεροβάθμιοι! Κατὰ ταῦτα δὲ οὐδένα θέλομεν ἔχει φέροντα τὰ προσόντα γυμνασιάρχου παρὰ ὅταν μετὰ τὰς ἐξετάσεις παρέλθῃ πενταετία! Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν καὶ οἱ ὅμοιοι ἡμῶν ὑποχρεούμεθα νὰ ἐξετασθῶμεν καὶ ἐπιτυγχάνοντες θὰ λαμβάνωμεν μισθὸν ὀλιγώτερον ἐκείνου, τὸν ὅποιον λαμβάνομεν, ἐπὶ μίαν πενταετίαν, ὅτε θὰ λάβωμεν αὐξήσιν ἐὰν ζήσωμεν καὶ ἐὰν τὸ προσωπικὸν εἶνε τόσον ὥστε νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν διάθεσίν μας ὥρας διδασκαλίας τοῦλάχιστον δεκαοκτώ! Δὲν φοβούμεθα τὰς ἐξετάσεις, θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ ὑποκύψωμεν, διότι ἀνάγκη καὶ θεοὶ πείθονται, ἀλλὰ ποῦ, ὑπὸ τίνων καὶ ἐν τίσι μαθήμασι θὰ ἐξετασθῶμεν; πάντες θὰ εἴπωσι βεβαίως ὅτι θὰ ἐξετασθῶμεν ἐνώπιον τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ἐν τοῖς διδασκομένοις ἐκεῖ· ἀλλ' ἡμεῖς ἐξητάσθημεν καὶ φέρομεν μαρτύριον τὸ πτυχίον μας, ἢ μὴ κρίνεται τοῦτο πεπαλαιωμένον καὶ χρήζει ἀνακαινίσεως; ἔστω καὶ τοῦτο, ἀλλ' ἡμεῖς, κύριοι, ἐπιτρέψατε νὰ εἴπωμεν ὅτι δυσπιστοῦμεν πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν, σεβόμεθα μὲν τοὺς ἀποτελοῦντας ταύτην ὡς σοφοὺς ἀνδρας ἀλλὰ δυσπιστοῦμεν διότι εἶνε διηρημένοι εἰς κόμματα, ὅχι βεβηλῶς πολιτικά, ἐν οἷς οὐδόλως ἀναμιγνύμεθα, ἀλλὰ ἰερατικὰ, ἐπιστημονικὰ καὶ ἔχομεν ὡς γνωστὸν κόμμα ποιητῶν καὶ κόμμα ἀγαθῶν, ὑπὸ ποῖον λοιπὸν θὰ ταχθῶμεν, ἵνα παρασκευασθῶμεν; διὰ τί τὸ κρύπτετε; Ἴσως θέλετε νὰ εὕρητε ἡμᾶς ἀπαρασκευάτους, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀποκρούομεν τὰς ἐξετάσεις σας.

Ἐκτός ὅμως τῶν ἀνωτέρω τὸ ἀρθρον 17 ὀρίζει καὶ τὰ προσόντα τῶν καθηγητῶν καὶ ἀναγνωρίζει μὲν πάντας τοὺς πρωτοβαθμίους ἐλληνοδιδασκάλους ὡς δευτεροβαθμίους καθηγητάς, οὐδαμῶς δ' οὐδαμοῦ περιλαμβάνει τοὺς τελειοδιδάκτους τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς,

ὅπερ δηλοῖ ὅτι καταργεῖται ὅλος ὁ βαθμὸς αὐτός· ἀλλ' εἶνε τοῦτο ὀρθόν, κύριοι; δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι οἱ τελειοδιδάκτοι εἶνε κατώτεροι τῶν πρωτοβαθμίων; ἡμεῖς τοῦλάχιστον ὑπολαμβάνομεν τοῦτο ὡς τὸ ἀδικώτατον πάντων. Καὶ πάντες γινώσκομεν ὅτι οἱ τελειοδιδάκτοι μικρὸν διαφέρουσι τῶν διδασκτόρων καὶ εἶνε πολὺ ὑπέρτεροι τῶν πρωτοβαθμίων ἐλληνοδιδασκάλων. Γινώσκετε δὲ πάντες ὅτι ὁ βαθμὸς τῶν πτυχιούχων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τύχης, ἐκ τοῦ θάρρους τῶν ἐξεταζομένων καὶ ἐκ τῆς κρίσεως ἢ καὶ τῆς ψυχικῆς ἔσθ' ὅτε καταστάσεως τοῦ ἐξετάζοντος. Ἐπομένως κάκιστα διαγράφονται ὅπως οἱ τελειοδιδάκτοι.

Ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως λαμβάνεται καὶ ὡς σπουδαιότατον μέτρον καὶ ἡ προστασία τῶν διδασκόντων, πᾶς τις δὲ δύναται νὰ ὑπολάβῃ ὅτι ὄντως τίθενται αὐτοὶ ὑπὸ προστασίας, δυστυχῶς ὁμως ἢ μόνη προστασία εἶνε τὸ νὰ παύωνται ἀναπολόγητοι καὶ ἀνευθύνας πλέον κατὰ τὴν δοξασίαν τῶν μελῶν τοῦ εκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, τὸ ὅποιοι διὰ ξένων ὀφθαλμῶν, τῶν ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν, θὰ κρίνῃ καὶ θὰ κατακρίνῃ, ὅποια δὲ καὶ ὑπόψη εἶνε ἡ τοιαύτη προστασία, δύναμεθα πάντες νὰ κρίνωμεν. Διὰ τοῦτο κρίνομεν ὡς ἐπιβλαβεστάτην τὴν τοιαύτην προστασίαν, δυναμένην νὰ παραγάγῃ ἀποτελέσματα ὀλέθρια. Ἀλλὰ καὶ ἀσχέτως πρὸς ταῦτα πάντα ἡ θέσις τῶν καθηγητῶν εἶνε ἐξησφαλισμένη κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς ἕνεκα τῆς ὀλιγότητος τοῦ προσωπικοῦ, δι' ὃ καὶ ἐλάχισται παρεκτροπαὶ ἐγένοντο δι' ἀδίκων ἀπολύσεων, τὰς δὲ μεταθέσεις θὰ ἐκτελῶσι διὰ τῶν νέων τούτων διατάξεων ὅπως ἀνευθύνας καὶ θὰ τὰς πολλαπλασιάσωσι μάλιστα διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν.

Ἐν τοῖς ἄλλοις μέτροις λαμβάνει καὶ ἡ κατάργησις τῆς ἰδιωτικῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἰδιωτικῶν παιδευτηρίων. Κατ' ἀμφοτέρων τῶν μέτρων τούτων ἀντιτασσόμεθα πάση δυνάμει· διότι ἡ ἰδιωτικὴ ἐργασία ἐκάστου δὲν δύναται νὰ περιορισθῆ δι' οὐδενὸς νόμου, ὅταν αὕτη δὲν ἀντίκειται τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ ἢ δὲν βλάβῃ ταύτην, πᾶς ἄνωρος καὶ ὑπὸ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν τισσόμενος δὲν ὑποχρεοῦται ἢ εἰς τὴν ἀκριβῆ καὶ πιστὴν πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος ἐν ταῖς τεταγμέναις ὥραις καὶ τοῦτο μόνον δύναται νὰ ἀξιῶται ἡ πολιτεία ἀπὸ τῶν δημοσίων λειτουργῶν· ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου καὶ παρ' ἄλλοις καὶ παρ' ἡμῖν πολλοὶ δημόσιοι λειτουργοὶ, ὡς οἱ ἰατροὶ τοῦ

στρατοῦ, οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἄλλοι ἐλευθέρως καὶ ἀκωλύτως ἐξασκοῦσι καὶ ἰδιωτικῶς τὸ ἴδιον ἔργον, μίαν δὲ μόνην ἐξαιρέσιν δύναμεθα νὰ ἀπαιτήσωμεν ἀπὸ τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, νὰ ἔχωσιν ὠρισμένον τὸν τῆς ἰδιωτικῆς ἐργασίας χρόνον οὐχὶ εἰς τὸ τρίωρον καθ' ἑβδομάδα ἀλλ' εἰς ἴσον πρὸς τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἐλληνικῶν, καὶ νὰ μὴ διδάσκωσιν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ μαθητὰς τοῦ αὐτοῦ παιδευτηρίου, ἐν ᾧ διδάσκουσι. Ἦν δὲ ἔμμεσον κατάργησιν τῶν ἰδιωτικῶν παιδευτηρίων κρίνομεν ὡς ὅπως ἀδικον πλὴν τῆς παραβάσεως ρητῆς τοῦ συντάγματος διατάξεως. Ἐν τίνι δικαίωματι δύναμεθα νὰ ζητήσωμεν ἐγγυήσεις πενταετοῦς συντηρήσεως; ἀλλὰ τότε δὲν δικαιοῦνται οἱ διευθύνται τούτων νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τῆς πολιτείας ἴσην ἐγγύησιν διὰ τὴν εὐρεσιν μαθητῶν; Ἦν ἰδιωτικὰ παιδευτήρια λειτουργοῦσι κατὰ τοὺς νόμους τῶν δημοσίων καὶ ἐν πλείστοις ἀναπληροῦσι τὰ δημόσια, ἄνευ δὲ τούτων τὸ κράτος θὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συστήσῃ περισσότερα παιδευτήρια. Ἦν κράτος ἐν μόνον ἔχει δικαίωμα, νὰ διδάσκωνται ἐν τούτοις τὰ μαθήματα πάντα ὑπὸ ἀνεγνωρισμένων καὶ ἀναλόγων καθηγητῶν καὶ οὐδὲν πλέον. Ὅταν δὲ τὸ κράτος ἀνεγνώρισε τοσαῦτα ἐν τῇ ἐξωτερικῇ παιδευτήρια, ἐν πλείστοις τῶν ὁποίων διδάσκουσι ἄνωροι μὴ ἔχοντες τὰ νενομισμένα προσόντα, καὶ δέχεται τοὺς ἀπὸ τούτων μαθητὰς ἴσους πρὸς τοὺς ἐκ τῶν δημοσίων ὅπως ἀβασανίστως καὶ ἄνευ ἐπιτηρήσεώς τινος, θὰ εἶνε ἀδικώτατον νὰ περιορίσῃ οὕτω τὰ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ, τὰ ὅποια καὶ ἐπιτηρεῖ καὶ ἐπιβάλλει εἰς δοκιμασίαν ἐπίσημον τοὺς ἐξ αὐτῶν προερχομένους. Παραλείπομεν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι πολλοὶ μακρὰν ζῶντες ἀποστέλλουσι εἰς τὰ τοιαῦτα ἰδιωτικὰ τὰ ἑαυτῶν τέκνα, τὰ ὅποια ἄλλως θὰ ἔμενον ἀπαιδεύματα, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ τὰ στείλωσιν ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ μόνον εἰς Ἀθήνας ἢ ἄλλαχοῦ. Ἀφοῦ λοιπὸν οὐδεμίαν βλάβην προξενοῦσι τὰ ἰδιωτικὰ εκπαιδευτήρια ἀλλὰ τὸν κεντρίον καὶ ἐπικουροῦσιν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν κρίνομεν ὀρθότερον νὰ μὴ τεθῶσι τοιοῦτοι καταστρεπτικοὶ περιορισμοὶ ἀλλὰ νὰ ἐπιτηρῶνται μετὰ πάσης ἀυστηρότητος.

Μετὰ τὸ μακρὸν τοῦτο περὶ τῶν λαμβανόμενων μέτρων εἰσερχόμεθα τώρα εἰς τὸ σπουδαιότατον πάντων, τὸ ὅποιον καὶ οἱ δύο ἀξιότιμοι ὑποστηρικταὶ ἐθεώρησαν ὡς εὖρημα μέγα, τὴν ἴδρυσιν εκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, διὰ τοῦ ὁποίου φρονοῦσιν ὅτι ἀφεύκτως πλέον σωθήσεται

ἢ ἐκπαίδευσις. Ἄλλ' εἶνε ἀληθές τοῦτο; τόσον εὐχερῶς δύνανται νὰ ἐπιτευχθῶσι τασαῦτα ἀγαθὰ διὰ τοῦ συμβουλίου; Ἢ ἤμεθα εὐτυχεῖς ἂν τοῦτο ἦν ἀληθές, δυστυχῶς ὅμως ἀδιστακτικῶς φρονοῦμεν ὅτι τὰ ἐναντία ὅλως παραχθῆσονται.

Τὸ περὶ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου νομοθέτημα, κύριοι, δὲν εἶνε ἀνακάλυψις τις, εἶνε μεταφύτευσις τοῦ ἀλλαχοῦ γιγνομένου, ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο χωρὶς νὰ ἐξετασθῇ οὔτε τὸ ἐκεῖ γιγνόμενον οὔτε τὰ ἐδῶ συμβαίνοντα. Ἐκεῖ πρῶτον ἐκ τῆς πλουθίας δύνανται εὐχερῶς νὰ προσληφθῶσιν ἀνώτατοι σύμβουλοι ἐκ τῶν ὑπερεχόντων, χωρὶς νὰ κινηθῇ φθόνος τις περὶ τῆς ἐκλογῆς, οἱ δὲ προσλαμβανόμενοι εἶνε ἄνδρες τοιοῦτοι ὥστε τὴν τοιαύτην θέσιν ἀναλαμβάνουσιν ὡς βῆρος καὶ τὴν ἀναλαμβάνουσι μόνον πρὸς πλήρωσιν καθήκοντος πρὸς τὴν πολιτείαν. Παρ' ἡμῖν ὅμως δυστυχῶς ἢ δὲν ὑπάρχουσιν ἀνώτεροι φθόνου ἐξοχότητες ἐπιστημονικαὶ ἢ ἂν ὑπάρχωσι δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρθῶσιν ἀπὸ καθήκοντος ὑψηλοῦ, διότι τότε θὰ καταλίπωσι δυσαναπλήρωτον κενόν, τοῦτο πᾶς τις δύνανται νὰ νοήσῃ, ὅταν στραφῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἰδῆ τόσα κενά. Ἔστιτε κατὰ ταῦτα εἶνε ἀδύνατος ὁ καταρτισμὸς τοιοῦτου συμβουλίου, διότι θὰ ἐρημώσωμεν τὸ Πανεπιστήμιον ὑπερ μέγιστον κακόν. Δεύτερον ἐκεῖ ὑπάρχουσι μὲν πολιτικοὶ καὶ πρασσωπικοὶ ἀνταγωνισμοὶ ἀλλ' οὗτοι χωροῦσι μέχρι σημείου τινὸς πέραν τοῦ ὁποίου ὑπερέχει ἀπρόσβλητος ἢ ἐπιστημονικὴ ἀξία καὶ ἢ ἄκρα ἀρετή, παρ' ἡμῖν ὅμως τὰ πάντα συμφύρονται καὶ ἀνα τούτων ἐπιπλέει ἢ ἄκρατος φατριασμός, ἢ ὑβρεῖς δεινύταται προσωπικαί, ἕνεκα τῶν ὁποίων δύο μόνον εἶδη ἀνθρώπων καθορῶνται ἢ θαυμασταὶ ἢ ἐχθροί, μέσος ὅρος δὲν χωρεῖ. Πῶς λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἔχωμεν συμβούλιον οὕτως ἐριστοκρατικὸν καὶ ὑπὸ κέρους ἀπολύτου περιβαλλόμενον; Ἄδύνατον τοῦτο. Τὸ ἀδύνατον ἀναγνωρίζουσι καὶ οἱ νομοθετοῦντες αὐτοί, διότι πρῶτον μὲν διαφυλάττουσι τὴν προεδρείαν διὰ τὸν τμηματάρχην, δεύτερον χαρακτηρίζουσι τὰ λοιπὰ μέλη καὶ διὰ τῆς ἡλικίας καὶ διὰ τῶν ἄλλων προσόντων οὕτως ὥστε πᾶς τις ἀπὸ τοῦδε δύνανται νὰ ἰδῆ καὶ τὰ πρόσωπα, ἐκ τούτου δὲ δύνανται τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι μᾶλλον χάριν προσώπων ἰδρύεται τὸ συμβούλιον, ἵνα ὅπισθεν τούτων λανθάνωσι ὁ ὑπουργὸς τελεῖ τὰ δοκοῦντα αὐτῷ, χωρὶς νὰ δυνηθῇ τις νὰ ζητήσῃ καὶ λόγον τοῦ κακοῦ. Πλέπω σκανδαλιζομένους καὶ ταρασσομένους τοὺς δύο τῶν νομοσχεδίων ὑποστηρικτὰς διὰ τοὺς λόγους τούτους, ἀλλὰ διὰ τί σκανδαλιζόνται;

Αὐτοὶ οὗτοι δὲν ὑπέδειξαν πρὸς ἡμᾶς ὅτι προῦνόησαν περὶ πάντων τῶν ἀπαιτουμένων ἐν τοῖς νομοσχεδίοις προσόντων; Ἐνθυμεῖσθε, κ. βουλευταί, ὅτι πρὸ τινῶν ἡμερῶν συνάδελφός τις ἐξετάζων τὸ περὶ διδασκαλείου τῶν Θελέων ἐξήνεγκεν ἀπορίαν περὶ τοῦ τίς θὰ διδάσκη ἐν τούτῳ τὴν γυμναστικὴν, διότι ὑπέλαβεν ὅτι θὰ διορισθῇ ἀνὴρ, τότε δὲ ὁ συντάξας τὸ νομοσχέδιον ἐκεῖνο μετὰ στόμφου εἶπε «καὶ πῶς, κύριοι, ἐνομίσατε ὅτι δὲν ἐλάβομεν πρόνοιαν περὶ τοῦ τίς θὰ διδάσκη τὴν γυμναστικὴν; μάθετε ὅτι ἔχομεν ἔτοιμον τοῦτον καὶ πάντα ἀπαιτούμενον ἐν τοῖς νομοσχεδίοις». Δὲν ἀπεκρίθη τότε ὁ ἐμὸς συνάδελφος, ἀποκρινόμεθα λοιπὸν ἡμεῖς καὶ σὰς λέγομεν μετὰ πάσης εὐλικρινείας ὅτι ἐν τοῖς νομοσχεδίοις σας βῆσιν ἐλάβετε τὰ προσωπικὰ καὶ οὐδὲν πλέον, τὰ ἄλλα εἶνε ἐπικουρικὰ. Κόπτεσθε ὑπὲρ διδασκαλείου τῶν τεχνικῶν μαθημάτων, διότι ἔχετε ἔτοιμον καὶ παρ' ἡμῖν τὸν διευθυντήν. Ὅταν βλέπωμεν ὅτι ὁ πρόεδρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐξασφαλίζεται ἐκ τῆς ἡλικίας, τὴν ὁποῖαν φέρει κατὰ τὰς διατάξεις σας, ἐκ τοῦ εἴδους τῆς ἐργασίας τὴν ὁποῖαν ὀρίζετε, ὅταν διὰ τοῦτον ὀρίζεται μισθὸς μῶνον 550 δραχμῶν, ἐπιμίσθιον 175 καὶ δικαιώματα ἐπιθεωρήσεως, δυνάμενα καὶ εἰς τὰς 300 τὸν μῆνα δραχμᾶς νὰ ἀναβιβασθῶσι, ὅταν δηλαδὴ ὀρίζεται ὁ μισθὸς καὶ αἱ ἀποδοχαὶ αὐτοῦ ἀνώτεροι καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς πατρίδος ἡμῶν, καὶ ὅταν διὰ νὰ ἀπολυθῇ ὁ τοιοῦτος ἀπαιτεῖται νὰ συγκληθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος. . . Ποῖαν οἰκουμενικὴν σύνοδον θὰ ἔχομεν τώρα, κ. Δέροβε, διότι δὲν ἐνθυμοῦμαι;

Γ'. Δέροβος. Τὴν ὀγδόην.

ΙΙ. Παπαναστασίου. Ὅταν λοιπὸν διὰ τὴν ἀπόλυσιν τούτου ἀπαιτεῖται νὰ συγκληθῇ ὀγδόη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ὅταν τοιαῦτα διατάσσωνται ἐν ἀρθροῖς 52—56 τοῦ περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως νομοσχεδίου, νομίζετε ὅτι δὲν νοοῦμεν ὅτι ὑπὸ τὰς διατάξεις ταύτας λανθάνει αὐτὸς ὁ συντάκτης τοῦ νομοσχεδίου; Λέγομεν ταῦτα περὶ τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως, διότι ὁ τῆς μέσης τμηματάρχης γινώσκων ὅτι οἱ τμηματάρχαι εἶνε τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἐκάστοτε ὑπουργῶν, οὐδεμίαν ἔλαβε πρόνοιαν περὶ μονιμότητος καὶ μισθοδοσίας ἑαυτοῦ ὡς προέδρου τοῦ συμβουλίου τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ὅταν βλέπωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δύο ἄλλων μελῶν, νομίζετε ὅτι δὲν βλέπωμεν καὶ τὰ λανθάνοντα πρόσωπα; Καὶ πῶς δυνάμεθα νὰ μὴ θεωρήσωμεν προσωπικὰ τὰ πάντα, ὅταν βλέπωμεν ὅτι τὸ διδα-

σκαλαῖον τῶν Θηλέων στέλλεται εἰς Μεσολόγγιον; Δὲν εἶνε αἰτία τὸ Ξενοκράτειον οἰκοδόμημα, ὡς λέγετε, ἀλλὰ ὅτι τὸ Μεσολόγγιον εἶνε πατρὶς τοῦ κ. πρωθυπουργοῦ, ἀλλὰ τότε αὔριον ἄλλος δύναται νὰ τὸ στείλῃ εἰς Ἀρκαδίαν χάριν τοῦ μέλλοντος πρωθυπουργοῦ.

Βουλευτῆς τες. Καὶ εἰς Ἐριφυλίαν μεθαύριον.

II. Παπαναστασίου. Μάλιστα καὶ ἐκεῖ. Ἄλλ' ἴσως δὲν εἶνε ὁ λόγος οὗτος ἀλλ' ἄλλος, δηλαδή νὰ ἀποφύγωμεν ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχωμεν διδασκαλίσας τὰς θυγατέρας τῶν πλυντριῶν, ὑπηρετριῶν κ.λ.π. τῶν δυσφημοτάτων παραλειπομένων, ἀλλὰ τότε ποίας θὰ ἔχωμεν ἐκεῖθεν; τὰς θυγατέρας τῶν λεμβούχων, ἀλιέων καὶ τῶν ἄλλων. Γιγνώσκωμεν ὅτι κέντρον τοῦ ἑλληνησμοῦ εἶνε αἱ Ἀθῆναι καὶ μετ' αὐτῶν σχετίζονται πάντες πανταχόθεν καὶ δύνανται νὰ ἀποστείλωσι πρὸς μόρφωσιν τὰς ἑαυτῶν θυγατέρας, ὡς ἔχοντες πολλοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γνωρίμους, ἀλλὰ παρείδετε τοῦτο, διότι ἠθελήσατε νὰ περιποιηθῆτε πρόσωπα καὶ διὰ τοῦτο ἀτοπώτατα προετείνατε ταῦτα.

Ἄπεπλανήθημεν ἀληθῶς, κ. βουλευταί, ἀπὸ τοῦ θέματος ἀλλ' ἠναγκάσθημεν εἰς τοῦτο νὰ προβῶμεν, ἵνα δείξωμεν ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς διατάξεσι ταύταις ἐπιπνέει προσωπικὸν συμφέρον καὶ οὐδὲν πλεόν.

Ὡς ἐξετάσωμεν δὲ τῶρα καὶ ὑπὸ τὴν ὄψιν τῆς ὠφελείας τὸ συμβούλιον. Κατὰ τί θὰ ὠφελήσῃ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν, ἀναγράφονται μὲν καθήκοντα, ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶνε τόσον μέγала, ὥστε νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν ἰδρύσιν τοῦτο. Πρῶτον καθήκον ἀναγράφεται ἡ παρασκευὴ σχεδίων νόμου καὶ διαταγμάτων, ἀλλὰ πόσοι νόμοι ἐκπαιδευτικοὶ καὶ σχετικὰ β. διατάγματα ἀπαιτεῖται νὰ γίνωνται; μήπως οἱ ἐκπαιδευτικοὶ νόμοι εἶνε ἄπειροι καὶ δύνανται κατὰ νομηνίαν νὰ μεταβάλλωνται; οὐχί, διότι οἱ ἐκπαιδευτικοὶ νόμοι κατὰ μακροτάτας χρονικὰς περιόδους δύνανται νὰ μεταβάλλωνται. Τὸ δεῦτερον καθήκον, ὑποβολὴ γνώμης περὶ ἰδρύσεως γυμνασίων κ.λ.π.; δὲν εἶνε συχνότερον τοῦ πρώτου. Τὸ τρίτον καθήκον, ἡ ἐπιθεώρησις τῶν γυμνασίων, εἶνε ἀδύνατος, διότι κατὰ τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ β' ἀρθροῦ διατάξιν ὀφείλει νὰ συνέρχῃται τὸ συμβούλιον τρὶς τοῖς μήνησιν τῆς ἑβδομάδος, πᾶς λοιπὸν θὰ ἐπιθεωρῶσιν; ἴσως θὰ ὑποδείξωσι τοὺς ἐκτάκτους ἐπιθεωρητάς, ἀλλὰ ποῦ θὰ εὑρεθῶσιν οἱ τοιοῦτοι; θὰ ληφθῶσιν ἐκ τοῦ δρόμου; ἀλλὰ τότε ἔπονται ἀνίκανοι, θὰ ληφθῶσιν ἐκ τῶν ἐν ὑπηρεσίᾳ; ἀλλὰ τότε θὰ προσκόψῃ αὕτη. Τοιαῦτα εἶνε καὶ τὰ λοιπὰ καθήκοντα, τὸ δὲ ἕκτον, δηλαδή ἡ ἐκλογὴ τῶν κριτῶν τῶν δι-

δακτικῶν βιβλίων, εἶνε τὸ σκανδαλωδέστατον πάντων, διότι θὰ προκύψῃ ἄλλο εἶδος μονοπωλίου τῶν γραμμάτων. Ἀληθῶς τὰ περὶ κρίσεως τῶν διδασκτικῶν βιβλίων ἐδείχθησαν ἄστοχα, ἀλλὰ τότε πρέπει δι' ἰδίου νόμου νὰ κανονισθῶσι τὰ περὶ τούτου καὶ οὐχί νὰ παρεισάγωνται τόσον ἀβασανίστως πρὸς βλάβην μεγαλειτέραν. Κατὰ τί δὲ δύναται τὸ συμβούλιον τοῦτο νὰ διορθώσῃ ἢ τὸ ἀκατάρτιστον τῶν διδασκόντων, ἢ τὸ ἄπρακτον τῆς μέχρι τοῦ νῦν ἐπιτηρήσεως ἢ τὰ ἄλλα κακά, τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύονται; βεβαίως κατ' οὐδέν.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων νομίζομεν ὅτι τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον καὶ ἀνεπαρκὲς εἶνε, καὶ ἀνωφελὲς καὶ ἐπιζήμιον ἐν πλείστοις, μέλλον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προσωπίς τοῦ ἐκάστοτε ὑπουργοῦ, ἡμεῖς δὲ θὰ ἐπιτιμῶμεν χιλιοστὴν ἀπόλυσιν ἀπὸ παντὸς ὑπουργοῦ παρὰ τὴν μικροτάτην τιμωρίαν ἀπὸ συμβουλίου προσωπικοῦ, ἀνεπαρκοῦς, διὰ ξένων ὀφθαλμῶν ἐπιθεωραῦντος καὶ ἐξηρητημένου ἀπὸ τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας.

I'. Μίλησις, ἀξετάζοντες τὰ καθήκοντα τοῦ τοιοῦτου συμβουλίου, κ. Παπαναστασίου, φρονεῖτε ὅτι δύναται ἡ ἐργασία τούτου νὰ ἀναπληρωθῇ ἄλλως;

II. Παπαναστασίου, μάλιστα, κ. Μίλησι, φρονοῦμεν ὅτι ἂν ἡ ἐν τῇ ὑπουργείῳ ὑπηρεσίᾳ δοθῇ πρὸς ἀνδρας ἐκ τοῦ αὐτοῦ κλάδου εἰλημμένους, ὅπως τοῦτο γίνεται ἐν πᾶσι τοῖς ὑπουργείοις, μετὰ δεδοκιμασμένην καὶ μακρὰν ὑπηρεσίαν, τότε βεβαίως εἶνε ὅλως περιττὸν τὸ συμβούλιον τοῦτο.

I'. Μίλησις, καὶ τὸ καθήκον τῆς ἐπιθεωρήσεως; ἢ θεωρεῖτε τοῦτο μικροῦ λόγου ἄξιον;

II. Παπαναστασίου, τὴν ἐπιθεώρησιν, κ. Μίλησι, θεωροῦμεν ὡς ἐν τῶν σπουδαιωτάτων μέτρων διορθώσεως καὶ διὰ τοῦτο θέλομεν διαλάβῃ μετὰ ταῦτα περὶ τούτου, παρὰ δὲ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, ὡς τοῦτο συγκροτεῖται, εἶνε ἀνέφικτος ἡ ἐπιθεώρησις καὶ πάλιν πόρρωθεν θὰ ἐπιθεωρῶσιν, ὡς καὶ μέχρι τοῦδε, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι θὰ προστεθῶσι δύο ἀνθρωποὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀπομακρυνθῶσι τῆς ἔδρας.

Ταύτας τὰς παρατηρήσεις γενικῶς ὑποβάλλομεν περὶ τῶν δύο νομοσχεδίων, ἐν δὲ τῇ ἐκθέσει θέλομεν διαλάβῃ λεπτομερέστερον. Νῦν δὲ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἡμῶν προβάλλομεν τὰ σπουδαιότερα καὶ οὐσιώδη αἷτια τῆς καχεξίας τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ λεπτεῖα μέτρα πρὸς διόρθωσιν κατὰ τὸ δυνατόν.

Ὅτι τὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν ἔχουσιν ὑγιᾶς ὁμολογοῦμεν μετὰ θάρρους, χωρὶς νὰ φοβηθῶμεν τοὺς ψόγους, οὓς δύνανται νὰ ρίψωσι καθ' ἡμῶν, διότι αἰτία τοῦ κακοῦ δὲν εἴμεθα οὔτε ἡμεῖς μόνον οὔτε τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς λειτουργίας τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως καθόλου. Οὔτε οἱ νόμοι πταίουσιν, οὔτε τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν μαθημάτων, οὔτε ἡ ἔλλειψις ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, οὔτε ἡ ὑπαρξίς τῶν Λατινικῶν, οὔτε ἡ μὴ εἰσαγωγή τῆς Γερμανικῆς, οὔτε ἡ ὑπαρξίς τῆς λογικῆς καὶ ψυχολογίας, οὔτε τὰ ἄλλα ἐκεῖνα τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἐλαχίστου λόγου ἀξία. Ἐνὸς περὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως ὀργανικὸν διάταγμα ἔχει ὡς ἀριστα, δυστυχῶς ὅμως τοῦτο δὲν ἐφαρμόζεται καθ' ὅλην τὴν ἀκρίβειαν, εἰς τοῦτο δὲ πρόπει κυρίως νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν, ἐὰν θέλωμεν σπουδαίως νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν βελτίωσιν.

Κεφαλαιωδῶς, κ. βουλευταί, δύο ἡμεῖς εὐρίσκουμεν τὰ αἷτια τοῦ κακοῦ καὶ δύο προβάλλομεν διορθώσεως μέτρα. Διαιροῦμεν δὲ τὰ τε αἷτια καὶ τὰ αἷτιατὰ εἰς ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ καὶ ἀμφότερα ὑποδιαιροῦμεν εἰς μερικώτερα. Ἐξωτερικὰ αἷτια εἶνε α') ὅτι τὰ σχολεῖα θεωρηθέντα αὐτοτελῆ ὅλως ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν τύχην των, ἐνῶ ἡ μὲν πολιτεία καθήκον εἶχε νὰ ἐπιτηρῇ ταῦτα προσηκόντως, ὁ δὲ οἶκος νὰ μὴ συντελῇ εἰς τὴν βλάβην ἀλλὰ νὰ ἐπικουρῇ εἰς τὸν σκοπὸν τούτου. Πάντες γινώσκετε, κύριοι, ὅτι τὸ σχολεῖον ὡς ἰὸν καὶ μόνον σκοπὸν δὲν ἔχει τὰ γράμματα, διότι ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἠδύνατό τις νὰ εἶπῃ ὅτι εἶνε ὅλως περιττόν, ἀλλ' ἔχει πολὺ ὑψηλότερον σκοπὸν, τὴν μόρφωσιν καὶ τὸν καταρτισμὸν πολιτῶν τελείων· διότι ἐκεῖ ἐν τῇ σχολείῳ ὁ παῖς παραλαμβάνομενος ἀπὸ τοῦ οἴκου διδάσκειται τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα πρὸς τοὺς ὁμοίους, ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους καὶ παραδειγματίζεται διὰ τῶν γραμμάτων, ἐπομένως ἀμεινον καὶ κύριον καθήκον ἔχει καὶ ἡ πολιτεία καὶ ὁ οἶκος νὰ συνεργήσωσι πρὸς τὴν πλήρωσιν τοῦ μεγάλου τούτου καὶ σωτηριώδους σκοποῦ, δυστυχῶς ὅμως παρ' ἡμῶν τὰ πράγματα ἔχουσιν ὅλως ἀντιθέτως καὶ δὲν διατάζομεν νὰ εἴπωμεν, διότι τὸ γινώσκουμεν πολὺ καλά, ὅτι τὰ σπουδαιότερα προσκόμματα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν παρέχει ἡ πολιτεία καὶ ὁ οἶκος, ἐκείνη μὲν οὐδεμίαν ἢ ἐλάχιστην δίδουσα προσοχὴν, οὗτος δὲ διαστρέφων πᾶσαν ἀπὸ τοῦ σχολείου ἐργασίαν, διότι ἀποβλέπει εἰς ὠφελήματα ἄλλα ἢ τὰ ὀρθά. Παρατηρήσατε τὰς ἀρχαίας καὶ τὰς νέας πολιτείας καὶ οὐκ ἴδητε ὅτι παρ' ἐκείναις ἐπὶ ἄλλων

ἀποτελέσματα ἀριστα, παρ' αἷς καὶ ἡ πολιτεία καὶ ὁ οἶκος πᾶσαν τὴν προσοχὴν ἔστρεψαν εἰς τὴν ὀρθὴν λειτουργίαν τοῦ σχολείου. Ἴνα ἔχωμεν καλὴν ἐκπαίδευσιν δὲν ἀρκεῖ νὰ συστήσωμεν πληθὺν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ νὰ ἐπιβλέπωμεν τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἐφαρμογὴν τῶν σχολικῶν νόμων, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀποστέλλωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς τὰ σχολεῖα, ἵνα διὰ τούτων εἰσπῆδῆσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ μεριμνῶμεν καὶ συνεργῶμεν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀληθοῦς τοῦ σχολείου προορισμοῦ. Δύναται τις νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ μὲν πολιτεία οὐδεμίαν ἔχει γνῶσιν τῶν τελουμένων ἐν τῇ σχολείῳ, ὁ δὲ οἶκος κατὰ τὰ ἐννέα δέκατα ἀδιαφορεῖ περὶ τοῦ ποιοῦ καὶ ἀποβλέπει μόνον εἰς τὸ ποσὸν ἤτοι εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπον προαγωγὴν τῶν μαθητευομένων; Κανεῖς δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τοῦτο, τούναντίον μάλιστα δύναται νὰ γεννηθῇ ἡ ἀπορία πῶς λειτουργοῦσι σχολεῖα καὶ πῶς ἀπὸ τούτων παράγεται ἀγαθόν τι. Ἐνὸς αἷτιον τοῦτο αἴρεται ἐὰν καὶ ἡ πολιτεία προσηκόντως ἐργασθῇ καὶ ὁ οἶκος συντελέσῃ, ἀλλως τὰ πάντα μάταια. Ἐὔρετε ἀρεοπαγίτας, ἐκλέξατε τιμητάς, ἐπιτηρήσατε διὰ παντὸς τρόπον τὴν μόρφωσιν τῶν νέων πανταχοῦ ἐκτὸς τοῦ σχολείου.

β'.) ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν σχολείων καὶ γυμνασίων πέραν τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ ὑπάρχοντος προσωπικοῦ, τούτου δ' ἕνεκα ἐν μὲν τοῖς σχολείοις εἰσῆλασαν πάντες οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσχοληθῶσιν ἐν ἄλλῳ ὑπὸ τὸν τίτλον βοηθῶν, ἐν δὲ ταῖς γυμνασίοις ἐχρησιμοποιοῦντο πάντες οἱ τίτλον τινὰ ὀθενδήποτε φέροντες ἀνευ δοκιμασίας τινός. Ἴδαν τὸ κατάλληλον προσωπικὸν εἶχομεν ἐπαρκές, βεβαίως ἡ πληθὺς τῶν σχολείων δὲν θὰ ἦτο τόσον ἐπιβλαβής, ἀπέβη ὅμως τοιαύτη ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως. Αἴρεται δὲ τὸ αἷτιον τοῦτο, ἐὰν τὰ μὲν σχολεῖα περιορίσωμεν ἐν ταῖς πολυπληθέσι πρωτευούσαις τῶν δήμων πλήρη καὶ διευθυνόμενα ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπὸ ἐπιστημόνων, βραδύτερον δὲ καὶ ὅλα συμπληρούμενα ἀπὸ τοιούτων, τὰ δὲ γυμνάσια ἰδρύσωμεν πλήρη ἐν ταῖς ἑδραῖς τῶν νομῶν, οὔτω δὲ καὶ ἐπαρκῆ ἐκπαιδευτήρια θέλωμεν ἔχειν καὶ προσωπικὸν κατάλληλον θέλωμεν εὐρίσκειν. Δυνάμεθα μάλιστα καὶ νὰ περιορίσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, ἐὰν ἀντὶ τούτων ἰδρύσωμεν σχολεῖα ἄλλα σύμφωνα πρὸς τὰς ἀνάγκας ἐκάστου τόπου, ἤτοι πρακτικὰ καὶ εἰδικὰ. Διὰ τῶν τοιούτων ἀποφεύγομεν τὴν προσγιγνομένην ἀδικίαν διὰ καταργήσεως

σχολείων και πολλάς ὁδοὺς ἀνοίγομεν πρὸς μὲν ὁμοίωσιν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν πολιτῶν.

γ.) Ἡ ἔλλειψις ἢ τὸ ἀκατάλληλον τῶν αἰκημάτων καὶ τῶν ὀργάνων καὶ σκευῶν, τοῦτο δὲ κυριώτατα παρατηρεῖται εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι μέγιστα συμβάλλεται πρὸς τὴν ὀρθὴν λειτουργίαν καὶ ὁ τύπος καὶ τὰ ὄργανα καὶ τὰ σκεύη, ὅποια δὲ εἶνε τὰ πλεῖστα τῶν διδασκαλείων καὶ τὰ ὄργανα καὶ σκεύη δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν, διότι πάντες γινώσκετε. Ἴδαν λοιπὸν θέλωμεν τὴν υἰεῖαν τῶν τέκνων μας καὶ τὴν παιδείαν καταληπτὴν, ἀνάγκη ἀπόλυτος νὰ ἔχωμεν διδασκῆρια οὐχὶ τρώγλας, ἀποθήκας καὶ ἀκατοικήτους οἰκίας, οὐδὲ νὰ προσδοκῶμεν διδασκαλίαν ἀποτελεσματικὴν διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐπὶ μαθημάτων πειραματικῶν καὶ πίνκας ἀπαιτούντων.

δ.) ὅτι μεταξὺ κεντρικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν ἀκρῶν δὲν ὑφίσταται ὁ ἀπαιτούμενος σύνδεσμος καὶ ἐνότης ἀλλ' ἐκείνη θεωρεῖ ταῦτα ὡς ξέναι τινὰ καὶ ὑποκείμενα εἰς πάσαν κκτάχρησιν. Ἐνεκα τούτου οὐδεμία σχεδὸν παραμυθία οὐδεμία συμβουλή παρέχεται, ἀλλὰ τὰ πάντα παρορῶνται καὶ ἐνίοτε διαπορπεύονται. Διὰ τοῦτο φροναύμεν ὅτι τὸ ἐξαιρετικῶς ἐνίοτε συμβαῖνον, καθ' ὃ ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία παραδίδεται εἰδικαῖς ἀνδράσι, πρέπει νὰ γείνη κανὼν ἀπαράβατος, ὥστε ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας νὰ προσλαμβάνωνται οἱ ἐν τῷ κέντρῳ ὑπηρετοῦντες καὶ ἐκ ταύτης ἐκεῖθεν νὰ διαπέμπωνται ἐν πάσῃ ἀπαιτούμενῃ μεταβολῇ, ὡς τοῦτο κυρίως γίνεται ἐν ταῖς ὑπουργείαις τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν.

ε.) ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ σχολή, ὑπὸ τῆς ὑπαίτης παρασκευάζονται οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, παρημελήθη τασούτων, ὥστε πολλὰ καὶ οὐσιώδη μαθήματα οὐδὲν διδάσκονται, καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐλλείψεις ὑπάρχουσι, τὰς ὁποίας παραλείπομεν, ἵνα μὴ πικρῶνται τινά. Ἐνεκα τῶν ἀτελειῶν τούτων δὲν δύναμεθα ποτὲ νὰ ἔχωμεν προσωπικὸν ἄριστον. Ἐντεῦθεν ἀνάγκη νὰ διοργανωθῆ τελεία ἡ σχολὴ αὕτη, νὰ συμπληρωθῆ καὶ νὰ ἐργασθῆ οὕτω τελεσφόρως, ἄλλως οὐδέποτε θέλομεν ἔχει προσωπικὸν κατὰλληλον.

Ἐσωτερικὰ δὲ παρουσιάζονται τὰ ἐξῆς α'.) ὅτι ἐλλείπει ἀπὸ τῶν σχολείων πάντων ἡ ἀπαιτούμενη ἐσωτερικὴ ἐνότης καὶ συνοχή, ὥστε τὸ κατώτερον νὰ συντελῆ εἰς τὴν πρὸς τὸ ἀνώτερον προπαρασκευήν, τὸ δὲ ἀνώτερον νὰ ἐπιφέρῃ τὴν συμπλήρωσιν. Ἐὰν πάντα μένουσιν ἐν

τῇ κρίσει καὶ θελήσει ἐκάστου, οὐδεὶς ἐπιτηρεῖ, οὐδεὶς ὀδηγεῖ, ἔνεκα δὲ τούτου συμφύρονται τὰ πάντα καὶ ἀνομοιότατα πρὸς ἀλληλα τυγχάνουσιν, ἀπὸ τοιούτων δὲ ἀνομοίων ἐργασιῶν οὐδέποτε δύναται νὰ ἀποτελεσθῆ ὁμοιόμορφόν τι. Δὲν ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ἀναγράφωνται τὰ τοιαῦτα ἐν νόμοις καὶ διατάγμασιν, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ νὰ ἐκτελῶνται, τοῦτο δὲ ποτὲ δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῶν προϊσταμένων, οἱ ὅποιοι ἀπνησχολημένοι ὄντες ἐν τῇ ἰδίῳ ἔργῳ δὲν δύναται νὰ ἐπιτηρῶσιν. Ἐντεῦθεν γεννᾶται ἡ ἀνάγκη ἀνωτέρου ἐπόπτου, δυναμένου καὶ ἔχοντος τὸν καιρὸν νὰ ἀφομοιώσῃ πάντα πρὸς τὰ διατεταγμένα.

β.) ὅτι πλεῖστον τοῦ χρόνου κατατρίβεται εἰς προεισαγωγικὰς καὶ ἄλλας ἐξετάσεις, ὥστε κατανατᾷ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ ἔτους νὰ δαπανᾶται πρὸς τὴν διδασκαλίαν. Ἐνεκα τούτου ἀνάγκη νὰ ἀπλοποιηθῶσι τὰ τῶν ἐξετάσεων, ὥστε ἐλάχιστος νὰ δαπανᾶται χρόνος, τοῦτο δὲ δύναμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν διὰ τῶν ἐποπτῶν τῶν μονίμων.

γ.) ὅτι πολλὰ εἰσάγομεν μαθήματα χωρὶς νὰ διορίζωμεν καὶ τοὺς εἰδικούς δι' ἕκαστον μάθημα καθηγητάς, ἡ δὲ τοιαύτη διδασκαλία ἀποβαίνει ὀλεθριωτάτη. Διὰ τοῦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη τὰ εἰδικὰ γνώσεις ἀπαιτούντα μαθήματα νὰ ἀναθέσωμεν διδασκάλοις ἀρμοδίοις, τὸ θρησκευτικὰ θεολόγοις, τὰ φυσικὰ φυσικοῖς, τὰ γαλλικὰ ἀνδράσι μεμορφωμένοις καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ παιδείῃ καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ χρίματος ἐπιτροπειῶν, ὧν ἔνισαι ἀποτελοῦνται ὑπ' ἀνθρώπων κατωτέρων τῶν ἐξεταζομένων. Ποῖα δὲ κακὰ ἀποτελέσματα προέρχονται ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων πάντες γινώσκετε.

δ.) ὅτι ἀντὶ ἀνεγνωρισμένων διδασκάλων διορίζονται οἱ λεγόμενοι βοηθοί, καθηγηταὶ δὲ πάντες οἱ φέροντες πτυχίον τι ἀφ' οἰουδήποτε πανεπιστημίου οἰασδήποτε ποιότητος καὶ ἀξίας. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ καταργηθῆ ὅλως τὸ σύστημα τῶν βοηθῶν, οἱ δὲ ἀπὸ πανεπιστημίου ἐξωτερικοῦ προσερχόμενοι νὰ μὴ γίνωνται δεκτοί, ἐὰν δὲν φέρωσι πτυχίον ἐξετάσεων πραγματικῶν, δηλαδὴ ἐγγράφων καὶ προφορικῶν ἐπὶ τῶν μαθημάτων πάντων, ὡς παρ' ἡμῶν γίνεται.

Θ. **Παπαδημητράκουλος**, ἀντιπρόσωπος τοῦ Διδασκ. Συλλόγου, ἐγερθεὶς δίδει λεπτομερεστέρως ἐξηγήσεις περὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ διδασκτορικῶν καὶ πολιτικῶν ἐξετάσεων. Ἐν Γερμανίᾳ, εἶπεν, οἱ ἡμέτεροι Ἕλληνες ὑφίστανται μόνον διδασκτορικὰς ἐξετάσεις (Doctoren Examen) συνισταμένας ἐν μιᾷ μόνῃ διατριβῇ καὶ ἐν τῇ προφορικῇ ἐξετάσει δύο μαθημάτων ἀλλ' οὐδὲν δικαίωμα προσκτῶνται, ἵνα

διορισθῶσι καθηγηταὶ γυμνασίου. Ἴνα γίνωσι τοιοῦτοι ἐν Γερμανίᾳ ὀφείλουσι νὰ ὑποστῶσιν αὐστηροτάτας ἐξετάσεις, καλουμένως πολιτειακὰς (Staats-examen) καὶ συνισταμένας εἰς γραπτὰς καὶ προφορικὰς ἐξετάσεις. Αἱ πολιτειακαὶ αὐταὶ ἐξετάσεις δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς τοῦ ἡμετέρου φιλολογικοῦ τμήματος, φρονεῖ δὲ ὁ κ. Παπαδημητρακόπουλος, ὅτι πρέπει οἱ ἐκ Γερμανίας Doctores philosophiae νὰ δοκιμάζωνται ὑπὸ τῆς Πολιτείας αὐστηρότερον, ἵνα μὴ παραγεμίζωνται τὰ γυμνάσια μας ἀπὸ ἀνικάνους καθηγητῶν. Ὁμολογεῖ δὲ ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἐν Γερμανίᾳ σπουδασάντων τὴν φιλολογίαν, καὶ λαβόντων δίπλωμα ὑπάρχουσι καὶ τινες ἱκανοί, ἀλλ' ἀφοῦ ἐν Γερμανίᾳ δὲν ἀναγνωρίζονται τὰ διπλώματα τὰ διδακτορικὰ πρὸς κατάληψιν θέσεως τινος ἐν τῷ Γυμνασίῳ, διατί ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι νὰ ἔχωμεν αὐτὰ περὶ πολλοῦ;

III. Παπαναστασίου. Ἐξακολουθῶν τὴν ὁμιλίαν του λέγει

ε.) Ὅτι τὸ προσωπικὸν τῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως παιδευτηρίων, ἐνῶ ἔχει ἀτελῆ τὴν θεωρητικὴν παιδείαν, στερεῖται ὅλως τῆς πρακτικῆς ἀνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν κατορθοῦται. Ἀπὸ μὲν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἀξιούμεν πάνυ εὐλόγως πρακτικὴν ἀσκήσιν, ἀνευ τῆς ὁποίας οὐδαμῶς ἀναγνωρίζομεν τοὺς τοιοῦτους ἐπιστήμονας, οὐδὲ ἐπιτρέπομεν τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν, μόνον δὲ τὴν τέχνην τοῦ διδάσκειν καὶ διαπλάσσειν ἀνθρώπους διὰ τῆς ὁρθῆς καὶ λογισμένης διδασκαλίας μόνον ταύτην ἀφήκαμεν εἰς τὴν τύχην καὶ ἀναμένομεν αὐτομάτως νὰ περαχθῶσιν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Ἰσως δύνανται τις νὰ εἴπῃ ὅτι διδάσκονται καὶ πρακτικῶς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διὰ τῶν λεγομένων φροντιστηρίων, ἀλλὰ τοῦτο δύνανται νὰ τὸ εἴπῃ μόνον ὁ ἀδάης τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ ὁ ἀγνοῶν τὰ γινόμενα. Ἴνεκα τῆς κλασικῆς ταύτης ἀτελείας συμβαίνει παλλάκις νὰ ἔχωμεν διδάσκοντας λίαν ἐπιπολαίους καὶ εἰς ἐξωτερικὰ τῆς γλώσσης ἀσχολουμένους, οὐδὲ ὅλως δ' ἐμβριθύνοντας εἰς τὴν λαμβάνουσαν τοῦ Ἑλληνος λόγου ἔννοιαν. Οἱ ἀπρακτοὶ δὲν δύνανται νὰ νικήσωσι ποῦ κέεται τὸ κάλλος καὶ ἡ μορφωτικὴ δύναμις τῶν διδασκαλῶν μαθημάτων καὶ διὰ τοῦτο ἐπακολουθοῦσιν ἀποτυχταὶ πολλά. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐπαίγουσα νὰ ἀρθῇ τὸ κακὸν τοῦτο διὰ τῆς ἰδρύσεως προπαιδευτικοῦ σχολείου παρὰ τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν ἢ καὶ χωρισμένως ταύτης ἐν ἐνὶ γυμνασίῳ ἐν ᾧ οἱ πτυχιούχοι ἐν χρόνῳ τακτῷ νὰ προπαιδεύωνται πρακτικῶς ὑπὸ ἀνεγνωρισμένης ἱκανότητος διδασκάλων καὶ μετὰ τοῦτο δοκιμα-

ζόμενοι νὰ ἀναλαμβάνωσι τὴν διδακτικὴν ἐργασίαν Ἐν τῇ τοιαύτῃ σχολῇ δύναται νὰ διδαχθῶσι καρποφόρως καὶ τὰ παιδαγωγικὰ καὶ τὰ διδακτικὰ παραγγέλματα. Καὶ ταῦτα μὲν δύνανται νὰ γείνωσιν ὡς πρὸς τοὺς μέλλοντας, ἀλλὰ πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ὑπαρχόντων ἀπαιτοῦνται μόνιμοι ἐπόπται, δι' ὧν καὶ μόνων δύνανται νὰ ἐπιτευχθῶσι πλεῖστα ἀγαθὰ. Οὐδὲν οὐδαμῶς δύναται νὰ τελεσθῇ ἀνευ ἀνωτέρου ἐπόπτου, δι' οὗ δύναται μικρὸν κατὰ μικρὸν νὰ ἀποξεσθῇ πᾶσα ἀτέλεια, νὰ ἐπέλθῃ πραγματικὴ ἐσωτερικὴ ἐνότης καὶ συνοχή, νὰ ἐπιβλέπηται ἡ κανονικὴ λειτουργία ἀμέσως καὶ ἐνδελεχῶς, νὰ διεξάγωνται κανονικώτερον τὰ τῶν ἐξετάσεων, νὰ προλαμβάνηται πᾶσα ἔρις καὶ διχοστασία, νὰ ἐξαλειφθῇ πᾶσα τυχὸν κατάχρησις περὶ τὴν ἐγγραφὴν, τὴν βαθμολογίαν, τὴν ἰδιωτικὴν διδασκαλίαν, νὰ ἐφαρμύζηται τὸ πρόγραμμα ἐπικριθῶς καὶ ἄλλα πολλὰ νὰ ἐπιτευχθῶσι. Πάντες οἱ κλάδοι ἔχουσι τὸν ἀνώτερον ἐπόπτην, πανταχοῦ γῆς παρασκευάζονται ἄνδρες πρὸς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ τοῦτο ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ πράξωμεν διὰ πάσης θυσίας παρασκευάζοντες, ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ὀφείλομεν νὰ προσλάβωμεν ἀπὸ τοὺς ἐν ὑπηρεσίᾳ δεδοκιμασμένους διὰ μακρῶς καὶ εὐδοκίμου ὑπηρεσίας διδάκτορας τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος, τοιοῦτους δὲ νὰ λάβωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὀκτώ, ἢτοι ἕνα κατὰ δύο νομοῦς. Οἱ τοιοῦτοι πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας ὀφείλουσιν ἀπὸ κοινοῦ νὰ καταρτίσωσι διάγραμμα πλήρες καὶ τοῦτο μετὰ ταῦτα νὰ ἐκτελέσωσι λαμβάνοντες ἐξουσίαν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγα ἔργον των. Ἦν σύστασιν τοῦ προπαιδευτικοῦ σχολείου καὶ τὴν μόνιμον ἐποπτείαν θεωροῦμεν ὡς τὰ σπουδαιότατα πάντων ὡς τοὺς δύο πόλους, περὶ οὓς πρέπει νὰ στρέφηται τὸ ἐποπτικὸν σύστημα, τότε θέλομεν ἔχῃ καρποὺς ἀνταξίους τῶν προσδοκῶν τοῦ ἔθνους.

Ταῦτα προβάλλομεν ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου, κ. βουλευταί, συνοπτικώτατα, διότι δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ καταστῶμεν ὀχληροὶ διὰ τῆς πολυλογίας, νομίζομεν δ' ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιταχύνωμεν τὰς τοιαύτας μεταρρυθμίσεις ἀβασανίστως ὅλως, διότι τοῦτο ἔσεται τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνον, ἀλλ' ἐνάγκη νὰ ἀναβάλλωμεν ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἵνα δι' ἐπιτροπῆς ἐξ εἰδικῶν ἀνδρῶν ἐπανειλημμένως καὶ συνεννοουμένης μετὰ τῶν πανταχοῦ ἐκπαιδευτικῶν συλλόγων συντάξωμεν καὶ νομοθετήσωμεν πλήρες σύστημα ἐκπαιδευτικὸν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀ-

νάγκας και τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Ἔθνη ἄλλα μεγάλα και σοφὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν ἀνάγκην ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως δὲν προέβησαν ἀποτόμως, ἀλλὰ πολὺ βραδέως και μετὰ περισκέψεως. Τοῦτο ὀφείλομεν και νὰ πράξωμεν, ἵνα ἐπιτύχωμεν, ἄλλως βιαζόμενοι θέλομεν ἀποτύχη βεβαίως, τὸ ὅποιν ἀπευχόμεθα. Γινώσχετε δὲ πάντες ὅτι οἱ ἐκπαιδευτικοὶ νόμοι δὲν εἶνε δοκιμαστικοὶ νόμοι οὐδὲ δύνανται νὰ μεταβάλλωνται ἐκάστοτε και διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μὴ βιασθῶμεν, διότι πᾶσα μεταμέλεια ἔσεται ἀνωφελής. Λυπούμεθα δὲ διότι δὲν παρέστη ὁ κ. ὑπουργός, ἵνα ἀκούσῃ τὰς γνώμας τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου, διότι, ἂν παρίστατο και ἤκουε ταύτας, βεβαίως θὰ ἀπέσυρε τὰ βεβιασμένα ταῦτα νομοσχέδια και θὰ ἐμερίμνα περὶ τελειοτέρας συντάξεως τοιούτων.

Οὕτω δὲ καταπαύομεν τὸν λόγον αἰτούμενοι συγγνώμην ἔὰν ἐμακρυγορήσαμεν κατὰ τι και ἀπειρώς εὐγνωμονοῦμεν διὰ τὴν εὐμενεστάτην προσοχὴν ὑμῶν ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος τοῦ πράγματος.

Κατόπιν ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς κ. Στ. Σκουλούδης ἔδωκε τὸν λόγον εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ἰ. Πανταζίδην, ὅστις εἶπεν, ὅτι θὰ ὁμιλήσῃ ἐκτενῶς κατὰ τὴν ἐπομένην συζήτησιν, μεθ' ὃ διελύθη ἡ συνεδρία.

ΒΓ. Συνεδρία ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 29 Ἰανουαρίου 1900.

Ἀρξαμένης τῆς συνεδρίας πρῶτος ὁμιλήσεν ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης ἀπαντῶν εἰς τοὺς ἐξενεχθέντας κατὰ τῶν νομοσχεδίων λόγους τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου. Τὴν κατάργησιν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων θεωρεῖ ὡς καθῆκον μάλιστα τῆς Κυβερνήσεως και συνεβούλευσε, λέγει, αὐτὸς τοῦτο πρὸ πολλοῦ, ὅτε ἔλαβεν εὐκαιρίαν ὡς ἐπιθεωρητῆς νὰ ἴδῃ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὅποια κατήντησαν ὡς βουρφετολόγιον πρὸς ἐξοικονόμησιν μερικῶν προσώπων. Βεβαίως, εἶπεν, εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν του τὴν ἐκδηθεῖσαν πρὸ ὀλίγων μηνῶν ὑποστηρίζει τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα, ἀλλ' ὅτε αὕτη ἐγγραφή, τὰ νομοσχέδια δὲν ὑπῆρχον και ἐπομένως ἡ ἀντίρρασις του δὲν εἶνε σπουδαῖος λόγος, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ στηριχθῶσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου και συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως ἐπιβλαβῶν σχολείων. Οἱ μαθηταὶ τῶν ἐλληνικῶν σχολείων δὲν μαν-

θάνουσι τίποτε, διότι οἱ ἐν αὐτοῖς διδάσκοντες εἶνε ἀκατάρτιστοι, ἀλλὰ και διότι τὸ πρόγραμμα εἶνε δύσκολον. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα δὲν εἶνε διὰ μαθητὰς 10ετῆς και 11ετῆς, ἀλλ' ὑποθέτει ὠριμωτέραν ἡλικίαν. Ἐπίσης ἀρίστη, λέγει, εἶνε και ἡ κατάργησις τῶν φιλοσοφικῶν. Ἀφ' οὗ κατηργήθησαν ἐν Πρωσίᾳ, ἐν τοῖς πανεπιστημίσις τῆς ὁποίας ἀριστα διδάσκονται τὰ φιλοσοφικὰ και καλοὶ τούτων διδασκαλοὶ μορφοῦνται, δι' ἡμᾶς ἐδῶ, ὅπου παντελῆς ἐρημία ὑπάρχει φιλοσόφων και φιλοσοφικῆς διδασκαλίας, ἡ κατάργησις τῶν φιλοσοφικῶν, τῶν ἀκαταλήπτων τούτων μαθημάτων, ἐπιβάλλεται ὡς καθῆκον.

Ὡς πρὸς τὰ Λατινικὰ τὸ νομοσχέδιον λέγει στοιχεῖα λατινικῆς. Ἡ λέξις *στοιχεῖα* εἶνε ἐλαστικὴ, περιέχει και ὀλίγα και πολλά. Βεβαίως θὰ συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἐντελοῦς καταργήσεως και τῆς γλώσσης ταύτης, διότι ἐκ τῆς Ῥωμικῆς φιλολογίας οὐδὲν ἔχουσιν οἱ ἐλληνόπαιδες νὰ διδαχθῶσιν. Ὅστις ἔχει τὸ φῶς τοῦ Ἡλίου δὲν ἔχει ἀνάγκην τοῦ φωτὸς τῆς Σελήνης. Τί θέλομεν ἐν τοῖς γυμνασίσις τὰ λατινικὰ, ἀφ' οὗ οἱ ἐξεταζόμενοι πολλάκις ὡς διδάκτορες δὲν ἠξέουρον ν' ἀναγινώσκωσι λατινικὰ;

Γ. Δέρβιος, ὑποστηρίζει τὴν ὑπαρξιν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, ἀφ' οὗ τὸν θεσμόν αὐτῶν, λέγει, και αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ διατηροῦσιν. Ὅμιλεῖ κατὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης καταδεικνύων ἐκ Γερμανικῶν προγραμμάτων, ὅτι ἡ ἀρχαία ἐλλ. γλῶσσα διδάσκεται ἐν γερμανικοῖς σχολείοις, ἅτινα εἶνε ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἡμέτερα ἐλληνικὰ σχολεῖα. Πῶς λοιπὸν οἱ Γερμανοὶ 10ετῆς και 11ετῆς μανθάνουσι και ἐννοοῦσιν ἀρχαῖα ἐλληνικὰ και οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ αὐτῇ ἡλικίᾳ δὲν δύνανται και δὲν πρέπει νὰ διδάσκωνται αὐτὰ; Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ἅτινες ἔχουσι τοσοῦτον ὕλικὸν τῶν ἀρχαίων ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ γλώσσῃ αὐτῶν; Ἐὰν τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ἡμῶν ἔχωσι κακῶς, πρέπει νὰ καταργήσωμεν αὐτὰ;

Δ. Παπαναστασίου, ὁμιλεῖ ὑπὲρ τῆς τηρήσεως τῶν ἐλληνικῶν σχολείων και ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πενταετῆς ἢ ἑξαετῆς παιδεία ἐν τοῖς Γυμνασίσις, ἢν τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια προτείνουσι, ὁ ἀποβῆ ἐπιζήμιος εἰς τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν και λέγει ὅτι ὁ Διδασκαλικὸς Σύλλογος φρονεῖ ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ ἡ νῦν ἑπταετῆς εἰς πενταετῆ, πρέπει νὰ μείνῃ ἢ ἑπταετῆς ἢ νὰ γίνῃ ὀκταετῆς, ὅπως ποτε και ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης ἐφρόνει. Μετὰ τοῦτο ἐλύθη ἡ συνεδρία.

**ΣΤ'. Συνεδρία ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 231 Ἰανουαρίου
1890.**

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλος, ἀντιπρόσωπος τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου, ἀπαντῶν πρὸς τὰ ρηθέντα ἐν τῇ προλαβούσῃ συνεδρίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Πανταζίδου περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς προγραφῆς τῆς λατινικῆς.

Εἶπεν ὅτι τὸ ἐπιχείρημα, ὅπερ ἔφερεν ὁ κ. Γ. Πανταζίδης, ὅτι δὲν πρέπει παῖδες 10 καὶ 11 ἐτῶν νὰ διδάσκωνται τὴν γραμματικὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης διὰ τὸ πολύμορφον τῶν λεκτικῶν τύπων καὶ τὸν μέγαν αὐτῶν πλοῦτον, στρέφεται ἀκριβῶς κατὰ τῆς γνώμης τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου· διότι κατὰ τὴν ἡλικίαν μάλιστα ταύτην εἶνε τεραστία ἢ δύναμις τῆς μνήμης καὶ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ὁ ἄνθρωπος δύναται μᾶλλον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην νὰ ἐκμάθῃ καὶ ἀποταμιεύσῃ εἰς τὴν μνήμην του τοὺς ποικιλωτάτους λεκτικούς τύπους τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης. Κατέκρινεν τὸν κ. Πανταζίδην, ὅτι ὅλως ὑπετίμησε τὴν τοιαύτην μνημονικὴν δύναμιν τοῦ παιδὸς λησμονήσας, ὅτι ὁ παῖς ἐν διαστήματι 4 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του κατορθοῖ ὑπὸ τῆς φύσεως ὀδηγούμενος νὰ σχηματίσῃ πρὸς ἴδιαν χρῆσιν ἐκ τῆς μητρικῆς γλώσσης γραμματικὴν, συντακτικὴν καὶ λεξικὴν ἀξιοθαύμαστον.

Εἶτα δὲ ὁ κ. Παπαδημητρακόπουλος ὠμίλησεν ἐναντίον τῆς προγραφῆς τῆς λατινικῆς γλώσσης παρατηρήσας, ὅτι, ὅπως κατὰ νέα νομοσχέδια περιορίζεται ἡ διδασκαλία αὐτῆς εἰς μόνην τὴν γνώσιν τῶν στοιχείων δὲν μένει πλέον οὐδὲ σελήνη, ὡς μεταφορικῶς παρέστησε τὴν λατινικὴν γλώσσαν ὁ κ. Γ. Πανταζίδης, πλησιφαῆς καὶ δυναμένη νὰ φωτίσῃ ὅπως δῆποτε τοὺς μαθητευομένους, ἀλλὰ μιννοειδῆς καὶ φθίνουσα, ἐξέθηκε δὲ καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς νομίζει ἀναγκαίαν τὴν ἐτι μᾶλλον κράτυνσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει. Ὁ δὲ περιορισμὸς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει ἀποφαίνει τὸν ἐλληνικὸν ἥλιον, ἐξ οὗ δανείζεται τὸ φῶς ἢ λατινικὴ γλώσσα, ἀφεγγῆ καὶ ἐστερημένον τῶν φωτεινῶν καὶ ζωογόνων αὐτοῦ ἀκτίνων.

Μετὰ ταῦτα προσέθηκεν ὁ κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλος, ὅτι ἂν ἀπέτυχον οἱ συντάξαντες τὰ νομοσχέδια ἀπέτυχον, διότι τὰς γνώ-

μας των ἐθεμελίωσαν ἐπὶ τοῦ ἰδίου κύρους καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντείας τῶν ἐν Εὐρώπῃ σοφῶν διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν, οἵτινες τὴν μέσῃ ἐκπαιδεύσειν ἐκτείνουσιν οὐχὶ μόνον εἰς 7 ἔτη, ὡς συμβαίνει σήμερον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' εἰς 9 καὶ 10 ἔτη. Ἡ δὲ γινόμενη δῆθεν μετάθεσις τῶν δύο τελευταίων τάξεων τῶν ἐλληνικῶν σχολείων εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν εἶνε μετάθεσις, ἀλλὰ κολύβωσις καὶ ἀκρωτηριασμὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τοῦτο δὲ θέλει φέρει μεγίστην βλάβην εἰς μαθητὰς τοὺς ὄλοντας διὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως νὰ παρασκευάσωσιν ἑαυτοὺς ἱκανοὺς εἰς ἀκρύασιν τῶν ὑψηλοτέρων ἐπιστημονικῶν μαθημάτων. Ἐν τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα μέχρι τοῦδε δὲν παρήγαγον τοὺς ὑπ' αὐτῶν προσδοκωμένους καρπούς, αἰτία τούτου εἶνε οὐχὶ ὁ κανονισμὸς αὐτῶν καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς διδασκόμενα μαθήματα, ἀλλ' ἢ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἔλλειψις ἱκανῶν ἐλληνοδιδασκάλων. Ὁ κ. Παπαδημητρακόπουλος διεμαρτυρήθη ἐν ὀνόματι τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου ἐντόνως κατὰ τοῦ περιορισμοῦ τούτου τῆς διδασκαλίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐλληνικῶν συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει καὶ μετὰ πικρίας ὠμίλησε κατὰ τῶν συνταξάντων τὰ νομοσχέδια, μὴ θελησάντων ἐπὶ τοιούτου σπουδαιότητος ἀντικειμένου νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν Βερολίνῃ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ συμβούλου ἐν τῇ ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας Βονίτζ, ὅστις, καίπερ ἀριστος παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος καὶ ἱεροφάντης καὶ μυσταγωγὸς τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ ἔχων συνεργάτας σοφωτάτους καὶ ἐμπειροτάτους παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους, δὲν ἤρκειτο εἰς μόνην τὴν ἰδίαν σοφίαν καὶ πείραν καὶ τοῦ τοιούτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, προκειμένου περὶ ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ἐζήτησεν εἰς ὀρισμένα ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα νὰ λάβῃ τὴν γνώμην καὶ τοῦ τελευταίου διδασκάλου.

Τελευταῖον δὲ ὁ κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλος ἐκάκισε τὸ ἀτελέστατον τοῦ ἐν ταῖς νομοσχεδίοις προγράμματος τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἰπὼν, ὅτι ἂν τοῦτο ἀκριβέστερον ὤριζε τὰ ἐν αὐτῇ διδασκόμενα μαθήματα καὶ τὰς ὥρας, θὰ κατεφάνοντο σαφέστατα πᾶσαι αἱ ἐλλείψεις τῶν νέων νομοσχεδίων. Ἰπέστησε τὴν προσοχὴν τῆς ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς εἰς τὰ ἐξῆς ἄρθρα, ἐν οἷς καθ' ὀλοκληρίαν αἴρεται ἡ ἀσφάλεια τῶν καθηγητῶν καὶ ἡ δῆθεν διδομένη ἐπαύξησης τῆς μεθοδοσίας αὐτῶν ἦτοι.

Εἰς τὸ ἄρθρον 5. «Τάξεις γυμνασίου ἔχουσα ὀλιγωτέρους τῶν εἴκοσι μαθητῶν πλὴν τῆς πέμπτης καὶ τῆς ἕκτης, ὧν ὁ ἐλάχιστος ἀριθμὸς ἐπιτρέπεται καὶ μέχρι τῶν δέκα, καταργεῖται διὰ Β. Διατάγματος».

Εἰς τὸ ἄρθρον 17. «Διορίζονται καθηγηταὶ δευτεροβάθμιοι ἐν γυμνασίῳ οἱ ἔχοντες δίπλωμα διδάκτορος τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος... Ἐκ δὲ τῶν ἀνευ διδακτορικοῦ διπλώματος σχολαρχῶν οἱ μὲν φέροντες πτυχίον παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς, ἧς προήδρευεν ὁ τοῦ φιλολογικοῦ φροντιστηρίου διευθυντής, ἀνευ δοκιμασίας, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τοιούτων καὶ τῶν τριτοβάθμιων ἑλληνοδιδασκάλων οἱ ἰδίᾳ αὐτῶν δαπάνῃ ὑποστάντες εὐδόκιμον δοκιμασίαν ὑπὸ ἐπιτροπῆς, διὰ Β. Διατάγματος ὀριζομένης ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως».

Εἰς τὸ ἄρθρον 19. «Οἱ διδάσκοντες (καθηγηταὶ) ἔλαττον τῶν δέκα καὶ ὀκτὼ ὥρων καθ' ἑβδομάδα οὐχ' ἦττον δὲ τῶν δώδεκα λαμβάνουσι μισθὸν διακοσίων δραχμῶν κατὰ μῆνα ἀξανάμενον κατὰ τὸ πεμπτήμεριον ἕως δραχμῶν τριακοσίων».

Χ. Παπαμάρκος, λαβὼν τὸν λόγον ἐπήνεσε τὴν ὀμιλίαν τοῦ κ. Παπαναστασίου, ἀντιπροσώπου τοῦ Διδ. Συλλόγου, καὶ ἐπεδοκίμασε τὰ μετὰ παρηλασίας ὑπ' αὐτοῦ ρηθέντα περὶ τῆς κατεπειγούσης ἀνάγκης τῆς τελειότερας καὶ εἰδικωτέρας μορφώσεως τῶν καθηγητῶν τῶν γυμνασίων καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ δύο κομμάτων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ. Ἰβίτα διίσχυρίσθη, ὅτι ἡ ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδεία εἴαν διαμορφωθῶσι τὰ σχολεῖα, ὅπως εἰς τὰ νομοσχέδια φέρηται, θὰ εἶνε πολὺ ἀνωτέρα τῆς νῦν περὶεχόμενης, διότι καὶ οἱ καθηγηταὶ θὰ εἶνε εὐμεθοδιώτεροι καὶ οἱ μαθηταὶ περισσότερον κατηρητισμένοι. Ἐπειτα ὁμίλησε περὶ τῆς ἐλαττώσεως τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς γυμνασίοις θελήσας νὰ στηριχθῆ καὶ ἐπὶ γερμανικῶν προγραμμάτων.

Γ. Δέρβος ἐρωτᾷ τὸν κ. Παπαμάρκον, ὅποιαν χρονολογίαν ἔφερον τὰ γερμανικὰ ταῦτα προγράμματα;

Χ. Παπαμάρκος σιωπᾷ.

Γ. Δέρβος παρακαλεῖ τὸν κ. πρόεδρον νὰ ἐρωτήσῃ τὸν ἐπιθεωρητὴν τῶν σχολείων περὶ τῆς χρονολογίας τῶν προγραμμάτων.

Στ. Σκουλούδης πρόεδρος λέγει, κ. Παπαμάρκε, εἴπατε, ποίαν χρονολογίαν φέρουσι τὰ προγράμματα τὰ ἠποῖα ἀνὰ χεῖρας ἔχετε;

Χαρ. Παπαμάρκος ἀπαντᾷ ὅτι φέρουσι χρονολογίαν τῶν ἐτῶν 1844 καὶ 1872.

Γ. Δέρβος ἐλέγχει πικρῶς τὸν ἐπιθεωρητὴν τῶν σχολείων, ὅςτις, ἀφοῦ ἀπεφάπισε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ὤφαιλεν ὡς ἐκ τῆς ἐπισήμου θέσεώς του νὰ ἦτο ἐφωδιασμένος μὲ τὰ νεώτερα προγράμματα, διὰ νὰ εἴῃ, ποῖαι ἐκπαιδευτικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ οὐχὶ νὰ παρίσταται ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους φέρων ἀνὰ χεῖρας πεπαλαιωμένα καὶ ἀχρηστα προγράμματα. Ὁ κ. Γ. Δέρβος ἐπιδεικνύει εἰς τοὺς κ.κ. βουλευτὰς τὰ γερμανικὰ προγράμματα τῶν σχολείων τοῦ ἔτους 1885, τὰ ὅποια ἄλλως πως ὀρίζουσι τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἢ ὡς λέγει ὁ κ. ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων.

Χαρ. Παπαμάρκος ἀναφωνεῖ, κ. πρόεδρε, δὲν ἀνέχομαι νὰ ὑβρίζωμαι.

Γ. Δέρβος ἀπαντᾷ ὅτι ἄλλοις δέδοται τὸ ὑβρίζειν, αὐτῷ δὲ τὸ ἐλέγχειν καὶ ὑποδεικνύειν τὸ καθήκον.

Μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ὁ κ. Χ. Παπαμάρκος συνεχίζων τὴν ὀμιλίαν του ὁμιλεῖ περὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης ἐν τοῖς Γυμνασίοις. Λέγει δὲ ὅτι, ἂν τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν παραδεχθῶμεν διὰ τὴν παιδευτικὴν δύναμιν αὐτῆς, τότε, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι πολὺ ὑποδεεστέρα τῆς ἑλληνικῆς κατὰ τε τὸν πλουτοῦ τῶν λέξεων, τὴν ποικιλίαν τῶν τύπων, τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα τῶν μορίων, τὴν εὐστροφίαν καὶ ποικιλίαν τῶν συντάξεων κτλ. πρέπει ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς ἑλληνικῆς. Ἄν δὲ παραδεχώμεθα αὐτὴν διὰ τὴν χρησιμότητα εἰς τὸν βίον, τότε καὶ νῦν ζῶσαι γλῶσσαι εἶναι πολὺ χρησιμώτεραι ταυτης. Ἄν δὲ διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς χρεῖας τῶν μελλόντων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον νὰ μεταβῶσι, τότε πρὸς τοῦτο εἶναι πολλῶν χρησιμώτεραι ἢ Γαλλικῆ, ἢ Γερμανικῆ καὶ ἢ Ἀγγλικῆ. Μετὰ τὸν λόγον τοῦ κ. Παπαμάρκου ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ζ'. Συνεδρία ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 2 Δεκεμβρίου 1890.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ ἤρξατο ἡ συζήτησις περὶ τοῦ νομοσχεδίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Π. Οἰκονόμου λαβὼν τὸν λόγον ἀντικρούει τὸν διίσχυρισμὸν

των νομοσχεδίων ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει σύστημα διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, οὐδὲ ὑπῆρξεν, καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἐφηρμόσθη μέχρι μὲν τοῦ 1878 τὸ Γαλλικὸν σύστημα, οὐ εἰσηγητῆς καὶ ἐφαρμοστῆς ὑπῆρξεν ὁ κοιδίμος Ἰ. Κοκκιώνης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1878 καὶ ἐφεξῆς εἰσήχθη καὶ ἐξακλουθεῖ ἐφαρμοζόμενον τὸ Γερμανικὸν σύστημα. Βεβαίως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πρώτου συστήματος, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δευτέρου, παρατηροῦνται παρεκτροπαί, διότι τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῶν σχολείων ἀναλαμβάνουν δυστυχῶς ἄνθρωποι ἀπειροὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων. Καὶ ἂν ἐννοεῖ τοῦτο καὶ ψέξη ὁ κ. Παπαμάρκου, συμφωνοῦμεν πληρέστατα. Ἄλλὰ τότε διατί δὲν φροντίζει καὶ διορθώσῃ τὰς παρεκτροπὰς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐργάζεται δι' εἰσηγήσεως τοιούτων νομοσχεδίων καὶ φέρῃ αὐτὰς εἰς τὸ ἀπειρον καὶ καὶ ἐξαλείψῃ ὅ,τι καλὸν ἔχει ἀπομείνη εἰς τὰ σχολεῖα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Γερμανικοῦ συστήματος; Ἦν γνῶμην τοῦ ταύτην ὁ κ. Οἰκονόμου περὶ τῆς κορυφώσεως τῆς παρεκτροπῆς τῆς εἰσαγαμένης διὰ τοῦ πικρόντος νομοσχεδίου ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ. Μετὰ εἰσαγωγικὴν δὲ ὁμιλίαν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ γερμανικοῦ συστήματος τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, ὁ κ. Οἰκονόμου ἐξετάζει ἂν τὰ νομοσχέδια ἀνταποκρίνονται εἰς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ἀπορρίνεται ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν νομοσχεδίων περὶ τῆς λειτουργίας τῶν δημοτικῶν σχολείων, περὶ τοῦ προγράμματος αὐτῶν, περὶ τῶν γραμματιστῶν, περὶ τῶν ἐπιθεωρητῶν δημοδιδασκάλων, περὶ ἀναλυτικοῦ προγράμματος ἐπιβαλλομένου εἰς τὰ σχολεῖα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, ἐνῶ τοῦτο εἶναι ἔργον τῶν διδασκαλείων εἶναι λίαν ὀπισθοδρομικά. Κατόπιν ἔργεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν μαθημάτων τῶν ἀναγραφόμενων διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ εὐρίσκει αὐτὰ ἐλλειπέστερα τῶν ἀναγραφόμενων ἐν τῇ νόμῳ τοῦ 1834 καὶ τοῦ 1878. Ἰδίᾳ δὲ αἰσθησὶν προξενεῖ ἡ ἀνάλυσις τοῦ μονοτάκτου σχολείου, οὐ τὸν μηχανισμόν ἀποκαλεῖ ἀστείον· διότι ὀρίζεται δεκάλεπτος χρόνος πρὸς διδασκαλίαν μαθημάτων δι' ὅλοκληρον τάξιν. Παρακαλεῖ δὲ τὸν Ἰπουργὸν τῆς Ἐκπαίδευσως (ὅστις ἦτο παρῶν κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην,) καὶ ἀπαγορεύσῃ ρητῶς τὴν ἐφαρμογὴν τοιούτου προγράμματος, ἵνα μὴ εὐρεθῇ ἀπλοῦς διδάσκαλος καὶ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἐφαρμόσῃ αὐτό. Καὶ ὅμως τοιαῦτα μονότακτα σχολεῖα εἶναι καὶ τὰ γραμματεῖα 1943.

Κατόπιν κατακρίνει τὴν ἐλευθερίαν τῶν νομοσχεδίων καὶ ἀναγνωρί-

ζωνται διδάσκαλοι τοῦ Κράτους οἱ ὀθενδήποτε προερχόμενοι καὶ ὀπουδήποτε μορφούμενοι, κατακρίνει τὸ πλῆθος τῶν ἐξετάσεων, δι' ὧν ὀὰ ταλαιπωροῦνται διὰ βίου οἱ διδάσκαλοι πρὸς βλάβην μάλιστα τῶν σχολείων, ἐξαιρεῖ πολὺ τὴν ὀφέλειαν τῶν μονίμων ἐπιθεωρητῶν, ἀλλὰ θέλει ἐπιθεωρητὰς καὶ μείζονα προσόντα τῶν νομοσχεδίων. Ὡς πρὸς τὴν ἴδρυσιν συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως ὑπὸ τοῦς ὀρους μάλιστα, ὀφ' ὀυς τὰ νομοσχέδια εἰσηγοῦνται, κηρύσσεται ἐχθρός. Ἐκπλήσσεται δὲ καὶ διὰ τοῦς ὀπερόγους μισθούς μάλιστα δὲ τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ, ὀν εἰρήσθω ἐν παρόδῳ διὰ καὶ παύσῃσι πρέπει καὶ συνέλθῃσι καὶ ἀποφανθῶσιν αἱ ὀπαταὶ ὀρχαὶ τοῦ Κράτους.

Θ. Μιχαλόπουλος, ὀμίλησεν οὐκ ὀλίγον περὶ τῶν μονοτάξιων σχολείων σχολείων καταδείξας αὐτὰ ἀσύμφορα καὶ βλαβερὰ. ὀταν νομοθετῶμεν, εἶπε, πρέπει καὶ παρασκευάζῃμεν νόμους τελείους καὶ διαρκεῖς καὶ μάλιστα ὀταν πρόκηται ν' ἀναστατώσῃμεν τὴν παιδείαν. ὀι ἐκπαιδευτικοὶ νόμοι εἶνε προῖον μελέτης καὶ σπουδῆς, οὐχὶ δὲ ὀλίγων ὀμερῶν, καθ' ὀς ὁ κ. Παπαμάρκος εἰργάσθη καὶ εἰσήγαγεν αὐτοῦς εἰς τὴν Βουλὴν, ἀναφωνήσας τὸ εἶρον τὴν ἀλήθειαν¹.

Βλ. Σκουρῶδης, εἶπεν ὅτι ἐκ πείρας γινώσκεί ὅτι ἀδύνατος εἶνε ἡ πραγματοποίησις τοῦ προγράμματος τῶν μονοτάξιων σχολείων καὶ ὀτι ἀφαιροῦνται ἀπ' αὐτοῦ αἱ ἐκδρομαί, αἱ περίπατοι καὶ τὰ τοιαῦτα, ὀπερ οὐχὶ μικρὰν διδασκαλίαν δύνανται καὶ παράσχῃσιν εἰς τοῦς παῖδας.

Χαρ. Παπαμάρκος, ὀρχεται ὀμιλῶν περὶ τῶν κτερίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως. ὀν ἐγνώριζέ τις, εἶπε, ὅτι ταύτην τὴν στιγμὴν ἐκ τῶν 97,000 ὀλληνοπαίδων, τῶν φαιτῶντων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, αἱ 60,000 ἀθῶνται κατὰ γῆς, ὀτι τρέμουσιν ἐκ τοῦ φόχους, ὀνευ διδασκατικῶν ὀργάνων, καὶ ὀπὸ τὴν ἐπίδρῃσιν διδασκάλων, οἱ οἱ γραμματοδιδάσκαλοι, τότε νομοσχέδια, ὀποῦ φροντίζουσι καὶ περὶ διδασκῆρίων καὶ περὶ ὀργάνων διδασκατικῶν, δὲν ὀὰ τὰ κατέκριναν.

Στέφ. Σκουρῶδης πρόεδρος, διακόπτει τὸν κ. Παπαμάρκου λέγων, ὅτι ἡ σημερινὴ συζήτησις δὲν ἀφορᾷ εἰς τὰ κτερία τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως ἀλλὰ εἰς τὰ μονοτάξια σχολεῖα, περὶ ὀν πρέπει καὶ ὀμιλήσῃ.

Χαρ. Παπαμάρκος εἰσελθὼν εἰς τὸ συζητούμενον θέμα εἶπεν ὅτι τὰ μονοτάξια σχολεῖα εἶνε σύμφωνα καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς χώρας· ὀπου εἶνε οἱ ἀτοικοὶ ὀλίγοι, ὀὰ εἶνε καὶ μαθηταὶ ὀλίγοι· ὀπου δὲ εἶνε μαθηταὶ ὀλίγοι, ἐκεῖ διδάσκαλοι ὀλίγοι. ὀὸ δὲ πρόγραμμα αὐτῶν

¹ ὀνεκα ἐλλείψεως χώρου δὲν κατεχωρίσθησιν δύο ὀμιλῃαι τοῦ κ. Θ. Μιχαλόπουλου περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ὀρχαίας ὀλλην. γλώσσης, ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῶν θηλέων καὶ τῶν ἀνωτέρων παρθεναγωγείων καὶ περὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, αἵτινες ἐν τῇ προσεχεῖ τεύχει δημοσιευθῶσονται.

οιοςδήποτε και αν θελήσῃ να συντάξῃ αὐτό, πάντοτε αὐτῷ θὰ τὸ συντάξῃ, ὅπως καίτοι ἐν τοῖς νομοσχεδίοις, διότι τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον γέννημα τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας, ὡς δύναται νὰ διδάξῃ εἰς διδασκαλὸς τῶν τάξεων, εἰς ὅς εἶναι διηρημένοι οἱ μαθηταὶ καὶ τῶν μαθημάτων, ἀτινα πάντοτε, ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν, πρέπει ἕκαστος πολίτης νὰ μὴ ἀγνοῇ. Ὡς πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους, οἵτινες καὶ ἐπιθεωρηταὶ καὶ καθηγηταὶ τῶν διδασκαλείων δύνανται ν' ἀποβῶσιν, εἶπεν, ὅτι ἔχει πλήρη πεποιθήσιν, ὅτι θὰ δυναθῶσιν νὰ ἐκπληρώσωσι καλῶς καὶ τὰ ἔργα ταῦτα, διότι, ἀφοῦ δημοδιδασκαλοὶ τινες καὶ τῶρα ἀκόμη εἰς τοὺς διαγωνισμοὺς τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἐδείχθησαν καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἀνώτεροι, ἀφοῦ εἰς τινὰς αὐτῶν ἄλλοτε ἐνεπιστεύθη ἢ ἀσκήσις τῶν ἐκ τῶν ἐπιτροπῶν ἐξελεθόντων εἰς τὰς νέας μεθόδους, ἀφοῦ καὶ ἄλλοτε ἀπεσταλῆσαν ἐπιθεωρηταὶ καὶ εἶδον καὶ ἔγραψαν περισσότερα ἄλλων, φυσικὸν εἶναι μετὰ μακροτέρων πείραν καὶ περισσοτέρων μάθησιν νὰ γείνωσιν ἐπιτήδαιοι, ὥστε νὰ δύνανται τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ τεχνικὰ μαθήματα νὰ διδάσκωσιν ἐν τοῖς διδασκαλείοις καὶ ἐπιθεωρηταὶ δημοτικῶν σχολείων καὶ γραμματεῖων νὰ γείνωσιν,

Ἐτέφ. Σκουλούδης πρόεδρος κηρύττει περαιωμένην τὴν συζήτησιν, εὐχαριστεῖ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδακταλικοῦ Συλλόγου διὰ τὴν συνδρομὴν καὶ τὰ φῶτα, ἅπερ τῇ ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐπιτροπείᾳ τῆς Βουλῆς παρέσχον καὶ παρακαλεῖ αὐτοὺς ν' ἀποστείλωσι τὰς ἐκθέσεις των περὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων, ὅπως τυπωθῶσιν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Ὑπογραφείῳ. (Ὁ πρόεδρος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Διδακταλικοῦ Συλλόγου κ. Π. Παπαναστασίου ἀντηναχάριστῃσεν ἐπὶ τῇ τιμῇ, ἣτις πρώτην φοράν ἐγένετο τῷ Συλλόγῳ τούτῳ ἵνα παρακαθῆσῃ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐξενέγκῃ τὴν γνώμην του, εἶπε δὲ ὅτι ὁ σύλλογος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ τὸ καθήκον αὐτοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ὁ φιλοπονώτατος καθηγητῆς κ. Θ. Βενιζέλος ἐξέδωκε μέχρι τοῦδε πολλὰ καὶ ἀξιόλογα φιλογολικά καὶ ἱστορικά ἔργα, πρὸ ὀλίγου δὲ παρέδωκεν ἡμῖν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ περὶ αὐταγομίας τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος πρὸς τοὺς Τούρκους, ὡς συμπλήρωμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσης ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρις ἡμῶν. Συνέταξε δὲ αὐτὴν μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, σαφηνείας καὶ χάριτος, ἰδίᾳ δὲ μετὰ πολλῆς ἐπιστημονικῆς κατατάξεως τῆς ὕλης. Ἀλλ' ἡ ἱστορία τοῦ κ. Θ. Βενιζέλου ἔχει καὶ τὴν ἐξῆς ἀρετὴν, ὅτι ἐν ἐκάστῃ σχεδὸν σελίδι αὐτῆς ἐξαίρεται πᾶν εὐσεβὲς καὶ ἠθικὸν

φρόνημα καὶ τονίζεται ἐν αὐτῇ ἡ ὀρθὴ ἰδέα, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν λαῶν εὐεξία καὶ ρώμη εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐημερίας καὶ προόδου αὐτῶν. Διὰ ταῦτα ἡ Διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ συνίστησιν αὐτὴν εἰς τοὺς διδάσκοντας, οἵτινες ἐκ παντὸς τρόπου ὀφείλουσι νὰ ὑποστηρίξωσι τοιαῦτα μεθοδικὰ καὶ χρήσιμα συγγράμματα καὶ ν' ἀποφεύγωσι τὰ ἀμέθοδα καὶ κακῶς συντεταγμένα ἐγχειρίδια, ἅτινα καὶ κόρον καὶ ἀπέχθειαν γεννῶσιν εἰς τοὺς διδασκομένους.

* *

Ἡ Διεύθυνσις τοῦ «Πλάτωνος» ἕνεκα πληθύος ὕλης δὲν ἠδυνήθη μέχρι τοῦδε ν' ἀναγγείλῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ τὸ νέον φρόνημα τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀμαστείδου Σπαθᾶκη, τρυτέστιν τὴν **Οἰκιακὴν καὶ Παιδαγωγικὴν**, τὴν πρὸ ὀλίγων μηνῶν δημοσιεύθεισαν. Ὅπως τὰ λοιπὰ συγγράμματα τοῦ κ. Σπαθᾶκη, ἢτοι ἡ *Ψυχολογία*, ἡ *Λογική*, ἡ *Σχολικὴ Παιδαγωγικὴ* καὶ ἡ *Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς*, οὕτω καὶ ἡ νῦν ἀγγελλομένη *Οἰκιακὴ Παιδαγωγικὴ* διακρίνεται κατὰ τε τὴν ἐμβρίθειαν τῶν νοημάτων, τὴν σαφήνειαν τῆς γλώσσης καὶ τὸ μεθοδικὸν τῆς κατατάξεως τῆς ὕλης.

Ἡ Διεύθυνσις τοῦ Πλάτωνος θεωρεῖ περιττὸν νὰ μακρηγορήσῃ περὶ τῶν ἔργων τοῦ κ. Σπαθᾶκη, τοῦ πρώτου εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγαγόντος τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην καὶ πλήρες παιδαγωγικὸν σύστημα κατάρτισαντος καὶ δημοσιεύσαντος. Ἐὰ ἔργα τοῦ ἀνδρός, μεγάλως ἐπαινεθῆντα οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ ἡμεδαποῦ τύπου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀλλοδαποῦ (ὄρα *Philosoph. Monatshefte*, IV καὶ X σελ. 624 *Magasin für die Litteratur des In- und Auslandes*, ἀρ. 16 καὶ τὸ ἐν Ἀμστελδαμῶν περιοδικὸν «*Ε.Ι.Ι.Ι.Ι.Ι.Ι.*», II, 2, σελ. 99), μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν πρὸς χρῆσιν τῆς βουλγαρικῆς νεολαίας, καθυπαβλήθηντα δὲ εἰς τὸν ἐνταῦθα ἐσχάτως γενόμενον διαγωνισμόν τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἐβραβεύθησαν, θεωρηθέντα ὡς τὰ μόνα ἀξία νὰ διδάσκωνται ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Διδασκαλείοις καὶ Γυμνασίοις. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ ἰδίᾳ τὴν ἀξίαν τοῦ νῦν ἀγγελλομένου βιβλίου τῆς *Οἰκιακῆς Παιδαγωγικῆς*, ἣν καὶ διὰ καταλλήλων εἰκόνων ἐκόσμησεν ὁ συγγραφεὺς, ἡ Διεύθυνσις τοῦ Πλάτωνος ἀρκεῖται εἰς τὸ ν' ἀναφέρῃ ἐνταῦθα τὴν τούτου σύστασιν, ἣν ἐποιήσατο τὸ τῆς Παιδείας Ὑπουργεῖον (διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 7210 ἐγκυκλίου) πρὸς πάσας τὰς διδασκαλίστας, χαρακτηρίσαν αὐτὴ «ὡς ἀριστον ἀνάγνωσμα καὶ ἐφόδιον διὰ τὰς νεανίδας τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῶν Παιδαγωγείων. Ἐξ αὐτοῦ (ἐξακολουθεῖ λέγουσα ἡ ὑπουργικὴ ἐγκύκλιος) θέλουσιν αὐταὶ διδαχθῆ ἐγκαίρως τὰ ὕψιστα καὶ ἱερώτατα «τῶν καθηκόντων αὐτῶν, ἅπερ κατόπιν μέλλουσι νὰ ἐκπληρώσωσιν εἴτε ὡς μητέρες, εἴτε ὡς νηπιαγωγοί, εἴτε καθόλου ὡς παιδαγωγοί.» θέλουσι δηλον ὅτι διδασχθῆ τὸν τρόπον τῆς τῶν παιδῶν ὀρθῆς κατ'

»οἶκον ἀγωγῆς, ἐφ' ἧς ἐδράζεται ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις καὶ κρηπιδου-
»ται ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ δόξα τῆς πατρίδος». — Ὡς τοιοῦτον συνι-
»σται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος Διεύθυνσις εἰς
»πάντας τοὺς γονεῖς καὶ ἰδίως τὰς μητέρας καὶ τὰς ἐν τοῖς Παρθενά-
»γωγείοις διδασκούςας.

* *

UNTERSUCHUNGEN ZUR GEOGRAPHISCHEN NAMENKUNDE

VON JULIUS WISNAR

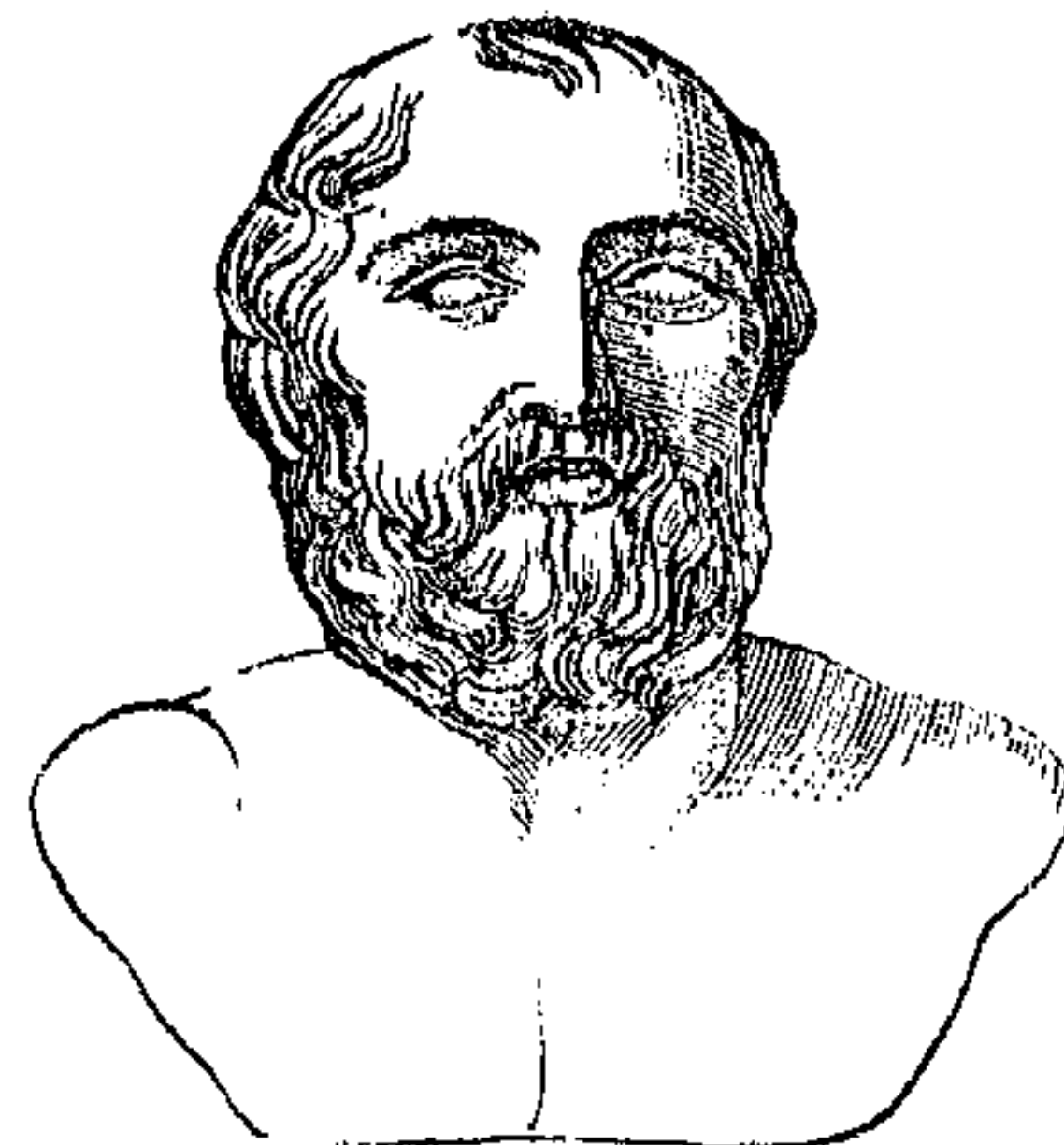
Ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Ζῆναι τῆς Μοραβίας γυμνασίου κ. Ἰούλιος
Βίσναρ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὴν ἀνω ἐπιγραφὴν σπουδαιότητα πραγματεία,
ἧς ἀντίτυπον εὐηρεστήθη νὰ πέμψῃ πρὸς τὸν ἡμέτερον Σύλλογον.

Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς ἐξετάζει τὴν πατρίδα
αὐτοῦ καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ὑπὸ ἑποψίαν ὅχι μὲν νέαν, ἀξιῶν ὅμως
προσοχῆς. Ὡς δηλ. ὁ γεωλόγος προσπαθεῖ ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἱστο-
ρίαν τῆς γῆς ἐκ τῆς συστάσεως τῶν φυσικῶν αὐτῆς στρωμάτων, οὐ-
τως ὁ συγγραφεὺς τῶν «ἐρευνῶν πρὸς ἐξακριβίωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν
γεωγραφικῶν ὀνομάτων» προσπαθεῖ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τοὺς σκοτεινοὺς
χρόνους τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τῆς πατρίδος του, ἀναζητῶν τὴν ἐν
αὐτῇ ἐγκατάστασιν τῶν Σλαύων διὰ τῶν διαφόρων ὀνομάτων τῶν ὀ-
ρέων, τῶν ποταμῶν, τῶν πόλεων κλπ.

Τῶ ὄντι δὲ αἱ σαζόμεναι ὀνομασίαι ὀρέων, ποταμῶν, πόλεων χώ-
ρας τινὸς εἶναι ζῶντα μνημεῖα δυνάμενα πολλαχῶς νὰ ὀδηγήσωσι τὸν
ἱστοριοδίφην εἰς διαφώτισιν σκοτεινῶν περιόδων τῆς ἱστορίας αὐτῆς.
Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι πάντοτε μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ταιαύταις μελέταις
καὶ ἐρευνῆσι ὅρος ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης προκατα-
λήψεως. Διότι ἐπιχειρῶν τις ταιαύτας ἐρεῖνας καὶ ἐρμηνείας ἐν πνεύ-
ματι προκαταλήψεως οἷας δῆποτε, δύναται νὰ περιπέσῃ ἐκὼν ἢ ἀκων
εἰς πλείστας ἀπάτας ἢ παραλογισμούς· νὰ δισχυρισθῇ π.χ. ὅτι ὀλη
ἢ μεσημβρινὴ Ἴταλία καὶ ἡ Σικελία κατοικοῦνται καὶ νῦν ὑπὸ Ἑλλή-
νων ἕνεκα τῶν ἐν αὐταῖς ἑλληνικῶν ὀνομάτων, ἢ ὅτι ὀλη ἢ Πελοπόν-
νησος καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς ἐξεσλαβώθη ἕνεκα ὀνομασιῶν τινῶν σλαβι-
κῶν περιωθεισῶν ἐν αὐτῇ.

Ἡμεῖς δ' εὐχόμεθα ἀνάλογόν τινα μελέτην ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χω-
ρῶν καὶ χάριν ἱστορικῶν διασαφίσεων, καὶ διότι πιστεύομεν ὅτι δι'
αὐτῆς δύνανται νὰ ὀρισθῶσι πολλαὶ πόλεις ἀρχαῖαι, ποταμοί, ὄρη,
κρυπτόμενα ἴσως ὑπὸ πενιχρᾶς σλαβικῆς, ἑλθρονικῆς ἢ τουρκικῆς ὀνο-
μασίας.

ΒΑ ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ἜΤΟΣ ΙΒ'.	Ἰούλιος — Δεκέμβριος (1910)	Τεύχος Ζ'. — ΙΒ'.
-----------	--------------------------------	-------------------

ΣΥΜΒΟΛΗ*

ΕΙΣ ΤΙΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΚΥΚΤΗΡΙΟΙ ΟΙΚΟΙ, ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΑΙ ΒΙΚΩΝΕΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

II

ΣΥΜΒΟΛΑ

Σύμβολα ἢ συμβολικαὶ εἰκόνες κατὰ τὸν Κραυσ εἶνε αἱ εἰκόνες ἐκεῖ-
ναι, ἐν αἷς τὸ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν προσπίπτον ἀντικείμενον δὲν εἰκονί-
ζεται ἑαυτοῦ ἕνεκεν, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς ἕτεραν ἔννοιαν, διάφορον μὲν
τοῦ εἰκονιζομένου ἀντικειμένου, ἀλλὰ καὶ σχετικὴν πρὸς αὐτὸ εἴτε κατὰ

* Συνέχεια, ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

φύσιν εἴτε κατὰ συνθήκην¹. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἔθνικοὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν τιούτων συμβόλων ἐν τῷ οἰκιακῷ βίῳ ἢτοι ἐπὶ τοίχων, ποτηρίων, δακτυλίων καὶ ἄλλων σκευῶν, ἔπειτα οἱ χριστιανοί, μιμούμενοι ἐκείνους εἰσήγαγον εἰς τὰς οἰκίας καὶ ἐκκλησίας αὐτῶν *σύμβολα* ἐνδύοντες αὐτὰ τὸ χριστιανικὸν ἔνδυμα· διότι ἐφοβοῦντο, μήπως ὑποπέσωσιν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἐὰν ἀπετύπουν ἔθνικὰ σύμβολα ἢτοι ξίφη, τόξα, κύπελλα καὶ πρόσωπα εἰδώλων. Τοῦτο δὲ ὑπαινίσσεται καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγων· «οὐ γὰρ εἰδώλων πρόσωπα ἐναποτυπωτέον, οἷς καὶ τὸ προσέχειν ἀπείρηται· οὐδὲ μὴν ξίφος, ἢ τόξον τοῖς εἰρήνην διώκουσιν· ἢ κύπελλα τοῖς σωφρονοῦσιν»². Οὕτω δ' ἐπήγασαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἐκκλησίας τὰ χριστιανικὰ *σύμβολα*, ὡς λ. χ. ὁ *φοῖνιξ*, ὁ *ἀετός*, ἡ *ἐλαφος*, τὰ *ἄστρα*, ἡ *ἄγκυρα*, ἡ *γαῖα*, ἡ *περιστερὰ*, τὸ *πρόβατον*, ὁ *ἰχθύς*, ὁ *σταυρός* καὶ ἄλλα.

Ἡμεῖς παρερχόμενοι πολλὰ σύμβολα τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὡς λ. χ. τὸν *φοῖνικα*, τὸ σύμβολον τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς νίκης, τὸν *ἀετόν*, τὸ σύμβολον τῆς νεότητος κατὰ τὸ χωρίον τοῦ Ψαλμοῦ ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἢ νεότης σου³, τὴν *ἐλαφον*, τὸ σύμβολον τῆς ψυχῆς, ἣτις χάριν τῆς σωτηρίας τρέχει πρὸς πλήρωσιν τῆς διψῆς αὐτῆς ἐν τῇ αἰωνίῳ πηγῇ, τὰ *ἄστρα*, τὸ σύμβολον τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου⁴, θέλομεν ἐνταῦθα πραγματευθῆ διὰ βραχείων περὶ τῆς *ἀγκύρας*, *κηδῆς*, *περιστερῆς*, τοῦ *προβάτου*, *ἰχθύος*, *σταυροῦ*, ὡς συμβόλων, ἅπερ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ συχνότερον ἀπαντῶσι.

¹ Kraus «Roma sotterranea, die Römischen Katakomben» εκδ. 2. Freiburg im Breisgau 1879 σελ. 234. Ἐκ τοῦ συγγραμματος τούτου καλῶς ποιήσας ὁ φίλος μου κ. Φίλιππος Παπαδόπουλος ἔλαβε τὰ κεφάλαια τὰ πραγματευόμενα περὶ συμβολικῶν, ἀλληγορικῶν, βιβλικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ προσωπωγραφικῶν καὶ λειτουργικῶν παραστάσεων καὶ εἰκόνων καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτὰ ἐν τῇ περιοδικῇ τοῦ συλλόγου «Ἀναπλάσει» (ὄρα τοῦ ἐν τῇ Δ' ἔτει περιοδικῆ σελίδας 750, 754, 763—765, 774—776, 794—798, πρὸς καὶ Kraus σελ. 257, 258, 264—271, 276—295, 296—307, 308—328), ἄριστα δὲ ὁμ. πράξι, ἐὰν μεταφράσῃ ὅλον τὸ σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ Kraus, οὐ τὸ ὄνομα ὁ φίλος μου ἐν τοῖς εἰρημένοις κεφαλαίοις παρέλιπε ν' ἀναφέρῃ, ὡς πιστεύομεν, κατὰ παραδρομήν.

² Κλήμ. Ἀλεξ. Παιδαγωγὸς βιβλ. Ι' κεφ. 14

³ Ψαλμ. ΡΒ'

⁴ Ἀποκάλ. Ἰωάννου Α' 16—20.

Ἡ ἄγκυρα.

Ἡ ἄγκυρα ἦτο σύμβολον τῶν ἐθνικῶν, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται οὐ μόνον ἐν Ῥωμαϊκοῖς νομίμασιν, ἐφ' ὧν αὕτη φέρεται ὡς σύμβολον τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος¹, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πολυτίμῳ λίθῳ τοῦ δακτυλίου τοῦ Σελεύκου, βασιλέως τῆς Συρίας, ἐφ' οὗ ἄγκυρα ἦτο ἐγκεχαραγμένη, ὡς τούτου μνημονεύουσι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ Ἰουστίνος ὁ ἱστορικός. Ὁ Κλήμης ἀναφέρειν διάφορα χριστιανικὰ σύμβολα καταλέγει μεταξὺ αὐτῶν καὶ «ἄγκυραν ναυτικὴν, ἣν Σέλευκος ἐνεχαράττετο τῇ γλυφῇ»². Πλείονα δὲ περὶ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ δακτυλίου αὐτοῦ μανθάνομεν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰουστίνου, ὅστις γράφει· «Priusquam bellum inter Ptolemaeum sociosque ejus adversus Antigonum committeretur, repente ex Asia majore digressus Seleucos novus Antigono hostis accesserat. Hujus quoque virtus clara et origo admirabilis fuit· si quidem mater ejus Laodice, cum nupta esset Antiocho, claro inter Philippi duces viro, visa sibi est per quietem ex concubitu Apollinis concepisse, gravidamque factam minus concubitus a deo *anulum accipisse, in cuius gemma anchora sculpta esset, jussaque donum filio quem peperisset dare. Admirabilem fecit hunc visum et *anulus, qui postora dio ejusdem sculpturae in lecto inventus est, et figura (anchorae), quae in femore Seleuci nata cum ipso parvulo fuit*»³.*

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, μιμούμενοι τοὺς ἐθνικούς, συνειθίζον νὰ ἐγχαράττωσι τὴν ἄγκυραν⁴, ἐκδηλοῦντες δι' αὐτῆς συμβολικῶς τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἐλπίδα. Τοιαύτης δ' ἐλπίδος ἐδέοντο μάλιστα, ὅτε, καταδιωκόμενοι ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ὑπὸ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἀρχόντων, φιλοσόφων καὶ σύμπαντος τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, ὠμοίαζον πρὸς τοὺς ἐν

¹ Smetius Antiqu. Noviom. 54.

² Κλήμ. Ἀλεξ. Παιδαγωγὸς βιβλ. Ι' κεφ. 14.

³ Justinii histor. Philippic. lib. XV. 4 ὄρα καὶ Rasche «Lexicon universae Reinarum veterum» ἐν τῇ λέξει *ancora* ἐν Λειψία 1785.

⁴ Κλήμ. Ἀλεξ. Παιδαγ. βιβλ. Ι', κεφ. 14. Ἡ ἄγκυρα ἀπαντᾷ συχνότατα ἐν τισιν ἀρχαιοτάτοις μέρεσι τῶν ἐν Ῥώμῃ κατακορυβῶν τῆς Δομιτίλλης, τοῦ Καλλίστου καὶ ἄλλων ὄρα Kraus «Real-encyklopädie der christl. Alterthümer» ἐν τῇ λέξει «Anchor».

τρικυμιάδει πελάγει κινδυνεύοντας, οἵτινες δέονται τῆς ἀγκύρας, ὡς ἐλπίδος σωτηρίας. "Ὅτι δὲ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐθεώρουν τὴν ἀγκυραν, ὡς σύμβολον ἐλπίδος, καταδεικνύεται πρῶτον ἐκ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, γράφοντος ἀελπίδος· ἦν ὡς ἀγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν¹»· δεύτερον ἐκ τινῶν λιθίνων τάφων, ἐφ' ὧν ἡ ἀγκυρα εἶνε ἐγκεχαραγμένη καὶ παρ' αὐτὴν τὰ ὀνόματα Eiris, Eiridius, Eirisusa, ἀπερ' δηλοῦσιν, ὅτι οἱ ἐν τοῖς τάφοις κείμενοι εἶχον τὴν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐλπίδα². τρίτον ἐκ τοῦ ὅτι ἀπαντῶμεν ὁμοῦ τὰ δύο σύμβολα, ἀγκυραν καὶ ἰχθύν, δηλοῦντα τὴν εἰς Χριστὸν ἐλπίδα· διότι ὁ Χριστὸς παρίστατο συμβολικῶς, ὡς ἰχθύς, ὡς κατωτέρω ὀψόμεθα.

Ἡ ναῦς

Ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χριστιανικοῖς συμβόλοις καταλέγεται καὶ ἡ ναῦς, ἥτις, ὡς κατὰ τοὺς ἐθνικούς, Κικέρωνα, "Ὁράτιον καὶ ἄλλους συγγραφεῖς, προεικόνιζε συμβολικῶς τὴν πολιτείαν," οὕτω κατὰ τοὺς πρῶτους χριστιανούς προεδήλου τὴν ἐκκλησίαν· διὸ σύμβολον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν καὶ ἡ κιβωτός τοῦ Νῶε³. Διὰ τῆς συμβολικῆς ταύτης παραστάσεως ἤθελον οἱ χριστιανοὶ νὰ δηλώσωσιν, ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἀψηφούσα τῶν κατ' αὐτῆς ἐγειρομένων φοβερῶν κυμάτων, φέρει ἀσφαλῶς τὰ πιστὰ αὐτῆς τέκνα εἰς τὸν εὐδίων καὶ ἀτάραχον λιμένα τῆς σωτηρίας, ὁμοιάζουσα πρὸς ναῦν πλέουσαν οὐρίῳ ἀνέμῳ· διὸ καὶ ναῦς οὐριοδρομοῦσα ἐπωνομάσθη⁴. Ἡ ἐκκλησία οὐδένα διατρέχει κίνδυνον κατὰ τὸν πλοῦν· διότι κυβερνήτης αὐτῆς εἶνε ὁ Χριστός, ὑποκυβερνήτης ὁ ἐπίσκοπος, ναῦται οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι, ἐπιβάται οἱ πιστοί. Οὕτω δὲ ἀναγινώσκομεν ἐν τινι φερομένῃ ἐπιστολῇ Κλήμεντος, ἐπισκόπου Ῥώμης, πρὸς Ἰάκωβον, ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων· αἴοικε γὰρ ὅλον τὸ πρῶγμα τῆς ἐκκλησίας ἡγεμέλη, διὰ σφοδροῦ χειμῶνος ἄνδρας φερούση ἐκ πολλῶν τόπων ὄντας καὶ μίαν τὴν ἀγαθῆς βασιλείας πόλιν οἰκεῖν θέλοντας. "Ἔστω μὲν οὖν ὑμῶν ὁ ταύτης δεσπότης θεός, καὶ παρειασθῶ ὁ μὲν κυβερνήτης Ἄριστος, ὁ

πρωτεύς ἐπισκόπος, οἱ ναῦται πρεσβύτεροι, οἱ τοίχαρχοι διακόνους, οἱ ναυστολόγοι τοῖς κατηχοῦσι, τοῖς ἐπιβάταις τὸ τῶν ἀδελφῶν πλῆθος⁵. Κατὰ δὲ τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς ὁ ἐπίσκοπος εἶνε ἀδ' παραγγέλων τοῖς διακόνους ὡσανεὶ ναύταις, τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς, καθάπερ ἐπιβάταις μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος⁶. Ἐν τινι δὲ ἀποσπάσματι σαρκοφάγου, δημοσιευθέντι ὑπὸ de Rossi⁷ καὶ ἀναδημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ Kraus⁸, παρατηρεῖται πλοῖον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Ἰησοῦς εὐρίσκεται καὶ σὺν αὐτῷ οἱ τρεῖς εὐαγγελισταί, Μάρκος, Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης, ὡς κωπηλάται. Φαίνεται δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἀποκεκομμένη.

Ἡ περιστέρα

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν βάπτειν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ, καθ' ἣν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατήλθεν, ὡσεὶ περιστέρα, εἰσήγαγον εἰς τε τοὺς ἰδιωτικούς καὶ εὐκτηρίους οἴκους αὐτῶν καὶ τὴν περιστέραν⁹, κατ' ἀρχὰς ὡς σύμβολον τοῦ ἁγίου Πνεύματος¹⁰. Καὶ ὅτε οἱ ἐν Ῥώμῃ χριστιανοί, συσκεπτόμενοι κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα περὶ χειροτονίας ἐπισκόπου, εἶδον περιστέραν ἐπικαθεσθεῖσαν τῇ κεφαλῇ χριστιανοῦ τινος, καλουμένου Φαβιανοῦ, τότε ἀπαξάπαντες μετὰ βοῆς ἀνεβίβασαν αὐτὸν ἐπὶ τὸν ὄρον τῆς ἐπισκοπῆς, θεωρήσαντες τὴν περιστέραν, ὡς σύμβολον τοῦ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα καταβάλλοντος ἁγίου πνεύματος¹¹.

Ἡ περιστέρα ἐθεωρεῖτο οὐ μόνον σύμβολον τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ σύμβολον τῶν ἀκάμων καὶ ἀπονηρεῶν ψυχῶν κατὰ τοὺς λόγους, οὓς ὁ Σωτὴρ εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· «γίνεσθε οὖν..... ἀκέραιοι, ὡς αἱ περιστέρας¹²» ἥτοι μὴ κεκραμένοι κακοῖς, ἀλλ' ἀπλοῖ

¹ Ἐπιστολὴ Κλήμεντος πρὸς Ἰάκωβον 14 ψευδώνυμος.

² Ἀποστολ. Διαταγαὶ βιβλ. 6', κεφ. 57.

³ De Rossi Bull. 1873. 124. tav. VII.

⁴ Kraus Realencyclopädie der christl. Alterth. ἐν τῇ λέξει Schiff.

⁵ Κλήμ. Ἀλεξ. παιδαγ. βιβλ. 1' κεφ. 11.

⁶ Tertull. de bapt. c. 8. advers. Valent. c. 3. Κυπριανὸς de unitate ecclesiae cap. 9.

⁷ Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 5', 29.

⁸ Ματθ. 1' 16.

¹ Παύλου πρὸς Ἑβραίους κεφ. 5' 10.

² Kraus «Roma sotterranea» 2 ἐκδ. σελ. 236.

³ Wilhelm Augusti «Handbuch der cristl. Archäologie» τόμ. Α' σελ. 372. Leipzig 1836.

⁴ Tertull. de bapt. c. 8. c. 12 καὶ de pudic. c. 13.

⁵ Κλήμ. Ἀλεξ. παιδαγωγὸς βιβλ. 1' κεφ. 11.

καὶ ἀποίκιοι, ὡς τὸ μέγα ἐτυμολογικὸν ἐρμηνεύει τὴν λέξιν ἀκέραιος¹. Οὕτω λ. χ. ἀπαντῶμεν ἐπὶ τινῶν τάφων τῶν κατακομβῶν περιστε-
ρὰν μετὰ τῶν λέξεων anima innocens, anima simplex². Ἡ ἄκακος
καὶ ἀθῶα ψυχὴ τοῦ χριστιανοῦ, ἅμα εἰσελθοῦσα εἰς τὴν αἰώνιον μα-
καριότητα, χαίρει ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτῆς καὶ κοινωνεῖ αὐτῶν. Πρὸς
παράστασιν δὲ τοιαύτης ψυχῆς ἀπαντῶμεν περιστεράν, πίνουσιν ἐκ
τινος δοχείου ἢ δάκνουσαν σταφυλὴν³. Καὶ τῷ ὄντι οἱ χριστιανοί, οἱ
βιοῦντες τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον κατὰ Χριστὸν βίον, μέλλουσι νὰ
τύχῃσι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε
καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη.

Ἄλλη συμβολικὴ παράστασις τῆς περιστερᾶς εἶνε, ὅτι φέρουσα εἰς
τὸ ράμφος αὐτῆς κλάδον ἐλαίας παρίστησι συμβολικῶς τὴν εἰρήνην.
Ὁ Τερτυλλιανὸς ἀναφέρει, ὅτι «columba a primordio divinae ra-
cis praescio» ἤτοι «ἡ περιστέρα ἀπ' ἀρχῆς εἶνε ὁ κῆρυξ τῆς θείας
εἰρήνης⁴». Μήπως εἰς αὐτὸν τὸν Νῶε δὲν ἐχρησίμευσε κατ' ἀρχὰς ἡ
περιστερά, ὡς ἄγγελος τῆς εἰρήνης; Ὅτι δὲ ἡ περιστέρα ἦτο καὶ σύμ-
βολον τῆς εἰρήνης, καταδεικνύεται καὶ ἐκ τινος λιθίνου τάφου, ἐφ' οὗ
αὕτη φέρεται μετὰ τῆς λέξεως Pax, δηλοῦσα, ὅτι ὁ ἀποθανὼν ἀπε-
χωρίσθη ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ ἐκ
μῆκος ἐπιγραφῆς, ὑπαρχούσης ἐν τῷ Βατικανῷ μουσεῖῳ, ἐφ' ἧς φέρεται
περιστερά, ἔχουσα κλάδον ἐλαίας καὶ πλησίον αὐτῆς ἡ λέξις Pax⁵.

Εἰς μεταγενεστέρους δ' αἰῶνας ἀπαντᾷ ἡ περιστέρα, αἰωρουμένη
ὑπεράνω τῶν ἁγίων τραπεζῶν ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις, ὡς λειτουργικὸν
σκεῦος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ ἄρτος τῆς θείας εὐχαριστίας κατετίθετο.
Οὕτω ἀναφέρει εἰδήσις τις τοῦ Ἀμφιλοχίου, ἐπισκόπου Ἰκονίου, περὶ
τοῦ μεγάλου Βασιλείου, εἰ καὶ αὕτη, ὡς καὶ ὕλος ὁ βίος ὁ ὑπὸ τοῦ
ἐπισκόπου τούτου περιγραφόμενος περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, θεω-
ροῦνται μεταγενέστερα τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Κατὰ τὴν εἰδήσιν λοιπὸν

¹ Ὅρα τὸ μέγα ἐτυμολογικὸν καὶ Ῥωμ. ΙΓ' 19. Φιλιπ. Β' 15 Κλήμ.
Ἀλεξανδρ. παιδαγωγ. βιβλ. Α' κεφ. 5.

² Kraus «Roma sotterranea» σελ. 237.

³ Αὐτόθι σελ. 238.

⁴ Tertull. advers. Valent. c. 2 πρὸς βλ. καὶ de baptismo c. 8 καὶ Kraus αὐτόθι
σελ. 238.

⁵ Kraus αὐτόθι σελ. 238 καὶ Real-encyclor. der christlichen Alterthümer
ἐν τῇ λέξει Taube.

ταύτην ὁ μέγας Βασίλειος «προσκαλεσάμενος χρυσοχόον ἐποίησε τὴν
περιστεράν ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, καὶ ἐν αὐτῇ κατέθετο τὴν μερίδα (τοῦ
ἄρτου), κρεμάσας ἐπὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἀντίτυπον τῆς ἁγίας ἐκεί-
νης περιστερᾶς τῆς φανείσης ἐν Ἰορδάνῃ, τοῦ Κυρίου βαπτιζομένου¹»,
Ἰστορικῶς ἡμῶς ἐπιβεβαιουῦται ἡ εἰδήσις αὕτη κατὰ τὸν 5' αἰῶνα.
καθ' ὃν ἡ περιστέρα ἐκρέματο οὐ μόνον ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις, ἀλλὰ καὶ
ἐν ταῖς κολυμβήθραις. Οὕτω λ. χ. ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτη-
θεῖσα κατὰ τὸ 536 σύνοδος κατεδίκασε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Σεβήρον,
ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας, ὅστις ἐκτὸς ἄλλων καταχρήσεων «καὶ τὰς εἰς
τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος χρυσᾶς τε καὶ ἀργυρᾶς περιστερᾶς κρεμα-
μένας ὑπεράνω τῶν θείων κολυμβηθῶν καὶ θυσιαστηρίων μετὰ τῶν
ἄλλων ἐσφετερίσατο»².

τὸ πρόβατον

Ὁ Ἰσαΐας προφητεύων τὴν ἐξιλαστήριον θυσίαν τοῦ Μεσσίου ὑπὲρ
τῆς ἀνθρωπότητος παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τὴν θυσίαν τοῦ ἀθῶου προ-
βάτου καὶ ἀμνοῦ· διότι λέγει «ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς
ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἔφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ
στόμα αὐτοῦ³». Τοὺς λόγους τοῦ προφήτου τούτου ἔχων ὑπ' ὄψει Ἰωάν-
νης ὁ Πρόδρομος ἀνεφώνησεν, ὅτε εἶδε τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον ἐπὶ τὸ
βάπτισμα· «Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ⁴». Ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἀπο-
καλύψεως, ὅταν γράφῃ, ὅτι «εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ
τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἄρτιον ἑστηκός,
ὡς ἐσφαγμένον⁵». Ὁ δὲ διάκονος Φίλιππος συναντήσας ἄνδρα Λιθίοπα
εὐνοῦχον δυνάστην Κανδάκης, τῆς βασιλείσης Λιθιόπων, ὅστις καθή-
μενος ἐπὶ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ ἀνεγίνωσκε τὴν εἰρημένην βῆσιν τοῦ προ-
φήτου Ἰσαΐου, ἦν ὁμοίως δὲν ἐγίνωσκεν, εὐήγγελλε αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν
ἐξηγούμενος αὐτῷ τὸ πρόβατον καὶ τὸν ἀμνόν⁶. Κατὰ ταῦτα ὁ Μεσ-
σίας παρίσταται ἐν τε τῇ Π. καὶ Κ. Διαθήκῃ ὡς πρόβατον καὶ ἀμνός,

¹ Ἀμφιλόχιος ἐπίσκοπος Ἰκονίου εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις
πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας.

² Hefele «Conciliengeschichte» 2 τόμος σελ. 749. Freiburg im Breisgau 1856

³ Ἰσ. κεφ. ΝΙ' 7.

⁴ Ἰω. Α' 29.

⁵ Ἀποκαλ. ΙΓ' 6.

⁶ Πράξ. Ἀποστ. ΙΙ' 27—35.

ὅστις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἦτο προωρισμένος νὰ θυσιασθῆ· διὸ δικαίως Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας λέγει· ἀπέθανε δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός, ὁ ἀμνός, ὁ ἀληθινός, ὁ αἶρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου»¹.

Ἡ δ' ἀρχαία ἐκκλησία, στηριζομένη ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰσήγαγεν εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἴκους εἰκόνας προβάτου καὶ ἀμνοῦ. Οὕτω παρίσταται ἐν τῇ κατακόμβῃ τῆς ἀγίας Δομιτίλλης ἐν Ῥώμῃ ἀμνός πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται ποιμενικὴ ράβδος, ἐξ ἧς κρέμαται γαυλός. Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ καταφαίνεται τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας· διότι οὐ μόνον ὁ ἀμνός, ἀλλὰ καὶ ὁ γαυλός ἦτοι τὸ ἀγγεῖον, ἐν ᾧ τὸ γάλα τίθεται, ὑποδηλοῖ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Τὸ γάλα εἰκόνιζε συμβολικῶς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀναφέρει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγων, ὅτι ἡ Ἐκκλησία «τὰ αὐτῆς παιδία προσκαλουμένη ἀγίῳ τιθηνεῖται γάλακτι, τῷ βρεφώδει Λόγῳ· διὸ οὐκ ἔσχε τὸ γάλα; ὅτι γάλα ἦν τὸ παιδίον τοῦτο καλὸν καὶ οἰκεῖον, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ»². Διὰ τοῦτο ἔθος ἦτο ἐν τισιν ἐκκλησίαις νὰ δίδωσιν εἰς τὰ τέκνα μετὰ τὸ βάπτισμα γάλα καὶ μέλι³.

Ἡ Ἐκκλησία διετήρει τὴν παράστασιν τοῦ ἀμνοῦ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος, περὶ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ὤρισεν ἡ Πενθέκτη κατὰ τὸ 692 συγκροτηθεῖσα ἐν Τρούλλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύνοδος, ἵνα παύσηται ἡ παράστασις αὕτη καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰκονίζηται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐν τῇ ἀνθρώπινῃ μορφῇ. Ὁ κανὼν τῆς συνόδου ἔχει οὕτως· «Ἐν τισι τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαῖς ἀμνός δακτύλῳ τοῦ Προδρόμου δεικνύμενος ἐγχαράττεται, ὡς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος, τὸν ἀληθινὸν ἡμῖν διὰ νόμου προὔποφαινον ἀμνὸν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν. Τοὺς οὖν παλαιούς τύπους, καὶ τὰς σκιὰς, ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα, τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδωμένους κατασπαζόμενοι τὴν χάριν προτιμῶμεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς πλήρωμα νόμου ταύτην ὑποδεξάμενοι. Ἰσα ἂν οὖν τὸ τέλειον κἂν ταῖς χρωματουργίαις, ἐν ταῖς ἀπάντων ἁγίαις ὑπογράφηται, τὸν τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνοῦ, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ εὖν, ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ, ἀναστηλοῦσθαι ὀρέζομεν· δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ Λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς

¹ Κύριλλ. Ἀλεξ. εἰς τὴν Ἑξοδὸν βιβλ. Β', σελ. 425 ἐκδ. Μίμησ τόμ. 69.

² Κλήμ. Ἀλεξ. Παιδαγωγός Α' 6.

³ Tertull. de coron. milit. cap. 3. Ἰερώνυμος advers. Iudeis.

ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου, χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως»¹.

Ὁ ἰχθύς.

Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία παριστάσα συμβολικῶς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἢ τοὺς χριστιανοὺς μετεχειρίζετο ἐν τε τοῖς ἰδιωτικοῖς καὶ εὐκτηρίοις οἴκοις τὴν εἰκόνα τοῦ ἰχθύος. Οὕτω λέγει ὁ Ὠριγένης, ὅτι ὁ Χριστός «ἦν ὁ τροπικῶς λεγόμενος ἰχθύς»². Καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς ἀναφέρει ὅτι «ἡμεῖς μικροὶ ἰχθύς ἐγεννήθημεν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἡμετέρου ἰχθύος ἐν τῷ ὕδατι»³. Κλήμης δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει ἐν τῷ ὕμνῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν Χριστόν·

Ἄλιεῦ μερόπων
τῶν σφζομένων
πελάγους κακίας
ἰχθύς ἀγνούς
κύματος ἐχθροῦ
γλυκερὰ ζωῆ δελεάζων⁴.

Ἀλλὰ τίθεται τὸ ζήτημα, πόθεν ἡ ἀρχαία ἐκκλησία λαβοῦσα παρίστησι συμβολικῶς τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς χριστιανοὺς ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ἰχθύος;

Ὁ Ἀφρικανὸς ἐπίσκοπος Optatus, ἀκμάσας κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα δίδει ἐπιτυχῆ ἐξήγησιν τῆς παραστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἰχθύς, λέγων ὅτι ὁ θαυμαῖος ἐκεῖνος ἰχθύς, ὅστις ἀναπηδήσας ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἰγρητος συνελήφθη κατὰ προσταγὴν τοῦ ἀγγέλου ὑπὸ

¹ Κανὼν 82 ὅρα Ποτλῆ τόμον Β', σελ. 493.

² Ὠριγένης εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον τόμον II' 584.

³ Tertull. de bapt. cap. 1. «nos pisciculi secundum ἰχθύν nostrum Jesum Christum in aqua nascimur».

⁴ Κλήμ. Ἀλεξ. ἐν τέλει τοῦ Παιδαγωγοῦ. Ἐνταῦθα ὁ Κλήμης καλεῖ τοὺς χριστιανοὺς ἀγνοὺς ἰχθύς οὓς ὁ Χριστὸς ἀλιεῖ ἐκ τοῦ πελάγους τῆς κακίας, ἐκ τῶν ἐχθρικῶν κυμάτων, εἰς τὴν γλυκεῖαν ζωὴν. Ἡ παράστασις τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀλιεῖς, δύναται νὰ στηριχθῆ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς· διότι ἀναγινώσκόμεν ἐν τῇ προφήτῃ Ἰερεμῖα κεφ. ΙΓ', 19 τὰ ἐξῆς· «Ἴδου ἐγὼ ἀποστέλλω τοὺς ἀλιεῖς τοὺς πολλούς, λέγει Κύριος, καὶ ἀλιεύσουσιν αὐτούς».

τοῦ Τωβίου, προεικόνιζε τὸν Χριστόν.¹ Καὶ τῷ ὄντι ἡ θαυματουργικὴ δύναμις τοῦ ἰχθύος ἐκείνου, δι' ἧς ὁ Τωβίας καὶ τὸ δαιμόνιον τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Σάρρας ἐξέβαλε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐθεράπευσεν, οὐδὲν ἄλλο προεικόνιζεν ἢ τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐδόλως λοιπὸν ἀπίθανον, ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸν ἰχθύν τοῦ Τωβίου εἰσήγαγον εἰς τοὺς εὐκτηρίους καὶ ἰδιωτικούς οἴκους αὐτῶν τὴν εἰκόνα τοῦ ἰχθύος, δι' ἧς συμβολικῶς παρίστατο ὁ Χριστός.

Εἰς τὴν παράστασιν ταύτην συνεβάλλοντο οὐκ ὀλίγον καὶ τὰ γράμματα τῆς λέξεως ἰχθύς, ὧν ἕκαστον δηλοῖ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢτοι τὸ Ι (Ἰησοῦν), τὸ Χ (Χριστόν), τὸ Θ (Θεοῦ), τὸ Υ (Υἱόν), τὸ Σ (Σωτήρα). Ἀπὸ τῶν γραμμάτων δὲ τούτων συνέγραψε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ὁ χριστιανὸς συγγραφεὺς τῶν Σιβυλλῶν τὴν ἀκροστιχίδα, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

Ἰδρώσει δὲ γῶν, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται·
 Ἡξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν, ὁ μέλλων
 Σάρκα παρῶν πᾶσαν κρῖναι καὶ κόσμον ἅπαντα
 Ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι,
 Ὑψιστον μετὰ τῶν ἀγίων ἐπὶ τέρμα χρόνιοι,
 Σαρκοφόρον ψυχὰς τ' ἀνδρῶν ἐπὶ βήματι κρινεῖ.
 Χέρσος ὅτ' ἂν ποτε κόσμος ὅλος καὶ ἀκανθα γίνηται.
 Ἐρίψωσι τ' εἰδῶλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα,
 Ἐκκαύσῃ δὲ τὸ πῦρ γῆν, οὐρανὸν ἠδὲ θάλασσαν
 Ἰχνεύων ῥήξῃ τε πύλας εἰρκτῆς αἰδαο·
 Σάρξ τότε πᾶσα νεκρῶν, ἐξ ἐλευθέριον φάος ἠξει·
 Τοὺς ἀγίους, ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει·
 Ὅπποσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει·
 Στήθεα γὰρ ζοφόντα θεὸς φωστῆρσιν ἀνοίξει.
 Θρῆνός τ' ἐκ πάντων ἔσται καὶ βρυγμὸς ὀδόντων.

¹ Optatus de schismate Donat. lib. III. c. 2 «Sed nescio an cum illo pisce, qui; Christus intelligitur, qui in lectione Patriarchae Tobiae legitur in Tigride flumine prehensus, cuius fel et jeur tulit Tobias ad tutelam feminae sacrae et ad illuminationem Tobiae non videntis. Eiusdem piscis visceribus Asmodaeus daemōn a Sarra puella fugatus est (quae intelligitur ecclesia) et caecitas a Tobia exclusa est». ὄρα καὶ Τωβίτε κεφ. 5—11.

Ἐκλείπει σέλας ἡλίου, ἄστρων τε χορεῖται,
 Οὐρανὸν εἰλίξει, μήνης δὲ τε φέγγος ὀλεῖται.
 Ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βούνων.
 Ὑψος δ' οὐκέτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται·
 Ἴσα δ' ὄρη πεδίοις ἔσται· καὶ πᾶσα θάλασσα
 Οὐκ εἰς πλοῦν ἠξει· γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ,
 Σὺν πηγαῖς ποταμοὶ τε κωχλάζοντες λείψουσιν.
 Σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
 Ὠρούσα μύσος μελεὸν καὶ πήματα κόσμου.
 Ταρταρόεν χάος δειξεί ποτὲ γαῖα χανοῦσα.
 Ἡξουσιν δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.
 Ρεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρός, ἠδέ γε θαλαύ.
 Σῆμα δὲ τοι τότε πᾶσι βροτοῖς ἀριδείκετον, οἶον
 Τὸ ξύλον ἐν πιστοῖς τὸ κέρασ τὸ ποθούμενον ἔσται·
 Ἀνδρῶν εὐσεβέων ζωὴ, προσκόμματε κόσμου,
 Ὑδασι φωτίζον πιστοὺς ἐν δώδεκα πηγαῖς·
 Ἐβῆδος ποιμαίνουσα σιδηρεῖν γε κρατήσει.
 Οὗτος ὁ νῦν προγραφεὺς ἐν ἀκροστιχίοις θεὸς ἡμῶν
 Σωτῆρ, ἀθάνατος βασιλεὺς ὁ παθῶν ἐνεχ' ἡμῶν¹.

Ἡ δὲ παράστασις τῶν χριστιανῶν, ὡς ἰχθύων, ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς ὠμοίαζε πρὸς σαγήνην, ἣτις περιεῖχε καλὰ καὶ σαπρὰ ἢτοι καλοὺς καὶ κακοὺς χριστιανούς². Ἐπειτα, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ Σωτῆρ καθίστησι τοὺς ἀποστάλους, τοὺς ἀλιεῖς τῶν ἰχθύων, ἀλιεῖς ἀνθρώπων, οὐδόλως ἐδυσκολεύετο ἡ ἀρχαία ἐκκλησία νὰ εἰκονίζῃ τοὺς χριστιανούς, ὡς ἰχθῦς³.

Παραστάσεις ἰχθύων ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις κατακόμβαις τῶν χριστιανῶν, συνδεδεμέναις μάλιστα καὶ μετ' ἄλλων συμβο-

¹ Παρ' Εὐσεβίου λόγ. βασιλέως Κωνσταντίνου κεφ. 18. Λύγουστίνος de civit. Dei lib. XVIII. cap. 23 «Horum autem graecorum quinque verborum, quae sunt Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ Υἱὸς Σωτῆρ (quod est latine Jesus Christus Dei Filius Salvator), si primas litteras jungas, erit ἰχθύς id est piscis, in quo nomine mystice intelligitur Christus».

² Ματθ. ΙΓ'. 47—50

³ Δυτόθι Δ'. 18—20 πρὸλ. καὶ Μάρκ. Α'. 17 Λουκ. Ε'. 10.

λικῶν παραστάσεων, ὡς λ. χ. τοῦ πλοίου, τῆς ἀγκύρας, τοῦ ἄρτου¹. Ἡ παράστασις τοῦ ἰχθύος, φέροντος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ πλοῖον, δηλοῖ τὸν Χριστὸν ἄγοντα καὶ ἰθύνοντα τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Ἡ παράστασις τοῦ ἰχθύος μετὰ τῆς ἀγκύρας δηλοῖ τὸν Χριστὸν, εἰς ὃν ὀφείλει τις νὰ ἔχη πίστιν. Ἡ παράστασις τοῦ ἰχθύος μετὰ τοῦ ἄρτου δηλοῖ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ μιᾶς εἰκόνης, εὐρεθείσης ἐν τοιχογραφίᾳ τῶν κατακομβῶν, ἐν ἣ παρίστανται ἑπτὰ ἄνδρες καθήμενοι περὶ τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἄρτος καὶ ἰχθὺς εὐρίσκονται. Βλέπων τις τὴν παράστασιν ταύτην ἀναπολεῖ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἀναφερόμενον δεῖπνον τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῶν ἑπτὰ μαθητῶν αὐτοῦ παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ εὐαγγελιστοῦ ὁ Ἰησοῦς ἐφανερῶθη εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τρεῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐπτά τῶν ἀποστόλων διῆλθον τὴν νύκτα ἀλιεύοντες, χωρὶς οὐδὲν νὰ συλλάβωσιν. Ἀλλ' ὅτε ἐφάνη ἡ πρωΐα, στάς ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλὸν διέταξεν αὐτοὺς νὰ ῥίψωσι τὸ δίκτυον εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου, ὅπερ ἔπραξαν καὶ συνέλαβον πλῆθος ἰχθύων. Ἀποβάντες δὲ εἰς τὴν ξηρὰν ἐλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον. Λέγει δ' αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων, ὧν ἐπιάσατε νῦν. Καὶ ὡς ἔπραξαν τοῦτο, ὁ Ἰησοῦς λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὄψάριον καὶ διδει εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ². Τίς ἀναγινώσκων ταῦτα δὲν ἠμολογεῖ, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας; Ὁ ὀπτός ἰχθὺς οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ τὸν παθόντα Χριστὸν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Λύγουστίνος λέγων «*piscis assus Christus passus*»³. Ἐπίσης καὶ ὁ ἄρτος σημαίνει τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη παράστασις τοῦ ἰχθύος δηλοῖ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ δύο ἀρχαιοτάτων ἐπιτύμβιων, ὧν τὸ ἐν εἶνε τοῦ Ἀβερκίου, ἐπισκόπου Ἱερραπόλειος, ὅστις ἤκ-

¹ Ἐν τοῖς τάφοις τῶν κατακομβῶν τούτων εὐρέθη καὶ πλῆθος ἰχθύων, κατασκευασμένων ἐξ ὕλου, χρυστάλλου, ὀρειγάλκου, ἐλεφαντίνου ὀστέου, μαργαριτῶν καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων, ὧν τινες φέρουσιν ὀπήν, διότι ἐγένετο χρῆσις αὐτῶν, ὡς ἐγκολπίων. Εἰς δὲ τῶν ἰχθύων τούτων φέρει τὴν λέξιν ΣΩΜΑΙΣ ἐπὶ τοῦ νότου (ὄρα Kraus die Römischen katakomben σελ. 240 καὶ Real-Encycl. ἐν τῇ λέξει Fisch).

² Ἰω: κεφ. ΚΑ'. 1—13

³ Λύγουστίνος in Joh. Evang. Tract. 123 sec. 2. III. 2460 ἔκδ. Gaume.

μασε κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα,¹ τὸ δὲ ἕτερον τοῦ Πεκτορίου, ὅπερ εὐρέθη τῇ 24 Ἰουνίου 1839 ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου παρὰ τὴν πόλιν Augustodunum, καλουμένην νῦν Luigni οὐ μακρὰν τῆς πόλεως Λυών. Τὸ δεύτερον ἐπιτύμβιον βαθεῖαν ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς λογίους καὶ πεπαιδευμένους πασῶν τῶν χωρῶν, ὧν τινες ἐγνωμάτευσαν, ὅτι ἀνάγεται τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο εἰς τὸν δεύτερον αἰῶνα.

Τὸ ἐπιτύμβιον τοῦ Ἀβερκίου ἔχει οὕτω :

Τοῦνομα Ἀβέρκιός εἰμι μαθητῆς ποιμένος ἀγνοῦ.
Οὗτος γάρ με ἐδίδαξε (θεοῦ τὰ) γράμματα πιστά,
Εἰς Ἰώμην ὡς ἐπεμψέ με (τὴν) βασιλείαν ἀθρῆσαι
Λαὸν δ' εἶδον ἐκεῖ λαμπρὰν σφραγίδα ἔχοντα
Καὶ συνορηγυρ(έα)ς Π(έτρον καὶ) Παῦλον ἔσωθεν
Καὶ Συρίας πέδον εἶδον καὶ ἄστεα πάντα
Νισίειν Εὐφράτην διαβάς· πίστις δὲ προῆγε,
καὶ παρέθηκε τροφήν ἰχθὺν (τε μιῆς) ἀπὸ πηγῆς
καμμεγέθη, καθαρὸν, ὃν ἐδράξατο παρθένος ἀγνή·
καὶ τοῦτον παρέδωκε φίλοις ἔσθειν διὰ παντός,
οἶνον χρηστὸν ἔχουσα κέρασμα διδοῦσα μετ' ἄρτου
.
Ἰαῦθ' ὁ νοῶν εὐξαιτο ὑπὲρ μου πᾶς ὁ συναῖδος.

Τὸ δὲ ἐπιτύμβιον τοῦ Πεκτορίου ἔχει οὕτως :

Ἰχθὺς ο(ὐρανίου θε)ῖον γένος, ἤτορι σεμνῇ
Χρῆσ(ε) λαβῶ(ν ζωῆ)ν ἀμύροτον ἐν βροτέοις·
θεσπεσιων ὑδάτ(ω)ν τὴν σῆν, φίλε, θάλαπμο ψυχ(ή)ν,
"Ἰδασιν ἀενάοις πλουτοδότου σοφίης"
Σωτήρης (δ') ἀγίων μελιηδέα λάμβ(α)νε βρωῶσιν)
"Ἰσθηε πιν(άω)ν ἰχ(θ)ὺν ἔχων παλάμαις.
Ἰχ(θ)ὺ χ(άριζον) μ' ἄρα λιλαίη δέσποτα σῶτ(ερ),
Ἰὼ εὐδο(ι μή)τηρ σὲ λιτάζομε φῆς τὸ θανόντων.
Ἀσχανδ(εῖε πᾶ)τερ, τῆμῃ κε(χα)ρισμένε θυμῷ,
Σὺν μ(ητρὶ γλυκερῇ σὺν τ' οἰκείο)ισιν ἐμοῖσιν,
Ἰ(χθὺς εἰρήνη σεο) μνήσεο Πεκτορίοι.¹

¹ Ὁ ἐπίσκοπος οὗτος εἶνε ἴσως ὁ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰούσεβίου (ἐκκλ. ἱστορ. IV. 16) μνημονευόμενος Ἀβέρκιος.

² Ἀμφότερα τὰ ἐπιτύμβια ὄρα Becker «Die Darstellung Jesu Christi unter

Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐπιτυμβίῳ ὁ Ἀθήριος περιγράφων τὰς εἰς Ῥώμην καὶ Συρίαν ὁδοιπορίας αὐτοῦ λέγει, ὅτι εὗρεν ὑποφρονοῦντας αὐτῷ ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ τὴν χριστιανικὴν πίστιν προαγομένην, ἧτις εἰς ἕκαστον παρέθηκε τροφήν, τὸν ἰχθὺν ἐκ μιᾶς πηγῆς, τὸν παμμεγέθη, τὸν καθαρὸν, ὃν ἡ ἀγνή πυρθέρος συνέλαβε καὶ παρέδωκεν εἰς τοὺς φίλους αὐτῆς νὰ τρώωσι διὰ παντός, ἔχουσα καλὸν μεμιγμένον οἶνον καὶ δίδουσα μετ' ἄρτου αὐτόν. Ἔθε ταῦτα νοῶν ἕκαστος, ὅστις συμφωνεῖ τῇ πίστει μου, νὰ εὐχῆται ὑπὲρ ἐμοῦ ἀναγκινώσκων τοῦτο τὸ ἐπιτύμβιον.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐπιτυμβίῳ παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τοὺς τέσσαρας πρώτους στίχους αὐτοῦ ὑπάρχει ἀκροατικῆς ἀποτελουμένη ἐκ τῶν γραμμάτων τῆς λέξεως Ἰχθύς, γίνεται δὲ λόγος ἐν αὐτοῖς περὶ τοῦ βαπτίσματος· εἰς τὸν πέμπτον, ἕκτον καὶ ἑβδομὸν στίχον διδάσκεται τὸ μυστήριον τῆς Θείας Ἐὐχαριστίας, ἐν ᾧ οἱ χριστιανοί, ὡς Θεῖα τέκνα τοῦ οὐρανοῦ ἰχθύος, ὀφείλουσι νὰ φάγωσι τὸν ἰχθὺν καὶ εἰς τοὺς τελευταίους τέσσαρας στίχους ὁ Πεκτόριος ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς αὐτοῦ παρακαλῶν νὰ μνημονεύωσιν αὐτοῦ. Ἰνωστὸν δὲ εἶνε ὅτι ἡ ἀρχαία ἐκκλησία ἐδέετο ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων καὶ μαρτύρων.

• Ο Σταυρός.

Ὁ σταυρός, ὡς τύπος καὶ σύμβολον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, προσεκυνεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν· διὸ ἐκαλεῖτο *Kuriazkón σημείον* (signum Christi). Οἱ δ' ἐθνικοὶ βλέποντες αὐτοὺς προσκυνοῦντας τὸν σταυρὸν ἐκάλουν *σταυρολάτραις* (crucis religiosus)¹. Ἰωάννης δὲ ὁ Δαμασκηνὸς θέλων νὰ πολεμήσῃ τὴν παρεξήγησιν ταύτην τῶν ἐθνικῶν δίδει τὴν ἐξῆς ὀρθοτάτην ἐξήγησιν· «προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ, εἰ καὶ ἐξ ἑτέρας ὕλης γένηται· οὐ τὴν ὕλην τιμῶντες· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸν τύπον, ὡς Χριστοῦ σύμβολον»².

Τὸ πρῶτον σχῆμα τοῦ σταυροῦ, ὅπερ οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων

dem Bilde des Fisches» (Gera 1876) ἐν σελ. 34 καὶ 36. Kraus: «Die Römischen Katakomben» Freiburg im Breisgau 1879 ἐν σελ. 248 καὶ 249. Αἱ ἐντὸς παρενθέσεων λέξεις εἶνε συμπληρώσεις διαφόρων λογίων καὶ περικλιθεμένων.

¹ Tertull. apolog. c. 16. Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. βιβλ. σ' κεφ. 11.

² Δαμασκην. ἐκθ. τῆς ὀρθοδόξου πίστεως βιβλ. Δ' κεφ. 42.

τοῦ Βου αἰῶνος μετεχειρίζοντο ἢ γράφοντες ἢ χαράττοντες αὐτό, εἶνε τὸ σχῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ γράμματος Γ, πλησίον τοῦ ὁποίου ἐσημειοῦντο καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα Η, δηλωτικὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦς. Τὸ σχῆμα δὲ τοῦτο τοῦ σταυροῦ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων *crux commissa*, ὡς λέγει ὁ Lipsius· «Jam commissam crucem appello, cum ligno erecto brevius alterum superne et in ipso capite committitur, sic ut nihil exstet. Haec forma examussim est in T littera, quam uno ore omnes cum cruce componunt»¹.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν τοῦ σχήματος τούτου τοῦ σταυροῦ, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἱεροὶ ἄνδρες τῆς Π. Διαθήκης προετύπωσαν συμβολικῶς τὸν μὲν σταυρὸν διὰ τοῦ Γ ἥτοι ἀριθμοῦ 300, τὸ δὲ ὄνομα Ἰησοῦς διὰ τοῦ Η ἥτοι ἀριθμοῦ 18. Ἴδου τί λέγει ὁ συγγραφεὺς τῆς φερομένης ἐπιστολῆς τοῦ Βαρνάβα ἐν κεφαλαιῷ θ' ἀνάθετε οὖν, τέκνα, περὶ πάντων πλουσιως, ὅτι Ἀβραάμ, ὁ πρῶτος περιτομὴν δούς, ἐν πνεύματι προβλέψας εἰς τὸν Ἰησοῦν περιέταμε λαθῶν τριῶν γραμμάτων δόγματα. Λέγει γάρ· καὶ περιέταμεν Ἀβραάμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δέκα καὶ ὀκτώ καὶ τριακοσίους. Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα τούτῳ γνώσις; Μάθετε τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, εἴτα τοὺς τριακοσίους. Τὸ δὲ δέκα καὶ ὀκτώ, Γ δέκα, Η ὀκτώ. Ἔχεις Ἰησοῦν. Ὅτι δὲ σταυρός ἐν τῷ Γ ἔμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους. Δηλοῖ οὖν τὸ μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυοῖν γράμμασι, καὶ ἐν ἐνὶ τὸν σταυρόν². Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην λέγει· «καθάπερ οὖν ἐπὶ τῆς ἀστρονομίας ἔχομεν ὑπόδειγμα τὸν Ἀβραάμ, οὕτως ἐπὶ τῆς ἀριθμητικῆς τὸν αὐτὸν Ἀβραάμ. Ἀκούσας γάρ ὅτι αἰχμάλωτος ἐλήφθη ὁ Ἀὼτ, τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς ΓΗ ἀριθμήσας καὶ ἐπεξελθὼν, πάλπολυν ἀριθμὸν τῶν πολεμίων χειροῦται. Φασὶν οὖν τοῦ μὲν Κυριακοῦ σημείου τύπον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ τριακοσιοστὸν στοιχεῖον, τὸ δὲ ἰῶτα καὶ τὸ ἦτα τοῦνομα σημαίνει τὸ Σωτήριον»³.

Ὁ δὲ χριστιανὸς ἀπολογητὴς Τερτυλλιανὸς εὕρισκει τὸ γράμμα Γ ὡς τύπον τοῦ σταυροῦ ἐν τινι προφητείᾳ τοῦ Ἰεζεκιήλ. Ὁ προφήτης ἀναφέρει ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Θεὸς καλέσας ἑπτὰ ἀγγέλους εἰς τὸν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων θρόνον αὐτοῦ διέταξεν αὐτοὺς νὰ προβῶσιν εἰς

¹ Just. Lipsius de cruce lib. I. c. 5.—9 pag. 29.

² ὅρα καὶ Γενέσεως κεφ. 12'. 26, 27. 1Δ'. 14.

³ Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. βιβλ. σ' κεφ. 11.

τὴν καταστροφὴν τῆς διεφθαρμένης πόλεως Ἱερουσαλήμ. Ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς ἓνα τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, τὸν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὄντα καὶ ἐνδεδυκότα ποδήρη καὶ ζώνην σαπφείρου ἐπὶ τῆς ὀσφύος εἶπε· «*Διελθε μέσην τῆν πόλιν μέσην τῆν Ἱερουσαλήμ καὶ δὸς τὸ σημεῖον ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεναζόντων καὶ τῶν κατοδυναμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις ταῖς γινομέναις ἐν μέσῳ αὐτῆς*». Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἤθελε νὰ ἐξαίρεση τῆς καταστροφῆς τῶν Ἱεροσολύμων τοὺς μὴδὲν κακὸν πράξαντας, τοὺς δούλους αὐτοῦ, σφραγίζων αὐτοὺς διὰ σημείου. Τοῦτο δὲ τὸ σημεῖον ἐκλαμβάνει ὁ Τερτυλλιανός, ὡς τὸ τοῦ σταυροῦ, ἐξηγῶν τὸ γράμμα Ἦ, ὅπερ ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ Βουλγάτᾳ¹ καὶ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ καὶ ὅπερ οἱ Ὁ μετέφρασαν διὰ τοῦ σημείου. Ἴδού τί λέγει ὁ Τερτυλλιανός· *mittens itaque et subjungens proinde, passum etiam Christum, aequè justos ejus eadem passuros, tum Apostolas quam et deinceps omnes fideles prophetavit signatos illa nota, scilicet de qua Ezechiel: Dicit Dominus ad me: Pertransi medio portae in media Jerusalem, et da signum Tau in frontibus virorum. Ipsa est enim littera Graecorum Tau, nostra autem H, species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram et catholicam Hierusalem*²».

Ὅτι δὲ τὸ ἑλληνικὸν γράμμα Ἦ ἦτο σημεῖον τοῦ σταυροῦ, γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς **HPETNIE** ἣτις ἀνεκαλύφθη τῷ 1863 ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ τῆς κατακόμβης τοῦ ἀγίου Καλλίστου ἐν Ρώμῃ, ὅστις ἀνήκει εἰς τὸν Ἰὸν αἰῶνα μετὰ Χριστόν³. Ἔστι οὐ μόνον ἐκ βῆτων μαρτυριῶν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς εἰρημένης ἐπιγραφῆς καταφαίνεται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν τοῦ Ἦ ὡς τύπου καὶ σημείου τοῦ σταυροῦ.

Τὸ δεύτερον σχῆμα τοῦ σταυροῦ, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ μετεχειρίζοντο, εἶνε τὸ τοῦ ἑλληνικοῦ γράμματος X σχῆμα, ὅπερ καὶ *crux*

¹ Ἡ Βουλγάτα ἔχει «*Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem et signa Tau super frontes virorum*».

² Tertull. κατὰ Μαρκίωνος βιβλ. 1^η. κεφ. 22. Καὶ ὁ Ἱερώνυμος εἰς τὰ Comment. in Ezech. c. IX λέγει «*antiquis Hebraeorum litteris, quibususque hodie Samaritae utuntur, extrema Tau crucis habet similitudinem, quae in Christianorum frontibus pingitur et frequenti manus inscriptione signatur*».

³ De Rossi Bull. 1863, 35.

decussata ἐκαλεῖτο. Ὁ Ἱερώνυμος λέγει· «*Decussare est per medium secare, veluti si duae regulae concurrant ad speciem litterae X, quae figura est crucis*». Καὶ ὁ Ἰσίδωρος λέγει· «*X littera et in figura crucem, et in numero decem demonstrat*¹».

Ἐνταῦθα δὲ πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γράμμα X συμπλεκόμενον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ'. αἰῶνος μετὰ τοῦ γράμματος Ρ' ἀπετέλει τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ τοὺς ἐξῆς τύπους **✱ ✕** καὶ ἐχαράττετο ἐπὶ σταυροῦ, κράνους, ἀσπίδων, ἐν γένει ὄπλων, νομισμάτων.

Οὕτω πρῶτος ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος μετεχειρίσθη τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ, ὡς διηγοῦνται δύο ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, Εὐσέβιος καὶ Λακτάντιος. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Εὐσέβιον ὁ αὐτοκράτωρ ἐκστρατεύων κατὰ τοῦ Μαξεντίου εἶδεν ἐν καιρῷ νυκτὸς ὄραμα, καθ' ὃ ἐνεφανίσθη αὐτῷ ὁ Χριστὸς μετὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ. Ἄμα δ' ἐγερθεὶς ἐκάλεσε τεχνίτας δημιουργοὺς χρυσοῦ καὶ πολυτελῶν λίθων, εἰς οὓς διηγῆθη τὸ ὄραμα καὶ διέταξεν αὐτοὺς ν' ἀπομιμηθῶσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ νὰ γράψωσι τὸ ὄνομα Χριστός, κοσμοῦντες αὐτὰ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτελῶν λίθων. Συμφώνως δὲ τῇ διαταγῇ τοῦ αὐτοκράτορος κατασκευάσθη ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν ὑψηλὸν καὶ χρυσῷ κατημφισμένον δόρυ, ἔχον ἐγκάρσιον κέρασ, πεποιημένον ἐν σχῆματι σταυροῦ. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ δόρατος ἐτέθη στέφανος ἐκ λίθων πολυτελῶν καὶ χρυσοῦ συμπεπλεγμένος, ἐφ' οὗ ὑπῆρχον δύο στοιχεῖα, δηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν δύο πρώτων χαρακτῆρων αὐτοῦ *χ* καὶ *ρ* κατὰ τὸ *μεσαιτατον* ἦτοι τοῦ X συμπεπλεγμένου μετὰ τοῦ Ρ' οὕτως, ὥστε ἀπετελεῖτο τὸ μονόγραμμα **✱**, ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ συνείθιζε μετὰ ταῦτα νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ πλαγίου κέρατος τοῦ διερχομένου διὰ τοῦ δόρατος ἐκρέματο ὀθόνη διὰ πολυτελῶν πεποικιλμένη λίθων καὶ διὰ πολλοῦ καθυφασμένη χρυσοῦ². Κατὰ δὲ τὸν Λακτάντιον ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος παρεκινήθη ἐν ὄραματι νὰ σημειώσῃ τὰς ἀσπίδας διὰ τοῦ οὐρανοῦ οὐρανοῦ οὐρανοῦ σημείου καὶ εἶτα νὰ συνάψῃ μάχην. Ἐποίησε δέ, ὡς διετάχθη, ἐσημείωσε τὰς ἀσπίδας διὰ τοῦ γράμματος X, οὗ τὸ

¹ Ἱερώνυμος comment. in Jerem. c. 31.

² Ἰσίδωρος Orig. lib. I. cap. 3.

³ Εὐσέβιος εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου βιβλ. Δ'. κεφ. 29,30,31.

άνώτατον ἄκρον ἐκαμφεν, ὥστε ἀπετελέσθη τὸ μονόγραμμα X ¹.

Τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐχαράττετο οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀσπίδων καὶ ἐν γένει ἐπὶ τῶν ὄπλων τῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Τὰ νομίσματα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἔφερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ μονόγραμμα X , εἰς ὃ βραδύτερον προσετέθησαν καὶ τὸ πρῶτον καὶ τελευταῖον γράμμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφάβητου, ὡς σύμβολον τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν πάντων². Οὕτω δὲ ἐσχηματίσθη ὁ ἐξῆς τύπος $\Lambda \text{X} \Omega$.

Πλὴν δὲ τῶν σχημάτων τοῦ σταυροῦ, τὰ ὑποῖα ἀνωτέρω ἀνεφέρμεν, οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ μετεχειρίζοντο καὶ τὰ ἐξῆς $+$ I , ὧν τὸ μὲν πρῶτον σχῆμα ἐκλήθη *crux immissa*, τὸ δ' ἕτερον *crux gammata*. Τὸ τελευταῖον ἦτο κατ' ἀρχὰς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Βουδδισταῖς καὶ ἄλλοις ἀνατολικοῖς λαοῖς, ὡς θρησκευτικὸν σύμβολον, παραληφθὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὡς σύμβολον σωτηρίας. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦτο τοῦ σταυροῦ εὗρέθη εἰς εἰκόνας τῶν κατακομβῶν τοῦ 1^{ου} καὶ 2^{ου} αἰῶνος, ἐνίοτε δὲ ἐτίθετο ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν παριστανομένων προσώπων³.

Ἐπὶ Ἰουλιανοῦ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος οἱ χριστιανοὶ ἔγραφον εἰκόνας σταυροῦ, δι' ὧν ἐκόσμουσαν τὰς εἰσόδους τῶν οἰκιῶν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο κατηγοροῦντο ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ λέγοντος πρὸς αὐτούς: «ὦ δυστυχεῖς ἄνθρωποι. . . τὸ τοῦ σταυροῦ προσκυνεῖτε ξύλον, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντες ἐν τῇ μετώπῳ, καὶ πρὸ τῶν οἰκημάτων ἐγγράφοντες; Ἄρα ἀξίως ἂν τις συνετωτέρους ὑμῶν μισήσειεν, ἢ τοὺς ἀφρονεστέρους ἐλεήσειεν, οἱ κατακολουθοῦντες ὑμῖν εἰς τοῦτο ἦλθον ὀλέθρου, ὥστε τοὺς αἰωνίους ἀφέντες Θεοὺς ἐπὶ τὸν Ἰουδαίων μεταβῆναι νεκρῶν;»⁴.

III

ΕΙΚΟΝΕΣ

Πάντας ἐγνωμάτευον μέχρι τοῦ παραθόντος αἰῶνος, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι

¹ *Laquelle est de mort, pensee, c. 44* — «*communionem est in quiete Constantinianus, ut ecclesie signum Dei notaret in sensis, atque ite proclium communit heret. Facit ut justus est, ut transversam X littera, summo capite circumflexo, Christianum in sensis notat*» — πρὸς, καὶ *Ἐπιπέδον περὶ τοῦ βίου τοῦ Κωνσταντίνου* βιβλ. Δ' κεφ. 21.

² Κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰω. κεφ. Α' β. ΚΑ'. η, θ. ΚΗ'. 13.

³ *Kraus Rom. Mitt.* σελ. 264 *Realencycl.* ἐν τῇ λέξει *Kreuz* σελ. 225, 226.

⁴ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἰουλιανῶν βιβλ. ζ' 194.

χριστιανοὶ δὲν εἶχον εἰκόνας καὶ ἐστήριζον τὴν ἑαυτῶν γνώμην κυρίως εἰς τὸν 36 κανόνα τῆς κατὰ τὸ ἔτος 305 ἢ 306 γενομένης ἐν Ἐλβίρα (Hiberis) τῆς Ἰσπανίας συνόδου, ὅστις ἔχει οὕτω: «*Placuit picturas in ecclesia esse non debere; ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur*». Πλὴν δὲ τούτου προέβαλλον καὶ τοὺς ἐξῆς λόγους: ἐπειδὴ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Ἔθνηκοὶ τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ θρήσκευμα, οὔτε οἱ μὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν εἰκόνας, διότι, καίπερ γενόμενοι χριστιανοί, ἐξηκολούθουν νὰ τηρῶσι καὶ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, ὅστις ῥητῶς ἀπηγόρευεν αὐτάς¹, οὔτε οἱ δὲ νὰ διατηρῶσιν αὐτάς, διότι μέγας ὑπῆρχε φόβος, μήπως ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν.

Πρὸς τοὺς γνωματεύοντας δὲ ταῦτα λέγομεν, ὅτι πρὸς κατανόησιν τοῦ 36 κανόνος τῆς ἐν Ἐλβίρα τῆς Ἰσπανίας συνόδου πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ σύνοδος αὕτη συνεκροτήθη. Ἦτο δὲ ἡ φοβερὰ ἐποχὴ τοῦ διωγμοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, καθ' ἣν οἱ διώκται τῶν χριστιανῶν εἰσερχόμενοι εἰς τὰς συναθροίσεις αὐτῶν κατέστρεφον καὶ ἠτίμαζον τὰς εἰκόνας. Τὴν καταστροφὴν δὲ καὶ ἀτιμίαν ταύτην βλέπουσα ἡ ἐν Ἐλβίρα σύνοδος ὠρίσε τὸν 36 κανόνα, δι' οὗ ἀπηγόρευσε τὴν κατασκευὴν τῶν εἰκόνων. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ κανὼν οὗτος δὲν ἀνεγνωρίσθη ὡς γενικὸς κανὼν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τοὺς Ἰουδαίους χριστιανούς λέγομεν, ὅτι ἡ γνώμη αὐτῶν εἶνε ὀρθή, διότι ἀληθῶς οὗτοι, καίπερ γενόμενοι χριστιανοί, ἐξηκολούθουν νὰ ὄσιν αὐστηροὶ τηρηταὶ καὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου καὶ ὡς τοιοῦτοι δὲν ἠδύναντο ἄλλως ἢ ν' ἀποστρέφονται τὰς εἰκόνας² καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τοῦ νόμου τούτου ἐκπεσόντες τοῦ ἀληθοῦς χριστιανισμοῦ κατήντησαν εἰς αἱρέσεις, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἐξ ἔθνων χριστιανούς διατεινόμεθα, ὅτι ἡ γνώμη αὐτῶν εἶνε πεπλανημένη, διότι οὗτοι, Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ὄντες καὶ ἀνχτραφέντες ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ, δὲν ἠδύναντο νὰ μένωσι ψυχροὶ καὶ ἀδιάφοροι πρὸς τὰς εἰκόνας: διὸ ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῶν πρὸς ἐξέγερσιν εὐσεβῶν αἰσθημάτων καὶ

¹ Ἐξῆδ. Κ'. 3—5. Δεύτερον. Δ'. 16. 19'. 8. Λευίτ. Κζ'. 1.

² Ἐξαίρεσιν ἐποίουν τινὲς τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ Ἰουδαίων χριστιανῶν, οἵτινες διέκειντό πῶς φιλικῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν τέχνην. ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ψευδοκλημεντιῶν (βιβλ. 11'. 12, καὶ 13), συγγράμματος γεγραμμένου διὰ χειρὸς Ἰουδαίου χριστιανοῦ καὶ ἐκ τινῶν ἐν Ῥώμῃ ἀνακαλυφθέντων Ἰουδαϊκῶν τάφων, ἐν οἷς καλλιτεχνικὰ ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν καὶ διάκοσμος τις παρατηρήθη.

μόρφωσιν τοῦ ἤθους, θηρεύοντες ὅ,τι καλὸν εἶχεν ἡ ἀρχαία τέχνη, ὡς τοῦτο ἐποίουν καὶ ὅταν εὕρισκον ἀγαθόν τι, ὕπερ ἐδίδασκεν ἡ ἀρχαία φιλοσοφία, εἰ καὶ ὑπῆρχόν τινες αὐτῶν καταφρονηταὶ ἀμφοτέρων¹.

Ἦν τῷ παρόντι αἰῶνι μεγάλοι ἄνδρες, ἐγκύψαντες μετὰ πολλῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, κατέδειξαν τὴν χρῆσιν τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἰδίᾳ τῆς γραφικῆς, ἣν ἐποίουν οἱ πρῶτοι χριστιανοί. Ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ὁ δ' Αγινουρί (-†1814) ἰσχυρίσατο, ὅτι ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης εἶδεν εἰκόνας πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Μετὰ τοῦτον ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Raoul-Rochette κατέδειξεν ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐπεμελοῦντο τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν τοῖς εὐκτηρίοις οἴκοις αὐτῶν, μὴ ἀπομακρυνόμενοι οὐδὲ κατὰ κεραλαὶν ἀπ' αὐτῆς(!). Ὁ δὲ μετὰ τὰ μέσα τοῦ παρόντος αἰῶνος διαπρέψας ὡς ἄριστος καὶ δεινὸς ἀρχαιολόγος καὶ ἐπιγραφικὸς de Rossi διὰ λαμπρῶν καὶ ἐξόχων παρατηρήσεων ἀνεκάλυψεν ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης πλείστας εἰκόνας τῶν πρῶτων χριστιανῶν. Κατὰ τοῦτον οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἔγραφον εἰκόνας καὶ ἡ ἀπέμιμοῦντο τύπους τῆς Ῥωμαϊκῆς

¹ Καθὼς τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ὑπῆρχον χριστιανοὶ καταφρονηταί, οἵτι δ' Ἰαταϊανὸς (λόγος πρὸς Ἰβλήνας κεφ. 26), Ἰερμείας (διασυριστὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων κεφ. 1) καὶ ἄλλοι, οὕτω καὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὡς ὁ Ἰερτυλλιανὸς (Iudiciorum de iudiciis c. 7. c. 10 advers. Paganos c. 1. κεφ. καὶ c. 2. 33. 45), ὁ Ἰβηριανὸς (advers. Iher. lib. 1. c. 24), ὁ Ἰππιφάνιος καὶ ἄλλοι. Ὁ Ἰππιφάνιος, ὁ Κύπρου ἐπίσκοπος, ἐν τινὶ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰωάννην, ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων, διηγεῖται ὅτι ἐπεσκέψθη τὴν πόλιν τὴν καλουμένην Ἀναβλαθᾶ καὶ ἐν αὐτῇ εἶδε κτίριον, ἐντὸς τοῦ ὁραίου ἔκειτο φῶς. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι τὸ κτίριον τοῦτο ἦτο ἐκκλησία εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἵνα προσευχηθῆ, ἀλλὰ πῶσον παράδοξον ἐφάνη εἰς αὐτόν, ὅτε εἶδεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρατίθειμα κρημμένον, ἐφ' οὗ ἦτο γεγραμμένη ἡ εἰκόνη τοῦ Χριστοῦ ἢ ἁγίου τινός. Ὁργισθεὶς δὲ ὅτι τοιοῦτο παραπέτασμα ἐκρέματο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ ἐναντίον τῆς αὐθεντίας τῶν Ἁγίων Γραφῶν ἐσχίσεν αὐτὸ καὶ διέταξε τοὺς φύλακας τῆς ἐκκλησίας νὰ ρίψωσιν ἔξω τὰ τεμάχια αὐτοῦ. Οἱ φύλακες ἀγανακτήσαντες εἶπον, ὅτι ἐὰν ἤθελε νὰ σχίσῃ τὸ παραπέτασμα, ὄφειλε ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸ δι' ἄλλου νέου. Ἀκούσας τοῦτο ὁ Ἰππιφάνιος ὑπεσχέθη νὰ πρῆξῃ καὶ πρᾶγματι μετὰ τὴν ἐκπλοκὴν του εἰς τὴν Κύπρον ἔπεμψε νέον παραπέτασμα πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἰωάννην, ὃν παρακαλεῖ νὰ διατάξῃ τοὺς πρεσβυτέρους τῶν μερῶν ἐκείνων νὰ μὴ μεταχειρίζωνται εἰς τὸ μέλλον τοιοῦτου εἶδους παραπέτασμα, τὰ ἵποια ἀντιστρατεύονται εἰς τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας (Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰππιφάνιου διεσάθη λατινιστὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἱερωνύμου ἐν τῷ μ. 22. σελ. 517. Λατιν. Πατρολ. Migne).

τέχνης, ἀρμόζοντας πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἰδέας ἢ ἐδημιούργουν ὑποθέσεις καὶ συστήματα ἐμφορούμενοι τοῦ πνεύματος τῆς νέας θρησκείας. Διὰ τοῦτο ἐπλανᾶτο ὁ Raoul-Rochette λέγων ὅτι πάντες οἱ οὐσιώδεις τύποι τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης ἐπήγασαν ἐκ τῆς ἐθνικῆς. Ἴδου τί ἔλεγε περὶ τούτου ὁ σοφὸς Γάλλος ἀρχαιολόγος: «Le premier fait que nous aurons à constater, c'est que des productions si différentes de génie et d'intention, mais à peu près contemporaines, offrent, de part et d'autre, la même disposition générale, la même goût de décoration, la même choix d'ornements et de symboles; enfin ce qui est plus remarquable encore, une partie des mêmes sujets, puisés aux sources du paganisme et appropriés, sans presque aucun changement dans la composition et dans le costume, aux idées du nouveau culte. Il semble, à vrai dire, que dès les premiers pas que nous faisons dans les Catacombes de Rome, nous nous y retrouvons encore sur le terrain de l'antiquité; et nulle part, peut-être, la transition d'un système de civilisation et de croyance à un système contraire ne se produit à des traits plus sensibles et d'une manière aussi frappante!». Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ δὲν ἦσαν δοῦλοι τῶν τύπων τῆς Ῥωμαϊκῆς τέχνης, ὡς ἀνωτέρω ἰσχυρίζεται ὁ Raoul-Rochette, ἀλλ' εἶχον ἐλευθερίαν ἐν τῇ γραφικῇ, ὡς δεικνύουσι πολλαὶ εἰκόνας ἃς οὗτοι ἔγραφον, λαμβάνοντες τὴν ὕλην εἴτε ἐκ τοῦ ἀλληγορικοῦ καὶ ἱστορικοῦ μέρους τῶν Ἁγίων Γραφῶν εἴτε ἐκ τοῦ λειτουργικοῦ μέρους αὐτῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐν περιλήψει πραγματευόμεθα περὶ τῶν ἀλληγορικῶν καὶ ἱστορικῶν εἰκόνων τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ἐπιφυλαττόμενοι νὰ περιγράψωμεν τὰς λειτουργικὰς εἰκόνας αὐτῶν ἐν εὐθέτω καιρῷ.

Ἀλληγορικαὶ εἰκόνας

Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀλληγορικὰς διηγήσεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων, δι' ὧν παρέβαλλεν ἑαυτὸν ὅτε μὲν πρὸς ποιμένα, ὅτε δὲ πρὸς ἄμπελον, ἄλλοτε δ' ἄλλως καὶ δι' ὧν διαφόρους ἐποιεῖτο συγκρίσεις περὶ τῶν διαφόρων τάξεων τῶν ἀνθρώπων, ἐνόμιζον χρήσιμον νὰ παριστῶσιν αὐτὰς

¹ Kraus Real-encycl. ἐν τῇ λέξει Mythologie σελ. 462.

καὶ δι' εἰκότων· διὸ ἀπαντῶσι παρ' αὐτοῖς εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς ποιμένος καὶ ἀμπέλου καὶ διάφοροι παραβολῶν ὡς λ. χ. τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθένων. Ἐάν δέ που τῆς ἔθνικῆς μυθολογίας ἔβλεπον ὁμοιότητάς τινας πρὸς τὰς ιδέας τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδεμίαν εἶχον δυσκολίαν νὰ εἰκονίζωσι καὶ ταύτας ἐνδύοντες χριστιανικὸν ἐνδυμα, ὡς λ. χ. τὴν εἰκόνα τοῦ Ὀρφέως, ἣν εὑρισκόν ὁμοίαν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Περὶ τῶν ἀλληγορικῶν λοιπὸν τούτων εἰκόνων τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν λέγομεν ὀλίγα τινά.

Εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς ποιμένος. Ὁ Ἰησοῦς παρισταταὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ὡς καλὸς ποιμὴν, ὅστις τίθησι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἠγεῖται δ' ἐκείνων τῶν προβάτων, τὰ ὅποια ἀκούουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτόν, τρέχει δὲ ὀπίσω ἐκείνων τῶν προβάτων, τὰ ὅποια ἀποπλανῶνται τῆς εὐθείας ἡδοῦ καὶ ἀφίησιν τὴν ποιμνὴν αὐτῶν. Ὁ Ἰησοῦς εὑρισκὼν αὐτὰ τίθησιν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ μετὰ χαρᾶς ὡδήγεῖ εἰς τὴν ποιμνὴν αὐτῶν· διὸ εἰκονίζεται ὡς ποιμὴν φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἀπολωλὸς πρόβατον¹. Ὑπὸ τὴν λέξιν δὲ πρόβατον ἐννοεῖται ὁ ἄνθρωπος· διὸ ὁρθῶς καλεῖται ὁ Ἰησοῦς *πρόβατον λογικῶν ποιμῆν*².

Κατὰ ταῦτα οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ συνείθιζον νὰ γράφωσι εἰκόνας τοῦ καλοῦ ποιμένος ἐπὶ ποτηρίων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Τερτυλλιανὸς λέγων «*Α parabolis licebit incipias, ubi est ovis perdita a Domino requisita et humoris ejus revocata. Proceedant ipsae picturae calicem vestrorum, si vel in iis perlucebit interpretatio pecudis illius, utramque Christiano, an Ethnico peccatori de restitutione continet*» καὶ «*Cui ille si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis, prostitutorem et ipsum christiani sacramenti, merito et ebrietatis idolum et meretriciae asilum post calicem subsequaturae, de quo nihil libentius bibas, quam ovem poenitentiae secundae. At ego ejus pastoris scripturas haurio, qui non potest frangi*»³. *Εἰκόνας τοῦ καλοῦ ποιμένος* ἔγραφον οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ ὀροφῶν τῶν εὐκτη-

ρίων οἰκῶν αὐτῶν καὶ ἐπὶ λύχνων, δακτυλίων, χρυσῶν ἀγγείων, σαρκοφάγων, ὡς παρατηροῦμεν ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης. Οὕτω ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τοῦ ἀγίου Καλλίστου ἐν Ῥώμῃ εὐρέθησαν εἰκόνας τοῦ καλοῦ ποιμένος⁴. Ὁ ποιμὴν εἰκονίζεται συνήθως φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον. Οἱ χριστιανοὶ ζωγράφοι ἔγραφον συνήθως τὴν εἰκόνα ταύτην, θέλοντες ἴσως νὰ πολεμήσωσι τοὺς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἀκμάσαντας Νουακτινοὺς, οἵτινες ἐσχυρίζοντο, ὅτι οἱ μετὰ τὸ βάπτισμα ἀμαρτήσαντες οὐδεμίαν ἐλπίδα ἀφέσεως δύνανται νὰ ἔχωσι. Ἐγράφον δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν ποιμένα ἐν νεανικῇ μορφῇ πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς αἰωνίου θεότητος καὶ τῆς διαρκοῦς δεσποτείας αὐτοῦ. Οἱ χριστιανοὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν τῶν εἰκόνων τοῦ καλοῦ ποιμένος καὶ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, ὡς περὶ τούτου μαρτυρεῖ ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος γράφων «*Εἶδες δ' ἂν ἐπὶ μέσων ἀγορῶν κειμέναις κρήναις, τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος σύμβολα, τοῖς ἀπὸ τῶν θείων λογίων ὀρρωμένοις γνώριμα*»⁵.

Εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς ἀμπέλου. Αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐκάλεσεν ἑαυτὸν μὲν ἀληθινὴν ἀμπελον, τοὺς δὲ πιστοὺς αὐτοῦ κλήματα, προσειπὼν, ὅτι οὗτοι μόνον μετ' αὐτοῦ ὄντες συνδεδεμένοι δύνανται νὰ καρτερίσωσιν ἠθικὴν κοινωνίαν καὶ νὰ παραγάγωσιν ἐν αὐτῇ καρποὺς ἥτοι ἔργα καλὰ, καθὼς τὸ κλήμα δύναται νὰ φέρῃ καρπὸν, ἐάν μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ⁶. Οἱ δ' ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψει τοὺς συμβολικοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγραφον τὴν ἀμπελον, ὡς παρατηροῦμεν ἐπὶ τῆς στέγης ἐνὸς μέρους τῆς κατακόμβης τῆς ἀγίας Δομιτίλλης ἐν Ῥώμῃ, ὅπερ ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ πρώτου αἰῶνος⁷. Συνείθιζον δὲ καὶ διὰ κλημάτων ἀμπέλου νὰ στολίζωσι τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν, ὡς περὶ τούτου μαρτυρεῖ ὁ Ἱερώνυμος λέγων, ὅτι ὁ ἱερεὺς Νεποτιανὸς «*basilicas ecclesiae et Martyrum consiliabula, diversis floribus et arborum comis, vitivimque ramprinis adumbravit*»⁸.

Παράστασις τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθένων. Ἐν νεκρικοῖς θαλάμοις (cubicula) τῶν κατακομβῶν εἰκονίζονται αἱ δέκα παρθένοι, ἐνίοτε δὲ μόνον αἱ φρόνιμοι, φέρουσαι ἀντὶ λαμπάδων καιόντας πυρποὺς κατὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθος, ὅπερ οἱ ζωγράφοι ἠκολούθουν⁹.

¹ Ἰω. Γ'. 1—27. Ματθ. ΙΒ'. 24. Λουκ. ΙΒ'. 4, 5. Α'. Πέτρ. Β'. 25. Ψ'. 4. Ἔβρ. ΙΓ'. 20.

² Ὁρα ὕμνον πρὸς τὴν Σωτῆρα ἐν τῷ τέλει τοῦ Παιδαγωγοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρείως.

³ Tertull. de pudicitia cap. 7. cap. 10.

⁴ De Rossi Rom. Sott. II. 352, tav. XI. XII. XVIII. XXIV. XX. XIX. VIII.

⁵ Εὐσέβιος εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου βιβλ. Γ'. κεφ. 49.

⁶ Ἰω. ΙΒ'. 4—8.

⁷ Kraus Rom. Sott. σελ. 79.

⁸ Ἱερωνύμου epistola LX ad Heliodorum.

⁹ Kraus Rom. Sott. σελ. 272.

Εἰκὼν τοῦ Ὀρφείου. Κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν μῦθον ὁ Ὀρφεύς ἐτιθάσσειε διὰ τῆς ῥόδης αὐτοῦ τὰ θηρία καὶ ἐκίνει διὰ τῆς μουσικῆς τὰ δένδρα ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν μεταφυτεύων αὐτά¹. Πρὸς τὸν Θράκιον τοῦτον ἀοιδὸν καὶ μουσικὸν παρέβαλλον οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Κλήμης δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐθεώρει τὸν Σωτῆρα ἡμῶν ὡς τὸν ὑπατον ἀοιδόν, κατορθώσαντα διὰ τῆς οὐρανίου ῥόδης αὐτοῦ νὰ ἐξημερώσῃ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος συγγραφεὺς: «μόνος γοῦν τῶν πώποτε (ὁ ῥόδος ὁ ἐμὸς) τὰ ἀργαλειώτατα θηρία, τοὺς ἀνθρώπους, ἐτιθάσσειε: πτηνὰ μὲν, τοὺς κούφους αὐτῶν· ἐρπετὰ δέ, τοὺς ἀπατεῶνας· καὶ λέοντας μὲν, τοὺς θυμικούς· σύας δέ, τοὺς ἡδονικούς· λύκους δέ, τοὺς ἀρπακτικούς. Λίθοι δὲ καὶ ξύλα οἱ ἄφρονες· πρὸς δὲ καὶ λίθων ἀναισθητότερος ἀνθρώπος ἀγνοία βεβαπτισμένος²».

Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ οὐ μόνον παρέβαλλον τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν Ὀρφέα, ἀλλὰ καὶ ἔγραφον αὐτὸν ὡς Θράκιον μουσικόν, θέλοντες συμβολικῶς νὰ δείξωσι τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ ἐπὶ τε τῶν ἐμφύχων καὶ ἀψύχων ὄντων. Οὕτω λ. γ. εὐρέθησαν ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης ἐφ' ἡγεῖν γραφῆαι τοῦ Ὀρφείου (Fresco), δηλωτικαὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δυναμείας καὶ ὑπεροχῆς αὐτοῦ. Τούτων δύο μὲν εἶνε γνωσταὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βοσίου ἤτοι τοῦ Ισ'. αἰῶνος ἀνακαλυφθεῖσαι ἐν τῇ κατακόμβῃ τῆς Ἀγίας Δομιτίλλης³, μία δὲ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἣν ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ κατακόμβῃ τοῦ Ἁγίου Καλλίστου ὁ δεινὸς ἀρχαιολόγος καὶ ἐπιγραφικὸς de Rossi⁴. Ἐκ τῶν ἐν τῇ κατακόμβῃ τῆς Ἀγίας Δομιτίλλης ἀνακαλυφθεισῶν ἐφ' ὑγεῖν γραφῶν τοῦ Ὀρφείου ἡ μία εὐρίσκεται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς στέγης αὐτῆς παριστώσα τὸν Θράκιον μουσικὸν καθήμενον ἐπὶ βράχου, ἔχοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τιάραν, ἐνδεδυμένον χιτῶνα καὶ ἱμάτιον καὶ φέροντα ἀναξυρίδας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὑποίμων κατὰ τὸ ἔμπροσθεν μέρος διήκει πορφυρὰ ταινία. Καὶ ὁ μὲν ἀριστερὸς ποῦς τοῦ Ὀρφείου στηριζόμενος εἰς τὴν γῆν ἀνέχει τὴν

¹ Κλήμ. Ἀλεξ. Προτρεπτικὸς κεφ. Α'. «Θράκιος δὲ ἄλλος σοφιστῆς (ἄλλος οὗτος μῦθος Ἑλληνικὸς) ἐτιθάσσειε τὰ θηρία γυμνῆ τῇ ῥόδῃ καὶ δὴ τὰ δένδρα, τὰς φηγούς, μετεφύτευε τῇ μουσικῇ». πρίβλ. καὶ Φιλοστράτου τοῦ νεωτέρου εἰκόνας VII. Ὀρφεύς.

² Αὐτόθι.

³ Bottari tav. LXIII, p. 30—Garrucci tav. XXV. Bottari tav. LXXI—Garrucci tav. XXX.

⁴ de Rossi R. S. II. 246. 355, tav. X. XVIII²—Garrucci tav. IV¹.

κιθάραν ὑπὲρ μηροῦ κειμένην, ὁ δὲ δεξιὸς ἀναβάλλεται τὸν ρυθμὸν ἐπικροτῶν τὸ ἔδαφος τῷ πεδίλῳ, διὰ τῶν δακτύλων δ' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν παίζει τὴν κιθάραν. Τὰ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀοιδοῦ δένδρα κλίνουσι πρὸς τὴν μουσικὴν αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τῶν δένδρων καθήμενα ποικίλα πτηνὰ προσέχουσι πρὸς αὐτήν. Ἡμερα δὲ καὶ ἄγρια ζῷα, οἷα ἵππος, πρόβατα, ὄφεις, λέων, χελώνη, περιστοιχίζοντα αὐτὸν ἠσυχάζουσι καὶ προσέχουσι. Κύκλῳ τῆς οὕτω περιγραφείσης γραφῆς τοῦ Ὀρφείου εἰκονίζονται ὀκτὼ διάφορα τοπεῖα, ἐν οἷς παρατηροῦμεν τὸ μὲν ἀμνοὺς καὶ βόας ἐπαναπαυομένους ὑπὸ σκιερὰ δένδρα, τὸ δὲ διάφορους σκηνὰς εἰλημμένας ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἤτοι τοῦ Μωϋσέως πλήττοντος διὰ τῆς ῥάβδου τὴν πέτραν, ἐξ ἧς ἔρρευσεν ὕδωρ, τοῦ Δαβὶθ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λεόντων, τοῦ Δαβὶθ μετὰ τῆς σφενδόνης καὶ ἄλλην σκηνὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου.

Ἡ δὲ ἑτέρα ἢφ' ἡγεῖν γραφῆ τοῦ Ὀρφείου ἡ ἐν τῇ κατακόμβῃ τῆς Ἀγίας Δομιτίλλης ὑπάρχουσα παρίστησι τὸν ἀοιδὸν καθήμενον μεταξὺ δένδρων, κεκαλυμμένον μετὰ θρακικῆς τιάρας, παίζοντα κιθάραν καὶ ἐλκύνοντα διὰ τῆς μουσικῆς αὐτοῦ ἡμερὰ τε καὶ ἄγρια θηρία. Ἡ δὲ ἢφ' ἡγεῖν γραφῆ τοῦ Ὀρφείου, ἡ ὑπὸ de Rossi ἀνακαλυφθεῖσα ἐν τῇ κατακόμβῃ τοῦ Ἁγίου Καλλίστου, παρίστησι τὸν ἀοιδὸν παίζοντα τὴν κιθάραν καὶ περιστοιχιζόμενον ὑπὸ δύο προβάτων, τὰ ὅποια μετὰ προσοχῆς ἀκούουσι τὴν μουσικὴν αὐτοῦ

Ἱστορικαὶ εἰκόνες

(Οἱ χριστιανοὶ τεχνῆται τῶν πρώτων αἰῶνων συνειθίζον νὰ γράφωσιν οὐ μόνον ἀλληγορικάς, ἀλλὰ καὶ ἱστορικάς εἰκόνας ἀντλοῦντες τὴν ὕλην αὐτῶν ἐκ τῶν Ἀγίων Γραφῶν. Γράφοντες δὲ ἱστορικάς εἰκόνας εἶχον ὑπ' ὄψει καὶ τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. Τοιαῦται δὲ εἰκόνες εἶνε.

Ὁ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ. Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἠρέσκοντο νὰ γράφωσιν ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ, καθ' ὃ «ἐξάπεστειλε τὴν περιστερὰν ἐκ τῆς κιβωτοῦ· καὶ ἀνέστρεψε πρὸς αὐτὸν ἡ περιστερὰ τὸ πρὸς ἐσπέραν, καὶ εἶχε φύλλον ἐλαίας κάρφος ἐν τῷ στόματι αὐτῆς». Τοῦτο δ' ἔχοντες ὑπ' ὄψει ἔγραφον ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τῶν κατακομβῶν τὴν εἰκόνα τοῦ Νῶε εὐρισκομένου ἐντὸς κιβωτίου καὶ τὴν περιστερὰν πτερυγιζομένην καὶ φέρουσαν πρὸς αὐτὸν κάρφος

¹ Γενέσ. II. 10.

ἐλαιας. Τοιαύτη δὲ εἰκὼν εἶνε συνήθως κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνας· διὸ ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ πολλῶν σαρκοφάγων, λιθίνων τάφων ἐπὶ ἐνὸς λύχνου, ἀναγλύφου, ὀρειχαλκίνου πετάλλου καὶ ἐπὶ ἐνὸς χρυσοῦ ἀγγείου¹. Πρέπει δὲ νὰ ἠμολογήσῃ τις, ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῇ ἔφερε καὶ συμβολικὸν χαρακτῆρα· διότι ἡ κιβωτὸς ἐθεωρεῖτο ὡς σύμβολον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἣ καὶ μόνῃ ὁ ἄνθρωπος σώζεται, ὡς ἐσώθη ὁ Νῶε εἰσελθὼν καὶ μέινας ἐν αὐτῇ².

Ὁ Μωϋσῆς πλῆττων διὰ τῆς ῥάβδου τὴν πέτραν. Ὅτε ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀναχωρῶν ἐκ τῆς ἐρήμου Σὶν ἦλθεν εἰς Ῥαφιδεῖν, παρατήρησεν ὅτι δὲν εἶχε νὰ πῖν ὕδωρ· διὸ ἤρξατο γογγύζων κατὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ λέγων· ἀδὸς ἡμῖν ὕδωρ, ἵνα πῖωμεν. Ἀνεβίθασας ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, ἀποκτεῖναι ἡμᾶς καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν καὶ τὰ κτήνη ἡμῶν τῇ δίψει; Ἐβόησε δὲ Μωϋσῆς πρὸς Κύριον λέγων· τί ποιήσω τῷ λαῷ τούτῳ; ἔτι μικρόν, καὶ καταλιθοβολήσουσί με. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· προπορεύου τοῦ λαοῦ, καὶ λάβε μετὰ σεαυτοῦ ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ῥάβδον, ἐν ἣ ἐπάταξας τὸν ποταμὸν, λάβε ἐν τῇ χειρὶ σου, καὶ πορεύσῃ. Ὅδε ἐγὼ ἔστηκα ἐκεῖ πρὸ τοῦ σέ (ἐλθεῖν) ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Χωρήβ· καὶ πατάξεις τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ἐξ αὐτῆς ὕδωρ, καὶ πῖεται ὁ λαός³. Τοῦτο ἔχοντες ὑπ' ὄψει οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἔγραφον τὴν εἰκὼνα τοῦ Μωϋσέως πλῆττωντος διὰ τῆς ῥάβδου τὴν πέτραν. Οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν, ὅτι ἀπέδιδον εἰς τὴν εἰκὼνα ταύτην καὶ συμβολικὴν σημασίαν· διότι ἐθεώρουν τὸν ἡγέτην τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τύπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καθὼς ὁ λαὸς οὗτος ἔσθεσε τὴν δίψαν αὐτοῦ πῖν ὕδωρ, ὅπερ ὁ Μωϋσῆς ἔδωκεν αὐτῷ, οὕτω καὶ οἱ χριστιανοὶ διψῶντες δύνανται νὰ προστρέχωσι πρὸς τὸ ζῶν ὕδωρ, ὅπερ παρεχόμενον εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποβαίνει πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζῶν αἰώνιον⁴. Ὅτι δὲ ὁ Μωϋσῆς ἦτο τύπος τοῦ Χριστοῦ δεικνύει καὶ εἰκὼν τις ἐν τῇ κατακόμβῃ τοῦ Ἀγίου Καλλίστου, ἐν ἣ παρίσταται ὁ κληρὸς ποιμὴν καὶ πλησίον αὐτοῦ εἰς τῶν Ἰουδαίων, ὅστις δροσίζεται ἐν τῇ πηγῇ τοῦ ὕδατος⁵.

¹ Kraus Real-encycl. ἐν τῇ λέξει Νου.

² Α'. Πέτρου γ'. 20. Ἰερουλ. Φιλοσοφούμενα βιβλ. ι'. σελ. 460. Tertull. de baptismo c. 8, «ecclesia est arca figurata». Ἰερωνυμ. dial. orth. et Lucifer «arca Noe ecclesiae typus fuit».

³ Ἐξέδ. κεφ. 17'. 1—6.

⁴ Ἰω. Δ'. 14.

⁵ De Rossi R. S. II, tav. 4^a App. A.

Ὁ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἀπαντᾷ ἐν τινι ἐφ' ὕγρῳ γραφῇ τοῦ πρώτου αἰῶνος, ἣτις εὑρέθη ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Δομιτίλλης. Καὶ ἐν ἄλλαις κατακόμβαις τῆς Ῥώμης εἰκονίζεται ὁ Δανιὴλ συνήθως γυμνός, ἐκτείνων τὰς χεῖρας αὐτοῦ¹. Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ παριστῶντες τὸν Δανιὴλ μὲ ἐκτεινομένας χεῖρας ἤθελον νὰ δηλώσωσι συμβολικῶς τὸν Χριστὸν ἐκτειναντα τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ νικήσαντα τὸν κόσμον. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν τινι λόγῳ αὐτοῦ θεωρεῖ τὸν Δανιὴλ «χειρῶν ἐκτάσει τοὺς θῆρας νικήσαντα²». Παριστῶντες δὲ αὐτὸν ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων ἤθελον συμβολικῶς νὰ δηλώσωσιν, ὅτι ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. Τοῦτο δὲ ὑποστηρίζει χωρίον τι τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς· «Πιστεύομεν τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι καὶ ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ Λάζαρον ἀναστήσας τέτραήμερον... Ὁ τὸν Ἰωνᾶν διὰ τριῶν ἡμερῶν ζῶντα καὶ ἀπαθῆ ἔξαγαγὼν ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας ἐκ καρίνου Βαβυλωνίας, καὶ τὸν Δανιὴλ ἐκ στόματος λεόντων οὐκ ἀπορήσει δυνάμειω καὶ ἡμᾶς ἀνεγεῖραι³».

Διάφοροι εἰκόνες Ἰωνᾶ. Ἱστορικῶς γινώσκομεν, ὅτι ὁ προφήτης Ἰωνᾶς βλήθει εἰς τὴν θάλασσαν κατεπόθη ὑπὸ κήτους μεγάλου, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ ὁποίου ἔμεινε τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας⁴. ὅτι τὸ κῆτος κατὰ προσταγὴν τοῦ Θεοῦ ἐξέβαλεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ξηράν⁵. ὅτι ἀνεπαύετο ὑπὸ τὴν σκηνὴν, ἣν ἐποίησε καὶ ὁ Θεὸς ἐκάλυψε διὰ κολοκύνθης, ὅπως ἔχη σκιάν⁶ καὶ ὅτι ὁ Ἰωνᾶς ἐκάθητο ὑποκάτω τῆς κολοκύνθης, ἣτις κατὰ προσταγὴν τοῦ Θεοῦ ἐξηράνθη⁷. Αὗται αἱ ἱστορικαὶ εἰκόνες τοῦ Ἰωνᾶ εὑρέθησαν εἰς πάντα τὰ εἶδη τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν μνημείων ἤτοι ἐπὶ τοιχογραφιῶν τῶν κατακομβῶν, σαρκοφάγων, πετάλλων, λύχνων, ἀναγλύφων, χρυσοῦν ἀγγείων καὶ ἄλλων. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ παριστῶντες αὐτὰς ἐδήλουν συμβολικῶς τὴν τριήμερον ταφήν καὶ

¹ Kraus R. S. σελ. 282, Real-encycl. ἐν τῇ λέξει Daniel.

² Γρηγόρ. Ναζιανζ. λόγος ΚΔ'. 10.

³ Ἀποστ. Διατ. βιβλ. Ε' κεφ. 7. πρβλ. καὶ Εὐσέβιον εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου βιβλ. Γ'. κεφ. 49.

⁴ Ἰωνᾶ κεφ. Α'. στίχ. 16. κεφ. Β'. στίχ. 4.

⁵ Αὐτόθι κεφ. Β'. στίχ. 11.

⁶ Αὐτόθι κεφ. Δ'. στίχ. 6.

⁷ Αὐτόθι κεφ. Δ'. στίχ. 7.

ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχον ὑπ' ὄψει καὶ αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος, καθ' οὓς «ὡσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας»¹.

Εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παρθένου Μαρίας

Γινομένου ἐνταῦθα λόγου περὶ τῶν ἱστορικῶν εἰκόνων, δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὸ ζήτημα, ἂν παρομοιωθῶσι εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παρθένου Μαρίας ἀπαντῶσι κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας. Πρὸς λύσιν δὲ τοῦ ζητήματος τούτου οὐδὲν ἄλλο ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν ἢ νὰ καταφύγωμεν τὸ μὲν εἰς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, τὸ δὲ εἰς τὰς μαρτυρίας συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἂν τοιαῦται ὑπάρχωσι. Καὶ δὴ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὰς εἰκόνες τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ἔπειτα τὰς εἰκόνες τῆς Παρθένου Μαρίας.

Εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ. Ἀφ' οὗ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων κατακομβῶν, καὶ ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέχρι τοῦδε ἐμάθομεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἔγραφον τὸν Χριστὸν ὅτε μὲν ὡς παιμένα, ὅτε δὲ ὡς Ὀρφέα², ὑπολείπεται νῦν νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν οὗτοι εἶχον καὶ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, παριστώσας ἀκριβῶς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτοῦ. Πρῶτον ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς ἀρχαιοτάτας κατακομβὰς τῆς Ῥώμης παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν αὐταῖς οὐδεμία προσωπογραφία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπαντᾷ. Δεύτερον ἔχοντες ὑπ' ὄψει τοὺς ἀρχαίους ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ δὲν εἶχον τοιαύτας εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ. Μόνον αἰρετικοὶ τινες χριστιανοὶ καὶ ἔθνικοι εἶχον τοιαύτας εἰκόνες, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν, ἂν αὐταὶ διέσωζον τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτοῦ. Οὕτω οἱ αἰρετικοὶ Καρποκρατιανοὶ ἀκμάσαντες περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος εἶχον τινὰς μὲν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ ἐνζωγράφους διὰ χρωμάτων, τινὰς δὲ κατασκευάζον ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λοιπῆς ὕλης, ἔχοντες ὡς ὑπόδειγμα τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἣν ὁ Πόντιος Πιλάτος τῇ καιρῷ ἐκεῖνῳ εἶχε κατασκευάσει. Οἱ αἰρετικοὶ δὲ οὗτοι στεφανοῦντες τὰς ὑπ' αὐτῶν κατασκευαζομένας εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ κατέτασσον μεταξὺ τῶν εἰκόνων τῶν φιλο-

¹ Ματθ. ΙΒ'. 40.

² ὅρα σελ. 272 καὶ 274.

σόφων Πυθαγόρου, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους καὶ λοιπῶν καὶ ἀπέδιδον εἰς αὐτὰς σεβασμόν, ὡς οἱ ἔθνικοι ἐποίουν³. ὁ δὲ ἔθνικὸς ἱστορικὸς Λαμπρίδιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σευῆρος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης, ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος εἶχεν ἐν τῇ προσευκτηρίῳ αὐτοῦ (Lararium) εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ (effigies Christi) μεταξὺ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀπολλωνίου, Ὀρφέως καὶ ἄλλων⁴. Ὁ δὲ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὐσέβιος, ἀκμάσας κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, λέγει, ὅτι οἱ ἔθνικοι ἔγραφον εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ διὰ χρωμάτων καὶ κατέτασσον αὐτὰς μεταξὺ τῶν σωτήρων καὶ εὐεργετῶν αὐτῶν⁵. Ἐκ τούτων παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου δὲν ἔγραφον εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ· διότι ἐθεώρουν αὐτὸν κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ προφήτου Ἰσαΐου ὡς μὴ ἔχοντα εἶδος, μηδὲ κί.λ.λος καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἦτο ἄτιμον διὰ τὴν ταπείνωσιν, ἣν ὁ Μεσσίας ὑφίστατο ὑπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ⁶. Οὕτω λ.χ. ὁ μέγας Ὀριγένης ἔλεγεν· «Ὁμολογουμένως τοίνυν γέγραπται τὰ περὶ τοῦ δυσειδῆς γεγονέναι τὸ Ἰησοῦ σώμα⁷» Ἐπίσης Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς· «Τὸν δὲ Κύριον αὐτὸν τὴν ὄψιν αἰσχρὸν γεγονέναι, διὰ τοῦ Ἰσαΐου τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ· καὶ εἶδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους⁸». Καὶ ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος διηγεῖται τὰ ἐξῆς· ὅτε ὁ Θαδδαῖος, εἰς τῶν 70 ἀποστόλων, ἀπεστάλη εἰς τὸν Ἀβγαρον, βασιλέα τῆς Ἐδέσσης, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτόν, τότε παρεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως νὰ διηγηθῆ εἰς

¹ Eirigenas advers. haer. lib. I. cap. 25. «Imagines quasdam quidem depictas, quasdam autem et de reliqua materia fabricatas habent, dicentes formam Christi factam a Pilato, illo in tempore, quo fuit Jesus cum hominibus. Et has coronant et proponunt eas cum imaginibus mundi Philosophorum, videlicet enim imagine Pythagorae et Platonis et Aristotelis et reliquorum, et reliquam observationem circa eas similiter ut gentes faciunt». Ἰππόλυτος Φιλοσοφούμενα βιβλ. V', σελ. 404. «Καὶ εἰκόνας δὲ κατασκευάζουσι τοῦ Χριστοῦ λέγοντες ὑπὸ Πιλάτου τῇ καιρῷ ἐκεῖνῳ γενέσθαι» πρβλ. καὶ Ἐπιφάνιον ἀφρ. ΚΖ'. 6.

² Lampridius in Alex. Sev. cap. 29.

³ Εὐσέβιος ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. V'. κεφ. 18.

⁴ Ἰσαΐου κεφ. ΝΙ". 2 καὶ 3.

⁵ Ὀριγ. κατὰ Κέλσου βιβλ. τ'. § 75.

⁶ Κλήμ. Ἀλεξ. Παιδαγ. βιβλ. Ι'. κεφ. 4. πρβλ. καὶ Tertull. advers. Jud. caput 14.

αὐτὸν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ, πῶς ἐγένετο καὶ περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ἐποίει. Εἶπε δὲ ὁ Θαδδαῖος αὐτῷ: «Nūn μὲν σιωπήσομαι, ἐπειδὴ κηρῦξαι τὸν λόγον ἀπεστάλην, αὐριον δὲ ἐκκλησιασθόν μοι τοὺς πολίτας σου πάντας, καὶ ἐπ' αὐτῶν κηρῦξω τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ σπερώ ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τῆς ζωῆς, περὶ τε τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ καθὼς ἐγένετο. καὶ περὶ τῆς σιμυρίας καὶ περὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτοῦ, καὶ πῶς ἐταπεινώσεν ἑαυτόν»¹. Κατὰ ταῦτα οἱ ἐν καιρῷ τῶν θλίψεων καὶ διωγμῶν ζῶντες ἀρχαῖοι χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κατασκευάζωσιν εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, οὐ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἐφαντάζοντο ἀκα.Ι.λῆ, σιμυρία καὶ ταπεινά.

Ἐν δὲ τοῖς ἀποκρύφοις βιβλίοις ἀπαντᾷ λατινιστὶ ἐπιστολὴ Λεντούλλου τινός, ἐν ἣ οὗτος παρίσταται σύγχρονος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡγεμῶν τῆς Ἰουδαίας πρὸ τοῦ Πιλάτου, καὶ ἐν ἣ περιγράφει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Ἰησοῦ, τὰ ὅποια πέμπει πρὸς τὴν Γερουσίαν τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λεντούλλου: α' Ὁ Ἰησοῦς ἦτο ἀνὴρ ἀναστήματος ἀναλόγως ὑψηλοῦ, ἐπεδείκνυεν ὄψιν καὶ ἐνεργητικότητα τοιαύτην, ὥστε οἱ βλέποντες αὐτὸν καὶ ἡγάπων καὶ ἐφοβοῦντο. Ἡ κόμη αὐτοῦ ἦτο χρώματος βαθέος καστανοῦ, λεῖα, ἐξικνουμένη μέχρι τῶν ὠμων, ἐφ' ὧν κατέπιπτε κυματίζουσα ἐν βοστρύχοις. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κεφαλῆς εἶχε κεχωρισμένην τὴν κόμην αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ναζωραίων. Τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἦτο ἡμαλὸν καὶ λεῖον, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἄνευ κηλίδος ὠραϊζόμενον δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Ἡ ὄψις αὐτοῦ γενναία καὶ εὐχάριστος. Ἡ ρίς καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ἦσαν τόσον κανονικά, ὥστε οὐδὲν ψεκτὸν ἠδύνατό τις νὰ εὔρη ἐν αὐτοῖς. Ὁ πώγων ἦτο οὐχὶ μακρὸς, ἀλλὰ πυκνός, κατὰ δὲ τὸ χρῶμα ὅμοιος τῇ κόμῃ. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἦσαν κυάνειοι καὶ διαυγέστατοι. Ἐλέγχων καὶ ἐπιτιμῶν ἦτο φοβερὸς, διδάσκων καὶ νοσητῶν ἦτο ἀρεστὸς καὶ ἀγαπητὸς μετὰ σοβαρότητος. Οὐδέποτε ἐθεάθη γελῶν, πολλάκις δὲ ἐφάνη κλαίων. Ἡ ἰσομετρία τοῦ σώματος αὐτοῦ ἦτο ἐξαιρετικὴ, αἱ χεῖρες καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ ἀξιοπαρατήρητοι διὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν λεπτότητα. Ἐν τῇ ἡμιλίᾳ αὐτοῦ ἦτο ἐμβριθὴς καὶ μέγας καὶ φειδωλὸς ἐν τοῖς λόγοις. Ὁ Χριστὸς ἦτο ἄρκετώτατος τὴν ὄψιν μετὰ τῶν γεννωμένων ἀνθρώπων»². Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Λεντούλλου ἐδημοσιεύθη

¹ Ἰστέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Δ'. κεφ. 11.

² Codex Apocryphus N. P. Fabricii. σελ. 301.

καὶ τὸ ἔτος τοῦτο ἐν ἐλληνικῇ ἐφημερίδι ὡς γνησίαι¹, ἐν ᾧ εἶνε νόθος καὶ πλαστὴ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: α) ἡγεμῶν τῆς Ἰουδαίας ὀνόματι Λέντουλλος οὐδέποτε ἐγένετο, ὁ δὲ προκάτοχος τοῦ Ποντίου Πιλάτου ἐκαλεῖτο Valerius Gratus· β) οὐδὲν λέγουσιν ἀρχαῖοι καὶ μεταγενέστεροι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεντούλλου, ἥτις, ἐὰν ἦτο γνησία, θὰ ἐμνημονεύετο ὑπ' αὐτῶν καὶ θ' ἀνεγνωρίζετο ὡς ἀθεντικὴ πηγὴ τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιωμάτων καὶ τῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἐν ᾧ τινὲς αὐτῶν δριλοῦσι περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ λέξιν λέγουσι περὶ τοῦ ὅποια ἦτο ἡ ἐξωτερικὴ μορφή αὐτοῦ, ὑπερ μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἡγνόουν ὅλως τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Λεντούλλου ἢ δὲν ἀνεγνώριζον αὐτὴν ὡς γνησίαν· γ) ἐὰν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἦτο γνωστὴ καὶ γνησία, οὐδέποτε ὁ ἱερός Δύγουστίνος θὰ ἔγραφε: «Dominicae facies carnis innumerabilium cogitationum diversitate variatur et fingitur»². οὐδὲ ὁ Φώτιος κατὰ τὸν Θ'. αἰῶνα θὰ ἔλεγεν, ὅτι «Ἕλληνες μὲν αὐτοῖς ὅμοιον ἐπὶ γῆς φανῆναι τὸν Χριστὸν νομίζουσι, Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς εἰκότα, Ἰνδοὶ δὲ πάλιν μορφή τῇ αὐτῶν, καὶ Λίθιοι περὶ δῆλον ὡς ἑαυτοῖς»³. Καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος διατάξασα κατὰ τὸν Ζωναῖωνα ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ νὰ γράφηται ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ θὰ ὠρίζε καὶ περὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ, ἐὰν ἐγνώριζε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Λεντούλλου καὶ ἐθεώρει αὐτὴν γνησίαν⁴.

Ἐκτός τοῦ λεγομένου Λεντούλλου ἔχομεν καὶ δύο ἄλλους περιγράφοντας τὸ πρόσωπον καὶ τὴν μορφήν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ μὲν εἶνε Ἰωάννης ὁ Δαρμασκηνὸς ἀκμάσας κατὰ τὸν Η'. αἰῶνα, ὅστις λέγει τὰ ἐξῆς: «Τοῦ χάριν χαρακτηριζόμενος, καθὼς οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ διαγράφουσιν αὐτοῦ τὴν ἐκτύπωσιν, σύνοφρον, εὐόφθαλμον, ἐπίρρινον, οὐλόβριξιν, ἐπίκυφον, εὐχρονον, γενειάδα μέλανα ἔχοντα, σιτόχρουν τῷ εἶδει κατὰ τὴν μητρίαν ἐμφάνειαν· μακροδάκτυλον, εὐήφωνον, ἠδυλόγον, πραότατον, ἡσυχον, μακρόθυμον, ἀνεξίκακον καὶ τὰ παραπλήσια τῆς ἀρετῆς πλεονεκτήματα περιφέροντα, ἐν οἷς περ ἰδιώμασιν ὁ Θεανδρικὸς

¹ Ἰστέβ. ἐπιθεώρησιν τῆς 30 Μαρτίου 1890.

² August. de Trinitate VIII. 4.

³ Φωτίου ἐπιστολὴ 64. ὁ Φώτιος λέγων ταῦτα μέμφεται ἐκείνους, αἵτινες τόσον ἰσχυρογνωμότως ἐπιμένουσιν εἰς τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ.

⁴ Κανὼν 82· «Ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον κἂν ταῖς χρωματουργίαις, ἐν ταῖς ἀπάντων ὄψεσιν ὑπογράφηται, τὸν τοῦ αἵφροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνοῦ, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ, ἀναστηλασθῆναι ὀρίζομεν».

αὐτοῦ χαρακτηρίζεται λόγος, ἵνα μὴ τροπῆς ἀποσκίασμα, ἢ παραλλαγῆς ἀλλοιώσις ἐν τῇ θείᾳ τοῦ Λόγου ἐνανθρωπίσει φωραθῆι, κατὰ τοὺς τῶν Μανιχαίων λήρους¹». Ὁ δ' ἕτερος Νικηφόρος ὁ Κάλλιςτος ἀκμάσας κατὰ τὸν ΙΔ'. αἰῶνα ὅστις γράφει τὰ ἐξῆς. «Ἴ μέντοι διάπλασις τῆς μορφῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐξ ἀρχαίων παρελήφραμεν, τοιαύδε τις, ὡς ἐν τύπῳ περιλαβεῖν, ἦν. Ἰσραῖος μὲν ἦν τὴν ὄψιν σφόδρα· τὴν γε μὴν ἡλικίαν, εἴτουν ἀναδρομὴν τοῦ σώματος, ἐπτά σπιθαμῶν ἦν τελείων, ἐπιξάνθον ἔχων τὴν τρίχα καὶ οὐ πάνυ δασεῖαν, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πρὸς τὸ οὐλον μετρίως πως ἀποκλίνουσιν. Μελαίνας δὲ γε τὰς ὀφρῦς εἶχε, καὶ οὐ πάνυ ἐπικαμπεῖς· τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς χαροποὺς τινὰς καὶ ἡρέμα ἐπιξανθίζοντας. Βυθόφθαλμος δ' ἦν καὶ ἐπίρριν. Τὴν μέντοι τρίχα τοῦ πώγωνος ξανθὴν τινὰ εἶχε, καὶ οὐκ εἰς πολὺ καθειμένην. Μακροτέραν δὲ τὴν τρίχα τῆς κεφαλῆς περιέφερεν. Οὐδέποτε γὰρ ξυρὸς ἀνέβη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, οὐδὲ χεὶρ ἀνθρώπου, πλὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ νηπιζόντος. Ἰρέμα ἐπικλινῆς τὸν ἀύχένα, ὡς μηδὲ πάνυ ὄρθιον καὶ ἐντεταμμένην ἔχειν τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος. Σιτόχρους δὲ, καὶ οὐ στρογγύλην ἔχων τὴν ὄψιν ἐτύγχανεν, ἀλλ' ὡσπερ τῆς μητρὸς αὐτοῦ μικρὸν ὑποκαταβαίνουσιν, ὀλίγον δὲ ἐπιφοινισσομένην, ὅσον ὑποφαίνειν τὸ σερμὸν τε καὶ συνετὸν τοῦ ἡθους καὶ ἡμερον, καὶ τὸ καθάπαξ ἀόργητον²».

Ἐν ᾧ λοιπὸν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας εἶδομεν τὰς ἀρχαιοτάτας κατακόρυφας τῆς Ῥώμης, ἐν αἷς οὐδεμία προσωπογραφία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπαντᾷ, ἐπίσης ἀξιοπίστους καὶ συγχρόνους συγγραφεῖς οἵτινες ἀναφέρουσιν, ὅτι μόνον αἰρετικοὶ καὶ ἔθνικοι εἶχον εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, . . . χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύωσι τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων καὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ, αἴφνης ἀναφάνεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Λεντούλλου, Ἰω: ὁ Δαμασκηνὸς καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλλιςτος, οἵτινες μετὰ λεπτομερείας περιγράφουσι τὸ πρόσωπον καὶ τὸ σχῆμα τοῦ Ἰησοῦ. Πόθεν οἱ τελευταῖοι ἔλαβον τὰς πληροφορίες αὐτῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου; ἼΙ Καινὴ Διαθήκη οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων σιωπῶσι περὶ τούτου. Φαίνεται δὲ, ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τε τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχε χάσμα ὡς πρὸς τὴν περιγραφὴν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ, εὐσεβῆς τις ἠθέλησε νὰ πλη-

¹ Ἰω: Δαμασκηνοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον κεφ. 3.

² Νικηφ. Καλλ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Α'. κεφ. 40

ρῶσῃ τὸ χάσμα τοῦτο καὶ νὰ δώσῃ λεπτομερῆ περιγραφὴν αὐτοῦ. Ἴσως ὁ εὐσεβῆς οὗτος ἦτο καὶ αἰρετικός, διότι παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς ἀπηντήσαμεν κατὰ πρῶτον τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ. Ἰνωρίζομεν δὲ ὅτι οἱ αἰρετικοὶ συνείθιζον νὰ πληρῶσι τὰ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας κενὰ γράφοντες διάφορα ἀπόκρυφα συγγράμματα καὶ ἐπιγράφοντες αὐτὰ διὰ ὀνομάτων αὐθεντικῶν, ὅπως ἐλκύνουσι τοὺς ἀναγνώστας. Οὐδόλως δὲ παράδοξον εἶνε, ὅτι καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Λεντούλλου εἶνε ἔργον τοιοῦτου αἰρετικοῦ καὶ αἱ πληροφορίες τοῦ Ἰω: Δαμασκηνοῦ καὶ Νικηφόρου τοῦ Κάλλιςτου εἶνε ἀπόρροια ἐξ ἀποκρύφου τινος βιβλίου.

Ἀπὸ τοῦ σ'. αἰῶνος μνημονεύεται ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἀποσταλεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἀβγάρῳ βασιλεῖ τῆς Ἰδῆσσης καὶ δὴ ἐν μανδυλίᾳ ἀποτετυπωμένη. Πρῶτος ὁ Εὐάγριος ἀκμάσας κατὰ τὸν σ'. αἰῶνα λέγει περὶ τούτου τὰ ἐξῆς· «ὡς δ' οὖν εἰς πάσαν ἀμηχανίαν ἦλθον, φέρουσι τὴν θεότευκτον εἰκόνα, ἣν ἀνθρώπων μὲν χεῖρες οὐκ εἰργάσαντο· Ἀβγάρῳ δὲ Χριστὸς ὁ Θεός, ἐπεὶ αὐτὸν ἰδεῖν ἐπόθει, πέπομφε¹». Ἐπειτα Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀκμάσας κατὰ τὸν ΙΙ'. αἰῶνα ἀναφέρει τὰ ἐξῆς· «καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ἐπὶ γῆς ἔτι πολιτευόμενος, τὸ ἐκμαγεῖον τῆς ἀγίας μορφῆς αὐτοῦ ἐν σουδαρίᾳ ἀπομαξάμενος, Λύγάρῳ τινὶ τοπάρχῃ τῆς Ἰδῆσσηνῶν μεγαλοπόλεως διὰ Θεοδδαίου τοῦ θεσπεσίου ἀποστόλου ἐκπέμφας, καὶ τὸν θεῖον ἰδρῶτα τοῦ προσώπου ἐναπομάττεται, τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα αὐτοῦ ἀποσώζων ἐν τούτῳ². Πῶς τὸ σουδαρίον τοῦτο, ἐν ᾧ ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἀποτετυπωμένη, ἔμεινε ἐν Ἰδῆσση μέχρι τοῦ ἔτους 944, εἶτα ἠρπάγη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν συνθηκολογησάντων μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ ἀπεδόθη καὶ ὑπ' αὐτοῦ μετηνέχθη εἰς Κων/πολιν, διηγεῖται ὁ λόγιος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (+959) ἐν ἰδίῳ ὑπομνήματι³. Οὕτω δὲ ἦλθεν ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς Ἰδῆσσης εἰς

¹ Εὐαγρίου ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Δ'. κεφ. 27. ἐκδ. Migne ἑλλην. πατρολ. τόμος 86 μέρος δεύτερον.

² Ἰω: Δαμασκηνοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον κεφ. 5.

³ περὶ τῆς Ἰδῆσσηνῆς εἰκόνας ed. Fr. Gombosi in *Manipulo originum reru-mque CP. Paris 1694.* πρβλ. καὶ *Christusarchäologie* ὑπὸ Leges Glückselig 1863 πρβλ. καὶ Hefele «Christus bilder» ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Beiträge zur Kirchengeschichte, Archäologie und Liturgik» 2. τόμος σελ. 254.

τὴν Κων/πολιν καὶ διεσώζετο ἐν τῇ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Πιθανῶς δὲ ἐκ τῆς Κων/πόλεως ἀντίγραφα τῆς Ἐδεσσηνῆς εἰκόνας ληφθέντα διασπάρησαν ἀνά τὴν Δύσιν καὶ τοιαῦτα εἶνε καὶ ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐν τῇ ναῷ τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου εὐρισκομένη εἰκὼν καὶ ἡ ἐν Γενοῦῃ, εἰ καὶ αἱ δύο αὗται πόλεις ἰσχυρίζονται ὅτι κατέχουσι τὸ πρωτότυπον.

Ἄλλὰ πρὸς πάντα ταῦτα ἐγείρονται αἱ ἐξῆς ἀμφιβολίαι. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὐσέβιος εὐρών τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀβγάρου, βασιλέως Ἐδέσσης καὶ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ κατατεθειμένην ἐν τῇ ἀρχεῖῳ τῆς πόλεως ταύτης καὶ μεταφράσας αὐτὴν ἐκ τῆς Συριακῆς φωνῆς διηγεῖται τὰ πράγματα ὡς ἐξῆς: Ὁ Ἀβγαρος ἀνίατον πάσχων πάθημα παρακαλεῖ δι' ἐπιστολῆς τὸν Χριστὸν ἵνα ἀποστείλῃ ἕνα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν πρὸς Θεραπείαν αὐτοῦ. Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν ἀπαντᾷ ὁ Χριστὸς λέγων, ὅτι μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ θὰ γίνῃ τοῦτο· καὶ δὴ ὁ Θωμᾶς, εἰς τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ἐκπέμπει Θαδδαῖον ἕνα τῶν 70 μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Ἀβγαρον, πρὸς ὃν ἐλθὼν ἐκήρυξε τὸν λόγον καὶ θέσας ἐπ' αὐτὸν τὴν χειρὰ ἐθεράπευσεν'. Ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος διηγούμενος ταῦτα οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει περὶ τῆς Ἐδεσσηνῆς εἰκόνας ἐν σουδαρίῳ. Πῶς λοιπὸν ὁ Εὐάγγελος ὁ τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὸν Εὐσέβιον ἀκμάσας ἄμφισβητεῖ περὶ τοιαύτης εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἀφ' οὗ ὁ Εὐσέβιος οὐδὲν γινώσκει περὶ αὐτῆς; Οὐδεμίαν λοιπὸν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη, ὡς καὶ πᾶσα ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἀβγάρου καὶ τοῦ Χριστοῦ εἶνε μυθώδης καὶ νόθος· α) διότι οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης θὰ ἐποιοῦντο λόγον περὶ αὐτῶν· β) διότι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Χριστοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ σύρραμα διαφόρων εὐαγγελικῶν χωρίων· γ) οἱ ἐκκλησιαστικαὶ συγγραφεῖς πρὸ τοῦ Εὐσεβίου οὐδεμίαν γνῶσιν εἶχον περὶ αὐτῶν καὶ δ) οὐδόπως ἡ Ἐκκλησία ἐθεώρησε τὴν ἀλληλογραφίαν ταύτην ὡς γνησίαν.

Εἰκὼνες τῆς Παρθένου Μαρίας. Δὲν εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ὑπῆρξε ζωγράφος γράψας εἰκόνας τῆς Παρθένου Μαρίας, ὡς ἀναφέρει Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς λέγων «Ἰλέπε μοι καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν καὶ ἀπόστολον Λουκᾶν· οὐχὶ τῆς παναχράντου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τὴν τιμὴν εἰκόνα ἀνιστόρησε καὶ πρὸς Θεόφιλον ἔπεμψε;»¹ διότι οὐδεμίαν περὶ τούτου ἀρχαίαν ἱστορικὴν μαρτυρίαν ἔχομεν. Ἰὼάν ὁ Λου-

¹ Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Α'. κεφ. 13.

² Δαμασκηνοῦ λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων πρὸς πάντας τοὺς χριστιανούς καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντίνου κτλ. κεφ. σ'. πρὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆν πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον κεφ. Δ'.

κας ἦτο ζωγράφος, θὰ ἐγινώσκομεν τοῦτο εἴτε ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἴτε ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως τῆς ἐκκλησίας, ὡς γινώσκομεν ὅτι ἦτο ἱατρός'. Οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων τῆς ἐκκλησίας συγγραφέων παρέδωκεν ἡμῖν *προσωπογραφίαν* τῆς Παρθένου Μαρίας, εἰμὴ μόνον αἱ ἀρχαιόταται τῆς Ῥώμης κατακόμβαι, ἐν αἷς ἱκαναὶ *προσωπογραφίαι* αὐτῆς εὐρέθησαν. Οἱ θέλοντες νὰ ἔχωσιν ἔννοιαν τινὰ περὶ αὐτῶν δύνανται νὰ προστρέξωσιν εἰς τὰ συγγράμματα κυρίως τοῦ de Rossi², Garrucci³, Schultze⁴ καὶ Von Lehnor⁵.

Ἐκ πασῶν τῶν ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης εὐρεθεισῶν εἰκόνων τῆς Παρθένου ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ὠραιοτάτη εἶνε ἡ ἐν μιᾷ ὑφ' ὑγρῆ γραφῇ (Fresco) τῆς κατακόμβης τῆς ἁγίας Πρισκίλλης διασωθεῖσα εἰκὼν τῆς Μαρίας μετὰ νεοροῦ τινος ἀνδρός. Ὁ de Rossi ἰδὼν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1851 τὴν εἰκόνα ταύτην ἐξεπλάγη ἐπὶ τῇ καλλονῇ αὐτῆς καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη, ἂν οὐχὶ εἰς τὰς ἡμέρας τῶν Ἀποστόλων, ἀσφαλῶς πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ἐν ᾗ ὁ Schultze ἰσχυρίσατο ὅτι ἡ εἰκὼν ἐγράφη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 150 καὶ 170. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ παρίσταται ἡ Παρθένος καθομένη, ἔχουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐλαφρότατον καὶ λευκὸν κάλυμμα καὶ βαστάζουσα εἰς τὸ στῆθος αὐτῆς τὸν παῖδα Ἰησοῦν. Φέρει δὲ χιτῶνα, οὗ αἱ χειρῖδες εἶνε βραχεῖαι. Νεαρὸς ἀνὴρ ἵσταται πλησίον αὐτῆς, καστανόχρουν ἔχων κόμην καὶ λευκὸν ἱμάτιον, τὸν δεξιὸν ὤμον καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα γυμνούς. Κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τεμάχιον χάρτου, διὰ τῆς δεξιᾶς δεικνύει τόσον τὴν Παρθένον, ὅσον τὸν ἀστέρα, ὅστις ἔκειτο ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτῆς. Ἀλλὰ τίς ὁ νεαρὸς οὗτος ἀνὴρ; Ὁ de Rossi νομίζει ὅτι εἶνε ὁ προφήτης Ἠσαΐας, ὅστις δεικνύει τὸ μέγα φῶς, ὑπερ ὃ ἀνατείλῃ καὶ φωτίσῃ τοὺς ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου καθομένους⁶. ὁ δὲ Schultze φρονεῖ ὅτι εἶνε ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη καθόλου δηλοῖ *οἰκογενεακὴν σκητὴν*⁷.

¹ Παύλου ἐπιστολὴ πρὸς Κολοσσ. Δ'. 14.

² De Rossi «Imagines selectae Deiparae Virginis» Rom 1863.

³ R. Garrucci «Storia della arte cristiana»

⁴ Victor Schultze «Archäologische Studien über altchristliche Monumente» Wien 1880. Τοῦ αὐτοῦ πραγματεία «über die Marienbilder der altchristlichen Kunst».

⁵ F. A. von Lehnor «Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten» 2 ἔκδοσις Stuttgart 1886.

⁶ Ἠσαΐου Θ'. 2. Ξ'. 2, 3, 10.

⁷ F. A. Lehnor αὐτόθι σελ. 236.

Παρερχόμενοι ἄλλας εἰκόνας τῆς Παρθένου Μαρίας, ἐν αἷς αὕτη παρίσταται καθ' ἡμέραν ἐπὶ θρόνου καὶ δεχομένη τὰ δῶρα τῶν ἐξ Ἀνατολῆς μάγων, ἰστάμεθα πρὸ μιᾶς εἰκόνας αὐτῆς, ἀναγομένης κατὰ τὸν de Rossi εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ Δ'. αἰῶνος, διότι τὸν τύπον αὐτῆς φέρουσι πολλαὶ Βυζαντιναὶ εἰκόνες τῆς Παρθένου κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ, εὐρεθείσῃ ἐν τῇ κατακόμβῃ τῆς ἀγίας Ἀγνῆς, παρίσταται ἡ Μαρία φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς λευκὸν πέπλον διήκοντα μέχρι τῶν βραχιόνων αὐτῆς, πλούσιον περιδέραιον καὶ χιτῶνα μετὰ μακρῶν χειρίδων, ἔχουσα ἐκτεταμμένας τὰς χεῖρας, οἷον ἐπροσευχομένη καὶ βαστάζουσα εἰς τὸ στήθος αὐτῆς τὸν παῖδα Ἰησοῦν. Δεξιόθεν τῆς Παρθένου ὑπάρχει τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τὸν τύπον ✕ ἀριστερόθεν τὸ αὐτὸ μονόγραμμα ὑπὸ τὸν τύπον ✕¹.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΔΙΕΡΒΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΑΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ²

¹ **Ἀπό.** Ἐν ὀλίγαις φράσεσι διεσώθη ἡ λέξις ἀλώβητος· ἐν ταῖς πλείσταις ὑπάρχει ἄς μετ' αἰτιατικῆς, ἐν ὀλίγαις ἀπ' πρὸ φωνήεντος (ἀεὶ οὕτως ἐν τῇ δημῳδίῃ) καὶ ἐν ἐλαχίσταις ἀπὸ μετὰ γενικῆς, ἄς καὶ παρατιθέμεθα πρῶτας· «ἀπὸ Θεοῦ» = Θεόθεν· «ἀπὸ Θεοῦ ἔπαθεν τὸ κακόν» = κατὰ Θεὸν νοσεῖ τινα (Ἐὐρ. Ἰφ. ἐν Αὐλ. 411)· «ἀπὸ Θεοῦ ἔρθεν τὸ κακόν», «ἀπὸ Θεοῦ ἔν»· ἀντίθετον «ἀπ' ἀνθρώπ'»· ἡ φράσις «ἀπὸ Θεοῦ» ἐν ταῖς ἀρνητικαῖς προτάσεσι σημαίνει οὐδ' ἐλάχιστον, οὐδ' ὀπωστιοῦν «ἀπὸ Θεοῦ γνῶσ', νοστιμάδαν, πάχος κ' ἔχ'» = οὐδ' ἐλάχιστον νοῦν, ἠδύτητα, πάχος ἔχει.— Ἀπὸ ῥωί' (ἀπὸ ῥωίου, ῥωγίου, ἐν τῇ δημ. ῥῶγα = θηλή· οὕτω καλεῖται τὸ γάλα ἄμα ἀμελγόμενον, ὡς ἐκ τῆς θηλῆς ἐξέρχεται, οὐ μεμιγμένον ὕδατι, ἀμιγές, ἀνόθευτον. Ἐνομασθῆ δ' ἡ θηλή ῥῶγα ἐν τῇ δημῳδίῃ, ῥωὶν παρ' ἡμῖν, ἀπὸ τῆς πρὸς τὰς ῥῶγας τῶν σταφυλῶν ὁμοιότητος· ἡδὴ δὲ καὶ ἐπὶ Εὐσταθίου τῷ ὀνόματι ῥᾶξ (οὐχὶ ῥῶξ) ἐκαλεῖτο· «θηλή δὲ ἐστὶ τὸ ἀκρότατον τοῦ μαστοῦ, ἢ παρὰ τοῖς ἰδιώταις ῥᾶξ θηλυκῶς

¹ Ἀυτόθι σελ. 297.

² Συνέχεια· ἴδε ἴδμ. ΙΑ', σελ. 232.

ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν σταφυλὴν ῥαγός». (Παρεκβ. εἰς Ὀδ. Δ. 89, σ. 1485). «Ἀπὸ καρδίας»· «ἀπὸ καρδίας ἀγαπᾷ» = «ἐκ καρδίας, ἀπὸ καρδίας φιλεῖν» (Ἀριστοφ. Νεφ. 86. Θεόκρ. 29, 4)· καὶ «ἐκ τῆς ψυχῆς», «ἐκ θυμοῦ» (Ἰλ. 9, 343. — Ξεν. Οἰκ. 10, 4). «Ἀπὸ θελμάτ» (ἀπὸ θελήματος) καὶ «θελματικά» = ἐκουσίως, παρὰ δὲ μεταγενεστέροις θελματικῶς· ὁμοιον καὶ τὸ Σοφοκλεῖον «ἐξ ἐκουσίας» (Ἰραχ. 727). — «Ἀπὸ λουτροῦ» = μετὰ τὸ λουτρόν· «ἀπὸ στόματ'» = ἀπὸ στόματος· ὁμοίως καὶ τὸ παρ' ἀρχαίοις «ἀπὸ στόματος εἰπεῖν, διηγῆσασθαι, λέγειν» (Ξεν. ἀπ. 3, 6, 9. συμπ. 3, 5. — Πλουτ. 6. Σόλ. 8. 6. Θεμιστ. 5), ὅπερ ὁ ἐκδούς τὰ Ἀπομνημονεύματα Kühner (Lipsiae MDCCCXIII) ἐρμηνεύει sic statim, οὐδὲν δέον· δηλοῖ γὰρ ἐνταῦθα τὸ ἀπὸ μνήμης, ex memoria, auswendig, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐκ βιβλίου, ἐνθα γεγραμμένα εἶη ἂν τὰ ἐρωτώμενα, ὡς τοῦτο δηλοῖ σαφῶς αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν, εὐθὺς παρακατιῶν λέγων «ἀλλ' εἰ γέγραπται σοι ἐνεγκε»· ταῦτόν καὶ τὸ «ἀπὸ γλώσσης ἐπειπεῖν» (Ἡροδ. 1, 123, 2)· ταῦτό δὲ καὶ διὰ τοῦ ἀποστοματίζεσθαι δηλοῦται «ἀποστοματίζεσθαι δὲ τοὺς παῖδας, Πλάτων που λέγει, οἷον ὑπὸ τῶν διδασκάλων ἐρωτᾶσθαι τὰ μαθήματα ὡς ἀπὸ στόματος λέγειν» (Πολυδ. 2, 402)· τὰ χωρία τοῦ Πλάτωνός ἐστι τάδε· (Ἐὐθύδ. 277. Α. 276. C. 277 Α.). Τοῦτο παρ' ἡμῖν λέγεται καὶ ἐχτηθίς (ἐπίρρ.), παραφθορὴν ἐκ τοῦ ἐκ στήθους· τούτου παραφθορὰ καὶ τὸ ἐπίρρ. ἐχτήθια σημαῖνον μεταφορικῶς τὸ τορῶς, καθαρῶς, εὐκρινῶς· ἡ λέξις παρεφθαρμένη εὐρηται καὶ ἐν ἐλέγχῳ Ἀγαρηνοῦ Βαρβολ. τοῦ Ἐδερ. Πατρολ. τ. 114, σ. 1428· «ἐκτίθου ἐμάνθανεν» (διορθωτέον ἐκτήθου) ἀντὶ ἐκ στήθους = τῷ ἡμετέρῳ ἐχτηθίς, auswendig. Ἐγεννήθη δ' ἡ λέξις ἐκ τοῦ παρὰ μεταγενεστέροις χρηστοῦ ἐκστηθίζειν = ἀπὸ μνήμης λέγειν, παρ' οἷς καὶ ἀποστηθίζειν λέγεται. — «Ἀπὸ σκαφιδί'» = μετὰ τὴν πλύσιν (σκαφίδ' = ἡ σκάφη, ἐν ἣ ἡ πλύνουσι, κατὰ μεταφορὰν τὸ ὄργανον ἀντὶ τοῦ ἔργου)· «ἀπ' ἀρρωστίας» = μετὰ τὴν ἀσθένειαν· «ἀπὸ ὕπνου» = μετὰ τὸν ὕπνον· καὶ εὐρηται μὲν καὶ παρ' ἀρχαίοις ἢ φράσεσι, ἀλλ' ἕτερόν τι δηλοῖ, ἀρχὴν ἐκ τινος ἐπὶ χρόνου· «αὐτὸς μὲν ἀπὸ πρώτου ὕπνου—ἐχώρει» (Θουκ. 7, 43, 2. ἴδε Kühner καὶ Classen ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ). «Ἀπὸ καλοῦ» = ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως, γνώμης καὶ, ἐπ' ἀγαθῷ· «ἀπὸ καλοῦ κ' εἰσὶν ἀδᾶ» = οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ γὰρ ἐνθάδ' ἐστὸν οὐδενί (Ἀριστοφ. Πλουτ. 889), ἐν τῇ δημ. διὰ καλόν, ἢ διὰ καλὸν σκοπόν.

« Ἀπὸ καιροῦ » ἐν τοῖς χωρίοις = τὸ ἐπιὸν ἔτος· « ἀφ' ἑαυτοῦ ἄτ » = οἴκοθεν (ιδεὲ Μέρ. Λ' λα'). β. σημ. α'. Οὕτω καὶ παρ' ἀρχαίοις ἢ ἀπὸ σημαίνει τὸ ὕστερον· « ἀπὸ δείπνου » (Ἰλ. 8, 54. Ἡρόδ. 1. 133)· « ἀπὸ στρατείας » (Λισχ. Εὐμ. 621)· « ἀπὸ θεάτρου » (Λουκ. π. τ. πῶς δεῖ ἴσθ, συγγρ. 1)· οὕτω καὶ ἡ συγγενὴς ἐκ· « ἐκ πολλοῦ σάλου εὐδεῖν » (Σοφ. Φιλ. 371)· « ἐκ τούτου, ἐκ τούτων, ἐκ τῶν δε, ἐξ ἀρίστου » (Ξεν. ἑλλ. 6, 5, 17) « ἐκ χειμῶνος » (Πλουτ. 6. Νικ. Ξεν. Κ. Μ. 1, 4, 28. Εὐρ. Κύκλ. 250. Ἡρόδ. 1, 86 καὶ 87). Οὕτω καὶ ἐν τῇ Λατ. ἢ ab « ab hac concione, legati, missi sunt », « ab his praeceptis concionem dimisit »· οὕτω καὶ ἡ ex « animus ex multis miseriis requirit ». Ἐκ τοιοῦτων φράσεων ἐγεννήθη παρ' ἡμῖν καὶ τὰ ἐπιρρήματα ἀπολούτρουγα (ἀπὸ λειτουργίας) = μετὰ τὴν λειτουργίαν, Ἀποσπερίς (ἀφ' ἐσπέρας), δηλοῖ δ' ὅ,τι καὶ τὸ παρὰ Θουκ. (7, 29) καὶ Ξενοφ. (Κ. Ἄν. 6, 1, 23) ἀφ' ἐσπέρας = mit Eintritt des Abends, primo vespero. — Ἐν ἑτέροις φράσεσι μετ' αἰτιατικῆς δηλοῖ χωρισμὸν· « ἄς τὸν ἄντρα μ', ἄς τὴν γυναῖκα μ', ἄς τὰ παιδία μ', ἄς τὸν κύρη μ', ἄς τὴ μάνα μ' ἐγένεμεν » = κεχώρισμαι ἀπὸ τοῦ ἀνδρός, τῆς γυναίκος, τῶν τέκνων, τοῦ πατρός, τῆς μητρός, ἐστέρημαι τοῦ ἀνδρός κτλ., ὅμοιον καὶ τὸ ἀρχαῖον « ἀπ' ἀνδρός εἶναι » (Πλουτ. 6. Γ. Ἰράκχ. 4)· « ἄς τὴ δουλεία μ' ἐγένεμεν » = ἐκωλύθη ἐκ τῆς ἐργασίας· « ἄς τὰ παράδες ἡμ' ἐγένεμεν » = ἐστέρημαι τῶν χρημάτων, ἀπόλεσα τὰ χρήματα· « ἄς τὴν ἐγκλησίαν ἐγένεμεν » = ἐκωλύθη τοῦ ναοῦ, τῆς προσευχῆς. Ἔτεροι φράσεις « ἐξείθεν ἄς τὴ μέσ » = ἐκ μέσου ἐγένετο (Λισχίν. ἐπ. 12) « ἀπὸ χρόνον ἰσὸν χρόνον » = ἐξ ἔτους εἰς ἔτος (Θεόκρ. 25, 124)· « ἄς τὴν ἀρχὴν » = ἐξ ἀρχῆς (Λισχ. Εὐμ. 284).

Ἡδὴ ρητέον τινὰ καὶ περὶ τῶν ἐκ τῆς προθέσεως ταύτης συνθέτων ἀποβράζω = παύω τοῦ βράζειν, deservoscere· οὕτω καὶ παρ' Ἀλκίφρονι (1, 23). Ἀποκολλίζω = ἀπογαλακτίζω. Ἀπογίνουμαι = ἀποβάλλων τὴν οὐσίαν, τὴν λαμπρότητα κτλ. ἐκπίπτω· παρ' ἀρχαίοις δηλοῖ τὸ ἀπειναί καὶ ἀποθνήσκειν. Ἀπομένω = ἀπαγορεύω, ἀπαυδῶ καὶ καταλείπομαι, ὑπολείπομαι· ἐπὶ τῆς τελευταίας σημασίας καὶ παρ' ἀρχαίοις. Ἀποκαρφόνω = ἀπογομφόω· τοῦτο ἡ δημῶδης ξεκαρφόνω (ἐκ-καρφόνω, ἐκ τοῦ καρφί — ἦλος)· ἡ λέξις καρφί, ἐν τῇ δημ. καρφί, ἐξ ἧς τὸ παρ' ἡμῖν τε καὶ ἐν τῇ δημ. καρφόνω, ἐκ τοῦ κάρφος παραχθεῖσα εὐρηται καὶ παρ' Ἰουλίῳ « ἦλοι, καρφία σιδῆρά » καὶ

παρὰ τῇ σχολιαστῇ τῶν Νικάνδρου Θηρ. « ἦλος δὲ καὶ τὸ ἐπιδημῶς καλούμενον καρφίον ». — Ἀπογράφω = γεγραμμένον τι ἀπαλείφω (ιδεὲ τὴν λ. Θεός), καὶ μεταφορικῶς ἀπαξιῶ, σκυβαλίζω τινὰ δι' ἄτοπὸν τι ἔργον· παρ' ἀρχαίοις οὐδέτερον τῶν σηματομένων τούτων εὐρεῖν δεδύνηται. Ἀπογυμνόνω = γυμνῶ παντελῶς. Ἀπογυναικοῦμαι = μεταβάλλομαι εἰς γυναῖκα, ἐκθηλύνομαι, καθ' ἃ καὶ παρ' ἀρχαίοις. Ἀποδεῖ (ἀποδίδωσι)· λέγεται ἐπὶ τῶν χρωμάτων τῶν ἐξιτήλων γινομένων· παρ' ἀρχαίοις οὐχ εὐρηται τοῦτο σημαίνουσα ἢ λέξις· ἐχρῶντο δ' οὕτω τῇ ἀπανθει, ἡ δὲ δημῶδης τῇ ξεθωριάζει (ἐκ-θωριάζω = θεωρία, ὄψις, χρῶμα). Ἀλλὰ καὶ παρ' ἀρχαίοις τὸ ἀποδίδωμι οὐ πόρρω που τοῦ ἡμετέρου ἀφέστηκεν· οὕτω παρ' Ἀριστοτέλει « ἀποδιδόασι διὰ πολλῶν ἐτῶν αἱ ὁμοιότητες ». Ἀποζώσκουμαι, ὅπως καὶ παρ' ἀρχαίοις τὸ ἀποζώννυμαι. Ἀποφορίζω = ἐκδύω. Ἀποθάνω (ἀποθνήσκω), ἐν τῇ δημ. πεθαίνω. Ἀποκαταθαρῶ = ἔχω εἰς τινὰ τὰς ἐλπίδας πάσας ἀναθεμιμένας. Ἀποθεμελιόνω, ὅπως καὶ παρ' ἀρχαίοις τὸ ἀποθεμελιῶ. Ἀπογριζέω (ἀπὸ — ἐκ — ρίζα), μεταφορικῶς ταύτῳ τῇ προηγουμένῳ περὶ αὐτοῦ ἐροῦμεν ἐφεξῆς. Ἀποθερίζω = τελευτῶ τὸν θερισμὸν· παρ' ἀρχαίοις δηλοῖ τὸ διὰ τοῦ θερισμοῦ ἀποκόπτειν. Ἀποκαθαρίζω = διὰ καθάρσεως ἀποβάλλω τοὺς ῥύπους· οὕτω καὶ παρ' ἀρχαίοις τὸ ἀποκαθαίρειν (Πλουτ. σύγκρ. Λουκ. κ. Νουμ. 2). Ἀποκαπνίζω καὶ ἀποθυμιάζω = τῇ τοῦ θυμιάματος καπνῷ πειρῶμαι κακὸν τι ἀλέξειν, υἱόν, νόσον, βασκανίαν κτλ. παρ' ἀρχαίοις εὐρηται ἀμφότερα, ὧν τὸ πρῶτον (ἀποκαπνίζειν) μετὰ τῆς παρ' ἡμῖν δεισιδαίμονος ἐπιστημασίας· τὸ δὲ δεύτερον (ἀποθυμιάζω) σημαίνει ἐξατμίζειν, διαχεῖν. Ἀποκατηβαίνω = στερηθεὶς τῶν μεγίστων ἐλπίζω εἰς τὰ ἀπομείναντα ἐλάχιστα· παρ' ἀρχαίοις ἀποκαταβαίνω = καταβαίνω ἐκ τινος. Ἀποκατορθόνω, ἐπιτατικώτερον τοῦ κατορθόνω (κατορθοῦν, ἀντίθ. ἀτυχεῖν). Ἀποκενόνω = κενοῦν ἐκ τινος εἰς ἕτερον ἀγγεῖον, τὰ ἐδέσματα ἐκ τῆς χύτρας εἰς τὰ τρυβλία μεταγγίζειν· ἐπὶ μόνῃς δὲ ταύτης τῆς μεταγίσεως· ἄλλως λέγεται εὐκαιρόνω, ὡς καὶ ἐν τῇ δημῶδει, ἢ ἀντὶ τοῦ κενόνω τῇ ἀδειάζω χρῆται. Ἀπιδιαβαίνω (ἀποδιαβαίνω ἢ ἐπιδιαβαίνω) = ἀπρήμι, οὐ ποιῶ τι· ἐν τῇ δημῶδει τραβιοῦμαι· « ἐπεδίθεν τὸν κόσμον » = ἀπερράγη τοῦ κόσμου, ἀπετάξατο τῇ κόσμῳ. Ἀπιλογία = λόγος, λαλιά, ἀπόκρισις· ἐν τῇ δημῶδει ἀπλογιά. Ἀποσκουλίζω = ἐξαρθρῶ τὰ σκέλη. Ἐν ἄσασι σχεδὸν τούτοις τοῖς συνθέτοις ἢ ἀπὸ δηλοῖ ἢ χωρισμὸν ἢ ἐπίτασιν.

Ἀποκροῦμαι. Παθητ. τοῦ ἀποκρόνω (ἀντὶ ἀποκρούω, ἐκ τοῦ κρύος=ψυχρός)· σημαίνει δ' ἔλαττον νῦν ἢ πρότερον περὶ τινος φροντίζω, ἀμελέστερον ἔχω πρὸς τι, ὀλιγωρῶ τινος, οὐ πάνυ πρόθυμός εἰμι, μοίως τὸ Kalt, gleichgültig gegen Etwas werden· καὶ παρὰ Λατίνους refrigescō, καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τὸ ἀποψύχεσθαι «ἀποψύχεσθαι πρὸς τι» (Ἀριστ.).

Ἀπογριζεῦω (ἀπό, ἐκ, ρίζα)=κατασυντριβῶ τοὺς κλάδους τῶν δένδρων μεταφορικῶς διὰ τῶν ἀρῶν ἢ τῶν πληγῶν καταστρέφω τινά, ὅθεν καὶ συνημμένον τῷ καταροῦμαι (καταρῶμαι) καὶ χτυπῶ (παίω) ἀκαταροῦμαι καὶ ἀπογριζεῦω σε, «χτυπῶ καὶ ἀπογριζεῦω σε»· «ἐπεγριζεῦτεν ἡ γενεὰ τουν». Παρ' ἀρχαίοις κεῖται ἁμοίως μεταφορικῶς τὸ πρόρριζος «πρόλιν πρόρριζον ἐκτρίθειν» (Εὐρ. Ἰππ. 683) «πρόρριζον ἐφθάρται γένος» (Σοφ. Ἰλ. 755)· «πρόρριζον ἀνατρέπειν τινά, ἐκτρίθειν τινά» (Ἡρόδ. 1, 32. 6, 86). Τὸ δὲ ἀπλοῦν γριζεῦω καὶ τὰ παράγωγα γριζέα ἀντὶ γριζεία, γριζέμαν δηλοῖ τὸ σκάπτοντα εἰς βάθος ἰκανὸν χέρσον ἐκβάλλειν τὰς ἐνούσας ρίζας καὶ εἰς ἀγρὸν αὐτὴν μεταποιεῖν.

Ἀτόσον=ἴσον· φρασ. «ἀτόσον καλὸν νὰ ἐλεπ', ὅσον θὰ ἐπορῆ κ' ἐφτυάγ' ἀτο», λεγομένη ὑπὸ τῶν μὴ πιστευόντων ὅτι τις ποιήσει τι ὁμοίως καὶ παρὰ Τούρκους ἀκαταρ χαῖρ γκιμοσὴν»· ἀλλ' οὐκ οἶομαι ἡμᾶς παρὰ τῶν Τούρκων τὴν φράσιν παρεληφέναι· ἐπεὶ καὶ Ὀμήρου ταῖς αὐταῖς πρὸς λέξεσι ταῦτά εἴρηκεν «εἰ γὰρ δὴ τοσοῦτον ὄνήσιος ἀντιάσειεν, ὡς οὗτός ποτε τοῦτο δυνήσεται ἐντανύσασθαι» (Ὀδ. 21 403).

Ἀχαστός. Ἐκ τοῦ ἐπιτακτικοῦ α καὶ χάσκι· σημαίνει δὲ τὸ ἀνοικτός ἐπὶ καρπῶν (σύκων, ροιῶν κτλ.) καὶ τὸ βλακώδης. ὦν γνώρισμα καὶ τὸ ὅτι κεχηνός ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ στόμα ἔχουσι· τὸν τοιοῦτον δ' ἡ δημώδης χάχαν καλεῖ, ἐκ τοῦ χάσκειν καὶ τούτου παραχθέντος· παρ' ἀρχαίοις εὔρηται ἡ λέξις χαστός, ἐξ ἧς κατὰ Passow καὶ τὸ λατινικὸν vaslus (πῶς ;), καὶ ῥῆμα χαστάω ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ χωρεῖν· ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης κατὰ Passow ἐγένετο καὶ τὸ χῆν καὶ τὸ ἀρχαῖον Γερμανικὸν Kans καὶ τὸ Λατινικὸν unso· ἐν τῇ δημώδει καὶ τὸ χῆνα (χῆν) καὶ τὸ χηνόμηλας δηλοῖ ὅτι καὶ τὸ χάχας περιπυρκαχίας καὶ τὸ ἡμέτερον ἀχαστός· παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις τὸ μὲν χῆν οὐχ εὔρηται τοῦτο σημαίνον, εὔρηται γὰρ μὴν τὸ παράγωγον χηνώδης (Σέξτ. ἐμπ. 261, 18). Οὕτως ἔτι καλεῖται ὁ ἡλίθιος ἐν μὲν τῇ δη-

μῶδει ὄρνεο (ὄρνεον), ἐν δὲ τῇ ἀρχαίᾳ ὄρνεώδης (Πλουτ. Τόμ. VI. σ. 16 ἐκδ. Reisk.)· οὕτω παρῆκται καὶ τῆς δημώδους κουτός (ὀρθότερον κουττός) ἐκ τοῦ κόττος (ὄρνις, ἢ ἀλεκτρυών)· ἰδὲ Κορ. Ἀτ. τ. 2, σ. 207. Ὁ Βυζάντιος οὐ πιθανῶς βούλεται (Λεξ. ν. Ἑλλ. ἐν Λ. κουτός) παράγειν τὴν λέξιν ἐκ τοῦ κόττος, παρατιθέμενος τὸ Ὀμηρ. χωρ. (Ἰλ. 3. 220) ἀφαίης κε ζάκοτον τιν' ἔμμεναι, ἀφρονά τ' αὐτῶς, ὃ δὲ μὲν Düntzer βούλεται διορθοῦν ζάκορον, οὐδὲν δέον, ὀρθότατα δ' ἐρμηνεύει ὁ Passow griminig, wüthend. παρ' ἡμῶν δὲ κουτός λέγεται κόττος, ἔτι βόκος, ἧς ἠγνόηται μοι τὸ ἔτυμον· ἐν τῇ δημώδει πρὸς ταῖς ῥηθείσαις χρῶνται ἔτι καὶ τὸ πετεινόμηλας.

Ἀψύς. Σημαίνει 1) ὄξύς, σφοδρὸς «ἀψύς ἄνθρωπος»· 2) ταχύς· «ἀψὺν τρέξιμον»=δρόμος ταχύς· 3) δριμύς, ταγγός—«ἀψὺν βούτερον, ἐλάδ'»=ταγγὸν βούτυρον, ἔλαιον· περὶ τοῦ ἐπιρρ. ἀψέα ἰδὲ Μέρ. Λ'. λη') 3.). Ἡ λέξις προφανῶς ἐκ τοῦ ἀπτω παρῆκται· καὶ οὐχ' εὔρηται μὲν παρ' ἀρχαίοις τὰ σημαίνοντα ταῦτα ἐν τῷ ῥήματι, ἀλλ' ἐν τοῖς συνθέτοις ἀψίθυμος, ἀψικάρδιος (ὁ κινῶν, ταραττων, διεγείρων τὸν θυμὸν, τὴν καρδίαν) καὶ ἐν τῇ ἀψιμαχία, ἀψιμαχος, ἀψιμαχέω διαφανεται ἡ τῆς ὑρμῆς ἐννοια, ἐν δὲ τῇ ἀψιμισία, ἀψιχολος, (ὃ λέγεται καὶ ἐν Ἰραπεζοῦντι πρὸς τῇ ἀψτιχολος=ὁ ταχύς πρὸς ὀργήν) καταφανῆς ἡ τῆς ταχύτητος σημασία. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιρρήματα ἀφαρ, αἴψα τὰ ταχέως σημαίνοντα ἐκ ταύτης τινὲς παράγουσι τῆς ρίζης· ἰδὲ Λεξ. Ὀμηρ. Ebeling ἐν λ. ἀφαρ καὶ Soilor.

Βαρβατσαρίζω, ἐπὶ ἀθροίσεως, κινήσεως καὶ θορύβου πλήθους σκωλήκων τε καὶ ἀνθρώπων· πεποιημένη ἡ λέξις, εἰμὴ τυγχάνει οὔσα παραφθορά τις τῆς παρ' Ἰπυχίῳ λέξεως βαβράζων, κεκραγῶς συντόμως· ὄνομα βαρβατσαρίσμαν=τῇ Δισχυλείῳ «κινάθισμα» (Προμ. δεσμ. 124), ὅπερ ὁ Ἰπύχιος ἐρμηνεύει, κίνημα πλήθους· ἀλλὰ πληρέστερον ὁ Passow «die Bewegung einer Menge und das dadurch entstehende Geräusch».

Βασιλίνα. Ἡ γυνὴ τοῦ Βασιλείου· τοιαῦτα καὶ τὰ Δημητρίνα (ἡ τοῦ Δημητρίου), Νικολίνα (Νικολάου), Γιαννίνα (Ἰωάννου), Μουχαηλίνα (Μιχαήλ), Στεφανίνα (Στεφάνου), Θανασίνα (Ἀθανασίου), Χαραλαμπίνα (Χαραλάμπους), Γιωσήφίνα (Ἰωσήφ), Συμιωνίνα (Συμεῶν). Τὸ διπλοῦν ν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐκ τῆς τοῦ j τῷ ἠγουμένῳ ν ἰσομοιώσεως κατὰ Κούρτιον (Grimm, σ. 653). ἐν τῇ δημώδει ἐπωνυμοῦνται αἱ γυναικες διὰ τῆς καταλήξεως ταύτης ἐκ τοῦ ἀξιώματος

τῶν ἀνδρῶν, ὑπουργίνα, βουλευτίνα, δημαρχίνα κατὰ τὸ ἀρχαῖον βασιλίνα· ἑτέρα τῇ *ινα* ὅποια κατάληξις ἐστὶ παρ' ἡμῶν ἢ ἀβα· Χριστοδουλάβα, Πιντάβα, Θωμάβα, Κοσμάβα, κτλ. Ἄδηλον δέ, πότερον γραπτέον *ινα* κατὰ τὸ Φίλινα (ἀρσ. Φιλίνος καὶ Φιλίνης καὶ Φιλῆνος), Κόριννα (Κόριννος), Μέλινα (Μελίνης), Βύτινα, Γύρινα, Κέρκιννα, Κάρμιννα, Ἄβιννα, Βάκιννα, Βούκιννα, Μαράκιννα (Lob. path. σ. 224), ἢ *ινα* κατὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ Φαυστίνα, Πλωτίνα, Μαρίνα, Βηρίνα, Ἀκυλίνα, Βασιλίνα, Κωνσταντίνα, ἢ καὶ *ινα* κατὰ τὸ Μαρίνα, Πλωτίνα, (Δίων Κάσσ. LXVIII, 5), Φαυστίνα (αὐτ. LXXI, 19), Κρισπίνα, Σαλωνίνα, Μακρίνα (Ἄνθ. VIII, 163), (ιδὲ Lob. path. σ. 222, ὑποσ. 41). Οὐκ ἄπο σκοποῦ δ' ἂν εἶη, καὶ εἰ ὀνόματά τινα γυναικῶν τε καὶ ἀνδρῶν ἐνταῦθα παρατιθείμεθα Ἰόμνα (ἀντὶ Δόμνα, ἐκ τοῦ Λατινικοῦ *domina* συγκεκομμένου). Διασόνα (ἐκ τοῦ Ἰάσων Ἰασόνα, Γρασόνα, Διασόνα, καθὼ καὶ διατρός πολλαχοῦ ἀντὶ γλατρός, ιατρός καὶ δλυκὸ ἀντὶ γλυκὸ)· ὑπάρχει δὲ καὶ ἀκρωτήριον Διασόνη καὶ Γρασόνη ἐκ τοῦ ἥρωος Ἰάσονος ἐπωνυμούμενον, ὃ παρὰ Ξενοφῶντι (Κ. Ἄν. 6, 2, 1) Ἰασόνιον καλεῖται. Παρέσσα ἐκ τοῦ κυπαρέσσ' (κυπάρισσος), ἀφαιρέσει τῆς πρώτης συλλαβῆς, ὡσπερ καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ ἐν τῇ Στάλλα ἀντὶ Κρυστάλλα (Κρύσταλλος). Σιμιριὰ καὶ συγκοπῆ Σιμίρα ἐκ τοῦ Σερίραμις. Σωτεῖρα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωτήρος, ὡσπερ καὶ Φωστεῖρα ἐκ τοῦ φωστήρ. Παρθένα ἐκ τῆς Παρθένου· εὐρηται τοῦνομα καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀρχαίαις. (Koil inscr. Boeot. 1608—αὐτ. LIX, h. 2 Ross. inser. ined. 1, ἀρ. 74, 6). Παλάσσα; Θυρία (Εὐθυρία κατὰ τὸ Παρίσσα, Στάλλα, Δοξία, σπλαχνικός κτλ. κεκολοβωμένον), Δοξία (Εὐδοξία), Δεσποινὴ καὶ Ποινὴ (ἐκ τοῦ Δέσποινα), Σιμαλά (Σεμέλη), Πατουῦλα (ἐκ τοῦ πατούλ' = ἡ νιφάς, ἢ τοι ἡ χιονόλευκος, λέγεται καὶ ὡς ἐπίθετον ἐν τῇ φράσει «χιονάρα καὶ πατουῦλα» = καθαρωτάτη). Ρουδάμα, ἐβραϊκὸν ἴσως, ἐξ οὗ παρέφθαρται τὸ Ῥουδὴ καὶ Ρουδα. Ἀγγέλα, ἐν τοῖς χωρίοις (ἐκ τοῦ ἄγγελος). Ἀναστασία καὶ συγκοπῆ Ἀνάστα· Θεοδώρα (Θεοδώρα)· Χριστίνα (Χριστός), Μελάνα (μελανή), Βαρβάρα, Εὐγενή (εὐγενής) ἀντὶ Εὐγενία· Χρυσάννα (χρυσή Ἄννα). Ἐλένε καὶ Ἐλέγκω. Σουσάννα, Ἑβραϊκόν, Σωσάννη, Σοφία, ὃ καὶ οἰκτρότατα βεβαρβάρωται Ἰσιόφα καὶ ὑποκοριστικὸν Ἰσιφοῦλα· Φανή, κεκολοβωμένην ἐκ τοῦ Θεοφάνης ἀντὶ Θεοφάνης, εἰμὴ που ἐστὶ τὸ ἀρχαῖον Φανῶ· Ἀνδρῶν ὀνόματα. (Ἀναστῆς (Ἀναστάσιος) καὶ Ἀνέστης (τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἀνάστασις, ὅπερ

καὶ παρὰ Βυζαντιοῖς, τὸ δεύτερον ἐκ τοῦ ἀορίστου ἀνέστη ἐν τῷ Χριστὸς ἀνέστη)· Βασίλς (Βασίλειος), Γεώρς καὶ Γεωργίος (Γεώργιος), Γοργόρς (Γρηγόριος). Δημήτρης (Δημήτριος) καὶ Μῆτος καὶ ὑποκορ. Μητιάκος· Γιάννες καὶ Γιάγκος καὶ Γιαννάκος (Ἰωάννης)· Θεόδωρος (Θεόδωρος), Λίας (Ἰλιάς), Κωσταντῆς, Κωσταντᾶς, Κωστῆς, Κώστης, Κωτίκας (Κωνσταντῖνος), Χαράλαμπος καὶ Λάμπος (Χαραλάμπης)· Παναέτας, Πανίκας, Πάνος, Πάντσιος (Παναγιώτης)· Συμιώνς (Συμεών), Γαβριήλς (Γαβριήλ) καὶ Γαβράς, ἀρχαῖον ὄνομα ἐκ τῶν Κομνηνῶν καταγόμενον καὶ ἐν τοῖς χωρίοις διασωζόμενον· Νούφριος (Ὀνούφριος)· Τραντάφυλλος (Τριαντάφυλλος).—Ἐν τοῖς θηλυκοῖς ὀνόμασιν εἶδομεν τὸ μὲν Στάλλα ἐκ τοῦ κρύσταλλος παρηγμένον, τὸ δὲ Παρέσσα ἐκ τοῦ κυπάρισσος, ὀνόματος δένδρου· τοιαῦτα ἐκ φυτῶν, δένδρων καὶ τῶν τοιούτων ὑπάρχει καὶ παρ' ἀρχαίοις πλείστα, οἶον, Δάφνη, Ἄκανθος, Κίσσος, Κάρπος, Νεφέλη, Σπίνθηρ, Χίμων, Χιόνη, Κυπάρισσα, Κυπάρισσος, Ἰελαία, Μυρίνη κτλ., ἐξ ἀφρημένων δὲ Γνωσία (παρ' ἀρχ. ἀρσενικὸν Γνώσις), Πραξία (ἐκ τοῦ Ἰεῦπραξία), Ἀνατολή, Ζωή, Φροσύνη (Εὐφροσύνη) κτλ., ἐξ ἐπιθέτων Ἀγάπιος, Μάραντος, (Ἀμάραντος), Εὐθύμιος, ἐν τοῖς χωρίοις Θύμιος, Θεοφύλακτος (τοῦτου ἴσως κεκολοβωμένον θηλυκὸν τὸ ἀλλαχοῦ Φυλακτή), Χρῆστας, Φωτεινή, Μελάνα κτλ. Ἐκ μετοχῶν Ἀνθοῦσα, παρ' ἀρχαίοις Ἀνθουσα, ἐκ τούτου δὲ συγκοπῆ γέγονε καὶ τὸ Ἀνθή· τοιοῦτον ἐκ μετοχῆς ὄνομα καὶ παρ' ἀρχαίοις τὸ Ἀσκοῦσα (πλοίου ὄνομα· Ἀρχαιολ. ἐφημ. 3123). Λύξάνουσα, ὄνομα γυναικός. Καθορῶμεν δ' ἐκ τῶν ὀνομάτων τούτων ὅτι μᾶλλον παρέφθαρται τὰ τῶν ἀνδρῶν ἢ τὰ τῶν γυναικῶν ὀνόματα· οὗτοι γὰρ συχνότατα καὶ ἐπεμύνοντο τοῖς Τούρκοις οἱ μὴ δυνάμενοι ὀρθῶς προφέρειν τὰ ὀνόματα ἐστρέβλουν αὐτά, οὕτω δ' ἀκούοντες καὶ οἱ Ἰλλήνες εἰθίζον ἑαυτοὺς βαθμηδὸν καὶ ἐξωκειοῦντο τοῖς παρεφθαρμένοις, συνυπουργούσης καὶ τῆς ἀμαθείας καὶ ἀπαιδευσίας καὶ τὸν κολοβῶνα ἐπιτεθείσης τῇ διαφθορᾷ. Ἐκ τούτου, οἶμαι, ἐγένετο καὶ ἡ τῶν καταλήξεων ἀποκοπὴ καὶ ἡ τῶν φωνηέντων ἀφαίρεσις πολλαχοῦ καὶ αἱ συγκοπαὶ καὶ παραμορφώσεις καὶ παντοῖαι τῆς γλώσσης στρεβλώσεις. Ἐκ τούτου καὶ ἡ ἐν τοῖς πατρωνυμικοῖς χρῆσις τῆς καταλήξεως τῆς Τουρκικῆς ἡλιθίας (ὀγούλ = υἱός) ἀντὶ ἰδῆς ἢ ἀδῆς Λιόγλης (Ἰλλιογλης (= Ἰλιάδης), Βασιλογλης (Βασιλειάδης), Τριανταφύλλογλης = Τριανταφυλλίδης. Ταύτη δὲ τῇ μετὰ τῶν Τούρκων ἐπιμιξίᾳ ὀφείλεται κατὰ τὸ πλείστον καὶ ἡ τοῦ δ' ὡς τ προφορά, ἡγου-

μένου γ' (ιδε Μέρ. Α'. ια'.) 9). αὕτη δ' ἀπαντᾷ ἐνιαχοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι, οἷον παντρεύω, κοντός (βραχύς), ἢ παρ' Ἑσυχίου τὸ κολοβός ἐρμηνεύοντι κονδός λέγεται. ὁμοίως δὲ καὶ παρὰ Λέοντι ἐν τοῖς Τακτικοῖς ἀτὰ δὲ ἰμάτια τῶν πεζῶν ἀπάντων ἔστωσαν κονδὰ μέχρι τῶν γονάτων». ἀλλ' ὁ Passov μνημονεύει καὶ τῆς λέξεως κοντός καὶ τινῶν ἐξ αὐτῆς συνθέτων, κοντόχειρ, κόντουρος (ἐξ οὗ καὶ ὁ ἡμέτερος Κούντουρος = Φεβρουάριος), κοντοτράχηλος, κοντοπλεύριον, κοντοπνευστί, παρὰ Βυζαντίοις ἀπαντωσῶν.

Βολίζω. Ἐνεργητ. καὶ οὐδέτερον = βυθίζω, βυθίζομαι. Ἐν τῇ δημῶδει λέγεται βουλιζῶ, ὃ ὁ Ζαμπέλιος (Βυζαντ. μελ. σελ. ρ'.) ἐκ τοῦ ὀλός = βόρβορος παράγει οὐκ ὀρθῶς· οὐδὲν ἀπλούστερον τῆς ἐκ τοῦ βολίς παραγωγῆς τοῦ ῥήματος· ἀπαντᾷ δ' ἡ λέξις βολίζω ἐν τε τῇ Καινῇ Διαθήκῃ καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντιακοῖς, σημαίνουσα ῥίπτω τὴν βολίδα· παρὰ δὲ τῷ τὰ Γεωπονικὰ συγγράφοντι (VI, 17) εὐρηται σημαῖνον ὃ καὶ παρ' ἡμῶν «Ἀχράδας... βάλει εἰς τὸ γλεῦκος· καὶ ἐὰν ἔχη ὕδωρ, βυλιζονται· ἐὰν δὲ μὴ ἔχη, ἐπιπλεύουσιν». Ἐν τῇ δημ. λέγεται καὶ βουλῶ, ὃ ὁ Βυζάντιος ἐκ τῆς παρ' Ἑσυχίου λέξεως βόλος, πηλός παράγειν βούλεται· ἀλλὰ τοῦτό τε καὶ τὸ βουλιζῶ καὶ τὸ ἡμέτερον βολίζω ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ βολίς βολίζω, παρεφθαρμένον ἐν τῇ δημῶδει· οὔτε πηλοῦ, οὔτε βορβόρου δεῖ ἐν τοῖς διαυγεστάτοις.

Βουλλώνω. = Σφραγίζω· ἐκ τοῦ λατινικοῦ bulla, ὅπερ ὁ Georgo (Lat = Deuts. Handw. ἐν λ. bulla) ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ βλύειν παράγει, ὃ δὲ Κούρτιος (grundz. σ. 291) ἐκ τοῦ βομβυλῖς = πομφόλυξ. Ταύτην δὲ σημαίνουσαν παρὰ Ῥωμαίοις κόσμημά τι ὁ Βυζάντιος φησιν (Λεξ. γ. ἑλλ. ἐν λ. βουλλα) ὅτι οἱ Διολεῖς βόλλαν ἔλεγον. Καὶ ἔλεγον μὲν οἱ Διολεῖς βόλλαν, ἀλλ' ἐδήλουν διὰ ταύτης τὴν βουλήν, τὸ consilium, οὐχὶ δὲ τὴν bullam· ταῦτό δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ Βυζάντιος αὐτός ἐν τῷ αὐτοῦ λεξικῷ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης (Ἀθήνησι 1852) λέγων «βόλλα (ἄ) Διολικῶς ἀντὶ βουλή». τί δὲ παθῶν ἐνταῦθα ἐπελάθετο τῶν ἐκεῖ γεγραμμένων καὶ συνέχεεν αὐτὴν τῇ λατινικῇ bulla οὐκ οἶδα· περὶ τῶν λλ ἐν τῷ Διολικῷ βόλλα ἰδε Curt. grundz. σελ. 550. Φράσεις «ἐβούλλωσεν τὸ στόμαν ἄτ» καὶ ἑλλειπτικ. «ἐβούλλωσεν ἄτό». «ἐβουλλῶθεν τὸ στόμαν ἄτ» καὶ ἑλλειπτ. «ἐβουλλῶθεν»· αὗται λέγονται περὶ τῶν μὴ λαλούντων, κεκλεισμένων καὶ οἶονεῖ ἐσφραγισμένον (βουλλωμένον) ἔχόντων τὸ στόμα. Οὕτως εὐρηται καὶ παρ' ἀρχαίους τὸ ῥῆμα σφραγίζω· σφρα-

γίζεσθαι τινὰ δεσμῷ ἀφθόγγων στομάτων» (Νοῦν. Διον. 26, 261). οὔτω καὶ τὸ σφραγίς μεταφ. «σφρηγίς ἐπικείσθω τοῖσδ' ἔπεσι» (Θεογν. 19), «σφρηγίς σιωπῆς» (Χριστοδ. ἔκφρ. 31), «γλώσση σφραγίς ἐπικείσθω» (Ἀνθ. 10, 42). Χρῶνται ἔτι τῷ ῥήματι καὶ ἐπὶ τῶν κοχλιῶν «βουλλωμένον κοχλίδ'», ἐν τῇ δημ. «βουλλωμένος σάλιαγκος», οὗς ὁ Διοσκορίδης (2, 11) πωματίας καλεῖ. Αὐτὸ τοῦτο τὸ βουλλώνω ἐστὶ πιθανώτατα καὶ τὸ ἐν Σέρραις λεγόμενον μουλλώνω = σιωπῶ, ὅπερ ὁ Ἰωάννης Πανταζίδης (Φιλίστ. ἔτ. I', τεῦχ. I' σ. 213) ἐκ τοῦ μύειν παράγει, πλάσας ῥῆμα μυνίζειν· ὀρθότερον, οἶμαι, παρήγεν ἂν αὐτὸ παρὰ τὸ μύλλειν = κλείειν τὰ χεῖλη, ἐξ οὗ τὸ μοιμύλλειν τοῦ Ἑσυχίου = ἐσθίειν ὡς παῖδα ἢ γέροντα, ὀδόντων στερούμενον, ὃ παρ' ἡμῶν παρεφθαρμένον μαμουλλίζω λέγεται. Ἡ δὲ λέξις μουλλώνω καὶ μουλλωτός καὶ μουλλωτῆς ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Δουκαγγίω καὶ Σομανέρα (Κορ. Ἄτ. τ. 4. σ. 335), ἣν ὁ Κοραῆς ἐκ τοῦ ἀρρήτου μυλλῶ ἀντὶ μυλλᾶω καὶ μυλλαίνω παράγει.

Γέν' πληθ' τὰ γένεα (γένειον). Φράσ' «ἄν' (= ἄνω) ἂν φτύζω, φτύζω τὸ πρόσωπό μ', καὶ κάτω (= κάτω) ἂν φτύζω, φτύζω τὰ γένεα μ'», παροιμία = μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χαρύβδews, ἢ καθ' Ὁράτιον (Sat. II, 2, 64) «hac urget lupus, hac canis». — «Κάθετα ἀπάν' ἴστα γόνατά τ' καὶ χτουπίζ' τὰ γένεα τ'» (χτουπίζω = τίλλω, ἐκ τῆς ἐκ καὶ τόπος, ἐκτοπιζῶ, καὶ σύνθετον μαλλοχτουπίζω, καὶ ἑξομοιώσει τοῦ ο τοῦ ἡγουμένου α, μαλλαχτουπίζω, (ἐκ τοῦ μαλλία = τρίχες καὶ χτουπίζω) = τίλλω τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τινος παλίων ἄμα αὐτὸν κατὰ κόρρης)· ἡ φράσις δηλοῖ: καθήμενός τις ἐπὶ τῶν γονάτων τινός καὶ θωπευόμενος τίλλει τοῦ θωπεύοντος τὸ γένειον· παροιμιωδῶς δ' εἴρηται ἐπὶ τῶν ἀχαριστῶν καὶ μετενήνεκται που ἐκ τῶν μικρῶν παιδίων, ἃ ἐπὶ τῶν γονάτων τινός καθήμενα καὶ θωπευόμενα ἀρπάζει καὶ τίλλει τὸ γένειον τοῦ βαστάζοντος. Τὸ τίλλειν δὲ τὸ γένειον καὶ ὑβρίζειν εἰς αὐτὸ ὕβρις νομίζεται μεγίστη, ὡσπερ καὶ παρ' ἀρχαίους· Ἀθῆν. βιβλ. XIII «τὸν πώγωνα τίλλειν», Ἰουλιανός «ὑβρίζειν εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ γενείου τρίχας»· καὶ παρὰ Ῥωμαίοις «si cynico barbam petulans nonaria vellat» = εἰ τοῦ κυνικοῦ τὴν γενειάδα θρασεῖα πόρνη τίλλοι· (Pers. Sat. 1, 133). «idcirco stolidam praebet tibi vellere barbam — Jupiter?» = τούτου ἕνεκα παρέχει σοι ὁ ὑπερήφανος Ζεὺς τὸ γένειον αὐτοῦ τίλλειν; (αὐτ. 2, 28) «vellunt tibi barbam bascini mueri» = τίλλουσι τὸ γένειόν σου ἀκόλαστοι παῖδες. (Hor. Sat. 1, 3

133). Ἐκ τῶν Λατινικῶν τούτων παραδειγμάτων παραχθεῖν ἂν τις τὴν ἀρχὴν τῆς παροιμιώδους φράσεως ἐν ταῖς πόρνοις καὶ τοῖς παιδικοῖς ἀναζητεῖν. Καὶ παρὰ Ἰούρκοις ἀσέβεια μεγίστη λογιζέται τὸ ὑβρίζειν εἰς τὸ γένειον ἱερόν πως τοῦτο νομίζουσιν, ἐπεὶ κατὰ τὰ παρ' αὐτοῖς μυθολογούμενα μυριάδες ἑπτὰ ἀγγέλων (μελαῖκ) ἐπὶ ἐκάστης τριχὸς ἐπεκάζονται.

Γνώσκει. Ἐν χωρίοις Κερασοῦντος=γιγνώσκει· αὐτὸς τὰ Κάλαντα ὁ γαῖδιχαρον πᾶ' γινώσκει ἄτο πῶς ἐτράνουναν τὰ ἡμέραις» (οὗς=ἔως, Κάλαντα=ἡ πρώτη τοῦ ἔτους· ὁ γαῖδιχαρον πᾶ'=καὶ ὁ ὄνος· ἐτράνουναν=ἐμεγεθύνθησαν)=μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου οὕτω μεγάλη καθίσταται ἡ τῶν ἡμερῶν πρὸς τὰς νύκτας διαφορά, ὥστε δύναται τοῦτο γινώσκειν (αἰσθάνεσθαι) καὶ ὁ ἀναίσθητος ὄνος· ἡ φράσις σκωπτικῆ. Ἡπειρωτικῆ δ' ἡ λέξις γινώσκει κατ' Ἐτ. Ὠρίων. (42, 17) ἰδὲ C. Sl. 6 σ. 327.

Δαπάνη. Ἐκ τοῦ δαπάνη· περὶ τοῦ δια ἰδὲ Μέρ. Λ'. λα'.) 1 σημ. γ'. ὑποσ. (10) σημαίνει δ' ἡ λέξις τὰ ἐξαρκοῦντα δαπανήματα, τὰ ἐφόδια κτλ. ἐπὶ τε οἰκίας, πλοίου, στρατοῦ, καὶ τῶν τοιούτων, ἡ ἐν τῇ δημῳδῇ λεγομένη κουμπάνη, παρ' ἡμῖν δὲ καὶ τοῖς Ἰούρκοις κουμάγια· «δαπάνη τοῦ σπιτί» τὰ ἐν τινι οἰκίᾳ ἐξαρκοῦντα ἀναλώματα, «δαπάνη τοῦ καραβί» τὰ τοῦ πλοίου ἐφόδια. Οὕτως εὔρηται ἡ λέξις καὶ παρὰ Θεοφάνει «καὶ λαβόντες τὰ σκῦλα αὐτῶν οἱ ἡμέτεροι καὶ τὰς δαπάνας αὐτῶν» (ἰδὲ ἱστορ. τοῦ Ἑλλην. ἔθνους ὑπὸ Κ. Παπαρηγοπούλου τ. 3 σ. 483). Ταῦτά που τὰ παρ' ἀρχαίοις καλούμενα ἦτα καὶ ἐπισίτια.

Ἐὐκαιρος. =κενός· παροιμιώδης φράσις «εὐκαιρον τσιουβάλ' ὀλόρθα 'κὶ στέκ'» =κενός σάκκος οὐ δύναται ὀρθὸς ἵστασθαι· δηλοῖ δέ: κενὴ γαστήρ οὐ δύναται ἐργάζεσθαι (ἀλληγορία)· τσιουβάλ' Ἰουρκ. λέξ. =σάκκος· ὀλόρθα ἐπίρρ. σύνθετον ἐκ τοῦ ὄλος καὶ ὀρθός.). ἕτεραι φράσεις· «εὐκαιρα λόγια» =ἀνόητοι λόγοι, τὰ ἐν τῇ δημῳδῇ τῇ Ἰουρκικῇ ὀνόματι ἰσοσχι μπόσια λεγόμενα· καὶ παρ' ἀρχαίοις: κενοὶ λόγοι καὶ σύνθετον: κενολογία· τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ «λόγια τοῦ ἀέρος» καὶ παρ' ἀρχαίοις «ἀνεμῳλία βάζειν» (Ἰλ. 4, 355). — «εὐκαιρον κειφάλ'» καὶ «κοῦφον κειφάλ'» =φρενῶν κενός (Σοφ. Ἄντ. 754)· σημαίνει δὲ τὸ κοῦφος παρ' ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ δημῳδῇ κοῦφιος τὸν κενόν· παρ' ἀρχαίοις δ' ἐδήλου τὸν ἐλαφρόν· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐλαφροῦ πάνυ βραδία ἢ εἰς τὸ κενόν μετάπτωσις τῆς ἐννοίας. — Ἡ λέξις εὐκαιρος, ἐξ ἧς καὶ βῆμα εὐκαιρόνω, ἐν τῇ δημ. φκαιρόνω, σημαίνουσα πρῶτον τὸν καιρὸν ἔχοντα πρὸς

τι (εὐκαιρῶς ἔχοντα), ἐδήλου ἔπειτα τὸν σχολὴν ἄγοντα, τὸν ἀνευ ἐργασίας ὄντα, τὸν κενὸν ἐργασίας· εἶτα δ' ἐπεκράτησε κατὰ μικρὸν ἡ τοῦ κενοῦ μόνη σημασία· ταῦτό που ἐγένετο καὶ ἐν τῇ ἀδεια τῆς δημῳδῆς καὶ τῇ ἐξ αὐτοῦ ἀδειάζῳ (ὁ παρ' Ἰϋσταθίου δηλοῖ ἀσφάλειαν ἔχειν) καὶ τῇ ἐπιθέτῳ ἀδειος (κενός)· ἡ λέξις ἀδεια ἐδήλου τὸ πρῶτον ἀπαλλαγὴν φόβου, κινδύνου, εἶτα ἀσφάλειαν, ἐλευθερίαν· «ἀδειαν λαμβάνειν» =πράττειν ἀνευ φόβου ὅτι τις βούλεται· πάνυ δὲ βραδία τὸ ἀδειαν λαμβάνω, ἐπ' ἀδειας εἰρή (=*ἀδειάζω*) ἠδύνατο σημαίνειν καὶ τὴν ἐκ τινος ἐργασίας ἀπαλλαγὴν, ὅθεν σχολάζειν, εὐκαιρῶς ἔχειν πρὸς τι ἕτερον, εὐκαιρεῖν· οὕτω δὲ καὶ τὸ ἀδειος πλασθὲν ὡς συνώνυμον τοῦ εὐκαιρος ἐδήλου ὅ,τι καὶ ἐκεῖνο, κενός, ὡσπερ καὶ τὸ ἀδειάζω =κενῶ.

Ἐγκοῦν' σύνθετον ἐκ τῆς ἐν καὶ κουνίν (=λίκνον), ἐν τῇ δημ. κούνια (ἡ), ἐκ τοῦ Λατιν. cunna πιθανῶς, εἰ μὴ βούλοιτό τις ἐκ τοῦ ἐν τῇ δημῳδῇ βῆματος κουνῶ ἀντὶ κινῶ παράγειν τότε κούνια καὶ τὸ ἡμέτερον κουνίν. Οὕτω δὲ καλοῦντα τὰ βῆμα, οἷς τοὺς τῶν παιδίων πρωκτοὺς καθαριότητος ἕνεκα περιτυλίσσειν εἰώθασι ἐν τε τῷ λίκνῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ· ἡ δημῳδῆς καλεῖ ταῦτα κωλόπανα, ἐκ τοῦ κῶλος (πρωκτός) καὶ πανί (ὀθόνη, ὕφασμα) καὶ εὐφημότερον πανῖά ἀπλῶς· τὴν λέξιν πανί, παρ' ἡμῖν πανίν: ὁ Ἰϋστάθιος (Ἰλ. ψ, 752) οὐκ ἀπιθάνως ἐκ τοῦ πηνίον ἐτυμολογεῖ «πηνίον δέ. . . , ἀφ' οὗ καὶ τὸ πανίον, ἡ ἀγοραία λέξις». Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐπὶ Ἰϋσταθίου οὕτω ὑπῆρχεν ἡ τῶν εἰς ἰωγ καταλήξεων κολόβωσις (πανίον, οὐχὶ πανίν ἢ πανί), εἰ τὴν γνησίαν τοῦ Λαοῦ λέξιν ὁ Ἰϋστάθιος ἀνέγραψεν. Ἰβάνειμι νῦν ἐπὶ τὴν προτεθεῖσαν λέξιν ἐξ ἧς καὶ σημειοῦμαι φράσιν τινὰ σκωπτικὴν παρ' ἡμῖν τε καὶ ἐν τῇ δημῳδῇ· ἡ φράσις ἐν μὲν τῇ δημῳδῇ ἐστὶ «παπᾶ παιδί διαβόλου ἐγγόνι» =υἱὸς ἱερέως, ἔγγονος διαβόλου· παρ' ἡμῖν δ' ἐπὶ τὸ σκωπτικώτερον παρῳδεῖται τὸ ἐγγόνι εἰς ἐγκοῦν' «παπᾶ παιδί, διαβόλ' ἐγκοῦν'».

Ἐκεῖνος. Πρὸς τῇ δεικτικῇ σημασίᾳ ἔχει τὴν τοῦ ἀνδρός, ὃν ἡ γυνὴ αἰδομένη πάλαι ποτὲ τῇ ἰδίᾳ καλεῖν ὀνόματι οὕτως ὀνόμαζε. Τῆς χρήσεως ταύτης εὔρηται καὶ παρ' ἀρχαίοις παραδειγματα· ἀεὶ οὐ κεῖνος ἔβη κοίτης ἐπὶ νηυσὶ» (Ὀδ. Σ, 181) ἀμοιχὸν ἔσω εὔρηκεν ἀκαιρῶς κεῖνος εἰσελθόν» (Ἄνθ. V, 41, 3)· ἐνθα ἡ πενθερὰ ἀποκαλεῖ οὕτω τὸν γαμβρὸν ἐπισκώπτουσα τὴν θυγατέρα· καὶ (αὐτ. ἐν στ. 5) «πλὴν ἀπὸ νῦν ὅταν ἐστὶν ἔσω, κεῖνος δ' ὅταν ἔξω, τὸ πρόθυρον σφήνου, μὴ πάλι ταῦτό πάθῃς». Ἐκρήσθω δ' ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἐπιγράμματος τού-

του ὅτι τὸ ἐν τῷ 4 στίχῳ γινόμενον οὐκ ἔρρηται· ἠγοῦμαι διορθω-
τέον εἶναι κρυπτόμενον, οὕτω: μοιχὸν ἴσως ἠύρηκεν ἀκαίρως καῖνος εἰσ-
ελθὼν κρυπτόμενον.— Ἰὴν ῥηθεῖσαν χρῆσιν τῆς ἐκεῖνος εὐρίσκομεν καὶ
παρὰ Θεοκρίτῳ ἐν Ἀηδον. στ. 8. ἀταῦθ' ὁ πάραρος τῆνος» ἐκ τοῦ πά-
ραρος τούτου=φρενοβλαβῆς, ἀνόητος ἔλκει ἴσως τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ ἡμέ-
τερον παλαλός, ὅπερ ἐν τῇ δημῳδῇ παλαβός λεγόμενον ὑπὸ τινων ἐκ
τοῦ παλαιός ἢ ἀλάος παράγεται· ἰδὲ Lob. path. cl. I. σ. 117 καὶ
Κοραῆ εἰς Ἴσοκρ. σ. 61 ἀέκ τοῦ παλαιός, ὅπερ Αἰολεῖς μονοφθογ-
γοῦντες καὶ προπαροξύνοντες προέφερον πάλαος, ὡς φησιν Εὐστάθιος
(Ἰλ. Α. σ. 28) παρέπλασεν ἢ παρ' ἡμῖν συνήθεια τὸ παλαυός ἢ πα-
λαβός». Ἐν Ἐρωτοκρίτῳ ἀπαντᾷ πολλάκις ὁ τύπος πελελός· μὲ πελε-
λὴν ἀποκοτιάν» (σ. 80 στ. 11)· πῶς ἦλθεν ἓνας πελελός νά τότε φο-
βερίση (σ. 132 στ. 8) «γὰρ δὲ ἓνα γέρον πελελόν» (σ. 197 στ. 5).

Ἐξέρω. Παρῆκται ἡ λέξις ἐκ τοῦ ἀορίστου τοῦ ἐξευρίσκω, ἐξέρω
ἀντὶ ἐξεύρω· ἡ δημῳδῆς ἠξεύρω καὶ ξέρω· περὶ τοιούτων παρασχημα-
τισμῶν, (ἰδὲ Μέρ. Δ', λβ') 10 σημαίνει δ' ἡ λέξις οἶδα, γιγνώσκω φρσ.
«ἐξέρ' ντὸ λέγ' καὶ ντ' ἐφτηγάγ'»=οὔτε λέγει, οὔτε πράττει ἀλογί-
στως, ἀλλ' οἶδεν ὅ τι τε λέγει καὶ ὅ τι πράττει· οὐδὲν διαφέρει ἢ παρὰ
Ἐνοφῶντι (Ἀπομν. 3, 6, 17) φράσις «ἐνθυμοῦ δὲ καὶ τῶν εἰδόντων ὅ τι
τε λέγουσι καὶ ὅ τι ποιοῦσι», ἢ ὁ Σαιρηε κακῶς ἐρμηνεύει τὸ: «ὅ τι
τε λέγουσι καὶ ὅ τι ποιοῦσι» οὐκ εἰς τὸ εἰδόντων, ἀλλ' εἰς τὸ ἐνθυμοῦ
ἀναφέρων· ὀρθότατα δὲ ὁ Kühner περὶ τῆς συντάξεως τοῦ χωρίου ἰδὲ
Matth. gr. § 349 σ. 823 καὶ Krüger. Spr. I. Th. 2 H. 61, 6, 2.

Ἐντῶκα. Ἄορ. τοῦ ἀχρήστου παρ' ἡμῖν ἐνδίδωμι (ἀντὶ ἐνέδωκα),
προστ. ἄντος (ἐνδος)· σημαίνει δὲ παῖω· οὕτω καὶ παρ' ἀρχαίοις τὸ ἐπ-
ενδίδωμι «τρίτην (πληγὴν) ἐπενδίδωμι» (Λίσχ. Ἀγ. 1386)· παρ' ἡμῖν
καὶ ἀπλῶς ἐντῶκα=ἔπαισα, καὶ μετ' αἰτιατικῆς «ἐντῶκα τον τρία
στουρακίας»=τρεῖς ραβδισμοὺς αὐτῷ ἐπενέδωκα· «ἐντῶκα τον τέσσαρα
σιμαρέας» (σιμαρέα, τουρκικὴ λέξις schamaï=κόλαφος, κόνδυλος)
=τέσσαρας κόνδυλους αὐτῷ ἔδωκα, ἐνέτριψκ' ἰδὲ καὶ λσ'. ἐν λ. χτυπῶ.

Ζυμάρ' τὸ ζυμούμενον ἄλευρον· ἐν Ἰτριπόλει καὶ Κερασσοῦντι ἀκε-
ραιοτέρα διεσώθη ἡ λέξις, ζουμάριν, καὶ ἐν τῇ δημῳδῇ ζουμάρι· ῥῆμ.
ζμόνω, ἐν τῇ δημ. ζυμόνω· ὄνομ. ζμωσία=τὸ ζυμούμενον, ζμώσιμον
=τὸ ζυμῶν, ζυμωτρον=τὸ σκεῦος, ἐν ᾧ ζυμοῦσιν, ἡ μάκτρα καὶ κάρ-
δοπος, σύνθετον, προζύμ'· καὶ παρὰ μεταγενεστέροις προζύμιον=ζύμη,
ζύμαμα. Διαφέρει δὲ τὸ τε ἡμέτερον ζμόνω καὶ τὸ δημῳδῆς ζυμόνω

καὶ τὰ παράγωγα τοῦ ἀρχαίου ζυμοῦν κατὰ τὸ σημαίνόμενον· ἐκεῖνο
μὲν γὰρ δηλοῖ ὅτι καὶ τὸ Λατιν. fermentare, sibi ipse, τοῦτο δ' ἐστὶ
τὸ παρ' ἀρχαίοις μάζσειν· μεταφορικῶς σημαίνει παρ' ἡμῖν καὶ τὸ ἰσχυ-
ρῶς παλεῖν τινά.

Ζυμύνη. Ἰὴν Ἀμισῶ, πρίων μικρός, δι' οὗ κλαδεύουσι τὰς ἀμπέ-
λους ἐγένετο δ' ἐκ τοῦ ζμινύη (Ἀττικῶς ἀντὶ σμινύη) ὑπερβιβασμῶ τοῦ
ι καὶ τοῦ η.

Ζῶ. Σημειωτέαι αἱ φράσεις «ἂν ζῶ, καὶ ἂν 'κι' ἀποθάνω, καὶ ἂν 'κι'
παίρ' ὁ θεὸς τὴν ψήμ'»=εἰάν ζήσω, καὶ εἰάν μὴ ἀποθάνω, καὶ εἰάν μὴ
ἀφέληται ὁ θεὸς τὴν ἐμὴν ψυχὴν· πλεονασμὸς πρὸς ἔμφασιν· ἀζῶ καὶ
βασιλεύω»=ζῶ κάλλιστα, ζῶ ὡς βασιλεύς· ὁμοίᾳ φαίνεται καὶ ἡ τοῦ
Ὁρατίου φράσις «vivo et regno» (Épist. I, 10, 8), ἢ ὁ Krüger
ἐρμηνεύει, fühlte mich frei, wie ein König=αἰσθάνομαι ἐλεύθερος ὡν
καθ' ἅπερ βασιλεύς· ἀλλὰ κρείττων δοκεῖ μοι ἡ τοῦ Ὁρελλίου ἐρμηνεία
vita vere vitali fruor et rex mihi esse videor sic Plutarch. de
virtute et vitiis 4 ατυρήσεις ἐν πενίᾳ καὶ βασιλεύσεις· ὁ αὐτὸς Ὁρά-
τιος ἐν 52 στίχῳ φησὶ «licet sub paupere lecto rogas et regnum
vita praesentere amicos»=ἔξεστί σοι ὑπὸ πενιχρῶν διαβιοῦντι κα-
λύθην τῶν τε βασιλέων καὶ τῶν φίλων τῶν βασιλέων ὑπερέχειν· παρ'
ἡμῖν λέγεται καὶ ἀπλῶς βασιλεύω σημαῖνον ζῶ κάλλιστα, οὐδενὸς εἰμι
ἐνδεής· τοιοῦτον δοκεῖ καὶ τὸ παρατεθὲν Πλουτάρχειον «τυρήσεις ἐν
πενίᾳ καὶ βασιλεύσεις».

Θεός. Φράσις «ὁ θεὸς νά μὴν τ' ὀρίζ'»=εἴθε μὴ διατάξειεν ὁ θεὸς
γενέσθαι τοῦτο· ἀνάλογον καὶ τὸ τοῦ Σοφ. (Αἴ. 949) «ἀλλ' ἀπείργοι
θεός»· καὶ ἄλλως «ὁ θεὸς νά μὴ ἐφτηγάγει ἄτο»=μὴ ποιήσειεν αὐτὸ ὁ
θεός· καὶ «ὁ θεὸς νά μ' ἐφτηγάγει ἄτο», ἐνθα ἀλλόκοτός ἐστιν ὁ τοῦ
τόνου ἀναβιβασμὸς (ἐφτηγάγει ἄτο, ἀντὶ ἐφτηγάγει ἄτο) καὶ ἡ τοῦ η ἐν
τῷ μὴ ἐκλίσει· ἐντονώτερον δὲ τῶν ῥηθέντων τὸ «καὶ ἂν ἔγραψεν ἄτο
ὁ θεός, ὡς ἀπαγράφῃ ἄτου»=καὶ εἰ γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ θεοῦ ὡς
ἀναγκαῖον γενέσθαι, ἀπαλειφθήτω. Περὶ τοῦ ἀπογράφῃ ἰδὲ καὶ λέξ.
ἀπό.

Θυλάκ'=ἀσκός· παρ' ἀρχαίοις θυλάκος καὶ ὑποκ. θυλάκιον, ἐξ οὗ
καὶ τὸ ἡμέτερον «ἐπάχυνεν ἡ ἐγέντον θυλάκ'»=παχυνοθεὶς ἐξῆρδῆκεν,
ὡσπερ ὁ ἀέρας πεπληρωμένος θυλάκος· ἡ αὐτῇ λέξις ἐκφέρεται συνηθέ-
στερον διὰ τῆς Ἰουρκικῆς τουλούμ' «ἐντῶκεν κ' ἐπόικεν ἄτον τουλούμ'»
=ἔπαισε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀσκόν· αὕτη ἡ φράσις ὑπομνησκει τὴν

ἀρχαίαν «ἀσκὸν δέρειν τινά» (Πλάτ. Εὐθύδ. σ. 285 c) καὶ «ἀσκὸς δέδαρται τις» Σόλων παρὰ Πλουτάρχ. (Σ. Σολ. 14).

Θύρον. Ἐν Καραϊσσοῦ (ἴσως τῆ ἀρχαίᾳ Πρυμνησίᾳ) ἀντὶ θύριον ἐν τοῖς περὶ τὴν Τραπεζοῦντα χωρίοις λέγεται θύρα, ἐν δὲ Τραπεζοῦντι τῷ Λατινικῷ ὀνόματι πόρτα. Σημειούμεθα ἐνταῦθα καὶ ἑτέρας τινὰς τοῦ Καραϊσσοῦ λέξεις, τὰς μὲν ἐλληνικωτάτας, τὰς δὲ καὶ παραδοξοτάτας ἐπὶ τῆ μορφῆ. Ἐφκάλιν (κεφαλή), ἐξ ὑποκοριστικοῦ τύπου κεφάλιο, (παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ ἰχθύων καὶ φυτῶν, Πλουτάρχ. Διοσκορίδης) κεφάλιν καὶ ἀναγραμματισμῶν καινοφαναῖ ἐφκάλιν· ταγάνιν=τηγάνιον. χοινίκιν (χοϊνίξ), μέτρον ξηρῶν· ζούρτια (ἀθυρτάκη), ἀλλόκοτος ἡ λέξις, ὡς καὶ ἡ ἀποχατριτσόνω=παρατίθημι τράπεζαν.

Ἰδέα=ὄψις, εἶδος. Γερμαν. nusschen «ἔχ' ἰδέαν» καὶ «ἔστην ἰδέαν καλὸν ἐν»=καλὸν ἐστὶ τὴν ἰδέαν· οὕτω καὶ παρ' ἀρχαίοις «καλὸς τὴν ἰδέαν» (Πλάτ. Πρωτ. σ. 315 e) «ἰδέα καλόν» (Πινδ. Ὀλ. 10, 122). Οὕτω καὶ τὸ εἶδος «εἶδος ἀρίστη, καλός, κακός κτλ.» καὶ τὸ ὄψις «καλὸς καγαθὸς τὴν ὄψιν» (Πλάτ. Παρμεν. σ. 127 B) οὕτω καὶ τὸ Λατιν. aspectus «deformem habere aspectum», «horridiore sunt aspectu».

Κάθουμαι «ἐντὸ κάθουσαι καὶ τερεῖς;»=τί θεωρῶν κάθουσαι, ἐνθα τὸ κάθουσαι περιγραφικὸν ὄν τὴν τῆς ἀπραξίας ἔχει ἐπισημασίαν· ὅμοιον καὶ τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (περὶ τ. π. δεῖ τ. νέον ποιημ. ἀκούειν, ΠΙΟ. τ. (σ. 56) «μὴ καθήσθω τοὺς πλουσίους ἐκπεπληγμένους καὶ τεθηπώς». — «Ἐντὸ κάθουμαι; ἄς πάμε» — τί καθήμεθα (ἀπρακτοῦντες;) ἴωμεν· καὶ παρὰ Θουκυδ. (4, 124) «προϊέναι καὶ οὐ καθήσθαι» καὶ Ξενοφ. (Κ. Π. 3, 3, 14) «μηδ' ἐν τῇ φιλίᾳ καθημένους ἡμᾶς ὑπομένειν, ἀλλ' ἰέναι ὡς τάχιστα». Οὕτω καὶ παρὰ Λατίνους τὸ sedere «sedit qui timuit» (Horat. Epist. 1, 17, 37) ὅπερ ὁ Donatus (ad Terent. adelf. IV, 5, 38) ἐρμηνεύει «sedere proprio ignaviae cessationis est». — «Κάθεται μὲ σταυρωμένα χέρια» καὶ ἀκάθεται τὰ χέρια ἐστὸν κόλπον (ἐλλείπει τό: ἔχων), παραμ. φρα. = οὐκ ἐργάζεται, ἀργεῖ, σχολὴν ἄγει· ὅμοιον τὸ Λατιν. combrossis manibus sedere» (Liv. 7, 13, 7) καὶ τὸ Γερμανικὸν «Die Hände in den Schooss legen».

Καλὸς «καλὸς ἐν ἑ τ' ἐμέν»=εὐχρηστος, φίλα φρονῶν ἐστὶν ἐμοί· «σημεῖα φαίνεις ἐσθλὸς εἰς ἡμᾶς γεγώς» (Σοφ. Πλ. 24)· τὸ οὐδέτερον τῶν πληθοντ. ἀντὶ ὀνόματος· «τὰ καλὰ»=ὁ πλοῦτος, ὁ κόσμος τῶν ἱματίων, κτήσεις ἀγρῶν, αἰκίων κτλ. καὶ ἄ καὶ παρ' ἀρχαίοις τὰ

ἀγαθὰ, τὰ ἐσθλὰ, bona· «πυρὴν ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν» (Ὀδ. 10, 523). «εἷτις ἐσθλὰ πέπαται» (Πινδ. Πύθ. 8, 103)· φρα. «οἱ καλοὶ ἀθρόωπ' ἐφτυάγνε καὶ καλὰ παιδία»=ἐσθλῶν ἀπ' ἀνδρῶν ἐσθλὰ γίνεται τέκνα, οὐ γὰρ μὴν τὸ κῦρος ἐν ἀμφιβόλῳ τιθέασιν οἱ Σωκράτους καὶ Ἀριστείδου καὶ Περικλέους καὶ Φωκίωνος καὶ ἄλλων παμπόλλων ἐσθλῶν οὐκ ἐσθλοὶ παῖδες, ἢ κατὰ τὸν ποιητὴν εἰπεῖν «παῖδες κρατίστου πατρὸς ἐξωλέστατοι» (Λυκόφρ. παρ' Ἀθην. Χ. σ. 420). Σύνθετα καὶ παράγωγα. Καλόβουλος καὶ καλόγνωμος=χρηστός, ἐπιεικής, ἥπιος· ὄνομ. καλογνωμία, παρ' ἀρχαίοις δ' εὔρηται τὸ καλοβουλία ἐν γλωσσῆμασι (Passow). Καλόφανος, ὡς ἐπιφώνημα συμπαγὲν ἐκ τῆς φράσεως «καλῶς ἐφάνης»=ὡς εὖ παρέστης». Καλαθροπεύκουμαι=σχῆμα παρέχω ἀνδρὸς χρηστοῦ, σχῆμα χρηστοῦ ὑποδύομαι· ἰδέ καὶ λέξ. Ἀνθρωπότης. Καλοζωῖα καὶ καλλιζωῖα=ζῆν, τρέφεσθαι καλῶς· παρ' ἀρχαίοις εὔρηται τὰ ἐπίθετα, εὖβιος, εὖβιοτος· τὸ δὲ ὄν· εὖζωῖα παρ' Ἀριστοτέλει (ΠΟ. Νικομ. 1, 8) εὐδαίμονα δηλοῖ βίον, καὶ παρὰ τοῖς ἱεροῖς συγγραφεῦσι χρηστόν, ἐνάρετον βίον, ὅσπερ καὶ τὸ ἐπίθετον καλόβιος· Καλομάθετος, ὁ ἐθισθεὶς καλῶς ἐσθλῶν, ἐνδύεσθαι, διάγειν, δίκαιεσθαι κτλ. Καλογέλαστος=εὐγρηθής· Καλοφορῶ=εὐειματῶ· καλοφόρετος=εὐεϊματος, εὐεῖμων. Καλόψητον=εὐέψητον. Καλόπιστος=εὐπιστος· Καλοπροαίρετος=εὐπροαίρετος· Καλόστοχος=ἀγγίλους, καὶ παρ' ἀρχαίοις εὖστοχος. Οὕτω καὶ παρὰ ταῖς μὴ εὐδοκίμοις τῶν ἀρχαίων καλογνώμων, καλοεῖμων, καλοκαιρία (καὶ παρ' ἡμῶν), καλοκαιρίζω (καὶ παρ' ἡμῶν)=διάγω που τὸ θέρος, καλοκαιρινός (παρ' ἡμῶν καλοκαιρινός), καλοκαιρίον (παρ' ἡμῶν καλοκαίρ'=τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος), καλολογία (καὶ παρ' ἡμῶν), καλούφαντος (παρ' ἡμῶν καλούφαστος). Ἐὸ ἐπίρρημα τοῦ καλὸς εὖ ἐν συντάξει μὲν οὐχ εὔρηται παρ' ἡμῶν, ἐν συνθέσει δ' ἐν τοῖς ἐπιφερομένοις· βαγγέλιον (εὐαγγέλιον), τραβάγγελον (ἐκ τοῦ τετραευαγγέλιον)=οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταί, τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια, ἀναγινωσκόμενα ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων πρὸς ἀνάρρωσιν· ἡ ἀφαίρεσις τῆς συλλαβῆς τε ἐκ τοῦ τετραῦ ὑπομνησκει τὸ ἀρχαῖον τράπεζα ἀντὶ τετραπέζα (ἰδέ Loh. El. I. σ. 150), αὐτενία, ἐν τῇ δημ. φθῆνια=εὐωνία (ἐκ τοῦ εὐθηνός), εὐκαιρος (κενός) (ἰδέ λ. εὐκαιρος), εὐλάβεια, εὐλογία, εὐλογος, εὐωδία, ἔσπλαχνος (εὐσπλαχνος), σπλαχνίζομαι (εὐσπλαχνίζομαι), ἐνθα τὸ εὖ οἴχεται, ἐν τῷ ἐπιθέτῳ ἔσπλαχνος κολοβὸν τηρηθὲν· ἀνευχαρίστετος (ἀγνώμων), εὐτυχία, ἔμορφος (εὐμορφος)=καλός. ἐν ἐνίοις δ' ἀντὶ τοῦ εὖ πρῶτον συνθετικὸν μέρος ἐστὶ τὸ εὐκόλος· εὐκο-

λοεύρατος (ευεύρατος), εύκολοθέριστον (ευθέριστον), εύκολομέτρετος (ευ-
αρίθμητος), εύκολογύριστον (ὄσπιτ') = εύάρμοστος (οίκια). "Αλις ἡμῖν
περὶ συνθέτων· λεκτέον τινὰ καὶ περὶ παραγῶγων· ἐπίθ. συγκριτ. καλ-
λίον, ὄνομα καλλοσύνη καὶ καλλοσύνη· σημαίνει δ' ἡ λέξις 1) εὐδίαν·
αὕτη δὲ λέγεται καὶ χαραδοξία (πιθανῶς ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φρά-
σεως «χαρα, δόξα καὶ ἀγαλλίασις» συμπεπηγμένη, καθ' ἅπερ τὸ κα-
λόφανος ἐκ τοῦ καλῶς ἐφάνης), 2) χρηστότητα, καλοκάγαθίαν. Τὴν
λέξιν ταύτην οἱ μὲν γράφουσι καλωσύνη, κατὰ τὸ ἀγιωσύνη, ἱερωσύνη
κτλ., ἅτε τοῦ α βραχέος ὄντος παρά τε τοῖς μεθ' Ὀμηρον καὶ τοῖς τρα-
γικοῖς, οἱ δὲ καλοσύνη ζήλω Ὀμηρικῇ τὸ α μακρὸν θεωροῦντες· ἕκα-
στος κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν· ἐλευθέρα γὰρ παρ' ἡμῖν ἡ Κέρκυρα· ἀλλ'
ἄλις ἡμῖν τῶν τεθρειῶν· οὐθ' Ὀμήρου, οὔτε τραγικῶν χρεῖα πρὸς ὀρ-
θὴν τῆς λέξεως γραφήν· ἐν τῇ ἀρχαίᾳ λέγεται καὶ γράφεται καλλοσύ-
νη (Εὐρ. Ἰβλ. 389. Ὀρ. 1388. Ἀνθολ. 5, 20. 69. 195. Δημόκρ. παρὰ
Διογ. Λαέρτ. I, 9, 13. 48)· ἐσήμαινε δὲ παρ' ἐκείνοις τὸ κάλλος γενι-
κώτερον· παρ' ἡμῖν δὲ μετενήνεκται ἐπὶ τὸ τῆς ὄρας κάλλος (εὐδία)
καὶ τὸ τῶν ἠθῶν (χρηστότης)· ὡσπερ καὶ τὸ καλῆς· ὡστ' οὐδὲν δεῖ
ἡμᾶς νέας δημιουργεῖν λέξεις ἐν οὐδέοντι, ἀλλὰ ταῖς ὑπαρχούσαις
ρῆσθαι, οὐδὲ περὶ τὴν γραφήν καινοτομεῖν, ἀλλὰ τῇ παραδόσει κατ-
ακολουθεῖν. "Ὅτι δ' οὐδετέρα τῶν γραφῶν καλωσύνη καὶ καλοσύνη ἔρ-
ρωται γνοίη ἔν τις βραδίως, εἰ μικρὸν τὸν νοῦν ἐπιστήσειε τοῖς παρὰ τὸ
καλὸς παρηγμένοις· ἅπαντα γὰρ ταῦτα διπλῇ τῇ λάμβδα γράφεται·
καλλίων, κάλλιστος, καλλιστεύω, καλλίστευμα, καλλονή, καλλύνω,
Κάλλω, Κάλλων καὶ αὐτὸ τὸ σκανδαλώδες καλλοσύνη. Δι' ἐνός δὲ
λάμβδα μόνον τὸ παράγωγον καλότης εὔρηται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο πε-
πλασμένον κατὰ τὰ Πλατωνικὰ ἀπλότης, διαφορότης, ποιότης, ἠποι-
ότης, ἠποσότης, τραπεζότης, κυαθότης κτλ. ὑπὸ Χρυσίππου, οὐ γνω-
στῆ καὶ ἄλλοθεν ἢ περὶ τὴν γλῶσσαν βραθυμία· (ιδὲ Πλουτ. ἠθ. σ.
441, Β. καὶ Γολ). εἰς Φρόν. σ. 350 καὶ Διογ. Λαέρτ. VII, 46, 47)

[Ἔπεται συνέχεια]

ΕΛΕΥΘ. Τ. ΚΟΥΣΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ*

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ

Τὸ μέγα σχέδιον τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, τοῦ νὰ καταστρέψῃ τὸν
ἐν τῇ γενέσει του κόσμον τῶν γερμανῶν ἐν τῇ δύσει, νὰ ἀποσπάσῃ
ἀπὸ τῶν Ὀστογόθων τὴν Ἰταλίαν, ἀπὸ τῶν Βανδάλων τὴν Ἀφρι-
κὴν, καὶ ἀπὸ τῶν Οὐεστογόθων τὴν Ἰσπανίαν, νὰ ὑποτάξῃ τοὺς φράγ-
κους ἐν Γαλατίᾳ καὶ τοὺς ἡγεμόνας ἐν Ἀγγλίᾳ, ἵνα ὑπεροχὴν ἀπὸ τοῦ
παρὰ τὸν Βόσπορον μεγαλοπρεποῦς θρόνου ἄρξῃ τὸ πάλαι ἠνωμέ-
νον κράτος τῶν Ῥωμαίων ὡς Orbis terrarum ὑπὸ ὁμοίους νόμους,
δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἡ τελευταία ἀναγέννησις τῆς διανοίας τῆς
Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας. Ἐὰ ἄπειρα δεινὰ, ἅτινα ὡς ἀκολουθίαν
εἶχον οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἠπάτησαν τὸν Προκόπιον οὐχὶ ὡς
ἱστοριογράφον, ἀλλ' ὡς ἐπιφυλλιδογράφον πρὸς τούτοις, νὰ ἀποδώσῃ
τάς τολμηρὰς ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ αἰμοδιφές τοῦ αὐτοκράτο-
ρος, ὅστις καὶ τὴν Ἀφρικὴν καὶ Ἰταλίαν ἠθέλησε νὰ διαφθείρῃ¹.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι μόνον μετὰ ὀλεθρίας ἐντάσεως πασῶν τῶν οἰκονο-
μικῶν καὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ μόνον εἰς σμικρὸν τι μέρος ἠ-
δύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ γιγαντιαῖον ἐκεῖνο σχέδιον. Τὸ Βυζαντινικὸν
κράτος, ἢ μόνη πεπολιτισμένη πολιτεία, ἥτις ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ
καισαρισμοῦ ἄνευ διακοπῆς διεδέχθη τὴν ἀρχαιότητα ἐξησθένησε λίαν
διὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Πλὴν ἀλλ' ἡμῶς ἤθελεν εἶσθαι ὑπερβολὴ ἕνεκα
τούτου νὰ ὀνομάσῃ τις τῶν ἑθνῶν μέγαν τάφον αὐτό, ὅπερ δ' ἀκατάλη-
πτος αὐτοκράτωρ δι' ἀφειδοῦς μεγαλοπρεπείας εἶχε διακοσμήσῃ.
Ἐπάρχει πάντοτε φανερὰ μεγάλη τις βροπὴ ἐν τῇ βουλήσει τοῦ ἀνδρός,
οὐ φρόνημά τι εἰσεχώρησεν εἰς τὸ κράτος, ὅπερδιέμενον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶ-
νας. Πρὸς τῇ ἐκκλησιαστικῇ δὲ καὶ αὐτοκρατορικῇ δεσποτισμῷ παρά-

* Ἰδε συνέχεια προηγούμενον φυλλάδιον σελ. 103.

¹ Hist. Arc. x. 6 ἐν ταῖς ἐπισήμοις ἱστορίαις καλεῖ δ Προκ. τοῦ Ἰουστινιαν.
«οἰκιστῆς τῆς οἰκουμένης».

κειται τὸ ὑπ' αὐτοῦ τελειωθὲν ἔργον τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, καὶ τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς σταθερὰ βᾶσις πρὸς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Κωνσταντινούπολις αὐτὴ ἐγένετο καὶ ἔμεινεν ἡ ἀπαράμιλλος βασιλις τοῦ κατὰ τὴν μεσόγειον κόσμου, καὶ ἀφοῦ οἱ Ἄραβες Καλίφαι ἀπέταμον τὴν Συρίαν, Αἴγυπτον καὶ Ἀφρικὴν, εἶτα δὲ οἱ Πάππαι καὶ οἱ Φράγκοι τὴν δυτικὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων.

Ἐνεκα δὲ τῶν μεγάλων τούτων ἀπωλειῶν ἐρειώθη μὲν ὁ κοσμοπολιτικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, ἐπερρώσθη ὁμῶς ἡ εθνικὴ αὐτοῦ βᾶσις, ἣτις κατ' οὐσίαν ἦτο ἑλληνικὴ. Ὁ λατινισμὸς, ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ δήμου, τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ διαφυλάξῃ ἄλλο ἢ τὸν δημόσιον τύπον τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ αὐτὸς Ἰουστινιανὸς, ὅστις ἐφάνη ὅτι ἠθέληεν νὰ ἐκλατινίσῃ αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν λατινικῇ γλώσσῃ συνταχθείσης νομοθεσίας του, ἐκοδόμησε τὴν μητρόπολιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἑλληνικῷ ἀνατολικῷ ῥυθμῷ, καὶ τὸ θαυμάσιον ἔργον καθιέρωσεν ὑπὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ ἔννοιαν τῆς θείας Σοφίας.

Ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος προήλθεν ἀπὸ τοῦ II' αἰῶνος ὁ Βυζαντινισμὸς ἐν τῷ ἰδιόζοντι αὐτοῦ ἀνατολικῷ χαρακτήρι. Ἐν τῷ ἀνατολικῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, αἱ ἐκκλησίαι του, ἡ ἡμιασιατικὴ αὐτοῦ τῶν αὐτοκρατόρων δεσποτεία, αἱ νόμοι του, αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, καὶ ἡ ἀξιοθαύμαστος διοικητικὴ αὐτοῦ μηχανὴ, ἀφίσταντο πολὺ τῆς φεουδαλικῆς γιγνομένης λατινογερμανικῆς ἐσπερίας. Ἐτέλος τὸ κράτος ἔνεκα τῶν ἀκαταπαύστως πρὸς τὸν Βόσπορον εἰσβαλλόντων Σλαβικῶν καὶ Τυρανικῶν ἔθνων ἠναγκάσθη νὰ κατέλθῃ εἰς ἡρωϊκὸν περὶ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως ἀγῶνα, ὅστις διήρκεσεν ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας.

Ὁ εἰκοσαετῆς πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τοὺς Ἰόθλους περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Ἰταλίας, τῆς χώρας ἣτις ἦτο καθωσιωμένη εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, κατέστρεψεν ἐν ταῖς ἐκεῖ πόλεσι τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Ὡς δὲ τῇ Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤρξατο ὁ μεσαίων καὶ κατ' ἐξοχὴν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν, οὕτω συνέβη τοῦτο καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐν Ῥώμῃ καὶ Ἰταλίᾳ. Ἡ ἀκολουθία τῆς ἐρηλώσεως ταύτης ἦτο μετανάστασις καὶ ἐποίκισις τῶν Λογγοβάρδων, οἵτινες ἔδρυσαν ἐκεῖ γερμανικὰς πολιτείας καὶ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς ἀναμίξεως μετέβαλον τὸ λατινικὸν ἔθνος εἰς Ἰταλικόν. Ἡ εἰσβολὴ τοῦ

γερμανικοῦ τούτου λαοῦ καὶ ἡ ἐξάπλωσις του ἀπὸ τῶν ἀνθοφόρων πεδίων τοῦ Πάδου μέχρι τοῦ Ῥηγίου ἐν Καλαβρίᾳ συμπίπτει κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ Σλαῦοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβειος εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πορρωτέρω.

Ἦτο δὲ τύχη τῆς Ῥωμαϊκῆς τῆς δύσεως χώρας ὅτι κατελήφθη ὑπὸ μιᾶς τῶν εὐγενεστάτων ἀρείων φυλῶν, ἣτις ἀνεκαίνισε τὸ αἷμα τῶν Λατίνων, καὶ ἦτο ἅμα ἱκανὴν νὰ προαγάγῃ τὰς ἐκπολιτιστικὰς ιδέας τῆς Ῥώμης. Μετὰ τὴν καθάρσειν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δήμου καὶ δικαίου μετεφύτευσαν οἱ Γερμανοὶ εἰς Ἑὐρώπην τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀρχὴν τοῦ φεουδαλισμοῦ, ὅστις ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνδρικῆς ῥώμης, καὶ τῶν ἐννοιῶν τῆς προσωπικῆς τιμῆς καὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως τοῦ καθήκοντος, αἵτινες ἀρεταὶ προχριστιανικαί, ὑπὸ τοῦ Τακίτου θαυμασθεῖσαι δὲν ἀπεσβέσθησαν εὐτυχῶς διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἡ γερμανικὴ πολιτειακὴ μὲν ἠνωμένη μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐνότητος τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἠδυνήθη μετ' ὀλίγον νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὴν δυτικὴν τῶν λαῶν μετανάστασιν, ὥστε ἐπὶ Καρόλου τοῦ μεγάλου νὰ ἀνορθωθῇ τὸ δεύτερον δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος.

Ἰουναντίον δὲ ἐπὶ κακῇ τῆς Βυζαντειακῆς ἀνατολῆς ἀπέβη ἡ μετανάστασις τῶν Σλαύων, Οὐννων, καὶ τουρκικῶν τῆς ἐρήμου λαῶν, καὶ τὸ κῦμα τοῦτο τῶν ἐθνῶν δὲν ἐστάθη ἀκίνητον, ἀλλὰ κυματούμενον ἐλυμαίνετο διὰ παντός τοῦ μεσαίωνα τὴν Ἀνατολήν. Ἐν τῷ κράτει τῶν Ῥωμαίων περιορισμένον ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἡμισείου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπὶ τῶν νήσων καὶ τῆς μεσημβρινῆς ἑλληνοτουρκικῆς χερσονήσου, ἐχρησίμευε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὡς προκύργιον τῆς Ἑὐρώπης κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ὀρδῶν τῆς Σαρματίας καὶ τῆς ἄνω Ἀσίας. Ἡ διατήρησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν πᾶσι τοῖς ἐπομένοις δεινοῖς κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας ἐμφανίζεται, ὡς ἡ τῆς Ῥώμης, ὡς ἱστορικὸς νόμος. Ἦν παρὰ τὸν Βόσπορον μεγαλόπολιν οὐδέποτε ἠδυνήθησαν οἱ Σλαῦοι νὰ ἐκπορθήσωσιν. Ἡ παρὰ τρεῖς θαλάσσας ἀπαράμιλλος αὐτῆς θέσις συνδεδεμένη πρὸς τὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων κληρονομηθεῖσαν τέχνην τῆς τεichoποιίας κατέστησεν αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνας τὸ ὄχυρον φρούριον, ἐξ ὧν ἡ ἱστορία γινώσκει. Ἐν τῇ τριπλῇ ζώνῃ τῶν ἀξιοθαυμάστων τειχῶν αὐτῆς, ἅτινα καὶ αὐτὰ τῆς Ἱερουσαλῆμ καὶ Ῥώμης ἐπεσκίαζον, ἠλπίζεν ἡ ὑπερήφανος αὐτοκρατορία ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ καταλυθῇ. Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἑλληνικοῦ πυρός, ἡ τέχνη τῶν

Ἑλλήνων μηχανικῶν, ὁ ἐντελής καὶ συγκεκριμένους στρατός, ἡ ἰσχυρὰ θέλησις καὶ σύνεσις τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ αὐτοκρατόρων, τέλος ἡ συντηρητικὴ ἔκφρασις τοῦ ἀνατολικορωμαϊκοῦ κράτους ἔσωσαν τὸ Βυζάντιον ἐκ πολλῶν κινδύνων, ἐνῶ τὰ Ἰουστινιάνεια χαρακτηριστικά οὔτε ἐν Θεοδοπίαις οὔτε ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκωλύσωσιν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τοὺς βαρβάρους.

Ἡ κατὰ μικρὸν μετανάστασις τῶν Σλαυικῶν φύλων εἰς τὰς χώρας τῶν Βαλκανίων εἶνε ἀρχαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' ὅσον αὕτη ἤρξατο ἤδη τελευτῶντος τοῦ τρίτου αἰῶνος, καθ' ὃν οἱ Ῥωμαῖοι κατέλιπον τὴν Δακίαν. Ἐγένετο δὲ αὕτη παμπληθὴς καὶ ἐπιφοβὸς, ἀφοῦ μετὰ τῆς τελευτῆς τοῦ κράτους τῶν Ὀστογόθων ἐν Παιωνίᾳ καὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ λαοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Θεοδοσίχον εἰς Ἰταλίαν ἤρξατο καταπίπτον τὸ παρὰ τὸν Δούναβιν ἐπιτελιγισμα ἐκεῖνο, ὅπερ εἶχε κωλύσει τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σλαύων ἀπὸ τοῦ Ἰα- νάιδος.

Ἀπὸ τοῦ 493 εἰσέβαλον οὗτοι εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραδουνάβιον χώραν. Οἱ Ἄντοι διέβησαν τὸν Λίμον κατὰ τὸ ἔτος 527 καὶ εἰσέβαλον τὸ πρῶτον περὶ τὸ 540 εἰς Ἑλλάδα. Μόνον δὲ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Ἰσθμοῦ περιώρισαν ὀλίγον τὰς ἀρκαγὰς των. Κατὰ τὸν 6 αἰῶνα ἐξε- χύθη ἐκ τῆς Σκυθίας ἀπὸ τοῦ Δνειπέρου καὶ τῆς Μαιώτιδος καὶ ἐκ τῶν ἐνδον τῆς Σαρματίας ἀνεξάντλητον ρεῦμα λαῶν εἰς Ἰλλυρίαν, Σλαβίνοι, Ἄντοι καὶ Βούλγαροι ἐξήπλωθησαν ἐπὶ τὰς ἐπαρχίας τῆς Μοισίας, Θράκης καὶ Ἠπείρου, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 554 ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην. Ἡ μεγάλη καὶ πλουσία αὕτη πόλις, ἡ δευτέρα Κωνσταντινούπολις τῆς βορ. Ἑλλάδος, ἡμύνατο νικηφόρος, ὡς οἱ ἄστοι ἄλλων ἰσχυρῶν μερῶν, οἷον τῆς Ἐπιδαμνου, Ἀδριανουπόλεως, Σοφίας, Κορίνθου καὶ Πατρῶν. Δι' στρατιωτικὰ φάλαγγες τῆς Δουνάβειος καὶ Σάβου ἀνθίσταντο ἐν τούτοις ἀσθενέστερον, ἀφ' ὅτου οἱ Ἄβαροι, οἱ ἀνάδοχοι τῶν Οὐννων, κατὰ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱδρύσαν ἐν Παννονίᾳ βαρβαρικὸν κράτος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ κράτους τῶν Γεπιδῶν. Τοῦτο δὲ κατέστη αὐτοῖς δυνατὸν, ἐπειδὴ οἱ Λογγοβάρδοι, τὸ τελευταῖον στίφος τῆς μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν, ἐκ τῆς χώρας ταύτης ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, καὶ οὕτω παρεχώρησαν θέσιν τοῖς Σλαβικοῖς καὶ Τουρκικοῖς φύλοις. Ἀπὸ τῆς Παννονίας οἱ Ἄβαροι ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Βαϊανὸν ἀδιαλείπτους ἐποιοῦν εἰσβολὰς εἰς τὴν κάτω Μοισίαν.

Μέγας στρατός ἐκ Σλαύων φαίνεται ἐξορμήσας ἀπὸ τῆς Θράκης περὶ τὸ 578, ὅτε ὁ εὐγενὴς Ἰβήριος, Ἕλληνας, ἦτο κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος Καῖσαρ καὶ συμβασιλεὺς Ἰουστινιανοῦ τοῦ βου καὶ ἐκβιασάμενος τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἀφ' ὧν οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ἔτι κατὰ τὸ ἔτος 558 εἶχον ἀποκρούσαι τὴν ἐπίθεσιν τῶν Οὐννικῶν Ὀρδῶν¹. Ὁ Ἰβήριος ἕνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου κωλυθεὶς νὰ προστατεύσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἐπεζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Χάνου τῶν Ἀβάρων Βαϊνοῦ, ὅστις ἐπέπεσεν εἰς τὴν ἔδραν τῶν Σλαύων, καὶ τοῦτο φαίνεται ἀναγκάσαν εἰς ὑποχώρησιν καὶ τὰς ἠρδὰς ἐκεῖνας ἐκ τῆς θρωθείσης Ἑλλάδος. Ἄν αἱ τότε διεσκορπισμέναι ἀποικίαι αὐτῶν ἔμειναν ἐν Ἑλλάδι, εἶνε καθ' ὄλοκληρίαν ἀβέβαιον καὶ ὀλίγον πιθανόν¹.

Ὁ Χάν τῶν Ἀβάρων μόνον ἐν παρόδῳ διέκειτο φιλίως πρὸς τὸ Βυζαντινικὸν κράτος, ὅσάκις ἔπρεπε νὰ κολάσῃ σλαυικὰ φύλα, ἅτινα εἰς αὐτὸν ἐτόλμων νὰ ἀρνηθῶσι τὴν ὑποταγὴν καὶ φόρους. Ὁ Βαϊανὸς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἐπανεὶλημμένως ἔφερον ἐγγὺς τοῦ ὀλέθρου. Ἐνῶ δὲ οὕτως κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυριτίου (582—602) ἐμάχετο περὶ τῆς κατοχῆς τῆς περὶ τὸν Σάβον καὶ Δούναβιν γραμμῆς, τῆς Θράκης καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Προποντίδος, ἐφόρμησαν τῆ ἐπιπέσει αὐτοῦ εἰς Ἑλλάδα Σλαβικαὶ στρατιαὶ ἀναμιξ μετ' Ἀβάρων. Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ συμπεριέλαβον ἐν τοῖς Ἀβάροις τὰ διάφορα Σλαυικὰ φύλα, ἅτινα κατέλαβον τὰς χώρας πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Δουνάβειος. Ὁ Βαϊανὸς παρῶρμησε τοὺς ἐν τοῖς ἀπωτάτοις μέρεσι τῆς μεταγενεστέρως Ρωσσίας Σλαύους νὰ ἐπιπέσωσιν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Ὄθεν μεταξὺ τοῦ 588 καὶ 591 ἔτους, ἐνῶ ὁ Μαυρίτιος ἐμάχετο πρὸς Πέρσας, ἐξεχύθη φρικωδῶς δηοῦν Ἀβαρο-σλαυικῶν λαῶν κύμα ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Ὁ Εὐάγριος ἐξ Ἰπιφανείας τῆς Κοίλης Συρίας σύγχρονος τῶν φοβερῶν τούτων συμβεβηκότων, ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς του

¹ Μενανδρ. Ἱστορ. σ. 327. 100,000 Σλαῦοι συλλέγονται ἐν Θράκῃ, δηοῦσι ταύτην «καὶ τὰ ἄλλα πολλά» σελ. 407. Κερατίζομένης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σκλαβηγῶν. Ἰωαν. ἐφ. VI, κεφ. 30 ἐπ.

¹ Ζήνκοισου πιστεύει, ὅτι αἱ πρῶται σλαβικαὶ ἀποικίσεις καθόλου κατάγονται ἐξ ἐκεῖνης τῆς ἐποχῆς. Ὁ Παριζὶ δὲν παραδέχεται τοῦτο. Ὁ Παλιμεράμπερ 1,171 χρονολογεῖ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης τὴν ἐναρξιν τῆς ἐξαφανίσεως καὶ ἐθνογραφικῆς μεταστάσεως τῆς Ἑλλάδος.

ιστορίας αναγράφει ὅτι οἱ Ἄβαροι ἐξεπόρθησαν καὶ ἐδήωσαν τὴν Σιγγιδόνα, Ἄγχιαλον πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλας πόλεις¹. Τὸ συγγέειν πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα πρὸς τινα μέρη διήγειρε δικαίαν ἀμφιβολίαν, ἢ περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ ιστορικοῦ, ἢ περὶ τῆς γεωγραφικῆς ἐκτάσεως τῆς εἰλημμένης ἐννοίας «Ἑλλάς». Ὅθεν τὰς κατακτήσεις τοῦ Βαϊανοῦ περιορίζουσιν ἐπὶ τῆς Δαρδανίας, Μοισίας, Θεσσαλίας καὶ Θράκης².

Οἱ ὑπέρμαχοι τῆς εἰσβολῆς τῶν Σλαύων εἰς Ἑλλάδα περὶ τὸ 588 ἢ 589—καὶ τοῦτο ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων ἔχει σημασίαν—ἐζήτησαν νὰ στηρίξωσι τὴν γνώμην των διὰ τινος σπουδαίου ἐγγράφου ἀνήκοντος τῷ 11ῳ αἰῶνι. Κατὰ τὸ ἔτος 1081 δὴλον ὅτι ὁ Βυζαντινὸς πατριάρχης Νικόλαος 2ος ἐξέδωκε συνοδικὸν τι γράμμα πρὸς Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν, ἐνῷ ἔλεγεν, ὅτι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου 1ου (802=811), τῆ ἐπισκοπῇ Πατρῶν ἐχορηγήθησαν μητροπολιτικὰ δικαιώματα ἐπὶ ἄλλων ἐπισκοπῶν, ἐπειδὴ ἡ πόλις ἐκείνη διὰ τῆς θαυματουργοῦ βοήθειας τοῦ προστάτου αὐτῆς Ἀνδρέου ἀπέκρουσε νικηφόρως τοὺς Ἀβάρους. Ἄλλ' οὗτοι ἐπὶ 218 ἔτη κατέσχον τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸσον ἐντελῶς εἶχον ἀποχωρήσει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντειακοῦ κράτους, ὥστε οὐδεὶς Ῥωμαῖος νὰ δύναται ἐκεῖ νὰ θέσῃ τὸν πόδα του³.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιορκία τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν ὑπὸ τῶν Σλαύων ἢ Ἀβάρων ἐγένετο τῷ ἔτει 807, ἡ διάρκεια τῶν 218 ἐτῶν τῆς κυριαρχίας τῶν Σλαύων ἐν Πελοποννήσῳ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 589, ἐνῷ θετέα ἡ μεγάλη τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὴ. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου ἧτις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος ἐγράφη, περιέχει οὐχ ἥττον πολλὰς ἀνακριθείας, διότι, ὅτι κατὰ τὴν χρονικὴν ἐκείνην περίοδον οὐδεὶς Βυζαντινὸς ἐπάτησε τὴν Πελοπόννησον, ἐξελέγχεται διὰ τῶν πραγμάτων. Οἱ βάρβαροι οὐδέποτε κατέσχον τὴν Κόρινθον, τὰς Πάτρας, Ναύπλιον καὶ Ἄργος, Χαλκίδα, Θήβας καὶ Ἀθήνας. Πάν-

¹ Ἱστορ. Ἑκκλ. VI, 10 . . . καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν.

² Zinkeison σ. 697 ἐπικαλεῖται δικαίως ὅτι οὔτε ὁ Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκατεύς, οὔτε Θεοφάνης, οὔτε ὁ Κεδρηνὸς καὶ Ζωνναρῆς γινώσκουσι τι περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων εἰς Ἑλλάδα πρὸ τοῦ 591. Τὸ αὐτὸ ἀποκρούει καὶ Παπαρρηγόπουλος ἐν τῇ κατὰ Φαλμεράυερ συγγράμματι του «Περὶ τῆς ἐποικίσεως Σλαβικῶν τινων φύλων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀθην. 1843. Πρὸς τοῦτο ἡ ἔρμηνεία τοῦ Χοπφίου Ἱστορ. Ἑλλ. 1, 103.

³ Jolis. Leunclavii Jur. Graeco-rom 1, 278.

τοτε ἐπεκράτει ἐκεῖ ἡ Βυζαντειακὴ κυβέρνησις καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος¹.

Ὅσοι δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, αἱ τύχαι αὐτῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καλύπτονται ὑπὸ τὸσον ἀδικοπεράστου σκοτούς, ὥστε νὰ λεχθῇ ἡ τερατώδης γνώμη καὶ νὰ πιστευθῇ ὅτι αὕτη ἀπὸ τοῦ 6 μέχρι τοῦ 10 αἰῶνος ὑπῆρξεν ἀκατοίκητος τις καὶ ἀγρία ἐρημία, καὶ ὅτι τέλος ὑπὸ τῶν βαρβάρων διὰ πυρὸς κατεστράφη². Δι' ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεώς της καὶ ἐν τοῖς σκοτεινοτάτοις χρόνοις σαφέσταται παρεσχέθησαν, ἀλλὰ τί δύναται ἐπιτυχέστερον νὰ δείξῃ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τοῦ κόσμου, ἢ τὸ γεγονός, ὅτι ὑπῆρξεν μάλιστα ἀνάγκη τοιούτων ἀποδείξεων, μόνον ὅπως ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἐνδοξοτάτη πόλις τῆς ἱστορικῆς γῆς καθόλου ἔτι διεσώθη; Τὸ ρεῦμα τῆς ἱστορικῆς γνώσεως περὶ Ἀθηναίων ἐπὶ μακρὸν στηρεῖται, ἢ ρεῖ μόνον τὸσον φειδωλῶς, ὡς τὸ ὕδωρ τοῦ Ἰλισσοῦ ἐν τῷ βραχύνει αὐτοῦ ὄχετῳ. Ἀπὸ τοῦ Δεξιππου ἢ οὐδεὶς Ἀθηναῖος καὶ ἄλλην εὐρίσκετο, ὅστις ἤθελε νομίσει ἄξιον τοῦ κόπου, νὰ καταλίπη τοῖς μεταγενεστέροις εἰδῆσιν τινα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Περικλέους ἢ τοιαῦται χρονολογικαὶ σημειώσεις δὲν ἔχουσι περιέλθει μέχρις ἡμῶν. Κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους εἶνε καθόλου ἡ Βυζαντειακὴ ἱστοριογραφία λίαν πενιχρὰ καὶ ἀτελής. Αὐτὴ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων μετέπεσεν εἰς ἄσημόν τι χωρίον, εἰς γωνίαν τινὰ τῆς Ἑλλάδος, πόρρω ἀπέχουσα τῆς Θορυβώδους παλαιστρας τῶν παρὰ

¹ Ὁ Φαλμεράυερ δισχυρίσθη, ὅτι οἱ Ἀβαρο-σλαῦοι ἀπὸ τοῦ 588 ἐξαφάνισαν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεκαλέσθη τὸ συνοδικὸν γράμμα. Τὴν γνώμην του διεφιλόνικησεν ὁ Ζίνκεισον (σ. 702)· οὗτος δὲν ἐτόλμησεν μὲν νὰ ἀρνηθῇ πᾶσαν ἀξιοπιστίαν εἰς τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ἐμετρίασε τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν ἀρνηθεὶς τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ ἔτος 89. Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη προῆλθεν ἀπὸ τοῦ Ἰωαγγίου. Πορφ. 1, 105· ἀμφιβάλλει περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ συνοδικοῦ γράμματος. Ἡ γνώμη του, ὅτι οἱ Σλαῦοι μόνον ἀπὸ τοῦ 750 μέχρι τοῦ 807 κατέσχον τὴν Ἑλλάδα, ἀποκρούεται ὑπὸ τοῦ Gutschmidt (Literar Centr. blatt. 1868 σ. 641 ἐπ.), ἐπειδὴ οὗτοι περὶ τὸ 623 εἰσέλασαν εἰς Κρήτην καὶ τὰς λοιπὰς νήσους.

² Ἡ φοβερὰ τῆς φαντασίας εἰκὼν, ἣν ἐποίησεν ὁ πολλοῦ ἄξιος Φαλμεράυερ ἐξαπατηθεὶς ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τῆς ἐν Ἀθήναις μονῆς τῶν Ἀναργύρων, νεωτέρου συγγράμματός ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἀνθίμου περὶ τῆς πόλεως, (συντετ. μετὰ τὸ 1806) κατεστράφη ὑπὸ Βουσι (Archivol. u. Bibliothek v. Samml. σ. 113) ὑπὸ Παπαρρηγοπούλου, ὑπὸ Πιττάκη (ἀρχ. ἐφ. 1853 σ. 940) τέλος ὑπὸ Πορφ. Περὶ τῶν χρονικῶν τούτων νεωστὶ ἴδ. Δημ. Καμπούρογλου α' τεύχος τῆς Τουρκοκρατίας του (Ἱστορ. Ἀθ.) Ἀθην. 1880.

τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Βόσπορον μαχῶν τῶν ἔθνῶν. Μόνον τὸ ἔξοχον αὐτῆς ὄνομα, αἱ μεγάλα αὐτῆς ἀναμνήσεις, τὰ λαμπρὰ αὐτῆς μνημεῖα θὰ ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν ἔτι ἀξιῶν τινῶν εἰς τὴν αἴσθησιν μεμορφωμένων ἀνθρώπων, ἂν ἐν τῇ μνήμῃ βαρβάρου ἐποχῆς μὴ εἶχεν ἀποσθεσθῆ ἢ τούλάχιστον ἀπροσκοτισθῆ ἢ συνειδησις τῆς σημασίας τῶν μνημείων ἐκείνων.

Τοῖς Βυζαντινοῖς ιστοριογράφοις μόνον σπανίως παραίχεν ἀφορμὴν ἢ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ὅπως καὶ μόνον ἐπιπολαίως περὶ αὐτῆς ποιῶνται λόγον, καὶ τοῦτο συνέβαινε καθόλου καὶ περὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες ἀδιαλείπτως ἠγωνίζοντο νὰ ἀποκρούσιν ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀβάρους καὶ Βουλγάρους, Σλαῦνους, Οὐννους καὶ Σαρακηνοὺς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον οὐ μόνον ἡ Μακεδονία ἦτο χώρα Σλαύων, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἔσχον βαρβαρικῶν σιφῶν ἐπιδρομὰς καὶ ἐν μέρει κατακλήθησαν ὑπὸ τούτων, αἱ ἔσχαται αὐταὶ ἐπαρχίαι ἐθεωροῦντο σχεδὸν ὡς μέλη ἀπολεσθέντα ἀπο τοῦ σώματος τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ ἀνιστόρητος ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τοῦ 7 αἰῶνος, ὥστε τὰ ὀνόματα ἱστορικῶν πόλεων, ὡς Ραβέννα, Βενεβέντον, Κάπουα, Γάρας, Βάρρη καὶ Συρακοῦς συχνότερον μνημονεύοντι ὑπὸ τῶν χρονογράφων τοῦ κράτους, ἢ ἡ Κόρινθος, αἱ Θήβαι, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναί, Πλὴν ἀλλ' ὅμως οὔτε εἰς τῶν ιστοριογράφων τούτων λόγον ἐποιήσατο περὶ κατακτῆσεως ἢ ἐρημώσεως τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ ξένων λαῶν, διότι τοιοῦτο βεβαίως συμβεβηκὸς ἦθελε κάπου σημειωθῆ. Ὅθεν ὁ λόγος πρὸ πάντων δύνανται μὲν νὰ ἦνε περὶ ὀλιγοχρονίων ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων εἰς Ἀττικὴν, οὐδέποτε ἔμως περὶ ὑποταγῆς καὶ κατοχῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων¹.

2. Κατὰ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα ἐκ διασπαρμένων εἰδήσεων φαίνεται ἀκτὶς τις φωτὸς περὶ Ἀθηναίων ἀποδεικνύον τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐξόχου πόλεως καὶ τοῦ λαοῦ τῆς. Ἔσχε δὲ μάλιστα τὴν τιμὴν νὰ δεχθῆ τὴν ἐπίσκεψιν Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος.

Τὸν ἔγγονον τοῦ Ἰρακλείου, τὸν διὰ τοῦ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ ἐστιγματισμένον Κώνσταντα 2ον, ὅστις πρὸς τοὺς Ἀραβίας πολεμῶν ἀπώ-

¹ Καλῶς πάνυ εἶπεν περὶ Ἀθηναίων ὁ παλαιὸς Μεσώρσιος (de fortuna Athenarum σ. 109) ab hoc tempore (Justiniani) annis circiter septingentis, seu doliquum est historiae seu fortunae lassae quies, omnino non facere quicquam, nequo passae; certe nihil literarum monumentis consignatum invenitur.

λεσε τῷ 653 τὴν Κύπρον καὶ Ῥόδον, δὲν παρεκίνησαν τότεν ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ συνειδότης ἢ τύψις, ὅσον πολιτικὸς σκοπὸς εἰς τὸ νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Δύσιν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιβὰς πολεμικοῦ στόλου, ἵνα κατὰ πρῶτον μὲν πλεύσῃ εἰς Σικελίαν, εἶτα δὲ ἀποδιώξῃ τοὺς Λογγοβάρδους ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, προσωρμίσθη ἐν Πειραιεῖ τὸν χειμῶνα τοῦ 662, καὶ μέχρι τοῦ ἔαρος ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις¹. Ἐκτὸς Ζήνωνος τοῦ Ἰσαυρικοῦ, ὅστις τῷ 486 ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον καὶ ἐντεῦθεν καὶ εἰς Ἀθήνας, οὐδεὶς Αὐτοκράτωρ πλέον ἐπεσκέφθη τὴν παρημελημένην Ἑλλάδα. Ἐνεκα δὲ τούτου τὸ ἐνταῦθα ταξίδιον Κώνσταντος τοῦ 2ου ὑπῆρξεν ἱστορικὸν γεγονός. Ἐὰ δὲ αἷτια, ἀτινα παρώρμησαν αὐτὸν νὰ διατρέψῃ πλείονα χρόνον ἐν Ἀθήναις, δύνανται μόνον ἐν τούτῳ ν' ἀναζητηθῶσιν, ὅτι ὁ τόπος οὗτος παρεῖχεν αὐτῷ τὸν καταλληλότατον πρὸς τὴν πορείαν του σταθμόν, ἐνθα ἠδύνατο νὰ διαχειμάσῃ. Ἀλλ' ὁ Πειραιεύς, ὅστις ἐδέξατο τὸν στόλον του, πρέπει νὰ ἐχρησίμευεν κατ' ἐκείνον ἔτι τὸν χρόνον ὡς ὁ ἀσφαλέστερος πολεμικὸς λιμὴν.

Ἐπειδὴ δὲ Κώνστας ὁ 2ος βραδύτερον ἤρπασε τὰ λείψανα ἀρχαίων ἐκ χαλκοῦ τεχνουργημάτων ἐν Ἰώμῃ, καὶ αὐτὰ τὰ ἐλάσματα τῆς στέγης τοῦ Πανθέου, δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις ἀφῆρεσε τοιοῦτους θησαυρούς. Ἐνταῦθα πιθανῶς τούτων πλείω ἔτι λείψανα εὐρίσκοντο, ἢ ἐν τῇ ὑπὸ βαρβάρων καὶ τῶν Ἰωμαίων αὐτῶν ἀδιαλείπτως ἀρπαζομένη αὐτοκρατορικῇ πόλει τῆς Δύσεως. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι εἶχον κοσμήσει τὴν πόλιν των διαφιλῶς διὰ χαλκῶν εἰκόνων καὶ αὐταὶ ἀνῆκον ἐν τοῖς πολυτιμοτάτοις ἔργοις τῆς τέχνης. Ἀλλὰ τὸ ἀρπακτικὸν τῶν Βυζαντινῶν, ἢ ἐχθρικὴ στάσις τῶν χριστιανῶν ἱερέων καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν πολιτῶν θὰ εἶχον ἀφαιρέσει πολλὰ ἐκ τῶν θησαυρῶν τούτων κατὰ τοὺς δύο τελευταίους πρὸ τοῦ Κώνσταντος αἰῶνας. Ὅθεν ἀμφιβάλλεται ἂν οἱ ἐπίτροποι τοῦ Αὐτοκράτορος εὔρον ἔτι ἄξια λόγου ἀντικείμενα τῆς αἰσχροκερδείας. Ὡς δ' ὁ ἐκ χαλκοῦ κολασ-

¹ Οἱ ἐκ τῶν φαντασιοσκοπιῶν τοῦ Φαλμεράυερ καταπλαγέντες σωτῆρες τῆς πόλεως περιῆλθον λυχνίαν ἐν τῇ χειρὶ κρατοῦντες, ὅπως ἀναζητήσωσι ταύτην, εὔρον δὲ καὶ ἔχνη τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐν πομπῶδει τίνι χωρίῳ τοῦ Θεοφυλάκτου (VII, 12, ἐνθα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐτοκράτορος Μαυρικίου (602) οἱ Ἕλληνες καλοῦνται νὰ πενήθωσιν: Αἱ Ἀθηναί ἄς σιγήσωσιν ἀποκειράσθησαν τὸ λευκὸν Ἀθῆναι τριβώνιον).

² J. Diae. Chron. Venet. Mon. Germ. IX, 8. Paul. Diae. de Gestis Langob. V. u. 6. Anast. Vit. pont. 141. (Muratori III.)

σός τῆς Παλλάδος ἐξηφανίσθη ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, οὕτω ἔλειπον ἐκεῖ πολλά ἄλλα αὐτῆς χαλκᾶ ὁμοιώματα. Δυσκόλως θὰ διετηροῦντο ἔτι ἐντελῶς οἱ τεχνιώτατα εἰργασμένοι τρίποδες ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς ὁδοῦ τῶν Τριπόδων, δυσκόλως θὰ ἐσώζοντο ἔτι ὁ χαλκοῦς Ζεὺς ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ὀλυμπίου, τὰ ἀγάλματα τοῦ Ἀρριοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, ὁ Ἑρμῆς, Σόλων, Πίνδαρος, Πτολεμαῖος, οἱ τραγικοὶ καὶ τόσα ἄλλα χαλκᾶ τέχνης ἔργα ἐν τῇ κάτω πόλει.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντος ἐν Ἀθήναις θέλγει τὴν φαντασίαν ἡμῶν οὐχ' ἦττον, ἢ ἡ μεταγενεστέρα αὐτοῦ εἰς Ρώμην ἐπίσκεψις. Τί ὑπελείπετο τότε τῶν μνημείων καὶ τῶν τῆς τέχνης ἔργων ἄτινα ὁ Ἰμέριος καὶ Συνέσιος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν εἰδῶν; Ὅποια ἦτο ἡ ὄψις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ νεωστὶ ὀχυρωθείσης Ἀκροπόλεως, ὅτε ὁ Ἕλληνας Αὐτοκράτωρ μετὰ τῶν αὐλικῶν καὶ σωματοφυλάκων του ἐπ' αὐτῆς ἀνέβη, ὅπως μετα δουλικῶν τιμῶν ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου καὶ τοῦ κλήρου τῶν Ἀθηναίων δεξιωθεὶς προσευχῆθῃ εἰς τὴν ἐν τῇ Παρθενῶνι Παναγίαν τὴν Ἀθηναϊώτισσαν; Ποῖον ἀνάκτορον κατόκησεν; Ἦτο τοῦτο τὸ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκροπόλει οἶκημα τοῦ πυργοφύλακος ἢ τὸ τοῦ Ἐπισκόπου; Τοῦτο οὐδαμῶς ἡμῖν εἶνε γνωστόν· διότι οὐδὲν ὄνομα Ἀθηναίων, οὐδεμία ἐγχώριος ἀρχή, καὶ οὐδὲν τῆς πόλεως μνημεῖον μνημονεύεται κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, καὶ ἐν συντόμῳ οὐδὲν ὑπὸ αὐτῶν ἀγγέλλεται, ἢ ἀπλῶς τὸ γεγονός τῆς ἐν Ἀθήναις παρουσίας τοῦ Αὐτοκράτορος. Πλείονας λεπτομερείας γινώσκομεν περὶ τῆς ἐπισκέψεως, ἣν ἐποίησεν ὁ αὐτὸς Κωνσταντὸς μετὰ ἑξ μῆνας εἰς Ρώμην, διότι τούτου μνημῆν ποιοῦνται τὸ Παπικὸν βιβλίον καὶ ὁ Παῦλος Διάκονος.

Αἱ τότε Ἀθῆναι διετήρησαν καθόλου καὶ ἐν μέρει τὸν ἀρχαῖον χαρακτῆρα. Μεταξὺ πασῶν τῶν περιφῆμων πόλεων τῆς ἀρχαιότητος οὐδεμίας ἐφείσθησαν μᾶλλον ταύτης αἰ τῆς φύσεως μεταβολαὶ καὶ ἡ ἱστορία. Ὁ χρόνος παρῆλθεν δι' αὐτὴν ἄνευ μεγάλων μεταβολῶν τῆς τέχνης καὶ ἂν ἡ στείρωσις τῶν τοῦ ζῆν πηγῶν ἐμείωσε τὸν λαόν της οὐχ' ἦττον ὅμως τὰ ἰσχυρὰ ἐκ λίθων οἰκοδομήματα ἐπέζησαν τῶν αἰώνων. Ναοὶ καὶ γυμνάσια ἴσταντο ἔτι, καίπερ ἐγκαταλελειμμένα, καὶ τῆδε κακεῖσε, ὡς ἐρείπια καὶ ἀνδριάντες καὶ ἐπιγραφαί, ἀνεκάλουν ἔτι εἰς τὸν Ἀθηναῖον, διερχόμενον διὰ τοῦ ἀνεκτιμήτου τούτου μουσείου τῶν παρελθόντων του χρόνων, ὀνόματα καὶ πράξεις τῶν μεγάλων προ-

γόνων, οὓς αὐτὸς ἐν μέρει εἶχεν ἤδη λησμονήσει, ὡς ὁ Ῥωμαῖος ἐλησμόνησε τοὺς ἑαυτοῦ.

Κατὰ τὸ ἔτος 662, πλέον αἰῶνος μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, οὐδεὶς φανερός τῆς εἰδωλολατρείας ὁπαδὸς ὑπῆρχε πλέον ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' οὐχ' ἦττον δυνάμεθα ἐκεῖ ἔτι νὰ ἀναζητήσωμεν κεκρυμμένους τῆδε κακεῖτε θιασώτας τοῦ νεοπλατωνικοῦ μυστικισμοῦ, οἵτινες παρὰ τοὺς κυλίνδρους τοῦ Πρόκλου καθήμενοι ἐπεσκόπουν τοὺς ἀρχαίους Ὀλυμπίους Θεούς. Ὁ πολὺς ἐκεῖνος τελευταῖος φιλόσοφος τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας, ὅστις τὴν εἰδωλολατρείαν διὰ ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τῶν μύθων καὶ δι' ἀσκητικῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν ἀρετὴν προσήγγισεν εἰς τὴν χριστιανικὴν ὀρησκείαν, ἐμείνεν ἀλησμόνητος καὶ πάντοτε ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Αἱ πλεῖσται αἰρέσεις, πρὸς ἃς αὐτὴ εἶχε νὰ πολεμήσῃ, ἀπέρρεον καθόλου ἐκ δύο οὐδέποτε καθ' ὁλοκληρίαν ἐκλιπουσῶν πηγῶν, τοῦ νεοπλατωνισμοῦ καὶ τοῦ Μανιχαϊσμοῦ. Ἦθελε δὲ εἶσθαι λίαν εὐχάριστον νὰ ἀνιχνεύσῃ τις τὴν κρυφίαν ὑπαρξίν τῆς εἰδωλολατρείας μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ νεοπλατωνικῇ διδασκαλίᾳ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας. Ἀλλ' ὅμως τοῦτο εἶνε τὸ δυσκολώτατον μόνις λυτὸν πρόβλημα τῇ ἐρευνητῇ ἐπὶ τοῦ κλάδου τῆς ὀρησκείας καὶ φιλοσοφίας.

Ἡ Ἰουζαντικὴ Ἐκκλησία, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρῶτον ἐκ τοῦ σφοδροῦ πρὸς τὸν Ἰσλαμισμόν ἀγῶνος ὡς μόνη κυρίαρχος ἐξελοῦσα, δὲν ἠδυνήθη ὅμως ἔτι νὰ ἐξελείψῃ πανταχοῦ τὰς χιλίων ἐτῶν ρίζας τῆς εἰδωλολατρικῆς τῶν Θεῶν πίστεως, καὶ διέκειτο ἔτι φανερά ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῆς Ἑλλάδος. Τοὺς μὲν ἔθνικοὺς καθόλου ἀπεκάλει διὰ τοῦ ἔθνικοῦ ὀνόματος «Ἑλληνας» τοὺς δὲ ἔθνικοὺς φιλοσόφους ἰδίᾳ «Ἀθηναίους». Εἰς τὴν πολεμίαν δὲ ταύτην σχέσιν φῶς ἐπιχέει ὁ περίφημος τῆς Θεοτόκου ἀκάθιστος Ὕμνος, ὃν ἐποίησεν ὁ Πατριάρχης Σέργιος, ὅτε ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰρακλείου ἀπεκρούσθη νικηφόρος ἡ φοβερὰ τῶν Ἀβάρων καὶ Περσῶν ἐπιδρομὴ τῇ θέρει τοῦ 626 ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (1) Ὕμνος οὗτος τῆς Παναγίας ἐκτὸς τῶν ἑλλων ἔχει οὕτω:

Χαῖρε φιλοσόφους ἀσώφους δεικνύουσι

Χαῖρε τεχνολόγους ἀλόγους ἐλέγχουσα

Χαῖρε τῶν Ἀθηναίων τὰς πλοκάς διασπῶσα,

Ἐπειδὴ δὲ ὁ εἰς τὴν Παναγίαν ὕμνος οὗτος, εἰς τῶν ὠραιωτάτων ἐν τῇ πλουσίᾳ ὕμνογραφίᾳ τῶν Βυζαντινῶν, εὔρεν ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴν εἰσύμπασαν τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντος καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Παρθενῶνος ὕμνει τὴν διάδοχον τῆς Παλλάδος, ἐπειδὴ αὕτη εἶχε διασχίσει τὰ θεῖα ἔργα τῆς μεγαλοφυΐας τῶν προγόνων τῆς ὡς ὑφ' ἑαυτοῦ ἐπαγωγῆς ἀπάτης τῶν δαιμόνων.

Ἐπρεπε νὰ παρέλθωσιν αἰῶνες, μέχρι οὗ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀξιώσῃ τιμῆς τοὺς μεγάλους φιλοσόφους καὶ ποιητὰς τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ νὰ λάβωσιν ὑποτελῆ θέσιν ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς Θεομητορίας. Οὕτω ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν Ἀθῶνι μονῆς τῶν Ἰβήρων βλέπομεν τὴν Παρθένον ἐντεθρονισμένην παρὰ τοὺς Ἀγγέλους, Προφήτας καὶ Ἀποστόλους, καὶ περιστοιχισμένην ὑπὸ Σόλωνος τοῦ Ἀθηναίου, Χείρωνος, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, ὑπὸ Σοφοκλέους, Θουκυδίδου καὶ Πλουτάρχου.¹ Ἦτο δὲ τοῦτο ὁμολογία πρὸς τὴν ἀφθίτον ἀξίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ μέγα βῆμα πρὸς τὴν ἀναγέννησιν ταύτης ἐν τῇ μορφώσει τοῦ χριστιανισμοῦ κόσμου.

Ὁ χριστιανισμὸς προσέθηκέ τινα νέα χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀθηναίων φυσιογνωμίαν, καθ' ὅσον ναοὺς μετέβαλεν εἰς ἐκκλησίας καὶ μεταξὺ τῶν μνημείων τῶν εἰδωλολατρῶν ἔστησε κορυφαῖα Βασιλικὰς μετὰ Βυζαντειακῶν θύλων. Ἀλλ' ὅμως οἱ χριστιανοὶ τῆς πόλεως χαρακτῆρες ἐφαίνοντο ἐν αὐτῇ οὐχὶ τύσον σπουδαῖοι ὡς ἐν Ρώμῃ. Ἐκεῖ αἱ μητροπόλεις τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ ἁγίου Παύλου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῇ Λατερίᾳ, τῆς παρθένου Μαρίας καὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι ἦσαν νέαι καὶ ἐν μέρει γιγάντια αἰκοδομητικὰ ἔργα τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἀλλ' ἡ τῶν Ἀθηναίων μητρόπολις ἦτο ὁ γιλιάδων ἐτῶν ἀρχαῖος ναὸς τῆς ἑθνικῆς τῆς πόλεως θεᾶς.

Κωνσταντὸς ὁ 2ος εὔρεν ἀναμφιβόλως ἤδη τὸν Παρθενῶνα ὡς ἐκκλησίαν διακεκοσμημένην, καὶ ἀφιερωμένην τῇ νέα πολιούχῳ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, τῇ Θεοτόκῳ. Ὅτι ἡ καθεδρικὴ ἐκκλησία τῶν Ἀθηναίων κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀφιερωμένη τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἢ μάλιστα τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ εἶνε ἀβάσιμον. Κατὰ τὸν 11ον πρῶτον αἰῶνα ἐπίστευον εἰς τὸ τε-

¹ W. Unger, Byzant. Kunst. (Abg. Euseb. von Euseb. u. Gruber. Separat-Ausgabe III, 7).

λευταῖον, ἀναμνησκόμενοι τοῦ βωμοῦ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ, περὶ οὗ ὠμίλησεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.¹

(Ἀκολουθεῖα)

ΠΟΙΚΙΛΑ

Ἐκ τῶν διαφόρων λαῶν, τοὺς ὁποίους οἱ Τούρκοι πρὸ τεσσάρων αἰῶνων ὑπεδούλωσαν, πρώτη μὲν ἀπετίναξε τὸν βάρβαρον ζυγὸν μοῖρὰ τις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, συγκλονίσασα ἐκ Θερμῶν τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν· μετ' αὐτὴν δὲ ἀλληλοδιαδόχως ἀπηλευθερώθησαν βαθμηδὸν οἱ Σέρβοι, οἱ Μολδοβλάχοι καὶ τελευταῖον οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τῶν Ρώσων. Μένουσι δὲ ὑποδεδουλωμένοι μέχρι τοῦ νῦν μόνον Ἑλληνικαὶ χῶραι, ἡ Ἰπείρος, μέρος τῆς Θεσσαλίας, ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Κρήτη καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πάντα τὰ παράλια ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ τῶν Ἰσθμῶν μέχρι τῆς Κύπρου.

Οἱ πνευματικοὶ καὶ ἔθνικοι καὶ ἠθικοὶ δεσμοὶ οἱ συνάπτοντες τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς πασῶν τούτων τῶν χωρῶν καὶ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος εἶναι ἰσχυρότεροι, ἀγνότεροι καὶ ἱερώτεροι, ἢ οἱ συνδέοντες τοὺς Γερμανοὺς τῶν διαφόρων γερμανικῶν χωρῶν. Κραταιότατος δὲ δεσμὸς εἶναι ἡ ὀρησκία, ἡ γλῶσσα καὶ αἱ ἱστορικαὶ παραδόσεις.

Τὸ βιβλίον πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἔχει τὴν αὐτὴν σχέσιν, ἣν τὸ ἔνδυμα πρὸς τὴν φυσικὴν θερμότητα τοῦ σώματος. Τὸ πυκνότερον ἔνδυμα δὲν δύναται νὰ θερμάνῃ τὸ ἔψυχον σῶμα· συγκρατεῖ ὅμως τὴν θερμότητα τοῦ ζῶντος σώματος καὶ δὲν ἀφίνει αὐτὴν νὰ διασκεδάζεται. Ὅμοιος τὸ καλὸν καὶ εὐμέθοδον βιβλίον βοηθεῖ τὴν συντήρησιν καὶ μονιμοποίησιν τῶν διὰ τῆς διδασκαλίας μεταδοθεισῶν γνώσεων.

¹ Ἐν ὀνόματι ἀγνώστου Θεοῦ. Wiener Anon. Abdruck παρὰ Wachsmuth. Stadt Athen σ. 739. Ἐπίσης Καβασιλ. ἐν ἐπιστολ. εἰς Κρούσιον (Turco-graecia) VII, 18). Δι' ἰσχυρίζοντο μάλιστα ὅτι ἀνέγνωσαν τὴν πρὸς τοῦτο ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος ὑπερὸ Σπριου Voyage en Grèce VII, 151 ἀπέδειξεν ἐσφαλμένην. Ἰδ. Michaelis, Parthenon. σ. 56. Τὴν γνώμην ὅτι ὁ Παρθενῶν ἦτο ἀφιερωμένος τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ παρεδέξατο ὁ Juleville ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ του, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποδείξῃ. Archiv d. miss. scient. V. 470.

Εἰς οὐδεμιᾶς χώρας τοὺς λογίους ἢ χώρα αὐτὴ παρέχει προχειρότερα καὶ οἰκειότερα θέματα ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ διατριβῶν παρ' ὅσα ἢ πατρὶς ἡμῶν εἰς τοὺς φιλεπιστήμονας. Διὸ καὶ οἱ φοιτηταὶ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου εἶναι εὐπρόητατοι κατὰ τοῦτο. συμβαίνει ὅμως εἰς αὐτοὺς τὸ τοῦ Ἰαντάλου πάθημα κατ' ἀντίστροφόν τινα τρόπον, φεύγουσι δὴλα δὴ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν προσκλινόντων καρπῶν καὶ τοῦ διαυγοῦς ὕδατος.

Τινές — μάλιστα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις — φοβοῦνται τὴν γραμματικὴν, ὡς τὰ ἀνόητα γύναια τὰ στοιχειά. Προσποιοῦνται δὲ τὸν τολμηρὸν φυσιοδίφην, νομίζοντες ὅτι εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὴν ἀγουρίδα εὐθὺς νὰ παραχθῇ ἡδὺς καὶ εὖοσμος οἶνος.

Ὅστις ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν συγγραφέων περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν λέξεων, ὁ τοιοῦτος ὁμοιάζει μὲ γαλῆν, ἣτις θὰ περιορίζετο εἰς θηρευτικὰς ἀσκήσεις μόνον μὲ τὴν οὐράν της ἢ μὲ κουρέλια.

Ὁ διδάσκαλος μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ μαθήματος βαθμολογεῖ τοὺς μαθητὰς του. Διδάσκων ὅμως ἄς συλλογίζεταί ὅτι καὶ οἱ μαθηταὶ βαθμολογοῦσιν αὐτὸν ἐν τῇ συνειδήσει των.

Ὅστις διδάσκει μόνον διὰ νὰ φωτίσῃ τοὺς μαθητὰς του ὁμοιάζει μὲ ἄνθρωπον, ὅστις ἐν καιρῇ ψυχρᾶς νυκτὸς ἀνάπτει κηρίον. Ὅστις ὅμως διδάσκει διὰ νὰ διαπλάσῃ τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν, οὗτος ὁμοιάζει μὲ τὸν ἀνάπτοντα ζωηρὰν πυρὰν φωτοβολοῦσαν καὶ θερμαίνουσαν.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ἘΝ Ἑλλάδι

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἡ Ἑλλάς ἔχει 36 γυμνάσια ἐν ταῖς ἐξῆς πόλεσι κατὰ Νομούς.

Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας.

Ἐν Ἀθήναις, τρία γυμνάσια, τὸ Βαρθάκειον καὶ τὸ πρακτικὸν Λύκειον. Ἐν Πειραιεῖ.

Διωλίας καὶ Ἀκαρναντίας.

Ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν Ἀγρινίῳ.

Ἀχαΐας καὶ Ἠλίδος.

Ἐν Πάτραις δύο, ἐν Πύργῳ, ἐν Λίγῳ καὶ ἐν Καλαβρυτοῖς.

Ἐν Ἀρκαδίᾳ.

Ἐν Τριπόλει καὶ ἐν Δημητσάνῃ.

Ἄρτης.

Ἐν Ἄρτῃ.

Ἄργολίδος καὶ Κορινθίας.

Ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν Κορίνθῳ.

Εὐβοίας.

Ἐν Χαλκίδι.

Ζακύνθου.

Ἐν Ζακύνθῳ.

Κερκύρας.

Ἐν Κερκύρα καὶ ἐν Λευκάδι.

Κεφαλληνίας.

Ἐν Ἀργοστολίῳ καὶ ἐν Ληξουρίῳ.

Κυκλάδων.

Ἐν Σύρῳ.

Δακωνίας.

Ἐν Σπάρτῃ.

Λαρίσσης.

Ἐν Λαρίσση καὶ ἐν Βόλῳ.

Μεσσηνίας.

Ἐν Καλάμαις, Φιλιατροῖς, Ἀνδριτσαίνῃ.

Τρικάλων.

Ἐν Τρικάλοις καὶ ἐν Καρδίτῃ.

Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος.

Ἐν Λαμίας καὶ ἐν Ἀμφίση.

Ἦτοι 45 ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, 14 ἐν Πελοποννήσῳ καὶ 7 ἐπὶ τῶν νήσων.

Διδάσκουσι δὲ ἐν ἅπασιν καθηγηταὶ 255.

Ἠλὴν τῶν δημοσίων τούτων ὑπάρχουσι περὶ τὰ 15 γυμνάσια ἰδιωτικά.

Ὁμολογουμένως ὁ πληθωρικός οὗτος ἀριθμὸς τῶν γυμνασίων εἶναι δυσανάλογος πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας καὶ πρὸς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῶν πολιτῶν, τὸ δὲ ποσὸν βλάπτει τὸ ποιόν.

Μετ' ἐκπλήξεως δὲ μεταξύ τοσούτων γυμνασίων ἔν μόνον πρακτικὸν Λύκειον βλέπει τις, οὐδεμίαν δὲ ἐμπορικὴν σχολήν.

Μαθηταὶ φοιτῶσιν εἰς τὰ 37 γυμνάσια περὶ τοὺς 5,500, ἤτοι ἀναλογουῖσιν 25 μαθηταὶ εἰς 10,000 κατοίκους.

Ἑλληνικὰ σχολεῖα ὑπάρχουσι κατ' ὄλον τὸ κράτος 296, εἰς τὰ ὅποια φοιτῶσι μαθηταὶ περὶ τὰς 18,100.

Δημοτικὰ δὲ σχολεῖα ὑπάρχουσι 2278, ἐν οἷς ἐκπαιδεύονται μαθηταὶ περὶ τὰς 100,000 ὧν τὸ πέμπτον εἶναι θήλει.

ΑΝΩΤΕΡΟΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕῖΟΝ

Ἡ Διεύθυνσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου Ἀσπασίας Σκορδέλη καὶ Σοφ. Σιμοπούλου ἀγγέλλει ὅτι ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς σχολικοῦ ἔτους θὰ προσέσῃ δύο νέας τάξεις, ὥστε τὸ Παρθεναγωγεῖον νὰ ἀποτελῇ πλήρες γυμνάσιον θηλέων.

Βεβαίως ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἔχει ἀνάγκην ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου πρὸς ἀρτιωτέραν μόρφωσιν τῶν Ἑλληνίδων.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟῦ ΣΥΛΛΟΓΟῦ

Α' ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τελουμένης τῆς ἐπιτελείου ἑορτῆς τοῦ Συλλόγου ἐγένετο κατὰ πρῶτον ὁ ἀγιασμὸς ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ἀκολούθως παρελθὼν ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Ἰβμ. Γαλάνης ἀνέγνω τὴν λογοδοσίαν αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ λήξαν συλλογικὸν ἔτος ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Κύριοι,

Τὸ διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ διδασκαλικοῦ Συλλόγου αἰτεῖται συγγνώμην παρὰ τῶν κ. ἐταίρων, διότι ἐφέτος παρὰ τὰ κακανομιζόμενα ποιεῖται τὴν λογοδοσίαν αὐτοῦ λίαν βραδέως. Ἀπρόοπτα συμβάντα, καὶ ἀλλὰ τινα παρεμπιπτόντα κωλύματα ἐπήνεγκον τὴν ἀναβολὴν ταύ-

την, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ προεδρεῖον καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου μέλη ἐλυπήθησαν σφόδρα.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ διδασκαλικὸς Σύλλογος συγκαλέσας τοὺς ἐταίρους εἰς γενικὴν συνελευσιν ὑπέβαλεν αὐτοῖς περὶ ἐκπαιδεύσεως ζητήματα πρὸς σύσκεψιν καὶ ἐπελήφθη μετὰ πολλοῦ ζήλου τῆς συζητήσεως τῶν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὑποβληθέντων εἰς τὴν Βουλὴν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων. Μετὰ χαρᾶς δὲ ἀναγγέλλωσήμερον, ὅτι οὐ μόνον ἡ φωνὴ τοῦ συλλόγου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἠκούσθη εὐμενῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ Βουλὴ ἀξιοπαίνως προσεκάλεσε τὸν διδασκαλικὸν Σύλλογον, ὥπως ἐνώπιον τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων ἐπιτροπείας ἐκφέρῃ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην. Ἡ ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ Συλλόγου ἐκλεγείσα ἐπιτροπεία μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας συσκεφθεῖσα περὶ τῶν νομοσχεδίων καὶ μετὰ σθένους ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν δικαίων τῶν διδασκάλων ὑπερμαχήσασα καὶ τὰ τριτὰ καὶ πλημελῆ ὑποδείξασα ἐδικαίωσε πληρέστατα τὴν ἐκλογὴν τοῦ Συλλόγου, τὸ δὲ διοικητικὸν συμβούλιον δι' ἐμοῦ ἐκφράζει σήμερον πλείστας αὐτοῦ τὰς εὐχαριστίας διὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀόκνους αὐτῶν ταύτας ὑπηρεσίας.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ διδασκαλικοῦ Συλλόγου ἐπισφραγίζει πληρέστατα, ὅτι ἐγὼ πολλάκις ἀπὸ τῆς ἑδρας ταύτης ἐνώπιον ὑμῶν διεκήρυξα, ὅτι ὁ διδασκαλικὸς σύλλογος ἐν ἡμονίᾳ καὶ συμπνοίᾳ ἐργαζόμενος ἠδύνατο πολλὰ νὰ ἐπιτελέσῃ καὶ πολλὰ νὰ βελτιώσῃ, ἅτινα ἡ κυβέρνησις ἕνεκα τῶν ἀλληλομαχουσῶν μερίδων ἀδυνατεῖ νὰ πράξῃ, ὁ δὲ διδασκαλικὸς κόσμος δὲν θὰ ὑπέκυπτεν εἰς τὰς πλεκτάνας τῶν φατριῶν οὔτε τὸ ἱερόν τοῦ διδασκάλου ἔργον θὰ καθίστατο παίγνιον τῆς ἰδιοτροπείας τοῦ ἐκάστοτε ἰσχύοντος πολιτευομένου. Φιλολογικὴ ἐπιστήμη εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἐν Ἑλλάδι, οὔτε διδάσκοντες ἄξιοι τοῦ ἔργου, εἰς ᾧ ἐκλήθησαν, ἂν μὴ τάχιστα ἐπέλθῃ ἡ βελτίωσις τῶν κακίως ἐχόντων. Ὅπου ἡ δικαιοσύνη παροράται, ἡ δὲ ἱκανότης οὐδαμῶς ἀνταμείβεται, ἐνθα πρὸς τὸν διδασκάλου δὲν λογιέται ἡ γνώσις καὶ ἠθικὴ, ἀλλ' ἡ παροχὴ ψήφων ὑπὲρ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτευομένου, ἐκεῖ ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας βαίνει κατὰ κρημνῶν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀποναρκουμένη οὐδὲν δύναται νὰ παραγαγάῃ ἀνθος, ἀλλὰ ὡς περ λυχνία σβέννυται διότι ἐλλείπει τὸ ζωपुरοῦν αὐτῆν ἔλαιον. Πόσα ἄρα καλὰ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἔθνους δὲν ἠθέλον προξενήσαι οἱ διδάσκαλοι, ἐν οὐχὶ εἰς φατρίας ἐμπλεκόμενοι, καὶ διὰ τῶν μέσων τούτων τὴν προαγωγὴν τῶν ἐπιζητούντων ἀλλὰ

περὶ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν ἀσχολούμενοι, καὶ τὴν ἱεράν αὐτῶν ἀποστολὴν ὑπ' ὄψει ἔχοντες ἤθελον συσκέπτεσθαι ἐκάστοτε περὶ τοῦ ἔργου τῶν γιγνόμενων οὕτω καὶ ἑαυτοῖς χρήσιμοι καὶ εἰς τὰς ἐκάστοτε Κυβερνήσεις ὠφελιμώτατοι σύμβουλοι διότι ἡ φωνὴ πάντων θὰ ἦτο τότε σεβαστή. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος ἡ διαρρύθμισις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος παντὸς ἔθνους, δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐξ ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου, ὅστις ἀπὸ τοῦ γραφείου του ἀποφασίζει περὶ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως ὁλοκλήρου λαοῦ, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶνε τὸ πόρισμα μακρᾶς καὶ περιεσκεμμένης συζητήσεως πάντων τῶν περὶ τοῦτο ἀσχολουμένων, πασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους, διότι ἡ τύχη ἔθνους τινός, εἶνε στενότατα συνδεδεμένη πρὸς τὴν τοιάνδε ἢ τοιάνδε μὴ μὲν τοῦ πνεύματος τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸ ἀτόμων. Καὶ ὅμως κατὰ δυστυχίαν ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ ἐτῶν ἐν τῇ κεντρικῇ διοικήσει ἐπεκράτησεν ἐγωϊστικὴ τις τάσις, ἣτις μεγίστην ἐπήνεγκεν ἀνωμαλίαν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς, καὶ ἐνῶ εἰς σύμπασαν τὴν Ἰουρώπην τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ κατέστησαν ζητήματα ζωτικά, διδασκαλικοὶ δὲ σύλλογοι καὶ δημοσιογραφικὸς τύπος συναμιλλῶνται συζητοῦντες περὶ τούτων, καρ' ἡμῖν τὸναντίον ἐπικρατεῖ ἄκρα σιγὴ καὶ μόνον ἀλλεπάλληλοι ὑπουργικαὶ ἐγκύκλιοι προσπαθοῦσι νὰ ἐμφυσήσωσι ζωὴν εἰς τὸ νεκρῶδες διδασκαλικὸν σῶμα. Οὐδεμίαν πλέον ἀμιλλαν, οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀμοιβήν, τὰ πάντα ἰσοπεδώθησαν ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ ἂν τις ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ τρικυμίᾳ ἐπιπλέῃ ἐπὶ τοῦ ἐξηγησιωμένου τούτου πελάγους, κινδυνεύει καὶ οὗτος νὰ καταποντισθῇ, διότι οὐδαμοῦ εὐρίσκει σωτηρίας ἀγκυραν, οὐδὲν σωσίβιον, οὐ ἔχόμενος νὰ σωθῇ.

Εἶνε λοιπὸν πρῶτιστον καὶ ἀπαραίτητον παντὸς διδασκάλου καθῆκον νὰ σκεφθῇ πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναχαιτισθῇ τὸ κακὸν τοῦτο, ὃ δὲ διδασκαλικὸς Σύλλογος ὀφείλει διὰ τῶν συζητήσεών του νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰ τρωτὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως μέρη, καὶ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Διότι ἂν μὴ ἐπέλθῃ ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ τῶν διδασκόντων ἀμοιβή, ἂν μὴ ἐξασφαλισθῇ διὰ τῆς μονιμότητος ὁ ἄρτος τοῦ διδασκάλου, καὶ ἡ θεία δικαιοσύνη δὲν ἴθύνῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὰ τῆς παιδείας περὶ οὐδενὸς ἄλλου δύναται νὰ γείνη ἐπὶ τοῦ παρόντος σκέψις, καθ' ὅσον πάντα τὰ ἄλλα ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα ἐξαρτῶνται ἐκ τούτου πρῶτίστως ὅπερ καὶ κατὰ ποιὸν θὰ μορφώσῃ τοὺς διδασκόντας, καὶ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀμιλλαν αὐτῶν θὰ

ἐξεγείρῃ, ὅπως καταστήσῃ αὐτοὺς ἀξίους παιδαγωγοὺς τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας.

Καὶ εἰς παντὸς μὲν ἔργου τὴν προκοπὴν συμβάλλεται τὸ πλεῖστον ὁ ἐνθουσιασμός, ἀλλ' εἰς τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου οὗτος πρῶτιστα πρέπει νὰ συμπαραρομαρτῇ, διότι ἄνευ αὐτοῦ οὔτε ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ζωὴν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ διδασκομένου πρὸς τὸν διδασκόμενον, οὔτε ὁ μαθητὴς θὰ λάβῃ ποτε ὑπὲρ τοῦ μαθήματος ἐνδιαφέρον. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός ὅσον καὶ εἶνε συμφυῆς τῇ διδασκαλίᾳ, μαραίνεται ὅμως, ὅταν ὑλικά καὶ ἠθικά στενοχωρῶνται περιβάλλωσι τοῦτον. Αἱ ὑλικά ἀνάγκαι ἀφαιροῦσι πᾶσαν αὐτοῦ ζωὴν ἰκμάδα, αἱ δὲ ἠθικά ταλαιπωροῦν τὸν ἀπογοητεύουσι, καὶ ἀφαιροῦσι πάντα αὐτοῦ τὸν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ ζῆλον.

Κύριοι,

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Συλλόγου βαίνει ὁσημέραι πλουτιζομένη διὰ τῶν δωρεῶν πολλῶν φιλομούσων, τὰ δὲ οἰκονομικά του καίτοι δὲν εἶνε ἀνθρώρα, δὲν δύναμαι ὅμως καὶ νὰ εἶπω ὅτι εἶνε καὶ δυσάρεστα. Καίτοι τὸ ὑπουργεῖον ἀπήλειψε τὴν ἐκ χιλίων δραχμῶν χορηγίαν του, Μοναὶ ὅμως τινες ἀξιεπαίνως πάνυ ἐξακολουθοῦσι παρέχουσαι συνδρομήν, ὃ δὲ δῆμος Ἀθηναίων ἐπὶ δύο ἡδὴ ἔτη προσῆλθεν γενναῖος τῷ συλλόγῳ ἀρωγός, ψηφισάμενος τὸ μὲν προπαραελθὸν ἔτος 670 δραχμάς δι' ἀγορὰν ἀντιτύπων τοῦ Πλάτωνος, τὸ δὲ παρελθὸν 1000, ἐφ' οἷς πλείστας τῶν κ. Δημάρχων καὶ τοῖς συμβούλοις αὐτοῦ τὰς χάριτας δημοσίᾳ νῦν ὁμολογοῦμεν.

Πρὸ δύο ἡδὴ ἐτῶν ὁ διδασκαλικὸς Σύλλογος θέλων νὰ φανῇ χρήσιμος καὶ εἰς τὸν λαὸν εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐκδώσῃ λαϊκὴν βιβλιοθήκην, κατὰ δὲ τὸ παρελθὸν ἔτος ποιούμενος ἐναρξίν ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων τῆς λογιωτάτης ταύτης τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἤρξατο ἐκδίδων κατὰ φυλλάδια τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰρηγοροβίου συγγραφείσαν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης, εὐελπὶς ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο θέλει ἐπακολουθήσει σειρά ἄλλων ὠφελίμων τῶν λαῶ βιβλίων.

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα περαινῶν τὴν βραχεῖαν ταύτην ἐκθεσίν μου θεωρῶ καθῆκόν μου νὰ ἐκφράσω δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸ διοικητικὸν συμβούλιον ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Δέρβον καὶ ταμίαν κ. Ραζῆν, ὅτινες μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἀόκνως οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ὑλικῆς τοῦ συλλόγου προαγωγῆς ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ἠθι-

κῆς αὐτοῦ ὑπολήψεως τὰ μάλιστα εἰργάσθησαν, διότι καὶ παρὰ τῇ δῆμῳ τὰ μάλιστα συνετέλεσαν πρὸς ἐπιψήφισιν χρηματικῆς χορηγίας καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων καὶ τῆς ἐπὶ τούτων ἐπιτροπείας μετέσχον καὶ ἐν τῷ τύπῳ ὑπὲρ τῆς εὐρυτέρας τῶν γνωμῶν τοῦ Διδ. Συλλόγου διαδόσεως φιλοτίμως πάνυ ἐνήργησαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ εἰδικὸς τοῦ Συλλόγου Γραμματεὺς καὶ σύμβουλος κ. Κανέλλης εἶνε ἄξιος εὐχαριστιῶν διὰ τὴν ἐνήμερον τοῦ Γραφείου ὑπηρεσίαν καὶ τὴν πρόθυμον αὐτοῦ σύμπραξιν ὑπὲρ πάσης τοῦ συλλόγου υποθέσεως.

Μετὰ τὸν κ. Πρόεδρον παρήλθεν ὁ Ταμίας τοῦ Συλλόγου κ. Παν. Γαζής καὶ ἀνέγνω τὴν λογοδοσίαν παρὶ τῆς διαχειρίσεως του κατὰ τὸ ἄρτι λήξαν συλλογικὸν ἔτος ἔχουσαν ὡς ἑξῆς.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΜΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΝ ἜΤΟΣ 1889 — 1890

Ἀξιότιμοι ἑταῖροι.

Πέμπτον ἤδη ἔτος συνεπληρώθη, ἀφ' οὗ διαχειρίζομαι τὰ τοῦ ταμείου τοῦ ἡμετέρου σωματείου, εὐχαρίστως δὲ παρέργομαι ὅπως δώσω ὑμῖν λόγον τῶν πεπραγμένων καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος.

Ἡ βραδύτης τῆς λογοδοσίας ἐφέτος προῆλθεν ἔνεκα σπουδαίων κωλυμάτων καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Γεν. Γραμματέως κ. Γ. Δέρβου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, εἶτα δὲ ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ εἰδικοῦ Γραμματέως καὶ ἐγὼ δὲ διετέλουν ἀπρησχολημένος διαρκῶς ἔνεκα λόγων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς μου. Πρὸς τούτοις δ' οὐ σμικρὰν βραδύτητα προῦξένησε καὶ ἡ μεταφορὰ τοῦ γραφείου εἰς τὰ πρόσθια δωμάτια καὶ ἡ ἔνεκα ταύτης ἐπελθοῦσα ἀταξία καὶ ἀνάμιξις τῶν βιβλίων ἧτις ἀπῆτησε χρόνον οὐ σμικρὸν.

Καὶ ἐφέτος ὡς καὶ πάντοτε κατέβαλλον πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως, κατὰ τὸ ἐφικτόν, ἀνακουφίσω τὰ τοῦ Συλλόγου οικονομικά, κατὰ πόσον δὲ τοῦτο κατωρθώθη θέλω δείξει εἰς ὑμᾶς παρακατιῶν.

Καὶ πρῶτον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐκτίθημι ὑμῖν τάδε:

Τὰ μὲν ἔξοδα ἐν πολλοῖς ἐφέτος ἠδυσήθησαν ἔνεκα ὕλως ἀπροόπτων δαπανῶν.

Καὶ τὰ μὲν τακτικὰ ἔξοδα ὑπερέβησαν τὸ ὑπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ ὀριζόμενον ποσὸν κατὰ 50 περίπου δραχμᾶς καὶ ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀλληλογραφίας ἐφέτος μετὰ τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν διὰ τὰς καθυστερουμένας συνδρομὰς αὐτῶν, καὶ ἔνεκα δαπανῶν γενομένων κατὰ τὰς ἐσπέρας, καθ' ἃς εἰργάζετο ἡ ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν Νομοσχεδίων ἐπιτροπή,

Τὰ δ' ἐκτακτὰ ἀνῆλθον εἰς 240 δραχμᾶς, καθόσον ἔνεκα τῶν ἐορτῶν τῶν γάμων τοῦ Διαδόχου, Ἰψηλοῦ τοῦ Συλλόγου Προστάτου, ἐδαπανήθησαν 126 δραχμᾶς διὰ καλλιτεχνικὸν συγχαρητήριο γράμμα ἐντὸς κομψοτάτης θήκης ἐγκεκλεισμένον, ἀνθοδέσμης κ.τ.λ. Ἐπίσης δ' ἠγοράσθη καὶ μεγάλη βιβλιοθήκη ἀντὶ ἐλαχίστης δαπάνης 25 δραχμῶν, εἰς ἃς προσθεταί καὶ ἕτεραι 35 δι' ἐπισκευὴν καὶ μεταφορὰν αὐτῆς. ἦτοι ἐν ὅλῳ 60 ἔθεν τὰ ἐκτακτὰ ἔξοδα ἐφέτος δὲν θὰ ὑπερέβαινον τὰς 60 δραχμᾶς, ἂν μὴ παρενέπιπτον αἱ ἀνωτέρω ὅπως ἀπρόοπτοι δαπάναι.

Ἐνεκα τῆς καταργήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς Παιδείας ὑπουργείου παρεχομένης τῇ Συλλόγῳ ἐπιχορηγήσεως εὐρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀπολύσωμεν τὸν χρησιμώτατον εἰδικὸν Γραμματέα, ἀναλαβόντος τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην τοῦ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου κ. Ἑμμ. Κανέλλη, ὅστις ἐκθύμως εἰργάσθη βοηθήσας ἡμᾶς μεγάλως εἰς πᾶσαν τοῦ Συλλόγου ἐργασίαν. Ἐνεκα λοιπὸν τῆς περικοπῆς τῆς δαπάνης ταύτης ἐφέτος τὸ ποσὸν τῶν μισθῶν τοῦ προσωπικοῦ ἀνέρχεται μόλις εἰς τὸ ποσὸν τῶν 98 δραχμῶν.

Τὰ δ' ἐκτυπωτικὰ ἐξωγκώθησάν πως καὶ ταῦτα ἔνεκα τῆς ἐκτυπώσεως, ἐκτὸς τῶν τακτικῶν τευχῶν, καὶ τῶν γνωμῶν τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων ἐπιτροπῆς ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Τούτων τὰ πλεῖστα ἀντίτυπα διενεμήθησαν δωρεὰν εἰς τοὺς βουλευτὰς καὶ τὰς διαφόρους ἀρχὰς πρὸς εὐρυτέραν διάδοσιν. Ἐπωλήθησαν δὲ καὶ ἀρκετὰ ἀντίτυπα αὐτῶν, ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν (τεύχους Α'), ὥστε εἰσεπράξαμεν ἐξ ἀμφοτέρων περὶ τὰς 100 δραχμᾶς. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ὅτι καίτοι τοσοῦτους κόπους κατέβαλε τὸ Συμβούλιον πρὸς πλείονα ἐξόδους τῶν γνωμῶν, καίτοι τοιοῦτος θόρυβος ἐγένετο ἐν ταῖς ἐφημερίσι, ἐν ᾗ χρόνῳ ἐφλεγε τὸ ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα, ἐν τούτοις ἐκ τε τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ οὐδεμίαν παραγγελίαν ἐλάβομεν πρὸς ἀποστολὴν ἀντιτύπων, ἐξ ὧν οὐτε δέκα

δὲν ἐξωδεύθησαν ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν ἐξεποιήθησαν μόνον ἐνταῦθα.

Εἰς δὲ τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν ἀπετέθησαν ἔναντι τοῦ πρὸς αὐτὴν χρέους μας διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ οἰκοπέδου δραχ. 594, 05, ἐξ ὧν 400 δραχμαὶ διὰ κεφάλαιον καὶ τὰ λοιπὰ διὰ τόκους.

Τὰ δὲ ἔσοδα καὶ ταῦτα ἐφέτος ἠϋξήθησαν παραλλήλως πρὸς τὰς δαπάνας. Πολὺ μᾶς ἐζημίωσεν ἡ κατάργησις τῆς ἐπιχορηγήσεως τοῦ Ὑπουργείου ἐκ 1000 δραχμῶν ἑτησίως· διὰ τοῦτο τὸ Συμβούλιον ἀνευδότης κατέγινε ν' ἀναπληρώσῃ ταύτην φροντίζον περὶ ἐξευρέσεων πόρων ἀλλαχόθεν. Ὄντως κατωρθώθη ὅπως τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ἀθηναίων ἀγοράσῃ 25 σειρὰς τόμων «Πλάτωνος», ἐξ 9 τόμων ἐκά- (Βου—Ιου), ἐξ ὧν εἰσῆλθον εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Συλλόγου δραχ. 675. Ὅπως δ' ὁ Σύλλογος ἐπαρκέσῃ μὲν εἰς τὰς ἀνάγκας του, ἐξοφλήσῃ δὲ κατὰ μικρὸν τὸ πρὸς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν χρέος του, τὸ Διοικ. Συμβούλιον δι' ἀόκνων προσπαθειῶν κατώρθωσε ν' ἀναγραφῇ ἐν τῷ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων βοήθημα ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἐκ δραχμῶν χιλίων (1000). Τοῦτου ἔχω ἀνὰ χεῖρας ἐνταλμα, ὅπερ μετ' ὀλίγας ἡμέρας πιστεύω νὰ ἐξαργυρώσω.

Συνεπεία πάντων τούτων κατωρθώθη ἐφέτος νὰ ἔχωμεν περίσσευμα ἐκ δραχμῶν χιλίων τετρακοσίων πεντήκοντα καὶ 78 ἑκατοστῶν (1450, 70), ὅποῖον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἔχει ν' ἀφήσῃ ἡ διαχείρισις τοῦ Ταμείου. Ἄν δὲ ἐξηκολούθει παρεχομένη ἡμῖν ἡ τοῦ Ὑπουργείου ἐπιχορήγησις τότε τὸ περίσσευμα θ' ἀνήρχετο εἰς τὸ στρογγύλον ποσὸν τῶν 2200 δραχμῶν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἐκ τοῦ περισσεύματος τούτου ἐπληρώθησαν δαπάναι ἀπὸ τῆς 1ῆς Ἀυγούστου ε.ε. μέχρι σήμερον, ὧν πασῶν ὑπάρχουσιν αἱ δικαιολογητικαὶ ἀποδείξεις.

Καὶ ἐφέτος δ' αἱ Μοναὶ Πεντέλης, Ἀσωμάτων καὶ Μεγάλου Σπηλαίου προσήνεγκον ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου δραχμὰς ἐν ὅλῳ τετρακοσίας (400).

Τὸ δὲ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας διακόψαν τὴν ἐπιχορήγησιν ἀπὸ τῆς 1ῆς Ἰανουαρίου 1890 ἐπλήρωσεν ἡμῖν τὴν τελευταίαν δόσιν τοῦ 1889.

Ἀποδείξεις ἐφέτος ἐξέδωκα 129 ἐξ ὧν εἰσεπράχθησαν μέχρι τῆς 14 Ἀυγούστου αἱ 86, μένουσι δ' ἀνεῖσπρακτοι αἱ 43, ἐξ ὧν ἠκυρώθησαν 2, ὡς ἐκδοθεῖσαι δις, ἥτοι αἱ ὑπ' ἀριθ. 100 καὶ 104.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ἘΣΟΔΩΝ

Α'. Ἑταῖροι ἐν Ἀθήναις.

α'. Καθηγηταί.

Οὗτοι εἰσὶν 39, ὧν ἡ ἀξία τῶν συνδρομῶν ἀνέρχεται εἰς δραχ. 624.	
Ἐκ τούτων 14 μὲν ἐπλήρωσαν τὴν ἐνιαύσιον αὐτῶν συνδρομὴν δραχ. 220, 11 δὲ τὴν τῆς Α'. ἑξαμηνίας δραχμὰς 88, ἥτοι ἐν ὅλῳ εἰσεπράχθησαν	δραχ. 308
Παρελθόντων δ' ἐτῶν 1887—1889 συνδρομαί	» 192
Δικαίωμα ἐγγραφῆς νέων ἐταίρων	» 20
	<hr/>
Ἐν ὅλῳ	Δρ. 520

β' Ἑλληνοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶν 13, ὧν ἡ ἀξία τῶν συνδρομῶν ἀνέρχεται εἰς δραχ. 156.	
Ἐκ τούτων 5 ἐπλήρωσαν τὴν ἐνιαύσιον αὐτῶν συνδρομὴν δραχ. 60	
Ἐς δὲ τὴν τῆς Α'. ἑξαμηνίας	» 6
Παρελθόντων δ' ἐτῶν (1888—1889) ἐπλήρωσαν	» 24
Δικαίωμα ἐγγραφῆς νέου ἐταίρου	» 3
	<hr/>
Ἐν ὅλῳ	Δρ. 93

γ' Δημοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶν 7, ὧν ἡ ἀξία τῶν συνδρομῶν ἀνέρχεται εἰς δρ. 70.	
Ἐκ τούτων δύο ἐπλήρωσαν τὴν ἐνιαύσιον αὐτῶν συνδρομὴν δρ. 20, τρεῖς δὲ τὴν τῆς Α'. ἑξαμηνίας δραχ. 15, ἥτοι ἐν ὅλῳ	δραχ. 35
Παρελθόντως δ' ἔτους 1889 — 1890 ἐπλήρωσαν	» 20
Δικαίωμα ἐγγραφῆς νέου ἐταίρου	» 2
	<hr/>
Ἐν ὅλῳ	Δρ. 57

Ὡστε ἂν ἀπέτινον πάντες οἱ ἐν Ἀθήναις ἐταῖροι τὰς τοῦ τρέχοντος ἔτους συνδρομὰς αὐτῶν θὰ εἰσεπράττομεν δραχ. 850, ἥτοι 624 παρὰ καθηγητῶν, παρ' ἑλληνοδιδασκάλων καὶ 70 παρὰ δημοδιδασκάλων.

Ἐχομεν δὲ τὴν ἐξῆς διαφορὰν μεταξὺ τοῦ λήξαντος καὶ τοῦ περυσίου Συλλογικοῦ ἔτους.

1889—1880 καθηγηταὶ ἀπέτισαν	Δρ. 520
1888—1889 » »	» 435
	<hr/>
Διαφορὰ ἐπὶ πλεόν ἐφέτος	» 85

1889—1890	Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν	Δρ.	93
1888—1889	» » »	»	54
	Διαφορὰ ἐπὶ πλέον ἐφέτος	Δρ.	39
1888—1889	» » »	»	67
1889—1880	» » »	»	57
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος	Δρ.	10
Ἐν ὄλῳ	1889—1890 Καθηγ. Ἑλλήν. καὶ Δημοδ.	Δρ.	670
	1888—1889 » » »	»	556
	Διαφορὰ ἐπὶ πλέον ἐφέτος	Δρ.	114

Β'. Ἐταῖροι ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις.

α'. Καθηγηταί.

Οὗτοι εἰσὶ 15, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχ. 240. Ἐκ τούτων 4 ἐπλήρωσαν τὴν ἐτησίαν αὐτῶν συνδρομὴν δραχ. 64, εἰς δὲ τὴν τῆς Α' ἐξαμηνίας, ἥτοι ἐν ὄλῳ Δρ. 72

Παρελθόντων δ' ἐτῶν ἐπλήρωσαν » 48

Δικαίωμα ἐγγραφῆς νέων ἐταίρων » 8

Ἐν ὄλῳ Δρ. 128

β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶ 8, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχ. 96. Ἐκ τούτων εἰς ἐπλήρωσιν τὴν ἐτησίαν συνδρομὴν του Δρ. 12

Παρελθόντος δ' ἔτους εἰς ἐπλήρωσιν » 12

Δικαίωμα ἐγγραφῆς νέου ἐταίρου » 3

Ἐν ὄλῳ Δρ. 27

γ'. Δημοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶν 7, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχμὰς 70. Ἐκ τούτων εἰς ἐπλήρωσιν τὴν ἐνιαύσιον συνδρομὴν του δραχ. 10.

Ἄν δὲ δ' ἀπέτινον πάντες οἱ ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις ἐταῖροι τὰς συνδρομὰς αὐτῶν θὰ εἰσπράττομεν 406, ἥτοι 240 παρά καθηγητῶν, 96 παρ' ἑλληνοδιδασκάλων καὶ 70 παρά δημοδιδασκάλων.

Ἔχομεν δὲ τὴν ἐξῆς διαφορὰν μεταξύ τοῦ λήξαντος καὶ τοῦ περυσينوῦ Συλλογικοῦ ἔτους.

1889—1890	Καθηγηταὶ ἀπέτισαν	Δρ.	281
1888—1889	» » »	»	112
	Διαφορὰ ἐπὶ πλέον ἐφέτος	Δρ.	16
1888—1889	Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν	Δρ.	30
1889—1890	» » »	»	27
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος	Δρ.	3
1888—1889	Δημοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν	Δρ.	30
1889—1890	» » »	»	10
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος	Δρ.	20
Ἐν ὄλῳ	1888—1889 Καθ. Ἑλλήν. καὶ Δημ.	Δρ.	172
	1889—1890 » » »	»	161
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος ἐν ὄλῳ	Δρ.	11

Γ'. Ἐταῖροι ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ

α'. Καθηγηταί.

Οὗτοι εἰσὶ 10, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχ. 160. Ἐκ τούτων 2 ἐπλήρωσαν τὴν τοῦ τρέχ. ἔτους συνδρομὴν αὐτῶν. Δρ. 36

Παρελθόντων δ' ἐτῶν δ' εἰς ἐπλήρωσιν » 16

Ἐν ὄλῳ Δρ. 52

β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι

Οὗτοι εἰσὶ 4, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχ. 48. Ἐξ αὐτῶν αὐδεμίαν εἰσέπραξεν.

γ'. Δημοδιδάσκαλοι

Ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνοῦ ἐταίρου εἰσπράξαμεν συνδρομὴν παρελθόντος ἔτους Δρ. 10

Ἄν ἀπέτινον δὲ πάντες οἱ ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ ἐταῖροι τὰς συνδρομὰς αὐτῶν, θὰ εἰσπράττομεν δραχ. 218, ἥτοι 160 παρά Καθηγητῶν, 48 παρ' ἑλληνοδιδασκάλων καὶ 10 παρά δημοδιδασκάλων.

Ἔχομεν δὲ τὴν ἐξῆς διαφορὰν μεταξύ τοῦ λήξαντος καὶ τοῦ περυσينوῦ Συλλογικοῦ ἔτους.

1888—1889	Καθηγηταὶ ἀπέτισαν.....	Δρ.	152
1889—1890	» »	»	52
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	Δρ.	100
1888—1889	Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	Δρ.	12
1889—1890	» »	»	»
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	Δρ.	12
1888—1889	Δημοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	Δρ.	20
1889—1890	» »	»	10
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	Δρ.	10
Ἐν ἔλφ	1888—1889 Καθηγ. Ἑλλήν. καὶ δημ.	Δρ.	184
	1889—1890 » » »	»	62
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	Δρ.	122

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Ἔτος 1888 — 1890.

Α'. Ἀθηῶν.

1)	φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρία.....	Δρ.	20
2)	Ριζάρειος Σχολή.....	»	10
3)	Σιβ. Μητροπολίτης κ. Γερμανός.....	»	16

Β'. Ἐπαρχιῶν

Οὐδέν εἰσεπράξαμεν.

Γ'. Ἐξωτερικοῦ

1)	Madame P. Andróadis.....	Δρ.	20
2)	Δημητριάδης.....	»	10
3)	Δ. Ταμβάκος.....	»	10
4)	Ἡλ. Μιχαλόπουλος.....	»	10
5)	Ἄγγελος Πεφάνης.....	»	10

Ἔτος 1888—1889.

Α'. Ἀθηῶν.

1)	Β. Βούλγαρις.....	Δρ.	10.—
----	-------------------	-----	------

Β'. Ἐπαρχιῶν.

Οὐδέν εἰσεπράξαμεν

Γ'. Ἐξωτερικοῦ.

1)	Εὐστ. Κωνσταντινίδης.....	Δρ.	24.50
2)	Δ. Ταμβάκος.....	»	10.—
3)	Ἄγγελος Πεφάνης.....	»	10.—
	Σύνολον εἰσπράξεων συνδρομητῶν.....	Δρ.	160,50

Διαφορὰ πρὸς τὸ παρελθὸν ἔτος.

1889—1890.....	Δρ.	160.50
1888—1889.....	»	159.—
Διαφορὰ ἐπὶ πλέον ἐφέτος.....	Δρ.	1.50

ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Α'. Οἱ ἐν Ἀθήναις.

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν τρ. ἔτους.....	Δρ.	308.—
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι » »	»	68.—
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι » »	»	35.—
Δ'. Δικαιώματα ἐγγραφῆς »	»	25.—
Εἰσπράξεις παρὰ τῶν ἐνταῦθα μελῶν τρ. ἔτους.....	Δρ.	434.—

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν παρελθ. ἐτῶν.....	Δρ.	192.—
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι » » »	»	24.—
Γ'. Δημοδιδάσκαλος » » »	»	20.—
Εἰσπράξεις παρὰ τῶν ἐνταῦθα μελῶν παρ. ἐτῶν.....	Δρ.	236.—

Καθυστεροῦσι δὲ τρέχοντος ἔτους:

Α'. Καθηγηταὶ.....	Δρ.	316.—
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι.....	»	90.—
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι.....	»	35.—
Ἐν ἔλφ οἱ ἐνταῦθα καθυστεροῦσι.....	Δρ.	441

B'. Οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν τρέχ. ἔτους.....	Δρ.	72
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν τρέχ. ἔτους.....	»	12
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι » » » ».....	»	10
Δικαιώματα ἐγγραφῆς νέων ἐταίρων.....	»	11
Εἰσπράξεις τρέχοντος ἔτους.....	Δρ.	105

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν παρελθ. ἐτῶν.....	Δρ.	72
Γ'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι » » » ».....	»	11
Β'. Δημοδιδάσκαλοι » » » ».....	»	10
Εἰσπράξεις παρελθόντων ἐτῶν.....	Δρ.	94

Καθυστεροῦσι δὲ τρέχοντος ἔτους.

Α'. Καθηγηταὶ.....	Δρ.	168
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι.....	»	84
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι.....	»	60
Ἐν ὅλῳ καθυστεροῦσι.....	Δρ.	312

Γ'. Οἱ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν τρέχ. ἔτους.....	Δρ.	36
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι » » » οὐδεμίαν.....	»	»
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι » » » οὐδεμίαν.....	»	»
Εἰσπράξεις τρέχ. ἔτους.....	Δρ.	36

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν παρελθ. ἐτῶν.....	Δρ.	16
Β'. Ἑλληνοδιδάσκ. » » » οὐδεμίαν.....	»	»
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι » » » ».....	»	10
Εἰσπράξεις ἐν ὅλῳ.....	Δρ.	26

Καθυστεροῦσι δὲ τρέχοντος ἔτους.

Α'. Καθηγηταὶ.....	Δρ.	124
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι.....	»	48
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι.....	»	10
Καθυστεροῦσιν ἐν ὅλῳ.....	Δρ.	182

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ «ΠΛΑΤΩΝΟΣ»

Α' ἔτους 1889—1890.

Α'. Ἀθηνῶν συνδρομηταὶ ἐπλήρωσαν.....	Δρ.	46.—
Β'. Ἐπαρχιῶν » » οὐδέν.....	»	»
Γ'. Ἐξωτερικοῦ » » ».....	»	60.—
Εἰσπράξεις παρὰ Συνδρομ. ἐνεστῶτος ἔτους..	Δρ.	106.—

Β' ἔτους 1888—1889.

Α'. Ἀθηνῶν συνδρομηταὶ ἐπλήρωσαν.....	Δρ.	10.—
Β'. Ἐπαρχιῶν » » οὐδέν.....	»	»
Γ'. Ἐξωτερικοῦ » » ».....	»	44.50
Εἰσπράξεις παρὰ Συνδρομ. παρελθόντων ἐτῶν...	Δρ.	54.50

Γενικά ἔσοδα.

1) Συνδρομηταὶ Ἐταίρων.....	Δρ.	861.—
2) Δικαιώματα ἐγγραφῆς.....	»	36.—
3) Συνδρομηταὶ Πλάτωνος.....	»	160.50
4) Συνδρομηταὶ Μονῆς Πεντέλης.....	»	200.—
» Μονῆς Ἀσωμάτων.....	»	100.—
» Μονῆς Μεγ. Σπηλαίου.....	»	100.—
5) Ἐκτακτοὶ Συνδρομαὶ Δωρεὰ Δήμου Ἀθηναίων.....	»	1000.—
» » Δωρεὰ Γ. Ζαφειροπούλου.....	»	200.—
» » Δωρεὰ Μαραθέα.....	»	100.—
6) Ἐπιχορηγήσεις Ἰπουργείου (δ' δόσις 1889).....	»	250.—
7) Τόκοι δημολογιῶν.....	»	69.—
8) Ἐκ πωλήσεως τόμων Πλάτωνος τὸ Δημοτ. Συμ- βούλιον Ἀθηναίων.....	»	675.—
» » Π. Φούντης.....	»	27.—
9) Ἐξ ἐκποιήσεως Ἱστορίας Ἀθηναίων καὶ Γνωμῶν.....	»	100.—
10) Περὶ σσευμα διαχειρίσεως λήξαντος ἔτους.....	»	923.98
Ἔσοδα ἐν ὅλῳ.....	Δρ.	4,802.48

Γενικαὶ Δαπάναι.

Τὰ δὲ δαπανηθέντα ἐπὶ τῇ βᾶσει 102 ἐνταλμάτων ἔχουσιν ὡδε:

1) Μισθοὶ προσωπικοῦ	Δρ.	98.75
2) Ἐνοίκιον Γραφείου	»	480.—
3) Τακτικὰ ἔξοδα	»	186.15
4) Ἐκτακτὰ ἔξοδα	»	764.00
5) Ἐκτυπωτικὰ «Πλάτωνος»	»	1493.85
6) Ὑπογραφικὸς χάρτης	»	168.—
7) Διεκπεραίωσις «Πλάτωνος»	»	73.95
8) Ἀμοιβὴ συγγραφέων	»	16.—
9) Εἰς Ἑθνικὴν Τράπεζαν μέρος Κεφαλαίου καὶ τόκους	»	594.65
Δαπάναι ἐν ὄλῳ	Δρ.	<u>3,351.70</u>
Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν ἐσόδων	Δρ.	4,802.48
ἀφαιρεθῶσιν αἱ δαπάναι	»	<u>3,351.70</u>
Ἀπομένει περίσσευμα	Δρ.	1,450.78

Περιουσία Συλλόγου.

Ἡ περιουσία τοῦ Συλλόγου σύγκειται νῦν ἐκ τῶν ἑξῆς:

Α'. Ἐξ εἰκοσιν μετοχῶν τοῦ Πατριωτικοῦ δανείου τῶν 30 ἑκατομ- τομμυρίων ὑπ' ἀριθ. 188825, 188826, 188827, 188828, 188829, 188830, 188831, 188832, 188833, 188834, 188835, 188836, 188837, 188838, 188839, 188840, 188841, 188842, 188843, 188844, 188881, ἀξίας ἐν ὄλῳ	Δρ.	200.—
Β'. Ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς διαχειρίσεώς μου λή- ξαντος ἔτους	»	<u>1,450.78</u>

Ὡστε ἡ χρηματικὴ περιουσία τοῦ Συλλόγου ἀνέρ-
χεται νῦν εἰς Δρ. 1,650.78

Γ'. Προσέτι κέκτηται ὁ Σύλλογος καὶ δύο οἰκόπεδα κείμενα ἐν Θέσει
Πατήσια, ὧν τὸ μὲν εἶνε ἐκτάσεως πῆχυν τεκτονικῶν τετραγωνικῶν
488,23 % τὸ δ' ἕτερον 503, ⁰⁰/₁₀₀, ἀντὶ τιμῆματος δραχ. 6,445,40

ἦτοι πρὸς δραχμὰς 6,50 τὸν τετραγωνικὸν πῆχυν. Τὸ ἀντίτιμον ἐπλη-
ρώσαμεν δι' ἐκποιήσεως ὁμολογιῶν τινῶν, ὡς πέρυσιν κατὰ πλάτος δι-
λαβὸν ἐν τῇ λογοδοσίᾳ μου, δανεισθέντες τὸ ὑπόλοιπον παρὰ τῆς
Ἑθνικῆς Τράπεζης. Ἦδη τὸ πρὸς τὴν Τράπεζαν χρέος τοῦ Συλλόγου
ἠλαττώθη εἰς δραχμὰς 2,900.

Δ'. Κέκτηται προσέτι ὁ Σύλλογος καὶ τὴν εἰς τὸν Νικοδήμιον ἀ-
γῶνα ἀνήκουσαν ὁμολογίαν ἐντόκου καταθέσεως παρὰ τῆς Γενικῆς Πι-
στωτικῆς Τράπεζης ὑπ' ἀριθ. 548 ἐκ δρ. 1380,65,

«ΠΛΑΤΩΝΟΣ» σώματα κέκτηται ὁ Σύλλογος τὰδε:

Ἐκ τοῦ Α' τόμου ἀντίτυπα	29
» » Β' » »	113
» » Γ' » »	256
» » Δ' » »	140
» » Ε' » »	75
» » Ϛ' » »	139
» » Ζ' » »	71
» » Η' » »	137
» » Θ' » »	169
» » Ι' » »	210
» » ΙΑ' » »	<u>268</u>

Ἦτοι ἐν ὄλῳ σώματα . . . 1607

Προσέτι δὲ ὁ Σύλλογος κέκτηται 1813 ἀντίτυπα Ἀντιγόνης, 614
Φιλοκτήτου καὶ 1331 Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἧς ἐξεδόθη ἄχρι τοῦ νῦν
τὸ Α' τεῦχος.

Τοιαύτη ἐν συντόμῳ ἢ ὑπ' ἐμοῦ γενομένη διαχείρισις τοῦ ταμείου
τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου. Περαιῶν δὲ τὴν ἀφήγησίν μου θεωρῶ ἀπα-
ραίτητον καθῆκόν μου νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα τὸν ἀξιότιμον Πρό-
εδρον κ. Ἐμμ. Γαλάνην, τὸν Γεν. Γραμματέα κ. Γεώργ. Δέρβον τὸν
εἰδικὸν κ. Ἐμμ. Κανέλλη καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου, ὅτι-
τινες πάντες πᾶσαν προσπάθειαν κατέβαλον, ὅπως πολλαπλασιάσωσι
τὰ ἔσοδα καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἀπεσώθισαν δὲ τὴν ἐκ τῆς διακοπῆς
τῆς ἐπιχορηγήσεως τοῦ Ὑπουργείου προκύψασαν ζημίαν. Τούτου τεκ-

μήριον εἶνε τὸ ἑναπομείναν περίσσευμα τῶν 1450.70 δραχμῶν, ὅπερ ἔσται πυρὴν τῶν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου ἀπαιτουμένων.

Ὁ Ταμίας καὶ Σύμβουλος
ΠΑΝΑΓΗΣ ΡΑΖΗΣ

Β' ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Κατὰ τὴν συνέλευσιν ταύτην συγκροτηθεῖσαν τῇ 4 Νοεμβρίου, ἐξελέγησαν οἱ κ.κ. Γ. Θοιβιδόπουλος, Β. Βυθούλας καὶ Ν. Ἀναστασιου, ὅπως ἐξελέγξωσι τὴν διαχείρισιν τοῦ Ταμίου κατὰ τὸ λήξαν ἔτος.

Γ' ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Κατὰ τὴν συνέλευσιν ταύτην ἀνεγνώσθη τῇ 11 Νοεμβρίου ἡ ἐκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς κ. Θοιβιδόπουλου καθηγητοῦ ἔχουσα ὡς ἑξῆς:

ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Κύριοι ἑταῖροι!

Ἀναλαμβάνοντες τὴν παρὰ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἀνατεθεῖσαν ἡμῖν ἐντολὴν τοῦ ἐλέγχου τοῦ ταμείου αὐτοῦ, ἐξετελέσαμεν ταύτην, ἐξετάσαντες ἀκριβῶς καὶ παραβαλόντες τὰ σχετικὰ βιβλία καὶ ἔγγραφα σήμερον ὑποβάλλομεν ἡμῖν συνοπτικῶς τὰ πορίσματα τοῦ ἐλέγχου τούτου, καθ' ὃν καὶ αὐθις ἀπεδείχθη πλήρη συμφωνία πρὸς τὴν ταμιακὴν λογοδοσίαν. Κατ' αὐτὰ λοιπὸν ἐδείχθη ὅτι:

Αἱ μὲν πρόσοδοι κατὰ τὸ λήξαν ταμιακὸν ἔτος ἀνῆλθον εἰς	Δρ.	4802,48
τὰ δὲ ἔξοδα τακτικὰ καὶ ἑκτακτα εἰς	»	3351,70
τούτων ἀφαιρουμένων τὸ περίσσευμα ἀνέρχεται εἰς . .	»	1450,78

Ἡ δὲ περιουσία τοῦ Συλλόγου σύγκειται νῦν ἐκ τῶν ἑξῆς μὲν καθαρὰς χρηματικῆς ἀξίας:

1) 20 ὁμολογιῶν τοῦ πατριωτικοῦ δανείου ἀξίας . .	»	200.—
---	---	-------

2) Ἐκ τῆς ἐντόκου καταθέσεως ὁμολογίας ἀνηκούσης εἰς τὸν Νικοδήμιον ἀγῶνα, ἣν κέκτηται ὁ Σύλλογος παρὰ τῇ Γενικῇ Πιστωτικῇ Τραπεζῇ τῆς Ἑλλάδος ὑπ' ἀριθ. 548, ἀξίας	Δρ.	1380,65
---	-----	---------

3) Ἐκ τοῦ περισσεύματος τοῦ λήξαντος ἔτους	»	1450,78
--	---	---------

Ἐκ τῶν ἐπομένων δὲ κτηματικῆς ἀξίας:

4) Ἐκ τόμων περιοδικοῦ Πλάτωνος, Ἀντιγόνης, Φιλοκτήτου, Ἱστορίας Ἀθηναίων, Γνωμῶν τοῦ Συλλόγου, ὧν ὁ ἀριθμὸς διαλαμβάνεται ἐν τῇ λογοδοσίᾳ τοῦ ταμίου		
---	--	--

5) Ἐκ δύο οἰκοπέδων κειμένων ἐν Πατησίοις ἀξίας »	6,445.60
---	----------

ὧν ὅμως αἱ 2900 ὀφείλονται πρὸς ἐξόφλησιν εἰς τὴν Ἑθν. Τράπεζαν.

Αὕτη ἐστὶν ἡ παρούσα οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου.

Ταύτην συγκρίνοντες πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου ταμιακοῦ ἔτους εὐχαρίστως ἀνευρίσκομεν ὅτι εἶνε κρείσσων ἐκείνης. Ἐνῶ δηλονότι τὰ ἔσοδα κατὰ τὸ λήξαν ταμιακὸν ἔτος ἀνῆλθον εἰς πᾶσιν ἰκανῶς ἀνώτερον ἐν σχέσει πρὸς τὰ τοῦ ἑτέρου, ἡ διαφορὰ ὅμως τῶν δαπανῶν κατ' ὀλίγον ὑπερέβη τὰς τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ περίσσευμα ἀνώτερον προέκυψε. Τὸ εὐάρεστον τοῦτο ἀποτέλεσμα προῆλθεν ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς σώφρονος οἰκονομίας οὗ ἐμφορεῖται τό τε Διοικητικὸν Συμβούλιον καὶ ὁ ταμίας κ. Παναγ. Ραζῆς, δίκαιον δὲ νομίζομεν νὰ ἐκφρασθῇ αὐτοῖς παρὰ τοῦ Συλλόγου ὁ προσήκων ἔπαινος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Νοεμβρίου 1890.

Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία

Δ. ΘΟΙΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΑΣ. Γ. ΒΥΘΟΥΛΑΚΑΣ

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας ὑπεβλήθη ὁ προϋπολογισμὸς ἔχων ὡς ἔπεται:

1) Ἐσοδα λήξαντος ἔτους 1889—1890.. Δρ. 1450	
2) Συνδρομὴ καθηγητῶν	» 1500
3) Ἑλληνοδιδασκαλῆαι	» 200
4) Δημοδιδάσκαλοι	» 160
5) Δικαιώματα ἐγγράφῳ νέων ἐταίρων...	» 150
6) Ἐκτακτοὶ συνδρομαὶ συλλόγου.....	» 300
7) Τακτικαὶ συνδρομαὶ Πλάτωνος	» 50
8) Καθυστέρουμένη συνδρομὴ: παρελθ. ἐτῶν	» 600
9) » » Πλάτωνος.. ..	» 100

Ἐσοδα

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1890—1891.

1) Μισθὸς προσωπικοῦ γραφείου..... Δρ. 800	
2) Ἐνοίκιον κεντρικῆς γραφείου.....	» 600
3) Τακτικὰ ἐξόδα γραφείου.....	» 150
4) Ἐκτακτὰ ἐξόδα ἐστῶν συλλόγου....	» 200
5) Ἄγροα βιβλίων, περιδινῶν καὶ δεπικῶν.	» 150
6) Ὑπὲρ ἀπόρων οἰκιστῶν.....	» 200
7) Δι' ἐκκεντῆς λογισμῶν	» 250
8) Δι' ἀγροῦν βιβλιοθήκης	» 100
9) Ἐκτυπωτικὰ Πλάτωνος 12 τεύχη....	» 1170
10) Ἐκτυπωτικὸς χάρτης Πλάτωνος.....	» 400
11) Διεκπερσώσεις	» 80
12) Ἀμοιβὴν συγγραφέων.....	» 150
13) Πρὸς ἀποφυγὴν ὑπερβάσιος.....	» 160

Ἐξόδα

Α' ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Κατὰ τὴν συνέλευσιν ταύτην γενομένην τῇ 18 Νοεμβρίου καὶ προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ κ. Βλ. Σκορδέλη ἐγένοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τοῦ Συλλόγου, καθ' ἃς ἐξελέγησαν σύμβουλοι οἱ ἐξῆς: Ἐμμ. Γαλάνης, Θ. Παπαδημητρακόπουλος, Βλ. Σκορδέλης, Γ. Δέρβος, Θ. Μιχαλόπουλος, Ἀχιλλ. Γρηγοριανόπουλος, Ἐμμ. Κανέλλης, Π. Ραζῆς καὶ Θ. Ἀποστολόπουλος. Οἱ εἰρημένοι σύμβουλοι προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ προσωποῦ προέδρου κ. Βλ. Σκορδέλη τῇ 21 Νοεμβρίου ἐξελέξαντο διὰ τὸ ἔτος 1890 — 1891 Πρόεδρον μὲν τὸν κ. Ἐμμ. Γαλάνην, Ἀντιπροέδρους δὲ τοὺς κ. κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλον καὶ Βλ. Σκορδέλην Γενικὸν Γραμματέα τὸν κ. Γ. Δέρβον, εἰδικὸν γραμματέα τὸν κ. Ἐμμ. Κανέλλην, Ταμίαν τὸν κ. Παν. Ραζῆν, μέλη δὲ τοῦ Συμβουλίου τοὺς κ. κ. Θ. Μιχαλόπουλον, Ἀχιλλ. Γρηγοριανόπουλον καὶ Θ. Ἀποστολόπουλον, Ἐφορον δὲ τὸν κ. Παν. Φέρμπον.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

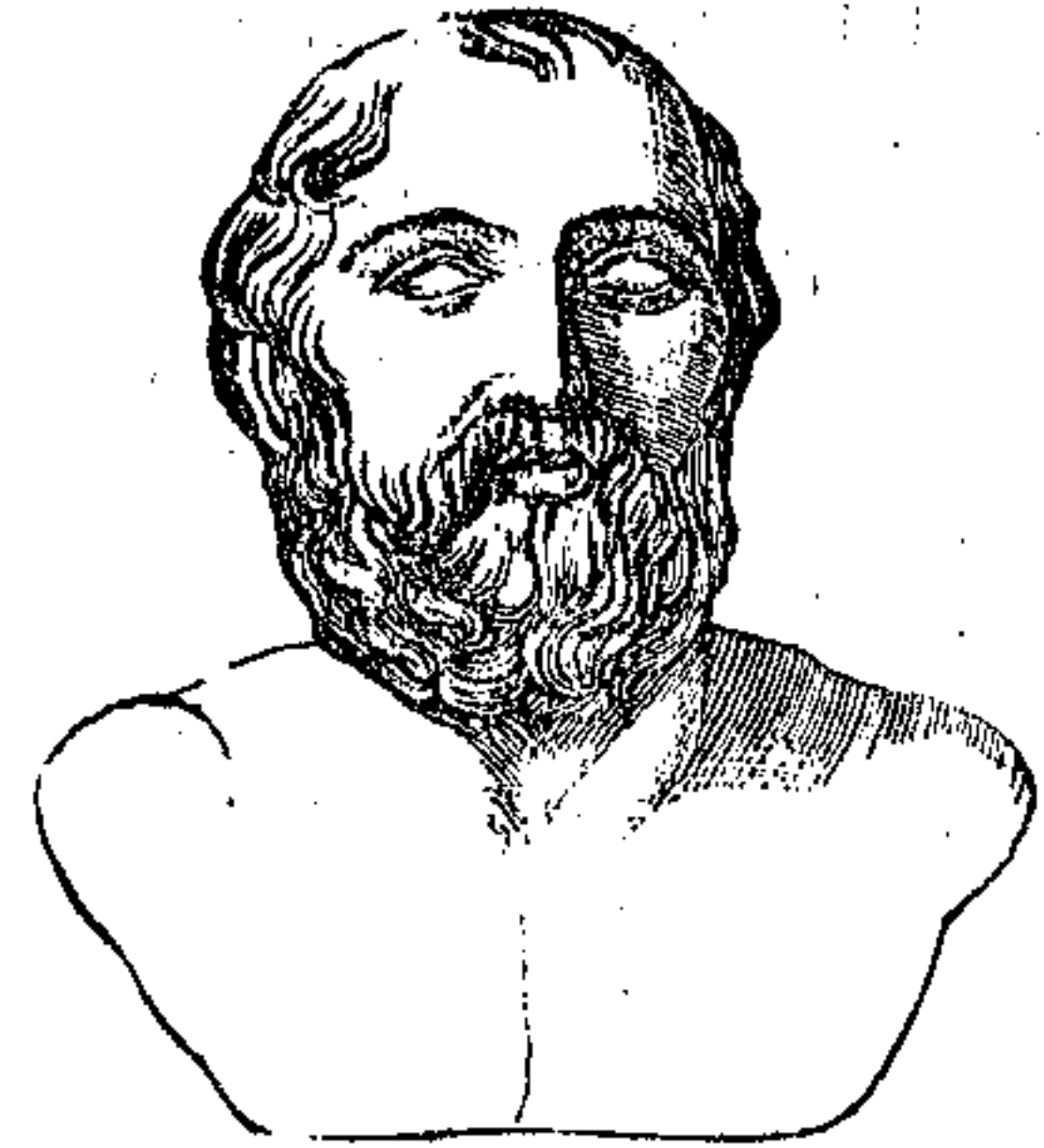
Διδασκαλικὸς Ὁδηγός, ἥτοι θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς Ὁδηγὸς τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων ὑπὸ Βλασίου Γ. Σκορδέλη Πωλεῖται παρὰ τῆς κ. Ἀνέστη Κωνσταντινίδου καὶ τοῖς λοιποῖς βιβλιοπώλαις δρ. 4.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΝ ΤΩ ΙΒ' ΤΟΜΩ

Σελ.

Γνώμη τῆς ἐπιτροπείας ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως	1—32
Τὸ περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν ἤδη ὑπαρχόντων Διδασκαλείων νομοσχέδιον	36—58
Τὸ περὶ μονοτάκτων Διδασκαλείων νομοσχέδιον	59—74
Τὸ περὶ ὑποδιδασκαλείων νομοσχέδιον	75—79
Τὸ περὶ Διδασκαλείων τῶν τεχνικῶν μαθημάτων	80—81
Τὸ περὶ ἰδρύσεως Διδασκαλείου θηλέων ἐν Μεσολογίῳ νομοσχέδιον	82—89
Τὸ περὶ ἰδρύσεως ἀνωτέρων Παρθενγωγείων νομοσχέδιον	90—95
Τὸ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νομοσχέδιον	96—122
Συμβολὴ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, εὐκτήριοι οἴκοι, σύμβολα καὶ εἰκόνες τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὑπὸ Γ. Ἰ. Δέρβου καθηγητοῦ	127—141, 251—286
Περὶ ταφῆς τῶν νεκρῶν περ' Ἑλλήσι ὑπὸ Γ. Μπουκουβάλα, καθηγητοῦ	142—153
Τὰ Παναθηναῖα κατὰ τὸν Stoll	153—163
Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπὸ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου	163—175, 303—315
Περὶ Τραπεζουντίας διαλέκτου ὑπὸ Ἰάκωβ. Κούση γυμνασιάρχου	286—302
Πρακτικὰ τοῦ Ἑλλ. διδασκ. συλλόγου περὶ τῶν εἰς τὴν Βουλὴν εἰσαχθέντων νομοσχεδίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως	175—228
Βιβλιοκρισίαι	248—250
Ποικίλα καὶ στατιστικά	315—318
Πρακτικὰ τῶν γενικῶν συνελεύσεων, λογοδοσίαι προέδρου καὶ ταμίου, ἐκθεταὶ ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας, προϋπολογισμὸς κτλ	318—337

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ II'.

Ιανουάριος — Ἀπρίλιος

Τεύχος Α'.—Δ.

ΒΡΑΧΕΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΝ ΓΑΛΛΙΑΙ

Ἡ Γαλλία ἠττηθεῖσα ἐν ἔτει 1870 καὶ ἀπαλλαγείσα τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν περισπασμῶν ἀπαραίτητον ἐθεώρησε καθῆκον νὰ ἐξετάσῃ τὰ αἷτια τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως αὐτῆς καὶ προβῇ εἰς ταχεῖαν θεραπείαν αὐτῶν. Μετὰ πολλῆς δὲ τῆς ἐπιμελείας ἐξετάσασα παρετήρησεν ὅτι ἐν τῶν οὐσιωδῶν αἰτίων ἦτο καὶ ἡ οἰκτρὰ καὶ ἀθλίη κατάστασις τῆς τε δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἧς ἄνευ οὐδὲν ἔθνος οὔτε ν' ἀκμάσῃ οὔτε νὰ δοξασθῇ δύναται· διὸ πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς οὐκ ἐπαύσατο κατὰ τὸ εἰκοσαετὲς διάστημα πέμπουσα σοφοὺς καὶ λογίους ἄνδρας εἰς τὰ διάφορα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου μέρη πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοθεσιῶν καὶ

κανονισμῶν αὐτῶν καὶ συνιστῶσα πολυμελεῖς ἐπιτροπείας πρὸς ῥύθμισιν καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τῆς παιδείας αὐτῆς. Οὕτω δ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐργαζομένη ἡ Γαλλία ἐχώρει στερρῇ τῷ βήματι εἰς τὴν μεταρρυθμισιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ αὐτῆς συστήματος, καὶ, ἐνῶ ἐφωτιζέτο ὑπὸ ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν συμβουλίων, δὲν ἐπανεπαύετο μόνον εἰς τὰ φῶτα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἐν παιδείᾳ καὶ γράμμασιν ἐξέχοντας ἄνδρας προσεκάλει ἐν συνεδρίαις, ὅπως ἀκούσῃ τὰς γνώμας αὐτῶν.

Προκειμένου ἐν παραδειγματι περὶ μεταρρυθμίσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ συστήματος τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἡ Γαλλία συνέστησε τῇ 12/24 'Ιουλίου τοῦ ἔτους 1888 *μεγάλην ἐπιτροπείαν*, κληθεῖσαν *Commission des réformes*. Ἐκ τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπείας ταύτης δύναται τις νὰ κρίνῃ, πόσον αὕτη μεριμνᾷ περὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἀφ' οὗ τὰ μέλη αὐτῆς ἦσαν τὰ ἑξῆς :

Jules Simon, γερουσιαστῆς, *Πρόεδρος* τῆς ἐπιτροπείας

Berthelot, γερουσιαστῆς.

Gréard, ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων

Leyrou, γενικὸς ἐπιθεωρητῆς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

De Galembert, προϊστάμενος τοῦ πρώτου τμήματος τῆς διευθύνσεως τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Anquet, Bossert, Boutan, Chusles, Deltour, Fernet, Foncin, Gluohant, Lachelier, Manuel, Pécaut, Pruvost, Vacquant.

A. Croisset

Lavisse

Marion

Bouchard

Proust

Brouardel

Dujardin-Beaumetz

Lagneau

Porcin

Hochard

Manouvrier (Ed.)

Bigot

Burdoan, βουλευτῆς

Comraire, βουλευτῆς

Porral

Ἀντιπρόεδροι

Γραμματεὺς

Δεκατρεῖς γενικοὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Μέλη τῆς Ἀκαδημίας τῆς ἱατρικῆς.

Πτυχιούχοι τῆς *École normale* καὶ ὁ Διευθυντῆς αὐτῆς.

Bral

Guillaume

Καθηγηταὶ τοῦ Κολλεγίου τῆς Γαλλίας (*collège de France*)

Ἐπίσης μέλη τῆς ἐπιτροπείας ταύτης ἦσαν καὶ οἱ ἑξῆς :

Liard, τμηματάρχης τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως.

Morot, τμηματάρχης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Buisson, διευθυντῆς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Lemonnier, καθηγητῆς ἐν τῇ ἐθνικῇ σχολῇ τῶν ὠραίων τεχνῶν καὶ ἐν τῇ *École normale supérieure*.

Blatin, βουλευτῆς.

Combe, καθηγητῆς ἐν τῷ λυκείῳ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Duruy (Ch.), βουλευτῆς, ἐπίτιμος ἀντιπρόεδρος.

Duruy (E.), καθηγητῆς ἐν τῷ λυκείῳ Ἐρρίκου τοῦ Δ', προϊστάμενος τοῦ γραφείου τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Edou, καθηγητῆς ἐν τῷ λυκείῳ Ἐρρίκου τοῦ Δ'.

Ἡ κυρία *Jules Faure*, διευθύντρια τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλείου τοῦ *Sèvres*.

Ἡ δεσποινὶς *Pruvost*, διευθύντρια τοῦ λυκείου *Fénelon*.

Girard, προϊστάμενος τοῦ λυκείου *Gordoucel*.

Jallisien, καθηγητῆς τοῦ αὐτοῦ λυκείου.

Girardet, καθηγητῆς ἐν τῷ λυκείῳ τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου.

Gouard, διευθυντῆς τῆς σχολῆς *Mongo*.

Rubier, ἐπιθεωρητῆς τῆς ἀκαδημίας τῶν Παρισίων.

Hieder, διευθυντῆς τῆς Ἀλσιατικῆς σχολῆς.

C. Séo, σύμβουλος τοῦ Κράτους.

Οὕτω δ' ἐργαζομένη ἡ Γαλλία ἐμόρφωσε σύστημα ἐκπαιδεύσεως, ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ πολλοῦ ἡδυνάμεθα χρόνου νὰ ἔχωμεν, ἐὰν οἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς διέποντες τὰ τῆς παιδείας ἐμιμοῦντο τοὺς ἐν Γαλλίᾳ εἴτε ἀποστέλλοντες εἰς τὴν Ἑσπερίαν εἰδικούς ἄνδρας πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν τῶν διαφόρων αὐτῆς ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων εἴτε συνιστῶντες πολυμελεῖς ἐπιτροπείας ἐξ ἱκανῶν καὶ πεπειραμένων ἀνδρῶν, οἵτινες νὰ γινώσκωσιν ὅ,τι περὶ παιδείας ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις τελεῖται καὶ ν' ἀντλῶσιν ὅ,τι ἐφαρμόζεται πρὸς τε τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ ἦθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' οἱ διέποντες τὰ τῆς παιδείας ἡμῶν οὐδέτερον τούτων ἐποίησαν, ἡσχολοῦντο μόνον ν' ἐπιβάλλωσιν ἐπιβλήματα ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ συστήματος τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως καὶ μονομερῶς νὰ σκέπτονται περὶ αὐτῆς, λησμονοῦντες τὰ σοφὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅτι οὐδεὶς ἐπιβάλλει ἐπιβλήματα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· αἶρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου καὶ χειρὸν σχίσμα γίνεται· οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀ-

κούς παλαιούς· εἰ δὲ μὴ γε, ῥήγνυνται οἱ ἄσκοι καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἄσκοι ἀπολοῦνται· ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἄσκους καινοὺς καὶ ἀμφοτέρα συντηροῦνται». Ἀνάγκη λοιπὸν πᾶσα ἐκ θεμελίων νὰ μεταρρυθμισθῇ καὶ τροποποιηθῇ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἡμῶν σύστημα κατὰ τὰς νέας θεωρίας περὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ κατὰ τὰς χρεῖας καὶ ἀνάγκας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ὑπὸ ἰκανῶν καὶ πεπειραμένων ἀνδρῶν καὶ ὑπὸ διδασκαλικῶν συλλόγων, οὐχὶ δὲ ὑπὸ ἐνός, ὡς ἐσχάτως συνέβη, ὅστις, ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ ἐνδυσάμενος τὴν τμηματάρχικὴν τήθεον, δὲν κατεδέχθη νὰ καταφύγῃ καὶ εἰς τὰ φῶτα ἄλλων, θεωρῶν ἑαυτὸν ὡς ἄλλον ἀναμάρτητον καὶ ἀλάθητον Πάπαν. Ἡμεῖς δὲ φρογοῦμεν ὅτι ὁ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλικὸς Σύλλογος δύναται καὶ ὀφείλει ν' ἀναλάβῃ τὸ μέγα καὶ δραχερὲς ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καὶ πεποιθῶμεν ὅτι θέλει φέρει εἰς πέρας αὐτό, ἀρκεῖ νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν νὰ θέσῃ sur le tapis ἅπαν τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα καὶ νὰ προσκαλέσῃ πάντας τοὺς δυναμένους νὰ ἐργασθῶσι περὶ αὐτοῦ, ὅπερ λίαν ἐπιτυχῶς ἐπραξέε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀναγκαιτίσας τὴν ἐπιψήφισιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων, ἅτινα ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου συνετάχθησαν ἀνευ σχεδίου καὶ μελέτης. Ἡμεῖς δὲ θέλοντες νὰ υποβοηθήσωμεν τὸν Διδασκαλικὸν Σύλλογον καὶ νὰ παράσχωμεν αὐτῷ τὸν ἐκπαιδευτικὸν ἡμῶν ὄβολὸν δημοσιεύομεν ἐν τῇ περιοδικῇ αὐτοῦ, βρα, διατρέχοντες ἐσχάτως ἐν Γαλλίᾳ, ἐμελετήσαμεν ἐκ τῶν πρὸ ὀλίγων μῆνῶν ἐκδοθέντων νέων καινοισμῶν καὶ προγραμμάτων αὐτῆς περὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἐπὶ τοῦ παρόντος πραγματευόμεθα περὶ τῶν ἐξῆς ζητημάτων ἦτοι·

- Α')** Πόσον διαρκεῖ ἡ μέση κλασικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Γαλλίᾳ;
Β') Ποῖον τὸ πρόγραμμα αὐτῆς;
Γ') Ποῖαι αἱ ἀπολυτήριαι ἐξετάσεις αὐτῆς;

Α'.

Πόσον διαρκεῖ ἡ μέση κλασικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Γαλλίᾳ;

Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων ἐπεχείρησαν κατὰ τὸ

παραλθὸν ἔτος νὰ περιορίσωσι τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν εἰς 5 ἢ 6 ἔτη, μηδαμῶς λαβόντες ὑπ' ὄψιν, ἂν τοιοῦτό τι ὑπάρχῃ ἀλλαχοῦ, ἰδίᾳ δ' ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ἐνθα τοσαῦται ἐκπαιδευτικαὶ ἐργασίαι καθ' ἐκάστην γίνονται. Περιορίζοντες δὲ τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν κατήργουν τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα, ὡς ἄχρηστα καὶ περιττά, ἐνῶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ θεωροῦνται χρησιμώτατα καὶ ἀναγκαιότατα, καλούμενα ἐν ἐκείνῃ μὲν *Λατινικὰ σχολεῖα* (Lateinische Schulen) ἢ ἄλλως, ἐν ταύτῃ δὲ *κολλέγια* (Collèges), διότι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἰδρυθῶσι πανταχοῦ σχολεῖα, περιέχοντα πλήρη τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν. Ἡ ἰδρυσις ἐλληνικῶν σχολείων, καταρτιζομένων πρὸς τὰς χρεῖας καὶ ἀνάγκας μικροτέρων πόλεων, εἶνε λίαν ὠφέλιμος καὶ χρήσιμος, ὡς τοῦτο παρατηροῦμεν ἐν Γαλλίᾳ. Ἄλλ' ἀποροῦμεν, πῶς οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ περιορίσωσι τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν εἰς 5 ἢ 6 ἔτη δὲν ἀνέγνωσαν ὅτι αὐτὴ ἡ Γαλλία, ἡ τελευταῖον ἐργασθεῖσα πυρετωδῶς ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν αὐτῆς πραγμάτων, τὰ ὁποῖα πρὸ τοῦ 1870 εἶχον οἰκτρῶς καταπέσει, δὲν περιώρισε τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν, ἀλλ' ἐξέτεινεν αὐτὴν εἰς 10 ἔτη· διὰ τοῦτο τὰ *κλασικὰ αὐτῆς Λύκεια* (Lycées), τὰ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ ἡμέτερα γυμνάσια καὶ ἐλληνικὰ σχολεῖα, περιέχουσι 10 τάξεις, αἱτινές εἰσιν αἱ ἐξῆς·

- II προπαρασκευαστικὴ τάξις (Classe préparatoire).
 ·II ὀγδοῦν τάξις (Classe de Huitième).
 ·II ἐβδομῆ τάξις (Classe de Septième).
 ·II ἕκτη τάξις (Classe de Sixième).
 ·II πέμπτη τάξις (Classe de Cinquième).
 ·II τετάρτη τάξις (Classe de Quatrième).
 ·II τρίτη τάξις (Classe de Troisième).
 ·II δευτέρα τάξις (Classe de Seconde).
 ·II τάξις τῆς ἠητορικῆς (Classe de Rhétorique).
 ·II τάξις τῆς φιλοσοφίας (Classe de Philosophie).

Οἱ μαθηταὶ οἱ ἀποπερατοῦντες τὰ μαθήματα τῆς τετάρτης τάξεως (Classe de Quatrième) καὶ μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ διακούσωσι καὶ τὰ

Κατ' ἀπομίμησιν τῶν *Λατινικῶν σχολείων* (Lateinische Schulen) τῆς Βαυαρίας ἰδρύθησαν καὶ τὰ *ἐλληνικὰ ἡμῶν σχολεῖα*, ἀνομασθέντα οὕτω, διότι ἐν ταῦτοις ἔπρεπε νὰ κρατῆ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ἐν ἐκείνοις ἡ λατινικὴ.

μαθήματα ἄλλης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δύνανται νὰ λαμβάνωσιν ἀπολυτήριον ἀνάλογον πρὸς τὸ τοῦ ἡμετέρου ἐλληνικοῦ σχολείου. Οἱ μαθηταὶ οἱ θέλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰς στρατιωτικὰς σχολὰς (écoles polytechnique, Saint-Cyr), εἰς τὰς ναυτικὰς σχολὰς (écoles maritimes), εἰς τὰς σχολὰς τῶν γαφυροδοποιῶν, ὀρυκτολόγων, μηχανικῶν (écoles des ponts et chaussées et des mines, école centrale), καὶ εἰς τὰς φαρμακευτικὰς, ὡς καὶ εἰς ἄλλας πρακτικὰς σχολὰς ὑποχρεοῦνται ν' ἀποπερατώσωσι καὶ τὰ μαθήματα τῆς ἐπιπέδου τῆς ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique), ἐνῶ πρὸ ἐνός ἔτους ὑποχρεοῦντο μόνον νὰ ἀποπερατώσωσι τὰ μαθήματα τῆς δευτέρας τάξεως (Classe de Seconde). Ἀφοῦ δ' ἀποπερατώσωσι τὰ μαθήματα τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς καὶ ἐπιτυχῶς ἐξετασθῶσι ἐν αὐτοῖς μεταβαίνουν εἰς εἰδικὰ ἐν αὐτοῖς τοῖς λυκείοις ὑπάρχοντα φυσικο-μαθηματικὰ τμήματα, ἐν οἷς ἐπὶ ἓν ἔτος προπαρασκευάζονται, ὅπως ἐπιτύχωσι καὶ λάβωσι τὸ ἀπολυτήριον τῶν φυσικο-μαθηματικῶν (baccalauréat ès sciences) ἢ τὸ ἀπολυτήριον τῶν περιορισμένων φυσικο-μαθηματικῶν (baccalauréat ès sciences restreint)¹. Ὡστε ἡ Γαλλία δὲν ἔχει πρακτικὰ λύκεια, ἐνῶ ἡ Ἑλλάς, μόλις χθὲς ἀπαλλαγείσα τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ἐσπευσεν ἄνευ βαθείας μελέτης νὰ ἰδρῦσῃ πρακτικὸν λύκειον ἴσως πρὸς ἐξοικονόμησιν προσωπικῶν συμφερόντων. Διὰ τοῦτο φρονοῦμεν, ὅτι ἡ ἐπιγραφή τοῦ παρ' ἡμῖν πρακτικοῦ λυκείου πρέπει ν' ἀφαιρεθῆ καὶ νὰ τεθῆ ἡ ἐπιγραφή ἀπλοῦν γυμνασίου», ὡς καὶ πράγματι τοιοῦτον εἶνε, ἴσως καὶ κατώτερον τῶν ἄλλων γυμνασίων, ὡς στερούμενον τῆς διδασκαλίας τῶν Λατινικῶν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν Γαλλίᾳ καὶ οἱ μέλλοντες ν' ἀκολουθήσωσι πρακτικὰς ἐπιστήμας εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ σπουδάσωσι καὶ τὰς δύο ἀρχαίας κλασικὰς γλώσσας, ἐν ᾗ ἡμεῖς ἰδρῦσαντες πρακτικὸν λύκειον τὴν μὲν ἡμετέραν ἐν αὐτῇ διδασκομένην ἀρχαίαν γλῶσσαν περιεκόψαμεν, τὴν δὲ λατινικὴν ἐντελῶς ἀπεβάλομεν, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτοῦ ἐφάνημεν πρωτότυποι.

B'.

Ποῖον τὸ πρόγραμμα αὐτῆς ;

¹ Ἐν τῷ προγράμματι τῆς μέσης κλασικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν λυκείων τῆς Γαλλίας δρίζεται ἡ ἡλικία τοῦ μαθητοῦ, τὰ διδασκόμενα μαθή-

¹ Ὅρα καὶ σελ. 16.

ματα, ὁ ἀριθμὸς τῶν εβδομαδιαίων ὥρων, περὶ ὧν ἡμεῖς ἐνταῦθα πραγματευόμεθα, ὡς καὶ ὁ ἀναλυτικὸς πίναξ ἐκάστου διδασκομένου μαθήματος, οὐ καθόλου μνείαν δὲν ποιούμεθα ἐνταῦθα ἐλλείπει χώρου. Ὅταν δὲ οἱ διέποντες τὰ τῆς παιδείας ἡμῶν σκεφθῶσι περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων, τότε ἀνάγκη πᾶσα νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν ἀναλυτικὸν πίνακα τῶν διδασκομένων μαθημάτων ἐν Γαλλίᾳ, ὡς καὶ ἄλλους ἄλλων ἔθνῶν πίνακας, ἵνα ὀρθῶσι τὰ κεφάλαια ἐκάστου μαθήματος καὶ συνταχθῶσι βιβλία περιέχοντα τὴν ἀναγκαίαν διδακτέαν ὕλην. Ἴδωμεν δὲ ποῖον εἶνε τὸ πρόγραμμα τὸ νῦν ἰσχύον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐν Γαλλίᾳ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

Προπαρασκευαστικὴ τάξις (Classe préparatoire).

Μαθήματα	εβδομαδιαῖαι ὥραι
Γαλλικὴ γλῶσσα	9 1/2
Ζῶσαι γλῶσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλικὴ)	4
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1 1/2
Φυσικο-μαθηματικὰ (πραγματογνωσία, ἀριθμητικὴ)	2 1/2
Ἐχρογραφία	1
Τὸ ὅλον	20

Ὀγδοῦν τάξις (Classe de Huitième)

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 9 ἐτῶν.)

Γαλλικὴ γλῶσσα	9
Ζῶσαι γλῶσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλικὴ)	4
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1 1/2
Μαθηματικὰ (ἀριθμητικὴ)	2
Φυσικὴ (πραγματογνωσία)	1
Ἐχρογραφία	1
Τὸ ὅλον	20

Ἑβδομή τάξις (Classe de Septième).

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 10 ἐτῶν).

Μαθήματα	Ἑβδομαδιαῖαι ὥραι
Γαλλικὴ γλῶσσα	9
Ζῶσαι γλῶσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλικὴ)	4
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1 1/2
Μαθηματικὰ (ἀριθμητικὴ)	2
Φυσικὰ (πρῶται γνώσεις ὀρυκτολογίας καὶ γεωλογίας)	1
Ἰχθυογραφία	1
Τὸ ὅλον	20

Ἑκτὴ τάξις (Classe de sixième)

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 11 ἐτῶν).

Γαλλικὴ γλῶσσα	10
Λατινικὴ γλῶσσα	10
Ζῶσαι γλῶσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλικὴ)	1 1/2
Διάλεξις περὶ αὐτῶν	1
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1
Μαθηματικὰ (ἀριθμητικὴ)	1 1/2
Φυσικὰ (ζωολογία)	1
Ἰχθυογραφία	1 1/2
Τὸ ὅλον	21

ἑξάμητη τάξις (Classe de Cinquième).

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 12 ἐτῶν).

Γαλλικὴ γλῶσσα	3
Λατινικὴ γλῶσσα ἐν τῇ πρώτῃ τριμήνῳ	10
ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης Ἰανουαρίου	8
Ἑλληνικὴ γλῶσσα ¹ ἀπὸ τῆς πρώτης Ἰανουαρίου	2

¹ Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ διδάσκονται τὰ ἐξῆς ἑλληνικά: ἑλληνικὴ γραμματικὴ, ἀσκήσεις ἐπὶ τοῦ ἄρθρου, εἰς ὀνομάτων, ἐπιθέτων, ἀντωνυμιῶν, ἐπιρρημάτων, προθέσεων, ἐπὶ τοῦ ῥήματος εἰς αὐτῶν ἀσυναίρετων ῥημάτων εἰς ὦ, στοιχειώ-

Μαθήματα

Ἑβδομαδιαῖαι ὥραι

Ζῶσαι γλῶσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλικὴ)	1 1/2
Διάλεξις περὶ αὐτῶν	1
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1
Φυσικὰ (γεωλογία καὶ βοτανικὴ)	1
Μαθηματικὰ (ἀριθμητικὴ)	1 1/2
Ἰχθυογραφία	1 1/2
Τὸ ὅλον	21 1/2

Τετάρτη τάξις (Classe de Quatrième)

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 13 ἐτῶν).

Γαλλικὴ γλῶσσα	2
Λατινικὴ γλῶσσα	5
Ἑλληνικὴ γλῶσσα ¹	0
Ζῶσαι γλῶσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλικὴ)	1 1/2
Διάλεξις περὶ αὐτῶν	1
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1
Μαθηματικὰ (γεωμετρία)	1 1/2
Ἰχθυογραφία	1 1/2
Τὸ ὅλον	21

Τρίτη τάξις (Classe de Troisième).

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 14 ἐτῶν).

Γαλλικὴ γλῶσσα	2
Λατινικὴ γλῶσσα	5
Ἑλληνικὴ γλῶσσα ²	5

δης γραμματικὴ, ἀνάγνωσις μετὰ τονισμοῦ καὶ γραφῆ. Ὁ καθηγητὴς προτρέπεται ν' ἀσκή τοὺς μαθητὰς του ἵνα ἀπομνημονεύωσι λέξεις.

¹ Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ διδάσκονται τὰ ἐξῆς ἑλληνικά: ἑλληνικὴ γραμματικὴ, χρηστομάθεια, ἐπιμήχια ἐκ τῆς κύρου παιδείας (Ξενοφ. Κύρου παιδείας Α' 8, 5' Α. Ζ' 3), ἐκλογή ἐκ τῶν νεκρικῶν διαλόγων τοῦ Λουκιανοῦ, Παύλου μύθοι, ἀσκήσεις ἐπὶ τῶν κλίσεων καὶ τῶν συνειρητῶν, ἑλληνικὴ μετάφρασις.

² Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ διδάσκονται τὰ ἐξῆς ἑλληνικά: ἐπανάληψις καὶ συνέ-

Μαθήματα	Εβδομαδιαίαί ώραι
Ζῶσαι γλώσσαι (γερμανική ἢ ἀγγλική)	1 1/2
Διάλεκτις περὶ αὐτῶν	1
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1
Μαθηματικά (ἀριθμητικὴ καὶ γεωμετρία)	1 1/2
Φυσικὰ (βαρύτης, θερμότης, ἤλεκτρισμός, ἀκουστικὴ)	1 1/2
Ἱχθυογραφία	1 1/2
Τὸ ὅλον	21 1/2

Δευτέρα τάξις (Classe de Seconde)

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 15 ἐτῶν).

Γαλλικὴ γλώσσα	3
Λατινικὴ γλώσσα	5
Ἑλληνικὴ γλώσσα ¹	5
Ζῶσαι γλώσσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλική)	1 1/2
Διάλεκτις περὶ αὐτῶν	1
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1
Μαθηματικά (* Ἀλγεβρα καὶ γεωμετρία)	1 1/2
Προαιρετικὴ ἱχθυογραφία	2
Τὸ ὅλον	21 1/2

χεια τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς, ἐξήγησις καὶ ἀπαγγελία ἑλληνῶν συγγραμμάτων, Ὀμήρου Ὀδύσσεια (Α καὶ Β), Ἰλιάς (Α), Ἡροδότην ἐκλεχτὰ τεμάχια, Ξενοφῶντος Ἀνάβασις, ἑλληνικὴ μετάφρασις, ἑλληνικὰ θέματα, συνοπτικαὶ γραμματολογικαὶ γνώσεις ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐξηγουμένων ἢ ἀπαγορευομένων κειμένων.

¹ Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ διδάσκονται τὰ ἐξῆς ἑλληνικά: ἑπινύλησις τῆς γραμματικῆς, ἐξήγησις καὶ ἀπαγγελία ἑλληνῶν συγγραμμάτων, Ὀμήρου Ὀδύσσεια (Ζ, Λ, Χ καὶ Ψ), Ἑυριπίδου Ἰφιγένεια ἐν Αἰδίῳ, Ἀλκυονίδας, Πλάτωνος Ἀπολογία, Πλουτάρχου βίαι Περικλέους καὶ Καίσαρος, ἑλληνικὴ μετάφρασις, ἑλληνικὰ θέματα, συνοπτικαὶ γραμματολογικαὶ γνώσεις εἰς 10 μαθήματα διδασκόμενα μίαν ὥραν τὸ πάλιν. Αἱ δὲ γραμματολογικαὶ αὗται γνώσεις θὰ εἴνε περὶ τοῦ Ὀμήρου, Ἡσιόδου, λυρικῶν, τραγικῶν καὶ κωμικῶν ποιητῶν, περὶ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Β' καὶ Δ' αἰῶνος, περὶ τῶν φιλοσόφων, ῥητόρων, ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν περὶ τῆς ἑλληνο-ῤωμαϊκῆς φιλολογίας καὶ τῆς χριστιανικῆς ῥητορικῆς τοῦ Δ' αἰῶνος.

Τάξις τῆς Ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique)

(ἡλικία τοῦ μαθητοῦ 16 ἐτῶν).

Μαθήματα	Εβδομαδιαίαί ώραι
Γαλλικὴ γλώσσα	4
Λατινικὴ γλώσσα	4
Ἑλληνικὴ γλώσσα ¹	4
Ζῶσαι γλώσσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλική)	2 1/2
Ἱστορία	1 1/2
Γεωγραφία	1
Περὶ τῶν μαθημάτων τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας διάλεκτις	1
Φυσικὴ (ἀνατομία καὶ φυσιολογία τῶν ζώων καὶ φυ- τῶν καὶ δώδεκα διαλέξεις περὶ ὑγιεινῆς, ὧν ἐκάστη δάον νὰ διαρκῆ μίαν ὥραν)	1 1/2
Προαιρετικὴ ἱχθυογραφία	2
Τὸ ὅλον	21 1/2

Τάξις τῆς φιλοσοφίας (Classe de Philosophie)

Φιλοσοφικὰ (ψυχολογία, λογικὴ, ἠθικὴ, στοιχεῖα τῆς μεταφυσικῆς, συνοπτικαὶ γνώσεις περὶ τῶν κεφαλαίων φιλοσοφικῶν ἀρχῶν², Ἄλλοι φιλόσοφοι³, Ἕλληνες καὶ ῤωμαῖοι συγγραφεῖς φιλο-

¹ Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ διδάσκονται τὰ ἐξῆς ἑλληνικά: ἐξήγησις καὶ ἀπαγγελία ἑλληνῶν συγγραμμάτων, Ὀμήρου Ἰλιάς (Ζ, Σ, Χ καὶ Ω), Σοφοκλέους Οἰδίποδος ὁ βασιλεὺς, Οἰδίποδος ἐπὶ Κολωνῶν, Ἀντιγόνη, Πλάτωνος Κρίτων, Φαίδων, Δημοσθένους οἱ ἐπὶ τὰ φιλιππικαί, ἡ περὶ στεφάνου λόγος, ἑλληνικὴ μετάφρασις, φιλολογικαὶ ἀναλύσεις ἑλληνῶν συγγραμμάτων.

² Διδάσκονται αἱ κεφαλαιώδεις φιλοσοφικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Ἐπικουρείων καὶ Στωϊκῶν, Βάκωνος, Καρτεσιῶν, Locke, Σπινόζα, Leibniz, Kantῶν.

³ Ἐκ τῶν ἄλλων φιλοσόφων διδάσκονται ὁ Καρτέσιος (Discours de la Méthode, Les Principes de la Philosophie livre I), ὁ Malbranche (De la Recherche de la vérité, livre II (De l'Imagination), première partie, chap. I et V. deuxième et troisième parties), ὁ Pascal (De l'Autorité en matière de Philosophie, De l'Esprit géométrique, Entretien avec M. de Sacy), ὁ Leibniz (Nouveaux Essais sur l'Entendement humain, avant-propos et livre I. Monadologie), ὁ Condillac (Traité des Sensations, livre I) καὶ ὁ V. Cousin (Le Vrai, le Beau et le Bien).

Μαθήματα	Εβδομαδιαίαι ώραι
σοφικῶς κατηρτισμένοι	9
Ζῶσαι γλῶσσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλική)	1
Ἱστορία κατὰ τὸ πρῶτον ἐξάμηνον	3
» κατὰ τὸ δεύτερον ἐξάμηνον	1 1/2
Μαθηματικά (ἀλγεβρα, γεωμετρία καὶ κοσμογραφία, ἢς τελευταίας ἀρκούσι 10 μαθήματα)	1 1/2
Φυσικὴ (Μαγνητισμός, ὀπτική, ἐπανάληψις τῶν διδα- χθέντων φυσικῶν μαθημάτων ἐν προηγουμέναις τάξεσι)	1 1/2
Χημεία	1 1/2
Ἡρωϊκετικὴ ἐχρογραφία	2
Τὸ ὅλον	19

Ὡς παρατηρεῖ τις ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι προγράμματι τῆς μέσης ἐκ-
παιδεύσεως τῆς Γαλλίας, ὅτι πρωτεύοντα μαθήματα εἶνε ἡ γαλλικὴ
γλῶσσα, αἱ ζῶσαι γλῶσσαι (γερμανικὴ ἢ ἀγγλική), ἡ λατινικὴ καὶ
ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἱστορία καὶ τὰ φιλοσοφικὰ, δευτερεύοντα δὲ τὰ
μυθηματικά². Καὶ ἐγκύκλιός τις τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Λέον

¹ Ἐκ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων τῶν φιλοσοφικῶς κατηρι-
σμένων διδάσκονται ὁ Σενόφων (Ἄπομνημονεύματα βιβλ. Α'), ὁ Πλάτων (τὸ Σ'
βιβλίον τῆς Πολιτείας), ὁ Ἀριστοτέλης (τὰ Νικομάχεια βιβλ. 10), ὁ Ἐπίσταμπος,
ὁ Λουκρήτιος (de natura rerum livre V), ὁ Κικέρων (de natura deorum liv. II
de officiis liv. I), ὁ Σενέκας (αἱ 16 πρῶται ἐπιστολαὶ εἰς τὸν Λουκίλιον). Ὁ δὲ
καθηγητὴς εἶνε ὑποχρεωμένος καθ' ἑκάστον ἔτος νὰ διδάσκη δύο γαλλικὰ κεί-
μενα, ἐν ἑλληνικῶν καὶ ἐν λατινικῶν.

² Περὶ δὲ τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος ἐν Γαλλίᾳ λέγομεν τὰ ἑξῆς. Μετὰ τὴν
ἀνακλήρυσιν τῆς δημοκρατίας ἢ Καθολικῆ Ἐκκλησίας, ὡς στηριζομένη ἐπὶ δεσπο-
τικῶν ἀρχῶν, κατεπολεμήθη ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν ἀναρχοφάντων ἐν τῷ προγράμ-
ματι αὐτῶν «Le cléricalisme voilà l'ennemi». Διὰ τοῦτο ἡ θρησκευτικὴ διδα-
σκαλίᾳ, ὡς ὑποχρεωτικὸν μάθημα ἐν τῷ προγράμματι, ἔπαυσε τῇ 14/28 Μαρ-
τίου τοῦ 1882 κατὰ τὸν περὶ τῶν σχολείων νόμον (loi scolaire), διότι ἐν ταῖς
ἐγγχειριδίαις καὶ κατηγήσεσιν αὐτῆς ἐδιδάσκοντο αἱ ἀπόλυτοι καὶ δεσποτικαὶ θεο-
κρατικαὶ ἀρχαὶ τοῦ μεσαιῶνος, καθ' ἃς τὸ κίνημα ἠρόβη νὰ εἶναι ὑποταγμένον
τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλίᾳ ἐθεωρήθη ἀναρ-
καισιώτης, διὸ καὶ ἐν ταῖς λυκείαις τῆς Γαλλίας, ἐν οἷς διατιπῶνται καὶ ἐσωτερικὰ
μαθητὰ, ὑπάρχουσιν ἐκκλησιαί: χάριν τῶν μαθητῶν καὶ θεολόγος, ὑφ' οὗ οὗτοι
διδάσκονται τὸ θρησκευτικὸν μάθημα. Ἡ δὲ βιβλιογραφία αὐτοῦ λαμβάνεται ὑπ'

Bourgeois, χρονολογουμένη ἀπὸ 15/27 Ἰουλίου 1890 καὶ ἀπευθυ-
νομένη πρὸς τοὺς διευθυντὰς τῶν λυκείων καὶ ἑλληνικῶν σχολείων (des
Lycées et Collèges) διαλαμβάνει περὶ τῶν πρωτεύοντων μαθημάτων,
διότι ἐν αὐτῇ ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: «Dans l'enseignement clas-
sique littéraire, le seul qui soit l'objet de la révision actu-
elle, les lettres, c'est-à-dire l'étude des langues et des lit-
tératures, avec l'histoire et la philosophie comme complé-
ment ou couronnement, garderont naturellement la première
place». Καὶ ὅμως οἱ παρ' ἡμῖν τιτλοφορούμενοι παιδαγωγοὶ Ἰωάννης
Πανταζίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Χαρ. Παπαμάρκου,
πρόην ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων, ἐτόλμησαν νὰ γνωματεύσωσιν ἐν
ταῖς ἐν τῇ Βουλῇ γενομέναις συζητήσεσι περὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ὅτι
ἡ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης πρέπει νὰ περιορισθῇ
εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ θεωρηθῇ αὕτη δευτερεῖον μάθημα, ὅτι
ἡ Λατινικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ διαγραφῇ, ὅτι οὐδαμοῦ τῶν εὐρωπαϊ-
κῶν προγραμμάτων ἀπαντῶσι φιλοσοφικὰ μαθήματα καὶ τέλος ὅτι ἡ
μέση ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς 5 ἢ 6 ἔτη.

Περὶ τὸ ἐπιχείρημα, ὅπερ ὁ Ἰ. Πανταζίδης ἔφερεν ὑπὲρ
τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδευ-
σει, διότι εἶπεν ὅτι παῖδες ἡλικίας 10 καὶ 11 δὲν πρέπει νὰ διδάσκων-
ται αὐτήν, ὡς περιέχουσιν πολλοὺς λεκτικούς τύπους καὶ μέγαν πλοῦ-
τον λέξεων. Ἀλλὰ τί φοβερὰ σύμπτωσις! Ὅτε ἡμεῖς οἱ ἀντιπρόσωποι
τοῦ Διδακταλικοῦ Συλλόγου, ἰδίᾳ δὲ ὁ λόγιος καὶ πεπαιδευμένος κα-
θηγητὴς κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλος, ἐπεχειροῦμεν ἐν ταῖς ἐκπαιδευ-
τικαῖς συνεδρίαις τῆς Βουλῆς τῇ 29 καὶ 31 Ἰανουαρίου τοῦ 1890 ν'
ἀνασκαυάζωμεν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου ὑπὲρ
τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀδυνά-
του τῆς σπουδῆς αὐτῆς ἐν ἡλικίᾳ 10 καὶ 11 ἐτῶν, τότε μετὰ ὀλίγας
ἡμέρας ἐδημοσιεύετο, οἶονεὶ ὡς ἐπιβεβαίωσις καὶ ἐπισφράγις τῶν
ἔσθιν ὡς καὶ ἡ τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Ἡ Γαλλία μισοδοσεῖ μάλιστα καὶ θεολό-
γους Διαμαρτυρομένους καὶ Ἑλληνας, ὡς καὶ Ῥαββίνους, οἵτινες διδάσκουσι τὰ
θρησκευτικὰ μαθήματα ἐν ἐκείνοις τοῖς λυκείαις, ἐν οἷς μαθητεύουσι διαμαρτυρό-
μενοι, Ἕλληνες καὶ Ἑβραῖοι. Ἐν τῷ λυκείῳ λ. χ. τῆς Μασσαλίας, εἰς ὃ φοιτῶσιν
ἑλληνόπαιδες, διδάσκει τὰ θρησκευτικὰ ὁ ἑμὸς πενθερὸς Ἥλιος Καντᾶς ἱερεὺς
μισοδοτούμενος παρὰ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Μόνον δὲ παρ' ἡμῖν εἶνε ἀνατε-
θειμένη ἡ διδασκαλίᾳ τῶν ἱερῶν μαθημάτων εἰς καθηγητὰς τῶν μαθηματικῶν, τῆς
φυσικῆς, τῆς Γαλλικῆς γλώσσης καὶ κατὰ τοῦτο εἴμεθα πρωτότυποι.

λόγων ἡμῶν, ἐν Γαλλίᾳ τὸ πρόγραμμα τὸ προωρισμένον διὰ τὰ λύκεια καὶ ἐλληνικὰ σχολεῖα αὐτῆς, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ Γάλλοι μαθηταὶ ὑποχρεοῦνται ν' ἀρχίζωσι τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, ἅμα εἰσέλθωσιν εἰς τὸ 12 ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ἄφ' οὗ λοιπὸν οἱ Γάλλοι, οἵτινες οὐδέποτε οὐδεμίαν ἐλληνικὴν λέξιν ἤκουσαν, δύνανται κατὰ τοὺς παιδαγωγικοὺς ἀνδρας τῆς Γαλλίας ἐν τῇ ἡλικίᾳ 12 ἐτῶν νὰ σπουδάζωσιν ἐλληνικά, ἀδυνατοῦσιν οἱ Ἑλληνόπαιδες, οἱ ἀπὸ τῆς οἰκογενείας μέγαν πλοῦτον ἐλληνικῶν λέξεων φέροντες, νὰ ἐπιληφθῶσιν ἐν ἡλικίᾳ 10 καὶ 11 ἐτῶν τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης; Ἐνταῦθα ἀναγκάζομαι ν' ἀναφέρω ὡραίαν περικοπὴν τοῦ λόγου, ἣν ὁ φίλος μου Θ. Παπαδημητρακόπουλος ἀπαντῶν εἰς τὸν Ἰ. Πανταζίδην εἶπεν ἐν τῇ Βουλῇ· «τὸ ἐπιχείρημα ὅπερ ἔφερεν ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης, ὅτι δὲν πρέπει παιῖδες 10 καὶ 11 ἐτῶν νὰ διδάσκωνται τὴν γραμματικὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης διὰ τὸ πολύμορφον τῶν λεκτικῶν τύπων καὶ τὸν μέγαν αὐτῶν πλοῦτον, στρέφεται ἀκριβῶς κατὰ τῆς γνώμης τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου· διότι κατὰ τὴν ἡλικίαν μάλιστα ταύτην εἶνε τεραστία ἡ δύναμις τῆς μνήμης καὶ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ὁ ἄνθρωπος δύναται μᾶλλον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην νὰ ἐκμάθῃ καὶ ἀποταμιεύσῃ εἰς τὴν μνήμην του τοὺς ποικιλωτάτους λεκτικούς τύπους τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης. Ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης ὑπετίμησεν ἄλλως τὴν τοιαύτην μνημονικὴν δύναμιν τοῦ παιδός, λησμονήσας ὅτι ὁ παῖς ἐν διαστήματι 4 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του κατορθοῖ ὑπὸ τῆς φύσεως ὀδηγούμενος νὰ σχηματίσῃ πρὸς ἴδιαν χρῆσιν ἐκ τῆς μητρικῆς γλώσσης γραμματικὴν, συντακτικὴν καὶ λεξικὴν ἀξιοθαύμαστον»;

Ἐὰν οἱ Γάλλοι ἐσκέπτοντο, ὡς οἱ παιδαγωγοὶ ἡμῶν κ.κ. Ἰ. Πανταζίδης καὶ Χαρ. Παπαμάρκου, ἤθελον διαγράψαι ἐκ τοῦ προγράμματος αὐτῶν οὐ μόνον τὴν σπουδὴν τῆς ἐλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἧς ἄρχονται, ἅμα εἰσέλθωσιν εἰς τὸ 11ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἢθελον ἐπίσης διαγράψαι καὶ τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα, ὡς ἄχρηστα καὶ περιττά. Καὶ δὲν εἶνε αἰσχος ἐν χώρᾳ, ἐν ἣ ἤκμασεν ἡ φιλοσοφία, νὰ εὐρίσκωνται ἄνθρωποι, προαγόμενοι εἰς τὰ ὑπάτα τῆς παιδείας ἀξιώματα, νὰ θέλωσι νὰ καταστήσωσιν ὑπεροφίους τοὺς φιλοσόφους ἡμῶν καὶ ν' ἀπαγορεύωσι τοὺς νέους ἡμῶν εἰς τὸ νὰ μυῶνται τὰ μυστήρια αὐ-

¹ Ὁρα τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ τόμον ΙΒ', σελ. 242.

τῶν; Δὲν εἶνε αἰσχος οἱ Γάλλοι μαθηταὶ νὰ ἔχωσι γνῶσιν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Ἐπικούρειων καὶ Στωϊκῶν, οἱ δὲ ἐλληνόπαιδες νὰ μένωσι ξένοι αὐτῶν; Ἐπειδὴ οἱ παιδαγωγοὶ ἡμῶν στεροῦνται λογικῆς, πρέπει καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος νὰ καταστῇ ἄλογον, ἀψυχολόγητον, ὑλιστικόν, διότι οὕτω γνωματεύουσιν αὐτοὶ; Ἐν ᾧ οἱ Γάλλοι εὐρύνουσι τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν εἰς 10 ἔτη, οἱ σοφοὶ ἡμῶν παιδαγωγοὶ σμικρύνουσιν αὐτὴν εἰς 5 ἢ 6 ἔτη, θέλοντες ἄρδην ν' ἀνατρέψωσι τὸ οἰκοδόμημα τῆς παιδείας ἡμῶν. Ἄλλ' εὐτυχῶς παρελθὼν εἰς τὸ μέσον ὁ Διδασκαλικὸς Σύλλογος δὲν ἀπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ θέσωσι βέβηλον χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος καὶ νὰ ἐπενέγκωσι τελείαν καταστροφὴν αὐτοῦ. Ἐὰν οὗτος δὲν κατεπολέμει τὰ καταχθόνια αὐτῶν σχέδια καὶ ἀφινεν αὐτὰ πραγματοποιούμενα, τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἡμῶν σύστημα θὰ κατέπιπτε περισσότερον καὶ μόλις μετὰ δεκαετηρίδας ἐτῶν θ' ἀνωρθοῦτο, ὅτε καὶ αἱ πληγαὶ αὐτοῦ θὰ ἦσαν καταληπτότεραι. Πολλῶν λοιπὸν κακῶν τῇ παιδείᾳ γίνονται πρόξενοι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν καταδέχονται νὰ καταφεύγωσι καὶ εἰς τὰ φῶτα τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὰς νεωτάτας ἐκπαιδευτικὰς ἐργασίας τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς ἄλλους ἀναμαρτήτους καὶ ἀλαθήτους Πάπας.

Γ'.

Ποταὶ αὶ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις αὐτῆς;

Ἐίπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ Γαλλικὸν λύκειον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἡμέτερον γυμνάσιον καὶ ἐλληνικὸν σχολεῖον, περιέχει 10 τάξεις, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κατωτάτης προπαρασκευαστικῆς τάξεως (Classe préparatoire) καὶ τελευτῶν εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν τῆς φιλοσοφίας (Classe de philosophie)¹. Οἱ μαθηταὶ οἱ διακούοντες τὰ μαθήματα τῶν δέκα τούτων τάξεων δικαιοῦνται νὰ ὑφίστανται τὴν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν. Οἱ ὑφιστάμενοι δὲ ταύτην ἐλάμβανον μέχρι τοῦδε *μυλολογικὸν ἀπολυτήριον* (baccalauréat ès lettres), δι' οὗ ἐδικαιοῦντο νὰ σπουδάζωσιν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις *μυλολογίαν, νομικά, ἰατρικὴν*².

¹ Ὁρά σελ. 6.

² Ἴνα τις καταταχθῇ ἐν ἰατρικῇ σχολῇ Πανεπιστημίου ἔχει ἀνάγκην καὶ τοῦ φυσικομαθητικοῦ ἀπολυτήριου.

Εἶπομεν ἐπίσης ἀνωτέρω, ὅτι οἱ θέλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον, εἰς τὰς σχολὰς τῶν μηχανικῶν καὶ γεφυροδοποιῶν καὶ ὀρυκτολόγων (école polytechnique, école centrale, écoles des ponts et chaussées et des mines, etc.) ἢ νὰ γίνωσι φαρμακοποιοί, ἀστυάτροι κτλ. ὑποχρεοῦνται νὰ διακούωσι τὰ μαθήματα 9 τάξεων ἤτοι μέχρι τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique) καὶ ταύτης συμπεριλαμβανομένης καὶ μετὰ ταῦτα νὰ μεταβαίνωσιν εἰς διάφορα ἐν τοῖς λυκείοις ὑπάρχοντα τμήματα, ἐν οἷς οἱ μὲν σπουδάζουσι πολλὰ φυσικομαθηματικά, οἱ δὲ περιορισμένα φυσικο-μαθηματικά¹. Καὶ οἱ σπουδάζοντες πολλὰ φυσικο-μαθηματικά, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰς εἰρημένους σχολὰς, δικαιούνται νὰ ὑφίστανται τὴν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν, ὡς ἐπίσης δικαιούνται καὶ οἱ σπουδάζοντες περιορισμένα φυσικο-μαθηματικά, ἵνα γίνωσι φαρμακοποιοί, ἀστυάτροι κτλ. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι ὑφιστάμενοι τὴν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν ἐλάβανον μέχρι τοῦδε φυσικο-μαθηματικὸν ἀπολυτήριον (baccalauréat ès sciences), οἱ δὲ δεύτεροι περιορισμένον φυσικο-μαθηματικὸν ἀπολυτήριον (baccalauréat ès sciences restreint). Ὡστε ἔχομεν ἀπολυτήριους ἐξετάσεις τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως ἐν Γαλλίᾳ τριῶν εἰδῶν· διὸ καὶ μέχρι τοῦδε ὑπῆρχον καὶ ἀπολυτήριον τριῶν εἰδῶν (baccalauréat ès lettres, baccalauréat ès sciences, baccalauréat ès sciences restreint).

Ἄλλὰ διὰ διατάγματος τῆς 8/20 Αὐγούστου 1890 ἀπεφασίσθη, ἵνα αἱ μὲν ἀπολυτήριαι ἐξετάσεις τῶν τριῶν εἰδῶν ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαίδευσει γίνωνται, τὰ δὲ ἀπολυτήρια τῶν τριῶν εἰδῶν καταργηθῶσι καὶ χορηγηθῆται ἐν μόνῳ ἀπολυτήριον τῆς μέσης κλασικῆς ἐκπαίδευσεως (un baccalauréat unique de l'enseignement secondaire classique), ἐντὸς τοῦ ὁποίου νὰ γράφονται μὲν αἱ λέξεις Lettres-Philosophie, ὅταν πρόκηται νὰ διακρίνωνται οἱ ὑποστάντες τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ἀπολυτήριων ἐξετάσεων, νὰ γράφονται δ' αἱ λέξεις Lettres-Mathématiques ὅταν πρόκηται νὰ διακρίναινται οἱ ὑποστάντες τὸ δεύτερον εἶδος αὐτῶν καὶ οἱ ὑποστάντες τὸ τρίτον εἶδος αὐτῶν διὰ τῶν λέξεων Lettres-Sciences physiques et naturelles. Διὰ τῆς λέξεως Lettres οἱ Γάλλοι θέλουσι νὰ τονίσωσιν ὅτι οὐ μόνον οἱ φιλόλογοι, νομικοὶ καὶ ἰατροί, ἀλλὰ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ ναυτικοὶ, οἱ ὀρυκτολόγοι, οἱ μηχανικοὶ, οἱ γεφυροδοποιοὶ, οἱ φαρμακοποιοὶ καὶ ἄλλοι ὑποχρεοῦνται

¹ Ὅρα σελ. 8.

νὰ ᾧσι κατηρτισμένοι καὶ φιλολογικῶς. Πάντες δὲ οὗτοι ἀποπερατοῦντες καὶ τὰ μαθήματα τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς (classe de Rhétorique) ὑποχρεοῦνται νὰ ὑποστῶσιν αὐστηρὰν ἐξέτασιν ἐνώπιον ἐπιτροπείας, συνισταμένης ἐκ τεσσάρων πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν, ὧν οἱ τρεῖς τῆς φιλολογίας, ὁ τέταρτος τῶν φυσικο-μαθηματικῶν. Ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας ἰσχύει ἡ ψήφος τοῦ προέδρου, ὅστις εἶνε ὁ κοσμήτωρ, ὃν ἀπόντα ἀναπληροῖ ὁ ἀρχαιότερος καθηγητής. Μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐξέτασιν ὅσοι μὲν θέλουσι μεταβαίνουσιν εἰς τὴν τάξιν τῆς φιλοσοφίας (classe de Philosophie), ὅσοι δὲ εἰς τὰ διάφορα φυσικο-μαθηματικὰ τμήματα, τὰ ἐν τοῖς λυκείοις ὑπάρχοντα.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ τάξει τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως ἐν Γαλλίᾳ γίνονται δημόσιαι ἐξετάσεις, εἰμὴ μόνον αἱ τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς καὶ αἱ ἀπολυτήριαι ἐξετάσεις καὶ ἐπειδὴ αὗται δὲν δύνανται νὰ ἐννοηθῶσιν ἀνευ ἐκείνων, διὰ τοῦτο θέλομεν διαλάβει πρῶτον περὶ τῶν ἐξετάσεων τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς καὶ δεύτερον περὶ τῶν ἀπολυτήριων.

ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

τῶν ἀποπερατοῦντων τὰ μαθήματα τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique).

Πάντες οὗτοι ἐξετάζονται γραπτῶς καὶ προφορικῶς, γραπτῶς μὲν μεταγράφοντες ἐκ τοῦ λυτικοῦ εἰς τὸ γαλλικὸν καὶ γράφοντες γαλλικῆν τινα σύνθεσιν, προφορικῶς δὲ ἐξηγοῦντες μετὰ φιλολογικῶν παρατηρήσεων τρία κείμενα, ἅτινα ὁ ἐξεταστής κατ' ἐκλογὴν δίδει ἐκ τῶν ἐλλήνων, λατίνων καὶ γάλλων συγγραφέων καὶ ἐν κείμενον ἐκ τῶν γερμανῶν ἢ ἑγγλῶν συγγραφέων καὶ

1) Ἐκ μὲν τῶν ἐλλήνων συγγραφέων ὅσα διδάσκονται

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει (classe de Troisième) ἤτοι :

Ὁμήρου (Ὀδύσσεια, Α, Β, Γ, Δ).

Ἡροδότου (ἐκλεκτὰ τεμάχια)

Ξενοφώντος (Ἀνάβασις).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει (classe de Seconde).

Ὁμήρου (Ὀδύσσεια, Ζ, Α, Χ καὶ Ψ).

Εὐριπίδου (Ἰφιγένεια ἐν Λύλιδι, Ἄλκηστις).

Πλάτωνος (ἀπολογία).

Πλουτάρχου (βίοι Περικλέους καὶ Καίσαρος).

Ἐν τῇ τάξει τῆς Ῥητορικῆς (classe de Rhétorique).

Ὀμήρου (Ιλ. Ζ, Σ, Χ καὶ Ω).

Σοφοκλέους (Οἰδίπους ὁ τύραννος, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν, Ἄντιγόνη).

Πλάτωνος (Κρίτων, Φαίδων).

Δημοσθένους (ἑπτὰ φιλιππικοὶ, ὁ περὶ στεφάνου λόγος).

2) Ἐκ δὲ τῶν λατίνων συγγραμμάτων ἑσὶ διδάσκονται

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει (classe de Troisième) ἦτοι :

Τίτου Λιβίου (narrationes).

Κικέρωνος (pro Archia, De senectute).

Πλινίου (ἐπιστολαὶ κατ' ἐκλογὴν).

Σαλλούστιος.

Τερτυλλίου (κωμωδία, Adolphi).

Βιργιλίου (ἐπαισόδια τῶν γεωργικῶν, Αἰνῆς, βιβλ. III—VII).

Ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει (classe de Seconde).

Βιργιλίου (Αἰνῆς, βιβλ. VIII—XII).

Ὀρατίου (ᾠδαί).

Κικέρωνος (Κατιλινακοί, De Amicitia).

Τίτου Λιβίου (βιβλ. XXIII, XXIV καὶ XXV).

Τακίτου (βίος Ἀγρικόλα).

Ἐν τῇ τάξει τῆς Ῥητορικῆς (classe de Rhétorique).

Λουκρητίου (ἀποσπάσματα).

Βιργίλιος.

Ὀρατίου (Σάτυραι καὶ ἐπιστολαί).

Κικέρωνος (Pro Milone, pro Murena, ἐπιστολαὶ κατ' ἐκλογὴν).

Τίτου Λιβίου (βιβλ. XXVI—XXX).

Τακίτου (Annales, ἱστορικόν).

3) Ἐκ δὲ τῶν γάλλων συγγραμμάτων ἕσσι καίμενα διδάσκονται

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει (classe de Troisième) ἦτοι :

Ἐκλεκτὰ τεμάρια γάλλων πεζῶν καὶ ποιητῶν τοῦ ΙΓ', ΙΖ', ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος.

Cornille (Le Cid, Cinna).

Racine (Iphigénie, les Plaideurs).

Boileau (Satires et Épitres).

Montesquieu (considérations sur la Grandeur et la Décadence des Romains).

κατ' ἐκλογὴν ἐπιστολαὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

Ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει (classe de Seconde),

Ἐκλεκτὰ τεμάρια γάλλων πεζῶν καὶ ποιητῶν τοῦ ΙΓ', ΙΖ', ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος.

Chanson de Roland (Extraits).

Villohardouin, Joinville, Froissart, Commines (Extraits).

Montaigne (Extraits).

Cornille (Horace, Nicomède).

Bossuet (Oraison funèbre de Henriette d'Angleterre).

Racine (Andromaque, Britannicus).

Molière (L'avaré, les Femmes savantes).

La Fontaine (Fables τὰ 6 πρῶτα βιβλία).

La Bruyère (Caractères ἐκτὸς τοῦ κεφαλαίου sur les Ouvrages de l'esprit).

κατ' ἐκλογὴν ἐπιστολαὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ἐκλεκτὰ τεμάρια τοῦ Rousseau.

Ἐν τῇ τάξει τῆς Ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique).

Ἐκλεκτὰ τεμάρια πεζῶν καὶ ποιητῶν τοῦ ΙΓ', ΙΖ', ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος.

Cornille (chefs-d'oeuvre).

Racine (Théâtre).

Molière (Le Misanthrope, Tartufe).

Boileau (Art poétique).

La Fontaine (Fables ἐκτὸς τῶν 6 τελευταίων βιβλίων).

Pascal (Pensées, Provinciales I, IV καὶ XIII).

Bossuet (Oraisons funébres, Sermons choisis).
La Bruyère.
Fénelon (Lettre sur les Occupations de l'Académie française).
Buffon (Extraits).
Voltaire (Siècle de Louis XIV. Extraits de prose).

4) Ἐκ δὲ τῶν γερμανῶν συγγραφέων ὅσα κείμενα διδάσκονται

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει (Classe de Troisième) ἦτοι :

Ἐκλεκτὰ τεμάχια.
Goethe (Kampagne in Frankreich, ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων, Dichtung und Wahrheit).
Schiller (Wilhelm Tell, Maria Stuart, der Neffe als Onkel).

Ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει (Classe de Seconde).

Ἐκλεκτὰ τεμάχια.
Goethe (Hermann und Dorothea).
Schiller (Wallenstein τὰ τρία μέρη, τεμάχια τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ).
Hauff (Lichtenstein).
 Τεμάχια γερμανῶν ἱστορικῶν.

Ἐν τῇ τάξει τῆς ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique).

Ἐκλεκτὰ τεμάχια.
Lessing (Hamburgische Dramaturgie ἀποσπάσματα).
Goethe (Iphigenie auf Tauris, τεμάχια ἐκ τῶν πεζῶν αὐτοῦ ἔργων).
 Λυρικαὶ ποιήσεις τοῦ *Goethe* καὶ *Schiller*.
Schiller (Die Jungfrau von Orleans, Die Braut von Messina).

Ἐκλογαὶ γερμανικῶν ποιήσεων.

5) Ἐκ δὲ τῶν ἀγγλῶν συγγραφέων ὅσα διδάσκονται

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει (Classe de Troisième) ἦτοι :

Ἐκλεκτὰ τεμάχια.
Goldsmith (The Vicar of Wakefield).

Lamb (Fables from Shakspeare).
Macaulay (History of England τεμάχια).

Ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει (Classe de Seconde).

Ἐκλεκτὰ τεμάχια.
Shakspeare (Julius Caesar, Coriolanus).
Goldsmith (The deserted Village).
Walter Scott (Un roman).
Dickens (A. Christmas carol, David Copperfield).
 Τεμάχια ἀγγλῶν ἱστορικῶν.

Ἐν τῇ τάξει τῆς ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique).

Ἐκλεκτὰ τεμάχια.
Shakspeare (Macbeth, King Richard III).
Byron (Childe Harold).
Tennyson (Enoch Arden).
Dickens (Nicholas Nickleby).
George Eliot (Silas Marner).

Ἀφοῦ δὲ οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς (Classe de Rhétorique) ἐξετασθῶσιν εἰς τρία κείμενα ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἑλλήνων, λατίνων καὶ γάλλων συγγραφέων καὶ εἰς ἓν κείμενον εἴτε γερμανικὸν εἴτε ἀγγλικὸν ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων γερμανῶν ἢ ἀγγλῶν συγγραφέων, ἐξετάζονται ἔπειτα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑυρώπης καὶ τῆς Γαλλίας ἀπὸ τοῦ 1610—1789, ἐν τῇ γεωγραφίᾳ τῆς Γαλλίας καὶ ἐν τῇ ἀριθμητικῇ, ἀλγέβρᾳ, γεωμετρίᾳ καὶ κοσμογραφίᾳ, μαθήμασι, τὰ ὅποια ἤκουσαν εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τῆς μέσης ἐκπαίδευσως.

ὑποστάντες δὲ οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως τῆς ῥητορικῆς τὴν αὐστηρὰν ταύτην ἐξέτασιν, ὅσοι αὐτῶν θέλουσι νὰ γίνωσι φιλόσοφοι, νομικοὶ, ἰατροὶ, μεταβαίνουν εἰς τὴν τάξιν τῆς φιλοσοφίας (classe de Philosophie), ἐνθα ἐν ἔτος μένουσι διδασκόμενοι τὰ μαθήματα αὐτῆς, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ὁποίων προετοιμάζονται εἰς τὴν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν. Ὅσοι δὲ τῶν μαθητῶν θέλουσι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰς στρατιωτικὰς σχολὰς (école polytechnique, Saint-Cyr), εἰς τὰς ναυτικὰς σχολὰς (écoles ma-

ritimes) καὶ εἰς τὰς σχολὰς τῶν γέφυροδοποιῶν, ὀρυκτολόγων, μηχανικῶν (écoles des ponts et chaussées et des mines, école centrale) μεταβαίνουν εἰς τὰ φυσικο-μαθηματικὰ τμήματα, τὰ ἐν τοῖς λυκείοις ὑπάρχοντα, ἐνθα ἐπὶ ἓν ἔτος διδάσκονται πολλὰ φυσικο-μαθηματικὰ καὶ προπαρασκευάζονται εἰς τὴν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν. Ὅσοι δὲ τῶν μαθητῶν θέλουσι νὰ γίνωσι φαρμακοποιοί, ἰατροὶ κτλ. μεταβαίνουν εἰς φυσικο-μαθηματικὰ τμήματα, ἐνθα διδάσκονται περιορισμένης ἐξ αὐτῶν γνώσεις (sciences restreint) καὶ προετοιμάζονται εἰς ἀπολυτήριον ἐξέτασιν. Ἡμεῖς θὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα περὶ τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων τῆς πρώτης καὶ δευτέρας κατηγορίας, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ κανονιστικὸν διάταγμα αὐτῶν τῆς 8/20 Αὐγούστου 1890, οὗ ἡ ἐφαρμογὴ ἀρχεται ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰουλίου—Αὐγούστου τοῦ τρέχοντος ἔτους 1891. Περὶ δὲ τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων τῆς τρίτης κατηγορίας τὸ εἰρημένον διάταγμα δὲν διαλαμβάνει, καθόσον, ὡς ἐν αὐτῷ ῥητῶς ἀναφέρεται, θὰ γίνῃ σκέψις περὶ αὐτῶν βραδύτερον.

ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

ἐπὶ φιλολογικῷ καὶ φυσικο-μαθηματικῷ ἀπολυτηρίῳ ἢ διπλώματι.

Ὅπως σαφῶς κατανοήσωμεν τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις τῶν ἐξερχομένων ἐκ τῶν λυκείων τῆς Γαλλίας καὶ μελλόντων νὰ φοιτήσωσιν ἢ εἰς τὰ Πανεπιστήμια ἢ εἰς τὰς διαφόρους εἰρημένους σχολὰς, ἀνάγκη πάσα νὰ γνωρίζωμεν τὰ ἐξῆς:

- α') Τίνες οἱ ἐξετασται;
- β') Ποῦ καὶ πότε γίνονται αἱ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις;
- γ') Τίνες οἱ ὅροι τῆς παραδοχῆς τῶν ἐξεταζομένων;
- δ') Τίνα τὰ ἐξέταστρα.
- ε') Πῶς γίνονται αἱ ἐξετάσεις καὶ τίνα τὰ ἐξεταζόμενα μαθήματα;
- ς') Τίνες ποῖναι ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς κατὰ τὰς ἐξετάσεις παρεκτρέπομένους;
- ζ') Τίς ὁ χορηγῶν τὰ ἀπολυτήρια ἢ διπλώματα (baccalauréats)

α') Τίνες οἱ ἐξετασται;

Ἐξετασται τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων τῆς μὲν πρώτης κατηγορίας εἶνε τρεῖς πανεπιστημιακοὶ καθηγηταί, ὧν οἱ δύο τῆς φιλολογίας,

ὁ δὲ τρίτος τῶν φυσικομαθηματικῶν. Ἐξετασται τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶνε τρεῖς πανεπιστημιακοὶ καθηγηταί, ὧν οἱ δύο τῶν φυσικο-μαθηματικῶν, ὁ δὲ τρίτος τῆς φιλολογίας. Πρόεδρος δὲ τῶν ἐξεταστῶν εἶνε ὁ κοσμήτωρ, ὃν ἀπόντα ἀναπληροῖ ὁ ἀρχαιότερος καθηγητῆς τῆς φιλολογικῆς σχολῆς ἢ τῶν φυσικομαθηματικῶν.

β') Ποῦ καὶ πότε γίνονται αἱ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις;

Αἱ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις γίνονται ἐν τοῖς πανεπιστημίοις ἢ ταῖς πανεπιστημιακαῖς σχολαῖς, ἀφ' ὧν ἐξαρτῶνται τὰ λύκεια τῆς Γαλλίας¹. Γίνονται δὲ δις τοῦ ἔτους ἤτοι ἀπὸ τοῦ τέλους Ὀβρίου—Ἰουλίου καὶ ἀπὸ τῶν μέσων Ἰουλίου—Αὐγούστου. Ἐξαιρετικῶς εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰς στρατιωτικὰς σχολὰς ἐπιτρέπονται αἱ ἐξετάσεις κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον ἢ Ἀπρίλιον.

γ') Τίνες οἱ ὅροι τῆς παραδοχῆς τῶν ἐξεταζομένων;

Οἱ μαθηταί, οἱ θέλοντες νὰ ὑποστῶσι τὴν ἐξέτασιν ἐπὶ φιλολογικῷ ἀπολυτηρίῳ ἢ διπλώματι ἢ ἐπὶ φυσικο-μαθηματικῷ, ὀφείλουσι νὰ καταθέσωσιν ἐν τοῖς γραφείοις τῶν πανεπιστημίων ἢ πανεπιστημιακῶν σχολῶν, ἀφ' ὧν ἐξαρτῶνται τὰ λύκεια, ἐν οἷς ἐσπούδασαν, τὰ ἐξῆς πιστοποιητικὰ καὶ ἐνδεικτικὰ:

1 *Ἱστοποιητικόν*, ὅτι ἔχουσι συμπληρώσει τὸ 16^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας. Εἰς νεώτερον τῆς ἡλικίας ταύτης μαθητὴν δυσκόλως δίδεται ἡ ἀδεια πρὸς ἐξέτασιν, ἐκτός ἐὰν οὗτος εἶνε *ικανώτατος*. Ἄλλ' ὀφείλει πρὸς ἐπίτευξιν ταύτης νὰ κάμῃ αἴτησιν εἰς τὸν πρύτανιν, ὅστις πληροφορεῖ αὐτόν, ἂν ἡ αἴτησις ἐγένετο δεκτή. Ἡ αἴτησις ἐξετάζεται ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, ἐδράζοντος ἐν Παρίσις, ὅπερ παραπέμπει τὴν αἴτησιν εἰς τὸν Ἰπουργόν, ὅστις ἀποφασίζει.

¹ Αἱ πόλεις, ἐν αἷς ὑπάρχουσι φιλολογικαὶ πανεπιστημιακαὶ σχολαί (Facultés des lettres), εἶνε οἱ Παρίσιοι, Aix, Besançon, Bordeaux, Caen, Clermont, Dijon, Grenoble, Lille, Lyon, Montpellier, Nancy, Poitiers, Rennes, Toulouse. ὑπάρχει δ' ἀνωτέρα φιλολογικὴ σχολὴ καὶ ἐν Ἀλγερίᾳ. Αἱ πόλεις, ἐν αἷς ὑπάρχουσι φυσικο-μαθηματικαὶ σχολαί (Facultés des sciences) εἶνε οἱ Παρίσιοι, Besançon, Bordeaux, Caen, Clermont, Dijon, Grenoble, Lille, Lyon, Marseille, Montpellier, Nancy, Poitiers, Rennes, Toulouse. ὑπάρχει δ' ἀνωτέρα φυσικο-μαθηματικὴ σχολὴ καὶ ἐν Ἀλγερίᾳ.

2. Πιστοποιητικὸν τῆς γεννήσεως, ἐν ᾧ δηλοῦται ἡ πόλις, ἐν ἣ ἐγεννήθη, ἡ ἡμέρα, ὁ μῆν καὶ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ τὸ σχολεῖον, ἐξ οὗ προέρχεται. Πάντα ταῦτα ὁ μαθητὴς διατηρεῖ ἐν βιβλίῳ καλουμένῳ σχολικῷ (Livret scolaire), ὅπερ καὶ καταθέτει ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Πανεπιστημίου ἢ τῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν.

3. Τὰ ἐνδεικτικὰ τῶν τάξεων τῆς τρίτης καὶ δευτέρας (Classes de Troisième, de Seconde), ἐν οἷς δηλοῦνται οἱ διαγωνισμοὶ τοῦ μαθητοῦ ἐν τῇ μεταφράσει ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὸ γαλλικόν, ἐν τῇ μεταφράσει ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς τὸ γαλλικόν, ἐν λατινικοῖς θέμασιν, ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ, ἐν τῇ γερμανικῇ ἢ ἀγγλικῇ γλώσσῃ, ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ γεωγραφίᾳ καὶ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς· πρὸς τούτοις δέ, δηλοῦνται οἱ βαθμοὶ, ἡ θέσις, ἢ ὁ μαθητὴς ἔχει ἐν τοῖς διαγωνισμοῖς, τὰ βραβεῖα καὶ οἱ ἔπαινοι, αἱ παρατηρήσεις τῶν καθηγητῶν περὶ τοῦ μαθητοῦ, ὁ τόπος, ἡ ἡμερομηνία καὶ τὸ ἔτος, καθ' ὃ τὰ ἐνδεικτικὰ ἐξεδόθησαν, αἱ ὑπογραφαὶ τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ λυκειάρχου ἢ γυμνασιάρχου καὶ ἐν τέλει αὐτῶν ἡ ὑπογραφή τοῦ δημάρχου ἐπικυροῦντος τὴν ὑπογραφὴν τοῦ λυκειάρχου ἢ γυμνασιάρχου.

4. Τὸ ἐνδεικτικὸν τῆς τάξεως τῆς ρητορικῆς (Classe de Rhétorique), περιέχον πάντα τὰ ἀνωτέρω γνωρίσματα καὶ ὅτι ὁ μαθητὴς ὑπέστη μετ' ἐπιτυχίας τὰς ἐξετάσεις αὐτῆς (ὄρα σελ. 21), ὧν ἄνευ ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, δὲν δύναται νὰ προσέλθῃ εἰς ἀπολυτήριον ἐξέτασιν.

5. Τὸ ἐνδεικτικὸν τῆς τάξεως τῆς φιλοσοφίας (Classe de Philosophie), εἰάν ὁ μαθητὴς θέλῃ νὰ ὑποστῇ τὴν ἐπὶ φιλολογικῷ ἀπολυτήριῳ ἢ διπλώματι ἐξέτασιν ἢ τὸ ἐνδεικτικὸν τῶν φυσικο-μαθηματικῶν, εἰάν ὁ μαθητὴς θέλῃ νὰ ὑποστῇ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀπολυτήριον ἐξέτασιν. Καὶ ἐν τοῖς ἐνδεικτικοῖς τούτοις δηλοῦνται οἱ διαγωνισμοὶ τῶν μαθητῶν, οἱ βαθμοὶ καὶ αἱ θέσεις, ἅς οὗτοι κατέχουσιν ἐν αὐτοῖς, τὰ βραβεῖα καὶ οἱ ἔπαινοι, αἱ παρατηρήσεις τῶν καθηγητῶν, αἱ ὑπογραφαὶ τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ λυκειάρχου ἢ γυμνασιάρχου καὶ ἐν τέλει ἡ ὑπογραφή τοῦ δημάρχου, ἐπικυροῦντος τὴν ὑπογραφὴν τοῦ λυκειάρχου ἢ γυμνασιάρχου.

δ') Τίνα τὰ ἐξέταστα :

Οἱ μέλλοντες νὰ ὑποστῶσι τὴν μίαν ἢ τὴν ἑτέραν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν προκαταβάλλουσι δραχμὰς 30 διὰ τὴν ἐξέτασιν, 10 διὰ πιστοποιητικὰ καὶ 40 διὰ τὴν λήψιν τοῦ ἀπολυτηρίου ἢ τοῦ διπλώματος.

ἦτοι τὸ ὄλον 80 δραχμὰς. Ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας ὁ γραμματεὺς τοῦ πανεπιστημίου ἐπιστρέφει ἐν μέρος τῶν προκαταβληθέντων ἐξετάστρων εἰς τοὺς ἀπορριφθέντας. Οἱ μαθηταὶ χάνουσιν ἐντελῶς αὐτά, εἰάν δὲν προσέλθωσιν κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐξετάσεων αὐτῶν, ἣν ὁρίζει ὁ γραμματεὺς κατὰ διαταγὴν τοῦ κοσμήτορος καὶ παραπέμπονται νὰ ἐξετασθῶσιν εἰς ἄλλην ἐποχὴν.

ε') Πῶς γίνονται αἱ ἐξετάσεις καὶ τίνα τὰ ἐξεταζόμενα μαθήματα :

Δι' ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις γίνονται γραπτὰ καὶ προφορικὰ· καὶ δὴ πρῶτον περὶ τῶν γραπτῶν· αὐταὶ προηγούνται τῶν προφορικῶν, ὁ κοσμήτωρ τῆς οἰκείας σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου δίδει τὰ ζητήματα, τὰ ὅποια ἐποπτεύουσιν αἱ ἐξεταστικαὶ ἐπιτροπεῖαι. Οἱ ἐξεταζόμενοι ἔχουσιν εἰς τὴν διάθεσιν των πρὸς λύσιν αὐτῶν 4 ὥρας καὶ δικαιούνται νὰ μεταχειρίζονται μόνον λέξικά. Ἐὰν κατὰ τὰς γραπτὰς ἐξετάσεις ἀποπειραθῶσι νὰ ἔλθωσιν εἰς συναντήσεις μετ' ἄλλων ἐξωθεν ἢ μετ' ἄλλήλων ἀποκλείονται. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῶν ἐν ταῖς γραπταῖς δικαιούνται νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς προφορικὰς ἐξετάσεις, αἱ ὅποια εἶνε δημόσιαι καὶ ἡ προφορικὴ ἐξέτασις τοῦ ἐξεταζομένου πρέπει νὰ διαρκῇ μόνον τρία τέταρτα τῆς ὥρας.

Τὰ δὲ μαθήματα, ἐν οἷς ἐξετάζονται καὶ οἱ προσερχόμενοι μαθηταὶ πρὸς λήψιν φιλολογικοῦ ἀπολυτηρίου ἢ διπλώματος καὶ οἱ προσερχόμενοι πρὸς λήψιν φυσικο-μαθηματικοῦ ἀπολυτηρίου ἢ διπλώματος, εἶνε γραπτὰ καὶ προφορικὰ.

Καὶ γραπτὰ τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης κατηγορίας εἶνε νὰ πραγματευθῶσι γαλλιστὶ περὶ τινος φιλοσοφικοῦ ἰντεικειμένου.

Προφορικὰ δὲ τὰ ἐξῆς :

Ἐισαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν,

Ψυχολογία,

Λογική.

Ἠθική,

Στοιχεῖα μεταφυσικῆς.

Συνοπτικαὶ γνώσεις περὶ τῶν κεφαλαίων φιλοσοφικῶν ἀρχῶν.

Ἐξήγησις ἐκ τινος τῶν φιλοσοφούντων γάλλων, ἑλλήνων καὶ λατινῶν συγγραμμάτων.

Καὶ Γάλλοι τοιοῦτοι συγγραφεῖς εἶνε :

- Ο *Descartes* (*Discours de la Méthode, les Principes de la Philosophie, liv. I.*).
- Ο *Malebranche* (*De la Recherche de la Vérité, liv. II. (De l' imagination) première partie, chap. 1 et 5. deuxième et troisième parties.*)
- Ο *Pascal* (*De l' autorité en matière de Philosophie, de l' Esprit géométrique, entretien avec M. de Sacy.*)
- Ο *Leibniz* (*Nouveaux essais sur l' Entendement humain, avant propos et livre I. Monadologie.*)
- Ο *Condillac* (*Traité des Sensations, livre I.*)
- Ο *V. Cousin* (*Le Vrai, le Beau et le Bien.*)

Ἑλληνες δὲ συγγραφεῖς τοιοῦτοι εἶνε :

- Ο *Ξενοφῶν* (Ἀπομνημονεύματα βιβλ. Α.).
- Ο *Πλάτων* (Τὸ 5ον βιβλίον τῆς Πολιτείας).
- Ο *Ἀριστοτέλης* (Νικομάχεια βιβλ. Ι.).
- Ο *Ἐπικτήτης*.

Λατίνοι δὲ συγγραφεῖς εἶνε :

- Ο *Λουκρήτιος* (*De natura rerum liv. V.*).
- Ο *Κικέρων* (*De natura Deorum liv. II. de Officiis liv. I.*)
- Ο *Σενέκας* (αἱ ἐξ πρώται ἐπιστολαὶ εἰς τὸν Λουκίλιον).

Πλὴν δὲ τούτων, οἱ μαθηταὶ τῆς πρώτης κατηγορίας ἐξετάζονται προφορικῶς :

- *Ἱστορίαν σύγχρονον* (1789—1890).
- *Φυσικὴν* (τὸ περὶ βαρύτητος, θερμότητος, ἀκουστικῆς, ἠλεκτρισμοῦ, μαγνητισμοῦ καὶ ὀπτικῆς).

Χημείαν.

- *Φυσικὴν ἱστορίαν* (ἀνατομίαν καὶ φιλολογίαν περὶ ζώων καὶ φυτῶν).
- *Γραπτὰ δὲ τῶν μαθητῶν τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶνε νὰ πραγματευθῶσι περὶ τινος μαθηματικοῦ καὶ φυσικοῦ ἀρτικειμένου.*

Προφορικῶς δὲ ἐξετάζονται οὗτοι :

- *Μαθηματικά* (ἀριθμητικὴν, ἀλγεβραν, γεωμετρίαν, τριγωνομετρίαν,

περιγραφικὴν γεωμετρίαν, κοσμογραφίαν, μηχανικὴν).
Φυσικὴν (τὸ περὶ βαρύτητος, θερμότητος, ἠλεκτρισμοῦ καὶ μαγνητισμοῦ, ἀκουστικῆς, ὀπτικῆς).

Χημείαν.

• *Ἱστορίαν σύγχρονον* (1789—1890).

• *Στοιχεῖα ἐπιστημονικῆς καὶ θεωρητικῆς φιλοσοφίας.*

• *Στοιχεῖα ἠθικῆς φιλοσοφίας.*

στ') Τίνες ποῖναι ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς κατὰ τὰς ἐξετάσεις παρεκτρεπομένους :

Ἐν περιπτώσει ἀπάτης ἢ ἀποπειρας πρὸς ἀπάτην κατὰ τὰς γραπτὰς ἐξετάσεις, καθ' ἃς δηλαδὴ ὁ μαθητὴς ζητεῖ ν' ἀντιγράψῃ ἢ ἔχει ἰδιαιτέρας σημειώσεις πρὸς ἐξαπάτησιν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας, τιμωρεῖται ἀμέσως κατὰ τὸ ἀρθρον 19 τοῦ διατάγματος τῆς 30 Ἰουλίου 1883. Ἐὰν δὲ ἀρθρον τοῦτο ἔχει ὡς ἐξῆς· «τὸ γραπτὸν, ἐν τῇ ὁποίᾳ βεβαιούται ἡ ἀπάτη παρατηρουμένη οἴκοι ὑπὸ τοῦ ἐξεταστοῦ, ἀκυροῦται. Ἐὰν ὁ ἐξεταστής συλλάβῃ ἐπ' αὐτοφώρῳ τὸν μαθητὴν ἀπατῶντα, ἀμέσως ἀποπέμπει αὐτὸν τῆς αἰθούσης, ἀκυροῖ τὸ γραπτὸν αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπόφασίς αὐτοῦ εἶνε ὀριστικὴ καὶ ἀνέκκλητος. Ὁ κοσμητὴρ τοῦ Πανεπιστημίου ἢ ὁ λυκείαρχος ἀναφέρει ἀμέσως τοῦτο εἰς τὸν πρύτανιν τοῦ πανεπιστημίου, ὅστις, ἀφ' οὗ εἰδοποιήσῃ τὸ ὑπουργεῖον περὶ τούτου, ἀποφασίζει, ἂν πρέπει νὰ φέρῃ τὸ ζήτημα ἐνώπιον τῆς Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ Σύγκλητος δύναται ν' ἀποκλείσῃ τὸν μαθητὴν ἐπὶ ἔτη τινὰ ἀπὸ τῶν ἐξετάσεων ἢ διὰ παντὸς ν' ἀποβάλλῃ αὐτὸν ἀπὸ ὅλων τῶν πανεπιστημίων ἢ πανεπιστημιακῶν σχολῶν. Ἡ αὐτὴ ποινὴ δύναται νὰ ἐπιβληθῇ καὶ εἰς τοὺς συνεργοὺς τοῦ ἐγκλήματος τούτου». «Ὅσοι δὲ παρουσιάζονται ἐν ἀπολυτηρίοις ἐξετάσεσι πλαστοπροσωποῦντες μαθητὰς, συλλαμβανόμενοι παραπέμπονται εἰς τὰ κακούργον ἐπὶ ἀπάτην.

ζ') Τίς ὁ χορηγῶν τ' ἀπολυτήρια ἢ διπλώματα (baccalauréats) :

Οἱ κοσμητὸρες τῆς πανεπιστημιακῆς σχολῆς, οἱ καὶ πρόεδροι τῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπειῶν τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων, μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν πέμπουσιν εἰς τοὺς πρυτάνεις· 1) ἀντίγραφα τῶν πρακτικῶν τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων, φερόντων τὰς ὑπογραφὰς ἀπάντων τῶν μελῶν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας· 2) ἐκθέσεις περὶ τῶν ἐξετάσεων τούτων

καὶ περὶ τῆς σχετικῆς δυνάμεως τῶν ἐξετασθέντων καὶ 3) τὰ γραπτὰ τῶν ἐξετασθέντων διωρθωμένα καὶ βαθμολογημένα ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας. Οἱ δὲ Πρυτάνεις ἀποστέλλουσι τὰ διάφορα τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων ἐγγράφα εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας μετὰ τῶν παρατηρήσεων των 15 ἡμέρας μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐξετάσεων. Ὁ δὲ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας πέμπει τὰ ἀπολυτήρια εἰς τοὺς πρυτάνεις, οἵτινες, ἀφ' οὗ τὰ ὑπογράψωσιν, ἐγχειρίζουσιν αὐτὰ εἰς τοὺς ἀπολυθέντας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΔΕΡΒΟΣ

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία σεμνότερον ἐτέλεσε μνημόσυνον κατὰ τὰ παρελθόν ἔτος ἐν τῇ ἀκροατηρίῳ τῆς Νομικῆς σχολῆς πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπιφανεστάτου ἕξ Ὀλλανδίας Ἑλληνοιστοῦ ΚΑΡΟΛΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΟΒΗΤΟΥ, καθ' ὃ τὸν πανηγυρικὸν εἶπεν ὁ ἐπιφανὴς καὶ περιληψίμος αὐτοῦ μαθητὴς κ. Κωνσταντῖνος Σ. Κόντος περικαλῶς ζωγραφίσας διὰ τῆς ἀριστοτεχνικῆς αὐτοῦ γραφίδος τὸν μέγαν διδάσκαλον καὶ ὡς ἄνθρωπον καὶ ὡς φιλόλογον. Τῆς λαμπρῆς ταύτης εἰκόνης νομίζοντες ἕτι λαμπρὸν πλάσιον δύναται τὰ χρησιμεύσῃ ὅ ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τοῦ Λουγδούρου ἰηθεὶς ὑταρχήριος αὐτοῦ λόγος, ἐξεπονήσαμεν μετάφρασιν, ὑπακούσαντες εἰς τὰς παρακελεύσεις τοῦ περισπουδαστοῦ φίλου κ. Ἀναστασίου Γενναδίου. Τὸ ἀντίτυπον τοῦ λόγου τούτου, ὅστις κατὰ τὸν κ. Κόντον «μετὰ πλείστης φιλοκαλίας συγκείμενος, εἶνε θαυμασιὰ ὑψηλοῦς πρὸς ὑψηλὴν μελέτην καὶ ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης», ἔχουσι τελείως ἐκτελεσθῆ ἐν τῇ πρωτοτύπῳ. Καὶ πρὸς τὸ παρὸν μὲν δημοσιεύομεν αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ λόγου, βραδύτερον δ' ἐπισημαστέμεθον τὰ ἐπισημασόμενα τὰς ἀξιολογητάς αὐτοῦ σημειώσεις, δι' ὧν πολλὰ τῶν ἐν τῇ λόγῳ διεσάφησαν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ

ΚΑΡΟΛΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΟΒΗΤΟΥ

Ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τοῦ Λουγδούρου τῶν Βαυαρῶν.

Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς Λατινικῆς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ

Πολλάκις ἀνελογίσθην, διατι ἔρα ἡ τῆς ἀρχαιότητος φλόξ ἢ τοσοῦτον φαεινῶς παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις καταλάμπουσα, φαίνεται πως ἐφ' ἡμῶν ὑποτρέμουσα καὶ σθεννομένη· διατι ἔρα ἡ φιλολογία, ἢν

πάντες μετὰ τηλικούτου ἔρωτος, ἐπιμελείας καὶ ζήσεως ἐθεράπευον, ὥστε οἱ βουλόμενοι ἐν ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμασι νὰ πρωτεύωσιν, ἐπεθύμουν νὰ περιβάλλωνται καὶ ταύτην ἔτι τὴν ἐκ τῆς φιλολογίας δόξαν, νῦν παρὰ τοῖς πλείστοις τούτων ἤρξατο καταπίπτουσα καὶ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, καταφρονουμένη. Πλειστάκις ἐν ταῖς ἀποδημίαις διαλεγόμενος πρὸς λογίους Ἰταλοὺς ἢ ἄλλους τινάς, ἐκ φιλομαθείας ἢ ἐκ τύχης εἰς τὴν αὐτὴν χώραν συνελθόντας, περιαλγῆς εἶδον πόσον βαθέως ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἦτο ἐνεσκιρρωμένη ἡ παρακμῆ αὐτῆ. Δέν με ἐλύπει ἐξ ἴσου ἡ γνώμη πάντων. Ἐξιδίως μὲν τις κατεφρόνει τῆς ἐπιπολαιότητος πολλῶν ὑπερθαυμαζόντων μόνον τὰ ἔθονικὰ αὐτῶν προϊόντα· ἔνιοι δὲ, καίπερ οὐδὲν γινώσκοντες, εἰθισμένοι δ' ὅμως ἐπιχαρίτως νὰ διαλέγωνται πρὸς ἀδαιεῖς ἀκροατάς, καὶ ἐν τῇ ξένη, κατὰ τὸ ἑαυτῶν ἔθος, διισχυρίζοντο, ὅτι ἄλλοι δὲν δύνανται οὐδ' ὀφείλουσι νὰ μάθωσι τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀγνοούμενα. Ἄλλ' ὅμως ὑπῆρχον συνετοὶ καὶ εὐφυεῖς ἄνδρες, οἷους ἡ Ἰταλία, καίπερ ὑπ' ἀλγεινῆς ποτε δουλείας πεπιεσμένη καὶ, ὅπερ χεῖρον, ἐκ βαθέως ληθάργου ναρκῶσα, οὐκ ἐπαύσατο πλείστους παράγουσα, οἵτινες τὴν προγονικὴν τῆς πατρίδος δόξαν, τὴν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας σπουδὴν ἐξεφαύλιζον, θεωροῦντες λεπτόν τι καὶ ἰσχνὸν καὶ ἀνάξιον τῶν ὑψίστων ἀνδρῶν, παρ' ὧν ἡ πατρίς δικαίως μείζονα παιδεύειν καὶ γονιμότητα προσεδόκα. Πολλάκις διεκήρυττον μὲν, ὅτι αὐτῆ ἡ σπουδὴ προσήκει εἰς φιλοκάλους ἄνδρας, σχολὴν ἔχοντας, εὐκτὸν δ' εἶνε ἐκάστη ἐπιστήμη νὰ κοσμηθῆ διὰ τῶν ἐν τοῖς προγόνοις ἐξεχόντων καὶ τερπνοτέρα νὰ καθίσταται· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δεῖται ἀμέτρου πόνου, ἀδύνατον δ' αὐτὸς ἀνὴρ, ἐν τῇ βραχεῖ τῆδε βίῳ καὶ ἐν τῇ ἀπειρίᾳ τῆς μαθητέας ὕλης, ἐκατέρας δόξης νὰ τύχη. Προσετίθεσαν δ' ὅτι πολλοὶ τῆς φιλολογίας ἐπιμελούμενοι καὶ περὶ αὐτὴν τὸν βίον κατατρίβοντες δὲν φαίνονται ἐπιτυχόντες τούτου, ὃ τοῖς ἄλλοις ὑπισχνούνται, ἀλλ' ὅτι πλείστοι εἰς σμικρὰ τινα καὶ εὐτελῆ προσκείμενοι, ταῦτα ὡς ἀξιά τινος καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἑτέροις ἐπιδεικνύνται. Ἡ μορφωσις ἐκείνη τοῦ τε πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἢν εἰκότως ἀναμένει τις ὡς κάρπὸν τῆς παιδείσεως ταύτης, τῆς λεγομένης, ὅτι, εἴπερ τις καὶ ἄλλη δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, εἶτα δὲ νὰ μεγαλύνῃ καὶ ἐπιρρώσῃ αὐτὴν, ἐν τισὶ μὲν ἀνεπαρκῆς φαίνεται, ἐν ἄλλοις δὲ παντάπασιν ἐλλείπει· τούναντίον δ' ἐν τοῖς τούτων ὑπομνήμασι ἡ φυσικὴ τῶν παικιδῶν ἀπλότης καὶ ἡ ὠραία τοῦ τε σκέπτεσθαι καὶ λαλεῖν εὐδία ὡς διὰ νέφους σκοτίζεται ἕνεκα τῆς ἀτάκτου τῶν πραγμάτων οὐκ ὀλιγά-

κις δὲ καὶ τῶν λέξεων πλησμονῆς, ἥτις τοῦ πεπαιδευμένου ἀναγνώ-
στου τὸ πνεῦμα καταπονεῖ καὶ κεκμηκός καὶ ἀμβλύ καταλείπει. Πρὸς
ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας μορφὰς δὲν ἦτο λίαν χαλεπὸν νὰ ἀπαν-
τήσῃ τις ἀναλόγως τοῦ καιροῦ καὶ τῆς φύσεως ἐκάστου.

Ἄδικως δὲ ἔχον ὅτι αἰτιῶνται πάντας ἐπὶ τοῖς ὑπ' ἐνίων ἀνεπιστη-
μόνως καὶ μωρῶς διαπραττομένοις ἀμαρτήμασιν. Ἐβρύτερον πρόκειται
τὸ τῆς φιλολογίας πεδίου· τὰ πανταχοῦ ἀποκείμενα μνημεῖα τῆς ἀρ-
χαιότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, εἴτε γραπτὰ, ὡς δηλ. συγγράμματα,
ἐπιγραφαί, νομίσματα, εἴτε ἀγραφα, οἷα τὰ τῶν τεχνῶν λείψανα Γρα-
φικῆς, Γλυπτικῆς, Ἀρχιτεκτονικῆς, πάντα ταῦτα προσήκει τοῖς φιλο-
λόγοις νὰ πραγματευθῶσι καὶ νὰ ἐξετάσωσιν, ἵνα τὴν ἱστορίαν τῶν
ἀρχαίων λαῶν, τὸν βίον, τὰς τέχνας, τὴν παιδείαν οὕτως ἐκ τούτων
γνωρίσωσιν, ὥστε νὰ δύνωνται νὰ δείξωσι πῶς ὁ ἡμέτερος πολιτισμὸς
ἐντεῦθεν παρήχθη, ποῖον παρ' ἐκείνων λῆμμα παρεμφερές ἐστι πρὸς
ἐκεῖνα, τί διαφέρει καὶ ἕνεκα τίνος. Ἰκαστος λοιπὸν ἐκασταχόθεν εἰς
τοῦτο τὸ πεδίου εἰσπετόμενος δρέπεται τὸ ἑαυτοῦ, περὶ ὃ προείλετο νὰ
διατρίψῃ, ἵνα διασαφηθῆσιν καὶ ἐξηγηθῆσιν τούτο. Θαυμαστὸν ἄρα γέ
ἐστίν, ὅτι οὐκ ὀλίγοι οὔτε κατὰ τὴν κρίσιν οὔτε τὴν παιδείαν ἱκανῶς
παρασκευασμένοι ἐπὶ τοῦτο τρεπόμενοι κηλιδοῦσιν ὑπέρλαμπρον πρᾶγμα·
Τὸ γ' ἐπ' ἐμοί, ἀπεχθὲς καὶ ἀνωφελές εἶνα σκοπίμως νὰ ὀνειδίξῃ τις
ἄλλοτριῶς πλημμελήμασι καὶ αὐστηρῶς καὶ πικρῶς νὰ ἐπιτιμᾷ, καί-
περ δυνάμενος κρείττονα νὰ ἀκολουθῇ καὶ ἰδίῳ παραδείγματι νὰ δει-
κνύῃ τὸ φαινόμενον εἰς ἑαυτὸν ὀρθόν.

Ἀνατεθείσης μοι λοιπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς φιλολογίας ψήφῳ τῶν
τῆς Ἀκαδημίας ἐκλάμπρων μελῶν καὶ διατάγματι τῆς Α. Μ. τοῦ
Βασιλέως, καὶ νομίζων ὅτι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι καθώρισαν νὰ βριλή
ὁ περιβλήθεις καθήκοντα διδασκαλικά ἐν τῇ τελευτῇ τῆς ἐνάρξεως τοῦ
λόγου, οὐχί, ἵνα ἀσαφές τι θέμα διευκρινήσῃ, οὐδ' ἵνα διὰ τῆς χάρι-
τος καὶ κομψότητος τὰς ψυχὰς τῶν ἀκούοντων κατακηλήσῃ, ἀλλὰ
μᾶλλον, ἵνα δείξῃ ἐνώπιον τοῦ συλλόγου τούτου τῶν ὑπερόχων ἀνδρῶν,
τίνι τέως μεθόδῳ ἐν ταῖς μελέταις ἐχρήσατο καὶ τίνι ἐν τῇ διδασκα-
λίᾳ μέλλει νὰ ἐφαρμόσῃ, ἀναγκαῖον ὑπολαμβάνω νὰ ὑπόσχω οἰωνεῖ
εὐθύνας τῶν ὑπ' ἐμοῦ μεμελετημένων. Ζητήσας λοιπὸν θέμα, ὃ ἀνα-
πτύσσων νὰ δύνωμαι νὰ ἐκθέσω τί ἐν τῇ φιλολογικῇ ἀσχολίᾳ φαίνε-
ται μοι ἀποδεκτόν, τί δὲ οὐχί, ἔγνω νὰ εἶπω περὶ τῆς Ἑρμηνευτικῆς
Τέχνης ἐρειδομένης ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς Γραμματικῆς καὶ τῆς Κρι-

τικῆς ὡς πρῶτον ἔργου τοῦ Φιλολόγου, περὶ οὗ, δέομαι, μετ' ἐπιστά-
σεως καὶ εὐνοίας ἀκούσατε, ὅσα τὸ ἐπ' ἐμοί σαφῶς καὶ βραχέως μέλλω
νὰ διαλάβω.

Ἡ Γραμματικὴ ἐπιστήμη, ἐφ' ἧς κατὰ τὴν ὁμόθυμον πάντων ὁμο-
λογίαν ἐρείδεται πᾶσα ὑγιῆς ἑρμηνεία, περιστρέφεται περὶ τὴν γνῶσιν
τῶν λέξεων, ἐξ ἧν σύγκειται ἡ γλῶσσα λαοῦ τίνος. Ἐρευνᾷ τὴν φύσιν
καὶ τὴν παλαιότητα τούτων ἀρχῆν, τοὺς τύπους καὶ τὰς σημασίας,
τὴν ποικίλην σύνθεσιν καὶ τὴν ἀναλόγως τῆς διαφορᾶς τῶν χρόνων καὶ
τῶν χωρῶν ποικίλην αὐτῶν σύνταξιν.

Ἀληθὲς μὲν ὅτι τερπνότερον καὶ προφανῶς ὠφέλιμον εἶνε τὸ ν' ἀνα-
ζητῇ τις τὴν ἀρχὴν γλώσσης τίνος καὶ ἐρευνᾷ τὴν συγγένειαν αὐτῆς
μετὰ τῆς πρώτης τῶν ἀνθρώπων λαλιᾶς, πῶς ἄλλαι γλῶσσαι ἐξ ἄλ-
λων παρήχθησαν, καὶ οὕτω τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν κοινὴν πασῶν ρίζαν
νὰ ἀνέρχεται, καὶ ἀνιχνεύων ἐκάστης λέξεως τὴν ἀρχὴν καὶ ἀκολου-
θῶν ἐξίτηλα περίπου ἔχνη δι' εὐφυοῦς μαντείας νὰ ἐκσπᾷ τὴν ἀρχικὴν
καὶ φυσικὴν αὐτῆς σημασίαν. Ἄλλ' ὅτι τὸ ἔργον εἶνε μεστὸν κινδύνων
δεικνύουσι πάντες οἱ τέως μετ' ἀπίστου φιλοπονίας καὶ εὐφυίας περὶ
τοῦτο διατρίψαντες. Ἡ σοφιστικὴ ἐπίδειξις καὶ αἱ κεναὶ τῶν παλαιο-
τέρων μαντεῖαι, οἵτινες πᾶν τὸ ἐπερχόμενον ἐπὶ τὸ γόνιμον αὐτῶν πνεῦμα,
χωρὶς οὐδεμιᾶς ἀσφαλοῦς βάσεως εἰκῆ συναρπάζοντες, ὡς βέβαιον ἐτί-
θεσαν, μήτε ἀλλήλοις μήτε ἑαυτοῖς συμφωνοῦντες, παρήγαγον ἔκπα-
λαι τὴν ὑπὸ τῶν συνετωτέρων καταφρόνησιν τοῦ ἔργου τούτου. Ἄδυ-
νατεῖ τις ἀληθῶς νὰ πιστεύσῃ πόσον κακοζήλους καὶ ἀνοήτους ἐτυ-
μολογίας ἐξέφερον, κατὰ τινὰ δὲ χαρίεσσιν καὶ ἀληθῆ ρῆσιν καταφαί-
νονται φρονούντες ὅτι ἐν τῇ ἐτυμολογίᾳ ὀφείλει τις τῶν μὲν φωνηέντων
περὶ οὐδενὸς τῶν δὲ συμφώνων περὶ ἐλαχίστου νὰ ποιῆται. Ἄλλ' ὁ χρό-
νος συνήθως ἀφανίζων τὰ μὴ ἐρειδόμενα ἐπὶ τοῦ λογικοῦ καὶ ἐπὶ βε-
βαίας ἀναλογίας, ἠφάνισε καὶ τὰ πλάσματα ταῦτα τῆς διανοίας. Αὕτη
μόνη, τοῦτέστιν ἡ ἀναλογία ἢ διὰ τῆς σταθερᾶς τῶν συγγραφέων
χρήσεως βεβαιωθείσα ὠφέλιαν θὰ παρέχῃ καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῆς θὰ
ἐνέχῃ. Ταύτης ἐπιμελητέον, ὅπως δυνάμεθα τὴν ἀπειρον τῆς Ἰλλη-
νικῆς γλώσσης ὕλην ἐν πιστῇ μνήμῃ νὰ συγκρατῶμεν καὶ ἐν τάξει
ἐξελισσομένην νὰ θεωρῶμεν ἐπὶ ταύτης ἀσφαλῶς ἐποικοδομεῖται τὸ
τῆς γλώσσης οἰκοδόμημα, ὅπερ καινὸν αἰεὶ καὶ κεκρυμμένον πλοῦτον
εἰς τοὺς ἀνοίγοντας αὐτὸ προχέει.

Δὲν καταφρονοῦμεν οὐδὲ περὶ ὀλίγου ποιούμεθα τοὺς μόχθους ἐκεί-

νων, οἵτινες, μάλιστα κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ἐκ τῶν ἀπωτάτων τῶν Ἰνδιῶν μυθῶν νέας ὁδοὺς ἔτεμον ὅπως ἀποκαλύψωσι τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνθρωπίνης λαλιᾶς. Περιχαρεῖς μὲν καὶ εὐγνώμονες ἐδεξάμεθα τὰς ἡδίστας ἀπαρχὰς τῆς γονίμου καὶ εὐφυοῦς ἐργασίας, ἐλπίδα δ' ἔχομεν ὅτι πλείω καὶ βεβαιότερα τῷ χρόνῳ θὰ ἀνορυθῶσι. Ἄλλ' ὁ γραμματικὸς ὁ τοὺς παλαιούς ἐρμηνεύων τούτου πρῶτου ὀφείλει νὰ ἐπιμνησθῆ, τὰ ὑπάρχοντα δηλονότι νὰ γνωρίσῃ καὶ τὰ διασωθέντα τῆς γλώσσης μνημεῖα ἀνασκοπούμενος, ἐκάστης λέξεως τὸν τύπον καὶ τὴν ἔννοιαν ἀπ' αὐτῶν τῶν παλαιῶν νὰ μανθάνῃ. Ἐπειδὴ τινες τὴν ἀσχολίαν ταύτην ἐπιπολαιᾶν ὑπολαμβάνουσι καὶ τῶν μικρῶν ἐχομένην, σφόδρα θὰ ἐπιθύμουν νὰ εἶχον ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν μικρῶν τούτων πάντες οἱ θηρεύοντες ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις μᾶλλον τὰ πράγματα καὶ τὰς ἐννοίας ἢ τὰς λέξεις. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ γνῶμη τούτων ἤρξατο διαδιδόμενη, εἰς πολλῶν δὲ τὰ πνεύματα οὕτως εἰσῆλθεν ὥστε νὰ ζητῶσι δι' ἥττονος πόνου πλείω καὶ σπουδαιότερα νὰ μανθάνωσι, πρὸς τὴν πλάνην ταύτην μετὰ σφοδρότητος ὀφείλομεν ν' ἀντεπεξέλθωμεν. Ὡσπερ δηλονότι οὐδὲν ἐστὶν ἀπειροκαλότερον καὶ παιδικώτερον ἢ τὸ κατατρίβειν τὸν χρόνον περὶ τὴν συλλογὴν τύπων, οὕτω καὶ ἡ ἐπιπολαιότης τῶν νομιζόντων ὅτι, ἀπορρίπτοντες τὴν Γραμματικὴν ἢ ἀμελῶς ταύτην μανθάνοντες, δύνανται διὰ τῆς διανοίας τὴν ἔννοιαν τῶν συγγραφῶν νὰ μαντεύωσι, πρέπει νὰ κολασθῆ. Διότι τὰ ἡμέτερα ἢ τὰ τῶν ἄλλων διανοήματα δύνανται ἐν ταῖς λέξεσιν ἐντυπωθέντα νὰ ἐννοηθῶσιν ὥστε ὅ,τι ἂν ἀκούωμεν ἢ ἀναγινώσκωμεν ἐν ταῖς λέξεσιν, αἵτινες εἶνε τὸ ἐκμαγεῖον καὶ ἡ εἰκὼν τῶν διανοημάτων, ἐκ τῆς νοήσεως κρέματα. Δὲν εἶνε δὲ λίαν δυσχερὲς νὰ περιλάβῃ τις τῆ μνήμη καὶ τῆ διανοίᾳ τὰς γλώσσας τῶν συγχρόνων λαῶν· διότι ὁ μὲν τύπος τοῦ λόγου εἶνε σταθερός, περὶ τῶν μερῶν δὲ πάντες ὁμοφωνοῦσι. Δι' ὃ ἀπ' ὀλίγων ἑκατονταετηρίδων οἱ λαοὶ οἱ ἐν τῇ οἰκουμένην ὑπερέχοντες τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἔχουσι τὴν κομφοτέραν γλώσσαν καὶ τοὺς ἀληθῶς ἀξιόους ἀναγνώσεως συγγραφεῖς. Πόσον διάφορος εἶνε ἡ σχέσις τῶν ἀρχαίων λαῶν | Ἐπὶ πλείονα τῶν δισχιλίων ἐτῶν τὰ μᾶλλον πεπολιτισμένα ἔθνη τῷ Ἑλληνι λόγῳ ἐχρῶντο, ὅστις, ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς τὰς γλώσσας, ὑπέμεινε πάσας τὰς τύχας καὶ μεταβολὰς, ἅς οἱ δι' αὐτοῦ λαλοῦντες καὶ διανοούμενοι ἐπέχειρσαν. Ἡ κοινῶ ὀνόματι νῦν συνήθως καλουμένη Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἔνεκα τούτου ὑπὸ τῶν πλείστων ὡς μία καὶ ἡ αὐτὴ νομιζο-

μένη, σύγκειται ἐκ μακρᾶς σειρᾶς γλωσσῶν διαφορωτάτων καὶ ἔνεκα τοῦ χρόνου καὶ ἔνεκα τοῦ τόπου καὶ ἔνεκα τοῦ χαρακτῆρος τῶν χρωμένων αὐτῇ· τοσαύτη δὲ διαφορὰ ἐν τῷ λόγῳ ὑπάρχει, ὅσῳ διέφερον κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὰ ἦθη τὰ παλαιὰ γένη, ἐξ ὧν οἱ λαοὶ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι παρήχθησαν. Ἐάν τις δηλονότι παραβάλλῃ τοῦ Δωρικοῦ λόγου τὰ παλαιὰ λείψανα πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἰωνικὴν καὶ Ἀττικὴν διάλεκτον, θὰ ὑπολάβῃ ἔνεκα τῆς ἀνομοιότητος πάντων, τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἠθῶν, τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι, τῆς ὕλης, τοῦ εἶδους, ὅτι εὐρίσκεται παρ' ἄλλῳ ἔθνεϊ· οἱ μὲν δηλ. Δωριεῖς σεμνοὶ καὶ βραδεῖς, ἀπρίξ ἐχόμενοι τῶν πατρῶν ἠθῶν, πάντων δὲ τῶν ἄλλων πρῶτον μὲν ἀμελοῦντες, εἶτα δὲ μετὰ τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ὡς συνήθως συμβαίνει, ὑπερηφάνως καταφρονοῦντες, βραχυλόγοι, ἐκθύμως ταῖς πράξεσι προσκείμενοι, τὴν εὐπέειαν καὶ τὴν κομψότητα τοῦ λόγου, τὸ γινώρισμα δηλονότι τῆς εὐτραπελίας, δεινῶς ὑπερεώρων· οἱ δ' Ἴωνες τούναντιον ὀξεῖς, εὐστροφοὶ, νεωτερισταί, στωμύλοι τῶν πρωτείων ἐν τῇ τοῦ καλοῦ αἰσθήσει ἀντιποιοῦμενοι. Ἰπεξῆπτον δ' ἔτι μᾶλλον τὰ ἦθη τὴν ἔμφυτον ταύτην περὶ τὴν κομψότητα φιλοτιμίαν· διότι παρὰ τῷ πνευματώδει καὶ φιληκόφ τούτῳ λαῷ δὲν ὑπῆρχε μείζων δόξα τοῦ ἀστείως καὶ εὐτραπέλως λέγειν· τῇ δ' εὐπέειᾳ τὰ πάντα ἦσαν ἀναπειριαιμένα. Ἰῶν Δωριέων λοιπὸν ὁ τραχὺς καὶ ἄκομψος λόγος πάντῃ τὴν σκληρὰν καὶ ἀγροῖκον ἀρχαιότητα ὑπομνησκῶν, φαίνεται ἀποπνέων τὸν πόλεμον καὶ τοὺς δεινοὺς μόχθους. Παρὰ δὲ τοῖς Ἀττικοῖς ἢ Θαλερὰ γένεσις ὑψίστων πνευμάτων τὸν πάτριον λόγον τοσοῦτον ἐξῆρεν, ὥστε τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ μὴ δύνηται μηδὲν νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὴν γονιμότητα ἐκείνην, τὴν λαμπρότητα, τὴν μεγαλοπρέπειαν συνημμένην μετ' ἐπιχάριτος ἀφελείας καὶ καθαρότητος. Ἐν τῷδε ὅμως ἔπαντες οἱ Ἕλληνας συμφωνοῦσι, τὸν τοῦ γένους δηλονότι χαρακτῆρα ἀκολουθοῦσι καὶ, ἔθνη καὶ ἂν κατάγωνται, εἰς ἑαυτοὺς ἀνήκουσι τοσοῦτον, ὥστε δύναται τις νὰ ἀναγνωρίξῃ, ὅτι πᾶν ὑπ' αὐτῶν πραττόμενον ἢ λεγόμενον προέρχεται αὐτομάτως ἐκ τῆς φύσεως τοῦ γένους. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου ἡλικία, ἐν ἣ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας ἡ γλῶσσα ἔζη, μὴ παραδεχομένη οὐδὲν ὅ,τι ἂν μὴ ὑγιᾶς καὶ ἀδιάφθορον ἦτο.

Ἄλλ' ἐπεγένοντο χρόνοι, καθ' οὓς ἡ παλαιὰ ἐκείνη λαμπρότης κατὰ μικρὸν ἐπεσκοτιζέτο ἔνεκα τῆς ἐκ τῆς δουλείας συντριβῆς τῶν πνευμάτων. Καὶ τὰ ἔθνη δὲ, ὑπ' ὧν ποτε συνέχετο, ἤρξαντο σὺναμ. εὐρέως

ἐκτεινόμενα· πρῶτον μὲν τὰ Μακεδονικὰ ὄπλα ἐξέτεινον καὶ τὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μετὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρχῆς. Ἄπαντες οἱ Ἀσιανοὶ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι Ἑλληνιστὶ ὠμίλου. Ἐξ ὅτου δὲ τέλος οἱ Ῥωμαῖοι νικήσαντες, τὴν Ἑλληνικὴν εἶχον μάθη, πάντες οἱ εὐτραπελώτεροι ἐν ἅπαντι τῇ Ῥωμαϊκῇ κράτει περὶ πλείονος ταύτην ἐποιοῦντο τοῦ πατρῖου λόγου. Τὸ ἑλληνικὰ εἰδέειν, ἑλληνιστὶ λαλεῖν, ἑλληνιστὶ γράφειν, διαφέρων ἔπαινος ἐνομιζέτο. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἀνεμίγνυον ἐκ τοῦ ἑαυτῶν ἰδιώματος ἀλλότριόν τι καὶ φαῦλον, ἐντεῦθεν ἀπώλετο μὲν ἡ καθαρότης τοῦ ἀρχαίου λόγου, παρήχθη δὲ ὁ πᾶσι κοινῶς καὶ οὕτως εἰπεῖν χυδαῖος λόγος, ἄχρους καὶ παρηκμακῶς, ὃν παραβάλλων τις πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον δικαίως νεκρὸν δύναται νὰ ὀνομάσῃ. Τὸ πνεῦμα τῶν τὴν Ἑλλάδα οἰκούντων ἐμαραίνεται. Προσέπησαν ὡς εἰς ἔρημον πεδῖον μιμηταὶ ἐπίσαικτοι, οἵτινες τῆς παλαιᾶς γλώσσης τὰ λείψανα πανταχόθεν συναρπάζοντες δι' ὑπερμέτρου μόχθου καὶ ἐπιμελείας, ὡς ἐν ψηφοθετήματι ψηφία συντιθέντες, ἄποροι καὶ ἄστονοι εἰσέρχοντο εἰς τὴν ὑψίστην δηλονότι τοῦ λόγου διακόσμησιν καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ κατασκευὴν. Ἐπειδὴ δ' ἀπειρία συγγραφῶν σοφῶν τε καὶ ἀσφῶν προῆλθε πρὸς σύνθεσιν τῶν ἑαυτῶν ἔργων ἢ τῶν ἀλλοτρίων προσκειμένων, οἵτινες οὐχὶ ὑπὸ τῆς φύσεως ἀλλ' ὑπὸ τῆς παιδείσεως πρὸς σπουδὰς ἐξεφλέγοντο, ἄμετρος σύγχυσις εἰσεκώμασε, τῶν μὲν προσεγγιζόντων πρὸς τὴν ἔξοχον τῶν προγόνων ἀπλότητα καὶ τὴν ἀδιάφθορον τοῦ λόγου γαλήνην, διὰ τῆς τέχνης δὲ ἐπιτυχῶς τὴν τῆς ἀρχαιότητος χροιάν ὑποκαθιστώντων, τῶν δὲ κατολισθαινόντων ἢ πρὸς τὴν δημώδη τῶν συγχρόνων καὶ συμπολιτῶν χυδαϊότητα ἢ πρὸς τὸν ἀπειρόκαλον ὄγκον κομπῶδους λόγου. Ἐρξάτο ἐπικρατοῦσα ἡ χαλαρά καὶ ὡς τὰ πολλὰ ἄχαρις μίμησις, μὴ προβαίνουσα πέρα τῶν λέξεων καὶ φράσεων, συναρράπτοντο δὲ βράκη ἀναιδῶς καὶ ἀπειροκάλως παρὰ τῶν παλαιῶν συγγραφῶν ὑποκλεπτόμενα. Οἱ βουλόμενοι σοφῶς νὰ γράψωσι ἐξώρυκτον οὕτως εἰπεῖν τῶν πεπαλαιωμένων λέξεων τὰ πτώματα, ἢ νέας ἐπλαττον συμφώνως μὲν πρὸς τὴν ἀναλογίαν ἀλλὰ παρὰ πάντα κανόνα τοῦ καλοῦ καὶ τῆς χάριτος. Ἐκ τούτου δ' ἤρξάτο κοινῶς ἀμφισβητούμενον καὶ ἀγνοούμενον, τί ἦτο πᾶν Ἑλληνικὸν καὶ τί δὲν ἦτο, οὐδ' αὐτοὶ δὲ οἱ σοφώτατοι ἀπέφευγον τὴν κατάπτωσιν ταύτην· ἡ δὲ δυσχερὴς ἐνίων ἀυστηρότης οὐ μόνον δὲν περίστελλε τὴν ἀπαιδεύτον τῶν λοιπῶν θρασύτητα, ἀλλὰ τολμηρότεραν ἐποίησε· διότι οἱ μὲν δεινῶς πρὸς τοὺς σολοικισμοὺς μαχόμενοι διδά-

σκαλοι μετὰ τῶν λήρων αὐτῶν κατεφρονοῦντο· ἐλλειπόντων δὲ σωφρονεστέρων κριτικῶν, ἡ Γραμματικὴ εἰς κενὰ ζητημάτια καὶ φαυλοτάτας ἐριδας κατέπεσεν. Ἐν τούτοις δ' ἡ μὲν βαρβαρότης ἐμεγεθύνετο, αἱ δὲ τέχναι καὶ τὰ γράμματα ἐν τῇ κοινῇ τῶν πάντων μαρασμῷ καὶ ληθάργῳ ἐσβέννυντο. Ἰποκυψάσης τέλος τῆς Ἑλλάδος, ὀλίγοι μετὰ τῶν λειψάνων τῶν σωφρονεστέρων χρόνων εἰς Ἰταλίαν κατέφυγον, ὅπου, ἀναγεννηθέντων τῶν γραμμάτων, ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τοῦ σκότους καὶ τοῦ μακροῦ ὕπνου εἰς τὸ φῶς καὶ τὴν ζωὴν ἐπανῆλθε. Τότε δὴ οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ εἶνε σοφώτεροι τοῦ ὄχλου ὑψίστον ἔπαινον καὶ ψυχαγωγίαν ἐλογίζοντο, μετ' ἀπιστεύτου σπουδῆς νὰ προφυλάττωσιν ἀπὸ τῆς ἀπωλείας τὰ μῆπω ἐκ τῆς ἀμελείας ἢ τῆς βαρβαρότητος καταστραφέντα γράπτα μνημαῖα καὶ πρὸς ἐργασίαν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν τοῦ βίου νὰ μεταχειρίζωνται. Πάντες οἱ πεπαιδευμένοι μετὰ διακαστάτης φιλοπονίας εἰς τὴν μελέτην παντὸς γένους καὶ παντὸς χρόνου συγγραφῶν ἀδιακρίτως ἐπεδίδοντο, ποιητῶν, ἱστορικῶν, φιλοσόφων, ῥητόρων, σοφιστῶν, διδασκάλων τῆς ῥητορικῆς, ἐλπίζοντες, ὅτι ἐκ τοῦ ἀσυντάκτου κυκεῶνος τῆς εὐρείας ἀναγνώσεως πᾶν τὸ μέτρον τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων τῇ διανοίᾳ θὰ περιλάβωσιν. Ἴνα δὲ δείγματα τῆς παιδείσεως ταύτης καταλίπωσι, συλλέξαντες πολλοὶ σημειώσεις καὶ ὑπομνήματα ἀκριτως καὶ ἄνευ ἐκλογῆς διέχεον. Ἰὰ πνεύματα δὲ τῶν πλείστων κατελήφθησαν σύναμα ὑπὸ τῆς ἀφροσύνης τῆσδε· πᾶν δηλονότι ἀρχαῖον κάλλιστον καὶ κομψότατον ἐθεώρουν, ὀλεθρίως δὲ πλανώμενοι, ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ ἐτίθεσαν τὰ ἐξοχώτατα τοῖς φαυλοτάτοις ἔτι δὲ καὶ τοῖς μωροτάτοις· ἀδύνατον δὲ νὰ λεχθῇ πόσον παράλογοι γινώμαι μέχρι τοῦδε ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἐκ τῆς υπερβαλοῦσης ταύτης εὐλαβείας εἶνε ἐνεσκιρωμένοι. Οὐκ ὀλιγίστως ἡ γεννωμένη Γραμματικὴ ἐκ τῆς κηλίδος ταύτης ἐμίανθη, ἐπειδὴ πάντα μὲν ἀνάμικτα καὶ συγκεχυμένα ἦσαν, οἱ δὲ θρασεῖς καὶ κοῦφοι διορθωταὶ ἐνόμιζον ὅτι τῶν πάντων εἶχον ἐξουσίαν ἐν τοῖς διεφθαρμένοις ἀντιγράφοις. Εὐχερῶς μὲν ἐνόμιζον ὅτι δύναται ἢ ἀναγκαῖον εἶνε ὅ,τι δῆποτε ἀνθ' οἴουδῆποτε νὰ ὑποκατασταθῇ, οἱ δὲ τύποι τῶν λέξεων καὶ ἡ σημασία αὐτῶν κατεσκευάζοντο οὐχὶ συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς συνηθείας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκάστου κρίσιν τε καὶ πεῖραν. Ὁ χρόνος παρὰ τοῖς πολλοῖς μὲν ἐξήλειψε τὰς πρώτας πλάνους καὶ ὑγιέστερα ἐδίδαξεν, ἀλλ' οὐκ ὀλίγοι τῇ ἀρχαιότητι πρόσκεινται, προτιμώντες διὰ τῆς ἀλυσιτελοῦς τῶν διδασμάτων πληθοῦς νὰ κατακλύζωσι καὶ ἀμβλύνωσι τὴν διὰ

νοϊαν, ἢ δι' αὐστηρᾶς ἐκλογῆς νὰ ὀξύνωσι καὶ λεαίνωσιν αὐτήν, τὰ μὴ τοῖς πᾶσι γνωστὰ ἐπιμόχθως ἐξηγούμενοι, τὰ δὲ σκοτεινὰ ἢ διεφθαρμένα ἔτι μάλλον σκοτίζοντες, ἅτε πολλὰ ἀλλότρια ἐπισωρεύοντες. Διαστρέφεται ὁ νοῦς καὶ ἀποτυφλοῦται ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐννοιῶν τῶν ἄνευ οὐδενὸς συνδέσμου συνημμένων πρὸς ἀλλήλας, ἐξ ὧν νέαι δυσχέρειαί τοῖς μανθάνουσιν ἀναφαίνονται· ἐπειδὴ ὅ,τι νέοι ὄντες μετὰ μεγάλου πόνου ἔμαθον οὕτως, ὥστε ἐν πᾶσιν ἐκ τοῦ κύρους τῶν ἄλλων νὰ κρέμονται, ἀνδρούμενοι ἀνέχονται ἄνευ μεγάλης θλίψεως καὶ πόθου νὰ ἐξελισθαιῖν καὶ διαφεύγη.

Ἄλλὰ τὸ κακὸν τοῦτο πῶς τέλος θεραπευτέον; Ταύτην ἀληθῶς τὴν ὁδὸν ὀφείλομεν νὰ βαδίσωμεν, ἣν οἱ πρωτεύσαντες ἐν τοῖς γράμμασιν ἄνδρες ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ταύτῃ Ἀκαδημίᾳ πρῶτοι ἔτερον, ἣν ὑμεῖς, ἐκλαμπρότατοι ἄνδρες, ἄξιοι ἐκείνων μαθηταὶ καὶ διάδοχοι, πρὸς ἐμὲ ἐδείξατε· μετὰ τῆς ἐπιμελοῦς δηλονότι γνώσεως ὀρθοτέρας γραμματικῆς τὴν κριτικὴν δύναμιν νὰ συνάψωμεν καὶ ταύτην ἐξ ἐκείνης νὰ ἐξάγωμεν, νὰ τρέφωμεν, νὰ κρατύνωμεν καὶ δεημέραι νὰ αὐξάνωμεν καὶ τὴν μόνην κρηπίδα τῆς ἀληθοῦς καὶ στερεᾶς παιδείσεως νὰ καταβάλλωμεν, ὅπως ἡ περὶ τὴν ἀρχαιότητα σπουδὴ εἰς τὴν ἀπλότητα τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐπανέλθῃ. Ἦν τοῦ ἐννοεῖν καὶ ἐρμηνεύειν συνήθειαν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ καὶ τῇ μετ' ἀνθρώπων ἀναστροφῇ ἀριστα ἕκαστος ἑαυτῷ παρασκευάζει. Ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι λαλοῦμεν, πλὴν ἐάν τις ἐκ παιδείας ἢ δόλου ἐκ προνοίας θηρεύῃ τὰ ἀμφίβολα, μίαν ἐννοϊαν ἔχει, ὥστε εὐθὺς τὸ αὐτὸ διανοήμα ἀπὸ τοῦ λαλοῦντος νὰ μεταβαίῃ εἰς τὸν ἀκούοντα· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἐννοεῖν· ὅ,τι δηλονότι διανοήθη τις, τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες ἢ ἀναγινώσκοντες νὰ διανοώμεθα. Ὅθεν ἀναγκαῖον εἶνε νὰ ἐνυπάρχη ἐν ταῖς λέξεσι βεβαία καὶ ὀρισμένη σημασία, περὶ ἧς οὕτω πάντες νὰ ὁμογνωμονῶσιν, ὥστε μηδεμίαν ἀίρεσιν ἢ ἀμφιβολίαν ὁ ἀκούων νὰ ἔχη. Διατί λοιπὸν νὰ νομίζωμεν ὅτι τοῦτο δὲν ἰσχύει ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων; Διατί ἡ ἐρμηνεία, ἣτις οὕτως ἀπλῆ ἔδει νὰ εἶνε, ὥστε πάντες περὶ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ διανοήματα νὰ ἔχωσι, τοσαῦτον ἀβεβαία καὶ ἀσταθὴς εἶνε, ὥστε ἀεὶ ἐπήλυδες ἐρμηνευταὶ ἀναφαινόμενοι διαφόρως ἐξηγοῦνται τὸ μυριάκις ὑπ' ἄλλων ἐρμηνευθέν; Ἄξιόν ἐστιν ἄρα μὲθ' ὅσης ὑπεροψίας οἱ ὑφ' ἑαυτῶν καὶ τῶν συγχρόνων νομισθέντες ὅτι ἀριστα εἰργάσαντο, καταφρονοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων, οἷς τέλος ἄλλοι ἐπιγενομένοι, καταφρονησάντες τῶν προγενομένων πάντων,

ὅα ὑποληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ πλήθους, ὅτι μόνοι ἐπιτυχῶς εἰργάσθησαν, ἕως ἂν ἄλλοι εὐφρέστεροι ἐπιγένωνται. Τῶν αἰτίων τοῦ κακοῦ τούτου ποικίλων ὄντων νῦν τὰ κύρια ὅα μνημονεύσω.

Καὶ πρῶτον μὲν αἴτιον εἶνε αὐτὴ τῶν συγγραφέων ἡ σύγχυσις, ἧς τὸν τε τρόπον καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξηγησάμεθα. Συνηθίζουσι δηλονότι πολλοὶ νὰ ἀναγινώσκωσιν ἀναμιξ πᾶντας ἢ πρὸς ἐρμηνείαν τὰ πρόχειρα νὰ μεταχειρίζονται. Οὕτως ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἀρχαίων πρὸς τὸν ἀμβλὺν καὶ νήπιον τῶν μεταγενεστέρων συντάττεται. Ἔστι τι κοινὸν τῷ Ὀμήρῳ καὶ τοῖς διδασκάλοις τοῖς ἐν Ῥώμῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦς ἐξαμέτρους συντιθεῖσι, εἰ καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἢ ποιήσας ἐν μαρρασμῷ διετέλει. Ἔστι τι κοινὸν τῷ Πλάτωνι ἢ Δημοσθένει καὶ τοῖς κούφοις σοφισταῖς καὶ ῥήτορσι τοῖς περιέργως λήρους διαθρυλοῦσιν. Οὐχὶ σπανίως κρῖνουσιν ἐνιοὶ καὶ ἐξηγοῦνται ἐκ τῶν ὑπερλάμπρων μνημείων τῶν ὑψίστων παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἑλλησι πνευμάτων τοὺς ἀκμάσαντας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πτώσεως καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀποσβέσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἢ τοὺς ἐντεθραμμένους μὲν ἐν τῇ συνηθείᾳ ἄλλου ἰδιώματος, μαθόντας δὲ νὰ ψαλλίζωσι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Θαυμαστὸν ἄρα ἐστίν, ὅτι ἐκ τούτων καὶ οἱ τύποι τῶν λέξεων ἀσταθεῖς φαίνονται καὶ αἱ σημασίαι τῶν λέξεων τοσαῦτον ποικίλαι καὶ ἀμφίβολοι γίνονται ὥστε δύναται ἕκαστος ἐκ τοῦ πλήθους τούτων νὰ συναρπάσῃ ὅ,τι δύναται νὰ προσαρμόζῃ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ; Ἐντεῦθεν ἡ δόξα ὅτι τὸ αὐτὸ χωρίον οὐ μόνον μίαν ἀλλὰ δύο καὶ πλεῖς ἐννοίας δύναται νὰ ἔχῃ· ἐλπίς δ' ἐστίν (ἢ κάλλιον φόβος) ὅτι ποτὲ καὶ τετάρτη καὶ πέμπτη ὑπὸ πεπαιδευμένου ἐξηγητοῦ ὅα ἐπινοηθῇ καὶ σοφῶς ταῖς ἄλλαις ὅα προστεθῇ. Τοῦτο ἄρα γε ἐστὶ τὸ ἐννοεῖν τι; Οὕτω λοιπὸν συνηθίζομεν νὰ διαλεγώμεθα ἀλλήλοις καὶ νὰ γράφωμεν;

Ὅφειλομεν λοιπὸν ν' ἀνακύψωμεν ἐκ τοῦ ζόφου τούτου καὶ ἐνωρῆς νὰ συνεπισθῶμεν ἕκαστον συγγραφέα καθ' ἑαυτὸν νὰ ἐξετάζωμεν, ἵνα διὰ μακρᾶς συνηθείας καὶ πείρας οἶοναί ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ λαλοῦντος μανθάνωμεν, τίς παρ' ἑκάστῳ εἶνε ἡ σταθερὰ τοῦ λόγου μορφή, τίς ἐννοία ἑκάστη λέξει καὶ φράσει εἶνε ὑποβεβλημένη. Οὕτω τέλος παράγονται ἐννοιαὶ σαφεῖς καὶ βέβαιαι, ἐξ ὧν δύναται τις ἑαυτῷ ἀσφαλῶς νὰ πιστεύῃ καὶ μὴ κρέματαί πάντῃ ἐκ τῆς γνώμης καὶ τῆς κρίσεως τῶν ἄλλων. Διότι ὁ καταφεύγων εἰς τὸ κῦρος ἄλλου τινὸς καὶ ἐξ ὑπομνημάτων ἢ λεξικῶν ποριζόμενος, ὅτι ἂν ὁ καιρὸς ἀπαιτῇ, αἰ

ὑπό δευλίας θὰ κατέχεται καὶ μετ' ὄκνου εἰς τὴν ἐρμηνείαν θὰ προβαίη. Ὁ ἐπιζητῶν λοιπὸν ἀκριβῆ καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἐν καιρῷ πρέπει νὰ διδασχθῆ νὰ ἀπορρίψῃ τὰ Λεξικά καὶ νὰ εἶνε αὐτάρκης. Οὕτω δὲ θὰ ἴδῃ, ὅτι τὰ μὲν φαινόμενα πρότερον πλάνητα καὶ ἄνευ ἔρματος περιφερόμενα, σταθερώτερα γινόμενα καὶ ἰστάμενα, τὰ δὲ νέφη τὰ κωλύοντα τὴν διάνοιαν νὰ διακρίνῃ σαφῶς τὸ ἀληθές, οὕτω διασκεδάζόμενα, ὥστε ἐν φωτὶ στερορῶ βήματι διὰ τῆς εὐθείας θὰ πορευθῆ ἐκεῖ ὅπου διεννοεῖτο.

Ἄλλὰ νέον σκότος ἐπιχέεται ἐπὶ τὸν ἐρμηνευτὴν τῶν ἀρχαίων μνημείων, ὅτι, ἐνῶ πλείστα ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ πρέπει νὰ ἐξηγῶνται ἐκ τῆς γνώσεως καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐκ τῆς θέας τῶν πραγμάτων, ἅτινα οἱ λαλοῦντες αἰεὶ ἐν χερσίν ἢ πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχον, ἐν τούτοις ἢ ἀρχαιότης, εἴτε ὁ βίος τῶν ἀρχαίων λαῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄγνωστός ἐστίν. Ὁμολογητέον ὅτι παλλὰ μὲν τῶν τοιούτων οὐδεὶς ποτε δύναται νὰ νοήσῃ οὐδὲ νὰ φαντασθῆ, χωρὶς λίαν νὰ κινδυνεύσῃ καὶ ἴσως γελοῖως ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς νὰ ἀποπλανηθῆ· πλείονα δὲ δι' ἀμφιβόλου εἰκασίας ἐρευνῶμεν· ἀλλὰ τὰ πλείστα εὐτυχῶς οὕτως εἶνε συντεθειμένα, ὥστε, εἰ καὶ καθ' ὅσονδ' ἴποτε χρόνον καὶ παρ' οἰκονομήποτε λαῶν σταθερῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀναλογίαν ἀκολουθοῦσιν, ὅμως εἴτι καὶ νῦν δυνάμεθα ὀρθῶς νὰ γνωρίσωμεν καὶ κρίνωμεν αὐτὰ ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς τῶν παλαιῶν ἀναγνώσεως συνδεδεμένης μετὰ τῆς ἐπιμελοῦς τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων τε καὶ πραγμάτων παρατηρήσεως. Ἔτι δὲ ἄπειρος πληθὺς ἀρχαίων σκευῶν περισώζεται, ἐξ ὧν τὸν βίον τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς νὰ καθορῶμεν δυνάμεθα καὶ ταῖς χερσὶ νὰ ἀπτόμεθα, παρέχουσι δ' ἡμῖν πάντα ταῦτα ἐξοχὸν ὠφέλειαν συνημμένην μεθ' ἡδίστης τέρψεως. Μετ' εὐφροσύνης ἀναμιμνήσκουμαι πόσον σεβασμὸν καὶ ἱεράν τινα φρικίαν μοὶ ἐνεποιοῦν τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, ὅτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἔδρα θεώμενος ταῦτα ἀνεπόλουν τὴν σειράν τῶν παρελθόντων αἰώνων. Ἄλλὰ τὸ θεωρεῖν καὶ γινώσκου ταῦτα δὲν εἶνε ἔργον ἴδιον τοῦ φιλολόγου. Τὸ ἐξετάζειν τὰ ἐκ τοῦ κόλπου τῆς γῆς ἐξορυττόμενα λείψανα, τὸ κρίνειν καὶ πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν καὶ γνῶσιν προφέρειν αὐτὰ, ἔργον εἶνε τῶν ἀρχαιολόγων καὶ νομισματολόγων καὶ τῶν ἐμπείρων τεχνιτῶν, ὧν τοῖς πόνοις περιχαρεῖς καὶ εὐγνώμονες χρώμεθα εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον, τὴν τῶν συγγραμμάτων δηλονότι κατακνήσιν. Ἀληθῶς τὸ νὰ γνωρίζῃ τις τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῶν ἀρχαίων, τὸν πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν πᾶντα

σκεῖαν, τὰ ἦθη ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραμμάτων, εἶνε τὸ ἡδίστον μέρος τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν, ἐν ᾧ βοηθοῦμεθα πῶς ἀπ' αὐτῶν τῶν παλαιῶν, οἵτινες ἔσχον καὶ οὗτοι τοὺς ἑαυτῶν ἀρχαιολόγους, οὓς ὅμως μετὰ προφυλάξεως ὀφείλομεν νὰ μεταχειριζώμεθα, ἐπειδὴ μᾶλλον ἕνεκα τῆς ἐπιμελείας ἢ διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσεως ἄξιοι συστάσεως εἰσιν. Δεινῶς δ' ὅμως πλανῶνται ὅσοι τὴν σπουδὴν μὲν ταύτην τῆς ἀρχαιολογίας ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν συγγραμμάτων ἀποχωρίζουσι, τοὺς λόγους δὲ πρὸ τῶν πραγμάτων, ὡς λέγουσι, καταφρονούντες ἐκθύμως ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἀναπαγωγὴν τῆς εἰκόνης τῆς ἀρχαιότητος, νομίζοντες ὅτι ἱκανὴ ὕλη περισώζεται, ἐξ ἧς τὸ ἀρδην καταπεσὸν οἰκοδόμημα νὰ ἀνορθωθῆ. Μάτην· διότι ἂν καὶ εὐφυῆς καὶ φιλόπονος ἀνὴρ πανταχόθεν τὴν ὕλην συλλέξας καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν ἀκρίτως ἀρκάσας δύναται νὰ συνθέσῃ τι, ὅπερ τοῖς ἐν σκότει ζῶσι νὰ μὴ φανῆ ἀβέλτερον, ὅμως οἱ ἐν τῷ φωτὶ καὶ τῇ μετ' ἀνθρώπων ἡμιλίᾳ ἀναστρεφόμενοι πάντα ταῦτα ἀθύρματα καὶ παιδιὰς ὑπολαμβάνουσιν, ὡσεὶ ἐφαίνετο δηλονότι ὁ Φορμίων φιλο-νικῶν πρὸς τὸν Ἀντίβαν περὶ τοῦ στρατηγικοῦ ἀξιώματος καὶ πάσης τῆς στρατιωτικῆς τέχνης. Ἰσχύομεθα τέλος νὰ παύσωμεν πάντας νομίζοντες ὅτι ἀνεκάλυψαν τὸ ἀδύνατον νὰ γνωσθῆ. Διότι οἱ ἀξιῶντες πάντα νὰ γνωρίσωσι καὶ διαφωτίσωσι, προαιρούμενοι δὲ νὰ ἀνοηταινώσιν, ἢ ἄγνοιαν νὰ ἡμολογῶσι, τὴν καταφρόνησιν καὶ καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν ἑαυτῶν σπουδῶν ἐφελκύνουσιν.

Ἦν τὴν πλάνην οὕτω νομίζω ὅτι ὀφείλομεν νὰ φυλαττώμεθα, ὥστε περὶ πλείονος μὲν νὰ ποιῶμεθα νὰ σιωπῶμεν ἢ οὐδὲν νὰ λέγωμεν, ἀποβάλλοντες δὲ πᾶν ἐλαττωματικόν, τῶν ὑγιῶν καὶ βεβαίων νὰ ἀντεχώμεθα, πολλὰ δὲ εἰς τὸ μέλλον ἴσως εὐρεθησόμενα νὰ προτιμῶμεν νὰ ἀγνοῶμεν, ἢ, ἀναμιγνύοντες μετὰ τῶν ἀληθῶν καὶ βεβαίων ψευδῆ καὶ μωρὰ, νὰ γινώμεθα αἴτιοι ὥστε πάντα κοῦφα καὶ φεῦλα νὰ φαίνωνται.

Ἄλλως ἐστὶ τοῖς ἐρμηνευταῖς σκόπελος ἐκ πολλῶν ναυαγίων δυσφημος, πρὸς ὃν ὀφείλομεν νὰ προφυλαχθῶμεν μὴ προσαράξωμεν, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ συνήθως ὑπολανθάνει ὑπὸ γαληνιαῖα ὕδατα· τὰ χωρὶα ταῦτα ἐννοῶ, ἅτινα, ἕνεκα πλημμελήματος αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, ἀδύνατόν ἐστιν νὰ ἐννοηθῶσι καὶ ἐρμηνευθῶσι. Σπανιώτερον μὲν δηλονότι οἱ ἀρχαῖοι, συχνότερον δὲ οἱ νεώτεροι Γραικύλοι περὶ πλείστον ποιούμενοι τὴν λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν τοῦ λόγου

ἤττον τῆ ἐννοίᾳ προσέχουσι, λέξεις δὲ ρυθμικὰς καὶ ἐμμελεῖς ἐκχεόμε-
νοι, ὀλίγον ἢ οὐδὲν κελαδούντων πτηνῶν διαφέρουσι.

Συνηθίζουσι π. χ. οἱ Λυρικοὶ ποιηταί, ἔστι δ' ὅτε καὶ οἱ Τραγικοὶ
εἰς τὰ λυρικά τῶν χορῶν ἄσματα, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τηλικούτου οἴστρου
καὶ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, νὰ παράγωσιν αἴφνης τι, ὅπερ διάνοια ἡ-
ρεμος καὶ ἀπαθῆς νὰ ἀδυνατῆ νὰ νοήσῃ. Πολλῶ δὲ τούτων διαφόροις
οἱ μεταγενέστεροι Γραικύλοι ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐνδειαν τοῦ πνεύματος
καὶ τὴν ψυχρότητα δι' ἡχηρῶν καὶ τὰ ὠτα πληρουσῶν λέξεων νὰ
ἀντισηκώσωσι, συρράπτουσι τὰ βράκη τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ τῆς πα-
λαιᾶς γλώσσης τὰ λείψανα, νοῦ τε καὶ αἰσθησεως στρουόμενοι, εἰδῶλα
κενά, ἀστάθμητα.

Ἄλλ' ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ μὴ διστάσωμεν νὰ σωφρονήσωμεν καὶ
ἄσμενοι μὲν νὰ συγγιγνώσκωμεν τοῦτο τοῖς μεγάλοις ποιηταῖς, οἵτι-
νες καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κόσμῳ τῆς διθυραμβικῆς φράσεως καὶ ταῖς ἡχη-
ραῖς λέξεσιν οὕτω διαθέτουσι τὰς ψυχὰς, ὥστε διὰ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς
νὰ συναρπαζώμεθα ἀκούοντες, μετὰ καταφρονησεως δὲ ν' ἀποδοκιμά-
ζωμεν τοὺς ἄλλους, οἵτινες διὰ τοῦ κενοῦ τῶν λέξεων θορύβου τοὺς
ἀφυλάκτους καὶ ἀπείρους μόνον νὰ ἀπατήσωσι δύνανται, οὐχὶ δὲ τοὺς
συνετοὺς καὶ τοὺς τῆς ἀρχαιότητος ἐπιστήμονας· τοσοῦτον δὲ μόνον
ὠφελοῦσιν οὗτοι, ὅτι πρόκεινται ὀλιγοῦν τοῖς μεταγενεστέροις τεκμή-
ριον, ἐξ ἡλικίου ὕψους εἰς ὅταν φαυλότητα ὁ πνευματικῶς πάν-
των λαὸς κατακυλισθῆ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας καὶ
τὴν βδελυρωτάτην τῶν ἡθῶν διαφθοράν.

Μεταβαίνω νῦν ἐπὶ τὸ δυσχερέστατον σύναμα δὲ καὶ ἐπιφανέστα-
τον τῆς φιλολογίας μέρος, ὅπερ, ἐπειδὴ διὰ τῆς κρίσεως τὰ νόθα ἀπὸ
τῶν γνησίων, τὰ ὑγιᾶ καὶ ἀκήρατα ἀπὸ τῶν νοσούντων καὶ διαφθαρ-
μένων διακρίνει, Κριτικὴ καλεῖται. Ποικίλαι αἰεὶ γινώμαι περὶ ταύτης,
εἴτε τέχνης, εἴτε δυνάμειος ἐξηγέθησαν. Ἐνῶ ἄλλοι μὲν ἐδόξαζον ὅτι
ἐν ταύτῃ κεῖται ὁ κολοφῶν πάσης ἐλευθερίου παιδείας, ἄλλοι κατα-
φρόνουσι αὐτὴν ὡς κοῦφόν τι καὶ εἰς τὰ μικρὰ προσκολλώμενον, ἢ μετὰ
μισους καὶ ὀργῆς ἐδίωκον ὡς μηδενὸς φειδομένην καὶ τὸ βέβαιον καὶ
σεβάσιμον τῆς ἀρχαιότητος κῦρος θρασείως καὶ ἀφρόνως ἀνασπῶσαν.
Ἄλλ' ἐγὼ νῦν βλέπω δύο γνώμας ἰσχυροῦσας κενᾶς, τὸ ἐπ' ἐμοί, ἀμφα-
τέρας. Τὴν Κριτικὴν τέχνην ἐνίοι μὲν ὑπολαμβάνουσιν ὡς πνευματικῶδη
καὶ δυσχερεστάτην τῶν εὐφυῶν ἀνδρῶν παιδιάν, ὠφελιμωτάτην δὲ,
ἵνα τὴν μὲν αἰσθησῶν τοῦ καλοῦ ἐξεγείρῃ καὶ ὑποθρέψῃ, τὴν δὲ κρίσιν

ὀξύνῃ, ἀλλ' ἐν τούτοις παιδιάν, ἐξ ἧς οὐδὲν ἐναργὲς καὶ διαρκὲς προ-
έρχεται, ἀλλ' εὐσχήμονά τινα εὐφυᾶ καὶ λεπτὰ ἐπινοήματα, μέλ-
λοντα ἄλλοις ἴσως νὰ ὑποχωρήσωσιν, εἴαν εὐφυέστερα καὶ λεπτότερα
περὶ αὐτῶν προενεχθῶσιν. Ἄλλοι δὲ τούναντίον, ἐξαίρετόν τινα εὐδαι-
μονίαν τοῦ πνεύματος ταύτην θεωροῦσιν, ὡς τὰ μὲν περιπεπλεγμένα
θεῖα τινὲ οὕτως εἰπεῖν μοῖρα βμαλύνουσιν, τὰ σκοτεινὰ δὲ καὶ ἄδηλα
λαμπρῶ φωτὶ καταυγάζουσιν, τῆς δ' ἀγχινοίας ταύτης ὀλίγιστοι μετέ-
χουσιν, ὡς μὴ γιγνομένων ἀλλὰ γεννωμένων τῶν Κριτικῶν, ὡσπερ καὶ
τῶν ποιητῶν δὲν ἐπιθυμοῦσιν ἐπομένως νὰ ἀναλίσκωσι πόνον ἐν πράγ-
ματι, ἐν ᾧ δὲν ἔχουσιν ἐλπίδα νὰ εὐδοκιμήσωσιν· ἐξαρκεῖ δ' αὐτοῖς
τὰ ἐκδιδόμενα μόνον καλῶς νὰ ἐννοῶσιν· οὐδὲν δὲ πλέον ζητοῦσιν.
Ἔθε νὰ ἠδύναντο οἱ σώφρονες καὶ φιλόπονοι ἄνδρες τοῦτο νὰ ἐπιτυγ-
χάνωσιν. Ἄναριθμητα νῦν ἀμαρτήματα συνήθως προέρχονται καὶ τοῖς
ὑστερον καταλείπονται οὕτω τὴν ἀρχαιογνωσίαν διαστρέψαντα, ὥστε
ἐπιτηδειότερα νὰ νομίζεται πρὸς καταστροφήν ὑγιοῦς πνεύματος ἢ
πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτοῦ. Πολυάριθμα χωρία ἐτι ὑπολείπονται, ὧν ἡ ἐρ-
μηνεῖα ἄλογος ἔσται, ἕως ἄν ἡ ἀληθῆς καὶ ὀρθὴ γραφὴ ποθεν προταθῇ.

Ἐκ τῆς οἰκισθῆποτε τῶν χωρίων τούτων ἐξηγήσεως προώρως ἡ κρί-
σις διαφθείρεται, τοῦτο μὲν, διότι ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐθίζονται οἱ ἄν-
θρωποι εἰς τὰς διαστροφὰς καὶ γελοίας ἐξηγήσεις, τοῦτο δὲ, διότι παύ-
ονται ἀποροῦντες πρὸ οἰουδήποτε, ὅπερ νομίζουσιν ὅτι ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ
κῦρους σοφοῦ τινος βιβλίου ἢ ἀνδρός· ἐξ οὗ βραδίως τὰ πάντα ἀποδέ-
χονται, ὡς οὐδέποτε ἐννοήσαντες τί ἐστὶν «ἐννοεῖν». Δι' ὃ νομίζω ὅτι
ὠφέλιμόν τι θὰ πράξω, εἴαν διὰ βραχείων δηλώσω, τίς εἶνε ἡ πίστις
καὶ τὸ κῦρος τῶν βιβλίων, εἰς ὧν τὴν γραφὴν ἀσφαλῶς τινες ἐφησυ-
χάζουσιν. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὰ βιβλία ἀπὸ τῶν χειρῶν
βιβλιογράφων διαδιδόμενα ἔκπαλαι ἤδη ἐκ τῶν πλημμελημάτων τού-
των, ἀμαθῶν ἀνθρώπων, ἐφθαρμένα ἐφέροντο. Σποράδην παρὰ τοῖς
παλαιοῖς μορφαὶ ἀπαντῶσι περὶ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ διαφθορῶν τῶν
κωδικῶν. «Ἄγνωῶ» γράφει ὁ Κικέρων πρὸς τὸν ἀδελφὸν Κόϊντον «ποῦ
νὰ στραφῶ περὶ τῶν Λατινικῶν βιβλίων· τοσοῦτον πλημμελῶς γρά-
φονται καὶ πωλοῦνται». Σώζεται ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Θεοφρά-
στου πρὸς τὸν Εὐδήμον περὶ τινος διεφθαρμένου χωρίου ἐν βιβλίῳ τοῦ
Ἀριστοτέλους, τοῦ κοινοῦ διδασκάλου, οὗτινος τὴν ὀρθὴν γραφὴν ἐκ
κρείττονος τοῦ Εὐδήμου κώδικος νὰ μάθῃ ἐπεθύμει. Εὐνόητον λοιπὸν
ἐστὶν ὅτι τὰ εἰς ἡμᾶς περιγεγόμενα βιβλία χειροῦν τι εἶνε. Οὐδένα ποῦ

κώδικα εἶδον, ὃν νὰ δύνηται τις νὰ ἀναγνώσῃ καὶ νὰ ἐννοήσῃ ἄνευ πολλαπλῆς διορθώσεως. Καὶ ὁ ἀρχαιότατος καὶ ἀριστος πολλάκις εἶνε μεμιασμένος ὑπ' αἰσχίστων ἀμαρτημάτων, ἐφ' οἷς νῦν καὶ ὁ ἀρχάριος, εἰάν πως ἐπιμελής εἶνε, θὰ ἤσχύοντο. Ἐν πρώτοις ἡ πλημμελής τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων προφορὰ συνήθως διασπείρει ἀνά χιλιάδας τὰ ἀμαρτήματα· εἶτα δὲ ἀνθρωπίσκοι ὀλίγον ἔμπειροι τοῦ ἀρχαίου λόγου ἐπιτυχόντες βιβλίοις, ἐν οἷς τὰ γράμματα πάντα ἄνευ χωρισμοῦ τῶν λέξεων ἐν συνεχείᾳ ἐγράφοντο, γελοίως τὰ ἄμοια κατὰ τὴν μορφήν γράμματα συγχέουσι, τὰ συναπτεῖα διασπῶσι, χωρίζουσι δὲ τὰ συντακτεῖα· εἰάν δὲ που χάσῃ ἐν τῷ βιβλίῳ ὑπῆρχεν, ἢ ἐξ ἑαυτῶν συνεπλήρου, ἢ ἀποκρύπτοντες τοῦτο, ἄρδην τὴν ἐννοίαν διέφθειρον· ὅπου αἱ ἐξίτηλοι τῶν γραμμάτων ὑπογραφαὶ τὸ ὄμμα μάλιστα τῶν ἀμαθῶν ἠπάτων, τὸ χωρίον κατὰ τὴν ἑαυτῶν κρίσιν, ἀλόγως δηλ. ἀνέπλαττον. Χεῖρον δ' ἀπέβαινε τὸ πρᾶγμα, ὅτε αἱ περιπεπλεγμένοι τῶν ταχυγράφων συναφαί, τὰ μονογράμματα, τῆς γραφῆς αἱ συντμήσεις καὶ αἱ κεκολωμένοι λέξεις πράγματα τοῖς ἀντιγραφεῦσι παρεῖχον. Ἀλλὰ τὸ κακόν, ὅπερ ἀπολέσαν καὶ διαφθεῖραν τὴν γνησίαν γραφὴν ἐμείωσε τῶν παλαιῶν μνημείων τὴν πίστιν, δὲν περιορίζεται ἐν τοῖς ὀρίοις τούτοις. Ἐνωρὶς ἐπεφάνησαν Ἕλληνας διορθωταί, ἄνδρες ἀγγίλοι, μετὰ τὸσαύτης κουφότητος διὰ τῆς πείρας ἐξομαλύνοντες ὅ,τι ἐνόμιζον ὅτι δὲν προεχώρει καλῶς, ὥστε εἰς τὴν ἀπεξεσμένην ἢ καθ' ὁλονδὴποτε τρόπον διεφθαρμένην παλαιάν γραφὴν τὰς εἰκασίας αὐτῶν ὑποκαθίσταν. Πλείστα εὐτυχῶς περισώζονται ἀρχαιότερα τῶν διορθώσεων τούτων, ἐξ ὧν ἡ ἀπάτη καταφαίνεται καὶ αὐτὴ ἡ χεὶρ τοῦ συγγραφέως ἐκ τῶν γνησίων λειψάνων τῆς ἀρχαίας γραφῆς διὰ βεβαίας διορθώσεως δύναται ν' ἀποκατασταθῇ· ἀλλὰ πολλῶν ἄλλων, ὧν μόνον νεώτεροι κώδικες νῦν περιγίγνονται, ἢ ὁέσις εἶνε ἄνισος, διότι ἔμολογεῖται μὲν ὅτι εἶνε ἐπιδιορθωμένοι, ἀλλὰ τὴν ἀρχαίαν γραφὴν ἐν πλείστοις χωρίοις μόνον δι' ἀμφιβόλου εἰκασίας καὶ ἀθεβαίου μανταίας νὰ ἀνιχνεύσωμεν δυνάμεθα. Πρὸς τούτοις δ' ἀναγνώσται σοφοὶ τε καὶ ἄσοφοι σποράδην ἐπὶ τῶν κρασπέδων τῶν βιβλίων προσέθετον ἐξήγησιν τινα, εἰάν ἀρχαία τινὲ ἢ σπανιωτέρα λέξει ἢ ἀρχαία διαλέκτῳ ἢ ὀνόματι κυρίῳ ἐγετύχαιον, ἢ εἰάν ἐνόμιζον ὅτι ἔπρεπε νὰ συμβουλεύωσι τι πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐννοίας ἢ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῆς, ἢ τὴν ἑαυτῶν κρίσιν συνήθως προσέγραφον, ὅπου ἐνόμιζόν τι ἐπαινετέον ἢ ψεκτέον. Ταῦτά πάντα, κατ' ἀρχὰς μὲν προσγεγραμμένα ἢ ὑπεργεγραμμένα, παρεῖσε-

φρησαν τέλος εἰς τὸ κείμενον καὶ πολλάκις διεδέχοντο τὰ γνήσια ἐκδιώκοντες αὐτά, πολλάκις δ' εἰς ἀλλότριον χωρίον παρεμβαλλόμενα τὴν ἐννοίαν ἐτάραττον. Ἀνακαλυφθείσης δὲ τῆς τυπογραφικῆς τέχνης ἐπῆλθον οἱ πρότεροι ἐκδόται, σοφοὶ ἀληθῶς ἄνδρες ὡς πρὸς ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ ἐπιμελεῖς, ἀλλ' ἐστερημένοι ταύτης τῆς ἀκριβεστέρως παιδείας, ἥς νῦν μετ' ἀκαμάτους τριῶν αἰώνων σπουδᾶς ἀπολαύομεν. Οὗτοι τὸν πρότερον τυχόντα κώδικα ἐκ τοῦ εὐρώτου καὶ τοῦ ρύπου ἐξελεόμενον, ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς ὠνούμενοι ἐσπευσμένως ἐξέδιδον, μετὰ δὲ τὴν ἐκδοσιν ἀπέριπτον τὸ χειρόγραφον ὡς οὐδενὸς ἀξίον· ἔμαθον δ' ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἄλδος ἐν Βενετίᾳ συνήθιζε τοῦτο νὰ πράττη. Ὅθεν πολλάκις ἐξ ἐνός, τῶν πάντων χειρίστου κώδικος, ὁ Ἕλληνας συγγραφεὺς ἀνάπλευς κηλίδων καὶ ἀμαρτημάτων τὸ πρότερον εἰς φῶς προήρχετο. Τὰς ἐκδόσεις ταύτας ἄλλοι μὲν μετ' αὐτῶν τῶν ἀμαρτημάτων ἀνεδημοσίευσαν, ἄλλοι δὲ ἐπιθυμήσαντες διορθώσεις νὰ ἐπιχειρήσωσι, νομίσαντες ὅτι ἐν προδῆλῳ πράγματι τολμηροὶ ὄφειλον νὰ εἶνε, δι' ἀφαιρέσεων, προσθέσεων, καὶ παντοδαπῶν διορθώσεων τὴν πίστιν τῶν βιβλίων ἀμφίβολον κατέστησαν. Ἐπὶ τούτων δ' ὅμως τῶν ὀπωσδήποτε διεφθαρμένων καὶ ἀλόγως διορθωμένων σύμπασα ἡ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐπιστήμη ἐπικλοδομήθη· ἐκ τούτων δ' εὐκόλως νὰ ἐννοηθῇ εἶνε δυνατόν, πόσοι λῆροι εἰς τὴν Γραμματικὴν πρότερον τέχνην, εἶτα δὲ εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ Ἀρχαιολογίαν ἐκ τῆς διεφθαρμένης γραφῆς εἰσῆλασαν. Ἐπειδὴ δηλ. πᾶν ὅ,τι ἀνεγίγνωσκον, ὑπελάμβανον ὡς ἀναμφίβολον καὶ βέβαιον, οὐδὲν ἐν τῷ τύπῳ τῶν λέξεων, τῆ ἐννοίᾳ καὶ τῆ συντάξει σταθερὸν ἐνόμιζον· ὥστε, εἰάν ποθεν καὶ δεύτερον χωρίον ἐπιφέρετο, ἐπίθοντο ὅτι δύναται μετὰ τῶν διαφορωτάτων ν' ἀνκμιχθῇ καὶ νὰ συγχυθῇ· κατάρθουν δὲ τοῦτο διὰ μακροτάτων καὶ ἐπιστημονικωτάτων σημειώσεων. Τὸ ἀστάθμητον πλῆθος, ὅπερ ἀντὶ τοῦ χρῆσθαι τῆ σωτηρίῳ ἀμφιβολίᾳ, προαιρεῖται ἐκ τοῦ κενοῦ κύρους νὰ ἐξαρτάται, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη πρὸς ὀρθότερας σκέψεις νὰ ἀνακαλίσωσιν ἄνδρες ἐσχοὶ ἐπειράθησαν, ὧν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Ἀκαδημίᾳ πρῶτος Ἰωσήφ Σκαλίγερὸς μοι φαίνεται ὅτι παρέχει εἰκόνα τελείου κριτικοῦ. Οὗτοι τὸν ὀρθὸν λόγον ἀληθῶς ἀκολουθοῦντες, ἐνός ἐκάστου τὸ κύρος ἐξετάζοντες, καὶ τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ ἦθη ἐκάστου συγγραφέως διορῶντες, τὰς πλάνας τῶν βιβλιογράφων καὶ τὰς διαφορὰς διὰ φανερῶν ἐνδείξεων κατεφώρων, τίνα νόθα καὶ ὑποβολιμαῖα ἦσαν διὰ βεβαίων γνωρισμάτων ἠιέκρινον, καὶ εἰς τὰ νοσοῦντα καὶ διεφθαρμένα, εἶτε ἐξ ἀρ-

χαίων μεμβρανῶν, εἴτε ἐκ τῆς ἑαυτῶν εὐφυΐας, τὴν ἀρχαίαν μορφήν ὑποκαθίσταν. Τὸ παράδειγμα τούτων πολυάριθμοι μὲν τῶν πεπαιδευμένων ἐμιμήθησαν, ἀλλὰ λυπηρὸν εἶνε ὅτι πλείστοι τούτων ἀνίκανοι ὄντες πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο, ἢ τὸ ἐκλαμπρον τοῦτο πρᾶγμα πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀδυναμίαν συνέστελλον, ἢ τὴν ζωνηρότητα τοῦ ἀστάτου αὐτῶν πνεύματος μὴ συνέχοντες δι' οὐδενὸς τοῦ ὀρθοῦ λόγου χαλινοῦ, πάντα θορύβου καὶ ταραχῆς ἀνωφελῶς ἐνέπλησαν. Ἐπιμελῶς μὲν πανταχόθεν ἐπισωρεύοντες τὰς πολυπληθεῖς ποικίλας γραφάς, ἐπιφορτίζουσι διὰ βαρείας καὶ ἀνωφελούς ἀποσκευῆς τοὺς παντὸς γένους συγγραφεῖς (τοῦτο δὲ πολλάκις εἶνε τὸ ἐπιτηδειότατον μέσον πρὸς ὄλεθρον τῆς διανοίας), φλύαροι δ' ἐν τοῖς σμικροτάτοις μετὰ κακοζήλου ἀκριβείας μακρὰ ὑπομνήματα καὶ ὀρθοὺς παραδειγμάτων συρράπτουσι. Ἔνεκα τούτου πλείστοι τὴν Κριτικὴν ἀποστέρουσι, νομίζοντες ὅτι οὕτως ἐκ φύσεως εἶνε συγκεκροτημένη, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἀναδύσῃ ἐκ τοῦ σωροῦ τούτου τῶν σκυβάλων. Ἦρξατο ἐν πολλοῖς ἠμολογούμενον, ὅτι ὀφείλομεν μὲν νὰ ἀπορρίψωμεν τὸ μείζον μέρος τοῦ κυκεῶνος τῶν διαφερουσῶν τούτων γραφῶν, νὰ βασισθῶμεν δ' ἐπὶ τοῦ κύρους ὀλίγων βιβλίων, ἐνίοτε δ' ἐνός, ἐξ οὗ, μετ' ἐξέτασιν καὶ παραβολῆν πρὸς ἄλληλα πάντων, ἀπεδείχθη ὅτι ἐπήγασαν τὰ λοιπὰ. Δὲν εἶνε μέγα τὸ πλῆθος τῶν ἀρχαίων μεμβρανῶν, αἵτινες ὀλίγους αἰῶνας πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων διέσωζον τοὺς καὶ νῦν περιγιγνομένους συγγραφεῖς. Ἄλλ' ὅτε ἐκ νέου ἐξερριπίσθη ἢ πρὸς τὰ γράμματα σπουδῆ, μέγα πλῆθος ἀντιγράφων ἐκ τῶν μεμβρανῶν τούτων διεσπάρη, καὶ οὕτως ἠῤῥήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν κωδίκων χωρὶς οὐδεμίαν ἐπικουρίαν νὰ παρέχῃ πρὸς διόρθωσιν τῆς γραφῆς· τούναντίον μάλιστα νέα ἀμαρτήματα ἐκ τῆς ἡλιθιότητος τῶν βιβλιογράφων καὶ τῆς ἀκολασίας τῶν Γραικύλων ἀλογίστως διορθούντων προσετέθησαν τοῖς παλαιοῖς ἀμαρτήμασιν. Ταῦτα δ' ἐπὶ πολὺν χρόνον πάντα οἱ πεπαιδευμένοι ἐκδύονται πανταχόθεν συλλέγοντες ὡς εἰς ἀποθήκην ἀπετίθησαν, ὅπου ἐξῆγεν ἕκαστος ὅ,τι ἐνόμιζεν ὅτι συνετέλει πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς γνησίας γραφῆς. Μάλιστα διότι, ἀπολεσθέντων κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν ἰχνῶν τῆς ἀρχαίας γραφῆς, εἶχον ὑπολειφθῆ τῶν νυσταζόντων βιβλιογράφων οἱ λῆροι, ἐξ ὧν οὐδεὶς μὲν ἀγαθὸς καρπὸς συνήθως προέρχεται, ἀλλὰ λαβὴ μόνον πρὸς ἐπιπολαίας διορθώσεις παρέχεται. Κατενοήθη τέλος ὑπὸ τῶν ἡμετέρων πατέρων, ὅτι ὀφείλομεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ διαχυεστέρων πηγῶν διαφερόντως νὰ ἀντλήωμεν, καὶ ἠμολογήθη, ὅτι πάνυ ὀλίγα ὑπάρχουσιν, οἷς δυ-

νάμεθα ἀσφαλῶς νὰ πιστεύσωμεν. Ἀνευρέθησαν ἐνίων συγγραφῶν κώδικες ἀρχέτυποι, ἐξ ὧν πάντες οἱ ὑπερῆγοι ἀποκείμενοι προήλθον. Οὐδὲ κενὴ ἐλπίδι προσιωπιζόμεθα ὅτι θὰ ὑπάρξῃ χρόνος, καὶ ὅν εἰς ἢ ὀλίγοι κώδικες χειρόγραφοι θὰ ὑποβάλλωνται ὡς κρηπίς πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ διόρθωσιν ἐνός ἑκάστου συγγραφῆς.

Κατὰ τῶν νομιζόντων ὅτι ἐκτελοῦσι πάνυ προσηκόντως τὸ ἔργον τοῦ Κριτικοῦ, εἰν συγκομισῶσιν ἐπιμελῶς τὴν ἕλλην, ἀντετάχθησαν ἐκεῖνοι, οἵτινες, καταφρονοῦντες τὸ κύρος τῶν παλαιῶν βιβλίων, τῇ γονίμφ δ' αὐτῶν διανοίᾳ πεποιθότες, ὁμοίως τὰ τε ὑγία καὶ τὰ νοσοῦντα δι' αὐτομάτως γεννωμένων εἰκασίῶν κινῶσι, μετὰ τοσαύτης εὐχερείας ἀειπαράγοντες νέον τι, ὥστε τὰ αὐτὰ κατὰ ποικίλους τρόπους συνάμα ἀναπλάττουσι, μετ' ὀλίγον δ' ἄλλα ἐπιφέρουσι, συχνάκις βοῶντες ὅτι οὐδὲν ἀληθέστερον οὐδὲ κομψότερον νὰ ἀνευρεθῆ δύναται. Ἡ ἀστάτος οὐδὲν ἀληθέστερον οὐδὲ κομψότερον νὰ ἀνευρεθῆ δύναται. Ἡ ἀστάτος τούτων κομψότης ἐποίησεν, ὡς συνήθως γίνεταί, ὥστε ἄλλοι ἐπὶ πᾶν τούναντίον νὰ τραπῶσι· ἀγανακτοῦντες δηλ. ἐπὶ τῇ ἀκολασίᾳ ἐκείνη δεσποτικῶς διατείνονται, ὅτι δὲν ὀφείλουσιν οὐδενὸς νὰ ἀπτωνται οὐδὲ νὰ κινῶσι παρὰ τὸ κύρος καὶ τὴν πίστιν τῶν μεμβρανῶν. Νομίζουσιν ὅτι δύναται τὰ πάντα ἰκανῶς νὰ ἐννοῶσι καὶ νὰ ὑπερασπίζωσιν· οὐδὲν ἐστὶ οὕτω παράλογον, ὥστε νὰ μὴ προσάγῃ ποθεν ἐν καὶ δεῦτερον χωρίον, ἐξ ὧν δῆλον ὅτι δεικνύουσιν, ὅτι ἡ κοινὴ γραφὴ δύναται νὰ στηριχθῆ καὶ οὐχὶ ἀνυπόμοτον, ὡς λέγουσιν ἔντομον περιέχει. Ἄλλὰ δῆλον ἐστίν, ὅτι οἱ βουλόμενοι ὀρθῶς τὰ παλαιὰ βιβλία νὰ ἐρμηνεύωσιν ὀφείλουσι μέσσην μεταξὺ ἐκατέρων ὁδῶν νὰ τέμωσιν. Κατὰ ταῦτα πλανῶνται οἱ τὰ τὰς χεῖρας τοῖς ἀδιαφθόροις ἐπιτιθέοντες καὶ οἱ τὰ διαφθαρμένα ἐρμηνεύοντες. Ἡ ὑγιειντέρα Γραμματικὴ αὐτομάτως πάντας εἰς τὴν Κριτικὴν ὁδηγεῖ, ἢ δὲ φύσις εἰς οὐδένα ἠρνήθη τὴν δυνάμιν ταύτην, εἰμὴ εἰς ἐκεῖνον εἰς ὃν καὶ τὴν κρίσιν καὶ ὅλου ἠρνήθη πρὸς ταύτην, εἰμὴ εἰς ἐκεῖνον εἰς ὃν καὶ τὴν κρίσιν καὶ ὅλου ἠρνήθη πρὸς ταύτην οἱ νέοι οὕτω πρέπει νὰ παιδεύωνται, ὥστε νὰ ἐννοῶσιν ὅτι τὰς διατριβὰς ποιῶνται οὐχὶ μετὰ βιβλίων ἀλλὰ μετ' ἀνθρώπων. Διότι πολλοὶ τὰ τῶν παλαιῶν συγγράμματα ὡς χρησμούς τινας ἢ Σιβύλλαια φύλλα θεῶνται, ἐν οἷς πάντα εἶνα τε καὶ ἀδῆλα ὄντα ἀδύνατον νὰ κριθῶσι κατὰ τὰ ἡμέτερα ἦθη. Ἄλλ' αἱ ἀνθρώποι ἀείποτε καὶ πανταχοῦ ἀνθρώποι εἰσιν· ὁ οὐρανός, τὸ πνεῦμα, οἱ νόμοι, τὰ ἐπιτηδεύματα, τὰ ἦθη, ἢ ὀρθοκεία οὐδέποτε τοσαύτην ἀλλοίωσιν δύναται νὰ ἐπενέγκωσιν, ὥστε ὁ ἀνθρώπος νὰ μὴ δύνηται νὰ γνωρίσῃ ἐνδὸν τὸν ἀνθρώπον. Ὄφειλεις τῇ διανοίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ νὰ ζῆς καὶ δια-

λέγησαι μετὰ τούτων, οὐς σπουδάζεις νὰ ἐννοήσης καὶ μιμηθῆς. Ὅφει-
λεις δι' ἐνδελεχοῦς ἀναγνώσεως οὕτω γνώριμος καὶ οἰκεῖος μεθ' ἐκάστου
τούτων νὰ καταστῆς, ὥστε τρόπον τινα λαλοῦντας αὐτοὺς νὰ ἀκούης
ἢ παρῶν παρόντας νὰ θεωρῆς. Οὕτω διορᾶται ἐκάστου ὁ χαρακτήρ
καὶ ἡ φύσις, οὕτω μανθάνομεν νὰ γνωρίζωμεν τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ
σωφρονῶμεν, ὅπερ εἶνε ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἀρχὴ οὐ μόνον τοῦ ὀρθῶς γρά-
φειν, ἀλλ' ἔτι καὶ τοῦ ὀρθῶς τὰ γεγραμμένα ἐννοεῖν. Οὕτω τέλος δυνά-
μεθα νὰ γνωρίσωμεν τί δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶπη τις ἢ νὰ διανοηθῆ,
τί τούναντίον συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ
ᾧφειλε νὰ εἶπη, καὶ ἐκ τῶν ἰχνῶν τῶν διεφθαρμένων βιβλίων διὰ βε-
βαίας διορθώσεως νὰ ἀποκαταστήσωμεν. Οὕτω τέλος καταφαίνεται, ὅτι
τὸ προβάλλειν ἀβεβαίους εἰκασίας διαφέρει τοῦ ἀνευρίσκειν καταδήλους
διορθώσεις. Ὡ! ποσάκις ἀγανακτήσας ἐπὶ ταῖς χαλαραῖς παρεμβο-
λαῖς ταῖς κατασχυνούσαις τὰ λείψανα τῶν ὑψίστων πνευμάτων θὰ
ἀναφωνήσης· ἐνόμισαν ἄνθρωποι ὅτι τοῦτο ὁ Ὅμηρος ἢ ὁ Ἀριστο-
φάνους ἢ ὁ Πλάτων ἢ ὁ Δημοσθένης ἠδύνατο νὰ εἶπη! Ἴσως οὐδέ-
ποτα ἔμαθον ὅτι δὲν δύναται τις νὰ εἶνε τοσοῦτον ἀνόμιος ἑαυτῷ, ὥστε,
ἐνῶ ἐν ἄλλοις οὐδὲν μωρῶς ἐπεχείρησεν, ἐν ἄλλοις αἰσχυρῶς νὰ παρα-
παίη. Ἀλλὰ φιλανθρώπως ἀποκρίνονται, ὅτι οὐδὲν οὔτε ἀπ' ἑαυτῶν
οὔτε ἀπ' ἄλλου οὐδενὸς ἀνθρώπου ἀλλότριον πρέπει νὰ νομίζωσιν ὅτι
εἶνε τὸ πλανᾶσθαι καὶ ὀλισθαίνειν ἀνθρώπινόν ἐστι, καὶ πᾶς δὲ ἐπι-
φανέστατος δύναται νὰ ὑπονυστάζῃ. Ὡς ἐάν ἐντεῦθεν ἔπηται ὅτι δύ-
ναται νὰ περιπίπτῃ οἰοσδήποτε εἰς οἰαδήποτε ἀμαρτήματα. Ἀνάγκη
νὰ ἐπικρατῆ ἐν τούτοις ἡ γνώμη καὶ ἡ κρίσις τούτων, ὅτινες ἐκ φύ-
σεως καὶ μακρᾶς συνηθείας ἐγένοντο ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐρμη-
νευμένους καὶ διορθουμένους. Ἀδυνατεῖ ἡ διάνοια πάντων νὰ ἐννοήσῃ
τὴν ἐξοχότητα τῶν ὑπερτάτων ἀνδρῶν καὶ τῶν ὑψίστων πνευμάτων,
οὗτος δ' εἶνε ὁ λαμπρότερος τῶν γραμμάτων καρπός, ἀπὸ τῶν μεγά-
λων δηλονότι ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἐπὶ πολὺ ἀνατρέφης, νὰ κορίξῃσαι τι,
δι' οὗ ἡ ψυχὴ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ φρόνημα αἴρεται. Ἀλλὰ πάση ду-
νάμει καὶ παντὶ τρόπῳ ὀφείλομεν νὰ φυλαττώμεθα, ὅπως μὴ ἔνεκα
τῆς καταχρήσεώς τινων στερηθῶσι τοῦ καρποῦ ἐκείνου οἱ μὴ τὰ χρή-
ματα οὐδὲ τὰς τιμὰς οὐδὲ τὰς ἡδονὰς πρὸ πάντων προαιρούμενοι, ἀλλὰ
διὰ τῆς καλλιέργειας τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν καὶ τὸν
ἀνθρωπισμὸν ἐπιμόχθως χωροῦντες. Διότι, ὡς περ αἰσθάνεται τις κρείτ-
των ἡσυχῆσαι γιγνόμενος καὶ μᾶλλον πολιτιζόμενος, ἐπειδὴ ἔτυχεν

ἐγγύθεν ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν ὁμιλίας νὰ ἐξετάσῃ καὶ γνωρίσῃ τὸ γόνι-
μον πνεῦμα ἐκλάμπρου τινὸς ἀνδρὸς καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ,
οὕτως ὁ συνάψας τὴν εἰρημένην γνωριμίαν μετὰ τινος ἐπιφανεστάτου
τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν, ὧν τὰ μνημεῖα ὁμολογοῦνται ὡς τὸ θεμέλιον καὶ
ἡ βᾶσις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ὃν ἔχομεν, ἐάν μὲν τι ἐν ἑαυτῷ ἀγενές ἢ τα-
πεινὸν ἐνυπῆρχεν, αἰσθάνεται κατ' ὀλίγον ἀποσβευνόμενον, μετὰ δὲ
τῆς κομψότητος τῶν ἡθῶν καὶ τοῦ πνεύματος, τρεφόμενον καὶ στερεού-
μενον τὸν φλογερὸν ἐκαῖνον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἔρωτα,
καὶ τὴν εὐγενῆ συναίσθησιν τῆς ἑαυτοῦ ἀξιοπρεπείας καὶ ἐλευθερίας,
δι' ὧν εἶνε δεδομένον ὑπὸ τοῦ ὑψίστου καὶ Μεγίστου Θεοῦ τῷ ἀνθρω-
πίνῳ γένει νὰ προσεγγίξῃ πρὸς τὴν τελείαν ἀρετὴν καὶ εὐδαιμονίαν.

Βαθύτατα συγκινοῦμαι προσφωνῶν Ἰμάς, Ἐκλαμπρότατοι τῆς
Ἀκαδημίας ταύτης Ἐπιμεληταί, ἄνδρες ἐκ τε τῆς ἡλικίας καὶ τῆς
ἀξίας σεβάσμιοι, τιμῶν τε καὶ ἀξιομάτων κατάφορτοι, ὧν τῇ ψήφῳ
ἐπιδοκιμασθεῖς, καὶ τῷ Μεγαλειστάτῳ βασιλεῖ συσταθεῖς, τῆς διδα-
σκαλικῆς ταύτης ἔδρας ἔτυχον, ἧς οὐδενὸς τιμιωτέρου ἢ ποθεινοτέρου
ἠδυνάμην νὰ ἀπολαύσω. Πῶς ἄρα ἐπαξίως ὑμῖν εὐχαριστήσω, ὅτι περὶ
ἐμοῦ, καὶ τῆς ἐμῆς ἐργασίας τοιαῦτα ἠλπίσατε, ὥστε ἠθελήσατε ἐμοὶ
μάλιστα νὰ ἐμπιστευθῆτε τὴν τῶν νέων τούτων διάπλασιν πρὸς πᾶσαν
δόξαν ὑγιoῦς παιδείσεως καὶ ἀληθοῦς ἀνθρωπισμοῦ! Ἀλλ' ἐγὼ παντὶ
σθένει καὶ τὰς ἐμὰς δυνάμεις ἐντείνων δραστηρίως θὰ ἀγωνισθῶ, ἐάν
πνεῦμά τι καὶ φιλοπονία ἐν ἐμοὶ ὑπάρχῃ, ὅπως μὴ διαψεύσω τὴν ὑμε-
τέραν ἐλπίδα καὶ πεποιθήσιν ταύτην. Οὕτω δὲ φοβοῦμαι μὴ πολλὰ
ἐν ἐμοὶ ποθήσητε· ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι ὁ χρόνος καὶ ἡ ἐνδελεχῆς ἀσκήσις
θὰ κατορθώσωσιν ὅπως μὴ διατελῶ τούτων ἐστερημένος. Ἀλλ' ὅ,τι
καὶ ἂν ποθήσητε, τὴν πρὸς τὸν Ἰγερμόν εὐγνωμοσύνην μου, τὴν ὑψί-
στην πρὸς τὸ θεραπεύειν καὶ τιμᾶν ὑμᾶς εὐλάβειαν, τὸν φλογερὸν πρὸς
τὰ γράμματα ἔρωτα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ εὔ τήν τε Ἀκαδημίαν καὶ
τοὺς νέους τούτους ποιῆσαι, οὐδέποτε θὰ ποθήσητε.

Ποίου φρονήματος ἐμποροῦμαι, ἄνδρες ἐκλαμπρότατοι, ὅτι δύναμαι
νῦν νὰ προσφωνῶ τῷ γλυκεῖ τοῦ συναδέλφου ὀνόματι, οὐς ὀλίγω πρό-
τερον ὡς μαθητῆς εἰθισμένος ἦν νὰ τιμῶ καὶ νὰ σέβωμαι.

Ἀλλ' οὐδ' ὑμεῖς διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι μεταβλήθητε, οὐδ' ὅτι ἐγὼ
δὲν εἶμαι, ὅς καὶ πρότερον. Διότι οὐδέποτε πρὸς ἐμὲ στυγνοὶ ἢ αὐστη-
ροὶ διδάσκαλοι ὑπήρξατε, ἀλλ' οὕτως αἰεὶ εὐμανῶς τε καὶ εὐνως πρὸς
ἐμὲ διέκεισθε, ὥστε παρὰ πολλοῖς θέσιν σχέσιν σχεδὸν φίλου κατεῖχον.

Ὅθεν τοῦτο ἦτο ἡ ἐμὴ εὐχή, ὃ νῦν ὡς μεγίστην εὐδαιμονίαν λογιζομαι, νὰ μοι ἐπιτραπῇ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ταύτῃ, μεθ' ὑμῶν δηλονότι, νὰ διάγω. Ἀληθῶς ἐνόμιζον ὅτι καὶ ὁ ἐμὸς βίος οὕτως ἡδίων καὶ οἱ καρποὶ τῶν ἐμῶν σπουδῶν θαυμάσιον ἦσαν, ἐάν, ἄριστε Βακε, ἡδυνάμην νὰ ζήσω μετὰ σοῦ, ἐν πόσον τιμῶ, πόσῃ εὐσεβείᾳ καὶ ἀγάπῃ περιέπω, εἴθε νὰ ἡδυνάμην νὰ ἐκφράσω ἀξίως τῶν τε σῶν εὐεργετημάτων καὶ τῶν ἐμῶν τῆς καρδίας αἰσθημάτων. Δὲν εἶνε τῆς ἐμῆς μετριότητος νὰ κηρύξω τὸ πρὸς σέ ἐγκώμιον, ἀλλὰ χαίρω ὅτι δύναμαι ἐνταῦθα δημοσίᾳ νὰ ὁμολογήσω ὅτι συγχαίρω ἐμαυτῷ, διότι τοιοῦτον φίλον, τοιοῦτον ἡγεμόνα τῶν σπουδῶν καὶ διευθυντὴν ἔσχον· ἔσχον ἀληθῶς· ἀλλ' εἴθε καὶ νῦν καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὸ μέλλον νὰ ἔχω! διότι νῦν μάλιστα ἀνάγκη νὰ καταφεύγω εἰς τὴν σὴν φιλίαν, παιδείαν, σύνασιν, ἀνθρωπισμόν, ἵνα ὁ ἐμὸς βίος καὶ αἱ ἐμαὶ ἀσχολίαι συναρμοσθῶσι πρὸς τὸ σὲν παράδειγμα, καὶ ἵνα ἐννοῶ ὅτι προκόπτω τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσον αἰσθάνομαι ὅτι ἐπιδοκιμάζομαι, ἀποδεκτὸς γίνομαι καὶ ὅμοιος πρὸς σέ.

Καὶ μετὰ σοῦ ἐπιφανέστατε Ρουίκαμπρ, ὅστις, ἐξ ἔτου νεανίσκος ἐκ τοῦ σοῦ στόματος ἐξηρτώμην, οὐδέποτε διέλιπες εὐνοῶν τε καὶ ἐκφλέγων τὴν ἐμὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐπικουρῶν. Ἐπειδὴ καλῶς ἐμέ τε καὶ τὰ ἐμὰ πρὸς σέ αἰσθήματα ἔγνωσ, βεβαίως ἐμοὶ θὰ πιστεύσης εἰλικρινῶς καὶ ἱερῶς ὑπισχνουμένῳ σοι, ὅτι τοιοῦτος νῦν συνάδελφος ἔσομαι πρὸς σέ, οἷον μαθητὴν ἔσχεις.

Καὶ μετὰ σοῦ, προσφιλέστατε Γεοί, τοῦ δίκην πατρὸς ὡς υἱόν με ὑπερφιλῆσαντος· καὶ δικαίως· διότι ταύτης ἐγὼ τῆς σῆς ἀγάπης ἀξίός εἰμι, ὅς φιλῶ τε καὶ σέβωμαι ὡς πατέρα υἱός, ἐφ' ὅσον δὲ ζῶ θὰ ἀγαπῶ καὶ θὰ σέβωμαι. Οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἐμῆς μνήμης θὰ ἐξαλειφθῇ ἡ ἡδίστη τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνάμνησις, ὅτε τῆς Κριτικῆς νεανικᾶς τῆς ἀποπειρᾶς πρὸς σέ κριτὴν παρουσίαζον, ὅτε εἰς ἐμὴ ἀτολμον θάρρος ἐνεποίησ, ὀκνοῦντα ἐνεψύχους, πλανώμενον, ἡσύχιος καὶ ἀστείως, ὡς εἰώθας, συνεβούλευες καὶ εἰς τὴν εὐθεΐαν ἐπανήγες. Τοῦτο σὺ, καλῶς ἐνθυμούμαι, συμμολογοῦν συνήθιζες νὰ καλῆς. Σταρούμενον τῆς πατρίδος καὶ συνεχῶς νοσταλγοῦντα οὐδὲν ἀνέψυχέ με καὶ ἀναζωπύρου ἡδίον καὶ δραστικώτερον, ὅσον αἱ χάρισσαι, ἰλαρχί, σοφί, καὶ συνατῶν συμβουλῶν μισταὶ ἐπιστολαὶ σοῦ, αἱ τὴν τε ποθουμένην πατρίδα, τὴν τῶν συμπολιτῶν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀληθῆ παιδείαν ἀποδίδουσαι. Ὡ, εἴθε σοι ἀντὶ τοιούτων εὐεργεσιῶν οὕτως αἰεὶ ὄλβια καὶ εὐδαιμόνα εἴησαν πάντα, ὡς ἡ εὐγνώμων ψυχὴ μου εὐχεται.

Καὶ μετὰ σοῦ, ἔξοχε ἄνερ Van Asse, ὅστις τὴν ἐμβριθεστέραν παιδευσιν μετὰ τῆς φιλολογικῆς εὐτραπείας ἐπιτυχῶς συνενῶν, διὰ τῆς σῆς φιλίας, ἐφ' ἣ καυχῶμαι, τὸν ἐμὸν βίον καὶ τὰς ἐμὰς μελέτας διὰ τῆς ἡδίστης τοῦ καλοῦ αἰσθήσεως περιέβαλες, καὶ ἐνωρίε ταῖς σαῖς συμβουλαῖς καὶ παραδείγμασιν ἐδίδαξας νὰ στρέφω τὴν τῶν παλαιῶν σοφίαν καὶ humanitatem εἰς ἀπόλαυσιν καὶ θεραπείαν τῶν τοῦ βίου. Πρὸς σέ τε καὶ πρὸς ὑμᾶς, φίλτατοι συνάδελφοι, τὰ αὐτά, ἀ καὶ πρότερον αἰσθήματα ἔχω, περὶ πλείστου δηλονότι νὰ ποιῶμαι τὴν τε παιδείαν τὴν ὑμετέραν καὶ τὴν ἐπιστημοσύνην, καὶ ὡς παράδειγμα πρὸ ἐμαυτοῦ νὰ προβάλλω. Δέξασθέ με, ἱκετεύω, εἰς τὴν ὑμετέραν φιλίαν, ἢ, ἐάν φανῶ ἀξίος αὐτῆς ἐκπαλαὶ ὑπαρχούσης, φυλάξατε καὶ βεβαιώσασθε αὐτήν. Προτίθεμαι δὲ οὐχὶ διὰ λόγων νὰ ὑποσχεθῶ ἀλλὰ δι' ἔργων ὕστερον νὰ ἐπιδείξω τὴν ἐμὴν εἰλικρινεῖαν καὶ μετριότητα. Ὑμᾶς τέλος περιχαρῆς προσαγορεύω, ἐντιμότατοι νέοι, ἐλπίς τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς πατρίδος, ἐν ταῖς σπουδαῖς ἡδίστοι συστρατιῶται. Ἐδήλωσα ὑμῖν τίνα ὁδὸν ἐν τῇ Θεραπειᾷ τῆς ἐπιστήμης θέλομεν τέμνῃ, τοῦτο διὰ τῆς διδασκαλίας ὀηραύοντες, νὰ μὴ ἔχητε αἰεὶ ἀνάγκη διδασκαλίας. Ταύτην ἡδὴ τὴν ἡλικίαν ἄγετε, καὶ οὕτως εἰς τὴν παιδείαν ἔχετε χωρήσῃ, ὥστε νὰ μὴ κρέμασθε ἐκ τῆς τῶν ἄλλων αὐθεντικῆς γνώμης, ἀλλ' αὐτοὶ νὰ ὀφείλητε τὰς τε ἀρχὰς καὶ τὰς πηγὰς νὰ ἐραυνάτε, ὑμῖν δ' αὐτοῖς πιστεύοντες νὰ μὴ ὀμνύητε εἰς τινος διδασκάλου τοὺς λόγους. Δυσχερὲς τὸ πρᾶγμα, ὁμολογῶ, καὶ τὰ μάλιστα ἐπιμοχθον. Ἀλλὰ τίς ποτε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ὀλλανδίᾳ, δόξης ἐπιθυμητῆς, θὰ ἀπαρνηθῇ τὸν μόχθον; Ἐάν καλῶς ὑμᾶς ἐγνώρισα, οὐδεὶς ὑμῶν τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν νωθρίαν τῆς φιλοπονίας καὶ φιλεργίας προαιρεῖται. Ἐνιοὶ ἴσως ἐκ τῆς δυσχερείας τοῦ πράγματος ἀποδυσπαστοῦσιν, ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς ἐπιμονῆς καὶ ἐπιμελείας καὶ τὰ βαρύτερα κουφότερα γίνονται, ἡ δὲ ἡδονὴ ἀντισηκῶνει καὶ ὑπερβάλλει τὴν δυσκολίαν, ἐάν που μετὰ σθεναρᾶς ψυχῆς ἤθελε προῦθῃ. Ἐγὼ μέρος πρότερον τῆς ὁδοῦ διανύσας, ἡγεμῶν μὲν καὶ συνοδὸς ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἔσομαι, ἡμαλωτέραν δὲ καὶ πολλάκις σύντομον τοῖς φίλοις καὶ συμμάχοις ἐπιδείξω.

Οὐδὲ σκυθρωπὸς ὑμῖν διδάσκαλος ἔσομαι, ἀλλὰ φίλος, σχεδὸν ἡμέλιξ, ἐπειδὴ καὶ νῦν ἔτι νομίζω ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν εἰμι. Ἀφειδῆς πόνων ἔσομαι, ὅπως ὑμῖν τε καὶ τῇ ὑμετέρᾳ ἐργασίᾳ ὀφελίμος ἀποβῶ, καὶ τὸν αὐτὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐπιστήμην εἰς ὑμᾶς ἐμποιήσω, ὑφ' οὗ ὄλος νῦν φλογερῶς διακκίλομαι, οὐ μόνον τοῖς ὡς ἐπάγγελμα ἐν τῷ βίῳ τὴν ἐπιστήμην

ταύτην προελομένοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, οἵτινες ἐπ' ἄλλην ἐπιστήμην θὰ τραπῶσιν· διότι πέπεισμαι ὅτι οὐδεὶς πρὸς ἐπιστήμην τινὰ οὕτω παρεσκευασμένος προσέρχεται, ἢ ἂ ἔχων τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκ τῆς φιλολογίας λελειασμένον, ὥστε νὰ γινώσκῃ τὴν ἀλήθειαν νὰ ζητῇ καὶ διὰ βεβαίων γνωρισμάτων νὰ διακρίνῃ. Ἴτε λοιπόν, εὐγενέπτατοι νεανίσκοι, ἐγκύψατε εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην τοῦ πολιτισμοῦ, δι' ἧς οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἀσφαλεστέραν ἑαυτοῖς δόξαν ἢ διὰ τῆς λάμπσεως τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ φόβου τῶν ὀπλων παρεσκεύασαν. Μὴ περιδῶμεν αὐτὴν ἀπολομένην ἐκ τῆς ἡμετέρας ὀκνηρίας, ἀλλὰ τῇ ἡμετέρᾳ δόξῃ βεβαιωθεῖσαν καὶ ἀύξηθεῖσαν τοῖς ἐπιγενομένοις καταλίπωμεν!

ΠΡΩΙΝΗ ΣΚΗΝΗ

ΕΝ Τῷ ΚΟΜΜΩΤΗΡΙῷ ΠΛΟΥΣΙΑΣ ΡΩΜΑΙΑΣ

Α'. Ὁ οἶκος

Μετοικίσωμεν εἰς Ῥώμην πρὸ τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐπὶ τοῦ παλατινοῦ λόφου μεταξὺ τῶν κολοσσαίων αυτοκρατορικῶν ἀνακτόρων ἵσταται μεγαλοπρεπὴς οἶκος. Μεγάλῃ γραφῇ παρὰ τὰ ἔξωθεν εἶνε δρατὴ, καριστῶσα τὸν ξένιον Δία. Ἄς προχωρήσωμεν ἐν τῇ μέσῃ τοῦ ἀετώματος. Μεταξὺ τῶν προεξεχουσῶν πτερύγων τοῦ οἴκου βαδίζομεν ἐν τοῖς ὑπερστεγασμένοις προπυλαίοις ἢ προθύρῃ, διερχόμεθα τὸ μαρμαῖρον ἐκ μωσαϊκοῦ ἔδαφος καὶ φθάνομεν εἰς τὴν ἀκλειστον θύραν (janua) καὶ ἀφιέμεθα νὰ εἰσέλθωμεν ὑπὸ τοῦ θυρωροῦ, ὅστις πάλιν εἰσουλισθαίνει ἐν τῷ οἰκίσκῳ του. Δὶ μεγάλαι δικλειῖδες κλείονται πάλιν. Ἐἴδη εὐρισκόμεθα ἐν τῇ προδόμῃ ἢ περιστύλῃ ὕπερ διὰ μαρμαρίνων πλακῶν εἶνε ἐστρωμένον. Ὁ οἰκοδεσπότης φαίνεται φιλόξενος, καθ' ὅσον ὁ ἐπίφοβος κύων ὑπάρχει ἐνταῦθα μόνον ἐν μωσαϊκῷ. Ἡ δευτέρα πρὸς τὰ ἐνδον δικλὶς πρέπει νὰ πιεσθῇ, καὶ δι' αὐτῆς εἰσέρχεται τις ἐν τῇ σοβαρῇ τῆς ὑποδοχῆς αἰθούσῃ τοῦ οἰκοδεσπότητος (atrium). Ὑψηλοὶ μαρμαρίνοι κίονες ὑποβαστάζουσι τὴν ὀροφήν, ἣτις ἐν τῇ μέσῃ εἶνε ἀνοικτὴ. Μεταξὺ δὲ τῶν κίωνων ἵστανται ἀγάλματα ἐκ μαρμαρίου ἅτινα κάτω θεῶνται εἰς

τὸν μαρμαρίνον κρουνόν, τὰ χλοερὰ τοπία, καὶ τὰ ἐκ ῥόδων καὶ ἰων ἀνδῆρα.

Σήμερον ἔλειπον πάντες οἱ πελάται, οἱ φίλοι καὶ οἱ παράσιτοι, διότι ὁ κύριος ἀπῆν ἐκ τῆς Ῥώμης.

Ἀκριβῶς κατ' εὐθειαν τῆς θύρας κεῖται τὸ πρὸς τὴν ἐργασίαν προωρισμένον δωμάτιον τοῦ κυρίου, τὸ γραμματοφυλάκιον (tablinum) μόνον διὰ παραπετάσματος ἀποχωριζόμενον τῆς αἰθούσης, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σήμερον εἶνε ἔρημον, ὥστε μετὰ μεγαλειτέρας ἡσυχίας δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰς ὥραιας τοιχογραφίας. Ἐνῷ δὲ ὁ ὀπισθεν τοῖχος τοῦ γραμματοφυλακίου ἀποτελεῖται ἐκ διπλῆς θύρας δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ βλέπομεν τὴν Ἴω, καθημένην ἐπὶ λίθου, παρὰ τὸ μέτωπον κέρατα βοῶς ἔχουσαν, μίτραν περὶ τὴν κόμην, τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μετώπου στηρίζουσαν, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κρατοῦσαν τὸ κράσπεδον τῆς ξανθῆς αὐτῆς ἐσθῆτος, ἣτις ἀπὸ τῶν ἰσχιῶν καλύπτει τὸ ἑαυτῆς σῶμα. Παρ' αὐτῇ ἵστατο ἡ βοῦς. Ἀπέναντι τῆς Ἴους κάθηται ὁ οὐδέποτε ἡσυχος φύλαξ Ἄργος, ἐρυθρωπὸν βραχὺν χιτῶνα ἄνωθεν τῶν μηρῶν φορῶν, καὶ στηρίζων τοὺς βραχίονας ἐπὶ βακτηρίας· ὁ φυγᾶς καὶ δόλιος Ἑρμῆς ἐγχειρίζει αὐτῷ σύριγγα. Ἄντικρυ τούτου ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ἦτο ἡ Λήδα μετὰ τοῦ κύκνου.

Ὅταν ἐξέλθωμεν ἐκ τοῦ γραμματοφυλακίου πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ βλέπομεν δύο οἰκήματα (ulnae πτέρυγες) τὰ ἰδιαιτέρα τῆς ὑποδοχῆς καὶ τῆς συνοδείας τοῦ κυρίου δωμάτια. Ἐν θυρώμασι φαίνονται ἀγάλματα ἐκ μαρμαρίου καὶ ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους εἰκόνες, ἐν τῇ μέσῃ δὲ ἡ Γαλάτεια καὶ ὁ Πολύφημος, καὶ ἡ Εὐρώπη ἐπὶ τῶν νῶτων τοῦ Ταύρου ὑπὸ ἐρώτων περιβαλλομένη. Ἐν τοῖς τοίχοις ὅπου οὗτοι δὲν εἶνε κατηλειμμένοι ὑπὸ εἰκόνων τῶν προγόνων ὑπάρχουσι σατύρων καὶ νυμφῶν σκηναί. Ἄν προχωρήσωμεν περαιτέρω χωρὶς νὰ προσέξωμεν εἰς τὰ λοιπὰ μικρότερα οἰκήματα, τὰ περὶ τὸ Ἄτριον καίμενα, καὶ διέλθωμεν διὰ μιᾶς τῶν διόδων, αἵτινες ἀμφοτέρωθεν τοῦ γραμματοφυλακίου ἄγουσι πρὸς τὰ ἐνδότερα, θὰ σταθῶμεν αἰφνης ἐν τῇ πρώτῃ τῆς οἰκίας περιστύλῃ. Σχεδὸν εἶνε ὅλως ἀνοικτὴ ἡ στέγη, τὴν βαστάζουσι κορινθιακοὶ κίονες, μαρμαίροντα ἐκ μαρμαρίου ἀγάλματα ἵστανται μεταξὺ τούτων, οἵτινες περιβάλλουσι μεγαλοπρεπῆς ἐκ μαρμαρίου ἰχθυοτροφεῖον, καὶ ἐξ ἐνός κίονος κοχλάζει ἐκ στόματος λέοντος κρουνοὺς ῥέων πρὸς τὰ κάτω. Οὐχὶ δὲ μικρὸν τέρπονται οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν θεώμενοι τὴν θαλαρὰν καὶ καλῶς περιπεποιημένην χλόην. Οἱ ὑάκινθοι καὶ

τὰ ῥόδα ἀναπέμπουσιν εὐωδίαν ὑπὸ τὰς μυρσίνας καὶ τὰς δάφνας. Ἐπιπροσωτέρω πρὸς τὰ ὀπισθεν βλέπει τις λαμπρὰ ἐστιατόρια καὶ δωμάτια τῶν συνάναστροφῶν (triclinā, oeci, exedrae). Τὰ δὲ ἐπόμενα, δῆλον ὅτι ἀποθήκας, καὶ τὰ τῶν δούλων καὶ τῆς ἐργασίας δωμάτια, ἅς μὴ ἐπισκεφθῶμεν ἔτι, ἀλλ' ἅς ἀκολουθήσωμεν τὸν συρφετὸν τῶν ὑπηρετριῶν, αἵτινες σπεύδουσιν εἰς τὰ δωμάτια τὰ κείμενα πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ πρώτου περιστύλου. Πρὸς βορρᾶν κεῖνται ταῦτα, διότι ἤρχισεν ἤδη ὁ θερινὸς τοῦ ἔτους κικιρός. Ἐνταῦθα προσεγγίζομεν πρὸς τὸ δωμάτιον τοῦ ὕπνου καὶ τὸ κομμωτήριον τῆς κυρίας.

Διερχόμενοι τὸν φυλάττοντα τὴν θύραν δούλον εἰσερχόμεθα εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ εὐρισκόμεθα ἐν τῷ προκοιτῶνι, ἐνθα νομίζομεν ὅτι μετέβημεν εἰς νέον κόσμον. Ὁ φωτισμὸς τοῦ δωματίου εἶνε μικρὸς καὶ ἀτμώδης, κατ' ὀλίγον τὰ ἀντικείμενα διαγιγνώσκονται καὶ τελευταῖον φαίνονται καὶ αἱ τοιχογραφίαι ἐκ τοῦ μυστηριώδους ἀμυδροτάτου φωτός. Ἰκανῶς ξενότροπα ἀντανακλώσιν ἐπὶ τὰ ὄμματα τοῦ θεατοῦ τὰ ζωηρὰ χρώματα, ἐκ τῶν τοίχων ῥωμαϊκῆς οἰκίας. Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς θύρας παρὰ τὸ μέσον τοῦ τοίχου βλέπομεν μορφὴν γυμνὴν μέχρι τῶν μηρῶν μὲ ἀπαστράπτοντας ὀφθαλμοὺς καὶ μικρὰ κέρατα. Εἶνε ἡ Ἰώ, ὅπως αὕτη φέρεται ὑπὸ τοῦ πωγωνίου ποταμίου θεοῦ Νεῖλου, ἥτις ἐν λευκῷ ἱματίῳ κάθηται, ἔχουσα τὸν ἕτερον πόδα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κροκοδείλου· ὀπισθεν αὐτῆς φαίνονται δύο ἔτι λευκὰ ἐνδεδυμένα παρθενικαὶ μορφαὶ καὶ ἀπωτέρω ἑτέρα ἀνδρικὴ μορφή καθήμενη. Ἡ ζώνη περιέχει ἐπὶ μέλανος ἐδάφους διαφόρους αἰγυπτιακὰς μορφὰς καὶ ἱερά ζῶα. Ἐπὶ τοῦ διὰ στενῆς θύρας ἀγούσης εἰς παρακείμενον δωμάτιον σμικρνομένου τοίχου βλέπει τις ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους τὸν Ἄνουβιν μετὰ κυνὸς κεφαλῆς, κεκαλυμμένον ἐν ἐρυθρῷ ἱματίῳ. Ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ τοίχος ἔχει ἐν τῷ μέσῳ τοποθεσίαν τινὰ τοῦ Νεῖλου, ἐν δὲ τοῖς ἀφθόνοις καλὰμοῖς ἵσταται ἵπποπόταμος καὶ μὲ χαῖνον στόμα ἀγρίως προσβλέπει πρὸς λέμβον. Κατέχεται δὲ ὑπὸ νάννων ἑκατέρου γένους γυμνῶν, οἵτινες παίζουσι πρὸς ἀλλήλους. Κύκλω φαίνονται κροκόδειλοι, νῆσσαι, νάννοι καὶ ἄλλα μετὰξὺ διαφόρων ἄλλων κοσμημάτων. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς εἰς τὸ ἐπόμενον δωμάτιον ἀγούσης εἰσόδου διαγιγνώσκει τις ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους ἱερέα τῆς Ἰσιδος μετὰ κεφαλῆς κεκαρμένης, γυμνὸν κατὰ τὸ στήθος καὶ τοὺς βραχίονας, κρατοῦντα ἐν ταῖς χερσὶν ὄφιν ἀναπάλλοντα τὴν γλῶσσαν. Ἐνταῦθα ἠθέλε τις πιστεῦσαι ὅτι εὐρίσκαται ἐν ναῖ· Ἰσιδος μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ προθαλάμῳ ῥωμαϊκῆς δεσποίνης.

Ἐπιπλα ὀλίγα μόνον ὑπάρχουσι· πολῦτιμὸς τις τράπεζα, ἥς ὁ μὲν ποῦς σχηματίζει ἐπίχρυσον σφίγγα, ἡ δὲ πλάξ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου βαστάζει πολῦτιμον ἀγγεῖον, ἐφ' οὗ παρίσταται ἡ Ἀφροδίτη, ὅτε ἔκρινε περὶ τοῦ Πάριδος. Ἐν θυρώματι ἵσταται χαλκῆ λυχνία, βασταζομένη ὑπὸ Σατύρου. Δὲν ἐλλεῖπει δ' ἐνταῦθα καὶ ἀνακλιντήριον μετὰ πορφυρίδος κεκαλυμμένον.

Ἦδη εἶμεθα εἰς τὸ ἰδίως ἀποδυτήριον, ὅπερ διὰ θύρας χωρίζεται τοῦ προθαλάμου· ἐνταῦθα ὑπάρχει πλείων φωτισμὸς, ὅστις ἔτι μᾶλλον ἐπαυξάνεται διὰ τοῦ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐδάφους. Ὁ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῖχος εἶνε μόνον ἐκτισμένος εἰς ὕψος ἀνδρός, ὥστε νὰ εἰσέρχεται φῶς καὶ ἀήρ ἐκ τῆς αὐλῆς, ὁ δὲ τούτου ἀντικρὺ τοῖχος εἶνε διατετυπημένος διὰ στενοῦ παραθύρου, δι' οὗ εἰσέρχεται ἐπίσης ἀήρ καὶ φῶς. Τῶν δωματίων τὸ στέγασμα εἶνε ὑπὸ τοῦ ζωγράφου διαμεμερισμένον εἰς τετράγωνα χωρία, ἀτινα ἐναλλάξ κοσμοῦνται δι' αἰωρουμένων μορφῶν, πτηνῶν καὶ ῥοδάκων. Ὁ ἀντικρὺ τοῦ εἰσερχομένου τοῖχος, ὅστις διακόπτεται ἐκ τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ δωμάτιον τοῦ ὕπνου, δεικνύει ἡμῖν καὶ τὸν προοριζόμενον τοῦ δωματίου καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποίνης. Ἐνταῦθα παρίσταται ὁ καλλωπισμὸς τοῦ Ἑρμαφροδίτου, ὅστις κάθηται γυμνὸς ἀνωθεν τῶν ἰσχύων ἐπὶ ἕδρας καὶ προσβάλλει πρὸς θεῶν τὰ διπλὰ αὐτοῦ θέλγητρα. Τὸ πρόσωπον εἶνε ὠραῖον, ὡσεὶδὲς καὶ ἐμφαίνει τὸ ἀσελγές, ὡς καὶ πᾶν αὐτοῦ τὸ σῶμα. Οἱ μεγάλοι ὀφθαλμοὶ ἀστράπτουσιν, ἡ κεφαλὴ φέρει ἀφθόρους καὶ βραχεῖς βοστρύχους καὶ ἀμφοτέρωθεν παχὺν καὶ μακρὸν βόστρυχον καθικνούμενον μέχρι τοῦ τραχήλου. Μεταξὺ τῶν προεξεχόντων μαστῶν δούλη ὀπισθεν ἵσταμένη περιβάλλει κομφὴν ἄλυσιν, ἐρυθρωπὸν δὲ καὶ ἀπαστράπτον ἱμάτιον ἐκτείνεται μέχρι τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, ὅστις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀνακλιντροῦ. Διὰ τῶν δακτύλων τῆς ἀριστερᾶς χεῖρός, ἥς ἐν τῷ παραμέσῳ ἀπαστράπτει πολῦτιμος λίθος, διολισθαίνουσιν οἱ πλόκαμοί τῆς. Κάθηται δὲ ἐπὶ ἰοφαίου ἐσθῆτος καὶ ὑποζάνθου κνεφάλου, ὅπερ διχοτομεῖται ὑπὸ στενῆς καὶ γλαυκῆς ταινίας. Οἱ πόδες ἐπακουμβῶσιν ἐλαφρῶς ἐπὶ σκιμποδος, ἀνωθεν τῶν σφυρῶν φαίνανται στεναὶ πόρπαι, εἰς δὲ τοὺς πόδας κομφὰ σανδάλια περιδεδεμένα διὰ δύο γλαυκῶν ἱμάντων. Παρὰ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα φέρει περιβραχιόνιον, τὰ δὲ κομφὰ αὐτοῦ ἐνώτια συνίστανται ἐκ στρογγύλου γλαυκοῦ λίθου, ἐξ οὗ κρέμαται ἐπτάγωνον χρυσαῦν ἄστρον, κεκοσμημένον ἐν τῷ μέσῳ διὰ γλαυκοῦ πολῦτιμου λίθου. Κοράσιον φαιούς ἔχον βοστρύχους καὶ χιτῶνα φοροῦν ἰάντι.

Οινον και ξανθόν περιβόλαιον κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ μικρὰν γαλήνην και διὰ τῆς δεξιᾶς ἐξάγει ὀσμὴν ἐκ μαργαριτῶν. Ἐντικρυ τούτου πλησίον τοῦ Ἑρμαφροδίτου ἵσταται ἀνὴρ ζωνρὸν ἔχων τὸ πρόσωπον, ὅπερ περικαλύπτει οὖλος και φαῖος πώγων. Ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐσθῆτος ἐκλάμπει παχὺς και στρογγύλος ὤμος, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ του μεγάλοι και σπινθηροβολοῦντες ἀτενίζουσι πρὸς τὰ γυναικεῖα τοῦ Ἑρμαφροδίτου θέλητρα, εἰς ἃν προβάλλει διὰ τῆς δεξιᾶς ὠσειδὲς κάτοπτρον. Οἱ ἄλλοι τοῖχοι παριστῶσιν Αἰγυπτιακὰς ἐξοχὰς, ὑπὸ νάνων ἐν μέρει ἀκολάστων ἀναζωογονούμεναι. Ὁ πρὸς τὴν αὐλὴν τοῖχος παριστᾷ ἐν τῷ μέσῳ σφιγγα, περιβαλλομένην ὑπὸ ζωτῶν και μικρῶν μορφῶν. Δύο κορυφαὶ τρίποδες τράπεζαι ὧν αἱ μαρμαρίνοι πλάκες βαστάζονται ὑπὸ τριῶν σφιγγῶν, ἵστανται παρὰ τοὺς τοίχους· ἡ μὲν βαστάζει δοχεῖον, ἐφ' οὗ παρίσταται κερασφόρος Ἴώ, ἐπὶ κορυφῆς φοίνικος καθεζομένη. Κύκλω κλήματα και ζωοφυτὰ, ἐκφυόμενα, ἀπὸ τοῦ κάτωθεν τοῦ κορυμμοῦ. Ἐκατέρωθεν δὲ ἐκπηδᾷ τίγρις· ἡ δὲ ἑτέρα φέρει ἀργυροῦν ἀγαλμάτιον χορευτριάς. Ἐν ταῖς γωνίαις τοῦ ἐξωθεν τοῖχου ἵστανται δύο τετράποδες τράπεζαι καλῶς ἐκ χαλκοῦ ἐπεξεργασμέναι, ὧν μεγαλειότεραι μαρμαρίνοι πλάκες δύνανται νὰ βαστάσωσι τὰ πρὸς καλλωπισμὸν σκεύη. Ἀνακλιτήρια και λυχνίαι δὲν ἐλλείπουσι· σχεδὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου ἵστατο ἐν τῶν ἀναπαυτικῶν ἀνακλιτηριῶν ἔχον χρυσᾶ κρᾶσπεδα και πολυτελεῆ καλύμματα και στρώματα, προσμένον τὸ πολύτιμον αὐτοῦ φορτίον. Αἱ δοῦλαι προσμένουσι καιτοι οὐχὶ εὐχαρίστως, ὡς τὰ βλέμματά των δηλοῦσι, τὴν ἐμφάνισιν τῆς αὐστηρᾶς αὐτῶν κυρίας.

ΚΕ. Ὁ κόσμος τῆς κεφαλῆς και ὁ ψευδισμὸς.

Ἐὐφυῆς συγγραφεὺς ὁ Λουκιανὸς περιγράφει διὰ ζωνρῶν χρωμάτων τὴν ἐμφάνισιν τῆς δεσποίνης.

«Ἄν τις ἤθελεν ἴδει τὰς γυναικὰς ταύτας καθ' ἣν στιγμὴν ἤθελεν ἐγερθῆ ἀπὸ τῆς νυκτερινῆς κοίτης, ἤθελε βεβαίως πιστεῦσαι ὅτι συναντᾷ κερκοπίθηκον, ἢ ἄλλο τοιοῦτου εἶδους θηρίων, ὧν τὴν πρωϊνὴν συνάντησιν συνήθως ἐκλαμβάνομεν ὡς ἀπαίσιον οἰωνόν. Ὅθεν κλεινεται αὐταὶ οἴκοι τόσῳ καλῶς, ὥστε οὐδεὶς ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς νὰ τὰς βλέπη. Γραῖδια δὲ και Θεραπεινίδες περικυκλοῦσιν αὐτὰς προσπαθοῦσαι, ὅπως διὰ φαρμάκων ἀναζωογονήσωσιν ἐκ τοῦ θανάτου τὰ μαραθίντα

θέλητρα τῆς κυρίας των. Δὲν ἀποπλύνουσι δὲ δι' ἀκράτου ὕδατος τὴν κάρωσιν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ ποικίλαι ἀλοιφαὶ και κόνεις φαιδρύνουσι τὴν ἀνηδῆ τοῦ προσώπου ὄψιν. Ὅλη δὲ αὕτη ἡ ἐργασία ὁμοιάζει πρὸς δημοτελεῆ πομπήν. Ἐκάστη Θεραπεινίς ἔχει ἄλλο τι καλλωπισμοῦ νὰ κομίση. Ἡ μὲν φέρει ἀργυρὰν λεκάνην, ἡ δὲ προχόους, ἑτέρα κάτοπτρα και πυξίδας, και ὡς ἐν φαρμακείῳ δύναται τις νὰ ἴδῃ ἀγγεῖα μεστὰ πολλῆς κακοδαιμονίας. Και εἰς τινὰ μὲν τούτων ὑπάρχουσι βαφαὶ τῶν οὐλῶν, τῶν ὀδόντων, εἰς ἄλλα δὲ μέλανα βλέφαρα και ὀφρῦς, και εἰς ἄλλα τοιοῦτου εἶδους κονιάματα. Οὐχ ἦττον τὴν μεγίστην τέχνην και τὸν πλεῖστον χρόνον ἀναλίσκει ἡ πλοκὴ τῶν τριχῶν. Τινὲς, αἵτινες ἔχουσι τὴν μανίαν νὰ μεταβάλωσι τὴν φυσικὴν και μέλαιναν αὐτῶν κόμην εἰς ξανθὴν, βάφουσι αὐτὴν δι' ἀλοιφῶν, και ξηραίνουσι κατὰ τὴν μεσημβρίαν πρὸς τὸν ἥλιον. Ἄλλαι εἰς ἄς ἀρέσκει ἡ μέλαινα χάλτη, καταναλίσκουσι πρὸς τοῦτο ὄλην τοῦ συζύγου των τὴν περιουσίαν και ἀποπνέουσιν ἐκ τῶν τριχῶν των σχεδὸν ὄλην τὴν Ἀραβίαν. Ἴνταῦθα σιδηρὰ ὄργανα θερμαίνονται διὰ πυρὸς και διαπλέκουσι τοὺς ἐλικοειδεῖς πλοκάμους, οὓς δὲν κατέστησεν οὕτω ἡ φύσις. Και αἱ μὲν κόμαι ἐφελκύνονται μέχρι τῶν ὀφρῶν ἀφίνουσαι ὀλίγον τὸ μεταίχμιον εἰς τὸ μέτωπον, σοβαρῶς δὲ μέχρι τῶν μεταφρένων ἐπισαλεύονται οἱ ὀπισθεν πλόκαμοι.»

Και ταῦτα μὲν ὁ Λουκιανός. Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν ἡμετέραν κυρίαν ἣτις ὀνομάζεται Σαβίνα. Ἡ ἡμετέρα δέσποινα ἐγειρομένη ἐκ τῆς νυκτερινῆς τῆς κλίνης δὲν ἠδύνατο ἄλλως ἢ νὰ ἔχη δυσειδὲς πρόσωπον, διότι κατὰ τὴν ἐσπέραν πρὶν ἢ πορευθῆ εἰς τὴν κλίνην τῆς ἐπέθηκεν ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς μάζαν ἐξ ἄρτου, ὑγρανθεῖσαν εἰς γάλα ὄνου. Καθ' ὄλην τὴν νύκτα τὸ καλλωπιστικὸν τοῦτο ἔμπλαστρον ἐξηραίνεται φυσικὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου, και κατὰ τὴν ἔγερσιν παρέϊχεν ὄψιν διερραγότος ἐπιθέματος ἐκ πηλοῦ ἢ γύψου, πρὸς ἃ και ὁ βρωμαῖος σατυρικὸς παρομοιάζει. Ἀναλογισθῶμεν δὲ ὅτι και ἡ ἡμετέρα κυρία, ὡς μετ' ὀλίγον θὰ ἴδωμεν, πρὸ τῆς κατακλίσεώς της πολλὰ οὐσιώδη μέρη τοῦ προσώπου τῆς, ὡς ὀφρῦς, ὀδόντας, κόμην, συναπεκδύεται μετὰ τῶν ἄλλων τῆς ἱματίων, και κατὰ τοῦτο ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς νεκρὰν ὠραίας γυναικὸς κεφαλὴν, ἢ πρὸς ζῶν εἶδωλον Ἀφροδίτης τοῦ Πραξιτέλους, και θὰ ἐννοήσωμεν καλῶς, ὅτι ἡ σύγκρισις τοῦ Λουκιανοῦ πρὸς θηρίον, ὅπερ ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς Ἴωνιος ὠνόμασε γαλοιογραφίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἦτο ἐπιτυχιστάτη. Ἄλλὰ πρὶν ἢ Σαβίνα ἀρχίσῃ τὸν καλ-

λωπισμόν της, ἢ ταλαίπωρος Σμάραγδις, ἢ ἰδίως Θαλαμηπόλος της εἶχε τελειώσει τελετάς τινὰς πρὸς τιμὴν τῆς Θεᾶς Κλοακίνας, τὰς ὁποίας ἀπῆτει παρὰ τῶν δούλων του δι' ἐνὸς ἐπικροτήματος τῶν δακτύλων δ' αὐθάρτης κόσμος τῶν ἀρχαίων ἐκείνων δεσποτῶν. Εὐθύς δὲ ὄπισθεν τῆς Σαβίνας μετὰ τὸ ἀνοιγμα τῶν παραπετασμάτων, δι' ὧν ἐκ τοῦ δωματίου τοῦ ὕπνου ἐξήρχετο εἰς τὸ κομμωτήριον, παράξενος ἦτο ἡ ὄψις ἑτέρας δούλης ἐξερχομένης καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ κρατούσης λεκάνην ἐκ μυρρίτου λίθου.

Ἄφου δὲ ἡ Σαβίνα εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἀποδυτήριόν της, καὶ δεξιωθῆ ὑπὸ τῶν ἐπὶ πολὺν ἤδη χρόνον ἀναμενουσῶν αὐτὴν πολλῶν δούλων καὶ θεραπαινίδων, νεύει εἰς τὸν δούλον, ὅστις ἔχει τὸ ὑπουργημα τοῦ θυρωροῦ πρὸς τὸν προθάλαμον, καὶ δίδει τὰς διαταγὰς, καθ' ἃς ἤδη μόνον ἔμποροι, μάντις, μεσίτριαι καὶ γραμματοκομιστρίαι δύνανται νὰ εἰσέλθωσιν. Διὰ πᾶσαν ἄλλην ἐπίσκεψιν ἡ Σαβίνα εἶνε ἀσθενής, ἢ λέγει ὅτι δὲν ἠγέρθη ἐκ τῆς κλίνης. Τίς δὲ ἐπεθύμει νὰ γείνη βρατὸς ὑπὸ ἀμυήτων ὀφθαλμῶν εἰς τοιαύτην συμπληρωτικὴν καὶ παρασκευαστικὴν ἐργασίαν, οἷα τῶρα πρῶτον ἐγίγνετο, καὶ ἐν τοιαύτῃ γυμνότητι; Ἄπὸ μακροῦ δὲ χρόνου ἡ Σαβίνα ὑπῆρξεν ἡ εὐμαθεστάτη τοῦ διδασκάλου της μαθήτρια ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ἔρξεν, καὶ οὗτος ἐπίσης ψιθυρίζει εἰς τὸ οὖς αὐτῆς τοὺς ἐπομένους προφυλακτικούς κανόνας.

«Ἴνα μὴ ὄζῃ τὸ αἴσυπον, ἢ μὴ μεταχειρίζου πρὸ αὐτοῦ μήτε μύελον ἐκ τῆς ἐλάφου, μήτε καλλώπιζε πρὸ αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας· παρέχει μὲν τοῦτο ὠραιότητα ἀλλ' εἶνε δυσειδὲς εἰς τὴν ὄψιν· πολλὰ δυσειδῆ ἀρέσκουσιν, ὅταν γείνωσιν. Πολλὰ τοῦ Μύρωνος γλυπτικὰ ἔργα ἦσαν πρότερον ἀμορφοὶ καὶ τραχεῖς λίθοι. Εἶνε καλλίτερον, νομίζω, νὰ κοιμάσαι, ὅταν καλλωπίζεσαι. Μετὰ τὸν καλλωπισμὸν παρίστασαι ὡς τεχνικὸν ἔργον. Πάντα δὲν εἶνε συγκεχωρημένον νὰ βλέπωσιν οἱ ἄνδρες. Τὰ πλεῖστα τοῦ σώματός σου ἀηδίαν ἡμῖν προξενούσι θεώμενα ἐκ τῶν ἔνδον».

Βεβαίως καὶ ἡ Σαβίνα γινώσκει, ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ταύτας στιγμὰς τῆς δημιουργίας τοῦ κάλλους ἡ ἐπίσκεψις νεανίου ἠθέλην ἀνακαλύψει τὰ ἐπικινδυνωδέστατα μυστήρια. Οὐχὶ δὲ μάλιστα εἶχεν ἀκούσει παρὰ ἐπιτρέπτου τινὸς γρακίδιου, ὅτι ὁ ἔρως ἐπέτασεν ἐντεῦθεν, ὅτε ἡ πολὺ περίεργος ψυχὴ ἐφώτιζε διὰ τῆς προδοτικῆς λυχνίας.

¹ Ὁ ἐκ τῶν ἐρίων τῶν προβάτων ῥύπος, ὅστις μετὰ οἴνου καὶ ὄξους παρασκευασθεὶς ἦτο καλλονῆς φάρμακον.

Μόλις ἡ δέσποινα εἰσῆλθεν εἰς τὸν πολυπληθῆ καὶ μετ' ἀγωνίας προσμένοντα ὄχλον τῶν θεραπαινίδων της καὶ τῶν προπαρασκευαστριῶν τοῦ καλλωπισμοῦ της, καὶ εὐθύς ἐκάστη ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἔργου της, ἐκάστη προσπαθεῖ διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων της καὶ τῆς ἐπιδεξιότητός της νὰ ἐπισπάσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὸ εὐνοϊκὸν τῆς δεσποίνης της βλέμμα.

Ὅπως κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἕκαστον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶχε τὸν ἰατρὸν του, ὥστε οἱ ἰατροὶ τῶν ὠτων, ὁ ὀφθαλμοῖατρος, οἱ ὀδοντοῖατροι, οἱ παθολόγοι καὶ οἱ ποδοῖατροι δὲν ἐπελαμβάνοντο τῶν ἔργων τοῦ ἑτέρου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα διὰ πᾶν καλλωπιστικὸν παρασκευάσμα, δι' ἕκαστον κόσμημα καὶ ἰμάτιον, δι' ἕκαστον μέρος τοῦ πρὸς συμπλήρωσιν, ἀπολέανσιν, διαγραφὴν καὶ ἐπικόσμησιν σώματος ἦτο ὠρισμένη δούλη, ἥτις τοῦτο καὶ μόνον εἶχε τὸ ὑπουργημα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐλαχίστην ἀμέλειαν περὶ τοῦτο στιγμιαίως καὶ αὐστηρῶς ἐτιμωρεῖτο· ὅλος δ' οὗτος ὁ στρατὸς τῶν θεραπαινίδων ἦτο πάλιν διηρημένος εἰς μικρότερα στίφη, καὶ ὀμίλους. Ἦδη δὲ παρουσιάζονται αὐταὶ οὕτως εἰπεῖν κατὰ τάξεις.

Κατὰ πρῶτον λοιπὸν προσέρχονται παρατεταγμέναι αἱ τὸ ψιμύθιον καὶ αἱ τὸ λευκὸν καὶ ἐρυθρὸν χρῶμα ἐπιθέτουσαι, αἱ τὰς ὀφρῦς ζωγραφίζουσαι καὶ αἱ ὀδοντοκοσμητρίαι. Πᾶσα δὲ αὕτη ἡ ἐργασία ἦτο ἡ λεγομένη κοσμητική· διότι ὅπως σήμερον αἱ κυρταὶ πάντα τὰ τοῦ καλλωπισμοῦ αὐτῶν εἰδίζουσι νὰ ὀνομάζωσι διὰ γαλλικῶν φράσεων, οὕτω καὶ τότε αἱ Ῥωμαῖαι δέσποιναί, ὅτι εἰς τὸν κόσμον αὐτῶν ἀφώρα, ὠνόμαζον ἑλληνιστί. Δι' ἑσπέραι καὶ αἱ κοσμητρίαι εἶχον ἑλληνικὰ ὀνόματα, καίτοι ἦσαν ἐντιμοὶ χωρικαὶ καὶ εἰς τὰς πλησίον ἐπαύσεις ἦσαν γεγεννημέναι καὶ ἀνατεθραμμέναι. Κακὸν δὲ συστατικὸν θὰ ἦτο, ἂν ἐντριμμά τι ἢ ἄλλο καλλωπιστικὸν φάρμακον δὲν ἦτο ἐντὸς σακκιδίου ἢ πυξίδος μετ' ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς. Κοσμητρίαι λοιπὸν ἦσαν αἱ νεανίδες, περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος, καὶ διακρίνονται ἀκριβῶς τῶν κοσμητριῶν καὶ τῶν βαφείων τῶν τριχῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέραν τάξιν. Σκαφίον, ὡς ὠνομάζετο ἡ κόρη, κρατοῦσα λεκάνην, ἐν ἣ ὑπάρχει νεοστί ἀμελχθὲν χλιαρὸν ὄνειον γάλα, ἀποπλύνει διὰ σπόγγου ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς δεσποίνης της τὰ ἐκ τοῦ ἄρτου ἑωλα καταπλάσματα. Ἦσαν δὲ καὶ τινὰ ἄλλα, δι' ὧν τὸ δέρμα καθίστατο λεῖον καὶ στιλπνὸν καὶ ἐκαλοῦντο σμήγματα. Θὰ ἦτο δὲ ὅλως ὄχληρά καὶ ξηρά ἢ ἀπαρθημαστικὰ τῶν ὀνομάτων τῶν διαφορῶν τούτων σμηγμάτων, ἀρκεῖ

μόνον ἐνταῦθα νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τὰς ἀναγνωστρίας ἡμῶν· διὰ αἱ ἀρχαῖαι ἦσαν πολλῶ ὑπέρτεραι τῶν νεωτέρων κατὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν διαφόρων τούτων ἀλοιφῶν καὶ κοσμητικῶν παρασκευῶν. Σύγχρονός τις τοῦ Κικέρωνος, ὁ Βάρρων ἐν ταῖς σατύραις αὐτοῦ τὴν τὰς ρυτίδας ἐξάλειψουσαν ἀλοιφήν ὠνόμαζε τετάνωθρον, (tentipellium), δι' οὗ οἱ σκινδαλοποιοὶ ἐξέτεινον τὸ δέριμα καὶ ἔθετον αὐτὸ ἐπὶ τοῦ καλαποδίου. Ἡ δευτέρα δούλη καλεῖται Φιάλη, ἣτις ἔργον ἔχει τὸν ψιμμουθισμόν καὶ τὰς καθαρῶς πλυθείσας καὶ στιλπνὰς παρειὰς νὰ ἐπιχρῆθῃ διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ. Ἄλλ' οὐχ ἦττον τὴν κοσμητικὴν ταύτην ἐργασίαν δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ πρότερον, πρὶν ἢ αὕτη προσπνεύσῃ εἰς μετὰλλινόν τι κάτοπτρον, καὶ προσφέρῃ τούτο νὰ περισφραγίσῃ ἢ δέσποινα. Τότε διαγιγνώσκει ἡ Σαβίνα, ἂν ἡ δούλη φέρῃ ἐν τῷ στόματι καθαρὸν καὶ εὐώδη σίαλον, καὶ ἐμάσσησε πρῶτ' τὰ τακτικῶς προωρισμένα δι' αὐτὴν πλακούντια. Διότι διὰ τοῦ σιέλου πρέπει κατὰ πρῶτον ἡ Φιάλη νὰ ἐντρίψῃ τὸ φύκος καὶ οὕτω νὰ τὸ ἐπιθέσῃ διὰ νὰ διατηρηθῇ ἢ προσήκουσα στιλπνότης καὶ διάρχεια ἐπὶ τῶν παρειῶν τῆς δεσποίνης.

Αἱ πυξίδες καὶ αἱ κόγχαι καὶ ὅλη ἡ προπαρασκευή, δι' ὧν τότε ὄλαι αἱ γυναῖκες διέφθειρον τὴν πλάσιν τοῦ Θεοῦ, ἔκειντο ἐν δυοῖν κιβωτίοις ἐξ ἐλέφαντος καὶ κρυστάλλου, ἅτινα τότε ὑπὸ τὸ ὄνομα Νάρθηξ, ἀπέτελουν πολυτίμον μέρος τοῦ γυναικείου καλλωπισμοῦ. Βεβαίως ἐνταῦθα δὲν πρέπει αἱ ἀναγνωστρίαι νὰ ἀπαιτήσωσι, ὥστε νὰ ἀποκλύψω ὅ,τι τὸ ἐφευρετικὸν τῶν γυναικῶν πνεῦμα ἔκρυπτεν ἐν τοῖς κιβωτίοις τούτοις τόσῃ ἐπιμελῶς· ἀλλὰ τούτο μόνον ἐπιτρέπεται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἐκτὸς τοῦ καυστικοῦ ψιμμουθίου, ὅπερ τότε ἦτο προσφιλές ἐντρίμμα, πάντα σχεδὸν τὰ λοιπὰ ἐντρίμματα ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ ἀθώου φυτικοῦ καὶ ζώϊκου βασιλείου.

Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἀπασχολημένη Φιάλη εἶχε πλήρεις τὰς χεῖρας τῆς γραφικῆς ταύτης ὕλης, ἡ τρίτη δούλη ἡ Στίμμη προσμένει ἤδη κρατοῦσα κόγχην ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἐν ἣ ὑπῆρχε ἐντετριμμένη μελανία ἐκ κεκοινωμένου Στίμμι, αἰθάλης ἔχουσα ὄψιν, καὶ προσμεμιγμένη μετ' ὕδατος, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ εἶδος βελόνης ἢ γραφίδος. Ἔς δὲ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς, οὕτω καὶ τότε παρὰ ταῖς ἑλληνισαὶ καὶ ῥωμαίαις, ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς καλλονῆς ἦτο νὰ ἔχωσι μέλανας τὰς ὄψεις καὶ τὰ βλέφαρα, ἅτινα εἰς δύο ἡμικύκλια συνηντῶντο πρὸς τὴν ρίζαν τῆς ρινός. Τῆς Στίμμης ἢ ἐξησκημένη χεὶρ διὰ τοῦ πολιτικωτάτου καλλι-

βλεφάρου (ὡς ἐλέγεται τὸ Στίμμι) μετέβαλε τὴν δέσποιναν τῆς εἰς βοώπιδα Ἡραν.

Ἄντ' αὐτῆς εἰσέρχεται ἤδη ἡ Μαστίχη, ἡ κοσμητρία τῶν ὀδόντων. Προσφέρει δὲ ὡς καὶ τὸ ὄνομά της δεικνύει, μαστίχην ἐκ τῆς νήσου Χίου, τὴν ὁποῖαν συνήθως αἱ κυρίαὶ ἐμάσσωσαν καθ' ἑκάστην πρωΐαν κατὰ τῆς βλαπτούσης τοῦς ὀδόντας σαπρότητος. Ἐκτὸς τῆς ὑποξάνθου καὶ διαφανοῦς ρητίνης τῶν πιστάκων τῆς μαστίχης κοιλίζει ἡ Μαστίχη ἐπὶ χρυσῆς λεκάνης ἐντὸς κομψῆς περιτετορναυμένης ἐξ ὄνου φιάλης οὖρος ἀθώου παιδός, καὶ ἐντὸς μικροῦ καὶ ἐπιχρῦσου κελύφους ὀστράκου λεπτὴν κισσίρεως κόνην, ἣτις ἀναμεμιγμένη διὰ λεπτῆς μαρμαροκόνεως ἐχρησίμευε διὰ ποικίλας βαφάς. Οἱ ὀδόντες οἵτινες ἐφυλάττοντο ἐντὸς μικροῦ κιβωτίου καὶ ἔπρεπεν εὐθὺς νὰ καταταχθῶσιν ὑπὸ τῆς συνετῆς ὀδοντοκοσμητρίας ἐν τῇ νεωδῷ σαρκί, δὲν εἶχον ἀνάγκην τοῦ ταχυκοῦ τούτου καλλωπισμοῦ, καὶ οἱ κατὰ πάσαν περίστασιν ὑπάρχοντες ἔτι μῆλιται ὀδόντες δι' οὐδενιας ὀδοντοκόνεως τοῦ κόσμου ἠδύναντο νὰ στιλβωθῶσι καὶ νὰ λευκανθῶσιν. Εἶνα δὲ γνωστόν, ὅτι ἡ ἀπάτη διὰ δανείων ὀδόντων ἐξ ἐλέφαντος, οἵτινες μετὰ χρυσοῦ ἐνετίθοντο ἐν τοῖς οὐλοῖς εἶνε τόσῃ ἀρχαία, ὥστε καὶ ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις τῶν Ῥωμαίων νόμοις, τοῖς δώδεκα πίναξι, ρητῶς γίνεται τούτου μνεία, ὅτι εἰς νεκρὸν δὲν ἐπετρέποντο ψευδεῖς ὀδόντες μετὰ χρυσοῦ. Ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τοῦ Μαρτιαλίου οἱ ξένοι ὀδόντες ἦσαν γενικῶς ἐν χρήσει:

Ἦναί τί θέλεις παρ' ἐμοῦ; Ἦγὼ νέας παρθένους
ὑπηρετῶ. Ὡνάους δὲ δὲν καλλωπίζ' ὀδόντας.

Γ'. Ὁ τῆς κεφαλῆς κόσμος.

Ἡ ἀποστιλβωθείσα καὶ ψιμμουθιωθεῖσα Σαβίνα τὰς ὄψεις νέας ἔχουσα καὶ τοῦς ὀδόντας προσέρχεται ἤδη εἰς τὸν ἄμιλον τῶν κοσμητριῶν τῶν τριχῶν, αἵτινες σήμερον ὄφειλον νὰ ἐπιδειξοῖσι πάσαν αὐτῶν τὴν καλλωπιστικὴν τέχνην, ὅπως εὐχαριστήσωσι τὴν αὐστηρὰν αὐτῶν δέσποιναν.

Ἦτο δῆλον ὅτι σήμερον ἡ 15 Ἰουλίου ἀκριβῶς ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἐγίνετο ἡ ἐξέτασις τῶν ῥωμαίων ἱππέων, ἐνθα ἡ κυρία, ἣτις διακρίναι οὐχὶ τόσῃ τοῦς ὄρκλους ἱπποῦς, ὅσῃ τοῦς πολμηροῦς ἱπποδαμαστάς καὶ τοῦς ἱππεῖς, ἐμελλε νὰ μεταβῇ εἰς φίλην τῆς τινα ἐν τῇ ἱερᾷ ὁδῷ (sacra via) καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ ἡλιακῷ τῆς οἰκίας νὰ ἴδῃ τὴν

πομπικὴν παρέλασιν τῶν ἰππέων. Ἐνταῦθα δὲ θὰ συνήντα καὶ τὸν νέον Σατουρνίνον, ὅστις ἦτο ἀπώτερός τις ἐξ ἀδελφῶν τῆς δεσποίνης καὶ τακτικὸς αὐτῆς σύντροφος καὶ φίλος. Ἐκείστος ἄρα ἐννοεῖ, ὅποια ἦτο ἡ ἀπαίτησις τῆς Σαβίνας, ἐπιθυμοῦσης νῆ ὑπερβάλλῃ πάσας τὰς ἄλλας κατὰ τὴν καλλονὴν καὶ τὸν κόσμον ἐν τῇ θεάματι τούτῳ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ποῖον τὸ καθήκον τῶν κορασιῶν, ἵνα ὄφειλον σήμερον νὰ ἐπιδειξῶσι πᾶσαν αὐτῶν τὴν δημιουργικὴν περὶ τὴν τέχνην ἱκανότητα, ὅπως κοσμήσωσι τὴν κόμην τῆς δεσποίνης τῶν.

Ξανθὴ ἢ πυρρὴ μαρμαίρουσα κόμη, ἀφ' οὗ οἱ Ῥωμαῖοι ὡς κατὰ κτηταὶ εἰσήλασαν εἰς Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ παρέτῆρησαν γενικῶς τὸ χρῶμα τοῦτο καὶ ἐθαύμασαν, εἶχεν εἰσαχθῆ ὡς ὁ ἐπικράτων νεωτερισμὸς μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων γυναικῶν καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπαραίτητος καλλονῆς ὄρος. Ἢ μὴ ἐκ φύσεως τοῦτο ἔχουσα, ἔπρεπε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν τέχνην, ὡς σήμερον καὶ ἡ ἡμετέρα Σαβίνα. Μάτην ἔδοξε κίμασε μέχρι τοῦδε πάντα τὰ ξενικὰ χρίσματα καὶ τοὺς καυστικούς σάπωνας πρὸς βαφήν τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς τῆς. Τὸ μελάγχλωρον χρῶμα τούτων ἦτο φωτεινότερον, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο βαθὺ ξανθόν, οὔτε καὶ διαφανὲς ἐρυθρόν. Ἢ δὴ ἀπεφάσισε νὰ προβῆ εἰς τὸ ἀπεγνωσμένον, ἀλλ' ἀριστὸν ἦδη εἰς πολλὰς τῶν φίλων τῆς βῆμα, νὰ ἀποκόψῃ ἀσπλάγχνως τὴν ἀνυπότακτον κόμην τῆς καὶ νὰ παραγγείλῃ ξανθὴν φενάκην, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχεν ἔλθει καὶ νέα εἶδησις, ὅτι νεωτεριστρίξ τις παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἡρακλέους εἶχε λάθει μεγάλην ποσότητα ξανθῶν τριχῶν ἐκ τῶν περιχώρων τοῦ Ῥήνου. Ἀλλ' ἡ ἡμετέρα Σαβίνα, καίτοι πολὺ ἠρέσκετο εἰς τὴν ξανθὴν γερμανικὴν φενάκην εἶχεν ὅμως καὶ δεισιδαιμονίαν τινὰ κρῖσιν ἐναντίαν· ἀλλ' εὐτυχῶς καὶ ἡ Νάπη, ἡ πρεσβυτάτη καὶ πιστοτάτη τῶν κοσμητριῶν τῆς εἶχε μάθει ὅπως νέαν ξανθὴν ἀλοιφήν, ὡς μυστικὸν παρ' αἰγυπτίου τινὸς μυριψοῦ, ὅστις εἶχε τὸ ἔργαστήριόν του παρὰ τὸ μέγιστον ἵπποδρόμιον.

Ἐπρεπε τὰς μετὰ ἐκ στακτῆς κονίας ὕδατος πλύθαισας πρότερον τρίχας νὰ ἀλείψωσι καθ' ἑλοκληρίαν διὰ τῆς ἀλοιφῆς ταύτης καὶ ἔπειτα νὰ τὰς ξηράνωσι εἰς τὸν ἥλιον καὶ νὰ τὰς προστριψωσιν. Ἢ Σαβίνα, ὅπως δυνήθη ἐν ἡσυχίᾳ νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ μέσου τούτου, εἶχε διαμείνει ἐκτός τῆς Ῥώμης ἕως προχθῆς, προσποιουμένη ὅτι ποιεῖ θεραπείαν λουτρῶν, καὶ ἐνταῦθα τὰς διὰ ξηρᾶς τινος καὶ ξανθῆς, παιπάλης (πούδρας) ἐπιχεχρισμένας τρίχας ἑκάσταν ἐπιμελῶς διὰ καίοντός τινος σιδήρου καὶ εἶτα ἐνέθηκεν εἰς εἶδος τι κεκρυφάλου, ὅστις ἦτο ὡς φυσά-

λις. Οὕτως ἐποχουμένη αὐτὴ ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ προσμένη ἦδη, ἀφ' οὗ ἡ Νάπη ἀφῆρεσε τὸ κάλυμμα, τὴν εὐχάριστον ἐκβασιν τῶν πολλὰς οὐσίας καὶ δυσχερείας προξενουσῶν προσπαθειῶν τῆς. Ὡ τί ἐρυθρόν! Καὶ αὐτὴ ἡ ἡὸς δὲν ἐκλάμπει περισσώτερον! ἀνακράζει ἀγαλλόμενος σύμπας ὁ ὄμιλος τῶν κορασιῶν, ὡς εἰ ἐδόθη πρὸς τοῦτο σημεῖον, ἡ δὲ Σαβίνα ἐκ τῆς γενικῆς καὶ δημοφώνου ἐκπλήξεως προσελκυσθεῖσα, πιστεύει καὶ αὐτὴ ὅτι ἐν τῷ κατόπτρῳ βλέπει τὴν βεβαίωσιν τούτου, ὅπερ διακαῶς ἐπεθύμει, μειδιᾷ ἐκ τῆς εὐχαριστήσεως, καὶ θριαμβεύουσα κάθεται ἐπὶ τῆς ἑδρας, ὅπως ὑπὸ τεσσάρων διὰ μιᾶς ὑπηρατριῶν ἐπιτελεσθῆ ἡ πολυτίμος διευθέτησις τοῦ τῆς κεφαλῆς κόσμου. Ἐντῷ δὲ ἡ ἄοκνος Κάλαις διὰ τοῦ ἐτοίμου πεφυρακτωμένου σιδήρου ἐνησχολεῖτο κομψῶς νὰ βοστρυχίσῃ εἰς μικροτέρους πλοκάμους τὴν παρὰ τοὺς κροτάφους καὶ τὸ μέτωπον προϊούσαν κόμην, βαντίζει ὁ Ψεκᾶς διὰ τιγος ἐπιτηδεϊότητος, ἥτις μόνον διὰ μακρᾶς ἀσκήσεως ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ, τὰς πανταχοῦ λελυμένας καὶ χαλαρὰς τρίχας διὰ τῆς πολυτιμωτάτης Νάρδου (ἐλαιον ἐκ Νάρδου) καὶ τῶν εὐωδῶν ἀνατολικῶν ἀρωμάτων, ὅπως ἐμφυσήσῃ εἰς αὐτὰ ἐπὶ ὅλην τὴν ἡμέραν ἡδαῖαν ἀμβροσίας ὁσμῆν.

Ὅτι ὁ σκεπτικὸς Λουκιανὸς εἶπεν ὅτι αὐταὶ κατασπαταλῶσι πᾶσαν τῶν συζύγων αὐτῶν τὴν περιουσίαν εἰς ἀγορὰν τοιούτων καλλωπιστικῶν πραγμάτων, εἶνε πράγματι ἀληθές. Αἱ σύζυγοι τῶν μοναρχῶν τῆς Περσίας ἐλάμβανον, ὡς Ἕλληνες ἱστορικοὶ διηγοῦνται ἡμῖν, τὰς προσόδους μεγαλειτέρων καὶ πλουσιωτέρων πόλεων μόνον πρὸς ἀγορὰν ἀλοιφῶν. Καὶ ἡ ἡμετέρα Σαβίνα χρειάζεται οὐχὶ ὀλιγώτερα διὰ τὸ κονδύλιον τοῦτο τοῦ καλλωπισμοῦ τῆς. Οἱ Βαβυλώνιοι καὶ Ἀλεξανδρίνοι μυριψοὶ ἐπολλαπλασίασαν καὶ ἐτίμησαν ἀπιστεύτως τὸ μέρος τοῦτο τῆς πολυτελείας διὰ τοῦ θαυμασίου αὐτῶν ἐξυρετικοῦ πνεύματος. Ὡς κατ' ἐξοχὴν πολυτίμα ἦσαν τὸ Νάρδον, ὁ κρόκος, τὰ κυδῶνια, τὰ πικρὰ ἀμύγδαλα καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἅτινα διὰ ποικίλων προσθηκῶν καὶ ἄλλων σοφισμάτων τῶν νεωτεριστῶν πάντοτε ἐλάμβανον νέα ὀνόματα, ὥστε ἐν πραγματικῇ τινὶ ἀρχαίου τινὸς ἱατροῦ περὶ καλλωπιστικῆς τέχνης ἐμνημονεῦοντο εἴκοσι πάντα ὀνόματα διαφόρων ἀλοιφῶν.

Ἀφ' οὗ δὲ τελειώσῃ τὸ ἔργον του ὁ Ψεκᾶς, εἰσέρχεται ἡ Κύπασσις, μικρὰ μαύρη δούλη, δεξιωτάτη, ἀλλὰ καὶ πάνουργος μεσήτρια, ὅθεν καὶ προσφιλῆς εἰς τὴν δεσποινάν τῆς, ἥτις ἐγίνωσκε κάλλιστα νὰ ἐκτιμᾷ τὴν μυστικὴν αὐτῆς ὑπηρεσίαν καὶ νὰ ἀνταμείβῃ. Αὕτη δὲ ἔχει

κυρίως ἔργον τὴν πρότερον ἀλληλιμμένην καὶ ἐκτενισμένην κόμην νὰ συμπλέξῃ ἐκ τῶν ὀπισθεν εἰς κομφοὺς πλοκάμους καὶ εἶτα ἐν εἶδει ὄγκου ἐπὶ τοῦ τῆς κεφαλῆς ἄκρου, οὕτως ἐπιτηδείως νὰ ἐπισωρεύσῃ, ὥστε νὰ προέλθῃ ἐντεῦθεν κόσμημα τριχῶν, ὅπερ ἐκαλεῖτο, podus, (κόρυμβος) ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸ ἦτο πάλιν διάφορον ἕνεκα τῶν πλείστων τροποποιήσεων καὶ καλλωπισμάτων. Ἡ μαύρη Κύπασσις, ὡς ἱερόν, ἐφυλάττε τὸ κιβώτιον τῶν κοσμημάτων τῆς κυρίας της, ἐνθα ἐφυλάττοντο αἱ χρυσαῖ καὶ τεχνικῶς κατεσκευασμένοι περόναι καὶ πόρπαι, ἐξ ὧν αὕτη σήμερον ἐκλέγει τὰς σπουδαιοτάτας πασῶν, καὶ ἐν ᾧ τοιαύτας διαπερνᾷ μεταξύ τῶν συμπεπλεγμένων καὶ ἐντέχνως ἐπ' ἀλλήλων συνεισπειραμένων κρωβύλων, στερεοῖ συνάμα διὰ τούτων καὶ σύμπαν τὸ σύμπλεγμα τῶν κρωβύλων καὶ πλοκάμων. Ἡ πτωχὴ Θεράπαινα εἶχε σήμερον δύσκολον τὴν ἐκλογήν, ὅπως μεταξύ δώδεκα διαφορῶν ἐν τῷ κιβωτίῳ πορπῶν λάβῃ ἐκείνην, ἣτις διὰ τοῦ τύπου αὐτῆς νὰ ἐκφράζῃ σαφέστατα τοὺς κρυφούς τῆς δεσποίνης αὐτῆς πόθους. Κατ' ἀρχὰς ἤθελε νὰ προτιμήσῃ τὴν κομφοτάτην καὶ ὠραιότατην, ἣτις ἀντὶ κομβίου ἐτελεύτα εἰς λεπτῶς ἐπεξεργασμένον κορινθιακὸν κιονόκρανον, οὗ ἡ βᾶσις συνίστατο ἐκ δύο πολὺ κομψῶν καὶ χρυσῶν εἰκονίων ψυχῆς καὶ ἔρωτος περιπτυσσομένων. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἐνεθυμήθη ἐν καιρῷ ὅτι σήμερον πᾶς ὁ ἐπίπονος οὗτος καλλωπισμὸς ἐγίγνετο διὰ τὸν νέον Σατουρνῖνον.

Αὕτη δὲ πολλάκις συνώδευσε τὴν δέσποιναν της εἰς μυστικὴν τινα συνέντευξιν μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ της ἐξαδέλφου ἐν τῷ παρὰ τὸν Τίβεριν νὰ τῆς Ἰσίδος, καὶ ὑπῆρξεν κρύφα αὐτόπτης μάρτυς τῶν τρυφεροτήτων, ἃς ἡ Σαβίνα ἐκεῖ ἐν ἀπωτέρᾳ τινὶ τοῦ ναοῦ στοᾶ εἶχεν ἀφειδῶς ἐκστομίσει πρὸς τὸν ὠραῖον νεανίαν. Ἄνευ ἀναβολῆς προετίμησε τότε ὠραῖα ἡ Κύπασσις τὴν ἐκεῖ μεταξύ τῶν ἄλλων κειμένην περόνην. ἦτο δὲ αὕτη πολὺ ἐπίχαρις κεκοσμημένη διὰ μικρῶν εἰκόνων ὑπὸ Ἑλληνος χρυσοχόου· ἴστατο δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ λεπτῶς ἐπεξεργασμένου κορινθιακοῦ κιονοκράνου μικρὰ μορφή. ἦτο ἡ θεὰ τῆς Ἀφροδίτης (Abundantia) τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας κρατοῦσα ἐν τῇ δεξιᾷ ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ προσπεπλεγμένον καὶ θωπεύοντα δελφίνα. Ὁ τῆς κεφαλῆς κόσμος συνίστατο ἐκ δύο πρὸς τὰ ἄνω ἐξεχόντων καράτων, ἅτινα ἦσαν τὸ σύμβολον τῆς θεᾶς Ἰσίδος ἢ τῆς σελήνης, Ἡ Σαβίνα ἔφερε συνήθως τὴν περόνην ταύτην, ὅτε φανερὰ παρίστατο εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἰσίδος παρὰ τὸν Τίβεριν. Ἀλλὰ σήμερον ἡ περόνη εἶχεν ἑτι ἄλλην,

εἰς τὸν μεμυημένον τὰ μυστήρια εὐληπτον σημασίαν. «Προστάσεις αὐστηρὰ Δέσποινα» ἠρώτησε πανούργως γελῶσα ἡ Κύπασσις, «νὰ σοὶ θέσω σήμερον τὴν ὠραῖαν τῆς Ἰσίδος περόνην;» Ἡ Σαβίνα ἐνόησε τὸ πνεῦμα τῆς πανούργου, καὶ εὐμενῶς συγκατένευσε διὰ τῶν νέων αὐτῆς ὀφρύων.

Ἀλλ' ἐν τῇ ἐξαγωγῇ τῆς περόνης ἐκ τοῦ κιβωτίου καταπίπτει περγαμηνῆς ταινία, ἣτις ἦτο περὶ τὴν βελόνην. Περιεῖχε δὲ αὕτη μικρὸν ἐπιγράμμα τοῦ Μαρτιαλίου, ὅστις τότε ἦτο τοῦ συρμοῦ, οὕτως εἰπεῖν, ποιητῆς τῶν ῥωμαίων κυριῶν καὶ ὅπως συστηθῇ εἰς αὐτάς, σχεδὸν εἰς πᾶν τοῦ καλλωπισμοῦ αὐτῶν ἀντικείμενον εἶχε ποιήσει μικρὸν τι ἐπιγράμμα, δι' οὗ συνήθως ἐφιλοδωροῦντο αἱ κυρίαι κατὰ τὸ νέον ἔτος ἢ κατὰ τὰς ἐορτάς τῶν Σατουρναλίων. Ἐὖ ποιημάτιον, ἐν ᾧ ἡ Κύπασσις ἐπιμελῶς περιετύλιξε τὴν γνωστὴν περόνην, εἶχε προσενεχθῆ ὑπὸ τοῦ Σατουρνίνου πρὸ μικροῦ μετ' ἄλλων πολλῶν εἰς τὴν Σαβίναν καὶ ἐξήγειραν ἐν ἑαυτῇ, ὅτε ἀπροσδοκῆτως τὸ εἶδε, πολλὰς γλυκειὰς ἀναμνήσεις. Ἡ εὐμενῆς αὐτῆς συναίνεσις μετεβλήθη τῶρα εἰς χαρὰς γέλωτα καὶ χάριτας πρὸς τὴν προνοητικὴν καὶ πᾶσαν μυστικὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ἥρας της παρατηροῦσαν Ἰρίδα. «Ἀνάγνωθι Νάπη!» ἀνέκραξεν ἡ εὐθύς εὐπροσήγορος καταστάσα δέσποινα πρὸς τὴν δούλην, ἣτις, ὅπως τελειώσῃ τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κόσμου, ἴστατο ἤδη πρὸ αὐτῆς. «Ἀνάγνωθι Νάπη! Δὲν γινώσκαι ὁ ἀσταῖος στιχουργὸς νὰ τორνεύῃ περὶ πάντων καὶ περὶ αὐτῶν τῶν σμικροτάτων ἐπιγράμματι;» Ἡ Νάπη λαμβάνει τὴν περγαμηνὴν καὶ ἀναγινώσκει τοὺς ἐπομένους στίχους:

Ἴνα μὴ τῆς κεφαλῆς σου ἡ ἀλληλιμμένη κόμη
τὴν μεταξωτὴν ἐσθῆτα εἰς τοὺς ἄμους σου λερῶνῃ,
Ἄλλοτε, σοὶ τὸ προεῖπον, σοὶ τὸ λέγω νῦν ἀκόμη
τῶν βροστρύχων σου τὸν ὄγκον ἅς κρατῇ στερρῶς βελόνῃ.

Ὠραῖα! πολὺ ὠραῖα! ἀνέκραξε πάλιν ὄλος τῶν προσμενουσῶν ἡδὴ Θεραπεινίδων ὁ ὄμιλος, πολὺ ὠραῖα! ἐφώνησε τῶν δούλων τὸ λοιπὸν ἀμῆνος ὅπερ παρίστατο ἐν ἀπωτέρῳ κύκλῳ.

Ἡ Νάπη ἡ προῖσταμένη τοῦ ὄμιλου καὶ τεχνίτρια ἀρίστη τῶν τριχῶν, ἀποπερατοῖ ἤδη τὸ ἔργον τῶν συμβοηθῶν της. Αὐτὴν εἶχε πέμψει ἡ Δέσποινα νὰ διδάχθῃ ὄλην τὴν θεωρίαν τῆς τῶν τριχῶν κοσμησεως, πῶς θὰ ἤρμοζεν αὕτη εἰς πᾶν σχῆμα τῆς κεφαλῆς, εἰς πᾶσαν δια-

φορὰν τοῦ τριχώματος καὶ τοῦ προσώπου καὶ αὐτῆς τῆς λοιπῆς ἐνδυμασίας. Καὶ τῶρα προέκειτο νὰ γείνη σκέψις, ἂν ἡ Σαβίνα ἔπρεπε νὰ συμπεριλάβῃ τὴν ἐμπροσθίαν κόμην διὰ διαδήματος καὶ νὰ ἀφήσῃ τὰς πλοκάμους νὰ ἐλίσσωνται ἀνειμένως ἐπὶ τῶν κροτάφων ἢ ἂν δύναται νὰ φέρῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου βεβοστρυχωμένον τὸν ὑψηλὸν τῶν τριχῶν πύργον. Τὸ διαδήμα ἐλέγετο οὕτως, ἐπειδὴ τοῦτο, ὡς αἱ ταινίαι τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀποθειμένων ἀνθρώπων, περιέθεε μέτωπον καὶ κροτάφους, καὶ μόνον αἱ ἐμπροσθίαι τρίχες ἐν σμικροτάτοις βοστρύχοις κατέπιπτον, ἐνθὰ διέφερε τοῦ ἀρχικοῦ διαδήματος κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐμπροσθεν ἐπὶ τοῦ μετώπου ὑψοῦτο εἰς πλατυτέραν ταινίαν, ἐν μορφῇ στεφάνης. Συχνάκις ἦτο τοῦτο μεταλλίνη πλάξ ἐκ τετηγμένου χρυσοῦ, συχνά δὲ ἡ ταινία αὐτὴ ἦτο ὑπὸ χρυσοῦ ἐπηργυρωμένου ἐπικεκαλυμμένη καὶ διὰ μαργαριτῶν κεκοσμημένη.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆς κεφαλῆς οὗτος κόσμος ἦτο πολὺ ἐπίσημος καὶ εἶχε τι τὸ σοβαρὸν, καὶ ἐντεῦθεν μόνον ὑπὸ ἐπισήμων δεσποινῶν κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἑρας ἐφέρετο, ἡ δὲ Σαβίνα δὲν ἤθελε τόσον νὰ ἐμπνεύσῃ σεβασμὸν, ὅσῳ νὰ ἀρέσκῃ καὶ νὰ κατακτῆσῃ, προετίμησε σήμερον τὸν ὑψηλὸν κόρυμβον· ὁ πύργος οὗτος ἢ κόρυμβος συνίστατο ἐκ τριχῶν, αἰτινες ἐμπροσθεν ἐπὶ τοῦ μετώπου συνεπλέκοντο καὶ πρὸς ἀλλήλας συνδύοντο. Ἀπετέλει δὲ τοῦτο ὄγκον, ὅστις συνήθως ἀμφοτέρωθεν ἐστηρίζετο διὰ βοστρύχων.

Ἄλλ' ἐν τῷ ὄγκῳ τούτῳ καὶ θορύβῳ πρὸς κόσμον γυναικαίας κεφαλῆς μία εἶχε τὸ μάλλον δυσχερὲς καὶ δυσάρεστον ἔργον ἢ πτωχὴ Λάτρις. Αὕτη ὤφειλε νὰ προβάλῃ πρὸ τῆς εὐμενοῦς κυρίας τῆς τὸ κάτοπτρον ὅτε μὲν δεξιὰ, ὅτε δὲ ἀριστερά. Διότι ὅπως σήμερον παρὰ ταῖς κυρίας ἡ ἐφευρετικὴ τέχνη τοῦ τορνευτοῦ ἐν ταῖς ἐκ μαονίου κομφαῖς καὶ μικραῖς τοῦ καλλωπισμοῦ τραπέζαις μηχανᾶται πάντα τὰ δυνατὰ ἐλατήρια, δι' ὧν ἡ προκαθημένη κυρία δύναται νὰ δώσῃ πᾶσαν εὐθυσίαν εἰς τὸ ἐπ' αὐτῆς τεθειμένον κάτοπτρον, οὕτως αἱ ἀρχαῖαι Ῥωμαῖαι ἐγίνωσκον νὰ πράττωσι τοῦτο πολὺ καλλίτερον καὶ πρακτικώτερον. Αὗται εἶχον ζῶντας φορεῖς τῶν κατόπτρων, δούλας, αἰτινες, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ κοσμητρίαι ἐνησχολοῦντο περὶ τὸν καλλωπισμὸν, ἐπηγρύπνουσαν εἰς πᾶν τῆς δεσποίνης τῶν βλέμμα καὶ προέβαλλον τὸ κάτοπτρον ἀναλόγως πρὸς τὴν πρόδον τῆς καλλωπιστικῆς ἐργασίας. Ἐνίοτε ἀντὶ δούλης ἀπετέλει τὸ ἔργον τοῦτο ὁ ἀκόλουθός τῆς ἢ ὁ ἐταῖρος, καὶ ἐξε-

πλήρου διὰ τούτου ἐπιγράμμά τι τοῦ περιφήμου ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ἀγαπᾶν διδασκάλου:

Μὴ νόμιζε ἐξευτελιστικόν, ὅσον καὶ ἂν ἦνε τοιοῦτον, τὸ προτείνειν τὸ κάτοπτρον.

Εἰς τὸ ἀρμόζει νὰ ἦσαι δούλος τῆς παιδίσκης.

Ἄλλ' ἦτο καὶ τοῦ κόπου ἀξίον νὰ ἦνε ἰδίᾳ παιδίσκη διὰ κάτοπτρον, οἷον ἦτο τὸ τῆς πλουσίας Ῥωμαίας. Ἀναμφιβόλως τὰ κάτοπτρα ταῦτα ἠδύναντο νὰ συγκαταλεχθῶσι μετὰ τῶν πολυτελεστάτων καὶ πολυτιμοτάτων σκευῶν, ἅτινα εἶχεν ἡ ἀρχαιότης. Ἦσαν δὲ ταῦτα οὐχὶ ἐξ ὕψους, ὡς τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἐκ στιλπνοῦ μετάλλου, ὥστε ἡ ἀντανακλαστικὴ αὐτῶν δύναμις δὲν ἐξηρτάτο ἐκ τῆς καθαρότητος τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς λειότητος τοῦ μετάλλου. Τὸ κάτοπτρον τῆς ἡμετέρας Σαβίνας περιβάλλετο ὑπὸ πολυτίμων λίθων, καὶ συνίστατο ἐξ ἀργυρᾶς πλακός, ἣτις ἐστηρίζετο ἐπὶ λαβῆς ἐπιχρύσου, ἣς ἀμφοτέρωθεν ἦσαν δύο σπογγία, δι' ὧν ἐξήλειπον ἐκ τῆς πλακός καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀναθυμίασιν ἢ πρόσπνευσιν. Διὰ τῆς λαβῆς κρατεῖ ἡ Λάτρις τὸ κάτοπτρον ἐν τῇ δεξιᾷ, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ τὴν κομφὴν θήκην, ἐφ' ἧς εἶνε ἐγγεγλυμμένος Ἑρως πρὸ τῆς Ἀφροδίτης τὸ κάτοπτρον προβάλλων.

Δυστυχῆς ἡ Λάτρις ἂν προὔξεναι βλάβην τινὰ εἰς τὸν πολῦτιμον τοῦτον καθρέπτην! Ἀντὶ τῆς ζωῆς ἤθελεν ἐκτίσει τὸ τίμημα. Τοιοῦτον κάτοπτρον ἐτιμᾶτο πολλοῦ. Διὸ καὶ ὁ σοφὸς Σενέκας ἐλεγεν ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ τὸ κάτοπτρον νεάνιδος ἤξιζε πλεῖον ὅλης τῆς προικός, ἣν ἡ πολιτεία ἔδιδεν ἄλλοτε εἰς τὰς θυγατέρας τῶν στρατηγῶν.

Δ'. Οἱ Στέφανοι.

Ἡ Κλειώ, ἡ πολὺ πεπιστευμένη καὶ πρώτη θεράπεινα καὶ θαλαμηπόλος τῆς Σαβίνας, εἰσέρχεται ἤδη ταχέως καὶ ἀναγγέλλει εἰς τὴν δεσποιναν, ὅτι τὸ Γλυκέριον, ἡ γνωστὴ Ἀλεξανδρίνη στεφανοπλόκος καὶ ἀνθόπωλις, ἐπιθυμεῖ νὰ προσέλθῃ. Ἔχει δὲ δύο μικροὺς δούλους μεθ' ἑαυτῆς, ὅστινας ἐν κομφοῖς καλαθίσκοις ἐκόμιζον ὅτι νεώτατον καὶ κομψότατον, ὅπερ δύναται νὰ κατασκευασθῇ διὰ φυσικῶν ἢ τεχνητῶν ἀνθῶν. Καὶ εἶπον μὲν εἰς αὐτὴν ὅτι ἡ Δέσποινα ἤδη δὲν ἔχει καιρὸν, καὶ ὅτι δύναται καλλίτερον μετὰ μεσημβρίαν νὰ ἐλθῇ.

ἀλλ' ὅμως αὐτὴ κατ' οὐδένα τρόπον θέλει νὰ ἀπέλθῃ· φαίνεται δὲ ὅτι ἔχει τι νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς τὴν φιλόφρονα κυρίαν.

Ἡ Σαβίνα, ἥτις ἀνυπομόνως ἐπὶ τόσον χρόνον περιέμενε τὴν πρωϊνὴν ταύτην ἐπίσκεψιν, κατανεύει χαριέντως διὰ τῶν ὠραίων αὐτῆς ὀφρύων καὶ τὸ εὐπροσῆγορον Γλυκέριον εἰσέρχεται εὐθὺς κομίζον πάντας τοὺς φυσικοὺς καὶ τεχνητοὺς θησαυροὺς ἐκ τοῦ φυτικῆς βασιλείου.

Ὅποια πληθὺς τῶν ἐκλεκτοτάτων καὶ κομφοτάτων ἀναδέσμων καὶ στεφάνων ἐξαπλοῖ ἤδη τὸ Γλυκέριον ἐνώπιον τῆς περιέργου Δεσποίνης καὶ τῶν ἐκθάμβων θεραπεινίδων! Λίαν δικαίως φέρει αὕτη τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης ἐκείνης τεχνήτιδος, ἥτις ὑπῆρξε ποτὲ τοῦ περιφῆμου σικυωνίου ζωγράφου Πασίου ἐρωμένη καὶ ἀντίζηλος ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ἀναμιγνύειν τὴν ποικίλην τῶν χρωμάτων τῶν ἀνθέων διάλυσιν. Ἐν κομποῖς πεπλεγμένοις καλαθίσκοις νεύουσι τὰ προσφιλέστατα τῆς χλωρίδος τέκνα, λευκὰ ἴα, νάρκισσοι, κρῖνα, κρόκος, ὑάκινθος, καὶ ῥόδα συμπλέκονται περὶ τρυφεροὺς μυρσίνης κλώνας ἐν τεχνικωτάτῃ ποικιλίᾳ, ἐν ἣ ἐξηλέγχεται ἡ λεπτὴ τῶν σκιῶν ἀναλογία ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἡ συγγένεια ἐν τῇ ὁσμῇ.

Τί τὸ πρῶτον νὰ θαυμάσῃ τοῦ ἐξεταστοῦ τὸ ὄμμα;
τὰ λαμπρότατά της ἀνθή, ἢ τοὺς δεξιούς δακτύλους
ἢ τὸν νοῦν τῆς συλλεκτρίας, ἥτις ὅλα καθ' ὁμίλους
τὰ διέταξεν, ὡς πρέπει, κατ' ὁσμὴν καὶ κατὰ χρῶμα.

Καὶ ὅμως ὅλη αὕτη ἡ πληθὺς τόσῳ ὀλίγον ἱκανοποιεῖ τὸ ἐξεταστικὸν τῆς κυρίας βλέμμα, ὥστε μόλις αὕτη τὰ κρῖνει ἀξία προσοχῆς. Τότε δὲ πρῶτον φαιδρὸν καθίσταται τὸ βλέμμα της, καὶ πλήρης ἐωθινὸς ἥλιος ἀνατέλλει ἐπὶ τοῦ προσώπου της, ὅτε ἐν δευτέρῳ καλαθίσκῳ περιέχοντι καθαρῶς τεχνητὰ προϊόντα αὐτοποιήτων τοῦ συρμοῦ στεφάνων, ἐνθα οἱ φυσικοὶ κλώνες καὶ ἀνθή μόνον διὰ μετάλλου καὶ ἄλλων ὑλῶν ἀπεμιμοῦντο, παρετήρησε τὸν στέφανον, οὗ τὴν ἀφίξιν εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης εἰσόδου της εἰς τὸ ἀποδυτήριον μετὰ πολλοῦ πόθου περιέμενε. Ἦτο δὲ οὗτος Ἰσίδος στέφανος, ὅπως οἱ ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Αἰγυπτίας θεᾶς γινόμενοι δεκτοὶ ἔφερον συνήθως ἐν ταῖς ἱεραῖς συναθροίσεσι καὶ ταῖς ἱεροτελεστίαις· ἀπαλὰ σχεινία ἐκ τοῦ λεπτοτάτου φλοιοῦ τοῦ παπύρου συνεστριμμένα καὶ εἰς κομψὰς ταινίας συμπεπλεγμένα ἀπατέλουν τὸ σῶμα τοῦ στεφάνου, οὗ ἐν σμικροῖς διαστήμασιν ἐξεῖχον, ὡς ἀκτῖνες, φύλλα φοίνικος ἐκ λευκοῦ ἰλάσματος

ἀργύρου. Ὅπισθεν, ἐνθα συνεδέετο ὁ στέφανος, ἐκυμαίνοντο δύο ταινίαι, ἀστίνας ἐν τῇ ἐπιθέσει τοῦ στεφάνου ἀφινον νὰ καταπίπτωσι ἀμφοτέρωθεν ἐπὶ τῶν ὤμων. Μετὰ σπουδῆς ἤσπασεν ἡ Σαβίνα τὸν στέφανον τοῦτον, καὶ εὐρεν ἀληθῶς ἐν μιᾷ τῶν δύο τούτων ταινιῶν ἐμπεπασμένας τὰς πολυσημάντους ἐλληνικὰς λέξεις: *ζωὴ μου καὶ ψυχὴ μου.*

Ἐννοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ὁ στέφανος οὗτος εἶχε κἄτι τὸ ἰδιάζον, καὶ συμπεραίνεται εὐκόλως ὅτι οὗτος εἶχεν ἀποσταλῆ μυστικὰ διὰ τῆς χειρὸς τῆς ἀνθοπώλιδος. Ὁ νέος Σατουρνῆνος ἀπὸ τίνος ἤδη χρόνου εἶχε γελνεῖ ὁ εὐνοούμενος ἐραστής καὶ ἐταῖρος τῆς Δεσποίνης, χθὲς δ' ἔτε κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἶχε προσυμφωνῆσει ματ' αὐτῆς τὸ σήμερον τοῦτα, καὶ τὸ πρόθυμόν Γλυκέριον ὕπερ πρὸς τῇ πατριωτικῇ ἔργῳ τοῦ συμπλέκειν στεφάνους συνήθως δὲν κατεφρόνει καὶ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μικρὰν ὑπηρεσίαν, ἥτο ἐν γνώσει τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦ οὕτω ἐπισήμου καὶ ἀνω κειμένου τῆς Ἰσίδος στεφάνου ἐμάνθανεν ἤδη ἡ Σαβίνα ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην εἶχε προσυμφωνηθῆ καὶ διαταχθῆ παννυχίς, ἐν ταῖς στοαῖς τῆς ἀγαθῆς θεᾶς Ἰσίδος, ἥτις εἰς πάντας τοὺς πιεζομένους καὶ ἀπόρους παρέχει τὴν ἀρωγὴν της, καὶ εἰς τὸ ἐξ ἔρωτος ἄλγος τῶν τρυφερῶν ἀγαπωμένων ποιμένων καὶ ποιμενίδων προαγγέλλει τὰ δραστηώτατα μέσα· ἡ Σαβίνα γινώσκει ἤδη τί ἔχει νὰ πράξῃ, καὶ εὐθὺς δίδει εἰς τὴν πιστὴν αὐτῆς Κλειῶ τὰς ἀναγκαίας παραγγελίας, μυστικὰ εἰς τὸ οὖς αὐτῆς ψιθυρίσασα, ὅπως προπαρασκευάσῃ πάντα πρὸς τὴν κατὰ τὴν νύκτα συνέντευξιν ἐκείνην ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἰσίδος.

Ἦνθα πρῶτον ἡ Σαβίνα ἔχει ἀρκετὸν καιρὸν καὶ ἐλευθερίαν νὰ ἐξετάσῃ καθ' ἑκάστον τοὺς πλήρεις ἀνθέων καὶ στεφάνων καλαθίσκους, οὓς οἱ ὑπηρετοῦντες παῖδες μέχρι τοῦδε ἐπὶ τῶν μικρῶν αὐτῶν κεφαλῶν στηρίζοντες ὡς κανηφόροι προσέφερον. Σπατάλη, ἀνακράζει αὕτη, τρίξον ταχέως καὶ περίβαλα τῆς σωτείρας μεγάλης θεᾶς τὴν εἰκόνα, ἥτις καίται ἐν τῷ δωματίῳ παρὰ τὴν κλίνην μου ἐν τῷ χρυσῷ εἰκονοστασίῳ, διὰ τοῦ εὐώδους τούτου ἀναδέσμου ἐξ αἰγυπτιακοῦ λωτοῦ, καὶ μὴ λησμονήσῃς νὰ κροτήσῃς τὰ ἀργυρὰ σείστρα, περιστρεφομένη τρεῖς κυκλοειδῶς ἀπὸ δεξιῶν ἐπ' ἀριστερά. Ἔρχομαι ἀνάγκην τῆς σκέπης τῆς Παμβοτείρας.

Καὶ λοιπὸν, Γλυκέριον, ἐξακολουθεῖ αὕτη, τίνα νέα ἀνθή ἔφερον τὰ προχθὲς ἀφίχθέντα ἐμπορικὰ πλοῖα ἐξ Ἀλεξανδρείας; Τίνας στέφανοι

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠγοράσθησαν ἐκ τῆς ἀποθήκης σου ἀπὸ τῶν τελευταίων Ἀπολλιναρίων ἀγώνων; Σὺ γινώσκεις, πόσῳ ἐστράφησαν ἐπ' ἐμὲ τὰ βλέματα πάντων. Ἀρχόντισσα, ἀπαντᾷ μάλιστα ὑπομειδιῶν, ἀλλ' ὅμως αἰδῆμόνως ὑποκλίνον τὸ πανοῦργον Ἰλυκέριον, ὃ γενικῶς ἀρέσκων συρμός εἶνε ἐτι τὰ ἐκ μετάξης φανταστικά ἐνθῆ κατὰ ἰνδικὸν σχέδιον νὰ φέρωσιν οἱ στέφανοι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Βλέπεις ἐνταῦθα (λαμβάνει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐνὸς παιδὸς τὸ κάνιστρο, καὶ προτείνει ἀρωματώδη στέφανον, ἐν ᾧ κάλυκες λωτοῦ δι' Ἰνδικῶν Νάρδου φύλων συμπεπλεγμένοι διὰ μετάξης τόσῳ φυσικῶς ἦσαν μεμιμημένοι καὶ ἀποκεκομμένοι, ὡς εἰ εἶχον σήμερον συλλεγῆ ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἰνδὸν καὶ Γάγγην Βανιάνων). Ἴδού τὰ προσφατότατα, ἀπερ οἱ ἀνοπῶλαι μοι ἀπέστειλαν ἐξ Ἀλεξανδρείας. Εἶνε δὲ ἐρραντισμένοι δι' ὄλως νεωστὶ ἐφευρεθέντος ἐκ ῥόδων ἀρώματος, ὅπερ ἐκομίσθη διὰ τῶν τελευταίων ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀφιχθέντων εἰς Αἴγυπτον πλοίων. Οὐχ ἦτον διὰ στεφάνους τοῦ στήθους καὶ τοῦ λαιμοῦ αὐτὸς ὃ τὰ πάντα ἀρδεύων Νεῖλος δὲν δύναται νὰ παράσχη ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου αὐτοῦ φυλλώματος ὠραιότερα καὶ εὐπρεπέστερα ἢ ταῦτα τὰ φιλόκαλα ἐπιτρυφερῶν φιλύρας συνδέσμων συνειρημένα ῥόδων φύλλα τῆς πόλεως Πραίστου. Εὐρόμεν, ὡς γινώσκεις, τὸ μυστικὸν ἵνα διατηρήσωμεν τὰ τρυφερά ταῦτα φύλλα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας νεοπᾶ. Ἐκ τοῦ ῥόδου ἐξάγεται καὶ ἀναψυκτικὸν ποτόν, ὥστε οὐδὲν ἀπόλλυται ἐκ τῶν τῆς Πραίστου τούτων ῥόδων.

Ἐχεις δίκαιον, ἀγαπητὸν Ἰλυκέριον, εἶπεν ἡ Σαβίνα μετ' ἀσυνήθους εὐπροσηγορίας, ὅτ' λάβω ἕνα τοιοῦτον στέφανον. Ἀλλ' ὁποῖον θησαυρὸν ἐγκρύπτει τὸ κανοῦν ἐκεῖνο, ἐν ᾧ οὐδὲν ἕτερον ἀνακαλύπτω ἢ χλοερὰ βότανα; Μὴ τυχὸν ἐγένου ἐκ τῆς Αἴγυπτίας τῶν ἀνθέων βασιλίσσης ἢ μήτηρ τοῦ τραγωδοῦ Εὐρυπίδου, καὶ πωλεῖς σκάνδικας καὶ ἐνθον; Ταῦτα γελῶσα εἶπεν ἡ Σαβίνα, σύμπας δ' ὁ δμιλος τῶν παρισταμένων θεραπαινίδων ἀνταποκρίνεται διὰ κίχλιζοντος γέλωτος, καὶ σκωπτικῶς δεικνύει τὸ χλοερῶν σκανθίκων πλήρες κάνιστρον. Οὐχ ἦττον ταρασσεται ἐκ πάντων τούτων τὸ Ἰλυκέριον τόσῳ ὀλίγον, ὥστε φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶνε ἢ μόνη ἐν τῇ συναστροφῇ, ἣτις ἐντελῶς ἔχει δίκαιον. Σύγγνωθι δέσποινα, λέγει, διότι εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς δὲν ἐδειξα εἰς τὸν ἐξεταστικὸν σου καὶ πεπειραμένον ὀφθαλμὸν τὸ νεώτατον τοῦτο καὶ θαυμάσιον προϊόν ἐφευρετικοῦ ἀνοσοκρόμου ἐν τῷ ὄρει Τουσκούλῳ.

Μάθε ἐκ τούτου, ὅτι οὗτοι ἰδῶ οἱ στέφανοι εἶνε ἐκ σελίνου, οὗς ὁ φίλος μου, ὁ κηπουρὸς ἐν Τουσκούλῳ γινώσκει νὰ κοσμήῃ καὶ συμπλέκη τόσῳ τεχνηέντως, ὥστε κατὰ τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἐλιχοειδῆ συστροφήν δυσκόλως ὑπολείπονται τῶν ὠραίων βοστρύχων τῆς βασιλίσσης Βερενίκης, ὅτινες λάμπουσιν, ὡς γινώσκεις, ὡς τὰ ἀστρα ἐν τῷ οὐρανῷ. Πόσῳ λαμπρὰ θὰ ἐφαίνοντο πρὸς γενικὸν θαυμασμὸν κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην ἐν τῇ ὠραίᾳ σου οὐλῇ κόμη, οἱ ἐκ φύλλων οὗτοι βοστρύχοι, οὗς ἢ φύσις αὐτῆ τόσῳ κομψῶς περιέλιξε καὶ ἐβοστρύχισε! Βεβαίω; καὶ αἱ πρόγονοι ἡμῶν διὰ τοῦ σελίνου τούτου θὰ ἐστεφανοῦντο. Ἀλλὰ τότε δὲν ἐγίνωσκον νὰ περικαλύπτωσι τοῦτο διὰ τῆς τέχνης. Ἐλεγον δὲ πρὸς τὸ οὗς τινὰ περὶ τῆς κεκρυμμένης αὐτοῦ δυνάμεως καὶ δίδουσιν αὐτῷ τὸ συμβολικὸν ὄνομα αἶμα Κορυβάντων. Ἀλλ' οὐχ ἦττον προτιμώτερον νὰ σιωπῶ, ἵνα μὴ περισσότερον ἐτι καταγλασθῶ ὑπὸ σοῦ καὶ τῶν θεραπαινίδων σου. Πρὸς τούτοις δὲ ὀλίγον ἤθελον σοὶ ὠρελήσει αἱ μυστικαὶ δυνάμεις τῆς θαυμασίας ταύτης βοτάνης, καὶ σὺ σπαύδεις, καὶ ὡς μοι εἶπεν ἡ Κλειῶ ἔξω εἰς τὴν εἴσοδον, οὐδεμίαν ἔχει; στιγμὴν νὰ ἀπολέσης ἀκούουσα τὰς ἀνωφελεῖς ἐμοῦ φλυαρίας.

Ἐὸ πανοῦργον Ἰλυκέριον ἐγίνωσκε πολὺ καλά, ὅτι ὁ πρόλογος οὗτος πολὺ μᾶλλον θὰ ἐπέτεινε τὴν περιέργειαν τῆς Σαβίνας καὶ ὅτι αἱ ἐπίσημοι Ῥωμαῖαι ὡς πρὸς τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὸ εὐπιστον εἰς πᾶν τροφοῦ παραμύθιον ὑπέμενον ἐκάστοτε καὶ τὴν κατωτάτην τῶν δούλων των. Ἀκριβῶς μάλιστα τὴν προτέραν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τῆς εἰς τὸ λουτρόν, ὅτε τὰ αἰγυπτιακὰ ἐμπορικὰ πλοῖα εἶχον φθάσει, εἶχεν ἐκεῖνη κομίσαι εἰς αὐτὴν φιάλας τινὰς ὕδατος τοῦ Νεῖλου, δι' οὗ ἡ ἱεροδούλη τῆς Ἰσιδος δὲν ἔλειψε κατὰ τὴν αὐτὴν ἐσπέραν νὰ φαντίσῃ τὰ ἀγάλματα τῆς μεγάλης θεᾶς ἐν τῷ ναῷ τῆς. Καὶ τῶρα δὲν ἀπίτυχε τοῦ λογιζομένου τῆς. Δύνασαι ἐτι νὰ μένης, νεύει ἡ Σαβίνα, ἐγὼ δ' ἐν τούτῳ θὰ διατάξω νὰ μοὶ καθαρίσῃ τοὺς ὄνυχας. Ἀλλ' εἰπέ μοι οὐχ ἦττον, τί ποιῶν ὁ καλὸς σου φίλος ἐν Τουσκούλῳ συμπλέκει καὶ βοστρυχίζει τότῳ θαυμασίῳ τὸ σέλινον τοῦτο; Μὴ τυχὸν μεταχειρίζεται καὶ μαγείας;

Ἐχει βεβαίως, προσέθηκεν ἐκεῖνη, εὐθὺς κατὰ τὴν φύτευσιν τὰ μυστικὰ αὐτοῦ μηχανήματα, δι' ἃ δὲν ἐπιτρέπει ἐρωτήσεις. Γινώσκω μόνον καὶ ἰδίῳς ὀφθαλμοῖς εἶδον, ὅτι τὴν παρελθούσαν ἑβδομάδα κατὰ τὴν πρώτην τῶν Σαββάτων πρῶτ' ἐπεσκέφθη αὐτόν, ὅτι τὴν ἐκ

σελίμων πρασιάν του πάσαν πρωϊαν διαπερᾶ διά κυλίνδρου, ἀφ' οὗ πρότερον διά τῶν ποδῶν μετὰ προσοχῆς πατήσῃ τοὺς νεαροὺς βλαστούς. Ἐν συντόμῳ τὸ σελινόν του εἶνε τὸ κομψότατον καὶ τὰ μάλιστα ἐλικοειδές, ἐν ὅλῃ τῇ περιοχῇ καὶ, ἐνταῦθα ἴσταται τὸ Γλυκέριον, καὶ φαίνεται θέλον νὰ διακόψῃ τὸν λόγον ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ.

Ἐμπρός, ἐμπρός, ἀναβοᾷ ἡ Σαβίνα ἀνυπαμόνως. Σὺ ἔλεγες ὅτι ἔχει μυστηριώδεις τι ἐν ἑαυτῷ καὶ ἱεράν καταγωγὴν, ὅθεν καὶ ἡ βοτάνη αὕτη ἔλαβε τὸ ρωμαντικὸν ὄνομα. Λέγε μοι, ἢ ἄλλως οὐδὲν ἀγορεύω οὔτε φύλλον ἐκ τῆς πόας ταύτης, ἣτις εἶνε καλὴ μᾶλλον ἐν τῇ συλλογῇ ριζοτόμου, ἢ ἐν τῷ ἀποδυτηρίῳ καὶ ἐν τῷ πρωϊνῷ καλλωπισμῷ κυρίας.

Τὸ μυστικόν, φιλόφρον δέσποινα, κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι ὅστις μασσᾷ τὰ φύλλα τοῦ σελίνου τούτου, εὐθὺς ἐξαφανίζεται πᾶσα κακὴ ὄσμη ἐκ τοῦ στόματος. Ἐνεκα τούτου τακτικῶς προσφέρω ποσόν τι εἰς τὴν μικρὰν Βασιλῶ, τὴν χορεύτριαν, ἣτις κατοικεῖ ὀπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς Εἰρήνης, καὶ βεβαιούσιν, ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν μέσων, ὅσα διέταξαν ἐν τοῖς περὶ κοσμητικῆς συγγράμμασι των οἱ Ἕλληνας διδάσκαλοι κατὰ τῆς δυσώδους ἀναπνοῆς, τοῦτο εἶνε τὸ φυσικώτατον καὶ ἀβλαβέστατον. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀφορμὴν τῆς ὀνημασίας του, ἐνθυμῆσαι πιθανῶς, καὶ θὰ ἀνέγνασας ἐν τοῖς ἀρχαίοις κυλίνδροις, οὗς πρότινος χρόνου σοὶ ἐδάνεισεν ἡ ἱέρεια τῆς Ἰσιδος, παναρχαίαν παράδοσιν περὶ τῶν ἐπαναστάντων χαλκίων τῆς Κρήτης, οἵτινες ὀνομάζονται Κύκλωπες. Οὗτοι ἐφόνευσαν ἓνα τῶν ἑταίρων των, ἢ τὸν τρίτον αὐτῶν ἀδελφόν, ἐκάλυψαν τὴν κεφαλὴν τοῦ φονευθέντος διά πορφυροῦ τινος καλύμματος καὶ τὸν ἔθαψαν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ὀλύμπου. Ἀλλ' ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος τοῦ φονευθέντος ἀνεβλάστησε τὸ σέλινον, καὶ διά τοῦτο ἐν τοῖς μυστηρίοις καὶ ὄργοις τῶν Κορυθάντων θεωρεῖται ἕκτοτε ὡς μέγιστον ἔγκλημα νὰ τεθῇ ὀλόκληρος σελίνου θάμνος ἐπὶ τῆς ἱεραῖς τραπέζης.

Γλυκέριον, ἐγὼ λαμβάνω τὸν ἐκ σελίνου στέφανον, λέγει σπιθηροβολουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡ Σαβίνα, καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι ἐν ὀλίγαις ἡμέραις πᾶσα ἡ Γῶμη θὰ φέρῃ ἐκ σελίνων στεφάνους.

Πράγματι δὲ ἡ Σαβίνα προέβλεπε μέγιστον συμφέρον ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ στεφάνου τούτου. Μυστικαὶ τινες ἀταξίαι εἶχον παράσχει εἰς τὴν ἀναπνοὴν τῆς οὐχὶ εὐχάριστον ὄσμη, καὶ μάλιστα ὅτε ἠγείρετο ἐκ τῆς κλίνης. Συνήθως λοιπόν, ὅτε ἠγείρετο, συχνάκις δὲ καὶ ἐν τῇ

κλίνῃ, ἐλάμβανεν ἀπόζευκ ἐξ ἀνήθου βεβρασμένου μετὰ μέλιτος καὶ οἴνου καὶ ἐμάσσα ἤδη, ἐν ᾗ ἐνησχολεῖτο περὶ τὸν καλλωπισμὸν τῆς, μύρτα κατὰ τῆς δυσωδίας, δι' ἣν οἱ ἀρχαῖοι νομικοὶ ἐφιλονείκουν ἤδη, ἂν ὁ δύσοσμον ἔχων στόμα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑγιῆς ἢ ἀσθενής. Πόσω λοιπὸν εὐπρόσδεκτος ἔπρεπε νὰ εἶνε ὁ στέφανος, ἐν ᾗ οὐ μόνον ἡ χάρις ἀλλὰ καὶ ἰκματικὴ δύναμις συνηνοῦτο.

Ἀλλ' ὅμως εἰς τοὺς θνητοὺς οὐδέποτε ἡ εὐχάριστος εἶνε ἀνευ πικρίας. Ἡ Σπατάλη εἰσέρχεται ἤδη καὶ διηγεῖται μετὰ μεγάλης λύπης, ὅτι αἱ ὠραῖαι ἐκ κηροῦ εἰκόνες καὶ στέφανοι, οἵτινες ἦσαν ἀνηρημένοι ὡς ἀναθήματα ὑπὸ τὸ ἀγάλμα τῆς Ἰσιδος εἰς δύο πρὸς ἀλληλα συμπεπλεγμένα μικρὰ ἀργυρὰ ἐκ καρπῶν κέρατα, κατεθραύσθησαν ὑπὸ τοῦ κερκοπιθήκου τῆς φιλόφρονος κυρίας, ἐκλαθύντος τοὺς καρπούς ὡς ἀληθεῖς. — Ἡ Κλειῶ βαθείως, ἡ φύλαξ τοῦ δωματίου ἐκείνου ἠθέλην εἰσθαι ὑπεύθυνος, ἂν μὴ κατ' εὐτυχίαν ἡ Σαβίνα ἐξελάμβανε τὴν ἐκκίνωσιν τοῦ τῆς Ἀμαλθείας κέρατος, ὡς καλὸν οἰωνόν. Προσευχθεῖσα εἰς τὴν θεὰν ὑπόσχεται αὐτῇ τρεῖς παχυτάτους χῆνας καὶ ἀφιεροῖ ἀργυρὰν λυχνίαν ἐπὶ τῆς ἱεραῖς αὐτῆς τραπέζης.

Ἡ Ζημία ἐπανορθοῦται, ἀρχόντισσα, εἶπε τὸ Γλυκέριον, διότι ἐν τῷ κενίστρῳ τούτῳ ἴσα ἴσα ἔχω τινὰς ἐκ κηροῦ καρπούς ἐξαισίας καλλονῆς, οἱοὶ πωλοῦνται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὴν εορτὴν τοῦ Ἀδώνιδος, καὶ παρ' ἡμῖν κατὰ τὰ προσεχῆ Σικτουρνάλια. Ἡ φίλη σου Καλπουρνία εἶχε παραγγεῖλει ταῦτα, ἀλλὰ σὺ προτιμάσαι, ὥστε λάβῃς τα καὶ ἀνάθῃς εἰς τὴν ἀγαθὴν Ἰσιδα. Πρὶν ἡ Σαβίνα ἀποκριθῇ εἰς ταῦτα, ἠπλωσεν ἡ Κλειῶ τὰς δύο τῆς χεῖρας καὶ ἔλαβεν αὐτὰ.

Τὸ Γλυκέριον μετὰ τῶν παιδῶν δι' ἐνὸς νεύματος τῆς κεφαλῆς ἔλαβεν ἤδη ἄδειαν νὰ ἀπέλθῃ, ἡ δὲ δέσποινα διέταξεν εὐθὺς τὴν Κλειῶ νὰ πληρώσῃ τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἀνθοπώλιδα, νὰ τῇ δώσῃ τοὺς στεφάνους ἐκ τοῦ τελευταίου συμποσίου καὶ εἴ τι ἄλλο.

Καὶ ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου ἡ πονηρὰ ἀνθοπώλις εἶχε προσμείνει ἐπὶ τόπον χρόνον. Διότι ὁ Σατουρνος ῥητῶς εἶπεν, νὰ τῷ φέρῃσημεῖόν τι ἐκ τῆς Σαβίνας ὅτι ἐνόησεν ὀρθῶς πάντα ὡς καὶ τὴν συμβολικὴν ἐννοίαν τοῦ στεφάνου τῆς Ἰσιδος. Ἡ Κλειῶ εἰς τὰς προσταγὰς τῆς κυρίας πειθαμένῃ ἐπλήρωτε 200 σιστερτίους εἰς αὐτήν, καὶ δίδει τοὺς στεφάνους, οὗς ἡ δέσποινα κατὰ τὸ τελευταῖον συμπόσιον ἔφερε καὶ οὗς, ἀμα ἐπορεύθη εἰς τὴν κλίνην τῆς, εἶχεν ἀποθέσει. Σῦκον ἐκ Χίου

ἐξ οὗ ἡ Σαβίνα μετὰ μεγάλης λεπτότητος εἶχεν ὀλίγον τι ἀποδαγκάσει, ἔδιδε πέρας εἰς τὴν συμβολικὴν ἐρωτικὴν ἐπιστολήν.

Γ. Ὀνύχων περιποίησης.

Ἡ κυρία Σαβίνα κατὰ τὴν διαπραγματεύσειν ταύτην δὲν ἔμεινον ἀπράγμων, ἢ, διὰ τὴν εἰπωμεν ὀρθότερον, διαρκούσης ταύτης, ἠμίσειαν δωδεκάδα δούλων ἐκ τῆς θεραπείας τῆς ἐγίνωσκε νὰ κρατῆ ἐν τῇ ἐργασίᾳ. Εἶχομεν ἀφήσει αὐτὴν ὑπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἐμπείρων κοσμητριῶν ἢ δὲ Νάπη εἶχε προσδέσει ἀνωθεν τοῦ μετώπου τὸν κορυμβόν, τὸν ὁποῖον ὁ αὐστηρὸς τῆς ἐκκλησίας πατὴρ Τερτουλιανὸς πολὺ δικαίως καλεῖ ἀτάκτους παραφυάδας προσερραμμένου καὶ συμπλεγμαμένου βροστύχου. Καὶ καθ' ὅλον τοῦτον τὸν καλλωπισμὸν καὶ τὴν προπαρασκευὴν οὔτε κεντήματα βελόνης ἐδέχθησαν οἱ βραχιόνες καὶ τὸ στῆθος τῆς Καλάμιδος, οὔτε πληγὰς μαστιγῶς ἢ ράχης καὶ οἱ ὦμοι τῆς Ψεκάδος ἢ τῆς Λάτριδος, τοῦθ' ὅπερ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ σχεδὸν ὡς θαῦμα.

Πρέπει δὲ νὰ γείνη γνωστὸν, ὅτι σκληρὰ καὶ αἰμοδιψὴς ἰδιοτροπία ἦτο ἡ συνεθεστάτη κατὰ τὴν ὥραν τοῦ καλλωπισμοῦ διάθεσις τῶν ἐπισήμων Ῥωμαίων γυναικῶν, αἵτινες πρῶτως ἤδη ἦσαν εἰθισμέναι εἰς φονικὰς ὀπλομαχίας καὶ μαστιγώσεις τῶν οικιακῶν δούλων, καὶ πᾶσα ἀποτυχοῦσα ἐλπίς, πᾶσα δυσἀρεσκεία τῆς προηγουμένης ἡμέρας ἢ τῆς παρελθούσης νυκτὸς ἐξέσπα τὴν πρωϊανέπιδ τῶν θεραπαινίδων καὶ δούλων. Φεῦ εἰς τὰ πτωχὰ ταῦτα πλάσματα, ἂν μὴ ἐνεχειρίζετο ἐγκαίρως τὸ ἐρωτικὸν ἐπιστολάριον, ἂν παραγγέλια τις ἐν τῷ νυκτὸς τῆς Ἰσίδος ἀπέβαινε μάτην, ἂν ἐρωτικὸν τι τόλμημα ἀπετύγγανεν ἢ ἂν τὸ μὴ καλάκευον κάτοπτρον τῆς κυρίως κατὰ τὴν πρωϊαν ἀντηνάκλα ἔρυσθάν ῥίνα, νέον τι φλυκταινίδιον παρὰ τὴν γνάθον ἢ ἄλλα ἴχνη νυκτερινῶν ὀργίων καὶ παρεκτροπῶν! Λί πτωχὰί τῆς κόμης κοσμητρίαι καὶ καλλωπίστριαι ἔπρεπε νὰ εἴη πολὺ προσεκτικαί, καὶ ὄφειλον νὰ διδάχθῳσι τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς τέχνης παρ' αὐτῶν τῶν Χαρίτων καὶ Ἄρῶν. Ἐνεκα τούτου καὶ αἱ ἀξιολύπτοι αὐταὶ θεραπαινίδες ἐν τῷ ἀποδοτηρίῳ καὶ ἐν τῷ καλλωπιστηρίῳ τῆς δεσποίνης τῶν, ὄφειλον νὰ εἴη γυμναί κατὰ τὸ στῆθος, ὅπως κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑπεβάλλωνται εἰς πᾶν εἶδος τιμωρίας. Ὅτι ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ θυμοῦ κατὰ πρῶτον ἐτύγγανεν εἰς τὴν φιλόφροναν δεσποιναν, μετεβάλλετο

ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς εἰς ὄργανον τιμωρίας· εὐτυχεῖς ἐλογίζοντο αἱ θεραπαινίδες, ἂν τυχὸν ὁ ἐραστὴς τῆς κυρίας ἐτύγγανεν παρῶν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ καλλωπισμοῦ τῆς κεφαλῆς. Πολλάκις καὶ αὐτὸ τὸ κάτοπτρον, ὅπερ κατὰ πρῶτον προέδιδε τὸ πλημμέλημα τῆς τριμούσης κοσμητρίας, ἐσφαιδονίζετο ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τῆς. Ὁ Ῥωμαῖος ἐπιγραμματοποιὸς ἐν ἐπιγράμματι τοῦ πρὸς τὴν Λαλαγὴν περιγράφει ἡμῖν σκηνὴν τοιαύτην. Ἦτο δὲ φιλοφροσύνη μεγίστη καὶ εὐγνωμοσύνης ἀξία ἢ διὰ τῶν ἰδίων τῆς δεσποίνης χειρῶν ἐκτελουμένη τιμωρία. Διότι συνήθως ἡ ὀργιλὴ κυρία ἀνέθετε τοῦτο εἰς ἄλλην, ἥτις μέχρι οὗ ἡ δεσποινα ἀνκράξῃ ἀρκεῖν ἐμαστίγου αὐτὴν ἀνηλεῶς· ὁ Ἰουβενάλιος διηγεῖται ἡμῖν σκηνὴν τοιαύτην διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων.

Ἡ ἡμετέρα Σαβίνα ἦτο τοιαύτη, ὅπως τοιαύτας σκηνὰς ἐπαναλάθῃ πολλάκις, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ καλλωπισμοῦ τῆς, ἤρκει μόνον νέφος μικρὴν δυσἀρεσκείας νὰ ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς. Σήμερον δὲ καὶ διότι ἡ Κύπασσις ἔδειξε μεγίστην προσοχὴν, καὶ διότι ἦλθεν ἡ ἀνθρώπις, ἦτο παρὰ τὸ συνήθει, ἥπια. Ἀλλὰ τῆς κρατούσης τὸ κάτοπτρον Λάτριδος ἢ Θέσις καὶ σήμερον δὲν ἦτο ἐτι καθόλου ἀκίνδυνος, καθ' ὅσον τὸ ἔργον δὲν ἤχθη ἐτι εἰς πέρας. Νέα τάξις κοσμητριῶν ἐμελλεν ἤδη ν' ἀρχίσῃ τὸν περὶ ἄλλα τοῦ σώματος μέρη καλλωπισμὸν. Ὅτι ἄλλοτε ἡ κυρία συνήθως ἐποίη ἐν τῷ λουτρῷ, σήμερον ἔνεκα τῆς τελετῆς τῶν ἰππέων, ποιεῖ ἐν τῷ κομμωτηρίῳ τῆς, δῆλον δὲ τὴν τεχνικὴν ἐκτομὴν καὶ ἀποστιλθῶσιν τῶν ὀνύχων τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν. Χαρμίον, ὠνομάζετο ἡ δούλη, ἥτις ἦτο ἡ δεξιωτάτη περὶ τὸ ὑπουργημα τοῦτο. Μετ' ἐκτάκτου προσοχῆς λαμβάνει ἤδη τὴν χεῖρα τῆς δεσποίνης τὸ Χαρμίον καὶ ἀποστιλθεῖ διὰ μικρᾶς ἀργυρᾶς λαβίδος καὶ μαχαιριδίου τοῦς ὀνύχας πάντων τῶν δακτύλων, μεθ' ὧ ἀναλαμβάνει τὴν ἐργασίαν ταύτην καὶ διὰ τὴν ἀποστιλθῶσιν καὶ καθαρισμόν τῶν ὀνύχων τῶν ποδῶν.

Γνωστὸν δὲ ἐτι οὐδεὶς εὐπορος καὶ κομψευόμενος ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔκοπτε μόνος τοῦ τοῦς ὀνύχας τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν του. Ὁ μὴ δι' ἰδίων δούλων δυνάμενος νὰ κάμῃ τοῦτο, ἐπορεύετο εἰς τὴν κουρία, ἐνθα οὗτος ἐκαθάριζε καὶ ἔκοπτε τοῦς ὀνύχας του.

Ἄλλ' ἐπίσημοι κυρίαι διετήρουν πρὸς τοῦτο δεξιωτάτας δούλας, αἵτινες τοσοῦτον δεξιῶς καὶ τεχνικῶς ἐπραττον τὴν ἐργασίαν ταύτην, ὥστε προσεῖχον οὐδεμίαν νὰ ἀφήνωσι παρυνυχίδα καὶ ἐπιμελέστατα νὰ καθαρῖζωσι πᾶσαν ἄλλην παραφυάδα. Διότι καὶ πρὸς τοῦτο αἱ γυ-

ναϊκές τῆς ἀρχαιότητος εἶχον τὸ λεπτόν αἰσθημα τῆς καλλονῆς καὶ συμμετρίας. Ὁραῖος δάκτυλος καὶ ὄνυξ οὐχὶ μάτην κεῖται ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν δέκκα τριῶν καλλονῶν, ὡς κατὰ πολυθρύλλητόν τι λατινικὸν ποίημα εἶχεν ἡ ὠραιότατη τῶν θνητῶν γυναικῶν, ἡ Ἑλένη. Δι' ἀρχαῖαι Ῥωμαῖαι καὶ Ἑλληνίδες οὐδέποτε ἐλησθόνουν νὰ θεωρῶσιν ὡς ἀπαραίτητον ὄρον κάλλους, μακρόν, κομψόν καὶ ἡρέμα περιτετορευμένον δάκτυλον καὶ εὕρισκον ἐν μὲν τῇ Ἀθηνᾷ τὴν ὠραιότατην χεῖρα, ἐν δὲ τῇ νεωτάτῃ τῶν θεῶν, τῇ Ἀρτέμιδι, τὸ ἰδανικὸν ὠραίου δακτύλου. Πρὸς τούτοις δὲ ἀνῆκε καὶ καλῶς ἀπεξεσμένος καὶ στίλβων ὄνυξ. Ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ἐράν δὲν σφάλλεται, ἀνακοινῶν περὶ τούτου τινὰ παραγγέλματα εἰς τοὺς εὐμαθεῖς αὐτοῦ μαθητὰς καὶ μαθητρίδας.

Μόνον διὰ μικρᾶς κινήσεως συνοδεύει ἡ ὠραία τὴν λόγον διότι ὁ δάκτυλος αὐτῆς εἶναι παχύς, ὁ δὲ ὄνυξ πολὺ τραχύς

Ὁ πρῶτος στίχος περιέχει ἅμα καὶ λεπτόν τινα ὑπαινιγμὸν διὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐθεωρεῖτο ἀναγκαῖον νὰ ἔχη τις ὠραῖον δάκτυλον καὶ ὠραῖον ὄνυχα. Τότε ὡς πολλάκις καὶ τώρα ὁ λόγος συνοδεύετο ὑπὸ τῆς κινήσεως τῶν χειρῶν καὶ δακτύλων καὶ πολλάκις διὰ μόνων τῶν κινήσεων τῶν δακτύλων κτλ. συνεννοοῦντο πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀνθρώποι. Ἔπρεπε λοιπὸν τόσον εὐγλωττος δάκτυλος νὰ εἶνε καὶ ὠραῖος, καθ' ὅσον μάλιστα χειρόκτια δὲν ἦσαν ποτε ἐν χρήσει, ὅπως καλύψωσι πολλὰ τῆς χειρὸς ἐλαττώματα.

Ἔνεκα τούτου καὶ ὁ Πλίνιος καταλέγει πολλὰ βότανα καὶ ὀρυκτὰς κονίας, αἵτινες ἐχρησίμευον πρὸς ἀπολέανσιν τῶν ὀνύχων καὶ καθαρισμὸν πασῶν τῶν παρωνυχίδων καὶ ἄλλων τοιούτων παραφυάδων.

Τὸ χαρμίον κατὰ σειράν ἀπέκοψε τοὺς ὄνυχας ἔλων τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς τῆς Σαβίνης καὶ διὰ σπόγγου βεβρεγμένου δι' ὄξους ἐκαθάρισεν αὐτὰ. Ὅτε δὲ ἠτοιμάζετο νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς δακτύλους τῶν ποδῶν, ἀνεμνήσθη ἡ Σαβίνα ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν παρὰ Ἰουδαίου τινὸς θαυματοποιοῦ ἤκουσεν, ὅτι πάσης σωματικῆς ἀσθενείας ἠδύνατό τις νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ ἐπὶ ξένου νὰ μετανεχθῇ αὕτη, ἂν τὰ ἀποκόμματα τῶν ὀνύχων ἀνεμιγνύοντο κηρῷ, καὶ προσεκολλῶντο παρὰ ξένην παραστάδα. Πρὸ τινος δὲ χρόνου εἶχε παρατηρήσει ἀπόφυσιν τινα παρὰ τὸν λαιμόν, καὶ ἀπεφάσισεν εὐθὺς νὰ δοκιμάσῃ τὸ φάρμακον τοῦτο. Διέταξε λοιπὸν τὴν Λάτριν νὰ συλλέξῃ τὰ ἀποκόμματα καὶ νὰ

τὰ ἀποθέσῃ ἐν μικρῷ τινὶ κιβωτίῳ, ὅπερ ἴστατο ἐπὶ τῆς τραπέζης.

Ἡ πτωχὴ Λάτρις, ἣτις ἤδη δὲν περιέμενε προσταγὴν τινα καὶ ἀνεπόλει εἰς τὸν νοῦν τῆς τὴν νεανικὴν αὐτῆς ἡλικίαν ἐν Ἐφέσῳ, συνεταράχθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀφῆκε νὰ πέσῃ ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ἡ πολυτιμος τοῦ κατόπτρου θήκη, ἣτις καὶ ἀπέξεσε δάκτυλόν τινα τοῦ ποδὸς τῆς δεσποίνης· ἦτο εὐτύχημα ὅτι τὸ Χαρμίον δὲν εἶχεν ἐτι θέσει τὸ μαχαιρίδιον εἰς τὸν πρῶτον ὄνυχα,

Δυνατὰ φωνάζουσα ἀρπάζει αὐτὴν καὶ διὰ κινισμῶν καὶ ραπισμάτων τὴν ἐκδικεῖται. Εὐτυχῶς τὰ φυσικὰ ὄπλα, οἱ ὄνυχες ἦσαν κακομμένοι. Ἀλλὰ διὰ τῶν γρόνθων κατήνεγκε κατ' αὐτῆς τοιαύτας πληγὰς, ὥστε ἐκ τοῦ στόματος καὶ τῆς ρινὸς τοῦ πτωχοῦ κορασίου ἔρρεεν αἷμα, ὅπερ συνεμιχθῆ ἐὐθὺς μετὰ τοῦ ἐρυθροῦ χυμοῦ τῶν πλακούντιων, ἅτινα ἡ Σαβίνα ἀπέπτυσεν ἐπὶ τὸ πρόσωπόν της. Ἡ τίγρις, ὅταν βλέπῃ αἷμα, γίνεταί ἐτι θηριωδέστερα. Βεβαίως τῆς Λάτριδος ἡ θέσις θὰ ἀπέβαινε χειροτέρα, ἂν μὴ αἴφνης γελοῖα τις σκηνὴ ἐφαίδρυνε τὸ ἀγριωπὸν πρόσωπον τῆς Σαβίνης.

Ε'. Τὸ πρόγευμα. — Ὁ φιλόσοφος τοῦ οἴκου.

Δύο διὰ λεπτοτάτου λινοῦ αἰγυπτιακοῦ χιτῶνος ἐνδεδυμένοι κομψῶς περιεζωσμένοι καὶ καλῶς βεβοστρυχισμένοι παῖδες, οἱ ὠραιότατοι ἐν ὅλῳ τῷ παιδαγωγίῳ τοῦ πλουσιωτάτου Σαβίνου, ἔφερον ταύτην τὴν φορὰν πρότερον τοῦ συνήθους τὸ πρόγευμα (jentaculum) εἰς τὴν φιλόφρονα δέσποιναν των. Σήμερον εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐξέλθῃ ἐγνωρίτερον ὅπως παραστῇ εἰς τὴν ἐξέτασιν, ὅθεν καὶ ἐπῆλθε μεταβολή τις, οἱ δὲ οἰνοχόοι εἶχον διαταχθῆ καὶ διαρκοῦντος ἐτι τοῦ καλλωπισμοῦ νὰ ὑπηρετῶσι τὴν κυρίαν των. Ὁ εἰς ἔφερον ἀργυρᾶν μαγειρικὴν μηχανήν, ἐξ ἧς ἀνῆρχοντο συρίττοντες οἱ ἀτμοὶ βράζοντος ὕδατος, ὁ δὲ ἕτερος ἐκράτει εἰς τὴν χεῖρα μικρὸν κανοῦν, ἐν ᾧ ἐπὶ νωπῶν φύλλων ἀμπέλου ἦσαν ὀκτὼ τῶν ὠραιότατων σύκων ἐκ τοῦ εἶδους ἐκείνου, ἅτινα ἰδίως ἠγάπων ἔνεκα τῶν ἐρυθρῶν ἐν αὐτοῖς πυρήνων. Ἐπὶ τινος ὠραίας λεκάνης, ἐξ ἀφρικανικῆς οὐίης ἔφερον ἐν μικρᾷ προχόῳ ἐκ μυρρινίτου παλαιὸν χιακὸν οἶνον, καὶ δύο ἀργυρᾶς φιαλίδας, ὅπως ἐν μὲν τῇ μιᾷ χύσῃ τὸ ἀπόζημα τοῦ ὕδατος ἐκ τῆς μηχανῆς, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ τὸν οἶνον, καὶ οὕτω νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν δέσποιναν τὸν θερμὸν οἶνον, ἂν αὕτη πρότερον κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν της ἤθελε γευθῆ τῶν σύκων.

Διότι καὶ ἐν τῷ προγεύματι τῆς ἠκολούθει ἢ εἰς τοῦτο πολὺ εὐπειθῆς Ῥωμαῖα μετὰ πάσης ἀκριβείας τὰ παραγγέλματα τοῦ νέου αὐτῆς ἱατροῦ τοῦ σφύλου Ἀρχιγένους.

Ἡ ἐμφάνισις ὁμῶς τούτου ὀλίγον θὰ ὠφέλει τὴν Λάτριδα, ἂν μὴ ταυτοχρόνως μετὰ τῶν παιδῶν παρουσιάζετο ἐνώπιον πάσης τῆς δμῆ- γύρευς ἐν τῷ δωματίῳ τῆς κυρίας ὁ πιστὸς τοῦ οἴκου φιλόσοφος, ὁ στοϊκὸς Ζηνόθεμις, γελοιωδέστατα ἐνδεδυμένος. Φαντάσθητε ἡλικιω- μένον ἔχοντα φαλακρὰν κεφαλὴν, βαθὺν καὶ σχεδὸν μέχρι τῶν γονά- των καθικνούμενον πώγωνα, ὃν μόλις νεωστὶ ἠκόνημένη φαλὶς θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ τὸν ἀποκείρη. Πρὸς δὲ τούτοις ὄλον τὸν πλοῦτον τῆς τότε ἱματιοθήκης φιλοσόφου, τὸν ἑλληνικὸν τρίβωνα καὶ τὸν μόνον χιτῶνα ἢ τὸ ἔρεσϋν ὑποκάμισον ἀνευ χειρῶν, ὅπερ μόλις μέχρι τῶν γονάτων καθικνεῖτο, καὶ ἄφινεν ἀσκεπεῖς τοὺς γυμνοὺς, ἀλλὰ δασυμάλλους καὶ μόνον ὑπὸ τὸ πέλμα διὰ τινος σανίδος ὑποδεδεμένους πόδας, ἐν συν- τόμῳ φιλόσοφον ἐν τρίβωνι καὶ πώγωνι, γραικύλον, ὡς ποτε οὗτοι ἀνὰ ἑκατοστύας περιήρχοντο εἰς τὰς οἰκίας καὶ ὡς ἀκόλουθοι τῶν ὑπερη- φάνων Ῥωμαίων.

Ὁ σεργιᾶς οὗτος κύριος ὁ ἀπὸ τῆς στοᾶς τοῦ Ζήνωνος φέρει ἤδη ἐν τῷ τρίβωνι τοῦ εἰς τὴν εὐμενῆ δέσποιναν ἀσημαίνων καὶ προθύμως ἐκτελῶν τὸ ὑπουργεῖμά του, ὀλόκληρον τὴν λοχείαν καὶ τοὺς εὐέλπιδας ἐπιγόνους τῆς τρυφερῆς ἀγαπωμένης Μυρρίνης τοῦ προσφιλοῦς μελι- ταίου κυνὸς τῆς Σαβίνας μετὰ τῆς λοχευομένης αὐτῆς. Ἐκπλήττει λοιπὸν τὴν δέσποιναν ἀγγέλλων ὅτι ἡ καλὴ, τρυφερά, προσφιλεῖς νοή- μων μόνον τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸν σύζυγον τῆς κυρίας ὑλακτοῦσα, ἄλλως τε δὲ πολὺ ἡσυχος Μυρρίνα τὴν προηγουμένην νύκτα καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ τρίβωνι, ἐν ᾧ ἤδη φέρεται, ἔτεκεν αἰσιώτατα τρεῖς ἀξιόραστα ὠραιότατα ἔρωτίδια, τρεῖς νέα κυνάρια, ὧν οὔτε αὐτὸς ὁ Πραξιτέλης ἠδύνατο νὰ γλύψῃ ὠραιότερα ἐν μαριάρῳ, ἢ ὁ Μύρων ἐν χαλκῷ. Πράγματι δὲν ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ γελοιωδέστερον, ἢ πῶς ἡ μικρὰ Μαμά ἐν πρασίῳ σπυργάνῳ τετυλιγμένη ἔβλεπε διὰ τοῦ ρύγχους τῆς ἐκ τοῦ διεφθαρμένου τρίβωνος τοῦ σοφοῦ Ζηνοθέμιδος, καὶ ἄλλοτε μὲν ὑλάκτει διὰ τῆς τρυφερᾶς αὐτῆς φωνῆς, ἄλλοτε δὲ ἀμοιβαίως ἔλειχε τὸ γένειον τοῦ σοβαροῦ φιλοσόφου, ἢ τὰ τρεῖς μικρά, ἅτινα προεξέτεινον τὸ μικρὸν αὐτῶν ρύγχος, καὶ εὔρισκε πάντοτε καὶ εἰς ἀμφοτέρῃ καί τι νὰ καθαρίσῃ.

Ἴνα δὲ μὴ φανῇ παρὰδοξον καὶ θαυμαστὸν τὸ φαινόμενον τοῦτο.

θὰ ἐκμυστηρευθῶμέν τι ἐκ τοῦ ἀπορρήτου καθημέρινοῦ βιβλίου τῆς Σαβίνας, ὅπερ θὰ ἱκανοποιήσῃ πᾶσαν ἡμῶν τὴν περιέργειαν. Λέγεται δὴλον ὅτι ἐνταῦθα, ὅτι ἡ Σαβίνα τὴν προχθεσινὴν ἐσπέραν ἐπανάηλθεν ἐκ τοῦ ἐξοχικοῦ τῆς κτήματος εἰς Καμπανίαν, καὶ ἐν τῇ ἀκόλουθῳ τῆς, ὡς συνήθως, εἶχε φέρει εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν φιλόσοφον Ζηνόθε- μιν. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των δὲ ἔτι εἰς τὴν πόλιν ὁ σεβαστὸς φιλό- σοφος εὐρέθη εἰς δυσχερῆ θέσιν· διότι ἀντὶ νὰ παρεντεθῇ ἐν τῇ καλῶς ἐστρωμένῃ ἀμάξῃ τῆς φιλόφρονος κυρίας, ὠφείλα νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τοῦ εἰς τὸν ἐξάδελφον Σατουρνῆνον καὶ νὰ καθίσῃ ἐν διτρόχῳ γαλλικῷ ἀμαξιδίῳ μετὰ τῆς συνοδίας τοῦ θεορίτου τοῦ δυσειδεστάτου γάννου τῆς Σαβίνας.

Ἀλλὰ τὸ χεῖριστον δὲν ἦτο τοῦτο. Ἡ κυρία πρὶν ἐπιβῆ τοῦ ὀχή- ματος τὸν προσεκάλεσε καὶ τῷ εἶπεν: «Ἀγαπητέ Ζηνόθεμι, ἔχω νὰ σοὶ κάμω μεγάλην παράκλησιν. Πράγματι δὲ θὰ μὲ εὐχαρίστεις τὰ μέγι- στα. Εἶνε βεβαίως τολμηρόν, ἀλλὰ γινώσκω ὅτι σὺ οὐδὲν μοὶ ἀπο- ποιῆσαι.» Ἐννοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ὁ Ζηνόθεμις δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἐπὶ τῶν χειλέων του ἄλλην ἀπάντησιν, ἢ μόνον νὰ διατάξῃ ἡ κυρία. «Δὲν θὰ σὲ παρεκάλουν», ἐξηκολούθει λέγουσα ἡ δέσποινα, ἀπομακρύ- νουσα τὸν πέπλον, καὶ δεικνύουσα τὰ κάλλη αὐτῆς, ὡς ὅτε ὁ πλή- ρης τῆς σελήνης δίσκος κεκρυμμένος ὀπισθεν τῶν νεφῶν ἀνατέλλει κα- θαρώτερος ἀδὲν θὰ σὲ παρεκάλουν, ἐὰν μὴ ἐγίνωσκον ὅτι ἔχεις τὴν καλλίστην τοῦ κόσμου καρδίαν, καὶ εἶσαι ὁ ἀνὴρ, εἰς οὗ τὴν φροντίδα καὶ τὴν χρησιότητα δύναμαι νὰ ἀφεθῶ. Λαμβάνεις τὴν καλωσύνην νὰ παραλάβῃς ἐν τῇ ἀμάξῃ σου τὴν Μυρρίναν μου, καὶ νὰ φροντίσῃς ὥστε νὰ μὴ λείψῃ εἰς αὐτὴν τι;

Τὸ πτωχὸν πλάσμα εἶνε ἔγκυος καὶ ὁ χρόνος τοῦ τοκετοῦ προσεγ- γίζει. Εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου δὲν δύναμαι νὰ τὴν ἐμπιστευθῶ, διότι οἱ κατηραμένοι αὐτοὶ οὔτε εἰς ἐμὲ αὐτὴν δεικνύουσι καθ' ἑδὸν σεβασμὸν. Φαντάσθητε λοιπὸν πῶς θὰ ἐφέροντο εἰς τὸ πτωχὸν ζῶον. Μεγίστην ὑπηρεσίαν θὰ μοὶ προσφέρῃς, ἐν ἀναλάβῃς τὴν φροντίδα ταύτην διὰ τὸ κυνάριον μου. Θὰ ἤμην ἀπαρηγόρητος ἐν ἐμάνθανον ὅτι αὐτὸ ὑπέ- φερε. Ναί, ἀναγνωρίζω ἤδη τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς παρακλήσεώς μου ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἀγαπητέ Ζηνόθεμι, καὶ ἐπὶ τέλος ἀξίζει νὰ τύ- χῃ περιποιήσεως τὸ ζῶον καὶ διὰ τὴν πρὸς σὲ προσοχὴν του καὶ διὰ τὴν σιωπὴν του.

Γινώσκεις, ὅτι οὔτε φωνὴν ἐξέβαλεν, ὅτε σὺ προχθὲς ἔτι, ἐν ᾧ ἐγὼ

ἐκαθήμην ἐν τῷ λουτρῷ, μοὶ παρέδιδες περὶ τοῦ φθοαρτοῦ τοῦ γήινου ἡμῶν σώματος, καὶ μοὶ ἀπέδειξας τόσῳ εὐγλώτως, ὅτι τὸ σαρκικὸν τοῦτο περικάλυμμα εἶνε μόνον ἐμψυχόν τι πτώμα· καὶ οὐδὲν ἄλλο, ἢ δερμάτινος θήκη».

Τὶ ὀλιγώτερον ἠδύνατο ὁ Ζηνόθεμις νὰ πράξῃ ἢ νὰ ὑποσχεθῇ πάντα ὅσα ἐκείνη ἠθέλει, ἀφ' οὗ παρεκλήθη ὑπὸ τοιαύτης κυρίας, ἥτις τόσον ἐμάλαξε τὴν καρδίαν του μάλιστα δὲ ἀφ' οὗ ἐνεθυμήθη μίαν τῶν λίαν ἐνδιαφερουσῶν θέσεων τῆς ἐν τῇ ἐξοχῇ διατριβῆς του. Τὸ κυνάριον καλῶς τετυλιγμένον ἐτέθη ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ σεβαστοῦ κυρίου, καὶ τὸ σύμπλεγμα τοῦ ὡς τράγου εὐπώγωνος φιλοσόφου μετὰ τοῦ μικροῦ Μελιτταίου ἐν τῷ κόλπῳ καὶ τοῦ ταχυκεφάλου νάννου παρὰ τὸ πλευρὸν ἦτο τόσῳ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του ὥστε ἐν ᾧ ἡ ἀμαξία ἤλαυνε τὴν Ἀππέαν ὁδὸν πρὸς τὴν Ῥώμην, οὐδεὶς ἀμαξηλάτης καὶ οὐδεὶς ὁδοιπόρος εἴτε ἔφιππος εἴτε πεζῇ παρήρχετο, ὅστις δὲν ἴστατο καὶ ἐξεκαρδίζετο γελῶν. Ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸν οἶκον, ἀπέστειλαν ἡ δέσποινα τὴν πιστὴν τῆς Κλειῶ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν παρεκάλεσε θερμῶς, τὸ ἤδη παρ' αὐτῷ τόσῳ καλὰ συνειθίσαν κυνάριον νὰ τὸ κρατήσῃ ἐπὶ τοσοῦτον, μέχρις οὗ γεννήσῃ τὸ πτωχὸν ζῶον· ἔπρεπε δὲ νὰ ληφθῇ φροντίς ὥστε νὰ μὴ στερηθῇ ὁ ἀγαπητὸς οὔτε ἠπατα συκωτὰ οὔτε πλακούντια ἐκ σησάμου. Ἡ Σαβίνα ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ μεγαλαυχῶν περὶ ἀρετῆς ἠρώς, ὠμίλει κατὰ τῶν λιχνευμάτων καὶ ἄλλων τοῦ λάρυγγος γαργαλισμάτων, ἦτο δὲ καὶ αὐτὸς σκληρὸς τῶν ἐδέσμάτων καταφρονητής. Αὕτη εἶχε παρατηρήσει καλῶς, πᾶσα κατὰ τὸ τελευταῖον συμπόσιον κρύφα εἶχε θέσει ἐν τῇ ὀλιότητι τοῦ ὑπηρέτου, καὶ ὅτι δὲν οὐ δύνηθ' ἢ νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἀπόπειραν τοῦ νὰ διαμοιρασθῇ ἀδελφικῶς τὰ λεπτὰ ἐδέσματα μετὰ τοῦ κυναρίου. Ἀληθῶς ὁ Ζηνόθεμις ἐδέλεσθη, συνεμερίσθη τὰς ἀλγηδόνας τῆς λοχείας καὶ τὰς ἀπολαύσεις τοῦ ζωμοῦ τῆς λεχῶ, καὶ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ἄρχοντας ὅτι τὴν προηγουμένην νύκτα δαψιλῶς ἐδωρήθη.

Ἡ ἀγριωτάτη τῆς Μεδούσης κεφαλὴ δὲν ἠθέλει συνοφρυωθῆ ἐν τῇ ὄψει ταύτη καὶ ἠθέλει ἐπιτάξει σιγὴν εἰς τοὺς ἑκατὸν αὐτῆς συρίττοντας ὄφεις. Οὕτω καὶ ἡ Σαβίνα ὤφειλε παρὰ τὴν θάλησιν τῆς νὰ διαστρέψῃ τὸ στόμα πρὸς τὸ εὐπροσῆγορον καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ ὥστε οἱ γελωτοποιοὶ μῦς τῶν περιστοιχοῦντων αὐτὴν κορασιῶν νὰ εἶνε εἰς σπασμῶδη κίνησιν. «Εἶνε ἄξιον τοῦ ὠραιοτάτου τούτων τῶν σύκων, ἀγαπητὲ Ζηνόθεμις, ἂν σὺ, οὐ τὰ ποιητικὰ προτερήματα εἶνε ἡμῖν τόσῳ

γνωστὸν, ἐκ τοῦ προχείρου δύνασαι νὰ μᾶς ἀπαγγείλῃς χάριέν τι ἐλληνικὸν ποιημάτιον ἐπὶ τῷ εὐτυχεῖ τούτῳ συμβεβηκότι!» Οὕτω εἶπεν ἡ Σαβίνα πρὸς τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κύκλου τῶν κορασιῶν εἰσδύσαντα φιλόσοφον, κρατοῦντα ὑψηλὰ εἰς τὸν ἀέρα τὸ μέγιστον ὄλων τῶν σύκων, ὅπερ ἔκειτο ὑπεράνω τῶν ἄλλων ἐν τῷ κανίστρῳ. Ὁ Ζηνόθεμις, ὅστις, ὡς σχεδὸν πάντες οἱ βιομήχανοι συμπατριῶται του, πρὸς τῷ κυρίῳ αὐτῶν ἐπαγγέλλεσθαι, τῇ στωικῇ φιλοσοφίᾳ, ἐγίνωσκεν ἔτι καὶ δωδεκάδα ἄλλων τεχνῶν εὐθὺς πρόχειρον εἶχε τὸ ἐπόμενον ἐπίγραμμα:

Ὅτι τῆς μικρᾶς Μυρρίνας ἦλθ' ὁ χρόνος νὰ γεννήσῃ
τότ' ἡ Ἄρτεμις ἀμέσως
τὰς ὠδῖνας νὰ πραύνη καὶ νὰ τὴν ἀνακουφίσῃ
τὴν βοήθειάν τῆς στέλλει
ὄχι μόνον τὰς γυναῖκας ὅταν τέκνον προπατεύῃ
ἢ θεὰ ἢ κυνηγέτις
ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μητέρας τῶν κυνῶν συγκατανεύσει
νὰ φανῇ ὡς εὐεργέτις.

«Τὶ ἐπιθύρῃσεν εἰς τὸ οὖς σου τὸ Χαρμίον, Κλειῶ, ἕνεκα τοῦ ὀποίου τόσῳ πολὺ γελᾷς!» Οὕτω ἠρώτησεν ἡ Σαβίνα, καὶ ἡ Κλειῶ, ἥτις ἀπευθῶς εἶχε πρὸς τὸ γένειον, ἐπειδὴ διὰ τῆς σκαιότητός του πρὸ ὀλιγῶν ἡμερῶν ἐν τῇ ἐξοχῇ εἶχε θραύσει ὠραῖον ἀγγεῖον, ὅπερ ἡ Σαβίνα εἶχε λάβει ὑπὸ τοῦ ἱεραστοῦ τῆς ὡς δῶρον ἐν τοῖς λουτροῖς τῶν Βασιῶν καὶ εἶχε διατάξει προσεκτικῶς νὰ στήσωσιν ὡς τι εὐθραυστον ἱρωτικὸν ἐπιστολάριον, ἡ Κλειῶ λέγει μετὰ παρρησίας καὶ δυνατά: «Τὸ Χαρμίον μὲ ἠρώτησεν ἀπὸ πότε ὁ ἡμέτερος στωικὸς τῆς ἀρετῆς ἠρώς ἀνήκει εἰς τὴν κυνικὴν αἵρεσιν, καὶ ἐγένετο κυνικός;»

Πρὸς τιμωρίαν διὰ τὴν ἀκολασίαν σὰς ὀφείλεις σὺ Χαρμίον, εἰς ἐμὲ κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰσσοῦ ἐκεῖ, τοῦ συζύγου τῆς Μυρρίνης μου, νὰ ἐξετάσῃς τὰ μικρὰ ἐν τῷ τρίθωνι, ἂν δύναται τις νὰ μακαρίσῃ τὸν πατέρα διὰ τὴν πίστιν τῆς συζύγου του καὶ διὰ τὰ ὁμοια τέκνα. Σὺ δὲ Κλειῶ, δύνασαι ἐν ᾧ ἐγὼ καὶ ὁ Ζηνόθεμις πίνομεν φιαλίδα ζεστοῦ οἴνου, νὰ ἀναγνώσῃς ἡμῖν ταχέως τὴν κοσμίαν παρῳδίαν τοῦ ποιήματος τοῦ Κατούλλου περὶ τοῦ στρουθίου, ἣν ὁ Σατουρνῆνος μοὶ ἔδωκε χθὲς πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγαπητοῦ μου Ἰσσοῦ.» Ἡ Κλειῶ ἀνέγνω ἐκ πινακιδίου ἐλεφαντίνου ὅπερ ἀνέστυρεν ἐκ τοῦ κόλπου τῆς τὸ ἐπόμενον ποίημα.

"Ισσοσ, λαλίστερος τοῦ στρουθοῦ τοῦ Κατούλλου

"Ισσοσ, καθαρός ὡς τὸ φίλημα τοῦ Τρυγόνος

"Ισσοσ, καλαχίστερος νέου κυρίου.

"Ισσοσ, τιμιώτερος μαργαρίτου τοῦ Γάγγου

φαίνεται διελών, εὐθὺς ὡς ἀνοίξῃ τὸ στόμα του
συμμερίζεται πιστῶς τῆς κυρίας τὰς λύπας καὶ τὴν χαρὰν.

Κοιμάται ἡσυχὸς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τοῦ λαιμοῦ τῆς

ἔχει ἀνάγκη νὰ κενώσῃ τὴν κοιλίαν του

οὔτε ἐπ' ἐλάχιστον ῥυπαίνει τὰ νυκτερινὰ τῆς ἰμάτια

ἡσυχῶς τὴν ἐξυπνᾷ διὰ τῶν μικρῶν του ποδῶν

παρακαλεῖ νὰ τὸν καταβιάσῃ ἀπὸ τῆς κλίνης

καὶ τόσῳ πιστὸν εἶνε τὸ κυνάριον

εἰς τὴν ἀγαπητὴν του Μυρρινέτταν!

"Ἴνα μὴ δὲ ὄλωσ διόλου μᾶς ἀρπάσῃ αὐτὸν ὁ Ἀχέρων

δεύτερος Ἀπελλῆς ζωγραφίζει αὐτὸν ὡς νὰ ἐμιλῇ.

Ἐπέτυχε δὲ τόσον ἡ εἰκὼν

ὥστε ὁμοιωτέρα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνη.

"Ἄν τὸν Ἴσσον θέσῃς πλησίον τῆς εἰκόνας

ὁ μὲν ἐξ αὐτῶν φαίνεται ὡς ἀληθῆς

ὁ δ' ἐξ αὐτῶν φαίνεται ἐξωγραφημένος.

Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ὀλίγον ἔλειψε νὰ διακοπῇ διὰ νέου γέλωτος. Διότι κατὰ διαταγὴν τῆς δεσποίνης Θέλουσα ἡ Κύπασσις νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ φορτίον ἀπὸ τοῦ φιλοσόφου, εὔρε τὴν ἐπιθυμητὴν εὐκαιρίαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ἡ Μυρρίνα περιπλέχθη εἰς τὸν λάσιον πώγωνα τοῦ γέροντος, νὰ διαξάινῃ τὰς τρίχας καὶ ὅτε μὲν διὰ τῆς μιᾶς ὅτε δὲ διὰ τῆς ἄλλης χειρὸς ἔπεμπεν εἰς τὸν γέροντα ἰ χειροφιλήματα καὶ πολλὰ ἐφλυάρει, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν πρὸς σεβασμόν, πράγματι δὲ ἵνα τὸν ἐμπαίξῃ.

Εἰς τὴν κωμῶδιαν ταύτην τέλος ἐπέθηκεν ἡ Σαβίνα, ἣτις ἀφ' οὗ καλῶς ἐτοποθέτησε τὴν Μυρρίναν τῆς, παρήγγειλεν εἰς τὸν φιλόσοφον γὰρ τῇ φέρῃ τὸν καθρέπτην τοῦ Ἀριστίππου καὶ ἐν ἄλλο τι νέον μυθιστόρημα εἶχεν ἐκδοθῆ.

ΣΤ' Ἰματισμὸς καὶ ὑπόθεσις.

Ἡ ἐν τῷ μεταξύ ἀφίξις τοῦ Ζηνοθέμιδος καὶ ἡ ἀπροσδόκητος τῆς Μυρρινέττας λοχεία παρέτεινον τὸ πρόγευμα τῆς κυρίας Σαβίνας τόσον πολὺ, ὥστε ἦτο ἀνάγκη διπλάσιας σπουδῆς, ὅπως ἐπανορθωθῶσι τὰ ἐτι ἐλλείποντα κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν. Οὐδὲ τὸ Γραφίδιον, ἡ δούλη, ἣτις

ᾠφείλε νὰ ἐγχειρίζῃ εἰς τὴν φιλόφροναν δεσποίναν πᾶσαν πρωΐαν τὰς καθημερινὰς εἰδήσεις ἢ τὴν ἐφημερίδα τῆς Ρώμης κατὰ τὸ πρόγευμα ἠδύνατο ἤδη νὰ παρουσιασθῇ, καίτοι ἡ κυρία ἐνεκα διαζυγίου μιᾶς τῶν φίλων τῆς, οὐ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆ ἢ ἰδίᾳ εἶχε θέσει ξύλα εἰς τὸ πῦρ, ἀλλὰ δὲν εἶχε μάθῃ ἐτι ἐνεκα τῆς ἀπουσίας τῆς τὴν ἐκβάσιν του, ἠσθάνετο ἤδη ὅτι καθῆκον εἶχε νὰ διεξέλθῃ ταχέως τὰ ἡμερήσια ταῦτα νέα. Ἀλλὰ σήμερον ἔπρεπε πάντα νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὸν μετὰ σπουδῆς γεγόμενον καλλωπισμὸν τῆς.

Πρὸ πολλοῦ ἤδη περιέμενε τὰς πρὸς τοῦτο ἀναγκαίας διαταγὰς μιᾶς τῶν θεραπεινίδων τῆς. Αὕτη ἐκαλεῖτο Δροσὼ καὶ ἦτο ἡ ἀνωτάτη ἐπιμελήτρια τοῦ ἰματισμοῦ τῆς αὐστηρᾶς ἡμῶν κυρίας. Αὕτη προβάλλει ἤδη τὴν πολυσήμενον ἐρώτησιν, ἂν ἡ Σαβίνα κατὰ τὴν σημερινὴν ἑορτὴν πρέπει νὰ ἐνδυθῇ τὸ χρυσοῦν φόρεμα ἢ θέλει νὰ ἐκλέξῃ ἄλλο. Ἄτ' αὖ τοῦ ἰματισμοῦ κοράσια, προστίθησιν ἡ Δροσὼ προσμένουσιν ἐν τῇ ἰματιοθήκῃ τὰς διαταγὰς σου. Αἱ ἐσθῆτες ἐλήφθησαν ἐκ τῶν πιστηρίων καὶ εἶνε πάντα ἔτοιμα.

Τὸ ζήτημα, ὡς βλέπει τις, εἶνε σπουδαῖον καὶ ἀπαιτεῖ ὄριμον καὶ ταχεῖαν ἀκέψιν. Ἡ δὲ μεταβῆ ἡ κυρία εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν καὶ αὐτῆ ἡ ἰδία θὰ ἐπιθεωρηθῇ ὑπὸ γυλιᾶδων βλεμμάτων. Πορεύονται ὅπως θεωρήσωσι καὶ γίνονται θέαμα αὐταί, ἐκτιθέμεναι ἐπὶ τοῦ ἀσκεποῦς ἐξώστου ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι ποδῶν εἰς τὰ ἐπικινδύνα βλέμματα τῶν εἰδημόνων καὶ ἀντιζήλων ἀντεραστριῶν. «Τὶ νομίζεις σὺ, Κύπασσις;» λέγει ἡ δεσποίνα εἰς τὴν γνωστὴν ἤδη ἡμῶν πιστὴν θεραπεινίδα.

Μετὰ σεβασμοῦ ἀπαντᾷ ἡ μαύρη Κύπασσις:

«Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ, Ἀρχόντισσα, νὰ δώσῃ κανόνας καὶ παραγγέλματα εἰς τὴν καλλισθησίαν σου, ἣν πᾶσαι αἱ Ῥωμαῖαι ἐχουσιν ὡς ὑπόγραμμὸν τοῦ καλλωπισμοῦ των! Ἀλλὰ δὲν μοι ἔλαγες πρὸ τινων ἐβδομάδων, ὅτε ἀπέστειλας εἰς τὸν ἐξάδελφον Σατουρνῆνον τὸ ὠραῖον τοῦ στήθους κόσμημα διὰ τὸν ἵππον του, ὅτι σὺ ἤθελεις θέσει σήμερον τῆς Κλεοπάτρας τὸ πολύτιμον καὶ νέον ἐκ μαργαριτῶν κόσμημα, ὅπερ νειωστὶ σοὶ ἔφερον ἐξ Ἀλεξανδρείας ὁ σύζυγός σου; Βεβαίως ἤθελεις νὰ δοκιμάσῃς τὴν προσοχὴν μου. Ἐὸ κόσμημα ἐκεῖνο εἶνε ἄξιον τῆς χρυσῆς πολυτελοῦς ἐσθῆτός σου».

«Σὺ ἔχεις λοιπόν», — λέγει ἡ Σαβίνα ἀποτεينوμένη πρὸς τὴν Δροσὼ, συνοφρουμένη τὸ μέτωπον, ἐφ' οὗ τὸ ὄνομα τοῦ Σατουρνῆνου ἐκ τοῦ στόματος τῆς Κύπασσιος μόλις εἶχε διασκορπίσει δι' ἐνός χαριέντος

βλέμματος τὰ ἐκ τοῦ νέου συναγειρόμενα ἀστραπηβόλα νέφη, — «Σὺ ἔχεις πεῖραν!» καὶ δι' ἐνός νεύματος ἡ Κύπασσις φέρει αὐτῇ ἐν ἀργυρᾷ λεκάνῃ βεβρεγμένον σπόγγον. Ἡ δούλη εἶχεν ἐμβαπτίσει αὐτὸν ἐν ὄνειφ γάλακτι, καὶ ἔβρεχε διὰ τούτου, ἡρέμα ἐπιχρῖουσα, τὰς χεῖρας τῆς δεσποίνης τῆς. Τὸ κοράσιον, ὅπερ ἴσταται εἰς τὸ πλευρόν τῆς, κρατεῖ ἔτοιμον, ἀτενῶς βλέπον, τὸ μαλακὸν καὶ διὰ τῶν λεπτοτάτων κροκί- δων βεβοστρυχωμένον χειρόμακτρον, ὅπως σπογγισθῆ. Ἄλλ' ὅμως ἡ Σαβίνα δὲν ἔρριψε μάτην τὸ βλέμμα τῆς ἐπὶ τὴν ξανθὴν καὶ μεταξι- νην κόμην τοῦ παιδός, ὅπερ ἔτι προσμένον ἴστατο ἐν τῇ γωνίᾳ. Πῶς τὸ νεῦμα αὐτῆς προσέρχεται πλησίον καὶ ἐπὶ τῶν ὠραίων βοστρύχων τοῦ ξανθοῦ παιδός σπογγίζει ἡ δέσποινα τὰς χεῖρας τῆς.

Ταχεῖ βήματι ἐπιστρέφει ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Δροσῶ εἰς τὸ ἱματιοφυλά- κιον, καὶ φερεῖ συνοδευομένην ὑπὸ δύο ἄλλων παιδισκῶν, τὴν περι-βολὴν τῆς δεσποίνης. Ἀλλὰ δὲν συνοδεύομεν πρότερον τὴν ὠκύποδα θαλαμηπόλον καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἱματιοφυλάκιον, ὅπερ κεῖται εἰς τὸ ὀπι-σθεν μέρος τῆς οἰκίας παρὰ τὸ ὑφαντήριον, καὶ τὰ δωμάτια τῆς βα-πτικῆς καὶ ποικιλτικῆς καὶ ὑπόσχεται νὰ διασκεδάσῃ τὴν ἡμετέραν περιέργειαν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς;

Ἄς φαντασθῶμεν τὸ εὐρύχωρον μέγαρον τῆς Σαβίνας κατοικοῦμε-νον κατὰ τὰ ὀπισθεν αὐτοῦ μέρη ὑπὸ ὄχλου δούλων ἀμφοτέρου φύλλου, οἵτινες πάντες οὐδὲν ἄλλο ἔχουσιν ἔργον, ἢ διὰ τῶν ποικίλων χειρο-τεχνημάτων νὰ ἐκανοποιήσωσιν εὐωνότατα πᾶσαν ἀνάγκην καὶ πᾶσαν ἀνυπόστατον ἢ μὴ ἐκτελέσιμον διάθεσιν τῆς δεσποίνης τῶν. Τὸ πρῶτον δωμάτιον εἶνε τὸ ὑφαντήριον καὶ κλωστήριον. Ὅτι δὲ εἶνε τοῦτο, συμ-περαίνομεν ἐκ τοῦ ἔσματος, ὅπερ ἀντηχεῖ ἀδόξατον ὑπὸ τῶν κορασίων. Διὰ τούτου ἀνακουφίζουσι τὰ πτωχὰ πλάσματα τὴν ἀπὸ πρῶτης μέχρι ἐσπέρας ἐπίπονον αὐτῶν ἐργασίαν. Αἱ ἐνταῦθα κακλεισμένοι ἔχουσι προϊσταμένην αὐστηράν, καὶ τινες αὐτῶν ὀφείλουσι κατὰ διαταγὴν τῆς δεσποίνης πρὸς ποινὴν διπλασίαν νὰ νήσωσι νῆμα. Πλησίον αὐτῶν εἶνε αἱ ὑφαίνουσαι, αἵτινες ἤδη ὑφαίνουσιν εἰδός τι λεπτῆς Μουσελίνας κατὰ νέον δεῖγμα διὰ Θερινὴν ἐσθῆτα τῆς κυρίας. Ἄλλοτε κατὰ τοὺς ἀπλουστέρους καὶ εὐτυχεστέρους χρόνους τῆς Ἰώμης ἡ οἰκοδέσποινα αὐτῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δούλων τῆς ἐν τῷ προδόμῳ ἐνηθῶν καὶ ὑφαινεν. Ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο ἔθος ἐτάφη πρὸ πολλοῦ μετὰ τῶν προμητόρων τῆς ἡμετέρας Σαβίνας καὶ ὡς ἀπλήν ἀπειροκαλίαν ἢ ὑπερήφανον τα-πεινότητα κατελόγιζον τῆς αὐτοκρατορίας Λιβίας, ὅτι αὐτῇ ἤθελε νὰ

ποικίλῃ τὰ ἱμάτια, ἕτινα ὁ σύζυγός τῆς, ὁ αὐτοκράτωρ Λύγουσπος, συνήθως ἐφόρει. Ἦδη ἐπίσημος Ῥωμαία μόλις εἶχε καιρὸν νὰ ἐπιθεω-ρήσῃ τῆς ἐπιστάτιδος τὸν λογαριασμὸν κατὰ δεκαήμερον, καὶ νὰ δώσῃ αὐτῇ νέον δεῖγμα πρὸς βασανισμὸν τῶν πτωχῶν ἐργατῶν.

Τὸ πλησίον τούτου δωμάτιον εἶνε τὸ τῆς βαπτικῆς. Ἴσως ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῆ κοπτήριον· διότι πλουσία Ῥωμαία μόνον τὰ πολυτιμώ-τατα ὑφάσματα ἠγόραζεν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὡς ἐκ Συρίας καὶ Ἄλε-ξανδρείας, ἡ δὲ κατασκευὴ αὐτῶν ἀνετίθετο εἰς τὰς τοῦ οἴκου βαπ-τρίας. Πολὺ πλησίον τούτου ἦσαν αἱ ποικιλτρίας, ὧν τὴν πολυτιμον ἐργασίαν θέλομεν ἴδει, καὶ ἔπειτα εἶπετο τὸ καθ' αὐτὸ ἱματιοφυλάκιον, ἐνθα ἤδη τινὲς δούλοι περιέμενον ἀνυπομότως τὴν ἐπάλοδον τῆς Δρο-σοῦς. Ἐκαλοῦντο δὲ αὐταὶ vestipliciae, ὅ ἐστιν αἱ τὰς πτυχὰς τῶν ἱματίων ποιῶσαι. Ὅπως δὴλον ὅτι δώσωσι στιλπνότητα καὶ λειό-τητα εἰς τὰ ἱμάτια ἔθετον ταῦτα ὑπὸ τὸν πιεστήρα, ὑφ' ὃν ἔμεινον ἐπὶ τοσοῦτον, μέχρις οὐ ἐλαμβάνοντο πρὸς χρῆσιν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ νεωτερισμὸς ἐπέτασσε τινὰ μέρη τῶν ἀνω καὶ κάτω ἱματίων νὰ πτύσσωσι καὶ νὰ συγκάμπτωσι, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἐπετέλουν αἱ παι-δίσκαι τοῦ ἱματισμοῦ. Ἐν τοῖς κομποῖς καὶ στιλπνοῖς κιβωτίοις, ἕτινα παρὰ τοὺς τοίχους ἴστανται, κεῖται πᾶς ὁ ἱματισμὸς τῆς ἡμετέρας δεσποίνης. Αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαὶ δεικνύουσιν ἡμῖν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πλοῦτον τῶν ἐν αὐτοῖς πεφυλαγμένων ἱματίων, ἐπειδὴ ἡ ἡμετέρα Σαβίνα ἠρέσκετο νὰ φορῇ κεχρωματισμένα ἱμάτια, καὶ ἐν γένει διὰ πᾶσαν ἑορτήν, καὶ διὰ πᾶσαν τοῦ ἔτους ὥραν εἶχε καὶ τὸν κατάλ-ληλον ἱματισμὸν.

«Δορκάς!» ἀνεκραξέ σχεδὸν ἠριπνευστιῶσα ἡ Δροσῶ, ἠρμῶσα εἰς τὸ ἱματιοφυλάκιον καὶ ἀποτεινομένη πρὸς τινὰ τῶν συντρόφων τῆς, ἧτις ἐκαλεῖτο Δορκάς, «Εὐθύς, εὐθύς, τὴν ἀτταλικὴν ἐσθῆτα! ἡ δέ-σποινα ἐξέλεξε σήμερον τὸ χρυσοῦν ἱμάτιον!» Εὐτυχῶς ἡ Δορκάς εἶχεν ἐννοήσει νεῦμά τι πρότερον τῆς Κυπάσσιος, καὶ εἶχεν ἔτοιμον τὸν ὠραι-ότατόν τοῦτον νέον χιτῶνα. Τὰ λοιπὰ ἱμάτια ἦσαν ἤδη πρὸ πολ-λοῦ ἔτοιμα, καὶ ἀνευ ἀναβολῆς πᾶς τῶν θεραπευτικῶν ὁ ὄμιλος κρα-τῶν προσεκτικῶς ἐπὶ τῶν βραχιόνων τὰ διάφορα τῆς ἐνδυμασίας μέρη, ἕτινα ἀπέπνεον γλυκυτάτην εὐωδίαν, ἐπορεύθη εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Σαβίνας, εἰς ἣν τὸ Χαρμίον μετὰ μεγάλης προσοχῆς, ὅπως μὴ διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὑποδημάτων παράσχει κακὸν οἰωνόν, περιέδασε τὰ λευκὰ σκευῆλια ἐκ λεπτοτάτου δέρματος.

Ἡ περιβολὴ τῶν ἱματίων δὲν ἐχρειάζετο πολὺν χρόνον. Δι' ἐσωτέ-
ρου χιτῶνος, ὅστις ἦτο εἶδος τι ὑποκαμίσου, εἶνε ἤδη ἡ Σαβίνα ἐν-
δεδυμένη. Ἦτο δὲ οὗτος μετὰ χειρῶν, αἵτινες μόνον μέρος τι τοῦ
βραχίονος ἐκάλυπτον, ὑφασμένος ἐκ τοῦ λεπτοτάτου ἐρίου, καὶ μέχρι
οὐ αὐτῆ ἐντελῶς ἐνδυσθῆ, συνακρατεῖτο ὑπὸ τὸ στήθος διὰ στενῆς ζώ-
νης. Ἡ Κύπασσις, ἣτις μόνη εἶχε τὴν τιμὴν, νὰ χρησιμεύῃ ὡς θαλα-
μηπόλος τῆς κυρίας κατὰ τὴν περιβολὴν της, λύει τὴν ζώνην ταύτην,
καὶ ἐφαρμόζει τὸ ἐπιμαστιδίον στρόφιον. Ἀφ' οὗ δὲ γείνη τοῦτο, δίδει
ἡ Δορκάς τὸν καθ' αὐτὸ χιτῶνα ἢ τὴν στολήν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χιτῶν
οὗτος ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν στολήν, καὶ εἰς αὐτὸν ὑπάρχει ἡ μεγα-
λειτέρα μεγαλοπρέπεια, δὲν ἤθελεν εἰσθαι ἀνωφελές νὰ παρατηρήσω-
μεν αὐτὸν ἀκριβέστερον. — Ἦτο οὗτος πολυτίμιόν τι ὑφασμα ἐκ μεταξῆς
καὶ χρυσονήματος. Αὐτὸς δὲ ὁ χιτῶν εἶχε βραχείας χειρῶν, αἵτινες
ἐσκέπαζον μόνον τὸν βραχίονα καὶ ἔνωθεν τοῦ στήθους συνηρμόζετο
διὰ παρυφῆς δύο δακτύλων πλατείας, ἣτις χρυσοῖς ποικίλμασι παρι-
στά τὴν γιγαντομαχίαν. Ὁ κυρίως χιτῶν κατήρχετο μόνον ὑπὲρ τὰς
κνήμας καὶ ἐφορεῖτο ὑπὸ κορασιῶν κατωτέρας τάξεως τοσοῦτον βρα-
χύς, ὥστε αὐταὶ ὑπὲρ τὰ σφυρὰ προσέδενον πολυτίμους ταινίας, χρυ-
σοῖς ἐλύσεις καὶ πόρπας. Ἄλλ' ὁ χιτῶν δεσποίνης εἶχε καὶ κράσπεδον
πλατύτερον, ὑπὲρ κατήρχετο τόσῳ, ὥστε μόλις ἔβλεπέ τις τὰ ἄκρα
τῶν ποδῶν. Παρὰ τὸ κράσπεδον τοῦτο προσετίθεντο διάφοροι κροσσοὶ
καὶ ἄλλα κοσμήματα. Οὕτω λοιπὸν καὶ ὁ χιτῶν τῆς Σαβίνας ἦτο
πολυτελέστατα κεκοσμημένος. Ἡ Κύπασσις προσέδρασε ἤδη ἀπλῆν
τινα ζώνην, διότι πᾶς κόσμος ὑπὸ τὸ περιβόλαιον, ὑπὲρ ἦτο ἔνωθεν
ἢ ὑπὸ τῶν πολλῶν πτυχῶν τοῦ χιτῶνος κεκαλυμμένος θὰ καθίστατο
ἀφανής. Ὅλη ἡ τέχνη τῆς δούλης συνίστατο ἐν τούτῳ, ὥστε τὸν χι-
τῶνα, ὅστις ἄνευ τῆς περιζώσεως κατήρχετο χαμαί, καὶ ἤθελεν ἐμπο-
δίξει τὸ βᾶδισμα, νὰ ἀνασπᾷ τόσῳ ὑπὲρ τὴν ζώνην, ὥστε νὰ γίνων-
ται καταφανῆ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν καὶ περὶ τὴν ζώνην νὰ σχηματι-
ζῆται περικρημμένος πῶς κόλπος ἐκ πτυχῶν.

Πρὸς πλήρη στολισμὸν περιβάλλεται ἡ Σαβίνα ἐτι διὰ τοῦ μακροῦ
λευκοῦ περιβολαίου, ὃν ἡ Δορκάς κρατεῖ ἑτοιμον, καὶ τεχνικώτατα τὸν
θέτει πρὸς τὸν ἀριστερὸν ὤμον καὶ τοὺς βραχίονας. Οὕτω ἐνδεδυμένη
ἡ Σαβίνα προσμένει ἤδη τὴν ἐπιθέσιν τῶν κοσμημάτων.

Ζ' Κοσμήματα.

Ὀλίγας ἐτι στιγμὰς καὶ ἡ ἡμετέρα Σαβίνα ἀπαλλάσσεται τῶν χει-
ρῶν τῆς θεραπευίδος της ἐν πλήρει μεγαλοπρεπείᾳ. εἴαν μόλις ἡδύ-
νατο νὰ παρουσιάσῃ ὁ νέος συρμός ἐν ταῖς κοσμοκρατείραις ἐκείναις
πόλεσιν. Ἡ Σπατάλη, εἰς ἣν ἦσαν ἐμπειπιστευμένα τὰ πολυτίμα κο-
σμήματα, εἰσκομίζει εὐθὺς τὸ κιβώτιον καὶ δεικνύει εἰς τὴν δέσποι-
ναν τὴν ἀθικτον σφραγίδα. Παρίστα δὲ τὸν Ἑρμῆν μετὰ τῆς κυνικῆς
τοῦ Ἀνούβιος κεφαλῆς, δι' ἧς ἡ εὐσεβῆς Σαβίνα εὐχαριστεῖται τὰ
μάλιστα νὰ σφραγίσῃ. Ἡ κυρία, ἣτις ἐν γένει μόνον εἰς τοιαύτας πε-
ριστάσεις συνείθεε νὰ σφραγίσῃ πάντα πρὸς δεξιὴν τῆς ἰσχύος της,
ὑποδηλοῖ τὴν εὐχαριστήσιν της, ἡ δὲ Σπατάλη ἐνώπιον τῆς δεσποί-
νης ἀποσφραγίζει τὸ κιβώτιον. Ἡ Κύπασσις κατὰ νοῦν ἔχει νὰ περι-
βάλλῃ εἰς τὴν ἀδιακόπως κλίνουσαν δέσποιναν τὰ ἐκ μαργαριτῶν πο-
λύτιμα περιδέραια καὶ τοῦ στήθους κοσμήματα, διότι περὶ ταῦτα εἶχεν
ιδιάζουσαν αὐτῆ δεξιότητα. Ἐλπίζω δὲ ὅτι αἱ ἀναγνώστριαί θὰ εὐ-
χαριστηθῶσιν, ἂν ἀνακοινώσω αὐταῖς, ὅτι ἐν φύλλῳ τινὶ ἀρχαίας παρ-
γαμηνῆς εἶνε γεγραμμένον.

Οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ κόσμημα ἦτο πολυτίμιον τότε, ὥστε νὰ εὐχαρι-
στήσῃ τὸν ἀγαλίνωτον πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὸν καλλωπισμὸν
ἔρωτα τῶν ὑπερηφάνων Ἰωμαίων γυναικῶν. Ὅπως ὁ σπάταλος οἰκο-
δεσπότης δὲν εὐχαριστεῖται, ἂν ἐν τῇ γέυματι του καῖνται ἐπὶ τῆς
τραπέζης χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἢ δι' ἄλλων πολυτίμων λίθων κεκοσμη-
μένα σκεύη ἐκ τῶν ἐργοστασίων τοῦ Μύρρωνος καὶ Πραξιτέλους, ἂν μὴ
ἐνταυτῷ ἀποδειχθῆ ὁ γενεαλογικὸς αὐτῶν πίναξ, ὅτι τὸ κύπελλον
ἐκεῖνο κατάγεται κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπὸ τοῦ Νέστορος, ἡ φιάλη
αὕτη ἀπὸ τῆς ὠραίας Διδούς, οὕτως αἱ ἐπίσημοι δέσποιναι τότε κατὰ
τὴν γνώμην των ἦσαν ἐντελῶς κεκοσμημέναι, ἂν ἠδύναντο νὰ φέρωσι
μεθ' ἑαυτῶν τοιαῦτα κοσμήματα, περὶ ὧν ὁ χρυσοχόος ἤθελε διαβε-
βαιώσει, ὅτι ταῦτα ἀνήκον εἰς περιφημὸν τινα ξένην ἡγεμονίδα, εἰς
βασιλισσάν τινα Ἑλληνίδα, εἰς τὴν σύζυγον ἐνὸς Σελεύκου, Μιθριδά-
του, ἢ Ἡρώδου. Οὐδαμῶς ἡγεμονίς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους πα-
ρέσχε τόσῳ πολὺ ἐνδιαφέρον ἐν Ἰωμῇ, καὶ οὐδέποτε εἶχον λεχθῆ τόσα
περὶ τῆς ἀμέτρου σπατάλης, περὶ τῆς πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ
καλλωπισμὸν ἀγάπης καὶ τῆς λεπτῆς πολιτικῆς ὑπὸ τε τὴν καλὴν

καὶ κακὴν ἔννοιαν, ὅσῳ περὶ τῆς βασιλείσης τῆς Αἰγύπτου, τῆς ὑπερ-
ρηφάνου νικητρίας τοῦ Καίσαρος καὶ Ἀντωνίου, τῆς πανουργοτάτης
Κλεοπάτρας. Αἱ κομψευόμεναι λοιπὸν Ῥωμαῖαι τῆς τότε ἐποχῆς ἐκο-
λάκευον τὴν ματαιότητά των, ἂν μεταξὺ τῶν πολυτίμων ἀντικειμέ-
νων τῶν ἐπὶ τοῦ ἔθνακος κειμένων ὑπῆρχε περὶ τὴν τιμὴν ἢ περιβραχιό-
μιον ἢ δακτύλιός τις, ὅστις κατὰ πιστευτὴν παράδοσιν ἦτο ἀναμ-
φιβολον κτῆμα τῆς ὡραίας Κλεοπάτρας. Μεταξὺ δὲ τῶν κοσμημάτων
τῆς ἐστεμμένης ταύτης γυναικὸς οὐδὲν ὑπῆρχε περιφημότερον τῶν
σπανίων καὶ ἀνεκτιμήτων μαργαριτῶν τῆς. Διηγοῦντο ἔτι μετὰ Θαυ-
μασμοῦ περὶ τοῦ ἐκ μαργαριτῶν ποτοῦ, δι' ὃ ἡ Ἐρυφηνὴ ἐστιάζειρα
ἐκέρδισε τὸ στοιχίημα τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις ἐθέλει ἀδύνατον ὅτι αὐτὴ
ἐν ἐνὶ δαίτην ἠδύνατο νὰ δαπανήσῃ δέκα ἑκατομμύρια σεστερτίους.
Ἐν ἑκάστῳ ὥτι εἶχεν ἓνα μαργαρίτην, ὅστις διὰ τὸ μέγεθος του καὶ
τὴν ἐντέλειάν του ἦτο μοναδικὸς καὶ ἄξιος πλεῖον ἐνὸς βασιλείου.
Μετὰ ψυχροῦ αἵματος ἔρριψεν ἡδὴ τὸν ἓνα τούτων ἐν φιάλῃ ὄξους καὶ
τὸν ἔπιεν. Εὐτυχῶς ὁ Ἀντώνιος ἠρκέσθη ἡδὴ εἰς τὴν δοκιμὴν ταύ-
της ἄλλως τε θὰ ἤρχετο καὶ ἡ σειρά τοῦ δευτέρου. Οὐχ ἦττον ἡ τύχη
τούτου ἦτο καλλιτέρα. Μετὰ τὸ δυστυχὲς τέλος τῆς κατόχου περι-
ῆλθεν οὗτος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ Ἀγρίππας, ὅστις
τὸν μαργαρίτην τοῦτον διέταμεν εἰς δύο ἴσα μέρη, καὶ ἀνήρτησε τού-
τους, ὡς τὸ πολυτιμώτατον ἐνώτιον, ὅπερ εἶχεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος, ἐν
τῇ εἰκόνι τῆς Ἀφροδίτης, ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ νὰ τῆς Ῥώμης, ἢ
αὐτὸς εἶχεν οἰκοδομήσει ἐν τῷ Πανθέῳ. Ὁ διχοτομηθεὶς οὗτος μαρ-
γαρίτης ἐν τοῖς ὡσὶ τῆς Ἀφροδίτης ἦτο ὁ θαυμασμός τῆς Ῥώμης, καὶ
ἐντεῦθεν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ συμπεράνωμεν, τί ἐσήμαιεν, ἐν ἡδὴ
ἡ Σαβίνα ἠδύνατο νὰ περιθέσῃ περὶ τὸν λαϊκὸν τῆς περιδέραιον ἐκ
μαργαριτῶν τῆς εἰρημένης βασιλείσης.

Ἄλλὰ δυσκόλως θὰ ζαλισθῶμεν, διὰ νὰ μάθωμεν πόθεν ὁ σύζυγος
τῆς Σαβίνας εἶχε τὴν πεποιθήσιν, ὅτι τὸ σπάνιον τοῦτο καὶ πολυτι-
μον κόσμημα ἀληθῶς ἀνῆκεν εἰς τὴν Κλεοπάτραν. Ἄν οἱ μαργαρίται,
ὡς ἐν τοῖς μύθοις τῶν Ἀράβων καὶ Περσῶν ποιητῶν, εἶχον τὸ δῶρον
τῆς γλώσσης, θὰ διέψευδον ἴσως τὴν διήγησιν τοῦ πανούργου χρυσο-
χόου, παρ' οὗ ὁ Σαβίνος ἀντὶ 100,000 ταλλήρων ἠγόρασε τούτους.
Τώρα ἐλέγετο ὅτι τὸ κόσμημα τοῦτο ἀφῆρέθη κρύφα ἐκ τῶν θησαυ-
ρῶν, αἵτινες ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας ὀλίγον πρὸ τῆς τελευταίας ἐπιθέ-
σεως τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐκομίσθησαν εἰς τοὺς μεγαλοπρεπεῖς τάφους,

ὧν τὴν κατασκευὴν διέταξεν αὕτη παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἰσιδος καὶ
ἐν οἷς ὀλίγω μετὰ ταῦτα παρέδωκεν ὁ Ἀντώνιος τὸ πνεῦμα.

Συνίστατο δὲ τοῦτο ἐκ δύο ὄρμων, ἐξ ὧν ὁ μὲν στενότερον συνε-
σταλμένος ἐκάλυπτε μόνον τὸν λαϊκόν, ὁ δὲ μακρότερος καὶ χαλαρώ-
τερος τὸ στήθος. Ἐὐκυρίως περιδέραιον συνίστατο ἐκ μαργαριτῶν μόνον.
Ὁ δὲ ἕτερος ὄρμος εἶχεν ἔτι τὸ ἰδιάζον, ὅτι μεταξὺ ἐκάστου μαρ-
γαρίτου μεγάλου καὶ ἐξόχως ὡραίου ἀμοιβαίως ἔκειτο πολυτίμος τις
λίθος ξανθὸς ἢ μαργαροβαφής, σμάραγδος ἢ Βήρυλλος, καὶ μετὰ τοῦ
ἐν τῷ μεταξὺ διαλάμποντος χρυσοῦ παρεῖχεν ἠδυτάτην τῶν χρωμά-
των μίξιν. Βεβαίως ἦτο κόσμημα στήθους κομψὸν καὶ μεγαλοπρεπές,
διὰ τὸ ὁποῖον σήμερον ἡ Σαβίνα θὰ ἀπέσπα πρὸς ἑαυτὴν πολλὰ βλέμ-
ματα καὶ θὰ ἔχαιρε ἀπὸ καρδίας ἐν τῷ φθόνῳ τῶν ἀντιζήλων τῆς.
Ἐν ᾧ ἡ Κύπασσις ἐνησχολεῖτο περὶ τὴν ἀνάρτησιν τοῦ κοσμήματος
τούτου, ἡ Σπατάλη ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ κιβωτίου καὶ τὰ ἐκ μαργαριτῶν
ἀναρτήματα, αἵτινα αὕτη ἀναρτᾷ εἰς τὰ ὦτα τῆς δεσποίνης μετὰ τῆς
δυνατῆς προφυλάξεως καὶ σεβασμοῦ. Ὁ συρμός τοῦ νὰ φέρωσιν ἓνα
μόνον μαργαρίτην εἰς τὸ οὖς εἶχε γενικευθῆ ἡδὴ, καὶ πᾶσα ἀπελευθε-
ρος ἐκοσμεῖτο τοιοῦτοτρόπως. Ἐὰ ἐνώτια, αἵτινα σήμερον θέτει ἡ Σα-
βίνα, συνίσταντο ἐκ τριῶν πλησίον ἀλλήλων ἐκατέρωθεν κρέμαμένων
κωδωνίσκων ἐκ μαργαριτῶν. Ὁ αὐστηρὸς ἠθικολόγος Σενέκας ὑπ' ὄψει,
φαίνεται, εἶχε τὴν ἡμετέραν Σαβίναν ἢ ἄλλην ἡμοίαν αὐτῇ, ὅτε ἔγραφε
τοὺς ἀξιομνημονεύτους λόγους. «Αἱ γυναῖκες δὲν φέρουσι τῶρα δι'
ἑκαστον οὖς ἓνα μαργαρίτην. Σήμερον τὰ ὦτα τῶν κυριῶν εἶνε ἐξη-
σκημένα εἰς τὸ βαστάζειν φορτία. Κατὰ δύο συνείρουσι ταῦτα καὶ
ἐπ' αὐτῶν προσθέτουσιν ἔτι καὶ ἄλλα. Δύο μαργαρίται πλησίον ἀλ-
λήλων καὶ τρίτος ἄνωθεν ἀποτελοῦσιν ἡδὴ ἐν ἐνώτιον. Αἱ μανιώδεις
ἐνόμιζον ἴσως ὅτι οἱ σύζυγοί των δὲν θὰ ἐβασανίζοντο ἔτι ἱκανῶς, ἂν
μὴ ἐκρέμων εἰς ἑκαστον οὖς δύο, ἢ μάλιστα τρεῖς.» Ἀπὸ τῶν ὧτων
ἐρχόμεθα ἡδὴ εἰς τὰς χεῖρας. Καὶ ἐνταῦθα ἡ Σπατάλη προσφέρει ἐκ
τοῦ κιβωτίου πλείονα τοῦ ἐνὸς κοσμήματα ἐπὶ τῆς χειρὸς περιθέτουσα
χρυσᾶ διὰ τεχνικῶν βόθρων καὶ ἀνθέων κεκοσμημένα ψέλλια καὶ 16
δακτυλίους εἰς ἑκαστον δάκτυλον, ἐκτὸς τῶν μέσων, δύο μετὰ πολυ-
τίμων λίθων, ἐν εἰς τοῦ γλύπτου ἢ ἐργασίας εἶνε πολυτιμωτέρα αὐτοῦ
τοῦ λίθου. Εἶνε δὲ ἀξιοπαρατήρητον ὅτι διὰ τὴν σημερινὴν ἑορτὴν ἡ
Σαβίνα κατὰ πρῶτον μετεχειρίζετο τὴν Οερινὴν διακόσμησιν τῶν δα-
κτυλίων τῆς.

Ὅπως δὲ γείνη καταληπτοτέρα ἢ ἔκθεσις εἰς τὰς ἀναγνωστρίας, ἀναμνησόμεν αὐταῖς ὅτι ἡ ἄμετρος πρὸς τὴν πολυτέλειαν ἀγάπη τῶν πλουσίων Ῥωμαίων καὶ ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ τῆς πολυτελείας ἐν τοῖς δακτυλίοις, κατέστησεν αὐτοὺς ἐφευρετικούς. Πολλοὶ ἐν ταῖς δακτυλιοθήκαις αὐτῶν εἶχον ἰδίας διακοσμήσεις δακτυλίων διὰ τὴν χειμερινὴν ἢ θερινὴν τοῦ ἔτους ὥραν. Ἐπειδὴ οἱ γεγλυμμένοι λίθοι ἦσαν διάφοροι τὸ μέγεθος, καὶ τοὺς μὲν μεγαλειτέρους καὶ βαρυτέρους δακτυλίους ἔφερον τὸν χειμῶνα τοὺς δὲ μικροτέρους καὶ ἐλαφροτέρους τὸ θέρος. Ἔνεκα τούτου καὶ ἡ Σαβίνα σήμερον ἔφερε περιβραχιόνιον χρυσοῦν λεπτόν καὶ καλῶς ἐξεργασμένον.

Κοσμήματα. Περιβλήματα.

Δὲν δύναται τις δὲ νὰ καταστρέψῃ τὸν λόγον, προκειμένου περὶ δακτυλίων, ἂν μὴ γείνη μνεία καὶ τῶν παραστάσεων ἐπὶ τῶν γεγλυμμένων λίθων, οἵτινες ἦσαν ἐπὶ τῶν δακτυλίων τῆς ἡμετέρας Σαβίνας. Οὐτε δύναται τις νὰ ἀφήσῃ ὅλως ἀπαρατήρητον, ὅτι ἐν τῇ διακοσμήσει αὐτῆ τοῦ προσφιλοῦς τῆς δεσποίνης λίθου εὕρισκετο καὶ περιήαπτον. Ὁ λίθος ἐκεῖνος εἶχεν ἐγκεκαραγμένον ἔρωτα ἐπὶ λέοντος. Ἡ τὸ δὲ ἔξοχος γλυφὴ ἐπὶ σαρδώνυχος, ἔργον τοῦ περιφήμου δακτυλιογλύφου Πρωτάρχου ἢ τρυφερὰ Σαβίνα ἠσθάνετο ἐνδόμυχόν τινα εὐχαρίστησιν πρὸς τὴν γλυφὴν ταύτην. Ἐφαντάζετο ἑαυτὴν ὡς τὸν πανοῦργόν τοῦ ἔρωτος Θεόν, καὶ εἰς τὸν ἀκόλαστον ἐξάδελφόν της, τὸν ἀγαπητὸν Σατουρνῖνον, ἀπέδιδε τὴν θέσιν τοῦ καταβεβλημένου καὶ ἤδη ὑπὸ τοῦ ἔρωτος μαστιγουμένου λέοντος. Καὶ ὁ Σατουρνῖνος ἠρέσκετο εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ἀφ' οὗ κατὰ τὰς ἀπορρήτους μετὰ τῆς πλουσίας καὶ εὐεργετικῆς θείας σχέσεις δὲν ἐζημιούτο.

Τὸ περιήαπτον συνίστατο ἐκ τινος μαγικοῦ καλουμένου δακτυλίου, ὅπερ ἦν ἀφιερωμένον ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ Νεράπιδος ὑπὸ τινὰ ἀστροθεσίαν τοῦ ἐπουρανοῦ σημείου, ὑφ' ἧς ἡ Σαβίνα ἔβλεπε τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ εἶχε τὴν δύναμιν, ὥστε εἰς τὴν κάτοχον τούτου ἐξερχομένην νὰ μὴ ἀποθῆ τι τὸ προσκροῦον.

Οὕτω λοιπὸν ἡ Σαβίνα μεταξὺ τῶν χειρῶν τῶν θεραπεινίδων της ὠπλίσθη δι' ὄλων τῶν οὐρανόων καὶ γηίνων δάριων τῶν περὶ καλλοσύνης τεχνῶν. Ἦδη δὲ περιεβλήθη καὶ τὴν χλαῖναν ἢ τὸ περιβλήμα,

ὅπερ ἦτο ἐν τῶν κυριωτέρων τῆς τότε γυναικείας στολῆς, καὶ οὕτως εἰπεῖν ὁ στέφανος τοῦ ὄλου καλλωπισμοῦ.

Τὸ περιβλήμα τοῦτο περιεβάλλετο οὕτως ὥστε ἐν μέρος περιελισσόμενον ὑπὸ τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους, ἀφινεν ἐλεύθερον τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ ὄλον τὸν δεξιὸν ὄμιον, τὸ δὲ ἕτερον ἐπὶ τὸν ἀριστερὸν ὄμιον ριπτόμενον, ὑπεβαστάζετο ὑπὸ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, ὃν συχνάκις ὄλον ἢ τοῦλάχιστον μέχρι τῆς χειρὸς ἐκάλυπτεν. Ἐν τῷ φέρειν λοιπὸν τοιοῦτον περιβλήμα Ῥωμαῖα τις ἐπενόει πάντα τὰ τεχνάσματα, καὶ τρόπους, ὡς σήμερον κομψευομένη τις κυρία κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον προσπαθεῖ νὰ φέρῃ τὸ σάλιόν της ἢ τὴν οὐράν της ἐσθῆτός της. Πρὸ παντὸς προσεῖχον περὶ τὰς πτυχάς, ὥστε νὰ προξενῶσι καλὴν αἰσθησιν, ὅπως ἔτι πολλὰ μνημεῖα τῆς γλυπτικῆς διδάσκουσιν ἡμῖν τοῦτο. Βεβαίως εἶχον διαφόρους τρόπους τοῦ ἐνδύεσθαι τὸ περιβλήμα, ἢ ἀφίνουσαι αὐτὸ νὰ κατέρχεται κατώτερον, ἢ ὑψηλότερον ἀφρουσαι, ὅπως δεικνύουσι τοὺς πολυτίμους κροσσούς τοῦ χιτῶνος.

Ἡ Κύπασσις περιέβαλε τὸ περιβλήμα τῆς κυρίας της οὕτως, ὥστε αἱ πτυχαὶ ἐφαίνοντο ὠραιόταται καὶ γραφικώταται. Τὸ ἔργον ἐτελείωσε. «Σαβίνα! σήμερον ἐκλάμπεις καὶ ὑπερέχεις πασῶν τῶν Ῥωμαίων κατὰ τε τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν καλλονὴν!» Ἀναβοῶ ἡ πονηρὰ καὶ εὐσεβάστως πρὸ τῆς δεσποίνης της ὑποκλίνουσα δούλη—«Πόσῳ ἐκθαμβοὶ θὰ ἀτενίζωσι πρὸς σὲ διερχομένην οἱ εὐγενεῖς τῆς Ῥώμης νεανίσκοι,» ψελίζουσα λέγει ἡ πανοῦργος ὑπομειδιῶσα Νάπη. Ἀμφότεραι ὑμεῖς ἀκολουθεῖτε τὸ φορεῖόν μου, διατάσσει, εὐμενῶς νεύουσα, ἡ φιλόφρων ἀρχόντισσα. Ἄλλ' οὐχ ἤττον εἰς τὴν στιγμὴν περισχυθρῶπάξει καὶ πάλιν τὸ μέτωπόν της «Ἄλλε μὴ βασκανθῶ!» ἀντηχεῖ ἀπὸ τῶν χειλέων της καὶ τρεῖς κλίνει τὴν κεφαλὴν της καὶ τρεῖς πτύει εἰς τὸν κόλπον της. Ἡ δεισιδαιμονία, ἥτις εἰς τὰς ὠραίας μετανοούσας ἐπέβαλεν ἔτι ὄλιγος ἄλλος βασάνους ἑαυτῶν καὶ ταπεινώσεις, κατέσκησε γενικὸν τότε κανόνα, ἐν ἐκτάκτοις ἐπαίνοις, οὓς τις ἐλάμβανε ἢ ἐν ὑπερβολικῇ εὐτυχίᾳ, νὰ ἐξιλεῖται τὴν νέμεσιν τρεῖς πτύουσαι εἰς τὸν ἑαυτῶν κόλπον. Ἡ ἡμετέρα Σαβίνα, ἥς ἡ κεφαλὴ ἦτο πλήρης αἰγυπτιακῶν καὶ ἀνατολικῶν περὶ ἐξίλασμοῦ καὶ μετανοίας ἰδεῶν, καὶ ἐπὶ τῷ κινδύνῳ τοῦ νὰ ὑφυγράνῃ τὸν ὠραῖόν της χιτῶνα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν αὐστηρὰν ἐντολὴν τῶν Θεῶν.

Ἐν ᾧ οἱ ὀκτὼ Κόκπαδόκαι, τὴν στολὴν τῆς ὑπηρεσίας των ἐνδεδυμένοι περιέμενον ἐν τῇ αὐλῇ, κατοπτρίζεται αὕτη ἔτι ἀπαξ εἰς μεγά-

λην ἐστιλθωμένην ἐξ ἀργύρου πλάκα, ἣν βαστάζει ἤδη πρὸ αὐτῆς ἡ Σπατάλη. Ἦτο δὲ αὕτη μεγαλοπρεπέστατον κόσμημα τοῦ καλλωπιστηρίου τῆς κυρίας. Διότι ὅπως σήμερον ὑπάρχωσι κάτοπτρα ἐξ ὑέλου ἴσα ἀνθρωπίνῳ μεγέθει, ἅτινα μετὰ τῶν κρασπέδων τῶν ἴστανται ἐπὶ κινητῶν βάρων καὶ μετακινουῦνται καθ' οἰανδήποτε διεύθυνσιν ἐπιθυρεῖ ἡ κυρία, οὕτω καὶ αἱ Ῥωμαῖαι εἶχον λαμπρὰ μετάλλια κάτοπτρα εἰς μέγεθος ἀνθρώπου, ὧν ἡ τιμὴ ἦτο τόσῳ μεγάλη, ὥστε ὁ Σενέκας βεβαίως ὅτι εἰς μόνος τοιοῦτος καθρέπτῃς ἤξιζε πλεῖον τῆς προικῆς, ἣν ἄλλοτε ἡ πολιτεία ἐδίδεν εἰς τὰς ὀρφανὰς θυγατέρας τῶν στρατηγῶν τῆς.

Ἡ Ἀφροδίτη αὐτῆ, ἥς τὸν καλλωπισμὸν ἐξατέλουν αἱ ὥραι καὶ αἱ χάριτες, δὲν ἦτο σήμερον καλλίτερον κακαλλωπισμένη τῆς ἡμετέρας Σαβίνας. Ἀλλ' ἡ Σπατάλη πράττει σήμερον ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν Λάτριδα, ἣτις ἔτι τρέμουσα ἴστατο περιμένουσα τὴν ἀπόφασιν τῆς. Φόβος ὑπάρχει μὴ πάθῃ δεινὰ, ὅταν τις ἀναλογισθῇ τί δύναται νὰ πράξῃ ἐν τῇ ὑπερηφανείᾳ τῆς παρωργισμένη Ῥωμαία.

ΚΗ'. Ἐξοδὸς τῆς κυρίας.

Ἡ πτωχὴ Λάτρις δὲν ἔτρεμεν ἕνευ αἰτίας. Πρὸ ὀλίγου ἔπι τῆς ὥρας παῖς, ὅστις παρετήρει ἐν τῷ ὑδροσκοπεῖῳ καὶ τακτικῶς ἀνήγγελλε πᾶσαν τοῦ θέρους καὶ χειμῶνος ὥραν ἔφερε τὴν εἶδησιν ὅτι εἶχε παρέλθει ἤδη ἡ τετάρτη ὥρα, ἣτις ἄρα ἦτο ἡ τελευταία, ὅπως ἐπιβῆ τοῦ φορείου, ἂν ἐπεθύμει νὰ εἶδῃ τὴν ἐξέτασιν. Καὶ ἡ Σαβίνα ἔρριψε τὸ τελευταῖον ἀξιέραστον βλέμμα τρυφεροτάτης φιλαυτίας ἐν τῷ κατόπτρῳ καὶ μετὰ ποιητικῆς εὐχαριστήσεως παρετήρησεν ὅτι τὰ πάντα ἦσαν καλὰ, καὶ οὐδενὸς πλέον καλλωπιστικοῦ ἐντρίμματος ἦτο ἀνάγκη.

— Ἡ Κύπασσις καὶ ἡ Νάπη ὡς πτηνὰ ἔδραμον, ἐκείνη μὲν διὰ νὰ ἐκχορίσῃ τὸ ἐκ πτερῶν Ἰαὼ δίπιδιον καὶ τὸ ἀλεξήλιον, ὅπερ ἡ δέσποινα τῆς, ὁσάκις ἐκαμνεν ἐπίσκεψιν τινὰ, συνήθως ἔφερεν, αὕτη δὲ ὅπως ἐν τῇ αὐλῇ ἀναγγεῖλη εἰς τὰς περιμενούσας καὶ τὴν κυρίαν συνοδευούσας θεραπαινίδας ὅτι ἡ ἀρχόντισσα ἕνευ ἀναβολῆς θὰ ἐμφανισθῇ καὶ θὰ ἐπιβῆ τοῦ φορείου. Αἱ λοιπαὶ δοῦλαι καὶ καλλωπιστρῖαι παρατάσσονται κατὰ σειράν, ὡς συνήθως, ὅπως δι' αὐτῶν ἱσταυρωμένας ἔχουσῶν τὰς χεῖρας καὶ ὑποκλινῶς ἴσταμένων διέλθῃ ἡ κυρία. Σιγῇ

σεβασμοῦ ἐπικρατεῖ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην καθ' ὅλην τὴν αἰθουσαν. Που εἶνε ἡ Λάτρις; ἀνακράζει ἡ Σαβίνα, ὅτε ἤδη ἴστατο παρὰ τὴν θύραν. Ἰαχέως, ὡς βέλος, ἐκπηδᾷ ἡ τρέμουσα καὶ πίπτει ὑπὸ τοῦ πόδας τῆς. Ἀλλὰ μᾶτην ἐλπίζει ὅτι διὰ τῆς γονυκλισίας καὶ τῶν ὀλοφυρῶν θὰ μαλάξῃ τὴν ἀκαμπτον. Σπατάλη, λέγει αὕτη μὲ βλέμμα ἀναίσθητον, ὅπερ ἡ ἐπιτεινομένη ὀργὴ εὐθὺς πάλιν κατέστησε φλογερὸν, Σπατάλη εἰπέ εἰς τὸν μαστιγοφόρον ὑπηρέτην, ὥστε τὸ καθαрма τοῦτο νὰ κλείσῃ εὐθὺς εἰς τὴν φυλακὴν, ἐν ἣ ἄρτον μόνον μεθ' ὕδατος τρώγουσα νὰ νήσῃ διπλάσιον ἀριθμὸν, καὶ νὰ μὴ ἀφεθῇ πρότερον πρὶν ἐγὼ ρητῶς διατάξω!

Ἡ Σπατάλη κύπτει, ἡ δὲ Λάτρις εὐθὺς φέρεται εἰς τὴν φυλακὴν. Πορεύεται δὲ ἐκεῖ μεθ' ὑπομονῆς, διότι καὶ ἡ ἐλάχιστη ἀντίστασις ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τὴν θέσιν τῆς χειροτέραν, καὶ μᾶλλον ἀξιόορητον.

Πράγματι ὁ τρόπος τῆς τιμωρίας, πρὸς ἣν ἄγεται ἤδη ἡ δυστυχῆς, ἐξερεθίζει πᾶν ἀνθρώπινον αἶσθημα, διότι δὲν συνίσταται μόνον ἐκ παδῶν καὶ ἀλύσειων. Τὰ ἡχηρὰ ταῦτα τῶν ποδῶν κοσμήματα ἔφερον τότε χιλιάδες δούλων, οἵτινες τῶν πλουσίων κτηματιῶν τοὺς ἀγροὺς οὕτως ἐκαλλιέργουν. Ἰοιαῦτα ἀπλᾶ δεσμὰ θὰ ἦσαν διὰ τὴν Λάτριδα ἐλαφρὰ τιμωρία. Οὐχί, ἀλλ' ἐνεκλείσθη αὕτη εἰς κοῖλόν τι στέλεχος δένδρου μέχρι τῶν σκελῶν, οὕτως ὥστε τῇ ἐχρησίμει συνάμα καὶ ὡς κάθισμα, καὶ ἴσχυετο ὑπ' αὐτῆς πανταχοῦ νύκτα τε καὶ ἡμέραν. Ἄν δὲ πιστεύσωμεν εἰς ἀρχαῖόν τινα ποιητὴν, μανθάνομεν ὅτι εἰς τὸ τρομερὸν τοῦτο βασανιστήριον καθυπέβαλλον αἱ νέαι σύζυγοι τὰς δούλας ἐκείνας, ὅσαι πρὸ τοῦ γάμου εἶχον τὸ εὐτύχημα ἢ δυστύχημα νὰ συγκοιμηθῶσι μετὰ τοῦ κυρίου των.

Μετὰ σαρκαστικῶν γελάτων γίνεται δεκτὴ ἐν τῷ ὑφαντηρίῳ ἡ Λάτρις καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστατρῆς εἰς διπλάσιαν ὑποβάλλεται ἐργασίαν δι' ἀπειλῶν καὶ μαστιγώσεων. Ἡρωικῶς καὶ σκληρῶς διέταξε τοῦτο ἡ Σαβίνα. Ἡρωικῶς καὶ ὑπερηφάνως προσέρχεται ἤδη εἰς τὸ ἐν τῇ αὐλῇ φορεῖον καὶ ὑπὸ τῶν θεραπαινίδων βασταζομένη λαμβάνει ἐν αὐτῷ θέσιν, ἡμιεκκλιμένη καὶ ἡμικαθήμενη, προσέχουσα εἰς τὰς πτυχὰς τῶν ἱματίων τῆς, ὧν τὴν χάριν καὶ τὴν κομψότητα ἐγίνωσκον κάλλιστα αἱ Ῥωμαῖαι νὰ ἐπιδεικνύωσιν.

Καίτοι δὲ κατὰ τὰ αὐστηρὰ ἔθιμα τῶν Ῥωμαίων οὐδενὶ ἐπετραπέτο νὰ ἐποχῆται ἐφ' ἀμάξῃς ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, εἰμὴ μόνον

ἐν θριάμβοις καὶ θρησκευτικαῖς τελεταῖς, οὐχ ἦττον ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος γενικὴ κατέστη συνήθεια νὰ περιέρχωνται τὴν πόλιν ἐπὶ φορεῖων. Ἦσαν δὲ τὰ φορεῖα ταῦτα εἶδος φορητοῦ σοφᾶ, οὐ εἰς τοὺς πόδας ἀμφοτέρωθεν διετείνοντο μακροὶ ἐγκάρσιοι δοκοί, ἄνωθεν δὲ ἦτο ἀναπεπταμένη σκιάς, οὐ διὰ τῶν παραπεπτασμάτων ἐφυλάττοντο κατὰ τῆς κόνεως καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, καὶ ἀπεμάκρυνον ἀφ' ἐαυτῶν τὰ βλέμματα τῶν περιέργων.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐπίσημοι Ῥωμαῖοι ἐπὶ τῶν αὐτοκράτορων τὰ φυσικὰ καὶ κεκρυμμένα αὐτῶν θέλητρα εὐχαρίστως ἐξέθετον ἐν δημοσίαις θέσεσι πρὸς τὸ ἐκθαμβῶν πλῆθος, ἐφρόντιζον ὥστε διὰ τῆς διασκευῆς τῶν φορεῖων καὶ ἰδίως τῶν παραπεπτασμάτων νὰ μὴ περικαλύπτονται προκλητικὰ τινὰ μέρη τοῦ σώματος των ἀπὸ τοῦ θεατοῦ. Κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φερόντων, οἵτινες πρὸς τοῦτο ἰδίως διετηροῦντο καὶ εἶχον μεγίστην δεξιότητα εἰς τὸ φέρειν, ὠνομάζοντο καὶ τὰ φορεῖα. Συνήθως εἶχον πρὸς τοῦτο ἕξ ἢ ἐπισημότερον ὄκτώ δούλους, καὶ τὰ φορεῖα ἐκαλοῦντο τότε ἐξάφορα, ὄκτάφορα. Ἐν τοῖς οἴκοις τῶν πλουσίων εἶχον ἰδιαίτερα φορεῖα καὶ ὁ κύριος καὶ ἡ κυρία, καὶ ἰθιους φορεῖς, δούλους, Ἄσιανούς πρὸ πάντων, διότι οὗτοι ἦσαν ἐπιτηδειότατοι.

Ἡ ἡμετέρα Σαβίνα εἶχεν ὄκτώ ἐξαιρέτως τεθραμμένους γνησίους Καππαδόκας, ὡς φορεῖς. Ἦτο δὲ ἀληθῆς χαρὰ νὰ βλέπῃ τις τοὺς Ἀσιανούς τούτους, παχεῖς καὶ ὑγιεῖς, οὓς ἡ Σαβίνα ἠγόρασε ἐκ δουλεμπορίου τινός καὶ εἶχεν ἡ ἰδία δοκιμάσει. Καὶ ὅτε οὗτοι, ἐπὶ τῶν ὤμων των φέροντες τὴν δέσποιάν των, ἐρρυθμῶς διήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς Ῥώμης, διὰ τῆς Ῥωμαλέας αὐτῶν ὄψεως καὶ τῆς τραχείας καὶ λαρυγγώδους Καππαδοκικῆς των φωνῆς ἐκαμνον, ὥστε πάντες νὰ ὑποχωρῶσιν ἐκ τῆς ὁδοῦ. Βεβιαίως δὲν ἔλειπον καὶ σκῶπται, οἵτινες ἀναιδεῖς ἱκανῶς διίσχυρίζοντο ὅτι ἡ Σαβίνα ἄλλα ἐτι προτερήματα ἐγένωσκε νὰ ἐκτιμᾷ μάλλον, παρὰ τοὺς πλατεῖς ὤμους τοῦ Καππαδόκου. Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχει, ὄφειλον οἱ φορεῖς οὗτοι κατὰ τὴν σημερινὴν τελετὴν νὰ ἐπιδειχθῶσιν οὐ μόνον διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτῶν μορφῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐνδυμασίας των πρὸς λύπην πασῶν τῶν φθονερῶν σπερμολόγων. Ἡ συνήθης ἐορτάσιμος ἐνδυμασία τῶν δούλων τούτων ἦτο ἐρυθρὰ ἐκ λεπτοτάτου ἐρίου τῆς Κανόσσης. Ἄλλ' ἀφ' οὗτου ὁ ἐξάδελφος Σατουρνῖνος ἦλθεν εἰς ἐμπιστευτικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Σαβίναν, ἐκαμνεν αὕτη τὸ αὐτό, ὅπερ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν ἵπποτῶν ἢ πιστὸς ἵππότης συνήθως εἰς τὴν κυρίαν του, ἔφερε δῆλον ὅτι αὕτη πανταχοῦ τὸ χρῶμά του πρὸς

θεῖαν, καὶ ἂν μὴ αὕτη ἢ ἰδία, πάντοτε ὅμως τοιοῦτο ἦτο τὸ φόρεμα τῶν δούλων τῆς καὶ τῶν φορεῖων. Ἄλλ' ὁ Σατουρνῖνος ἦτο κεκρυγμένος θιασώτης τοῦ πρασίνου χρώματος ἐν τοῖς ἀγῶσιν, πράσινον λοιπὸν ἦτο καὶ τὸ ἀγαπητὸν χρῶμα τῆς ἡμετέρας Ῥωμαίας. Ἐν τῷ χρῶματι τοῦ ἔαρος ἐνεδύθησαν σήμερον οἱ ὄκτώ Καππαδόκαι. Καὶ πᾶς διερχόμενος ἀνεγίνωσκε καὶ ἐνόει τὰ ἱερογλυφικὰ ταῦτα: Πράσινον εἶνε τὸ προσφιλὲς χρῶμα τοῦ ἥρωος, ὅστις κατέκτησε τὴν καρδίαν μου.

Ἦρῖν ἔτι οἱ ἄτλαντες Καππαδόκαι λάβωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων των τὴν θεῖαν των, θεράπκινά τις παρουσιάζει ἐπὶ λεκάνης ὑέλινον σφαῖραν, ὅπως δροαίξει τὰς χεῖρας, ἐν ᾗ ἡ ἄλλη ἐγχειρίζει εἰς τὴν ἀρχόντισσαν τὸν προσφιλῆ ὄφιν, οὐ τὴν ἐπιμέλειαν αὕτη εἶχεν. Διότι ἐκτὸς τῶν γελῶν νάνων, τοῦ Αἰγυπτίου Κυνοκεφάλου καὶ τοῦ κυναρίου, εἶχεν ἡ Σαβίνα καὶ μικρὸν τινα ὄφιν ἐκ τῶν ἡμέρων καὶ ἀβλαβῶν τῶν καλουμένων ἐπιδαυρίων δρχόντων. Ἐλάμβανον δὲ τὰ προσφιλῆ ταῦτα ὄντα μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ καὶ ἐν τῇ κλίνῃ, αἱ δὲ θερμῆς κράσεως γυναῖκες ἐπήνουν τὴν κρυερὰν αὐτῶν φύσιν, ἄφινον αὐτὰ νὰ περιελίσσωνται, ὡς περιδέραια, παρὶ τὸν τράχηλόν των καὶ διήρχοντο μετ' αὐτῶν ὀλίγον χρόνον διασκεδάζουσαι.

Ἐβύθως ὡς ἡ Σαβίνα ἠπλωσε τὴν χεῖρα, περιετυλιχθῆ ὁ ὄφιν περὶ αὐτὴν καὶ ἔρπων ὑπείσθηθεν εἰς τὸν κόλπον τῆς ὑπὸ τὴν χλαῖναν, ἐνθα ἐν τῷ μεταξύ τοῦ κόλπου τῆς περιελιχθεῖς ἐδρόσειεν εὐαρέστως τὴν κυρίαν.

Ἦδη ἡ δέσποινα δίδει τὸ σημεῖον ἐπικροτήσασα διὰ τῶν δύο δακτύλων τῆς δεξιᾶς χειρός. Ἦρθησαν εὐθύς αἱ ἐπίχρυσοι δοκοί, τὸ φορεῖον μετὰ τῶν ἕξ ἐβάνου ποδῶν του ὑψώθη, καὶ αὐτοστιγμὴ ἀπήλωρεῖτο ἡ κυρία μετὰ τῶν ὤμων τῶν Καππαδοκῶν. Ἡ τελετὴ ἀρχεται.

Πλησίον τῶν Καππαδοκῶν δεξιὰ πορεύεται ἡ μαύρη Κύπασσις κρατούσα ριπίδιον ἐκ πτερῶν ταῶ, ἀριστερὰ ἡ Νάπη ἔχουσα ἀλεξήλιον ἐξ Ἰνδικοῦ καλάμου, ὅπως φυλάττῃ τὴν ἀρχόντισσαν ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Δύο ἄλλαι δούλαι φέρουσι πεποικιλμένα προσκεφάλαια, ὅπως θίσωσιν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῆς φίλης διὰ νὰ καθίσῃ ἡ δέσποινα. Τῆς πομπῆς προηγούνται δύο ἕτεροι δρομεῖς περιεζωσμένον ἔχοντες χιτῶνα. Δύο δούλοι ἔπονται φέροντες ὑπόβαθρον, ὅπως ὑποθέσωσι τοῦτο, ὅταν ἡ κυρία καταβῇ.

Ὡστε ὁρθῶς ἔλεγαν ὁ Ἀριστοφάνης

«Χαλεπὴ τοι γυναικῶν ἔξοδος»

(G. A. Büttiger).

BMM. Γ' ΑΛΛΗΝΙΣ

ΠΕΡΙ ΚΕΡΑΥΝΟΥ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙΣ

Τὸ δ' ἀστράψαν ἀναπυρωθέν, βιαίως ἄχρι τῆς γῆς διεκθέον κεραυνὸς καλεῖται (Ἀριστοτέλης).

Δὲν θέλομεν πραγματευθῆ οὔτε περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ κεραυνοῦ, οὔτε περὶ τῶν ἀλεξικεραυνῶν, ἀλλὰ, ἐν συντόμῳ, περὶ τοῦ τι ἐδόξαζον οἱ ἀρχαῖοι περὶ κεραυνοῦ καὶ πῶς σήμερον οἱ φυσικοὶ ἐξηγοῦσι τὸ μετεωρολογικὸν τοῦτο φαινόμενον.

Α'.

Ἡ βροντὴ καὶ ὁ κεραυνὸς ἐθεωρήθησαν οὐσιώδεις ιδιότητες τῆς θεότητος. Ἐν μέσῳ τῶν ἀστραπῶν καὶ τῶν βροντῶν, ὁ Ἰεχωβά ἔφερεν εἰς τὸν Μωϋσέα, ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, τοὺς νόμους αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῆς τηλαυγέσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον, χάλαζα καὶ ἄνθρακες πυρὸς.

Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ Κύριος καὶ ὁ Ἰψιστος ἔδωκε φωτὴν αὐτοῦ (Δαβὶδ, Ψαλμὸς ΙΖ', 13, 14).

Αἱ θύελλαι ἀπετέλουν τὴν συνήθη προπομπὴν τοῦ Ἰεχωβά.

Νεφέλη καὶ γρόφος κήληφ αὐτοῦ· δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατόρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ.

Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ γλογοιεὶ κήληφ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ.

Ἐφανερ αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ, εἶδε καὶ ἐσυλεύθη ἡ γῆ. (Δαβὶδ Ψαλμὸς 96, 2, 3, 4).

Ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντὴ ἦσαν τὰ ἀναπόσπαστα ὅπλα τοῦ τερπικεραυνοῦ Διὸς καὶ δι' αὐτῶν ἐτιμῶρει τοὺς πταίστας.

Καῦμα δ' ὑπ' ἀμφοτέρων κατέχεν ἰσοδύναμον.

βροντῆς τε, στεροπῆς τε, πυρὸς τ' ἀπὸ τοῦ πελώρου,

πρηστήρων τ' ἀνέμων τε κεραυνοῦ τε φλογέοντος

(Ἡσίοδος, Θεογονία, Σ. 1 851-3)

Οἱ Καλδαῖοι τῆς Βαβυλωνίας ἐπίστευον, ὅτι αἱ βρονταὶ ἦσαν αἱ φωναὶ τῶν ἀγαθῶν Δυνάμεων καὶ οἱ κεραυνοὶ τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτῶν.

Εἰς τὴν Σελεύκιαν τῆς Συρίας ἱερεῖς τινες ἐκαλοῦντο κεραυνοφόροι, διότι, κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, ἔφερον εἰκόνας τοῦ κεραυνοῦ καθὼς, παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, φέρουσι τὰ ἅγια λείψανα ἢ τὴν μετάληψιν. Κατὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων θεολογίαν, οἱ κεραυνοὶ, κατὰ μὲν τὴν ἡμέραν, ἐρρίπτοντο ὑπὸ τοῦ Διός, κατὰ δὲ τὴν νύκτα, ὑπὸ τοῦ Ἰουμανοῦ. Τὸ οὐράνιον τοῦτο ὄπλον κατασκεύαζον οἱ Κύκλωπες ὑπὸ τὸ ὄρος Αἶετα ἢ εἰς τὰ ἄντρα τῆς Λήμνου.

Β'.

Παρατηρήσεις τῶν ἀρχαίων.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώρισαν καὶ περιέγραψαν πάσας τὰς συναδευούσας τὸ φαινόμενον τοῦτο τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ λεπτομερείας. Παρατήρησαν ἀστραπὰς ἄνευ βροντῶν καὶ βροντὰς ἄνευ ἀστραπῶν, βροντὰς καὶ κεραυνοὺς ἄνευ νεφῶν, ἀστραπὰς εἰς νέφη ἐξ ἄμμου ἢ τέρρας (Σενέκας L. nat: 11,30, Πλινίου ἐπιστ. VI, 20).

Ἡ ὑπὸ κεραυνοῦ προσβολὴ χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ θάνατος ἐθεωρεῖτο ὡς σημεῖον εὐνοίας τῶν θεῶν.

Ἄνδρὸς ἤδη πάλιν ἐπὶ τὸ δωματίον, ἐμπεσὼν κεραυνὸς αὐτοῦ μὲν κατέπεσε καθεύδοντας, τῆς δὲ φαρέτρας ὑποκρεμαμένης διεξῆλθε τὰ βέλη πυρακτώσας. Οἱ μὲν οὖν μάντιες ἀπεφήναντο, πλεῖστον αὐτὸν ἰσχύσειν ἀπὸ τῆς τοξικῆς καὶ κούφης στρατιάς· οἱ δὲ . . » (Πλούταρχος).

Τῶν δ' ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ φονευθέντων τὰ σώματα οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς ἱερά. Παραθέτομεν ἐνταῦθα χωρὶα τινὰ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, ἐν οἷς ἀναγράφονται αἱ περὶ τῶν κεραυνοβοληθέντων δοξασαὶ αὐτῶν α . . . πάντων δὲ θαυμασιώτατον, ὃ πάντες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἴσμεν, ὅτι τῶν ὑπὸ κεραυνοῦ διαφθαρέντων ἀσχηπτα τὰ σώματα διαμένειν, πολλοὶ γὰρ οὔτε καίουσιν, οὔτε κατορύττουσιν, ἀλλ' εἴωσι περιφράξαντες, ὥστε ὄρεσθαι τοὺς νεκροὺς ἀσχηπτους αἰί . . »

«Ὅρας δ' ὅτι καὶ τὸ κεραύνιον πῦρ ἱερὸν ἠγούμεθα καὶ θεῖον, ὅτι τὰ σώματα τῶν διοβλήτων ἄσηπτα πρὸς πολὺν ἀντέχοντα χρόνον ὄρωμεν».

Οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους διάφορον συχνότητα καὶ δύναμιν τοῦ κεραυνοῦ· παρατήρησαν, τὴν προτεραιαν καὶ τὴν ἐπιούσαν τῆς πτώσεως τοῦ κεραυνοῦ, ταραχὴν ἐν τῷ ἀέρι καὶ ὤρισαν τὸ φαινόμενον τοῦτο διὰ τῆς ἐκφράσεως Fulmine afflari. Fulminis afflari ventis, εἶπεν ὁ Βιργίλιος (Αἰνείαδος 11, 649).

Οἱ ἀρχαῖοι συνέχυσαν πολλάκις μετὰ τῆς βροντῆς τὴν ἐκपुरσοκρότησιν τῶν βολίδων, ἥτινι ἐπεταί φωτεινὴ γραμμὴ. Οἱ ἐκ τῶν βολίδων προερχόμενοι λίθοι, δσάκις κατωρθοῦτο ἢ ἀνεύρεσις τοιούτων, ἐθεωροῦντο ὅ,τι ἱερώτατον ἐκ τῶν ἱερῶν πραγμάτων. Ἀπέδιδον δ' αὐτοὺς εἰς τὸν Κρόνον καὶ ἀπεκάλουν *fulmina iusurna*. Οἱ ἀρχαῖοι, ἐν τῇ δεισιδαιμονίᾳ των, διέκρινον πληθὺν εἰδῶν κεραυνῶν, κατὰ τὸ μέρος τοῦ στερεώματος, ὁπόθεν οὔτοι προήρχοντο, καὶ τὸ μέρος, πρὸς ὃ κατηυθύνοντο, διότι ἐθεώρουν αὐτοὺς προερχομένους ἐκ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πλανήτου ἢ ἐξερχομένους ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ δαίμονος Θεοῦ ἢ ἀπέδιδον εἰς αὐτοὺς διάφορον σημασίαν, κατὰ τὰς περιστάσεις. Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὁ κεραυνὸς ἦτο πηγὴ οἰωνῶν. Πίπτων δεξιᾷ, ἦτο εὐοῖωνος, πίπτων δ' ἀριστερᾷ, ἦτο δυσοῖωνος. Τινὰς μὲν τῶν οἰωνῶν τούτων ἠδύναντο ν' ἀποτρέψωσι δι' ἐξίλασμοῦ, εἰς ἄλλους δ' ὤφειλον νὰ ὑποκύψωσιν ἀμετακλήτως. Ἐν πάσῃ ὁμῶς περιπτώσει, ἡ βροντὴ ἦτο σημεῖον τῆς ἀρχῆς ἢ τῆς βουλήσεως τῶν Θεῶν.

*Ζεὺς δ', ἐπεὶ οὖν κέρθενεν ἐν μένος, εἴλετο δ' ὄπλα
βροντῆν τε στροπὴν τε καὶ αἶθα. λέντα κεραυνὸν,
πλήξεν ἀπ' Οὐλύμποιο ἐπὶ λμενασ' ἄμφω δὲ πάσας
ἔπρεσε θοσπεσις κερα. λὺς δειροῖο πε. λώρου.*

Εἰθιστο δέ, δσάκις ἐθρόντα, νὰ διακόπτωσι τὰς συνελεύσεις.

(Ἡσίοδος, Θεογονία 850—4).

Ἀντικείμενά τινα ἐθεώρουν, τρόπον τινά, ἐξησφαλισμένα κατὰ τοῦ κεραυνοῦ. Οὕτως ἐπίστευον, ὅτι ὁ κεραυνὸς δὲν εἰσδύει εἰς τὰ σπήλαια, οὐδ' εἰς βάθος μεγαλήτερον ὅ ποδῶν, σέβεται τὴν δάφνην, ἀντιπαθεῖ πρὸς τὴν συκῆν, τὴν λευκὴν ἄμπελον, τὸ σκόροδον, τὰ κρόμμυα, τὸ κοράλιον, τοὺς ἀετούς, τὰς φώκας, τοὺς ἱπποποτάμους, τοὺς κροκοδείλους, τὰς ὑαίνας. «Καὶ γὰρ ὁ γελώμενος αὐτοσί καὶ παρομοιωδῆς,

ἔφη, βολβὸς οὐ μικρότητι διαφεύγει τὸν κεραυνόν, ἀλλ' ἔχων δύναμιν ἀντιπαθῆ, καθάπερ ἡ συκῆ καὶ τὸ δέσμα τῆς φώκης, ὡς φασι, καὶ τὸ τῆς ὑαίνης, οἷς τὰ ἄκρα τῶν ἰστίων οἱ ναύκληροι καταδιφθεροῦσιν. «Εἰ δὲ (ὡς φασιν) οὐ κεραυνοῦται (ἢ συκῆ), καὶ τοῦτο ἔν τις ἀναθεῖη τῇ μικρότητι καὶ καχεξίᾳ τοῦ σταλέχους· τῶν γὰρ τοιούτων οὐ δοκοῦσιν ἐπιθιγγάνειν οἱ κεραυνοί, καθάπερ οὐδὲ τῆς φώκης τοῦ δέρματος, οὐδέ τῆς ὑαίνης» (Πλούταρχος).

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει, ὅτι τὰ ὕδνα ἐθεωροῦντο προϊόντα τοῦ κεραυνοῦ, διότι εὐρίσκοντο πολλάκις εἰς τὴν γῆν εἰς ἃ μέρη ὁ κεραυνὸς εἶχε πέσει. «Θαυμαζόντων δὲ τῶν παρόντων, ἔφη τις ὑπομειδιάσας, Ἄξιόν γε τῶν βροντῶν τῶν ἕνατος γανομένων· ὡς δὲ καταγελῶν τῶν λεγόντων, τὰ ὕδνα τὴν γένεσιν ἐκ βροντῆς λαμβάνειν. Ἦσαν οὖν οἱ φάσκοντες, ὑπὸ βροντῆς τὴν γῆν δίστασθαι, καθάπερ ἦλθ τῷ ἀέρι χρωμένης· εἶτα ταῖς βωγμαῖς τεκμαίρεσθαι τοὺς τὰ ὕδνα μετιόντας· ἐκ δὲ τούτου δόξαν ἐγγενέσθαι τοῖς πολλοῖς, ὅτι τὸ ὕδνον αἱ βρονταὶ γεννώσιν, αὐ δεικνύουσιν»

Ὁ Θ. Ἑρρίκος Μαρτῖνος παρατηρεῖ, ὅτι ἐκαλοῦντο ἐμβρόνητοι, ἐμβρόνητημένοι οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἢ πτώσις τοῦ κεραυνοῦ ἢ ἀπλῶς ὁ κρότος τῆς βροντῆς εἶχε καταστήσει βλάκας καὶ ὅτι, κατ' ἔκτασιν, τὸ αὐτὸ ἐπίθετον ἐφηρημῶσθη εἰς τοὺς ἐξ οἷας δῆποτε αἰτίας βλάκας.

Γ'.

Θεωρεῖαι τῶν ἀρχαίων.

Πάντες οἱ φιλόσοφοι, λέγει ὁ Σενέκας, ἀναγνωρίζουσιν ἐκ συμφώνου, ὅτι ὁ κεραυνὸς εἶνε πῦρ. Ὁ Λουκρήτιος παρατηρεῖ ὅτι τὸ πῦρ τοῦτο θὰ εἶναι λεπτότερον τοῦ κοινοῦ πυρός. Ὁ Πλούταρχος λέγει ὡς τὸ κεραύνιον πῦρ ἀκριβείας καὶ λεπτότητι θαυμαστόν ἐστιν, αὐτόθεν τὴν γένεσιν ἐκ καθαρᾶς καὶ ἀγνῆς ἔχον οὐσίας, καὶ πᾶν εἶτι συμμικνυταὶ νοτερόν ἢ γεῶδες αὐτῷ τῆς περὶ τὴν κίνησιν ὀξύτητος ἀποσειομένης καὶ διακαθαίρουσσης. Κατὰ τὸν Βιργίλιον, ὁ κεραυνὸς συνέκειτο ἐκ τριῶν ἀκτίνων βροχῆς, ἐξ ἴσου ἀριθμοῦ χαλάζης, ἀνέμων καὶ ἐρυθρῶν φλογῶν καὶ ἐκ μεγάλης δόσεως θυρούου, ὀργῆς τοῦ Διὸς καὶ τρόμου τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλὰ τίς ἡ πηγὴ αὐτοῦ; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην τρεῖς ἀπαντήσεις ἐδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων.

α') Ὁ κεραυνός εἶναι πνεῦμα, φλεγόμενον εἰς τὰ νέφη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀστραπῆς. Τὸ πνεῦμα τοῦτο, οὐσία τοῦ κεραυνοῦ, εἶναι καθ' ἑαυτὸν ἰδιαιτέρος ἀήρ, συνιστώμενος ἐκ ξηρῶν ἀναθυμιάσεων τῆς γῆς, αἰθίρες, ἕνεκα κινήσεως ἰκάνως ταχείας, δύνανται γὰρ γίνωσι φλέγουσαι καὶ θορυβώδεις. Ἐνταῦθα παραθέτομεν σχετικά τινα χωρία ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους.

«Περὶ δ' ἀστραπῆς καὶ βροντῆς, ἔτι δὲ περὶ τυφῶνος καὶ πρηστῆρος καὶ κεραυνῶν λέγομεν· καὶ γὰρ τούτων τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ὑπολαμβάνειν δεῖ πάντων, τῆς γὰρ ἀναθυμιάσεως, ὡσπερ εἶπομεν, οὐσης διττῆς, τῆς μὲν ὑγρᾶς, τῆς δὲ ξηρᾶς, καὶ τῆς συγκρίσεως ἐχούσης ἀμφὶ ταῦτα δυνάμει καὶ συνισταμένης εἰς νέφος»

«Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ βροντῆς καὶ ἀστραπῆς παρὰ τῶν ἁλ-
λων ταῦτα ἔστι, τῶν μὲν ὅτι ἀνάκλισις ἢ ἀστραπή, τῶν δ' ὅτι πυρός
μὲν ἢ ἀστραπή διάλαμψις, ἢ δὲ βροντὴ σέσις οὐκ ἐγγινομένου παρ'
ἑκαστοῦ πάθος τοῦ πυρός, ἀλλ' ἐνυπάρχοντος· ἡμεῖς δὲ φάμεν τὴν αὐ-
τὴν εἶναι φύσιν ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ἀνεμον, ἐν δὲ τῇ γῆ σεισμόν, ἐν δὲ
τοῖς νέφεσι βροντὴν· πάντα γὰρ εἶναι ταῦτα τὴν οὐσίαν ταυτὴν, ἀνα-
θυμιάσιν ξηρᾶν, ἢ ῥέουσα μὲν πῶς ἀνεμός ἐστιν, ἠδὲ δὲ ποιεῖ τοὺς σει-
σμούς, ἐν δὲ τοῖς νέφεσι μεταβάλλουσα ἐκκρινόμενη συνιόντων καὶ συγ-
κρινόμενων αὐτῶν εἰς ὕδωρ, βροντὰς τε καὶ ἀστραπάς καὶ πρὸς τούτοις
τάλλα τὰ τῆς αὐτῆς φύσεως τούτοις ὄντα.»

α «Ὅταν δὲ κατασπώμενον ἐκπυρωθῇ (τοῦτο δ' ἐστίν, ἂν λε-
πτότερον τὸ πνεῦμα γένηται), καλεῖται πρηστῆρ· συνακπύμπρησι γὰρ
τὸν ἀέρα τῇ πυρώσει χρωματίζων. Ἐὰν δὲ ἐν αὐτῷ τῷ νέφει πολὺ
καὶ λεπτόν ἐκθλιθῇ πνεῦμα, τοῦτο γίνεται κεραυνός»

Ὁ δὲ Μητρόδωρος λέγει «Ὅταν εἰς νέφος πεπηγὸς ὑπὸ πυκνότητος
ἐμπέσῃ πνεῦμα, τῇ μὲν θραύσει τὸν κτύπον ἀποτελεῖ, τῇ δὲ πληγῇ καὶ
τῷ σχισμῷ διαυγάζει· τῇ δ' ὀξύτητι τῆς φορᾶς προσλαμβάνον τὴν ἀπὸ
τοῦ ἡλίου θερμότητα, κεραυνοβολεῖ· τοῦ δὲ κεραυνοῦ τὴν ἀσθένειαν εἰς
πρηστῆρα περιίστησιν».

β) Τὸ πῦρ τοῦ κεραυνοῦ προὑπάρχει εἰς τὰς νεφέλας, καθὼς τὸ κοι-
νὸν πῦρ προὑπάρχει ἀπανταχοῦ ἐν καταστάσει χύσεως εἰς τὴν φύσιν.
Τὰ νέφη, συναντώμενα, συγκρούονται ἢ προστρίβονται πρὸς ἀλληλα·
ἐκ τούτου παράγονται μόνον κρότος καὶ σπινθήρες δηλ. βροντᾶ καὶ ἀ-
στραπτει. Ἰδού τι ἀναφέρει περὶ τούτου ὁ Πλούταρχος· «Οἱ Στωϊκοί

βροντὴν μὲν συγκρουσμὸν νεφῶν, ἀστραπὴν δ' ἔξαψιν ἐκ παρατρίψεως,
κεραυνὸν δὲ σφοδρότεραν ἔλλαμψιν, πρηστῆρα δὲ νωχελεστότεραν».

γ) Ὑπάρχουσιν ὅμως ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ ἀνευ νεφῶν, ἐπομένως
τὸ πῦρ τοῦ κεραυνοῦ δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἐκ τῆς συγκρούσεως
τῶν νεφῶν. Τότε ἔρχεται ἐκ τῶν ἀνωτέρων χωρῶν, ἀνωθεν. α' Ὅταν
τὸ θερμὸν εἰς τὸ ψυχρὸν ἐμπέσῃ, τοῦτο δ' ἐστίν αἰθέριον μέρος εἰς ἀε-
ρῶδες, τῷ μὲν ψόφῳ τὴν βροντὴν ἀποτελεῖ, τῷ δὲ παρὰ τὴν μελα-
νίαν τοῦ νεφώδους χρώματι τὴν ἀστραπὴν, τῷ δὲ πλήθει καὶ μεγέθει
τοῦ φωτός τὸν κεραυνόν, τῷ δὲ (Ἀναξαγόρας).

Προσθετέον δ' ὅτι φιλόσοφοι τινες ἐκλεκτικοὶ ἢ σκεπτικοὶ ἀπεδέχοντο
ἐξ ἴσου τὰς τρεῖς ἐν συνόψει ἐκτεθείσας θεωρίας ἢ συνεδύαζον αὐτὰς
πρὸς ἀλλήλας δι' εὐφυστάτων συνδυασμῶν.

Παρὰ τοῖς ἑβραίοις καὶ τοῖς χριστιανοῖς τοῦ Μεσαίωνα, λαὸς τε
καὶ φιλόσοφοι ἀπείχοντο τοῦ νὰ ἐξετάσωσι τὰ αἴτια τοῦ κεραυνοῦ, ἀρ-
κούμενοι νὰ πιστεύωσιν, ὅτι ὁ κεραυνός ἦτο τὸ σῦνηδες ὄπλον τῆς ἐκ-
δικήσεως τοῦ Θεοῦ αὐτῶν καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ὅσον ἠδύναντο περισ-
σότερον.

Δ'.

Κατὰ τὴν τῶν ἀρχαίων πεποιθήσιν,
τὰ πάντα τείνουσιν εἰς τὸ ἀνέρχασθαι, πῶς λοιπὸν
ὁ κεραυνός πίπτει κάτω;

«Κάτω δὲ ριπτεῖται διὰ τὸ τὴν πύκνωσιν εἰς τὸ κάτω ῥέπειν τὴν
ἀπωθοῦσαν· διὸ καὶ οἱ κεραυνοὶ κάτω πίπτουσιν· πάντων γὰρ τούτων
ἡ γένεσις οὐκ ἔκκαυσις, ἀλλ' ἐκκρῖσις ὑπὸ τῆς ἐκθλίψεως ἐστίν, ἵπαι
κατὰ φύσιν γε τὸ θερμὸν ἀνω πέφυκε φέρεσθαι πᾶν» (Ἀριστοτέλης.
Περὶ μετεωρολογικῶν).

α . . . ἔτι δὲ πυκνοτέρας τῆς συστάσεως νεφῶν γιγνομένης πρὸς τὸ
ἴσχατον πέρας, ἢ γὰρ ἐκλήσει τὸ θερμὸν διακρίνομεν εἰς τὸν ἀνω τό-
πον, ταύτη πυκνοτέραν καὶ ψυχροτέραν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν σύστασιν.
Διὸ καὶ οἱ κεραυνοὶ καὶ οἱ ἐκνεφλαὶ καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα φέρονται
κάτω, καίτοι (ὁ αὐτός).

Ὁ δὲ Θ. Ἑρρίκος Μαρτίνος λέγει α' Ἡ δεισιδαιμονία εἶχεν ἔτοιμον
ἀπάντησιν, δηλ. ὅτι ἡ πτώσις τοῦ κεραυνοῦ, τοῦ αἰθερίου τούτου πυ-
ρός, τοῦ ὁποίου ἡ πηγὴ ὑπάρχει εἰς τὰς ἀνωτέρας χώρας, εἶναι φαινόμε-

μενον βλαιον και παρὰ φύσιν, θαῦμα, προσιωνιζόμενον μεγάλας μεταβολὰς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἡ ἀπάντησις ὅμως αὕτη, ἣτις ἱκανοποιεῖ τὸν Ἀλικαρνασσεῖα Διονύσιον, τὸν Πλίνιον καὶ τοὺς ἀστρολόγους, δὲν ἤρκει εἰς τοὺς ζητοῦντας φυσικὰς ἐξηγήσεις. Ἐὸ ζήτημα ἦτο δυσχερές· πολλοὶ ἐπελήφθησαν τῆς λύσεως αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέτυχεν καὶ αἱ προταθεῖσαι πολυπληθεῖς λύσεις δὲν παρέχουσιν ἐνδιαφέρον.

Προέβαλον ἐπίσης τὴν ἐρώτησιν, τί ἐγένετο ὁ κεραυνὸς μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ἐδέχοντο δ' ἐν γένει, ὅτι ἐπανήρχετο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὁ Μανίλιος κατέστησε ποιητικὴν τὴν γνώμην ταύτην, λέγων, ὅτι ἔργον τοῦ αἰετοῦ τοῦ Διὸς εἶναι νὰ ἐπαναφέρῃ πρὸς τὸν κύριόν του τοὺς ἐξακοντισθέντας παρὰ τούτου κεραυνούς.

Δὲν πρέπει νὰ ἐπικρίνωμεν τὰς πεπλανημένας δόξας τῶν ἀρχαίων, διότι δὲν εἶναι ἀρκούντως μακρὰν ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ὁ Καρτέσιος ἔγραψεν: «Ὁ κεραυνὸς δύναται ἐνίοτε νὰ μεταβληθῇ εἰς σκληρότατον λίθον, ὅστις θραύει καὶ θρυμματίζει πᾶν τὸ προστυχόν, ἐάν, μεταξύ τῶν λίαν διαπεραστικῶν ἀναθυμιάσεων, ὑπάρχη ποσότης τις ἐκ τῶν ἀέρων ἐκείνων, αἵτινες εἶναι παχεῖαι καὶ θειώδεις, ἰδίως δ' ἐάν ὑπάρχωσιν ἐκ τῶν μάλλον χονδροειδῶν, ὁμοίων πρὸς τὸ γῶμα, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁμβρίου ὕδατος καὶ καθιζάνει ἐντὸς δοχείου, ὅπερ δύναται τις νὰ βεβαιώσῃ διὰ πειραμάτων, ἥτοι μίγνυον ἐκ τῆς γῆς ταύτης μετὰ νιτροῦ καὶ θείου καὶ θέτων πῦρ εἰς τὸ μίγμα τοῦτο, ὅτε θέλει σχηματισθῇ παραχρῆμα λίθος (Περὶ μετεώρων, ἑμίλια Ε).

Ε'.

Νεώτεραι θεωρίαι.

Ὁ πρῶτος ἠλεκτρικὸς σπινθήρ, ὁ ἐξαχθεὶς ἐκ τοῦ ἠλέκτρου ὑπὸ τοῦ Βάλλ (Wall), παρεβλήθη παραχρῆμα πρὸς τὰς λάμπεις τοῦ κεραυνοῦ. Ἀπὸ φῶς τοῦτο καὶ ὁ τριγμός, λέγει ὁ Βάλλ, φαίνονται, τρόπον τινά, ὡς παριστώντα τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν.

Ἡ αὐτὴ ἀναλογία ἐκφράζεται εἰς τὰ Μαθήματα τῆς Φυσικῆς τοῦ ἀββᾶ Νολλέτ (1771) ἂν τις, λέγει ὁ Νολλέτ, παραβάλῃ τὰ φαινόμενα, ἐπειράτο ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ κεραυνὸς εἶναι εἰς τὰς χεῖρας τῆς φύσεως ὅ,τι ὁ ἠλεκτρισμὸς εἰς τὰς ἡμετέρας, ὅτι τὰ θαύματα, τὰ δ-

ποῖα διαθέτομεν νῦν κατὰ τὴν ἡμετέραν βούλησιν, εἶναι μικρὰ ἀπομιμήσεις τῶν μεγάλων ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα φοβίζουσιν ἡμᾶς, ὅτι τὸ πᾶν ἐξήρτηται ἐκ τοῦ αὐτοῦ μηχανισμοῦ· ἐάν ἐδείκνυεν ὅτι νέφος, προπαρασκευασθὲν διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ἀνέμων, διὰ τῆς θερμότητος, διὰ τῆς ἀναμιξεως τῶν ἀναθυμιάσεων, εἶναι, ὡς πρὸς γινόν τι ἀντικείμενον, ὅ,τι σῶμα ἠλεκτρισμένον ἐνώπιον καὶ πῶς ἐγγὺς ἐτέρου μὴ ἠλεκτρισμένου, ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη, ἐάν ὑπεστηρίζετο καλῶς, θά μοι ἤρασκε πολὺ καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς, πόσοι ἀνώτεροι λόγοι δὲν παρουσιάζονται εἰς ἀνθρώπον, ὅστις γινώσκει τὸν ἠλεκτρισμόν».

Ἡ ἰδέα αὕτη ἀπησχόλαι, τῷ ὄντι, πάντας τοὺς φυσικοὺς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, τὴν δ' 7ην Νοεμβρίου 1749 ὁ Φραγκλῖνος συνόψιζεν εἰς τὸ βιβλίον του «Περὶ ἐργαστηρίου» (De Laboratorio) πάσας τὰς ἀναλογίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον παρατηρηθῆ μεταξύ τοῦ κεραυνοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρευστοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀμερικανὸς φυσικὸς, βαδίζων εὐθύτερον πρὸς τὸν σκοπὸν, προσθέτει ἂν τὸ ἠλεκτρικὸν ρευστὸν ἔλκεται ὑπὸ τῶν ἀκίδων, πλὴν ἀγνοοῦμεν ἂν ὁ κεραυνὸς ἔχῃ τὴν ἰδιότητα ταύτην, ἐπομένως θά ἦτο εὐκαιρὸν νὰ γίνῃ τὸ πείραμα». Μετὰ τινὰς μῆνας, ὁ Φραγκλῖνος ἀνέπτυσεν ἐκτενῶς τὰς γνώμας του περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ κεραυνοῦ ἐν δυαὶν ἐπιστολαῖς, ἀπευθυνθεῖσαι πρὸς τὸν Θ. Κόλλενσων (ἔργα Φραγκλῖνου, γαλλ. μετάφρασις ὑπὸ Barthelemy Dubourg, Παρίσιαι 1773). Ἦτο δὲ τόσον πεπεισμένος περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν γνωμῶν του, ὅστε ὑπεδείκνυε καὶ μέσον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν οἰκιῶν, τῶν πλοίων κτλ. περιγράφων τὸ ἀλεξικέραυνον οἶον κατασκευάζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν πρὸ παντὸς ὅμως ὁ Φραγκλῖνος ἤθελε νὰ βεβαιωθῆται οἱ πειραματισταὶ ἀπ' εὐθείας, ἐάν τὰ θυελλώδη νέφη ἦναι ἠλεκτρισμένα ἢ οὐ· ἐξέθετο δὲ πλήρη πειραματικὴν μέθοδον, ἣτις ἔδει νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς λύσιν τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος, καὶ, προσκαλῶν τοὺς φυσικοὺς νὰ πειραθῶσι, περιέμενεν αὐτὸς τὸ πέρασ τῆς ἀρξάμενης ἐγέρσεως κοινονοστασίῳ εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Φραγκλῖνου ἔτυχον καλίστης ὑποδοχῆς ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ Δαλιβάρδος ὅμως ἐπραγματοποίησεν αὐτὰς τὴν 10 Μαΐου 1752 εἰς τὴν Wully-de-Ville. Ἐντὸς κήπου, κειμένου ἐν τῷ μέσῳ ὑψωμένης πεδιάδος, προσήλωσε στερεῶς ἐπὶ μεμονωμένου ὑποστηρίγματος κυλινδρικὸν μοχλὸν διαμέτρου Ὀμ. 027 εἰς τὴν βάσιν καὶ 13 μέτρων ὕψους, λή-

γοντα δ' εἰς αἰχμήν ἐκ χάλυθος βεβαμμένου καὶ ἐστιλβωμένου. Καθ' ἡν στιγμὴν νέφη διήλθον διὰ τοῦ κατακορύφου, ὁ μοχλὸς ἠλεκτρίσθη τόσο ἰσχυρῶς, ὥστε ἔδωκε μακροὺς καὶ λαμπροὺς σπινθῆρας. Οὕτως ἀπεδεικνύετο ἡ ἠλεκτρικὴ κατάστασις τῶν νεφῶν. Τὸ πείραμα τοῦτο ἐπανελήφθη εἰς πολλὰ μέρη μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὁ Φραγκλῆνος, ἀνυπομονῶν διὰ τὴν βραδύτητα τῆς ἐγέρσεως τοῦ κωδωνοστασίου, ἐφαντάσθη ὅτι ἰεστὰς ἐκ χάρτου ἠδύνατο ἐπίσης νὰ τῷ χρησιμεύσῃ πρὸς τὸν σκοπὸν του. Ὅθεν, ἐπιφελοῦμενος τῆς πρώτης θυέλλης, μετέβη μόνος μετὰ τοῦ υἱοῦ του εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀφοβούμενος τοὺς ἐμπαιγμοὺς, δι' ὧν καλύπτουσι τὰς ἀνεπιτυχεῖς ἀποπειράς. Ὁ ἀετὸς ἀφάθη εἰς τὸν ἀέρα, ἐνῶ τὸ συγκρατοῦν, αὐτὸν σχοινίον ἦτο προσδεδεμένον εἰς ὑέλινον ὑποστήριγμα. Νέφος, πολλὰ ὑποσχόμενον, οὐδὲν παρήγαγεν ἀποτελεσμα. Προέβαινον ἕτερα νέφη, ἀλλὰ πάντα ἐφαίνοντο ἡσυχά, ὥστε οὐδὲ σπινθῆρ, οὐδ' ἕτερον ἠλεκτρικὸν σημεῖον ἔδιδον. Ἐπὶ τέλους ὄμως, ἐπελθούσης λεπτῆς βροχῆς, νήματα τινα ἀγέρθησαν ἐκ τοῦ σχοινίου ὡς ἀπωθούμενα. Ἐκούσθη μικρὸς ψίθυρος, ὁ Φραγκλῆνος παρουσιάζει τὸν δάκτυλόν του καὶ ζωηρὸς σπινθῆρ, ὃν παρηκολούθησαν ταχέως πολλοὶ ἄλλοι, ἐκφεύγει τῆς κατωτέρας ἀκρας τῆς συσκευῆς, καταστάσης καλοῦ ἀγωγῷ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ διὰ τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον εἶχε δεχθῆ. Τὸ πείραμα τοῦτο ἐγένετο τὸν Ἰούνιον 1752.

Τὸν Ἰούνιον 1753, Γάλλος πρωτοδίχης εἰς Νεράκ, καλούμενος Δὲ Ρώμας γινώσκων τὸ πείραμα τοῦ Δαλιβάρδου, ἀγνοῶν ὅμως εἰσέτι τὸ τοῦ Φραγκλῆνου, ἔσχε, καθὼς οὗτος, τὴν ιδέα νὰ μεταχειρισθῆ ἀετόν. Ἐφρόντισε, λοιπόν, νὰ ἐφοδιάσῃ διὰ μεταλλικοῦ νήματος τὸ σχοινίον τοῦ ὄργάνου του καὶ ἐπέτυχεν ἀμέσως ἐνεργητικωτέρους σπινθῆρας. Ἐπανελάβε τὸ πείραμα τῷ 1757, διαρκούσης θυέλλης, τὰ δ' ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν καταπληκτικά. ἀφαντάσθητε νὰ ἴδητε, λέγει ὁ Δὲ Ρώμας, φλόγας πυρὸς ἐννέα ἢ δέκα ποδῶν μήκους καὶ ἐνὸς δακτύλου πάχους αἵτινες ἐποιοῦν ἴσον καὶ μείζονα κρότον ἐκπυρροσχοτήσεων. Ἐν χρονικῇ διαστήματι ἥττονι ὥρας, ἐπέτυχον βεβαίως τριάκοντα τοσαύτης διαμέτρου, χωρὶς ν' ἀριθμῆσω χιλιάς ἑτέρας κατωτέρας τῶν ἐπτά ποδῶν». Παρὰ τὰς προφυλάξεις του, ἀπαξ ἀνετράπη ὑπὸ τῆς βιασιότητος τῆς συγκρούσεως. Ὁ Ρίχμαν τῆς ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως ἐκεραυνοβολήθη ἐπαναλαμβάνων τὸ πείραμα τοῦ Δαλιβάρδου (Μετεωρολογία ὑπὸ Marie Davy—Παρίσι 1866).

Ἄφου, διὰ διαφόρων πειραμάτων, ἐγνώσθη, ὅτι, οὐ μόνον διαρκούσης θυέλλης, ἡ ἀτμόσφαιρα ἐνέχει ἠλεκτρισμόν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐτῇ ὑπάρχει πάντοτε ἐλεύθερος ἠλεκτρισμός, ἐξήτησαν νὰ ἐξηγήσωσι, διὰ διαφόρων ὑποθέσεων, τὴν αἰτίαν τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἀλλ' ἡ μᾶλλον βεβαίως αἰτία εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἐξάτμισις τοῦ ὕδατος.

Ὁ Βόλτας πρῶτος παρατήρησεν, ὅτι ἡ ἐξάτμισις τοῦ ὕδατος ἠκούσθητο ὑπὸ ἠλεκτρισμοῦ. Μετὰ τοῦτον, ὁ Rouillet εὗρεν ὅτι, εἰάν τὸ ὕδωρ ἦναι ἀπισταγμένον, ἡ ἐξάτμισις δὲν δίδει ποτὲ χώραν εἰς ἀνάπτυξιν ἠλεκτρισμοῦ, ἐκτὸς εἰάν τὸ ὕδωρ περιέχῃν διαλύσει ἄλακλι τι ἢ ἄλας καὶ τότε ἡ μὲν διάλυσις εὐρίσκεται ἀρνητικῶς ἠλεκτρισμένη, ὁ δ' ἀτμὸς θετικῶς. Ἐκτοτε παρεδέχθησαν, ὅτι, τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὐρισκόμενων ὑδάτων καὶ τῶν θαλασσιῶν, περιέχοντων πάντοτε ἐν διαλύσει ἀλατούχους οὐσίας, οἱ ἀναπτυσσόμενοι ἐξ αὐτῶν ἀτμοὶ εἶναι ἠλεκτρισμένοι θετικῶς καὶ ἐπομένως ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι πάντοτε ἠλεκτρισμένη θετικῶς, τὸ δ' ἔδαφος ἀρνητικῶς. Ὁ Παλμιέρης ὅμως ἀπέδειξεν ἐσχάτως ὅτι εἰς οὐρανὸν αἴθριον ἢ νεφελώδη, ὁ ἠλεκτρισμὸς τῆς ἀτμοσφαιρας εἶναι πάντοτε θετικὸς, ἀρκεῖ εἰς ἀπόστασιν τινα τοῦ τόπου τῆς παρατηρήσεως νὰ μὴ πέπτη οὔτε βροχὴ, οὔτε χιὼν, οὔτε χάλαια, ὅτι ἡ ἀπόστασις αὕτη ποικίλλει ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀφθονίαν τῆς βροχῆς, τῆς χιόνος ἢ τῆς χάλαιας, ὅτι ὁ μέγιστος ὄρος τῆς ἀποστάσεως εἶναι 50 ἕως 60 χιλιάμετρα καὶ ὅτι οἱ ὑδρατμοὶ, συμπυκνούμενοι, ἀναπτύσσουσι θετικὸν ἠλεκτρισμόν, ἐξ οὗ συνεπέραναν, ὅτι εἰς τὴν συμπύκνωσιν τῶν ἀτμῶν εἰς ὑψηλὰς χώρας τῆς ἀτμοσφαιρας δέον ν' ἀποδοθῆ ὁ ἠλεκτρισμὸς τῶν νεφῶν καὶ ὅτι, συνεπεία συνεχοῦς συμπυκνώσεως, τὸ αὐτὸ νέφος δύναται νὰ δώσῃ πλείονας κεραυνούς.

Τῆς ἀτμοσφαιρας οὗσης ἠλεκτρισμένης πάντοτε θετικῶς, τὰ νέφη πρέπει νὰ ἦναι ἐπίσης πεπληρωμένα θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ νέφη ἀρνητικῶς ἠλεκτρισμένα. Ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ τοῦ ἀέρος, τὸ ἔδαφος ἠλεκτρίζεται ἀρνητικῶς κατὰ πάντα τὰ ἐξέχοντα σημεῖα αὐτοῦ καὶ ἰδίως κατὰ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων. Πολλὰκις παρατηροῦνται νέφη προσεγγίζοντα ζωηρῶς ὑψηλὴν κορυφὴν, σταματῶντα ἐκεῖ ἐπὶ τινα χρόνον, εἶτα δ' ἀποσπῶμενα, ἐν ἀκολουθήσῃ τὴν γενικὴν κίνησιν τῆς ἀτμοσφαιρας. Τὸ θετικὸν γὰρ προσεικύνθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῆς ἀντιθέτως αὐτοῦ ἠλεκτρι-

σμένης κορυφῆς, έντεϋθεν δ' ήλεκτρισθη άρνητικώς ώς αύτή. Τα νέφη, τά όποια, σχηματισθέντα υπό τών εξατμίσεων τών κοιλάδων, άκαλουθοϋσι τάς πλευράς τών όρέων, ύψούμενα εις τήν άτμόσφαιραν υπό τήν έπιρροήν τών άνερχομένων ρευμάτων και τά όποια φαίνονται, επί πολλάς ώρας, προσκεκολλημένα εις τάς κορυφάς αύτών (τών όρέων) δύνανται επίσης να ήλεκτρισθώσιν άρνητικώς. Αφ' έτέρου, παρατηροϋνται πολλάκις εις τήν άτμόσφαιραν πολλά άλληλως έπισεσωρευμένα στρώματα νεφών. Τών άνω νεφών, ώς τεθειμένων μεταξύ θετικώς ήλεκτρισμένων νεφών και τής άρνητικώς ήλεκτρισμένης επιφανείας του έδάφους, ο θετικός ήλεκτρισμός, άπωθούμενος άνωθεν και έλκόμενος κάτωθεν, θέλει τεθῆ εις τήν κατωτέραν επιφάνειαν αύτών και θέλει εξαφανισθῆ άποφερόμενος υπό τής πρώτης βροχής, έπομένως τά νέφη ταϋτα μένουσιν ήλεκτρισμένα κατ' άντίθετον τρόπον, δηλ. άρνητικώς. Ολα δήποτε και άν ήναι ή πηγή αύτών, τά άρνητικά ταϋτα νέφη παρασύρονται υπό τών άνέμων άναμιξ μετá τών θετικών νεφών. Ταϋτα και εκείνα επιδρῶσιν άπανταχοϋ όπόθεν διέρχονται, εις δέ τήν προσέγγισιν τών αντιθέτως ήλεκτρισμένων νεφών όφείλονται, ώς επί τó πλεϊστον, αί θυελλαι (Marie Davy).

Ο κ. Παλμιέρης όμως λέγει, ότι εάν παρατηρείται άρνητικός ήλεκτρισμός εις τήν άτμόσφαιραν, θυελλώδους όντος του ούρανοϋ, δέν πρέπει διόλου ν' άποδοθῆ εις άρνητικά νέφη, άλλ' εις τó ότι βρέχει, χιονίζει ή πέπτει χάλαζα εις πλησιόχωρα μέρη.

Ο νόμος, κατá τόν όποιον δηλοϋται ο ήλεκτρισμός διαρκουσών βροχών ή σϋχων ή θυελλωδών, δύναται να ήρισθῆ οϋτως. Έκεί ένθα πέπτει ή βροχή ύπάρχει ισχυρά ένδειξις θετικοϋ ήλεκτρισμοϋ, περικυκλουμένου διά ζώνης άρνητικοϋ ήλεκτρισμοϋ και αύτης περικυκλουμένης δι' έτέρας ζώνης θετικοϋ· τó όριον μεταξύ δύο ζωνών έχει οϋδέτερον ήλεκτρισμόν. Έπομένως δύναμεθα να παρατηρήσωμεν ισχυρόν θετικόν ή άρνητικόν ήλεκτρισμόν, κατá τήν θέσιν, τήν όποιαν κατέχομεν ώς πρός τήν βροχήν και διερχόμεθα εκ μίας εις άλλην φάσιν· εάν ή βροχή, άρξαμένη να πέπτει εις άπόστασιν τινά, πλησιάσῃ τόν τόπον τής παρατηρήσεως, πέπτει εις αύτόν και άπομακρύνεται άκολουθως. Έκ τούτου ο Παλμιέρης συνέπερανε, ότι τά νέφη δέν είναι ήλεκτρισμένοι άγωγοί, άλλά πηγή θετικοϋ ήλεκτρισμοϋ ένῶ διαλύωνται εις βροχήν, εις τρόπον ώστε ο ισχυρός θετικός αύτών ήλεκτρισμός διεγείρει κατ' έπίδρασιν περίξ άρνητικόν ήλεκτρισμόν. Έν ένί λόγῳ, νέφη κατέχοντα ίδιον άρ-

νητικόν ήλεκτρισμόν δέν ύπάρχουσιν, εάν δέ συμβαίη ένίοτε να έχωσιν άρνητικόν ήλεκτρισμόν ένῶ πίπτει βροχή εις τόν τόπον τών παρατηρήσεων, οϋτος όφείλεται εις έτέραν πολλῶ ισχυροτέραν βροχήν πίπτουσαν εις άπόστασιν.

Ο De la Rive λέγει περί τούτου· α' Η γῆ είναι πορώδης, διά δέ τών πόρων αύτης κοινωνεί τó κεντρικώτερον μέρος της με τήν θάλασσαν. Όταν δέ τó ύδωρ τής θαλάσσης τεθῆ εις έπαφήν με τó κεντρικώτερον μέρος τής γῆς, εις ο ύπάρχουσι μέταλλα καχυμένα, (μεγίστη δέ θερμότης εκεί ύπάρχει), γίνεται έπαφή του ύδατος μετá τών υπερθερμών όντων μετάλλων και χημική ένέργεια, εκ της προέρχεται ήλεκτρισμός και τó μόν ύγρόν λαμβάνει τόν θετικόν ήλεκτρισμόν (άρα ή θάλασσα, εις άδιάλειπτον συγκοινωνίαν μετá του κεντρικοϋ μέρους τής γῆς, ένεκα του πορώδους ταύτης, διατελοϋσα, λαμβάνει θετικόν ήλεκτρισμόν), τó δέ μέταλλον, λαβόν τόν άρνητικόν ήλεκτρισμόν και εις έπαφήν εύρισκόμενον μετá τής γῆς, μεταδίδει τόν άρνητικόν ήλεκτρισμόν του εις τήν γῆν.

Έξ όλων τών άνω θεωριών πρέπει να δώσωμεν μαγαλητέραν πίστιν εις τήν του De la Rive, προερχομένην εκ άνδρός τόσο διασήμου περί τήν φυσικήν, πλειστας αξιολόγους θεωρίας και σημαντικάς συγγραφάς περί διαφόρων τής φυσικής ζητημάτων έπινοήσαντος και γράφαντος.

Όσα λοιπόν νέφη σχηματίζονται εκ τής εξατμίσεως τής θαλάσσης, φέρουσι θετικόν ήλεκτρισμόν, όσα δέ σχηματίζονται εκ τής εξατμίσεως ύδάτων, εύρισκόμενων και έπιπολαζόντων επί τής γῆς ως λιμνών κλπ., φέρουσιν άρνητικόν ήλεκτρισμόν.

Έκ τών άνωτέρω εκτεθέντων βλέπομεν ότι ύπάρχουσιν εις τάς άνωτέρας χώρας τής άτμοσφαιρας νέφη πεπληρωμένα θετικοϋ και άρνητικοϋ ήλεκτρισμοϋ. Όσakis δέ τά οϋτω διαφόρων ήλεκτρισμένα νέφη συναντώσιν άλληλα, τότε οι δύο αύτών ήλεκτρισμοί ένοϋνται και εκ τής ένώσεως αύτών προέρχεται σπινθήρ μέγιστος ήλεκτρικός, όθεν παράγονται τά φαινόμενα τής βροντής, τών άστραπών και του κεραυνοϋ.

Έξίπομεν, λοιπόν, ότι ο ήλεκτρικός σπινθήρ έν τῇ άτμοσφαιρα προέρχεται εκ τής ένώσεως δύο διαφόρων ήλεκτρισμών, θετικοϋ και άρνητικοϋ εις δύο νέφη εύρισκόμενων, ο δέ κρότος, όν μετá τήν άστραπήν ακούομεν, ήτοι ή βροντή προέρχεται εκ του ότι σχηματίζεται αλφιδίως, μετá τήν ένωσιν τών δύο ήλεκτρισμών, έν τῇ άτμοσφαιρα

κενόν αέρος, ὅπερ ὁ περιβάλλων αἴθρ μετὰ μεγίστης ταχύτητος τείνει νὰ πληρώσῃ, ἐκ τῆς παλμικῆς δὲ κινήσεως τοῦ αέρος πρὸς πληρωσιν τοῦ κενοῦ προέρχεται ἡ βροντή, ὁ δὲ κεραυνὸς εἶναι, ὡς ὀρθῶς ὤρισεν ὁ Ἀριστοτέλης, ἀπὸ ἀστρίψαν ἀναπυρωθέν, βιαίως ἀχρι τῆς γῆς διεκθέον» ἤτοι κεραυνὸς εἶναι ἀστραπή παραγομένη μεταξὺ νέφους καὶ γῆς.

Ὅσον παράδοξος ἂν φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ διατρεχομένη ὁδὸς, εἶναι βέβαιον ὅτι οὗτος ἠκολούθησε τὴν ἤττονα εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ παρέχουσαν ἀντίστασιν.

Τὰ μέταλλα εἶναι οἱ καλλίτεροι ἀγωγοὶ παντὸς ἄλλου σώματος, ἐπομένως εἰς ταῦτα ὁ κεραυνὸς προσκολλάται κατὰ προτίμησιν, ἐγκαταλείπει ὁμῶς αὐτὰ ὁσάκις εὐρῆ εἰς τὸ ἄκρον αὐτῶν ἀντίστασιν ἀνωτέραν ἐκείνης, τὴν ὅποιαν παρουσιάζουσι τὰ ἐγγύς ἄλλα σώματα. Μετὰ τὰ μέταλλα, ἔρχονται τὰ ὑγρά

Ἴνα πέσῃ ὁ κεραυνός, δεόν νέφος νὰ καταβῆ πλησίον τοῦ ἐδάφους. Τότε ἅπαντα τὰ σημεῖα τῆς γνένης ἐπιφανείας εἶναι ἰσχυρῶς ἠλεκτρισμένα κατ' ἐπίδρασιν. Ὁ ἐτερώνημος τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τῶν νεφῶν ἠλεκτρισμός, τὸν ὁποῖον περιέχουσιν, ἔλκεται ὑπ' ἐκείνου καὶ φέρεται εἰς τὰ προέχοντα σημεῖα. Ὁ ἠλεκτρισμὸς οὗτος ἔλκει ἐπίσης τὸν ἠλεκτρισμὸν τοῦ νέφους καὶ εὐκολύνει τὴν ἔνωσιν αὐτοῦ. Ἔνεκα τούτου, τὰ δένδρα εἶναι τὰ μᾶλλον ἐκτεθειμένα εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ κεραυνοῦ, μεταξὺ δ' αὐτῶν τὰ ἔχοντα περισσότερον χυμὸν ἢ τῶν ὀρειῶν τὸ φύλλωμα εἶναι ἀφρονώτερον, ἢ αἱ ῥίζαι βυθίζονται βαθύτερον εἰς τὸ ἔδαφος καὶ τὰ τρεφόμενα εἰς τὰς ὑγροτέρας γαίας.

Ὅταν ὁ κεραυνὸς ἀπαντήσῃ καθ' ὁδὸν σώμα, ἀποτελοῦν πρόσκομμα, ἔνεκα τῆς μὴ ἀγωγιμότητος αὐτοῦ, παρακάρπτει αὐτὸ, ἐὰν ἢ ἐκ τῆς παρακάρπτειος ταύτης προκύπτουσα αὐξήσις τῆς ἀντιστάσεως εἶναι μικρότερα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ σώματος ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει διατρυπᾷ τὸ πρόσκομμα καταστρέφει αὐτό, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπορρίπτει αὐτὸ μακρὰν. Ἡ διάβασις τοῦ κεραυνοῦ σημειοῦται πάντοτε διὰ παραγωγῆς θερμότητος ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸ ποσὸν τῆς κατανικηθείσης ἀντιστάσεως. Τὰ μέταλλα, σώματα καλοὶ ἀγωγοί, μόλις θερμαίνονται, ἐὰν ἢ τομὴ αὐτῶν ἦναι ἐπαρκής, ἐὰν ὁμῶς παρέχωσιν εἰς τὸν ἠλεκτρισμὸν λίαν στενὴν ὁδόν, δύναται νὰ ἀεροποιήσῃ αὐτὰ (ἐξαχνίση). Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι τὸ συνήθως παραγόμενον ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ προσβληθέντων δένδρων. Ὁ χυμὸς, μεταβαλλόμενος εἰς ἀτμὸν

ἐν μέσῳ τῶν ἰστῶν τοῦ δένδρου, εἰς τὸ μᾶλλον πιεζόμενον μέρος αὐτοῦ, διαρρηγνύει συνήθως τὸν κορμὸν καὶ μεταβάλλει αὐτὸν εἰς εἶδη κλωστῶν ὡς τὰ φωσφορικὰ πυρεῖα. . . .

Ἀποτελέσματα τοιαύτης δυνάμεως ἐξηγοῦσιν εὐκόλως τὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαν τοῦ κεραυνοῦ. Ἐὰν τὸ βευστόν διατρέξῃ τὰ ἐξωτερικὰ μέρη τοῦ σώματος, σκάπτει αὐλάκα καὶ ἡ οὕτω παραχθεῖσα πληγὴ ἐκ καύσεως εἶναι βαθεῖα, λίαν ἀλγεινὴ καὶ λίαν δυσίατος· ἐὰν ὁμῶς εισδύσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, φέρει ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος ταύτην ταραχὴν, ὥστε ἀποσυνθίεται αὐτό.

II. ΔΑΜΟΥΛΙΑΝΟΣ

καθηγητῆς

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚ. ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς πρώτης διατάξεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ Παρθενῶνος, οὐδαμοῦ ὑπάρχει ἀξιόπιστος εἰδήσις¹.

Οἱ ἀρχιτέκτονες, οὓς οἱ χριστιανοὶ Ἀθηναῖοι πρὸς τοῦτο εἶχον προσκαλέσει, ἵνα ὧσιν οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰκτίνου, εἶνα ἡμῶν ἀγνωστοί. Μεταγενεστέρως τις παράδοσις καλεῖ αὐτοὺς Ἀπολλῶ καὶ Εὐλόγιον². Οὗτοι δὲ ἦσαν τόσον ἐπιφθονοί, ὡς ὁ ἐκ Τράλλειων Ἀνθέμιος καὶ Ἰσιδώρος

¹ Ἡ ἐπιγραφή, ἥτις ὡς χρονολογίαν τῆς νέας οἰκοδομῆς ἀναγράφει τὸ ἔτος 680 καὶ ὁ Παττάκης λέγει ὅτι ἀνέγνω πρὸ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου ἐπὶ τῆς μεσημβρ. πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος ἀνήκει ἴσως εἰς ἕτερα κομμὴν ἢ εἰς ἕτερα σωματὶα τοῦ Ἀθηναίου τούτου. Cf. J. G. IV ed Curtius καὶ Kirchhoff. n. 8660. Ὡς πλάσμα θεωρεῖ τοῦτο καὶ Βουρσιανὸς N. Rh. Mus. 1856, 478. ὁ Δ. Mommsen σ. 34 παρατήρησεν ὅτι οἱ Ἕλληνας τοῦ 7ου αἰῶνος τὰ ἔτη μόνον μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἠδύνατο νὰ ἀριθμῶσιν.

² Περὶ δὲ τοῦ νομοῦ τῆς θεομήτορος, ἐν ἠχοδόμησαν Ἀπολλῶ καὶ Εὐλόγιος ἐπ' ὀνόματι ἀγνώστου θεοῦ. Wiesner ἀνωτέρω.

δὲ ἐκ Μιλήτου οἱ τέκτονες τῆς ἁγίας Σοφίας, οἵτινες ἐδημιούργησαν νέον ἀξιοθαύμαστον τῆς τέχνης ἔργον, ὅπερ ἐντελῶς παρίστα τὸ ζῶν πνεῦμα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς τε Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἐκεῖνοι μετέβαλον μόνον τὸν κάλλιστον ναὸν τῆς Ἀθηνῶν καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ Ἁγία Σοφία ἐπεσφράγισε τὴν ἐννοίαν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, παριστῶσα ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶνε ἡ μητρόπολις τοῦ νέου χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἐν ᾗ ἡ ἐκκλησία τοῦ Παρθενῶνος ἀπεδείκνυεν ὅτι ἡ σηρασιά, ἣν εἶτι ἐκέκτητο ἡ χώρα τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν Ἡρακλειδῶν, ἔκειτο μόνον ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτῆς πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς Ἐθνικῆς ἀρχαιότητος.

Οἱ Ἀθηναῖοι τέκτονες ἄλλως οὐδὲν δύσκολον εἶχον πρόβλημα, διότι περὶ τούτου προέκειτο, νὰ μεταποιήσωσι δῆλον ὅτι τὸν ἀρχαῖον σηκὸν τοῦ Παρθενῶνος, εἰς ναὸν τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀλλ' οὐχ ἤττον ἢ ἐπιχειρήσας αὐτὴ ἀπῆται μεγίστην τοῦ ἐνδοτέρου ναοῦ μετοικοδόμησιν. Κατὰ πρῶτον ἡ διάταξις τοῦ ναοῦ μετεστράφη μετατεθείσης τῆς εἰσόδου πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν. Ὁ ὀπισθόδομος ἐγένετο νάρθηξ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ Πυλῶν ἡ θύρα τῆς εἰσόδου. Τὰ τείχη μεταξὺ ὀπισθοδομοῦ καὶ σηκοῦ διηρέθησαν διὰ μεγάλης θύρας ἐκεῖ, ἐνθα εὐρίσκετο τὸ κοίλωμα διὰ τὸ χρυσοελεφάντινον ἀγάλμα τῆς Θεᾶς. Ἐκ τοῦ σηκοῦ αὐτοῦ ἐποίησαν τὸ καθολικὸν ἢ τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ὥστε πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ ἐτέθη ὑψηλότερον τὸ χορηγεῖον ἢ τὸ ἅγιον βῆμα μετὰ μιᾶς ἀψίδος. Τὸ κοῖλον τοῦτο κατὰ τὸν 7ον ἡδὴ αἰῶνα ἐκοσμεῖτο μετὰ τῆς ἐκ μωσαϊκοῦ εἰκόνας τῆς Παρθένου ἢ Παναγίας Ἀθηναϊστῆς.

Τὸν χορὸν ἀπέφρατταν τὸ Βυζαντιανὸν εἰκονοστάσιον ὡς τὸ ἱερώτατον, ἐνῶ ὀπίσθεν αὐτοῦ ἴστατο τὸ θυσιαστήριον ὑπὸ οὐρανίσκον, ὃν ἐβάσταζον τέσσαρες κίονες πορφυρίται μετὰ κορινθιακῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κιονοκράνων. Ἐν τῇ ἡμικυκλίῳ ἦσαν τεταγμέναι μαρμάρινοι ἑδραὶ διὰ τοῦ, προὔχοντες καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ἦσαν εἰς ἀμβων καὶ ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος, ὅστις φαίνεται ὡς ἀρχαία μαρμάρινος ἑδρα ἐκ τοῦ διονυσιακοῦ θεάτρου. Ἴνα δὲ δαθῇ φῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀνωθεν τῆς ἀψίδος κατασκευάσθη παράθυρον, δι' οὗ καταστράφη τὸ μέσον τῆς πρὸς ἀνατολ. ζωφόρου.²

¹ Ἀνεσκάφη ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐκκλησίας τῷ 1830 ὑπὸ Ροσσ. (ἴδ. τούτου ἀρχαιολ. διατριβ. 1, 118) Ad. Hütticher, Die Acrop. von Athen 1888 σ. 15. Berlin.

² Τὸ μέσον ταύτης μετὰ τῆς εἰκόνας τῆς Ἀθηνῶν εὐρέθη ἐπιμελῶς διατη-

Οὗτοι εἶνε οἱ κυριώτεροι τύποι τῆς Χριστιανικῆς μεταποιήσεως τοῦ Παρθενῶνος εἰς Ἐκκλησίαν τῆς Παρθένου Μαρίας, ἣτις κατόπιν κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὑπέστη καὶ τινὰς ἄλλας μεταβολάς. Ἡ ἀνακοδόμησις αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως μία τῶν μεγίστων τεχνικῶν ἔργων τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐπειδὴ ὁ μέγας αὐτῶν ἀστικός πληθυσμὸς ἀπολέσθη μετὰ τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας, ἡ Ἐκκλησία μόνον ἠδυνήθη εἶτι νὰ ἀπασχολήσῃ τεχνίτας! Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἠδύνατος νὰ ὑπάρχη ἐν ἐνεργείᾳ σχολὴ τεχνιτῶν ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς καὶ ψηφοθετῶν, ὧν ἐν τοῖς ἔργοις ἐπέζη εἶτι ἡ παράδοσις τῶν ἀρχαίων. Ὁ τελευταῖος δόκιμος ζωγράφος ἐν Ἀθήναις, οὗ γνῶσιν ἔχομεν, ὑπῆρξεν ὁ Βιθυνὸς Ἰλάριος, ὅστις κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἰόθων ἐπὶ Ἀλαρίχου ἐφονεύθη. Ἐκτοτε οὐδεμία ὑπάρχει εἰδήσις τίς ὁ διαδεξάμενος τὸν Ζεῦξιν καὶ Πολύγνωτον. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων εἰκόνων καὶ μωσαϊκῶν Ἀθηναϊκῶν Ἐκκλησιαστικῶν δυστυχῶς οὐδὲν τοῖς μεταγενεστέροις περιήλθεν, οὔτε καὶ ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς γλυπτικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῆς μεταβάσεως τοῦ ἀρχαίου ρυθμοῦ εἰς τὸν Βυζαντινισμὸν ἔχομεν σπουδαῖα ἀθηναϊκὰ μνημεῖα.

Ἐπειδὴ μετὰ τὴν πασῶν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τῶν Ἀθηναίων οὐδεμία ἄλλη ἠδύνατο νὰ εἶνε, ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως, ἡ ἢ τῆς παρθένου ἐν Παρθενῶνι, ἐνεκα τούτου οἱ ἐπίσκοποι τὴν ἑδρὰν αὐτῶν εἶχον ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἐκεῖ ἡ ἐπισκοπὴ ἦτο ἡ νέον οἰκοδόμημα, ἡ ἐν τινι τῶν ἀρχαίων τῶν ἱερέων κατοικιῶν. Ἄν ὁ χώρος τοῦ Ἐρεχθείου ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς τοῦτο, οὐδὲν γινώσκομεν. Ἐν ἀβεβαίοις χρόνοις καὶ ἐν τῷ λαμπρῷ τούτῳ ναῷ εἶχε κατασκευασθῆ χριστιανικὸς τίς ναῖσκος, οὗ ἐνεκα καὶ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος ἐβαθύνθη, καὶ ὡς ἐν Παρθενῶνι ἡ εἰσόδος πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἐτοποθετήθη.³

Τίς ἐπὶ Κωνσταντῶς τοῦ 2ου ἦτο ἐπίσκοπος τῆς πόλεως, δὲν εἶνε

ρούμενον ὀπίσθεν τῆς θύρας τῆς Ἐκκλησίας. ὡς τοῦτο ὁ Balin εἶδεν (Brief an Passol.). Περὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ Παρθενῶνος, Michailis σελ. 40. Ussing, über plan und einrichtung des Parthenon in. griech. Reisen und Studien 1857. σ. 190 Ad. Hütticher.

¹ Fr. Lenormant, la grande grèce 41, 256. Cl. Bayet, L'art Byzantin σ. 82. ἀναφέρει μίκρον Ἀθην. ἀνάγλυφον (ἐν τῷ κεντρικῷ μουσεῖῳ) παριστῶν τὴν παρθένον προσευχομένην, ὅπερ φαίνεται ἀνήκον εἰς πολὺ προγενέστερον αἰῶνα.

² Ἐξ ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῖχου τοῦ Ἐρεχθείου, συμπεραίνουσιν, ὅτι ἐνταῦθα ἦτο ἐκκλησία τίς τῆς Θεοτόκου. Ἐφημ. ἀριθ. 3469 σ. 1809 καὶ παρὰ P. de gizeville, Rech. sur l'empirem. σελ. 409.

γνωστόν. Κατὰ τὸ ἔτος 680 παρατηρεῖται ἐν τῇ οἰκουμένικῃ τοῦ Βυζαντίου συνόδῳ ἡ ἐξ Ἀθηνῶν Ἰωάννης². Καθόλου δὲ τὴν ἡμετέραν κρίσιν διαφεύγει ἡ πνευματικὴ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας ἐνέργεια κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν τοῦ Μεσαίωνα. Ὡς δὲ σύμπασα ἡ Ἑλλάς, οὕτω καὶ ἡ πόλις τῆς ἐθνικῆς ἐπιστήμης οὐδὲν γόνιμον παρείχεν ἕδαφος εἰς τὴν γένεσιν καὶ πρόοδον τῆς δογματικῆς θεολογίας.

Ἡ Παρθένος Μαρία κατέστρεψε τὰ νήματα τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡ νέα Σοφία ὕψανε τὰ ἑαυτῆς ἐν ταῖς σχολαῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἀλεξανδρείας, τῇ πατρίδι τῆς ἀρχαίας σοφιστικῆς καὶ τῆς νέας δογματικῆς, ἐξ ὧν κατήγοντο ὁ Ὠριγένης, Εὐσέβιος, ἀμφότεροι οἱ Γρηγόριοι, ὁ Βασίλειος ὁ μέγας, ὁ Χρυσόστομος, ὁ Ἄρειος, καὶ ὁ Ἀθανάσιος. Οὐδεμία τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων συνελέγη ἐν τινὶ πόλει τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῶν Συνόδων τούτων ἐτέθησαν αἱ θεμελιώδεις διδασκαλῖαι τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐσφραγίσθησαν ἐκεῖναι αἱ ἀλύσεις, δι' ὧν διὰ παντὸς ἔπραξε νὰ δεσμευθῇ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐρευνητικοῦ νοῦ, τὸ ὑψιστὸν κειμήλιον τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἀποστείλει εἰς ἐκείνας τὰς Συνόδους τοὺς ἐπισκόπους της, ἀλλ' ὅμως οὐδεὶς τούτων ἐφημίσθη ἐκεῖ ὡς πρώτης τάξεως Θεολόγος.

Πᾶσα ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς πόλεως εἶνε ἡμῖν ἐπίσης οὐδαμῶς λόγου ἀξία καὶ ἀναυδος, ὡς ἡ πολιτικὴ αὐτῆς. Ἄπαξ μόνον μνημονεύεται ὅτι ἡ εὐρεσις τῆς Τριάδος, πλάσμα τῆς διδασκαλίας τῶν μονοφυσιτῶν κατὰ τὸν 6 αἰῶνα, εἰσῆχθη καὶ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουστίνου 2ου (565—578). Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἵρεσις αὕτη διεμόρφωσε τὸ δόγμα τῆς Τριάδος κατ' ἀκολουθίαν εἰς νόμιμόν τινα πολυθεϊσμόν ἐκ τριῶν οὐσιωδῶν θεοτήτων παραλλήλων ἠδύνατο ἴσως ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου νὰ εὕρη ὁπαδοὺς ἐν Ἀθήναις¹.

Οὐδεμία ἀξία ὀνόματος σχολῆ, οὔτε πνευματικῆ, οὔτε κοσμικῆ εἶνε

¹ Ἐξ Ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιαστικῶν σφραγίδων, αἵτινες διασώθησαν ἢ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπισκόπου φέρουσα φαίνεται ἡ ἀρχαιοτάτη. Αὕτη φέρει περιγραφὴν θεοτόκου βοήθει Ἰωάννη ἐπισκόπου Ἀθηνῶν. Moritmann, Rev. Arch 1877. 11, 65 Schlumberger, Sigylographie Byzantine σ. 172.

² Ἐκεῖ ὁ πρῶτος Σύριος Ἐκκλησιαστικὸς Ἱστορικὸς Ἰωάννης ἐξ Ἐφέσου, διηγεῖται ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς αἵρέσεως ἐκείνης, Κόνων καὶ Εὐγένιος ἐχειροτόνησαν ἐπισκόπους, αἵτινες ἱδρυσαν κοινότητα ἐν Ρώμῃ, Ἀθήναις, καὶ Ἀφρικῇ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ἰωάννου τοῦ Ἐφεσίου ἐκ τῆς συριακῆς μεταφρασθ. ὑπὸ J. M. Schönfelder. München 1802.

ἡμῖν ἐκεῖ που καταφανῆς κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας. Ἀφοῦ τὸ πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς εἰδωλοτατρίας αὐτῆς ἄνευ θορύβου ἐξηφανίσθη, ἐξηκολούθει μόνον ἔτι ὡς παράδοσις ἢ τῆς μητρὸς τῆς Σοφίας ἀνάμνησις, καὶ αὕτη διατηρήθη δι' ὄλου τοῦ Μεσαίωνα παρά τοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως, ἣν ἀπαντῶμεν πρῶτον ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἁγίου Γισληνοῦ. Τὸ συναξάριον αὐτοῦ διηγεῖται, ὅτι οὗτος ἐν Ἀττικῇ γεννηθεὶς ἐξ ἐπιφανοῦς γένους Ἕλληνα, ὅστις περὶ τῶ 640 ὡς ἀπόστολος ἦλθεν εἰς τὴν ἀπωτάτην Ἐννεαγαούην, καὶ ἐκεῖ ἱδρυσεν περίφημον Μονήν, εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις φιλοσοφίαν, τῇ εὐγενεστάτῃ πόλει τῆς Ἑλλάδος, ἣτις εἰς πάσης γλώσσης λαοὺς εἶχε παράσχει τὸ ἄνθος τῆς ῥητορείας.¹) » Ὁ ἅγιος αὐτὸς ἔγραψεν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων Δαγομέρτη: « Ἐίμαι φυγὰς καὶ ξένος καὶ ἦλθον εἰς τὴν ἀπωτάτην ταύτην χώραν ἐξ Ἀθηνῶν, τῆς ἐπισημοτάτης πόλεως τῶν Ἑλλήνων »².

Καὶ ἂν πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ φύσις καὶ εἶδος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπεσβέσθη μετὰ τῆς πτώσεως τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας, ἀλλ' ὅτι μεταξὺ τούτων ὑπῆρξαν πάντοτε διδάσκαλοι τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ φιλολογίας. ὅτι φιλομαθεῖς λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ ἐξηκολούθουν ἐνασχολούμενοι περὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ Πλάτωνα, περὶ τὸν Ὀμηρον καὶ Δημοσθένη καὶ ἀντέγραφον χειρόγραφα πάντων τῶν συγγραμμάτων, δὲν δυνάμεθα ὅμως ἐκ τῶν ἀμφισβητούμενων μαλειτῶν τοῦ Γισληνοῦ νὰ συμπεράνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τῆς διαρκείας τῶν κλασικῶν σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν ὡς ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀνεγνωρισμένων. Οὐδεμίαν τούλαχιστον πραγματικὴν ἀπόδειξιν ἔχομεν περὶ τούτων, οὔτε περὶ τῆς μετὰ ταῦτα ὑπάρξεως δημοσίων βιβλιοθηκῶν³. Τὸ αὐτὸ σκότος καλύπτει τοὺς ἀστικούς τῶν Ἀθηναίων νόμους. Κατὰ τὴν ἐποχὴν

¹ Gestia Episcopi Gages lib. 1. 409 (Mon-Germ. v 11)

² Acta S-S vol. IV. 1090 Exsul et peregrinus sum et has in partibus loca longinqua veni, h. e. de Athenis nobilissima Graecorum urbe.

³ Ὁ Παρλ, ὅστις ἐπὶ τὸ συναξάριον τοῦ Γισληνοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν (1,113) πιστεύει εἰς λείψανα τῶν ἀρχαίων σχολῶν, καὶ ὅτι αἱ Ἀθῆναι αὐταὶ ἐπὶ τῶν Ἱερακλείων ὑπῆρξαν τρόπον τινα τὸ κέντρον τῆς κοσμικῆς παιδείας. Βεβαίως οὐδεμίαν σημασίαν ἀποδίδει εἰς τοῦτο, ὅτι κατὰ τὸν 7 αἰῶνα ὁ ἱατρὸς Στέφανος, Ἀθηναῖος τὴν καταγωγὴν, συνέγραψε ἱατρικὰ συγγράμματα, διότι δὲν εἶνε βέβαιον, ἂν οὗτος ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις καθ' ὅσον ἔζη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Biblioth. Gr. XII, 693. A. Corliari, Les Medecins grecs depuis la mort de Galien jusqu' à la chute de l' empire d' orient, Paris 1886. σ. 139.

ἐκείνην. Δὲν γινώσκωμεν ἂν ἡ κοινότης ἔτι ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ μιᾶς βουλῆς, ἢ ἂν ἡ ἀρχαία βουλή ὑπεχώρησεν εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα τοῦ βυζαντίου. Ἴσως τοῦτο δὲν εἶχεν ἔτι συμβῆ κατὰ τὸν 7 αἰῶνα. Διότι καίτοι αἱ πολιτικαὶ φρατρίαι τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν γραφειοκρατικὸν δεσποτισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπώλειαν τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν αὐτονομίαν καὶ μορφήν, οὐχ ἦττον διετηρήθησαν ἔτι τούτων πολλὰ λείψανα, ἕτινα καθ' ἑλοὺς τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντιακῆς κυβερνήσεως ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενα, καὶ ἀφοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ 6ος (886 — 912) ἀφῆρσε τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας τὴν ἐξουσίαν, δι' ἧς ἡ βουλή διώρισεν ἐκ τῶν μελῶν τῆς εὐπολήπτου ἀρχοντας· διότι πάντα ἀπὸ τοῦδε ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς προνοίας καὶ τῶν διαταγῶν τοῦ Μονάρχου¹. Ἡ ἀδυναμία τῆς αὐτοκρατορικῆς διοικήσεως εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ κράτους ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας συνετέλεσεν, ὥστε αἱ κοινότητες νὰ μὴ ἀπολέσωσι πάντα αὐτῶν τὰ προνόμια.

Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ πολιτικὴ διοίκησις τῆς Ἑλλάδος τὸν 6ον ἤδη αἰῶνα δὲν ἦτο πλῆρον ἡ Ἰουστινιάνειος. Ἔνεκα τῶν ὑπὸ τῶν Σλαύων παραχθεισῶν ἐπαναστάσεων ἐν ταῖς Βαλκανικαῖς χώραις καὶ τῆς ἰδρύσεως τῶν πολλῶν στρατιωτικῶν σταθμῶν καὶ τῶν ὀχυρωματικῶν γραμμῶν, ἀπερ ὁ Ἰουστινιανὸς κατεσκεύασεν πρὸς φύλαξιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπὸ τῶν διαδόχων του, ἰδίως δὲ ἀπὸ σοῦ Ἡρακλείου διηρέθη εἰς θέματα ἢ ἄλλοτε ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας. Ὁ Ἑλληνισμὸς νῦν ἐνίκησεν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχιακῇ διοικήσει μὴ δεχθεὶς τὴν μορφήν τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ· διότι ἀντὶ τοῦ ἀνθυπάτου, καὶ τοῦ ἐπαρχοῦ εἰσῆχθησαν οἱ στρατηγοί, οἵτινες συνεχέντρον ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τοιαῦτα δὲ θέματα ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ ὑπῆρχον δώδεκα, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ δέκα καὶ ἑπτὰ. Ἡ σύστασις των ἐγένετο κατὰ μικρὸν, τὰ δὲ γεωγραφικὰ των ὅρια σὺν τῇ χρόνῳ ὑπέστησαν τρῆσας μεταβολὰς, ὥστε δὲν δύνανται ἀκριβῶς νὰ ἰρισθῶσιν².

¹ Ὅτι πρὸς μόνην τὴν βασιλείον πρόνοιάν τε καὶ διοίκησιν ἀνήρτηται πάντα. Nov. 50-57 Leonis v. 1. Zachar. von Lingenthal, jus Graeco-Roman. 141-138 ἐπ.

² Finlay, Hist. of the byzantine and greek empires 1, 13 ἐπ. εἰθῆσι τὴν σύστασιν τῶν θεμάτων ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου. Montreuil, Hist. du Droit Byzant. 14, 16. ἐπὶ τῶν διαδόχων του. Τὸ σύγγραμμα Κωνστ. τοῦ Πορφυρογέννητου περὶ θεμάτων εἶνε ἀτελές, καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ Ἱεροκλέους, ὁστις ἐγίνωσκεν μόνον τὰς ἐπαρχίας καὶ οὐχὶ ἔτι τὰ θέματα. Πίναξ Κωνστ. Πορφυρογ. περὶ ἐπαρχιῶν τοῦ Βυζ. 1840. Rambaud I' emp. grec au xine siècle σελ. 104.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς αὐτὴ διηρέθη εἰς δύο θέματα, ὧν ἡ μὲν Πελοπόννησος ἀπετέλει τὸ ἕκτον, ἡ δὲ Ἑλλάς τὸ ἑβδομὸν τῆς δύσεως. Ἐκεῖνο περιελάμβανε πᾶσαν τὴν χερσόνησον μέχρι τοῦ Ἰσμοῦ, ἡ δὲ Κόρινθος ἦτο ἡ πρωτεύουσα του, ἥτις ἔτι ζωνρὸν ἔχουσα ἐμπόριον ἐπεσκίαζε πᾶσας τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐπωνομάζετο μητρόπολις πάσης τῆς Ἑλλάδος ἢ Ἀχαΐας, ἐνῶ ἄλλαι πόλεις ἦσαν μόνον μητροπόλεις διαμερισμάτων μικροτέρων, ὡς αἱ Ἀθήναι τῆς Ἀττικῆς, αἱ Θῆβαι τῆς Βοιωτίας, ἡ Σπάρτη τῆς Λακωνίας, ἡ Ἐλις τῆς Ἀρκαδίας, Λίγιον τῆς Αἰτωλίας.

Τὸ θέμα α' Ἑλλάς περιελάμβανε τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ Ἰσμοῦ πρὸς τὰ ἄνω μέχρι τοῦ Πηνειοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ εἰς τοῦτο ὑπῆγοντο ἡ Ἀττικὴ, Βοιωτία, αἱ νῆσοι Λίγινα καὶ Βυβόαια, Φωκίς, Λοκρὶς καὶ μέρος τῆς Θεσσαλίας, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπαρχία αὕτη δὲν ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπίσης δὲ ἀδιάφορος τῆς Βυζαντινοῦ ἦτο ἡ ὑπαρξίς τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε ὁ λόγιος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μεταξὺ τῶν ἐπιτὰ πόλεων, τὰς ὁποίας αὐτὸς μόνον ἐν τῇ γνωστῇ συγγράμματι του καλεῖ ὀνομαστικῶς ἐν τῷ θεματικῷ τῆς Ἑλλάδος, παρέλειψε τὰς Ἀθήνας, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐσημειώσατο τὴν Ἐλευσίνα³.

Ἀλλὰ καὶ τὰς Θῆβας δὲν ἀνέφερεν ὀνομαστικῶς, καὶ ὁμοίως εἶνε μόλις ἀμφίβολον, ὅτι ἀκριβῶς αὕτη ἡ πόλις ἦτο ἡ ἑδρα τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀὕτη παραίχε τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐφόρου Βοιωτίας καὶ Θεσσιῶν ἀσφαλῆ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν, ἐνῶ ἡ ὀχυρὰ Χαλκίς ἐκ τῆς Βυβόαιας δὲν ἔκαιτο πολὺ μακρὰν. Ἐκτὸς τούτου ἦτο ἡ Κασμαία ἐπίσης ἰσχυρὰ ὡς ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν· Ἡ δὲ πόλις τοῦ Κάδμου ἤρξατο νὰ ἐπισκιάζῃ τὴν τοῦ Κέκρωπος καὶ ἴσως σπουδαιότητά τινα παραίχεν αὐτῇ ἡ μεταξουργία, ἣν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

³ Τὸ θέμα Ἑλλάς ματαίως μνημονεύεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Περὶ ἐπαρχ. σ. XXXII θεωρεῖ ὡς πιθανὸν ὅτι αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς δύο μικρότερα.

⁴ Σκραφία, Ἐλευσίς, Δαυλίον, Καιρώνεια, Ναύπακτος, Δελφοί, Ἀμφίσσα, καὶ τὰς λοιπ. τοῦτο κατὰ τὸν Ἱεροκλ.

⁵ Πίναξ περὶ ἐπαρχ. σ. xxxv, καὶ Rambaud ὁστις ἔγραψεν ἰθνογραφ. τῶν θεμάτων τῆς Εὐρώπης, μέμφονται τὴν σιωπὴν τῆς μητροπόλεως τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὅσον εἶνε ἀθέβαιον, ἂν αὕτη ὑπῆρξεν ἢ Λάρισσα, Ἀθήναι, Χαλκίς, Θῆβαι, ἢ Λεβέδει.

Πᾶσα ἄλλη ἀστική σχέσις τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντος δὲν εἶνε ἡμῖν γνωστή. Οὗτος μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 663 ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις, κατὰ δὲ τὸ 657 διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς πόλεμον παρὰ τὸν Δούναβιν πρὸς τὰ Σλαυικὰ φύλα. Δὲν ἤθελε δὲ ἐπιχειρήσει στρατείαν κατὰ τῶν Σλαύων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, ἀν' ἐκεῖ οὗτοι τότε εἶχον εἰσδύσει εἰς τὰ ἐνδότερα, καὶ ἤθελον καταστῆ ἰσχυροί; Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν περὶ τούτου λέγεται, ἢ τῶν Σλαύων μεταστάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας ταύτας δὲν θὰ ἦτο κινδυνώδης ἔτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του.

Ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὑπὲρ τῆς κατὰ τῶν Λογγοβάρδων ἐπιχειμένης ἐκστρατείας εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν ἐπεβάρουε τὴν Ἑλλάδα διὰ φόρων καὶ στρατολογίας, ἰδίως διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ στόλου, εἶνε ἀναμφίβολον. Ἐπλευσε τέλος ἐκ τοῦ Πειραιῶς εἰς Τάραντα, προσέβαλεν ἀνευ ἀποτελέσματος τοὺς Λογγοβάρδους, ἐν Βενεβέντω, ἐπορεύθη εἰς Ρώμην, ἐπανῆλθεν εἰς Συρακούσας καὶ εὗρεν ἐκεῖ ὀδυνηρὸν θάνατον φονευθεὶς ἐν τῷ λουτρῷ ὑπὸ δούλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Ἑλλάς καὶ ἡ εἰκονομαχία.—Οἱ Ἕλληνες στασιάζουσι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Βου.—Ἡ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡττά των.—Τὰ περὶ σλαυισμοῦ τῆς Ἑλλάδος.—Σλαυικὰ φύλα ἐν Πελοποννήσῳ.—Τὸ σλαυικὸν ζήτημα.—Οὐδὲν σλαυικὸν κράτος συνίσταται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι.—Οὐδεμία σλαυικὴ ἀποικία ἐν Ἀττικῇ.—Ἡ Ἀθηναία Εἰρήνη ὡς Ἑλληνικὴ αὐτοκράτειρα.—Ἰποταγὴ τῶν σλαυικῶν φύλων ἐν Ἑλλάδι.—Ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ὡς πολιτικὴ φυλακὴ.—Ἡττα τῶν Σλαύων ἐν Πάτραις.—Ἡ Ἀθηναία Θεοφανὴς ὡς Ἑλληνικὴ αὐτοκράτειρα.—

1. Μετὰ τὴν βραχεῖαν ἐμφάνισιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντος ἐξαφανίζεται πάλιν ἀπ' ἡμῶν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν βεθυθισμένη εἰς τὰ σκότη τῆς Ἱστορίας. Οὐδεμία φωτὸς λάμψις πίπτει ἐπὶ τῆς λησμονηθείσης πόλεως διὰ μακροῦ χρόνου. Πρῶτον ἕνεκα τῆς περιφήμου εἰκονομαχίας ἐπὶ Λέοντος Βου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἰσαυρικῆς δυναστείας ἢ Ἑλλάς ἐν γένει ἐπὶ στιγμὴν ἐγείρεται ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἕνεκα τούτου γίγνεται αὖθις βρατὴ.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνατολικορωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδόξου οὐδεμία κίνησις τῶν πνευμάτων δὲ-

ναται νὰ παραβληθῆ κατὰ τὴν σπουδαιότητα πρὸς ἐκείνην τῆς εἰκονομαχίας, ἥτις μακρότερον τοῦ αἰῶνος ἐκράτει ἐν παραχῇ τὴν πολιτείαν, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ἀπηλπισμένος οὗτος ἀγὼν τῆς πεφωτισμένης δεσποτείας πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δεισιδαιμονίαν ἐπέδρασεν ἄλλως ἢ ὡς προσιωνίζοντο οἱ Ἰσαυροί, διότι μετ' αὐτοῦ συνέχοντο μεγάλαι ἀνατροπαὶ τῆς Εὐρώπης: ἡ ἀπόστασις τῆς δύσεως ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου, ἡ ἰδρυσις τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα, καὶ ἡ δημιουργία τῆς νέας αὐτοκρατορίας ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῶν Φράγκων Καρόλου.

Ἄν ἤθελεν ἀποτελεσθῆ ἡ τολμηρὰ ἀπόπειρα τῶν Ἰσαύρων αὐτοκράτορων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἐν μέρει τινι τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ ἐν τῇ στρατῷ νὰ ἀπομακρύνωσι τὴν εἰδωλολατρείαν ἐκ τῆς ἐκκλησίας, νὰ ὑψώσωσι τὸν λαὸν εἰς ὑψηλοτέραν τινὰ βαθμίδα τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ σκέπτεσθαι, καὶ νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν πολιτείαν ἀπὸ τὸν πολυπόδα τῶν ἐκμυζόντων αὐτὴν μοναχῶν, ἡ χριστιανικὴ δημοκρατία κατὰ τὸν ὄγδοον ἡδὴ αἰῶνα ἤθελεν ὑποστῆ ἐπανόρθωσιν τινὰ, ἢ ἡ ῥοπή ἤθελε παράσχει ἄλλην μορφήν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν πάντων τῶν λαῶν τῆς ἡμετέρας ἡπείρου. Ὁ ἀγὼν τῆς πνευματικῆς ἐπανορθώσεως κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῆς μορφήν, προῆλθεν ἄλλως ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ Συρίας, ὅθεν κατήγοντο οἱ Ἰσαυροί. Ὁ πνεύματι δραστηριώτερος ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἤγειρε τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἐνῷ ἡ ἀφιλόσοφος καταστάσις ἀρχαία Ἑλλάς συνετάχθη μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐναντίων ὄντων τῆς ἐπανορθώσεως.

Ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων ὑπῆρξεν ἡ χριστιανικὴ μεταμόρφωσις τῆς πλαστικῆς καὶ γραφικῆς τῶν Θεῶν λατρίας τῶν ἐθνικῶν. Ὅθεν εἶνε εὐνόητον διατὶ οἱ Ἕλληνες μάλιστα ἰσχυρογνώμωνως εἶχοντο τῆς λατρίας ἐκείνης, ἐν ἣ τὸ ἐμφυτον αὐτῶν αἰσθημα πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν ἱκανοποιεῖτο. Ἡ ἐκκλησία ἀντικατέστησεν αὐτοῖς ὅτι ποτὲ ἀπετέλεσε τὴν λαμπρότητα τῆς εἰδωλολατρικῆς κοινωνίας, ἐορτάς, θεάτρα, μουσικὴν, τέχνας καὶ μυστήρια. Ὅσον δὲ ὁ βυζαντινὸς ρυθμὸς τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἁγίων ἤλεγχε τὴν βαθεῖαν κατὰπτωσιν τῆς τέχνης ἐν τῇ βαρβαρότητι, τόσον ἐπίσης βαθέως καταπεπτωκυῖα ἦτο καὶ ἡ καλλιαισθησις τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ 8 αἰῶνος ἐθεώρουσαν τὴν ἐκ μωσαϊκῶ

Παπαρηγόπουλος Ἱστορ. Ἑλλην. πολιτ. ἐξῆρε ταύτας τὰς ἀντιθέσεις.

εικόνα τῆς Ἀθηναϊστίας ἐν τῷ Παρθενῶνι βεβαίως μετὰ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὡς ἐθεώρησαν οἱ πρόγονοί των ἐκαὶ τὸ καλλιτέχνημα τῆς Παλλάδος τοῦ Φειδίου. Ἡ ἀθηναϊκὴ ἐκκλησία, ὡς αἱ ἄλλαι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, λίαν ὀρθόδοξος οὖσα ἄντετάχθη εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα· ἐνῶ δὲ ἄλλαι ἐπαρχίαι ὑπετάγησαν ἐνταῦθα, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν ἀγίων εἰκόνων κατὰ τὸ ἔτος 1274 ἐκίνησε τοὺς Ἕλληνας εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος.

Δυνατὸν εἶναι, ὅτι αὐτοὶ ἐκτὸς τούτου εἶχον ἐρεθισθῆ δια μέγαλων κακώσεων, ὅς ὑφίσταντο αἱ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου παραμεληθεῖσαι αὐτῶν πόλεις ἐκ τῆς διοικήσεως πλεονεκτῶν Σατραπῶν. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπετάθη ἐν γένει ἡ ἀντίθεσις μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βυζαντινῶν. Οὗτοι πρὸ τοῦ ὀγδόου ἡδὴ αἰῶνος ἀπεσπάρθησαν ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ καὶ Λατινισμοῦ, σύμπασα δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτῶν κοινωνία ἦτο ἐλληνικὴ· ἀλλ' ὁμως δὲν ἤθελον νὰ θεωρῶνται ὡς Ἕλληνες, ἀλλ' ὡς Ῥωμαῖοι. Οὐδὲν ἴσως ἐλέγχει σαφέστεραν πόσον βαθέως ἡ ἀρχαία Ῥώμη ἐναπετύπωσεν εἰς τὸν κόσμον τοὺς νόμους τῆς καὶ τὰς πολιτικὰς τῆς ιδέας, ὅσον ἡ ἐπὶ αἰῶνας τῶν Βυζαντινῶν ἐχομένη λογοποιία τοῦ νὰ ἦναι Ῥωμαῖοι. Ἡ ἱστορικὴ αὐτῆ ἐννοια οὐδεμίαν ἐθνικὴν, ἀλλὰ πολιτικὴν μόνον σημασίαν ὑπὲρ αὐτῶν εἶχε, διότι ἐνέφαινε τὴν μεταφύτασιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ νέᾳ Ῥώμῃ, ἐνθα μετηνέχθη διὰ Κωνσταντίνου ἡ ἔδρα τῆς ἐξουσίας τοῦ κράτους ἐκ τῆς ἀρχαίας τῶν Καισάρων πόλεως. Μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ὀστρογότθων τὸ Βυζάντιον ἐκυβέρνησε τὴν Ἰταλίαν καὶ Ῥώμην ὡς ἐπαρχίας τοῦ ἀδαιρέτου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ βραδύτερον ἔτι, μετὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διὰ τοῦ Καρόλου, ἐξηκολούθουν οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες νὰ θεωρῶνται ὡς οἱ μόνοι νόμιμοι αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἔμεινεν ἐντεῦθεν τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων, ἡ Ῥωμανία, καὶ οἱ ὑπήκοοι του ἐκαλοῦντο νομίμως Ῥωμαῖοι.¹

¹ Παρὰ Σάθα Ἑλλην. Βιβλ. Μεσ. Τομ. Ιν. σελ. 27 παρατήρησιν καὶ ἐκεῖνο ἄγαθον, ἐκ τινός συγγραμ. Μιχ. Ψελοῦ ὡς φαίνεται πρῶτον.

² Ῥωμαῖοι. Πρὸς διάκρισιν τοῦ δυτ. κράτους τοῦ μεσαιῶνος ἐκάλουν αὐθαίρετως τὸ Βυζαντιανὸν κράτος, Ῥωμαίων κράτος, τοὺς ὑπηκόους του Ῥωμάνους. Τὸ ὄνομα Romania, Ρωμανία (Ἰταλ. Romania) ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου μετέστη καὶ εἰς τὸ ἐξάρχαιον τῆς Ραβέννας, ἵνα διακρίνηται τοῦτο τὸ ὑπολειφθὲν τῆς Ἰταλ. μέρος τοῖς Ἕλλησιν αὐτοκράτορας, ἀπὸ τῶν λογγοβαρδικῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ παρὰ

Κατὰ τὸν 15 αἰῶνα πρῶτον ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης Ἀθηναῖος τὴν πατρίδα ἐκάλεσεν αὐτοὺς πάλιν Ἕλληνας. Ἐν ἀξιοσημειώτῃ τινὶ χωρίῳ ὁ ἱστοριογράφος οὗτος περὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀνόματος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξεφράσθη οὕτως. Ἀφοῦ οἱ Ῥωμαῖοι ἔσχον τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου, ἀνέθηκαν τὴν διοίκησιν τῆς Ῥώμης εἰς τὸν ἀρχιερέα αὐτῶν. Αὐτοὺς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ (Κωνσταντῖνος) μετήνεγκεν εἰς Θράκην, καὶ ἐκαὶ ἐγγὺς τῆς Ἀσίας καταστήσαντες οὗτοι ὡς ἐαυτῶν μητρόπολιν τὴν ἐλληνικὴν πόλιν Βυζάντιον, ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς δεινῶς πιέζοντας αὐτοὺς Πέρσας. Οἱ Ἕλληνες συνανελίχθησαν μὲν τοῖς Ῥωμαίοις, διεφύλαξαν ὁμως ὡς πολυπληθέστεροι τὴν γλῶσσαν των καὶ τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα, μεταβαλόντες μόνον τὸ ἐθνικὸν ὄνομα, διότι οἱ αὐτοκράτορες τῶν Βυζαντινῶν ἐκ σεβασμοῦ ἠθέλησαν νὰ καλῶνται αὐτοκράτορες τῶν Ῥωμαίων καὶ οὐχι τῶν Ἑλλήνων.

Ὅτε ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7 αἰῶνος καὶ φανερωτέρα ἐπῆλθεν ἡ διαίρεσις τῆς Ἰσαυρικῆς δυναστείας, πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, πολιτείας καὶ κοινωνίας, ἐν ᾧ ἀνεπλάσθη ὁ Ῥωμαϊκὸς Βυζαντινισμὸς μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ κέντρου τούτου, ὅπερ ἀπερρόφα πάσαν ἄλλην αὐτονομίαν, ὄφειλε βαθυτέρα τὰ καταστῆ καὶ ἡ ἐναντιότης τῆς Ἑλλάδος.

Εἶναι δὲ λίαν ἀξιοπαρατήρητον ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ὅν ἡ προνοητικὸς Πάππας Γρηγόριος Β' ἀπεκώλυσε τὰς ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς λατρίας τῶν εἰκόνων ἐξεγέρσεως βυζαντιανὰς ἐπαρχίας τῆς Ἰταλίας, νὰ κηρύξωσιν ἐκπτωτον Λέοντα τὸν Βον καὶ νὰ ἀναγορεύσωσι νέον αὐτοκράτορα ὀρθοδόξου πίστεως, ἐπολεμήθη ἀληθῶς ἡ ἐκτέλεσις τοῦ στασιαστικοῦ τούτου σχεδίου ὑπὸ τῶν καταπεφρονημένων Ἑλλήνων. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ νομιμόφρονες ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει, οἵτινες συνειδότες τὴν ἀρχαίαν καὶ εὐγενῆ αὐτῶν καταγωγὴν, ἐμίσησαν τοὺς Βυζαντινοὺς ὡς νόθον γένος ἐξ ἰδιωτῶν νεωστὶ γενομένων μετ' αὐτοκράτορος, ὅστις καὶ αὐτὸς ἦτο Ἰσαυρικὸς βάρβαρος. Ἀναμφιβόλως καὶ μετὰ τῆς Ῥώμης εὐρίσκοντο εἰς μυστικὰς σχέσεις, καὶ οὐδὲν ἐπιθυμητότερον ἠδύνατο νὰ ἦνε τῷ Πάππᾳ, ἢ ἡ πτώσις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ ἔχθρου δι' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ δικαιοδοσία του ἐξεταίνετο ἔτι ἐπὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Μακεδονίας καὶ Ἰλλυρι-

³ Χαλκοκονδ. περὶ Τουρκ. 1, σελ. 6.

κῆς μετὰ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, καὶ ἐπὶ τῆς κυρίας Ἑλλάδος μετὰ τῆς πρωτεύουσας Κορίνθου. Πρῶτον ἕνεκα τῆς σφοδρᾶς αὐτῆς ἐναντιώσεως πρὸς τοὺς εἰκονομάχους αὐτοκράτορας κατελύθη ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τῆς Ρώμης ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις τοῦ κράτους.¹

Τὰ κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ Λέοντος Βου δὲν μετεδόθησαν ἡμῖν ἀκριβῶς. Τόσον δὲ μόνον γινώσκωμεν ὅτι οἱ ἑλλαδικοί, ὡς οἱ Ἕλληνας τῆς Ἑπείρου ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκαλοῦντο, καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων ὀπλισθέντες ἠνώθησαν εἰς φανεράν ἀντίστασιν.² Παρεσκευάσαν στόλον, ἔταξαν ἡγεμόνας τὸν Στέφανον καὶ Ἀγγελιανὸν καὶ ἐπλεύσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν φιλόδοξόν τινα ἄνδρα Κοσμᾶν, βεβαίως Ἕλληνα, ὃν ἐκεῖ ἤθελον νὰ ἀναγορεύσωσιν ὀρθόδοξόν αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ὁμῶς ἐν ναυμαχίᾳ τινὶ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πρωτεύουσας, τὴν 18 Ἀπριλίου 727 ὁ στόλος τῶν στασιαστῶν κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυρός. Ὁ Ἀγγελιανὸς ἐρρίφθη ἀπελπισθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ αἱ κεφαλαὶ τοῦ Κοσμᾶ καὶ Στεφάνου ἔπεσαν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι δὲν παρετήρησαν, ἠπολαίας συνεπειᾶς ἔσχεν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἡ καταβολὴ τῆς ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐν τῶν αἰτίων αὐτῆς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀπαγόρευσις τῆς εἰκονολατρίας, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ὁ στασιαστὴς Λέων Βος καὶ εἶτα ὁ παράφορος αὐτοῦ υἱὸς Κωνσταντῖνος πανταχοῦ ἐν τῷ κράτει διὰ μεγάλων διωγμῶν τοῦ ἀνθισταμένου κλήρου ἐζήτουν νὰ ἐπιβάλλωσι τὰ διατάγματα τῶν, ἐπόμενον εἶνε ὅτι καὶ ἡ Ἑλλάς θὰ ἐκαλύφθη ἐρειπίων τῆς χριστιανικῆς εἰδωλολατρίας. Ἐντεῦθεν ἐπίστευσαν ὅτι ἐν ταῖς κατὰ τῶν εἰκόνων ταύταις ἐπιθέσει κατεστράφησαν ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἀρχαίων τῆς τέχνης ἔργων. Ἀλλ' ὅμως ἡ πρὸς καταστροφὴν μανία τῶν εἰκο-

¹ Ὁ Πάπας Βονιφάτιος ἕνεκατέστησε τῷ 422 τὸν ἐπίσκοπον Θεσσαλονίκης. Λέων ὁ 1ος διώρισε τοῦτον Πικάριον τοῦ, καὶ διέταξεν νὰ ὑπακούωσιν αὐτῷ πάντες τοῦ Ἑλληνικοῦ οἱ μητροπολίται. Γρηγόριος ὁ 1ος ἀπηύθυνε διαταγὰς πρὸς τοὺς ἐπίσκοπους Ἑλλάδος καὶ Ἀγαίας. Μαρτῖνος ὁ 1ος ἀνεθεμάτισε τῷ 649 τὸν ἐπίσκοπον Θεσσαλονίκης. Jussé Pog. Pontif.

² Θεοφ. 4623. Ἑλλαδικοὶ τε καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων. Ὁ ἱερατ. χρονογράφος λέγει ὅτι αἱ στάσεις αὗται εἶναι πλήρεις θείου ζήλου δηλ. τῆς εἰκονολατρίας Κεδρ. 1,790.

νοπλαστῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπεκταθῇ καὶ κατὰ τῶν ἐπὶ μακρὸν ἀβλαβῶν μεινάντων εἰδώλων τῆς λατρίας τῶν Ἑθνικῶν, ἅτινα ὡς δημόσιος στολισμὸς ἐκόσμου τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας πόλεις τοῦ κράτους καὶ διετηροῦντο ἐκεῖ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Τὰ πολλὰ ἀρχαῖα θεάματα, περὶ ὧν ὁ Κοδηνὸς διηγεῖται ὅτι Λέων ὁ Ἰσαυρὸς διέταξε νὰ καταστρέψωσιν, εἶνε χριστιανικά, διότι μεταξὺ ἄλλων παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ καταστρέψωσι μίαν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐν Χάλκῃ στηθεῖσαν εἰκόνα τοῦ σωτῆρος, ἣν βραδύτερον ἡ Αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἀντικατέστησεν διὰ μωσαϊκοῦ.¹ Ὅπου ἐν ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπῆρχον πλαστικὰ ἔργα εἰκόνων ἀγίων ἐκ ξύλου, λίθου καὶ μετάλλου, κατεστράφησαν, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν θὰ ἦτο μικρὸς ἐν σχέσει πρὸς τὰς διὰ γραφῆς εἰκόνας, δι' ὧν ἐπλούτισαν τὰς ἐκκλησίας οἱ μοναχοὶ ἐκ τῶν ἐργαστασίων τῶν. Ἡ ὄργῃ τῶν εἰκονοπλαστῶν ἐστράφη οὐσιωδῶς κατὰ τῶν εἰρημένων εἰκόνων τῶν ἀγίων, καὶ αὐτὰ τὰ μωσαϊκὰ καὶ αἱ τοιχογραφίαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐλευκάνθησαν δι' ἀσβέστου.

Ἐπειδὴ αἱ βιβλιοθήκαι καὶ τὰ σχολεῖα στενότατα ἦσαν πρὸς τὰς μονὰς συνδεδεμένα, πολλὰ τούτων ἐν τῇ κατὰ τῶν εἰκόνων καταδρομῇ θὰ εἶχον καταστραφῇ. Πλὴν ἀλλ' ὁμῶς εἶνε πλάγη νὰ αἰτιῶνται τοὺς εἰκονοπλάστας, ὅτι οὗτοι ἐβύθισαν εἰς βαρβαρότητα τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ Ἰσαυροὶ οὐδαμῶς ἦσαν τραχεῖς καὶ ἀπαιδεῦτοι. Ἡ τέχνη δὲν ἀπεσβέσθη ἐν τῷ Βυζαντίῳ καὶ ἐκ τῆς πνευματικῆς ταραχῆς τῆς εἰκονομαχίας προῆλθεν ἡδὴ κατὰ τὸν θοῦ αἰῶνα ἀναγέννησις τῶν ἐπιστημῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε Φιλόμουσος τις Μαικήνας, ὁ Καῖσαρ Βάρδας, ἔδρυσεν νέαν Ἀκαδημίαν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Μαγκαύρα, ἧς προϊστάτο ὁ Λέων ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, καὶ ἐξ ἧς ἐξῆλθεν ὁ σοφὸς Φώτιος.

Κατὰ πόσον ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετέσχε τῆς στάσεως ἐκείνης τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἡμῖν ἀγνωστον. Ἀλλ' ἡ περίεργος ἐπανάστασις τοῦ ἔτους 727 φαίνεται ὡς αἰφνιδία τις ἐξέγερσις τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων. Δύναται δὲ πρὸς τούτοις νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἀπόδειξις, ὅτι οἱ Ἕλληνας τῆς Ἑπείρου, ὡς καὶ τῶν περὶ τὴν Σάμον νήσων εἶχον ἀρθῆ σχετικῶς εἰς μεγάλην δύναμιν. Διότι κατὰ τὸ πρῶτον τρίτον τοῦ 8 αἰῶνος ὑπῆρχον ἐτι Ἑλληνικαὶ πόλεις πολυ-ἀνθρώποι καὶ ἰκανῶς εὐποροί, ὅπως παρασκευάσωσιν ἰδίαις δαπάναις

¹ Περὶ σημ. σελ. 71. Περὶ οἰκ. σελ. 77.

πολεμικόν στόλον, καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃσι πολιτικὴν ἐπανάστασιν. Οἱ Σλάβοι λοιπὸν δὲν θὰ εἶχον ἐξασθενήσει ἔτι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἢ ὅλως καταβροχθίσει τὸν Ἐθνικὸν Ἑλληνισμόν.

2. Ὁ ἐκσλαυϊσμός μεγάλου μέρους ἐν Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ καθόλου δὲν δύναται ἱστορικῶς νὰ ἀποδειχθῇ, φαίνεται μόνον ὅτι κυρίως ἐγένετο κατὰ τὸν 8 αἰῶνα ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου (741 μέχρι τοῦ 778). Κατὰ τὸν 10 αἰῶνα ἀπόγονός τις τοῦ εἰκονομάχου τούτου Αὐτοκράτορος συνέγραψε τὸ σύγγραμμά του περὶ τῶν θεμάτων τοῦ κράτους, καὶ ἐν τούτῳ ἐσημεῖου περὶ τῆς Πελοποννήσου, ὅτι πᾶσα ἡ χώρα ἀεσλαβώθη καὶ γέγονε βάρβαρος, ὅτε ὁ λοιμικὸς πᾶσαν ἐβόσκειτο τὴν οἰκουμένην». Ἄλλ' ἡ νόσος αὕτη ἀπὸ τοῦ 746 εἶχε φοβερὰ ἀποδεκατίσει τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἑλλάδα.

Ἔνεκα τούτου Βυζαντινοὶ χρονογράφοι εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι ἔνεκα τῆς φοβερᾶς νόσου τὰ γενόμενα χάσματα ἐν τῇ πληθυσμῷ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἐπληρώθησαν ἀπὸ πολυπληθῶν μεταναστῶν Σλαύων. Ἡ δύνατο μάλιστα αὕτη ἡ Βυζαντιακὴ Κυβέρνησις νὰ ἦτο, ἥτις εἰς σλαυϊκὰ φύλα διένειμε γαίας ἐντεῦθεν τῆς Θεσσαλίας ἐν ἐρημωθεῖσαις χώραις, ἐνθα οὗτοι κατέσχον οὐχὶ τὰς πόλεις, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνώχυρον χώραν ὡς ποιμένες καὶ γεωργοί. Καὶ οἱ Σέρβοι καὶ Κροάται κατὰ τὸν 7 αἰῶνα δὲν κατέστησαν τὰς οἰκῆσεις αὐτῶν κάτωθεν τοῦ Σαίου ἐν Ἰλλυρία, ἀλλὰ κατέσχον αὐτὰς ὡς μεταναστᾶται ἀδελφὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰρακλείου, χωρὶς νὰ καταλάβωσι ποτε ἀρχαίας, ὀχυρὰς παραλίας πόλεις παρὰ τὸν Ἀδρίαν, ὡς τὴν Γαγούσην, Σπάλαθρον, Τράου καὶ Ζάραν¹.

Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἠδυνήθη ἄλλως νὰ συμπληρῶσιν τὴν ἀπὸ τοῦ λοιμοῦ ἀποδεκατισθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν, μετακίνας ἐκεῖ ἀνθρώπους ἐξ ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νήσων, ἢ ἄλλ' ἐκ τούτου ἡ Ἑλλάς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἠρημώθῃ καθ' ὅλοκληραν. Ὅτι

¹ Gfrörer, Byzant. Geschichten 11, 16. Benjamin von Kallais, Gesch. der Serben. Budapest 1878. 1, 6.

² Θεοφαν. σελ. 662 ἐκ τῶν νήσων καὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν κατατωτικῶν μερῶν. Πρὸς τούτοις τὴν σημ. Πινκείσην 1, 741. Ὅτε ὁ αὐτὸς Αὐτοκράτωρ ἐπανάρθωσε τὸ ὕδραγωγεῖον τοῦ Ἀνάλεκτος ἐν Βυζαντίῳ, διέταξε νὰ ἔλθωσιν ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν τεχνῖται, ἐξ Ἀσίας, καὶ Πόντου 1000 κτίσται, ἐξ Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων 500 κερამεῖς Θεοφ. 660.

ὅμως σλαυϊκὰ φύλα ἐγκατέστησαν ἐκεῖ, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, Καίτοι δὲ οὐδεμίαν ἀξίαν δέον νὰ ἀπονέμηται εἰς τοὺς τῆς δύσεως συγγραφεῖς ἔνεκα τῶν ἐλλιπῶν γεωγραφικῶν αὐτῶν γνώσεων, οὐχ' ἥττον ὅμως δὲν εἶνε ὅλως ἀβάσιμον ὅτι μοναχῆ τις ἀφηγουμένη τὰς περιηγήσεις τοῦ Οὐλιβάλδου ἀπὸ τοῦ 722 μέχρι τοῦ 735 λέγει ὅτι τὰ παράλια τῆς Ἀργολίδος, ἐνθα καίται ἡ Μονεμβασία, ἦτο καθόλου χώρα σλαυϊκή. (ἀκολουθεῖ).

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛ. ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ἐν τῇ αἴθρῳ τοῦ Βαρθακειοῦ περὶ διδακτικῶν βιβλίων.

Α' Συνεδρία τῆ 5 Ἰανουαρίου 1891.

Οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ σχολείων προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Διδακταλικοῦ Συλλόγου, ὅπως συσχεθῶσι περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου τῆς ἐγκρίσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ υποβάλλωσι τὴν περὶ αὐτῶν γνώμην εἰς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, συνήλθον τῇ 5 Ἰανουαρίου 1891 ἐν τῇ αἴθρῳ τοῦ Βαρθακειοῦ πρὸς συνεδρίαν. Ἀρχαμένης τῆς συνεδρίας περὶ ὥραν 10 π. μ. ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου Πρωτ. Γαλιάνης μετὰ βραχεῖαν περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων εἰσήγησιν ὑποβάλλει εἰς τὴν συνέλευσιν τὰ ἑξῆς ζητήματα: α') πρέπει νὰ γίνηται ἐγκρίσις καὶ διαγωνισμός τῶν διδακτικῶν βιβλίων; β') πόσας πρέπει νὰ ἐγκρίνωσιν; γ') τίς ὁ καταλληλότερος τρόπος τῆς ἐγκρίσεως αὐτῶν; Ἡ συνέλευσις ἐρωτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ προέδρου ἕσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα ἀπεδέξατο παρψηφαί ὅτι πρέπει νὰ γίνηται ἐγκρίσις καὶ διαγωνισμός τῶν διδακτικῶν βιβλίων. Τούτου δὲ γενομένου δεκτοῦ, ὁ πρόεδρος παρακαλεῖ τοὺς καθηγητὰς καὶ τοὺς διδασκάλους νὰ ἐξενέγκωσι τὴν γνώμην αὐτῶν περὶ τοῦ δευτέρου ζητήματος καὶ λέγει ὅτι ὅστις ἔχει τὸν λόγον ἅς ἐγερθῇ.

Θ. Ἀποστολίδης, λαβὼν τὸν λόγον, διηγεῖ περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ προτείνει, ἵνα δι' ἅπαντα τὰ μαθήματα τὰ ἐν τοῖς

διαφόροις σχολείοις διδασκόμενα προκηρύσσεται διαγωνισμός τῶν διδασκτικῶν βιβλίων καὶ ἕνα ὀκταμελὲς συμβούλιον, συγκείμενον ἐκ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν Γυμνασίων, τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Πολυτεχνείου καὶ διευθυντοῦ τινος Διδασκαλείου, παραλαμβάνη ἀπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας πάντα τὰ πρὸς κρίσιν ὑποβληθέντα βιβλία καὶ καταρτίζη πίνακα πάντων τῶν δυναμένων νὰ γίνωσι κριταί, νὰ θέτῃ τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰς κληρωτίδα, ὥστε οἱ κριταί νὰ ἐκλέγονται διὰ κλήρου ἐν δημοσίᾳ συνελεύσει παρισταμένων πάντων τῶν βουλομένων ἐκ τε τῶν συγγραφέων καὶ τῶν κριτῶν.

Ι. Χατζηδάκης, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, προτείνει ἕνα ἐγκρίνηται ἐν μόνον βιβλίον ἐξ ἑκάστου εἶδους, ἀλλὰ νὰ γίνηται ὁ διαγωνισμός κατ' ἔτος, τὸ δ' ἑκάστοτε ἐγκρινόμενον βιβλίον νὰ ἰσχύη ἐπὶ τετραετίαν. Τοιουτοτρόπως θὰ εἶνε ἢ δύνανται νὰ εἶνε πλείονα τοῦ ἐνὸς βιβλία ἐγκεκριμένα ἐξ ἑκάστου εἶδους, διότι τὰ ἐγκριθέντα βιβλία δὲν θὰ γίνωνται δεκτὰ εἰς τὸν διαγωνισμόν, ἐνόσω διαρκεῖ ἡ ἐγκρισις αὐτῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐγκρίνηται νέον διδασκτικὸν βιβλίον, ἐὰν μὴ κριθῆ τοῦλάχιστον ἴσον πρὸς τὰ ἤδη ἐγκεκριμένα καὶ ἰσχύοντα. Συνεφώνησε δὲ ὁ κ. *Ι. Χατζηδάκης* τῇ *Θ. Ἀποστολοπούλῳ* ὅτι οἱ κριταί πρέπει νὰ ἐκλέγονται διὰ κλήρου.

Γ Δέρβος προτείνει ἕνα τὸ Δημόσιον ἀναλάβῃ τὴν ἐκδοσιν τῶν ἐν τῷ διαγωνισμῷ ἐπιτυχάνοντων βιβλίων, αὐτὸ δὲ καὶ νὰ καρπῶται τὴν ἐκ τῆς καταναλώσεως αὐτῶν ὠφέλειαν, ἀφ' οὗ πρότερον ἀμείβῃ γενναίως δι' ὀρισμένου χρηματικοῦ ποσοῦ τὸν συγγραφέα. Τοιουτοτρόπως δὲ καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν κριτῶν θὰ εἶνε μᾶλλον εὐσυνηθῆτοι καὶ ἡ τυποκλοπία δύναται νὰ προληφθῆ, διότι ἡ Κυβέρνησις δύναται ἐπιτυχῶς νὰ καταδιώξῃ αὐτὴν καὶ τὰ βιβλία δύνανται νὰ εἶνε εὐωτότερα. Ἐύχεται δὲ ἕνα ἡ Κυβέρνησις θελήσῃ τοῦτο, ἀφ' οὗ ἔχῃ τόσα ἐθνικὰ τυπογραφεῖα, ἐν οἷς δύνανται τὰ διδασκτικὰ βιβλία νὰ ἐκδίδωνται.

Λέριος κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς ἐγκρίσεως πολλῶν βιβλίων, ἧτις νὰ ἐπιτυγχάνηται ὑπὸ αὐστηροτάτης ἐπιτροπείας, ἣν τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας νὰ συνιστᾷ οὐ μόνον ἐκ καθηγητῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ διδασκάλων καὶ δημοδιδασκάλων, διότι καὶ οἱ τελευταῖοι ἔχοντες πείραν δύνανται καλλίτερον ν' ἀποφανθῶσι, τίνων βιβλίων ἔχουσιν ἀνάγκη οἱ παῖδες.

II. Παυλάτος κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς ἐγκρίσεως πλείονων διδασκτικῶν βιβλίων καὶ ὅτι ἡ ἐγκρινούσα ἐπιτροπὴ ὀφείλει νὰ ἐγκρίνη πάντοτε τοῦλάχιστον ἐν τὸ σχετικῶς καλλίτερον.

M. Βρατσίνος, λαβὼν τὸν λόγον, λέγει ὅτι πρὸς οὐδένα τῶν προλαλησάντων συμφωνεῖ· διότι φρονεῖ ὅτι πρὶν ἢ γίνῃ σκέψις περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου τῆς ἐγκρίσεως τῶν διδασκτικῶν βιβλίων, ἀνάγκη εἶνε διὰ διατάγματος νὰ ὀρισθῆ ἡ μέθοδος, καθ' ἣν ἕκαστον διδασκτικὸν βιβλίον πρέπει νὰ συγγραφῆται. Μόνον δὲ τότε δύναμεθα νὰ συζητήσωμεν περὶ ἀγωνοδίκου ἐπιτροπείας καὶ ἄλλων σχετικῶν ζητημάτων.

B. Σχορδέλης ἀπαντῶν λέγει ὅτι τὰ πάντα δύνανται ἕως νὰ κανονίζωνται διὰ Β. Διαταγμάτων· ἀλλ' ἀντίκειται εἰς αὐτὴν τὴν ἐννοιαν τοῦ διαγωνισμοῦ ὁ καθορισμός τῆς μεθόδου, ἣν ὁ συγγραφεὺς ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ ἐν τῇ συντάξει βιβλίου τινός. Ἀκριβῶς δ' ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει ὁ διαγωνισμός, δὲν εἶνε ἡ ὕλη, ἧτις καὶ πρέπει καὶ δύναται νὰ ὀρίζηται ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἡ καταλληλοτέρα καὶ ἐπιστημονικώτερα μέθοδος τῆς διατάξεως τῆς ὕλης ἐν τοῖς διδασκτικῶς βιβλίοις.

Παρελεύσεως δὲ τῆς ὥρας διελύθη ἡ συνεδρία καὶ ἀπερασίθη νὰ συνέλθωσιν οἱ καθηγηταί καὶ διδάσκαλοι τὴν Κυριακὴν 13 τρ. μηνός.

II' Συνεδρία τῆ 13 Ἰανουαρίου 1891

Ἐπικυροῦνται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδρίας, πρῶτος δὲ λαμβάνει τὸν λόγον ὁ καθηγητῆς κ. Ζαλοῦχος, ὅστις κηρύσσεται κατὰ τοῦ διαγωνισμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐγκρίσεως. Ἀλληλοδιαδόχως δὲ λαμβάνουσι τὸν λόγον οἱ κ. κ. *Γ. Δέρβος*, *Θ. Παπαδημητρακόπουλος*, *Θ. Μεχάλοπουλος*, *Πανταζῆς*, *Σακελλάριος*, *N. Ἀναστασίου* καὶ ἄλλοι, οἱτινὲς ἀναθέτουσιν εἰς τὸ Διοικ. Συμβούλιον νὰ φέρῃ εἰς ἐπομένην συνεδρίαν γραπτὰ τὰ ζητήματα περὶ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων, ἀφ' οὗ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας ἐπ' αὐτῶν συζητήσεις καὶ τὰ διάφορα ὑπομνήματα, τὰ ὁποῖα ἑταῖροι τοῦ συλλόγου ἐδήλωσαν νὰ πέμψωσιν εἰς οὗτό. Ἐλύθη δὲ ἡ συνεδρία περὶ ὥραν 12 τῆς μεσημβρίας.

Γ' Συνεδρία τῆ 20 Ἰανουαρίου 1891

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον, λαβὼν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς διαφόρους ἐπὶ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων γενομένας συζητήσεις, ὡς καὶ τὰ ὑπομνή-

ματα τῶν καθηγητῶν κ. κ. Μ. Πανταζῆ, Γ. Μπουκουβάλλα, Δ. Παπαθεοδώρου καὶ τοῦ δημοδιδασκάλου Δ. Λερίου, σκεφθὲν δὲ καὶ ἰδίᾳ, ὑποβάλλει διὰ τοῦ προέδρου κ. Ἑμμ. Γαλάνη τὸ σχέδιον περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων, ἕπερ ἐγκρίνεται μὲ τροποποιήσεις τινάς, ἅς διαφοροὶ ἑταῖροι τοῦ συλλόγου ἔφερον. Ἐγκριθὲν δὲ καὶ ἐπικυρωθὲν τὸ σχέδιον τοῦτο ὑπὸ τῆς εἰδικῆς συνεδρίας τῶν καθηγητῶν καὶ δημοδιδασκάλων ἀπεστάλη δι' ὑπομνήματος εἰς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Διδ. Συλλόγου.

Τὸ δὲ ὑπόμνημα αὐτοῦ ἔχει οὕτω :

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας

Ἐκπαιδεύσεως Σ. Ὑπουργεῖον.

Κύριε Ὑπουργέ.

Ὁ Διδασκαλικὸς Σύλλογος καὶ ἄλλοτε συνεζήτητε τὸν περὶ διαγωνισμοῦ ΑΜΒ' νόμον, τὸ δὲ πόρισμα τῶν συζητήσεων αὐτοῦ δι' ὑπομνήματος ὑπέβαλεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, καὶ νῦν πάλιν πληροφορηθεὶς ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον σκέπτεται, ὅπως τροποποιήσῃ τὸν νόμον τοῦτον, λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ καθυποβάλλῃ ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην ὑμῶν κρίσιν τὸ πόρισμα τῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου τελευταίων αὐτοῦ συνεδριῶν καὶ παρακαλέσῃ τὴν ὑμετέραν ἐξοχότητα, ὅπως ἀξιόστη μικρὰς προσοχῆς τὰς σκέψεις καθηγητῶν καὶ διδασκάλων εἰδημόνων καὶ πεπειραμένων.

Ὅτι δὲ περὶ διαγωνισμοῦ τῶν βιβλίων νόμος, καθ' ἣν ἂν μόνον ἐγκρίνεται καὶ εἰσάγεται βιβλίον εἶνε ἀδίκος καὶ ἐπιβλαβής, τοῦτο ἰκανῶς ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ συλλόγου ὑπομνήματι ἐδείχθη. Ἄδίκος μὲν, διότι παραδεχόμενος πρὸς διδασκαλίαν ἐν μόνον βιβλίον δι' ἕκαστον εἶδος τῆς διδασκτέας ὕλης ἀποκλείει πάντα τὰ ἄλλα, ὧν πολλὰ ἴσα τῷ ἐγκεκριμένῳ δύνανται νὰ εἶνε, ἢ νὰ ἐλαττώνται μὲν ἐν τισι, νὰ ὑπερτερῶσιν ὅμως ἐκείνου ἐν ἄλλοις. Ἐπειτα δὲ παρ' ἡμῖν, ἐνθα ἡ κρίσις ἀπεδείχθη ἐν πολλοῖς πλημμελῆς, ἀδικιώτατος εἶνε νόμος τοιοῦτος, ὅστις καθιερῶν τὸ ἐνιαῖον γίγνεται πρόξενος ζημίας καὶ ὕλικῆς καὶ ἠθικῆς εἰς λογίους καταναλώσαντας καὶ χρήματα καὶ χρόνον καὶ κόπους πρὸς συγγραφὴν διδακτικοῦ τινος βιβλίου.

Ἐπιβλαβὴς δὲ εἶνε νόμος τοιοῦτος, οὐδαμοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ὑπάρχων, καθ' ὅσον παραδεχόμενος τὸ μονοπώλιον τῶν γραμ-

μάτων οὐ μόνον δεσμεύει τὴν πνευματικὴν τῶν λογίων ἐνέργειαν πρὸς παραγωγὴν ἔργου τινὸς χρησίου τῆ νεολαίᾳ καὶ ὠφελίμου, ἀλλὰ καὶ ἀφαιρεῖ πᾶσαν τοῦ διδασκάλου αὐτενέργειαν, καθιστὰς αὐτὸν δοῦλον ἐνὸς μόνου συστήματος, ὡς μὴ ἔχοντα τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐκλέξῃ τὸ προσφορῶτερον καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διδακτικὴν μέθόδον συνᾶδον, ἔπειτα δὲ ἀπομαραίνει πᾶσαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ σταιρεῖ τὴν διδακτικὴν φιλολογίαν τοῦ ἔθνους, ἥτις μετὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς προόδους ἐν Εὐρώπῃ δὲν πρέπει νὰ μένη στάσιμος καὶ παρ' ἡμῖν. Ἄν ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἐν Πρωσσίᾳ ἤλεγξε πρότινων ἐτῶν τοὺς παρὰ τὸν Ῥῆνον ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδάσκοντας, διότι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οὐδὲν συνέγραψαν βιβλίον οὔτε διδακτικὸν οὔτε ἐπιστημονικόν, ἐκλαβὼν τοῦτο, ὡς νάρκην πνευματικὴν, πολλῶ μᾶλλον παρ' ἡμῖν, κ. Ὑπουργέ, ἐνθα οὐδεμίᾳ ἄλλῃ πνευματικῇ κίνησις ὑπάρχει, συμφέρουσα τῇ πολιτείᾳ εἶνε καὶ αὐτοῖς τοῖς διδασκάλοις ὠφέλιμος ἢ περὶ τοιοῦτου εἶδους ἔργα ἐνασχόλησις, διότι οὐ μόνον αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι περὶ τὸ ἔργον των γίγνονται ἐντριβέστεροι καὶ τὰς πνευματικὰς αὐτῶν ἐπαυξάνουσι γνώσεις, ἀπε ἀναγκαζόμενοι νὰ μελετῶσι πρὸς παραγωγὴν ἔργου τινὸς καλοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ διδακτικὴ φιλολογία προάγεται, καὶ βιβλία τελειότερα καὶ μεθοδικώτερα ἀναφαινόνται πρὸς ὠφέλειαν τῶν διδασκομένων.

Ἐνεκα λοιπὸν πάντων τούτων ὁ διδασκαλικὸς σύλλογος σκεφθεὶς λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ καθυποβάλλῃ τὰς ἀκολουθοῦσας γνώμας περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου τῆς ἐγκρίσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων.

1) Πᾶν διδακτικὸν βιβλίον καθυποβάλλεται ὑπὸ κρίσιν καὶ μετὰ ταύτην ἐγκρίνεται ἢ ἀπορρίπτεται. Ἐἰ δὲ κρίσις τῆς Ἐπιτροπῆς ἠτιολογημένη δημοσιεύεται ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως, ὑποχρεωμένης καὶ τῆς μειονοφηπίας ἐν τῇ κρίσει νὰ ἐκφέρῃ καὶ δημοσίως τὴν ἑαυτῆς γνώμην. Πᾶντα δὲ τὰ οὕτως ἐγκεκριμένα βιβλία δύνανται νὰ εἰσαχθῶσιν ἀκωλύτως εἰς χρῆσιν τῶν σχολείων.

2) Πᾶν ἐγκεκριμένον βιβλίον εἰσάγεται μόνον ἐν τῇ ἀρχῇ ἑκάστου σχολικοῦ ἔτους καὶ ἐν τῇ κατωτέρᾳ τάξει, ἂν τοῦτο διδάσκηται εἰς πλείονας τάξεις.

3) Ἐἰ διάρκειᾳ τοῦ κύρους τῆς ἐγκρίσεως βιβλίου εἶνε τετραετής, μεθ' ἣν πάλιν αἰτεῖται νέα αὐτοῦ ἐγκρίσις.

4) Ἐγκεκριμένον βιβλίον ἀνατυπούμενον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, διαρκούσης τῆς τετραετίας πρέπει νὰ εἶνε ὁμοίον τῷ πρώτῳ, πᾶσα δὲ νέα

ουσιώδης προσθήκη ἢ μεταβολὴ τῆς ὕλης συνεπάγεται καὶ νέαν αὐτοῦ ἔγκρισιν.

5) Πᾶν βιβλίον ἐγκριθὲν παραδίδεται μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν εἰς τὴν ἐπιτροπεῖαν καὶ θεωρεῖται ἂν τοῦτο ἐξετυπώθῃ καλῶς, ὀρίζεται δὲ ὑπὸ αὐτῆς καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βιβλίου.

6) Πρὸς συγκρότησιν τῆς κρινούσης ἐπιτροπεῖας ἀρμόδιοι εἶνε οἱ ἐκλεκτοὶ κατ' ἔτος ἐκλεγόμενοι, οἵτινες ἀπαρτίζονται ἐκ τριῶν καθηγητῶν λαμβανομένων ἐξ ἑκάστου τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὑπὸ αὐτῆς ἐκλεγομένων ἐξ ἑνὸς τῆς Θεολογικῆς ἐκλεγομένου καὶ τούτου ὑπὸ τῆς οἰκείας Σχολῆς, ἐκ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ διδασκαλείου, ἐκ τριῶν καθηγητῶν Γυμνασίου (ὧν ὁ εἰς τῶν ὀρθοσκευτικῶν μαθημάτων) ἢ Γυμνασιαρχῶν, καὶ ἐκ δύο ἑτέρων καθηγητῶν, οὓς ἤθελεν ὑποδείξῃ ὁ διδασκαλικὸς Σύλλογος. Οὗτοι καταρτίζουσι τὸν κατάλογον τῶν Κριτῶν καὶ διὰ κλήρου ἐξάγουσι τοὺς μέλλοντας νὰ κρίνωσιν ἕκαστον εἶδος βιβλίων.

Οἱ Κριταὶ πρέπει νὰ εἶνε ἐκ τῶν διδασκόντων ἢ διδασκάντων ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ καὶ μέσῃ ἐκπαιδεύσει καὶ ἐν τοῖς διδασκαλείοις.

Ἡ ἐπιτροπεὶα δι' ἕκαστον εἶδος βιβλίου πρέπει νὰ εἶνε πενταμελὴς ἢ τριμελὴς.

Καὶ ἐν τῇ ἐπιτροπεῖᾳ τῇ κρινούσῃ τὰ διδασκτικὰ βιβλία τῶν Ἑλλ. Σχολείων πρέπει νὰ εἶνε καὶ εἰς Σχολάρχης, ἐν τῇ τῶν δημοτικῶν Σχολείων καὶ εἰς διευθυντῆς δημοτικοῦ σχολείου ἢ ἰδιωτικοῦ ἔχων τὰ προσόντα πρωτοβαθμίου διδασκάλου, τὰ δὲ λοιπὰ τῆς τελευταίας ἐπιτροπεῖας μέλη νὰ ἀπαρτίζωνται ἐξ ἀνεγνωρισμένων παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν.

Οὐδενὶ τῶν ἐκλεκτόρων ἢ Κριτῶν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ἔγκρισιν διδασκτικὰ βιβλία.

Τὰ βιβλία ἀποστέλλονται εἰς τὴν Ἐπιτροπεῖαν ἐντυπα ἢ ἐν χειρογράφῳ.

Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ διδασκαλικοῦ Συλλόγου διαβιβάζοντες ὑμῖν, κ. Ὑπουργέ, παρακαλοῦμεν νὰ δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξόχου ἡμῶν υπολήψεως, μεθ' ἧς ὑποσημειούμεθα.

Ὁ Πρόεδρος

ΕΜΜ. ΓΑΛΑΝΗΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

Ρ. Ι. ΔΕΡΒΟΣ

Οἱ Σύμβουλοι

Θ. Παπαδημητρακόπουλος, Βλ. Σκορδέλης, Θ. Μιχαλόπουλος

Λχιλλ. Γρηγοριανόπουλος, Ἐμμ. Κανέλλης, Π. Ραζής.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Πρώτη ἐργασία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Διδ. Συλλόγου εἶνε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ περὶ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων. Τὸ Συμβούλιον συνεκάλεσεν εἰς εἰδικὰς συνεδρίας ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Βαμβακείου πάντας τοὺς καθηγητὰς καὶ διδασκάλους τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ σχολείων, καὶ ἐζήτησε τὰς γνώμας αὐτῶν περὶ τοῦ ζωτικωτάτου τούτου ζητήματος. Τὸ δὲ πόρισμα τῶν συζητήσεων δι' ὑπομνήματος ἐπεμψεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ὁ δὲ Ὑπουργὸς κ. Γεροκωστόπουλος λίαν εὐμενῶς ἐδέχθη τὰς προτάσεις τοῦ Συλλόγου περὶ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων καὶ μάλιστα ἀνέθηκεν εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τὴν σύνταξιν αὐτῶν ἐν εἴδει νομοσχεδίου. Τὸ νομοσχέδιον συνταχθὲν ὑπεβλήθη εἰς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, ὅστις εἶχε τὴν εὐγένειαν νὰ καλέσῃ τὸν πρόεδρον κ. Ἐμμ. Γαλάνην, τὸν Γεν. γραμματεῖα κ. Γ. Δέρβον καὶ τοὺς συμβούλους κ.κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλον, Θ. Μιχαλόπουλον, καὶ Βλ. Σκορδέλην εἰς τὸ Ὑπουργεῖον καὶ συζητήσῃ μετ' αὐτῶν κατ' ἄρθρον τὸ νομοσχέδιον περὶ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων. Συζητηθὲν καὶ ἐν μέρει τροποποιηθὲν ὑπεσχέθη ὁ κ. Ὑπουργὸς νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Βουλῆς. Ἐνταῦθα δὲ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ πρῶτον εὐρέθη φιλότιμος Ὑπουργὸς ν' ἀναθέσῃ εἰς τὸν Διδ. Σύλλογον τὴν σύνταξιν νομοσχεδίου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς παιδείας. Εὐχῆς δ' ἔργον εἶνε καὶ ἄλλοι ὑπουργοὶ νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τοῦ κ. Γεροκωστοπούλου.

Δευτέρα ἐργασία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου εἶνε, ὅτι ἐμφανισθὲν ἐνώπιον τοῦ Πρωθυπουργοῦ κ. Θ. Δεληγιάννη καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ κ. Γεροκωστοπούλου καὶ ζητήσαν τὴν ὑλικὴν ἀρωγὴν τῆς κυβερνήσεως ἔτυχε τοῦ ποθουμένου διότι ὁ μὲν κ. Πρωθυπουργὸς ἐνέγραψεν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν δραχμὰς 4,000, ὁ δὲ κ. Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας δραχμὰς 700. Τὸ Συμβούμιον λαβὼν τὸ μέγα τοῦτο βοήθημα τῆς κυβερνήσεως ἠὲ χαρίστησά δι' ἐγγράφων τὸν τε κ. Πρωθυπουργὸν καὶ τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, οἵτινες φιλοφρονέστατα ἀπήντησαν εἰς τὸ Συμβούλιον ὑποσχθέντες ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲν θέλουσι παύσει ὑποστηρίζοντες σωματεῖον,

ὑπερ ἐφάνη μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐργαζόμενον ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς τε μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως.

Ἐκτὸς τῶν ἐργασιῶν τούτων τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον μέλλει νὰ υποβάλη τὰ ἐξῆς ζητήματα εἰς τὰς προσεχεῖς γενικὰς τῶν ἐταίρων συνελεύσεις.

1) Ἄν ὁ χρόνος τῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις φοιτήσεως πρέπει νὰ εἴνε ἑξαετής ἢ ἐν τισὶ μὲν τούτων ἑξαετής, ἐν ἄλλοις δὲ τετραετής.

2) Ἄν ἀρκούσιν αἱ ἑπτὰ τάξεις πρὸς διδασκαλίαν τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων, ἢ εἴνε ἀναγκαῖαι πλείους τάξεις καὶ ποῖον ἔσται τότε τὸ πρόγραμμα ἐκατέρων.

3) Ἄν ἡ ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐκτενὴς διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν, ὡς γίγνεται, δὲν εἴνε ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ ἄλλα μαθήματα καὶ ἂν δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ.

4) Ἄν νομιζῆται ἀναγκαῖα ἡ διδασκαλία τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, καὶ ἂν πρέπει νὰ αὐξηθῶσιν αἱ ὥραι τῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

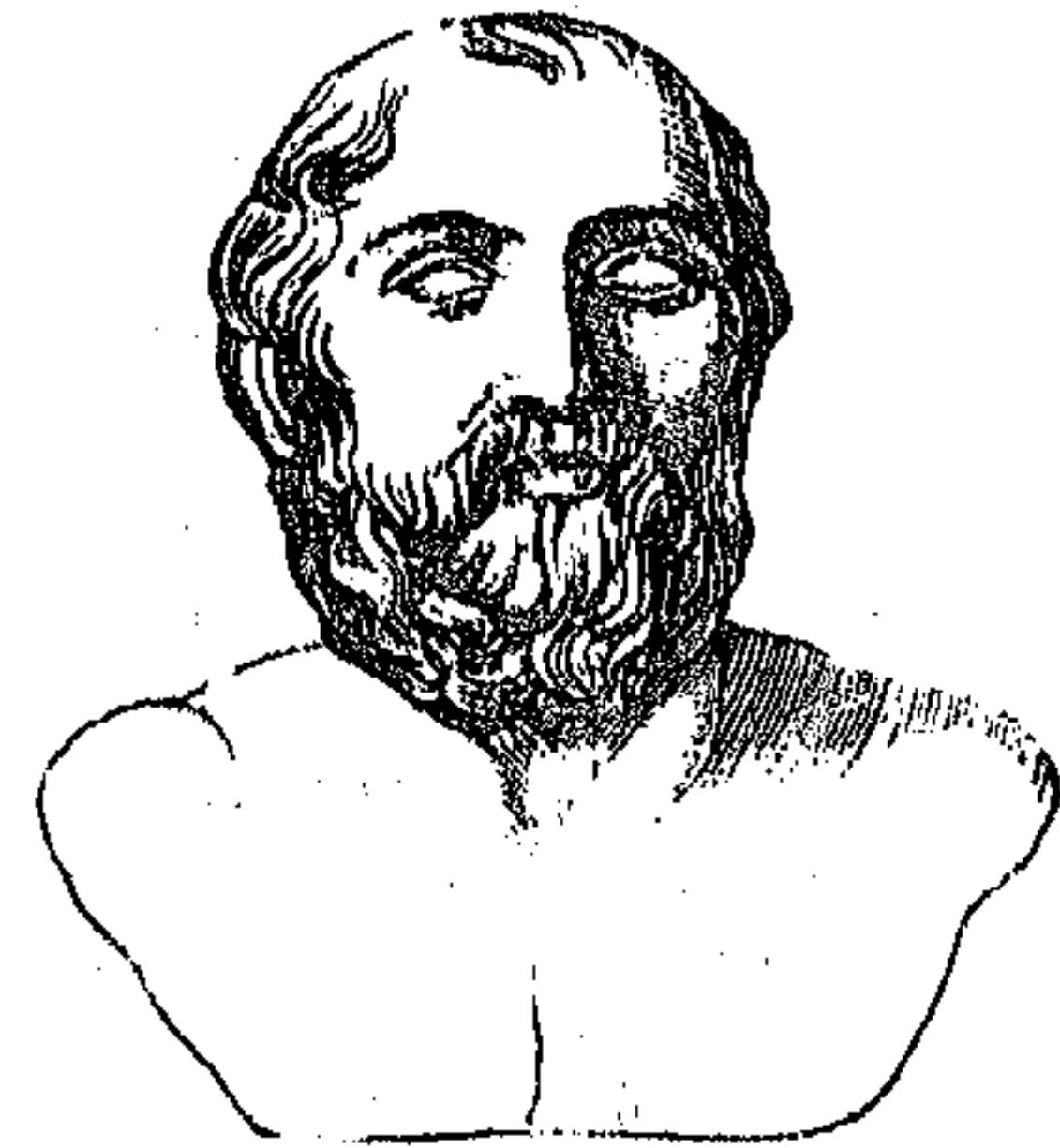
5) Ἄν εἴνε ὠφέλιμον τινὰ τῶν γυμνασίων νὰ μετατραποῦσιν εἰς ἐμπορικὰς καὶ ἄλλας εἰδικὰς σχολὰς.

6) Ἄν πρέπει νὰ γίνωνται αἱ κατὰ τάξεις ἐνιαύσιοι ἐξετάσεις ἢ νὰ καταργηθῶσι, διατηρουμένων μόνον τῶν ἀπολυτηρίων, πῶς δὲ καὶ πότε νὰ γίνωνται αἱ τελευταῖαι.

7) Ἐπειδὴ ἡ μέση ἐκπαίδευσις, ὡς γνωστὸν χωλαίνει οὐχ ἥμιστά καὶ διότι δὲν γίγνεται δικαία καὶ ὀρθὴ ἡ ἐκτίμησις καὶ χρησιμοποίησις τῶν καταλλήλων προσώπων, πῶς δύναται τὸ κακὸν νὰ θεραπευθῇ.

8) Τίνας παράγοντες ἀνάγκη νὰ συντρέχωσιν εἰς τὸν διορισμὸν, τὴν μετάθεσιν ἢ τὴν παῦσιν τῶν δημοδιδασκάλων, καὶ ἂν πρέπει νὰ δοθῇ εἰς ταῦτα συμμετοχὴ καὶ ὁποῖα εἰς τοὺς γονεῖς, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τίνων ἀρχῶν καὶ κατὰ τίνα τρόπον εἴνε δυνατὸν νὰ σχηματισθῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σχολικαὶ κοινότητες.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον σκεφθὲν καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου ἀπεφάσισα κατὰ τὸ καταστατικὸν ν' ἀμείβῃ τοὺς συγγραφεῖς ὠφελίμων πραγματειῶν, ὤρισε δὲ καὶ τοὺς κ. κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλον, Βλ. Σκορδέλην, Γ. Δέρβον καὶ Θ. Μιχαλόπουλον ἐπόπτας ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ.

ΠΛΑΤΩΝ

ἜΤΟΣ ΙΓ'.

Μάης — Ἀθῶνας

ΤΕΥΧΟΣ Ε'. — Η'.

1871

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

ΚΑΙ ΙΔΙΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

ΤΗΣ ΚΑΒΥΘΡΑΣ ΚΑΛΛΑΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΜΙΣΘΟΔΟΣΙΑΣ ΑΥΤΟΥ

« Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται ; »

(Ματθ. ε', 13).

§ 1.

Προόμιον.

Ὡς ἡ τοῦ κόσμου παντὸς ἱστορία μαρτυρεῖ, τὸ κυριώτερον τῶν αἰσθημάτων, ἀτινα διακρίνουσι τὸν ἀνθρώπον τῶν λοιπῶν ζώων, εἶναι τὸ ὀρησκευτικόν, καὶ δικαίως· διότι μόνος ὁ ἀνθρώπος, πεπρωκισμένος τῇ

τοῦ Νῶε κατακλυσμός δὲν δύναται ν' ἀποπλύνῃ τὴν γῆν παντελῶς ἀπὸ τοῦ βορβόρου τῆς ἀνομίας καὶ ἀδικίας. Καὶ φέρεται λοιπὸν ἀκατασχέτως τὸ γένος τῶν βροτῶν πρὸς τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ· καὶ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἠθικῆς διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως σὺν τῷ χρόνῳ καταντᾷ, ὥστε ὁ περίβλεπτος ἐκεῖνος τῶν ἑβραίων ψαλμωδός, τὴν παντελῆ τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἠθικὴν διαφθορὰν διὰ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ λύρας θρηνῶν λέγει· «Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνιών, ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός»¹. Ἀλλὰ καὶ τὸν τὰς ἀνομίας τοῦ κόσμου ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ βαστάζοντα ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὗτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνδρες Πνεύματι ἁγίῳ φερόμενοι οὐ πολὺ μακρὰν ἐρχόμενον βλέπουσιν. Ὁ δὲ τῶν ἐθνῶν προφήτης, ὁ θεῖος, λέγω, Σωκράτης, τὸ βαθύτατον ἠθικὸν σκότος, ἐν ᾧ τὸ γένος τῶν βροτῶν ἐκυλινδεῖτο, μὴ βλέπων πῶς ἄλλως ἠδύνατο νὰ διασκεδασθῇ, εἰμὴ διὰ τῆς ἀνατολῆς θείου πνευματικοῦ φωτός· «Καθεύδοντες διατελοῖτε ἔν, λέγει καὶ οὗτος τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, καθεύδοντες διατελοῖτε ἔν, εἰμὴ τινα ἄλλον ὁ Θεὸς ἐπιπέμψει, κηδέμενος ὤμων».

Καὶ ἰδοὺ τῷ ὄντι, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἰδοὺ ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, σὰρκα λαβὼν ἀνθρώπου καὶ τέλειος ἀνθρώπος γενόμενος, ἐκλέγει δώδεκα ἀλιεῖς, διδάσκει αὐτοὺς τὴν θείαν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ἐμπνέει αὐτοῖς τὸ θεῖον αὐτοῦ πνεῦμα καὶ ἀπὸ ἀλιέων ἰχθύων καθίστησιν αὐτοὺς ἀλιεῖς ἀνθρώπων. Ἀποστέλλων δ' αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου του· αὐμεῖς, λέγει αὐτοῖς, ὑμεῖς ἔστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· ὑμεῖς ἔστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ μεγάλου ἐκείνου πανσόφου, παντοδυναμίου καὶ πολυευσπλαγγίου ποιητοῦ τοῦ παντός. Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Ἔσσεθε ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραι, καὶ φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις. Ὑπάγετε, ὁ θείσμός πολὺς, οἱ δ' ἐργάζεται ὀλίγοι. Ὑπάγετε, ὁ ἐπιβάλλων τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, οὐκ ἔστι μου μαθητῆς ἄξιος². Καὶ πᾶς δε ἀφήκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται,

¹ Ψαλμ. 18' 2, 8.

² Λουκ. 9'. 62.

καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει»¹. Τὸν σταυρὸν λοιπὸν τοῦ θεοῦ αὐτῶν διδασκάλου οἱ τῆς Τιβεριᾶδος ἀλιεῖς ἀράμενοι καὶ γυναῖκας καὶ τέκνα καὶ γονεῖς καὶ λοιποὺς συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ πατρίδα ἀρνησάμενοι διασπείρονται καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, καὶ λοιδορούμενοι, διωκόμενοι, ὑστερούμενοι, καὶ παντοίαις θλίψεσι καὶ βασάνοις κακουχούμενοι, καθαιροῦσι τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν καὶ τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν κηρύττοντες οἰκοδομοῦσι τῇ θυσίᾳ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τῶν τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἧς οὐδ' αὐταὶ τοῦ Ἄδου αἱ πύλαι δὲν θέλουσι κατισχύσει ποτέ. Ζῶντες ἔτι καθιστώσιν ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους, ἵνα ποιμαίνωσι τὴν τοῦ Χριστοῦ ποιμνὴν καὶ τελῶσι τὰ θεῖα τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ μυστήρια. Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν ὁ κληρὸς τῆς Ἐκκλησίας· ἰδοὺ οἱ κήρυκες τοῦ θεοῦ λόγου καὶ οἰκονόμοι τῶν θεῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων.

Τούτων τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα, ἅτινα ἀνάγκη πᾶσα νὰ κοσμήσιν αὐτοὺς, διαγράφων Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος λέγει· «Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀναπλήπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἀνδρα, ἠνθράλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδασκτικόν· μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπεικῆ, ἁμαχον, ἀφιλάργυρον· τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος· (εἰ δὲ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;) μὴ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθῆς εἰς κρίμα ἐμπέση τοῦ διαβόλου»². Ὑπὸ τοιούτων τῷ ὄντι ποιμένων ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ποιμαίνόμενον τὸ ποιμνιον τοῦ Χριστοῦ ἀγωνίζεται ὑπὸ τὴν στρατηγίαν αὐτῶν τὸν περὶ τῶν ὄλων ὑπεράνθρωπον ἑκαῖνον ἐπὶ τρεῖς ἔθλους αἰῶνας ἀγῶνα κατὰ τῶν ἑσῶθεν καὶ ἐξῶθεν λυμαινομένων τὴν ἐκκλησίαν βαρέων λύκων, θριαμβεῖ ἐπὶ τέλους κατ' αὐτῶν καὶ νικήσαιν τὴν τὸν κόσμον ὅλον νικήσασαν νίκην ἀνυψοῖ πανταχοῦ τοῦ τότε πεπολιτισμένου κόσμου τὴν σημαίαν τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας, βεβαρμένην ἐν τῷ αἵματι τόσων γενναίων τῆς πίστεως προμάχων καὶ παράγει οὕτω τοὺς κομήτας τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, τοὺς στύλους καὶ τὰ ἐδραϊώματα αὐτῆς, τοὺς βασιλεῖς, λέγω, Γρηγορίους, Χρυσοστόμους καὶ Ἀθανασίους ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τοὺς Ἀμβροσίους καὶ Λύγουστίνους ἐν τῇ Δύσει. Καὶ ἀναρχίνονται μὲν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς συ-

¹ Μάρκ. 1'. 29.

² Τιμοθ. Α'. γ' 2-8.

πτάσεως τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας τὸ μὲν ἐξ ἀμέτρου πρὸς τὴν πίστιν ἐνθουσιασμοῦ, ἵνα μὴ εἴπω, ἐξ ἐγωϊσμοῦ, τὸ δὲ καὶ ἔνεκα τῆς ἐπὶ μέρους καὶ ἐπομένως μὴ ὀρθῆς ἐρμηνείας χωρίων τινῶν τῆς Κ. Δ. καὶ ἰδίᾳ τῶν τοῦ Παύλου ἐπιστολῶν καὶ ἀναφαίνονται, λέγω, παρεκτροπαὶ τινες ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανικοῦ πνεύματος, ἀπὸ τοῦ σκοποῦ δι' ὃν «Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήθη ἐν δόξῃ».¹ Καὶ ὁμοίως, ἐν ὅσῳ ποιμένες τε καὶ ποιμαινόμενοι τῆς καθόλου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔχοντες ἐν τῷ νῷ τὸ θεῖον ἐκεῖνο τοῦ Σωτῆρος λόγιον «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»², ἀπασαν τὴν ἀξίαν τῆς ἑαυτῶν ὀρησκείας συγκεντροῦσιν ἐν τῇ καθαρᾷ καρδίᾳ, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καλουμένη λατρείᾳ, τὴν ἐξωτερικὴν θεωροῦντες ὡς ἔκφρασιν τῆς ἐσωτερικῆς. — ἐν ὅσῳ οἱ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ποιμαίνοντες ψυχῇ τε καὶ διανοίᾳ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες, εἴτε γράφουσιν, εἴτε λαλοῦσιν, εἴτε πράττουσι, τὰ πάντα ἐνεργοῦσι διὰ τὸν Χριστὸν καὶ ὄχι δι' ἑαυτοῦς, διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι διὰ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἀπασαν δὲ τὴν περὶ ὀρησκευτικῶν ἀντικειμένων ἐρευναν αὐτῶν περιορίζουσιν εἰς τὰ οὐσιώδη τῆς ὀρησκείας, εἰς τὰ συντελοῦντα εἰς τὴν ἑαυτῶν καὶ εἰς τὴν τοῦ ποιμνίου αὐτῶν σωτηρίαν. — ἐν ὅσῳ ἐν ἄλλοις λόγοις οἱ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ποιμένες καὶ διδάσκαλοι πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν, ἵνα γνῶσι· γινώσκουσιν, ἵνα πράξωσι· καὶ πράττουσιν, ἵνα ἔτι μᾶλλον γνῶσι καὶ πιστεύσωσιν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλεν Ἰησοῦν, εἰς τὴν αὐτὴν ταύτην γνῶσιν τε καὶ πίστιν καὶ τὸ πνευματικὸν αὐτῶν ποιμνιον ποδηγετοῦντες — καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἵσταται στερεὰ καὶ ἀκλόνητος ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ αὐτῆς πίστει, βαίνουσα πάντοτε εἰς τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς προορισμὸν, εἰς τὸν ἀνακαινισμὸν παντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καὶ σύρονται ἐντὸς τῆς σαγήνης αὐτῆς καὶ Σκύθαι καὶ Θράκες καὶ Σαυρομάται καὶ Μαῦροι καὶ Ἰνδοὶ καὶ οἱ πρὸς αὐτὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἀπικισμένοι λαοὶ τῆς γῆς, καὶ διέπει πρὸς δόξαν Θεοῦ πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας τὸ Πνεῦμα τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὅτε αἱ πρότερον ἐπὶ μέρους ἐκεῖναι διδασκάλων τινῶν τῆς Ἐκκλησίας παρεκτροπαὶ ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανικοῦ πνεύματος ἤρξαντο, ὡς μὴ ὄφειλε, νὰ λαμβάνωσι

¹ Τιμοθ. Α' γ'. 16.

² Ἰωάνν. 8'. 24.

γενικὸν χαρακτῆρα ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ τῆς καθόλου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας πνεύματι· καὶ ὁ μὲν κόσμος οὗτος νὰ θεωρηται ὡς κοιλάς κλαυθμῶνος, ὡς τόπος κολάσεως, ὁ δὲ γάμος ἦτοι τὸ ἀνθρώπινον γένος, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ὀποίου Θεὸς ἐδέησε νὰ ἐνανθρωπήσῃ, ὡς ἔργον τοῦ διαβόλου, καὶ ἐπομένως ὁ ἄγαμος βίος, ὡς βίος ἀνώτερος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγγελικοῦ (διότι τὸ νὰ ζῆ τις βίον ἀγγελικὸν ἐν σώματι γηίνῳ, κατὰ πόσον τοῦτο δυνατόν, ὁ Θεὸς τὸ γινώσκει, εἶναι βεβαίως πολὺ ἀγγελικώτερον). ἀπασα δὲ ἡ πνευματικὴ ἐκείνη τοῦ Χριστοῦ ὀρησκεία, ἡ ὀρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας, νὰ περιορίζηται εἰς ὅλους ἐξωτερικὰ σημεῖα, εἰς ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς, εἰς προσευχὰς μακρὰς καὶ ἐκτενεῖς, εἰς διακρίσεις βρωμάτων, εἰς ἐορτὰς καὶ νουμηνίας, εἰς θυμιάματα, εἰς ἀφιερῶματα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ ἀναθήματα· τὸ δὲ χεῖριστον ἀπάντων, ὅτε τὴν λογικὴν ἐκείνην τῶν ποιμένων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας πίστιν ἤρξατο νὰ διεδέχεται γνῶσις Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελική, ἐριδες δὲ θεολογικαὶ καὶ μάχαι ἐμπαθέσταται διὰ δογματικὰ λεπτολογήματα νὰ πληρῶσιν ἅπαν τὸ Χριστεπώνυμον τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα· οἱ δ' ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου τούτου, πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, νὰ μεταχειρίζονται τὴν δύναμιν τῆς ἐκκλησίας ὅπως ἄρχωσι τοῦ κόσμου, οἱ δὲ τῆς ἐκκλησίας ποιμένες νὰ παραδίδωσιν αὐτὴν τοῖς ἄρχουσι τοῦ κόσμου, ὅπως τῇ ἰσχύϊ τούτων τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, τοὺς ἀληθεῖς τῆς πίστεως προμάχους, ἐξορίζοντες, ἄρχωσι καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπὶ γῆς δρατῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας πρὸς κορυσμὸν τῆς σατανικῆς αὐτῶν μανιοδοξίας. — τότε, ὦ ἰναί, τότε ἤρξατο νὰ ἐξορίζεται ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀληθὴς εἰς αὐτὸν πίστις καὶ ἀγάπη· τότε ἀνυψοῖ Ἰρασεῖαν τὴν κεφαλὴν τὸ ἐωσφορικὸν τῆς φιλαρχίας πνεῦμα ἐν τῇ Δύσει, τὸ φυλετικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ πίπτει μετ' ὀλίγον ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία πτώσιν μεγάλην καὶ καταστρεπτικὴν, πτώσιν, ἧς τὰ ὀλίθρια ἀποτελέσματα μέχρι τῆς σήμερον ἐξακολουθοῦσι φρικτὰ καὶ ἀνεπανόρθωτα, καὶ διαιρεῖται οὕτως ἡ μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἰς δύο, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν καλουμένην, ἦτοι τὴν τῶν Ὀρθοδόξων καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν, ἦτοι τὴν τῶν Καθολικῶν, κεφαλὴν πνευματικὴν ἐχόντων οὐχὶ πλέον τὸν Σωτῆρα Χριστὸν, ἀλλὰ Πάπαν τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον, τὸν Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου διάδοχον.

§ 3.

Κληρος καὶ Καινοτομία τῆς Δ. Ἐκκλησίας.

Ὁ ἑσφόρος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, διήρσε τὴν πρώτην τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ Ἐκκλησίαν, διαταράξας τὴν μεταξὺ τῶν πρωτοπλάστων βασιλεύουσαν θεϊαν ἁρμονίαν· αὐτὸς αὐτός, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν δεσποτικὴν καρδίαν τῶν κατὰ καιροῦς Πρωθιεραρχῶν τῆς Δ. Ἐκκλησίας τὴν ἐφ' ὅλης τῆς ἐπὶ γῆς δρατῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀπόλυτον ἐκκλησιαστικὴν ἐπικυριαρχίαν ἐνσπείρας, ἀρχὴν ὅλως ἀντιστρατευομένην εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, οὔτινος ἄρας ὁ ἐπὶ γῆς βίος πᾶν ἄλλο ἢ τὴν ὑψηλοφροσύνην διδάσκει, εἰς δύο τὴν τοῦτο ἀρχέγονον ἐκκλησίαν διήρσε. Ἡ ταπεινοφροσύνη εἶναι ἡ βᾶσις ὄλων τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν. Ἀπὸ ταύτης ἔρχεται καὶ εἰς τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν καταλήγει ἅπασα ἡ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία.

Εἰδὼς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα ἵνα μεταβῆ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα καὶ θεῶν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκείνῃ μυστικῇ μετὰ τῶν μαθητῶν του συνεστίασει ζῶσαν, οὕτως εἰπεῖν, νὰ ἐγκαταλίπη αὐτοῖς τὴν μνήμην, ὅτι ἡ μήτηρ ὄλων τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη, νίπτει τοὺς πόδας αὐτῶν καὶ τοῦτο ποιήσας λέγει αὐτοῖς· «Γινώσχετε, τί πεποίηκα ὑμῖν; ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γὰρ· εἰ οὖν ἐγὼ ἐνίψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὁραίτετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα, καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοι ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά»¹.

Γνωρίζων προσέτι τὸ πρὸς τὴν φιλαρχίαν καὶ φιλοπρωτίαν ὀλισθηρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ θεῶν νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς μαθητάς του εἰς τὴν ἐν ἰσότητι καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ ἀπὸ κοινοῦ πνευματικὴν διοίκησιν τῆς μετ' ὀλίγον ἰδρυθησομένης ὑπ' αὐτῶν δρατῆς ἐπὶ γῆς ἐκκλησίας του λέγει αὐτοῖς· «Οἴδατε, ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὅς ἂν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος· καὶ ὅς ἂν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν δοῦλος»². Οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι

¹ Ἰωάνν. ιγ'. 12—17.² Ματθ. κ'. 25—28.

φιλοῦσι τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ καλοῦνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἁ'Ραββί, Ῥαββί, ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ἁ'Ραββί· εἰς γὰρ ἔστιν ὑμῶν ὁ Καθηγητής, ὁ Χριστός· πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε· καὶ πατέρες μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἔστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί· εἰς γὰρ ὑμῶν ἔστιν ὁ καθηγητής, ὁ Χριστός, ὁ δὲ μείζων ἔστω ὑμῶν διάκονος»¹. Διὸ καὶ ἀποστέλλων αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου του, τοὺς πάντας ὡς ἀδελφοὺς ἀποστέλλει, ἄνευ διακρίσεως ἐξουσίας τινὸς πνευματικῆς, ἄνευ ἀρχηγοῦ τινος πνευματικοῦ, ὑποσχόμενος αὐτοῖς ὅτι ἔσται αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀοράτως μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· ἀκαθῶς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς»². «Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος»³.

Τὴν δὲ πνευματικὴν τῆς ἐκκλησίας του ἐξουσίαν, ἣν πρὸ τοῦ θανάτου του φαίνεται εἰς μόνον τὸν Πέτρον ἀποδίδων, διότι πρῶτος οὗτος ὡς θερμότερος τῶν ἄλλων μαθητῶν κατὰ τὴν πίστιν ἀνεγνώρισεν, κατὰ θεϊαν ἀποκάλυψιν, καὶ ὡμολόγησεν αὐτὸν ὡς τὸν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος⁴, τὴν αὐτὴν καὶ πρὸ τοῦ θανάτου του καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν του ἀποδίδει ἐπίσης εἰς πάντας τοὺς μαθητάς του, μηδὲ τοῦ Πέτρου ἐξαιρουμένου, δεικνύων πασιφανῶς διὰ τούτου ὅτι δὲν εἶναι ἄλλη ἢ τανῶν διδομένη αὐτοῖς καὶ ἄλλη ἢ πρὶν τῷ Πέτρῳ δοθεῖσα πνευματικὴ ἐξουσία· ἁ' Ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ»⁵ καὶ ἅν τινων ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἅν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται»⁶.

Καὶ τὸ πανάγιον αὐτοῦ πνεῦμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν του εἰς πάντας ἀναξαιρέτως δι' ἐμπυσήματος ἀποδίδει· «Ἐνεφύσησεν καὶ λέγει αὐτοῖς, Λάβετε πνεῦμα Ἅγιον»⁷ καὶ ἠρατῶς ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐν τῇ

¹ Αὐτόθι κγ'. 13.² Ἰωάνν. κ'. 22.³ Ματθ. κη'. 19, 20.⁴ Αὐτόθι ιε'. 18, 19.⁵ Αὐτόθι ιη'. 28.⁶ Ἰωάνν. γ'. 23.⁷ Ἰωάνν. η', 29.

μεγάλη εκείνη και υπερφουεί τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέρα, εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως καταπέμπει· «Καὶ ὤρθησαν αὐτοῖς διακμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθησέ τε ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου»¹.

Ἐν πίστει λοιπὸν Θερμῇ, ἐν ταπεινοφροσύνῃ χριστιανικῇ καὶ ἀγάπῃ ἀδελφικῇ, τὴν αὐτὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν, τὸ αὐτὸ πνεῦμα μετὰ τὸ ὑπερφουεῖς ἐκεῖνο τῆς Πεντηκοστῆς γεγονὸς πάντες οἱ τοῦ Σωτῆρος μαθηταὶ ὁδηγὸν ἔχοντες, ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπείρονται ἀρξάμενοι ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ, τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτοῖς εὐαγγέλιον κηρύττοντες. — Δι' ἐτέρου δὲ οὐχ ἥττον ὑπερφουεῖς γεγονότος ὁ πρότερον ἄσπονδος τῆς νέας τοῦ Χριστοῦ Ὁρησκείας ἐχθρὸς καὶ μακροῦ τῶν ἀποστόλων διώκτης γίνεται μετ' ὀλίγου ὑπέρμαχος τοῦ εὐαγγελίου κῆρυξ καὶ Θερμὸς τῶν Ἑθνῶν ἀπόστολος, ἔκτακτον σκεῦος ἐκλογῆς αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος. Καὶ συνιστῶσι σὺν τῷ χρόνῳ διαφόρους τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ πίστει ὅτι ὁ σταυρωθεὶς, ταφείας καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς καὶ ἐν δόξῃ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθεὶς Ἰησοῦς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ἡ πέτρα, ἐφ' ἧς πάντες τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐποικοδομοῦσι. Οὐδεὶς τῶν μοθητῶν οὐδαμοῦ λέγει ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡ πέτρα ἢ τὸ θεμέλιον τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως· τὸνναντίον γράφων πρὸς Ἑφραίους ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος λέγει· «οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν»² καὶ πρὸς Κορινθίους «θεμέλιον ἄλλος οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς»³. Καὶ καθίστανται ἀληθῶς στύλοι ἀκλόνητοι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης καὶ πάντες ἐν γένει οἱ Ἀπόστολοι· ἀλλ' ἀμίμητοι ὄντως ἤρωες κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς προόδου τοῦ εὐαγγελίου ζῆλον ἀναδείκνυνται Παῦλος, ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος καὶ Πέτρος ὁ πρωτόκλητος, ὁ τῆς περιτομῆς ἀπόστολος· διὸ καὶ πρωτοκορυφαίους αὐτοὺς βραδύτερον ἢ ἐκκλησία ἀπεκάλεσε· καὶ θμως οὐδαμία οὐδαμοῦ τοῦ εὐαγγελίου οὔτε παρὰ τούτων αἰτηθεῖσα, οὔτε παρὰ τῶν ἄλλων ἀποστόλων ἀποδοθεῖσα αὐτοῖς ὑπεροχὴ φαίνεται. Ἐκλέγουσι συναπτόστολον, λύουσι διάφορα Ὁρησκευτικὰ ζητήματα, τὰ πάντα ἐνε-

¹ Πράξ. β'. 3, 1.

² Ἐφεσ. 6'. 20.

³ Α'. Κορινθ. γ'. 11.

γοῦσι καὶ ἀποφασίζουσιν ἀπὸ κοινοῦ, ἐν Συνόδῳ οὐχὶ τῇ πρωθιεραρχίᾳ καὶ τῇ γνώμῃ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τοῦ καρδιογνώστου Θεοῦ, εἰς ὃν καὶ τὴν προσευχὴν ἀπευθύνουσι, τῇ χάριτι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῇ συνεργείᾳ τοῦ ὁποῦ εἰς πάσαν τὴν γῆν ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐξαπέστειλε· «Σὺ Κύριε, καρδιογνώστα πάντων, ἀνάδειξον ἐκ τούτων τῶν δύο ἓνα, ὃν ἐξελέξω λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας . . .»¹ καὶ «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτιθεσθαι . . .»²—Τὸ δ' ἐτι παραδόξοτερον ὅτι οὐ μόνον οὐδαμοῦ τοῦ εὐαγγελίου φαίνεται ἐξαιρετικὴ τις πνευματικὴ ἐξουσία ἀποδιδόμενη τῷ Πέτρῳ παρὰ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, ἀλλὰ τὸναντίον καὶ αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν ὡς οὐκ ὀρθοποδῶν εἰς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου ἐπιπλήττεται· καὶ τίς οὗτος; ἀκριβῶς ἐκεῖνος τῶν ἀποστόλων, εἰς ὃν καὶ μόνον, κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ὁ Σωτὴρ παρέδωκε τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὃν καὶ μόνον ἐκ πάντων τῶν ἄλλων ἀντιπρόσωπόν του καὶ ποιμένα ἀπάσης τῆς ἐπὶ γῆς δρατῆς του ἐκκλησίας ἀνεκήρυξε.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ἰδίᾳ, ὅπερ καὶ τῶν ἰχθύων ἀφωνότερους καθίστησι τοὺς τῆς Δ. Ἐκκλησίας Πρωθιεράρχας καὶ ἐκ βάρων πάντα τὰ ὑπὲρ τῆς ἀρχομανίας των σαθρὰ αὐτῶν ἐπιχειρήματα ἀνατρέπει, εἶναι τὸ ὅτι, καὶ βασιμῶν, μεθ' ὄλα τ' ἀνωτέρω, ὑποτιθεμένων τῶν διττυρισιμῶν των, ποῖον τὸ ἐκ τούτου ὑπὲρ αὐτῶν ὄφελος; Μήπως αἱ τῆς Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρείας ἐκκλησίαι δὲν εἶναι ἐκκλησίαι τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸ ἀνομολογοῦσι, καὶ δὲν ἔχουσι τότε καὶ αὐταὶ τὰ αὐτὰ τῇ Δ. ἐκκλησίᾳ προνόμια; — Παραλείπω τὸ ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τινῶν ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν τῆς Κ. Δ., καὶ ἴσως οὐχὶ ἐσφαλμένως, καὶ αὐτὴ ἢ εἰς Ῥώμην μετάβασις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, μεθ' ὄλην τὴν ὑπὲρ τούτου συμφωνίαν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, ἢ ἄλλως τε ἢ γνώμῃ σεβαστοτάτῃ, λίαν ἀμφίβολος φαίνεται, ὡς οὐδαμοῦ παραδόξως τοῦ εὐαγγελίου ἀναφερομένη· ἐκτὸς ἂν ὑποθέσῃ τις ὅτι ἢ εἰς Ῥώμην μετάβασις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐγένετο μικρὸν πρὸ τοῦ αὐτόθι, κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, μαρτυρίου του, ὅποτε ἀπασαὶ αἱ περὶ πρωτείων ἀξιῶσεις τῆς Δ. ἐκκλησίας καθ' ὁλοκληρίαν μηδενίζονται.

Ποῦ λοιπὸν μετὰ τὰ ὀλίγα μὲν ἀλλ' ἀναντίρρητα καὶ ἰσχυρότατα ταῦτα κατὰ τῆς Πρωθιεραρχίας τοῦ ἀποστόλου Πέτρου εὐαγγελικὰ

¹ Πράξ. α'. 24.

² Αὐτόθι ιε'. 28.

μαρτύρια και έπομένως κατά τών σατανικῶν και ὄλως ἀντιχριστιανικῶν τῆς Δ. ἐκκλησίας ἀξιώσεων, δύναται νά στηριχθῆ και λογικῶς πλέον νά δικαιολογηθῆ τὸ τόσον πολύκροτον τοῦ ποντίφηκος τῆς Ῥώμης πρωτεῖον; Ἀλλά ποῦ λόγος, ἔταν τις κυριευθῆ ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ ἑωσφόρου, ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίας και φιλοπρωτίας! Λογικὴν ἢ φιλαρχία και ἢ φιλοπρωτία δὲν ἔχουσι και ἐπομένως και τὰ λογικώτερα και χριστιανικώτερα ἐπιχειρήματα δὲν ἔχουσι οὐδεμίαν ἰσχὺν ἀπέναντι τοῦ Δεσποτισμοῦ τῶν κατά καιροῦς φιλάρχων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας πρωθιεραρχῶν. Ὁ πρωθιεράρχης τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας χειροτονεῖ ἀναφανδὸν πλέον αὐτὸς ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, ἀποκαλεῖ σχισματικούς ἀπάσης τῆς Ἀνατολῆς τοὺς χριστιανούς· αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἄλλων ἀποστόλων, αἱ ἐκκλησίαι τοῦ σκεύους τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐνανθρωπήσαντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχουσι οὐδεμίαν δι' αὐτὸν ἀξίαν· οὐδ' αὐταὶ αἱ τῆς Ἀντιοχείας και τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκκλησίαι, και περ ἐκκλησίαι τοῦ Πέτρου, δὲν ἔχουσι τὸ κῦρος και τὴν γνησιότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑδρας τοῦ Ποντίφηκος τῆς Ῥώμης· κρατῶν δ' ἐν χερσὶ τὰς κλεῖς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας δὲν ἀρκεῖται εἰς αὐτὰς μόνας, παρὰ ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον τῆς Ῥώμης, ἀντὶ νά ἐγθουρηθῆ τὸ τοῦ Σωτῆρος, οὐ τινος μάλιστα ἀντιπρόσωπον ἑαυτὸν ἀποκαλεῖ· ἀἠ ἐμὴ βασιλεία οὐκ' ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου! και νά εἶπη κατά μίμησιν τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν Σατανᾶν, δεικνύοντα εἰς αὐτὸν τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου· «γέγραπται γάρ οὐκ ἐκπειράσεις τὸν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας Πρωθιεράρχην»· τὸναντίον διανέμει ἐκεῖθεν ἀλαζονικῶς τὰ σκῆπτρα εἰς τοὺς κραταιούς τῆς γῆς, ἀναβιβάζων και καταβιβάζων ἀπὸ τῶν θρόνων τοῦ κόσμου, οὐς ἂν αὐτὸς βούληται. Εἰσάγει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως καινοτομίαν, ἣν αὐτὸς οὗτος κατ' ἀρχὰς ὡς ἀντιβαίνουσαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον τῆς ἐκκλησίας πίστιν στηλιτεύσας, ἑλληνιστὶ και Ῥωμαϊστὶ ἀνεξαλείπτους χαρακτήρησι ἐπὶ δύο ἀργυρῶν πλακῶν ἄνευ τῆς καινοτομίας τὸ τῆς πίστεως σύμβολον ἀντιγράφει, και ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ ναῖ τῶν ἀποστόλων Πέτρου και Παύλου πλησίον τῆς τούτων εἰκόνας ὡς εἰς φύλαξιν αὐτὰς ἀνακτῶσιν. — Τὸ δὲ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ διὰ τριῶν ἐν τῇ ὕδατι καταδύσεων και ἀναδύσεων ἰσχὺν βάπτισμα κατά τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ Ἰορδάνῃ βαπτισθέντος, ἀντικαθιστᾶ διὰ τοῦ τῶν κλινικῶν καλουμένου βαπτίσματος, τοῦ διὰ ῤαντισμοῦ ἢ ἐπιχύ-

σεως εἰς ἀσθενεῖς και κατακειμένους μόνον ὄντος ἐν χρήσει. — Τὴν δὲ μετάληψιν τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας και ὑπὸ τὰ δύο εἶδη, τοῦ σώματος και αἵματος τοῦ Χριστοῦ, περιορίζει εἰς τὸ ἐν και μόνον διὰ τοὺς πιστούς, ἐπιφυλάξας τὴν ὑπὸ τὰ δύο εἶδη κοινωνίαν δι' ἑαυτὸν και μόνον και τοὺς λειτουργούς τῆς ἐκκλησίας του. — Κατὰ δὲ τὸ πολύκροτον αὐτοῦ τε και τῆς σπείρας αὐτοῦ ἀπόφθιγμα «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα» ζητῶν, ὅπως και ἐκ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου μέγα τι ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ὄφελος προσπορίσῃται ἑαυτῷ, ἀνακαλύπτει τὸ ἀνεξάντλητον ἐκεῖνο τῆς Καθολικῆς Καλλιφορνίας μεταλλεῖον, τὸ Καθαρήριον, λέγω, πῦρ, τοὺς μὲν ἐκ τῶν θνησκόντων ἀμαρτωλῶν ἐγκλείων εἰς τὰ ἄδυτα αὐτοῦ και σκοτεινὰ ἢ πετυρακτωμένα δώματα, τοὺς δ' ἀφίνων εἰς τὰ ἐξώτερα και μὴ ἀπαλλάσων αὐτοὺς ἐντεθεῖν, εἰμὴ ἐπὶ ἄδροις λύτροις· και τῶν ζώντων τὰς ἀμαρτίας ἐπὶ λύτροις ὡσαύτως οὐκ εὐκαταφρονήτοις ἀφήσιν, εἰς τινες μάλιστα και τῶν μελλόντων αὐτῶν ἀμαρτημάτων τὴν συγχώρησιν παρέχων· κατεχόμενος δὲ πάντοτε ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ δεσπῶσαι οὐρανοῦ και γῆς, ἀλλὰ και γινώσκων, ὅτι ἡ μεγάλη τοῦ γηίνην δεσποτεῖαν ζητοῦντος ποιμένος τῆς ἐκκλησίας δύναμις ἐγκρατεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν τῇ ποσότητι, ἐν τῷ ἀριθμῷ, ἐν τῷ ὄχλῳ, πᾶν ὅ,τι εὐαρκετεῖ τὴν ὄρασιν και κατακηλεῖ τὸ οὐς και εὐκόλως κυριεύει τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, εἰσάγει εἰς τὸ τελεουργικὸν τῆς ἐκκλησίας του, καθιστῶν οὕτως ἄνευ ὑπερβολῆς τὴν πνευματικωτάτην τοῦ Χριστοῦ λατρείαν και αὐτῆς τῆς τῶν εἰδωλολατρῶν εἰδωλολατρικωτέραν· και βαίνει οὕτω πάντοτε στερεῶ τῷ ποδὶ και γοργῶ τῷ βῆματι ἀπὸ νεωτερισμοῦ εἰς νεωτερισμόν, ἀπαγορεύων τοῖς πιστοῖς αὐτοῦ (τίς νὰ τὸ πιστεύσῃ) και αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, και τοῦτο, ὅπως μὴ ἐλέγχωνται βεβαίως τὰ πονηρὰ αὐτοῦ τε και τῆς σπείρας αὐτοῦ ἔργα· τὸν δὲ γάμον θεωρῶν, (ὡς πρὸς τὸ θεοθῆναι διὰ μόνον τὸν ὄχλον) ὡς ἔργον τοῦ διαβόλου, ἀδιαφορῶν ἂν διὰ τῆς τοιαύτης του δοξασίας και αὐτὸν τὸν πατέρα του, ἐξ οὗ ἐγεννήθη, μεταβάλλει εἰς διάβολον, πωλεῖ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου τὴν θείαν τοῦ ποιμαίνειν χάριν εἰς μόνους ἀγάμους τῆς ἐκκλησίας του ποιμένας, πληρῶν οὕτω τὴν ποιμνὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκ λύκων λυμαινομένων αὐτὴν, ὡς αὐτὴ αὐτῶν ἢ τε ἐκκλησιαστικὴ και πολιτικὴ ἰστορία σαφῶς ἐπιβεβαιεῖ πάντα ταῦτα. Παραλείπω τόσας μεταγενεστέρως αὐτοῦ καινοτομίας, ὡς πάσας τελευταῖον ἐπέστειψε πρὸς μεγάλην τοῦ

Χριστιανισμού κατασχύνην τὸ περὶ ἀλαθῆτος αὐτοῦ καταγέλαστον τῆς ἐκκλησίας του δόγμα.

§ 4.

Διαμαρτυρήσεις καὶ κλήρος αὐτῆς.

Ἄλλὰ τὰ μελανὰ ταῦτα νέφη, τὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐν τῇ Δύσει ἐπισκιάζοντα, γίνονται ἀφορμὴ ν' ἀναφανῆ τὸ βόρειον ἐκείνο τῆς Ἄρκτου σέλας, ὁ δαιμόνιος, λέγω, Λούθηρος, ὁ τὴν πνευματικὴν τοῦ Ποντίφηκος τῆς Ῥώμης Ἰεράραν προπηλακίσας, ὁ ἀναμορφωτῆς τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἔργου δραστηρίως καὶ πρὸς ἐκπληξιν καὶ λύπην μεγάλην τῶν νέων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ Φαρισαίων, φέρει αὐτὸ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ εἰς αἴσιον πέρας. Ἐκεῖνο δέ, διὰ τὸ ὁποῖον τῷ ὄντι εἶναι ἀξίος θαυμασμοῦ ὁ ἀνὴρ οὗτος, εἶναι ἡ ἀπλοποίησις τοῦ τελετουργικοῦ μέρους τῆς ἐκκλησίας του καὶ ἡ κατὰ μέγα μέρος ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου, καὶ ἰδίᾳ ὁ θαυμασιος καὶ ὄντως χριστιανικώτατος κλῆρος, ὃν διὰ τοῦ πρακτικοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ νοῦς «τύπον τῷ ὄντι τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνείᾳ» καταστήσαστο¹. Καὶ ἔσφαλε μὲν σπουδαίως τῇ ἀληθείᾳ ὁ Λούθηρος, ὅστις, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὸ Σικτανικὸν μοναρχικὸν καὶ ὅλως ἀντιχριστιανικὸν πνεῦμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, εἰσήγαγεν εἰς τὴν πνευματικὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας διοίκησιν τὸ δημοκρατικόν, σπείρας οὕτω λεληθότως τὰ σπέρματα τῶν ἀπειραριθμῶν μετ' αὐτὸν ἀναφανεισῶν προτεσταντικῶν αἱρέσεων, ὡς ἐξ ἀντιδράσεως ἐπίσης καὶ πρὸς πολλὰς τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καταχρήσεις καὶ δόγματα τινὰ τῆς καθόλου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας κακῶς ἠρμήνευσε, καὶ οὐσιωδῶς τὸ ὀρθόδοξον τοῦ Χριστιανισμοῦ πνεῦμα προτέβαλε. Καὶ ὁμῶς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι τὰ νῦν κραταιότατα τῆς γῆς ἔθνη τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν ἀκμὴν καὶ εὐδαιμονίαν ἐν τῇ ἀναμορφώσει αὐτοῦ κατὰ μέγα μέρος ὀφείλουσι, καὶ ἐφ' ὅσον τοῖς δόγμασι τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ τοὶ μὴ κατὰ πάντα ὀρθοδόξοις, λόγοις τε καὶ ἔργοις διατελώσι προσκείμενα, αἰείποτε θέλουσιν εὐδαιμονῆσαι καὶ ἀκμαῖζῆσαι, τρανωτάτη καὶ τοῦτο ἀπόδειξις, ὅτι μᾶλλον ἢ πρᾶξις ἢ ἡ ἀπόλυτος μὲν ἀλλὰ νε-

¹ Α'. Τιμοθ. δ'. 12.

κρά ὀρθοδόξια ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς νομὰς σωτηρίους, καθιστῶσα αὐτὸν εὐτυχῆ καὶ ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἐν τοσοῦτῳ ἀφοῦ ἀπαξ ἐξ ἀντιδράσεως, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀύχαλρετον πνευματικὸν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας πολίτευμα, ἐτέθη ὡς τοιοῦτον ὑπὸ τοῦ ἀναμορφωτοῦ αὐτῆς τὸ ὅλως ἐλεύθερον καὶ ἀχαλίνωτον, τὸ δημοκρατικόν, ἐπόμενον ἦτο καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν τῆς ἀναμορφώσεως κύρος νὰ μὴ ἀριθμῆσθαι πολλὰ ἔτη ζωῆς. Καὶ ἰδοὺ τῷ ὄντι εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἕτερος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἀναμορφωτῆς, ὁ Καλβίνος, ὅστις τὴν δόξαν τοῦ Λουθήρου ζηλώσας νέαν καὶ αὐτὸς ἀναμορφῶσιν ἐπιχειρεῖ, καὶ μυστηρίων καὶ παραδόσεων καὶ εἰκόνων καὶ πάντων τῶν ἐξωτερικῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας συμβόλων ἀπογυμνώσας αὐτήν, καὶ πάντα τῆς πίστεως τὰ δόγματα ὑπὸ τὴν αὐστηράν τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἔρευναν καθυποβαλὼν, σχεδὸν εἰς σύστημα φιλοσοφικὸν τὴν διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθεῖσαν τοῖς ἀνθρώποις θρησκείαν μεταποιεῖ. Καὶ ἐφαρμόζεται τότε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ὅ,τι περὶ αὐτῆς ὑπερβολικῶς μὲν κάπως ἀλλὰ λίαν εὐφυῶς ἔλεγέ ποτε ἀπὸ τῆς θεολογικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν ἔδρας ὁ θερμὸς ἐκεῖνος νέος τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ὑπέρμαχος, ὁ μακαρίτης, λέγω, Διονύσιος ὁ Κλεώπας· «ὅτι δηλαδὴ δὲν ὄκ σφάλῃ τις εἰάν εἴπῃ ὅτι ἡ μὲν Δυτικὴ ἐκκλησία, ἀπασαν αὐτῆς τὴν προσοχὴν προσηλώσασα εἰς τὸ φῶς τῶν τοῦ κόσμου τουτου βασιλειῶν, τόσον παρημέλησε τὸ τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ φῶς, ὥστε μικροῦ δεῖν ἐσβέννυτο ὀλοτελῶς. Τοῦτο ἰδόντες οἱ ἀναμορφωταί, αὐτῆς, καὶ πάθει μᾶλλον πρὸς τὸν Ποντίφηκα τῆς Ῥώμης ἢ ζήλῳ πρὸς τὴν ἀληθινὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, θελήσαντες νὰ ἐκκαθάρωσιν, ἐσθεσαν αὐτὸ παντελῶς.» Καὶ δὲν εἶχε τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀδικον ὁ μακαρίτης, ὅταν τις ἀναλογισθῇ τὰς πολλὰς μὲν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀναριθμήτους δὲ καὶ λίαν ἀλλοκότους ἐν Ἀμερικῇ αἱρέσεις τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας· τὸ μόνον δὲ εὐτύχημα διὰ τὸν χριστιανισμὸν ἐν γένει εἶναι, ὅτι μὲ ὅλας τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας αὐτὰς αἱρέσεις δὲν ἔλαβον μεγάλην διάστασιν τὰ τοῦ Καλβίνου δόγματα, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ λάβωσι τοιαύτην, ὅταν σχεδὸν κατ' ὄνομα μόνον ὑπάρχωσι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ αἱ λέξεις «θεῖα ἀποκάλυψις». Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἢ ἱστορίᾳ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου ἐν γένει, καὶ ἰδίᾳ ἡ τοῦ κλήρου τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων.

§ 5.

Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ κλήρος αὐτῆς μετὰ τὸν χωρισμὸν.

Ὁ δὲ ἡμέτερος κλήρος, ὁ τῶν ὀρθοδόξων, τί γίνεται μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν; Ἐκκλησία τε καὶ πολιτεία παραγνωρίσασαι τὸν πρὸς ἀλλήλας σύνδεσμον καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἔνεκεν τούτου παράκμάζουσαι καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ὑπὸ χριστιανῶν καὶ βαρβάρων πάντοθεν πολλαχῶς, πολιτικῶς τε καὶ ὀρησκευτικῶς, πολεμοῦμεναι, πίπτουσιν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς Ἀσίας ζυγόν, ἐπὶ τέσσαρας ἔτους αἰῶνας τὰς ἀλύσεις αὐτῆς φέρουσαι. Γυμνὴ πλέον, πλέον πάσης πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ τετραχηλισμένη, ἀλυσιδέτως καὶ πειναλέα ἡ ἀνατολικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ζητεῖ νὰ παραμυθήσῃ ἑαυτὴν ἀπὸ τῶν ψυχῶν τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς πάλαι ποτὲ πλουσιωτάτης αὐτῆς πνευματικῆς Τραπεζίης. Ἀπὸ τοῦ ἔμβωτος ἐκείνου, ἐφ' οὗ ἀντήχει ἕλλοτέ ποτε ἡ τῶν Γρηγορίων καὶ Χρυσοστόμων μελίρρυτος φωνή, ἀντηχοῦσι νῦν οἱ ἀπαίσιοι καὶ δυσαρμόνιοι τοῦ Χόντσα ὠρυγμοί. Συνόψεις δὲ καὶ ὠρολόγια, μηνιαῖα καὶ τριμήδια, ἀμαρτωλῶν Σωτηρία καὶ Συναξάρια καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, πλημμυροῦσι τὴν ὑποδεδουλωμένην τοῦ Χριστοῦ ὀρθόδοξον ποιμνην καὶ ἀμάθειαι καὶ δεισιδαιμονία καταμαστιζοῦσι ποιμένας τε καὶ ποιμαινομένους τῆς μεγάλης δοκιμῆς ὑφισταμένης ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἄλλ' εὐλογημένον εἶη τὸ ὄνομα τοῦ πανσόφου Θεοῦ, ὅστις τὴν καταγίδα, ἣτις ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ καταλάβῃ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἐκκλησιῶν προβλέπων, ὡς παντογνώστης, μεταδίδει τὰ ἀληθῆ τὰύτης σπέρματα εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τοῦ βορείου Ὠκεανοῦ γειτνιαζούσαν αὐτῇ χώραν, καὶ ἀσπάζονται ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι τὰ δόγματα αὐτῆς ὑπὲρ τὰ 60 ἑκατομμύρια Ῥώσων πρὸς σωτηρίαν τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν τοσοῦτῳ ἐκκλησία τε καὶ πολιτεία ἐλληνικὴ τὰ ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας πικρὰ τῆς δουλείας καὶ τοῦ ἐξουθενισμοῦ φάρμακα γευσάμεναι καὶ εἰς μετάνοιαν ἐλθοῦσαι καὶ θερμὴν τινα πάλιν πίστιν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἰσθανόμεναι συσφιγγοῦσιν ἀλλήλαις χεῖρα ἀγάπης πρὸς Χριστόν, καὶ ζωὴν ἢ θάνατον ὁμῶσασαι συντρέθουσι τὰς ἀλύσεις τοῦ βαρβάρου, καὶ ἀνατέλλει τέλος ἡ εὐλογημένη ἐκείνη ἡμέρα, ἡ 25 Μαρτίου 1821.

καὶ νῦν ἀριθμοῦμεν 1891. Ἄλλ' ὅποια ἡ κατάστασις τῆς ἡμετέρας πολιτείας τε καὶ ὀρησκείας; Ἀθλία δυστυχῶς καὶ τρισχθλία, ὡς παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται. Ἀθλία πολιτικῶς, διότι, ἐνῶ βαίνομεν πρὸς τὰ πρόσω, ὀπισθοδρομοῦμεν ἄθλια ὀρησκευτικῶς, διότι, ὀρθόδοξοι ὄντες, οὔτε πιστεύομεν, οὔτε πράττομεν ὀρθοδόξως.

§ 6.

Πολιτικὴ τοῦ ἔθνους κατάστασις μετὰ τὴν ἑξαλεγγενεσίαν.

Πρῶτον ἄθλια δυστυχῶς, διότι καὶ πρὸς τὰ πρόσω βαίνοντες ὀπισθοδρομοῦμεν. Καὶ τῷ ὄντι, ποῖον ἄλλο ἔθνος, χωρὶς νὰ περιφιλανθῶμεν, μόλις ἀρξάμενον νὰ βαδίξῃ τὰ πρῶτα τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βήματός, δύναται νὰ διέλθῃ πλεονα σημεῖα ὑλικῆς τε καὶ διανοητικῆς προόδου; Τίς καὶ ἐχθρὸς ὢν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, γινώσκων εἴτε ἐξ αὐτοψίας εἴτε ἐκ τῆς ἱστορίας τὴν θέσιν, ἐν ἣ πρὸ ἐξηκονταετίας κατέλιπεν αὐτὸ ἡ ἐπάρατος ἐκείνη ἑπταετής καταστροφή καὶ δῆωσις τοῦ τυράννου, ἐπιπνεπτόμενος δὲ τανῦν τὰς Ἀθήνας, τὴν Σύρον, τὰς Πάτρας, καὶ πολλὰς ἄλλας πρωτεύουσας νομῶν τε καὶ ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος, δύναται νὰ μὴ θαυμάσῃ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ πρόοδον καὶ εὐημερίαν; Τράπεζαι ἐθνικαί, ἀμιλλώμεναι κατὰ τὴν τραπεζικὴν αὐτῶν ὑπόληψιν πρὸς αὐτὰς τὰς τῶν πλουσιωτέρων Κρατῶν τῆς Εὐρώπης Τραπεζίας. Τράπεζαι βιομηχανικαί, τράπεζαι πιστωτικαί, οὐ σμικρὰς καὶ αὐταὶ ἀπολαύουσαι εὐρωπαϊκῆς ὑπολήψεως. Παραλείπω τὰς ἀτμοπλοικῆς, μεταλλουργικῆς καὶ παντὸς ἄλλου εἶδους ἐθνικῆς ἐταιρίας. Ὅποια πρόοδος βιομηχανικὴ! Ὅποια κινήσις ἐμπορικὴ ἐν Πειραιεῖ καὶ Σύρω, ἐν τῇ Μάντισστερ καὶ Λιβερπούλ τῆς νέας Ἑλλάδος! Ὅποια ἐν Πάτραις καὶ πολλαῖς ἄλλαις τοῦ ἔθνους ἡμῶν πόλεσιν! Ὅποιοι ἐλαιῶνες καὶ ἀμπελῶνες δὲν καταστολιζοῦσι πολλὰ τῆς τοῦ Ἑλληνος χώρας μέρη, ἰδίᾳ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰβραῖμ, τοῦ ἐπαράτου ἐκείνου τῆς Ἄγαρ τέκνου, εἰς ἐρημον τῆς Σαχάρας μεταβληθεῖσαν πρὸ τινῶν δικαιοτηρίδων ὠραιότατην τοῦ Πέλοπος χώραν! Ὅποια ἀνευ ὑπερβολῆς γεωργικὴ ἐν Ἑλλάδι πρόοδος, μὲ ὄλην τὴν τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐν ἐνεργείᾳ διατελοῦσαν εἰς γέωργίαν! Τίς ἀγνοεῖ τὰς χονδροειδέστατας χρηματικῆς καὶ κτηματικῆς περιουσίας, ἀς πολλοὶ τῶν τὰς εἰρημένους πόλεις οἰκούντων κατέχουσιν;— Ὅποια

δὲ ἐν γένει ἔσται ἅπασα ἡ τοῦ Ἑλληνος χώρα μετ' ὀλίγα μόνον ἔτη, ὅταν μετὰ μικρὸν διασχίση αὐτὴν κατὰ πολλὰς διευθύνσεις ὁ σύμπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον διασχίζων ἀτμός, ὁπότε μετ' ὀλίγον ἢ ἕως χθὲς ἕνεκεν τοῦ βαρβάρου ἀποκεχωρισμένη τῆς λοιπῆς Εὐρώπης Ἑλλάς δώσῃ εἰς αὐτὴν χεῖρα συγκοινωνίας διὰ τῆς νῦν κατασκευαζομένης Πειραιῶς — Δαρίσιος σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διανοητικῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν προόδου τί νὰ εἴπη τις; Ὡς ἂν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνίστατο ἀπὸ τοῦ τάφου ὁ αἰδοῖμος ἐκεῖνος Κοραΐης καὶ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων δεκαετηρίδων οὐ μόνον γραφομένην οὕτως ἀλλὰ καὶ λαλουμένην ἐν αὐταῖς ταῖς τριόδαις τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἤκουε τὴν γλῶσσαν ἐκείνην, ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως τῆς ὁποίας τοσοῦτον ἐμδύθησεν! Ὅποια ἀνέκφρατος χαρὰ θὰ ἐπλήρου ἀναντιρρήτως τὴν ἑλληνικωτάτην αὐτοῦ καρδίαν! Περὶ δὲ τῶν τοῦ ἀνωτάτου διανοητικοῦ τοῦ ἔθνους ἡμῶν Σιμωνιάτου ἐπιστημονικῶν κρηνῶν, δι' ὧν ἐπιστημονικῶς σύμπαν τὸ πανελλήνιον τό τε δοῦλον καὶ ἐλεύθερον τῆς σοφίας καὶ γνώσεως τὰ νάματα ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ἀρδεύεται! Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οὐχὶ τόσο ἐπαξίως ἀναβαίνουντι τινες τὰς ἱεράς τοῦ ὑπάτου αὐτοῦ πνευματικοῦ καθιδρύματος ἕδρας· ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ὁ μὴ ἀνομολογῶν, ὅτι τινὰς ἐκ τῶν τῆς πανεπιστημιακῆς σοφίας διδασκάλων καὶ αὐτοὶ οἱ ἄλλοτε ποτε σοφώτατοι αὐτῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ καθηγηταί, ἂν ἤκροῦντο τανῦν αὐτῶν ἀπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς ἕδρας διδασκόντων, δακρυροῦντες ἀναντιρρήτως ὑπὸ χαρᾶς καὶ ἐγκαυχώμενοι ἤθελον ἐναγκαλισθῆ ἀπὸ τοῦ πανεπιστημιακοῦ αὐτῶν βήματος καταβαίνοντας. Ἀλλὰ τὰ λύκεια, τὰ δεξιᾶ, ἀριστερᾶ, τὸ ἄστυ τῆς Παλλάδος πληροῦνται! Ἡ Ῥιζάρειος Σχολή, τὸ Πολυτεχνεῖον, ἡ τῶν Εὐελπίδων στρατιωτικὴ σχολή, τὸ Ἀρσάκειον, καὶ τόσα ἄλλα δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἀρρένωντε καὶ θηλέων ἐκπαιδευτήρια, τὰ τὸν νοῦν τῶν ἐν αὐτοῖς μαθητευόντων ἀείποτε ἀναπτύσσοντα καὶ ποικίλαις γνώσεσι κατακοσμοῦντα! Ἀλλὰ καὶ πλὴν τούτων ποῖα πρωτεύουσα νομοῦ στερεῖται δημοσίου Γυμνασίου ἢ ἰδιωτικοῦ τινος ἐκπαιδευτηρίου; Ποῖα πρωτεύουσα ἐπαρχίας Ἑλληνικοῦ Σχολείου; Ποῖα δὲ πόλις ἢ χωρίον Δημοτικοῦ; Οἱ πλείστοι τῶν κατὰ καιροὺς λειτουργῶν εἴτε τῆς Θέμιδος, εἴτε τοῦ Ἀσκληπιοῦ, εἴτε τῶν ἄλλων Μουσῶν, εἴτε καὶ αὐτῶν τῶν ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν τὰς ἡλικίας αὐτοῦ Ἰουδόντων, μὴ δὲν ἔλκωσι τὸ γένος, ὡς ἄλλοι Δημοσθένης καὶ Ἀισχίνας, ἀπὸ μαχαιροποιῶν, τυμπανιστριῶν καὶ τῶν τοιούτων; Θαυμα-

τὰ τῆ ἀληθείᾳ καὶ ἐπιβλητικῆ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἢ ὑλικῆ καὶ διανοητικῆ αὐτοῦ πρόδοος! Καὶ μόλα ταῦτα ὁποῖα ἐπὶ τέλους ἢ ἐξ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκτάκτου τῷ ὄντι ὑλικῆς καὶ διανοητικῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀναπτύξεως ἀληθῆς ἔθνικῆ αὐτοῦ πρόδοος; Ὅποια πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ ἐξαχρείωσις! Ἀπλῆ τις μόνον ἀφήγησις τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ πολιτικὴ τοῦ ἔθνους ἡμῶν μηχανὴ ἐτοιμάζεται καὶ κινουμένη ἐργάζεται, ἀρκεῖ ὅπως δι' ἔργων ἢ τῶν λεγομένων μοι ἀλήθεια ἀποδειχθῆ.

Δῆμαρχος τοῦ χωρίου ἢ τῆς πόλεως του θέλει τις νὰ ἐκλεχθῆ; Ἀδύνατον ἀναντιρρήτως νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, ἂν μὴ ἦ φίλος κατεργαρίας, ἂν μὴ ἐναγκαλισθῆ τοὺς μαχαιράδας, ἂν μὴ χαρισθῆ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ἂν μὴ πιέσῃ, πολλάκις δὲ καὶ ἀδικήσῃ ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ. — Βουλευτὴς ἀδύνατον ἐπίσης νὰ ἐκλεχθῆ, ἂν μὴ ἐγκολπωθῆ τοὺς τοιοῦτους Δημάρχους καὶ Ἀστυνόμους, ἂν μὴ δι' ὄρκου ὑποσχεθῆ αὐτοῖς, ὅτι ὅλας τὰς δημοσίας τῆς ἐπαρχίας θέσεις μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ δασοφύλακος καὶ ἀλαταποθηκάρου θέλουν καθέξει ἄνθρωποι ἰδιεῖς τῶν· διότι καὶ νομάρχαι καὶ ἐπαρχοὶ καὶ ἐφοροὶ καὶ ταμίαι, ἅμα πατήσῃ τὸν πόδα αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ἔσονται ἀποκλειστικῶς ἰδιεῖς του, εἰς τὸ νεῦμα αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἐν πάσιν ὑπαίκοντες. — Εἰς δὲ τὸ ὑπάρχον τοῦ ὑπουργοῦ ἀξίωμα ἀδύνατον πάλιν ν' ἀνυψωθῆ τις, ἂν μὴ ἐπιτεθῆ καὶ ὑπακούσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν βασιλικῶν τῶν τοῦ Κράτους ἐπαρχιῶν. — Ἐὰν δὲ ποτε κκτ' ἐξαιρέσειν καὶ ἕνεκεν περιστάσεων ἐκτάκτων καὶ ἀπροόπτων ἐκλεχθῆ τις εἴτε δῆμαρχος, εἴτε βουλευτὴς, εἴτε ὑπουργὸς διὰ τῆς κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον νομίμου ὁδοῦ, οὐδεμίαν ἀμφισβόλια, ὅτι δευτέραν φοράν δὲν θέλει ἐπιτύχει βεβαίως τοῦ σκοποῦ του διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ. Καὶ μὴ τις εἴπη, ὅτι αὐτὰ ταῦτα συμβαίνουν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ· συμβαίνουν, ναι, ἀλλὰ μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ὁ παρ' ἡμῶν κανὼν εἶναι ἐξαιρέσεις ἐν τοῖς πεπολιτισμένοις τῆς Εὐρώπης ἔθνεσι καὶ ἡ ἐξαιρέσις κανῶν. Καὶ βασιλεύει λοιπὸν παντοῦ εἰς τὸ πτωχὸν ἡμῶν ἔθνος ἡ ἀνομία καὶ ἀδικία, καὶ οὐχὶ σπανίως ἀθωοῦται ὁ ἔνοχος καὶ καταδικάζεται ἡ ἀθώος, καὶ ποικιλοτρόπως πιέζεται καὶ ἀδικεῖται ὁ φιλόνομος καὶ φιλήσυχος πολίτης, συχνάκις ἀναγκαζόμενος ἐναντίον τῆς θελήσεως καὶ τῶν πεποιθήσεων αὐτοῦ νὰ συμμαχῆ καὶ ἐνοῦται μετὰ τῶν κατεργαρίων αὐτοῦ ἀντιπάλων. Ταύτης ἰδίᾳ τῆς πολιτικῆς ἐξαχρείωσις ἕνεκεν ἠποῖαι καὶ ὑπόσαι κλοπαί, ἀρπαγαί, ἀυθαιρέσιαι καὶ

ἀδικίαι, ἐνίοτε δὲ καὶ φόνοι, παρὰ τοῖς τὴν κατωτέραν τοῦ ἔθνους τάξιν ἀποτελοῦσιν | Ὅποῖαι ψευδομαρτυρίαι καὶ ἐπιπορκίαι ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν κρισολογίαις | Ὅποῖαι ἀπάται καὶ δολιότητες εἰς τὰς μετὰξὺ τῶν συναλλαγῶν καὶ παντὸς εἴδους ληψοδοσίας. Ἄν δέ τις ἀφίνων τὰ κατώτερα τῆς κοινωνίας στρώματα ἀνυψώσῃ εἰς τὰ ἀνώτερα, ἀφίνων τὰ χωρία καὶ τὰς κωμοπόλεις μεταβῆ εἰς τὰς πρωτευούσας, εἰς τὰς μεγάλας τοῦ ἔθνους πόλεις, καὶ ῥίψῃ ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἡποία ἠθικὴ καὶ ἐν αὐταῖς παρακλίσι | Ὅποῖα ἄσβεστος πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν πλουτομανίαν δίψα, καὶ ἐπομένως ὅποσαι εὐγενεῖς καὶ παρὰ τοῖς τὴν ἀνωτέραν τοῦ ἔθνους τάξιν συγκροτοῦσι κλοπαί, ἀρπαγαὶ καὶ ἀδικίαι | Ὅποῖα τάσις εἰς τὴν ἠδυπάθειαν καὶ τὴν ἀκολασίαν | Ὅποῖαι συζυγικαὶ ἀσχημίαι | Ὅποῖαι καὶ ὅποσαι αὐτοκτονίαι | Ὅποῖαι καὶ ὅποσαι ἀπειλαὶ μαθητῶν πρὸς διδασκάλους | Πυρπολήσεις σχολείων ἐκ μέρους τίνων; ὦ Θεέ μου! Ἐκ τῶν φωτιζομένων ἐν αὐτοῖς | Χαρὰ εἰς τὰ φῶτα τοῦ ἔθνους μας | Χαρὰ εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν τῆς οἰκουμένης διδασκάλων | Τὸ δὲ χειριστον ἀπάντων, ἡποία ψυχρότης πρὸς τὰ τῆς ὀρησκείας | Ὅποῖα περιφρόνησις καὶ εἰρωνεία πρὸς τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς | Ὅποῖαι βλασφημίαι ἀσυστόλως καὶ ἐν μεσημβρίᾳ μίση ὑπ' αὐτῶν τὰ τῆς πολιτείας τοῦ ἔθνους ἡμῶν βουλευομένων ἀπ' αὐτοῦ μάλιστα τοῦ βουλευτικοῦ αὐτῶν βήματος συχνάκις κατὰ τῶν ἱερωτέρων τῆς πίστεως ἡμῶν δογμάτων δὲν ἐκτοξεύονται | Ἄλλ' ἐκεῖνο τῆ ἀληθείας, διὰ τὸ ὅποιον καὶ βανίδα μόνον ἐλληνικοῦ αἵματος, καὶ μικρὸν τινα κόκκον τῆς πατρῶου πίστεως αἰσθανόμενός τις ἐν τῇ καρδίᾳ του, ἀδύνατον νὰ μὴ ἀγανακτήσῃ καὶ τὸ πρόσωπον ὑπ' αἰσχύνης νὰ μὴ καλύψῃ, εἶναι τὸ ὅτι πατέρες τινὲς τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ὅπως ἐν Ἰσσορπίᾳ δῆθεν φέρωσι τὸν τοῦ Κράτους προὔπολογισμόν, δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ προτείνωσι τὴν κατάργησιν τῶν Ἱεροκηρύκων, τῶν διδασκάλων ἐκείνων τῆς ἐκκλησίας, δι' ὧν οἱ ἀπλοῖκοι χριστιανοὶ δις τοῦλάχιστον τοῦ ἔτους ἀκούουσι τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον αὐτῶν καθήκοντα· ὡς καὶ τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων δι' ἀπολύσεως τῶν εἰδικῶν καθηγητῶν θεολόγων ἀπὸ τῶν Γυμνασίων, ἀπὸ τῶν ἐκπαιδευτηρίων ἐκείνων, ἐν οἷς φοιτῶντες οἱ παῖδες ἡμῶν ἔχουσι τὴν ἡλικίαν ἐκείνην, ἐν ἣ κυρίως ἢ οὐκ ἀναπτύξωσιν ἢ παντελῶς οὐκ σβέσωσιν τὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐμφυτον ὀρησκευτικὸν σπινθῆρα. Δὲν λέγουσι φανερά· τοῦλάχιστον οἱ τοιαῦτά τινε προτείνοντες, ὅτι διὰ τὸν

ἐλεύθερον Ἑλληνα ἢ ὀρησκεία εἶναι πλέον ἔλως περιττὴ | Αἰδῶς, ὦ Ἄχαιοι! καὶ πάλιν αἰδῶς | Ὡ! ἂν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐγίνωσκον ἐκ τῶν προτέρων τὴν τοιαύτην τῶν ἀπογόνων αὐτῶν ὀρησκευτικὴν κατὰπτωσιν, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι μυριάκις ἤθελον προτιμῆσαι τὸν μωμεθανισμόν ν' ἀσπασθῶσι καὶ ἕνα ὅπως δῆποτε ἀγαθὸν εἶτε κακὸν Θεὸν ἔχοντες ν' ἀναπνεύσωσι καὶ αὐτοὶ ἐπὶ ὀλίγα ἔτη ζωῆς τὸν τοῦ πλάνητου τούτου ἐλεύθερον ἄερα, παρὰ χάριν τῆς ἐθνικῆς δῆθεν ἐλευθερίας καὶ τῆς ὀρθοδόξου αὐτῶν πίστεως, καὶ τὴν ζωὴν τῶν προῶρων νὰ θύσωσι καὶ τὴν ἰσθίαν διὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν νὰ προπαρασκευάσωσιν.

Ποῦ εἶσαι, ἀνδρεῖς θαλασσομάχε Κανάρη, ὅστις τῇ μιᾷ χειρὶ κρατῶν τὴν Ὀρυαλλίδα καὶ τῇ ἑτέρᾳ ποῶν τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ ἀντιναζες εἰς τὸν ἄερα τὰς ὑπερμεγέθεις καὶ μεσουρανοῦς ἐκείνας τοῦ τυράννου τριήρεις | Ποῦ εἶσθε τόσαι ἄλλαι ἱεραὶ τῶν τουρκοφάγων σκιάι, ἵνα ἴδητε ποῦ κατήντησε ὀρησκευτικῶς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποίου καὶ περιουσίαν καὶ ζωὴν καὶ τὰ πάντα τόσον γενναίως ἐθυσιάσατε | Εἶναι λοιπὸν ὑπερβολὴ νὰ λέγη τις μετὰ πάντα ταῦτα, ὅτι καὶ πρὸς τὰ πρόσω βαλίνοντες δυστυχῶς ὑπισθοδρομοῦμεν;

§ 7.

Ὄρησκευτικὴ τοῦ ἔθνους κατάστασις μετὰ τὴν Καλιγγενεσίαν.

Δεύτερον ἀόλια ὀρησκευτικῶς, ὡς προεῖπον, διότι ὀρθόδοξοι τῆ ἀληθείας ὄντες, οὔτε πιστευόμεν οὔτε πράττομεν ὀρθοδόξως!

Ἰραχεῖα, ναί, ἢ ἔκφρασις ὀρθόδοξοι ὄντες, οὔτε πιστευόμεν, οὔτε πράττομεν ὀρθοδόξως, καὶ ὅμως ἀληθῆς δυστυχῶς, ἀληθεστάτη, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων γίνεται δῆλον. — Καὶ τῆ ὄντι, τίς καὶ ἑτερόδοξος ὢν, δύναται μάλιστα τὴν σήμερον νὰ διαμφισβητήσῃ τὸ ὀρθόδοξον τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅταν τις βλέπῃ σπουδαιοτάτους τῆς Καθολικῆς καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων ἐκκλησίας θεολόγους, τὸν κρημνὸν, εἰς ἕν κί ἀντίθετοι τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν δογματικαὶ ὑπερβολαὶ ἄγουσι τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, θεωροῦντας, περιπαθῶς διὰ τοῦτο τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν νὰ στρέψωσι καὶ μετὰ χριστιανικῆς τῆ ὄντι εὐλικρινείας νὰ ἠμολογῶσιν, ὅτι «ἂν ὑπάρχη ἐκκλησία χριστιανικὴ μᾶλλον προσεγγίζουσα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην,

τὴν μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, εἶναι ἡ Ἀνατολική; Ἀλλὰ ποία Ἀνατολική; Ἐὰ Ὡρολόγια, τὰ Τριώδικα, αἱ Συνόψεις, ἡ ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, καὶ τὰ Συναξάρια, ἢ τὰ σκόροδα, τὰ κρόμμυα καὶ τὰ φασόλια; Ἀλλοίμονον! καὶ τρεῖς ἀλλοίμονον καὶ εἰς τοὺς σοφοὺς τῶν ἑτεροδόξων ἐκκλησιῶν θεολόγους, καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ὀρθόδοξους καλουμένους χριστιανούς, ἂν ἐν τούτοις συνίσταται ἡ ὀρθόδοξος τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πίστις! |

Εἶναι πίστις ὀρθόδοξος τὸ ν' ἀπέχη τις βρωμάτων τινῶν καὶ ν' ἀδικῆ παντοιοτρόπως τὸν πλησίον αὐτοῦ, τρώγων δὲ σκόροδα καὶ κρόμμυα καὶ φασόλια, νὰ νομίζῃ, ὅτι ὅσας ἀμαρτίας καὶ ἀνέποιησε, τῆς οὐσίας τοῦ ταύτης ἕνεκα ἀφεθήσονται. οὐτῷ; Εἶναι πίστις ὀρθόδοξος τὸ νὰ προσεύχηται τις ἐπτάκις τῆς ἡμέρας κατὰ τὸ ἀπτάκις τῆς ἡμέρας ἠνεσά Σει» τοῦ Δαυὶδ, καὶ νὰ φωνάζῃ καὶ νὰ κραυγάζῃ καὶ πολλάκις νὰ ἐπαναλαμβάνῃ: «Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς Σέ, εἰσάκουσόν με.» «Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου.» «Ἐνώτισαι, Κύριε, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου.» καὶ ἐνῶ αὐτός, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ὁποῦ ἐξέρχονται πάντα ταῦτα, δὲν ἀκούει, οὐδ' ἐννοεῖ πολλάκις αὐτά, νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι θέλει ἀκούσει αὐτά ὁ Θεός; Εἶναι πίστις ὀρθόδοξος τὸ νὰ νομίζῃ τις, ὅτι ἀμαρτάνει μεγάλως, ἐὰν ἐργασθῇ ἐν ταῖς μνήμασι τῶν Ἁγίων, νὰ κραιπαλᾷ δὲ καὶ νὰ μεθύῃ καὶ παντοιοτρόπως ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις νὰ κακολογῇ καὶ βλάβη τὸν ἑαυτοῦ πλησίον, σχεδὸν δὲν εἶναι ἀμαρτία, ἀρκεῖ, ὅτι μετέβῃ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅτι ἤκουσε φωνᾶς τινος ἀνθρώπου βεβαίως δι' αὐτόν, καὶ ὅτι ἤναψε καὶ ἐν κηρίον εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς Ὑπεραγίας, ἢ τοῦ δεῖνος Ἁγίου, καὶ πάντα τὰ ἀμαρτήματα του ἔσονται ἀναντιφρήτως συγκεχωρημένα δι' αὐτό; «Πνεῦμα ὁ Θεός, λέγει ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα, πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.» Ἀλλ' αὕτη εἶναι ἡ πνευματικὴ τῆς ὀρθόδοξου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας πίστις καὶ λατρεία! Καὶ τί ἄλλο εἶναι ἄνευ ὑπερβολῆς ἀπασα ἡμῶν ἡ ὀρθοδοξία τὴν σήμερον, εἰμὴ βρώσεις καὶ πόσις, βαπτολογία καὶ ἀπεραντολογία, τύποι καὶ σύμβολα ἐξωτερικά, ἐν οἷς ἀπασα ἡ ἐσωτερικὴ ὀρθοδοξία ποιμένων τε καὶ ποιμαινομένων συνείδησις ἐπαναπαύεται;

Διάσημόν τι πρόσωπον τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ὑπάρχον ἐπὶ ἐν τῇ ζωῇ, ἠχμαλωτίσθη πρὸ χρόνων μεθ' ἑτέρου τινός προσώπου ἐν

Χαλκίδι ὑπὸ ληστρικῆς συμμορίας καὶ ἀπήχθη ἐν τινι σπηλαίῳ, κειμένῳ ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς ἀπέναντι τοῦ Εὐρίπου Οἴτης, ὅπου καὶ ἐφυλάσσοντο μέχρις ἀποδόσεως τῶν αἰτουμένων λύτρων. Παρασκευὴν δὲ τινα, ὡς αὐτὸ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόσωπον διηγήθη μοι τὴν τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ ταύτης ἱστορίαν, καθήσαντα τὰ ἀνθρωπόμορφα ἐκεῖνα θηρία, ἵνα γευματίσωσιν, ἐξάγουσιν ἐκ τοῦ δισακκίου τῶν ἄρτων, τὸν ὁποῖον ἀφοῦ ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν ἔξυσαν σχεδὸν πάντοθεν, ὅπως μὴ ἀρτυθῶσι (διότι τοῦ ἐν τῷ δισακκίῳ ξυλίνου ἀγγελίου, ἐν ᾧ εἶχόν τυρόν, ἀνοίξαντος κατὰ τύχην, ὁ ἄρτος ἠλείφθη καὶ συνεποτίσθη ὀλίγον ὑπὸ τοῦ νωποῦ τυροῦ) ἔρριψαν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν θάλασσαν, ἐκ φόβου μὴ ἀμαρτήσωσι καὶ βεβρηγμένον μόνον ὑπὸ τυροῦ ἄρτον φάγωσι ἐν ἡμέρᾳ Παρασκευῆ. Καὶ ὅμως οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι, ἂν μὴ ἐν καιρῷ ἀφικνοῦντο τὰ λύτρα, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπίσης τρόπον ἤθελον ρίψει εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν δυστυχῶν ἐκείνων αἰχμαλώτων. Ἐν αὐταῖς ταῖς ἐφημερίσι τῆς πρωτευούσης τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐδημοσιεύθη, ὡς ἐνθυμοῦμαι, πρὸ χρόνων καὶ ἕτερον πολὺ ἐπίσης περίεργον γεγονός περὶ τῶν ἀποτροπαίων αὐτῶν τῆς πατρίδος τεράτων. Ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Φθιώτιδος, Γαρδικί καλουμένῳ, μεγάλη τις συμμορία ληστῶν περικυκλοῖ αἴφνης ἡμέραν τινα τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου τούτου, ἐν ᾧ δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ γυναῖκες καὶ γέροντες, τῶν ἀνδρῶν εὐρισκομένων ἐν τοῖς παρακειμένοις αὐτῶν ἀγροῖς καὶ ἐργαζομένων. Ἐὐθὺς διατάττουσι τὸν πτωχὸν διδάσκαλον νὰ παρακολουθήσῃ αὐτοὺς μεθ' ὅλων τῶν παιδῶν τοῦ σχολείου, ὅπερ ἐν ἀκαρεῖ καὶ ἐγένετο. Ἀφοῦ ἀπεμακρύνθησαν τοῦ χωρίου εἰς ἀπόστασιν, ἐν ᾗ οὐδένα πλέον διέτρεχον κίνδυνον, προστάττουσι τῷ διδασκάλῳ, ἵνα δηλώσῃ αὐτοῖς τοὺς παῖδας πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν προυχόντων τοῦ χωρίου, θάνατον ἀπειλοῦντες αὐτῷ, εἰ μὴ ἔλεγεν αὐτοῖς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Τούτου γενομένου, πάντες οἱ λοιποὶ παῖδες ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, ἵνα ἐπανέλθωσιν οἴκαδ. Παραλαβόντες λοιπὸν τὸν διδάσκαλον καὶ τοὺς τῶν προυχόντων τοῦ χωρίου παῖδας, κατέφυγον εἰς τὰ κρησφύγετα αὐτῶν, ὅπου ἐφ' ἱκανὰς ἡμέρας διαμείναντες ἔγραφον κατὰ τὸν συνήθη αὐτοῖς τρόπον, ζητοῦντες τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς λύτρα παρὰ τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων χωρικῶν. Μετὰ παρέλευσιν ἡμερῶν τινῶν, ἐνῶ ὁ πτωχὸς ἐκεῖνος διδάσκαλος κατακεκοπιακῶς ἐκοιμάτο νύκτα τινα σχεδὸν ὡσεὶ νεκρὸς ἐν τῇ μέσῳ τῶν ἀθῶων αὐτοῦ μικρῶν μαθητῶν, αἴφνης ἀνίσταται ἐντρομος, λακτίσματός τινος ἕνεκεν, ἀκούων συγχρόνως καὶ τὴν ἀ-

γρίαν και τρομερὰν ληστοῦ τινος φωνὴν «Σήκου, ὦ ρέ! ξύπνα και τὰ παιδιά.» Ὅποια φρίκη κατέλαβεν ἀναντιρρήτως τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸν πτωχὸν διδάσκαλον! Τετέλεσται, εἶπε καθ' ἑαυτὸν, ἦλθε βεβαίως τὸ τέλος και ἐμοῦ και τῶν ἀτυχεστάτων αὐτῶν ἀθῶων πλασμάτων, τῶν προσφιλεστάτων μοι μαθητῶν! Ἀλλά μόλις ἠγέρθησαν τὰ παιδιά, και ἰδοὺ γέρων τις πολιόθριξ, ὁ ἀρχιληστής, ἐμφανίζεται, διατάττων τοὺς δώδεκα συνεταίρους του, ἵνα τεθῶσιν εἰς κύκλον μετὰ τῶν αἰχμαλώτων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνάψας κηρὸν και πᾶσιν ἀνεξαιρέτως κηρὸν ὡσαύτως ἀνημμένον διανείμας καταλαμβάνει πάλιν τὴν θέσιν αὐτοῦ και ἄρχεται ψάλλον τὸ «Χριστὸς ἀνέστη»· διότι ὑπέφωσκε κατὰ σύμπτωσιν ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα. Ἀφοῦ δὲ ἐπανελήφθη δις ἔτι και ὑπὸ τῶν ληστῶν τὸ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἕσμα, λαμβάνει εἶτα προσφορὰν τινὰ, παρὰ Κουμπάρας του τινὸς ἀποσταλεῖσαν βεβαίως αὐτῷ και *γιάλην* οἴνου, και περιερχόμενος αὐθις πάντας, δίδει ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν συνεταίρων του τεμάχιον ἄρτου ἐκ τῆς προσφορᾶς και ὀλίγον οἶνον ἐντὸς ποτηρίου, τελῶν βεβαίως, ὡς αὐτὸς ἐνόμιζεν, ἴσως ὡς ἀρχιερεὺς πλέον και οὐχὶ ὡς ἀρχιληστής, τὸ μυστήριον τῆς μεταλήψεως εἰς ἄφεσιν τῶν αὐτοῦ και τῶν κακουργημάτων τῶν συνεταίρων αὐτοῦ!! Καὶ τὰ ἀνθρωπόμορφα ταῦτα τέρατα ἐγενήθησαν ἀναμφιλέκτως και ἀνετράφησαν παρὰ *χριστιανῶν γονέων* και θὰ ἐξωμολογήθησαν πολλάκις παῖδες καινίοι ὄντες, και οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι θὰ ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἱερέως τῶν «Μεγάλη, παιδί μου, ἡ δύναμις τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως! Καὶ τὸν ληστὴν ἐκείνον, ὡς πολλάκις ἀκούεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὸν συσταυρωθέντα μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εἰς τὸν παράδεισον εἰσήγαγεν, ὥστε, και ἂν ποτε ὡς ἀνθρώποι πράξωμεν κακὸν τι, νηστεία και μεταλήψις, και τὰ πάντα συγχωροῦνται. Καὶ τί εἶναι νηστεία, πάτερ; Τὸ εἰξεύρεις δά! Τί δὲ μεταλήψις; Ἄρτος και οἶνος ἡγιασμένος, τὸν ὁποῖον χρεωστούμεν νὰ μεταλαμβάνωμεν, ἵνα συγχωρῶνται αἱ ἁμαρτίαι μας.» Τούτου ἔνεκεν, ὡς φαίνεται, και ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀρχιληστής, ἀγιάσας τὸ τῆς Κουμπάρας προσφορὸν και τὸν οἶνον διὰ τοῦ «Χριστὸς ἀνέστη» μετέλαβε μετὰ τῶν συνεταίρων του εἰς ἄφεσιν τῶν αὐτοῦ και τῶν ἐκείνων κακουργημάτων!! Ἀλλὰ και τοῦ περιβοήτου τῆς πρὸ μικροῦ ἐν Ἰσερκέσκι οἱ ληστρικῆς συμμορίας ἀρχιληστοῦ Θανάση τόσο ἐκτακτὸς πρὸς τὴν Σύνοψιν του ἀγάπη και οἱ ὑπ' αὐτοῦ μετ' εὐλαβείας συχνοὶ αὐ-

τῆς ἀσπασμοὶ κατὰ τὰς συχνὰς αὐτοῦ προσευχάς, πῶς φαίνονται τοῖς τῶν Συνόψεων και Ὠρολογίων ὀρθοδόξοις ἐρασταῖς! Παραλείπω δὲ τὴν γνωστὴν τοῖς πᾶσιν ἀσεβεστάτην συνήθειαν, ἣν πολλοὶ τῶν τὸν κλέπτην ἐπαγγελλομένων ἔχουσι, τὸ νὰ ἐπικαλῶνται δηλονότι ἐν ταῖς κλοπαῖς αὐτῶν τὴν ἀρωγὴν τῆς Ὑπεραγίας, ἢ τινος Ἁγίου, ὑποσχόμενοι εἰς τὸν προστάτην ἢ τὴν προστάτριαν αὐτῶν ὡς ἀνταμοιβὴν μέγα μέρος τῶν ὑπ' αὐτῶν κλαπησομένων, ἂν ἐπιτύχῃσι τοῦ ἐπιδιωκομένου παρ' αὐτῶν σκοποῦ. Εἶναι λοιπὸν αὕτη πίστις ὀρθόδοξος! Εἶναι πάντα ταῦτα και τόσα ἄλλα παραπλήσια τούτοις πίστις κατ' ἐπίγνωσιν!

Σίμων ὁ μάγος, βλέπων μετὰ θαυμασμοῦ τοὺς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ καταβιβάζοντας τὸ πανάγιον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐπὶ τοὺς πιστοὺς αὐτῶν μαθητὰς και θέλων, ἵνα και αὐτὸς προσκτήσῃται, εἰ δυνατὸν, τὴν αὐτὴν δύναμιν, ἀλλὰ μὴ ἔχων τὴν καρδίαν καθάραν, χρήμασι ζητεῖ νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν ἐξουσίαν ταύτην παρὰ τῶν ἀποστόλων. Ἀλλ' ὁ Πέτρος και τοῦτον και τὰ ἀργύρια τούτου στέλλει εἰς ἀπόλειαν, διότι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ χρήμασι νομίζει, ὅτι δύναται ν' ἀποκτήσῃ. Ἀλλὰ τίς ἀγνοεῖ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν ἀπάσῃ τῇ ὀρθοδόξῃ ἐλληνικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ ποιμαντορικὴ τοῦ Χριστοῦ χάρις μεταδίδεται, ἢ τίς ἐλησμόνησεν ἢ θέλει λησμονήσῃ ποτε τὸ πρὸ τινῶν ἐτῶν τόσον πολὺ κροτον ἐκείνο τῶν τριῶν Ἀρχιερέων σκάνδαλον, τὸ τὴν Ἑλλάδα σύμπασαν συνταράξαν και τοσοῦτον ὄνειδος τῇ αὐτῆς ἐκκλησίᾳ προσερίψαν;

Ἐν τῇ Οὐσίᾳ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν λειτουργία, τῇ ἀνά πᾶσαν Κυριακὴν και ἐν ἄλλαις ἐπισήμοις Θρησκευτικαῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ περιστάσεσιν τελουμένη, οὐδὲν ἄλλο, ὡς γνωστὸν, κατ' οὐσίαν ἀπεικονίζεται, ἢ ἢ εἰς τὸν τόπον τοῦ Ἰσολγοθα ἀπαγωγὴ και ἢ ἐπὶ τοῦ ξύλου τῆς ἀτιμίας προσήλωσις τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου παντός. Ἀλλ' ἐφαντάσθη τις ποτε τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου χλαμύδα πορφυρὰν ἐμπαικτικῶς περιβεβλημένον, κάλαμον ἀντὶ σκήπτρου ἐν τῇ χειρὶ κρατοῦντα, στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἀντὶ διαδήματος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν φοροῦντα και τὸν Σταυρὸν τῆς ἑαυτοῦ καταδίκης ἐπ' ὤμων ἀίροντα, εἰς τὸν τόπον τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ ἀπαγόμενον; τίνα δὲ κόσμον ἐν ἀντιθέσει περιβεβλημένοι οἱ διάδοχοι αὐτοῦ εἰς τὸν πνευματικὸν τοῦ Ἰσολγοθα τόπον, ἐσάκις τὴν ἀναληκτικὸν τοῦ Σωτῆρος Οὐσίαν πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν τελῶσι, συνοδεύουσιν αὐτόν! Τί παράδοξον ὀρ-

δόδοξον τῷ ὄντι φαιρόμενον! Καὶ ἔπειτα ξενιζόμεθα καὶ ἀποροῦμεν πῶς εἰς Μακράκης ἀγύρτης πλανᾷ καὶ παρασύρει εἰς τὴν μωρὰν αὐτοῦ διδασκαλίαν τόσα ὀρθόδοξα τοῦ Χριστοῦ πρόβατα ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ πρωτεύουσῃ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἐνώπιον αὐτῆς τῆς Ἱερᾶς τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν Συνοδοῦ! Πῶς ἀπόγονοι τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους θέλουσι τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ γένους τῶν πιθήκων ἔλκονται! Καὶ μὴ τις νομίσῃ ὅτι ἐν πᾶσι τυφλῶς ἀποδέχονται τὴν διδασκαλίαν τῶν παραδοξολόγων αὐτῶν ἀγυρτῶν οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν. Ἰσοσυμωρὸς δὲν εἶναι ἀγαθὴ τύχη ὁ Ἕλληνας. εἶναι ἡ *τεκρὰ* τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πίστις καὶ ἡ ποιμένων τινῶν αὐτῆς φαιρομένη μόνον χριστιανικὴ ἀγωγή, δι' ἧν ἡχώ αἰ κατ' αὐτῶν καὶ κατὰ τῆς ὀρησκείας ἐκτοξεύμεναι ὑπ' αὐτοῦ κατηγορίαι εὐκόλως εὐρίσκουσι. Πόσον οἰκτρὰ καὶ ἀξιοδάκρυτος τῇ ἀληθείᾳ πολιτικῶς τε καὶ ὀρησκευτικῶς ἡ τοῦ πολυπαθοῦς ἡμῶν ἔθους κατάστασις! Ἀλλὰ τίς κακὸς δαίμων ἐβάσκανε τὸ ταλαίπωρον ἔθνος ἡμῶν καὶ πρὶν ἔτι ἐξέλθῃ τῶν σπαργάνων αὐτοῦ, ἤγαγεν αὐτὸ εἰς τὸν, ὑφ' οὗ κατέχεται, ὀρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν μαρασμόν; Ὡς χριστιανὸς καὶ μάλιστα ἱερεὺς δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἀποδεχθῶ ἐν πλήρει πεποιθῆσαι τὸ περὶ ὑπάρξεως ἀγγέλων τε καὶ δαιμόνων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν δόγμα. Καὶ ὅμως ἐπιτραπήτω μοι νὰ εἶπω ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἀγγελοὶ τε καὶ δαίμονες ἀπετάξαντο, ὡς φαίνεται, τοῖς ὀρθοδόξοις, οἱ μὲν ἀγγελοὶ ἴσως ὡς μὴ εὐρίσκοντες πλέον πολλὰς ἀγνάς καρδίας, ἵνα ἐμφανισθῶσιν εἰς αὐτάς, οἱ δὲ δαίμονες ὡς πανταχοῦ βλέποντες τὸ θέλημα τῶν γινόμενον. Διὸ οὐδεὶς δαίμων κατ' ἐμὴν ἰδέαν ὁ τὸ ἔθνος ἡμῶν βασκάνας· ὁ δαίμων ὁ ἀγαγὼν ἡμᾶς εἰς τὸν, ὑφ' οὗ κατεχόμεθα, πολιτικὸν καὶ ὀρησκευτικὸν μαρασμόν εἴμεθα ἡμεῖς αὐτοί.

§ 8.

Τὸ πρὸς Θεραπείαν φάρμακων

«Ἔμεῖς ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς, εἶπεν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου εἰς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, ἀποστέλλων αὐτοὺς εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου του, ὑμεῖς ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθῆσεται;»

Προσέχετε, λέγει αὐτοῖς, ἡ γῆ ἔχει ἀνάγκην ἄλατος· τροφὴ ἄνευ ἄλατος λαμβανόμενη οὐ μόνον ἀνούσιός ἐστι, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς ἐπὶ

τέλους εἰς τὴν ὑγίαν καθίσταται. Προσέχετε, τηρήσατε καλῶς τὸ ἄλας μου τὸ πνευματικόν, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὴν ἀλικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τότε τί γενήσονται τὰ πρόβατά μου τὰ λογικά; Ἀλλὰ τίς ἀκούει, ἢ ἀκούων τίς ἐκτιμᾷ δεόντως σήμερον τοὺς θείους αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους; Τίς φροντίζει περὶ τῆς ἀλικῆς τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ἄλατος δυνάμεως; Τίς κἂν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἔλλειψιν αὐτοῦ; Ἐὰν κολοσσιαῖα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, τὰ ὅποια ὅλος ὁ κόσμος τρέμει καὶ φοβεῖται, θαυμάζει καὶ ζηλεύει, καίτοι μὴ ὀρθόδοξα, ἐννοήσαντα κατὰ βάθος τὴν ὑψίστην σοφίαν τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ Σωτῆρος, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ, ὡς γνωστόν, ἔστρεψαν τόσον τὴν ἑαυτῶν προσοχὴν, ὅσον εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν εἶναι γεγονὸς ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐπιβεβαιούμενον. Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς συμβαίνει ὅπως τούναντιον, ἡ μεγαλειτέρα ἀδιαφορία καὶ περιφρόνησις ὑπάρχει εἰς τὸ πνευματικόν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἄλας, πρὸς τὸν κλῆρον ἡμῶν.

Ὅπισθεν τῶν ἀνακτόρων, ἐν τῇ μεταξὺ Λυκαβητοῦ καὶ Ὑμηττοῦ ὠραίᾳ ἐκείνῃ τῶν Ἀθηνῶν κοιλάδι, ὑπάρχει ἐκκλησιαστικὴ τις Σχολή, Ῥιζάρειος καλουμένη· ἐκεῖ, ἐν τῇ ναῷ αὐτῆς, κεῖνται τὰ ὅσα τῶν καιδίων αὐτῆς ἰδρυτῶν, τῶν ἀδελφῶν Μάνθου καὶ Γεωργίου τῶν Ῥιζαρῶν. Πονοῦντες καὶ μοχλοῦντες οἱ καλοὶ κάγαθοι οὗτοι χριστιανοί, καὶ συγγενῶν καὶ πατρίδος καὶ τῶν ταύτης ἀγαθῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη στερούμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῶν στερήσεων τῆς ἐν τῇ ἀρκύᾳ Ἰαίας ἀπεράντου ἐκείνης ἐρήμου κατατρυχόμενοι, ἐκτήσαντο Θεοῦ εὐδοκίᾳ πλοῦτον, δι' οὗ ἡ προρρηθεῖσα Σχολὴ ἰδρύθη καὶ διατηρεῖται. Ὡ! ἔπτανται βεβαίως περὶ αὐτὴν ἐπὶ πεντήκοντα περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς αἱ μακάριαι τῶν ἀειμνήστων αὐτῆς ἰδρυτῶν σκιαί. Ἀλλ' ὅποια ἀγωνία, ὅποια λύπη καταλαμβάνει ἀναντιρρήτως αὐτάς, ὅταν πᾶν ἄλλο ἢ τὸν σκοπὸν αὐτῶν βλέπωσιν ἐκπληρούμενοι! Ἴατροί, νομικοί, φιλόλογοι οὐκ ὀλίγοι ἐξῆλθον καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐξέρχονται ἐξ αὐτῆς· ἱερεῖς δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας; ὁ Θεὸς νὰ τοὺς κίμην δέξῃ. Πρὸ τριάκοντα πέντε περίπου ἐτῶν συνεστήθησαν καὶ ἄλλαι τινὲς κατώτεραι Σχολαί, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποβλέπουσαι σκοπὸν, ἱερατικαὶ καλούμεναι, θυγατέρες, οὕτως εἶπεῖν, τῆς προρρηθείσης· ἀλλὰ καὶ αὐταὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν τῆς μητρὸς αὐτῶν τύχην ἔλαβον. Καὶ δια τί ταῦτα πάντα; Διότι περὶ παντός ἄλλου φροντίζουσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ τὰ τῆς πολιτείας αὐτῆς κατὰ καιροῦ διέποντες ἢ παρὶ κλήρου. Εὐρέθη πρὸ πεντήκοντα περίπου ἐτῶν εὐσεβής

τις ψυχὴ καὶ ἔδρυσεν τὴν Ῥιζάρειον καλουμένην Σχολήν· εὐρέθη ὡσαύτως πρό τινων ἐτῶν καὶ εἰς ὑπουργός, ὅστις συνέστησεν ἱερατικὰς τινὰς Σχολὰς· ἰδοὺ ἄπασα ἡ περὶ τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος φροντίς! Ἐντεῦθεν λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου οἱ νεωκόροι, οἱ βάρπται, οἱ καφεπῶλαι, οἱ σκαπάνεις, οἱ χειρώνακτες, οἱ χοιροβοσκοὶ καὶ οἱ τούτοις ὅμοιοι. Καὶ θαυμάζομεν ἔπειτα καὶ ἀποροῦμεν, πῶς ἡ ὀρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία περιῆλθεν εἰς τοιαύτην κατάστασιν; πῶς τὸ ἔθνος τοῦ Ἑλληνος, τὸ ἄλλως τόσο εὐφυὲς καὶ φιλόμουσον, βαῖνον πρὸς τὰ πρόσω ὀπισθοδρομεῖ!

«Καὶ τί πταλεῖ ἡ κυβέρνησις, λέγουσι τινες, ἂν οἱ ἐξεργόμενοι τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἱερατικῶν Σχολῶν δὲν θέλωσι νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ἑαυτῶν ὑπόσχεσιν; Τὸ εὐαγγέλιον λέγει ἀμὴ μερμνάτε τί φάγητε καὶ τί πίητε» καὶ εὐδοκίαν ἡμῖν σήμερον» καὶ ἔχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθῆσόμεθα» καὶ αὐτοὶ θέλουσι μισθοὺς, θέλουσι ἀγαθὰ, θέλουσι ἀναπαύσεις! » ὦ τῆς ἀθλιότητος τῶν τοιαῦτα φθεγγομένων! Καὶ τίνες οἱ ταῦτα λέγοντες; Ἐκεῖνοι ἀναμφιλέκτως, τῶν ὁποίων μόνη ἢ τῶν διασκεδάσεων αὐτῶν δαπάνη ἀναβαίνει εἰς μισθὸν ὅχι εὐκαταφρόνητον· καὶ ἔπειτα θέλουσι τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Ὑψίστου νὰ μὴ ἔχωσι μηδὲ τὰ πρὸς τροφήν καὶ διὰ σκεπάσματα αὐτοῖς ἀπαιτούμενα. Ἄλλ' ὅχι, ὅχι! ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι τῆ ἀληθείᾳ πλοῦτος, δὲν εἶνε πολυτέλεια, δὲν εἶνε τρυφή καὶ ἀνάπαυσις· ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἐπαιτία, δὲν εἶναι πεντάλεπτα καὶ δίλεπτα, δὲν εἶναι κομῆλα¹, δὲν εἶναι γυπαρότης καὶ περιγελῶς. Παρῆλθεν ἀγαθὴ τύχη ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἐνόμιζέ τις, ὅτι μὲ τὰ φερυπωμένα βάρπη θὰ καθήσῃ εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ. Τὴν σήμερον ἐπὶ πάντων δασπόζει καὶ ἐπικρατεῖ ὁ θετικισμὸς· ναι, ἐπὶ πάντων καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πνευματικῶν ζητημάτων. Πνευματικὴ θεωρία, ἣτις δὲν βασίζεται ἐπὶ πραγμάτων, εἶναι ἔπεα πτερόεντα, εἶναι θεωρία ἀεροθατική.

¹ Πόσον εὐτυχεῖς πτωχοὶ τινες ἱερεῖς γωρίων, οἵτινες ἐπιστρέφοντες τὴν πρώτην ἐκάστου μηνὸς εἰς τὴν οἰκίαν τῶν ἐκ τῆς πρὸς ἁγιασμὸν οἰκῶν περιουσίας, καὶ μετροῦντες τὰ συναχθέντα πεντάλεπτα καὶ δίλεπτα εὐρίσκουσιν ἀφῆνης ἐν τῶν μέσῳ αὐτῶν καὶ Κομβίον τι, τὸ ὁποῖον εὐσεβῆς τις βεβαίως οἰκοδόμησεν, ἀλλὰ λίαν πτωχὴ, μὴ ἔχουσα κατὰ τύχην τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγιασμοῦ οὔτε ἐν δίλεπτον, ῥίπτει ἐκ φιλοτιμίας εἰς τὸ Μπακράτσι τοῦ Παπᾶ ἐν κομβίον, ὅπως φανῆ, ὅτι ἔρριψε καὶ αὐτὴ τὸ δίλεπτόν της! Πτωχοὶ τοῦ Ὑψίστου λειτουργοὶ ποῦ, ὡς μὴ ἄφειλε, κατηντήσατε!!!

Πιστεύεις, εἶσαι ὀρθόδοξος εἴτε λαϊκὸς εἴτε κληρικὸς. Δεῖξον τὴν πίστιν σου καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ ὀρησκευτικοῦ σου δένδρου· τὸ δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ γινώσκειται. Ῥιψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πεπολιτισμένης ἡμῶν ἡπείρου, συμβαίνοντα. Ἐκπληττόμεθα βλέποντες τὴν Γερμανίαν δασπόζουσαν ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς πασῶν τῶν ἡπείρων τῆς ὑψηλίου καὶ τὴν Ἀγγλίαν ἐπικτείνουσαν τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν αὐτῆς δύναμιν ἐπὶ πάντων τῶν ὠκεανῶν τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Ἐξιστάμεθα βλέποντες ἠττημένους τοὺς ἀητῆτους τῆς Εὐρώπης Γαλάτας! Ἄλλὰ δὲν εἶναι βεβαίως οἱ Γερμανοὶ, οἵτινες ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους· εἶναι οἱ ἱερεῖς, ναι, οἱ μικροὶ ἐκεῖνοι ἱερεῖς καὶ δημοδιδάσκαλοι τῆς Γερμανίας, εἶναι ἡ πρακτικὴ ὀρησκεία καὶ σοφία τῶν Γερμανῶν, οἵτινες ἐνίκησαν τὴν ὀρησκείαν καὶ σοφίαν τῶν Γάλλων. Ποῦ ἡ πάλαι ποτὲ κραταιὰ τῆς Αὐστρίας δύναμις; Ποῦ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἰταλίας μετ' ἄλλην τὴν ἀπό τινων δεκαετηρίδων ἀνέλπιστον αὐτῆς ἐθνικὴν ἔνωσιν; Ποῦ τῆς Ἰσπανίας ἡ ἀρχαία παγκόσμιος αὐτῆς δόξα; Εἰς τί ὠφέλησεν ἡμᾶς ἡ ὠραία τῆς ἐλευθερίας αὔρα, ἣν ἀπὸ ἐξήκοντα ἢ ἑξήκοντα ἔτων τόσο ἀφθόνως πολιτικῶς τε καὶ ὀρησκευτικῶς ἀναπνέομεν; Ὅποια ἠθικὴ καὶ ἐθνικὴ κατὰπτωσις ἰδίᾳ κατὰ ἀπὸ τινων ἐτῶν διαδραματιζόμενα ἀπαίσιμα ἐθνικὰ ἡρώων δράματα, ἂν καὶ μετὰ τοσοῦτων ἐτῶν ἀκόλαστον καὶ διεφθαρμένον πολιτικόν καὶ ὅλως κεκρῶν ὀρησκευτικόν βίον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραστώσι καὶ ἄλλως ἢ ὡς παρέστησαν Πόσον αἰσιόδοξος ἡμῖν, ὦ θεέ μου, πρὸ τινων ἐτῶν καὶ πόσον ἀπαισιόδοξος κατήντησα ταυῦν! Εἶθε ν' ἀπατῶμαι! Δημάδαι, Αἰσχῖναι, Δημοσθένεις οὐκ ὀλίγοι, ἀλλὰ...! Ὅποια διὰ τοῦτο βλαπφημία μετὰ λύπης ἀφάτου ἐξελεύσεται τῶν χειλέων μου. Μόνον Φίλιππος λείπει ἀπὸ τοὺς ἀσπόνδους ἐχθροὺς μας ἵνα καὶ πάλιν εἰς Χαϊρώνειαν...! εἶθε καὶ πάλιν ν' ἀπατῶμαι!

Σοφίαν ὑπερτέραν, ἀρετὴν βασιμωτέραν τῆς τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους οὐδεὶς μέχρι τοῦδε, ὡς παρά παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀνομολογεῖται, οὔτε ἐδίδαξεν, οὔτε θέλει ἴσως διδάξει ποτέ. Καὶ τὸν Χριστιανισμὸν, τὴν θείαν αὐτὴν ἀποκαλυφθεῖσαν τοῖς ἀνθρώποις σοφίαν, οὐδεὶς ἄλλος βαθύτερον ἐνόησε καὶ ὀρθοδοξότερον ἀνέπτυξε τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς ἐκκλησίας ἡρώων φωστήρων, λέγω δέ, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου, Χρυσοστόμου καὶ Ἀθανασίου. Εἰς τοὺς μεγάλους, ναι, εἰς τοὺς μεγάλους αὐτοὺς πνευματικούς τῆς ἀνθρωπότητος ἡρώας ὀφείλουσιν ἀναντιρρήτως τὰ νῦν

κραταιά τῆς Εὐρώπης ἔθνη τὸ ὑλικὸν καὶ πνευματικὸν αὐτῶν μεγα-
λειόν. Μόνοι ἡμεῖς, τί παράδοξον τῷ ὄντι εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Ἑλληνος
φαινόμενον! Μόνοι ἡμεῖς, καίπερ γνήσιοι τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγό-
νων ἀπόγονοι, ὡς ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων ἡμῶν ἀριδῆλως τοῦτο κατα-
φαίνεται, δὲν θέλομεν οὔτε ἐκ τῆς ἔσθλης αὐτῶν σοφίας βασιμῶς πως
νὰ ὠφεληθῶμεν.

Ἔως πότε λοιπόν, δι' ὄνομα Θεοῦ, ἕως πότε θὰ κλείωμεν τὰ ὄμ-
ματα, τυφλώττοντες πρὸς τὸ περιβάλλον ἡμᾶς πρακτικὸν τοῦ αἰῶνος
τούτου πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν φῶς; Θέλουσιν οἱ τὸ ἔθνος ἡμῶν
διεποντες τὴν πραγματικὴν ὑλικὴν αὐτοῦ εὐημερίαν; Ἄς φροντίσωσι
πρότερον περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ εὐδαιμονίας· διότι ὑλικὴ εὐδαιμονία,
ἣτις δὲν βασιζέται ἐπὶ ἠθικῆς, τάχιον ἢ βράδιον καταπίπτει καὶ κα-
ταπίπτει πτώσιν μεγάλην καὶ καταστρεπτικὴν· ἄς φροντίσωσι περὶ τοῦ
κατωτέρου τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κλήρου, ἄς φροντίσωσι περὶ τῶν ἐγ-
γάμων ἱερέων, τῶν ἐφημερίων καλουμένων, περὶ τῆς ἀνυψώσεως αὐ-
τῶν εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν τῷ λειτουργῷ τοῦ Ἰψίστου θέσιν· ἄς μισθο-
δοτήσωσιν αὐτούς. Καλαί, ναί, καὶ ὠφέλιμοι αἱ μεγάλαι σιδηροδρομικαὶ
γραμμαί, αἱ μέλλουσαι ὅσον οὔπω νὰ ἐνώσωσι τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς
λοιπῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἐκεῖνοι οἱ δρόμοι, δι' ὧν θέλουσι μετακομισθῆ εἰς
τὸ ἔθνος τὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν ὠφελήματα,
εἶναι ἀναντιρρήτως οἱ δρόμοι οἱ μικροί, οἱ δρόμοι οἱ ἀμαξιτοί. Οὔτω
καὶ ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἡμῶν Ἑλλάδος· καλὰ καὶ ὠραῖα ἴσως τὰ περὶ
ἐκλογῆς ἀρχιερέων νομοσχέδια τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς
Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργοῦ· ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι αἱ με-
γάλαι αὗται πνευματικαὶ γραμμαὶ ἀπὸ πολλῶν ἤδη δεκαετηρίδων
κατεστρώθησαν καὶ εἰς ἐνέργειαν ἐτέθησαν· καὶ ἡμῶς σχεδὸν οὐδὲν τὸ
ἐξ αὐτῶν πνευματικὸν εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν ὄφελος, δι' ἔλλειψιν βεβαίως
μικρῶν πνευματικῶν ἀμαξιτῶν ὁδῶν, δι' ἔλλειψιν ἐφημερίων μεμορ-
φωμένων, δι' ἔλλειψιν τῶν πνευματικῶν ἐκείνων τῆς θρησκείας ἡ-
μῶν λειτουργῶν, οἵτινες εἰς ἡμεῖς μετὰ τοῦ λαοῦ σχέσιν ἔρχονται.
Οἱ ἀρχιερεῖς χειροτονοῦν, ἀλλὰ δὲν μισθοδοτοῦν ἱερεῖς· χειροτονοῦν, ἀλλ-
λὰ δὲν μορφόνουν, οὐδ' ἔχουσι τὰ μέσα νὰ μορφώσωσιν ἱερεῖς· μόνον
παρὰ τοῖς Καθολικοῖς συμβαίνει τοῦτο. Ἄλλ' ἐν ἔθνει, ἐν ᾧ ἐπικρατοῦ-
σιν αἱ ἀρχαὶ τοῦ ὀρθοδόξου τῆς ἐκκλησίας πολιτεύματος, ἐν ἔθνει, ὅπου
ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας ἐκκλησίας τε καὶ πολιτείας εἶναι προδιαγε-
γραμμένος ἐν τῶν ὁρίων, καὶ ἡ μόρφωσις καὶ ἀποκατάστασις κλήρου ἀν-

ταξίου τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ εἶναι ἔργον τῆς πολιτείας καὶ
μόνης αὐτῆς.

Καὶ καλὰ μὲν ταῦτα, ἴσως εἶποι τις· ἀλλὰ τίς ἡ ὁδός, ἣν βαδίζουσα
ἡ πολιτεία δύναται πρακτικώτερον νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ὑποδεικνυόμενον
παρ' ὑμῶν σκοπόν; Διότι εὐκολοὶ μὲν αἱ θεωρίαι, ἀλλὰ μέγα τὸ μετα-
ξὺ θεωρίας καὶ πράξεως χάσμα!

Δὲν καυχώμεθα ἐπὶ εὐθυκρίσια. Πολλὰ καὶ ποικίλα αἱ ὁδοὶ αἱ ἄ-
γουσαι εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ κατωτέρου τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κλήρου,
παρ' οὐ καὶ μόνου, ὡς αὐτὰ τὰ πράγματα ἀφίησι φωνήν, δύναται ἀλη-
θῶς τὸ ἔθνος ὑμῶν ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς νὰ εὐημερήσῃ. Καὶ ὅμως, ἀν
δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην, εἰς ἣν καὶ ἀπασα
ἡ πραγματεία ἡμῶν ἀποβλέπῃ, ἡ βραχυτέρα, ὡς πεποιθήμεν καὶ μάλ-
λον ἀσφαλῆς, καθ' ὃ πρακτικώτερα, εἶναι ἡ ὑλικὴ ὁδός, εἶναι ἡ μισ-
θοδοσία τῶν ἐφημερίων. Μόρφωσις ἱερέων ἄνευ ἀποκαταστάσεως αὐ-
τῶν, ἄνευ μισθοῦ, εἶναι ἀνέφικτος, εἶναι οἰκοδομὴ ἐπὶ τῆς ἄμμου. Ἐρα-
νὸς τῶν λεγομένων μοι μάρτυς οἱ λίαν εὐάριθμοι καρποί, οὓς αὐτὴ ἡ
Ῥιζάρειος Σχολὴ καὶ αἱ λοιπαὶ ἱερατικαὶ καλούμεναι Σχολαί, καὶ περ
πολλῶν δεκαετηρίδων ὑπαρξίν ἀριθμοῦσαι, παρήγαγον. Μισθὸς λοιπόν,
ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν, μισθὸς τοῖς ἱερεῦσι νὰ δοθῇ, ἀν πράγματι ὁ
κλῆρος ἡμῶν θέλωμεν νὰ μορφωθῇ· τὸ δὲ πόθεν καὶ πῶς; δὲν εἶναι διό-
λου δύσκολον νὰ εὑρεθῇ, ὅταν τὸ δοῦναι ἀποφασισθῇ¹. Ἀφήσαντες ἐν
ἄλλοις λόγοις τὰς ἀφηρημένας ἰδέας, τὰς ἐξαιρέσεις τῆς τοῦ Χριστοῦ
ἐκκλησίας, τοὺς κομῆτας αὐτῆς, τὰ ἕκτακτα ἐκεῖνα τοῦ χριστιανικοῦ
πληρώματος πνεύματα, ἄς κτεθῶμεν ὀλίγον χθαμαλώτερα, ἄς σκεφ-
θῶμεν ὀλίγον πρακτικώτερα, καὶ ἄς ἴδωμεν ὅτι τὸ πνεῦμα, καὶ περ
ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τῆς ὕλης, ἐγκεκλεισμένον ὅμως ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ
ἐν τῇ ὕλῃ ἐπὶ τῆς ὕλης φύσει ἐπεριδέεται, καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργοῦν εἰς
τὸν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ προορισμὸν ἀφικνεῖται. Καὶ μήτις ὑποβάλλῃ, ὅτι
ταῦτα λέγων ἠμιλῶ ὑπὲρ πλοῦτου, ὑπὲρ εὐζωίας καὶ ὑλικῆς τῶν λει-
τουργῶν τοῦ Ἰψίστου εὐημερίας, ἠμιλῶ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτῶν
ἀξιοπρεπείας, ἄνευ τῆς ὑποίας τὴν ἀπέχθειαν ἀναντιρρήτως καὶ τὴν
ἀποστροφὴν κινουῦσιν ἢ τὸν σεβασμὸν τοῖς ὑπ' αὐτῶν ποιμνιομένοις
ἐμπνέουσιν.

¹ Ὁ ἱερεὺς ὁ ἐγκόσμιος, ὁ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζῶν ἱερεὺς, λέγω δὲ ὁ εἶτε

¹ Σημ. Ἀρκοῦπι μόνον τὰ τῶν Μονῶν εἰσοδήματα, ἀτινα μόνος ὁ Κύριος οἶδε
ποῦ καὶ πῶς ἀνωφελῶς καὶ ἀντιχριστιανικῶς καταδικανῶνται.

πόλεως, εἴτε κωμοπόλεως, εἴτε χωρίου τινός ἐγγαμος ἱερεύς, εἶναι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ περικείται, ὡς πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀσθένειαν. Καὶ τοι ἄνωτερος τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ καὶ πρέπει νὰ ἦναι τοιοῦτος κατὰ πάσας τὰς κοινωνικὰς ἀρετάς, ἔχει ἐν τούτοις καὶ αὐτός, ὡς μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς σύζυγος καὶ πατὴρ τέκνων, ἔχει καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις αἰσθήματα, ἔχει καὶ αὐτὸς καὶ ἀπασα αὐτοῦ ἢ οἰκογένεια τὴν κοινωνικὴν λεγομένην φιλοτιμίαν. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ὁ τῆς ἐνορίας ἱερεὺς νὰ ἦναι ἀγαθὸς μόνον καὶ ἐνάρετος· ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἦναι καὶ σεμνὸς καὶ διδασκτικὸς, προσελκύων καὶ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀρετῶν τὸν σεβασμὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων· ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἦναι μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ οἰαδὴποτε βάνουσος ἐργασία· ἀνάγκη πᾶσα νὰ μὴ τελῇ μόνον τυπικῶς τὰ τῆς ἐκκλησίας μυστήρια, ἀλλὰ καὶ, ἂν μὴ ἦ δεινὸς Θεολόγος, οὐχὶ σπικνίως ἐν τούτοις νὰ ἐγκύπτῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναλόγως τῆς τε αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ διανοητικῆς ἀναπτύξεως παντὶ τρόπῳ νὰ στηρίζῃ καὶ καθοδηγῇ αὐτὸ εἰς τὴν πιστὴν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν ποτε ἱερεὺς καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τροφήν καὶ αὐτὰ τὰ σκεπάσματα, ὧν αὐτὸς τε καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ δεῖται, νὰ προμηθευθῇ, πολλῶν δὲ μᾶλλον τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ προορισμὸν νὰ ἐκπληρώσῃ ἄνευ μικρᾶς τινοῦ ἀξιοπρέπειας, ἄνευ μισθοῦ; Χειρῶνακτες βεβαίως ἱερεῖς καὶ σκαπανεῖς καὶ χαιροβοσκοί, καὶ παραπλήσιοι τούτοις, ὅχι νὰ φωτίσωσι καὶ κατὰ Χριστὸν νὰ μορφώσωσιν, ἀλλ' οὐδ' ἀπλοῦν σεβασμὸν τῷ ποιμνίῳ αὐτῶν, ὅσον ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι καὶ ἂν ᾧσι, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμποιήσωσιν. Αὐτὸς ὁ τῶν ἔθνῶν ἀπόστολος, ὁ μόνος ἀπόστολος, ὅστις, ἵνα μὴ ἐγκοπῆν, ὡς φησὶ, δῶ τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, ἔζη ἐργαζόμενος ταῖς ἰδίαις χερσίν, αὐτὸς οὗτος λέγει ταῖς Κορινθιοῖς· οὐκ οἶδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερά ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; Καὶ ὅτι ὁ Κύριος διέταξε ταῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλουσιν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν;¹» Καὶ πρὸς Τιμόθεον, τὸν οὐχὶ ἀπλοῦν ἱερέα, ἀλλ' Ἐφέσου ἐπισκόπον καὶ συναπόστολόν του γράφων λέγει αὐτῷ· ἀπὸν κοπιῶντα γεωργόν, δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.²» Ἐὰν λοιπὸν περὶ ἐπισκόπων μὴ ἔχόντων μήτε γυναῖκα, μήτε τέκνα, μήτε ὄλως κοινωνικὴν θέσιν, καλῶς ἐλέχθη τὸ αἰετὰ ἱερά ἐργαζόμενοι, ἐκ

¹ Κορινθ. Α'. 9'. 12.

² Τιμοθ. Β'. 6'. 6.

τοῦ ἱεροῦ ἐσθιάτωσαν» καὶ ὁρθῶς πάντοτε ὑπὲρ αὐτῶν ἐφαρμόζεται, νὰ ζητῶμεν ἔπειτα παρ' ἀπλῶν ἱερέων, καὶ ὑπὸ οἰκογενειακῶν ἐπιπλέον ἀναγκῶν βεβαρημένων, αὐταπάρνησιν, ἣν μόνος ὁ τῶν ἔθνῶν Ἀπόστολος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς τοῦ σαρκωθέντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰδείξεν, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ πλέον τι ἢ παραλογισμὸς ἢ μισθὸς λοιπὸν καὶ πάλιν μισθὸς τοῖς ἱεραῦσιν εἶναι τὸ μόνον πρακτικὸν κατ' ἐμὴν ἰδέαν μέσον, δι' οὗ ἐφικτὴ ἡ τοῦ κατωτέρου τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κλήρου μόρφωσις καὶ ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν τῷ λειτουργῷ τοῦ Ἰψίστου θέσιν.

§ 9.

Ἐκκλησιολογικὴ ἀποψις ἐκείστης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου αὐτῆς.

Α'.

Ἐκκλησιαστικὸν καὶ κλήρικόν διαμαρτυρούμενον

Ἴνα δὲ τις ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος ἴδῃ πάντα τάνωτέρῳ περὶ κλήρου καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου εἴτε καλῶν εἴτε κακῶν ἐπιβεβαιούμενα, ἀρκεῖ νὰ παριέλθῃ καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρίσῃ, ὡς οἶόν τε, τὸν τε κλήρον καὶ τοὺς πιστοὺς τῶν ἔθνῶν, ἐν οἷς ἡ διδασκαλία τῶν τριῶν μεγάλων τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς, τῆς Καθολικῆς καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρουμένων ἐπικρατεῖ. Καὶ πρῶτον μεταβῶμεν εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἀπασα ἡ ἀνθρωπίνη ὕλική τε καὶ πνευματικὴ δύναμις ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λαμπρότητι καταφαίνεται καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα καταπλήττει. Καὶ δὴ ἀρξώμεθα ἀπὸ τῆς Γερμανίας· Γερμανία δὲ λέγοντες δὲ ἐννοοῦμεν βεβαίως, Βερολίνον, Μόναχον, Ἀννόβερρον, Φραγκφούρτην καὶ λοιπὰς μεγάλας αὐτῆς πόλεις· ἐννοοῦμεν τὸν ἀπαρξίμιλλον ἰκαῖνον τῆς δεινῆς κωμοπόλεως ἢ τοῦ δεινῆς χωρίου σοφὸν διδάσκαλον, ἀγαθὸν καὶ διδασκτικὸν ἱερέα, τίμιον ἔμπορον, εὐσυνείδητον βιομήχανον, ἀκαταπόνητον γεωργόν, ἀφωσιωμένον σύζυγον, φιλόστοργον πατέρα καὶ μητέρα, καὶ ἀληθῆ, ἐν ἐνὶ λόγῳ, χριστιανὸν Γερμανόν· ἐννοοῦμεν τοὺς καλλίστους καὶ ἀγαθωτάτους ἐκείνους, τῆς ἀνθρωπίνης καὶ θείας Σοφίας δαινοὺς τῆς Γερμανίας διδασκᾶνους· μᾶλλον δὲ ἕς ἀκούσωμεν τί περὶ πάντων τούτων ὁρθόδοξός τις

πρὸς μείζονα τῶν σπουδῶν του τελειοποίησιν μεταβάς ἐν Γερμανίᾳ διηγείται ἡμῖν.

Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ἔτους τινὸς παρελθόντος μετέβη, ὡς λέγει, εἰς μικράν τινα πανεπιστημιακὴν τῆς Βαυαρίας πόλιν, ἐκ δέκα περίπου χιλιάδων ψυχῶν κατοικουμένην. Μόλις παρέρχονται τρεῖς ὡς ἔγιστα μῆνες, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων προσκαλεῖται παρὰ καθηγητοῦ τινος τοῦ Γυμνασίου, κατοικοῦντος ἐν τῇ αὐτῇ μετ' αὐτοῦ οἰκίᾳ, εἰς τὸ δεῖπνον ἢ μᾶλλον εἰς τὸ «Δένδρον τοῦ Χριστοῦ» λεγόμενον. Εἰσάγεται μικρὸν πρὸ τοῦ δείπνου μετ' ἄλλων προσκεκλημένων ἐντὸς τῆς αἰθούσης, ὅπως θεωρήσωσι τὸ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐπὶ τραπέζης ἐστολισμένον τοῦ Χριστοῦ δένδρον. Ἐκεῖνο δέ, ὅπερ πρὸ παντὸς ἄλλου ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ διήγειρε τὸν θαυμασμόν τοῦ ξενιζομένου ὀρθοδόξου, ἦτο χειροτέχνημά τι χρυσοκέντητον τῆς μικροτέρας τοῦ καθηγητοῦ κόρης, κείμενον ἐπὶ τινος τραπέζης μετὰ τῶν δωρηθέντων αὐτῇ ὑπὸ τῶν γονέων καὶ λοιπῶν συγγενῶν δώρων καὶ ἔχον ὡς ἑξῆς:

Θεὸς τῷ οἴκῳ τούτῳ εὐλογία·

Ὅπου πίστις, ἐκεῖ ἀγάπη,

Ὅπου ἀγάπη, ἐκεῖ εἰρήνη·

Ὅπου εἰρήνη, ἐκεῖ εὐδαιμονία·

Ὅπου εὐδαιμονία, ἐκεῖ Θεός·

Ὅπου Θεός,

ἐκεῖ οὐδεμία ἀνάγκη!

Ἄς εἴπη ὁ ἀναγνώστης, ἂν δύναται τις νὰ ἐκφράσῃ ὠραιότερα καὶ πρακτικώτερα ἅπασαν τὴν πρακτικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἠθικὴν.

Τῇ ἐπαύριον ἡμέρᾳ τῶν Χριστουγέννων ἠμιλεῖ ἀπ' ἄμβωνος ποῖος; Ὁ τοῦ Πανεπιστημίου Δογματικὸς, ὁ κατὰ πάσαν δεκαπενθήμεριαν ἐντεταλμένος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἠμιλῇ. Καὶ ποῖον τὸ θέμα τῆς ἠμιλίας του; «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, (καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός) πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.»¹ Ποσάκις δὲν ἐνόμιζέ τις, ὅτι ἐκ τῶν σπλάγχμων του ἐξάγων τὸν Χριστὸν καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ κρατῶν αὐτὸν ἔλαγε τοῖς ἀκροωμένοις αὐτοῦ· «Οὗτος ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν»

¹ Ἰωάνν. α' 14.

αὐτός ἐστιν ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ὑπαρξίς ἡμῶν ἐν αὐτῷ, ναί, ἐν αὐτῷ ζω-
μεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν.» Ἐσκηνωμένος τῷ ὄντι ἐν τῇ καρδίᾳ
του ὑπῆρχεν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.

Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα ἠμιλῶν ἐπ' ἐκ-
κλησίας, ὁποῖον πάλιν θέμα τῆς ἠμιλίας του νομίζει τις, ὅτι ἐξελέξατο;
«Ὁ Ἰησοῦς ζῆ.» καὶ μόλις ἐκφωνήσας τοῦτο ἀμέσως εἰσέρχεται ἐξ
ἐφόδου ἀνευ προοιμίου εἰς τὸ θέμα τῆς ἠμιλίας του· «Τοῦτο, ἀναφω-
νῶν, τοῦτο λέγω πρὸς αἰσχος τῶν ἀπίστων, πρὸς χαρὰν τῶν πιστῶν,
πρὸς παραμυθίαν τῶν τεθλιμμένων, πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἀμαρτωλῶν»
καὶ τὰ τούτοις ἠμιλία.

Τὴν δευτέραν τὸ ἐσπέρας ἐκάστης ἐβδομάδος συνέρχονται ἐν τινι οἰ-
κίᾳ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πανεπιστημιακῆς πόλεως πάντες οἱ ἱερεῖς αὐ-
τῆς τε καὶ τῶν περιχώρων, ὅπου, καὶ καθηγητῶν τινῶν τῆς θεολογίας
ἐνίοτε παρευρισκομένων, συσκέπτονται ἐν πνεύματι ἀδελφότητος περὶ
τῶν τῆς ἐκκλησίας, συζητοῦσι διάφορα ζητήματα ἀφορῶντα ὡς ἐπὶ τὸ
πολύ εἰς τὸ ποιμνιον ἐκάστου· ἀπαξ δὲ τοῦ μὴνὸς ἐρμηνεύουσι καὶ τὰς
τοῦ ἀποστόλου Παύλου ποιμαντορικὰς καλουμένας ἐπιστολάς, ἐν αἷς
τὰ ποιμαντορικὰ αὐτῶν καθήκοντα λεπτομερῶς διαγράφονται.

Κατ' εἰσὶν τῆς Καθολικῆς καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων ἐκκλη-
σίας, τὰ παιδία εἴτε ἄρρενα εἴτε θήλεα, πρὶν ἢ συμπληρώσωσι τὸ δω-
δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν καὶ μάθωσιν ἀκριβῶς καὶ καλῶς τὰ
κυριώτερα ἄρθρα τῆς πίστεώς των, καίτοι βεβαπισμένα, δὲν θεωροῦν-
ται μέλη τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς
ἡλικίας αὐτῶν ὀφείλουσι πάντα, ἄρρενά τε καὶ θήλεα, νὰ ἐξετασθῶσι
δημοσίᾳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, καὶ ἂν κριθῶσιν ἱκανά, τότε
μετὰ λαμπρὰν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν, τελουμένου ἐπ' αὐτὰ τοῦ μυσ-
τηρίου τοῦ Χρισματος, μεταλαμβάνουσι, γινόμενα οὕτως ἀληθῆ τῇ
ποιμνῆς τοῦ Χριστοῦ πρόβατα. Διὸ καὶ εὕρισκόμενος ἡμέραν τινὰ ἐν
τινὶ τῆς πόλεως λίσχη ὁ ταῦτά μοι διηγούμενος, βλέπει αἰφνης ὑπη-
ρίτην αὐτῆς ὄλην αὐτοῦ τὴν προσοχὴν ἔχοντα μᾶλλον εἰς τὸ βιβλίον,
ὅπερ ἀνὰ χεῖρας ἐκράτει ἢ εἰς τὴν κλῆσιν, ἧτις παλλαχόθεν αὐτῷ
ἀπειθύνετο, τοῦ μὲν ζητοῦντος παρ' αὐτοῦ τοῦτο, τοῦ δὲ ἄλλο τι
ἀναγκαιοῦν αὐτῷ. Ξενίζεται βεβαίως ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ ὁ ξένος,
μυστήριον πάντως νομίζων, ὅτι ἀπορροφᾷ τόσον τὴν προσοχὴν τοῦ
κακοήθους ἐκείνου καὶ ἀνοήτου ὑπηρέτου, τοῦ μὴ γινώσκοντος, ὡς δεῖ,
τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον. Ἄλλ' ὑπαίτια ἢ ἐκπληξίς του, ὅταν, ἐρωτῶν αὐτὸν

ἐκ περιεργείας περὶ τοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ βιβλίου, ἀκούη εἰς ἀπάντησιν· «Εἶναι Κατήχησις, κύριε· μελετῶ δ' αὐτὴν μετὰ τόσης ἀνησυχίας, διότι αὐριον θὰ ἐξετασθῶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνώπιον τῶσων ἀνθρώπων, καὶ ὅποια ἐντροπή, ἂν μὴ φανῶ καλῶς γινώσκων τὰ τῆς ὀρησκείας μου!»

Ἐπισήλωσαν ὁ πάντα ταῦτα ἐξιστορῶν εἰς τὴν δευτέραν ἐξαμηνίαν τῆς εἰς τὴν θεολογικὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σχολῆν φοιτήσεώς του. Εἰς τῶν διασημοτέρων τῆς Γερμανίας ἀπάσης ἑβραϊστῶν, ὁ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἐν πρωτοτύπῳ ἑρμηνευτής, Δέλιτζ καλούμενος, μὴ βλέπων τὸν Ἕλληνα μεταξὺ τῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Περσίας καὶ Ἀμερικῆς ἀκροατῶν του καὶ μανθάνων μετ' ἀπορίας τὴν παντελῆ αὐτοῦ ἀγνοίαν τῆς ἑβραϊκῆς διαλέκτου ἢ μάλλον τῆς ἱεράς γλώσσης, ὡς συνειθίζει, ν' ἀποκαλῆ αὐτὴν, προσφέρει ἑαυτὸν προΐκα, ὅπως διδάξῃ αὐτὸν τὴν γλῶσσαν ἐν ἣ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ δι' αὐτῶν παντὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἐλάλησε. Καὶ μεταβαίνει λοιπὸν τρεῖς τῆς ἐβδομάδος αὐτὸς παρὰ τῷ Ἕλληνι, ὅπως ἐν μείζονι παρὰ τούτῳ ἡσυχία, ὡς οἶόν τε ἐπωφελεστέρα ἢ πρὸς αὐτὸν διδασκαλία του ἀποβῆ, ἐν τῇ οἰκίᾳ του μὴ δυνάμενος ὅσῃν ἠθέλην ἡσυχίαν νὰ ἔχῃ ἕνεκα τῶν συχνῶν αὐτῷ γινομένων ἐπισκέψεων. Μετ' ὀλίγον ἐπέρχονται αἱ διακοπαί. Ἀναγκασόμενος ἕνεκεν ὑποθέσεών του νὰ μεταβῆ εἰς Βερολίνον, διδάκτορά τινα θεολόγον ἀμισθεὶ καὶ τοῦτον ἀφίνει εἰς τὴν θέσιν του, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν του μέχρι τῆς ἐπανόδου του. Ἐπανελθὼν δὲ ἐπαναλαμβάνει καὶ πάλιν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος διδασκαλίαν καὶ ἐξακολουθεῖ, καίπερ ἐξηκοντούτης τὴν ἡλικίαν, ἀκουράστως αὐτὴν καὶ κατὰ τὸ δεύτερον σχολικὸν ἔτος. Τέλος ἀποφασίσας ὁ Ἕλληνας, ἐν ᾧ ταῦτα πάντα λαμβάνουσι χώραν, ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν πνευματικὸν αὐτὸν παράδεισον, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φίλην πατρίδα, μεταβαίνει τὴν τελευταίαν στιγμὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τόσον καλοῦ κάγαθοῦ αὐτοῦ εὐεργέτου του, ἵνα τὴν ἐγκάρδιον καὶ ἀένναον αὐτῷ ἐκφράσῃ εὐγνωμοσύνην. Ἀλλὰ τί βλέπει πρὸς μεγάλην καὶ ἀνέκφραστον αὐτοῦ χαράν. Ἄσπαζόμενος αὐτὸν ὁ καλὸς κάγαθος ἐκεῖνος χριστιανὸς τὸν ἐν Χριστῷ ἐγκάρδιον ἀσπασμὸν καὶ εὐχόμενος τὸ κατευόδιον, ἐγχειρίζει αὐτῷ μικρὸν τι βιβλίον, τὸ πρῶτον ὅπερ, ὡς συγγραφεὺς, ἐξέδωκε, περιέχον σύντομον λύσιν διαφόρων θεολογικῶν ζητημάτων, ἐν ἐπιφυλλίδι τοῦ ὁποῦ ἰδίᾳ χειρὶ γέγραφε τὰ ἐξῆς·

Ἑβραϊστὶ· «Ὁ Θεὸς εὐλογήσῃ τὴν ἀναχώρησίν σου καὶ τὴν ἀφίξίν σου εἰς τὴν πατρίδα».

Γερμανιστὶ· «Τοῦτο προσφώνεῖ πρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ φίλον . . . μετὰ εὐλογημένης ἀγάπης».

Ὁ καθηγητὴς Δέλιτζ.

Ἑλληνιστὶ· «Οὐδὲν δυνήσεται χωρῖσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐρριζωμένης καὶ τεθεμελιωμένης. Ἀμήν»· καὶ συνοδαῶν αὐτὸν μέχρι τοῦ σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου εὐχεται αὐτῷ τὸ ὑστάτον κατευόδιον.

Ἄς εἴπῃ ὁ ἀναγνώστης, ἂν πολλοῖς προσιτῆ ἢ τοιαύτη καλοκαγαθία. Ὁ ἐκθέτων τοῦλάχιστον τὸ γεγονός τοῦτο ἀμφιβάλλει, ἂν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ λαμβάνουσι χώραν πολλὰ τοιαῦτα χριστιανικῆς καλοκαγαθίας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἔργα.

Ὅλιγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦς καλλίστους αὐτοῦς χριστιανούς ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀρθόδοξος, μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δογματικοῦ, εἰς ὃν καὶ λέγει τὰ ἐξῆς· «Κύριε Καθηγητά, γινώσκετε κάλλιστα ὅτι ὁ μέλλων νὰ γίνῃ ποιμὴν τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ προβάτων, οὐ μόνον τῆς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πασῶν, εἰ δυνατόν, τῶν ὀρησκειῶν τῆς γῆς τὰ δόγματα ὀφείλει νὰ γινώσκῃ, ἂν θείῃ πράγματι καὶ οὐχὶ ὀνόματι μόνον νὰ ἦναι ποιμὴν, πολλῶν δὲ μάλλον τὰ δόγματα τῶν ἄλλων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Διὸ δὲν πιστεύω νὰ ξενισθῆτε, ἂν ἀκούσητε ὀρθόδοξον λέγοντα ὑμῖν· «τὴν ἡμετέραν δογματικὴν ἐπρομηθεύθη ἡδὴ· ἀλλὰ τίνα ἄλλην πλὴν ταύτης μοὶ συνστάτε ὡς τὴν μάλλον εὐληπτον καὶ κατὰ μάλλον ἢ ἥττον ξενεὺ ἐκκλησιαστικοῦ φανατισμοῦ ἐκθέτουσαν τὰ πράγματα, ἵνα ῥίπτω ἐνίοτε καὶ ἐν αὐτῇ βλέμμα εἰς τὰς τῆς ὀρησκείας μου μελέτας;» Ὅποῖον αἶχος καὶ λύπη συνάμα κατέλαθε τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ὀρθόδοξον, ὅταν εἰς ἀπάντησιν ἔκουσεν· «Ἔχεις Βασιλείον, Γρηγόριον καὶ Ἀθανάσιον, ὀρκουσί σοι αὐτούς· ἔγω καὶ ἐγὼ εἰς τὸ προσκεφάλαιόν μου». Ἐτερόδοξος εἰς τὸ προσκεφάλαιόν του Βασιλείον, Γρηγόριον καὶ Ἀθανάσιον! καὶ οἱ ὀρθόδοξοι!!

Τὸ τῆς πατρίδος αἰσθημα, ἐγειρόμενον τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν τῇ καρδίᾳ μου δὲν μὲ ἀφίνει νὰ ἀποσιωπήσω καὶ ἕτερόν τι περιστατικόν, καὶ τοι μὴ ὀρησκευτικόν, ὅπερ ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ, ὡς ἐλέχθη μοι, ἔλαβε χώραν. Μεταβάς δηλονότι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ξένος καὶ εἰς τὸν

φιλόσοφον τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου ζητεῖ καὶ παρ' αὐτοῦ: «Ποῖον ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσοφικῶν συστημάτων τῆ συνιστᾶ ὡς τὸ συντομώτερον, ἀλλὰ καὶ τὸ μάλλον εὐληπτον καὶ ὑπὸ ἀληθῶς φιλοσοφικόν καὶ ὅλως ἐλεύθερον πνεῦμα ἐκθέτον τὰ πράγματα;» Ἄλλ' ὅποια καὶ ἐνταῦθα ἢ ἐκπλήξις καὶ ἡ χαρὰ του, ὅταν ἤκουσεν· Ἄρχεις Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην· σοὶ ἀρκούσιν· οὗτοι εἶναι οἱ δύο φιλοσοφικοὶ πόλοι, περὶ οὓς ἀπασα ἢ ἀρχαία καὶ νεωτέρα φιλοσοφία περιστρέφεται». Καὶ εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη, ἵνα καὶ ἄλλα πλείονα τούτων ἀπαριθμήσῃ τις, ὅπως τὴν ζῶσαν τῶν ἑτεροδόξων πίστιν καταστήσῃ φανεράν; Ἄλλὰ καὶ δύναται νὰ τελειώσῃ ποτέ, ἂν τοιαῦτά τινα θελήσῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ διηγούμενος;

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς ἕτερον μέγα ἐπίσης ἑτεροδόξον ἔθνος, εἰς τὴν κραταιάν, λέγω, Ἀλβιόνα, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ ἄστυ αὐτῆς, εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου παντός, εἰς τὸ περιώνυμον Λονδῖνον. Ὅποια καταπληκτικὴ ἐμπορικὴ ἐν αὐτῷ κίνησις! Ὅποια τάξις καὶ ἀκρίβεια εἰς πάσας τὰς τῶν κατοίκων αὐτοῦ ἐργασίας! Ὅποια τιμιότης εἰς πάσας τὰς δεσοληψίας! Ὅποια συναίσθησις καθήκοντος ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου τῆς πολιτείας λειτουργοῦ! Ὅποια ἀληθῆς πρὸς τὰ θεῖα εὐλάβεια! Ὅποια ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησις τοῦ ὑπερτάτου ὄντος! Ὑπὸ τίνος ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ ἰδίᾳ καταλαμβάνεται ὁ πρῶτην ἤδη φοράν μεταβαίνων εἰς τὴν ἀπέραντον ἐκείνην τῆς ὑψηλοῦ πρωτεύουσας καὶ πρὸς διασκέδασιν ἢ πρὸς ἀναζήτησιν φίλου κατὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ δωματίου του ἐξερχόμενος! Μάτην στρέφει τῆδε κακείσε τὸ βλέμμα ἀνθρώπων ζητῶν νὰ ἴδῃ. Τὸ πᾶν ἠρεμεῖ, τὸ πᾶν ἡσυχάζει! Καὶ αὐτὰ τὰ κτήνη ἀναπαύονται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὑμνοῦντα καὶ ταῦτα διὰ τῆς ἀναπαύσεώς των ταύτης τὸν σοφὸν αὐτῶν Δημιουργόν. Σοφοὶ καὶ ἀμαθεῖς, πλούσιοι καὶ πτωχοί, ἄρχοντες καὶ ἰδιῶται, κύριοι καὶ δούλοι, οἱ πάντες ἡσυχάζουσιν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεύοντες τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὸν Κύριον καὶ Θεὸν αὐτῶν. Ἐν τίνι ἄλλῳ ἔθνει ὑπάρχουσιν ἀληθέστεροι χριστιανοὶ οἱ τῶν ὑπάτων ἀξιωματῶν λειτουργοὶ; Ποῖον ἄλλο ἔθνος δύναται νὰ δεῖξῃ ἠθικοπολιτικώτερον ἄνδρα, ὑγιεινῶν καὶ φιλανθρωποτέρων πολιτικῶν ἀρχῶν ἐμφορούμενον, τοῦ γέροντος ἐκείνου τῆς Θαλασσοκράτορος Ἀλβιόνος πολιτικοῦ, τοῦ περιωνύμου, λέγω, Γλάδστωνος; Εὐλογημένον βεβαίως τὸ ὄνομα τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ ἀνδρός παρὰ τοῖς Ζουλοῦ! εὐλογημένον παρὰ τοῖς Ἀφγανοῖς! εὐλογη-

μένον παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις! εὐλογημένον ὅσον οὐπω καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰρλανδοῖς! εὐλογημένον ἔτι παρὰ τοῖς Βουλγάροις καὶ λοιποῖς ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς Ἀσίας ζυγὸν διατελοῦσι λαοῖς. Εὐλογημένον ἰδίᾳ καὶ εἶναι καὶ πάντοτε ὀφείλει νὰ ἦναι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ χριστιανοῦ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν, ἂν καὶ οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ὅτι εὐλογεῖται παρὰ τοῖς Ἴονίοις ἀδελφοῖς, ὑμνεῖται παρὰ τοῖς Θεσσαλοῖς, μετ' εὐφημίας, εὐγνωμοσύνης καὶ ἐλπίδος ἀναφέρεται παρὰ τοῖς Κυπρίοις! Πολλά, ναί, πολλά καὶ τρισόβλια καὶ δεδοξασμένα εἶησαν τὰ ἔτη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ φιλέλληνος καὶ εὐεργέτου τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης! Καὶ οὗτος μὲν ὁ κοίρανος τῶν Χριστιανικωτάτων ἠθικοπολιτικῶν τοῦ αἰῶνός μας ἀρχῶν· ἀλλὰ καὶ πόσοι ἄλλοι τοῖς ἔχνεσι τούτου ἐπόμενοι οὐκ ὀλίγον συντελοῦσιν εἰς τὴν μεγάλην ὑλικὴν τε καὶ ἠθικὴν τῆς κραταιοτάτης Ἀλβιόνος δύναμιν! Ἄλλὰ μετὰ τὰ ἄνωθι ὀλίγιστα μὲν πλὴν ἐκφραστικώτατα ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔθνους κατάστασιν εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἀναφέρῃ τις τί περὶ τοῦ χριστιανικωτάτου αὐτοῦ Κλήρου, περὶ τῶν λειτουργῶν ἐκείνων τοῦ Ὑψίστου, οἵτινες τύποι ὄντες τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνείᾳ, εἰσιμίᾳ, κατὰ τὸν ἀπόστολον, γυναικός ἄνδρες, νηφάλιοι, σώφρονες, κόσμιοι, φιλόξενοι, διδασκτικοί, τοῦ ἰδίου αὐτῶν οἴκου καλῶς προϊστάμενοι, τέκνα ἔχοντες ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος; Καὶ εἰς τίνας ἄλλους ὀφείλεται πρωτίστως ἄπαν τὸ ἠθικὸν τῆς μεγάλης Ἀγγλίας μεγαλεῖον ἢ εἰς τοὺς ἀληθεῖς αὐτοῦ τοῦ Ὑψίστου λειτουργούς, καὶ ἂν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὅπου συνήθως ἢ κακίᾳ μᾶλλον ἢ ἢ ἀρετῇ βασιλεύει, τοιαύτη ἢ τοῦ ἔθνους τούτου θρησκευτικὴ κατάστασις, ὅποια ἔρα ἐν ταῖς πόλεσι, κωμοπόλεσι καὶ πτωχικαῖς τοῦ χωρικοῦ καλύβαις!

B'.

Ἐκκλησία καὶ κλῆρος Καθολικός.

Ἄλλ' ἀφῶμεν καὶ τούτους, ἀφῶμεν τὰ ἡλίου φαινότερα γεγονότα τὰ ἐπαινῶν καὶ ἐγκωμίων οὐ χρῆζοντα, ὡς ἀφ' ἑαυτῶν ἐπαινετὰ καὶ ἀξιόμνητα, καὶ μεταβῶμεν εἰς τοὺς γείτονας αὐτῶν Γαλάτας, εἰς τὸ μέγα αὐτὸ τῆς Λατινικῆς φυλῆς ἔθνος.

Οὐδεὶς ὁ μὴ ἀνομολογῶν, ὅτι, ὅπου ὁ Καθολικισμὸς, ἐκεῖ κακῆ τύχῃ καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ παρακμὴ ἀλήθεια ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰώ-

νων ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπιβεβαιουμένη. Μόνον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνδοξον τῶν Γάλλων ἔθνος ἐφαίνετο ἕως πρὸ μικροῦ ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου ποιοῦν· ἀλλ' ἰδοὺ καὶ τοῦτο περὶ πρὸ εἰκοσαετηρίδος τὴν παντὶ τῷ κόσμῳ γνωστὴν μεγάλῃν πολιτικὴν αὐτοῦ πτώσιν, ὑπεβλήθη εἰς τὸν γενικὸν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου κανόνα, λίαν ἀκριβῶς ἀποτινον τὴν πρὸς τὴν ἠθικὴν ὀλιγωρίαν καὶ τὴν πρὸς τὴν ὕλην ἀκαθαρτον αὐτοῦ ὀρμὴν καὶ ἀγάπην. Πλοῦτος ἀμύθητος, δόξα στρατιωτικὴ ἀπαράμιλλος, ἰδοὺ ποῦ κυρίως συνίστατο ἅπαν τὸ μεγαλεῖον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔθνους πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ἀμάθεια καὶ ἰδίᾳ δεισιδαιμονία παρὰ τῷ λαῷ ἀπίστευτος, καὶ φανατισμὸς ἀπεχθέστατος, κατ' ἀντίδρασιν δὲ καὶ ἐλευθεροφροσύνη παρὰ τισιν ἀχαλίνωτος, τρυφή δὲ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας ἕνεκεν καὶ ἠδυπάθεια καὶ ἀκολασία ἀπερίγραπτος, καὶ τοιαύτη, ὥστε ἡ ἐκ ταύτης χάνωσις καὶ νέκρωσις οὐχὶ σπανίως ὡς ἐγκράτεια παρ' ἀδαοῦς τινος νὰ ἐκλαμβάνηται. Ἰδοὺ οἱ σκώληκες, οἵτινες λεληθότως πως ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην ὑποσκάπτοντες τὰ θεμέλια τῆς ἐθνικῆς δόξης, τὴν παρακμὴν καὶ τὴν πτώσιν αὐτῆς ἐπέφερον. Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ πρὸ τῆς πτώσεως, τὰ δὲ μετὰ τὴν πτώσιν ὅποια; Ἄν ὑπάρχη ἔδαφος ἐθνικόν, ἀφθόνως ὑπὸ αἵματος γαλλικοῦ ποτισθέν, εἶναι ἢ Ἑλλάς, εἶναι ἢ ὠραία ἐκείνη τοῦ Πάλοπος χώρα. Ταύτης τῆς ἀφορμῆς ἕνεκεν, καὶ ὡς ξενιζόμενος, ἀπὸ εἰκοσιν ἤδη καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐν τῇ δευτερευούσῃ ταύτῃ τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους πόλει, ἐπεθύμουν τῇ ἀληθείᾳ νὰ εἶπω τι ὑπὲρ αὐτοῦ· ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν θὰ εἶπω τὴν ἀλήθειαν, ἂν ἄλλο τι παρ' ἧτι αἰσθάνομαι θελήσω νὰ εἶπω. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν τὰ μέγιστα ἀποτινων ἐτῶν εἰσοοῦμενον ἐσωτερικῶς τὸ τῶν Γαλατῶν ἔθνος δὲν βαίνει κακῶς, εἰ καὶ ἐξωτερικῶς πάντοτε δεινοῦται ἢ θέσις του ἕνεκα τῆς μεγάλης τῶν ἠπειρωτικῶν καὶ θαλασσίων ἐχθρῶν των ἀντιζηλίας· καὶ ὅμως κατ' οὐσίαν κοινωνικῶς τε καὶ ὀρησκευτικῶς ἐν τῇ αὐτῇ πάντοτε καταστάσει διατελεῖ. Οἱ μὲν φανατικοί, ὡς θεὸν σχεδόν, ἔχουσι τὸν Πάπαν, οἱ δὲ ἐλευθερόφρονες τὸν Βολταῖρον, τὸν Ρενάν, τὸν Λυτρέ, οἱ φανατικοί, νηστείας, προσευχάς καὶ λιτανείας εἰδωλολατρικὰς, οἱ δὲ ἐλευθερόφρονες, φάγωμεν καὶ πῖωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν. Ὅ,τι δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν κλῆρον, ἀρκοῦσιν οἱ καρποὶ αὐτοῦ, ἵνα τις περὶ τῆς ποιότητος τοῦ δένδρου ἀποφανθῇ· ἀρκεῖ ἰδίᾳ τὸ πολύκροτον τῆς Ἰησουϊτικῆς τοῦ Πάπα σείρας γνωμικόν· «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα», ὅπως καὶ τοῖς τρόπους καὶ τοῖς λόγους,

καὶ τὰς πράξεις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καλῶς ἐννοήσῃ τις καὶ ὀρθῶς ἐξηγήσῃ, ἀρκεῖ ἀπλουστάτη τις καὶ ὅπως ἐπουσιώδης ἐξωτερικὴ αὐτῶν πράξις, ἵνα τρανῶς ἀποδείξῃ τὴν οὐσίαν τῶν, ὑφ' ἧν κατέχονται, πνευματικῶν ἀρχῶν. Εἴτε ἴσταται ἱερεὺς Καθολικός, εἴτε περιπάτει, ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχη καὶ βιβλίον τι ἀνά χειρὸς καὶ ν' ἀναγινώσκῃ αὐτό. Κώδωνα ἐκκλησίας ἀκούει κρουόμενον ἢ πλησίον ἐκκλησίας διέρχεται; τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ ποιεῖ. Εἰς λεωφορεῖον εἰσέρχεται; τὸ σημεῖον αὐτοῦ τοῦ Σταυροῦ ποιεῖ, καὶ τὸ βιβλίον ἀνοίξας ἀρχίζει τοὺς ψιθυρισμοὺς, καὶ πότε μετ' ἀνοικτῶν ὀφθαλμῶν, πότε ἡμικλειστών, ἀδιλείπτως προσεύχεται, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ εἰς πειρασμόν· ἂν δ' ἀπάντησῃ που καὶ σχισματικὸν ἱερέα, οὐ μόνον ἀνάξιον ἀνθρωπίνου χαιρετισμοῦ θεωρεῖ αὐτόν, ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ἵνα μὴ τῇ τοῦ Σατανᾶ συναντήσῃ κολασθῇ. Ταῦτα δὲ λέγων, δὲν θέλω νὰ εἶπω, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι καὶ ὀλίγιστα σεβαστὰ ἐξαίρεσις· ἀλλ' οὐ περὶ τούτων ὁ λόγος. Ἐν μόνον πλέον ἢ ἀξιοθαύμαστον τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας καλὸν δὲν δύναμαι νὰ παρέλω ἐν σιωπῇ, λέγω δὲ τὰς καλουμένας ἀδελφὰς τοῦ ἐλέους, τὰς ἀξίας τῷ ὄντι τοῦ ὀνόματος, ὅπερ φέρουσιν. Ἀδύνατον νὰ μὴ καταληφθῇ τις ὑπὸ θαυμασμοῦ, μεταβαλίνων καὶ βλέπων αὐτὰς ἰδίᾳ ἐν ταῖς νοσοκομείοις τῆς πόλεως· ἔχουσι τῇ ἀληθείᾳ τι τὸ ἐπαγωγὸν καὶ θαυμασμοῦ ἀξίον διὰ τὴν ὄντως χριστιανικὴν αὐτῶν ἀφοσίωσιν καὶ αὐταπάρνησιν. Καὶ ὅμως δὲν εἰξεύρω πῶς τόσαι ἠμέθοδοι τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους μητέρες, ἀδελφαί, σύζυγοι, νὰ μὴ σισθάνωνται ἐν τῇ καρδίᾳ των οὐδὲ τὸ ἕκαστόν τῆς ἐκείνων αὐταπαρνήσεως, συχνάκις ἐγκαταλείπουσαι εἰς αὐτὰς εἰς τὸν ἐλάχιστον κίνδυνον καὶ πατέρας, καὶ μητέρας, καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς, καὶ συζύγους, καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ τέκνα αὐτῶν! Ἀλλὰ τοιοῦτοι, ὡς φαίνεται, οἱ καρποὶ καὶ τῆς μεγαλειτέρας χριστιανικῆς ἀρετῆς, ὅταν ὑπὸ ἀπεριγράπτου Ἰησουϊτικοῦ φανατισμοῦ συνοδεύηται. Καὶ ἐκκλησία λοιπόν, ἵνα ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθω, καὶ ἐκκλησία καὶ πολιτεία καὶ φανατισμὸς καὶ ἐλευθεροφροσύνη ἀκόλαστος, εἰς μεγίστην σύγκρουσιν καὶ διαμάχην ἀπ' αἰῶνος διατελοῦσαι, περιήγαγον εἰς ἐθνικὴν καταπτώσιν τὸ ἄλλως τόσον εὐγενὲς τῶν Γάλλων ἔθνος. «Ἀλλ' ὅποια τύφλωσις! ἀναντιρρήτως θὰ εἶπῃ τις, ταῦτα ἀναγινώσκων. Τοιαῦτα ἠδύνατό τις νὰ γράφῃ πρὸ 10 καὶ 15 ἐτῶν, ἀλλὰ τὴν σήμερον, ὅπότεν ὁ κόσμος ὅλος χαλᾷ διὰ τὴν ἐνδοξον τῆς Γαλλίας Δημοκρατίαν, ν' ἀποφαληται τόσον σκαιῶς ἱερεὺς ὀρθόδοξος ὑπὸ ὀρησκευ-

τικοῦ μόνον ζήλου ἐμπνεόμενος, εἶναι ἀντικρυς παραληρησμός. » Δὲν ἀντιλέγω εἰς ταῦτα· οὕτω πως τῇ ἀληθείᾳ φαίνονται ἔχοντα τὰ τῶν Γάλλων σήμερον, ἀλλὰ φαίνονται, καὶ εἴθε νὰ μὴ φαίνωνται μόνον! Ὅποῖαν ἐθνικὴν δόξαν δὲν ἔλαβε τὸ τῶν Γάλλων ἔθνος ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Α'! Ὅποῖαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Γ' Ναπολέοντος! Καὶ ὅμως πάντῃ ἐκεῖνα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ διαστήματι ἐμνηδενίσθησαν καὶ ἐπὶ εἰκοσαετία καὶ ἐπέκεινα....! Καὶ τοῦτο ἀτυχῶς κατὰ τὴν ἐμὴν ταπεινὴν γνώμην θὰ βλέπη, τις ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν ἐπαναλαμβάνομενον ἐν τῷ μεγάλῳ τῶν Γαλατῶν ἔθνει, ἐφ' ὅσον φανατισμὸς ὀρησκευτικὸς καὶ ἐλευθεροφροσύνη ἀκρατος θὰ λυμαίνωνται αὐτό.

Ἄλλ' ὡς ἐλπίζωμεν ὅτι τὸ ἔθνος τόσον εὐφυές, τόσον εὐγενές, τόσον φιλελεύθερον καὶ τοσοῦτοις ἄλλοις φυσικοῖς δώροις πεποικισμένον, ἀλλὰ καὶ οὕτω σκληρῶς τὰ ἑαυτοῦ σφάλματα ἀποτίον, δὲν θὰ βραδύνη νὰ γνωρίσῃ τὸν κρημνόν, εἰς ὃν πολιτικῶς καὶ ὀρησκευτικῶς διὰ τῶν ὑπερβολῶν φέρεται, καὶ διὰ τοῦ «σπεύδειν βραδέως» εἰς τὴν μέσην ὁδὸν εἰσελθόν, καὶ ταύτην βαδίζον, διαρκῆ καὶ ἀκράδαντον τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀληθῆ ἐθνικὴν δόξαν ἀνακτήσει πρὸς ὄφελος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης. Καὶ ταῦτα μὲν καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου Γαλατικῆς φυλῆς.

(Ἔπεται τὸ τέλος)

ΠΛ. ΚΑΝΤΑΣ

Ἡρακλῆς τῆς Θεολογίας καὶ ἐφημέριος τῆς ἐν Μασσαλίᾳ ἑλλην. ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΤΡΕΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

I

Ἡ ἀγωγή εἶναι ὁδηγία τις τοῦ ἥττονος ὑπὸ τοῦ κρείττονος πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος, καὶ, ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ ἐκδοχῇ τῆς λέξεως, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας, στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἀρετῆς.

Ἡ ἀγωγή οὔτε δυναται οὔτε πρέπει νὰ περιορίζηται εἰς τὰ ἔτη τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Βεβαίως ἡ ἡλικία αὕτη εἶναι κατάλληλος πρὸς ἀγωγήν τῶν παιδῶν, ἅτε λίαν εὐπλάστων ὄντων κατ' αὐτὴν μάλιστα· ἡ πεῖρα ὅμως μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἀποφασίζει ἡ ἡλικία αὕτη περὶ τοῦ δριστικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀνθρώπου. Πλεῖστοι παῖδες ἀτακτοί, ἀμελεῖς, ἐπιρρεπεῖς πρὸς κακίας, διεμορφώθησαν βραδύτερον εἰς ἀρίστους πολίτας, καὶ τούναντιον, πολλοὶ χρηστοί, ἀγαθοί, ἐπιμελεῖς κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, διέψευσαν πάσας τὰς χρηστὰς ἐλπίδας, ὡς διὰ τῶν ἀρετῶν ἐκείνων παρεῖχον, μηδαμῖνοι ὅλως βραδύτερον γινόμενοι ἢ καὶ κακοί.

Ἡ ἀγωγή λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ περιορίζηται ἐν μόνῳ τῷ χρόνῳ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Πρέπει μὲν ν' ἀρχηται πολὺ πρὸ τῆς ἡλικίας ταύτης ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ, νὰ παρατείνηται δ' ἐπὶ πολὺ μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐν τῇ κοινωνίᾳ διὰ τῆς πολιτείας.

Ἡ πρώτη ἀγωγή, ἡ ἐν τῷ οἴκῳ (μέχρι τοῦ 5ου ἢ 6ου ἔτους), ἀφίεται ὅλως εἰς τὴν φροντίδα τῶν γονέων, ἐξαρτᾶται δὲ ἐκ τοῦ χαρακτήρος, τῶν γνώσεων καὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἰκανότητος αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς μητρὸς.

Ἡ μετ' αὐτὴν ἀκολουθοῦσα ἀγωγή (6—12 ἢ 14 ἐτῶν) εἶναι κυρίως ἔργον τῶν σχολείων, ἔχει ὅμως εἰς αὐτὴν πολλὴν ῥοπήν καὶ ὁ οἶκος.

Ἡ μετ' αὐτὴν τρίτη περίοδος τῆς ἀγωγῆς περιλαμβάνουσα ὅλον τὸν ἐπίλοιπον βίον τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται μὲν ἐκ πολλαπλῶν καὶ ἐπιπλόκων παραγόντων· ὑπόκειται ὅμως κυρίως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινωνίας, πρὸς ἣν ὁ ἀνθρώπος συνήθως συμμορφοῦται καὶ προσαρμύζεται, ὡς τὰ φυτὰ πρὸς τὸ ἔδαφος τῆς γῆς καὶ τὸ κλίμα τῆς χώρας, ἐν ᾗ φύονται. Οὐδεὶς ὅμως δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι μεγίστην ἀσχοῦσιν ἐπιρροὴν αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἔξεις αἱ κατὰ τὰς πρώτας περιόδους κτηθεῖσαι.

Ἰαρ' ἡμῖν ἡ ἀγωγή χωλαίνει καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας περιόδους.

Ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἡ κατ' οἶκον ἀγωγή στηριζομένη κυρίως ἐπὶ τῆς ὀρησκευτικότητος τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἀπλότητος τῶν ἠθῶν, ἦτο μᾶλλον τελεσιουργὸς καὶ ἐθελεν ἀσφαλέστερα τὰ θεμέλια τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος, βάσιν ἔχουσα τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ.

Σήμερον ἡ κατ' οἶκον ἀγωγή σχεδὸν ἐμνηδενίσθη. Τὸ ὀρησκευτικὸν

συναίσθημα ἐξησθέντος καὶ οὐδαμῶς ἐπιδρᾶ ἐπὶ τοῦ ἤθους καὶ τῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς. Οἱ γονεῖς σκέπτονται ἴσως περὶ προσκλήσεως πλεονεκτημάτων τινῶν τῶν τέκνων τῶν θεωροῦντες αὐτὰ ὡς εἶδος τι προσόντων διὰ τὴν προαγωγὴν αὐτῶν, ἥμιστοι ὅμως περὶ ἀρετῆς, εὐσεβείας, δικαιοσύνης. Δυστυχῶς δὲ ἢ κατ' οἶον ἀγωγὴ δὲν δύναται ἀλλῶς νὰ βελτιωθῇ, εἰμὴ ὅταν μορφωθῶσι γονεῖς ἠθικώτεροι καὶ μὲ παιδαγωγικὴν τινὰ ἰκανότητα ἐφωδιασμένοι, ἧτις εἶναι ἀποτέλεσμα τελειότερας καὶ ὑγιεινέρας παιδείσεως. Ἀληθῆς δὲ ὄλεθρος ἠθικός, ὀρησκευτικός καὶ ἐθνικός εἶναι νὸ ἀναθέτειν τὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν εἰς ξένας παιδαγωγοὺς ἢ διδασκαλίσσας (gouvernantes, institutrices.)

Οὐχ ἥττον χολαίνει καὶ ἡ ἀγωγὴ τῆς κατὰ τὴν περιόδον τῆς παιδείσεως ἡλικίας· τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον εἶναι λυπηρόν, καθ' ὅσον ἡ ἐλπίς τῆς βελτιώσεως ἐπ' αὐτῆς κυρίως δύναται νὰ στηριχθῇ· διότι οἱ κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην καλῶς παιδευόμενοι καὶ παιδαγωγούμενοι δύνανται βραδύτερον ν' ἀποβῶσι καλοὶ γονεῖς, βελτιοῦντες μὲν τὴν κατ' οἶκον ἀγωγὴν τῶν ἰδίων τῶν τέκνων, συνιελκύντες δὲ διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος εἰς τὴν ἠθικὴν διαμόρφωσιν τῶν συγχρόνων αὐτοῖς.

Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς ἡ παιδείσις κατήντησε τυπικὴ καὶ οὕτως εἰπεῖν κερδοσκοπικὴ τις ἐπιχείρησις. Διδασκόμενοι διερχόμεθα σειρὰν τινὰ γνώσεων, ὡς διέρχεται τις μιλίαν· τινὰ ἐπὶ ἐρήμου, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς σταθμόν, ἐν ᾧ προσδοκᾷ ἀπόλαυσιν τινὰ, μηδεμίαν ἔχουσαν σχέσιν πρὸς τὴν διανυθεῖσαν ἡδὸν. Διερχόμεθα τὰ μαθήματα μὴ ἐπιδραῖντα ἐπὶ τοῦ ἤθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος ἡμῶν, μὴ διατιθέντα τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀλλῶς ἢ ὡς αὐταὶ ὑπ' ἄλλων αἰτίων διατίθενται. Σταθμὸς δὲ εἶναι τὸ πτυχίον, ὅπερ προικίζει ἡμᾶς διὰ τινος προσόντος.

Αἱ γνώσεις λοιπὸν δὲν διαπλάττουσι τὰς καρδίας τῶν νέων, δὲν ἐγχαράττουσιν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἠθικάς τινὰς ἀρχάς, δὲν ἐμπνέουσι φρόνημα. Τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἑλληνικά, ἢ μᾶλλον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἑλληνικά. Καὶ ἐνῶ ἡ μεγάλη μορφωτικὴ δύναμις τῆς ἐλγλώσεως καὶ τῶν ἑλλήνων συγγραφέων ὑπὸ πάντων ἀναμολογεῖται, τὰ δὲ ἑλληνικὰ γράμματα ἀνεγέννησαν τὴν Εὐρώπην, εἰς ἡμᾶς τοὺς ἑλληνας ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε μηδαμινή.

Ἡ ἐκ τῆς παιδείσεως στύγνῃ αὕτη ἀκαρπία προέρχεται βεβαίως ἐκ τῆς ἀμεθόδου καὶ ἀψύχου διδασκαλίας. Ὁμοιάζομεν μὲ τὰ ἀσθενικά

ἐκεῖνα ὀρέμματα, τὰ ὁποῖα καὶ ὁ παχύτατος λειμὼν δὲν δύναται νὰ ζωογονήσῃ, νὰ ὀρέψῃ, νὰ σαρκώσῃ.

Ἐκ τῆς παιδείσεως ἐξέλιπε τὸ ἠθικὸν γόητρον, τὸ ἐξαῖρον τὴν ψυχὴν καὶ συγκινεῖ τὴν καρδίαν, τὸ ἐξεγεῖρον τὸ ἐνδιαφέρον. Παρὰ πλείστοις ὑπάρχει ἐπιμέλεια, μέγιστη μάλιστα· ὄχι ὅμως ἐνδιαφέρον, ὄχι ἔκτασις, ὄχι ἐνθουσιασμός.

Ἡ διδασκαλία πρέπει ἀρδῆν νὰ μεταβληθῇ. Πρέπει νὰ μορφωθῶσι διδάσκαλοι ἐπὶ ἄλλων ἀρχῶν. Πρέπει νὰ ζητηθῇ καὶ ν' ἀναπτυχθῇ ἐνδιαφέρον, ἐνθουσιασμός πρὸς ἀνακαίνισιν, πρὸς πρόφθον γενναίων ἐπὶ τὰ πρόσω.

Ὅτι ἡ διδασκαλία ὅσον καλὴ καὶ τελεία καὶ ἀν εἶναι καθ' ὕλην καὶ κατ' εἶδος, στερεῖται ζωῆς καὶ ἰδίως ἀδυνατεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν εἰς τὸ καλὸν ἀφοσίωσιν, τοῦτο καταφωρᾶται πανταχοῦ, ἰδίως δὲ ἐν τῇ βίβαρῳ ἐκκλησιαστικῇ σχολῇ τῇ ἐπαγγελιομένη κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀφοσίωσιν καὶ αὐταπαρνησίαν. Πεντηκοντοετία θὰ συμπληρωθῇ μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς συστάσεώς της, αὐδαίς δ' ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῆς ἐνθουσιώδης στρατιώτης τῆς ἐκκλησίας, ἀποβλέπων εἰς ἄλλο τι ὑψηλότερον παρὰ τὴν ἐπισκοπικὴν βάβδον, ἢ τὴν μεταπήδησιν εἰς ἄλλο στάδιον, μετὰ ζήτησε ὁρμῶν εἰς τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Αἴγυπτον τὴν Ἀβυσσινίαν ὡς κῆρυξ καὶ ἱεραπόστολος τῆς ἑλληνικῆς ὁδοδοξίας.

Ἔχομεν ἀνεγκνὴν πρὸ πάντων ἐνθουσιασμοῦ. Ὁ ἐνθουσιασμός μόνον ὑπὸ τῶν διδασκόντων δύναται νὰ μεταδοθῇ. Ἀπαιτεῖται ὅμως καὶ παρὰ τῆς πολιτείας ὁμοίως τις διὰ θεσμῶν ἐκκλινόντων ἀπὸ τοῦ τυπικοῦ τὸ ὁποῖον κτείνει τὸ πνεῦμα καὶ στειρεῖ πᾶσαν πηγὴν πνευματικωτέρας ἐξεγέρσεως.

Οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνας νομοθέται στηρίζοντες τὴν εὐνομίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν καὶ τῆς διαγωγῆς τῶν πολιτῶν, περιέλαβον, μὲ περιορισμὸν τινὰ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, αὐστηρὰς διατάξεις κανονιστικὰς τοῦ τρόπου τῆς ἀγωγῆς καὶ ἐξελεγκτικὰς τῆς ἀγωγῆς τῶν πολιτῶν. Οὕτως ἐν Ἀθήναις ὁ Ἄρειος πάγος εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιτηρεῖν καὶ ἐλέγχειν τὸν ἰδιωτικὸν βίον οὐ μόνον τῶν ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ τῶν γυναικῶν.

Πλείστοι δὲ ἄλλοι θεσμοὶ ἀπέβλεπον εἰς τὴν νὰ διατηρῶσι πάντοτε ἀκμαῖον τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα, τὸ σέβας πρὸς τὰ πάτρια, τὸν θαυμασμόν πρὸς τὰ προγονικὰ κατορθώματα κλπ. Τὶ ἄλλο εἶναι αἱ πλείσται

τῶν ἐορτῶν, εἰς τί ἄλλο ἀπέβλεπεν ἢ ἐν τῇ ἐορτῇ τῶν Παναθηναίων ἀνάγνωσις τῶν ἑρμηνειῶν ἐπὶ τῶν ἐπιγράμτων; Τί ἄλλο ἦτο ὁ ἕρκος τῶν νέων πανηγυρικῶς διδόμενος κατὰ τὴν κρισιμωτάτην ἡλικίαν τοῦ βίου;

Εἶναι δὲ τῷ ὄντι ἀπορίας ἄξιον πῶς οἱ νομοθέται ἡμῶν τοιαῦτα ὑπομνήματα ἔχοντες πατριωτικῆς νομοθεσίας δὲν ἐνθυμήθησαν οὐδένα τῶν ἱερῶν τούτων θεσμῶν νὰ συμπεριλάβωσιν ἐν τῇ νεωτέρᾳ τοῦ ἔθνους νομοθεσίᾳ.

Ἀφοῦ δὲ ἐπὶ δεκαετηρίδας ἐγκαταλείφθη τὸ ἔθνος εἰς τὴν τύχην τοῦ ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες ὄφειλον νὰ ποδηγητήσωσιν αὐτὸ καὶ νὰ καλλιεργήσωσι τὰ σπάνια ἠθικὰ καὶ φυσικὰ πλεονεκτήματά του, τῶρα ἐλαφρῶ συνειδότε καταδικάζεται εἰς θάνατον ὡς δῆθεν ἀδιόρθωτον, φύσει ἀνίκανον καὶ ἀνάξιον κρείττονος τύχης. Τί ἄλλο σημαίνουσι αἱ κοινότητες ὅσον ἀσεβεῖς τόσον ὑβριστικαὶ φράσεις, «Γέτοιο αἶναι τὸ ῥωμαϊκο ἰ» «Σὺ θὰ διορθώσης τὸ β.» «Εἰς τὸ β. δὲν γίνεται τίποτε καλὸ ἰ» Καὶ ὅμως ὀλίγοι λαοὶ ἔχουσι τὰς ἀρετὰς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐνὸς μόνον ἔχει χρεῖαν, ἀρχόντων πονούντων αὐτόν.

Εὐχῆς ἔργον θὰ εἶναι, ἐὰν γείνη ἀρχή, ἔστω καὶ ἐκ μικρῶν, ἐθνικωτέρας ὠθήσεως πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ λαοῦ ἐκ τοῦ βορβόρου, εἰς ἃν ἐβυβίσθη ὑπὸ τῆς ἀστοργίας καὶ τῆς ἀδιαφορίας.

II

Τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐνταῦθα προτείνω, εἶναι μικρά· ἔχουσι ὅμως τὸ προτέρημα κατὰ τὴν ταπεινὴν γνώμην μου νὰ εἶναι καθαρῶς ἐθνικὰ, εὐκόλα εἰς ἐκτέλεσιν, ἐν δὲ τῇ ἀπλότητι αὐτῶν δυνάμενα νὰ ἐπιδράσωσι σωτηριωδῶς ἐπὶ τοῦ ἔθνους ὅχι μόνον τῶν νέων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνδρῶν. Ἐν σημείον τοῦ ὑλισμοῦ, ὑφ' οὗ κατεχόμεθα, εἶναι καὶ τὸ νὰ νομίζωμεν ὅτι μόνον δι' ἐκατομμυρίων εἶναι δυνατόν νὰ διαπραχθῇ γενναῖόν τι καὶ ἐθνωφελές. Καὶ ὅμως ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι ὠνητὴ.

Τὰ προτεινόμενα μέτρα εἶναι τὰδε·

Α'.) Νὰ ἁρισθῇ, ὥστε τὴν τελευταίαν κυριακὴν τοῦ Αὐγούστου νὰ τελεῖται ἰδίᾳ τις θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ τελετὴ χάριν τῶν παιδῶν, ὅσοι συμπληρώσαντες τὸ πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν μέλλουσι κατὰ τὸν Σεπτέμβριον νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὸ μαθητολόγιον τῶν δημοτικῶν σχολείων. Οὕτω διὰ πανδῆμου ἐορτῆς θὰ ἐγκαινιζῆται ἡ πρώτη εἰσοδος τοῦ παιδὸς εἰς τὴν μικρὰν κοινωνίαν τοῦ σχολείου, ἐν ᾗ μέλλει νὰ προετοιμασθῇ διὰ τὸν βίον.

Ἐκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ ὅποιαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν θὰ ἐμποιῇ τοιοῦτος θεσμὸς κυρίως μὲν εἰς τοὺς μικροὺς παῖδας, οὐχ ἥττον δὲ καὶ εἰς τοὺς γονεῖς.—Παρεμφερῆ ἦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὰ ἐφήβια καὶ τὰ Ἀπατούρια.

Τὰ τῆς ἐορτῆς θὰ κανονισθῶσιν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἱ. Συνόδου. Θὰ συμπληρῶσι δὲ αὐτὴν ἄσματα κατὰλληλα παιδιαὶ καὶ χοροὶ ἐθνικοί.

Β'.) Ἐορτὴ τῆς ἑρκωμοσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ πολίτου συμπληροῦντος τὸ βίον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅτε ἀποκτᾷ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ καλεῖται νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα διὰ τῶν ὅπλων. Ἡ ἑρκωμοσία αὕτη ἀντὶ νὰ γίνηται ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστῳ, νὰ τελεῖται δημοτελῶς ἐν πάσῃ ἐπισημότητι κατὰ ὠρισμένην κυριακὴν ἢ ἄλλην ἐορτὴν τοῦ ἔτους μετὰ προηγουμένην θρησκευτικὴν τελετὴν. Ὁ δὲ ἕρκος νὰ διδῆται κοινῇ ὑπὸ πάντων τῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο συμπληρούντων τὸ βίον ἔτος ἐν τινὶ δημοσίᾳ πλατείᾳ ἐκάστης πόλεως καὶ ἐκάστου χωρίου παρισταμένων τῶν Ἀρχῶν, τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ.

Καὶ τὴν ἐορτὴν ταύτην θὰ παρακολουθῶσιν ἄσματα, χοροὶ, ἀγῶνες. Ἐκαστος ἐννοεῖ πόσον διὰ τῆς πανηγυρικῆς ταύτης πομπῆς θὰ ἐξαρθῇ ἡ σημασία τοῦ ἱεροτάτου τῶν ἑρκῶν.

Διὰ τῶν δύο τούτων ἐορτῶν θὰ σημειῶνται δι' ἀνεξάλειπτων χαρακτηριστῶν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν παιδῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν δύο ἐπισημώματα τοῦ βίου ἐποχαι, θὰ εἰσαχθῶσι δὲ εἰς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον δύο ἔθιμα περιποιούντα τιμὴν εἰς πάντα λαόν.

Γ'.) Εἰς τὰ παναπιστήμια τῆς Γερμανίας μετὰ τὰς νέας ἐγγραφὰς προσκαλοῦνται πάντες οἱ τὸ πρῶτον ἐγγραφέντες φοιτηταὶ εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν· ἐκεῖ δὲ ἰσταμένων πάντων ἐν χορῷ, παρόντων καὶ τῶν καθηγητῶν, ὁ Πρύτανης ἀπευθύνει κατὰλληλον προσλαλίαν πρὸς τοὺς νέους ἀκαδημαϊκοὺς πολίτας. Ἡ πανηγυρικὴ ἐκείνη εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἐπιστήμης τέμενος τῶν νέων θεραπόντων αὐτῆς ἀφίνει ἀνεξάλειπτα ἔχνη εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς.

Διὰ τί τοιοῦτον σεμνὸν ἔθιμον νὰ μὴ εἰσαχθῇ καὶ παρ' ἡμῶν;

Ἄφται εἶναι αἱ προτάσεις μου, ἀπλαῖ, εὐεχτέλεστοι, οὐδεμίαν ἀπαιτοῦσαι δαπάνην, εὐόλινοι καὶ εἰσαχθῆσαι γνησίως ἑλληνικὰ ἔθιμα εἰς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον.

ΑΡΧΑΙΑΙ ΦΥΛΑΙ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΑΛΛΙΟΥΣ

Ὡς πάντος ἔθνους ἡ ἱστορία ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς εἶνε σκοτεινὴ καὶ μύλοις περιπεπλεγμένη, οὕτω καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ καὶ ἡ συνδεομένη ἐπομένως μετ' αὐτῆς ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῆς Ἰταλίας ἐν μέσῳ δὲ τοῦ σκότους τούτου ἡ ἀλήθεια εἶνε, ὅτι ἡ Ἰταλία πολὺ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως Ῥώμης, ἣτις ἐγένετο ἡγεμῶν γῆς καὶ θαλάσσης ἀπάσης, κατωκεῖτο ὑπὸ διαφόρων φυλῶν, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων. Κατὰ Διονύσιον δὲ τὸν Ἀλικαρνασσεύς, (Βιβλ. Α' κεφ. Θ κ. ε.) «παλαιότατοι τῶν μνημονευομένων λέγονται κατασχεῖν τὴν ποίιν, ἣν οἰκοῦσι Ῥωμαῖοι, βάρβαροι Σικελῶι, ἔθνος αὐθιγενές.» Μετὰ χρόνου δὲ πάρον παραλαμβάνουσιν αὐτὴν Ἀβοριγῖνες (ab origine), οὕτω καλούμενοι ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκίσεως. Λέγονται δὲ οἱ Ἀβοριγῖνες οὗτοι καὶ συγγενεῖς τοῖς Ἑλλήσιν ἢ ἐξ Ἑλλήνων ἔλκοντες τὸ γένος, τοῦ Ἀρκαδικοῦ δὴλόν γε ὅτι γένους ἀποικοί, οἵτινες πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων περαιωθέντες τὸν Ἰόνιον κόλπον κατέκρησαν τὴν Ἰταλίαν, ἔχοντες αὐτοὺς Οἰνώτρου τοῦ Λυκάονος, (Οἰωτροί, Οἰωτρία χώρα).

Τὴν ἀρχαίαν δ' αὐτῶν ὀνομασίαν διέσωζον οἱ Ἀβοριγῖνες μέχρι τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὅτε ἐπὶ τοῦ Λατίνου βασιλείως, ὅστις ἐδυνάστευσε κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον καταγόμενος ἀφ' Ἰρακλείους (διότι ὡς ῥηθῆσεται κατωτέρω καὶ Ἰρακλῆς ἀρχηγὸς ἀποικίας ἐν Ἰταλίᾳ ἐγένετο) ὠνομάσθησαν Λατῖνοι.

Μετὰ τῶν Ἀβοριγῖνων δ' ἔπειτα σύνοικοι γίνονται καὶ τινες τῶν ἐν Ἑλλάδι Πελασγῶν, ἐλθόντες οἱ μὲν ἀπ' ἀνατολῶν διὰ ξηρᾶς, ἄλλοι δὲ βραδύτερον τὸν Ἰόνιον περαιοῦνται καὶ ἄλλοι διὰ τῆς μεσογείου ἀφικνοῦνται τραπόμενοι εἰς τὴν χώραν τῶν Ὀμβρικῶν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοῦ βορρᾶ. Ἐλθόντες δὲ συνεπολέμησαν κατὰ τῶν Σικελῶν καὶ ἀποδιώκουσι τούτους μετὰ τῶν Ἀβοριγῖνων. Οἱ δὲ Σικελῶι κατασκευάσαντες σχεδίας διέβησαν τότε εἰς τὴν ἐγγιστὰ νῆτον, ἣν κατεῖχον Σικανοί, γένος Ἰθηρικόν. Τὸ Πελασγικὸν σὺν τῷ χρόνῳ ἤρξατο κακοῦσθαι καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔθνος τοῦτο συνεστᾶλη. Τῶν ἐκλιπόντων δὲ τὴν χώραν Πελασγῶν οἱ κατασχόντες ἦσαν ἐν τοῖς μάλιστα Τυρ-

ρηνοί, ἔθνος μᾶλλον ἐπιχώριον, καλούμενον οὕτω διὰ τὰς ἐν τύρσει (πύργοις) οἰκήσεις καὶ ἐμπειρίαν ἔχον περὶ τὰ θεῖα σεβάσματα ἀπὸ δὲ τῆς Ἐτρούρας ἦν ἔκρησαν Ἐτρούσκους τούτους ὠνόμασαν ἄλλοι. Καὶ ἀποικίας δὲ Ἑλληνικὰς παρεδέχοντο ἐν τῇ παλαιτάτῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ οἷτε Ῥωμαίων λόγιοι οἱ περὶ ταῦτα διατριψάντες καὶ μάλιστα Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὅστις ἐσπούδασε πολὺ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἐξ Ἑλλήνων τῶν Ῥωμαίων καταγωγὴν. Τῶν ἀποικιῶν δὲ τῶν ἐξ Ἑλλάδος κυριώτεροι ἦσαν, ἢ τῶν Ἀρκαδίων, (γενομένη ἐξήκοντα ἔλα ἔτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν) ἐκ Παλλαντίου, πόλεως Ἀρκαδικῆς, ὑπὸ τὸν Εὐάνδρον, ὅστις ἐλθὼν κατέλαβε μετὰ τῶν ἐαυτοῦ λόφον, ὃν Παλλάντιον ἀπεκάλεσαν καὶ πόλιν ἔκτισαν Παλλάντιον ἐπονομασθεῖσιν. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ τοῦ Ἰρακλείους, καθ' ἣν κατελήφθη ὁ Σατόρριος λόφος, ὡς τότε ἐκαλεῖτο, ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαίων Καπιτωλίνοσ.

Ἐκ τούτων δὲ καταγόμενος Λατῖνος ὁ Φαύνου ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, μετωνόμασεν ἀφ' ἐαυτοῦ Λατίνους τοὺς Ἀβοριγῖνας. Μετὰ τούτων δ' ἐλέγετο, ὅτι οἱ διαφυγόντες σὺν Δινείᾳ Τρῶες ἐλθόντες ἠνώθησαν καὶ ἔκτισαν τὴν Ῥώμην.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω μυθικώτερον οἱ παλαιοὶ διδάσκουσι· πιθανολογεῖται δ' ὅμως ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι συμπάσης τῆς Ἰταλικῆς ἀνῆκον εἰς τὸν Πελασγικὸν ἢ Ἑλληνολατινικὸν κλάδον τῆς Ἀρίας φυλῆς. Ἦλθον δὲ εἰς τὴν χώραν οἱ μὲν ἀπ' ἀνατολῶν, διὰ ξηρᾶς, οἱ δὲ βραδύτερον διὰ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ.

Ὅπως δὲ οἱ διασημότεροι καὶ ἀρχαιότεροι τῶν κατοίκων τῆς Ἰταλίας ἦσαν οἱ Ἐτρούσκοι ἢ Τυρρηνοί, οἱ Σαβῖνοι καὶ Σαμνῖται (Σαβελλικῆς καταγωγῆς) καὶ οἱ Λατῖνοι. Ἐξεωροῦντο δὲ ἐξωθεν μὲν ἐλθόντες οἱ Ἐτρούσκοι συγχρόμενοι πρὸς τοὺς Πελασγούς, ἰθαγενεῖς δὲ οἱ ἄλλοι.

Καὶ παρὰ ταῖς τρισι δὲ ταύταις φυλαῖς ἐπεκράτουν πολὺ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης στοιχεῖα πολιτισμοῦ, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς δὲν διεσώθησαν ἢ ὀλίγιστα περὶ τούτων γνώσεις καὶ ἔργα οὕτως ἔχοντα, ὡσπερ ἐν Ἑλλάδι τὰ περὶ Πελασγῶν καὶ τειχῶν Κυκλωπαίων.

ΕΥΑΓΓ. Γ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ

Δ. Φ. καθηγητῆς ἐν τῇ Β' Παρθενῶν γυμνασίῳ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

§ 1.

Μετά τούς Έλληνας καὶ Ῥωμαίους ἐπίσημον κατέχουσι θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς λαός, ὅστις εἶχεν ἀρίστους θρησκευτικούς καὶ ἠθικούς νόμους, φιλολογίαν καὶ ἔξοχον ποιῆσιν, ἧς ἡ πτῆσις ἐν τισι τῶν φαλμῶν ὑπερβαίνει κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν τὴν πτῆσιν τῆς ποιήσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὀμήρου· διὸ δικαίως ὁ μὲν Daniel Hanøberg, καθηγητῆς τῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου καὶ μέλος τῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, ἐκάλεσε τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν πρότυπον λαοῦ (Mustervolk)¹, ὁ δὲ Ῥενάν ἐγράψεν, ὅτι πρωτίστως ἐνδιαφέρουσαι ἱστορίαι εἶνε τρεῖς ἤτοι ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἡ ἱστορία τῶν Ῥωμαίων, αἵτινες ἀποτελοῦσι καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ². Ἄλλ' ἡμεῖς ἐνταῦθα οὔτε περὶ τῆς νομοθεσίας, οὔτε περὶ τῆς φιλολογίας καὶ ποιήσεως τῶν Ἰουδαίων προτιθέμεθα νὰ διαλάβωμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πολέμου αὐτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν κυρίως τὸν Ἑβραϊὸν ἱστοριογράφον Ἰώσηπον, ὅστις διετέλεσε καὶ στρατηγὸς τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

§ 2.

Τὰ αἴτια τοῦ πολέμου,

Τὰ αἴτια τοῦ πολέμου, ᾧ ἐπηκολούθησαν ἡ καταστροφή τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ, ἡ πυρπόλησις τοῦ ἐν αὐτῇ μεγάλου πραιποῦτος λαοῦ

¹ Daniel Hanøberg «Geschichte der biblischen Offenbarung» Regensburg 1803 σελ. 4.

² Ὅρα πρόλογον τῆς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκδόσεως ὑπ' αὐτοῦ «Histoire du peuple d'Israël» ἐν ἧ γράφει τὰ ἐξῆς «pour un esprit philosophique, c'est-à-dire pour un esprit préoccupé des origines, il n'y a véritablement dans le passé de l'humanité, que trois histoires de premier intérêt, l'histoire Grecque, l'histoire d'Israël, l'histoire Romaine. Ces trois histoires réunies constituent ce qu'on peut appeler l'histoire de la civilisation, la civilisation étant le résultat de la collaboration alternative de la Grèce, de la Judée et de Rome».

καὶ ἡ ἐκ τῆς πατρίδος γῆς ἐξορία τῶν Ἰουδαίων, εἶνε ἡ περιφρόνησις, ἣν οἱ ἑπαρχοὶ ἢ οἱ ἐπίτροποι τῆς Ῥώμης (procuratores) ἰδεῖν οὐκ ἐβόλυνον πρὸς τοὺς ἱερούς τῶν Ἰουδαίων νόμους πειρώμενοι νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν Ἰουδαίαν τὴν λατρείαν τῶν προτομῶν καὶ τῶν ἀνδριάντων τῶν Καيسάρων· πρὸς δὲ, ἡ πλεονεξία καὶ ἡ σκληρότης τῶν ἐπαρχῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ἐπαρχοῦ Γεσίου Φλώρου. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἑπαρχοὶ ἢ ἐπίτροποι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτε ὁ Ἀρχέλαος, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Ἠρώδου (+3 μ.Χ.), ἐξωρίσθη διὰ τὴν ὀμότητα καὶ σκληρότητα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου καὶ ἡ χώρα αὐτοῦ, Ἰουδαία, Ἰδουμαία καὶ Σαμαρεία, προσετέθη εἰς τὴν Συρίαν, οὖσαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν¹. Πρῶτος δ' ἐπαρχὸς τῆς Ἰουδαίας ἐχηρημάτισεν ὁ Κωπώνιος, δεύτερος ὁ Μάρκος Ἀρβιούσιος, τρίτος ὁ Ἄννιος Ροῦφος, ἐφ' οὗ ἐπαρχεύοντος ἀποθνήσκει ὁ Καίσαρ Αὐγούστος (+14 μ.Χ.), τέταρτος ὁ Νυαλέριος Γράτος καὶ πέμπτος ὁ Πόντιος Πιλάτος ἀποσταλὴς εἰς τὴν Ἰουδαίαν τῷ 25 ἔτει μ.Χ. Ὁ Πόντιος Πιλάτος, γενόμενος ἐπαρχὸς τῆς Ἰουδαίας, εἰσῆγαγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα προτομὰς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανῆ, ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι ἐρεθισθέντες παρεκάλεσαν αὐτὸν ν' ἀπομακρύνῃ αὐτάς, εἰπόντες ὅτι ἡ ἰδρυσις προτομῶν καὶ ἀνδριάντων ἀντιστρατεύεται πρὸς τοὺς ἱερούς αὐτῶν νόμους, οἵτινες ἀπαγορεύουσι τὴν ποιῆσιν τῶν εἰκόνων². Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Πιλάτος δὲν ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ ἰκεσίας αὐτῶν, ἀλλὰ τέλος ἠναγκάσθη νὰ κομίσῃ τὰς εἰκόνας ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τὴν Καيسάρειαν, κατιδὼν τὴν ἐπιμονὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ φυλακῇ τῶν νόμων αὐτῶν. Ἡ ἐκρηξις τοῦ πολέμου τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους οὐκ ἐπήρξατο ἀφύκτως, ἀν ὁ Πόντιος Πιλάτος ἐπέμενε νὰ μένωσιν αἱ προτομαὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανῆ ἐν Ἱεροσολύμοις³. Ἄλλος δ' αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης, ὁ Καλιγούλας ἠθέλησε καὶ αὐτὸς διὰ τῆς βίας ν' ἀναστηλώσῃ τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ καὶ μάλιστα ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλλὰ παρητήθη τούτου, διότι οἱ Ἰουδαῖοι ἐξοργισθέντες προὔτιμων ν' ἀποθάνωσιν ἢ νὰ ἴδωσι τὸν Μωσαϊκὸν νόμον παραβαινόμενον καὶ καταφρονούμενον⁴.

Ἐπὶ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος (54—68) τὰ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν

¹ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχαιολ. βιβλ. ΙΖ' κεφ. 8 § 1 κεφ. 11 § 4, κεφ. 13 §§ 2, 5.

² Ἰωσήφ. Κ'. 8—5. Δευτερον. Δ'. 16. Ἠ' 8. Λευίτ. ΚΖ'. 1.

³ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχαιολ. βιβλ. ΙΗ' κεφ. 2 § 2. κεφ. 3 §§ 1, 2.

⁴ Αὐτόθι βιβλ. ΙΙ' κεφ. 8.

πράγματα πάντοτε πρὸς τὸ χειρόν τὴν ἐπίδοσιν ἐλάμβανον· οἷοτι ἡ Ἰουδαία ἀνεπλήσθη ληστῶν καὶ γοήτων ἀνθρώπων, οἵτινες ἠπάτων καὶ ἠρέθιζον τὸν λαὸν εἰς τὸν πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον. Καὶ τῷ ὄντι λαός, ὅστις ἐθεώρει ἑαυτὸν, ὡς τὸν μόνον ἐκλεκτὸν καὶ γνήσιον λαὸν τοῦ Θεοῦ, ἐγκατασταθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ἐν τῇ γῆ τῆς ρεούσης γάλα καὶ μέλι, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ἐξεγερθῆ ἠρεοιζόμενος λαός, ὅστις ἐπίστευεν ὅτι ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας ἔρχεται, ὡς ἐπίγειος βασιλεύς, ἵνα στήσῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ καθυποτάξῃ εἰς τὸ βασίλειον αὐτοῦ πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, εὐκόλως ἠδύνατο ν' ἀποστραφῆ τοὺς Ῥωμαίους καὶ μισήσῃ αὐτούς. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, συνέβη ν' ἀποσταλῆ τῷ 65 ἔτει ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος, ὡς ἑπαρχος τῆς Ἰουδαίας, ὁ Γέσιος Φλώρος, ἀνὴρ κακὸς καὶ βίαιος, ἀπληστος παντὸς κέρδους, ὅστις ἦτο ἡ κυρίως αἰτία καὶ ἀφορμὴ ν' ἀρῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, νομίζοντες ὅτι κρεῖσσον ἦτο ἀθρόως ν' ἀπολεσθῶσιν ἢ μικρὸν κατὰ μικρόν. Καὶ ὅτε κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀζύμων παρεγένετο εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ῥωμαῖος ἑπαρχος τῆς Συρίας Κέστιος Γάλλος, οἱ Ἰουδαῖοι κατήγγειλαν ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν ὀμότητα καὶ σκληρότητα τοῦ Φλώρου καὶ ἰκέτευον νὰ ἐλεήσῃ τὰς συμφορὰς τοῦ ἔθνους αὐτῶν καὶ ἀποβάλλῃ τὸν λυμειῶνα τῆς χώρας. Ὁ Κέστιος καταστείλας τὴν ἑρμῆν αὐτῶν καὶ ὑποσχόμενος, ὅτι εἰς τὸ μέλλον ὁ Φλώρος θὰ εἶνε μετριώτερος, ὑπέστρεψεν εἰς Ἀντιόχειαν, πρωτεύουσαν τῆς Συρίας. Ἀλλ' ὁ Φλώρος οὐ μόνον δὲν ἀπέβη μετριώτερος, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην ἐπέτεινε τοῖς Ἰουδαίοις τὰς συμφορὰς, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἐξῆς:

Κατὰ τὸ ἔτος 66 μ. Χ. ἐθνικός τις Καισαρεὺς ἐθυσίασεν ἀρνείας παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ὅπερ παρώξυνε σφόδρα αὐτούς, διότι οἱ νόμοι αὐτῶν ὑβρίσθησαν. Ἐπῆλθεν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης σύγκρουσις μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων καὶ Καισαρέων, καθ' ἣν οἱ πρῶτοι ἠττηθέντες ἤρπασαν τοὺς νόμους καὶ ἀνεχώρησαν εἰς Νάρβατα, χώραν σταδίου ἐξήκοντα διέχουσαν τῆς Καισαρείας, ἀποστείλαντες τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν εἰς Σεβαστήν, ἐνθα ὁ Φλώρος τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο, ἵνα ἰκατεύσωσιν αὐτὸν νὰ παράσχω βοήθειαν. Ὁ Φλώρος, ἐν ᾧ ὤφειλε νὰ κατασβέσῃ τὰς ἐριδας μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ Καισαρέων, ἀφοῦ μάλιστα πρὸς τοῦτο εἶχε λάβει παρὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ 8 τάλαντα, ἠναπτεν αὐτὰς διὰ τοῦ ἀποτόμου καὶ πλεονεκτικοῦ αὐτοῦ τρόπου· διότι τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐλθόντας ἀρχοντας τῶν Ἰουδαίων

δήσας ἔρριψεν εἰς τὴν φυλακὴν, αἰτιώμενος ὅτι ἐξήνεγκαν τὰ βιβλία τῶν νόμων ἐκ τῆς Καισαρείας, ἐξήρесе δὲ ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου τοῦ ἱεροῦ τῶν Ἱεροσολύμων 17 τάλαντα προφασιζόμενος, ὅτι θέλει μεταχειρισθῆ αὐτὰ πρὸς τὰς χρεῖας τοῦ Καισαρος. Ταῦτα δὲ βλέποντες οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαῖοι ἠγανάκτουν καὶ ἐν θυμῷ ἦσαν, ἐποίησαν δὲ καὶ διαδηλώσεις κατὰ τοῦ Φλώρου, ὅστις μαθὼν αὐτὰς ὤρμησε μετὰ ἰππικοῦ καὶ πεζικοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ δῆμος τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ φοβηθεὶς ὑποδέχεται τὸν Φλώρον διὰ πολλῶν φιλοφρονήσεων, ἅς οὗτος ἀποτόμως ἀπέκρουσεν εἰπὼν· «ὅτι εἶνε περιττόν, ὃν αἰσχρῶς ἐλοιδόρησαν εἰρωνικῶς νὰ φιλοφρονῶσι καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ λοιδορήσαντες, εἰν βεβαίως εἶνε γενναῖοι καὶ παρρησιασταί, πρέπει νὰ σκώπτωσιν αὐτὸν καὶ παρόντα καὶ οὐ μόνον ἐν τοῖς λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις νὰ φαίνωνται φελελεύθεροι». Τὸ δὲ πλῆθος καταπλαγὲν διεσκορπίσθη εἰς τὰς οἰκίας, ἐν αἷς μετὰ δέους καὶ ταπεινότητος διενυκτέρευσε. Τὴν ἀκόλουθον δ' ἡμέραν ὁ Φλώρος ζητεῖ παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν δυνατῶν τῆς χώρας τοὺς λοιδορήσαντας αὐτὸν, οἱ δ' ἀπήντησαν ὅτι ὁ δῆμος εἰρηνικῶς φρονεῖ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ὅτι καλὸν εἶνε ὁ Φλώρος νὰ συγχωρήσῃ τοὺς παρεκτραπέντας· διότι οὐδὲν εἶνε θαυμαστόν, εἰν ἐν τοσοῦτῳ πλήθει ὑπάρχουσι τινες θρασύτεροι καὶ δι' ἡλικίαν ἀφρονες, ἀδύνατον δὲ καὶ νὰ διακρίνη τις τοὺς ἡμαρτηκότας, ἐκάστου μετανοοῦντος καὶ δι' αὐτὸν δέδοικεν ἀρνούμενου. Ἐτέλος φρόνιμον εἶνε ὁ ἀγαθὸς δῆμος τῶν Ἰουδαίων νὰ μὴ παραχθῆ δι' ὀλίγους πονηροὺς, ἐν ᾧ οἱ πλειονες ἀθῶοι εἶσι καὶ μᾶλλον χάριν τῶν τελευταίων καλὸν εἶνε νὰ συγχωρήσῃ καὶ τοὺς ὀλίγους ἀμαρτήσαντας». Πρὸς ταῦτα ὁ Φλώρος μᾶλλον παροξυνθεὶς διατάσσει τοὺς στρατιώτας νὰ διαρπάσωσι τὴν ἄνω καλουμένην ἀγορὰν καὶ ν' ἀποκτείνωσι τοὺς ἐντυγχάνοντας· οἱ δὲ στρατιῶται, ἐπιθυμοῦντες κέρδους, οὐ μόνον ἐφ' ὃν ἐπέμφθησαν τόπον ἤρπαζον, ἀλλ' εἰς πάσας ἐμπηδῶντες τὰς οἰκίας ἔσφαζον τοὺς οἰκητορας. Τὸ πλῆθος δι' ἐκπληκτικῶν φωνῶν ὠδύρετο διὰ τοὺς ἀπολωλότας, οἱ δ' ἀρχιερεῖς καὶ δυνατοὶ τῆς χώρας φοβηθέντες, μήπως ὁ λαὸς διὰ τῶν κραυγῶν αὐτοῦ ἐξοργίσῃ τὸν Φλώρον, περιέτρεχον πανταχοῦ, ἰκατεύοντες ἕκαστον νὰ παύσωνται καὶ νὰ μὴ ἐρεθίζωσι τὸν Φλώρον, μήπως πράξῃ ὑπερβολικόν τι, σπουδαιότατον κακόν, ὅπερ προστεθήσεται εἰς ὅσα αὐτοὶ ἕως τῶρα ἔπαθον. Τοῦ δὲ πλῆθους ταχέως πεισθέντος, ἡ παραχθὴ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐσβέσθη¹.

¹ Αὐτόθι βιβλ. Κ. κεφ. 7 §§ 1, 2 κεφ. 8 §§ 5, 6, 9, 10. κεφ. 9 §§ 2, 3, 5.

Ὁ δὲ Κέστιος Γάλλος, ἐπαρχος τῆς Συρίας, μαθὼν τὰ τῶν Ἰουδαίων πέμπει πρὸς αὐτοὺς τὸν Νεαπολιτανὸν χιλιάρχον, ἵνα ἀκριβῶς πληροφορηθῆ περὶ τῶν συμβάντων. Οὗτος δ' ἐλθὼν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ λαβὼν πεῖραν τῶν πραγμάτων ἐπέστρεψε πρὸς τὸν Κέστιον, ἀφ' οὗ προέτρεψε τοὺς Ἰουδαίους νὰ τηρῶσι τὴν εἰρήνην καὶ νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν Φλῶρον, μέχρις οὗτοῦ ὁ Καῖσαρ πέμψῃ διάδοχον αὐτοῦ¹. Ἄλλαι προτροπαὶ τοῦ Νεαπολιτάνου ἀπέβησαν μάταιαι· διότι τινες τῶν θρασυτέρων Ἰουδαίων συνελθόντες ὤρμησαν ἐπὶ φρούριόν τι καλούμενον Μασάδαν καὶ καταλαβόντες αὐτὸ λάθρα τοὺς μὲν Ῥωμαίους ἀπέσφαξαν, ἑτέρους δ' ἐν αὐτῇ κατέστησαν ἰδίους. Συγχρόνως δὲ ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχιερέως Ἀνανίου Ἐλεάζαρος, νεανίας τολμηρότατος, πείθει τοὺς ἐν τῇ ἱερῇ τῶν Ἱεροσολύμων λειτουργοῦντας νὰ μὴ προσδέχωνται δῶρον ἢ θυσίαν ἀλλοφύλου καὶ νὰ μὴ θύωσι τοῦ λοιποῦ ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος, ὡς τέως ἦτο ἔθος νὰ θύωσιν ὑπὲρ τῶν ἡγεμόνων. Ἄλλοι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ δυνατοὶ τῆς χώρας ἐπιθυμοῦντες εἰρήνης καὶ ἡσυχίας καὶ ἀποκρούοντες τὰς ταραχὰς τῶν τολμηροτέρων Ἰουδαίων ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φλῶρον ἐν Καισαρείᾳ διαμένοντα καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ν' ἀναβῆ μετὰ δυνάμει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πρὸς κατάπαυσιν τῆς στάσεως. Ἄλλ' ὁ Φλῶρος οὐδὲν ἀπεκρίνατο τοῖς πρεσβευταῖς, ἐπιθυμῶν μᾶλλον νὰ ἐξάπτῃ τὸν πόλεμον. Οἱ δ' ἐπαναστάται ἐν Ἱεροσολύμοις κατέκαυσαν τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχιερέως Ἀνανίου, τὰ βασιλεία τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερανίκης, τὰ τῆς πόλεως ἀρχεῖα, ὅπως ἀφανίσωσι τὰ συμβόλαια τῶν δανειστῶν καὶ ἀποκόψωσι τὰς εἰσπράξεις τῶν χρεῶν².

Ἐνῶ ταῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια συνέβαινον ἐν Ἱεροσολύμοις, οἱ ἔθνη τῆς Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐφόνευσαν ὑπὲρ τὰς 20,000, ὥστε πᾶσα ἡ Καισαρεία ἐκενώθη Ἰουδαίων. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Φλῶρος μετέσχε τοῦ φόνου τούτου, γίνεται δῆλον, ὅτι τοὺς διαφεύγοντας τὴν σφαγὴν συλλαβὼν ἐπεμψε δεσμώτας εἰς τὰ ναῶρια. Πρὸς τὴν ἐκ τῆς Καισαρείας ταύτην πληγὴν ὅλον τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἐξαγριούται, διαμερισθέντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἐπόρθουν τὰς κώμας καὶ τὰς προσεχεῖς πόλεις τῶν Σύρων, Φιλαδέλφειαν, Σεβωνίτιν, Γέρασαν, Πέλλαν καὶ Σκυθόπολιν· εἵπειτα προσπεσόντες εἰς τὰ

κεφ. 11 § 1. ὅρα καὶ Ἰουδ. πολέμου βιβλ. Β' κεφ. 14 §§ 3—0. κεφ. 15 § 2.

¹ Ἰωσήπου Ἰουδ. πολέμου βιβλ. Β' κεφ. 10. §§ 1, 2, 3.

² Αὐτόθι βιβλ. Β' κεφ. 17 § 1—6.

Γάδαρα, τὴν Ἴππον καὶ τὴν Γαυλωνίτιδα, τὰς μὲν ὑποτάξαντες, τὰς δὲ ἐμπρήσαντες, ἐχώρουν ἐπὶ Κέδασαν τῶν Ἰουδαίων καὶ Πτολεμαῖδα καὶ Γάβαν καὶ Καισάρειαν. Οὔτε ἡ Σεβαστή, οὔτε ἡ Ἀσκάλων ἀντέσχον εἰς τὰς ὁρμὰς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ταύτας πυρπολήσαντες κατέσκαπτον τὴν Ἀνθηδόνα καὶ Γάζαν. Πολλὰ δὲ πόλεις καὶ κῶμαι ἀνηρηπάζοντο καὶ ἄπειροι ἐφονεύοντο ἐκ τῶν συλλαβανόμενων. Ἐὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐποιοῦν τὰς φοβεράς ταύτας σφαγὰς, ὅμως καὶ οἱ Σύροι δὲν ὑπελείποντο αὐτῶν, διότι καὶ οὗτοι κατέσφαζον οὐκ ὀλιγώτερον πλῆθος Ἰουδαίων καὶ διὰ τὸ πρὸς αὐτοὺς μῖσος καὶ διὰ τὴν πρόληψιν τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Δεινὴ δὲ ταραχὴ κατέσχε ὅλην τὴν Συρίαν καὶ πᾶσα πόλις διηρέθη εἰς δύο στρατόπεδα, εἰς στρατόπεδον Ἰουδαίων καὶ εἰς στρατόπεδον ἔθνικῶν¹.

Ἄλλ' ὁ ἀγὼν μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ ἔθνικῶν δὲν ἐπεκράτει μόνον ἐν τῇ Συρίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐνθα μεγάλη ἐγένετο σφαγὴ. Οἱ Ἰουδαῖοι, συμμαχήσαντες μετὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἔλαβον ὡς γέρας τῆς συμμαχίας ταύτης νὰ κατοικῶσι τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἔχοντες ἴσα δικαιώματα πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἡ τιμὴ δ' αὕτη διαφυλάχθη καὶ ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅτινες καὶ τόπον ἴδιον αὐτοῖς ἀφώρισαν, ὅπως καθαρωτέραν ἔχωσι τὴν διαίτην καὶ ὀλιγώτερον συναναστρέφωνται μετὰ τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἐπέτρεψαν νὰ καλῶνται Μακεδόνες. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν τὴν Αἴγυπτον, οὔτε ὁ Καῖσαρ ὁ πρῶτος, οὔτε τις τῶν μετ' αὐτὸν ἐπέτρεψε νὰ ἐλαττωθῶσιν αἱ παρὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δοθαῖσαι τοῖς Ἰουδαίοις τιμαί. Ἄλλ' ὅμως ἀδιάλειπτοι ἐριδες καὶ φιλονεικίαι συνέβαινον μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων, οἱ δὲ διοικηταὶ τῆς χώρας πάντοτε ἐτιμῶρον τοὺς αἰτίλους ἑκατέρων τῶν μερῶν. Μεγάλῃ δὲ τις ταραχὴ συνέβη μεταξὺ αὐτῶν ἕνεκα τοῦ ἀκολούθου γεγονότος, μεθ' οὗ καὶ φοβερὰ σφαγὴ ἐγένετο κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐτυχον ἐν τῇ ἀμφιθέατρῳ ἐκκλησιάζοντες περὶ τινος πρεσβείας, ἣν ἐμελλον πρὸς τὸν Νέρωνα νὰ ἐκπέμψωσιν. Εἰς δὲ τὸ ἀμφιθέατρον συνέρρευσαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ πολλοὶ Ἰουδαῖοι. Οἱ δ' ἐχθροὶ αὐτῶν ἰδόντες αὐτοὺς παραχρῆμα ἀνεβῶν, ὅτι εἶνε πολέμιοι καὶ κατάσκοποι, εἵπειτα ἀναπηδήσαντες ἐπέβαλον κατ' αὐτῶν τὰς χεῖρας καὶ συλλαβόντες τρεῖς ἀνδρας ἴσχυρον, ἵνα ζῶντας αὐτοὺς κατακαύσωσι. Τότε πάντες οἱ Ἰουδαῖοι προσέδραμον εἰς βοήθειαν καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔβαλλον τοὺς

¹ Αὐτόθι βιβλ. Β' κεφ. 18 §§ 1—3.

Ἕλληνας διὰ λίθων, εἶτα δὲ λαμπάδας ἀρπασάμενοι ὤρμησαν πρὸς τὸ ἀμφιθέατρον, ἀπειλοῦντες νὰ καταφλέξωσιν ἐν αὐτῷ αὐτανδρον τὸν δῆμον καὶ τοῦτο θὰ ἐποίουν, ἐὰν ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Τιβέριος Ἀλέξανδρος δὲν ἀνέκοπτε τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, παρακαλῶν νὰ παύσωσι καὶ νὰ μὴ ἐρεθίζωσι τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν καθ' ἑαυτῶν. Οἱ δὲ καταχλευάζοντες τὰς παρακλήσεις καὶ τὰς νουθεσίας αὐτοῦ ἐβλασφήβουν· διὸ ὁ Τιβέριος Ἀλέξανδρος διέταξε τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν οὐ μόνον νὰ φονεύῃ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τὴν περιουσίαν αὐτῶν νὰ διαρπάξῃ καὶ τὰς οἰκίας νὰ κατακαίῃ. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀντέσχον, ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησαν καὶ τότε ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν παντελὴς ὄλεθρος παρὰ τῶν Ῥωμαίων, καθ' ὃν οἱ μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐν τῷ πεδίῳ καταλαμβάνοντο, οἱ δὲ εἰς τὰς οἰκίας συνωθοῦντο, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καὶ ταύτας κατακαίοντες διήρπαζον τὰ ἐντὸς αὐτῶν εὕρισκόμενα. Οὔτε ἔλιος νηπίων, οὔτε αἰδῶς γερόντων ἔκαμπε τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ διὰ πάσης ἡλικίας ἐχώρουν κτείνοντες καὶ πάντα τὸν χῶρον πληροῦντες δι' αἵματος. Ὁ δὲ Τιβέριος Ἀλέξανδρος κατοικτεῖρας τέλος τοὺς Ἰουδαίους ἐκέλευσε τοὺς Ῥωμαίους ν' ἀποχωρήσωσιν, ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀλεξανδρέων δι' ὑπερβολὴν μίσους πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἦτο δυσανάκλητος καὶ μόλις ἀπεσπάρθη τῶν σωμάτων ἐκείνων τῶν νεκρῶν¹.

§ 3.

Ἐκρηγῆς τοῦ πολέμου.

Οὕτω δὲ οἱ Ἰουδαῖοι πανταχόθεν πολεμούμενοι ἀπεφάσισαν, ὡς φαίνεται, ν' ἄρῃσι τὸν περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνα καὶ νὰ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὅπερ κατιδὼν ὁ Κέστιος Ἄλλος, ἑπαρχὸς τῆς Συρίας, ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει πλέον καὶ αὐτὸς νὰ ἡσυχάζῃ διὸ ἀναλαβὼν ἀπὸ Ἀντιοχείας πλῆρας τὸ δωδέκατον τάγμα καὶ τοὺς συμμαχικοὺς στρατοὺς τῶν βασιλέων Ἀντιόχου καὶ Ἀγρίππα ἔρχεται εἰς Πτολεμαίδα, ἀκολουθούμενος μάλιστα καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἀγρίππα, εἶτα εἰς Καισάρειαν, ἐξ ἧς προαποστείλας εἰς Ἰόππην μίαν μοῖραν στρατιᾶς προσέταξε νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν ταύτην, ὅπερ αὕτη εὐκόλως καὶ ἐπραξεν. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν ὁ Κέστιος ἔστειλε τὸν Γάλλον, διοικητὴν τοῦ δωδεκάτου τάγματος, ὃν αἱ πόλεις αὐτῆς ὑπεδέχθησαν, οἱ δὲ ἐπαναστάται ἐν αὐταῖς κατέφυγον εἰς τὸ ὄρος τῆς Γαλιλαίας Ἀσαμών, καθ' ὃν ὁ Γάλλος ἐπέφερε τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ ἠττηθέντες

¹ Αὐτόθι βιβλ. Β'. κεφ. 18 §§ 7—9.

ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων φονεύονται ἐξ αὐτῶν ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους¹. Ὁ Γάλλος βλέπων τὰ πάντα ἐν Γαλιλαίᾳ ἡρεμοῦντα ἐπιστρέφει μετὰ τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸν Κέστιον διαμένοντα ἐν Καισαρείᾳ.

Ὁ Κέστιος μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως ἐμβάλλει εἰς Ἀντιπατρίδα, εἶτα εἰς Λύδδαν, ἣν κενὴν ἀνδρῶν καταλαμβάνει· διότι πᾶν τὸ πλῆθος ἐνεκα τῆς ἐορτῆς τῆς σκηνοπηγίας εἶχεν ἀναβῆ εἰς Ἱεροσόλυμα. Καταλαβὼν αὐτὴν κατακαίει καὶ χωρεῖ πρὸσω καὶ διὰ Βαιθωρῶν ἀναβάς στρατοπεδεύεται κατὰ τινὰ χῶρον τῶν Ἱεροσολύμων Ἰαβαὼ καλούμενον, ἀπέχοντα πεντήκοντα σταδίους. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, κατιδόντες ἤδη πλησιάζοντα τὸν πόλεμον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀφέντες τὰ τῆς ἐορτῆς τῆς σκηνοπηγίας, κατέλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἄτακτοι καὶ μετὰ κραυγῆς ἐξηπῆδων ἐπὶ τὴν μάχην. Μετὰ τοιαύτης δέδρμῆς ἐπέπεσον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ὥστε τὰς τάξεις αὐτῶν διέρρηξαν καὶ εἰς μέγιστον ἐνέβαλον κίνδυνον ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ Κεστίου. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας βλέπων ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν κινδύνῳ εὕρισκοντο, καθόσον ἀπειρον πλῆθος πολεμίων κατεῖχε τὰ ὄρη, ἐπεμψε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους δύο πρέσβεις, τὸν Βορκαῖον καὶ Φοῖθον, προτείνας εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπαναστάται φοβηθέντες, μήπως τὸ πλῆθος δεχθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγρίππα προτεινομένην εἰρήνην μετὰ τῶν Ῥωμαίων, ὤρμησαν κατὰ τῶν πρέσβειων ἵνα φονεύσωσιν αὐτοὺς καὶ τὸν μὲν Φοῖθον ἐφόνευσαν, τὸν δὲ Βορκαῖον ἐτραυμάτισαν, ἄλλοι δὲ ἐκ τοῦ λαοῦ ἔβλεπον ἐπιθυμοῦντας τῆς εἰρήνης συνάθουν εἰς τὴν πόλιν παλιντες διὰ ξύλων καὶ λίθων.

Ὁ Κέστιος παρατηρήσας τὴν πρὸς ἀλλήλους ταραχὴν τῶν Ἰουδαίων, καθόσον οἱ μὲν ἐπιθυμοῦν τῆς εἰρήνης, οἱ δὲ ἀπάρριπτον, ἐνόμισεν εὐκαιρον νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν διὸ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως προχωρεῖ καὶ στρατοπεδεύεται ἐπὶ τοῦ καλουμένου Σκοποῦ, ἐπτά σταδίους ἀπέχοντος τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐνταῦθα διέτριψε τρεῖς ἡμέρας χωρὶς νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ἴσως ἐλπίζων, ὅτι ἐντὸς τῆς πόλεως θέλουσιν ἐνδώσει δι' ἄβρων. Κατὰ δὲ τὴν τριακοστὴν τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου διατάξας τὸν στρατὸν εἰσήγαγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὧν οἱ ἐπαναστάται καταπλαγέντες τὰ μὲν ἔξω μέρη τῆς πόλεως ταύτης κατέλιπον, εἰς δὲ τὴν ἐνδοτέραν καὶ εἰς τὸ ἱερὸν ἀπεχώρησαν. Ὁ Κέστιος ἤρξατο τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως, ὁ δὲ λαὸς τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιθυμῶν τῆς εἰρήνης ἤθελε ν' ἀνοιξῇ εἰς τὸν Κέστιον τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ νὰ δεχθῇ αὐτὸν ὡς εὐεργάτην, διότι ἐτυραννεῖτο πολὺ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν.

¹ Αὐτόθι βιβλ. Β'. κεφ. 18 §§ 9—11.

Ἐκαιροφυλάκτει νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἐφοβεῖτο αὐτούς. Ὁ δὲ Κέστιος μὴ γνωρίζων οὔτε τὴν ἀπόγνωσιν τῶν πολιορκουμένων, οὔτε τὸ φρόνημα καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ λαοῦ πρὸς αὐτὸν διαλύει λίαν ἀνοήτως τὴν πολιορκίαν. Οἱ δ' ἐπαναστάται ἰδόντες τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Κεστίου ἀναθάρρησαν καὶ ἤρξαντο καταδιώκοντες τὸν στρατὸν αὐτοῦ μέχρι Ἀντιπατρίδος. Ἐν τῷ διωγμῷ τούτῳ οἱ ἐπαναστάται ἐφόνευσαν Ῥωμαίους, πεζοὺς μὲν 5,800, ἵππεις δὲ 380 καὶ κυριεύσαντες τὰς μηχανὰς αὐτῶν καὶ συναγαγόντες τὴν λείαν ἐπαλινδρόμουν μετὰ παιάων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Πάντα ταῦτα ἐγένοντο κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος ἧτοι τὸ βθον μ. Χ.¹

Ἄφ' οὗ δὲ τὰ πράγματα ἐφθασαν εἰς τὸ ὀξύτατον τοῦτο σημεῖον, ἔπαιεν τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἐξωπλιζέτο κατὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀπεδείκνυε στρατηγούς τοῦ πολέμου, ἀναθέτον εἰς τινὰς μὲν τούτων τὴν μέριμναν πάντων τῶν κατὰ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ μάλιστα τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ταύτης, εἰς τινὰς δὲ τὴν φρούρησιν τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Παλαιστίνης. Ἐξελέγη δὲ στρατηγός, ἀποσταλὴς εἰς τὴν Γαλιλαίαν καὶ ὁ ἱστορικὸς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ἰουδαϊκοῦ πολέμου Ἰώσηπος, υἱὸς τοῦ Ματθίου². Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπιφανῶν Ἰουδαίων ἔφευγον μετὰ τὴν συμφορὰν τοῦ Κεστίου ἐξ Ἱεροσολύμων, ὡς περ φεῦγει τις, ὡς λέγει ὁ Ἰώσηπος, κολυμβῶν ἀπὸ βυθιζομένης νηὸς³. Μετ' αὐτῶν δὲ ἔφευγον καὶ οἱ χριστιανοὶ τῆς πόλεως ταύτης, βλέποντες, ὅτι ἐπληρώθη ἡ πρόρρησις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις προεῖπεν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ τὰ ἐξῆς: «Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γινώτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκχωρείτωσαν καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις μὴ εἰσερχέσθωσαν εἰς αὐτήν. Ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα. Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄργῃ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. Καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ Ἱερουσαλήμ, ἔσται πατουμένη

¹ Αὐτόθι βιβλ. Β'. κεφ. 19 §§ 1—9.

² Αὐτόθι βιβλ. Β'. κεφ. 20 §§ 2—7.

³ Αὐτόθι βιβλ. Β'. κεφ. 20 § 1 «Μετὰ δὲ τὴν Κεστίου συμφορὰν πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν Ἰουδαίων, ὡς περ βαπτιζομένης νεῖς, ἀπενήχοντο τῆς πόλεως».

ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν»⁴. Οἱ φυγόντες χριστιανοὶ ἐξ Ἱεροσολύμων ἤλθον εἰς τὴν πόλιν τῆς Περσίας, καλουμένην Πέλλαν, ἐνθα ἔμειναν⁵, ἐπέστρεψαν δὲ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα μετὰ τὴν ἐρήμωσιν αὐτῶν καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ Τίτου⁶.

§ 4.

Ὁ αὐτοκράτωρ Νέρων καὶ ὁ Οὐεσπασιανός.

Ὁ δὲ Κέστιος ἐπέμψεν πρεσβευτὰς εἰς τὸν αὐτοκράτορα Νέρωνα, διατρέθοντα τότε ἐν Ἀχαΐᾳ, ἵνα εἰς αὐτὸν ἀναγγείλωσι τὰ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους⁷. Οὗτος δ' ἐξεπλάγη μαθὼν τὰ γινόμενα, ὧν τὰς αἰτίας ἀπέδωκε μᾶλλον εἰς τὴν ραστώνην καὶ ὀκνηρίαν τοῦ στρατηγοῦ ἢ εἰς τὰς ἀρετὰς τῶν πολεμίων. Ὁ δὲ Νέρων σκεπτόμενος, εἰς τίνα μέλλει νὰ ἐμπιστευθῇ κινουμένην τὴν Ἀνατολήν, ὅστις καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἰουδαίων θέλει τιμωρήσει καὶ θέλει προκαταλάβει καὶ τὰ περίξ ἔθνη συννοσοῦντα, εὕρισκει μόνον τὸν Οὐεσπασιανὸν κατάλληλον διὰ τὰς χρεῖας ταύτας καὶ δυνάμενον ν' ἀναδεχθῇ τὸ μέγεθος τηλικούτου πολέμου, ὡς ἄνδρα ἐγγεγηρακότα εἰς τὰς ἀπὸ νεότητος στρατείας. Τοιοῦτον δ' ἄνδρα πέμπει ὁ Νέρων νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐπὶ Συρίας στρατευμάτων. Ὁ δὲ Οὐεσπασιανός, ὅστις μετὰ τοῦ Νέρωνος εὕρισκετο ἐν Ἀχαΐᾳ, λαβὼν τὴν ἐντολήν ταύτην παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος πέμπει τὸν μὲν υἱὸν αὐτοῦ Τίτον ἀπὸ τῆς Ἀχαΐας εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα παραλάβῃ τὸ πέμπτον καὶ δέκατον τάγμα, αὐτὸς δὲ περάσας τὸν Ἑλλάσποντον ἀφικνεῖται πεζὸς εἰς τὴν Συρίαν, ἐν ἧ καὶ τὰς Ῥωμαϊκὰς δυνάμεις καὶ πολλοὺς παρὰ τῶν γειτόνων βασιλέων συμμάχους συνήθροισεν⁸.

Ὁ Οὐεσπασιανός ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις ἐκ τῆς Ἀντιοχείας τῆς

⁴ Λουκ. ΚΑ', 20—21 πρὸς καὶ Ματθ. ΚΔ', 15 καὶ 16.

⁵ Ἰουδαίου ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Γ'. κεφ. 5.

⁶ Ἰεπιφανίου Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν κεφ. 15 ὅστις λέγει κήνικα γὰρ ἔμελλεν ἡ πόλις ἀλίσκεσθαι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, προεγρηματίσθησαν ὑπὸ ἀγγέλου πάντες οἱ μαθηταὶ μεταστῆναι ἀπὸ τῆς πόλεως, μελλούσης ἄρδην ἀπόλλυσθαι, οἵτινες καὶ μετχναστάται γινόμενοι ἄκησαν ἐν Πέλλῃ τῇ προγεγραμμένῃ πόλει, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἧτις ἐκ δεκαπόλεως λέγεται εἶναι. Μετὰ δὲ τὴν ἐρήμωσιν Ἱερουσαλήμ ἐπαναστρέψαντες, ὡς ἔφην, σημεῖα μεγάλα ἐπετέλουν».

⁷ Ἰωσήπου Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. Β', §§ 1—4.

⁸ Αὐτόθι βιβλ. Γ' κεφ. 1 §§ 1—3.

μητροπόλεως τῆς Συρίας (ἐν ἣ εὔρε καὶ τὸν βασιλέα Ἀγρίππαν, προσ-
 μένοντα μετὰ δυνάμειος τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ) ἀπέρχεται μετὰ σπουδῆς
 εἰς Πτολεμαῖδα (67). Ἐνταῦθα ἦλθε καὶ ὁ Τίτος κομιζὼν ἀπὸ Ἀλε-
 ξανδρείας τὰ δύο ἐκεῖνα τάγματα. Ἐν Πτολεμαίδι λοιπὸν συνηθροί-
 σθη ἅπας ὁ στρατὸς συμποσούμενος εἰς 60,000, πεζοὺς τε καὶ ἵππεις,
 συναριθμουμένων καὶ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, πλὴν τῶν θε-
 ραπόντων, οἵτινες παμπληθεῖς ἠκολούθουν. Ὁ Οὐεσπασιανὸς παρα-
 λαβὼν ἅπασαν τὴν στρατιάν καὶ τὴν Πτολεμαῖδα καταλιπὼν ἐμβάλ-
 λει εἰς τὴν Γαλιλαίαν καὶ ἐκ πρώτης ἐφόδου καταλαμβάνει τὴν πό-
 λιν τῶν Γαδαρηνῶν, κατακαύσας οὐ μόνον τὴν πόλιν ταύτην, ἀλλὰ
 καὶ τὰς περίξ κώμας καὶ πολίχνας. Εἶτα ὁ Οὐεσπασιανὸς ἐλαύνει εἰς
 τὴν Ἰωτάπατα, πόλιν ἀπόκρημον καὶ ὄχυράν, ὑπερασπιζομένην ὑπὸ
 τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωσήπου, ἣν καταλαβὼν διατάσσει νὰ κατασκάψωσι
 καὶ ἐμπρήσωσι πάντα τὰ φρούρια αὐτῆς. Ἡ δ' ἄλωσις τῆς πόλεως
 ταύτης συνέβη τῷ 67 μ. Χ. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς
 πόλεως ἀνεζήτησαν τὸν Ἰωσήπον νὰ εὕρωσι, διερευνῶντες καὶ τοὺς νε-
 κροὺς καὶ τοὺς ἀποκρύφους τῆς πόλεως μυχοὺς· καθόσον ὁ Οὐεσπασια-
 νὸς τὰ μάλιστα προσεπάθει νὰ συλλάβῃ τὸν Ἰωσήπον, ὡς τὸν ἀνδρα-
 τὸν ἀναζωπυροῦντα τὰ πεπτωκότα φρονήματα τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐγ-
 καρτερήσαντα ἐπὶ τόσον χρόνον ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς πόλεως Ἰωτα-
 πάτης. Ὁ δὲ Ἰωσήπος, τῆς πόλεως ἀλισκομένης, ἠδυνήθη διαλαθῶν
 τοὺς πολεμίους νὰ κρυφθῇ εἰς τι σπήλαιον, ἀλλὰ προδοθεὶς ὑπὸ τινος
 γυναικὸς συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Οὐεσπα-
 σιανόν, ὅστις μετὰ φρουρᾶς ἐφύλασσε¹. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἰωτα-
 πάτης ἔρχεται ὁ Οὐεσπασιανὸς εἰς Καισάρειαν, ὅπου ἀφῆκε δύο τάγ-
 ματα νὰ παραχειμάσωσιν, ἐπιτήδειον ὄρων τὴν πόλιν. Εἶτα πέμπει
 στρατὸν κατὰ τῆς Ἰόπτης, ἣν οἱ Ἰουδαῖοι ὡς ὀρμητήριον κατέλαβον
 καὶ ἀμαχητὶ κυριεύει αὐτήν. Μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ τῆς παραλίας Και-
 σαρείας ἔρχεται εἰς τὴν καλουμένην Καισάρειαν Φιλίππου, ἐνθα δια-
 ναπαύσας ἐπὶ 20 ἡμέρας τὸν στρατὸν καὶ ἀποδιδούς τῷ Θεῷ εὐχαρι-
 στήριους θυσίας διὰ τὰ κατορθώματα αὐτοῦ πέμπει νὰ ἐκπολιορκήσωσι
 τὴν Τιβεριάδα καὶ τὰς Ταραχάδας, πόλεις τοῦ βασιλέως Ἀγρίππα
 παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ, ἐτοίμους οὖσας νὰ ἐπαναστατήσωσιν.
 Ἡ Τιβεριὰς παρεδόθη τῷ Οὐεσπασιανῷ, ὅστις χαριζόμενος τῷ βασιλεῖ

¹ Αὐτόθι βιβλ. Γ', κεφ. 2 καὶ 4 § 2.

² Αὐτόθι βιβλ. Γ' κεφ. 6 § 2 κεφ. 7 § 1 καὶ κεφ. 8.

Ἀγρίππα παρήγγειλε τοὺς στρατιώτας ν' ἀπέχωνται ἀρπαγῆς καὶ ὕ-
 βρειως καὶ νὰ φεισθῶσι καὶ τῶν τειχῶν. Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ Ταραχάται
 ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀφ' οὗ ὑπ' αὐτῶν ἐκπολιορκήθησαν
 καὶ κατεστράφησαν¹. Τέλος δὲ ὑπετάγη πᾶσα ἡ Γαλιλαία τῷ Οὐε-
 σπασιανῷ, ἀφ' οὗ ἤδη ὁ στρατηγὸς αὐτῆς Ἰωσήπος εἶχεν αἰχμαλωτι-
 σθῆ².

§ 5.

Οἱ Ζηλωταί.

Θιασῶται τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου ὑπῆρξαν οἱ νέοι τὴν
 ἡλικίαν, οἵτινες διὰ τὴν νεότητά καὶ τὴν τόλμην ἐκράτουν ἀνδρῶν
 γηραιῶν καὶ σωφρόνων. Ζηλωταὶ δ' ἐκάλουν ἑαυτοὺς ὡς ἀναλαβόντες
 νὰ καταπολεμήσωσι τοὺς Ῥωμαίους διὰ ζῆλον πρὸς τὴν μωσαϊκὴν
 θρησκείαν, τὴν ὑπ' αὐτῶν καταπατουμένην, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ
 ἐν τῇ II. Διαθήκῃ ἀναφερομένου ζηλωτοῦ Φινεές³. Ἀλλὰ δυστυχῶς
 ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ παρεξέτρεποντο, διότι ἐπεδίδοντο πρῶτον μὲν εἰς
 ἀρπαγὰς τῶν ἐπιχωρίων, εἶτα δὲ συντασσόμενοι κατὰ λόχους ἐληστευον
 πᾶσαν τὴν χώραν, ὥστε διὰ τὴν ὠμότητα καὶ πονηρίαν αὐτῶν ἐγέ-
 νοντο ἐπικινδυνωδέστεροι καὶ αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων. Ἀφ' οὗ ὁ Οὐεσπα-
 σιανὸς ὑπέταξε τὴν Γαλιλαίαν, οἱ ζηλωταὶ εἰσέβαλον εἰς τὰ Ἱεροσό-
 λυμα, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἣ οὐ μόνον ἤρπαζον καὶ ἐλε-
 ηλάτουν, ἀλλὰ καὶ μέχρι φόνων ἐχώρουν οὐχὶ νυκτὸς ἢ λαθραίως ἢ
 ἐπὶ τοὺς τυχόντας, ἀλλὰ φανερῶς καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ κατὰ τῶν
 ἐπισημοτάτων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ τὸ θράσος τῶν ζηλωτῶν τούτων ὁ λαὸς
 τῶν Ἱεροσολύμων μὴ ὑποφέρων καὶ παρακινούμενος ὑπὸ τῶν ἐν τέλει
 ἀνδρῶν, Γωρίωνος, υἱοῦ Ἰωσήπου καὶ Συμεῶνος, υἱοῦ Γαμαλιήλου καὶ
 ὑπὸ τῶν δοκιμωτάτων ἀρχιερέων Γαμαλά, υἱοῦ Ἰησοῦ καὶ Ἀνάου,
 υἱοῦ Ἀνάου, ἐξηγέρθη κατ' αὐτῶν, οἵτινες φοβηθέντες κατέφυγον εἰς
 τὸ ἐνδότερον τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ταχέως ἀποκλείσαντες τὰς
 πύλας. Ὁ Ἀνάου, ὁ ἡγούμενος τοῦ λαοῦ, δὲν ἤθελε νὰ προσβάλλῃ τοὺς
 ἱεροὺς πυλῶνας, ἀν καὶ οἱ πολέμιοι ζηλωταὶ ἀνωθεν ἔρριπτον κατ' αὐ-
 τοῦ βέλη. Ἐπεμψε δὲ πρὸς αὐτοὺς πρεσβευτὴν περὶ συμβιβασμοῦ, κα-
 λούμενον Ἰωάννην, υἱὸν Λευίου τινος, ὅστις ἀνὴρ δολιγώτατος καὶ δει-
 νὸν ἔρωτα τυραννίδος ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρων παρώτρυνε τοὺς ζηλωτὰς

¹ Αὐτόθι βιβλ. Γ', κεφ. 9 § 7, 8. κεφ. 10.

² Αὐτόθι βιβλ. Δ', κεφ. 2.

³ Ἀριθμ. ΚΙΒ', 9.

νά ζητήσωσι βοήθειαν παρά τῶν ἔξωθεν εἰπών· ἄσπι δ' Ἄνανος πελάσας τὸν λαὸν ἐπέμψε πρέσβεις πρὸς Οὐεσπασιανόν, ἵνα ἐλθῶν ταχέως παραλάβῃ τὴν πόλιν». Οὕτω δὲ κακῶς δ' Ἰωάννης διεπραγματεύθη ὡς πρέσβευτής.

Οἱ δ' ἀρχηγοὶ τῶν ζηλωτῶν Ἐλεάζαρος, υἱὸς Σίμωνος καὶ Ζαχαρίας, υἱὸς Φαλέκου, γράψαντες σύντομον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἰδουμαίους ζητοῦσι παρ' αὐτῶν βοήθειαν. Ἡ δ' ἐπιστολὴ εἶχεν ὡς ἐξῆς· «Ὁ Ἄνανος ἐξαπατήσας τὸν δῆμον προδίδει τὴν μητρόπολιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, αὐτοὶ δὲ (οἱ ζηλωταὶ) ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀποστάντες ἐν τῷ ἱερῷ φρουροῦνται, ὀλίγος δ' ἔτι χρόνος βραβεύει αὐτοῖς τὴν σωτηρίαν. Ἐάν δὲν βοηθήσωσι κατὰ τάχος, αὐτοὶ μὲν (οἱ ζηλωταὶ) ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀνάνου καὶ τῶν ἐχθρῶν, ἡ δὲ πόλις ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους θὰ ὑποταχθῆ». Οἱ δὲ Ἰδουμαῖοι, ἔθνος θορυβῶδες καὶ ἄτακτον καὶ πάντοτε μετέωρον πρὸς τὰ κινήματα, ὡσπερ ἐμμανεῖς, συνηθροίσθησαν εἰς 20,000, διοικουμένους ὑπὸ τεσσάρων ἀρχηγῶν, Ἰωάννου καὶ Ἰακώβου, υἱῶν Σωσᾶ, Σίμωνος, υἱοῦ Καθλα καὶ Φινέου, υἱοῦ Κλουσώθου, ἀμα τὴν ἐπιστολὴν λαβόντες παρά τῶν ζηλωτῶν. Ὁ Ἄνανος, ἀμα μαθὼν ὅτι οἱ Ἰδουμαῖοι ἀφικνοῦνται εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀποκλείει τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ κατέχει τὰ τεῖχη διὰ φρουρᾶς. Ὁ δὲ γενναῖος τῶν ἀρχιερέων Ἰησοῦς ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ τῶν Ἱεροσολύμων στάς ἐπὶ τὸν ἀντικρῦ τῶν Ἰδουμαίων πύργον ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς· «ὅτι εἶνε λυπηρὸν νὰ βοηθήσωσιν οἱ Ἰδουμαῖοι μετὰ τσαύτης προθυμίας ἀνθρώπους ἐξωλεστάτους, τὰ ἀθύρματα καὶ καθάρματα ἕλης τῆς χώρας, οἵτινες κατασωταυσάμενοι τὰς ἰδίας περιουσίας καὶ τὰς ἐν ταῖς πέριξ κώμαις καὶ πόλεσιν ἀρπάσαντες, τελευταῖον λεληθότως παρεισέρχουσαν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν. Πρέπει δὲ σεῖς, ἐπειδὴ ἀπᾶξ ἤλθατε σὺν ὄπλοις, νὰ βοηθήσητε τὴν μητρόπολιν, ὅπερ εἶναι δικαιοτάτον καὶ πρέπει ἑμοῦ νὰ καταλάβωμεν τοὺς τὰ δικαστήρια καταλύσαντας τυράννους, οἵτινες καταπατήσαντες τοὺς νόμους ἐπὶ τοῖς αὐτῶν ἔλφεσιν ἐποιοῦντο τὰς κρίσεις. Ἄνδρας δ' ἀναιτίους τῶν ἐπιφκνῶν ἐκ μέσης τῆς ἀγορᾶς ἀρπάσαντες ἐβασάνιζον διὰ δεσμῶν καὶ μὴ ὑποφέροντες οὔτε τὴν φωνὴν οὔτε τὴν ἰκεσίαν αὐτῶν διέφθειραν καὶ ἐθανάτωσαν. Παρατηρήσατε, λέγει εἰς αὐτοὺς, τὰ τεκμήρια τῶν λεγόμενων, οἴκους ἐρημωμένους ἐκ τῶν ἀρπαγῶν ἐκείνων καὶ γυναῖκα καὶ οἰκογενεῖας τῶν ἀπεσφαγμένων μελανειμονούσας, κωκυτὸν δὲ καὶ Ὀρῆνον ἀνά τὴν πό-

¹ Ἰωσήπου Ἰουδ. πολ. βιβλ. Δ', κεφ. 3, §§ 1-14.

λιν ὄλην· διότι οὐδεὶς εἶνε, ὅστις δὲν ἐγεύσατο τῆς καταδρομῆς τῶν ἀνοσίων. Οὗτοι οἱ ζηλωταὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξώκειλαν ἀπονοίας, ὥστε οὐ μόνον ἐκ τῆς χώρας καὶ τῶν ἔξωθεν πόλεων μετήνεγκαν τὴν ληστρικὴν τόλμην ἐπὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὴν κεφαλὴν ὄλου τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τὸ ἱερόν, ὅπερ εἰς αὐτοὺς ἐγένετο ὄρη-τήριον καὶ καταφυγὴ καὶ ταμιεῖον τῶν ἐφ' ἡμᾶς παρασκευῶν. Ὁ δὲ ὑπὸ τῆς οἰκουμένης προσκυνούμενος χώρος καὶ τοῖς ἀπὸ περᾶτων γῆς ἄλλοφύλοις ἀκοῆ τετιμημένος, ὑπὸ τῶν παραγεννηθέντων ἐνθάδε θηρίων καταπατεῖται». Ταῦτα μὲν δ' Ἰησοῦς ἔλεγε.

Τὸ δὲ πλῆθος τῶν Ἰδουμαίων ὀργισθὲν ἐπεβόα κατὰ τοῦ λαοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις τοὺς ζηλωτάς, τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας, ἐν τῷ ἱερῷ ἐφρούρει. Οὐδόλως δὲ ἤθελε ν' ἀκούσῃ τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ δὲ ζηλωταὶ ἀνέμενον καιρὸν κατάλληλον, ὅπως εἰσαγάγωσι τοὺς Ἰδουμαίους εἰς τὸ ἱερόν. Ἐτυχον δὲ τοιοῦτου ἐν μιᾷ νυκτί, καθ' ἣν μέγας χειμῶν, ἀνεμοὶ βίαιοι μετὰ λαβροτάτων ὄμβρων, συνεχεῖς ἀστραπαί, βρονταὶ φρικώδεις καὶ μυκήματα σειομένης τῆς γῆς ἐξάίσια ἐξερράγησαν καὶ ἀνοιξαντες τὰς πύλας εἰσάγουσι τοὺς Ἰδουμαίους εἰς τὸ ἱερόν, τῆς νυκτὸς προκοπτούσης καὶ τοῦ χειμῶνος ἐπακμάζοντος¹. Οἱ δὲ ζηλωταὶ μιγέντες μετὰ τῶν Ἰδουμαίων προσέβαλον τὰς φυλακὰς καὶ τινὰς μὲν τῶν φυλάκων ἀπέσφαξαν κοιμωμένους, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἐγρηγορότων βοήν διανέστη πᾶν τὸ πλῆθος καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἀρπάζοντες τὰ ὄπλα πρὸς τὴν ἀμυναν ἐχώρουν. Ἐοβερὰ συνήφθη μάχη μετὰ τῶν φυλάκων, ζηλωτῶν καὶ Ἰδουμαίων, καθ' ἣν τὸ ἔξωθεν ἱερόν ἐπληρώθη αἵματος, νεκροὶ δὲ ἠριθμήθησαν τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν περὶ τοὺς 8,500. Οἱ δὲ Ἰδουμαῖοι δὲν ἐκορέσθησαν ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πόλιν τραπέντες πᾶσαν μὲν οἰκίαν διήρπαζον, ἐκτεινον δὲ τὸν περιτυγχάνοντα, τοὺς δ' ἀρχιερεῖς ἀναζήτουν καὶ κατ' ἐκείνων οἱ πλεῖστοι καταφέροντο. Συλλαβόντες δὲ τὸν Ἄνανον καὶ τὸν Ἰησοῦν φονεύουσιν, ἐκτὸς τούτου προῆλλον εἰς τοσοῦτον ἀσεβείας, ὥστε καὶ ἀτάφους αὐτοὺς ἔρριψαν, ἂν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τσαύτην περὶ τὰς ταφὰς πρόνοιαν ἐποιοῦντο, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ τῆς καταδίκης ἀνασταυρούμενους πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου καταβιβάζοντες ἐθαπτον. Οὐδόλως σφάλεται τις, εἰάν εἴπῃ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἐγένετο ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνάνου καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν τὸν ἀρχιερέα καὶ ἡγεμόνα τῆς ἰδίας αὐτῶν σωτηρίας εἶδον ἐπὶ μέ-

¹ Ἀυτόθι βιβλ. Δ', κεφ. 4, §§ 1-7.

σης τῆς πόλεως ἀπεσφαγμένον, ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ τείχους καὶ ἡ διαφθορὰ τῶν πραγμάτων τῶν Ἰουδαίων. Ἐὰν δ' Ἄνανος ἐζῆ, πάντως οὐκ ἐπῆρχετο μεταξὺ τῶν διαμαχομένων εἰρήνη καὶ συμβιβασμός· διότι ἦτο ἀνὴρ δικαιοτάτος καὶ δεινός ἵνα πείσῃ τὸν δῆμον καὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὴν εἰρήνην.

Μετὰ δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς οἱ ζηλωταὶ καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι ἐσφαζόν τὸν λαόν, τοὺς δὲ εὐγενεῖς καὶ νέους συλλαμβάνοντες εἰς εἰρκτὴν κατέκλειον δεδεδεμένους πειρώμενοι νὰ ἐλκύσωσιν αὐτοὺς πρὸς ἑαυτοὺς, ἀλλὰ πάντες οὗτοι προὔτιμων τὸν θάνατον ἢ νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν πονηρῶν καὶ ληστῶν τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦτο δεινὰς ὑπέμενον βασάνους, μαστιγούμενοι, στρεβλούμενοι καὶ τέλος φονευόμενοι. Οὕτω δὲ διεφθάρησαν 12,000 εὐγενῶν, ὧν τὰ σώματα ἔμενον ἀταφῆ. Ἡ δὲ κατάπληξις τοῦ δήμου ἦτο τοσαύτη, ὥστε οὐδεὶς ἐτόλμη φανερώς νὰ κλαύσῃ τὸν συγγενῆ αὐτοῦ νεκρόν, οὐδὲ νὰ θάψῃ· κατὰ τὴν νύκτα δὲ μόνον ὀλίγην κόνιν διὰ τῶν χειρῶν ἐπέριπτον εἰς τὰ σώματα αὐτῶν, ἐστέναζον δὲ καὶ ἐκκλαιον κρυφίως καὶ μετὰ πολλῆς προφυλάξεως μὴ τις τῶν ἐχθρῶν ἐπακούσῃ. Οἱ ζηλωταὶ ἐχώρουν εἰς τὸ κακουργεῖν, ἕπερ οἱ Ἰουδαῖοι βλέποντες ἤρξαντο νὰ μετανοῶσι καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀφ' οὗ μάλιστα παρετήρησαν, ὅτι ἡ ἀγγελία τῶν ζηλωτῶν πρὸς αὐτοὺς ἄβτι οἱ ἀρχιερεῖς προτίθενται νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους» ἦτο ἀπλῶς πρόφασις, ἵνα ἐκεῖνοι τολμῶσι ἔργα πολέμου καὶ τυραννίδος¹. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἰδουμαίων οἱ ζηλωταὶ κατέστησαν τυραννικώτεροι καὶ βιασιώτεροι, φονεύοντες ἀνδρας εὐγενεῖς καὶ σπουδαίους, τοὺς νεκροὺς αὐτῶν ἀτάφους ἀφίνοντες, πάντα ἀνθρώπινον θεσμὸν καταπατοῦντες, τὰ θεῖα καταγελῶντες καὶ τοὺς τῶν προφητῶν θεσμοὺς ὡς ἀγυρτικὰς λογοποιίας χλευάζοντες².

§ 6.

Οὐεσπασιανὸς καὶ Ἔτος.

Αὐτόμολοι διακινθάνοντες τοὺς ζηλωτὰς κατέφευγον εἰς τὸν Οὐεσπασιανὸν καὶ ἀνήγγελλον αὐτῷ πάσας τὰς παρανομίας καὶ παρεκλίνον τὸν στρατηγὸν νὰ σπεύσῃ πρὸς ἔμυναν τῆς πόλεως καὶ νὰ περι-

¹ Αὐτόθι βιβλ. Δ' κεφ. ε' αα 1—5.

² Αὐτόθι βιβλ. Δ' κεφ. υ' §§ 1—3.

σώσῃ τὰ τοῦ δήμου λείψανα. Ὁ στρατηγὸς οἰκτεῖρων ἤδη τὰς συμφορὰς αὐτῶν ἀνίσταται ἵνα ἐκπολιορκήσῃ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλὰ, ἵνα μὴδὲν ἐξώθεν ἐμπόδιον εἰς τὴν πολιορκίαν καταλίπη, ἐπρεπε πρότερον νὰ ὑποτάξῃ τὰ ὑπολειπόμενα μέρη καὶ ἔπειτα νὰ ἔλθῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Διὰ τοῦτο ὁ Οὐεσπασιανὸς εἰσέρχεται κατὰ τὴν τετάρτην τοῦ μηνὸς Μαρτίου τοῦ ἔτους 68 εἰς τὰ Γάδαρα, μητρόπολιν τῆς Περσίας καρτερῶν, ἧς οἱ ἀρχόντες, λάθρα τῶν στασιαστῶν, ἐπρεσβεύσαντο πρὸς αὐτὸν περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ ἔνεκα τοῦ πρὸς τὴν εἰρήνην πόθου καὶ ἔνεκα τῶν περιουσιῶν τῶν κατοίκων, ὧν οἱ πλείονες ἦσαν πλούσιοι. Οἱ δὲ στασιασταὶ μαθόντες τοῦτο φεύγουσιν ἐκ τῆς πόλεως, ὁ δὲ λαὸς τῶν Γαδάρων, μετ' εὐφημίας εἰσδεξάμενος τὸν Οὐεσπασιανὸν ἔλαβε παρ' αὐτοῦ δεξιὰς πίστεως. Κατὰ δὲ τῶν φυγάδων ὁ στρατηγὸς πέμψας τὸν Πλάκιδον μὲ 500 ἵππεῖς καὶ 3,000 πεζοὺς ὑπέστρεψεν αὐτὸς μετὰ τῆς ἄλλης στρατιᾶς εἰς Καισάρειαν. Ὁ δὲ Πλάκιδος καταδιώξας τοὺς φυγάδας ἐφόνευσεν ἐξ αὐτῶν 15,000, συνέλαβε 2,200 καὶ παμπληθῆ λάφυρα ὄνων, προβάτων, καμήλων καὶ βοῶν. Ἄπειρον δὲ πλῆθος βιασθὲν ὑπὸ τοῦ Πλακίδου ἐνεπήδησεν ἀκουσίως εἰς τὸν Ἰορδάνην, ἐνθα ἐπνίγη. Μετὰ τοῦτο ὁ Πλάκιδος ἠρμήσας ἐπὶ τὰς πέριξ πόλιν καὶ κώμας ὑπέταξεν αὐτὰς μέχρι τῆς Ἀσφαλίτιδος λίμνης. Τοιούτοτρόπως δὲ πᾶσα ἡ κατὰ τὴν Περσίαν γῶρα μέχρι Μαχαιροῦντος ὑπετάχθη ἢ ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Πλακίδου¹.

Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ μαθὼν ὁ Οὐεσπασιανὸς ὅτι ὁ Οὐίνδιξ μετὰ τῶν δυνατῶν τῆς χώρας ἀπιστάτησεν ἐν Γαλατίᾳ ἀπὸ τοῦ Νέρωνος καὶ προβλέπων τοὺς ἐκ τῆς ἀποστασίας ταύτης μέλλοντας ἐμφυλίους πολέμους καὶ τὸν ὅλον κίνδυνον τῆς αὐτοκρατορίας σπεύδει ν' ἀποπειρατῶσῃ τὸν πόλεμον τῆς Ἰουδαίας· διὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους τοῦ 68 ἀναλαβὼν τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀναχωρεῖ ἀπὸ τῆς Καισαρείας καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα. Μετὰ ταῦτα ὑποταξάμενος τὰ περὶ τὴν τοπαρχίαν Θαμνᾶ, οὖσαν ἐν τοῖς συνόροις τῆς Σαμαρείας καὶ Ἰουδαίας, εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰουδαίαν χωρῶν εἰς τὴν Λύδδαν καὶ Ἰάμνεια, πόλεις τῆς Ἰουδαίας. Ἐἶτα δὲ κυριεύσας ἑτέρας τινὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας ἀφικνεῖται εἰς Ἰεριχοῦντα, ἐνθα ὁ Τραϊανὸς ἄγων τὴν ἐκ τῆς Περσίας στρατιωτικὴν δύναμιν συνενοῦται μετὰ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ. Ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς καταλαμ-

¹ Αὐτόθι βιβλ. Δ' κεφ. 7.

βάνει τὴν πόλιν. Περιχοῦντα ἔρημον, καθόσον τὸ πλῆθος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν ἀντικρὺ τῶν Ἱεροσολύμων ὄρεινῃν,¹ πέμπει δὲ καὶ τὸν Λούκιον Ἄννιον εἰς Γέρασα, παραδοῦς μοῖραν ἰππέων καὶ πολλοὺς πεζοὺς. Οὗτος δ' ἐλθὼν καταλαμβάνει ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν, ἀποκτείνει χιλίους τῶν νέων ἐξ ἐκείνων, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν νὰ φύγωσιν, αἰχμαλωτίζει οἰκογενείας καὶ ἐπιτρέπει εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ νὰ διαρκάσωσι τὰς κτήσεις. Ὁ δὲ Οὐεσπασιανὸς ἐπιστρέψας εἰς Καισαρείαν παρασκευάζεται νὰ ἐκστρατεύσῃ μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως ἐπ' αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' αἴφνης ἔρχεται αὐτῷ ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Νέρων ἐκρύβη τρέμων, ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ ὑπὸ τὸν Γάλθαν ἐπαναστατήσας στρατὸς ἤγγιζεν εἰς τὴν Ῥώμην, διάταξε δὲ καὶ ἕνα τῶν πιστῶν ἀπελευθέρων αὐτοῦ νὰ τὸν φονεύσῃ, ὅπερ οὗτος ὑπέκων ἔπραξεν. Ὁ δὲ Οὐεσπασιανὸς λαβὼν τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀνεβάλλετο τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐκστρατείαν καταδοκῶν, τίς μετὰ τὸν Νέρωνα θὰ γίνῃ αὐτοκράτωρ. Ἀκούσας δὲ ὅτι ὁ Γάλθας ἐγένετο αὐτοκράτωρ πέμπει πρὸς αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Τίτου νὰ ἀσπασθῇ καὶ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὰς περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου διατάγας. Ἄλλ' ὁ Τίτος ἀγγέλλει αὐτῷ, ὅτι ὁ Γάλθας ἐφονεύθη βασιλεύσας ἑπτὰ μόνον μῆνας καὶ ἰσας ἡμέρας καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐξελέγη αὐτοκράτωρ ὁ Ὄθων. Συγχρόνως ὁμοίως τὰ κατὰ τὴν Γερμανίαν στρατεύματα ἐκλέγουσιν ὡς αὐτοκράτορα τὸν Οὐϊτέλλιον, ὅστις ἔσπευδε μετὰ τῶν λεγεῶνων αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ὄθωνος. Συναφθεῖσης δὲ μάχης μεταξύ τοῦ Ὄθωνος καὶ Οὐϊτελλίου παρὰ τὸ Βηδριακόν, τόπον κείμενον ἐν Γαλατία, κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἡμέραν ἐνίκη ὁ Ὄθων, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ὁ Οὐϊτέλλιος. Ὁ Ὄθων μαθὼν τὴν ἡτταν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ τὸν πολὺν γενόμενον φόνον διεχρήσατο ἑαυτὸν, βασιλεύσας τρεῖς μῆνας καὶ δύο ἡμέρας.² Ἐγένετο δὲ αὐτοκράτωρ ὁ Οὐϊτέλλιος, ὅστις κατέστησε ὅλην τὴν Ῥώμην στρατόπεδον, πληρώσας πᾶσαν αἰκίαν ὀπλιτῶν, οἵτινες ἐνετρώφων εἰς τὸν πλοῦτον τῶν Ῥωμαίων, ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰς περιουσίας τῶν κατοίκων.

Ἀκούσας ὁ Οὐεσπασιανὸς ἐν Καισαρείᾳ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Οὐϊτελλίου εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν Ὀρόνον καὶ τὰς χρηματικὰς καταπίεσεις πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατοῦ ἠγανάκτει, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ ἐν τῇ

¹ Αὐτόθι βιβλ. Δ', κεφ. 8. §§ 1, 2.

² Αὐτόθι βιβλ. Δ', κεφ. 9 § 1, 2. 9

Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ στρατεύματα. Ἡ ἀγανάκτησις ἐξεδηλώθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν ἐν Συρίᾳ στρατὸν, ὅστις ἀναγορεύσας τὸν Οὐεσπασιανὸν αὐτοκράτορα παρακαλεῖ νὰ σώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν αὐτοκρατορίαν. Εὐθὺς ὁ Οὐεσπασιανὸς γράφει πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας Τιθέριον Ἀλέξανδρον δηλῶν ὅτι ὁ στρατὸς εἶνε ἔτοιμος καὶ ὅτι αὐτὸς ἀναδεχόμενος ἀναγκαιῶς τὸ βᾶρος τῆς ἡγεμονίας προσλαμβάνει αὐτὸν συνεργὸν καὶ βοηθόν. Ὁ δὲ Τιθέριος ἀναγνούς τὴν ἐπιστολὴν προθύμως καὶ τὰ τάγματα καὶ τὸν λαὸν ὤρκωσεν εἰς αὐτὸν κατὰ τὸ ἔτος 69. Διὰ τοῦ ὄρκου ὑπεσχέθησαν ἀσμένως ὑπακοήν, διότι ἐγνώριζον ἐκ τοῦ συνεγγυῶν τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός. Ὁ Οὐεσπασιανὸς ἀναχωρεῖ ἐκ Καισαρείας καὶ φθάνει εἰς Βηρυττόν, ἐνθα πολλαὶ μὲν ἀπὸ τῆς Συρίας, πολλαὶ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν πρεσβεῖαι συνήντων αὐτῷ, στεφάνους παρ' ἐκάστης πόλεως καὶ συγχαρητικὰ προσφέρουσαι ψηφίσματα. Εἰς Βηρυττόν ἦλθε καὶ Μουκιανός, ὁ τῆς Συρίας διοικητής, ἀπαγγέλλων τῷ Οὐεσπασιανῷ τὸ πρόθυμον τῶν δήμων καὶ τοὺς κατὰ πόλιν ὄρκους. Κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον ἐνθυμηθεὶς ὁ Οὐεσπασιανὸς τὴν πρόρρησιν τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωσήπου, ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς ἐν τῇ Ἰωταπάτῃ προσέειπε τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος καὶ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν Ὀρόνον, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, εἰς ἃ μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου, ὡς αἰχμάλωτος, εὕρισκατο¹.

Ἐκ Βηρυτοῦ μετέβη ὁ Οὐεσπασιανὸς εἰς Ἀντιόχειαν πέμψας τὸν Μουκιανὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν, παραδοῦς αὐτῷ πολλὴν δύναμιν ἰππέων καὶ πεζῶν. Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ κηρύττονται ὑπὲρ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἐκτὸς τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ταγμάτων καὶ τὰ κατὰ τὴν Μυσίαν, Δαλματίαν καὶ Παννονίαν Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο Ἀντώνιος Πρίμος. Οὗτος καταπολεμήσας καὶ καταστρέψας τὰ στρατεύματα τοῦ Οὐϊτελλίου, ἐν ᾧ εἰσῆρχετο εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν, οὐ μακρὰν τῆς Κρημῶνης, ἔρχεται εἰς Ῥώμην, ἐν ᾗ ὁ Οὐϊτέλλιος συρεὶς ὑπὸ τοῦ πλῆθους καὶ ἐξυθρισθεὶς διὰ παντοδαπῶν αἰκιῶν ἀποσφάττεται βασιλεύσας μῆνας ὅκτώ καὶ ἡμέρας πέντε. Μετὰ τὸν Ἀντώνιον εἰσέρχεται τὴν ἀλόλουθον ἡμέραν μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ὁ Μουκιανός. Τὰ δ' εὐχγγέλια τῆς νίκης ταύτης ἦλθον εἰς τὸν Οὐεσπασιανὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρισκόμενον, ὅστις καταλιπὼν τὴν πόλιν ταύτην

¹ Αὐτόθι βιβλ. Γ', κεφ. 8. § 9. βιβλ. Δ', κεφ. 10 §§ 1—7.

ἔρχεται εἰς Ῥώμην, ἐνθα παρὰ πάντων αὐτοκράτωρ ἀνακηρύσσεται.¹
 Ὁ Οὐεσπασιανός, γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἀνκτιθῆσι τῷ υἱῷ αὐτοῦ
 Τίτῳ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου καὶ τὴν πολιάρχίαν
 τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ οἱ ζηλωταὶ ἤριζον πρὸς ἀλ-
 λήλους· καὶ ὁ μὲν Ἐλεάζαρος, ὁ υἱὸς τοῦ Σίμωνος, ἀγανακτῶν μὲν
 δῆθεν διὰ τὰ ἡμέραι ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ ἐκ Γισχάλων τολμῶμενα, τὸ
 δ' ἀληθὲς μὴ ὑποφέρων νὰ ὑποταχθῇ εἰς νεώτερον τύραννον, δίσταται
 ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου καὶ παραλαβὼν οὐκ ὀλίγους τῶν ζηλωτῶν κατα-
 λαμβάνει τὸν ἐνδότερον τοῦ ναοῦ περίβολον· ὁ δὲ Ἰωάννης ὑπερεῖχε
 μὲν κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἐλεάζαρου, ὑπελείπετο δ' αὐτοῦ
 κατὰ τὸν τόπον, ἕνεκα τοῦ ὄπου ὁ Ἐλεάζαρος ἦτο ἰσχυρότερος. Συ-
 νεχεῖς δ' ἐκδρομαὶ κατ' ἀλλήλων ἐγίνοντο καὶ διὰ φόνων ἐμιαίνετο
 πανταχοῦ τὸ ἱερόν. Ἐξώθεν δὲ τῶν Ἱεροσολύμων εἶχε προσέλθει καὶ
 Σίμων, ὁ υἱὸς τοῦ Γιώρα, τὸ γένος Γερασηνός, νεανίας Ῥωμαλέος καὶ
 ἰσχυρὸς μετὰ πολλοῦ στρατοῦ, ὅστις κατέλαβε τὴν ἀνω πόλιν ἧτοι
 τὸ ὄρος Σιών καὶ πολὺ μέρος τῆς κάτω πόλεως τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ
 Σίμων εἰσέρχεται ὑπερηφάνως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἵνα ἀπαλλάξῃ αὐτὰ
 ἀπὸ τῶν ζηλωτῶν, σωτῆρ καὶ κηδεμῶν ὑπὸ τοῦ δήμου εὐφημούμενος.
 Οὕτω δὲ ἡ πόλις πανταχοῦ ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ὁ δὲ ἡ-
 μος διεσπαράσσετο, γῆραιοὶ δὲ καὶ γυναῖκες ὑπ' ἀμνηχανίας τῶν ἐντὸς
 τῆς πόλεως κακῶν ἠύχοντο τὴν ἀφίξιν τῶν Ῥωμαίων. Κατάπληξις
 δὲ δεινὴ καὶ θείος κατεῖχε πάντας· διότι οἱ ζηλωταὶ τοὺς εἰρηνικὰ τοῖς
 Ῥωμαίοις φρονοῦντας ἢ πρὸς αὐτομολίαν ὑπόπτους, ὡς κοινούς πολε-
 μίους ἐφόνεον. Καὶ τῶν μὲν μαχομένων ἀδιάλειπτος ἦτο κραυγὴ ἡμέ-
 ρας καὶ νυκτός, δεινότεροι δὲ οἱ τῶν πενθούντων ὄδυρμοί. Τοιαύτη
 λοιπὸν ἦτο διὰ βραχέων ἡ κατάστασις τῶν Ἱεροσολύμων διασπαρασ-
 σομένων ὑπὸ τριῶν στασιαστῶν ἦτοι τοῦ Ἐλεάζαρου, Ἰωάννου καὶ
 Σίμωνος, μικρὸν πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Τίτου.²

§ 7.

Πολιορκία καὶ καταστροφή τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πυρπόλησις τοῦ ναοῦ αὐτῶν.

Ὁ Τίτος ἀναχωρήσας ἐκ Καισαρείας μετὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ καὶ συμ-

¹ Αὐτόθι βιβλ. Δ'. κεφ. 11 §§ 1—5.

² Αὐτόθι βιβλ. Δ'. κεφ. 9 §§ 10, 12 καὶ Ε'. κεφ. 1 §§ 1—6.

μαχικοῦ στρατοῦ εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰουδαίαν διὰ τῆς Σαμαρείας καὶ
 βαδίζει εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων. Στρατοπεδεύεται δὲ εἰς ἀπό-
 στασιν 6 σταδίων ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸ ὄρος τῶν Ἑλαι-
 ῶν. Ἐνῷ δὲ ὁ Τίτος ἐπλησιάζεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, οἱ ἐντὸς αὐτῶν
 στασιασταὶ χρόνον τινὰ ὡμονόησαν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τῶν Ῥω-
 μαίων καὶ ἐξέδραμον κατ' αὐτῶν ἐξω τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἡ ὁμόνοια
 ἦτο βραχεῖα καὶ ἡ στάσις ἠγέρθη πάλιν ἐντὸς τῶν Ἱεροσολύμων με-
 ταξὺ τῶν στασιαστῶν, ὅτινες, εἰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἦσαν διηρημένοι,
 ἐμάχοντο ὁμοῦς ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.¹ Ὁ Τίτος ἤρξατο
 τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ, τῆς ὠχυρομένης ὑπὸ
 τριῶν τειχῶν, ἐγένετο κύριος τοῦ πρώτου τείχους καὶ πάντων τῶν
 προσαρκτικῶν μερῶν τῆς πόλεως μέχρι τῆς φάραγγος τοῦ Κεδρῶνος.²
 μετὰ δὲ 5 ἡμέρας ἐκράτησε τοῦ δευτέρου τείχους,³ ἐσπευσε δὲ νὰ κα-
 ταλάβῃ καὶ τὸ τρίτον τεῖχος. Ὁ Τίτος δὲν ἠμέλει νὰ παραινῇ καὶ
 συμβουλεύῃ τοὺς Ἰουδαίους ὅπως παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ σωθῶσι
 καὶ αὐτοί, γινώσκων ὅτι πολλακίς ὁ λόγος εἶνε ἰσχυρότερος τῶν ὀπλῶν,
 ἐπεμψε μάλιστα καὶ τὸν ἱστορικὸν Ἰώσηπον, ὅπως διαλεχθῇ περὶ
 τούτου μετὰ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ ἐν τῇ πατρίῳ γλώσσῃ. Ὁ Ἰώσηπος
 σταθεῖς μακρὰν αὐτῶν ἐξω βέλους ἤρξατο παραινῶν τοὺς ὁμοφύλους
 αὐτοῦ καὶ συμβουλεύων νὰ φεισθῶσι καὶ ἑαυτῶν καὶ τοῦ δήμου καὶ
 τῆς πατρίδος καὶ τοῦ ναοῦ καὶ νὰ μὴ ᾧσι πρὸς ταῦτα ἀπαθέστεροι τῶν
 ἀλλοφύλων, ἀλλὰ νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Πολλοὶ ὁμοῦς
 τῶν Ἰουδαίων ἔσκωπτον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τείχους, πολλοὶ δὲ ἐβλάσφη-
 μουν, τινὲς δὲ ἔρριπτον κατ' αὐτοῦ βέλη.⁴ Ἐνῷ δὲ ὁ Ἰώσηπος πάλιν
 μετὰ δακρύων ἤρξατο ὁμιλῶν πρὸς αὐτούς, οἱ στασιασταὶ δὲν ἐνέδιδον.
 Τότε πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἐκινήθησαν πρὸς αὐτομολίαν, καὶ οἱ μὲν τὰ
 κτήματα αὐτῶν, οἱ δὲ τὰ πολυτελέστερα τῶν κειμηλίων ἀντὶ ἐλαχί-
 στου πωλοῦντες, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους κατέφευγον. Ὁ δὲ Τίτος ἐπέ-
 τρεπεν εἰς τοὺς αὐτομολοῦντας νὰ πορευθῶσιν, ὅπου ἕκαστος ἤθελεν, οἱ
 δὲ στασιασταὶ περιεφύλαττον τὰς ἐξόδους τούτων καὶ ἀπίσφαττον εὐ-
 θίως πάντα, ὅστις παρεῖχε μόνον σκιάν ὑπονοίας, ὅτι προτίθεται ν' αὐ-

¹ Αὐτόθι βιβλ. Ε'. κεφ. 2 §§ 1, 3. κεφ. 3 § 1. κεφ. 6, § 1.

² Αὐτόθι βιβλ. Ε'. κεφ. 7. § 2.

³ Αὐτόθι βιβλ. Ε'. κεφ. 8. §§ 1, 2.

⁴ Αὐτόθι βιβλ. Ε'. κεφ. 9 §§ 1, 2, 3, 4.

τομολήσῃ, ἐφόνευον δὲ καὶ τοὺς εὐπόρους ἐπὶ προφάσει αὐτομολίας, ἵνα ἀρπάξωσι τὰς περιουσίας αὐτῶν.

Τοὺς πολιορκουμένους ἤρξατο ἤδη νὰ κατατρύχῃ τὸ μέγιστον τῶν κακῶν, ὁ λιμὸς, οὐδαμοῦ ἐφαίνετο σῖτος, οἱ δὲ στασιασταὶ εἰσπηδῶντες διηρεύων τὰς οἰκίας. Ἐὰν μὲν εὕρισκον, ἐκακοποιοῦν σκληρῶς τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις, ὡς ἀρνησαμένους, ἐὰν δὲν εὕρισκον, ἐβασάνιζον αὐτούς, ὡς κρύψαντας τὸν σῖτον. Πολλοὶ δὲ λαθραίως ἀντήλλαξσον τὰ κτήματα αὐτῶν ἀντὶ ἐνὸς μέτρου σίτου, ἐὰν ἐτύχχανον πλουσιώτεροι ὄντες, οἱ δὲ πανέστεροι, κριθῆς. Ἐπειτα κατακλειόντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ μυχαί-
τατα τῶν οἰκιῶν, τινὲς μὲν ὑπ' ἄκρας ἐνδείας ἤσθιον τὸν σῖτον ὠμόν, τινὲς δὲ ἐβράζον αὐτόν, ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τοῦ φόβου. Τράπεζα δὲ οὐδαμοῦ παρετίθετο, τὰς δὲ τροφὰς ἤρπαζον ἐκ τοῦ πυρρός, ἐν ᾧ ἀκόμη ἦσαν ὠμαί. Ἡ δὲ θεὰ ἦτο ἀξία δακρύων καὶ ἐλέους, καθόσον αἱ μὲν γυναῖκες ἤρπαζον ἐξ αὐτῶν τῶν στομάτων τῶν ἀνδρῶν τὰς τροφὰς, οἱ δὲ παῖδες τῶν πατέρων καὶ τὸ οἰκτρότατον αἱ μητέρες ἐξ αὐτῶν τῶν στομάτων τῶν νηπίων! Οἱ δὲ στασιασταὶ, δούσakis ἐβλεπον οἰκίαν κεκλεισμένην, εὐθέως κατασυντρίβοντες τὰς θύρας εἰσεπήδων καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν τροφῶν ἔτυπτον γέροντας, ἐσπάρασσον τὰς κόμας τῶν γυναικῶν, αὐτὰ δὲ τὰ παιδιά κατέρριπτον εἰς τὸ ἔδαφος, δεινὰς δὲ βασάνων ὁδοὺς ἐπενόουν πρὸς ἔρευναν τροφῆς. Οἱ δὲ βασάνισται δὲν ἐπείνων, ἀλλὰ προπαρασκευάζον ἑαυτοῖς ἐφόδια διὰ τὰς ἀκολουθούσας ἡμέρας καὶ οἱ μὲν ταπεινότεροι τοιαῦτα παρὰ τῶν στασιαστῶν ἔπασχον, οἱ δὲ πλούσιοι καὶ οἱ ἐν ἀξιώμασιν ὄντες προσεφέροντο εἰς τοὺς τυράννους καὶ ἐφονεύοντο ὑπ' αὐτῶν κατηγορούμενοι ψευδῶς εἴτε ὅτι ἐσκόπουν νὰ προδώσωσι τὴν πόλιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἴτε ὅτι ἀπεφάρισαν ν' αὐτομολήσωσιν¹.

Ὁ δὲ Τίτος βλέπων ὅτι πάντα τὰ μέσα πρὸς ἐκπολιόρκησιν καὶ κυρτευσιν τοῦ τρίτου τείχους ἀπετύγχανον, ἀπεφάσισε νὰ περιτειχίσῃ τὴν πόλιν ὅλην καὶ ν' ἀποφράξῃ πάσας τὰς ἐξόδους, ὥστε οἱ Ἰουδαῖοι, ἀπεγνωσμένοι κατὰ πάντα περὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, θέλουσι παραδώσει τὴν πόλιν ἢ, ἐπειδὴ ὁ λιμὸς κατ' οἴκους καὶ οἰκογενείας τὸν δῆμον ἐβόσκατο, θέλουσιν εὐκόλως ὑποταχθῆ. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Τίτου ἐξετελέσθη καὶ ἡ πόλις τῶν Ἱεροσολύμων περιτειχίσθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν διὰ τείχους 39 σταδίων, ἐξω δὲ αὐτοῦ τοῦ τείχους προσωκοδομήθησαν 13 φρούρια, ἐν οἷς ὁ Τίτος κατέστησε

¹ Αὐτόθι βιβλ. Ε'. κεφ. 10 §§ 1—5.

τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Οὕτω πᾶσα σωτηρίας ἐλπίς εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἀπεκόπη, ὁ δὲ λιμὸς ἐν τῇ πόλει νύξανετο, διότι αἱ μὲν οἰκίαι ἐπληροῦντο νεκρῶν γυναικῶν καὶ βρεφῶν ὑπὸ τῆς πείνης, οἱ δὲ στενωποὶ γερόντων. Δὲν ἠδύναντο οὐδὲ τὰ σώματα τῶν συγγενῶν νὰ θάπτωσιν, ἅτε καὶ αὐτοὶ στερούμενοι σωματικῶν δυνάμεων. Ὅσοι δὲ εἶχον ἰσχυρὰς δυνάμεις καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν καὶ διότι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἦσαν ἀβέβαιοι περὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐφοβοῦντο νὰ θάπτωσιν, ἐπειδὴ πολλοὶ ἐναπέθνησκον καὶ αὐτοὶ, ἐνῶ ἔθαπτον. Πολλοὶ δὲ εἰσῆρχοντο εἰς τοὺς τάφους καὶ ἀνήμενον τὸν θάνατον, πρὶν ἢ ἔλθῃ ἡ προωρισμένη ὥρα τοῦ θανάτου. Οὕτω δὲ ὀρθῆγοι ἐν ταῖς συμφοραῖς, οὐτέ ὀλοφυρμὸς ἠκούετο, ἀλλὰ βαθεῖα περιεῖχε τὴν πόλιν σιγὴ καὶ νύξ θανάτου γέμουσα. Οἱ λησταί, τυμβωρυχοῦντες τὰς οἰκίας, ἐλήστευον τοὺς νεκροὺς καὶ τὰ καταλύματα τῶν σωμάτων ἀφαιροῦντες μετὰ γέλωτος ἐξήρχοντο. Ἐδοκίμαζον τὰς αἰχμὰς τῶν ξιφῶν εἰς τὰ πτώματα καὶ διετρύπων τινὰς τῶν ἐρριμμένων ἐτι ζῶντας πρὸς δοκιμασίαν τοῦ σιδήρου. Ἐὰν δὲ παρεκαλοῦντο ὑπὸ τινος ν' ἀποτελειώσωσι τὴν ζωὴν του, μετ' ἀλαζονείας ἀνεχώρουν ἀφίνοντες αὐτόν νὰ θυσιασθῇ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ. Ἐκαστος δὲ τῶν ἐκπνεόντων ἠτένιζεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων, εἰς τὸ ὀρησκαυτικὸν καὶ πολιτικὸν τοῦτο κέντρον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἰκέτευε τὸν ἐν αὐτῷ Θεόν, πῶς ἀνέχεται ἐν τῇ ζωῇ τοὺς στασιαστὰς. Οἱ στασιασταὶ μὴ ὑποφέροντες τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν ὀσμὴν ἐκέλευον κατ' ἀρχὰς νὰ θάπτωσιν αὐτούς ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, ἔπειτα δὲ, ὡς δὲν ἐπῆρχουν, ἔρριπτον αὐτούς ἀπὸ τῶν τειχῶν εἰς τὰς φάραγγας¹. Οὕτω λοιπὸν τὰ παθήματα τῶν Ἱεροσολύμων προῦκαπτον καθ' ἡμέραν ἐπὶ τὸ χειρόν, τῶν πε στασιαστῶν μᾶλλον παροξυνομένων ἐν ταῖς συμφοραῖς καὶ τοῦ λιμοῦ γεμομένου τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως καὶ τοὺς στασιαστὰς. Φρικῶδες δὲ ἦτο νὰ βλέπη τις τὸ πλῆθος τῶν σεσωρευμένων ἀνά τὴν πόλιν σωμάτων, ἅτινα καὶ λοιμώδη ὀσμὴν ἐξέβαλλον καὶ ἐμπόδιον ἦσαν πρὸς τὰς ἐκδρομὰς τῶν μαχομένων.

Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι προσέβαλον τὴν Ἀντωνίαν, φρούριον κείμενον πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπερ ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσι². Κατασκάψαντες τὰ θεμέλια αὐτῆς κατὰ διαταγὴν τοῦ Τίτου ἐβάδιζον πρὸς τὸν ναόν, ὃν ἐπλησίασαν τῇ 17ῃ τοῦ μηνὸς Ἰουλίου. Ὁ Τι-

¹ Αὐτόθι βιβλ. Ε'. κεφ. 12. §§ 1—4.

² Αὐτόθι βιβλ. Ε'. κεφ. 6. § 8 καὶ βιβλ. Σ'. κεφ. 1 § 1.

τος προσεπάθει διὰ τοῦ Ἰωσήπου, ἠμιλήσαντος πρὸς τοὺς στασιαστάς, νὰ σώσῃ τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἀναγκάσῃ τοὺς Ἰουδαίους νὰ παραδοθῶσιν. Εἰς τῶν ἀρχηγῶν τῶν στασιαστῶν, ὁ Ἰωάννης λοιδορήσας καὶ καταρασάμενος τὸν Ἰωσήπον προσέθηκε τέλος «ὅτι οὐδέποτε φοβεῖται τὴν ἀλωσιν τῆς πόλεως· διότι αὕτη εἶνε πόλις τοῦ Θεοῦ».

Ὁ δὲ Τίτος, βλέπων ὅτι οἱ στασιασταὶ οὔτε οἶκτον ἑαυτῶν, οὔτε φριδῶ τινα τοῦ ναοῦ ἐποιοῦντο, πάλιν πρὸς πόλεμον ἄκων ἐχώρει. Οἱ Ἰουδαῖοι πολιορκούμενοι στενότερον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐφθانون εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ ἀπελπισμοῦ σημεῖον· διότι κατετρύχοντο ὑπὸ τοῦ λιμοῦ. Ἀδιήγητα ἦσαν τὰ παθήματα αὐτῶν, διότι καθ' ἑκάστην οἰκίαν, εἴαν που ἐφαίνετο σκιά τροφῆς, ἐγένετο πόλεμος, διὰ χειρῶν ἐχώρουν οἱ φίλτατοι πρὸς ἀλλήλους ἐξαρπάζοντες τὰ ταλαίπωρα τῆς ψυχῆς ἐφόδια. Οἱ δὲ λησταί, ὡσπερ λυσσῶντες κύνες, διηρεύων τοὺς ἀποθνήσκοντας, μήπως τις ἐξ αὐτῶν ἔχων κεκρυμμένην τροφήν προσποιῆται ὅτι ἀπέθανεν· οὐ μόνον τοὺς ἀποθνήσκοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς οἴκους, εἰς οὓς δις ἢ τρίς ἐν μιᾷ ὥρᾳ εἰσεπήδων διερευνῶντες μήπως εὕρωσι τι. Πάντα δὲ ὑπέφερον νὰ τρώωσιν, ἕσα οὐδ' αὐτὰ τὰ ρυπαρώτατα τῶν ἀλόγων ζώων, ἢτοι νὰ μασῶνται ζωστήρας καὶ ὑποδήματα καὶ δέρματα τῶν θυρεῶν. Τὸ δὲ φρικτὸν εἰπεῖν καὶ ἀπιστον ἀκούσαι, ἄποϊον οὔτε παρ' Ἑλλησιν, οὔτε παρὰ βαρβάρους ἱστορήθη, εἶνε ὅτι γυνή τις τῶν πέραν τοῦ Ἰορδάνου κατοικούντων, Μάρια τοῦνομα, διὰ γένεσ καὶ πλοῦτον ἐπίσημος, καταφυγοῦσα μετὰ τοῦ λοιποῦ πλήθους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα συνεπολιορκεῖτο. Ταύτης τὴν μὲν ἀλλήν περιουσίαν, ὅσην ἐκ τῆς Περσίας μετήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν, οἱ τύραννοι διήρπασαν, τὰ δὲ λείψανα τῶν κειμηλίων καὶ τὴν τροφήν αὐτῆς καθ' ἡμέραν εἰσπηδῶντες ἤρπαζον. Δεινὴ δὲ κατεῖχε τὴν γυναῖκα ἀγανάκτησις καὶ πολλάκις λοιδοροῦσα καὶ καταρωμένη τοὺς ἀρπαγὰς ἠρέθιζε καθ' ἑαυτῆς. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε παροξυνόμενός τις, οὔτε ἐλεῶν αὐτὴν ἐφόνευεν, αὐτὴ δὲ ἐν ἀπορίᾳ εὐρισκομένη δὲν ἠδύνατο νὰ προμηθευθῇ τροφήν, ὁ δὲ λιμὸς διὰ σπλάγχμων καὶ μυελῶν ἐχώρει, ἀρπασαμένη τὸ βρέφος, ἕπερ ὑπομάστιον ἔφερε, φονεῦει αὐτό, ἔπειτα ὀπτήσασα τὸ μὲν ἡμισυ κατατρώγει, τὸ δὲ ὑπόλοιπον κατακαλύψασα ἐφύλαττεν. Οἱ δὲ στασιασταί, ἐλκυσθέντες ἐκ τῆς ἀθεμίτου κνίσσης, ἔδραμον πρὸς αὐτὴν, ἀπειλοῦντες, εἴαν δὲν ἤθελε δεῖξῃ αὐτοῖς τὸ παρασκευασθῆν, θέλουσιν αὐτὴν ἀποσφάξῃ ταχέως. Ἡ δὲ μήτηρ εἰποῦσα, ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς καλὴν μοῖραν διεφύλαξε, διεκάλυψε τὰ λείψανα τοῦ τέκνου.

Τούτους δὲ εὐθέως φρίκη καὶ ἔκστασις φρενῶν κατέλαβεν, ἐκείνη δὲ λέγει πρὸς αὐτούς· αἰμὸν τοῦτο τὸ τέκνον γνήσιον καὶ τὸ ἔργον ἐμὸν· φάγετε καὶ γὰρ ἐγὼ βέβρωκα. Μὴ γένησθε μήτε μαλακώτεροι γυναικῶς, μήτε συμπαθίστεροι μητρὸς. Εἰ δὲ καὶ ὑμεῖς εὐσεβεῖς καὶ τὴν ἐμὴν ἀπεστρέψασθε θυσίαν, ἐγὼ μὲν ἡμισυ βέβρωκα καὶ τὸ λοιπὸν δ' ἐμοὶ μεινάτω». Μετὰ ταῦτα εἰ μὲν στασιασταὶ τρέμοντες ἐξήρχοντο τῆς οἰκίας. Τὸ δὲ βδελυρὸν τοῦτο γεγονός διεβοήθη πανταχοῦ τῆς πόλεως, ἕκαστος δ' ἐμακάριζε τοὺς προφθάσαντας ν' ἀποθάνωσιν, πρὶν ἀκούσωσι καὶ ἴδωσι τηλικαῦτα κακά. Ταχέως δὲ καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους διηγγέλη τὸ συμβῆναι, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἠπίστουν, οἱ δὲ ὤκτειρον, οἱ δὲ πολλοὶ σφόδρα ἠρεθίζοντο, μισοῦντες τὸ ἔθνος. Ὁ δὲ Τίτος ἐλυπεῖτο λέγων, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, προτιμήσαντες ἀντὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προστασίας ἡμονίας τὴν στάσιν, ἀντὶ τῆς εἰρήνης τὸν πόλεμον, ἀντὶ δὲ κόρου καλεῦσθηνίας τὸν λιμὸν, εἶνε ἄξιοι καὶ τοιαύτης τροφῆς¹.

Ὁ Τίτος καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ἐπιθύμουν νὰ σώσωσι τὸν μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων ἀπὸ τοῦ πυρός· διό, ὅτε συνήθη μάχη μεταξὺ τῶν φρουρῶν τοῦ ναοῦ καὶ τῶν Ῥωμαίων, διετάχθησαν οἱ τελευταῖοι νὰ σβεννύωσι τὸ πῦρ τοῦ ἔξωθεν ναοῦ. Ἀλλ' ἐν μιᾷ συμπλοκῇ εἰς τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν, οὔτε παράγγελμα περιμείνας, οὔτε φοβηθεὶς τηλικούτου ἐπιχειρήμα, ὑπὸ δαιμονίας κινούμενος ἄρπάζει πῦρ ἐκ τῆς φλεγομένης ὕλης καὶ βοηθούμενος ὑπὸ ἑτέρου στρατιώτου ἐμβάλλει αὐτὸ εἰς χρυσὴν θυρίδα τοῦ ναοῦ. Ἐντεῦθεν διεδόθη εὐθὺς τὸ πῦρ εἰς τὸν ναόν, ὁ δὲ Τίτος μαθὼν τοῦτο τρέχει μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ καὶ διατάσσει τοὺς στρατιώτας νὰ σβέσωσι τὸ πῦρ. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἕνεκα τῆς βοῆς καὶ τοῦ θορύβου οὔτε αὐτοῦ τοῦ Τίτου βοῶντος ἤκουον, οὔτε εἰς τὸ νεῦμα τῆς χειρὸς αὐτοῦ προσεῖχον. Οὕτω δὲ κατεκάη ὁ ναός, ἄκοντος τοῦ Τίτου, κατὰ τὴν δεκάτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ ἔτους 70² καὶ ἐπληρώθη ἡ πύρρησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθ' ἣν εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὸς μὴ ἀφεθῆ ὡδε λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ καταλυθήσεται»³. Καιομένου δὲ τοῦ ναοῦ ἀρπαγὴ καὶ φόνος τῶν καταλαμβανομένων ἦτο ἀναριθμητός, οὔτε ἔλιος ἡλικίας ἦτο, οὔτε σεμνότης, ἀλλὰ καὶ παῖδια καὶ γέροντες καὶ βέβηλοι καὶ ἱερεῖς ὁμοίως ἐφονεύ-

¹ Αὐτόθι βιβλ. 5' κεφ. 8 §§ 1—5.

² Αὐτόθι βιβλ. 5' κεφ. 4 §§ 1—7.

³ Ματθ. κεφ. ΚΔ' 2.

οντο καὶ ἡ συμφορὰ τοῦ πολέμου ἠκολούθει καὶ τοὺς ἰκετεύοντας καὶ τοὺς ἀμυνομένους. Τῆς βοῆς δ' ἐκείνης καὶ τοῦ ταραχῆ οὐδὲν μείζον ἢ φοβερώτερον δύναται νὰ ἐπινοηθῇ. Πολλοὶ δὲ τῷ λιμῷ μαραινόμενοι, ἀμα ἰδόντες τὸ τοῦ ναοῦ πῦρ, ἔλαβον δύναμιν καὶ ἰσχὺν εἰς τὸ νὰ κραυγάζωσι καὶ ὀδύρωνται. Συνήχει δὲ καὶ ἡ Περαιὰ καὶ τὰ περίξ ὄρη, ὅπου ἡ ἑρμὴ τῶν μαχομένων ἠϋξάνεν. Οὐδαμοῦ διαφαίνεται ἡ γῆ ἐκ τῶν νεκρῶν, ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἐπεμβαίνοντες ἐπὶ τῆς σωρείας τῶν σωμάτων ἔτρεχον κατὰ τῶν διαφευγόντων. Οἱ ληστοὶ μόνον ἐφορμήσαντες κατὰ τῶν Ῥωμαίων μόλις ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσι εἰς τὴν πόλιν, ὃ δὲ λοιπὸς λαὸς κατέφυγεν ἐπὶ τὴν ἐξω στοᾶν τοῦ ναοῦ. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, κρίναντες ὡς μάταιον νὰ φεισθῶσι τῶν περίξ τοῦ ναοῦ μερῶν, ἐν ᾧ οὗτος κατεπλέγετο, κατέκαυσαν πάντα καὶ τὰ λείψανα τῶν στοῶν καὶ τὰς πύλας, πλὴν δύο τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ ταύτας ὕστερον κατέσκαψαν. Ἐκαίον δὲ καὶ τὰ γαζοφυλάκια, ἐν οἷς εὕρισκετο ἀπειρον μὲν χρημάτων πλῆθος, ἀπειρα δὲ ἐνδύματα καὶ ἄλλα κειμήλια. Ἐπὶ δὲ τὴν ἐξω στοᾶν τοῦ ναοῦ, ἐνθα εἶχον καταφύγει γυναῖκες καὶ παιδία καὶ σύμμικτος λαὸς πλεῖστος ἀριθμούμενος εἰς 6,000, οἱ Ῥωμαῖοι θέσαντες πῦρ κατέκαυσαν πάντας. Τούτων αἰτίαι τῆς ἀπωλείας ἦτο ψευδοπροφήτης τις, κηρύξας κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἰς αὐτοὺς, ὅτι «ὁ Θεὸς κελεύει ν' ἀναβῶσιν ἐπὶ τὸν ναόν, ἵνα λάβωσι τὰ σημεῖα τῆς σωτηρίας». Πολλοὶ δ' ἦσαν οἱ ψευδοπροφῆται, ἀποστελλόμενοι τότε παρὰ τῶν στασιαστῶν εἰς τὸν λαόν, ἵνα καταγγέλλωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, ὅπως ὀλιγώτερον αὐτομολῇ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους¹. Ἐνῷ δὲ μὲν ναὸς ἐκαίετο καὶ πάντα τὰ περίξ αὐτοῦ, οἱ δὲ στασιασταὶ εἶχον καταφύγει εἰς τὴν πόλιν, οἱ Ῥωμαῖοι κομίσαντες τὰς σημαίας εἰς τὸ ἱερόν καὶ στήσαντες αὐτὰς ἀντικρὺ τῆς ἀνατολικῆς πύλης ἔθυσαν. Οἱ στασιασταὶ βλέποντες αὐτοὺς πανταχόθεν περιτειχιμένους καὶ οὐδεμίαν ἐξοδὸν καταφυγῆς εὕρισκοντες προσκαλοῦσι τὸν Τίτον εἰς διαπραγματεύσεις. Οὗτος δὲ καὶ διὰ τὸ φύσει αὐτοῦ φιλόφρονος καὶ κατὰ προτροπὴν τῶν φίλων αὐτοῦ ἀναγγέλλει τοῖς στασιασταῖς, οἵτινες κατέφυγον εἰς τὴν ἀνω πόλιν, ἀνὰ ῥίψωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδοθῶσι καὶ οὕτω θέλει χαρισθῆ εἰς αὐτοὺς ἡ ζωὴ.» Οἱ δ' ἀπήντησαν «ὅτι δεξιάν μὲν δὴν δύνανται νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ, διότι ὤμοσαν ὅτι οὐδέποτε θέλουσι κάμει τοῦτο, ἐζήτουν δὲ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσι μετὰ γυναικῶν καὶ

¹ Αὐτόθι βιβλ. 5' κεφ. 5 §§ 1, 2, 3.

τέκνων διὰ τοῦ περιτειχίσματος εἰς τὴν ἔρημον καὶ νὰ καταλίπωσιν αὐτῷ τὴν πόλιν».

Πρὸς ταῦτα ἀγκυρακτῆσας ὁ Τίτος ἐκέλευσε τοὺς στρατιώτας νὰ ἐμπρήσωσι καὶ διαρπάσωσι τὴν πόλιν. Ματὰ τινὰ ἀντίστασιν οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν νὰ γίνωσι κύριοι τῆς ἀνω πόλεως κατὰ τὴν ὀγδόην τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 70'. Ὁ Ἰώσηπος ἱστορεῖ, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν καθ' ὄλον τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον συλληφθέντων αἰχμαλώτων ἀνέρχεται εἰς 97,000, τῶν δὲ ἀπολεσθέντων εἰς 1,100,000. Ὁ Τίτος μετὰ τὴν κυρίως τῆς ἀνω πόλεως τῶν Ἱεροσολύμων διατάσσει τοὺς στρατιώτας ν' ἀφανίσωσι τὴν ἄλλην πόλιν, νὰ κατασκάψωσι τὰ τείχη καὶ ν' ἀφήσωσι τοὺς πύργους, Φασάηλον, Ἰππικὸν καὶ Μαριάμην, ὡς μνημαῖον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, οἵτινες ἐπ' αὐτοῦ θέλουσιν ἀναγινώσκει, ὅποιος πόλεως καὶ κατὰ τινὰ τρόπον ὀχυρᾶς οὖσης, ἐκράτησεν ἡ ἀνδραγαθία τῶν Ῥωμαίων καὶ ν' ἀφήσωσιν ἐπίσης οἱ στρατιῶται τὸ πρὸς Δυσμᾶς μέρος τοῦ τείχους ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς στρατόπεδον τῶν φρουρῶν. Ἰοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς λαμπρᾶς πόλεως τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις διάβοηθείσης.

§ 8.

Θρίαμβος τοῦ Τίτου.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἀπέρχεται ὁ Τίτος εἰς Ῥώμην, οὐ τὸν θρίαμβον ἀπετέλουν ἐκ τῶν αἰχμαλώτων 700 ἄνδρες ὑπερβάλλοντες κατὰ τι τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῶν σωμάτων, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν στασιαστῶν, Σιμων καὶ Ἰωάννης. Ὁ θρίαμβος ἱστολιζέτο καὶ ὑπὸ πολλῶν λαφύρων, ἐν οἷς διέπρεπον τὰ ἱερὰ σκευὴ τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ἡ πολυτάλαυτος χρυσὴ τράπεζα, ἡ ἐπτάφωτος λυχνία, τὰ πορφυρὰ τοῦ ἀγιάσματος καταπετάσματα, ὁ ἱερὸς αὐτῶν ῥόμος καὶ ἄλλα πολλά. Ὁ Τίτος ἐτέλεσε τὸν θρίαμβον αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς του Οὐεσπασιανοῦ ἀναβαίνων εἰς τὸν ναόν τοῦ Καπιτωλίου Διός, ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ τελεσθῶσι θυσίαι. Ἀλλὰ πρὸ τῆς τελέσεως τῶν θυσιῶν ἀνάγκη πάσα ἦτο νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ παλαιὸν ἔθος τῶν Ῥωμαίων, καθ' ὃ ἀπηγγέλλετο ὁ θάνατος τοῦ στρατηγοῦ τῶν πολεμίων καὶ ἐξετελεῖτο. Ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις ἦτο καὶ Σιμων ὁ Γιώργα, ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν, ὅστις βρόχῳ περιβληθεὶς ἐσύρετο εἰς

¹ Αὐτόθι βιβλ. 5' κεφ. 6 §§ 1—4, κεφ. 8. § 5.

τόν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τόπον καὶ ὑπὸ τῶν ἀγόντων αὐτὸν κατήκλιζέτο, τέλος δὲ παρεδόθη εἰς θάνατον καὶ οὕτως ἐξετελέσθη τὸ ἔθος τῶν Ῥωμαίων. Τοῦτου δὲ γενομένου, ἐτελέσθησαν αἱ θυσίαι, μεθ' ἧς ὁ Οὐεσπασιανὸς καὶ ὁ Τίτος ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον ὁ Οὐεσπασιανὸς κατεσκεύασε τέμενος Ἐιρήνης, λαμπρῶς κατακοσμήσας αὐτὸ διὰ ζωγράφικῆς καὶ πλάστικῆς τέχνης καὶ ἀποθέσας ἐν αὐτῷ καὶ τὰ ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων χρυσὰ κατασκευάσματα, τὸν δὲ νόμον αὐτῶν καὶ τὰ πορφυρὰ τοῦ ἀγιασματος καταπετάσματα προσέταξε νὰ διαφυλαχθῶσιν ἐν ταῖς ἀνακτόροις ¹.

§ 9.

Ἡ ἐκ τῆς πατρίδας γῆς ἐξορία τῶν Ἰουδαίων.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ναοῦ αὐτῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τινὰ χρόνον ἡσυχίαν ἤγον, μετὰ ταῦτα δὲ ἐξηγέρθησαν πάλιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πρῶτον διότι οὗτοι, στήριζόμενοι εἰς τὸ ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον ὁ ναὸς τῶν Ἱεροσολύμων, ἔλεγον εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι ὀφείλουσι νὰ καταθέτωσιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διὸς τὰς δύο δραχμὰς, ἅς κατὰ τὸ πατρίον ἔθος κατέβαλλον κατ' ἔτος εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων· ἀφόρον δὲ τοῖς ὄπου δήποτ' οὖσιν Ἰουδαίοις ἐπέβαλεν (ὁ Καῖσαρ) δύο δραχμὰς ἕκαστον κελύσας ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὸ Καπιτώλιον φέρειν, ὡσπερ πρότερον εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν συνετέλουν ². δευτέρον διότι ἀπηγόρευσαν τὴν περιτομὴν τῶν Ἰουδαίων καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς διανοεῖτο νὰ ἰδρύσῃ ἐπὶ τῶν θεμελίων τῆς ἀρχαίας Ἱερουσαλὴμ νέαν πόλιν ἰθνηκὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Aelia Capitolina ³. Διὰ ταῦτα οἱ Ἰουδαῖοι ἐξηγέρθησαν πάλιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Βαρχωχέβαν, ὅστις ἦτο ληστρικός καὶ φονικός ἀνὴρ, ἀλλὰ παρίστατο ὡς φωστὴρ ἐξ οὐρανοῦ, κατελθὼν τοῖς Ἰουδαίοις. Οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσι καὶ τὴν δευτέραν ταύτην ἐπανάστασιν ἐξορίσαντες πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τοῦ πατρίου ἔδαφους κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ αὐ-

¹ Αὐτόθι· βιβλ. Ζ', κεφ. 5. §§ 3—7.

² Ἰωσήφ. Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. Ζ', κεφ. 6 § 6 πρὸς καὶ Ἰουδ. ἀρχαιολ. βιβλ. ΙΗ' κεφ. 9.

³ Spartianus in Hadr. cap. 14 «moverunt ea tempestate et Judaei bellum, quod velabantur mutilare genitalia» πρὸς καὶ Δίωνα Κάσσιον Ῥωμ. Ἰστ. βιβλ. 69 κεφ. 12.

τοκράτορος Ἀδριανοῦ, ὅστις ἐκέλευσεν αὖς ἂν μηδ' ἐξ ἀπόπτου θεωροῖεν τὸ πατρίον ἔδαφος. Ἰδοὺ τί ἀναγινώσκωμεν περὶ τούτων ἐν τῇ ἐκκλ. ἱστορίᾳ τοῦ Εὐσεβίου· ἀκαὶ δῆτα τῆς Ἰουδαίων ἀποστασίας αὐθις εἰς μέγα καὶ πολὺ προελθούσης, Ροῦφος ἐπάρχων τῆς Ἰουδαίας, στρατιωτικῆς αὐτῷ συμμάχιας ὑπὸ βασιλέως πεμφθείσης, ταῖς ἀπονολαῖς αὐτῶν ἀφειδῶς χρώμενος ἐπιζῆει, μυριάδας ἀθρόως ἀνδρῶν ἄρου καὶ παίδων καὶ γυναικῶν διαφθείρων, πολέμου τε νόμῳ τὰς χώρας αὐτῶν ἐκχυδραποδιζόμενος. Ἰστρατήγει δὲ Ἰουδαίων τηνικαῦτα Βαρχωχέβας ὄνομα, (ἀστὴρα δηλοῖ τοῦτο), τὰ μὲν ἄλλα ληστρικός καὶ φονικός τις ἀνὴρ, ἐπὶ δὲ τῇ προσηγορίᾳ, οἷα ἐπ' ἀνδραπόδων, ὡς δὴ ἐξ οὐρανοῦ φωστὴρ αὐτοῖς κατεληλυθώς, κακουμένοις τι ἐπιλάμψαι τερατευόμενος. Ἀκμάσαντος δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ κατὰ Βιθθηρα πόλιν, ἧτις ἦν ἐχυρωτάτη, τῶν Ἱεροσολύμων οὐ σφόδρα πόρρω διεστῶσα, τῆς τε ἐξωθεν πολιορκίας χρόνου γενομένης, λιμῶ τε καὶ δίψῃ τῶν νεωτεροποιῶν εἰς ἐσχάτον ὀλέθρου περιλαθίντων, καὶ τοῦ τῆς ἀπονολίας αὐτοῖς αἰτίου τὴν ἀξίαν ἐκτίσαντος δίκην, τὸ πᾶν ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ τὰ Ἱεροσολύμια γῆς πύμπαν ἐπιβαίνειν εἰργεται, νόμον δόγματι καὶ διατάξεισιν Ἀδριανοῦ, ὡς ἂν μηδ' ἐξ ἀπόπτου θεωροῖεν τὸ πατρίον ἔδαφος, ἐγκατεσκευασμένου ⁴. Μετὰ τὸν νόμον τοῦτον τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Ἱερουσαλὴμ ἐξεδιώχθησαν καὶ ἰδρύθη ἐν αὐτῇ νέα ἰθνηκὴ ἀποικία ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰλία, ὅπερ ἡ Ἱερουσαλὴμ ἔφερε μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου· διότι ἡ ἐν Νικαίᾳ Ἀ' Οἰκουμένη Σύνοδος καλεῖ τὸν ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπον Αἰλίας. ⁵

Οὕτω δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπολέσαντες τὸ θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτῶν κέντρον, ὅπερ εἶχον ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐνθα ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἰεχωβά, καὶ ἐκβληθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διασπάρησαν πανταχοῦ τοῦ κόσμου, ἐνθα μέχρι τῆς σήμερον εὕρισκονται.

⁴ Παρ' Εὐσεβίῳ ἐκκλ. ἱστ. βιβλ. Δ', κεφ. 6 πρὸς καὶ Ἰουστίνον φιλόσοφον καὶ μάρτυρα Ἀπολογ. Α', κεφ. 31.

⁵ Ἢ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Σύνοδος ἐν κανόνι 7.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚ. ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ

Ἀποίκισις ἐν μέρει Ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ Σλαύων ἐγένετο μάλλον κατὰ ἱστορικῶς ἀπαράτμητον τρόπον πολὺ πρὸ τοῦ λοιμοῦ ἐκείνου.

Μόνον ἢ ὠρισμένως ἐξελεχθεῖσα γνώμη λογίου τινὸς αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι μεγίστη τοιαύτη ἐγένετο κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 8ου αἰῶνος¹. Κατὰ τὸν 10ον ἢ ἀρχαία Ἑλλάς ἐπληρώθη σλαυικῶν φυλῶν. Βυζαντινὸς τις σχολαστικός, ὅστις ἐποίησεν ἐπιτομὴν τινὰ ἐκ τοῦ Στράβωνος, ἠδύνατο νὰ λέγῃ: «Καὶ νῦν δὲ πάσαν Ἡπειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδόν, καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν Σκύθαι Σκλάβοι νέμονται.»² Περὶ Ἡλιδος ὁμιλῶν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐσημεῖοι: ἀνῦν δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ ὄνομα τῶν Πισατῶν, Καυκόνων καὶ Πυλίων ἀπαντα γὰρ ταῦτα Σκῦθαι νέμονται³.

Ἀπέναντι τοιούτων μαρτυριῶν τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων, ἀτινα ἐκεῖ Σλαῦοι γεωργοὶ Ἑλληνικῶν μερῶν κατέλιπον ὡς μνημεῖα τῆς ὑπάρξεως των, ὁ ἐκσλαυισμὸς Ἑλληνικῶν χωρῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱστορικὸν γεγονός. Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπίδρασις αὐτῶν μετὰ τσαύτης ὑπερβολῆς ἐλέχθη, ὥστε οἱ ἀντίπαλοι τῆς πεπλανημένης διδασκαλίας, τοῦ Φαλμεραϊέρου περὶ ἐντελοῦς ἐξαφανίσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Σλαύων παρήχθησαν ἕνεκα τούτου εἰς μεγίστας ἀντιρᾶσεις. Περιφημὸς ἐρευνητῆς Ἑλλήν ἀπεφήνατο τέλος γνώμην ὅτι ἱστορικῶς οὐδὲν σλαυικὸν ζήτημα ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχει, ἐπειδὴ οὐδέποτε ἀληθῶς Σλαῦοι εἰσέδυσαν εἰς Ἑλλάδα⁴ μάλλον αἰ

¹ Schafarik, Slav. Altert. deutsch von Wuttke 11, 192 τίθησι τὴν ἐξάπλωσιν τῶν Σλαύων ἐν Πελοποννήσῳ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 766 καὶ 799. Ἀπὸ τοῦ 8 αἰῶνος καθόλου χρονολογεῖ ὁ Zinkoisen, 1, 792 τὸν ἐκσλαυισμὸν τῆς Ἑλλάδος.

² Strabon ἐκδ. Almelouen, Amsterdam 1707 βιβλ. 7 σελ. 1257.

³ Βιβλ. 8 σελ. 1261.

ἐκεῖ μεταναστεύσασαι φυλαὶ ὀνομάσθησαν Σλαῦοι ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν μόνον ἕνεκα μίσους πρὸς τοὺς Ἑλλήνας, καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν αὐταὶ ὡς ἀλθάνικαι.¹

Οἱ Ἀλβανοί, οὓς ἤδει ὁ Ἱπτολεμαῖος ἐγίνωσκεν, πρὸ τοῦ 11 αἰῶνος δὲν σημειοῦται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ἀνεξάρτητος λαός. Ἐπέζησαν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ τῶν ἐπιδρομῶν τῆς τῶν λαῶν μεταναστεύσεως, ὡς ἡ μόνη ἀρχαία Ἰλλυρικὴ φυλὴ, ἣτις διετήρησε τὸν ἴδιον αὐτῆς χαρακτῆρα, καίτοι προτεχῶς θὰ συνανεμίχθη πρὸς σλαυικὰ στοιχεῖα. Ἐκτὸς αὐτῶν διεσώθησιν οἱ Βλάχοι, ἀπόγονοι Ῥωμαίων ἀποίκων, ποιμενικὸς λαός, ὅστις ἀπὸ τῶν ἄνω κοιλάδων τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Πίνδου μετηνάστευσεν εἰς τὴν κάτω Θεσσαλίαν, ὥστε ἡ χώρα αὕτη ὀνομάθη μεγάλη Βλαχία. Μεταγενέστερον δὲ, κατὰ τὸν 14 αἰῶνα, εἰσῆλασαν κατὰ στίφη Ἀλβανοὶ εἰς Θεσσαλίαν, εἶτα δὲ εἰς ἀρχαίαν Ἑλλάδα.

Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες θεωροῦσι τούτους ὡς ἠμοφύλους των, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἠρωϊκῆς αὐτῶν συμμετοχῆς ἐν τοῖς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶσιν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς Ἰλλυρικῆς αὐτῶν καταγωγῆς.² Ἀλλὰ τὸ νὰ νομίζωσιν ἠμοφύλους τοὺς ἀποίκους τούτους βαρβάρους ὅπως τὰ ἦθη, ολίγους ξένην ὅπως τοῖς Ἕλλησιν ὠμίλουν γλῶσσαν, θὰ εἶχον ἀνάγκην οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὀλίγων ἀρχαιολογικῶν γνώσεων, αἵτινες θὰ ἐδίδασκον αὐτούς, ὅτι κατὰ μὲν τὸν Ἡρόδοτον οἱ Θεσπρωτοὶ καὶ Μολοσοὶ, κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα, οἱ ἐν Ἡπείρῳ Ἀθαμᾶνες ἦσαν Ἕλληνες. Ὑπὸ τοῦ Στράβωνος βεβαίως δὲν ἐξαλαμβάνοντο ὡς τοιοῦτοι οἱ Ἡπειρώται. Καθ' ὅλον τὸν χρόνον πρὸ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος μεταξὺ τῶν μεταναστατῶν Σκυπετάρων καὶ τῶν κατοικῶν τῆς ἀρ-

¹ Δὲν ὑπάρχει ἱστορικῶς ζήτημα σλαυικόν, οὐδέποτε σλαῦοι τοιοῦτοι, ὅσους ἐκλαμβάνει ἡ νεωτέρα ἐθνολογία, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Σαθας Μνημ. ἑλλ. (Παρίσι. 1880) σ. 28 ὁ αὐτὸς. In Tradition hellen et la legende de Phidias (Ann. de l'ass. pour l'encouragement des études grecques en France. Paris xvi 1882 σ. 122). Ὅσοι καὶ ἐν εἰς σπουδαία ἢ γνώμη τοῦ σοφοῦ Ἑλλήνος ἄς μοὶ ἐπιστρέψῃ ὁ ἀξιοτίμος φίλος μου νὰ μὴ παραδεχθῶ ταύτην. Καὶ ὁ Γ. Μάγερ ἐν τῇ πραγματείᾳ του: «Const. Sathas und die Slaventrage in Griechenland» (Essays und Studien zur sprachgesch. und Volkskunde, Berlin 1885 σ. 117) ἀπεφήνατο ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Σάθα ὀτυχεῖ ἐν τοῖς σλαυικοῖς ὀνόμασι.

² Παπαρρηγόπουλος, ἐπίλογος τῆς Ἑλλήν. ἱστορ. 1887 καὶ ἱστορ. τοῦ Ἑλλήν. πολιτ. σ. 395.

χαιας Ἑλλάδος ὑπῆρχε καθόλου ἐχθρική σχέση. Ὅτε δὲ οἱ ἄλβανοὶ τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸν 15 αἰῶνα ἐπανέστησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν, ὁ ἱστοριογράφος Φρατζῆς ἐκάλει αὐτοὺς τὸ κάκιστον καὶ ἀνωφελέστατον τῶν Ἀλβανιτῶν γένος, τὴν δὲ γλῶσσαν αὐτῶν βαρβαρίζουσιν.¹

Οἱ Βυζαντινοὶ ἐξεδέχοντο ἄλλως τὴν ἐθνολογικὴν ἐννοίαν τῶν Σλαύων καὶ Σλαυῖνων εἰς πολὺ εὐρεῖαν σημασίαν, καὶ συνέδεον αὐτὴν μετὰ τῶν Οὐννων (Ἀθάρων) καὶ Σκυθῶν. Ἀλλὰ Σκυθαὶ ἦσαν αὐτοῖς πάντες οἱ βόρειοι λαοὶ ἐκείθεν τοῦ Ταναΐδος. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐξεχύθησαν ἐκ τῆς ἀνεξαντλήτου ἐκείνης τῶν λαῶν δεξαμενῆς κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰῶνων μεταναστεύουσαι φυλαὶ πρὸς ἀνατ. μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης, καὶ πρὸς δυσμ. μέχρι τοῦ Ὀκεανοῦ, καὶ οἱ πρῶτοι αὗτοι Σκυθαὶ ἔλαβον διαφορὰ ὀνόματα ὀνομασθέντες Σαρμάται, Μασσαγέται, Κελτοί, καὶ Γερμανοί.²

Ἐπειδὴ δὲ ἡ βορεία ἐθνῶν μετανάστευσις εἰς τὸν Δούναβιν ἀπὸ τοῦ 6 αἰῶνος συμπιέσθη ἐν τῇ δίνῃ τῆς καὶ Τουρανικῆς, Φοινικῆς καὶ Οὐννικῆς τῶν ἐρήμων ἐθνῶν, δύναται νὰ ἀνεμίσθη πρὸς τοιαῦτα στοιχεῖα ὁ σλαυικὸς πληθυσμὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι. Γινώσκομεν ῥιζικὰ ὀνόματα τῶν μακεδονικῶν καὶ θεσσαλικῶν Σλαύων, τῶν Δρογουβιτῶν Σαγουδητῶν, Βελεγιτῶν ἢ Βελιγύστων, τῶν Βαιουνητῶν

¹ Βιβλ. 4, 16 σ. 374 Χαλκοκονδ. 1, 28 ἀπορεῖ περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ὁ Σάβας ὑποστηρίζει τὴν γνώμην του διὰ τούτου, ὅτι ὁ Κωνστ. Πορφυρογ. δὲν γράφει ἀσκλαβῶθη, ἀλλ' ἐσθλαβῶθη καὶ Πίν. περὶ ἐπαρχ. σ. IX. σημειοῖ ἐσθλαβῶθη in servitutem rudacla. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, Ἀλεξ. 1, κ. 16 σημειοῖ τοὺς Βορίλας καὶ Γερμανοὺς ὡς Σκυθῶν καὶ 2, 4, 1, ὡς Σθλαβογενεῖς. Ἐν τῇ πρὸς τοῦτο σημειώσει μεταφράζει ὁ Δουκάγιος (Ἄνν. Κομν. ἐκδ. Βόννης 44, 414) τὴν λέξιν διὰ τοῦ servilis conditiois, ἀλλὰ συνάμα λέγει ὅτι οἱ Σλαῦοι ἢ Σλαβῖνοι τῶν Λατίνων καλοῦνται παρὰ τοῖς Ἑλλήσι Σθλάβοι καὶ Σθλαβῖνοι. Ὁ ἑλλην. τύπος σθλάβος ἀπαντᾷ εἰς πολλὰ σλαβικὰ κυρ. ὀνόματα ὡς Σφενδοσθλάβος, Βλαδισθλάβος. Αὗτοι οἱ Ἑλληνοὶ ἄλλως μετεχειρίζοντο καὶ τὸν τύπον Σκλάβος. Ὁ ἐπιτομ. τοῦ Στράβωνος ὁμιλεῖ περὶ Σκυθῶν καὶ Σκλάβων καὶ Κωνστ. ὁ Πορφυρογ. ἐπίσης περὶ Σκλάβων ἐν Πελοποννήσῳ. Οὕτω γράφουσι καὶ ὁ Προκόπιος, ὁ Μένανδρος, ὁ Θεοφύλακτος, ὁ Θεοφάνης, ὁ Νικηφόρος, Σκλαβηνοί, οἵτινες εἶνε οἱ Σθλαβῖνοι τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ Μάτζαρη, ἢ οἱ Σθλαβησιάνοι τοῦ Κωνστ. Θεοφάνους. Καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέα ἔχει τὸν τύπον Σκλάβοι διὰ τὰς ξένας φυλάς ἐν Πελοποννήσῳ.

² Νικηφ. Γρηγ. 14, σ. 4. Τοὺς βουλγάρους καλεῖ ὁ Ψαλλῆς (Sud Billia M. H. IV, 71, ῥητῶς Σκυθῶν. Οὐνοὶ καὶ Σθλαβῖνοι ἐν Θράκῃ, παρὰ Κεδρ. 1, 677.

καὶ Βερτσιτῶν¹, ἀλλ' οὐχὶ τοιαῦτα τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ, ἐξαιρουμένων μόνον τῶν δύο φυλῶν τῶν Μηλιγγῶν καὶ Τσηριτῶν ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ πεντεδακτύλου ἢ Ταυγέτου, ἐξ ὧν ἡ ὄρεινὴ χώρα τῆς Λακωνίας ὠνομάσθη Σλαυική. Βαθύτατός τις γνώστης τοῦ Σλαυισμοῦ ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ βάρβαροι ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὑπῆρξαν Σλαβῆνοι. οἵτινες ἐγκατέστησαν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, καὶ ἐκ τῆς ἀναμιξεως τούτων μετὰ τοῦ ἐκεῖ πληθυσμοῦ προῆλθον οἱ Βούλγαροι.²

Αἱ εἰκασίαι αὗται οὐδὲν ἐθνογραφικὸν πόρισμα δύνανται νὰ φέρωσιν. Σπουδαῖον ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν ἐντελῶς σκοτεινῆς σλαυικῆς ἀποικίσεως τῆς Ἑλλάδος εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι ἐκεῖ κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν διάρκειαν οὐδὲν συνέστη σλαυικὸν κράτος, ὡς ἐν Κροατίᾳ, Σερβίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ χώραις, αἵτινες ἐνεκα τῆς πληθύος τῶν καταλαβόντων αὐτὰς βαρβάρων, ἀπώλεσαν ἕσσει τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ὄνομα. Δὲν ἤθελεν ἀνεγερθῆ ἐν Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ σλαυικὴ τις πολιτεία, ἂν ἤρως τις ἀρχηγὸς ἤθελεν ὀδηγήσει ἐκεῖ ὡς κατακτητῆς τὸν λαόν του, καὶ ἂν ὁ λαὸς οὗτος ἤθελεν μείνει ἔχων συνειδήσιν συμπάσης αὐτοῦ τῆς ἐνότητος; Οὐδεμία ὑπάρχει εἰδησις γνωρίζουσα ἡμῖν βιαίας ἀλώσεις ἢ καταστρεπτικούς πολέμους τῶν εἰσβαλόντων Σλαύων περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος. Περὶ αὐδε-

¹ Τὰ Σλαβικὰ τοῦ Χρονικ. τοῦ Μωρέα σ. 113. Moulaignes des esclavons: Esclavons de la Chacoigne et de Carduleno. Liv. d. la Conq. 100, 155. Ἐκ τῶν φυλῶν τούτων διακρίτεοι οἱ Μανιάται καὶ Τσάκωνες, ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλ' ὅμως μετὰ Σλαύων μεμιγμένοι. Καὶ ἐν Βενετ. ἀρχείοις τοῦ 15 αἰῶνος ἡ Τσακωνία ἐνθα κεῖται ἡ Μονεμβασία, εἶνε ταύτῃσιμος τῇ Σλαβονίᾳ. Ad partes Zachonie vel Slavonia. Σάθ. Μον. H. H. 1, 208. Ὁ ἐρευνητῆς οὗτος ἐκλαμβάνει βεβαίως τοὺς Τσάκωνας ὡς Ἀλβανούς, οἵτινες ἐκαλοῦντο Μυρμιδόνες καὶ ἦλθον εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκ Θεσσαλίας. Κατ' αὐτὸν οἱ Μυλιγγοὶ εἶνε Μυρμιδόνες. ἐπειδὴ μελεγγόνι ἐν τῇ Τσακωνικῇ καὶ Ἀλβανικῇ εἶνε ταῦτα τῇ μύρμηγκι. Ἄλλ' ὁ Νικηφ. Γρηγ. IV, 5, ἐκλαμβάνει τὴν λέξιν: Τσάκωνες ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ κοινῶς Λάκωνες. Ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ Κοπιτάρη ὡς σλαυικὴν ἐκληφθεῖσαν γλῶσσαν τῶν Τσακῶνων ὁ Θείσιος ἐν τῇ πραγματείᾳ του περὶ ταύτης προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ τὴν δωρικὴν ἢ πελασγικὴν αὐτῆς καταγωγὴν.

² Miklosichs, die Slav. Elem. im Neugriechischen, Sitzungsber. der K. K. Akademie der Wiss. Wien. 1860. LXIII. heft. 1, 531 διαμφισβητεῖ τὴν γνώμην τοῦ Φαλμεραύερου, ὅστις διίσχυρίζεται μετανάστευσιν ἐκ Ρωσσίας. Ἡ Θράκη καὶ Μακεδονία ἐκαλοῦντο οὐσιωδῶς Σκλαβινία. Θεοφ. σ. 663 λέγει: αὐτὸς κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβινίας

μίας πόλεως ἀγγέλλεται, ὅτι αὕτη ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ σλαυικῶν ὀρδῶν, ὡς ἔλλοτε περὶ τῶν Γότθων. Οὐδεὶς ἀρχηγός, ὡς ὁ Ἀσπάραχος ἢ Βαϊανός ἢ Ζαβερχάν γίγνεται λόγου ἄξιος, καὶ οὐδεὶς κατέστη ἐκεῖ θεμελιωτὴς καὶ ἔθνικὸς βασιλεὺς σλαυικοῦ κράτους.

Μέγας Τσοπάνης ἐν Πάτραις, Χαλκίδι ἢ Θήβαις, ἐν Ἄργει ἢ ἐν Ἀθήναις εὐκόλως ἤθελε καταστῆ ἄρχων δυνάστης, καὶ τοιοῦτός τις ἐν Κορίνθῳ θὰ ἠδύνατο νὰ γείνη ὁ κυρίαρχος οὐ μόνον πάντων τῶν σλαυικῶν διαμερισμάτων, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν συμπάσῃ τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι. Ἀλλ' ὅμως καθ' ὅλην τὴν μακρὰν κατοχὴν Ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τοιαύτας βαρβάρων φυλάς μόλις ἀνεφάνη τοιαύτη τις σπουδαία πολιτικὴ ἰδέα. Ἐπειδὴ οὗτοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν νομαδικὸν αὐτῶν βίον, καὶ οὐχὶ εὐχαρίστως ἔζων ἐν πόλεσιν, οὐδεμίαν πολιτείαν ἠδυνήθησαν νὰ σχηματίσωσιν ἐν τῇ ὠραίᾳ χώρᾳ, ὡς οἱ Γότθοι καὶ Λογγοβάρδοι ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ Φράγκοι ἐν Γαλλίᾳ, οἱ Οὐεστγότθοι ἐν Ἰσπανίᾳ, οἱ Βάνδαλοι ἐν Ἀφρικῇ. Οὗτοι ἔμειναν ἡμῖν ἄνευ ἱστορίας, οὐχὶ ἔνεκα τῆς ἀγροίκου αὐτῶν φύσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντίστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκώλυεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς ἀνωτέραν βαθμῖδα ἀπὸ τῆς τοῦ ποιμένος καὶ γεωργοῦ, τοῦθ' ὅπερ θὰ κατῴρθουν μόνον, ἂν ἐγίγνωστο κύριοι τῶν ὄχυρῶν πόλεων καὶ τῶν λιμένων τῆς χώρας. Ἀλλ' αἱ πόλεις αὗται ὑπερήσπιζον τὴν ὑπαρξίν τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἡ γνώμη ἐκείνη Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς ὑπερβολικὴ, διότι ἠδύνατο μόνον νὰ εἴπῃ, ὅτι πᾶσα ἡ Πελοπόννησος ἐσκλαβώθη καὶ ἐβαρβαρώθη, ἐκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ἐπισήμων πόλεων¹.

Τὰ δεινὰ καὶ τὰς ἐρημώσεις τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ἀγῶνας τοῦ λαοῦ τῆς πρὸς τοὺς εἰσβαλόντας βαρβάρους, τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν πολλοῖς μέρεσιν, τὴν ὑποχώρησιν τῆς καὶ καταφυγὴν τῆς εἰς τοὺς ὄχυρούς τόπους καὶ ὄρη, ἢ εἰς τὰς νήσους ἐπὶ τὸ μείζον ἐπεκόσμησεν ἡ φαντασία τῶν ἱστορικῶν τῶν ἡμετέρων χρόνων, ἀλλ' οὐδεὶς ἕλλην ἢ βυζαντινὸς ἀξιόπιστος ἀνὴρ διηγήθη ἢ ἐβεβαίωσε ταῦτα. Οἱ Σλαῦοι κατέλαβον ἀφυλάκτους χώρας καὶ μικρὰς πόλεις, καὶ ἱδρυσαν σὺν τῷ χρόνῳ νέας ἐποικίσεις. Ὄνόματα τόπων, ποταμῶν καὶ ὄρεων διδάσκουσιν, ὅτι ἡ Ἥλις, Ἀρκαδία, Μεσσηνία καὶ Λακωνία ἐδέξαντο πολυπληθεῖς αὐτῶν ἀποικίσεις. Πολλὰ Ἑλληνικὰ μερίσματα μετωνο-

¹ Rambaud, L'empire Grec au xmo siècle, 1870 σελ. 42 παρατήρησε τοῦτο.

μάσθησαν διὰ σλαυικῶν ὀνομάτων, καὶ ἐνῶ ἐκ βαρβαρικῶν ἀποικιῶν ἠδύναντο νὰ συσταθῶσι νέα χωρία, ἡ ἱστορία ὅμως οὐδεμίαν πόλιν γινώσκει, ἥτις ἐν Ἑλλάδι νέα ἱδρῦθη ὑπὸ Σλαύων. Τούναντίον κατὰ τὸν 7 ἔτι αἰῶνα ἐκτίσθησαν ἐν Πελοποννήσῳ δύο ἀξιόλογοι, καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικοῦμεναι πόλεις, ἡ Μονεμβασία καὶ Ἀρκαδία.

Καίτοι ὁ Σλαυικὸς ἀποικισμὸς ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πρὸς Β. τοῦ Ἰσθμοῦ ἦν πολυάριθμος ἦτο, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦτου δὲν ἐλλείπουσι μαρτυρίαι. Ὡς τὸ λακωνικὸν ὄρος Πάρνων, ἔλαβε τὸ σλαυικὸν ὄνομα Μαλέβο, οὕτω καὶ ὁ Βοιωτικὸς Ἑλικῶν ὠνομάσθη Ζαγορά. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους τῶν θεῶν, ἐνθα ποτε Ἰστατο τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν, ἐστήθησαν καλύβαι σλαύων ποιμένων, οἵτινες τὰ κτήνη αὐτῶν ἐπότιζον ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Ἀγανίπτης καὶ Ἰπποκρήνης. — Ἡ μνήμη τῆς ἀρχαίας τοῦ ὄρους σημασίας ἐξηφανίσθη, καὶ τὸ ἱερόν τῶν Μουσῶν ἐκάλυψεν Ἰσως ἡδὴ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία¹.

Παρὰ τὸν περίφημον τοῦτον ναὸν ἔκειτο ἀναμφιβόλως μακρὸν ἡρειπωμένον τὸ τῶν Μουσῶν θέατρον. ὅπερ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων πάλιν ἀνεκαλύφθη, πανάρχαιος δὲ τετράγωνος Πύργος ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου δεικνύει τὴν θέσιν, ἐνθα ποτε ἔκειτο ἡ Ἀσκρα, ἡ πατρίς τοῦ Ἡσιόδου.

Οὐδαμῶθεν ἀγγέλλεται ὅτι βοιωτικαὶ πόλεις, ὡς ἡ Λεβαδεία, ὁ Ὀρχομενός, ἡ Χαιρώνεια, ἢ αἱ Θῆβαι κατελήφθησαν ποτε ὑπὸ Σλαύων ἢ Καδμεία, παρ' ἣν παρήλασεν ἡ στρατιὰ τοῦ Ἀλαρίχου, διέμεινεν ὡς πιθανὴ ἔδρα τοῦ Βυζαντινοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος ἑλληνικὴ πόλις κατὰ τὴν σλαυικὴν εἰσβολήν, ὡς ἡ Κόρινθος, ἡ πρώτη τοῦ θέματος τῆς Πελοποννήσου, ὡς ἡ ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίς καὶ αἱ Ἀχαϊκαὶ Πάτραι. Ὅτι δὲ Σλαῦοι ἐγκατέστησαν παρὰ τὴν Κωπαῖδα λιμνην, ἀποδεικνύει τὸ νέον τῆς ὀνομα Τοπόλια παραγόμενον ἐκ τῆς λέξεως Τοπόλ, (Λίγειρος)². Ἡ Πλάταια ἀντήλλαξε τὸ ἑαυτῆς ἀρχαῖον ὄνομα πρὸς τὸ τῆς Κόκλας. ὡς αἱ Μυκῆναι πρὸς τὸ τοῦ Χαρβάτι καὶ Ὀλυμπία πρὸς τὸ τῆς Μίρακα.

Τὰ Μέγαρα φαίνονται ἀπαλλαγέντα σλαύων ἀποικῶν. Ὡς πρὸς δὲ

¹ P. Dechambre, Notice Sur les ruines de l'Hiéron des Muses dans l'Helicon. Arch. d. miss. IV. 1807 σ. 169.

² Zeuss σ. 693.

τὴν Ἀττικὴν, αὐτὸς δὲ Φαλμεράϋερ εἶπεν, ὅτι τὰ ἴχνη βορείων ἐποικίσεων δὲν εὐρίσκονται ἐκεῖ ἐν ἴσῳ μέτρῳ, ὡς ἐν Βοιωτίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ, καὶ ἐν γένει οὐδαμοῦ, ἐκτὸς τῶν Βοιωτικῶν ὄριων¹. Ἐκεῖ δὲν παρήχθησαν σλαυικὰ ὀνόματα, ὡς τὰ Πελοποννησιακὰ Βολγάστ, Γορίτζα, Γρανίτσα, Κριβίτσα, Γλόγοβα, ὡς Ποδαγορά, Βαρσόβα, Σκλαβίτσα, Καμενίτσα, Κρακόβα, Χλεμίτσα, Νεζερό, Ράχοβα, Κουκαβίτσα, Χλωμῶ. κλπ.²

Ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀρχαίας τῶν μυστηρίων πόλεως Ἐλευσίνος εὗρον σλαυικὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλὰ τὰ ἀπειρόκαλα ταῦτα, σχεδὸν ὡς εὐθύγραμμα φαινόμενα στοιχεῖα ἐπὶ μαρμαρίνου κορμοῦ, ἂν πράγματι θεωρηθῶσιν ὡς σλαυικά, ἔμειναν τὸ μόνον παρεμφερές πρὸς ἄλλην ἐπιγραφὴν εὐρεθεῖσαν παρὰ τὰ ὅρια τῆς Ἀρκαδίας³.

Ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν οὔτε πολεμικῶς ἐχθρική, οὔτε εἰρηνική μετανάστευσις σλαυικῶν φύλων δύναται νὰ ἀποδειχθῇ. Ἡδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεκώλυσαν εἰς τοιοῦτους βαρβάρους τὴν εἰς τὸ πεδῖον αὐτῶν εἰσβολήν, κλείσαντες τὰς εἰς τὴν Βοιωτικὴν παρόδους. Οὐχ ἦττον ἀπλούστερον εἶνε νὰ ἐξηγηθῇ ἢ ἔλλειψις βαρβαρικῶν ἐποικίσεων ἐν τῇ Ἀθηναϊκῇ περιοχῇ ἕνεκα τῆς μὴ γονιμότητος τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ἀρχαιότατα ἤδη ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς χώρας ταύτης ξένους μετανάστας⁴. Ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Ἀττικῆς οὐδεμία τοπικὴ ὄνο-

¹ Fallmerayer. Geschichte von Moren, καὶ τὴν πραγματείαν τούτου «Welchen einfluss».

² Fallmerayer καὶ J. H. Krause, Geogr. Griech. ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαίδ. τοῦ Ersch und Gruber. τόμ. 83 σ. 296. Ἡ Σλαυικὴ καταγωγὴ πολλῶν ὀνομάτων οὐχ ἦττον πολὺ ἀμφισβᾶλλεται. Πρασιό π. χ. δύναται κατὰ τὸν Loak νὰ ἐρμηνευθῇ πρόαστειον (Peloponnesiaca σ. 327). Ἐὰ τελικὰ ἴτα καὶ οὐα δὲν παραδέχεται ὁ Σάθας ὡς σλαυικά (Μον II Η. XXIX). Κατ' αὐτὸν οὐα. εἶνε ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν καὶ Ἀλθανικὸν ἵτα παρὰ γὰρ ἐκ τοῦ vicus. Ἡ κατάληξις ἵτα κατ' αὐτὸν εἶνε γραικοιλλυρικὴ ὑποκοριστικὴ. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ J. von Ow. die Abstammung der griechen 1847.

³ Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐλευσίνος ὡς ἡ τοῦ Ἀσπροκάμπου ἐξέδ. πρῶτον ὑπὸ Ραγκάβῃ Inscriptions Slaves 138 παρὰ Lenormant Rech. Arch. à Eleusis σ. 404. Καὶ ἐκ Θράκης ὁ Albert Dumont μόνον δύο σλαυικὰς ἐπιγραφὰς ἠδυνήθη νὰ σημειώσῃ.

⁴ Kiepert, Lehrb. Der Alten Geogr. σ. 283. Παρατηρεῖ. Ἀπόδειξις τῆς εἰς τὴν μικρὰν ἄξιαν τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς ἀναποκρινόμενης διατηρήσεως ἰκανοῦ μέρους τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ εἶνε παραδόξως μέγας ἀριθμὸς ἀρχαίων τοπικῶν ὀνομάτων, ὅστις σχεδὸν ὑπερβαίνει τὸν συμπᾶσης τῆς μέσης Ἑλλάδος.

μασία εὐρέθη. Οὐδέποτε ἐξηφανίσθη ἐνταῦθα ὁ δῆμος Κηφισσίας μετὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ὀνόματος. Καὶ αὐτὸ τὸ σημερινὸν Ἀμαρούσιον διατηρεῖ ἐτι ἐν τῷ ὀνόματί του τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος καὶ Ἡράκλειον τὴν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλείου. Ἐν τῇ Διακρίᾳ τῇ χώρᾳ ἐκείθεν τοῦ Ὑμηττοῦ παρὰ τὴν Εὐβοϊκὴν θάλασσαν, διετηρήθησαν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ τοπικὰ ὀνόματα, ἢ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ὀλίγον μεταμορφωμένα. Ὁ δῆμος Ἀραφῆνος ἐπιζῆ ἐτι σήμερον ἐν τῇ Ραφίνῃ, ὁ Θωρικὸς ἐν τῷ Θωρικῷ, Ἀνάφλυστος ἐν Ἀναθύσῳ. Ὁ δῆμος Πεντέλης ἐν τῇ ὁμωνύμῳ Μονῇ, ὡς Ἀπολλωνία ἐν Πάλαις καὶ Πρασιαὶ ἐν Πράσᾳ, Γαργηττός ἐν τῷ Γαριττός καὶ Ἀλωπεκῆ ἐν τοῖς Ἀμπελοκήποις¹. Καίτοι δὲ ἀβέβαιον εἶνε, ἂν τὸ ἀκρωτήριον Σούνιον, ὅπερ οἱ Ἴταλοι θαλασσοπλοοὶ ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐκάλεσαν Capo delle Colonne, παρὰ τοῖς Ἑλλησι δὲ διετήρησεν ἐτι τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα, οὐχ ἦττον οὐδεμία ἐποχὴ ὑπῆρξεν, καθ' ἣν οὗτοι ἐλησμόνησαν τὸν Μαραθῶνα καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἐκεῖ τύμβου. Ὡς ἐκεῖνο τὸ ὄνομα ἐτι σήμερον ἐπιζῆ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Μαραθῶνος, οὕτω ἐνταῦθα Ἴνοι ἀναπολεῖ ἔτος τὴν ἐξαφανισθεῖσαν Οἰόνην τῆς Ἰωνικῆς τετραπόλεως².

Βεβαίως δισχυρίσθησαν ὅτι τινὰ ξενότροπα ὀνόματα τόπων ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος, ὡς Βράνα, Ζαστούνη, Βαρβανάθα, Μάζι, Γοτούρα, εἶνε σλαυικά³. Καὶ ἂν τοῦτο εἶνε ὀρθόν, ὅπερ ἐτι δὲν ἀπεδείχθη, μένει ὅμως πάντοτε γεγονός, ὅτι καὶ ἂν καθόλου Σλαυοὶ εἰς Ἀττικὴν μετηνάστασαν, οὐδέποτε ἐνταῦθα ἰδρυσαν πολλὰς ἀποικίας, ὡς οἱ Ἀλθανοὶ κατὰ τὸν 14 καὶ 17 αἰῶνα, οἵτινες ἄνευ ἀγῶνος κατέλαβον τοὺς ἄλλοτε δῆμους τῆς Ἀττικῆς μέχρις Ἀθηνῶν. Ὡς οἱ Ἀλθανοὶ οὗτοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Φράγκων ἡγεμόνων μεταγενέστερον δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων δεσποτῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ προθύμως ἐγένοντο δεκτοί, ὡς ἀποικιοὶ, ὅπως κατοικήσωσιν ἐρημωθείσας χώρας, οὕτως ἐν πολλοῖς καὶ τὴν Σλαυικὴν μετανάστασιν ἐν Ἑλλάδι δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὡς εἰρηνικὴν⁴.

¹ Ἰδ. Σουρμ. Ἀττικὰ ἢ περὶ τῶν Δήμων Ἀττικῆς ἈΘ. 1854.

² Burz. Geogr. 4, 130.

³ Lenormant. σ. 441. Rambaud R. Βράνα ἴσως εἶνε σλαυικὴ μεταμόρφωσις τοῦ ἀρχαίου Βραυρών.

⁴ Koritar Jahrb der Litteratur Wien 1830 (Ἐκσλαυισμὸς Ἑλλάδος) παραδέχεται τὴν εἰρηνικὴν μετανάστασιν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὁμῶς τὴν τῆς πόλεως αὐτῶν περιοχὴν ἀπὸ τοῦ Κορυδαλλοῦ μέχρι τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Πεντελικοῦ μέχρι τοῦ Πειραιῶς διετήρουν ἀπηλλαγμένην τῶν Σλαυικῶν ξένων. Ὅτι τοῦτο συνέβη, ὅτι αἱ Ἀθηναίαι ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Βαρβάρων ἐκείνων, ἀλλὰ διετηρήθη πάντοτε πράγματι Ἑλληνικὴ πόλις, καίτοι μεμιγμένη μὲν τινὰ ξένα στοιχεῖα, ὡς ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Πάτραι καὶ ἡ Κόρινθος, πρέπει σήμερον νὰ θεωρῆται ὡς ἀναμφισβήτητον γεγονός. Θέλομεν βραδύτερον παρατηρήσει ὅτι ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων τῆς ἑλληνικῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀρχιεπισκοπῆς, ὃν οἱ Λατῖνοι εὗρον ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Μητροπόλεως τῷ 1205, καὶ ὅστις ἐπομένως εἶνε πολὺ ἀρχαιότερος τοῦ ἔτους τούτου, εὐρίσκονται ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν τόπων καὶ Μονῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαῖα καὶ νέα Ἑλληνικὰ ὀνόματα, ἀλλ' οὐδὲν σλαυικῆς καταγωγῆς.

3. Ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον Σλαυικὰ φύλα ἐξηπλώθησαν ἀνά τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 752 ἡ Εἰρήνη, ἡ δευτέρα Ἀθηναία, ἣτις ἔφερε τὸ ἐκ μαργαριτῶν διάδημα τοῦ Βυζαντίου. Ὁ αἵφνης αὐτῷ προσπεσὼν λαμπρὸς κλῆρος, ὡς καὶ αἱ διαφοραὶ αὐτῆς τύχαι ἐνθυμίζουσι πολλαχῶς ἐκείνας τῆς περιφήμου τοῦ φιλοσόφου θυγατρὸς Ἀθηναίδος—Εὐδοκίας. Ἀμφότεραι αἱ Ἀθηναῖαι διεκρίνοντο κατὰ τὴν καλλονὴν, καὶ ὅτι καὶ ὁ νοῦς τῆς Εἰρήνης ἦτο μείζων τοῦ συνήθους, αὕτη ἐπαρκῶς ἀπέδειξε διὰ τῆς φιλοδοξίας της. Μόνον τὸ μέτρον τῆς παιδείσεως τῶν γυναικῶν τούτων ἦτο ἄνισον, διότι πλέον τῶν τριακοσίων ἐτῶν μετὰ τὴν Ἀθηναίδα ἡ παιδείσις τῆς Εἰρήνης πρὸς τὴν τῆς προκατόχου της ἠδύνατο μόνον νὰ ἔχη οὕτως, ὡς ἡ μοναστηριακὴ σχολὴ τῶν ἐκβαρβαρωθεισῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν τελευταίων Πλατωνικῶν. Ἡ Εἰρήνη ἦτο δέκα ἐπτὰ ἐτῶν, καὶ εὕρισκετο ἐν Ἀθήναις, ὅτε ἐξέλεξεν αὐτὴν ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ του ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος (ὁ Κοπρώνυμος). Ἄν μὴ ἦτο τυχαία σύμπτωσις, ἣτις ἔφερεν εἰς τὸν Μονάρχην θυγατέρα ἀκριβῶς ἐκείνης τῆς χώρας, ἣτις ὠρισμένως ἀνήκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν Εἰκονοφίλων, ἠδύνατο ὁμῶς εὐκόλως νὰ δδηγῆσθαι αὐτὸν εἰς τοῦτο ἡ γνώμη τοῦ νὰ συνδιαλλάξῃ διὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης τοῦς Ἕλληνας πρὸς τὸ Βυζάντιον. Τούτους ἐτίμα ὡς ἐκπροσωποῦντας τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπερ ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε παραγκωνισθῆ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ἰδιαζόντως ἐξεῖχεν ἡ ἐνδοξὸς αὐτῶν μητρόπολις αἱ Ἀθηναίαι.

Ἡ πατρὶς τῆς Εἰρήνης δὲν ἦτο δᾶ ὅλως διόλου ἀμνηστὸς καὶ

λησμονημένη, ὥστε νὰ μὴ συνδέηται πλέον μετὰ τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον Οἰκουμένης πόλεως, οὔτε εἶχε περιπέσει εἰς τοιαύτην πτωχείαν, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ πλέον ἐν αὐτῇ ἐπίσημὸς τις οἰκογένεια. Βεβαίως τοὺς τῆς Εἰρήνης γονεῖς ἀγνοοῦμεν. Ἀλλὰ τὸν οἶκον τῶν Σαραντάπηχων, ὅστις ἦτο στενὸς αὐτῆς συγγενῆς, κατέστησεν αὐτὸν αὐτῇ πρῶτον ὡς αὐτοκράτειρα μέγαν¹. Ἴσως μάλιστα ἦτο αὕτη ταπεινῆς καταγωγῆς, διότι ἡ προκατάληψις τῆς δυσγαμίας ἦτο ἀγνωστος παρὰ τῆ Βυζαντινῆ Δύλῃ. Πρὸ αὐτῆς ἀνῆλθον εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν Ὀρόνον γυναῖκες ἐκ τῶν σκυθῶν καὶ μετ' αὐτὴν κατὰ τὸν 10 αἰῶνα ἡ Σπαρτιάτις Θεοφανῶ μόνον εἰς τὴν καλλονὴν της ὄφειλε τὸ διάδημα. Οὐχὶ δὲ καὶ σπανίως συνέβαινε, ὥστε κατ' ἀνατολικὸν τρόπον αὐτοκράτορες δι' ἑαυτοῖς ἢ διὰ τοὺς υἱοὺς των διετήρουν ἐν τῷ κράτει κατ' ἔθος ἐπίδειξιν νυμφῶν καὶ ἐν τοιαύτῃ ἴσως καὶ ἡ Εἰρήνη ἐγνώσθη καὶ ἔπεσεν ἐπ' αὐτὴν ὁ μέγας κλῆρος. Ἦτο δὲ αὕτη ἀνευ γονέων, ὡς ἡ Ἀθηναία, ὅτε ταύτην ἀνέλπιτος εὐτυχία κατέστησεν αὐτοκρατορικὴν νύμφην². Ὑπὸ τὴν προπομπὴν πολλῶν καλῶς κεκοσμημένων πλοίων ἤχθη ἡ Ἀθηναία πρῶτον εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἰέρωνος παρὰ τὴν Ἀσιατικὴν Ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου, καὶ εἶτα εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐνθα ἐγένετο αὐτῇ μεγαλοπρεπῆς ὑποδοχὴ. Καὶ τὴν μὲν 3 Σεπτεμβρίου 770 ἐπανηγύρισε τὸν γάμον της μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, τὴν δὲ 17 Δεκεμβρίου ἐστέφθη αὕτη ἐν τῷ Δουσταίῳ ὡς Δύγουστα.

Αὕτη εὖρεν ἐπικρατοῦσαν τὴν μερίδα τῶν Εἰκονοπλαστῶν, διότι ὁ πεπαιδευμένος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ὃν οἱ ἐξηγριωμένοι μοναχοὶ σκωπτικῶς ἐπωνόμασαν Κοπρώνυμον, καὶ ὃν ὁ Θεοφάνης ἐκάλει τὸν Πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου, ἐξηκολούθησεν ἔτι σφοδρότερον ὑποστηρίζων τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν εἰκόνων τοῦ πατρὸς του Λέοντος 3ου καὶ ἀνηλεῶς καταδιώκων τοὺς ἀνθισταμένους μοναχοὺς καὶ τὸν Κλήρον.

Ἀλλ' ἡ Εἰρήνη συνεκόμισε μεθ' ἑαυτῆς ἐξ Ἀθηνῶν τῆς πατρίδος της ἄλλας κλίσεις, διότι ἡ πόλις τῶν φιλοσόφων προήσπιζε νῦν ἐν-

¹ Ὅρθον δύναται νὰ ἦγε, ὅτι ὁ Labou Hist. du Bas-Empire. Vol. XN, I. XVI σ. 377. Εἰκάζει ὅτι ὁ Σαραντάπηχος ἦτο ἀδελφὸς τῆς Εἰρήνης. Τοῦτο φαίνεται ἐκ τοῦ Θεοφάν. σ. 791. Ὁ Ἰωακείμ Φωτόπουλος «Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία Αὐτοκρ.» Λειψ. 1887. οὐδὲν περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἠδυνήθη νὰ βεβαιώσῃ. Ὁ Θεοφ. σ. 741. Ἐκ τοῦ Ζωναρᾶ III, 353 δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι πρῶτον ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα Εἰρήνη.

τονώτερον τὰς εἰκόνας καὶ τὰς μορφὰς τῆς χριστιανικῆς μυθολογίας κατὰ τῶν διαταγμάτων τῶν Ἰσαυρικῶν Αὐτοκρατόρων, ἢ ὅτε αὐτὴ ὀλίγους αἰῶνας πρότερον ὑπερησπίσατο τοὺς ἐθνικοὺς τῆς Θεοῦ κατὰ τῶν Θεοδοσιανῶν.

Ἄν ἡμεῖς ἠδυνάμεθα νὰ διαφωτίσωμεν τὸ σκότος τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸν 8 αἰῶνα, ἠθέλομεν ἀνακαλύψει ἐνταῦθα ἰσχυρὰν εἰκονοδούλων μερίδα συνδεδεμένην μετὰ τῆς Ῥώμης, ἣτις διευθύνετο ὑπὸ τῶν ζηλωτῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν Μοναχῶν. Ἡ μερὶς αὕτη προσεπάθησε νὰ ἐκδικηθῆ τὰς καταδιώξεις διὰ τῆς στάσεως τοῦ Κοσμά καὶ Ἀγγελικανοῦ καὶ πιθανῶς οἱ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐπὶ μακρὸν ὡς ἐθνικοὶ θεωρούμενοι Ἀθηναῖοι ἐνομιζόντο νῦν καθόλου ὡς Εἰκονόδουλοι.

Ἄφειλεν ἡ Εἰρήνη πρὸ τῆς νυμφικῆς αὐτῆς εισόδου εἰς τὴν πρωτεύουσαν νὰ ὁμῶσῃ ἐπισήμως εἰς τὴν εἰκονολατρείαν, ὡς ἡ Ἀθηναῖς πρὸ τοῦ γάμου τῆς μετὰ Θεοδοσίου τοῦ 2ου ἀπηρνήσατο τὴν εἰδωλολατρείαν εἰς Χριστὸν βαπτισθεῖσα. Ἀλλὰ συμμαχήσασα μετὰ τοῦ ἐν Ῥώμῃ παπισμοῦ διέρρηξε βραδύτερον ἡ Εἰρήνη τὸν ὄρκον τοῦτον.

Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 775 ἀπεβίωσεν Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος, ἐγένετο αὐτοκράτωρ ὁ σύζυγος αὐτῆς Λέων ὁ 4ος, εὐνοϊκῶς διακαίμενος ἡγεμῶν, πρᾶος καὶ ἀσθενῆς, ὡς ὑπῆρξεν Θεοδόσιος ὁ 2ος, ἐν ᾧ ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἐπέφαινε τὸ δραστήριον καὶ ἀρχικὸν τῆς Πουλχερίας, μὴ κεκτημένη ὄμως καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκείνης. Ὑπὸ τὴν ῥοπήν τῆς συζύγου τοῦ ἐμετρίασε Λέων ὁ 4ος τὰς αὐστηρὰς ἀπαγορεύσεις τοῦ ἐμπαθοῦς πατρὸς του. Ἀπέθανε δὲ οὗτος τῷ 780, μὲν δ' ἡ Εἰρήνη ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς πάλιν ἰσχυρᾶς γενομένης μερίδος τῶν Εἰκονοφίλων, ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, οὗ ἐγένετο μὲν συμβασίλισσα, κυρίως ὄμως αὐτὴ ἐκυβέρνα τὸ κράτος. Ὡς Ἀθηναῖα ἔσχεν αὕτη ῥᾶδιον τὴν ἀφορμὴν νὰ εὐεργατῆ τὴν παραμεληθεῖσαν αὐτῆς πατρίδα, ὡς ἡ Ἀθηναῖς μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γότθων ὑπὸ τὸν Ἀλαρίχον.

Βέβαιον τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης αὐτῆς μαρτύριον ἦτο ὅτι αὕτη κατὰ πρῶτον ἐπεχείρησε τὴν ὑποταγὴν τῶν σλαυικῶν φύλων ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο ἐπραξεν, θὰ εἶχον ἀνέλθαι οἱ σλαῦοι ἐκεῖ εἰς μεγίστην ἰσχύν. Ὁ αὐτοκρατορικὸς πενθερὸς τῆς Εἰρήνης, ὁ ἀνδρεῖος νικητῆς τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων, εἶχε κατανικήσει κατὰ τὸ ἔτος 758 τοὺς κατὰ Μακεδονίαν Σλαῦους, ἀλλ' ὅμως δὲν λέγεται

ὅτι προσέβαλε καὶ τοὺς ἡμοφύλους αὐτῶν πολὺ κατωτέρω ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Οὗτοι δὲ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ δὲν ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν εἰς τὸ Βυζαντικὸν κράτος σπουδαῖοι ἢ ἐπικίνδυνοι. Τὸνναντίον φαίνεται ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς 28 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρώνυμου ἕνεκα ἐπανειλημμένων εἰσβολῶν τῶν πολυαριθμῶν Σλαυῶν περιῆλθεν ὅλως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν βαρβάρων, ὥστε αἱ ἐπαρχίαι αὐταὶ ἔπρεπε νὰ θεωρῶνται καὶ νὰ πορθῶνται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὡς χώρα ἐχθρική.

Αἱ Σλαυικαὶ μεταναστεύσεις ἐξηπλώθησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν Χερσονήσον. Ὁσημέραι ἑλληνικαὶ χῶραι καταλαμβάνονται, καὶ αὐταὶ αἱ παραθαλάσσιαι πόλεις ἀπειλοῦνται νὰ ἀλωθῶσιν. Μάχαι σφοδραὶ θὰ ἔλαβον χώραν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βαρβάρων· διότι οὗτοι ἤρξαντο ἐξ ἀποίκων νὰ γίνωνται κύριοι, καὶ ἠπαίλουν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἰδρῦσιν σλαυικὸν κράτος.

Ὁ ἐπιτεινόμενος κίνδυνος ἐνέβαλεν ἤδη εἰς φροντίδας τὴν αὐτοκρατορικὴν Κυβέρνησιν, ἐνῶ ἡ πρὸς βοήθειαν φωνὴ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τῆς Ἀθηναίας μάλιστα ἐγένετο προθύμως ἀσπαστή. Τῷ 783 ἀπέστειλεν αὕτη πολυάριθμον στρατὸν εἰς Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καγκελαρίου καὶ εὐνοουμένου τῆς, τοῦ Πατρικίου Σταυρακίου. Ὁ στρατηγὸς οὗτος ὑπέταξε πρῶτον τοὺς Σλαυικοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἑλλάδι ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ γείνωσιν ὑποταγεῖς καὶ εἶτα διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐπορεύθη εἰς Πελοπόννησον. Πλούσια λάφυρα λαβὼν καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους ἐπανῆλθεν ἐκεῖθεν ὡς ἐκ χώρας ἀλωθείσης, ὅπως κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 784 ἀγάγη θριαμβὸν ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ Κωνσταντινουπόλεως¹. Πᾶσα ἄλλη ἀκριβεστέρα εἶδησις περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐλλείπει οὐδὲ ἀναφέρονται κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἡ Κόρινθος, αἱ ἐπὶ ἑσθῆαι καὶ αἱ Ἀθῆναι.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν πολλαχῶς ἔλαβε πείραν τῆς εὐνοίας τῆς αὐτοκρατείας. Εἰς αὐτὴν δὲ ὀφείλουσιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὴν οἰκοδομὴν Ἐκκλησιῶν, τῆς εἰρήνης ἀποδίδουσι τοιαῦτα, ὡς τῆς Ἀθηναϊδῆ².

¹ Θεοφ. σ. 663. «Ταῖς κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβινίας ἠχμαλώτευσεν, καὶ τοὺς λοιποὺς ὑποχείριους ἐποίησεν» ὅπερ εἶνε πολὺ γενικόν.

² Θεοφ. σ. 707. Καὶ καταλθὼν ἐπὶ Θεσσαλονίκην καὶ Ἑλλάδα ὑπέταξε πάντας καὶ ὑποφόρους ἐποίησε τῆ Βασιλείᾳ.

³ Finlay 1. 90, 102. Ἡ γνώμη τοῦ Λαυρελῆ, ὅτι ἡ Αὐτοκράτειρα κατέστησε πάλιν τὰς Ἀθῆνας εὐπραγοῦσας, στηρίζεται μόνον ἐπὶ τοῦ Finelli Atene Attica.

Ὅτι δὲ αὕτη πάντοτε ἔμεινε συνδεδεμένη πρὸς τὴν πατρίδα της καὶ εἰς τὴν πιστὴν αὐτῆς ἀφοσίωσιν ἠδύνατο νὰ στηρίζηται, ἀπεδείχθη κατὰ τὰ τραγικὰ συμβάντα ἐν τῇ οἰκογενεῖα τοῦ πενθεροῦ της. Ὁ υἱὸς αὐτῆς, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος β' διέταξε μετ' ἀληθοῦς ἀσιατικῆς σκληρότητος νὰ τυφλώσῃ ἢ νὰ ἀκρωτηριάσῃ τοὺς θείους του, τοὺς πέντε υἱοὺς Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, ὑποπτεύσας ὅτι οὗτοι ἐπεβούλευον τὸν θρόνον καὶ τὴν ζωὴν του. Κατόπιν αὐτὸς οὗτος, μετὰ πέντε ἔτη, τὴν 19 Αὐγούστου τοῦ 797 μετὰ τῆς αὐτῆς βαρβαρότητος ἐτυφλώθη ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φιλάρχου μήτρως. Μετὰ τοῦτο τὸν Νοέμβριον τοῦ 797 ἐξώρισεν ἡ αὐτοκράτειρα τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους πρίγκιπας εἰς Ἀθήνας¹. Πολιτικοὶ ἐξόριστοι ἐξωρίζοντο τότε εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους, εἰς Θεσσαλονίκην, Χερσῶνα, Ἐπίδαμον, καὶ εἰς μακρυνὰς νήσους. Ἐκλέγουσα λοιπὸν ἡ Εἰρήνη τὰς Ἀθήνας ὡς τόπον τῆς ἐξορίας τῶν ἀνδραδέλφων της, ἐπραξε τοῦτο, ἐπειδὴ ἦτο βεβαία περὶ τῆς πιστεως τῆς πατρίδος της. Τότε φαίνεται ὅτι ὁ συγγενὴς της, ὁ Πατρικίος Κωνσταντῖνος Σαρκεντάπηχος, ὑπῆρξε στρατηγὸς τῆς πόλεως². Οἱ πέντε ἀδελφοί, οἱ τελευταῖοι νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ οἴκου τῶν Ἰσαύρων, — Οἱ δύο πρεσβύτατοι ἦσαν Νικηφόρος καὶ Χριστόφορος — ἐτήκοντο ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Καὶ ὅμως εὖρον οὗτοι εὐκαιρίαν νὰ συνδέσῃ μυστικὴν συνομοσίαν μετὰ ἡγεμόνων Σλαύων. Οὗτοι συνεννοηθέντες μετὰ μερίδος τινὸς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων συνέλαβον τὸ τολμηρὸν σχέδιον νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἐξοριστοὺς καὶ ἓνα ἐξ αὐτῶν νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτοκράτορα. Τῆς συνομοσίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἀκαμέρ, εἰς τῶν ὀλίγων Σλαύων τσοπάνων ἐν Ἑλλάδι, οἵτινες κατ' ἐξοχὴν ἐγένοντο γνωστοί³.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐκστρατεία τοῦ Σταυράκου οὐδαμῶς κατέβαλε τὴν δύναμιν τῶν Σλαύων· ὁ Ἀκαμίρ ἐκράτει ἐν Βελζετία, χώρα πρὸς μεσημβρίαν τῆς Θεσσαλίας, ἐνθα μεταξὺ τῶν Σλαυικῶν φύλων, ἄτινα κατὰ τὸ ἔτος 677 κατέπλεσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ὀνομαστοὶ ἦσαν οἱ Βιελέτζιγοί (Bjelezigen). Οὗτοι ἐκτίσαν τὸ Βελεστίνον παρὰ τὰς ἀρ-

¹ Θεοφ. σ. 733. Ἐξώρισεν αὐτοὺς εἰς Ἀθήνας.

² Θεοφαν. σ. 734.

³ Κατὰ Θεοφαν. Ἡ ἐπιχείρησις ἐγένετο κατὰ Μάρτιον τοῦ 799 Ζωναρᾶς XV, 13 σ. 867. τινὲς τῶν τῆς Ἑλλάδος προσήλων τῷ ἀρχόντι τῶν Σλαβικῶν ἔθνων.

χαίας Φερράς οὐ μακρὰν τοῦ Παγασητικῆς κόλπου, ἔπερ ὀνόμασαν Βόλον⁴.

Ἡ σλαυικὴ αὕτη φυλὴ δυσκόλως ἤθελεν ἐπεκτείνει τὴν ἔδραν της μέχρι Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, καίτοι ἡ ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐπήρεια ἠδύνατο ἐπὶ τοσοῦτον νὰ φθάσῃ⁵. Ὁ σκοπὸς τῶν συνομοτῶν ἀνεκαλύφθη καὶ πιθανὸν εἶνε ὅτι ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς Εἰρήνης ἐν Ἀθήναις ἀνεκοινώθη τῇ Βυζαντιακῇ Κυβερνήσει. Μετὰ τοῦτο ἀπέστειλεν ἡ Αὐτοκράτειρα τὸν Σπαθάριον Θεοφύλακτον, τὸν υἱὸν τοῦ Σαραντάπηχου, εἰς Ἀθήνας, ἵνα κάμῃ ἀνακρίσεις. Εἴτε λοιπὸν ἐντεῦθεν προέκυψεν ὅτι οἱ πρίγκιπες καὶ ἐνταῦθα εἶχον μερίδα τινά, εἴτε ὁ τῆς ἐξορίας τῶν τόπος ἐφάνη νῦν οὐχὶ πλέον ὡς ἀσφαλῆς, οἱ δυστυχεῖς οὗτοι μετήνέχθησαν εἰς Πάνορμον⁶. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκεῖ ἐκίνησαν τὴν ὀργὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ, οἰκτρῶς ἐπὶ τέλους διήγαγον τὸν βίον των ἐν τῇ φυλακῇ τῆς Ἀφουσίας.

Ἡ Εἰρήνη αὕτη ἀπέτισε τὸ κακούργημά της δι' ἐπονειδίτου θανάτου. Στάσις ἐγερθεῖσα τὴν 31 Ὀκτωβρίου τοῦ 802 ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Λογοθέτην Νικηφόρον, ὅστις ἐξώρισε τὴν Αὐτοκράτειραν πρῶτον μὲν εἰς τὰς νήσους τῶν πριγκίπων, εἴτα δὲ εἰς Λέσβον, ἐνθα ἀπεβίωσε τὴν 6 Αὐγούστου τοῦ 803. Ἡ ἐμπάθειά της καὶ τὰ κακούργηματα, ἡ φιλαρχία της, αἱ βραδουργίαι καὶ αἱ διάφοροι τύχαι κατέστησαν τὴν Ἀθηναίαν ταύτην ἀληθοῦς βαρβάρου ἐποχῆς μίαν τῶν τὰ μάλιστα προαχουσῶν γυναικείων τύπων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, τοσοῦτῃ δὲ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ μέγιστος Μονάρχης τῆς Ἀσείως ἐπὶ στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ συζευχθῇ μετ' αὐτῆς, ὅπως διὰ τοῦτου ἐνώσῃ πάλιν τὰ δύο ἡμίτη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἡ εὐγνώμων Ἐκκλησία παρεδίεξατο τὴν φονεῖα τοῦ ἰδίου της υἱοῦ ἀνευ αἰδοῦς μεταξὺ τῶν ἀγίων ἐν τῇ ἑορτολογίᾳ της. Ἦτο δὲ τοῦτο ἀμοιβὴ ἀντὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, ἣν κατέστησε πάλιν ἡ Εἰρήνη μετὰ τὴν 7 Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Νικαίᾳ τῷ 787.

⁴ Tafel, de Thessal. σ. LXXVIII κ. Symbolar. Grillo. σ. 131 Schaffarik, ἀλλ. Altort. 11, 198 πιστεύει ὅτι ἡ Βελζετία ὑπῆρξε χώρα ἐν Μακεδονίᾳ.

⁵ Ἡ παραδοχὴ τοῦ Hilferding (σελ. 4) ὅτι οἱ Βελταῖται κατέσχον καὶ τὰς Ἀθήνας εἶνε ἐντελῶς ἀβάσιμος.

⁶ Lobosau ζητεῖ τὸν τόπον τοῦτον οὐχὶ ἐν Σικελίᾳ, ἀλλ' ἐν Χαλκιδικῇ. Θεοφαν. 778. ὁ Κεδρηνὸς δισχυρίζεται μάλιστα ὅτι οἱ πρίγκιπες ἠγαπήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Οὕτω Ἀθηναῖα τις ἐκώλυσε τὴν καλινόρθωσιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς λατρείας καὶ ὑπεβοήθησε πρὸς ὑπερίσχυσιν τῆς εἰδωλολατρείας. Ἦτο δὲ ὀλεθριωτάτη τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει ἡ ἐξαφάνισις τῆς τῶν Ἰσαύρων δυναστείας μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ βου, διότι στάσις ἐν τῷ Παλατίῳ καὶ ἀλλαγὰι Κυβερνήσεων διεσάλευσαν τοῦτο ἀκριβῶς τότε, ὅτε ἡ Ἰταλία διὰ τοῦ μεγάλου Καρόλου ἠνώθη μετὰ τῆς Φραγκικῆς μοναρχίας, ὅτε τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος διὰ παντὸς ἀπεχωρίσθη τοῦ Βυζαντίου, οἱ Βούλγαροι ἐν βαλκανικῇ χερσονήσῳ ἔλαβον τὴν ἀρχὴν, καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἴσπανοὶ κατέσχον τὴν Κρήτην.

Καὶ οἱ Σλαῦοι ἐν Ἑλλάδι ὠφελήθησαν τῆς ἀδυναμίας τῆς ἐξουσίας, οὐ μόνον ὅπως ἐκεῖ περαιτέρω ἐξαπλωθῶσιν, ἀλλ' ἵνα καταστῶσιν ἀνεξάρτητοι. Αἱ φυλαὶ τῶν ἐγκατέστησαν τότε εἰς μεγάλας ἐκτάσεις ἐν Ἑλλάδι καὶ Μεσσηνίᾳ, ἐξ ὧν οἱ Ἕλληνες ἐν μέρει ὑπεχώρησαν. Οἱ ἐκεῖ Σλαυικοὶ δῆμοι, ὧν ἡ γεωγραφικὴ καὶ πολιτικὴ διάταξις ἔμεινεν ἡμῖν ἄγνωστος, ἐκυβερνῶντο ὑπὸ Τσοπάνων ἢ Ἀρχηγῶν, οἵτινες τὴν ἐπικύρωσιν αὐτῶν ἐλάμβανον παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὑποχρεωμένοι ἦσαν νὰ πληρῶνωσιν ἐτήσιον φόρον εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον, καὶ νὰ ἀκολουθῶσι τὸν στρατὸν. Αἱ ἐπανειλημμέναι αὐτῶν προσπάθειαι, τοῦ νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν νόμων τῆς πολιτείας, ἠνάγκασαν τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, ὅπως αὐτοὺς σωφρονίσῃ.

Μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Νικηφόρου ἐπανεστήσαν οὗτοι πάλιν. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις διηγούμενος ταῦτο, λόγον ποιεῖται μόνον περὶ τῶν ἐν τῷ θέματι τῆς Πελοποννήσου Σλαύων. Λέγει δὲ ὅτι αὐτοὶ ἐξηγέρθησαν καὶ πρῶτον τὰς τῶν γειτόνων οἰκίας ἐλεηλάτουν¹. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν ἔλαβε μείζονας διαστάσεις. Ἐπειδὴ δ' ὁ σκοπὸς ταύτης ἦτο ἡ κατάκτησις τοῦ σπουδαίου λιμένος τῶν Πατρῶν, οὗτοι ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς κατὰ τὸ ἔτος 805 ἢ 807 ὑποστηριζόμενοι κατὰ θάλασσαν ὑπὸ στόλου τῶν Σαρακηνῶν, πρὸς οὓς εἶχον ὡς πρὸς τοῦτο συνδεθῆ. Οἱ Πατρεῖς οὐχ' ἦττον ἠμύναντο ἀνδρείως, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ ἐκ Κορίνθου στρατηγοῦ. Μία τῶν ἀπηλπισμένων αὐτῶν ἐξόδων διέρρηξε τέλος τὸν στρατὸν τῶν πολιορκητῶν, καὶ

¹ Καὶ οὗτοι ἐν τῷ θέματι ὄντες τῆς Πελοποννήσου ἀπόστασιν ἐννοήσαντες πρῶτον μὲν τὰς τῶν γειτόνων οἰκίας τῶν Γραικῶν ἐξεπόρθουν.

ἡ αἰφνιδία ἐμφάνισις τοῦ Ἕλληνοσ Πραίτορος ἔδωκε πέρας εἰς τὴν νίκην. Οὕτω ἀπέτυχεν ἡ τελευταία καὶ ἀπειλητικωτάτη ἀπόπειρα τῶν Σλαύων μεταναστάτων εἰς ἀρχαίαν Ἑλλάδα, τοῦ νὰ τύχῃσι τῆς ἀνεξαρτησίας των. Ἡ ἀπέλευθέρωσις τῆς παραθαλασσίας πόλεως τῶν Πατρῶν, ἔσωσεν οὐ μόνον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ κινδύνου τοῦ νὰ καταστῇ Σλαυικὴ χώρα.

Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἀντήμειψε τοὺς Πατρεῖς, προαγαγὼν τὴν Ἐπισκοπὴν εἰς μητρόπολιν, τοὺς δὲ ὑποταγέντας ἀποστάτας κατέστησε δουλοπαροίκους καὶ φόρου ὑποτελεῖς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, τοῦ προστάτου καὶ νομιζομένου σωτῆρος τῆς καταπιεσθείσης πόλεως. Ὅθεν καὶ πιστεύεται ὅτι ὑπῆρχε πλησίον αὐτῆς δικμέρισμά τι Σλαυικόν.

Καίτοι δὲ οὐδεμίαν περὶ τούτου εἶδησιν ἔχομεν, ὅτι ἡ νίκη ἐκείνη εἶχεν ὡς ἀκολουθίαν εὐρυτέραν τινὰ ἐστρατείαν κατὰ τῶν Σλαυῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, εἴνε οὐχ' ἦττον τοῦτο λίαν πιθανόν. Ὡς θεᾶτρον τῶν πολέμων τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺτους, ἀρχομένου τοῦ θ' αἰῶνος, λέγεται μόνον ἡ Πελοπόννησος καὶ ἰδίως αἱ Πάτραι· ὅθεν δὲν γινώσκομεν, ἂν καὶ ἡ Ἑλλάς εἶχε τοιοῦτους. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἦττα τῶν Σλαυικῶν φύλων θὰ παρήγαγε καὶ ἐκεῖ εὐνοϊκὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἕνεκα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μεγαλείου μιᾶς τῶν θυγατέρων της, ἀπισπᾶσθη πάλιν ἐκ τῆς λήθης, καὶ τὴν αὐτὴν τύχην εἶχε καὶ δεύτερον ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς αὐτοκρατείας. Ἐκεῖ ἔμειναν συγγενεῖς τῆς Εἰρήνης, ὧν αἱ οἰκογένειαι ἕνεκα αὐτῆς, ἦσαν ἐν μεγίστῃ τιμῇ. Ἐν Ἀθήναις ἔζη ἡ ἀνεψιᾶ τῆς Θεοφανῶ, ἡ σύζυγος ἐπιφανοῦς τινος ἀνδρός¹. Ὁ Νικηφόρος ζητῶν ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του καὶ συναυτοκράτορος Σταυρακίου σύζυγον διέταξε νὰ γείνη ἐκθέσις νυμφῶν καθ' ἕλον τὸ κράτος. Οἱ δὲ ἐπιθεωρηταὶ του συνέστησαν εἰς αὐτὸν τὴν Θεοφανῶ.² Ἄνευ ἄλλων διατυπώσεων εὐθὺς αὕτη ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ συζύγου της καὶ τὴν 20 Δεκεμβρίου 807 συνεζεύχθη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ὑπὸ τοῦ γέροντος, ἀλλὰ χαλαροῦ τὰ ἦθη Νικηφόρου ἀγρία κάκωσις δύο ὡραίων τῆς Αὐλῆς παρθένων, ἃς ἡ νύμφη ἐξ Ἀθηνῶν μεθ' ἑαυτῆς εἶχε φέρει, οὐ μόνον

¹ Ζωναρ. III, σελ. 370.

² Θέα νυμφῶν ἐγένετο καὶ τῷ 830, ὅτε αὐτοκράτωρ Θεόφιλος συνεζεύχθη τῇ Θεοδώρα τῇ θυγατρὶ Πυργοφύλακος τινος Μαρίνου Μυραΐ σ. 412.

οὐδαμῶς διατάραξε τὰς τοῦ γάμου τελετάς, ἀλλ' ἐχρησίμευσε μᾶλλον πρὸς εὐθυρίαν τῶν αὐλικῶν¹.

Ἐπειδὴ ἡ Θεοφανῶ ἦτο στενὴ συγγενὴς τῆς Εἰρήνης, ἴσως δ' αὐτοκράτωρ ἐκλέγων ταύτην ὡς νόμφην ἐκινήθη ὑπὸ τοῦ σκοποῦ, ὅπως διὰ τῆς συγγενείας ταύτης κερδίσει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν καταπεσοῦσαν μερίδα τῶν Ἰσαύρων. Ἀλλ' ἡ Ἀθηναία Θεοφανῶ δὲν ἦτο πεπρωμένον, ὡς ἡ συγγενὴς αὐτῆς Εἰρήνη, νὰ ἀρξῆ μακρὸν καὶ λαμπρῶς, διότι ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν γάμον αὐτῆς ὁ πενθερός της Νικηφόρος ἔπεσεν ἐν τῷ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμῳ. Ὁ Κροῦμος ὁ φοβερός χάνης τοῦ ἔθνους τούτου, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 809 ἐποίησε πρωτεύουσάν του τὴν Σοφίαν, ἐκτυπήθη μὲν ὑπ' αὐτοῦ δεινῶς, ἀλλ' ἐνίκησεν τὴν 25 Ἰουλίου τοῦ 811 νύκτωρ ἐπιτεθεὶς καὶ συγκροτήσας μίαν ἔτι ἀπεγνωσμένην μάχην, καθ' ἣν κατεσφάγησαν ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ στρατός του καὶ τὸ ἄνθος τῆς Βυζαντιακῆς ἀριστοκρατίας. Τὸ περιαργυρωθὲν κρῶνιον τοῦ μονάρχου τῆς ἀνατολῆς ἐχρησίμευεν ἔκτοτε εἰς τὸν βάρβαρον τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνα ὡς κύπελλον ἐν συμποσίοις. Ὁ Σταυράκιος διεξέφυγε θανασίμως τρωθεὶς, καὶ ἐπέζησε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ πατρὸς του ὀλίγους μόνον μῆνας, διότι ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Προκοπίας, ὁ κουροπαλάτης Μιχαὴλ Ῥαγκαβῆς, ἀπὸ τοῦ θρόνου κατέρριψεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον. Ἡ δὲ αὐτοκράτειρα Θεοφανῶ ἐτελεύτησε τὸν βίον ἐν τῷ μοναστηρίῳ².

Οὕτω τρεῖς γυναῖκες ἐξ Ἀθηναίων ἐφόρεσαν τὸ Ἑλληνικὸν αὐτοκρατορικὸν διάδημα, ἡ Ἀθηναῖς, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανῶ, καὶ ἕνεκα τούτου ἡ πατρίς αὐτῶν ἐγένετο πάλιν ἐπίσημος ἐν τοῖς ἡμετέροις σκοτεινοῖς καὶ βαρβάροις γιγνομένοις χρόνοις. Τοῦτο δὲ εἶνε τὸσον ἀξιοπαρατήρητον, ὅσον οὐδεὶς Ἀθηναῖος, οὔτε ἀρχαῖος καθόλου Ἕλληνας, ἀνέβη ἄλλοτε εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, οὔτε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους διέπρεψεν εἰς οἰανδῆποτε ἀνωτάτην κορυφὴν τοῦ ἱστορικοῦ βίου.

¹ Θεοφ. 750.

² Ζωνάρ. III, βιβλ. XV σ. 374.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ ἴητα τοῦ Σλαυϊσμοῦ ἐν Ἑλλάδι.— Ἀκμὴ τῆς χώρας.— Ἡ πλουσία Ἀρχόντισσα Δαυιήλη.— Μετάστασις τῶν Σλαύων εἰς τὸν Χριστιανισμόν.— Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἀποστολή.— Νέα ἱδρυσις μοναστηρίων.— Ὁ ἅγιος Νίκων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Σπάρτῃ.— Ἀνάμιξις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μετὰ Σλαυικῶν στοιχείων.— Ἐὸ κράτος τῶν Βουλγάρων.— Ἡ Ἐπισκοπὴ Ἀθηνῶν.— Ὁ φόβος τοῦ Χασῆ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Παρθενῶνος.— Ὁ ἅγιος Λουκάς.— Βασίλειος ὁ 2ος καταστρέφει τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων.— Ἡ Ἐπίσκεψις του εἰς Ἀθήνας.— Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Παρθενῶνος.

1. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Αὐτοκρατείας Θεοφανοῦς ἐξαφανίζεται ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ὡς πάσα ἡ Ἑλλάς, ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας τὸσον ἐντελῶς, ὥστε μετὰ πόνου ἀνακαλύπτόμεν πού τὸ ὄνομα τῆς ἐξόχου πόλεως ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰ συμβάντα τῆς ἐποχῆς. Μόνον ἡ Πελοπόννησος, εἴθα οἱ Σλαῦοι τὰ μάλιστα ἐσκήνωσαν, παρέιχεν ἔστιν ὅτι τοῖς Βυζαντινοῖς, ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης εὐκαιρίαν, ὅπως ἀσχοληθῶσι περὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ καθυπόταξις τῶν ἐκεῖ Σλαυικῶν φύλων διὰ τῆς παρὰ τὰς Πατρας νίκης δὲν ἦτο ἐντελής, διότι πάντοτε προσεπάθουν νὰ ἀνακτήσωνται τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν διὰ τῶν ὀπλῶν. Ἐπανέστησαν αὖθις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ τελευταίου εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Θεοφίλου (829—842) καὶ τῆς συζύγου του Θεοδώρας, ἥτις ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ τῆς Μιχαὴλ Βου ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ 842 μέχρι τοῦ 867 καὶ ἀνεστήλωσε τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων. Ὁ στρατηγὸς αὐτῆς ἀντιστρατήγος τῆς Πελοποννήσου Θεόκτιστος Βριέννιος, μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ ἐκ Θρακῶν Μακεδόνων καὶ ἄλλων στρατευμάτων τῶν δυτικῶν θεμάτων ἐστράτευσε κατὰ τὸ ἔτος 850 ἐπισήμως εἰς ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ καθυπέταξε πάντα τὰ διαμερίσματα τῶν Σλαύων ἐκτὸς τῶν Ἰσηριτῶν καὶ Μηλιγγῶν παρὰ τὸν Ταύγετον, οἵτινες ἐγένοντο μὲν φόβου ὑποτελεῖς, οὐχ' ἦττον ὁμως ἐν τῇ ἀπροσβάτῳ αὐτῶν χώρᾳ, ἐξηκολούθουν νὰ ἀνθίστανται, ὥστε πολλάκις ἔτι ἐξηγέρθησαν¹.

¹ Κωνστ. Πορφυρ. de adm. imp. u 20, σ. 221. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ φύλα ἦσαν ἐγκατεστημένα κατ' αὐτὸν ὑπὸ τὴν Λακεδαιμονίαν καὶ τὸ ἔλος, ἀμφοτέρωθεν τοῦ Ταύγετου. Τὸ ἔλος ὠνομάσθη Τζερό καὶ ἦτο τὸ κύριον φρούριον τῶν Ἰσηριτῶν. L. Haukeg la mont Olympo et l' Ascarmanis Paris 1860. Παρατηρεῖ Νεζερό ἢ Ζερό ὡς λιμνην καὶ θέσιν παρὰ τὸν Θεσσαλικὸν κάτω Ὀλυμπον, καὶ ἐκλαμβάνει τὴν λέξιν ὡς Βουλγαρικὴν.

'Αλλ' ἐν ταῖς ἄλλαις ἀρχαίαις Ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις εἶχεν ὑποταγῇ ὁ Σλαυϊσμός, ἀπεκατέστη ἡ αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις καὶ ἡ εὐνομία. Ἄλλαί, ἐνεκα ἐμπορίου ζωηραὶ πόλεις, πρὸς παντὸς αἱ Πάτραι, ἤκμασαν πάλιν. Ἐχομεν εἰδήσεις περὶ τοῦ πλοῦτου ἐπισήμου δεσποίνης Δανιήλη ἐν ἐκαίνῃ τῇ παραθαλασσίᾳ πόλει, ὅστις ἐνθυμίζει μὲν τὰ παραμύθια τῶν χιλλίων καὶ μιᾶς νυκτός, ἀλλ' ὁμῶς δὲν ἐπενόηθη. Τὸ πλῆθος τῶν κτημάτων τῆς χήρας ταύτης ἀρχοντος, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τρανὴ ἀπόδειξις ὅτι μεγάλα κτήματα καὶ ἐν Ἑλλάδι περιῆλθον εἰς ἰσχυρὰς οἰκογενεῖας αἵτινες ἐδέσποζον χωρικῶν καὶ δούλων, ὧν οὐχὶ ὀλίγοι ἴσως κατήγοντο ἐκ Σλαύων. Ἐν τοῖς ἐργαστασίαις τοῦ Δανιήλη κατασκευάζοντο τὰ πολυτιμώτατα ὑφάσματα καὶ ἴσως καὶ πολύτιμα ἀγγεῖα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ.

Ἡ πλουσία γυνὴ παρεσκεύασε τὴν τύχην Βασιλείου τοῦ πρώτου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ὅστις ὡς σταυλάρχης Βυζαντινοῦ μεγιστάνος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου ἦλθεν εἰς Πάτρας. Ἐκεῖ ἠσθένησεν καὶ ἐνοσηλεύθη ἐπιμελῶς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Δανιήλη. Ὡς φονεὺς Μιχαήλ τοῦ Βου ἀνέβη ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ρωμαλέος, ὡς ὁ Ἡρακλῆς, τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ἐκάλεσε δὲ παρ' ἑαυτῇ τὴν εὐεργέτιν του, καὶ αὐτὴ τὸ μακρὸν ταξίδιον εἰς τὸν Βόσπορον διήνευσε ὡς Ζηνοβία, ἐπὶ φορείου ἀναπαυρμένη, καὶ συνοδευμένη ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς ἀκολουθίας, ἐνῶ μακρὰ σειρά φορτικῶν φορείων, ἔφερον τὰ δῶρα, ἅτινα συνεχόμιζε τῷ αὐτοκράτορι: λαμπρὰ σκεύη παντὸς εἶδους, τάπητας, ὑφάσματα, ὧν τινὰ ἦσαν τόσον λεπτά, ὥστε ἠδύνατο νὰ κρυβῶσιν ἐντὸς καλάμου· ἐδώρησατο δὲ τῷ αὐτοκράτορι ἑκατὸν ὠραῖους δούλους καὶ εὐνούχους, καὶ ἑκατὸν τεχνιτὰς τῆς ποικιλικῆς¹. Ὁ Βασίλειος ὑπεδέχθη τὴν δέσποιναν ἡγεμονικῶς ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Μαγναύρα. Καὶ δεύτερον ἦλθεν αὕτη εἰς Βυζάντιον πρὸς ἐπισκεψιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Λέοντος Βου, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 887 διεδέχθη αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ κατέστησεν αὐτὸν κληρονόμον πάσης αὐτῆς τῆς περιουσίας. Ὁ κατάλογος περιεῖχε μεγίστην περιουσίαν, συνιστάμενην εἰς χρυσόν, πολύτιμα ἀντικείμενα καὶ γαίας, ὥστε ὁ αὐτοκρά-

¹ Θεοφ. Βιβλ. V, 810 καλεῖ τὰς γυναῖκας ταύτας: γυναῖκες σκιάστριαι. Καίτοι δὲ Pariset (Hist. de la Soie II, 29) καὶ μετ' αὐτὸν Hayd Gesch. d. Iavantohandels, 1, 62) ἔχουσι δίκαιον δίσχυριζόμενοι ὅτι ὁ Θεοφάνης μόνον περὶ λινῶν ὑφασμάτων ποιεῖται λόγον, οὐχ' ἦττον ὁ Δανιήλης δύνατον νὰ εἴχῃ καὶ ἐργαστάσιον μεταξωτῶν. Περὶ αὐτοῦ λόγον ποιοῦνται καὶ Κεδρηνοί: 2, 230, Ζωγαράς XVI, 10.

τωρ ἠδυνήθη νὰ ἀπελευθερώσῃ 300 δούλους τῆς Δανιήλη, οὓς καὶ ἀπέφικεν εἰς Ἀπουλίαν. Ἡ ἱστορία τῆς πλουσίας γυναικὸς διδάσκει, ὅτι ἡ κτηματικὴ τάξις ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν θοῦ αἰῶνα εἶχεν ἀρθῆ εἰς μεγάλην εὐπορίαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ μόνον ἐν Πάτραις.

Ὅπως ἐκεῖ ἐν τῇ ἄλλοτε ἴσως ζωηροτάτῃ ἐμπορικῇ τῆς Πελοποννήσου πόλει, νέαν ἔλαβεν ἰσχύν ὁ Ἑλληνισμός, οὕτω συνέβη καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἀρχαίαις Ἑλληνικαῖς χώραις. Ἡ ἐγγύριος φυλὴ οὐδαμῶς κατεστράφη ὑπὸ τῶν Σλαύων, ἀλλὰ πάντοτε ἐπεκράτει ἐν ταῖς ὀχυραῖς πόλεσιν, καὶ ἐκρατύνη κατὰ τὸν θοῦ αἰῶνα, ἐνῶ κατέρρει τὸ ξένον στοιχεῖον. Εἰς τὴν διάλυσιν τούτου ἐπέδρασε λίαν καὶ ἡ εἰσαγωγὴ Βυζαντινῶν ἐκ στρατιωτῶν ἀποίκων καὶ ὁ ἐν τῷ κράτει ἐπικρατῶν ἀσιατικὸς κανὼν τῆς μεταφυτεύσεως βλοκλήρου ἔθνους λαοῦ ἀπὸ μιᾶς χώρας εἰς ἄλλην. Ὁ Θεοφάνης κατέκρινε τοῦτο ὡς πράξιν βαρβαρότητος ἐπάρατον, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἀπέφικεν Ἑλληνας ἀποίκους εἰς Σκλαβινίαν¹. Καίτοι δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σκλαβινίας οὐσιωδῶς πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ἡ Λακεδαιμονία καὶ Θράκη, οὐχ' ἦττον ἠδύνατο ὁ αὐτὸς κανὼν νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐκαῖθεν ἠδύνατο νὰ μετενεχθῶσιν Σλαυϊκοὶ λαοὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας.

Ἡ Βυζαντικὴ στρατιωτικὴ ἐξουσία καὶ οἱ ἑλληνικοὶ νόμοι κατέστρεψαν τὸν ἀσθενῆ ὀργανισμόν τῶν σλαυϊκῶν φύλων, ἐπιδρασάσης πρὸς τοῦτο ἔτι μᾶλλον καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀποστολῆς. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐν τόσῳ μεταγενεστέροις χρόνοις εὐηργέτησε τὸ μέγα Σλαυϊκὸν ἔθνος καταστήσασα αὐτὸ ἐπιδεκτικὸν πολιτισμοῦ. Οἱ Σκῦθαι ὄφειλον εἰς τὸ Βυζάντιον τὰς πρώτας γνώσεις καὶ ἀνάγκας τῆς πολυτελείας, ἅτινα αἴρουσι πέρα τῆς ἀγροίκου φυσικῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ: Οὗτοι ἔλαβον συνάμα ἐκ τοῦ θησαυροφυλακείου τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἐπιστήμης, αὐτὸ τὸ ἀλφάβητον, εἰς τὴν ἔθνηκὴν των γλῶσσαν. Καὶ ἡ πολιτικὴ δημιουργία πολιτειῶν οἷαι ἡ Σερβία, Κροατία, Βουλγαρία ἦτο ἀδύνατος νὰ συντελεσθῇ ἐκτὸς τοῦ Βυζαντιοῦ. Ἡ Ρωσία ἦς τὰς πολιτειακὰς ἀρχὰς μετεφύτευσαν οἱ Οὐαράγιοι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος εἶνε ἐν μέρει ἔργον τῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ αἰετοῦ ὑπαρχουσῶν ἐκπολιτιστικῶν

¹ Θεοφάν. σελ. 756. Χριστιανὸς ἀποικίας ἐκ παντὸς θέματος ἐπὶ τὴν Σκλαβινίαν γενέσθαι προσέταξεν.

ιδεῶν. Ἀφοῦ οἱ Ῥῶσοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 864 μέχρι τοῦ 10 αἰῶνος πολλάκις ἐπειράθησαν ἀπὸ τῆς μαύρης θαλάσσης νὰ προσβάλωσι τὴν μεγάλην πόλιν διὰ τοῦ πολυαριθμοῦ στόλου τῶν δυσκινήτων αὐτῶν σκαφῶν, ἀπέστησαν τῶν ἀγόνων τούτων ἐπιχειρήσεων των. Ἡ γραῖα ἡγεμονία Ὀλγα ἐδέξατο τῷ ἔτει 956 τὸ χριστιανικὸν βᾶπτισμα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ ἕγγονος αὐτῆς Βλαδίμηρος ἠκολούθησε τὸ παρὰδειγμὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 988 καὶ συνεζεύχθη μετὰ τῆς ἡγεμονίδος Ἀννης, θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ 2ου. Αἱ ἀρχαιοτάται μαλιστα εἰδήσεις τῆς ἐθνογραφίας καὶ ἱστορίας τῶν Ῥώσων ὡς καὶ τῶν μεσημβρινῶν Σλαύων ἀπορρέουσιν ἐν μέρει ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν ἄνευ τοῦ συγγράμματος περὶ διοικήσεως κράτους σοφοῦ Ἑλλήνος αὐτοκράτορος θὰ ἦσαν ἡμῖν σκοτειναί.

Οἱ Σλαῦοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Ταινάρου ἀκρωτηρίου ἦσαν πάντες εἰδωλολάτραι. Ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τόπων τῆς λατρείας τῶν Θεῶν τῆς Ἑλλάδος ἐλάτρευον τὰ σκοτεινὰ ὄντα τῆς φυσικῆς αὐτῶν θρησκείας. Πρῶτον καθ' ὃν χρόνον μετὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἔνεκα τῆς εἰκονομαχίας ἐπελθούσης διαιρέσεως ἐκ νέου ἐνισχύθη ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ἠδυνήθη αὕτη νὰ σκεφθῆ καὶ περὶ σλαυικοῦ ἐκχριστιανισμοῦ. Οἱ ἀπόστολοι αὐτῆς ἦσαν δύο ἀδελφοὶ ἐκ Θεσσαλονίκης, ὁ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος. Οἱ μεγάλοι οὗτοι ἅγιοι κατήχησαν τοὺς Βουλγάρους εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Χὰν Βογόρης ἐπέβαλε διὰ τοῦ ξίφους τὸ εὐαγγέλιον εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν λαόν, ἀφοῦ αὐτὸς κατὰ τὸ ἔτος 861 ἐβαπτίσθη.

Οἱ Σλαυικοὶ λαοὶ πάντες τῆς περὶ τὸν Ἄλμον καὶ Ἰστρον χώρας μέχρι τῶν ὄριων τῆς σήμερον κάτω Αὐστρίας, οἱ Σέρβοι, Βούλγαροι, Μαῖροι, Κροᾶται προσελήφθησαν εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ προσήχθησαν εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ καταστήτῃ φιλανθρώπους τοὺς φιλάρπαγας βαρβάρους ἀρχηγούς, ἀλλ' ὅμως οἱ ἐκκλησιαστικοὶ δεσμοὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσιν τὴν πνευματικὴν ἀύθεντιαν ταύτης, ἣτις ἴσχυε παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς καὶ κατέστησαν τούτους ἐπιδεκτικωτέρους πρὸς εἰρηνικὸν τινα σύνδεσμον μετὰ τῶν γειτόνων. Σλαυικὰ φύλα, ἅτινα ἔμειναν ἔτι ἐθνικὰ, ὤφειλον νὰ φοβῶνται, μὴ ἀπολέσωσι τὴν προτέραν αὐτῶν ὑποστήριξιν ὑπὸ ἐθνῶν τῆς φυλῆς των. Ἡ εἰς τὸν χριστιανισμόν προσέλευσις τοῦ ἀγρίου τῶν Βουλγάρων ἔθνους, ὑπερ πρότερον ἦτο ὁ φυσικὸς σύμμαχος πάν-

των τῶν ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ Ἐκκλησίας, ἔπρεπε νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐν Ἑλλάδι Σκλαβίνους, καὶ νὰ παίσῃ αὐτοὺς νὰ ἀκολουθήσωσι τὸ παράδειγμὰ των. Ὁ Βυζαντινὸς τῶν φόρων Εἰσπράκτωρ, ὁ στρατηγός, ὁ φρούραρχος καὶ δικαστὴς ἐν ἀμφοτέροις τοῖς θέμασι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπροστατεύθησαν εὐθύς ὑπὸ τῶν Ἱεροκηρύκων, τῶν ἐρημιτῶν καὶ ἱερέων. Δίκτυον νέων ἰδρυθέντων μοναστηρίων καὶ Ἐκκλησιῶν ἐξηπλώθη ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, ἐξαρτώμενον ἀπὸ τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν, ὧν ἡ ἰσχὺς ἀπὸ τοῦ 9 αἰῶνος ἐγένετο λίαν μεγάλη¹.

Ἡ αὐτὴ ὁρμὴ τοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ἀτκήσεως, ἣτις τότε κατέλαβε τὴν κοινωνίαν τῆς δύσεως, ἐπήνεγκε τὴν ἰδρυσιν τοῦ τάγματος τοῦ Cluny καὶ ἀνήγγειλεν τὴν ἐποχὴν τῶν σταυροφοριῶν καὶ τῆς τοῦ Πάπα κοσμικῆς ἐξουσίας, παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐνταῦθα ἐκ τῆς πίστεως ταύτης ἐν μέρει ἐπήλθεν ἡ διάλυσις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ τοὺς διαγμούς, οὗς ὑπέστη ἐν τῇ εἰκονομαχίᾳ. Αὕτη ἡ ἰδίᾳ δὲν ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ μοναστηριακοῦ βίου, ἐνῶ ἐκ τούτου ἐπερρώσθη ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, καθ' ἕσπον δὲν ἐνόησεν, ὡς ἐκαίνη, νὰ ὀργανώσῃ τὸ μοναχικὸν τάγμα, καὶ νὰ διαμορφώσῃ πρὸς ὠφέλειαν ἑαυτῆς τοῦτο εἰς δύναμιν διαπλάττουσαν τὴν κοινωνίαν. Ἐὰ Βυζαντιακὰ μοναστήρια ἔμειναν ἄνευ βασιεως ἠθικῶς ἀναμορφωτικῆς καὶ ἄνευ στερεᾶς συναφείας μετὰ τοῦ κέντρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Ἄλλως ὅμως ἐπολυπλασιασθήσαν ταῦτα τόσο καταπληκτικῶς, ὥστε ἡ Ἑλλάς ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τοῦ κράτους ἐπαρχίαι, ἐπληρώθησαν σμήνους μοναχῶν, οἵτινες ἔμειναν ἡ μείσστη καὶ οὐδέποτε ἐξολοθρευθεῖσα αὐτῆς μάστιγξ. Ἐὰ μοναστήρια κατέλαβον τὰ καλλίτερα κτήματα διὰ δωρεῶν καὶ ὑπούλων θωπειῶν, διέφθειραν τὰ ἦθη τοῦ λαοῦ, κατέπνιξαν τὴν πρὸς τὴν Πατρίδα ἀγάπην καὶ ἀφήρσαν μέγα μέρος Ῥωμαίων ἀνδρῶν ἀπὸ τῆς πολιτείας². Κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα πεφωτισμένος τις αὐτοκράτωρ, Νικηφόρος Φωκᾶς, ἐπειράθη μὲν νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, ἀπαγορεύσας τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ μονῶν ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν³.

¹ Παράδειγμα τούτου παρέχει ὁ βίος τοῦ ἁγίου Ἀθωνασίου, Ἐπισκόπου Μοσῶνης, ὅστις ἦτο Σικελὸς Ἕλληνας ἐκ Κατανίας ἔνεκα τῶν Σαρακηνῶν φυλῶν. Acta ss. Jan 11, 4128.

² Ἐνταῦθα αἱ ἰδίαι τοῦ συγγραφέως ἀπέχουσι τῆς ἀληθείας.

³ Spangenberg Conatit. Imp. σ. 777 Nov. 8 καὶ 4.

Διατηρήθησαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰδήσεις περὶ ἰδρύσεως μοναστηρίων ἐν Ἑλλάδι καὶ ὑπὸ περιφήμων ἀγίων. Οὕτω κατὰ τὸ ἔτος 874 ἐν τοῖς ἑρείπιοις τοῦ Ὀρχομενοῦ ἐν Βοιωτίᾳ ἐκτίσθη ὑπὸ τινος Πρωτοσπαθαρίου Λέοντος ἡ μοναστηριακὴ ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ Παύλου.¹ Ἐν Ἀττικῇ ἰδρύθησαν ἢ ἀνενεώθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν ἴσως χρόνον τινὰ τῶν κοινοβίων ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ πεντελικοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 10 αἰῶνος ἰδρύθη ἐν Φωκίδι τὸ περίφημον μοναστήριον τοῦ βαίου Λουκᾶ τοῦ νεωτέρου.

(ἀκολουθεῖ)

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΧΑΣΙΩΤΟΥ

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Rüstow καὶ ὁ Köchly ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ διακρίνουσι τέσσαρας κυρίως περιόδους τὰς ἑξῆς :

α) τὴν ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τῶν Μηδικῶν πολέμων.

β) τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν Μηδικῶν μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης.

γ) τὴν ἀπὸ τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ

δ) τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου τούτου μέχρι τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκστρατείας τοῦ Πύρρου.

Ἡ πραγματεία αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν στρατιωτικὴν κίνησιν τῆς δευτέρας περιόδου. Διότι κατὰ ταύτην ἐγίνοντο ἐπαισθηταὶ πρόοδοι εἰς τὴν τακτικὴν ἀνακαινισθεῖσαν σχεδὸν ἐκ βάθρων, διεκρίθη σαφέστερον ἡ χρησιμότης ἐνὸς ἐκάστου ὅπλου καὶ ἡ εἰδικότης ἐνὸς ἐκάστου τῶν διαφόρων ἰθῶν ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ὅπλων, πλουσίως δὲ ἐπενοήθησαν νέα εἶδη πολιορκιῶν καὶ πολιορκητικῶν μηχανημάτων καὶ

¹ Sellheimann Orchomenos, σ. 48.

ταῦτα πάντα ἀναλόγως πάντοτε τῶν ἀναφαινομένων νέων στρατιωτικῶν γεγονότων καὶ τῆς εὐφυΐας τῶν ἐκάστοτε στρατηγούντων καὶ πολεμιτῶν. Εἰς ταῦτα δὲ συνεβάλετο κυρίως καὶ ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἐξετυλίχθησαν τρία τῶν διασημοτέρων ἱστορικῶν συμβάντων, πλουσιωτάτων δὲ εἰς παραγωγὴν καὶ ἐπινοήσιν στρατιωτικῶν μηχανημάτων διὰ τὸ ἐπίπλοκον αὐτῶν, ὁ Πελοποννησιακὸς δηλονότι πόλεμος, ἡ ἐκστρατεία τῶν μυρίων καὶ ἡ μακροχρόνιος πάλη μεταξὺ Θηβῶν καὶ Σπάρτης.

Τὴν μακρὰν ἀντιζηλίαν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης διηγῆθη ἡμῖν ὁ Θουκυδίδης ἀριστα ἐν τῷ ἐξόχῳ αὐτοῦ ἔργῳ, ἡπερ ὑπερηφάνως, ἀλλὰ καὶ εὐλόγως ἐκάλεσε ἀκτῆμα ἐς αἰ. Ἐν τούτῳ δὲ μετὰ ὑπερβαλλούσης σαφηνείας τῶν πραγμάτων ἀναπτυσσομένων, ἐν πάσῃ δὲ ἀμεροληψίᾳ καὶ κριτικῇ δεινότητι, εἰκονίζονται πιστότατα αἱ εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην πρόοδοι τῶν δύο ἰσχυροτέρων καὶ ἡγεμονικωτέρων πόλεων. Ἡ δὲ μόνη ἑλλειψίς ἢ ἐν τῷ ἀριστοτεχνήματι τούτῳ παρατηρουμένη εἶνε ἢ κατ' ἀνάγκην ἄλλως, ὡς φαίνεται, ἐπιβαλλομένη σιγῇ ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν θεσμοθεσίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀλλ' εὐτυχῶς ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψίν ἱκανῶς ἐπικουρεῖ ἡμῖν ὁ Ξενοφῶν. Συγγραφεὺς καὶ στρατιώτης ὁ αὐτὸς κατέλιπεν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀθανάτου τῶν μυρίων ἐκστρατείας ἱστορίαν τελειοτάτην καὶ πιστοτάτην. Ἡ Ἀνάβασις θεωρεῖται ἔργον οὐ μόνον ἱστορικοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ δεξιῶ καὶ λίαν ὀξυδερκοῦς στρατηγοῦ, ἀναμνησκουσα ἡμᾶς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Γαλλικοῦ πολέμου τοῦ Καίσαρος. Ἡ ἐκστρατεία δὲ αὕτη, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες στρατιῶται τὸ πρῶτον ἤδη ἐπὶ μακρὸν χρόνον μαχόμενοι μακρὰν τῆς ἐστίας αὐτῶν, οὐ μόνον τὰς τέως αὐτῶν στρατιωτικὰς γνώσεις πάσας ἐδιάσθησαν νὰ ἐφαρμόσωσιν ὅπως μετὰ θαυμασίας τέχνης, ἀλλὰ καὶ καινοφανεῖς ἐπενόουν, τοσοῦτον προήγαγε τὴν τακτικὴν, τοσοῦτον διερρύθμισε τὸν ἀρχαῖον ὀργανισμόν, ὥστε μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ὅτι αἱ περιφανεῖς νίκαι, ὅς βραδύτερον οἱ στρατιωτικοὶ ἀναμαρφωναὶ Ἰπαμεινώνδας καὶ Ἰφικράτης ἤραντο, ὀφείλονται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐν τῷ μέσῳ τῶν βαρβάρων φυλῶν ἀναπτυχθεῖσαν ἐκείνην τακτικὴν.

Ἐν τοῖς ἔργοις δὲ τοῦ Θουκυδίδου ἀπ' ἐνός καὶ τοῖς τοῦ Ξενοφῶντος ἀπ' ἑτέρου δύναται πᾶς τις βουλούμενος νὰ μελετήσῃ τὰ τῆς στρατιωτικῆς τέχνης τῶν χρόνων ἐκείνων νὰ ἀνεύρῃ τὴν ζωηροτέραν παρράσκειν καὶ εἰκόνα αὐτῆς, νὰ λάβῃ δὲ ἀκριβῆ ἰδέαν καὶ περὶ τοῦ

πολεμικοῦ ἐν γένει τῆς ἐποχῆς ταύτης βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Πρὸ δὲ τῆς ἐκθέσεως τῶν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφερομένων στρατιωτικῶν σκόπιμον ἡγούμεθα νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ διὰ βραχέων καὶ ἱστορικῶς ἀναπτύσσοντες τὰς βαθμῆδόν ἐπιτελουμένας προόδους νὰ κατέλωμεν εἰς τὴν δευτέραν περίοδον, περὶ ἧς κυρίως ποιεῖται λόγον ἡ παρούσα πραγματεία.

Πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου οἱ ἀπειράριθμοι καὶ ἀνεξάρτητοι λαοὶ οἱ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καλύπτοντες περιορίζοντο εἰς πολέμους ληστρικοὺς καὶ ἐπιδρομὰς πρὸς λείαν ἀποβλεπούσας· ἄρα δὲν ὑφίσταντο ἀληθῆ στρατεύματα. Ὡς δὲ πιστοῖ ἐν τῇ προοιμίῳ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης, ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐθνικὴν ἐστρατείαν, ἣτις ὑπὸ τὸν κραταῖον Ἀγαμέμνονα συνήνωσε τὸ πλεῖστον τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ στρατῷ τούτῳ δὲν ὑπάρχει ὁ κυρίως εἰπεῖν ὄργανισμός· ἐλλείπει τὸ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον τῆς δυνάμεως ἐνὸς στρατοῦ ἢ ἐνότης. Ἐκαστον ἔθνος ἔπεται τῷ ἀρχηγῷ αὐτοῦ καὶ ἀποτελεῖ τάξιν ἀνεξάρτητον τῶν ἄλλων· αἱ δὲ συγκροτούμεναι μάχαι περιορίζονται εἰς σειρὰς μονομερῶν συμπλοκῶν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ Τρώων ἡγεμόνων· τὰ δὲ ἐκατέρωθεν στρατεύματα δίκην θεατῶν ὡς πρὸ σκηνῆς παριστάμενα παρακολουθοῦσι μετὰ προσοχῆς καὶ θαυμασμοῦ τὰς ἐκάστοτε συναπτομένας μάχας μετέχοντα τούτων, ὅποταν ἡ ἀνάγκη παραστῆ, ὡς ὁ χορὸς ἐν τῇ τραγωδίᾳ. Ἐὰν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐξέλθῃ ἐκ τῆς πάλης νικητῆς καταδιώκουσιν ἔρρωμένως τὸν ἀντίπαλον, ἄλλως ἀποσύρονται, οὕτως ὥστε ἡ ἐκβασίς τῆς μάχης ἐκ τῆς τῶν ἀρχηγῶν ἰκανότητος κρίνεται. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀγωνιζόμενοι ἀντιμετωπίζουσιν ἀλλήλους ἐφ' ἀμάξης· ὁ ἦρωας (παραϊβάτης) βαρεῖαν χαλκῆν περιβολὴν περιβεβλημένος μετὰ ξίφους καὶ δόρατος ὀπλισμένος, ὑφ' ἐνὸς δ' ἠνιόχου συνοδευόμενος προχωρεῖ πρὸς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ καὶ ἄρχεται τῆς πάλης, ὅτε μὲν ἐκ τοῦ ὕψους τῆς ἀμάξης διὰ τοῦ δόρατος, ὅτε δὲ συνηθέστερον πεζῆ βάλλων κατ' ἀρχὰς βέλος ἢ βαρὺν πέτρον εἶτα δὲ καὶ ἐκ τοῦ συστάδην τοῦ ξίφους χρῆσιν ποιούμενος. Τὸ πλῆθος τοῦ στρατεύματος συμπερέμπον τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ καὶ ἐνταῦθα πορεύεται ἐν τάξει, ἐν γραμμῇ, ἐν φάλαγγι, ἐν σειραῖς, αἰτινες στίχες καλοῦνται, πολλάκις δὲ καὶ ἐν λόχοις καὶ ἐν δεκάσι. Τὰς τάξεις τοῦ μετώπου κατέχουσιν ἄνδρες διαφόρων ἐθνικοτήτων. Ἐχονται δὲ τούτων οἱ κρείττους τὴν ἀνδρείαν καὶ ῥώμην· οἱ γενναϊότεροι τοῦτέστι καὶ ῥωμαλεώτεροι κατα-

λαμβάνουσι τὰς πρώτας θέσεις, οἱ πιστότεροι τὰς δευτέρας, τὴν δὲ τελευταίαν καὶ τὰ πλευρὰ κατέχει πᾶν τὸ λοιπὸν.

Ἀλλὰ πάντα τὰ στρατεύματα δὲν ἦσαν ὀπλισμένα μετ' ἀγχίμαχων ὄπλων· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ δόρατος μόνον ἠδύναντο νὰ μάχωνται. Δι' ὃ ὑπῆρχον πρὸς τούτοις τοξόται καὶ σφενδοιῆται, ὡς οἱ Λοκροὶ τοῦ Αἴαντος, οἱ στρατιῶται τοῦ Φιλοκτήτου καὶ οἱ Παιονες (ἀγγυλοτοξοί). Ἐλαφρὸν δὲ πεζικὸν (ψιλοῖ) συμπράττον μετὰ τῶν στρατευμάτων τῆς γραμμῆς ἐν κοινῇ τινι ἐπιχειρήσει δὲν ὑφίστατο. Ἐκαστον ἔθνος ἐμάχετο ὑπὲρ ἑαυτοῦ· προσέτι δὲ πάντα τὰ ὄπλα ἐθεωροῦντο ἐξ ἰσοῦ ἐνδοξα καὶ ἐντιμα μὴ διακρινόμενης ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς βραδύτερον εἰς τὰ ὄπλα τῆς βολῆς προσαπτομένης περιφρονήσεως.

Ἡ τέχνη δὲ τοῦ πολιορκεῖν ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ φαίνεται μικρὰν τὴν ἀνάπτυξιν λαβοῦσα, ὡς τοῦτο ἀριδῆλως τεκμηριοῖ τὸ πολυχρόνιον τῆς πολιορκίας τῆς Τρωάδος. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται, μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ ἐσπούδαζε περὶ τὰ ἐπιτήδεια, ἡ ἐφοδος δὲν ἐγίγνετο μεθ' ὄλων καὶ συνηνωμένων τῶν δυνάμεων. Ἐπόμενον ὅθεν ἦν τοῖς Ἑλλήσιν νὰ ὀχυρῶνται τότε καὶ ἀμυνόμενοι, ὡς οἱ Τρῶες, νὰ διατελώσιν.

Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων κατεῖχε πολλῶν χείρονα θέσιν τῆς δευτέρας περιόδου καὶ τῆς μετὰ ταῦτα. Μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον σπουδαῖαι κινήσεις λαῶν συμβαίνουσιν ἐν Ἑλλάδι. Δύο νέα φύλα διαφέροντα τὴν τε φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Ἴωνες διανέμονται τὴν Ἑλλάδα, ἀντιποιοῦνται ἀλλήλοις τῆς ὑπεροχῆς ἐπὶ τῶν ἄλλων κρατῶν, τὰ ὅποια μετ' αὐτῶν περιεπλάκησαν καὶ τὸν πολιτικὸν αὐτῶν υἰοθέτησαν ὄργανισμὸν. Αἱ Ἴωνικαὶ δὲ Ἀθῆναι ἦσαν προωρισμένας ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τοῦ εὐκάμπτου καὶ εὐτόλμου πνεύματος αὐτῶν νὰ καταστῶσι ποτὲ ἡ κραταῖοτάτη θαλασσίαι δύναμις, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἀντίζηλος αὐτῶν Σπάρτη ἰσχυρὰ ἡπειρωτικὴ δύναμις, ἣτις τοῦ ἐξαιρέτου αὐτῆς ὄργανισμοῦ μετέδωκε καὶ πολλοῖς μὲν ἄλλοις τῆς Ἑλλάδος φύλοισι, ἰδίᾳ δὲ τοῖς Ἴωνικοῖς.

ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Δωριέων ὁ ἀρχαῖος τρόπος τοῦ μάχεσθαι ἐξέλιπε πανταχοῦ· ἡ ἀμαξία τῶν ἡρώων τοῦ Ὀμήρου ἀνεφαίνετο ἐν ταῖς παιδιαῖς μόνον. Ὁ πεζὸς στρατιώτης, ὁ βαρέως ὀπλισμένος (ὀπλιτης) καθίσταται ὁ ἀληθὴς καὶ ὁ μόνος μαχητῆς. Ὁ ἀγὼν ὄλου τοῦ στρατοῦ ἀντικαθίστησι τὴν μονομερῆ καὶ εἰς τοὺς ἀρχηγούς περιορισ-

μένην συμπλοκήν. Ἡ φάλαγγ στερρῶς δισεκασμένη καθίσταται ἡ δριστική τάξις τοῦ στρατοῦ πρὸς τε τὴν πορείαν καὶ τὴν μάχην. Ἐνεκα δὲ τοῦ ἰσχυροῦ τούτου ὀργανισμοῦ οἱ Σπαρτιᾶται μετὰ τὴν δριστικήν αὐτῶν καὶ σταθερὰν ἐγκατάστασιν ἐν τοῖς ἄρεσι τῆς Λακωνίας, κατώρθωσαν οὐ μόνον νὰ διατηρηθῶσιν ἐν μέσφ λαῶν πολεμίων, οὐδὲ κατέστησαν ὑπηκόους καὶ αἰχμαλώτους αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ καθυπτάξωσι τοὺς γείτονας αὐτῶν Μεσσηνίους καὶ Ἀργεῖους καὶ νὰ δεσπόσωσι παραυτίκα ἐπὶ τεσσάρων πέμπτων τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τὸν ὀργανισμόν δὲ τοῦτον ὡς διαδοθέντα ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἄλλων λαῶν ὀφείλουσιν οἱ Ἕλληνας τὴν κατατρόπωσιν ἐν Μαραθῶνι καὶ Πλαταιαῖς ἀπειραριθμῶν Περσικῶν στρατιῶν καὶ οὕτω ἡ νέα τακτικὴ τὸν πρῶτον αὐτῆς ὀρλαμβῶν ἐν τοῖς Μηδικοῖς ἤρατο.

Οὐ μὴν ἀλλὰ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς διὰ τῶν ἐπιτυχῶν τούτων ἀποτελεσμάτων ἀπέδειξεν ὅτι λαμπρῶς μὲν ἦν κατηρτισμένος ἐν πολέμοις ἀμυντικοῖς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ἐπιθετικοῖς. Ὅθεν ὑπελείπετο νὰ προσκτῆσθαι νέα τακτικῆς στοιχεῖα, ἅπερ ἐμελλον νὰ πορίσωσιν αὐτῶν αἱ μακρῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πολέμων. Ὁ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηναίων ἀγὼν, ἡ κινδυνώδης κατάβασις τῶν μυρίων διὰ μέσης τῆς Ἀσίας καὶ ἐπὶ τέλους ὁ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Θηβῶν πόλεμος κατέδειξαν ἐπαισθητῆν τὴν ἀναγκαιότητα τῶν ταχειῶν κινήσεων καὶ τὴν προσθήκην καὶ ἐτέρων στρατιωτικῶν σωμάτων, τῶν ἐλαφρῶν κυρίως καλουμένων καὶ τοῦ ἱππικοῦ.

Κατὰ ταύτην τὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Σπαρτιᾶται διηροῦντο εἰς ἕξ μοῖρας (μόρας) ἐξ ὀπλιτῶν. Καὶ δὲν ἐφαίνοντο μὲν οὔτε πεζικὰ ἐλαφρὰ στρατεύματα οὔτε ἱππικὰ ὡς σώματα κανονικῶς συντεταγμένα, ἀλλ' οὔτε καὶ οἱ αἰχμαλώτοι ἐκεῖνοι (Ἑλωτες), οἵτινες ἐν τῷ ἀρχαίῳ ὀργανισμῷ ἐμάχοντο ἔστιν ὅτι ὡς στρατιῶται ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι (μάχιμοι ψιλοὶ)¹. Ἐν Ἀθήναις δὲ αἱ δέκα φυλαὶ τοῦ Κλεισθέους ἀπετέλουν τὴν βᾶσιν τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ.

Αἱ τρεῖς πρῶται τάξεις ἐκάστης φυλῆς ἐχορήγουν τοὺς ὀπλίτας, αἱ πλουσιώτεραι μετ' αὐτὰς ὑπηρέτουν ὡς ἱππεῖς, οἱ δὲ θῆτες ὡς τοξόται. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἐλαφροῦ πεζικοῦ ἀνεπτύχθη ταχύτερον ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Σπάρτῃ.

Μετὰ δὲ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους ἐσχηματίσθη σῶμα ἐκ 300, εἶτα

¹ Ξενοφ. Ἀπομν. 3, 87.

δὲ ἐξ 600 ἱππέων. Ἐν τῇ ἀρχῇ δὲ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκ 200 τοξοτῶν ἱππέων καὶ 1000 βαρέως ὀπλισμένων τοιούτων, τούτων ἐλαμβάνοντο 100 ἐξ ἐκάστης φυλῆς.

Ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἑλλάδος εἶνε μὲν ὀλίγον ἐγνωσμένος, οὐδὲν ἦττον δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ εἰκάσωμεν ὅτι προσήγγιζε πρὸς τὸν τῆς Σπάρτης καὶ Ἀθηναίων. Ἐν Ἀργεῖ λ. χ. ὑπῆρχεν εἰδὸς τι μονίμου στρατοῦ ἐκ χιλίων ἀνδρῶν ἀριστίνδην εἰλημμένων (ἐπίλεκτοι)¹. Ἐν τῇ Μαντινείᾳ δὲ ὑπῆρχον πέντε λόχοι Ἀργείων ἐπὶ κεφαλῆς πέντε στρατηγῶν². Ἐν Βοιωτίᾳ διετήρουν τὸ ἀρχαῖον ἔθος, τὴν χρῆσιν δούλων καὶ ἐλαφρῶν στρατευμάτων. Οἱ Βοιωτοὶ οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Φωκεῖς ἐπόριζον ἀπειράριθμον ἱππικόν. Οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ Ἀρκάδες καὶ Ἀκαρνᾶνες ὑπηρέτουν κατ' ἐξοχὴν ὡς ἐλαφροὶ στρατιῶται (γυμνήται (-τες) πελτασταὶ) ἐν τοῖς μισθωτοῖς στρατεύμασιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΣΤΡΑΤΟΣ ΜΙΣΘΟΦΟΡΙΚΟΣ, ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑ

§ 1. Ἀφορμὴ. Πολλὰ τὰ ἐλατήρια, ἅτινα παρῶρμησαν τοὺς ἀρχαίους εἰς τὸν σχηματισμὸν μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Αἱ μακρᾶι τὸν χρόνον καὶ τὴν ἀπόστασιν ἐστρατεῖαι τοῦ Βρασιδου εἰς τὴν Χαλκιδικήν, τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν ποιουμένων οὐχὶ ὡς ἄλλοτε διακομμένας τινὰς στρατείας, ἀλλὰ συνεχεῖς ἀγῶνας, κατέδειξαν παρευθὺς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐθνικῶν στρατῶν καὶ ἐγεννήθη ἐκ τούτου ἡ ἰδέα νὰ προσληθῶσι καὶ ἐπικουρικοὶ στρατοὶ διὰ μισθοδοσίας. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ἤρξαντο νὰ αἰσθάνωνται τὰς ἐλλείψεις στρατοῦ συγκεκριμένου ἐξ ὀπλιτῶν μόνον καὶ τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὸν διὰ στρατοῦ ἐλαφρῶς ὀπλισμένου. Αἱ δ' οἱ Θράκες τότε καὶ οἱ Ἀρκάδες ἐπόριζον τοὺς ἀκοντιστάς, οἱ Ρόδιοι τοὺς σφενδονήτας καὶ οἱ Κρήτες τοὺς τοξότας. Μετὰ δὲ τὴν ἐστρατείαν τῶν μυρίων, ἠπότε ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ εὖ ἔχειν καὶ δίκαιτᾶσθαι ἐξησθένωσαν, εἰμὴ ἐξηφάνισαν, τὸ αἰσθημα τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, τὸ πλεῖστον τῆς μαχίμου δυνάμεως συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων (ξένων).

¹ Διόδ. 12, 75.

² Θουκυδ. 5, 50, 72.

§ 2. Συλλογή. Ἡ φροντίς τῆς συλλογῆς στρατευμάτων ἀνετίθετο (συλλέγειν στρατεύματα, λαμβάνειν ἄνδρας) ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ χρηζόντος τούτων εἰς ἄνδρας δεξιούς καὶ ἐν πείρᾳ τοῦ πολέμου γενομένους. Πρὸς τοῦτο ἐλάμβανον καὶ ποσότητά τινα χρημάτων ἀναγκαίαν νὰ διοργανώσωσι στρατὸν, οὗ ἐμελλον νὰ ὦσιν ἡγεμόνες κατὰ τὴν ἐκστρατείαν. Παρευθὺς δὲ προσελαμβάνοντο καὶ τινες ἀξιωματικοί, ὧν τινων ἐξετίμων τὰς ἀρετὰς καὶ ἐφ' ὧν ἐπεφόρτιζον τὴν στρατολογίαν μικρῶν σωμάτων ἐκάστου ἐξ 100 ἀνδρῶν καὶ καλουμένων λόχων. Οἱ ἀξιωματικοὶ δὲ οὗτοι ἀνελάμβανον καὶ τὴν διοίκησιν τῶν σωμάτων τούτων καθ' ὅλην τὴν τῆς ἐκστρατείας διάρκειαν ὑπὸ τὴν ιδιότητα λοχαγῶν¹. Οἱ λοχαγοὶ ἐκέκτηντο πᾶσαν τὴν ἐλευθερίαν νὰ ποιήσωνται τὴν ἐκλογήν τῶν στρατιωτῶν καὶ νὰ ἐρίσωσι τὴν ἡλικίαν αὐτῶν καὶ τὸ ἀνάστημα² κτλ. Οὕτω ὁ Ἐπισθένης (Ἀνάβ. 7, 4, 8) προσλαμβάνει μόνον τοὺς εὐεειδῆς ἄνδρας.

Ἡ Ἑλληνικὴ καταγωγή δὲν ἐλογίζετο ὡς ὄρος ἀναπόφευκτος δι' ὃ καὶ μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν καὶ αὐτῶν μάλιστα τῶν λοχαγῶν εὔρηται ἀρχαῖοι αἰχμάλωτοι (Ἀνάβ. 3, 1, 16).

Χώρα τῆς συλλογῆς ἐχρησίμευε τοῖς λοχαγοῖς ἐκείνη, πρὸς ἣν ἐκέκτηντο ἰδίαν τινὰ συμπάθειαν, συνήθως δὲ ἡ γενέτειρα αὐτῶν γῆ. Συλλέξαντες δὲ οὕτω ἕκαστος τὸν ἑαυτοῦ λόχον προσῆγον πρὸς τὸν στρατάρχην, ἡγούμενοι ὁ μὲν λόχον ὀπλιτῶν, ὁ δὲ πελταστῶν, ὁ δὲ τοξοτῶν, ὁ δὲ σφενδονητῶν κτλ. ἕκαστος πρὸς τούτοις λοχαγὸς ἐδικαιοῦτο νὰ προσλάβηται ἕνα ἀμέσως ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικὸν ὑπολοχαγὸν καλούμενον, ἀκριβῶς ὡς καὶ ὁ στρατηγὸς ὑπεβοηθεῖτο ὑφ' ἑνὸς ἀμέσως ὑπ' αὐτὸν διατελοῦντος ἀξιωματικοῦ ὑποστράτηγου (Ἀνάβ. 3, 1, 32) καλουμένου.

Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ υπολάβωμεν ὅτι ὁ μισθὸς ἀποκλειστικῶς παρώτρυνε τοὺς στρατηγούς καὶ λοχαγούς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πόλεως τινος ἢ ἀλλοτρίας τινὸς ἡγεμονίας. Διότι μεταξὺ τούτων εὐρίσκομεν συχνάκις ἄνδρας εὐγενοῦς προελεύσεως, μεγίστης δὲ ἀξίας καὶ ἰκανότητος,

¹ Ἀνάβ. 4, 328, 4, 8, 12. Ξενοφ. Πολιτ. Λακεδ. 9, 9.

² Ὡς ἡλικία τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐν Ἑλλάδι ἦν ἢ ἀπὸ 20 ἐτῶν μέχρι τοῦ 60. Ἐν Ἀθήναις ἤρχετο αὕτη ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους. Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη ἔφηθοι καλούμενοι διενέμοντο τὰς μεθορίους θέσεις (περίπολοι) ἀσκούμενοι οὕτω περὶ τὰ πρῶτα μαθήματα τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτῶν βίου. Ἐν τῇ Ἀναβάσει (7, 4, 16) μνηεῖα γίνεσθαι σαλπικτοῦ ὀκτωκαιδεκαῆτους.

ὡς ἦν τὸ πλεῖστον τῶν ὑπὸ τὸν Κῦρον ἐστρατευμένων στρατηγῶν. Ἴνα πεισθῇ τις περὶ τούτου ἀρκεῖ νὰ ἀναγνῶ τὴν εἰκόνα, ἣν παρέχει ἡμῖν ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς Ἀναβάσεως (6, 1—31) μετὰ τὴν ἀπάνθρωπον καὶ ἀπαξίαν τῶν στρατηγῶν σφαγὴν.

Μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν οἱ Ἀρκάδες πεφημισμένοι διὰ τὴν ῥωμαλέαν τοῦ σώματος αὐτῶν σύστασιν καὶ φυσικὴν ἀνδρείαν ἀπεβιάζοντο νὰ ἐπιζητήσωσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑλικὰς ὠφελίας ὑπὸ τε τοῦ ἔρωτος πρὸς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καὶ τοῦ ἀγόνου τῆς γενετείρας αὐτῶν χώρας. Οἱ δ' ἄλλοι καὶ ἰδίᾳ οἱ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐκδιωχθέντες καὶ ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου ἐξορισθέντες ἔνεκα δὲ τῆς χρονίας τοῦ πολέμου παρατάσεως ἀπεισιθέντες τοῦ ἐργάζεσθαι κατεγράφοντο ὡς στρατιῶται ἐκ τῆς ἐπιθυμίας κινδύνων καὶ παραβόλων ἐπιχειρήσεων, σύναμα δὲ καὶ περισυλλογῆς λαφύρων¹.

§ 3. Μισθός. Ὁ Κῦρος ἐδίδοτο ἐκάστῳ τῶν μισθοφόρων Ἑλλήνων ἕνα δαρεικὸν κατὰ μῆνα· βραδύτερον δὲ ὑπέσχετο ἡμιόλιον δαρεικοῦ. Ὁ μισθὸς οὗτος ἐδίδοτο ὑπὸ διπλοῦν τίτλον, ὡς ἀμοιβὴ δηλονότι τῆς ὑπηρεσίας καὶ ὡς ἀναλώματα τροφῆς (σιτηρέσιοι, σῖτος, σιτάρκεια).

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἕκαστος στρατιώτης ἐλάμβανε μισθὸν 4—6 ὀβολούς τῆς ἡμέρας. Καὶ ἤρχον μὲν ἐκάστῳ δύο τρεῖς ὀβολοὶ τῆς ἡμέρας εἰς τροφήν καὶ ἄλλην σωματικὴν αὐτῶν συντήρησιν, ἀλλ' ὤφειλον συχνάκις νὰ προμηθεύωνται μεταλλικὰ ἀντικείμενα καὶ ἐφοδιάζονται μετὰ πάντων τῶν χρειωδῶν, ὅλον ἐνδυμάτων καὶ τῶν τοιοῦτων, ὧν ἡ ἀγορὰ ἐπεβάρυνε τὴν μισθὸν τοῦ στρατιώτου, ἄλλως τε καὶ διότι ταῦτα ἐπωλοῦντο μεθ' ὑπερβολικῆς τιμῆς.

Καὶ ἐλλείπουσι μὲν ἀκριβεῖς γνώσεις τῆς τιμῆς ἐκάστου τῶν ὀπλων, γινώσκεται ὁμῶς ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἀντὶ 150 δραχμῶν ἦν λίαν δύσκολον νὰ ἀγορασθῇ τελεία πανοπλία, ἧς ὁ στρατιώτης κάτοχος ἐγίνετο, ὁπότε ὑπηρετεῖ ἐφ' ὅλον ἔτος, εἰ ὁ μισθὸς τῆς ἡμέρας δὲν ὑπερέβαινε τοὺς 3 ὀβολούς, 16 δὲ μῆνας εἰ μὴ τοὺς δύο². Οὐδὲν ἦντον συνέ-

¹ Ἀνάβ. 1, 1, 7, 9, 17; 4, 16. 2, 6, 16—20. 3, 1, 1. 6, 1, 17. 2, 10. 4, 8 καὶ τούτων ἕτεροι ἀποδεδρακότες πατέρας καὶ μητέρας.

² Ἀνάβ. 1, 3, 21. 7, 2, 38, 3, 10 (τὰ νομιζόμενα) 6, 1, 1, 7, 6, 2, 4, 7, 7, 14 (δίκαια)· 1 ὀβολός=15 λεπτοῖς, 6-ὀβολοὶ=1 δραχμῆ=30 λεπτοῖς, 100 δραχμαὶ=1 μνα, 60 μναί=1 ταλάντῳ· ὁ δαρεικὸς (στατήρ) ἦν χρυσοῦν νόμισμα τῶν Περσῶν εἰκονίζον ἐπὶ τῆς μιᾶς προσόψεως τὸ ἐκμαγεῖον τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς ἑτέρας τοξότην ὀκλάζοντα. (Πλουτ. Ἀγῆσ. 161) τὸ νόμισμα τοῦτο εἰς=

βαινεν εἴποτε καὶ ἰδίᾳ ἐν εὐνοϊκαῖς περιστάσεσι καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐπιβαλλομένη ὑπ' αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν τῷ μισθοῦντι, ὁ ἀπλοῦς στρατιώτης γὰρ μισθῶται τοῦ διπλοῦ, τριπλοῦ καὶ τετραπλοῦ. Ἡ ἐκτίσις τῶν μισθῶν ἤρχετο ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ στρατιώτης εἰσῆρχετο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἔλγε μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐφ' ἣν ἐστράτευετο. Ὁ Κύρος ἐπεδαίκνυεν ἐκτακτον συμπεριφορὰν ὑποχόμενος τοῖς Ἕλλησιν οὐ μόνον σπουδαίαν ἀμοιβήν, ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ (Ἀνάβ. 1, 4, 13).

Ὁ λοχαγὸς ἐλάμβανε τὸ διπλάσιον τοῦ ἀπλοῦ στρατιώτου, ἐν φ' ὁ στρατηγὸς τὸ τετραπλάσιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΑ. ΟΠΛΙΣΜΟΣ ΑΥΤΩΝ

Οἱ στρατοὶ περιελάμβανον συνήθως τρία εἶδη σωμάτων τοὺς ὀπλίτας, τοὺς ψιλοὺς καὶ τὸ ἵππικόν.

§ 1. Ὀπλίται.

Οἱ ὀπλίται, ὁ λεγόμενος κυρίως στρατὸς τῆς γραμμῆς ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Μόνοι αὐτοὶ φέρουσι τέλειον ἐξοπλισμόν, ἐπιτήδειον εἰς τε τὸν ἐπιθετικὸν καὶ ἀμυντικὸν πόλεμον τοῦ ὑπολοίπου ὡς τινος ἐπουσιώδους παραρτήματος ἐκλαμβανομένου. Περιβέβληνται δὲ χιτῶνα πορφυροβαφῇ¹.

Τοῖς ἀμυντικοῖς ὀπλοῖς ἀνήκουσιν:

1) Ἡ περικεφαλαία, εἶδος πύλου ἀρχικῶς ἐκ δορᾶς (κυνέη), εἶτα δὲ ἐκ μετάλλου (κράνος) κατεσκευασμένη καὶ συνισταμένη τότε ἀπὸ 6 διακεκριμένων μερῶν: καλύπτρας χαλκῆς, (Πίναξ Δ. εἰκ. 1η), καλύμματος μετωπικοῦ (β), ἰνιακοῦ (γ), κροταφικοῦ (δ), λαβῆς (ε)

ἤχθη ὑπὸ τοῦ Δαρείου, υιοῦ τοῦ Ὑστάσπου. Ὁ δαρεικὸς δὲ ὡς καὶ ὁ Κυζηκινὸς (στατήρ), νόμισμα ἐπίσης χρυσοῦν, ἀντεστοίχει πρὸς 20 δραχμὰς Ἀττικὰς (πρὸς τὰ παρ' ἡμῶν 20 φρ. σχεδόν.)

¹ Ὁ σχολιαστὴς ἐρμηνεύων τὸ ἐν 1, 2, 16 χωρίον τῆς Ἀναβάσεως σημειοῖ χρωματίζονται γὰρ οἱ Ἕλληνες χιτῶσι φοινικίοις πρὸς τοὺς πολέμους· τούτο μὲν, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης, ἐστὶ τὸ τῆς γρόας ἀνδρικόν, τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ τοῦ χρώματος αἱματώδες τοῦ αἵματος βεύσεως εἶδος κατὰ φρονεῖν.

καὶ τοῦ ποικιλωτάτου μορφᾶς παριστῶντος κορύμβου (στ.). Τὸ ὄλον εἶχε βάρος 2 χιλιογράμμων.

2) Ὁ θώραξ, ὅστις συνίσταται ἐκ δύο χαλκῶν πλακῶν συνδεδεμένων διὰ γιγγλυμῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐκάλυπτε τὸ στῆθος, ἡ δὲ τὴν βράχιν. Ὁ στατὸς θώραξ εἶνε ὁ ὀρθὸς καὶ ἐπιπόδιος ἰστάμενος, ὡς λέγει ὁ Παισαβίας. Ὁ θώραξ οὗτος ἐπομένως εἶνε ἀβαρέστερος. Οἱ δύο πλάκες (γυῖαλα) (Πίναξ Δ. εἰκ. β, α) συγκρατοῦνται ὑπὸ ἀνελευστήρων (ᾧμοι) προσκεκολλημένων ἐκ τε τοῦ προσθίου καὶ ὀπισθίου πρὸς τὸν θώρακα δι' ἱμάντων ἢ ἀλύσεων (εἰκ. β. γ, δ)· προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ ζώνης τὴν ὀσφὺν περιζωνύσης (ζωστήρ, ζώνη) (εἰκ. β. ε). Ἀντὶ τοῦ θώρακος ἀνευρίσκομεν ἔστιν ὅτι μνημονευόμενον εὐρύν τινα ἐπενδύτην δερμάτινον (σπολάς)¹, ὅστις συνίστατο ἐκ μιᾶς μεταλλίνης πλακῆς τὸ στῆθος καὶ τοὺς ᾧμους καλυπτούσης· πρὸς προφύλαξιν δὲ τοῦ ὑπογαστρίου ἔφερεν ἡ σπολάς, ὡς ὁ ἐξ ὀρειχάλκου θώραξ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτῆς ἄκρᾳ λωρίδας δερματίνης ἢ πιλίνης (ἐκ πύλου τουρκ. κατσέ) (εἰκ. β, 7, στ.) κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥπτον μακρὰς συνήθως διπλᾶς καὶ ὑπὸ μεταλλίνων ἐλασμάτων ἐπικεκαλυμμένας (πτέρυγες)². Ὑπὸ ταύτας προσηρτητο περίζωμα ἐκ δέρματος ἢ λίνου καθήκοντος μέχρι τοῦ μηροῦ μέσου καὶ ζῶμα καλούμενον (εἰκ. β, 7, ζ). Τὸ βάρος τοῦ μεταλλίνου θώρακος ἀνήρχετο περίπου εἰς 8 χιλιογράμματα καὶ ἡμισυ.

3) Αἱ κνημίδες πλάκες ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐξ ἄλλου εὐκάμπτου μετάλλου, ἐπιστρωμέναι πιθανῶς ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἐπιφανείᾳ ὑπὸ δέρματος ἢ ὑφάσματος καὶ καλύπτουσαι τὸ πρόσθιον μέρος τῆς κνήμης ἀπὸ τοῦ γόμφου μέχρι τοῦ γόνατος (Πίναξ Δ. εἰκ. θ, 11). Ὁ Ἰφικράτης ἀντικατέστησεν αὐτάς διὰ ἐτέρων κνημίδων ἐκ δέρματος λίαν στερεοῦ κατεσκευασμένων δι' ὃ καὶ Ἰφικρατίδης ἐκλήθησαν.

4) Ἡ ἀσπίς. Αὕτη εἶνε τὸ ἀρχικόν ἀμυντικὸν ὄπλον τοῦ ὀπλίτου.

Ἡ ἀξιολογώτερά τῶν ἀσπίδων εἶνε ἡ μεγάλη ὠοειδῆς ἀσπίς (Πίναξ 2 εἰκ. 12—14). Ἐφερε δὲ ἱμάντα ἢ ἀορτήρα δερμάτινον προσηλωμένον ἐν τῇ ἐσωτερικῇ παρὰ τῇ περιφερείᾳ (τελαμῶν), δι' οὗ ἀνῆρτων αὐτήν ἐκ τοῦ αὐχένος. Ἐφερε δὲ πρὸς τούτοις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κρῖνον ἢ λαβήν, δι' ἧς διεπέρων τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Ἡ ἀσπίς αὕτη

¹ Ἀνάβ. 3, 3, 20-4, 1, 18.

² Ἐν τῇ Ἀνάβ. 4, 7, 15, μνημονεύονται θώρακες λινοῖ, ἐσχηματισμένοι, ὡς φαίνεται, ἐκ πολλῶν ὑφασμάτων, λινῶν ἐπιτεθειμένων ἀλλήλοις καὶ ἀπεσκληρωμένων δι' ὄξους καὶ ἄλατος.

είχε ύψος μέτρου και 45 εκατοστών, πλάτος 58 εκατοστών, βάρος δὲ 14—15 χιλιογράμμων και κατεσκευάζετο ἐκ βοείων δερμάτων ἐπικειμένων ἀλλήλοις και στερεῶς συγκεκολλημένων. Τὴν ἐξωτερικὴν δὲ ταύτης ἐπιφάνειαν ἐπεκάλυπτε πλάξ μεταλλικὴ. Ἐκτὸς ταύτης ὑπῆρχε και κυκλικὴ ἀσπίς, ἀνεὺ τελαμώνος, φέρουσα ἐν τῇ κοίλῃ ἐσωτερικῇ ἐπιφάνειᾳ κρῖνον μεταλλινόν ἢ δερμάτινον (*όχανον*), δι' οὗ διαπέρων τὸν βραχίονα και λαβὴν προσέτι παρὰ τὸ ἄκρον τῆς περιφέρειας διὰ τὴν χεῖρα· εἴλεκε δὲ βάρος 6—7 χιλιογράμμων και ἡμίσεος.

Ἀμφότερα τὰ προηγούμενα εἶδη τῶν ἀσπίδων ἦσαν κυρτά. Κατὰ τὴν πορείαν ἐκαλύπτοντο ἐν θήκῃ τινὶ σάγματι καλουμένη και ἐξεκαλύπτοντο πρὸ τῆς μάχης και ἐν ταῖς ἐπιθεωρήσεσιν¹.

Ἐκτὸς τῶν προηγούμενων εἰδῶν ὑπῆρχε και ἕτερον εἶδος ἀσπίδος μικρᾶς τῶν Ἀμαζόνων (*πέλτη*) (εἰκ. 16), ἣτις ἐθεωρεῖτο τύπος τῶν ἀσπίδων τῶν πελταστῶν και τῶν ἐλαφρῶν ἐν γένει στρατευμάτων. Ὁ ἐν τῇ 16ῃ εἰκόνι εἰκονιζόμενος πέλεκυς εἶνε ὁ ἐν Ἀνάβ. 4, 4, 16 ἀναφερόμενος ὑπὸ τὸ ὄνομα *σάγαρις* (ἦ). Ἡ 17ῃ εἰκὼν παρίστησι πελταστὴν μετὰ πέλτης ἐχούσης βαρος 3 χιλιογράμμων.

Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν ἀσπίδων ἐνεγλύφοντο παντοῖα ἐμβλήματα (*ἐπισημα, σημεῖα*) ἐξ ὧν διεκρίνοντο οἱ ἐν ὅπλοις ὄντες, οἷον ἡ κεφαλὴ τῆς Γοργόνας, Μεδούσης, πάνθηρες, ἄφεις, ἀγκυραὶ, τρίποδες και τὰ τοιαῦτα. Ὑπῆρχον πρὸς τούτοις και γενικὰ τινα σημεῖα διακρίνοντα τὴν ἐθνικότητα τῶν ἐνόπλων· οἱ Σικυώνιοι π. χ. εἶχον Σ, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀντετραμμέρον τι λάμβδα V (εἰκ. 14), οἱ Ἀθηναῖοι ἐζωγράφουν αἰγωλίον, οἱ δὲ Θηβαῖοι Σφιγγα.

Τὰ ἐπιθετικὰ ὅπλα τῶν ὀπλιτῶν ἦσαν τὰ ἐπόμενα:

α) Τὸ δόρυ, ἔχον μῆκος δύο μέτρων και 4 εκατοστών (Πίναξ 2 εἰκ. 18) και βάρος δύο χιλιογράμμων περίπου ἔφερε συνήθως δύο αἰχμᾶς μήκους 14 εκατοστών. Ἡ αἰχμὴ τῆς τελευταίας ἄκρας σταυρωτῆρ καλουμένη κατεσκευάζετο ἐκ σιδήρου και κατεβυθίζετο ἐν τῇ γῆ ἐν ἀναπαύσει· ἐνίοτε δὲ ἐχρησίμευε και ἀντὶ τῆς κυρίας και προσθίας αἰχμῆς, ὁπότε αὕτη ἐν τῇ μάχῃ ἐθραύετο. Τοῦ ὀπλου τούτου ἐγίνετο χρῆσις τοιαύτη οἷα μακροῦ τινος ξίφους.

β) Τὸ ξίφος, ὅπερ ἦν εὐθύ και ὀλίγον κυρτὸν (*μάχαιρα*). Ἡ μάχαιρα, ὄπλον κυρίως τῶν Λακεδαιμονίων ἔληγεν εἰς ὄξύ ἐκ τῆς μιᾶς μόνον ἄκρας, ἐν ᾧ τὸ εὐθὺ ξίφος ἐξτείνετο ὡς λεπίς μετὰ κόψεων ἐκα-

¹ Ἀνάβ. 1, 2, 16 ἀσπίδες ἐκκεκαλυμμέναι.

τέρωθεν (*ἀμφηκες*) και εἶχε μῆκος μὲν 15 δακτύλων, πλάτος δὲ 2 τοιούτων. Τὸ ξίφος ἐν γένει ἦν προσηρημένον εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς ὀσφύος δι' ἱμάντος. Εὐθεῖα δὲ τις μάχαιρα *ἐγχειρίδιον* καλουμένη, ὡς και ὀρεπανοσιδῆς τις τοιαύτη, ἡ *ξυήλη*, ἢ ἐτίθετο ἐν τοῖς ἔνδον τῆς ζώνης ἢ και ἐκρέματο ἐξ αὐτῆς.

Ἐπειδὴ τὸ ὀλικὸν βάρος τῶν ὀπλων τούτων ἀνήρχετο εἰς 15 χιλιογράμματα περίπου, διὰ τοῦτο ὁ ὀπλίτης δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν πανοπλίαν ἐκτὸς ἐν μάχῃ· δι' ὃ ἐν πορείᾳ ἢ πανοπλία τῶν ὀπλιτῶν ἐφέρετο ἐφ' ἀμάξης ἢ ὑπὸ τῶν συνακολουθούντων πάντοτε τῷ στρατῷ δούλων (*θεράποντες, ὑπασπισταί*.)

(ἀκολουθεῖ)

Η ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΑΣΤΕΡΩΝ

ΥΠΟ

ALBERT LÉVY

διευθυντοῦ τοῦ ἀστεροσκοπείου Montsouris

1. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ κόσμου.

Πῶς ὁ ἥλιος, οἱ ἀστέρες, οἱ πλανῆται και οἱ δορυφόροι αὐτῶν ἐσχηματίθησαν;

Τὸ πρόβλημα τοῦτο διήγειρε τὴν φαντασίαν ὄλων τῶν λαῶν, και ἕκαστος παρεδέχθη θεωρίαν κατὰ τὸ μάλλον και ἥττον ἀπίθανον.

Πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι κοσμογονίαι ἀφ' ἐνός κοινοῦ σημείου ἄρμῶνται· ὑποθέτουσι δῆλον ὅτι πᾶσαι ὅτι ὁ κόσμος ἦτο βεβυθισμένος εἰς τὸ χάος μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ πλάστης ἀπαφάσισε νὰ ὀργανώσῃ τὸ σύμπαν. Οἱ βραχμᾶνες Ἰνδοὶ διδάσκουσι ἡμᾶς τὰ πρὸ τῆς γενέσεως ὡς ἐξῆς· ἀδὲν ὑπῆρχε μήτε τι ὄν μήτε τι μὴ ὄν, μήτε τι περιβάλλον μήτε τι περιβαλλόμενον, μήτε θνητότης μήτε ἀθανασία. Οὐδὲν ἐχώριζε τὴν σκοτεινὴν νύκτα τῆς φωτοδόλου ἡμέρας.

Αἱ θρησκείαι, αἱ ἀρχαῖαι φιλοσοφίαι εἶνε πλήρεις τῶν λεπτομερει-

¹ Ἀνάβ. 1, 7, 20. 4, 3, 20

στέρων διηγήσεων και ένιοτε τών μάλλον παραδόξων ώς πρός τήν δημιουργίαν του κόσμου.

Οι Σίναϊ διδάσκουσιν ήμάς ότι οργανωτής του κόσμου υπήρξεν γέρον τις αδύνατος ένκνευρισμένος, κλονούμενος όνομαζόμενος πατήρ Πάν-Κού—Σέ. Ούτος παριστάνεται εις τό μέσον βράχων άτάκτως κειμένων, κρατών εις τήν μίαν μόν χείρα σμίλην, εις δέ τήν έτεραν σφυρίον. Περιβρεχόμενος όλος υπό του ιδρώτος, έργαζόμενος επίμόχως, ο Πάν-Κού Σέ γλύφει τόν φλοιόν της σφαιρας και χαράσσει όδόν διά μέσου τών έπισεσωρευμένων λίθων.

Άφ' έτέρου οι βόρειοι λαοί παριστάνουσιν ήμιν τόν Θεόν Θώρ, ώς πλάστην του κόσμου «ώς άνθρωπον ρωμαλέον ώπλισμένον διά σφύρας χαλκέως, κρεμάμενον δέ εκ της άβύσσου και συντρίβοντα τόν γήινον φλοιόν».

Άκούσατε τέλος, διάτι πρέπει γά περιορισθώμεν εις τοῦτο, όπερ διηγούνται αι Ινδικαί παραδόσεις. «Ο Βράμας είνε ο μόνος Θεός, όστις έπλασε τήν γυναίκα Βαβίνην. Αύτη εύτυχής ώς αίσθανομένη τήν ύπαρξίν της παρεδόθη εις τάς όρμας χαράς ύπερβολικής και άφήκε νά ύπεκφύγουν τρία ώά, όθεν έξήλθον ο Βράχμας ο Βισνού και ο Σίβας, ή Ινδική τριάς.» Τό χρυσούν ώόν τό όποϊον περιέκλειε τόν Βράχμαν έπλεεν επί της έπιφανείας τών ύδάτων, έως οὔ κατά τήν έξοδον του Θεού τό κέλυφος διαρραγέν διηρέθη εις δύο μέρη, έξ ών τό μόν έσχημάτισε τόν ούρανόν, τό δέ τήν Γήν.

Πόσον ώς πρός τάς βαρβάρους ταύτας διηγήσεις ή θαυμασία διήγησις της Γραφής είνε μεγαλοπρεπεστέρα έν τή ύψηλῃ αύτης άπλότητι! «Η γή ήτο άμορφος και άκατέργαστος, έσκεπασμένη όλη μέ ύδατα και βαθύ σκότος έκάλυπτεν αύτήν. Και τό πνεῦμα του Θεού έφερε ο επί της έπιφανείας τών ύδάτων. Και είπεν ο Θεός άς γείνη φώς! και έγεινε φώς, και εκάλεσε τό φώς ήμέραν, τό δέ σκότος νύκτα.

Και είπεν ο Θεός: άς γείνωσι φώτα εις τό στερέωμα του ούρανοῦ, ίνα φέγγωσιν επί της Γής. Και ο Θεός έποίησεν έν μέγα φώς τόν ήλιον, ίνα φέγγη τήν ήμέραν και έν μικρότερον τήν σελήνην, ίνα φέγγη τήν νύκτα, ώς και τούς άπειρους άστéρας. Και είδεν ο Θεός όλα βσα έποίησε και ήσαν όλα καλά.

Δέν άνήκει εις ήμάς νά έξετάσωμεν τάς κρίσεις τών είδημόνων επί της δημιουργίας, καθαρώς είπειν, του κόσμου θέλομεν άπλωά νά δει-

ξωμεν πώς ή άστρονομία, έφθασε χάρις εις τό πνεῦμα του Laplace, εις τό νά έξηγήση τόν σχηματισμόν τών άστéρων, τών πλανητών, τών δορυφόρων αύτών, και τών πλανήτων εκείνων άστéρων, δηλ. τών κομητών, ότινες είναι οίονει τά άτακτα του ούρανοῦ.

Ο μαρκήσιος de Laplace γεννηθείς έν Beaumont-en-Auge της έπαρχίας Calvados τήν 23 Μαρτίου 1749 ήτο υίός άπλου γεωργού. Από μικράς ήλικίας έδειξε μεγάλην κλίσιν περι τάς μαθηματικές έπιστήμας, και άφ' οὔ έδίδαξεν εις τήν στρατιωτικήν σχολήν τήν ιδρυμένην έν τή γενετείρα αύτου πόλει, έγεινε έξεταστής του πυροβολικού σώματος. Αι άξιοπαρατήρητοι αύτου έργασίαι επί τών αναλυτικών μαθηματικών και της ούρανού μηχανικής τόν άναδεικνύουσι μέλος του Ινστιτούτου, του όπολου σχεδόν αύτός είνε ιδρυτής.

Δυστυχώς οι πολιτικοί περισπασμοί άπεμάκρυνον πολύ συχνά τόν μαρκήσιον de Laplace τών έπιστημονικών αύτου έρευνών γενόμενος ύπουργός επί τών έσωτερικών μετά τήν άποφράδα 18ην εισήλθεν εις τήν γερουσίαν κατά τό 1799. Ο Laplace ψηφίσας κατά τό 1814 τήν άπώλειαν του δικαιώματος του άυτοκράτορος ώνομάσθη όμότιμος και μαρκήσιος υπό της κυβερνήσεως της παλινορθώσεως: άπέθανε δέ τῷ 1827.

Ο Laplace υπήρξεν επίσης μέγας φυσικός, όσον και μέγας γεωμέτρης. . . . Οι άστρονόμοι οι διάδοχοί του θα ίδωσι συντελεσθέντα τά μεγάλα φαινόμενα, ών τούς νόμους αύτός άνεκάλυψε. Θα παρατηρήσωσιν επί τών σεληνιακών κινήσεων τάς μεταβολάς, άς ύπελόγησε και τών όπολων αύτός μόνος ήδυνήθη νά άνεύρη τό αίτιον. Η συχνή παρατήρησις τών δορυφόρων του Διός, τά θεωρήματα τά κανονίζοντα τήν κίνησιν αύτών, θα διαιωρίσουν τήν μνήμην του άνακαλύψαντος. Αι μεγάλα άνωμαλίας του Διός και του Κρόνου, άκολουθοῦσαι τάς μακράς αύτών περιόδους και δίδουσαι εις τούς άστéρας νέας θέσεις θα άναμνησκόωσιν άνευ διακοπής μίαν τών έκπληκτικωτέρων άνακαλύψεών του. Ίδού τίτλοι άληθοῦς δόξης, τήν όποϊαν οὔδέν δύναται νά μηδενίση. Ίδ' ό έαμα του ούρανοῦ θα μεταβληθῆ, άλλ' εις εκείνας τάς άπομεμακρυσμένας έποχάς ή δόξα του άνακαλύψαντος θα ύπάρχη πάντοτε, τά δέ ίχνη του πνεύματός του θα φέρωσι τήν μεγάλην σφραγίδα της άθανασίας.

Αι έργασίαι του Laplace προηγήθησαν τών έρευνών του μεγάλου

αστρονόμου *Αγγλου, Γουλιέλμου Herschel, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία εἶνε ἀρκετὰ περιεργός.

Ὁ Γ. Herschel, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐγεννήθη ἐν Ἀνοβέρφῳ κατὰ τὸ 1738 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸ 1822. Ὁ πατήρ του ἔχων θυίους καὶ 4 θυγατέρας καὶ ἄπορος ἐσκέπτετο νὰ δώσῃ εἰς τὰ τέκνα του τὰ μέσα τοῦ βλου καὶ πρὸς τοῦτο τοὺς ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν. Ὁ Γουλιέλμος ὁ τρίτος υἱὸς ἐν ἡλικίᾳ 21 ἐτῶν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅπου μετὰ σκληρὰς ἐπὶ πολλὰ ἔτη στερήσεις ἐγένετο διευθυντῆς τοῦ σώματος τῶν μουσικῶν ἐνὸς ἀγγλικοῦ συντάγματος καὶ ἔπειτα ὄργανοπαίκτης εἰς Halifax καὶ κατόπιν εἰς τὸ παρεκλήσιον τῆς Bath. Ἡ σπουδὴ τῆς μουσικῆς ὠδήγησε τὸν νεαρὸν Γουλιέλμον εἰς τὴν σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν καὶ εὐτυχῆς τις σύμπτωσις τὸν ἔκαμε νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἀστρονομίαν. Ἐν τηλεσκόπιον ἐκ τῶν μάλλον χονδροκαμωμένων πίπτει εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Herschel κατὰ τὴν ἐν Bath διαμονήν. Τοῦτο τὸ ὄργανον, ὅσον ἀτελές καὶ ἂν ἦτο, τῷ δεικνύει εἰς τὸν οὐρανὸν πληθὺν ἀστέρων, τοὺς ὁποίους ὁ γυμνὸς ὀφθαλμὸς δὲν δύναται νὰ ἴδῃ. Ὁ Herschel γίνεται παράφορος ἐξ ἐνθουσιασμοῦ. Θὰ εἶχε δὲ μετ' οὐ πολὺ ὄργανον ὁμοιον καὶ μεγαλειτέρων διαστάσεων, ἂν ἡ τιμὴ, ἦν τῷ ζητούσι, δὲν ἦτο μεγαλητέρα τῶν πόρων του· τοῦτο διὰ πάντα ἄλλον θὰ ἦτο κτύπημα κεραυνοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀσπροδόκητος αὕτη δυσκολία ἐνέπνευσεν ἀπ' ἐναντίας εἰς τὸν Herschel νέας δυνάμεις· ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγοράσῃ τὸ τηλεσκόπιον ἀποφασίζει νὰ κατασκευάσῃ ἐν διατῶν ἰδίων χειρῶν. Τῇ βοήθειᾳ τοῦ τηλεσκοπίου του ὁ Herschel ἀνακαλύπτει νέον πλανήτην, τὸν Οὐρανόν, κάμνει θαυμασίας παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Κρόνου καὶ τῶν δακτυλίων του καὶ ἀσχολεῖται εἰς τὴν μελέτην τῶν νεφελοειδῶν. Δεικνύει ὅτι ὁ Γαλαξίας, τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον θὰ διηγηθῶμεν τὴν ἱστορίαν, εἶνε μέγα νεφέλωμα τοῦ ὁποίου μετέχει καὶ τὸ ἡμέτερον πλανητικὸν σύστημα καὶ ὅτι, ὁ ἥλιος δὲν εἶνε εἰμὴ εἰς ἀστὴρ τοῦ νεφελοειδοῦς τούτου δηλ. τοῦ Γαλαξίου.

Ὀνομάζομεν νεφελοειδεῖς τὰς λευκὰς ἐκείνας κηλίδας, ὡς βλέπομεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ οὐρανοῦ καὶ αἰτινες ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὰ ἐλαφρὰ ἐκεῖνα νέφη, τὰ ὁποῖα ἐπιπλέουσι συχνὰ εἰς τὴν ἀτμόσφαιράν μας. Τὰ περισσότερα ὁμοῦ τῶν νεφελοειδῶν τούτων εἶνε ἀόρατα εἰς τὸν γυμνὸν ὀφθαλμόν· οἱ δ' ἀρχαῖοι, οἵτινες δὲν εἶχον μήτε φακοὺς μήτε τηλεσκόπια, δὲν γνωρίζουσι αὐτά. Τὸν πρῶτον νεφελοειδῆ διέκρινε κατὰ τὸ 1612 ὁ Σίμων Μάρκος εἰς τὸν ἀστερισμὸν

τῆς Ἀνδρομέδας. Οὗτος ὠμοίαζε, λέγει ὁ Μάρκος, πρὸς τὴν φλόγα λυχνίας βλεπομένης διὰ μέσου κέρατος. Ἐπειτα διαδοχικῶς ὁ Huggens ἀνεκάλυψε κατὰ τὸ 1656 μέγαν νεφελοειδῆ ἐν τῷ ἀστερισμῷ τοῦ Ὀρίωνος· ὁ Halley κατὰ τὸ 1716 εὗρε 4 νέους· ὁ La Gaille καὶ ὁ Messier γάλλος ἀστρονόμος ἠύξησαν τοὺς νεφελοειδεῖς εἰς 96· ὁ δὲ Herschel τῇ βοήθειᾳ ἰσχυροῦ τηλεσκοπίου ἀνεκάλυψε αὐτὸς μόνος 2,500 νεφελοειδεῖς.

Εἶπον ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐγνώριζον μὲν τοὺς νεφελοειδεῖς ἐγνώριζον ὁμοῦς ἕνα, ἕνα μόνον τὸν ὁποῖον πᾶς δύναται νὰ θαυμάσῃ, ὅταν ὁ οὐρανὸς εἶνε καθαρὸς. Ἐννοῶ αὐτὴν τὴν ὑπερμεγέθη φωτεινὴν λωρίδα, ἣτις ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἐνός, εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἣτις ὁμοιάζει πρὸς κηλίδα γάλακτος καὶ δι' ὃ τῷ ἐδέθη τὸ ὄνομα Γαλαξίας. Εὐκόλως μαντεύει τις ὅτι ἡ θεὰ τοῦ Γαλαξίου ὤφειλε νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν γόνιμον φαντασίαν τῶν ἀρχαίων. Οἱ Ἰνδοὶ πιστεύουσιν ὅτι οὗτος εἶνε ἡ ὁδὸς, δι' ἧς κατέρχονται οἱ θεοί, ὅταν θέλωσι νὰ παρευρισκωνται εἰς τὰς θυσίας τὰς διδομένας πρὸς τιμὴν των· ἐπίσης εἶνε ἡ ὁδὸς, δι' ἧς ἀπέρχονται αἱ ψυχαί, ἐγκαταλείπουσαι τὴν γῆν. Οἱ Σῖναι δίδουσι εἰς τὸν Γαλαξίαν τὸ ὄνομα «Οὐράνιος πεταμὸς». Οἱ Σλάβοι τὸν ὀνομάζουσι «ὁδὸν τῶν πτηνῶν ἢ τῶν ψυχῶν», διότι πιστεύουσιν ὅτι αἱ ψυχαί ἐγκαταλείπουσι τὰ σώματα ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν πτηνῶν. Οἱ δὲ Σκανδιναυοὶ τὸν ὀνομάζουσι «ὁδὸν τοῦ χειμῶνος».

Ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία διηγεῖται ὅτι ἡ Ἥρα γαλουχοῦσα τὸν Ἡρακλέα ἀφῆκε νὰ πῆσῃ ἐκ τοῦ κόλπου τῆς σταγῶν γάλακτος, αὐτὴ δὲ ἡ σταγὼν ἐσχημάτισεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸν Γαλαξίαν. Ἡ παράδοσις αὕτη μετεποιήθη εἰς ὠραίους στίχους ὑφ' ἐνός τῶν συγχρόνων μεγάλων ποιητῶν :

Une goutte de lait dans la plaine éthérée
tomba, dit-on, jadis du haut du firmament.
La nuit, qui sur son char passait en ce moment
vit ce pâle sillon sur la mer azurée
et secouant les plis de sa robe sacrée
fit au ruisseau céleste un lit de diamant.

Ἀκούσατε τί λέγει περὶ τοῦ Γαλαξίου ὁ Σκῶτος ποιητῆς Buchan-
nan : «Δύναμαι νὰ παρέλθω πρὸ σοῦ σιωπῶν, σοῦ, ὃν οἱ ἀρχαῖοι ποιη-
ταὶ ἔχουσι τόσον ἐξυμνήσῃ εἰς τὰ ἔσματα των ! Σοῦ, ὅστις διαιρεῖς τὸν

οὐρανὸν διὰ τῆς μακρᾶς σου ζώνης καὶ ὅστις εἶσαι ἐν τῶν λαμπροτέρων κοσμημάτων; λάμπεις εἰς τοὺς κόλπους τῆς νυκτὸς καὶ τρέφων συμπάθειαν πρὸς τὸ σύμπαν ἐκπλήττεις τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ὀνητῶν· ἐκχέεις τὸ γλυκὺ σου φῶς δσάκις ἢ ἀτμόσφαιρα ἀνέφελος ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ φέρωμεν ἐλευθέρως τὰ βλέμματά μας μέχρι τοῦ οὐρανοῦ θόλου. Αὐτὴ ἡ λάμπουσα λευκότης, ἣτις σὲ κάμνει, τόσον εὐκόλως νὰ παρατηρηθῆσαι ὑπῆρξεν αἰτία νὰ σοὶ δοθῆ τὸ ὄνομα Γαλαξίας εἴτε ἐπειδὴ σταγόνες γάλακτος πεσοῦσαι ἐκ τῶν κόλπων τῆς "Ἡρας ἐχρωματίσθησαν πλαγίως διὰ μέσου τῶν ἀστέρων καὶ ἐχάρξαν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ αὐτὴν τὴν ταινίαν τὴν τόσον ἀξιοπαρατήρητον διὰ τὴν λευκότητά της, εἴτε, κατ' ἄλλους, διότι εἶνε ἡ δδός, ἣτις φέρει εἰς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν καὶ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν κεραυνῶν. Τινὲς πιστεύουσιν ὅτι εἶνε ὁ τόπος, ὃν κατοικοῦσιν αἱ σκιαὶ τῶν εὐτυχῶν ψυχῶν· ὅτι ἐκεῖ, ἀπηλλαγμένοι πάσης ἐργασίας, ἐλεύθεροι πάσης φροντίδος, ζῶσιν ὡς οἱ θεοὶ εἰς αἰωνίαν μακαριότητα. Ἄλλοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ πόλος διατηρεῖ ἀκόμη τὰ ἴχνη τῆς πυρκαϊᾶς τῆς ἀναφθίσεως ὑπὸ τοῦ Φαέθωνος, ὅτε τὸ ἄρμα τοῦ Φοῖβου παρεκτραπέν τῆς ὁδοῦ του ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ ὀδηγοῦ, παρέδωκεν εἰς τὴν λύσσαν τῶν φλογῶν τὰς οὐραίας κατοικίας καὶ δὲν ἐνηγκαλίσθη τὸ σύμπαν. Τινὲς ἰσχυρίζονται ὅτι, ὅτε ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον καὶ συνήθροισε τὰ διάφορα μέρη, ἐν ᾧ συνῆπτε τὰς ὑπερμεγέθεις πλευράς, ἐνώνων τὰ ἄκρα τοῦ οὐρανοῦ τὸ ἐν μετὰ τοῦ ἑτέρου, ἀφῆκε μεταξὺ αὐτῶν εἶδος ραφῆς ἢ πληγῆς πάντοτε φαινομένης, ἣτις δεικνύει τὸ σημεῖοντῆς ἐνώσεως ὄλων τῶν μερῶν.

Ἐκεῖνοι ὅμως, οἵτινες ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἔρευναν τῶν μυστηριωδῶν αἰτίων τῶν οὐρανόθεν φαινομένων, ἀπέδειξαν ὅτι αὐτὴ ἡ ταινία προέρχεται ἐκ σωροῦ μικρῶν ἀστέρων, τῶν ὁποίων ἡ λαμπρότης ἑμοῦ λαμβανομένη, σχηματίζει αὐτὴν τὴν φωτεινὴν λευκότητα, ἑμοίαν πρὸς ἐκείνην ἣν δίδει τὸ λυκαυγὲς πρὸς τὸ ἀσθενὲς φῶς, τὸ ὁποῖον ἐκπέμπουσιν ἀκόμη τὰ ἄστρα, ὅταν ὠχρῶσι κατὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ Φοῖβου.

Τῆ βοήθειᾳ τοῦ τηλεσκοπίου δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ὁ Γαλαξίας σχηματίζεται ὑπὸ σωροῦ ἀστέρων, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἶνε ἀληθῶς μέγας. Ἠδυνήθησαν δὲ νὰ ἀριθμῶσιν περίπου 18 ἑκατομύρια ἀστέρων!! Ὅσον τέλειά καὶ ἂν εἶνε τὰ τηλεσκόπια ἡμῶν, εἶνε τινὰ μέρη τοῦ Γαλαξίου ἐν οἷς εἶνε δυνατόν νὰ ἀποχωρίσωμεν τοὺς ἀστέρας, ἐξ ὧν πι-

θανῶς ἐσχηματίσθησαν. Ἡ ἀπόστασις, ἣτις μᾶς χωρίζει ἀπὸ τῶν φωτεινῶν τούτων σημείων, μετρεῖται δ' ἀριθμῶν, οἵτινες ἐκπλήττουσιν τὴν φαντασίαν μας. Ἐὰν θέσωμεν τοὺς μὲν κατόπιν τῶν δὲ τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς παριστῶντας, εἰς λεύγας καὶ ἑκατομύρια λευγῶν, τὴν ἀπόστασιν τῶν ἀστέρων τούτων ἐκ τῆς Γῆς, θὰ ἦτο προτιμώτερον νὰ συγκρίνωμεν τὴν ἀπόστασιν τῶν ἀστέρων τούτων πρὸς ἐκείνην, ἣν διατρέχει τὸ φῶς εἰς ἐν δεύτερον λεπτόν. Εἶνε γνωστὸν ὅτι τὸ φῶς διατρέχει 75,000 λεύγας εἰς ἐν δεύτερον λεπτόν δηλ. ἐὰν εἰς ἀστὴρ ἐφωτίζετο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀπέιχε ἐκ τῆς Γῆς 75,000 λεύγας, δὲν θὰ τὸν ἴδωμεν εἰμὴ μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς δευτέρου λεπτοῦ. Λοιπὸν τὸ φῶς τὸ ἐκπεμπόμενον ὑπὸ τῶν ἀστέρων τινῶν μερῶν τοῦ Γαλαξίου χρειάζεται πλέον τῶν ἑπτὰ χιλιάδων ἐτῶν, ἵνα φθάσῃ μέχρις ἡμῶν!!

Ἐπτὰ χιλιάδες ἔτη! δηλ. πρέπει νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὸν ἀριθμὸν τούτον ἐπὶ 365 ἔπειτα νὰ πολλαπλασιάσωμεν διαδοχικῶς τὸ ἐξαγόμενον ἐπὶ 24, εἴτα ἐπὶ 60 καὶ ἀκόμη μίαν φοράν ἐπὶ 60 διὰ νὰ ἔχωμεν τὸν ἀριθμὸν. . . ἐφ' ὃν πρέπει νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὸ 75,000!!! Τὸ ἐξαγόμενον θὰ ἐκφράζῃ λεύγας.

Εἰς ἐκ τῶν ἀστέρων τοῦ Γαλαξίου εἶνε λίαν γνωστός· εἶνε ὁ "Ἡλιος σύρων ὀπισθὲν τοῦ ἀναρίθμητον ἀκολουθίαν πλανητῶν καὶ δορυφόρων. Δέκα ὀκτὼ ἑκατομύρια ἀστέρων, εἶνε ὅμοιοι τοῦ "Ἡλίου, ἡ δὲ φαινόμενη αὐτῶν σμικρότης ὀφείλεται εἰς τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀπόστασιν. Εἶνε δὲ πιθανὸν νὰ φαντασθῆ τις ὅτι οἱ ἀστέρες οὗτοι ἔχουσι δορυφόρους ὡς ὁ "Ἡλιος οἵτινες στρέφονται περὶ αὐτούς!!

Ἐκαστος τῶν ἀστέρων τούτων δύναται λοιπὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς κέντρον συστήματος ἀναλόγου πρὸς τὸ ἡμέτερον πλανητικὸν σύστημα. Θὰ ἠδύνατό τις τὴν ἐρώτησιν: ἐὰν οἱ δορυφόροι τοῦ "Ἡλίου Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἄρης, Ζεὺς. . . . δὲν θὰ κατοικῶνται, ὅπως ἡ Γῆ μας, νὰ γενικεύσῃ καὶ νὰ ἐρωτήσῃ, ἐὰν τὰ ἑκατομύρια τῶν ἀστέρων, οἵτινες εἶνε ἐσπαρμένοι εἰς τὸν οὐράνιον θόλον δὲν συμπαρασύρωσι πέριξ αὐτῶν κόσμους ἑμοίους πρὸς τὸν ἰδικὸν μας.

Ὁ ἱερεὺς Durham, ὅστις ἔζη κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα εἶχεν ἐκφράσῃ τὴν ἐξῆς μοναδικὴν ἰδέαν, ὅτι δηλ. οἱ νεφελοειδεῖς καὶ ἐν μέρει ὁ Γαλαξίας αἰεὶναι πιθανῶς κενὰ ἢ σχίσματα, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ὁ ὀφθαλμὸς ἀνακαλύπτει τὸ ὑπέρτατον, δηλ. τὴν ἀπειρον φωτεινὴν ἔκτασιν κειμένην πέραν τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, ἣν οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς ἔχουσι καθ' ὅλους τοὺς χρόνους βεβαιώσῃ. Ὁ Βολταῖρος λίαν ἀστείως

ἐχλεύασεν εἰς τὸν μῦθόν του «ὁ Μικρομέγας» τὴν γελοίαν ταύτην διαβεβαίωσιν· ὁ ἥρωες του ταξειδεύων ἀπὸ ἡλίου εἰς ἡλίον φθάνει εἰς τὸν Γαλαξίαν ἀδιέτρεξε τὸν Γαλαξίαν εἰς ἐλάχιστον χρόνον καὶ σὰς βεβαιῶ, ὅτι οὐδαμοῦ εἶδε διὰ μέσου τῶν ἀστέρων, δι' ὧν διήλθε, τὸν ὑπέρτατον τοῦτον οὐρανόν, ὃν ὁ ἐπιφανὴς ἐφημέριος Derham καυχᾶται ὅτι εἶδε εἰς τὸ ἄκρον τῆς διόπτρας του. Δὲν νομίζω ὅτι ὁ κύριος Derham ἔχει κακὴν δρασιν, ὃ μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὁ μικρομέγας ἦτο ἐπὶ τῶν τόπων· εἶνε δὲ καὶ καλὸς παρατηρητής, ὅθεν οὐδεὶς ἐπιθυμῶ νὰ ἀντείπῃ».

Εἶπον ὅτι ὁ Γαλαξίας δὲν εἶνε ὁ μόνος νεφελοειδῆς τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπειτα ὁ Herschel ἀνεκάλυψεν αὐτὸς μόνος πλεόν τῶν 2,500, ὧν τὸ σχῆμα εἶνε καθ' ὑπερβολὴν διάφορον. Θὰ ἀναφέρω τὸν νεφελοειδῆ τοῦ Ταύρου (δηλ. τὸν νεφελοειδῆ ὃν εὐρίσκομεν εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ ταύρου) ὅστις ἔχει σχῆμα καρκίνου· τὸν νεφελοειδῆ τοῦ πλοίου ὅστις ὁμοιάζει μὲ κομήτην, τοὺς ἐλικοειδεῖς νεφελοειδεῖς τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ κυνηγετικοῦ κυνός, τῆς Παρθένου κλπ.

Κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν νεφελοειδοῦς οἱ ἀστρονόμοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν διάλυσιν αὐτοῦ δηλ. εἰς τὸ νὰ διακρίνωσι τοὺς ἀστέρας, ἐξ ὧν εἶνε ἐσχηματισμένον. Τινὲς νεφελοειδεῖς δὲν ἀπαιτοῦσιν ἢ ἀσθενῆ μεγαθυντικὰ ὄργανα διὰ νὰ διακριθῶσιν εἰς ἀστέρας, ἄλλοι τέλος ἀπαιτοῦσιν μεγαθυντικοὺς φακούς ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων, οὓς δυνάμεθα νὰ διαθέσωμεν.

Ἐν τούτοις τινὰ νεφελώματα εἶνε ἀπολύτως ἀδιαίρετα καὶ δύνανται τις νὰ βεβαιώσῃ ὅτι οὐδὲν ὄργανον θὰ ἦνε ἱκανὸν ὥστε νὰ ἀποσυνθέσωμεν αὐτὰ εἰς ἀστέρας· εἶνε ἀληθῶς σωροὶ ὕλης νεφελώδους ὁμοίας ἐκείνης, ἐξ ἧς συνίστανται οἱ κομήται.

Ἐξετάζων μετ' ἐπιμελείας τοὺς ἀδιαλύτους νεφελοειδεῖς ὁ Herschel ἐφθασεν εἰς τὸ πόρισμα ὅτι ἡ νεφελώδης ὕλη, ἐξ ἧς εἶνε ἐσχηματισμένοι, συμπυκνοῦται ὀλίγον κατ' ὀλίγον, καὶ ὅτι, ἐκ ταύτης τῆς συμπυκνώσεως προέρχεται ἡ γένεσις τῶν ἀστέρων. Σύντονος ἐπισκόπησις τῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα παριστάνουσι νεφελοειδεῖς τινὲς παρέχει εἰς τὴν γνώμην τοῦ Herschel τὸ μεγαλύτερον κύρος. Εἰς ἄλλα μὲν, ἐπὶ παραδείγματι, βλέπει τις φανεράς ἐπισωρεύσεις ὕλης περίξ τινῶν σημείων, ἄλλα δὲ ἔχουσι σχῆμα στρογγυλῶδες καὶ παρουσιάζουσι εἰς τὸ κέντρον σημαντικὴν συμπύκνωσιν.

Ὁ Laplace παρεδέχθη τὰς ἰδέας τοῦ Herschel καὶ ἐξήγαγε

τὴν Ουμασιαν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς ὑπολείπεται ἡμῖν νὰ ἐπιλήσωμεν.

Κατ' ἀρχάς, λέγει ὁ Laplace, ὁ ἥλιος καὶ πάντα τὰ σώματα, ἀτινά στρέφονται περὶ αὐτὸν ἐσχημάτιζον ἓνα μόνον νεφελοειδῆ ὠθούμενον διὰ περιστροφικῆς κινήσεως περὶ ἄξονα διερχόμενον διὰ τοῦ κέντρου αὐτοῦ, καὶ ἐξικνούμενον μέχρι τῆς τροχιάς τοῦ μᾶλλον ἀπομακρυσμένου πλανήτου ἐνθεν κἀκεῖθεν. Ἡ νεφελώδης αὕτη ὕλη συνεπυκνώθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον, χάρις εἰς τὴν προοδευτικὴν κατάψυξιν τῆς μάζης, καὶ ἐσχημάτισε κεντρικόν τινα πυρῆνα κινούμενον ἀπαύστως καὶ ἀξανόμενον.

Τοιαύτη εἶνε ἡ ὑπόθεσις τοῦ Laplace.

Καθ' ὅσον ἡ κατάψυξις συνεπέφερε τὴν συμπύκνωσιν νέων μερῶν τοῦ νεφελοειδοῦς, ἡ ταχύτης μεθ' ἧς τὸ νεφέλωμα τοῦτο ἐστρέφετο, ηὐξάνετο ἀκαταπαύστως. Τοῦτο δὲν εἶνε οὐδόλως ὑπόθεσις, ἀν μὴ εἶνε βέβαιον ἐξαγόμενον τῆς Μηχανικῆς· καὶ μολονότι δὲν δύναμαι νὰ δώσω μαθηματικὴν ἀπόδειξιν, δύναμαι οὐχ' ἦττον νὰ σὰς ὑποδείξω πείραμα, δι' οὗ θὰ ἐννοήσητε, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλω νὰ εἶπω.

Λάβετε στρόμβον, περὶ ὃν ἔχετε τυλιξῆ νῆμα καὶ ρίψατε αὐτὸν ἐντὸς καμίνου. Ὁ στρόμβος στρέφεται περὶ αὐτὸν μετὰ τινος ταχύτητος. Μετὰ τινὰ δευτερόλεπτα, ἀφ' οὗ ὁ στρόμβος λάβῃ τὴν Θερμοκρασίαν τῆς καμίνου, σύρομεν αὐτὸν σφοδρῶς καὶ τὸν φέρωμεν ἐντὸς ψυχροῦ δωματίου. Δὲν θὰ ἀργήσωμεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ κίνησις ἐπιταχύνεται ταύτοχρόνως μὲ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ὄγκου, ἕνεκα τῆς πτώσεως τῆς Θερμοκρασίας.

Δεύτερον πείραμα ὁδηγοῦν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Δέσατε βάρος 10 γραμμαρίων εἰς τὸ ἄκρον νήματος καὶ κάμετε νὰ κινήθῃ τὸ ἐκκρεμὲς τοῦτο λίαν ἀργὰ ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ὠθοῦντες τὸ κρεμάμενον σῶμα. Κατὰ τὴν ταλάντευσιν τοῦ ἐκκρεμοῦς κρατουμένου ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ἄκρου διὰ τῆς χειρὸς ἐλαττώσατε στιγμιαίως, ἀλλ' ἀνευ κλονισμοῦ τὸ μῆκος τοῦ νήματος· ἡ κίνησις τοῦ ἐκκρεμοῦς βαίνει ἐπιταχυνομένη. Ἡ ιδιότης αὕτη τοῦ ἐκκρεμοῦς εἶνε ὠφέλιμος εἰς τὰ ὥρολόγιά μας. Ὅταν τὸ ὥρολόγιον βραδύνῃ, ἀνυψοῦσι διὰ μικροῦ κλειδίου τὸ μέσον, ὅπερ ἐλαττοῖ τὸ μῆκος του καὶ ἐπομένως ἡ αἰώρησις του ἐπιταχύνεται.

Τὸ περίεργον τοῦτο φαινόμενον, ὅσον καὶ ἀν' ἦνε κοινόν, εἶνε τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως ὄλων τῶν θεωριῶν τοῦ Laplace, καὶ, διὰ νὰ εἴπωμεν ὅλα θὰ δείξω καὶ ἐν ἄλλο πείραμα οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀπλοῦν ἢ

τὰ προηγούμενα καὶ τὸ ὅποιον δεικνύει ἕτερον ἀποτέλεσμα, ὅπερ εἶνε ἀπαραίτητον νὰ γνωρίζωμεν. Μία σφαῖρα ἐκ φελλοῦ ἢ μολύβδου εἶνε δεδεμένη εἰς τὸ ἄκρον γήματος· τὸ ἕτερον ἄκρον κρατῶ διὰ τῆς χειρός. Μεταδίδω εἰς τὸ νῆμα καὶ ἐπομένως εἰς τὴν σφαῖραν περιστροφικὴν κίνησιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ζωηράν· θὰ ἔλθῃ στιγμή καθ' ἣν ἡ σφαῖρα θὰ ὑπεκφύγῃ τοῦ κύκλου, ὃν διαγράφει, ὡς ἂν βιαίως ὄσθη ὑπὸ δυνάμεως διευθυνομένης ἐκ τῆς χειρός μου πρὸς τὴν περιφέρειαν. Αὕτη ἡ δύναμις φέρει τὸ ὄνομα κεντρόφυγξ δύναμις· καθ' ὅσον μᾶλιστα εἶνε πλέον ἐνεργητικὴ ἢ ἡ ταχύτης τῆς σφαίρας καὶ ἔτι μεγαλύτερα. Τὸ παιγνιον τῶν παιδίων ὑπὸ τὸ ὄνομα σφενδόνη πραγματοποιεῖ θαυμασίως τὸ πείραμα τοῦτο. Θὰ φαντασθῆτε εὐκόλως ἓνα στρόφιγγα, ἐφ' οὗ εἶνε τοποθετημένοι κύκλοι ἐκ χαρτονίου· ἐὰν διὰ τινος μέσου αὐξήσωμεν τὴν περιστροφικὴν κίνησιν τοῦ στρόφιγγος, θὰ ἔλθῃ στιγμή, καθ' ἣν οἱ ἐκ χαρτονίου κύκλοι θὰ προεκβληθῶσιν ὀριζοντίως ἐξακολουθοῦντες νὰ στρέφονται κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, καθ' ἣν καὶ ὁ στρόφιγγξ.

Τὰ δύο ταῦτα φαινόμενα 1ον ἢ αὐξήσεις τῆς ταχύτητος τοῦ σώματος ἔταν ἢ μᾶζα αὐτοῦ συμπυκνοῦται, 2ον ἢ ἐνέργεια τῆς κεντρόφυγξ δυνάμεως, ἔταν ἢ ταχύτης τοῦ κινουμένου σώματος ἐπιταχύνεται, ἐπαρκοῦσιν ὑμῖν πρὸς κατανόησιν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πλανητῶν καὶ τῶν δορυφόρων αὐτῶν. Κατ' ἀρχάς, ὁ ἡμέτερος "Ἡλιος, οἱ πλανῆται, καὶ, μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ἡ Γῆ, ἐφ' ἧς ζῶμεν, ὑπῆρχον εἰς ἀερώδη κατάστασιν ὑπὸ τὸ σχῆμα ὑπερμεγέθους νεφελοειδοῦς τὸ ὅποιον ἐστρέφετο μετὰ μεγάλης ταχύτητος καὶ τοῦ ὁποίου ἡ θερμοκρασία ἦτο καθ' ὑπερβολὴν ὑψηλὴ.

Οἱ αἰῶνες παρέρχονται! Ὁ νεφελοειδὴς ψύχεται διὰ τῆς ἐκπομπῆς τῆς θερμότητος εἰς τὸ ἄπειρον, ἥτις δὲν τῷ ἀποδίδεται· ὅθεν παράγεται συμπύκνωσις τῆς ὕλης τοῦ νεφελοειδοῦς, συμπύκνωσις ἥτις αὐξάνει ἀκαταπαύστως, καὶ τείνει νὰ ἀποχωρισθῇ ὅτε ἡ ἀερώδης μᾶζα θὰ σχηματίσῃ πυρῆνα ἐπὶ μᾶλλον συμπαγῆ.

Καθ' ὅσον ὁ νεφελοειδὴς οὕτω συνεπυκνοῦτο, καὶ ἡ ταχύτης αὐτοῦ ηὔξανετο. Καθ' ὅσον δὲ ἡ ταχύτης αὕτη ηὔξανετο τὰ ἐξωτερικὰ μέρη τοῦ νεφελοειδοῦς ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἰσχυρὰν ἐνέργειαν τῆς κεντρόφυγξ δυνάμεως. Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὸν νεφελοειδῆ ὡς ἀερώδη σφαῖραν ἧς ἡ ἀκτίς εἶνε αἰσθητὴ, καὶ ἥτις στρέφεται περὶ ἄξονα διερχόμενον διὰ τοῦ κέν-

τρου τῆς. Εἶνε γνωστὸν ὅτι τὰ διάφορα σημεῖα σφαίρας στρεφομένης δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ταχύτητα. Ἐκαστον σημεῖον διαγράφει κύκλον καὶ ὅσον ὁ κύκλος εἶνε μεγαλύτερος τόσον ταχύτερον στρέφεται τὸ κινητὸν σῶμα. Τὸ σῶμα, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ κείμενον εἰς τὸν ἰσημερινὸν δηλ. ἐπὶ τοῦ μεγαλειτέρου τῶν τοιούτων κύκλων, ἔχει τὴν μεγαλύτεραν ταχύτητα· καὶ ἐκεῖ κατὰ συνέπειαν ἡ κεντρόφυγξ δύναμις ἐνεργεῖ μετὰ μεγαλειτέρας ἐντάσεως. Τῆς ταχύτητος αὐξανομένης ἀκαταπαύστως καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τῆς κεντρόφυγξ δυνάμεως, ἦλθε στιγμή καθ' ἣν ἡ νεφελώδης ὕλη ἢ διατεθειμένη ἐπὶ τοῦ ἰσημερινοῦ ἀπεχωρίσθη τῆς ἀερώδους σφαίρας καὶ ἐσχημάτισε περὶ αὐτῆς δακτύλιον στρεφόμενον περὶ τὸ αὐτὸ κέντρον περὶ ὃ καὶ ὁ νεφελοειδὴς.

Αἱ αὐταὶ αἰτίαι μὴ παύουσαι νὰ ἐνεργῶσι δηλ. συμπύκνωσις τῆς νεφελώδους ὕλης περὶ τὸ κέντρον, αὐξήσις τῆς ταχύτητος τῆς σφαίρας, αὐξουσα ἐνέργεια τῆς κεντρόφυγξ δυνάμεως κατὰ τὸν ἰσημερινόν, ἐσχημάτισαν διαδοχικῶς ἓνα, δύο, τρεῖς . . . δέκα δακτυλίους στρεφόμενους ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου καὶ περὶ κοινὸν κέντρον. Οἱ δακτύλιοι οὗτοι συνιστῶσι τοὺς πλανήτας. (ἔπεται συνέχεια)

ἩΡΩΔΑΣ Ο ΜΙΜΟΓΡΑΦΟΣ

Ὁ κ. Θεόδωρος Reinach ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν *annee des etudes grecques* τοῦ Ἰουλίου-Σεπτεμβρίου ὑπ' ἀριθ. 15 διεξοδικὸν ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ νέου ἐκδοθέντος συγγράμματος τοῦ κ. Μ. Konyon ἐξ 116 σελίδων περιλαμβάνοντος τὰ κείμενα πέντε ἐσχάτως ἐν Αἰγύπτῳ εὑρεθέντων παπύρων, περιχόντων ἀποσπάσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρὰ ἐκ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου, ὧν τὸ ἐν εἶνε τὸ ἀξιολογώτατον πάντων τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν Ὀμηρικῶν παπύρων, περίληψίν τινα ἴσως τῶν ἔργων τοῦ περιφήμου ἀλεξανδριτικοῦ γραμματικοῦ Τρύφωνος, καὶ χειρόγραφα σχεδὸν πλήρη τοῦ περὶ Εἰρήνης λόγου τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δημοσθένους ὑπὲρ τῶν τέκνων τοῦ Λυκούργου. Τέλος δύο ἀνέκδοτα τεμάχια, ὧν τὸ μὲν περιέχει λόγον τοῦ Ἰππείδου κατὰ Φιλίππιδου, τὸ δὲ, ἐπὶ τὰ μίμους τοῦ Ἡρώδα, περὶ οὗ κατ' ἐξοχὴν ὁ κ. Reinach ἐνδιατρίβει.

Κατὰ τὸν κ. Reinaeh ὁ Ἡρώδας ἢ Ἡρώνδας ἀνάγεται εἰς τὴν Ἀλεξανδρεωτικὴν ἐποχὴν καὶ ἦτο Κῶς τὴν πατρίδα, ἢ τοῦλάχιστον διέμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Κῶ, διότι ὁ ποιητὴς γινώσκει θαυμασίως οὐ μόνον τοὺς θησαυροὺς τῆς τέχνης τοῦ ἐν Κῶ Ἀσκληπιδίου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἥθη καὶ τοὺς μύθους τῆς πόλεως, τοὺς τύπους τῆς δικονομίας καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων τῆς. Εἶνε δὲ ἐτέρωθεν γνωστὸν ὅτι ἡ νῆσός αὕτη ὑπῆρξε κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα ἢ ἔδρα ἀξιολόγου ποιητικῆς σχολῆς, ἥτις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἢ πρὸς καιρὸν ἐν αὐτῇ διαμεινάντων συγκατέλεγε τὸν Φιλητᾶν, Θεόκριτον, Ἄρατον, καὶ ἄλλους ἐπισήμους.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ Ἡρώδας ἢ Ἡρώνδας φαίνεται δωρικόν, ἡ δὲ Κῶς ἀπετέλει μέρος τῆς δωρικῆς ἐξαπόλεως, ἐνθα ἡ δωρικὴ διάλεκτος διατηρήθη μέχρι τοῦ 2ου αἰῶνος, ὡς αἱ ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσιν. Ἀναμφιβόλως ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ εἶνε Ἰωνικὴ, ἥς οἱ χαρακτηριστικοὶ τύποι διατηρήθησαν ἢ ἠλλοιώθησαν ὑπὸ τινος ἀττικιστοῦ. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἡρώδης ἔγραψεν Ἰωνιστί, τοῦτο ἐξηγεῖται, διότι ἡ διάλεκτος αὕτη ἦτο καθιερωμένη παρὰ τοῖς Ἰαμβογράφοις, αὐτὸς δὲ ὁ Ἰαμβος ἦτο ἐφεύρεσις Ἰωνικῆ.

Ἐκτὸς τινων δωρισμῶν, οἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ ὡς ὄρη, ἀντὶ ὄρα, ὁ Ἡρώδας χρῆται καὶ πολλαῖς ἀγνώστοις λέξεσι, ἢ μόνον ἐν τοῖς λεξικοῖς σημειουμέναις, μὴ ἀναγινωσκομέναις δὲ ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε γνωστοῖς συγγραφεῦσιν. Ἐκτὸς τῶν κανονικῶς ἐσημασμένων λέξεων ἀστροδίφης, ἐπιλοξοῦν, ἀπαντῶσι καὶ δημῶδεις οἶαι : μῦς, πάτταλοι, παίστην, τόπος ἐνθα παίζουσιν, ἢ τεχνικοὶ ὡς Βαύβων, ἀντικείμενον κόσμου, ἐρυθροῦ χρώματος χαλκοῦν, εἶδος ὑποδήματος ἢ κεκρύφαλος ἴσως στηθόδεσμος· ὀκτωκαίδεκα διάφορα εἶδη ὑποδημάτων ἀναφέρονται παρ' αὐτῷ, ὧν 16 μνημονεύονται ὑπὸ τῶν λεξικογράφων, δύο δὲ : ἔφηβοι καὶ κοκκίδες, εἶνε νέα.

Ἰδιάζοντες γραμματικοὶ τύποι ἀπαντῶσι παρὰ τῷ ποιητῇ οἱ παρακειμ. Ὀρώρηκα καὶ ἀκήκουκα, ἐν τῇ συντάξει κατάχρησις τῆς τμήσεως, καὶ ἐν τῇ προσφθίᾳ ἢ τῆς κράσεως καὶ ἐκθλίψεως. Μέτρον ἐν τῇ ποιήσει τοῦ μεταχειρίζεται τὸν χωλίσμθον χρώμενος ἀδιαφόρως τῇ πενθημιμερεῖ καὶ ἐφθημιμερεῖ τομῇ.

Οἱ ἐν τῷ Παπύρῳ σωζόμενοι μῆμοι εἶνε 7 ἄνευ τῶν ἀποσπασμάτων. Πάντες δ' οὗτοι φέρουσι τίτλους ὑπ' αὐτοῦ ἴσως τοῦ συγγραφέως τεθέντες, εἶνε δὲ οἱ ἐξῆς : Προκυκλὶς ἢ μαστροπός, πορνοβοσκός, διδάσκα-

λος, ζηλοτυπος, φιλιάζουσαι ἢ ἰδιάζουσαι, Ἀσκληπιῶ ἀνατιθεῖσαι καὶ θυσιάζουσαι, Σκυτεύς. Δύο δὲ ἀπολεσθέντες ἐπεγράφοντο : ἀπορισιζόμεναι καὶ ἐνύπνιοι, οὐ σώζονται οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι. Τούτοις προσθετοὶ καὶ δύο ἕτεροι ὑπὸ τῶν γραμματικῶν μνημονεύμενοι : Μολπεινός καὶ συνεργαζόμεναι.

Τὰ ποιήματα ταῦτα τοῦ Ἡρώδα, ὡς ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν φαίνεται, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς γυναικειοὺς μῆμους, οὐδενὶ δ' αὐτῶν ἐλλείπει γυναικὸς πρόσωπον, καὶ ἐν τῷ πορνοβοσκῷ αὐτῷ ὁ ποιητὴς ὡς κωφὸν πρόσωπον εἰσάγει δούλην τινὰ Μυρτάλην.

Ἐν τῇ προκυκλίδι ἢ μαστροπῷ παρίσταται γυνὴ τις Μητρίχη καλουμένη, ἥς ὁ σύζυγος ἀπουσιάζει εἰς Αἴγυπτον καὶ γραῖά τις Γυλλίς, ἥτις ἐλθοῦσα πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς προσπαθεῖ νὰ τὴν διαφθείρῃ, βεβαιοῦσα ὅτι ὁ σύζυγός τῆς τὴν ἔχει λησμονήσει καὶ πίνει ἐξ ἄλλου ποτηρίου.

Ἄλλ' ἐκλέλησται καὶ πέπωκεν ἐκ καινῆς

Καὶ ἀφοῦ οὕτω ἐξεγείρη τὴν ζηλοτυπίαν τῆς, ὑπομιμνήσκει εἰς αὐτὴν ὅτι μετ' ὀλίγον τὸ κάλλος τῆς θὰ εἶνε κόνις, καὶ ὅτι ναῦς ἥτις ἔρμει ἐπὶ μιᾷς ἀγκύρας δὲν εἶνε ἠσφαλισμένη κατὰ τῆς τρικυμίας

ναῦς μίης ἐπ' ἀγκύρης
οὐκ ἀσφαλῆς ἔρμουσα.

Ἄλλ' ἡ χρηστὴ Μητρίχη δὲν ἐννοεῖ τοιαῦτα καὶ θέτει εἰς τὴν θέσιν τῆς τὴν γραῖαν

Γυλλί, τὰ λευκὰ τῶν τριχῶν ἀπαμβλύνει
τὸν νοῦν. . . .

Ἡ ἠθικὴ ἐνίκησεν ἢ δὲ Μητρίχη μὴ θέλουσα νὰ καταχρασθῇ τὴν νίκην τῆς προσφέρει τῇ γραίᾳ ποτήριον οἴνου, οὐ

ἠδίον' οἶνον Γυλλίς οὐ πέπωκεν οὔπω

Ὁ δεύτερος μῆμος οὐχὶ τόσον εὐφυῆς, ὡς ὁ πρῶτος, εἶνε ὁ πορνοβοσκός, ἐν ᾧ κύριον ὑποκρίνεται πρόσωπον Βάτταρός τις

Γελᾷς ; κιναιδὸς εἰμι κοῦκ ἀπαρνεῦμαι
καὶ Βάτταρός μοι τοῦνομ' ἔστι χω' πάππος
ἦν μοι Σίσυμβρος χω' πατήρ Σίσυμβρίσκος
κῆ πορνοβόσκευ πάντες.

Τρίτος εἶνε ὁ διδάσκαλος. Εὐρισκόμεθα ἐν σχολείῳ, ἐνθα μήτηρ τις Μητροτίμη κλαίουσα παραπονεῖται εἰς τὸν διδάσκαλον Λαμπρίσκον

διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ υἱοῦ τῆς τοῦ μικροῦ Κοττάλου, κακοτροπωτάτου παιδός.

Ὁ Λαμπρίσκος δὲν παρέχει καιρὸν εἰς τὴν δυστυχῆ μητέρα νὰ τελιώσῃ τὸ παράπονον τῆς. Διὰ τριῶν ἐκ τῶν συμμαθητῶν του συλλαμβάνει τὸν κακοῦ παῖδα καὶ τὸν σωφρονίζει τῆ βοήθειά παχέος δέρματος καὶ οὐράς βοός. Ὁ Κοττάλος τὸν καθικέτευει κλαίων, ἐπικαλούμενος τὰς Μούσας καὶ τὴν γενειάδα τοῦ διδασκάλου καὶ ὑπισχνούμενος ὅτι δὲν θὰ ἀτακτῆσθαι πλέον. Ὁ διδάσκαλος κουράζεται πλέον τύπτων, ἀλλ' ἡ μήτηρ ἐπιμένει νὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, αὐτὴ μάλιστα πορεύεται εἰς τὸν οἶκον καὶ ζητεῖ σχοινίον διὰ νὰ δέσῃ τοὺς πόδας τοῦ κακοῦ, καὶ νὰ παρουσιάσῃ οὕτω αὐτὸν μονοποδητῆ πηδῶντα εἰς τὰς Μούσας, ὡς προσέβαλεν.

Ὁ ἐπόμενος «Ἀσκληπιῶ ἀνατιθεῖσαι» παριστᾷ ἐν τῇ σκηνῇ γυναῖκα μετὰ φίλης τῆς καὶ τῆς ὑπηρετρίας τῆς προσφέρουσαν ἀλεκτρυόνα τῷ Ἀσκληπιῶ κατὰ τὸ γνωστὸν ὑπὸ Πλάτωνος (ἐν Φαίδωνι) ἔθος. Ἐνταῦθα ἡ ἀνατιθεῖσα ζητεῖ συγγνώμην διότι δὲν προσφέρει, ὡς μὴ λίαν εὐπορος, βοῦν ἢ σῦν, καὶ προστάσσει τὴν θεράπαιναν νὰ ἀναρτήσῃ παρὰ τὸ ἄγαλμα τῆς υἱείας τὸ ἀνάθημα, ἔπειτα αἱ δύο γυναῖκες ἀσχολοῦνται ἐξετάζουσαι τὰ ἔργα τῆς τέχνης τὰ διεσπαρμένα ἐν τῷ προδόμφ τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἐνδιαφέρουσα αὕτη ἀπαρίθμησις τῶν ἔργων διακόπτεται δυστυχῶς ταχέως, διότι ἀφιχθεὶς ὁ νεωκόρος ἀναγγέλλει εἰς τὰς ἐπισκεπτρίας τὴν αἰσίαν ἐκβασιν τῆς θυσίας, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν εὐλόγιαν τοῦ λαματικού θεοῦ ὑπὲρ αὐτῶν, τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων των. Αὗται ὑπισχνοῦνται νὰ ἐπανάλωσιν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ἵνα προσεγγύωσι καλλιτέραν θυσίαν, ἔπειτα προστάττουσι τὴν θεράπαιναν νὰ διαμελίσῃ τὸν ἀλέκτορα, νὰ προσφέρῃ ἕνα πόδα εἰς τὸν νεωκόρον καὶ πλακοῦντα εἰς τὸν ὄφιν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὸ δὲ λοιπὸν νὰ φέρῃ εἰς τὸν οἶκον.

Ὁ Ζηλότυπος παριστᾷ Γάστρωνά τινα δοῦλον ἔχοντα ἑταῖραν τὴν Βυτίνναν, ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάκτησιν ταύτην, ἀτενίζει ἐρωτικῶς καὶ πρὸς τὴν γείτονα Ἀμφυτέαν. Ἡ Βυτίννα ἐπιπλήττει αὐτὸν σκληρῶς, ὅστις ἀρνεῖται, εἶτα προστάσσει αὕτη τὸν δοῦλον Πυρρίαν νὰ γυμνώσῃ τὸν ἔνοχον, νὰ τὸν προσδέσῃ στερεῶς δι' ἱμάντος καὶ νὰ τὸν φέρῃ οὕτω δεδεμένον εἰς τὴν σκοτεινὴν φυλακὴν, ὅπως ὑπὸ τοῦ φύλακος λάβῃ χεῖλους βραδισμοὺς ἐπὶ τῆς βράχειος καὶ τῆς κοι-

λιάς. Εἶτα τὸν στιγματίζει εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τῆ παρακλήσει τῆς Κυδίσσης τὸν συγχωρεῖ, καθ' ὅσον ἤγγιζεν ἡ ἑορτὴ τῶν Περνηίων (νεκρῶν).

Οἱ δύο τελευταῖοι μῦθοι εἶνε εἶδος κωμῳδίας εἰς δύο εἰκόνας, ὧν ἡ μὲν παριστᾷ ἐπίσκεψιν κυρίας τινός παρὰ τινὰ τῶν φίλων τῆς, ἡ δὲ παριστᾷ πολλὰς κυρίας, αἵτινες τῆ ὁδηγία υποχρεωτικοῦ μεσίτου, ἐσβάλλουσιν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κέρδωνος, ἔνθα διανοίγεται διασκεδαστικὴ σκηνὴ ἐργολαβίας κατὰ μειοδοσίαν. Τὰ διάφορα τῶν ὑποδημάτων εἶδη, δέκα ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν γίνονται ἀνάρπαστα. Αἱ δὲ μὴ προλαβοῦσαι παρακαλοῦνται νὰ στείλωσι μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν δοῦλόν των, ἵνα ἀγοράσῃ σανδάλια ἢ εὐμαρίδας.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Τὸ διοικητικὸν Συμβούλιον συνεκάλεσεν εἰς ἑκτακτον συνεδρίαν τὰ μέλη τοῦ Διδ. Συλλόγου καὶ ὑπέβαλεν εἰς αὐτὰ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ γλισχροῦ μισθοῦ τῶν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων. Τὰ μέλη ἁμοφώνως ἐνετείλαντο τῷ Διοικ. Συμβουλίῳ νὰ υποβάλῃ περὶ τούτου τὴν γνώμην του εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας. Τὸ δὲ Συμβούλιον ἐκπληροῦν τὴν ἐντολὴν τοῦ Συλλόγου, ἀπέστειλε τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον :

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Κύριον Ἀχ. Γεροκωστόπουλον
Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ.

Ὁ Διδασκαλικὸς Σύλλογος συνεδριάσας ἑκτάκτως λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσῃ τὴν ὑμετέραν ἐξοχότητα, ὅπως κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν τῆς Βουλῆς σύνοδον ἐν τοῖς περὶ διαφόρων κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας νομοθετήμασιν αὐτῆς ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως κλάδος. Εἶνε ἤδη πανθομολογούμενον, κ. Ὑπουργέ, ὅτι τὰ κυριώτερα αἷτια τῆς καχεξίας τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἶνε α') ἡ εὐτελής ἀμοιβὴ τῶν διδασκόντων, β') ἡ ἔλλειψις πάσης ἠθικῆς ἀμοιβῆς καὶ γ') τὸ ἀσταθὲς τῆς θέσεως αὐτῶν.

Εἶνε γνωστὸν ὑμῖν, κ. Ὑπουργέ, ὅτι κατὰ τὸν καταστατικὸν νόμον παντὸς λειτουργοῦ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ὁ μισθὸς αὐξάνεται κατὰ τὸ πέμπτον τῆς μισθοδοσίας του μέχρι τριῶν πενταετιῶν. Καὶ ὅμως μέχρι τοῦδε, πλὴν μιᾶς, οὐδεμίας ἄλλης πενταετίας ἐδόθη, οἱ δὲ

καθηγηταί δι' ἔλου των τοῦ βίου τριακοσίας λαμβάνοντες δραχμὰς μετὰ πολλῶν στερήσεων ἀναγκάζονται νὰ διαθρέψωσι πολυμελῆ οἰκογένειαν, ἢ νὰ τραπῶσι περὶ ἄλλα ἔργα πρὸς πορισμὸν τῶν ἐπιτηδείων παραμελοῦντες οὕτω τὸ κύριον αὐτῶν ἔργον, ἢ μηδεμίαν λαμβάνοντες πρόνοιαν περὶ τῆς περαιτέρω αὐτῶν πνευματικῆς ἀναπτύξεως, μηδὲ παρακολουθοῦντες τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης των, ἅτε μὴ ἔχοντες καιρὸν ἢ μὴ δυνάμενοι νὰ πορισθῶσι τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαιοῦντα αὐτοῖς βιβλία.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης ἠθικῆς ἀμειβῆς, ἣτις ἐν παντὶ ἔργῳ εἶνε σπουδαιότατον πρὸς προαγωγὴν πάσης ἐπιστήμης ἢ τέχνης, παρόρμημα δὲ εὐγενὲς πρὸς ἀμιλλαν παντὸς οἰουδήποτε ἔργου ἐργάτου εἶνε ἐπίσης ἀντικείμενον, ὅπερ δεόν νὰ ἐπισπάζεται τὴν προσοχὴν τῆς σ. Κυβερνήσεως.

Τρίτον κακόν, ὅπερ ἐπαυξάνει τὴν κακοδαιμονίαν τοῦ διδασκαλικοῦ κλάδου καὶ κακοῦ πρόξενον γίνεται εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν εἶνε καὶ τὸ ἀσταθὲς τῆς θέσεως τῶν διδασκόντων, οἵτινες παυόμενοι ἢ μετατιθέμενοι ἀποδυσπετοῦσι πρὸς τὸ εὐγενὲς ἔργον, εἰς δ' ἐκλήθησαν, παραμελοῦντες οὕτω τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἑαυτῶν καθήκοντος καὶ ἀποβάλλοντες τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ἔργου των, ὅπερ, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, δεῖται τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ διδάσκοντος, ὅπως ἡ τῆς πατρίδος νεότης προσηκόντως παιδαγωγηθῇ.

Ἐνεκα πάντων τούτων νομίζομεν ὅτι ἐπέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν δεόν αἱ ἔλλειψεις αὗται νὰ διορθωθῶσιν, ἢ δὲ ὑμετέρα ἐξοχότης, ἣτις τοσαύτην πάντοτε περὶ τὴν παιδείαν ἐπεδείξατο στοργήν, οὐδαμῶς θέλει ὀκνήσει, ὅπως διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων ἐνθεν μὲν διακρίνη κατὰ τάξεις τοὺς λειτουργοὺς τῆς μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἐνθεν δὲ βελτιώσῃ τὴν μισθοδοσίαν αὐτῶν καὶ ἰδραιώσῃ τὴν ἑαυτῶν θέσιν, βεβαίᾳ οὕσα ὅτι θέλει ἐπισύρει τὰς εὐλογίας σύμπαντος τοῦ διδασκαλικοῦ κλάδου.

Παρακαλοῦντες ὑμᾶς νὰ δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξόχου ἡμῶν ὑπολήψεως.

Διατελοῦμεν μετὰ σεβασμοῦ

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμ. Γαλάνης

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

Γ. Κ. Δέρβος

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον

Θ. Παπαδημητράκοπουλος, Πλ. Σκορδέλης, Διομ. Παπαβασιλόπουλος, Ἀχ. Γρηγοριανόπουλος, Ἐμμ. Κανέλλης, Π. Ραζής, Π. Ἀποστόλοπουλος.

BIBLIOΓΡΑΦΙΑΙ

COMMENTAR ZU CÄSARS DENKWÜRDIGKEITEN. über den Gallischen Krieg von Johann Schmid. Wien J. Tempsky. 1891.

SOPHOCLIS OEDIPUS REX. SCHOLARUM IN USUM. éditit Fr. Schubert Prayac.

SOPHOCLIS ANTIGONE SCHOLARUM IN USUM éditit Fr. Schuber. Pragæ F. Temsky.

HERODOT'S PERSERKRIEGE. Griechischer text mit Anmerkungen. 1 unt 11 theil. von Dr. Val. Hintner professor an D. Akad. Gym. in Wien.

WIEUR KURZU GRAMMATIK iler Finnischen Sprache von V. R. Kockstrom nach den Schwedischen bearbeitet. von K. Suonialainen Helsingfors 1876 verlag von G. W. Edlund.

SOPHOCLIS PHILOCTETES edidit Fr. Schubert Pragæ.

CORNELII TACITI Germania, für den Schulgebrauch erklärt von Ignaz Prammer professor. Wien Alfred Hölder.

BACIIOF Dr. E. Wörter Verzeichniss zu xenophon Anabasis. nach der Reihenfolge der paragraphen zusammen-gestellt. DEMOSTHENES AUSGEWÄHLTE STAATSREDEN erklärt von Dr. Ferd. Rösiger, professor am Gymnasium zu Mannheim.

4. Bändchen die hellenischen Reden Über Symmorien, für die freiheit der Rhodier, für die Megapoliten.

CLASSICAL TEXT from papyri in the British Museum including the newly discovered poems of Herodas, editel by F. G. Konyon.

WILHELM OVIDS WERKE IN IHREM VERHÄLTNISS zur antiken Kunst. Erlangen.

REISIG K. VORLESUNGEN über Lateinische Sprachwissenschaft. Band. 3.

PINDAR, THE NEMEAN Odes ed by Bury. London.

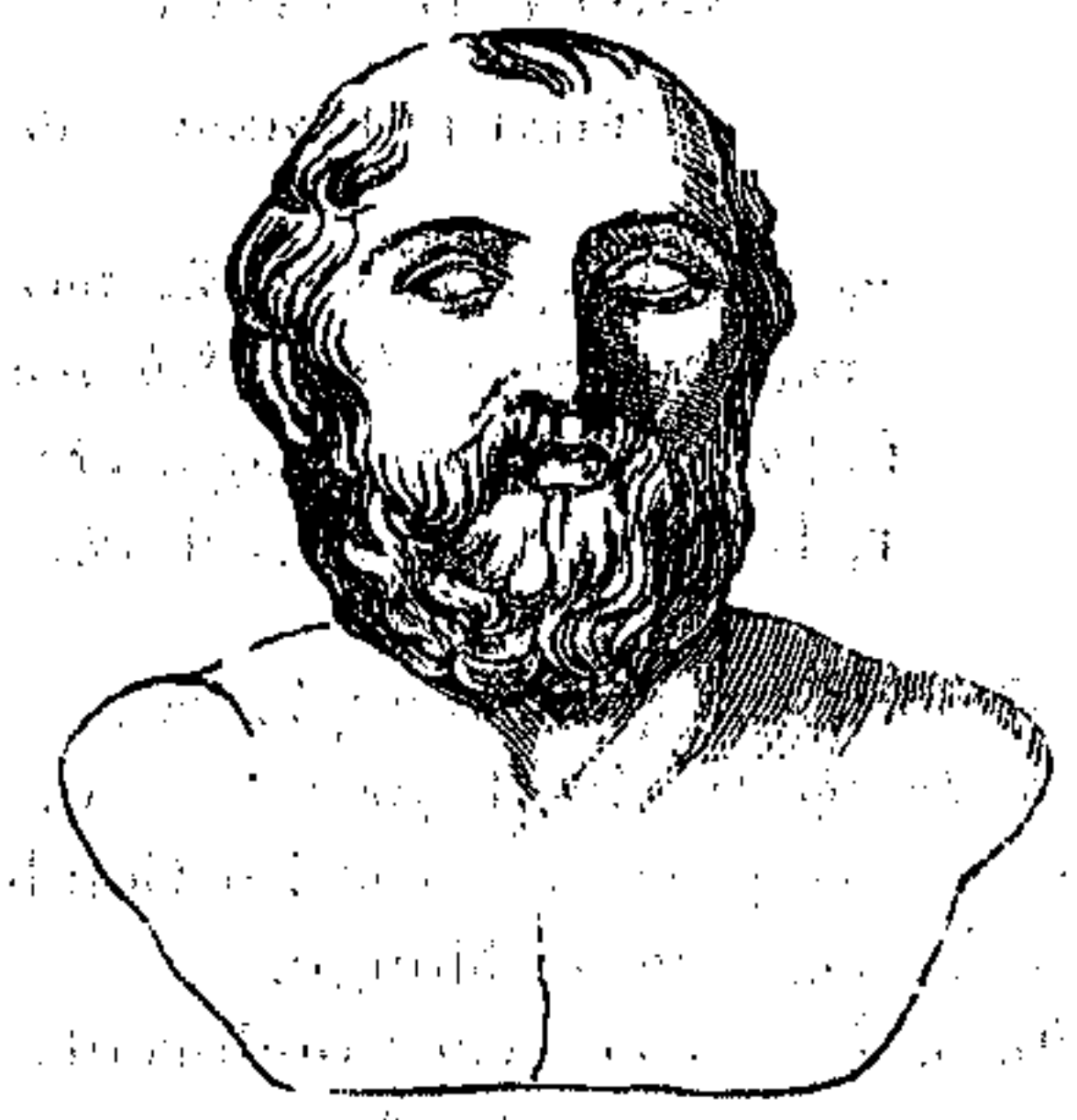
PLATONS APOLOGIE DES SOKRATES von G. U. Müller. Freiburg.

R. BEER, HEILIGE Höhen der alten Griechen und Römer.
 OSKAR WEISE, Charakteristik der Lateinischen Sprache
 Leipzig.
 THE AGAMEMNON OF AESCHYLUS by A. W. Verrall.
 ARISTOTELIS ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ediderunt G. Kaiber
 et U. V. Wilamowitz-Moellendorf.
 SCHOLIA IN EURIPIDEM collegit, recensuit, edidit Eduardus
 Schwarz. Vol. 2.

Ὁ ἐν Στουτγάρτῃ φιλόκαλος ἐκδότης καὶ Βιβλιοπώλης κ. G. J. Göschen ἐξέδωκε λαμπρὰν συλλογὴν διαφόρων ἐπιστημῶν εὐληπτά καὶ χρησιμώτατα ὡς διδακτικὰ ἐν τοῖς σχολείοις βιβλία, ἀτινα συ- νιστῶμεν εἰς τοὺς κ. καθηγητὰς καὶ διδασκάλους. Ἐκ τούτων δὲ σημειοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ ἑξῆς.
 RÖMISCHE GESCHICHTE von Dr. Herm. Bender, συνοπτικω- τάτη, ἀλλὰ καὶ περιεκτικωτάτη.
 NIBELUNGEN UND KUDRUN in auswahl und mittel hoch- deutsche Grammatik von Dr. W. Golther.
 PSYCHOLOGIE UND LOGIK, von Dr. Th. Elsenhans. Τὸ βι- βλιάριον τοῦτο ἐπὶ τῶν νέων θεωριῶν τῆς φυσιολογίας βασιζόμενον εἶνε ἄριστον καὶ ὠφελυμώτατον διδακτικὸν ἐγχειρίδιον.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἐκδίδεται δις τοῦ μηνὸς ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Δ. Ἡλιάδου, εἶνε δὲ πολλοῦ λόγου ἄξιον, διότι περιέχει διατριβάς, πραγ- ματείας ὑπὸ διαφόρων τῶν παρ' ἡμῖν λογίων χρησίμους πρὸς ἀνάπτυ- ψιν τοῦ νοῦ καὶ μόρφωσιν τῆς καρδίας τῶν μαθητῶν. Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως, τὸ περιοδικὸν τῶν μαθητῶν πλη- ροῖ μέγα κενὸν καὶ δύναται γὰρ κατασταθῆ ἐντρυφήμα αὐτῶν. Οἱ μα-θηταὶ δύνανται νὰ ἀναγινώσκωσιν ἐν αὐτῷ ἱστορικάς, παιδαγωγικάς, φιλολογικάς διατριβάς, νὰ πλουτίζωσι τὸν νοῦν των μὲ ποικίλας γνώσεις τῆς φυσικῆς ἱστορίας καὶ νὰ ὀξύνωσιν αὐτὸν διὰ διαφόρων μαθηματικῶν προβλημάτων. Τοιοῦτον ὂν τὸ περιοδικὸν τῶν μαθητῶν εἶνε ἄξιον συστάσεως καὶ ὑποστηρίξεως.

ΠΛΑΤΩΝ

ἜΤΟΣ II'.	Σεπτέμβριος — Δεκέμβριος	Τεύχος θ' — ιβ'
-----------	--------------------------	-----------------

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΠΟΙΝΩΝ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΩΝ
 ΕΝ Τῃ ΜΕΣῃ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ
 ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΔΕΡΒΟΥ

Ἐκ τῆς μεγάλης κατὰ τὸ ἔτος 1888 ἐκλεχθείσης ἐν Γαλλίᾳ ἐκ- παιδευτικῆς ἐπιτροπείας, ἧτις ἐκλήθη ἐπιτροπεία τῶν μεταρρυθμι- σων (Commission des réformes),¹ κατηρτίσθη ὑπεπιτροπεία (Sous- commission), σκοπὸν ἔχουσα νὰ μελετήσῃ διάφορα ζητήματα, ἀνα- φερόμενα εἰς τὴν πειθαρχίαν τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ σχολικῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν ἐν αὐτῇ. Μέλη δὲ τῆς ὑπεπιτροπείας ταύτης ἦσαν οἱ ἐπόμενοι:

ΓΙΛΕΑΡΔ, ἀντιπρόεδρος τῆς ἀκαδημίας τῶν Παρισίων, Πρόεδρος τῆς ὑπεπιτροπείας.

¹ Ὅρα σελ. 2.

BOUTAN, FONCIN, MOREL, RÉCAUT, Γενικοί επιθεωρηταί τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

BROUARDEL, κοσμήτωρ τῆς ἰατρικῆς σχολῆς τῶν Παρισίων.

BUISSON, διευθυντῆς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

BURDEAU, COMPAYRÉ, βουλευταί, πτυχιούχοι τῆς École normale.

MARION, A. CROISSET, LAVISSE, καθηγηταί τῆς φιλολογικῆς σχολῆς τῶν Παρισίων.

CH. DUPUY, βουλευτῆς ἐπίτιμος ἀντιπρόεδρος.

EDON, καθηγητῆς ἐν τῷ λυκείῳ Ἑρρίκου τοῦ Δ'.

JULIEN GIRARD, προϊστάμενος τοῦ λυκείου Condorcet.

GODARD, διευθυντῆς τῆς σχολῆς Monge.

JALLIFFIER, καθηγητῆς τοῦ λυκείου Condorcet.

LANGÉ, καθηγητῆς τοῦ λυκείου Λουδοβίκου τοῦ μεγάλου.

LEMONNIER, καθηγητῆς ἐν τῇ ἐθνικῇ σχολῇ τῶν ὠραίων τεχνῶν καὶ ἐν τῇ École normale supérieure.

LIARD, τμηματάρχης τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως.

PROUST, μέλος τῆς ἀκαδημίας τῆς ἰατρικῆς.

RABIER, τμηματάρχης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

RIEDER, διευθυντῆς τῆς Ἀσιατικῆς σχολῆς.

MARION εἰσηγητῆς.

DE CALEMBERT, γραμματεὺς τῶν συνεδριῶν.

Πάντες δ' οὗτοι συναλθόντες συνεζήτησαν τὰ περὶ πειθαρχίας ζητήματα, ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ σχολικῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει καὶ μετὰ μακρὰς συζητήσεις συντάξαντες πολυσέλιδος ἐκθεσιν ὑπέβαλον εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῶν μεταρρυθμίσεων (Commission des réformes), ἥτις ἐγκρίνασα τὴν ἐκθεσιν ταύτην ἐνεχείρισεν εἰς τὸ ἀνώτατον ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον. Τὸ δὲ συμβούλιον τοῦτο εὖρεν ὀρθοτάτας τὰς θεμελιώδεις προτάσεις τῆς ὑπεπιτροπείας (Sous-commission).

Ὁ δὲ Ὑπουργὸς τῆς παιδείας καὶ τῶν ὠραίων τεχνῶν Leon Bourgeois στηριχθεὶς ἐπὶ τοιούτων ἐργασιῶν ἐξέδωκε τῇ 5/17 Ἰουλίου 1890 τὴν κατωτέρω ἐγκύκλιον, ἀποστέλλας συνάμα καὶ δλόκληρον τὴν ἐκθεσιν τῆς ὑπεπιτροπείας πρὸς τοὺς λυκειάρχας (παρ' ἡμῖν γυμνασιάρχας) καὶ σχολάρχας, ὅπως λάβωσιν ἀκριβῆ γνῶσιν αὐτῆς.

¹ "Ora instructions programmes et règlements de l'enseignement secondaire classique. Année 1890 σελ. 593, ἐνθα ὑπάρχει δεδημοσιευμένη δλόκληρος ἡ ἐκθεσις.

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ὨΡΑΙΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΠΕΡΙ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΠΟΙΝΩΝ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΩΝ

Πρὸς τοὺς λυκειάρχας καὶ σχολάρχας

Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ὠραίων τεχνῶν ἔχον ὑπ' ὄψει τὴν ἀπὸ 7/19 Ἀπριλίου 1854 ἐγκύκλιον περὶ πειθαρχίας ἐν τοῖς λυκείοις, ἰδὼν δὲ τὰς προτάσεις τῆς πρὸς εἰσαγωγὴν βελτιώσεων εἰς τὴν μέσιν ἐκπαιδεύσειν ὀρισθείσης ἐπιτροπείας καὶ ἀκούσαν τὴν γνώμιν τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου

Διατάσσει :

Ἄρθρον 1.

Οἱ μαθηταὶ δύνανται νὰ ὀμιλῶσι μετ' ἀλλήλων ἐν καιρῷ τραπέζης, κατὰ τοὺς ἐντὸς τῶν σχολείων περιπάτους καὶ κατὰ τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις, ἀπαγορεύεται δὲ ὁ θόρυβος.

Γνωστὸν εἶναι τὰ δημόσια λυκεία τῆς Γαλλίας περιέχουσιν οὐ μόνον ἐξωτερικοὺς (Externes), ἀλλὰ καὶ ἑσωτερικοὺς (Pensionnaires) καὶ ἡμισυνίτους (Demi-Pensionnaires) μαθητάς.

Ἄρθρον 2.

Αἱ ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ δεόν νὰ τείνωσι πάντοτε πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν ἠθῶν.

Ῥητῶς δ' ἀπαγορεύονται αἱ ἀκόλουθοι ποιναὶ :

α) νὰ ἴσταιται ὁ μαθητῆς ὀρθιος

β) νὰ γράψῃ τὸ αὐτὸ θέμα πολλάκις

γ) νὰ κρατῆται κατὰ τὰ διαλείμματα καὶ ἐν καιρῷ περιπάτου, ἐξαιρουμένων τῶν κρατήσεων, τῶν γινομένων κατὰ τὰς ἡμέρας Πέμπτην καὶ Κυριακὴν καὶ προβλεπομένων ὑπὸ τοῦ ἀμέσως ἀκολουθούτου ἄρθρου.

Ἡ δὲ ἡμερησία διάταξις, καθ' ἣν ἐγγράφεται ἐπὶ πίνακος τὸ ὄνομα τοῦ τιμωρουμένου μαθητοῦ, ὡς πειθαρχικὴ ποινὴ, καταργεῖται.

Παρ' ἡμῶν ἰσχύει νὰ τιμωρῆται ὁ μαθητὴς ἰσάμενος ὀρθίως, νὰ γράφῃ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δεκάκις ἢ εἰκοσάκις καὶ τὸ δὲ σπουδαιότερον νὰ κρατῆται καὶ φυλακίζεται ἐν ὧραις, καθ' ἕως γίνονται αἱ παραδόσεις μαθημάτων. Ἰσχύει δὲ ἐπίσης νὰ γράφονται τὰ ὀνόματα τῶν τιμωρουμένων μαθητῶν ἐπὶ πινακῶν καὶ νὰ ὑφίσταται ἡ ἡμερησία αὕτη διάταξις, ὡς λ. χ. ἐν τῇ σχολῇ τῶν Εὐελπίδων.

Ἄρθρον 3.

Μόνοι δὲ ποινὰ δέον νὰ εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

- α) ὁ κακὸς βαθμὸς
- β) ἡ ἐκ νέου μελέτη τοῦ μαθήματος ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει.
- γ) ἡ ἐπανάληψις ἐργασίας ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει.
- δ) ἡ ἔκτακτος ἐργασία, ὅταν δηλαδὴ ὁ μαθητὴς ὑποχρεοῦται νὰ γράφῃ 200 στίχους τοῦ Ὀμήρου ἢ τοῦ Βιργιλίου ἢ ἄλλου τινὸς συγγραφέως.
- ε) ἡ κράτησις κατὰ Πέμπτην καὶ Κυριακὴν.
- ς) ἡ στέρησις τῆς ἐξόδου.
- ζ) ἡ ἀποβολὴ ἐκ τῆς τάξεως ἢ τοῦ σπουδαστηρίου.
- η) ἡ προσωρινὴ ἀποβολὴ ἢ ἡ ὀριστικὴ ἀποβολὴ ἀπὸ τοῦ σχολείου.

Ἐν τῷ ε'. ἰδαφίῳ παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τοῖς δημοσίοις λυκείοις τῆς Γαλλίας δὲν γίνονται μαθήματα κατὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς Πέμπτης, ὥστε οἱ μὲ κράτησιν τιμωρηθέντες μαθηταὶ ὑφίστανται αὐτὴν τὴν Πέμπτην ἢ τὴν Κυριακὴν, ὡς ἡμέραν ἀναπαύσεως. Καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ μαθηταί, οἱ φοιτῶντες εἰς τὰ εἰρημένα λύκεια, τιμωροῦμενοι μὲ κράτησιν ὀφείλουσι νὰ προσέλθωσι κατὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς Πέμπτης ἢ τὴν Κυριακὴν, ἵνα ὑποστῶσι τὴν ἐαυτῶν ποινήν.

Κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 29 τοῦ ἡμετέρου ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τῶν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων τῆς 19 Ὀκτωβρίου 1857 ἰσχύουσι παρ' ἡμῶν αἱ ἐξῆς ποινὰι:

- 1) ἐπίπληξις ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.
- 2) ἐπίπληξις ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου τῆς σχολῆς.
- 3) ἐπίπληξις ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐνώπιον τῆς τάξεως.
- 4) ἐπίπληξις ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου τῆς σχολῆς ἐνώπιον τῆς τάξεως.
- 5) κράτησις ἐντὸς τῆς σχολῆς μετὰ ὑποχρεώσεως ἐργασίας γρα-

φικῆς ἀπὸ μιᾶς μέχρι τριῶν ὡρῶν μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν παραδόσεων.

6) κοινοποίησις τῆς τιμωρίας εἰς ἀπαντας τοὺς μαθητὰς τῆς σχολῆς διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὀνόματος εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ ὀρισμένον τοῦ ἐκπαιδευτηρίου μέρος.

7) κράτησις ἐπὶ μίαν ἢ καὶ πλειοτέρας ἡμέρας ἐντὸς τῆς ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ σχολῇ κατασκευασμένης φυλακῆς μετ' ἐργασίας γραφικῆς.

8) ἀποβολὴ προσωρινή.

9) ἀποβολὴ διὰ παντὸς ἀπὸ τινος σχολῆς καὶ

10) ἀποκλεισμός ἀφ' ὅλων τῶν σχολείων τοῦ Κράτους (ὄρα ἐκπαιδ., Παρίσι τόμ. Α', σελ. 306). Συγκρίνοντες τὰς ποινὰς τῶν Γάλλων πρὸς τὰς ἰσχυούσας παρ' ἡμῶν παρατηροῦμεν, ὅτι πρώτη καὶ οὐσιαώδης ποινὴ αὐτῶν εἶνε ὁ κακὸς βαθμὸς, ὅστις προσυπολογίζεται εἰς τὴν πρόοδον τοῦ μαθητοῦ, ἐν ᾧ παρ' ἡμῶν πρόοδος καὶ διαγωγή χωρίζονται ὅτι οἱ Γάλλοι ἔχουσιν ὀρισμένας ἡμέρας διὰ κράτησιν, τὴν Πέμπτην καὶ Κυριακὴν καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι κατὰ τὰ διαλείμματα καὶ ἐν καιρῷ περιπάτου νὰ κρατῶνται οἱ μαθηταί, ἐν ᾧ παρ' ἡμῶν ἰσχύει νὰ κρατῆται μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν παραδόσεων ὁ μαθητὴς ἀπὸ μιᾶς μέχρι τριῶν ὡρῶν ἐντὸς τοῦ σχολείου, ὅπερ λίαν ἐπιβλαβὲς τῇ ὑγείᾳ αὐτοῦ καὶ νὰ φυλακίζεται ἐπὶ μίαν ἢ καὶ πλειοτέρας ἡμέρας, ὅπερ λίαν καταστρεπτικὸν εἰς τὴν πρόοδον αὐτοῦ ὅτι οἱ Γάλλοι πρὸς ἐκτέλεισιν τῆς κρατήσεως ἔχουσιν ἐπιμελητὰς, φοιτητὰς τῶν Πανεπιστημίων, οὓς καλοῦσι *maîtres répétiteurs*, οὗχι δὲ, ὡς παρ' ἡμῶν, ἀνθρώπους ἐκ τῶν τριόδων συνειλεγμένους καὶ λαμβάνοντας μηνιαῖον μισθὸν 30 δραχμῶν ὅτι τὰ κρατητήρια τῶν Γάλλων εἶνε σπουδαστήρια, ἐν ᾧ παρ' ἡμῶν δὲν ὑπάρχουσι τοιαῦτα, ἀλλὰ μόνον τρωγλαί, ἐν αἷς φυλακίζονται ὑπὸ χυδαίων ἐπιστατῶν, ὡς κοινοὶ ἐγκληματῆαι.

Ἡ δὲ ὑπεπεριποίησις (*Sous-commission*) τῆς Γαλλίας προτείνει ἐν τῇ περὶ πειθαρχίας ἐκθέσει αὐτῆς, ὅτι οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι δὲν πρέπει νὰ τιμωρῶσι τοὺς μαθητὰς ἀμέσως μετὰ τὸ παράπτωμα αὐτῶν διότι ἐν ὀργῇ ὄντες δύνανται νὰ παρεκτραπῶσιν «*il faut interdire absolument la punition infligée a b i r a t o aussitôt après la faute*». Τὸ αὐτὸ δὲ προτείνει ἐν τῷ παιδαγωγικῷ συγγραμμάτι αὐτοῦ «*Erziehungs und Unterrichtslehre für Gymnasien und Realschulen*» Berlin 1882 σελ. 182 ὁ σοφὸς παιδαγω-

γός Schrader λέγων «Der Lehrer niemals in Zorn und Hast zu derselben (Züchtigung) schreiten darf». Εἰς ποίαν παρεκτροπὴν περιπίπτει ὁ ἐν ὀργῇ διδάσκαλος ἀναφερόμεν παράδοξόν τι, ὅπερ ἀνέγνωμεν ἐν τῇ ἐν Λειψία ἐκδιδομένῃ Zeitung für das höhere Unterrichtswesen ὑπ' ἀριθμ. 8 τοῦ ἔτους 1891. Ἡ ἐφημερίς αὕτη ἀρυσμένη ἐκ τοῦ περιοδικοῦ für deutsche Medizinalbeamte τὸ ἐξῆς γεγονός γράφει: Δημοδιδάσκαλός τις χωρίου ἐν Πρωσίᾳ, μετερχόμενος καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὀδοντοῦατροῦ, ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς του θέμα ἰχθυογραφίας καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθε τοῦ σχολείου. Ἐπιστρέψας δὲ μετ' ὀλίγον καὶ εὐρών μόνον ὀκτώ μαθητὰς τοσοῦτον ὠργίσθη, ὥστε ἐξήγαγεν ἐξ αὐτῶν 1—3 ὀδόντας. Κατηγορηθεὶς δὲ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐπὶ σωματικῇ βλάβῃ ἰσχυρίσθη, ὅτι ἐξήγαγεν μόνον γαλαξίας καὶ σερπηδότας ὀδόντας καὶ ὅτι οὐ μόνον δὲν ἐπῆλθεν εἰς αὐτοὺς βλάβη, ἀλλὰ ὠφέλεια. Τὸ δικαστήριον διέταξε τὸν ἰατρὸν Gleitzmann νὰ ἐξετάσῃ τοὺς ὀκτὼ μαθητὰς καὶ νὰ γνωματεύσῃ περὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ δημοδιδασκάλου. Ὁ ἰατρός ἐξετάσας παρετήρησεν ὅτι τοῦ ἐνός μαθητοῦ ἔλειπον οἱ κοπτήρες, τοῦ ἄλλου οἱ κονόδοι, τοῦ τρίτου οἱ τραπεζίται, ἐγνωμάτευσεν δὲ ὅτι οὐδεμία βλάβη ἐγένετο εἰς τὴν υἰγιάν αὐτῶν, ἀλλ' ἐν μέρει ὠφέλεια. Συνεπεία τῆς γνωμοδοτήσεως τοῦ ἰατροῦ ὁ δημοδιδάσκαλος δὲν ἐτιμωρήθη δικαστικῶς, ἀλλὰ μόνον πειθαρχικῶς.

Γενομένου δ' ἐνταῦθα λόγου περὶ σωματικῶν τιμωριῶν παρατηροῦμεν, ὅτι αὗται ἀπαγορεύονται μὲν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Γαλλίας, ἐπιδοκιμάζονται δ' ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τῶν παιδαγωγῶν, ὡς ultima ratio, διὰ τοῦτο γίνεται χρῆσις αὐτῶν οὐ μόνον ἐν τῷ οἴκῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ σχολείῳ, ὡς ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ «Encyklopädie des gesammten Erziehungs und Unterrichtswesens» ὑπὸ Schmid ἐν τῇ λέξει «Strafe», ἐνθα φέρεται: «Was Deutschland betrifft, so wird hier in den meisten Häusern und Schulen noch Körperliche Züchtigung angewendet». Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶνε, πρὸς ποίους μαθητὰς πρέπει νὰ ἐπιβάλλωνται σωματικαὶ τιμωρίαι καὶ ὁποίου εἶδους πρέπει νὰ εἶνε αὗται; Ὁ Γερμανὸς παιδαγωγός Schrader ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγράμματι αὐτοῦ ἐν σελ. 181 γράφει: «μόνον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις τῶν σωματικῶν τιμωριῶν εἰς μαθητὰς, οὐχὶ ἀμελεῖς καὶ ὀκνηροὺς, φλυαροὺς καὶ μὴ εἰδότας τὸ μάθημά των, ὡς συνήθως οἱ διδάσκαλοι ποιοῦσιν

ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς θρασεῖς, ἀγροίκους καὶ πονηροὺς· διότι οἱ ἀχαλίνωτοι οὗτοι νέοι πρέπει νὰ αἰσθανθῶσιν, ὅτι ὑπεράνω αὐτῶν ὑπάρχει ἰσχύς τις δυναμένη νὰ καταδαμάζῃ αὐτοὺς εἰς πάσας τὰς περιστάσεις». Τὸ δὲ εἶδος τῶν σωματικῶν τιμωριῶν ὀρίζει ὁ αὐτὸς παιδαγωγός γράφων: «Ὀλίγαι μαστιγώσεις διὰ λεπτῆς τιμῆς ράβδου ἐπὶ τῶν χειρῶν καὶ τῶν γότων ἀρκοῦσι νὰ σωφρονίσωσι τὸν ἀμαρτάνοντα μαθητήν». Εἰ καὶ θεωρεῖ ὁ Schrader ἐν γένει, ὡς ὀρθὴν καὶ δικαίαν τὴν διὰ σχολικῶν νομοθεσιῶν, ὡς λ. χ. ἐν Πρωσίᾳ, ἀπαγορεύει τῶν κολάφων, καθόσον δι' αὐτῶν καὶ κίνδυνος δύναται νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὴν υἰγιάν τῶν βαπτιζομένων μαθητῶν καὶ οἱ διδάσκαλοι εὐρίσκουσι πρόχειρον καὶ εὐκόλον τὴν διὰ τῶν κολάφων τιμωρίαν, ὁμῶς ἐγκρίνει τοὺς αἰφρηθλοὺς κολάφους, ὡς τὰ κάλλιστα θεραπευτικὰ καὶ σωτηριώδη φάρμακα εἰς τοὺς ἀυθάδεις καὶ θρασεῖς καὶ ἀναίσχυντους μαθητὰς. Ἀποδοκιμάζει δὲ νὰ σύρωσιν οἱ διδάσκαλοι τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῶν ὧτων καὶ τῆς κόμης. Ὁ Schrader ἐγκρίνει ὡς πρὸς τὰς σωματικὰς τιμωρίας νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι οἱ ἐν Augsburg κατὰ τὸ ἔτος 1862 συνελθόντες σχολικοὶ ἄνδρες ἀπεφάσισαν. Ἡ δ' ἀπόφασις αὐτῶν εἶνε ἡ ἀκόλουθος: αἰεὶ καὶ ἐντελῶς ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀρχή, ὅτι ὁ διδάσκαλος ἔχει τὸ καθήκον ν' ἀποφεύγῃ τὴν σωματικὴν τιμωρίαν, δὲν πρέπει ὁμῶς ν' ἀπορρίπτῃ τὴν μετὰ προσοχῆς μετρίαν χρῆσιν αὐτῆς, φειδόμενος, ὅσον τὸ δυνατόν, τοῦ αἰσθήματος τῆς τιμῆς τοῦ μαθητοῦ». Ὁ αὐτὸς παιδαγωγός νομίζει λαμπρὰν τὴν ἀπόφασιν τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν ἐνός πρακτικοῦ σχολείου (Realschule), καθ' ἣν οὐδεμία πλὴν ἀνάγκη σωματικῆς τιμωρίας ὑπάρχει, ἀλλὰ φρονεῖ, ὅτι αὕτη δὲν δύναται ἀκόμη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γερικὸς κανὼν (ὄρα Schrader αὐτόθι σελ. 183).

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νομοθεσίᾳ οὐδὲν ὀρισμένον λέγεται περὶ τῶν σωματικῶν τιμωριῶν, ἐκτός δύο ἐγκυκλίων τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, αἵτινες ἀπαγορεύουσι τὰς σωματικὰς τιμωρίας. Πρῶτος ὑπουργός ὁ Δ. Καλλιφρονάς ἐξέδωκε τῇ 16 Δεκεμβρίου 1848 τὴν ὑπ' ἀριθ. 13, 408 ἀκόλουθον ἐγκύκλιον: «Μετὰ μεγίστης δυσαρσελείας πληροφοροῦμεθα, ὅτι τινὲς τῶν διδασκάλων, παραβαίνοντες τὰ καθήκοντά των καὶ παρεκτριπόμενοι τοῦ προορισμοῦ των, μεταχειρίζονται κατὰ τῶν μαθητῶν τὴν ράβδον καὶ τὰς μαστιγώσεις ἀντὶ τοῦ παραιναιτικοῦ λόγου καὶ τῶν ὀρισμένων παρὰ τοῦ περὶ γυμνασίων καὶ ἑλληνικῶν σχολείων νόμου σωφρονιστικῶν μέσων. Ὁ τρόπος οὗτος ὄλως βάρβαρος

καὶ κατάλληλος μᾶλλον εἰς ἀπομώρωσιν παρὰ εἰς ἐξημέρωσιν τῆς καρδίας καὶ ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τῆς νεολαίας, ἐν ἣ ἐξ ἑνὸς μέρους προδίδει τὴν ἀναγωγίαν τοῦ διδάσκοντος, ἀφ' ἑτέρου ἀφίνει εἰς τὴν εὐπλαστον καὶ ὑγρὰν νεότητα τοῦ διδασκομένου βαθείας ἐντυπώσεις, ἐξ ὧν γεννᾶται εἰς αὐτοὺς ἀκούσιός τις καὶ οὕτως εἰπεῖν αὐτόματος ἀπομίμησις τῆς τραχύτητος τοῦ διδασκάλου. Δὲν ἀναιροῦμεν, ὅτι μεταξύ τῶν σπουδάζοντων ἐνδέχεται νὰ εὐρεθῶσι καὶ τινες φύσεως πονηρᾶς καὶ ἀτιθάσσου, τοὺς ὁποίους ἢ παραίνεσις καὶ προτροπὴ δὲν ἰσχύουν νὰ ἐπανορθώσωσι καὶ εἶνε ἀνάγκη τῆς χρήσεως σωφρονιστικῶν μέτρων, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν δύνανται νὰ εἶνε αὐστηρότερα ἀφ' ὅπου ὁ νόμος παραχωρεῖ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποῖαν τρόπον τινα ἀναδέχονται οἱ διδάσκαλοι, ὡς τῶν πατέρων ἐντολοδόχοι, διότι ὁ νόμος παιδεύει καὶ τοὺς γονεῖς τοὺς καταχρωμένους τὴν ἐξουσίαν τῶν ταύτην. Ὅθεν ἐξ ἀναλογίας καὶ ὁ περὶ ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων κανονισμὸς σαφῶς προσδιώρισε διὰ τῶν ἀρθρῶν 53 (ἦτοι κράτησιν ἐντὸς τοῦ σχολείου), 54 (ἦτοι βιβλίον διαγωγῆς τῶν μαθητῶν), 55 (ἦτοι ἀποβολὴν) ποινὰς αὐστηρὰς μὲν ἐπὶ πλεον ἢ ἔλαττον, καταλλήλους δὲ εἰς λογικὰ καὶ ἐλεύθερα ὄντα...» Δεύτερος δὲ ὑπουργὸς ὁ Δ. Βουλπιώτης ἐξέδωκε τῇ 17 Δεκεμβρίου 1884 τὴν ὑπ' ἀριθ. 20,580 ἐγκύκλιον περὶ σχολικῶν ποινῶν, ἐν ἣ ἀπαγορεύεται πᾶσα σωματικὴ τιμωρία τοῦ μαθητοῦ (ὄρα ἐκπαιδ. Πάριση τόμ. Α', σελ. 536).

Ἄρθρον 4.

Οἱ ἐπιμεληταὶ (les maîtres répétiteurs) τιμωροῦσι τοὺς μαθητὰς διὰ κακῶν βαθμῶν τῆς διαγωγῆς, οὓς ὑποβάλλουσιν εἰς τὸν προϊστάμενόν των γενικὸν ἐπιμελητὴν (surveillant général), εἰς τὸν ὑποδιευθυντὴν (Censeur) ἢ εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ λυκείου ἢτοι λυκειάρχην (Proviseur).

Ἄρθρον 5.

Πολλοὶ κακοὶ βαθμοὶ δύνανται νὰ ἐπιφέρωσι βαρυτέραν ποινήν.

Ἄρθρον 6.

Ἡ ἐπιβαλλομένη ἑκτακτὸς ἐργασία εἰς τοὺς μαθητὰς δέον νὰ εἶνε ὁμοία πρὸς τὰς τακτικὰς ἐργασίας αὐτῶν, ἀλλὰ μι-

κροτέρα αὐτῶν, ἵνα μὴ ἐπέρχηται βλάβη εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν.

Ἄρθρον 7.

Δι' ἐπιβαλλόμενα εἰς τοὺς μαθητὰς ἑκτακτοὶ ἐργασίαι δέον ν' ἀπαιτῶνται τὴν ἐπιούσαν τῶν ἀγαπαύσεων καὶ τῶν ἐορτῶν.

Ἄρθρον 8.

Ἐν περιπτώσει σπουδαίου πταίσματος οἱ καθηγηταὶ δύνανται νὰ διατίξωσιν, ὅπως ὁ μαθητὴς μάθῃ τὸ μάθημά του, παρασκευάσῃ ἐκ νέου τὰ παραμεληθέντα γραπτὰ του, ὡς καὶ τὰς ἑκτάκτους ἐργασίας του, ἐντὸς σπουδαστηρίου ὑποχρεωτικῶς εἰς τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς Πέμπτης, καθ' ἃς τὸ σχολεῖον ἀργεῖ. Δι' ἐπιβαλλόμενα αὐταὶ ἐργασίαι ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ οὐδέποτε πρέπει νὰ φέρωσι χαρακτῆρα καθαρῶς ποινικόν καὶ ἀνάγκη νὰ εἶνε αὐταὶ τὸ ἀντικείμενον σπουδαίου ἐλέγχου. Εἰς τὸ σπουδαστήριον τοῦτο προυκαλοῦνται ἐπίσης καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ μαθηταὶ τῶν λυκείων. Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἢ ἐντὸς τοῦ σπουδαστηρίου κράτησις δὲν δύναται νὰ γίνῃ εἰς τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς Πέμπτης ἀναβάλλεται διὰ τὴν Κυριακὴν. Ἀλλ' ἢ κατὰ τὴν Κυριακὴν κρίτησις δέον ν' ἀναγγέλληται ὑπὸ μόνου τοῦ λυκειάρχου (Proviseur).

Ἄρθρον 9.

Μόνον κατὰ τὸ τέλος τοῦ μαθήματος πρέπει νὰ ἐξαγγέλλωνται αἱ εἰς τοὺς μαθητὰς μέλλουσαι νὰ ἐπιβληθῶσι διαφοροὶ ποιναί.

Ἄρθρον 10.

Ἡ ἀποβολὴ τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τῆς τάξεως ἢ ἀπὸ τοῦ σπουδαστηρίου δύναται νὰ γίνῃ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ἢ ἐπιμελητοῦ ἐν ὅλως ἐξαιρετικῇ περιπτώσει, ἐν περιπτώσει σπουδαίου πταίσματος, ὑποβαλλομένης ἀμέσως ἐκθέσεως εἰς τὸν λυκειάρχην.

Ἄρθρον 11.

Ὁ λυκειάρχης ἔχει τὸν ἐλεγχον πασῶν τῶν ποινῶν. Πᾶσαι ποιναί, αἱ κατὰ τὸ τέλος τοῦ μαθήματος ἐξαγγελλόμεναι,

οιαιδήποτε καὶ ἂν εἶνε, πρέπει νὰ σημειῶνται ἐπὶ εἰδικοῦ βιβλίου, ὅπερ καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα ἐπιθεωρεῖ ὁ λυκειάρχης.

"Ἄρθρον 12.

"Ὅταν πολλαὶ ἑκτακτοὶ ἐργασίαι ἢ χρέη ἐπιβληθῶσιν εἰς μαθητὴν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἢ πολλαὶ κρατήσεις διὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς Πέμπτης ἐν τῇ αὐτῇ ἑβδομάδι, ὁ λυκειάρχης λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν σπουδαιότητα τῶν περιστάσεων ὀρίζει, ἂν πᾶσαι αὗται αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ συγχωρευθῶσιν ἢ νὰ ἐκτελεσθῇ ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἢ νὰ ἀποτελέσωσι βαρυτέραν ποινήν.

"Ἄρθρον 13.

"Ὁ λυκειάρχης δύναται εἰς πάσας τὰς περιστάσεις νὰ συχωρῇ τὸν τιμωρηθέντα μαθητὴν, εἰδὼς δειξῆν δείγματα καλῶν διαθέσεων ἢ νὰ ἐλαττοῖ τὴν ποινήν αὐτοῦ, ἀφ' οὗ προηγουμένως συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ καθηγητοῦ, ὅστις ἐτιμώρησεν αὐτόν.

"Ἄρθρον 14.

"Ἡ στέρσις τῆς ἐξόδου πρέπει ν' ἀναγγέλληται ὑπὸ μόνου τοῦ λυκειάρχου, ὅστις ὀρίζει τὸν χρόνον, καθ' ὃν αὕτη δεῖν νὰ διαρκῇ, ἐκτὸς τῶν περιστάσεων ἐκείνων, καθ' ἃς ὁ μαθητὴς ὁ διαπράξας μέγα σφάλμα ὀφείλει νὰ ὑποστῇ ὀλόκληρον τὴν ποινήν.

"Ἄρθρον 15.

Οἱ ἑλεγχοὶ πρέπει νὰ εἶνε τρίμηνοὶ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς πρέπει νὰ δίδονται δις κατὰ τριμηνίαν.

"Ἄρθρον 16.

Οἱ βαθμοὶ τῶν τριμηνίων ἐλέγχων δίδονται μετὰ συνεδρίαν ἀπάντων τῶν καθηγητῶν, ἀφ' οὗ οὔτοι προηγουμένως περὶ ἐκάστου μαθητοῦ εἰπωσὶ τὰς ἐντυπώσεις των. Οἱ βαθμοὶ οὔτοι εἶνε ἢ ἐκδήλωσις τῆς γνώμης ἐκάστου καθηγητοῦ, αἱ δὲ οἰκογένειαι φωτίζονται καὶ λαμβάνουσιν ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τῶν

τέκνων των. Οἱ βαθμοὶ δεῖν νὰ συνοδεύωνται ὑπὸ γενικῶν παρατηρήσεων τοῦ λυκειάρχου.

"Ἄρθρον 17.

Οἱ δοθέντες βαθμοὶ εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριμηνίας κατὰ τοὺς ἐν τῷ 16 ἄρθρῳ προβλεπομένους ἄρους δεῖν ν' ἀναγινώσκωνται καὶ σχολιάζωνται ὑπὸ τοῦ λυκειάρχου ἐνώπιον τῶν μαθητῶν, οἷς συγκαλεῖ κατὰ τάξεις εἰς μίαν αἴθουσαν.

Ὁ τριμηνιαῖος οὔτος ἑλεγχος εἶνε δι' ἑκάστον μαθητὴν τὸ βιβλίον, δι' οὗ τιμωροῦνται τὰ σφάλματά του ἢ ἀμείβονται οἱ κόποι του. Δίδεται δὲ εἰς τὸν λυκειάρχην ἢ καλλιτέρα εὐκαιρία ν' ἀπευθίνη εἰς πάντας καὶ εἰς ἑκάστον μαθητὴν τὰς ἀναγκαίας νοουθεσίας καὶ συμβουλίας.

"Ἄρθρον 18.

Ἐν ἐκάστῳ λυκείῳ ἢ ἐλληνικῷ σχολείῳ πρέπει νὰ ὑπάρχη **πειθαρχικὸν συμβούλιον** (un conseil de discipline), συγκεείμενον :

- α) ἐκ τοῦ λυκειάρχου (Proviseur) ἢ τοῦ σχολάρχου (Principal), ὡς προέδρου αὐτοῦ·
- β) ἐκ τοῦ ὑποδιευθυντοῦ (Censeur), μέλους αὐτοδικαίου·
- γ) ἐκ πέντε καθηγητῶν·
- δ) ἐκ τοῦ γενικοῦ ἐπιμελητοῦ (surveillant général) καὶ
- ε) ἐκ δίσιο ἐπιμελητῶν (maîtres répétiteurs), ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν συναδέλφων των.

Ἐν τῷ πειθαρχικῷ τούτῳ συμβούλιῳ ὀφείλει νὰ βεβαιῶνται, ἂν ἐκτελεῖται ἢ στενὴ ἀλληλεγγύη πάντων τῶν ἐν τῷ καταστήματι καὶ τηρεῖται ἡ πειθαρχία. Ἐκλέγεται δὲ ἀνὰ τριετίαν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Διακοῦντος τοῦ ἔτους, εἰάν ἐν τῶν μελῶν ἐκλίπη, ἀντικαθίσταται ἀνευ ἀναβολῆς. Εἰς τὰ μὴ πλήρη ἐλληνικὰ σχολεῖα ὁ ὀργανισμὸς τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως.

Ἐν τῷ πειθαρχικῷ συμβούλιῳ συνέρχεται κατὰ τριμηνίαν, ἵνα λαμβάνη γνῶσιν τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν σχολείων. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν κανονικῶν συνεδριῶν τοῦ συμβουλίου, δύναται τοῦτο νὰ συγκαλεῖται, ἵνα δώσῃ τὴν γνώμην

του ἐπὶ μέτρων, τὰ ὅποια ὁ λυκειάρχης (Proviseur) προτείνει ἢ ἵνα νουθετήσῃ μαθητὰς, οἵτινες ἐνώπιον αὐτοῦ καταγγέλλονται. Ἡ τοιαύτη δὲ νουθεσία γίνεται, ἵνα προλάβῃ τὴν ἀποβολὴν αὐτῶν, ἐκτὸς τῶν περιστάσεων σπουδαίων παραπτωμάτων, καθ' ἃς ἀμέσως ἢ ἀποβολὴ πρέπει ν' ἀναγγείληται. Οἱ διακρινόμενοι μαθηταὶ δύνανται ἐπίσης νὰ καλῶνται ἐνώπιον τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου, ἵνα δέχωνται τὰ συγχαρητήρια ἢ τοὺς ἐπαίνους αὐτοῦ.

Ἄρθρον 19.

Πιστοποιητικὸν καλῆς διαγωγῆς (satisfecit) δίδεται εἰς τοὺς φιλοπόνους καὶ φιλοσύχους μαθητὰς. Ἀλλὰ καὶ μαθηταὶ κατέχοντες τὰς πρώτας θέσεις ἐν τοῖς διαγωνισμοῖς τῆ προτάσει τοῦ καθηγητοῦ δύνανται νὰ μὴ λαμβάνωσι τοιοῦτο πιστοποιητικόν.

Ἄρθρον 20.

Ἡ ἐγγραφή ἐπὶ τοῦ πίνακος τῆς τιμῆς (tableau d'honneur) γίνεται τῆ ἀποφάσει τῶν καθηγητῶν ἐν συνεδρίᾳ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὅρους, καθ' οὓς ἀποφασίζονται οἱ τριμηνιαῖοι βαθμοί.

Ἄρθρον 21.

Ἐκαστον γραπτὸν ἐν τοῖς διαγωνισμοῖς βαθμολογεῖται ἀπὸ τοῦ 0—20. Οἱ μαθηταὶ ὀφείλουσι νὰ δίδωσι μείζονα προσοχὴν εἰς τὸν βαθμὸν ἢ εἰς τὴν θέσιν, ἣν δύνανται νὰ λάβωσι μεταξὺ τῶν ἀδυνάτων. Ὁ καθηγητὴς θὰ κρίνῃ περὶ τῆς κατατάξεως ἰσῆς δυνάμεως μαθητῶν.

Ἄρθρον 22.

Τὸ βραβεῖον καὶ οἱ ἐπαῖνοι δεόν νὰ παρέχωνται μετὰ τοὺς δακτικοὺς βαθμούς, οὓς οἱ μαθηταὶ θὰ λάβωσιν ἐν τοῖς διαγωνισμοῖς, ἀλλ' οἱ διαγωνισμοὶ τῆς τελευταίας τριμηνίας ἔχουσι διπλασίαν ἀξίαν. Πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν μαθητῶν καὶ τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν διαγωνισμῶν εἶνε δυνατόν νὰ μὴ δίδηται βραβεῖον ἢ τούναντίον νὰ δίδωνται πλεονά τῶν δύο εἰς ἐν τῶν μαθημάτων. Πάντες οἱ μαθηταὶ μετ' ἐπιμελείας ἐργασθέντες καὶ πολλὰ κατορθώσαντες δύνανται νὰ

ἐπαινῶνται κατὰ τὴν διανομὴν τῶν βραβείων, ἐπειδὴ ἐφθασαν εἰς μέσον βαθμὸν.

Κατὰ τὸ 30 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τῶν γυμνασίων καὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων εἰσὶ ἐπὶ χρηστότητι, ἐπιμελείᾳ καὶ προόδῳ διακρινόμενοι μαθηταὶ λαμβάνουσι τὰς ἐξῆς ἀμοιβάς :

1) τὴν καλὴν σημείωσιν τῆν διδομένην ὑφ' ἐκάστου τῶν διδασκάλων ἐπὶ τῶν γενομένων ἐγγράφων γυμνασμάτων.

2) τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν εἰς τὴν τάξιν.

3) τὴν ἐκφρασιν τῆς εὐαρεσκείας τοῦ προϊσταμένου τῆς σχολῆς, προφορικῶς ἢ ἐγγράφως διδομένων.

4) τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις διὰ τῆς ἐγγραφῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος τῆς τιμῆς, ὅπερ παρ' ἡμῖν γίνεται ἐν τῷ Ἄρσακείῳ.

5) τὰ κατ' ἔτος διδόμενα βραβεῖα» (ὄρα ἐκπαιδ. Παρίση τόμ. Α', σελ. 307).

Παρεχόμενοι τὸ ἄρθρον τοῦτο πρὸς τὰ ἄρθρα 20 καὶ 22 τῆς ἐγκυκλίου τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας τῆς Γαλλίας παρατηρεῖ δτι εἶνε εἰλημμένον ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς γαλλικῆς νομοθεσίας. Ὁ δὲ μεταφραστὴς κακῶς μεταφράζει τὴν λέξιν *prix* μὴ σημείωσιν, ἐν ᾧ αὕτη ἐν τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς δηλοῖ βαθμὸν. Τὸ δὲ ἄρθρον 30 τοῦ ἡμετέρου ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ μένει νεκρὸν, ὡς καὶ ἄλλαι νομοθεσίαι ἡμῶν.

Ἄρθρον 23.

Βραβεῖον ἐξοχότητος (*prix d'excellence*) δίδεται εἰς τοὺς διακριθέντας ἐν ἅπασιν τοῖς μαθήμασι μαθητὰς, οἵτινες ἐν ἐκάστῃ τάξει καὶ ἐν ἐκάστῳ τμήματι καλλίτερον ἐξετέλεσαν τὰ χρέη των καὶ ἱκανοποίησαν τοὺς καθηγητὰς των. Τὸ βραβεῖον τῆς ἐξοχότητος δίδεται τῆ ἀποφάσει τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων ἐκείστης τάξεως καὶ ἐκάστου τμήματος. Οἱ βαθμοὶ τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἐξοχότητος. Οἱ πρυτάνεις εἰς τοὺς αἰτούντας λυκειάρχας, εἴνα ἀριθμὸς τις μαθητῶν γνωματεύῃ εἰς εἶνα τῶν συμμαθητῶν των πρέπει ν' ἀπονεμηθῇ τὸ βραβεῖον τῆς ἐξοχότητος» ἐγκρίνουσι τὴν αἴτησιν αὐτῶν.

Ἐν Παρίσι τοῦ 5/17 Ἰουλίου 1890.

LEON BOURGEOIS.

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

ΚΑΙ ΙΔΙΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΘΡΑΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΜΙΣΘΟΔΟΣΙΑΣ ΑΥΤΟΥ

(ὄρα προηγούμενον φύλλον σελ. 170).

Γ'.

Ἐκκλησία καὶ Κληρὸς ὀρθόδοξος.

Μεταβῶμεν δὲ τελευταῖον καὶ εἰς τὸ ἕτερον χριστιανικὸν ἡμισφαίριον, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν καλουμένην ἐκκλησίαν, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν περιφώνυμον τοῦ Ἑλληνος χώραν, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Βασιλειῶν, Γρηγορίων, Χρυσοστόμων καὶ Ἀθανασίων. Ρίψωμεν βλέμμα ἐν καὶ ἐπὶ τοὺς διαδόχους τῶν μεγάλων τῶ ὄντι πατέρων αὐτῶν τῆς χριστιανωσύνης. Τί ἀξιοδάκρυτον θέαμα παριστῶσιν ἐν μέσῃ ταῖς Ἀθήναις οἱ ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, οἱ πνευματικοὶ τοῦ ἔθνους πατέρες! Καὶ ἂν ἐν Ἀθήναις τοιοῦτοι, ὅποιοι δὲ ἐν ταῖς ἐπικρατείαις, ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις, ὅποια εὐτέλεια! ὅποια ῥυπαρότης! ὅποια βᾶκῃ περιβάλλουσι τὸν κατώτερον λεγόμενον κληρὸν! ὅποια ἀμάθεια ἐν αὐτῷ καὶ δεισιδαιμονία! Βιξεύρουσιν ὄμως, ἐλησμόνησα, τὸ Μέγα ἀπόδειπνον, τοὺς Χαιρετισμοὺς τῆς Ὑπεραγίας, τὸν Ὀκτώηχον καὶ τὸ Ψαλτήριον ὁλόκληρον ἀπὸ μνήμης! Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον; Νομίζοντες, ὅτι εἶναι τὸ ἐκ διαφόρων περικοπῶν τοῦ εὐαγγελίου συνιστάμενον καὶ καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγινωσκόμενον ἱερὸν βιβλίον, ἂν αἰφνης περιέλθῃ εἰς χεῖρας αὐτῶν τὸ παρὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐταιρίας πρὸ πολλοῦ ἐκδοθὲν καὶ δωρεὰν τοῖς πιστοῖς δίκνεμόμενον εὐαγγέλιον καὶ ἀναγνώσῃ κατὰ τύχην ἐν αὐτῷ: «Παῦλος, δούλος Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφώρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ.»¹ ἀμέσως ξεσχίζουσι καὶ εἰς πῦρ βάλλουσιν αὐτό, ὡς ἀφορίζον τὸν Παῦλον. Ἐὰν δὲ τινες πάλιν τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἀπαγγέλλοντες, ἀντὶ ἐκπορευόμενον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, λέγωσιν ἐμ-

¹ Ῥωμ. α'. 1.

πορευόμενον, εἶναι μεγάλη τῇ ἀληθείᾳ βλασφημία κατ' ἐννοίαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ φωνήν, ἀφοῦ ταύτη μᾶλλον ἢ τῇ ἀληθείᾳ τοῦ δόγματος ἐννοίᾳ τὰ πράγματα συνάδουσιν. Ὅτι δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας πλήρωμα, εἰς οὐδὲν ἄλλο εἴτε ὀρθόδοξον εἴτε ἑτεροδόξον ἔθνος ἀπαντᾷ τις τοσαύτην θρησκευτικὴν ἀγνοίαν καὶ ἀμάθειαν, τοσαύτας προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, ὅσας παρ' ἡμῖν: διότι μόνοι ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι περὶ παντὸς ἄλλου φροντίζομεν, περὶ θρησκείας καὶ τῶν ταύτης οὐδόπως ζαλιζόμεθα. Καὶ οἱ μὲν εὐποροῦντες, πλὴν τῶν γενικῶν λεγομένων μαθημάτων, ἄτινα ἐν τοῖς σχολείοις μανθάνουσι τὰ τέκνα αὐτῶν, πόσα δὲν δαπανῶσιν ἐτι χάριν αὐτῶν διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἰαλλικῆς, τῆς Γερμανικῆς, τῆς Ἀγγλικῆς, διὰ τὴν ξιφομαχίαν, διὰ τὴν ἱππασίαν, διὰ τὸν χορόν, διὰ τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα μουσικὸν ὄργανον· μόνον τὴν γνῶσιν τῶν τῆς θρησκείας δὲν θεωροῦσιν ἀνταξίαν οὐδεμιᾶς προσοχῆς καὶ δαπάνης, οὐδενὸς κόπου ἐκ μέρους τῶν τέκνων αὐτῶν! Ἄν δὲ κατέλωμεν μικρὸν εἰς τὰ κατώτερα τοῦ ἔθνους στρώματα, εἰς τὸν κυρίως λαόν, προσευχαί, νηστεῖαι, ἑορταί, κηρία, σταυροκοπήματα, γονυκλισαί, ταξίματα, θυμιάματα, ἀφιέρωματα: ἰδοὺ ἀπασα αὐτοῦ ἡ θρησκεία! Καὶ ἐν γένει ἀπασα τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἢ κατὰστασις εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν θὰ σφάλῃ τις πολὺ, ἂν περὶ μὲν τῶν πρώτων εἴπῃ τὸ τοῦ Ἰσαίου αὐτοῦς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν· ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ λαὸς με οὐ συνήκε·² περὶ δὲ τῶν δευτέρων ἀγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χεῖρασι με τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκαλίαις, ἐντάλλματα ἀνθρώπων.»³

¹ Προσευχὰς δὲ λέγων καὶ νηστείας καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια δὲν ἐννοῶ βεβαίως τὴν χριστιανικὴν προσευχὴν, τὴν προσευχὴν τῆς καρδίας, οὐδὲ τὴν ἀληθινὴν τοῦ Χριστοῦ νηστείαν, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν βασιλίδα πολλῶν ἀρετῶν, τὴν καὶ αὐτοῖς τοῖς ὕλισταις ἀναγκαίαν καὶ ἀπῆλιμον οὖσαν· ἐννοῶ τὰς νηστείας ἐκεῖνας καὶ τὰς προσευχὰς, αἵτινες οὐχὶ ἀνωφελεῖς, ἀλλὰ καὶ μισηταὶ ἀποτρόπαιοι τῷ Θεῷ εἰσιν, ὡς διὰ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου αὐτοῦ Προφήτου διδάσκει ἡμᾶς τοῦτο λέγων· «Ἐὰν φέρετέ μοι σιμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμα μοι ἐστὶ τὰς νομηνίας ἡμῶν καὶ τὰ σάββητα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου.» (Ἠσ. α'. 13, 14).

² Ἠσ. α'. 2. 8.³ Ἀπόθ. κθ'. 13.

Ἀφίνω τὸν ἀναγνώστην μετὰ τὴν ἀνωθι συγκριτικὴν ποιμένων τε καὶ ποιμαινομένων τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν περιγραφὴν γὰρ ἐκφέρῃ ἀμερολήπτως καὶ εὐσεινηδῆτως τὴν γνώμην του καὶ γὰρ εἶπη, ἂν εἶχον δίκαιον ἢ οὐ, εἰπὼν ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας μου οἷος ὁ κληρὸς ἔθνους τινός τοιαύτη καὶ ἡ θρησκεία του καὶ οἷα ἡ θρησκεία, τοιοῦτος καὶ ὁ λαός. Μόνον ἡ κραταιὰ ὀρθόδοξος Ῥωσσία ἔρχεται, ὡς φαίνεται γὰρ διαφύση τὸ ὀρθὸν τοῦ ἀνωθι συλλογισμοῦ. Ἄν καὶ πρὸ πολλοῦ δηλονότι ἐφρόντισε περὶ τοῦ κλήρου αὐτῆς, ἀρκούντως τῇ ἀληθείᾳ ἐμάρψωσεν αὐτόν, καρποὶ ἐν τοσοῦτῳ ἀληθεῖς χριστιανικοὶ δὲν φαίνονται δυστυχῶς, ὡς αὐτὴ ἡ ἠθικὴ ἀπάσης τῆς Ῥωσσίας κατάστασις πασιφανῶς ταῦτα μαρτυρεῖ. ἀλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἄλλοθι που πρέπει γ' ἀποδοθῆ ἡ αἰτία τοῦ παραδόξου τούτου φαινομένου, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν μὴ ὀρθότητα τοῦ ἀνωθι συλλογισμοῦ. Ἡ λυθία λίθος τῶν ἐκέψεων καὶ κρίσεων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀναμφιλέκτως ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου. Λαβόντες αὐτὴν ἀνά χειρὰς καὶ ἀνοιξάντες, τί ἀναγινώσκωμεν ἐν αὐτῇ; Ὁ ἀνθρώπος ὁ ἠθικῶς διεφθαρμένος, ὁ φυσικῶς ἀνθρώπος, ὡς ἀποκαλοῦμεν αὐτόν, ὁμοιάζει πρὸς γῆν ἀγρίαν, γῆν κεχερσωμένην ὃ δὲ σπειρόμενος τοῖς ἀνθρώποις λόγος τοῦ Θεοῦ οὐδένα φυσικῶς καρπὸν δύναται γὰρ φέρῃ, πίπτων ἐπὶ τοιαύτην γῆν. Ἄνθρωπος ἄγριος ἐν ἄλλοις λόγοις οὐχὶ γὰρ γίνῃ, ἀλλ' οὐδέ κἀν γὰρ ἐννοήσῃ τί ἐστὶν ἀληθῆς χριστιανός, τέλειος τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος, δύναται, ἂν μὴ πρότερον διὰ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς θείας προπαρασκευασθῇ. Ἡ ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰῶνων παρὰ πολλοῖς ἡμιαγρίοις λαοῖς ἀποτυχία τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀληθοῦς χριστιανισμοῦ προσεπικυροῖ, νομίζω, τὴν ὀρθότητα τῶν λεγομένων μοι. Καὶ ὁμῶς μὴ λησμονῶμεν, ὅτι καὶ ἡ ἔλλειψις πρακτικοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ μέρους τοῦ μᾶλλον πρὸς τὸ ἀσκητικὸν τοῦ χριστιανισμοῦ πνεῦμα ἀποκλίνοντος Ῥωσσικοῦ Κλήρου οὐκ ὀλίγον συντείνει εἰς τὴν βραδείαν ἐν Χριστῷ μόρφωσιν τοῦ Ῥωσσικοῦ ἔθνους.

Δ'.

Ἄγαμος ὀρθόδοξος Κληρὸς.

Ἄλλὰ λαμβάνων τις ὑπ' ὄψιν ἀπάσαν τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ συστάσεως μέχρι τῆς σήμερον ἱστορίαν τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου καὶ κρίνων ἐκ τῶν εἴτε καλῶν εἴτε κακῶν αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων, δὲν

νομίζετε, δύναται τις γὰρ εἶπη, ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος μᾶλλον ἔβλαψεν ἢ ὠφέλησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι τὴν σήμερον ἰδίᾳ καθίσταται ὄλως περιττός;

Ὁ μοναχικὸς βίος, ὡς ἐν αὐτῷ τῷ εὐαγγελίῳ καταφαίνεται, εἶναι χριστιανικώτατος, καὶ πᾶν ὅ,τι ἐν Χριστῷ ἔχει τὴν ἑαυτοῦ βάσιν, ἀδύνατον γὰρ ἴσθαι βλαβερὸν, ἀδύνατον γὰρ ἴσθαι περιττόν, μόνον ἢ κακὴ αὐτοῦ χρῆσις παράγει κακὰ ἀποτελέσματα. Ὡστε καὶ περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος τούτου πλεῖστα καὶ λίαν μάλιστα πρόσφορα εἰς τὸ τῆς πραγματείας μου θέμα ἠδυνάμην γὰρ εἶπω, ἀποδεικνύων σαφῶς, ὅτι, ἂν καθολικοὶ τε καὶ ὀρθόδοξοι λαοὶ ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰῶνων εἰς πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν μαρασμὸν διατελώσιν ὑποκείμενοι, αἰτία τούτου δὲν εἶναι βεβαίως ὁ μοναχικὸς τοῦ εὐαγγελίου βίος, ὡς κακῶς τινες νομίζουσι, ἀλλ' ἡ κακὴ αὐτοῦ χρῆσις, ἣν οἱ Δυτικοὶ καὶ Ἀνατολικοὶ ἐκ ζήλου μείζονος ἢ κατ' ἀνθρώπον ἐποίησαντο ὡς τούναντιον ἢ ὄλως ἔκτακτος τῷ ὄντι ὑλικῇ τε καὶ ἠθικῇ εὐημερίᾳ, ἧς ἀπὸ πολλῶν χρόνων τόσον ἀφθόνως τὰ τῶν διαμαρτυρομένων ἔθνη ἀπολαύουσιν, εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ὀρθὴν τοῦ μοναχικοῦ βίου χρῆσιν μέγα αὐτῆς μέρος ἀναμφιλέκτως ὀφείλεται. Ἄλλ' ὁποίων σκανδάλων, ὁποίων παρενομήσεων καὶ παρεξηγήσεων, ὁποίων δὲ κραυγῶν καὶ ἁρῶν πρόξενος πάντως ἔσομαι, τοιοῦτον τὸ θέμα εἰς μέσον ἄγων, καὶ μάλιστα μετὰ ἀληθείας τινὰς οὐχὶ τόσον εὐαρίστους, ἄς καὶ ἄκων ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ τῆς πραγματείας μου ἀντικείμενου, ἠναγκάσθην γὰρ ἐκφέρω. Διὸ καὶ μέχρι τούτου χωρήσας, καὶ τέλος σὺν Θεῷ, εἰς τὴν πραγματείαν μου δίδων, πιθανόν, λέγω, πιθανόν, ὡς ἀνθρώπος, γὰρ ἔσφαλον εἰς τι πιθανόν ἐκ ζήλου πρὸς τὴν ἀνάξιον πάσχουσαν πατρίδα καὶ ἐκκλησίαν γὰρ μοι ἐξέφυγε τὸ ἔρκος τῶν ὀδόντων ἔπος τι οὐχὶ τόσον ὀρθόδοξως ἀπηχοῦν. Οὐδὲν ὁμῶς κωλύσει, ἂν ἐν χριστιανικῷ πνεύματι γίνῃ μοι οἰαδήποτε ἀδελφικὴ παρατήρησις καὶ πεισθῶ περὶ τῆς ἀπάτης μου, οὐδὲν, λέγω, ὁμῶς κωλύσει καὶ δημοσίᾳ γ' ἀνομολογήσω αὐτήν. Ἐν περιπτώσει ὁμῶς καθ' ἣν παρεξηγήσας τις τὸν ἀληθῆ τῆς διατριβῆς μου σκοπὸν, ἄλλως ἢ χριστιανικῶς κρίνῃ αὐτήν, ἄς ἴσθαι βέβαιος ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ὄπλον θέλω ἀντιτάξει κατ' αὐτοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν εἰμὴ τὴν χριστιανικὴν ἀνοχὴν καὶ σιωπὴν, ἀφίνων τὸ ἔργον μου ὑπὸ τὴν εὐμενῆ ὑποδοχὴν καὶ κρίσιν τῶν εὐσυνειδήτων κληρικῶν καὶ ἀμερολήπτων λαϊκῶν, πρὸς οὓς καὶ ἀπειθύνεται, καὶ παρ' ὧν ἡ τῶν κακῶς ἐχόντων ἀνάρ-

θωσις αναμένεται. Καὶ ὅμως διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον καὶ πρὸς ἀποφυγὴν, εἰ δυνατόν, πάσης παρεξηγήσεως, συγκεραλαιῶν ἐν ὀλίγοις τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ μου ταύτῃ ἐκτεταμένως πως ἐκτιθέμενα, λέγω τὰ ἑξῆς.

§ 10.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Ἐπὶ τῷ ἑξῆς εἰς Θεός. Ὁ ἄνθρωπος φέρει αὐτὸν ἐν τῷ στήθει του. Ἐπὶ τῷ ἑξῆς ἄρα καὶ ὁρησκεία, καὶ ἐπομένως καὶ Κλήρος· καὶ ὅσα κρείττων ἢ κλήρος, τόσῳ κρείττων καὶ ἡ ὁρησκεία· ὅσα κρείττων ἢ ὁρησκεία ἔθνος τινός, τόσῳ κρείττον, τόσῳ εὐδαιμονέστερον καὶ τὸ ἔθνος· διότι ἐν Θεῷ ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία. — Ἐπὶ τῷ ἑξῆς καὶ τὸ ἡμέτερον ἀναγεννηθὲν ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸν ἕπερ ὕλικῶς τε καὶ διανοητικῶς βαίνει πάντοτε πρὸς τὰ πρόσω, ἀλλ' ἠθικῶς τὸναντίον ὀπισθοδρομεῖ· διότι περὶ τοῦ κλήρου, περὶ τοῦ ἠθικοῦ θεμελίου, ἐφ' οὗ ἡ ἀληθὴς παντός ἔθνος εὐδαιμονία ἐδράζεται, οὐδεμίαν φροντίδα ἴδου τὸ θέμα τῆς ὅλης πραγματείας.

Ὁ ἄνθρωπος, κακὴν τῆς ἠθικῆς του ἐλευθερίας χρῆσιν ποιούμενο πίπτει ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου ἠθικοῦ ὄροντος, ἐφ' οὗ ὁ Παννάγαθος ἔθετο αὐτόν, καὶ κατασυντρίβεται. Συναισθάνεται οὐχ ἦττον σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἠθικὴν του πτώσιν καὶ ζητεῖ τὸν Σωτῆρά του. Ὁ Σωτὴρ τοῦ ἀνθρώπου γένους ἐπιφάνεται· ἐκλέγει καὶ ἀποστέλλει τοὺς κήρυκας τοῦ εὐαγγελίου του εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα. Οἱ ἀπόστολοι κηρύττοντες τὸ εὐαγγέλιον τοῦ ἐπιφανέντος Θεοῦ καθιστῶσιν ἐπισκόπους καὶ ποιμένας τῶν πιστῶν, καὶ ἰδοὺ ὁ Κλήρος. Τούτου τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα θεοπνεύστως τῷ ὄντι περιγράφει Παῦλος ὁ θεσπέσιος. Ἐπὶ τρεῖς ὄλους αἰῶνας ἀγωνίζεται ἡ ἀποκαλυφθεῖσα τοῖς ἀνθρώποις ὁρησκεία· κατὰ τῆς διεφθαρμένης φυσικῆς αὐτῶν ὁρησκείας, κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ, καὶ θριαμβεύσασα παράγει τοὺς πνευματικούς αὐτῆς ἥρωας. Καίτοι ἀναφαίνονται ἐνιαχοῦ παρεκτροπαὶ τινες ἀπὸ τοῦ ὀρθοδόξου τῆς ἀποκαλυφθείσης ὁρησκείας πνεύματος, ἐπικράτει ἐν τοσοῦτῳ λόγῳ τε καὶ ἔργῳ τὸ ὀρθόδοξον αὐτῆς πνεῦμα, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ συνάρσει ἐξάπλοῦται καθ' ἅπαντα τὸν τότε πεπολιτισμένον κόσμον· ἀλλὰ ζῆλος αἰφνης οὐ κατ' ἐπίγνωσιν καὶ τάσις εἰς υπεράνθρωπον ἀρετὴν ἐξασθενοῦσι τὴν ἐσωτερικὴν παρὰ τοῖς πιστοῖς λατρείαν καὶ ἐντείνουσι τὴν ἐξωτερικὴν. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς ἀρχεται καὶ ἡ νέκρωσις τῆς ἀλη-

θοῦς πίστεως καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀντιχριστοῦ, ὅστις ζητῶν ἀντευαγγελικῶς διὰ τοῦ ἑωσφορικοῦ τοῦ φιλαρχικοῦ πνεύματος τὴν ὑποδούλωσιν πάντων τῶν πιστῶν διαιρεῖ οὕτω τὴν μίαν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν εἰς δύο. Ἡ ἑωσφορικὴ τοῦ αὐτοῦ φιλαρχία καὶ αἱ ἀντευαγγελικαὶ του πράξεις γίνονται ἀφορμὴ ν' ἀναφανῆ ὁ τρομερὸς ἐκείνος τῆς ἐκκλησίας του ἀναμορφωτής, ὁ περιώνυμος Λούθηρος· καὶ ἰδοὺ νέα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ διαίρεσις, ἰδοὺ καὶ τρίτη τις ἐκκλησία, ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων καλουμένη. Ἀπλοποιεῖ ὁ ἀναμορφωτής αὐτῆς τὸ τελετουργικὸν τῆς λατρείας μέρος, ἀπαλλάσσει τὴν καθολικὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ἀπὸ πολλῶν εἰδωλολατρικῶν εἰδωλῶν. Σχηματίζει κλήρον χριστιανικώτατον· ἀλλ' ἀντικαθιστῶν τὸ μοναρχικὸν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας πολίτευμα διὰ τοῦ δημοκρατικοῦ, σπείρει τὸν σπόρον ἀπειραριθμῶν αἱρέσεων, ἐρμηνεύει πολλὰ δόγματα ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν οὐχὶ ὀρθοδόξως, καὶ μὲ ὅλην τὴν πρακτικὴν τῆς ἠθικῆς τοῦ εὐαγγελίου ἐφαρμογὴν, γίνεται ἀφορμὴ καὶ ἀναφαίνεται ἕτερος πολὺ τολμηρότερος αὐτοῦ ἀναμορφωτής, Καλβίνος, ὅστις καθυποβαλὼν πάντα τὰ μυστήρια τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐνταφιάζει διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ τὴν πίστιν, καὶ γεννᾷ τὸ χάος τὸ χριστιανικόν.

Ἡ δὲ ἡμετέρα ἐκκλησία τε καὶ πολιτεία παρακμάζουσαι σὺν τῷ χρόνῳ ἐνεκα τοῦ παρακμάζοντος ὁρησκευτικοῦ αὐτῶν ἄλατος καὶ μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀνθέξωσιν ἀπέναντι τόσων ἰσχυρῶν ὁρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἐχθρῶν, πίπτουσιν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς Ἀσίας ζυγόν. Ἀλλὰ συναλθοῦσαι μετὰ τεσσάρων αἰώνων δουλείαν ἀναλαμβάνουσι τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, καὶ ἐλευθεροῦνται θάλα συνάρσει ἡ νῦν καλουμένη ἐλευθερία Ἑλλάδος. Καταπληκτικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς ἡ ὑλικὴ καὶ διανοητικὴ αὐτῆς πρόοδος· ἀλλ' ἔλωσ τὸναντίον, ὡς μὴ ὄφελον, ἡ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ. Καὶ περὶ μὲν τῆς πολιτικῆς παρακμῆς ἀρκεῖ ὁ τρόπος, καθ' ὃν κινεῖται καὶ ἐνεργεῖ ἡ πολιτικὴ αὐτῆς μηχανή· ἔσον διὰ τὴν ἠθικὴν, ἀρκοῦσιν αἱ ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ βήματος κατὰ τῶν ἱερωτέρων τῆς πίστεως τοῦ ἔθνους ἐκτοξευόμεναι ἐνίοτε βλασφημίαι καὶ ἰδίᾳ ἡ πατέρων τινῶν γνωμοδοτήσεις, ὅπως οἰκονομίας δῆθεν χάριν καταργηθῶσιν οἱ ἱεροκήρυκες τοῦ ἔθνους καὶ οἱ ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδάσκοντες θεολόγοι παυθῶσιν, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ τῇ καταργήσει τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Ἀλλὰ καὶ ὁρησκευτικῶς, ἂν καὶ ὄντως ὀρθόδοξοι, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐκκλησίας

ἡμῶν ἀναγνωρίζουσι καὶ ἀνομολογοῦσι τοῦτο, οὐ μόνον δὲν πράττομεν ὀρθοδόξως, ἀλλ' οὐδὲ κἄν γινώσκομεν τὴν ὀρθοδοξίαν ἡμῶν. Καὶ συντελοῦσι μὲν κάπως εἰς τοῦτο καὶ ἀντιχριστιανικά τινὰ ἐξωτερικά τῆς ἐκκλησίας ἔθιμα, ἀτινα ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰῶνων εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς μαρτυρομένης σὺν τῷ χρόνῳ πνευματικῆς τῆς ἐκκλησίας λατρείας, ἤρξαντο εἰσαγόμενα ἐν αὐτῇ· ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτεία οὐκ ὀλίγον συντείνει εἰς τὴν ἐλλειπὴν αὐτὴν Ὀρησκευτικὴν τοῦ ἔθνους κατάστασιν, μὴ θέλουσα νὰ ἴδῃ ποῦ ἔγκειται ἡ ἀληθὴς τοῦ ἔθνους εὐδαιμονία· μὴ θέλουσα νὰ ἴδῃ ὅ,τι ὁ κόσμος ὅλος ἀπ' αἰῶνων βλέπει καὶ ἐφαρμόζει· μὴ θέλουσα νὰ ἴδῃ ὅτι κληρὸς μεμορφωμένος τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἡ Πέτρα ἢ ἀσάλευτος, ἐφ' ἧς ἀπασα τοῦ ἔθνους ἡ εὐδαιμονία ὑλικὴ τε καὶ διανοητικὴ ἐδράζεται. Ἀλλὰ κληρὸς μεμορφωμένος ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἀνευ μισθοῦ, ἀνευ ἀξιοπρεπείας, ἀνευ τροφῆς τοῦλάχιστον καὶ σκεπασμάτων, ὡς αὐτὸ τὸ εὐαγγέλιον τὴν τούτων χορήγησιν αὐτοῖς ἀναγνωρίζει. Καὶ ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀναγνωρίζεται καὶ καλῶς ἐφαρμόζεται ὑπὲρ τοῦ ἀνωτέρου κληροῦ, εἶναι αὐτόχρημα παραλογισμὸς νὰ ζητῶμεν μείζονα ἀρετὴν καὶ αὐταπαρνήσιν παρὰ τοῦ κατωτέρου κληροῦ, τοῦ ἐγγάμου, τοῦ καὶ πλείοσιν ἀνάγκαις βεβαρημένου, ἐκτός ἂν νομίζομεν, ὅτι πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος ἀρκεῖ τῶν ἀρχιεπιμένων μόνον ἡ ἐξωτερικὴ ἀξιοπρέπεια, τότε ἄς τρέχωμεν τὸν δρόμον μας, καὶ κατευθιδίον μας!

Τέλος εἰς ἐτι μείζονα ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι οἷος ὁ κληρὸς ἔθνους τινός, τοιαύτη καὶ ἡ ὀρησκεία, καὶ οἷα ἡ ὀρησκεία, τοιοῦτο καὶ τὸ ἔθνος, ἀρκεῖ μικρόν τι μόνον βλέμμα ἐκ τοῦ σύνεγγυς νὰ ρίψῃ τις, περιερχόμενος τὰ μεγαλείτερα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, ἐν οἷς ἡ διδασκαλία τῶν τριῶν μεγάλων τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς, τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων, ἐπικράτει. Ὅποια ζῶσα πίστις παρὰ Γερμανοῖς καὶ Ἀγγλοῖς μὲ ὄλον τὸ μὴ κατὰ πάντα ὀρθόδοξον τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν! Ὅποιος Φαρισαϊσμὸς καὶ ὑπόσοι Σαδδουκαῖοι παρὰ τοῖς καθολικοῖς ἔθνεσιν! Ὅποση δὲ ὀρησκευτικὴ ἀγνοία καὶ ὑπόσοι νεκρὰ ἐντεῦθεν πίστις παρ' ἡμῖν τοῖς ὀρθοδόξοις;

Ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀγνοῶμεν καὶ τὸ ὅτι οἱ μὲν Διαμαρτυρούμενοι ὀρθὴν καὶ τοῦ ἀγάμου καὶ τοῦ ἐγγάμου κληρικοῦ βίου χρῆσιν ποιησάμενοι, εὐκολωτέραν κατὰ τὸ ἀδ ζυγὸς μου Χριστὸς καὶ τὸ φορτίον μου ἑλαφρόν ἐστιν καὶ πρακτικωτέραν τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τοὺς ποιμένας τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἐποι-

ησαν. Οἱ δὲ Καθολικοὶ μόνην τὴν ἐπουράνιον, ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν ἐπουράνιον καὶ τὴν ἐπίγειον συγχρόνως ἐπιδιώξαντες, τὴν μὲν ἐπουράνιον σχεδὸν ἀδύνατον καὶ ὅλως ἀκαρπον ἀνεδείξαμεν, εἰς πλείστας δὲ παρεκτροπὰς καὶ ἀσχημίας συχνάκις περιπίπτουσιν, τὴν δὲ κατωτέραν, τὴν ἐπίγειον, προσιτὴν εἰς μόνους τοὺς χειρῶνακτας, τοὺς σκαπανεῖς καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς κατεστήσαμεν· διὸ καὶ ἀνταξίου τῆς τοιαύτης ἀρετῆς δρέπει τοὺς καρποὺς αὐτῆς ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰῶνων ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ τοιοῦτους ἐξακολουθήσει δρέπουσα, ἐφ' ὅσον χωρὶς νὰ ὑποβιβασθῇ ὁ ἀνώτερος λεγόμενος Κληρὸς δὲν ληφθῇ φροντίς τις καὶ περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ κατωτέρου ἀπὸ τῆς εὐτελείας, τῆς ποταπότητος καὶ τῆς ἀμαθείας ἐν ἡ διατελεῖ βεβουλισμένος. Ἄνευ τούτου, Θεοῦ πρόσωπον ἀδύνατον νὰ ἴδῃ ποτὲ ἡ ἀθλία ἡμῶν πατρίς. Τοῦτο δὲ λέγων δὲν ἐννοῶ, καὶ ὅτι ἐξολοθρευθήσεται τὸ γένος τοῦ Ἕλληνος ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, οὐχί· διότι ἔθνος τοῦ ὁποιοῦ ἡ ἀναγέννησις εἶναι πασιφανῶς Θεοῦ θέλημα, τόσον εὐκόλως δὲν ἐξαφανίζεται ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν ἔθνων· ἀλλ' ὅτι οὐδέποτε θὰ ἀνακτήσωμεν τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν ἐθνικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν εὐκλειαν καὶ δόξαν, τὸν δρόμον τῆς πρὸς τὸν κατωτέρου κληρὸν ἀδιαφορίας καὶ ἐξουθενώσεως ἀκολουθοῦντες· διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι Θεὸς νεκρῶν τὴν πίστιν, ἀλλὰ ζώντων καὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρευόντων αὐτόν.

Τοιαύτη τέλος ἡ ἐμὴ πραγματεία, καὶ τοιοῦτο τὸ αὐτῆς περιεχόμενον. Ἀλλ' οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, πρὸς τίνα ἄλλον δύναται καὶ πρέπει ν' ἀποτείνῃ τὴν ἀσθενῆ αὐτοῦ φωνήν, καὶ τὴν θεραπείαν τῶν κακῶς ἐχόντων νὰ ἐπικαλεσθῇ ἱερεὺς ὀρθόδοξος ἢ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους ἀρχήν, λέγω δὲ πρὸς τὴν Ἱερὰν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σύνοδον, καὶ πρὸς τοὺς τὸ ἔθνος αὐτοῦ ἰου-
νοντας;

§ 11.

Ἡ ἐκκλησία.

α'. Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον.

Σεβαστὴ λοιπὸν καὶ Ἱερὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Σύνοδος! Ἐπιτρέψατε, ἱκετεύω ὑμᾶς, ἐπιτρέψατε ἐνὶ τῶν πνευματικῶν ὑμῶν τέκνων, ἵνα εἴπῃ ὑμῖν μεθ' ὑπερβάλλοντος σεβασμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ ζή-

Σὺ δέ, ὦ Ἄναξ ἀγάκτων, ὁ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον. Σὺ ὁ φωτίζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸ κόσμον· ἐκεῖ ὑψηλός, εἰς τὰ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως Παλλάδος κείμενα μέγαρα ὑπάρχει ζευγὸς τι Βασιλέων, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὀποίου ἐνεπιστεύθης τὸ σκήπτρον τοῦ ἀναγενημένου τῶν Ἑλλήνων ἔθνους, Φώτισον, δέομαι Σου, Φωτοδότα τοῦ παντός, φώτισον αὐτῶν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, ὅπως καὶ περὶ τοῦ πνευματικοῦ τοῦ ἔθνους αὐτῶν στρατοῦ μικρά τις ἀπὸ μέρους αὐτῶν φροντίς ληφθεῖσα, ἐπιλαμπρύνῃ, δοξάσῃ, στερεώσῃ, καὶ ἐσαεὶ ἀμάρτανον τὸν στέφανον αὐτῶν τε καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν καταστήσῃ πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν τῆς ὀρθοδόξου Σου Ἐκκλησίας καὶ τῆς φιλῆς μοι Πατρίδος. Γένοιτο!!!

Ὁ ἀξιότιμος κ. Δ. Πουλάκης ἰατρός ἐπεμψε πρὸς τὸν Ἑλλ. Διδασκαλικὸν Σύλλογον τὴν ἐπομένην συλλογὴν λέξεων τοῦ δήμου Ἀβίας ἢ ἀσμένως δημοσιεύομεν ἐν τῷ «Πλάτωνι». Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ φιλομούσου ἰατροῦ θὺ μιμηθῶσι καὶ ἄλλοι λόγιοι, μάλιστα δὲ οἱ κκ. διδάσκαλοι καὶ καθηγηταί. Πρὸς τὸν κ. Δ. Πουλάκην ἐκφράζει ἡ Διεύθυνσις τοῦ «Πλάτωνος» τὰ συγχαρητήρια καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς.

ΜΙΑ ΣΕΛΙΔΑ ΤΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ ΤΟΥ ΜΩΡΙΑ

Π

ΛΕΞΕΣ ΠΑΡΜΕΝΑΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟ ΑΒΙΑΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΠΟΥΛΑΚΗ

ΙΑΤΡΟΥ

▲

Ἄγκωνόχερο (τὸ) Μέτρο μᾶκρους, τὸ διάστημα ἀπὸ τὸν ἄγκωνος ὡς εἰς τὰ δάκτυλα τοῦ χεριοῦ.

Ἄγρέστα (ἦ) = α'. Ἄγουρίδα, ἄγουρο σταφύλι. β'. Ἄγουρο πωρικό, ἀπίδι, μήλο κτλ.

Ἄκέταρος (ἐπίθ.) = Ποῦ δὲν ἔχει ἀρχηγό. Ἄκέταρο φουσσάτο = Φουσσάτο ποῦ ὁ ἀρχηγός του σκοτώθηκεν.

Ἄκλεριάζω = Μένω ἄκληρος, χάνω τὰ παιδιὰ μου. Μόστρα: Ν' ἀκλεριάζω, ἄ σου λέω ψέμματα.

Ἄκλερὸσκυλλα (ἦ), Φανερώνει κάταρα. = Ἡ σκύλλα ποῦ νὰ μείνη ἄκληρη. Ἀνάλογο εἶνε καὶ: ἡ λυκόγιδα = ἡ γίδα ποῦ νὰ τῆ φάη ὁ λύκος· τὸ λυκόβοῖδο = τὸ βοῖδι ποῦ νὰ τὸ φάη ὁ λύκος.

Ἄκριομέλισσος (ἐπίθ.) = Μελαχροινός, ὄχι πολὺ μαῦρος.

Ἄκροφαίνομαι = Φαίνεται ἡ ἄκρη μου, δὲν φαίνομαι ὄλος. Τὸ λένε στὸ τραγοῦδι:

Κάτω στὸ γυαλό
Κάτω στὸ περιγιάλι

.....
.....
Φύτῃσε βορῖας,
Μαῖστρος, τραμουντάνα
Κι' ἀκροφάνηκεν
Ὁ ποδαστράγαλός της.

Ἀνάλογο μὲ τὸ ἀκροφαίνομαι (ἢ ἀκριοφαίνομαι) εἶνε καὶ τὸ: ἀκροκαῦμένο γράμμα⁹.

Ἄλευρογυρίζω = Κουνῶ κάτι τι εἰς ὄλαις ταῖς διεύθυνσεις. Μόστρα: Μπορεῖς νὰ τὸ ἀλευρογυρίσης τὸ χέρι σου; Μπορεῖς νὰ τὸ γυρίσης τὸ χέρι σου ὅπως ὀέλεις;

Ἄλλάζω = λέγω θυμωτικά, μαλλώνω, βρίζω. Μόστρα: Τοῦ ἀλλάξα ὄσα μποροῦσα = Τοῦ εἶπα ὄσα μποροῦσα, τὸν ἔβρισα ὄσο μποροῦσα.

Ἰβρ. Ἄλλάζω ἰνούς τὸ ἐτραπόμπι = Βρίζω (ἢ ὀβρίζω, ὅπως λέγουν ἐδῶ) μαλλώνω ἔνανα πολὺ, τοῦ λέγω ὄλαις ταῖς πομπαῖς του.

Ἄλογάριγος (ἐπίθ.)· ἀντίς ἀλογάριστος. = Ποῦ δὲν λογαριάζει καλὰ ταῖς δουλειὰς του, ποῦ δὲν κρατεῖ λογαριασμό. Παροιμία: Ἄλογάριγος πρῆματευτῆς καθάριος γαῖδουριάρης.

Λίμουδῖλα (ἦ) = Μούδιασμα.

Ἀναβάλλω = α'. Μεγαλώνω. Μόστρα: Ἀναβάλλωσε τὸ πουλί = Ἰμεγάλωσε τὸ πουλί (κοτοποῦλι). Λέγεται καὶ κάταρα: Νὰ μὴν

Ἄκέταρο σπῖτι = Σπῖτι ποῦ δὲν ἔχει νοικοκύρη, σπῖτι ὅπου δὲν ἀκοῦει ὁ ἔνα; τὸν ἄλλον.

Ἔ Καὶ τὸ Ἄκριοκουτσαίνω καὶ Ἄκροψιχαλίζεις.

ἀναβαλώσης = νὰ μὴ μεγαλώσης. β'). Δυνάμωνα, παίρνω πάνω μου (γὰ ἀρρώστους).

Ἀνάγυρα (ἐπίρρ.) = Ἀλογυριστά, μέ γυρο.

Ἀνάερο (τό) = Ὁ ἀγέρας ποῦ ἔχει ἕνα ἀνθρώπος, ἡ θωριά ἐνοῦς ἀνθρώπου, τὸ δεῖ του (Ἰδέ τὴ λέξ. Δεῖ).

Ἀνάλαφος (ἐπίθ.) = Ἀλαφρός, ἀλαφρύς.

Ἀναρριχτός (ἐπίθ.) = Ριγμένος, σωριασμένος, ὄχι χτισμένος. Μόστρα: Ἀναρριχταῖς πέτραις = Πέτραις σωριασμέναις καὶ ὄχι χτισμέναις.

Ἀναφερτικό (τό) = Τὸ λάφασμα (λαχάνιασμα) ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὸ κλάψιμο. (παλ. Ἑλλ. δύσπνοια).

Ἀναφρυδιάζω = Ἀρνηόμαι, γνέφω νὰ μὴ γένη ἕνα πράμμα.

Ἀνιάτα ἢ Νιάτα (τά). Τὸ λένε στὴ φράση: Τραβοῦμε τ' ἀνιάτα = βρσανιζοῦμαστε.

Ἀντιβενιαριστικά (ἐπίρρ.) = Ἀπεικαστοῦ, ξεστόχου. μέ τὸ νοῦ (παλ. Ἑλλ. κατὰ συμπερασμόν). Μόστρα: Ἐβκλα εἴκοσι σιταρό-σπυρα κινένο ἀντιβενιαριστικά = . . . χωρὶς νὰ τὸ ζυγιάσω. Ἡ λέξις εἶνε Ἰταλικὴ (divinare).

Ἀπαντή (ἡ) Φρ. Βγαίνω στὴν ἀπαντὴ ἐνοῦς = Βγαίνω νὰ προπαντήσω. ἔνανε, νὰ δεχθῶ ἔνανε.

Ἀπόγκωνο (τό) = Μέρος ποῦ δὲν τὸ πιάνει ὁ ἀέρας.

Ἀπολαμπή (ἡ) = Ὁ ἴσκιος πουλιῦ ἢ ἄλλου πρᾶμματος, ποῦ φεύγει γλήγορα καὶ δὲν προφτάνει κανεὶς νὰ τὸ δῇ. Ἡ γραμμὴ που κἄνει στὸ ἀδειανὸ διάστημα (=κενόν) πουλι ἢ ἄλλο πρᾶμμα ποῦ χάνεται γλήγορα.

Ἀπολαρός (ἐπίθ.) = Μαλαρός, ὄχι σφιχτός π. Ἑλλ. πλαδαρός).

Ἀπόχηρα (ἡ) = Χήρα.

Ἀραδαριά (ἡ) = Ἀράδα, μεγάλη ἀράδα (ἀθροῖποι, καρότσαις κτλ.)

Ἀρεσά (ἡ) = Τὸ νὰ ἀρέση κανενόους ἕνα πράμμα (π. Ἑλλ. ἀρεσκεία). Μόστρα: Τὸ τάδε πράμμα εἶνε τῆς ἀρεσᾶς μου = τὸ τάδε πράμμα μου ἀρέσει.

Ἀριδιαστός (ἐπίθ.) = Ἰυριστός σὰν βίδα, βιδιαστός (π. Ἑλλ. ἐλικοειδής).

Ἀρχη (ἡ), ἀντίς Ἀρχή. Λέγεται μέ ἀναιδασμένον τόνο μόνο στὴ φράση: ἀπὸ τὴν ἀρχη = ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ἀσχόλαστα (ἐπίρρ.) = Ἀκατάπαντα, ἀμπαυα.

Ἀσυνέφταστος (ἀσυνέφταστη ἀρρώστια) = Ποῦ δὲν προφτάνει νὰ τὴν γιατρέψη κανεὶς. Ἀσυνέρτατο σπυρι = σπυρι ἀγιάτρευτο (π. Ἑλλ. ἀνθραξ).

Ἀσφενταμνιώτης (ὁ) = Βρυκόλακας, (Γσειμές). Ὠνομάσθη Ἀσφενταμνιώτης ἀπὸ τὸ μαχαλᾶ Ἀσφένταμνο, ὅπου ἐπίστευαν οἱ πρωτινοὶ πὼς εὐρίσκονταν βρυκόλακοι.

Ἀφαῖτης (ὁ) = α'). Ἡ γωνιακὴ καστανά τῆς σκέπης τῶν σπιτιῶν (στὰ σπῖτια τὰ σκεπασμένα μέ κεραμιδία). β') Ἡ ὄψη τοῦ σπιτιοῦ.

Ἀγράδι (τό) = Τὸ μίγμα ὁποῦ ἀλείφεται πίσω ἀπ' τὸ γυαλί γὰ νὰ γένη καθρέφτης.

ΒΒ

Βασταγεράδα (ἡ) = Τὸ νὰ ἦνε βασταγερό ἕνα πράμμα.

Βιγκλοστάσι (τό). Κατατόπι κοντὰ στὸν Κάμπο.

Βιδιαστός (ἐπίθ.) = Ἰυριστός σὰν βίδα. Συν. Ἀβιδιαστός. (Παλ. ἑλλ. ἐλικοειδής).

Βλασερός (ἐπίθ.) = Μαλαρός, νερούλος, ὄχι στυφτός. Τὸ λένε μόνο γὰ τὸ νωπὸ τυρὶ καὶ τὴ μυζήθρα.

Βουβαλόσυκα (τά). εἶδος σῦκα ἔσπρα.

Βρονταριῶνας (ὁ) = Πολὺ μεγάλος κρότος (βρόντος), πολὺ δυνατὸς χτύπος.

Βρουχοῦμι (τό). Συνειθίζεται στὴ φράση: ὁ τάδε ἔγεινε σὰ βρουχοῦμι = ὁ τάδε ἐπάχυνε πολὺ.

ΓΓ

Γάνζις (ἡ) = λέραις, κατηγορίαις. Συνειθίζεται στὴν κατάρα: Πομπαις καὶ γάνζις νᾶχης.

Γηριντζινάπιδα (τά). εἶδος ἀπίδρα.

Γηροσικὸς (ἡ Γηροσικός). Πουλ' εἶδος ἀτομάχου ἄλλα εἶδη εἶνε ὁ Μπουλουξέπος καὶ ὁ Μπριγκκέρσος.

Γνέφις (τά) = Σύννεφα Νέφελαι, (Γσειμές).

Γυριστοκέρατο (βόιδι ἢ ἄλλο ζῷον) = Ποῦ εἶνε γυρισμένα τὰ κέρατά του, ποῦ δὲν ἔχει ἴσια κέρατα.

ΔΔ

Δαγκάνω, Φρ: Δαγκάνω τὸ κεραμιδί = Κοπιᾶζω πολὺ, τραβῶ πολλὰ βάσανα. Μόστρα: Γὰ νὰ βγῇ κανεὶς ἀπὸ τὸ σκολεῖο ἀξιωματικός, πρέπει νὰ δαγκᾶσῃ τὸ κεραμιδί.

Δεῖ (τό) Τσεσμέσ. = Θωριά, ἀγέρας, ἀνάερο, μπόϊ, κορμί. Μόστρα : Ὁ τάδες ἔχει 'δεῖ καλό = . . . εἶνε ψηλός, ὁμορφος, φαίνεται δυνατός ἄνθρωπος.

Δισάρφανος (ἐπίθ.) = Πεντάρφανος, πολὺ ὄρφανός, τέλεια ἄρφανός.

Διώτικο (—βόϊδι ἢ μουλάρι) = Διὸ χρονῶν (παλ. Ἑλλην. διετές).

Ἀνάλογα εἶνε καὶ τὰ : Τριώτικο (καὶ Τριωτάκι) = Τριῶν χρονῶν,

Τεσσερώτικο = Τεσσάρων χρονῶν, Πεντώτικο = πέντε χρονῶν, καὶ ἐξώ-

τικο = ἕξ χρονῶν.

Διώχνω = Τρέχω· τρέχω ἀταχτα ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Μόστρα : Τὸ τάδε παιδί διώχνει μέσ' στὰ λαχίδια = . . . τρέχει πάνω κάτω μέσα στὰ χωράφια.

Ε

Εἰ ταῖρι (τό) = ταῖρι σύντροφος.

Ἐφταπόμπι (τό) = Πολλαὶς κατηγορίαις. Τὸ συνειθίζου στὴ φράση : Ἀλλάζω ἐνοὺς τὸ ἐφταπόμπι = Κατηγορῶ ἔνανε πολὺ, τοῦ λέγω ὅσαις πομπαῖς ἔχει.

Η

Ἡ (ἄρθρο) Παροιμίαις : Ἡ ἀγάπη πάει μπρός = Οἱ παντραμμένοι ἀφίνουν πολλὰς φορὰς τοὺς γονιοὺς των καὶ ἀγαποῦν τὰ παιδιὰ των.

Ἡ μεγάλη μπουκιά πνίγει = Ἡ πολλὴ δουλειὰ μονομιᾶς βλάπτει.

Ἡ φτώχεια 'νέργεια σούρνει = Ἡ φτώχεια κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ δρο-

κιμάζῃ πολλὰς δουλειὰς. Ἡ φτώχεια μαῦρα δὲ φορεῖ, κακὴ καρδιά

δὲν κάνει = Ἀλλὰς συφοραῖς κάνουν τὸν ἄνθρωπο νὰ πικραίνεται καὶ

νὰ ντύνεται μαῦρα, καὶ ὄχι ἡ φτώχεια.

Ἡῦρα. Φρ. Ἡῦρε λουλοῦδι νὰ πάρῃ μέλι (—ὁ τάδες) = Ἡῦρεν ἄν-

θρωπο νὰ γελάσῃ· δὲν μπορεῖ νὰ μὲ γελάσῃ (—ὁ τόδες)

Θ

Θαλασσονέρι (τό) = Νερό τῆς θάλασσας.

Θερμοκαλομαι = Καίτοιμαι (ἀπὸ ζεστὸ νερὸ ἢ καὶ ἄλλο πρᾶγμα).

Ι

Ἰσοδρομιζω = Κάνω ἴσιο ἓνα χωράφι· φέρνω σὲ ἴσια γραμμὴ ἓναν ἴσοχο.

Κ

Κάθιζα (ἦ) = Ἐὶ μέρος ὅπου κοιμοῦνται ἢ κόττοις· φωλιά.

Κακοβλαντώνω = Χαλῶ, ἀφανίζω. Τὸ λένε καὶ στὸ παρακάτω τραγοῦδι τοῦ χοροῦ :

Δέρνε με, Τούρκα, δέρνε με!

Δέρνε με καὶ μάλλονέ με

Καὶ κακοβλαντώνέ με.

Καλαγράπιδα (καλά—ἀγράπιδα) Ἐίδος ἀγράπιδα ποῦ τρώγονται.

Καλαμποκόθερος (ὀ) = Τὸ θέρισμα τοῦ καλαμποκιοῦ, ἢ ἐποχὴ ποῦ θερίζουν τὸ καλαμπόκι. Μόστρα : Στὸν καλαμποκόθερο θὰ σὲ πλε-
ρώσω = Σὰν θερίσω τὸ καλαμπόκι κτλ.

Κάλλιος (ἐπίθ.) = Καλλίτερος.

Καλόφκολος (καλός—εὐκολος) = Εὐκολος, ποῦ γίνεται εὐκολά.

Καμινίστρα (ἦ) = Ὁ τόπος ὅπου ἔκαψαν ξύλα γιὰ κάρβουνα, ὁ τόπος ὅπου ἦτο κουτσουροκάμινο (=καμινι γιὰ κάρβουνα).

Κάνω. Φρ. Τὴν ἔκαμα χρουσῆ κι' ἄγρια τὴν τάδε νὰ πάρῃ κάτι

τι = Τὴν ἐπαρακάλεσα πολὺ, τὴν ἐκαλόπιασα πολὺ καὶ δὲν ἐδέχθη νὰ πάρῃ κάτι τι. Τὸν ἔκαμα χρουσὸ κι' ἄγιο τὸν τάδε . . . = τὸν ἐπαρακάλεσα . . .

Κάργα (ἦ) = Ριζιά (Κυνηγ.)· βρίσκεται καὶ στὸ σύνθετο : Γρυγο-
νόκαργα καὶ σὲ λίγα ἄλλα.

Κατανακρὶς (ἐπίρρ.) — Ὀξω-ἄξω, στὴν ἄκρη, κατὰνακρα.

Κατάρμακο (τό) = Τὸ κάτω ἀρμάκι, ὁ κάτω τοῖχος ὑποστατικοῦ (χωραφιοῦ, ἀμπελιοῦ, κτλ.), ἀρμάκι· παλ. Ἑλλην. ἔρμαξ.

Καφτουκιάζω = Χτυπῶ μὲ τὸ χέρι ἓνανε· χτυπῶ· βάρῶ.

Κλαουνίζω = Κλαίω ἀκατάπαυτα. Λέγεται μόνο γιὰ μικρὰ παιδιὰ.

Κλαψομοίρης (ἐπίθ.) — Κλαψῆς, ποῦ ὄλο κλαίεται, ποῦ παραπο-
νιέται πῶς δὲν ἔχει παράδες ἢ γιὰ ἄλλη αἰτία.

Κοκκινόγμο (—ἀμπέλι, λαχίδι) = Ποῦ ἔχει κόκκινη γῆ, ποῦ εἶνε κοκκινόχωμα.

Κοκκινεχωματισμένος = Ποῦ ἔχει τὰ βούχα του λερωμένα ἀπὸ κοκ-
κινόχωμα· ποῦ ἔπασε μέσα σ' αὐτό.

Κοντόκορμος (ἐπίθ.) = Κοντός.

Κοντός (ἐπίθ.)· Φρ. τὸ κοντό=ποῦ θὰ πῆ, καὶ καλὰ, (παλ. Ἑλλην. δηλαδή). Μόστρα: Τραβοῦμε τ' ἀνιάτα· τὸ κοντό, βασανίζομαστε = Τραβοῦμε τ' ἀνιάτα ποῦ θὰ πῆ (=δηλαδή) βασανίζομαστε. Κοντοῦ καιροῦ=Τώρα κοντά· μπρὸς ἀπὸ λίγον καιρό.

Κουλούμπαρδο (τό)=Παχὺ παιδί.

Κουτέλιασμα (τό)=Δέσιμο τῆς λοξῆς κουρβούλας (ἢ, ὅπως λέγουν ἐδῶ, τοῦ λοξοῦ κουρβούλου) πάνω σε στύλο γιὰ νὰ σιάση.

Κουτρομπόσυκα (τά). Εἶδος σῦκα.

Κούφιος. Φρ. Κούφια γῆς ὁποῦ τ' ἀκούει. Ἄλλοῦ λένε: Κουφή ἢ ὦρα που τ' ἀκούει.

Κουφοσαίττιά (ἦ)=Σαίττιά ποῦ πηγαίνει ὡς στὰ μισὰ τοῦ πανιοῦ (γιὰ νὰ σιάση τὸ πανί, ὅταν ἦνε στραβὸ στὸ ἀργαστήρι.

Λάγανο (τό)· ἀρρώστια τοῦ στομάτου τῶν μουλαριῶν. *Ἐβγαλα τὸ λάγανο νὰ φωνάζω=M' ἐπόνεσε τὸ στόμα μου νὰ φωνάζω, ἐφώναξα πολὺ ἢ πολλαὶς φοραὶς.

Λαδού (ἦ)=Σύνεργο (ἀπὸ τενεκὲ) ποῦ βγάνουν μ' αὐτὸ λάδι ἀπὸ τὸν πίθον.

Λαιμαρία (ἦ--ριά)=Τὸ κουλοῦρι ποῦ βάνουνε στὸ λαιμὸ τοῦ μουλαριοῦ, ποῦ ἔχει χαλκᾶδες καὶ κρατιέται ἀπ' αὐτοῦς τὸ κάρρο.

Λαπάρα (ἦ)=Μαλακωσύνη, ἀδυναμιά.

Λαπαρίζω=Ἄδυνατίζω· γένομαι ἀδύνατος. Ἐλαπάρισε στὴ δουλειά=ἐδούλεψε πολὺ.

Λευκομάγνα (ἦ) Πουλί.

Ληπάσι (τό)=Ἐληώνας.

Λυγκομαχῶ=Κυττάζω ἕνα πωρικό μὲ ἐπιθυμία νὰ τὸ ἀποχτήσω· κυττάζω γυναῖκα μὲ ἐρωτικὸ σκοπὸ. Μόστρα: Λυγκομαχιέται τὸ τάδε πρᾶμμα = Ἐπιθυμιέται τὸ τάδε πρᾶμμα.

Λυκοβραδειά (ἦ)=Βραδειά ποῦ ἔχει βροχή, ἀστραπαὶς καὶ βρονταὶς· βραδειά ποῦ βρίσκει καιρὸ ὁ λύκος νὰ γνωρισθῆ μὲ τὰ πρόβατα.

Μακροπιλαλῶ=Συνορίζομαι μὲ ἕναν ἄλλογε ποιὸς θὰ τρέξῃ πειρὸ γλήγορα· παρατρέχω. Μόστρα: Ἐλα νὰ μακροπιλαλήσωμε σὰ λῆς πως εἶμαι γέρος = Ἐλα νὰ παρατρέξωμε. (πρβλ. δόλιχος).

Ματαναπιάνω (—προζύμι)=Ἐαναπιάνω προζύμι. Ἄφοῦ ἡ πρόθεση ἀνά ἔχασε τὸ νόημά της στὸ σύνθετο ἀναπιάνω (πιάνω προζύμι) ἐχρησθήκανε δεύτερη πρόθεση γιὰ νὰ φανερώσουν τὸ ξανάπιασμα.

Μαυρομέλανος (ἐπίθ.)=Μελανός (ἀπὸ χτυπήματα ἢ ἄλλη αἰτία).

Μελίγρα (ἦ)· Ἄρρωστια τῶν χορταριῶν.

Μελιγριάζω = Ἄρρωστῶ ἀπὸ μελίγρα· μαραίνομαι.

Μέρμελο (τό)=Πλήθος (ἄθρώποι, ζᾶ κτλ.).

Μῆ. Χρησιμεῖει πολλαὶς φοραὶς γιὰ νὰ κἀνῃ ἀπόλυτὴ γενικὴ (γενικὴν ἀπόλυτον, ἢ μετοχὴν ἀπόλυτον) καθὼς: Μῆ τοῦ τάδε δὲ θᾶβρισκα σπῖτι νὰ μείνω = Ἄν δὲν ἦτον ὁ τάδε νὰ μὲ πάρῃ στὸ σπῖτι τοῦ (μῆ ὄντος τοῦ δεινός δὲ θᾶβρισκα σπῖτι νὰ μείνω. Μῆ ἀνάγκης τί τὰ θέλεις τὰ γυαλιὰ; Ἄφοῦ δὲν εἶνε ἀνάγκη (μῆ οὔσης ἀνάγκης), ἀφοῦ δὲν εἶσαι κοντόφθαλμος, τί τὰ θέλεις τὰ γυαλιὰ;

Μικρονόητος (ἐπίθ.)=Ποῦ ἔχει μικρὸ μυαλὸ (παλ. Ἑλλ. μικρόνους).

Μιλιά (ἦ)· Φρ. Μιλιά κυριά = σιωπή. Μόστρα: Τοῦ λῆς τοῦ τάδε γιὰ τὸ τάδε πρᾶμμα κ' ἐκεῖνος μιλιά κυριά = . . . κ' ἐκεῖνος δὲν ἀποκρίνεται.

Μέμολαις (ἦ)=Καλοπιάσματα.

Μονάστηρο (ἀντίς Μοναστηριακό)· εἶνε κάταρα. = Ποῦ νὰ μείνῃ κληρονομιά στὸ μοναστήρι. Μόστρα: Τὸ μονάστηρο τὸ γουροῦνι τοῦ τάδε ἐμπῆκε στὸ γέννημα = Τὸ γουροῦνι τοῦ τάδε, ποῦ νὰ πεθάνῃ αὐτὸς καὶ νὰ μείνῃ αὐτὸ κληρονομιά στὸ μοναστήρι, ἐμπῆκε στὸ γέννημα καὶ τὸ χάλασε. Λέγεται ὁμοῦς καὶ Μοναστηριακό.

Μοναχός· Παροιμία: Μοναχός σου πάλεψε κι' ἂν πίσης δὲ φοβᾶσαι = Δὲν πρέπει νὰ ἀνακατιῆ κανεὶς ἄλλους σταὶς δουλειὰς του.

Μοναχοτριβιάρης (ἐπίθ.)=κ'.) Μονογυιός, μονακόρη, μοναχογυιός, μοναχοκόρη. β'.) Ποῦ εἴμεινε μόνος ἀφοῦ ἐφυγαν ἢ ἀπέθαναν οὔλοι οἱ ἄλλοι. γ'.) Λεύτερος, ἀνύπαντρος, ἐργένης μπεικιάρης.

Μονόπατο (—βόιδι)=Βόιδι ποῦχει ἐλάττωμα ἢ ἀρρώστια, καὶ ξεχωριστὰ μιὰ ἀρρώστια ἀποζινη (—ἰξωτερικὴ) τοῦ λαιμοῦ.

Μονότοπος (ἐπίθ.)=Μαζωμένος σὲ ἕναν τόπο. Λέγεται γιὰ περιβόλια, ἀμπέλια, χωράφια ἢ ἄλλα μεγάλα ὑποστατικά. Μόστρα: Μονότοπο λαχίδι = χωράφι (ἢ περιβόλι) μεγάλο μαζωμένο σὲ ἕναν τόπο (καὶ ὄχι πολλὰ καὶ μικρὰ σε πολλαὶς μερταὶς).

Μουνουχάρος (ὀ)=Ποῦ μουνουχίζει τὰ ζᾶ.

Μπικμπιλίζω=λέγει ἐνεσησῆς, ταμπουνῶ.

Μπλιθινά (ή)· είδος χορτάρι ποῦ δένουν μ' αὐτό τοὺς χερόβολους.
Μπουρώνω=χορταίνω. Μόστρα : Ἐμπούρωσεν = ἐχόρτασε· δὲ θέλει
πειὰ φαί.

N

Νεκράδι (τό)· κάταρα.=Ποῦ νὰ σὲ ἰδῶ νεκρό. Ἐγεινέν ἀπὸ τὸ ἐπι-
θετο νεκρός καθὼς καὶ τὰ : ἐρημος, ἐρημάδι· σκοτεινός, σκοτεινάδι·
ξερός, ξεράδι· κουζουλός, κουζουλάδι· φτώχός, φτώχάδι.

Νυχτοσκάρι (τό)=Βόσκημα τῶν προβάτων ἢ γιδῶν τῆ νύχτα

Ξ

Ξελιτριβαρίζω=Δὲν εἶμαι πειὰ λιτριβάρης, φεύγω ἀπὸ τὸ λιτριβεῖο
ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει δουλειά, ἐπειδὴ παύει τὸ λιτριβεῖο. (*)

Ξέμπολος (ἐπίθ.)=Ἄφραγος· ἀφραγο ἀμπέλι, χωράφι κτλ.

Ξενομῶ = χαλῶ. Τὸ λένε στὸ παρακάτω τραγοῦδι τοῦ χοροῦ :

Ποῦ πᾶς, πουλί,

— Τὸ ζουρλαμένο μου —

Ποῦ πᾶς, πουλί μου, δὲ μοῦ λές

Καὶ δὲ μοῦ λογαριάζεις,

— Μόνο μὲ βερεμιάζεις (=μὲ χτικιάζεις) —

Πάω στὰ ὄ —

— Τὸ ζουρλαμένο μου —

Πάω στὰ ὄρη στὰ βουνά

Νὰ φτειάσω τῆ φωλιά μου,

— Νὰ βγάλω τὰ πουλιά μου. —

Ἐπῆγα καὶ

— Τὸ ζουρλαμένο μου —

Ἐπῆγα καὶ τὴν ἔφτειασα

Στοῦ πηγαδιοῦ τὰ χεῖλια.

— Σὲ παίρνω μωρὴ σκύλλα

Πᾶν τὰ κορί —

— Τὸ ζουρλαμένο μου —

Πᾶν τὰ κορίτσια γιὰ νερό

Ἦ βροῖσκουν τῆ χαλᾶνε

— Καὶ μοῦ τῆ ξενομᾶνε —

(*) Ἀνάλογο εἶνε καὶ τὸ ξεδουλιζῶ=Ἐλειώνω τὰς δουλειὰς μου, γλυτώνω
ἀπὸ τὰς δουλειὰς. Ξεδουλιζώντας θὰ πάω στὴν Ἀθήνα = Σὰν τελειώσω τὰς
δουλειὰς μου.....

Ἐνοπεθερός. Ἦτσι λέγει ὁ παντρεμένος γαμπρός τὸν πεθερό του σὰν
πεθάνη ἡ γυναῖκα του (τοῦ γαμπροῦ) καὶ πάρη ἄλλη. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ
νύφη.

Ἐναγκάρης, ρα, ρικο = Λιγνός. Συνειθίζουν πολὺ τὸ θηλυκὸ Ἐνα-
γκάρα = λιγνὴ γυναῖκα.

Ἐσκιζάς (ὀ) = Ποῦ φορεῖ ξεσκισμένα ρούχα.

Ἐστοχου (ἐπίρρ.) = Ἄπεικαστός, μὲ τὸ νοῦ (παλ. Ἑλλην. κατὰ
συμπερασμόν).

Ἐέφυχος (ἐπίθ.) = Ἄφυχος. τὸ συνειθίζουε ἀπὸ παρακάτω νοιώσμα
(=αἰνιγμα) :

Ἐέφυχος, ψυχὴ δὲν ἔχει

Καὶ ψυχὰς βαστᾶ καὶ τρέχει.

Ἐυλοκόπι (τό) = Ἐύλα πολλὰ (κομμάτια) κομμένα ἀπὸ δέντρα).
Κατάληξες ποῦ φανερώνουν τὸ πλῆθος εἶνε : βᾶρι, βόρι, βρόντι θέκι,
θέμι, κόπι, λόγι, μάνι καὶ στάλι. Παιδοβάρι = πολλὰ παιδιὰ, Γυναι-
κοθόρι = πολλές γυναῖκες, Ποντικοβρόντι = πολλοὶ ποντικοί, Ψωμο-
θέκι = πολλὰ ψωμιὰ, = Κοριτσοθέμι = πολλὰ κορίτσια, Δουλοθέμι
= (ἴσως πολλοὶ δούλοι), Ἐπροσοκόπι = πολλὰ γρόσια, Κορολόγι =
πολλαὶς κόραις, Παιδομάνι = πολλὰ παιδιὰ, Ραβδοτάλι = πολλὰς
ραβδίας.

Ἐυλοφορτωτήρα (ή)· Ἰῶδος μαμοῦνι.

O

Ἄ (ἄρθρο)· Ἄ λαγός ἐφυγε, ἰτὰ σκάγια κοιτάζεις ; Ἡαροιμία = Ἡ
δουλειὰ ἔγινε· τί ξετάζεις τώρα πῶς ἔγινε ; — Ἄ λύκος ὄντα βραστᾶ
χαίρεται (παροιμία) = Ἄ λύκος ὄντα σηκῶνη πρόβατο χαίρεται. Λέγε-
ται γιὰ κείνους ποῦ σηκῶνουν φαγώσιμο πρᾶμμα.

Ἄντες (=ὄταν)· Ἡαροιμ. :

Ἄντες ἀστράφτει καὶ βροντᾶ

Ἄχει ὁ λύκος τὴν χαρά.

Ἄργοδιβολίζω = Ἄργῶνω δεύτερῃ φορᾶ χωράφι. Τὸ τρίτο ὄργωμα
λέγεται Τρίβολος.

Ἄροσφαί (τό) ἢ Ἄροσφαί = Μέρος πολὺ λερωμένο, ρούχα λερωμένο,

(1) Τὸ Κοριτσοθέμι καὶ τὸ Δουλοθέμι τὰ βρήκα σὲ φυλλάδα.

τοῖχος λερωμένος, πρόσωπο λερωμένο κτλ. Μόστρα: Τόκαμες τὸ βουχό σου ὀροσφάκι=Τὸ λέρωσας.

Ὅσος: Συνειθίζουτε τὴν εὐχή: «Ὅσο κείνος κάτω, τόσο σὺ πάνω» σὰν κάνουνε λόγο γιὰ πεθαμμένο, καθὼς: Ἡσούν, συνομήλικος μὲ τὸ μακαρίτη τὸν τάδε, ὅσο κείνος κάτω τόσο σὺ πάνω.

Π

Παλουκαριά (ἡ)=Φράχτης κυκλικὸς στὰ χωράφια ἀπὸ παλούκια.
Πανάρμακο (τό)=Τὸ πάνω ἄρμακι, ὃ ἀπάνω τοῖχος ὑποστατικῶ (χωραφιοῦ, ἀμπελιοῦ κτλ.), ἄρμακι (Παλ. ἑλλην. ἔρμαξ).

Πκπαριάζει (— τὸ κρεῖνος ἢ τὸ ψωμί)=Μισοψήνεται. (Ἄλλοιλένε πῶς παπαριάζει, θὰ πῆ λυώνει).

Παράλογος (ὁ)=Παραμιλητὸ (παλ. ἑλλην. παραλήρημα) Λέει κἄποτε κανέναν παράλογο (—ὁ ἄρρωστος)=Παραμιλεῖ καμμιὰ φορά.

Παραμαλλίμου (ἐπίρρ.)=Πολύ περισσότερο (παλ. ἑλλ. πολὺ μάλλον).

Παρτικάτα (ἐπίρρ.)=Νὰ παίρνη κανεὶς σὰν κερδίζη καὶ ὄχι νὰ παραβλέπη. Λέγεται ὅταν παίζουν τυχερὰ παιχνίδια. Μόστρα: θὰ παίξωμε κορόνα ἢ γράμματα, θὰ παίξωμε ὅμως παρτικάτα=... ἂν ὅμως σὲ κερδίω θὰ σοῦ ταῖς πᾶρω ταῖς πεντάραις ἢ δεκάραις ἢ ἄλλη μονέδα: δὲ θὰ σοῦ ταῖς χαρίζω.

Πασταριάζω = Βάνω πράγματα στρωσιαις-στρωσιαις (καθὼς βάνουν τὰ σῦκα).

Πεντανόστιμος (ἐπίθ.)=Πολύ νόστιμος.

Πεντώτικο (— μουλᾶρι ἢ βόιδι)=Πέντα χρονῶν,

Πετροκάραβα (τά)=Καράβια ποῦ κούβαλοῦνε πέτραις. Ἐπειδὴ τὸ μπαρκάρισμα νῶν πετρῶν εἶνε βαρειά δουλειά, λένε πολλαὶς φορές τὴ φράση: Θὰ σὲ στείλω στὰ πετροκάραβα=θὰ σὲ ρίξω σὲ βάρσανα, θὰ σὲ βλάψω.

Πληθότη (ἡ)=Πλησμονή (παλ. ἑλλην. πλῆθος),

Πνιχτάπιδα (τά): Εἶδος ἀπίδια.

Ποδοχαλή (ἡ)=Περπατησιὰ, πατουμαλιὰ.

Πολυβαρδία (ἡ)=Πολυκοσμία, πολλοὶ ἀθρῶποι.

Πολυκακῶς, πολυκακού=Πολύ κακός.

Πολυμαζωμένος = Ποῦ ἔχει πολλοὺς πατεράδες. μούλος, μπαστάρδος.

Πορλα (ἡ) ἢ Πορλαία=Ἄμπασιὰ (χωραφιοῦ ἢ ἀμπελιοῦ).

Πορνεύω=χαληόμαι. Λέγεται μόνο γιὰ ταῖς βίδαις, καθὼς: ἐπόρνεψεν ἢ βίδα=ἐχαλαστήκεν.

Πορταλάγκος (ὁ)=Πορτάρης.

Ρ

Ρομποχαρχαλωμένος. Συνειθίζεται στὴν κάταρα: ρομποχαρχαλωμένος νάσαι=Ντροπιασμένος ὠνειδισμένος νάσαι. Λέγεται καὶ ἀναλυμένη. Ρομπωμένος καὶ χαρχαλωμένος νάσαι.

Ρουγεύω. Συνειθίζεται ὃ πληθυντικὸς: ρουγεύομε = Κάνομε βούγα, κάνομε συναναστροφή καμπόσοι ἀθρῶποι, ἢ, ἂν ἦνε νύχτα, κάνομε βεγκέρα.

Ρουσομούστης (ὁ)=Ποῦ ἔχει ξαθὰ μουστάκια καὶ γένεια.

Σ

Σγόντζος (ὁ)=Ρόζος (δέντρου ἢ σανιδιοῦ).

Σπάθης (ὁ) ἀντὶς σπαθί. Προφέρεται ἔτσι μόνο σταῖς φράσεις: Ἄσο σπαθης (ἢ Ἄσος σπάθι), Φάντε σπάθης, Ρῆγα σπάθης καὶ Ντάμα σπάθι,

Σπασαντέριασμα (τό)=Στενοχωριά, πίκρα. Συν. Σπασάντερνα.

Σπασαντερίλα (ἡ)=Στενοχωριά, πίκρα.

Σπληνίλος=Σπληνιάρης, Σπλήνης.

Σταυροδέμι (τό)=Σταυρωτὸ δέσιμο, σταυρόκομπος.

Στεφάνια (— τῶν ματιῶν) =Τὸ μέρος ἐκείνο τοῦ κοκκάλου ποῦ βρίσκεται ἀποκάτω ἀπὸ τὰ φρύδια (παλ. ἑλλην. ἐπισκῆνιον).

Στεφανιά (ἡ) Σκυῖρος. = Ἡ γραμμὴ ποῦ παύει σ' αὐτὴν περὶ τὸ ἴσωμα καὶ ἀρχινᾷ τὸ βουνό.

Στηθοκοπανιόμαι = Χτυπῶ τὸ ἀστῆθι μου κλαίωντας.

Στρατολογῶ. Λέγεται στὴ φράση: Στρατολογοῦνε τὰ νερά=Ἀλλάζουνε συχνὰ δρόμο, εἶνε τόποι τόποι τὰ νερά.

Συγυβουλιάζω (ἢ Συχουβουλιάζω, ἢ χουσοβουλιάζω) = Ντύνω ἔνανε μὲ πολλὰ βούχα γιὰ νὰ μὴν κρυώση: σκεπάζω ἔνανε μὲ πολλὰ σκεπάσματα.

Σύδροσα (ἐπίρρ.)=Τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσιὰ. Μόστρα: Νὰ σηκωθοῦμε νὰ πάμε σύδροσα στὴν Καλαμάτα = Νὰ σηκωθοῦμε νὰ πάμε

μέ τῆ δροσιά. (τὸ πρωῖ, καὶ ὄχι τὸ μεσημέρι ποῦ κάνει ζέστη) στὴν Καλαμάτα.

Συμουργουλίζω (καὶ Συμουργουλάω) = Ἀλείφω. Παθητ. Συμουργουλιζομαι καὶ Συμουργουλιζομαι = Ἀλείφομαι. Μόστρα : Συμουργουλιέται τὸ παιδί ἀπὸ τὸν καφέ.

Συχέριο (τό) = Βοηθός.

Σύχερος (ἐπίθ.) = Ποῦ εἶνε εὐκολο νὰ τὸν εὔρη κανεῖς ποῦ τὸν ἔχει ἐμπρὸς του κανεῖς (Παλ. ἑλλην. πρόχειρος).

Τ

Ταφεῖο (τό) = Μνημοῦρι. Φρ. Κάνω τὸ ταφεῖο ἐνοῦς = Ἀνοίγω τὸ λάκκο ἐνοῦς, ζητῶ νὰ βλάψω ἕνα νε.

Τενεχᾶς (δ) = Καιρὸς πολὺς γιὰ μιὰ δουλειά· εὐκαιρία· ἀνάπαψη· Μόστρα : Νὰ τὴν κάμης αὐτὴν τὴ δουλειά με τὸν τενεχᾶ σου = . . . χωρὶς βιάση, με τὴν ἀπομονή σου (λέξ. τουρκ).

Τεσσαρώτικο (—μουλᾶρι ἢ βόιδι) = Τεσσάρων χρονῶν,

Τὸ (ἄρβρο) Παροιμιαίς : Τ' ἀπίδι θὰ πῆσῃ ἀποκάτω ἀπὸ τὴν ἀπίδῃ, =

Τὸ παιδί θὰ μοιάσῃ τοῦ γονιοῦ.

Τὸ καλὸ γυρέβ' ὁ Γιάννης

Τὸ καλὸ θέλει τὸν εὔρη.

Τὸ νερό καὶ ἄ στουμπάης, ζουμι τίποτα — Ἀδιαφόρετα πασχίζεις,

Τοιχοῦλι (τό)· Εἶδος παιχνίδι τῶν παιδιῶν. (Πιχνουν στὸν τοῖχο πεντάραις).

Τριγγανᾶς (δ)· Πουλί.

Τριπλαξίνι (τό) = Τὸ νὰ δίνῃ κανεῖς τρεῖς ἀξινιαὶς ἀπάνωταίς (γιὰ νὰ σκαφτῆ βαθειά τὸ χωράφι ἢ ἀμπέλι).

Τριωτάκι (—μουλᾶρι ἢ βόιδι) = Τριῶν χρονῶν. Λέγεται καὶ :

Τριώτικο = Τριῶν χρονῶν.

Τρουποκεφαλιάζω = Πληγώνω ἕνα νε στὸ κεφάλι.

Τρυγονόκαργα (ἦ) = Τρυγογορριξιά· ἢ ριξιά ποῦ χρειάζεται γιὰ τρυγόνια.

Τρώγω. Φρ. Ἐφαγε τὴν ἀληθινομητήρα ὁ τάδες = Ἐεχνᾶ, λησιμονᾶ εὐκολα.

Τσικάλι ἢ Τσουκάλι (τό)· ἀντίς Τσουκάλι.

Τσιρίπια (τά) = Μικρὰ πουλιά.

Τσουλαβρίζει (τριτοπρόσ.) = Καίει, κάνει ζέστη.

Τυφλοσόκακο (τό) Σκῦρος = Δρόμος κλειστὸς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος. (Τούρκ. 'Γσίκιμάς' σοκάκι).

Φ

Φάβαταπιδιά (ἦ)· Εἶδος ἀπιδιά.

Φαβατάπιδο (τό)· Ὁ καρπὸς τῆς φαβαταπιδιάς.

Φανῆ το (Προφέρεται σὰν νὰ ἦταν μιὰ λέξη φανῆτο). Συνειθίζεται στὴ φράση : Ἄ φέρουν τὸ τάδε πράμμα φανῆτο θέλει = Ἀπίστευτο εἶνε πως θεὰ φέρουν τὸ τάδε πράμμα· μόνον ὅταν φανῆ θὰ τὸ πιστέψω.

Φερεντέκλι (τό) = Κομμάτι βούχο σχισμένο· κουρέλι.

Φηγιόμαι (ἦ φηγιέμαι) = Διηγούμαι.

Φύλλα (τά). Ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ κάνει = τοῦ φυλλιῶνε ἀντίς τῷ φύλλω (Τσεσιμίς).

Χ

Χαρχαλωμένος = Φασκελωμένος, μουντζωμένος. Τὸ συνειθίζουνε στὴ φρ. Ῥομπωμένος καὶ χαρχαλωμένος νὰ ἦνε ὁ τάδες.

Χολιατούρα (ἦ) = Χόλιασμα, θυμός.

Χυλοπήττα (ἦ), ἀντίς Χτλόπηττα. Συνών. Μάτσι (Τσεσιμίς). Εἶδος φαγι ζυμαρικό.

Χωματάς (δ) = α'.) Ποῦ ἀγαπᾶ νὰ ἀγοράζῃ χωράφια, ἀμπέλια ἢ ἄλλα ὑποστατικά. β'.) Ποῦ ἀγαπᾶ νὰ μετασηκῶνῃ τὰ σημάδια τοῦ μισοχωριῦ (ἢ μεσαριῦ) καὶ νὰ κλέφτῃ χῶμα ἀπὸ τοῦ γειτόνου του.

Ψ

Ψηλωτοῦλι (τό)· Παιχνίδι τῶν παιδιῶν. (Πετοῦνε ψηλὰ πεντάραις).

Ψησά ἢ Ψησιά (ἦ) = Τὸ νὰ ψῆσῃ κανεῖς· ψῆσιμο. (Παλ. ἑλλην. ἔψησις). Μιὰ ψησά κάρφες = Τόσος κάρφες ὅσος φτάνει γιὰ νὰ ψηθῇ μιὰ φορά.

Κίρκος ? Ὀκτωβρίου 1891.

Δημ. Γ. Πουλλάκης.
Γιατρός.

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ

ΙΦΙΓΕΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΝ ΑΥΛΙΔΙ

Ἡ τραγικὴ τέχνη παρ' Ἕλλησι διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθη ὁμως νὰ μείνῃ ἐπὶ πολλὸν χρόνον σταθερῶς ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐδέησε νὰ ζητήσῃ νέας ὁδοὺς ἵνα μὴ καταπέσῃ, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ ἀεικινήτου τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Εἰς τὰς ὁδοὺς ταύτας εἰσῆγαγεν αὐτὴν ὁ Εὐριπίδης, ὅστις ἀπέστη μὲν τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ σεμνοῦ καὶ τοῦ ὀρησκειτικοῦ ὕφους τῶν δύο ἄλλων τραγικῶν, ἀνέτεμεν ὁμως βαθύτερον τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, γενόμενος οὕτω ὁ πρόδρομος τοῦ νεωτέρου θεάτρου.

Τὰ πλείστα τῶν ἔργων αὐτοῦ φέρουσι τὸν τύπον τῆς καινοτομίας ταύτης, ἀλλὰ καὶ παρακμῆς ἅμα ἐν τῇ τέχνῃ, ἥτις ἐν αὐτοῖς φαίνεται ἀπολλύσα τὰς πρώτας ιδιότητας καὶ ζητοῦσα ἑτέρας ἀγνώστους, ἀπόσυντιθεμένη, διαλυομένη καὶ ἐν τῇ καταστροφῇ παράγουσα ἀπροσδοκῆτους συνδυασμοὺς καὶ εἶδη οὐδέποτε εἰς τὴν διανοίαν τινος ἐπέλθοντα, καθ' ὃν τρόπον τὰ ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μετὰ φιλοπονίας ἀξήθεντα κράτη διαμελιζοῦνται ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν κατακτῆσεων, ἐκ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἀναθρόσκουσιν ἕτερα. Ἐν πλείστασι ὁμως τραγωδίαις ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Εὐριπίδου ἐπιτυχῶς ἠγωνίσαστο πρὸς τὴν τοῦ Σοφοκλέους, ἡ δὲ τέχνη ἐνετρύπησε πρὸς στιγμὴν τῇ τελειότητι εἰς ἣν εἶχε φθάσῃ, ἰδίᾳ δὲ τοῦτο παρατηρεῖται ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Αὐλίδι, εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς ὁποίας νῦν προβαίνομεν ἡ τραγωδία αὕτη, ἃν καὶ εἶνε ἐκ τῶν τελευταίων ἔργων τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐδηιδάχθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὁμως ἕνεκα τῆς ποικιλίας καὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἀντιθέσεως τῶν χαρακτήρων, τῆς ἀπλῆς, κανονικῆς, ἐπιτηδείου ἅμα καὶ πλουσίας ἀνελιζέως τῆς πλοκῆς, τῆς ἀφελοῦς καὶ ἀληθοῦς ἐκφράσεως τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ πάθους, τῆς ἐξαιρέτου ἐκ-

Ἡ ἀνάλυσις αὕτη ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν ταῖς *Études sur les tragiques grecs* τοῦ Patin περιεχομένης.

λογῆς τῶν καθέκαστα καὶ τῆς λαμπρᾶς διαθέσεως τοῦ ὄλου, τῆς ἐν αὐτῇ ἠθικῆς ἀνυψώσεως καὶ ὀρησκειτικῆς μεγαλοπρεπείας ἐν αἷς ἀθροίζονται, συμμλγνυνται καὶ συγχωνεύονται ἐν ἐνότῃτι πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ποικιλώταται ἐντυπώσεις, ἕνεκα πάντων τούτων τῶν πλεονεκτημάτων καὶ πολλῶν ἄλλων, φαίνεται ὅλως σύγχρονος τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Σοφοκλέους.

Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Αὐλίδι, πόλει καὶ λιμένι τῆς Βοιωτίας παρὰ τῷ Εὐρίπῳ, ἐνθα στρατοπεδεύεται ὁ μέλλων νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Τροίας ἑλληνικὸς στρατός, ὃς ὁμως κωλυόμενος ὑπ' ἀπλοίας δὲν δύναται νὰ ἀναχωρήσῃ. Τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος εἶνε: Ἀγαμέμνων, βασιλεὺς τῶν Μυκηνῶν, Κλυταιμνήστρα, σύζυγος αὐτοῦ, Ἰφιγένεια, θυγάτηρ ἀμφοτέρων, Μενέλιος, ἀδελφὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος, Ἀχιλλεύς, βασιλεὺς τῶν Μυρμιδόνων, Πρεσβύτες, δούλος τοῦ Ἀγαμέμνονος, Χορὸς νεαρῶν γυναικῶν ἐκ Χαλκίδος, Ἄγγελος.

Ἡ πρᾶξις γίνεται πρὸ τῆς σκηνῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐν τῷ στρατοπέδῳ.

Εἶνε νύξ¹ μικρὸν πρὸ τῆς ἡοῦς, ὁ στρατός κοιμάται, σιγὴ βαθεῖα κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐπικρατεῖ· αἴφνης ὁ Ἀγαμέμνων ἐξέρχεται τῆς σκηνῆς τοῦ τεταραγμένου καὶ κρατῶν ἐπιστολῆν, καλεῖ δὲ μετὰ σπουδῆς γῆραιὸν δούλον πιστὸν αὐτῷ· οὗτος μετ' οἰκειότητος ἐρωτᾷ τὸν κύριον αὐτοῦ τὸ αἴτιον τῆς ταραχῆς τοῦ ἐν ᾧ τὰ πάντα περίξ σιγῶσιν. Ὁ βασιλεὺς πρὶν ἀπαντήσῃ ποιεῖται λυπηρὰν τινα σκέψιν, εἰς ἣν ἀφορμὴν δίδωσιν αὐτῷ ἡ σύγκρισις τῆς δαινῆς θέσεως ἐν ἣ εὐρίσκεται πρὸς τὴν ταπεινὴν μὲν, ἀλλ' ἀκίνδυνον τοῦ πρεσβύτου· οἱ στίχοι δ' ὧν ἐκφέρει τὴν σκέψιν ταύτην εἶνε οἱ ἑξῆς:

Ζηλῶ σε, γέρον,
 ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ἀκίνδυνον
 βίον ἐξεπέρασ' ἀγνώως ἀκλεῆς·
 τοὺς δ' ἐν τιμαῖς ἤσσον ζηλῶ (στ. 18—20),

Μετὰ τινὰς δὲ γνώμας φιλοσοφικὰς ἀνταλλαγείσας μεταξὺ τῶν δύο

¹ Καὶ ἐν τῷ Ρήσῳ ἡ πρᾶξις γίνεται ἐν νυκτί, καὶ ἐν τῇ Ἠλέκτρᾳ (τοῦ Εὐριπίδου), ὡς καὶ τοῖς Πέρσαις τοῦ Αἰσχύλου, ὡσπύτως. Πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἐν τοῖς ὑπαιθρίοις θεάτρῳι παρ' ἑσπέραν ἢ ὑπεδείκνυσαν ὅτι ἦν νύξ ἐν τῇ πρᾶξι; μήπως οἱ θεαταὶ ὑπὸ τῶν στίχων τοῦ ποιητοῦ μόνον διδασκόμενοι διὰ τῆς φαντασίας ἀναπαρίστανον τὸν χρόνον; ἀγνωστον.

προσώπων, και αὖς ὁ ποιητὴς ἀσμενίζει, ὁ γέρων ἐπανερχεται εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτοῦ εἶχεν ἰδεῖ τὸν βασιλεῖα γράφοντα ἐντὸς τῆς σκηνῆς ὑπὸ τὸ φῶς λυχνίας ἐπιστολὴν, σφραγίζοντα αὐτήν, ἀλλ' αἰφνης ἀποσφραγίζοντα, ρίπτοντα χαμαὶ καὶ κλαίοντα ταῦτα πάντα ἐκτίθῃσιν ἐν τοῖς στίχοις τούτοις:

Σὺ δὲ λαμπτήρος φῶς ἀμπετάσας
δέλτον τε γράφεις
τὴν δ' ἢν πρὸ χειρῶν ἐτί βαστάζεις,
καὶ ταῦτά πάλιν γράμματα συγγεῖς
καὶ σφραγίζεις λύεις τ' ὀπίσω
ρίπτεις τε πᾶσω πύκην, θυλακῶν
κατὰ δάκρυ χέων,
καὶ τῶν ἀπόρων οὐδενὸς ἐνδεῖς
ἢ ἢ οὐ μείνεσθαι. (34—42).

Ὁ Ἀγαμέμνων δηλοῖ τὸ αἴτιον τῆς ἑαυτοῦ λύπης καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος, ἀρχόμενος ἐξ ἀπωτέρας μὲν πηγῆς ὡς πρὸς τὸν γέροντα πολλὰ τῶν λεγομένων κάλλιστα εἰδόντα, ἀλλὰ λίαν ἀρμολογίως ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, δι' ὃν ἡ τοιαύτη παρά τοῦ ποιητοῦ ἐν προλόγῳ δραματικὴ προπαρκαχευὴ ἦν ἀναγκαία¹. Πολλοὶ ἐμέμφθησαν τὸν Εὐριπίδην διὰ τοῦτο: ἡμεῖς ὅμως δὲν ἐξετάζομεν ἐνταῦθα ἂν ἡ ἐκθεσις τῆς ὑπόθεσεως τοῦ δράματος ἐν προλόγῳ, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ ποιητοῦ τούτου, ἔχοντας βεβαίως λόγους πρὸς τοῦτο, ἦνε ἢ μὴ ἔτυπος: πολλὰ περὶ τούτου ἐγράφησαν παρατηροῦμεν μόνον ὅτι οὐδ' ὅλως ἐφεξῆς τοῦς παρὰ νεωτέροις δραματικοῖς καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Σαιξπήρῳ ἀπαντῶντας προλόγους.

Ὁ Ἀγαμέμνων ἀφηγεῖται ἐν τῷ προλόγῳ τὴν αἰτίαν τοῦ τρωϊκοῦ

¹ Ἐκ τῆς ἐναργείας τῆς εἰκότος ταύτης φαίνεται ἐμπνευσθεὶς ὁ Ὀβιδ., ἐν Μεταμ. IX, 521.

Dextra tenet ferrum, vubnam tenet altera coram.

Incipit, et dubitat; scribit damnatque tabillas;

Et notat, et delet; mutat, culpaturque, probaturque;

Inque vicem sumptas ponit, positasque resumit.

¹ Ἡ Ἰφιγ. ἢ ἐν Αὐλίδι, ὡς ὅλα τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου, εἶχε πρόλογον, ἐν ᾧ ἡ Ἄρτεμις ἐκθεῖσα τὴν ὑπόθεσιν τῆς τραγωδίας ἀνήγγελλε καὶ τὴν λύσιν αὐτῆς τοῦτον ὅμως, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐριπίδου, ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ὅστις ἐδίδαξε τὸ δράμα, ἀποσπᾶσας ἐκ τῆς ἀρχῆς συνέπτυξεν ἀμέσως μετ' αὐτήν καὶ ἀφείλετο τὴν ἀγγελίαν τῆς λύσεως.

πολέμου, τὴν ἐνεκὰ τοῦτου συνῆλθοισιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Αὐλίδι, τὴν νηνεμίαν ἧς ἐνεκὰ ὁ ἀπόπλους κωλύεται καὶ τὴν δεινὴν ἀνάγκην τῆς θυσίας τῆς ἰδίας αὐτοῦ θυγατρὸς Ἰφιγενείας κατ' ἀπαίτησιν τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, ἵνα εὐδωθῇ ἡ ἀνάχωρησις. Εἰς τὴν σκληρὰν ταύτην ἀνάγκην μὴ θελήσας νὰ ὑποκύψῃ κατ' ἀρχάς, ἐνέδωκεν εἴτα εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ Μενελάου, ἀπεφάσισε δὲ νὰ κομίσῃ ἐκ Μυκηνῶν εἰς τὸ στρατόπεδον τὴν θυγατέρα ἐπὶ προφάσει συζευξῆως αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ πρὸς τοῦτο ἠτοίμασεν ἐπιστολὴν. Ἀλλ' ὑπερισχύσαντος τοῦ οἴκτου καὶ τῆς πατρικῆς στοργῆς, ἀνακαλεῖ ἀμέσως τὴν ἀπόφασιν ταύτην, γράφει ἐτέραν ἐπιστολὴν, ἣν δίδωσι τῷ πρεσβύτῃ ἵνα κομίσῃ εἰς Μυκῆνας καὶ ἧς τὸ περιεχόμενον, ἵνα δηλ. ἡ Κλυταίμνηστρά μείνῃ οἴκοι μετὰ τῆς Ἰφιγενείας, πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν ἀναγινώσκει αὐτῷ¹. Τούτου δ' ἀποροῦντος ἐπὶ τοῖς γινομένοις καὶ ἐρωτῶντος συνάπτεται διάλογος, ἐν ᾧ ἡ ἀπλότης, ἡ οἰκειότης καὶ ἡ φυσικὴ ἐκφράσις θαυμασιῶς ἐκδηλοῦνται. Μετὰ τούτων δὲ, τῆς ἡμέρας ἤδη ὑποφωσκούσης, ὁ μὲν γέρων ἀπέρχεται ταχέως, ὁ δὲ Ἀγαμέμνων εἰσέρχεται εἰς τὴν ἑαυτοῦ σκηνήν, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου εἰσβάλλει εἰς τὴν ὀρχήστραν ὁ χορὸς συνιστάμενος ἐκ νεαρῶν γυναικῶν τῆς Χαλκίδος ἐλθουσῶν εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον ἐκ περιεργίας πρὸς θεᾶν: αὐταὶ ἐν ἔσχατι περιγράφουσιν ὅτι εἶδον ἐν αὐτῷ ἢ δὲ περιγραφή αὕτη εἶνε ἀπομίμησις τῆς ἐν τῇ Βραψυδία τῆς Ἰλιάδος ἀπαριθμήσεως τῶν ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων. Τὸ χορικὸν τοῦτο ἔσμα, τὸ ἄλλως τε λίαν ἐκτενές, εἶνε οἶονεῖ τις κόσμος τοῦ δράματος ἀνυψῶν αὐτὸ καὶ μεγαλοπρέπειαν προστιθεῖς: ἐκτὸς δὲ τούτου μέγα μέρος αὐτοῦ καταλαμβάνει περιγραφή τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ τύπου τούτου τῆς ἐλληνικῆς ἀνδρείας καὶ ἐνός τῶν σπουδαίων τῆς τραγωδίας προσώπων.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔσματος ἔρχονται αἰφνης ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ὁ Πρεσβύτερος καὶ ὁ Μενέλαος, ἀμφότεροι ἠρεθισμένοι ὁ γέρων σφοδρῶς διαμαρτύρεται κατὰ τοῦ Μενελάου ὡς βία καὶ ὄδον ἀρπάσαντος παρ' αὐτοῦ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ ἀναγνόντος τὸ περιεχόμενον. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀκούσας τὸν θόρυβον ἐξέρχεται καὶ αὐτὸς εἰς τὴν σκηνήν, δεινὴ δὲ ἔρις συνάπτεται μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, οἵτινες ἀποτόμῳ μέμφονται ἀλλήλους, ὁ μὲν Μενέλαος τοῦς τρόπους καὶ τὰ ταπεινά μέσα πρὸς κατάληψιν τῆς ἐπὶ Ἴλιον ἡγεμο-

¹ Ὁμοίως πράττει καὶ ἡ Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις πρὸς τὸν Πυλάδην. Στιχ. 763 καὶ ἐξῆς.

νίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἔτι δὲ τὰς ἀδυναμίας καὶ παλιμβολίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, οὗτος δὲ τὸν αἰσχρὸν ἔρωτα καὶ τὴν χαμπερπῆ ἐκείνου σκληρότητα ἀπαιτοῦντος παρ' αὐτοῦ ἵνα τὸ ἴδιον τέκνον θυσιάσῃ ἕνεκα τῆς κακίστης Ἑλένης.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν σκηνὴν ταύτην βλέπει τὴν παραφορὰν τῶν ὑψηλῶν θέσιν κατεχόντων ἀδελφῶν διὰ λόγων τραχέων ἐκφερομένην τὰ ἦθη διωκτῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς ἀπέκρουον τὴν ἐπιπλαστον περὶ τὰς ἐκφράσεις κοσμιότητα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὀργῇ καὶ τῷ μίσει, ἀπροκαλύπτως δὲ καὶ φυσικῶς ἐξεφράζοντο, δικαιολογοῦσι τὴν τοιαύτην σφοδρὰν τῶν ἀδελφῶν ἔριν, καθ' ἣν ὁ ποιητὴς ἴσως ἠθέλησε ν' ἀπεικονίσῃ χαρακτῆρας συγγρόνων δημαγωγῶν. Πολλοὶ ἐψέξαν τὸ πρόσωπον τοῦ Μενελάου· εἶπον δηλ. ὅτι τὸ περὶ τῆς σύζυγον αὐτοῦ ἀτύχημα καὶ ἔτι μᾶλλον ἢ φιλαυτία καὶ ἡ σκαϊὰ αὐτοῦ βία, καθιστάσιν αὐτὸν ἡκιστα κατάλληλον τῇ τραγωδίᾳ. Ἄλλ' οἱ λόγοι οὗτοι, οἱ σήμερον πιθανοὶ φκινόμενοι, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχουσι ἕνεκα τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν τότε Ἑλλήνων, οἵτινες, τὸ καλὸν μόνον σκοποῦντες, ἔφθανον πρὸς αὐτὸ πολλὰκις διὰ τῆς πραγματικῆς ὁδοῦ· ἄλλως τε τὸ μᾶλλον ἐνδιαφερόμενον ἐν τῇ πράξει πρόσωπον εἶνε ὁ Μενέλαος, πρόσωπον, οὗ ἡ παρεμβολή, ἦττον μὲν εὐγενής, πλὴν πιθανὴ καὶ ἀναγκαία, ἦν ἀναντιρρήτως τεχνικὸν καὶ οὐχὶ αὐθαίρετον μέσον ἐφευρεθὲν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἱκανὴν θεατρικὴν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ἢ μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν σκηνή, ὅτε μάλιστα περὶ τὸ τέλος αὐτῆς ἀγγέλλεται ἢ ἀφίξις τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τῆς Ἰφιγενείας μετὰ τοῦ νηπιῦ Ὀρέστου, υἱοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ὁ τὴν εἶδησιν ταύτην κομίζων ἄγγελος περιγράφει ἐν τῇ διηγῆσει αὐτοῦ τὴν χαρὰν τῶν τῆν σύζυγον καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως ὑποδεχομένων Ἑλλήνων, οἵτινες πρὸς ταῖς ἄλλαις εἰκασίαις ὑποπτεύουσι μὴ τις γάμος τῆς Ἰφιγενείας παρασκευάζεται. Ὁ Ἀγαμέμνων ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ, κατανοῶν τὴν ματαιώσιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ καὶ βλέπων τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν περιστάσεων ἐπιβαλλομένην αὐτῷ σκληρὰν ἀνάγκην τῆς θυσίας τοῦ ἰδίου τέκνου, βυθίζεται εἰς ἀπελπισμὸν καὶ οἰκτεῖρει τὸ ἑαυτοῦ μαγαλειῶν, ἀναλογιζόμενος ἅμα οἷον ἀγῶνα μέλλει νὰ ὑποτιτῇ πρὸ τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ μετ' ἄλλους βαθυτάτου ἀνακράζει (στ. 442—451).

Ὀἴμοι, τί φῶ δύστηνος; ἄρξωμαι πόθεν; εἰς οἱ' ἀνάγκης ζεύγματ' ἐμπεπτώκαμεν ὑπῆλθε δαίμων, ὥστε τῶν σοφισμάτων πολλῶ γενέσθαι τῶν ἐμῶν σοφώτερος ἢ δυσγένεια δ' ὡς ἔχει τι χρήσιμον. καὶ γὰρ δακρῦσαι ραδίως αὐτοῖς ἔχει, ἀπαντὰ τ' εἰπεῖν τῷ δὲ γενναίῳ φύσιν ἀνολθα ταῦτα· προστάτην γε τοῦ βίου τὸν ὄγκον ἔχομεν τῷ τ' ὄχλῳ δουλεύομεν.

Τὴν δεινὴν ταύτην θέσιν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Θεωρῶν ὁ Μενέλαος συγκινεῖται ἀπροσδοκῆτως μέχρι δακρύων, αὐτὸς δὲ τόσῳ ἐπιμόνως τὴν τέλει τῆς θυσίας ἀπαιτῶν· λυπεῖται τὸν ἀδελφὸν καὶ αἰσχύνεται ἐφ' οἷς πρὸ μικροῦ εἶπεν, ὑπισχνούμενος ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι ὁκ καταβάλη τόσην προσπάθειαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀνεψίας αὐτοῦ, ὅσην πρὸς καταδίωξιν ἔδειξε πρότερον. Μὴ νομίση δὲ τις ὅτι τὰ γενναῖα ταῦτα αἰσθημάτων εἶνε προσποίησις ἀνθρώπου βεβχίου ὄντος περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ποθουμένου καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον δεικνύοντος οἶκτον καὶ ἀφοσίωσιν· τὰ αἰσθημάτων ταῦτα ἐκδηλοῦνται λίαν βραδέως, ὁ δὲ Ἀγαμέμνων οὐδὲ πως δύναται νὰ ὠφελῆσθῃ ἐξ αὐτῶν, διότι ἡ τύχη τῆς Ἰφιγενείας δὲν εἶνε πλέον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ· οἱ Ἕλληνες διδασκόντες παρὰ τοῦ Κάλχαντος καὶ τοῦ Ὀδυσσεῖος ἠδύναντο καὶ μέχρι Μυκηνηῶν νὰ μεταβῶσιν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς κόρης, ἢ, εἰ μὴ συνέβαινε τοῦτο, φονεύσαντες αὐτὸν καὶ τὸν Μενέλαον νὰ σφάζωσιν εἴτα τὴν κόρην· πᾶς ἀγὼν πρὸς σωτηρίαν ταύτης καθίσταται μάταιος. Ἡ μόνη χάρις, ἣν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ ζητεῖ ὁ Ἀγαμέμνων, εἶνε νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν νὰ μὴ μάθῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἢ Κλυταιμνήστρα τὴν ἐπιχειρήσασαν αὐτῇ συμφορᾷ· τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖ καὶ παρὰ τῶν γυναικῶν τοῦ χοροῦ. Τῆς ἀπροσδοκῆτου ταύτης, ἀλλὰ φυσικῆς τοῦ Μενελάου μεταβολῆς, παραδείγματα εὕρισκονται καὶ παρὰ νεωτέροις τραγικοῖς, οἷον ἐν τῷ *Ιουλιῷ Καίσαρι* τοῦ Σαιξπήρου, ὅτε ὁ Κάσιος, ὅστις σφόδρα εἶχεν ὀργισθῆ κατὰ τοῦ Βρούτου, αἰφνης πρᾶνεται ἐξ οἴκτου καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν παλαιὸν αὐτοῦ φίλον, μανθάνων παρ' αὐτοῦ τὸν θάνατον τῆς Πορκίας, καὶ ἐν τῷ *Ρωμαίῳ* καὶ *Ιουλιέττῳ* τοῦ αὐτοῦ, ἐνθα οἱ πατέρες τῶν δύο ἐραστῶν, οἱ θανάσιμοι οὗτοι ἐχθροί, συναντῶνται κατὰ τὸ τέλος τῆς πράξεως καὶ συμφιλιοῦνται ἐπὶ τῶν πτωμάτων τῶν ἰδίων τέκνων, ὅτινα τὸ ἑαυτῶν μῖσος ἀπώλεσεν. Ὁ Καπουλέτος ἀναφωγῆ πρὸς τὸν Μονταῖγον:

Δός μοι τὴν χεῖρα, Μονταίγε· δός μοι τὴν χεῖρα, ἀδελφέ μου·
διὰ τῶν αὐτῶν δὲ λέξεων καὶ ὁ Μενέλαος παρ' Εὐριπίδῃ.

Ἄδελφέ, δός μοι δεξιᾶς τῆς σῆς θιγεῖν. (σ. 471).

Ἀπελθόντων ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μενελάου ὁ χορὸς ψάλλει ᾠσμα, οὗ ἡ στροφή καὶ ἡ ἀντιστροφή περιέχουσι σκέψεις ἐπὶ τοῦ ἔρωτος καὶ ἐπὶ τῆς κτήσεως τῆς ἀρετῆς, ἡ δὲ ἐπιφθόσος ὅτι οἱ ἔνοχοι ἔρωτες τοῦ Πάριδος καὶ τῆς Ἑλένης εἰσὶν ἡ αἰτία τοῦ πολέμου. Ἡ σύνδεσις δὲ τοῦ χορικοῦ τούτου ᾠσματος πρὸς τὴν προηγουμένην σκηνὴν, καίπερ χαλαρὰ φαινόμενη, εἶνε κατὰ βάθος συναφής· διότι ὁ χορὸς διὰ διαφόρων φιλοσοφικῶν καὶ ποιητικῶν παρεκβάσεων καταλήγει εἰς τὸ ὅτι ὁ ἔνοχος ἔρως τοῦ υἱοῦ τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἑλένης εἶνε ἡ κυρία αἰτία τῆς παρούσης δεινῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ᾠσματος ἔρχεται ἐπὶ ὄχηματος ἡ Κλυταιμνήστρα μετὰ τῆς Ἰφιγένειας παρ' ἑαυτῇ, ἐν ἀγκάλαις δὲ ἔχουσα τὸν μικρὸν Ὀρέστην καὶ πολλὴν ἀκολουθίαν περὶ. Ὁ Εὐριπίδης ἐνταῦθα, μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ λεπτότητος περὶ τὴν ἐκθεσιν σκηνῶν τοῦ κοινοῦ βίου, δείκνυσι τὴν σύζυγον τοῦ Ἀγαμέμνονος, τὴν βασίλισσαν τῶν Μυκηνῶν, φροντίζουσαν νὰ σταθῇ τὸ ὄχημα καὶ κρατήσῃ τοὺς ἵππους, νὰ καταβῇ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀσφαλῶς, καὶ ἀφυπνίζουσαν τὸ ἐκ τῆς κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν κινήσεως ἀποκοιμηθὲν τέκνον αὐτῆς, τὸν μικρὸν Ὀρέστην. Ἡ περιγραφή ὁμῶς αὕτη τῆς μητρικῆς εὐτυχίας, μετὰ χάριτος ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ παρατεινομένη, ἀποτελεῖ θλιβεράν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν θέσιν τῆς Κλυταιμνήστρας. Προσελθόντος τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸς ὑποδοχὴν τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων, ἡ Ἰφιγένεια προδραμοῦσα ἐναγκαλιζέται τὸν πατέρα αὐτῆς· συμβαίνει δὲ τότε σκηνὴ λίαν συγκινητικὴ, καθ' ἣν ἡ θεὰ, ἡ ἀφελῆς στοργή, ἡ παιδικὴ χαρὰ, οἱ λόγοι τῆς Ἰφιγένειας, οἱ φυσικοὶ μὲν δι' αὐτὴν, βαθυτέραν ὁμῶς ἐννοικν διὰ τὸν δυστυχῆ πατέρα καὶ τὸν θεατὴν ὑποκρύπτοντας ἕνεκα τοῦ διαφορουμένου αὐτῶν, κατασπαράττουσι τὴν καρδίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ κινουσι τὸν οἶκτον παντὸς γινώσκοντος τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς Ἰφιγένειας. Τῆς σκηνῆς ταύτης ἀναγράφομεν ὀλίγους μόνον

Ἡ τοιαύτη εἰσοδος τῆς Κλυταιμνήστρας εἰς τὴν σκηνὴν ἐμποιεῖ ἱκανὴν θεαματικὴν μεγαλοπρέπειαν· οὕτως ἐν τοῖς Ἱέρσαιο τοῦ Δίσχολου ἡ Ἄτοσσα, ἐν δὲ τῷ Ἀγαμέμνονι τοῦ αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῶν Μυκηνῶν, εἰσέρχεται μετὰ πομπῆς εἰς τὴν σκηνὴν ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς ἔρματος ὑπὸ λαμπρᾶς ἀκολουθίας περιστοιχούμενοι.

στίχους (648—52). Ὁ Ἀγαμέμνων ἐπὶ τῇ ἀναμενούσῃ τὴν κόρην αὐτοῦ συμφορᾷ δακρύει.

Ἰφιγ. Μέθεος νυν ὄφρυν ὄμμα τ' ἔκτεινον φίλον.

Ἀγαμ. Ἴδου γέγηθά σ' ὡς γέγηθ' ὄρων, τέκνον.

Ἰφιγ. Κάπειτα λείβεις δάκρυ' ἀπ' ὀμμάτων σέθεν;

Ἀγαμ. Μακρὰ γὰρ ἡμῖν ἡ 'πιούσ' ἀπουσία.

Καὶ περαιτέρω (σ. 666—70):

Ἰφιγ. Φεῦ!

Ἴθ' ἦν καλὸν μοι σοὶ τ' ἄγειν σύμπλουν ἐμέ!

Ἀγαμ. Ἴπιστι καὶ σοὶ πλοῦς, ἵνα μνήσει πατρός.

Ἰφιγ. Σὺν μητρὶ πλεύσασ' ἢ μόνη πορεύσομαι;

Ἀγαμ. Μόνη, μονιωθεῖσ' ἀπὸ πατρός καὶ μητέρος.

Ἰφιγ. Οὐ πού μ' ἐς ἄλλα δώματ' οἰκίσεις, πάτερ;

Ἀγαμ. Ἔασον· οὐ χρὴ τοιαῶν εἰδέναι κόρας.

Ἰφιγ. Σπαῦδ' ἐκ Φρυγῶν μοι, θέμενος εὖ τάκει, πάτερ.

Ἀγαμ. Θῦσαι με θυσιᾶν πρῶτα δεῖ τιν' ἐνθάδε.

Ἰφιγ. Ἀλλὰ ζὺν ἱεροῖς χρὴ τό γ' εὐσεβὲς σκοπεῖν.

Ἀγαμ. Ἴθ' αἰ σὺ χερνίβων γὰρ ἐστήξει πέλας.

Ἰφιγ. Στήσομεν ἄρ' ἀμφὶ βωμόν, ὦ πάτερ, χοροῦς;

Ἀγαμ. Ζηλῶ σὲ μάλλον ἢ μὲ τοῦ μηδὲν φρονεῖν.

Ἐκαστος δύναται νὰ κατανοήσῃ ὅλον ἄλλος ἐμποιοῦσι τῇ ψυχῇ τοῦ Ἀγαμέμνονος αἱ τοιαῦται τῆς Ἰφιγένειας ἐρωτήσεις καὶ αἱ ἀπαντήσεις αὐτὸς ἀναγκάζεται νὰ δώσῃ. Ἔτι μάλλον ὁμῶς ἐκρήγνυται ἡ λύπη τοῦ βασιλέως ὅτε, ἀποστέλλων τὴν Ἰφιγένειαν εἰς τὴν σκηνὴν, ἀσπάζεται μὲν καὶ ἐναγκαλιζέται αὐτὴν μετὰ δακρύων ἐπὶ προφάσει ὅτι στερηθήσεται αὐτῆς ἕνεκα τοῦ γάμου, ἰδίᾳ ὁμῶς πράττει τοῦτο ἐπὶ τῷ μέλλοντι ἕνεκα τοῦ θανάτου αὐτῆς χωρισμῷ (σ. 681—85).

Ἀγαμ. Ἴθ' στέρνα καὶ παρῆδες, ὦ ξανθαὶ κόμαι,

ὡς ἄχθος ἡμῖν ἐγένεθ' ἡ Φρυγῶν πόλις

Ἑλένη τε· παύω τοὺς λόγους· ταχεῖα γὰρ

νοτὶς διώκει μ' ὀμμάτων ψεύσαντά σου.

Ἡ πορεία ὁμῶς τῆς πράξεως μετὰ τοῦτο γίνεται ψυχρὰ ἕνεκα τῆς ἐκθέσεως τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἀχιλλέως, ἣν ποιεῖται ὁ Ἀγαμέμνων πρὸς τὴν Κλυταιμνήστραν, καὶ τῶν ἐρωτήσεων ταύτης περὶ τῶν ἱστομασιῶν τοῦ γάμου· ἀλλ' ἡ ἀνάγκη, ἐν ἣ καὶ πάλιν εὐρίσκειται ὁ Ἀγαμέμνων νὰ δίδῃ εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας ἀπαντήσεις μοιραίως δίφο-

ρουμένην ἔννοιαν ἔχουσας, ἔχει τι τὸ δραματικόν· τοῦτο δ' αὐξάνεται ὅτε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς συμβουλεύει τῇ Κλυταιμνήστρᾳ ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα· τὴν ἀπαίτησιν ταύτην παράλογον εὐρίσκουσα ἐκείνη ἐξανίσταται καὶ μετ' ὀργῆς κηρύττουσα ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπακούσῃ ἀπέρχεται ἐκ τῆς σκηνῆς. Ὁ Ἀγαμέμνων βλέπων καὶ τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἀνατρεπόμενον οἰκτεῖται ἑαυτὸν διὰ τοὺς δόλους, οὓς ἐξ ἀνάγκης κατὰ τῶν φιλότατων αὐτῷ μεταχειρίζεται (σ. 742—45):

Ἀγαμ. Οἴμοι μάτην ἦξ', ἐλπίδος δ' ἀπεσφάλην,
ἐξ ὀμμάτων δάμαρτ' ἀποστεῖλαι θάλων.
Σοφίζομαι δὲ κάπῃ τοῖσι φιλότατοις
τέχνας πορίζω, πανταχῇ νικώμενος.

Μετὰ δὲ τοῦτο μεταβαίνει εἰς εὐρεσίᾳ τοῦ μάντεως Κάλχαντος.

Ὁ χορὸς τότε ᾄδει ᾄσμα, οὗ περιεχόμενον εἶνε ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ἔλθωσι πρὸ τῆς Τροίας, οἱ δὲ Τρῶες ἐκ τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν θὰ ἴδωσι τὸν ἐχθρὸν ἀποβαίνοντα καὶ αἱ Τρωάδες θὰ προαισθανθῶσι τὴν ἀναμένουσαν αὐτὰς δουλείαν· ἀλλ' αἰτία τῆς δυστυχίας αὐτῶν εἶνε ἡ κόρη τῆς Λήδας. Εἰς τὸ ᾄσμα τοῦτο ἑρμᾶται ὁ χορὸς ἐκ τῆς ιδέας ὅτι, ὡς τὰ γεγονότα τῆς πράξεως περιπλέχθησαν, ἡ θυσία τῆς Ἰφιγενείας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ εἰς Τροίαν ἀναχώρησις τῶν Ἑλλήνων γενήσεται ἀφεύκτως.

Περατωθέντος τοῦ ᾄσματος παρέρχεται ἐπὶ τὴν σκηνὴν ὁ Ἀχιλλεὺς ζητῶν τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ ἐκφέρων μομφὰς ἐπὶ τῇ χρονίᾳ ἀπραξίᾳ τοῦ στρατοῦ ἐν Αὐλίδι. Ἡ Κλυταιμνήστρα ἀκούσασα αὐτὸν ἐξέρχεται πρὸς συνάντησιν ἐκείνου, ὃν θεωρεῖ νυμφίον τῆς ἰδίας θυγατρὸς, ἀλλὰ, μετὰ τινὰς ἐρωτήσεις, ἐν μαγιστῇ ἐκπλήξεται καὶ ἀγανακτήσει ἀναγνώριζουσι ἀμφότεροι, ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ δολίως ἐποιήσαντο χρῆσιν τοῦ ὀνόματός του, ἡ δὲ Κλυταιμνήστρα ὅτι ἐξηπατήθη ἐν ᾧ δ' ἐμελλον ν' ἀπέλθωσι, προσέρχεται μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως ὁ δούλος τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ ἀποκαλύπτει τὰς ἐναργείας καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἀποκάλυψις ἐμποιεῖ ἀρίστην θεατρικὴν ἐντύπωσιν ὡς ἐκ τῆς ἐκπλήξεως, τῆς ταραχῆς καὶ τῶν συγκινήσεων τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς προσώπων καὶ ἰδίᾳ τῆς Κλυταιμνήστρας, ἥτις ὡς ἐξῆς ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ πρεσβύτου ν' ἀποκαλύψῃ ὅ,τι γνωρίζει: (872—78).

Κλυτ. Ἐκκαλύπτει νῦν ποῦ ἡμῖν οὐστίνᾳς στέγεις λόγους.
Πρεσβ. Παιῖδα σὴν πατὴρ ὁ φύσας αὐτόχειρ μέλλει κτανεῖν.

Κλυτ. Πῶς; ἀπέπτυσ', ᾧ γεραιέ, μῦθον· οὐ γὰρ εὖ φρονεῖς.

Πρεσβ. Φασγάνῳ λευκὴν φονεύων τῆς ταλαιπώρου δέρην.

Κλυτ. Ὡ τάλαιν' ἐγώ· μεμηνῶς ἄρα τυγχάνει πόσις.

Πρεσβ. Ἀρτίφρων, πλὴν εἰς σὲ καὶ σὴν παιῖδα· τοῦτο δ' οὐ φρονεῖ.

Κλυτ. Ἐκ τίνος λόγου; τίς αὐτὸν οὐπάγων ἀλαστόρων;

Ὁ γέρον ἐκτίθησι τὴν κίττιαν τῆς θυσίας ἐν τοῖς ἐπομένοις στίχοις διακοπτόμενος ὑπὸ ὀρηνωδῶν ἀναφωνήσεων τῆς βασιλίσσης.

Ὁ Ρακίνας ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἰφιγενείᾳ ἐν Αὐλίδι κατέστησε τὴν σκηνὴν ταύτην ἔτι μᾶλλον δραματικὴν συναγαγὼν εἰς τὴν σκηνὴν πάντα τὰ ἐπὶ τῇ φοβερᾷ ταύτῃ εἰδήσει ἐνδιαφερόμενα πρόσωπα, εἰς ὧν τὸ στόμα ἔθετο, κατὰ τὰ διάφορα ἐκάστου αἰσθήματα, κραυγὴν ἐκπλήξεως, φρίκης, χαρᾶς ὠμῆς. Ἐν τῇ Γ' δηλ. πράξει, σκηνῇ Ε', προσέρχεται ὁ θειράπιον τοῦ Ἀγαμέμνονος Ἀρκᾶς καὶ λέγει τῇ ἐπὶ τῆς σκηνῆς Κλυταιμνήστρᾳ, τῇ Ἀχιλλεῖ, τῇ Ἰφιγενείᾳ, καὶ τῇ Ἐριφύλῃ (αἰχμαλώτῳ τοῦ Ἀχιλλεὺς καὶ ἐρώση αὐτοῦ) τὰ ἐξῆς μετὰ προηγουμένην προπαρμυθευὴν τῆς μελλούσης ἀνακρινώσεως:

Arcas

Gardez-vous d'envoyer la princesse à son père.

Clytemnestre.

Pourquoi le craindrons-nous?

Achille

Pourquoi m'en defier?

Arcas

Il l'attend à l'autel pour la sacrifier.

Achille

Lui!

Clytemnestre.

Sa fille!

Iphigénie

Mon père!

Eriphile.

O ciel! quelle nouvelle!

Ἀκούσασα πάντα ἡ Κλυταιμνήστρα παρὰ τοῦ πρεσβύτου ἐξαιτεῖται γονυκλινίως τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀχιλλεὺς ὑπὲρ ἐκείνης, ἥτις, καίτοι ἀδίκως, ἔλαβεν ὄμως τὸ ὄνομα συζύγου αὐτοῦ. Ὁ ἥρωις ἐξ οἴκου πρὸς τὴν Ἰφιγενείαν καὶ ἀγανακτήσειως κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἀναλαμ-

θάνει νὰ προστατεύσῃ καὶ σώσῃ αὐτήν, ἀλλὰ θέλει ἵνα πρότερον ἐπιχειρήσῃ νὰ κάμψῃ τὸν Ἀγαμέμνονα, εἰ καὶ ὁ δόλος τοῦτου πρόσεβαλεν αὐτὸν προσωπικῶς ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ βαίνει λελογισμένως: ὑπισχναίται νὰ πολεμήσῃ, οὐχὶ ὄμως καὶ νὰ νικήσῃ· ἐπιμένει εἰς τὸν γενναῖον αὐτοῦ σκοπὸν, καίπερ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐνεργείας ἐγκάταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ· μόνον δὲ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἡ Ἰφιγένεια ἀπεφάσισε νὰ προσενέγκῃ ἑαυτὴν θυσίαν, κατάνοῶν τὸ μάταιον τῆς ἐπιμονῆς, ἀκολουθεῖ αὐτῇ εἰς τὸν βωμὸν καὶ μετέχει τῆς ἱεροτελεστίας. Ἐν γένει ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ παρίσταται ὡς νεανίας μετὰ περιεσταλμένων τρόπων, ἀλλ' ἔχων θέλησιν ἰσχυράν, ἀποφασιστικότητά, ἀφοσίωσιν, φιλατιμίαν καὶ περιφρόνησιν τοῦ φόβου· εἶνε δὴλ. καὶ νέος καὶ ἀνὴρ τέλειος, ἢ μάλλον, δύναται τις εἰπεῖν, εἶνε ὅτι ἐν τῇ γλυπτικῇ ὁ Ἀπόλλων, ὅστις τῇ χάριτι, τῇ βώμῃ καὶ τῇ ἀνθούσῃ νεότητι συνάπτει τὴν βαρῦτητα τῆς ἀνδρικής ἡλικίας. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας ἐκ τῆς σκηνῆς ὁ χορός, ὅπως ὑπὸ τῶν περὶ Ἀχιλλέως καὶ Ἰφιγένειας ἰδεῶν κατεχόμενος, ψάλλει ᾄσμα, ἐν ᾧ ἀναφέρει τοὺς λαμπροὺς γάμους τῆς Θέτιδος καὶ τοῦ Πηλέως, ἐξ ὧν προήλθεν ὁ προμηνυθεὶς ἐνδοξὸς Ἀχιλλεὺς, περὶ τὸ τέλος δὲ αὐτοῦ παρεμβάλλει, οἶονεὶ ἐν ἀντιθέσει, εἰκόνα τοῦ ἀναμένοντος τὴν Ἰφιγένειαν πενθίμου γάμου μετὰ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ εὐθύτης οὐδόλως βασιλεύει ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἀήξαντος τοῦ χορικοῦ τοῦτου παριστάμεθα εἰς μίαν τῶν μάλλον ἀξιοθαυμάστων τῆς τραγωδίας ταύτης σκηνῶν, καθ' ἣν ὁ Ἀγαμέμνων παλαίει κατὰ τῆς ὀργῆς τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τῶν δακρύων τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ. Ὁ δυστυχὴς βασιλεὺς σκληρῶς ἐπιτιμᾶται ὑπὸ τῆς Κλυταιμνήστρας, ἣτις πρὸς τοῦτο ἀρχομένη ἐκ προγενεστέρων μὀμφῶν κατ' αὐτοῦ, ὡς συνήθως συμβαίνει κατὰ τὰς ἐριδας προσώπων πρὸ πολλοῦ ἡμοῦ βιούντων, παρίστησι τὴν ἀδικίαν καὶ τὰς ὀλεθρὰς συνεπειὰς τῆς ὑπ' αὐτοῦ μελετωμένης θυσίας· ὅτε ἐρωτᾷ αὐτόν:

Τὴν παῖδα τὴν σὴν τὴν τ' ἐμὴν μέλλεις κτανεῖν;

Ἐκεῖνος ἀπαντᾷ:

Ἐὰν

Τλήμονα γ' ἔλεξας, ὑπονοεῖς θ' ἂ μὴ σε χρεῖ.

Κλυταιμνήστρα

Ἐχ' ἡσυχος,

καὶ κείνῳ μοι τὸ πρῶτον ἀποκρίναί· πάλιν

Ἀγαμέμνων.

Σὺ δ' ἦν γ' ἐρωτᾷς εἰκότ', εἰκότ' ἂν κλύοις.

Κλυταιμνήστρα.

Οὐκ ἄλλ' ἐρωτῶ, καὶ σὺ μὴ λέγ' ἄλλα μοι.

Ἀγαμέμνων.

Ἦ πότνια μοῖρα καὶ τύχη δαίμων τ' ἐμός.

Κλυταιμνήστρα

Κάμός γε καὶ τῆσδ', εἰς τριῶν δυσδαιμόνων. (1131-38)

Συγκινητικοὶ ὄμως εἶναι οἱ πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα λόγοι τῆς Ἰφιγένειας φερούσης ἐν ταῖς ἀγκάλαις τὸν μικρὸν Ὀρέστην· δι' αὐτῶν ὁ ποιητὴς ἐν ὀδυνηρᾷ ἐκφράσει δείκνυσιν ἡμῖν τὴν νεαρὰν κόρην καταληφθεῖσαν αἴφνης ἐν τῷ εὐτυχεῖ καὶ ἀσφαλεῖ βίῳ ὑπὸ φοβερᾶς ἀνάγκης καὶ μετ' ἀπελπισμοῦ ἀποκρούουσαν τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κρεμάμενον ξίφος, ἱκετεύουσαν δὲ καὶ ζητοῦσαν ἵνα ἐξεγείρῃ τὴν φύσιν ἐν τῷ βάθει τῶν πατρικῶν σπλάγχχνων. Ἰδοὺ στίχοι τινὲς ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς ῥήσεως ταύτης:

Εἰ μὲν τὸν Ὀρφέως εἶχον, ὦ πάτερ, λόγον,
πεῖθειν ἐκείδουσ' ὡσθ' ἠμαρτεῖν μοι πέτρας
καλεῖν τε ταῖς λόγοισιν οὐς ἐβουλόμην,
ἐνταῦθ' ἂν ἦλθον, νῦν δὲ τὰ π' ἐμοῦ σοφά,
δάκρυα παρήξω· ταῦτα γὰρ δυναίμεθ' ἂν.
ἱκετηρίαν δὲ γόνασιν ἐξάπτω σέθεν
τὸ σῶμα τρυμὸν, ὅπερ ἔτικτεν ἦδε σοι,
μὴ μ' ἀπολέσῃς ἄωρον· ἦδὲ γὰρ τὸ φῶς
λεύσασιν· τὰ δ' ὑπὸ γῆς μὴ μ' ἰδεῖν ἀναγκάσῃς.
πρῶτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ.

ἐν συντεμοῦσα πάντα νικήσω λόγον
τὸ φῶς τόδ' ἀνθρώποισιν ἥδιστον βλέπειν,
τὰ νέρθε δ' οὐδέν· μαίνεται δ' ὅς εὐχεται
θανεῖν· κακῶς ζῆν κρεῖσσον ἢ καλῶς θανεῖν. (σ. 1211 καὶ ἐξ.)¹

Μὴ δὴ μοι θάνατόν γε παραύδα, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ.
βουλοίμην κ' ἐπάρουρος εἶναι θετευμένον ἄλλω,
ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ἢ μὴ βίοςτος πολὺς εἶην,
ἢ πᾶσι νεκύεσαι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.

¹ Οἱ τελευταῖοι στίχοι εἶνε συμφωνότατοι πρὸς τοὺς ἐν Ὀδυσσεΐᾳ (Λ, 488-92) ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ Ἀχιλλέως ἐν τῷ Ἄδῃ λεγομένους:

Ἐν τοῖς λόγοις τῆς Ἰφιγένειας αὐτὴ ἡ φύσις ἐκπέμπει τὴν λυπηρὰν αὐτῆς φωνήν· ἡ νεαρὰ κόρη ἀποκρούει τὸν ζόφον τοῦ Ἄδου τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐνόμιζεν ὅτι μετ' ὀλίγον χρόνον ἐμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς βίον εὐδαίμονα, ἐνῶ ἡ Πολυξένη δέχεται τὴν θυσίαν, ἐν Ἐκάβῃ, διότι διὰ τοῦ θανάτου μέλλει ν' ἀποφύγῃ τὰς βασάνους καὶ τὰς ἀτιμίας τῆς δουλείας· παρ' ἀμφοτέραις βλέπει τις τὴν ἔκφρασιν τῆς φύσεως, τὴν φωνὴν τῆς ἀληθείας.

Ὁ Ἀγαμέμνων ὁμῶς, καίπερ ἀνεκφράστως λυπούμενος ἐπὶ τῇ δεινῇ θέσει τῆς θυγατρὸς, δηλοῖ ὅτι οὐδεμίαν πλέον ἰσχὺν ἔχει αὐτὸς πρὸς ματαίωσιν τῆς θυσίας, ὡς τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἀπαιτούσης ταύτην, καὶ ἀπέρχεται ἐκ τῆς σκηνῆς. Ἡ Ἰφιγένεια τότε, μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἔχουσα, ἀπαγγέλλει Ὀλιβεράν μονωδίαν, καθ' ἣν θρηνεῖ ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Ἰδῆς ἐκτεθείς Πάρις ἐσώθη ἐκ τοῦ θανάτου, ἵνα ἡ κόρη τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀποθάνῃ ἐν Αὐλίδι.

Μετὰ μικρὸν ἐπανέρχεται ὁ Ἀχιλλεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τινῶν ἀνδρῶν τὰ ὄπλα αὐτοῦ φερόντων· ἡ Ἰφιγένεια αἰδομένη ζητεῖ νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἡ Κλυταιμνήστρα κωλύει αὐτήν· διάλογος δὲ συνάπτεται μεταξὺ τῆς βασίλισσης καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἐκτίθησιν ὅτι ἅπας ὁ στρατὸς θέλει τὴν θυσίαν, ὅτι αὐτὸς μόνος μένει προστάτης τῆς Ἰφιγένειας καὶ θὰ ὑπερασπίσῃ αὐτήν. Ἀλλ' ἡ Ἰφιγένεια διακόπτει τὸν διάλογον· ἐνῶ πρὸ μικροῦ ἐδείχθη τόσον δειλὴ πρὸς τὸν θάνατον, ἀποδέχεται αἴφνης νὰ ὑποστῇ αὐτὸν ἀφευκτὸν ὄντα, ἀποβάλλει τὴν μικροψυχίαν καὶ ζητεῖ νὰ βαδίσῃ ἐλευθέρως πρὸς τὴν τρομερὰν ἀνάγκην, μὴ θέλουσα ν' ἀντιστῇ πλέον εἰς τὴν διαταγὴν τῶν θεῶν καὶ τοὺς πόθους τῶν Ἑλλήνων, μηδὲ νὰ συμπαρασύρῃ εἰς τὸν ὄλεθρον αὐτῆς τὸν Ἀχιλλεὺς. Ἡ ψυχὴ τῆς ἐνθουσιᾶς τελευταῖον ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ τῆς ὠφελείας καὶ τῆς δόξης, αἵτινες θὰ προέλθωσιν ἐκ τῆς θυσίας, καὶ ἀνακράζει·

Θύετ', ἐκπορθεῖτε Ἰρῶν. Ταῦτα γὰρ μνημεῖά μου
διὰ μακροῦ, καὶ παῖδες οὗτοι καὶ γάμοι καὶ δόξ' ἐμ' ἡ.
Βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μητρὸς Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι. (σ. 1397-1403)

Ὁ Ἀριστοτέλης (ἐν Ποιητ. ιε'.) λέγει· «τοῦ δὲ ἀνωμάλου (παράδειγμα) ἡ ἐν Αὐλίδι Ἰφιγένεια· οὐδὲν γὰρ ἔοικεν ἢ ἰκετεύουσα τῇ ὑστέρᾳ» καὶ ἄλλοι δὲ ἐπέμψαντο ὡς ἀσφόδριαν χαρακτηῖρος παρὰ τῇ Ἰφιγένειᾳ τὴν μετάθεσιν ταύτην ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας εἰς τὸν

ἡρωϊσμόν. Βεβαίως τὸ κύρος τοιούτων κριτικῶν εἶνε μέγα· ἀλλὰ, δύναται τις εἰπεῖν, αἱ κινήσεις αὐταὶ ψυχῆς ἐνδιδούσης τὸ πρῶτον πρὸ τοῦ ἄλλου, εἶτα ὁμῶς ἐπεξερχομένης κατ' αὐτοῦ, εἶναι σύμφωνοι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ τῷ πνεύματι τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου, περιλαμβάνοντος ἐνίοτε σκηνὰς τοιούτου εἶδους ἐν τῇ τραγωδίᾳ. Πρὸς τοῦτο ρίψωμεν βλέμμα εἰς τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους. Αὕτη μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀναλαμβάνει σχέδιον ἐκτιθὲν αὐτὴν εἰς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων· καταληφθεῖσα καὶ ἀχθεῖσα πρὸ τοῦ Κρέοντος ὑποστηρίζει μετ' ἠρέμου σταθερότητος τὸ νόμιμον καὶ ἱερὸν τῆς πράξεως αὐτῆς, οὐδ' ἀρνεῖται νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπείας, ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἐγίνωσκε· ἀλλ' ὅτε μετ' ὀλίγον τὸ συναίσθημα τοῦ καθήκοντος σιγᾶ ἐν αὐτῇ, ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀδυναμία ἀναφαίνεται καὶ ὁ ποιητὴς παρίστησι τὴν ἡρωίδα μετὰ δακρύων πορευομένην εἰς τὸν θάνατον. Εἶνε ἀξία θαυμασμοῦ ἡ τοιαύτη ἐν τῇ τραγωδίᾳ πορεία· καίτοι δὲ φαίνεται διαφέρουσα ἐκείνης, ἣ ἠκολούθησεν ὁ Εὐριπίδης, δὲν φαίνεται ὁμῶς ἐντίθετος αὐτῇ. Ἡ Ἀντιγόνη ἐκουσίως ἐδέχθη τὴν θυσίαν, ἀποφασίσασα δὲ αὐτὴν ἐμετακλήτως, δύναται νὰ χύσῃ καὶ ὀλίγα δάκρυα ἐπ' αὐτῇ. Ἡ Ἰφιγένεια ὁμῶς δὲν ἐξελέξατο τὴν ἑαυτῆς τύχην· μόνον ὅτι ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα ἀπαλλαγῆς ἐκ ταύτης, ἔσχε τὴν γενναιοσύνην νὰ προβῇ εἰς ἐκζήτησιν αὐτῆς. Οὕτω δὲ τῇ ἐνεργείᾳ τῆς βουλήσεως ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀνέρχεται εἰς τὸ σημεῖον, ἐξ οὗ κατήλθεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Πολυεῖκου. Παρ' ἀμφοτέραις βλέπομεν τὸν ἡρωϊσμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἰμῶ δ' ὀφείλεται τοῖς ποιηταῖς ἐκείνοις, οἵτινες, ἀκριβεῖς παρατηρηταὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἐξεδήλωσαν συγχρόνως καὶ τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς φύσεως αὐτῆς, ἐκ τῆς συναντήσεως καὶ συγκρούσεως τῶν ὁποίων προέρχεται τὸ πάθος καὶ τὸ ὄψος.

Ὁ Ἀχιλλεὺς, βλέπων τὴν ἀφοσίωσιν τῆς παρθένου ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν γενναίαν αὐτῆς φύσιν, συγκινεῖται καὶ ποθεῖ νὰ εἶχῃ σύζυγον αὐτήν, λυπεῖται δὲ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς, ἐξ οὗ ζητεῖ νὰ σώσῃ αὐτήν καὶ ἂν πάντες οἱ Ἕλληνας ἤθελον πολεμήσῃ κατ' αὐτοῦ. Ἡ Ἰφιγένεια ὁμῶς δὲν ἀποδέχεται τοῦτο λέγουσα ὅτι ἀρκεῖ ἡ Ἑλένη τιθεῖσα μάχας καὶ φόνους μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν· ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀφοσιώσεις παρ' Ἑλλήσιν ἐθεωροῦντο ἱεραὶ καὶ ὁ διαταράσσων αὐτὰς προσέβαλλε τὴν Ὀρησκείαν, ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἀντικρούει πλέον τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἰφιγένειας, νομίζει ὁμῶς ὅτι ἐπιτελεῖ ἔτι καθήκον γενναιοφροσύνης, ὅτι ἀνα-

χωρῶν λέγει αὐτῇ, ὅτι, εἴαν ἡ θεὰ τῆς ἱεράς μαχαίραις κλονήσῃ παρὰ τὸν βωμὸν τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς, θὰ ἦνε ἔτοιμος ἐκεῖ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς.

Ἦδη γίνεταί ὁ ἀποχαιρετισμὸς τῆς μητρὸς καὶ τῆς θυγατρὸς· βασιλεύει, ἀλλ' οὐχὶ παράφορος, λύπη δηλοῖ τὴν φυσικὴν ἐκείνην ὀδύνην, ἐν ἧ' τις περιπίπτει μετὰ τὰς ἐν τῷ ἀπελπισμῷ ἀγόνους προσπαθείας, χαρακτηρίζει δὲ τὸν νόμον ἐκεῖνον τοῦ καλοῦ, ὅστις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ ἰδίᾳ, ἐξεδήλου δι' ἠρέμου καὶ περιεσταλμένης ἐκφράσεως καὶ αὐτὰς τὰς σφοδρὰς συγκινήσεις.

Ἡ Ἰφιγένεια βαδίζει νῦν πρὸς τὸν θάνατον· ἀποχωροῦσα δὲ ἔδει πένθιμον ἔσμα, δι' οὗ ἀποχαιρετίζει τὴν μητέρα καὶ τὸ γλυκὺ φῶς τῆς ἡμέρας. Ὁ χορὸς καὶ αὐτὸς δι' ἔσματος προπέμπει αὐτήν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ παρέρχεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἄγγελος, ὅστις ἐν διηγήσει πλήρει ἀληθείας καὶ ποιητικῆς χάριτος, παρίστησιν ἡμῖν τὴν Ἰφιγένειαν ἐντὸς τοῦ ἔλσους τῆς Ἀρτέμιδος πρὸς θυσίαν οὐχὶ ὅπως ὁ Δισχύλος (Ἀγαμ. σ. 231 καὶ ἐξ.) παρέστησεν αὐτήν, φερομένην δηλ. ἀκουσίως εἰς τὸν βωμὸν, ἐστεμμένην διὰ παιδιῶν ὡς οὖμα καὶ κεκλεισμένον διὰ χαλινῶν τὸ στόμα ἔχουσαν ἵνα μὴ ἐξενέγκῃ ἀράς, ἀλλὰ γενναίως βαίνουσαν ἀνὰ μέσον τοῦ θαυμάζοντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ, προσερχομένην τῷ πατρί, ὅστις ἀποστρέφει τὴν κεφαλὴν καὶ καλύπτει αὐτὴν διὰ πέπλου¹ ἵνα κρύψῃ τὰ δάκρυα, λέγουσαν αὐτῷ ὅτι προσφέρει τὸ ἑαυτῆς σῶμα ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, ἀποθούσαν τὰς χεῖρας τὰς ἑτοίμους ἵνα κρατήσωσιν αὐτήν κατὰ τὴν θυσίαν καὶ ἐν τέλει μόνην καὶ ἐλευθέραν εἰς τοῦ Κάλχαντος τὴν μάχαιραν παραδιδόμενην. Μετὰ τὴν ἀγγελίαν δὲ τοῦ ὑπὸ τῆς παραδόσεως τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καθιερωθέντος θαύματος, ἦτοι τῆς ἐξαφάνσεως τῆς Ἰφιγενείας κατὰ τὴν θυσίαν καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῆς δι' ἐλάφου, ὅπερ θαῦμα οἱ θεοὶ ἐγίνωσκον ἐκ τῶν προτέρων, μετὰ τὴν ἀγγελίαν ταύτην, ἥς τὸ τέλος, ἐν μὴ ἐξαλείφῃ, μετριάζει ὁμοίως τὴν λύπην τῆς Κλυταιμνήστρας, ἡ τραγωδία περατοῦται ἀποτόμως διὰ τῶν ταχέων ἀποχαιρετισμῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος σπεύδοντος νὰ λάβῃ τὴν πρὸς τὴν Τροίαν ἔχουσαν, γενομένην ἤδη ἐλευθέραν.

Ἐπισκοπῶν τις τὸ σύνολον τῆς τραγωδίας ταύτης βλέπει ὅτι κατ'

¹ Στιχ. 1510. Ὁ στίχος οὗτος ἐπέπνευσε τῷ ζωγράφῳ Τιμάνθει τὴν τόσῳ ὑμνηθεῖσαν ἰδέαν τοῦ νὰ καλύψῃ διὰ πέπλου τὴν μορφήν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐν τῇ συγκινητικῇ εἰκόνι τῆς θυσίας τῆς Ἰφιγενείας.

ἀρχάς, διὰ τῆς ἐξελιξέως τῶν χαρακτήρων, τῆς ἐπαλληλίας καὶ τῆς συγκρούσεως τῶν γαγονότων, ἐξεγείρεται παρὰ τῷ θεατῇ ἀνήσυχος καὶ ὀδυνηρὰ προσδοκία, εἶτα ὁμοίως ἡ ψυχὴ λεληθότως ἀποσπᾶται ἐκ τῶν λυπηρῶν συγκινήσεων καὶ ἐπαναπαύεται εὐαρέστως ἐπὶ εἰκόνας ἡρωϊσμοῦ νικῶντος τὴν δυστυχίαν, ἐπὶ τῶν σεμνῶν παρασκευῶν ἱεράς τελετῆς, ἐπὶ τῆς χαρᾶς εὐτυχοῦς ἀναχωρήσεως καὶ ἐπὶ τῆς ἐλπίδος τῆς νίκης. Ἀναυρίσκει δὲ τις ἐν αὐτῇ τὴν γλυκεῖαν μελαγχολίαν καὶ θρησκευτικὴν βαρύτητα τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους, ἰδίᾳ τοῦ Οἰδίποδος ἐπὶ Κολωνῇ τὴν τραγωδίαν ταύτην, ὡς καὶ τὴν τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Δυλίδι, δύναται τις νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὰς φοβερὰς ἐκείνας καὶ φαιδρὰς ἱεροτελεστίας τῆς εἰδωλολατρίας, καθ' ἃς ἡ τῶν ἀσμάτων μελιρδία, ἡ τῶν ἀνθέων εὐωδία καὶ ὁ καπνὸς τοῦ λιθανωτοῦ ἀπέκρυπτον ἐκ τῶν αἰσθήσεων τὴν ἀπὸ τῆς θυσίας φρίκην, τὴν μάχαιραν τοῦ ἱερέως καὶ τὸ αἷμα τοῦ οὖματος.

Ὁ μῦθος τῆς Ἰφιγενείας, ζητηθείσης ὡς ἐξίλαστήριον οὖμα τῇ Ἀρτέμιδι, ἀχθείσης μέχρι τοῦ βωμοῦ ἐπὶ προφάσει γάμου μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ σωθείσης κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς θυσίας δι' ἀντικαταστάσεως ἐλάφου ὑπὸ τῆς θεοῦ, ἣτις μετήνεγκεν αὐτήν εἰς τὸν ἐν Ταυρίδι ναὸν τῆς καὶ κατέστησεν ἱέρειαν, ἄγνωστος παρ' Ὀμήρῳ καὶ ἀναφερόμενος μόνον ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ ποιητοῦ τῶν Κυπρίων ἐπῶν Στασίνου, ἐπέπνευσε καὶ τοὺς δύο πρὸ τοῦ Εὐριπίδου μεγάλους τραγικούς. Ὁ Δισχύλος, ὅστις λίαν συγκινητικῶς χαράσσει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Ἀγαμέμνονι εἶχε πραγματευθῆ ἴσως αὐτὸν ἐν τριλογίᾳ περὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς ἰδιαιτέρας ὑποθέσεως τῶν δραμάτων τῆς ἑποίας δὲν ὑπάρχει συμφωνία· ἐν μόνον ἐκ τούτων, *Θαλαμοποιοί*, ἐνδήλως ἀναφέρεται εἰς τὸν ὑποτιθέμενον γάμον τῆς Ἰφιγενείας μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως· δυσκολώτερον ὁμοίως εἶνε νὰ μαντεύσῃ τις τίνα ὑπόθεσιν εἶχον τὰ ἕτερα δύο ὧν ἡ ἐπιγραφή, *Ἰφιγένεια καὶ Ἰέρειαι*, εἶνε μᾶλλον ἀόριστος. Ὁ Σοφοκλῆς ὡσαύτως ἐποίησεν Ἰφιγένειαν, ἥς σώζονται, ὡς καὶ τῆς τοῦ Δισχύλου τριλογίας, ψιγία μόνον, καὶ περὶ ἧς οὐδὲν γνωστόν, εἰ μὴ ὅτι ἐν αὐτῇ ἔδρα ὁ Ὀδυσσεὺς ἔργον ἔχων τὴν ἐξαπάτησιν τῆς Κλυταιμνήστρας. Μετὰ τὸν Δισχύλον, ἴσως δὲ καὶ μετὰ τὸν Σοφοκλέα, μελετήσας κρεῖττον τὴν λαμπρὰν τοῦ μύθου ὑπόθεσιν ὁ Εὐριπίδης συνέθεκε τὴν ἑαυτοῦ τραγωδίαν. Ὁ Ναιβίος ἐν πρώτοις, εἶτα δ' ὁ Ἰωννίος, ἐμμήσαντο αὐτὸν ἐν δράματι, ἀτινα ἰσχυρῶς συνετέλεσαν εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς τραγωδίας ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Γ' ὡμῆς· Ἐκ τῆς τοῦ Εὐριπίδου πα-

ρήθησαν ἔτι πᾶσαι αἱ τῶν νεωτέρων Ἰφιγένειαι, ἢ τοῦ L. Dolce (1560) ἢ τοῦ Racine (1674), ἢ τοῦ Rotrou (1640) καὶ τῶν μιμητῶν τούτου Leclerc καὶ Coras· ἐκ δὲ τῆς τοῦ Racine τῷ 1774 ἀπετέλεσε μελόδραμα ὁ περιώνυμος μουσουργὸς Gluck. Ἐκ τῶν μεταφράσεων μνημονευτέαι, ἕνεκα τοῦ ὀνόματος τῶν μεταγλωττισάντων, δύο πρό πάντων, ἢ τοῦ Erasme (1524) καὶ ἢ τοῦ Schiller (1790). Πᾶσαι αὐταὶ αἱ προτιμήσεις τῆς εὐριπιδείου τραγωδίας ὑπὸ ἐξόχων ποιητῶν καὶ μουσικῶν ξένων μαρτυροῦσιν ἰκανῶς περὶ τῆς φήμης καὶ τοῦ καλλοῦς τοῦ ἔργου τοῦ Ἑλληνος τραγικοῦ.

Γεώργ. Δ. Θεοδιδόπουλος.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΖΗΣΤΑΙ ΤΟΥ ΕΡΑΣΜΟΥ¹

Ὅπως ἐκ πάντων τῶν ἄλλων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τεκμηρίων, τῶν τε ἐκ τῶν νόμων τῆς γλώσσης καὶ τῆς φύσεως τῆς μετ' Εὐκλείδην γραμματικῆς, ἐκ πολλῶν ὀρθογραφικῶν καὶ φθογγολογικῶν φαινομένων καὶ ἐκ πολλῶν χωρίων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους οὐκ ὀλίγα δύνανται νὰ ληφθῶσι μαρτύρια, συνηγοροῦντα μὲν ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου τῆς παρ' ἡμῖν προφορᾶς πάντων σχεδὸν τῶν στοιχείων καὶ πασῶν σχεδὸν τῶν συλλαβῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀντικρυσ δὲ πολέμια πρὸς τὰς ἑρασμικὰς θεωρίας καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ νεκροῦ γράμματος². Τινὰ τούτων τῶν ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους μαρτυρίων καταλέξαμεν ἐν τῷ κατὰ τὸ ἔτος 1889 ὑφ' ἡμῶν ἐκδοθέντι συγγράμματι, τῷ ἐπιγραφομένῳ «Βάσανος τῶν περὶ τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς ἑρασμικῶν ἀποδείξεων», ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ σύγγραμμα ἡμῶν ἐκεῖνο ὀλίγοι ἴσως τῶν ἀναγνώστων τῆς

¹ Ἡ παρούσα πραγματεία κατεχωρήθη τὸ πρῶτον γαλλιστὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Ἀμστελοδάμῳ φιλελληνικοῦ Συλλόγου (τόμ. Δ', τεύχ. 2, 3 καὶ 4,) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Le poète Aristophanes et les partisans d'Erasmus».

² Τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν ὑπὲρ τῆς ἑρασμικῆς προφορᾶς ἐπιχειρημάτων καταδείξαμεν καὶ πέρυσιν ἐν τῇ «Ἑλλάδι» (τόμ. II, σελ. 247-279) ἐν πραγματεία ἐπιγραφομένῃ «Nouveaux documents épigraphiques démontrant l'antiquité de la prononciation des Grecs modernes».

«Ἑλλάδος» ἀνέγνωσαν, δὲν νομίζομεν ἀσυντελεῖς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἐν Ἀμστελοδάμῳ φιλελληνικοῦ Συλλόγου νὰ κατεχωρίσωμεν ἐν τῷ περιοδικῷ αὐτοῦ, ὅσα ἐν τῷ ἡμετέρῳ συγγράμματι διαλάβομεν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀλλὰ μὲν βραχύτερον, ἀλλὰ δὲ διεξοδικώτερον πραγματευόμενοι, νὰ παραθέσωμεν δὲ καὶ ἄλλας σχετικὰς μαρτυρίας, ὅσας κρίνομεν ἰκανὰς νὰ ἐμπεδώσωσιν ἐν τῇ συνειδήσει πάντος ἀπροκαταλήπτου ἀναγνώστου, ὅτι μόνη ὀρθὴ διδασκαλία περὶ τῆς προφορᾶς τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶνα ἢ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Γραμματικῶν, τῶν ἀμέσων διαδόχων τῆς ἐγκρίτου ἀρχαιότητος.

Καὶ πῶς μὲν ἐξεφωνοῦντο ἐπὶ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν συγχρόνων αὐτῷ τὰ φωνήεντα α, ε, ι, ο, ω εἶνε περιττὸν νὰ εἴπωμεν, ἀφοῦ οὐδεμία ὑπάρχει περὶ τῶν φθόγγων τούτων διαφωνία τῶν Ἑρασμικῶν πρὸς τοὺς παλαιούς Γραμματικούς. Δὲν θὰ πραγματευθῶμεν δὲ οὐδὲ περὶ τῆς προφορᾶς τοῦ ι καὶ τῆς διφθόγγου ου, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐκφώνησις τούτων ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Γραμματικῶν δὲν φαίνεται διαλάττουσα πρὸς τὴν τῶν Ἑρασμικῶν, καθ' ἣν τὸ μὲν ι πρέπει νὰ ἐκφωνῆται ὡς τὸ γαλλικὸν ι, ἢ δὲ ου ὡς τὸ λατινικὸν ἢ γερμανικὸν ι. Ὅθεν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματεία ὁ λόγος θὰ στραφῇ μόνον περὶ τὴν προφορὰν τοῦ ι, τὴν τῶν ἄλλων διφθόγγων, πλὴν τῆς ου, καὶ περὶ τὴν προφορὰν τῶν δασείων καὶ μέσων καὶ περὶ τὴν τοῦ ζ, διότι περὶ τῆς προφορᾶς τούτων μάλιστα τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν στρέφεται ἐπὶ 300 ἔτη ἡ δεινὴ καὶ σφοδρὰ ἔρις τῶν Ἑρασμικῶν πρὸς τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς παραδόσεως.

Ὅτι ἡ προφορὰ τοῦ ι ὀλίγον διέφερε τῆς τοῦ ι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοφάνους γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἐξῆς στίχων τῆς Ἰσθμίωνης.

Τρυ. Τί δ' ἄλλο γ' ἢ ταύτην χύτραϊς ἰδρυτέον;

Χορ. Χύτραϊσιν, ὡσπερ μαμφόμενον Ἐρμίδιον;

Τρυ. Τί δὲ δοκεῖ, βούλεισθε λαρινῆ βοί;

Χορ. Ποί; Μηδαμῶς, ἵνα μὴ βοηθεῖν ποι δέη.

Τρυ. Ἄλλ' οὐ παγεῖα καὶ μεγάλη; Χορ. μή, μή. Τρυ. Τί;

Χορ. Ἴνα μὴ γένηται Θεαγένους ὑηνία (028—028).

Ἀναγινώσκων τις τοὺς στίχους τούτους καὶ τοὺς εὐθὺς ἐπομένους τέσσαρας εὐκόλως παρατηρεῖ ὅτι ἀπασα ἡ χάρις καὶ ἡ ἰσχύς τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ χοροῦ ὑπὲρ τῆς διὰ θυμάτων ἰδρύσεως τῆς εἰρήνης ἐνεργεῖται ἐν τοῖς ἤχοις τῶν λέξεων βοί, βοηθεῖν, ἰπ, ὑηνία, ἄ,

ἐν αἷς ἔννοιαι ὅπως διάφοροι κωμικώτατα ἐναλλάσσονται πρὸς ἀλλή-
 λας ἐκ μόνης τῆς ὁμοιότητος τῶν ἤχων. Οὐδεμία βεβαίως λογικὴ ἢ
 πραγματικὴ ἢ ἄλλη ὁμοία ἐξάρτησις τοῦ πολέμου ὑπάρχει ἀπὸ τοῦ
 βοός, ἀλλὰ μόνον ἢ ἀπὸ τῆς ὁμοιότητος τοῦ βοῖ καὶ βοηθεῖν, καθ' ἣν
 σπεῦδον τὸ ἕτερον ἐπακολουθεῖ τῷ ἑτέρῳ μετὰ πολλοῦ γέλωτος τῶν
 θεατῶν ἐπὶ τῇ χαριεστάτῃ συγχύσει τοῦ βοῖ θεῖν πρὸς τὸ βοηθεῖν¹.
 Ἄπασα ἡ χάρις αὕτη ἀφανίζεται τελείως, εἴαν τις ἀντὶ τῆς δοτικῆς
 βοῖ γράψῃ τὴν γενικὴν βοός, ἢ ἀντὶ τοῦ ἀττικοῦ βοηθεῖν τὸ δωρι-
 κὸν βοαθῆν ἢ βοαθεῖν ἢ τὸ βοηθεῖν ἐκφωνήσῃ βοῦθεῖν· εὐθὺς
 αἰσθάνεται πόσον ἢ μὲν ὁμοιότης ἀποβαίνει ἀμυδρὰ καὶ βεβιασμένη,
 ἢ δὲ ἐκ ταύτης παιδιὰ ψυχρὰ καὶ ἄτεχνος, ἄκοντος ἀκολουθοῦντος
 τῷ βοῖ θεῖν τοῦ βοῦθεῖν. Τοῦτο κατανοήσας καὶ ὁ Βεκλεῖνος, ἀδυ-
 νατιῶν δὲ νὰ ἀνασκευάσῃ ἄλλως τὸ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ βοῖ καὶ βοη-
 θεῖν συμπέρασμα ὑπὲρ τῆς ὁμοιότητος ἐπὶ Ἀριστοφάνους προφορᾶς
 τοῦ η καὶ ι, διορθοῖ τὸ βοηθεῖν εἰς βοιηθεῖν, καταγεύγων εἰς ἀττι-
 κὴν ἐπιγραφὴν κατὰ 80 σχεδὸν ἔτη νεωτέραν τῆς Βιρῆνης, φέρουσαν
 βοιηθῆσαντας ἀντὶ βοιηθῆσαντας (ιδεὲ Weckesin, Curae epigraphi-
 cae, Lips. 1869 σελ. 47.) Ἄλλ' ἐν τῇ διορθώσει ταύτῃ ἔλαβον
 τὸν Βεκλεῖνον τρία τινὰ α',) ὅτι καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἐπὶ Ἀριστοφάνους
 εὐχρηστος ὁ τύπος βοιηθεῖν, ὅπερ οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται οὔτε ἐκ
 συγχρόνων ἐπιγραφῶν οὔτε ἐξ οὐδενὸς τῶν Δραματικῶν, οὔτε ἐξ αὐ-
 τοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους, οὔτε τότε πάλιν θὰ ἠδύνατο ὁ ποιητὴς, καὶ
 ἂν ἤθελε, νὰ μεταχειρισθῇ τὸν τύπον βοιηθεῖν ἐν ἡ χώρᾳ ἑτάξε τὴν
 λέξιν ταύτην ἐν τῷ 926 στίχῳ τῆς Βιρῆνης, ἅτε τοῦ μέτρου ἀπαι-
 τοῦντος πάντως ἐν τῇ συλλαβῇ βυ βραχεῖαν συλλαβὴν· β'.) ἐλήσμο-
 νησεν ὁ Βεκλεῖνος ὅτι διὰ τοῦ τύπου βοιηθεῖν ἐκλείπει τὸ ἐκ τῆς
 ὁμοιότητος τοῦ βοῖ θεῖν καὶ βοηθεῖν κωμικὸν ἀποτέλεσμα, καὶ γ'.)
 ὅτι ἐκ τῶν ἐπομένων τεσσάρων στίχων (929—32) συνάγεται ὅτι ὑ-
 πῆρχε καὶ μεγάλη διαφορὰ μετὰ τοῦ διηρημένου ἰωνικοῦ ὄξ, καὶ
 τοῦ συναληλιμμένου ἀττικοῦ οἷς, ὡς ὕστερον διαλαμβάνομεν, καὶ τὸ
 δισύλλαβον βοῖ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτελῇ ὁμοιότητα πρὸς τὸ μονο-
 σύλλαβον βοι τοῦ βοιηθεῖν. Παραλείπομεν δὲ ὅτι, ἂν ἐν τῷ στίχῳ
 926 ὁ λόγος ὑπέκειτο μόνον περὶ τῆς προφορᾶς τῆς οἷ, αὐτὸς ὁ Βεκλεῖ-
 νος κατὰ τὰς ἰδίας ἀρχὰς καὶ τὰς τῶν ἄλλων Ἑρασμικῶν ἤθελε πα-

¹ Πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ βοῖ θεῖν, διδάσκει αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Ἀχαρναῦσιν ἀπὸ τοῦ στίχου 1021 καὶ ἐξῆς.

ραχρῆμα κελεύσει νὰ ἐκλιθῇ τάχιστα τὸ ι, καὶ ἂν ἐφέρετο γεγραμ-
 μένον ἐν πᾶσι τοῖς ἀντιγράφοις, ἵνα μὴδὲ ἀπξὲ καταφωραθῇ ὁ ποιητὴς
 ὡς ἀπλά φωνήεντα ἐκφωνῶν τὰς διφθόγγους ἐνκντίον τῆς ἀψευδеста-
 τῆς μαρτυρίας τοῦ νεκροῦ γράμματος. Καὶ ἐν τῷ ὑπὲρ δὲ καὶ ὑπὲρ
 ἐνεργεῖ οὐχὶ τοσαῦτον ἢ ἀπὸ τοῦ πράγματος, ὅσον ἢ ἀπὸ τῆς ὁμοιότητος
 ἀκολουθία, καὶ αὕτη μάλιστα εἶνε ἢ μετὰ τοσαύτης χάριτος ἰστέσσα
 πρὸς τῇ παχείᾳ καὶ μεγάλῃ ὑπὲρ τὴν ὑπὲρ τοῦ Θεαγένους. Εὐκόλως
 δὲ δύναται νὰ κατανοήσῃ τις τοῦτο, εἴαν τὴν δοτικὴν ὑπὲρ τρέψῃ εἰς
 τὴν γενικὴν ἰός ἢ τὴν αἰτιατικὴν ἴν. Πλείονα περὶ τούτων, ὡς καὶ
 περὶ τῆς παρηγήσεως τοῦ τριῆρις καὶ ἴρις ἐν ἑτέρῳ κωμῶδιᾳ τοῦ
 Ἀριστοφάνους, τοῖς Ὀρνισι (στοιχ. 1203—4), ὡς καὶ περὶ τῆς πα-
 ρηγῆσεως τοῦ λίθινον καὶ ἀληθινόν ἐν ὑμνῳ τῶν Ἀθηναίων εἰς Δη-
 μήτριον τὸν πολιορκτητὴν, ἰδεὲ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βασίλειῳ σελ. 531—4.

Καὶ ἐκ δύο δὲ χωρίων τοῦ Πλατωνικοῦ Κρατύλου (σελ. 418 Β
 καὶ 419 Α) συνάγεται ὅτι ἤδη ἐν χρόνοις πολὺ ἀρχαιότεροις τοῦ
 Σωκράτους καὶ Πλάτωνος μεγίστη ἐγένετο ἐν Ἀθήναις χρῆσις τοῦ
 ἰῶτα ἀντὶ τοῦ η. Περὶ τῶν πλατωνικῶν τούτων χωρίων οὐδὲ γρῶ
 λέγει ὁ Βλάσσιος οὔτε ἐν τῇ β'. οὔτε ἐν τῇ γ'. αὐτοῦ πραγματείας
 περὶ τῆς προφορᾶς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, οὐδένα δὲ λόγον ποιεῖται
 οὐδὲ περὶ τῆς παρ' Ἀριστοφάνει ὁμοιότητος τοῦ βοῖ θεῖν καὶ βοιηθεῖν,
 οὐχὶ βεβαίως πρὸς ὄφελος τῆς ἀληθείας. Οὐδαμῶς δὲ θεραπεύει ὁ
 Βλάσσιος τὴν παράλειψιν ταύτην, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ ἐλληνικὸν η
 ἐπὶ Περικλέους ἐξερωνεῖτο ὡς ἀνοικτὸν καὶ καθαρὸν θ, ὡς γενώμενον
 ἐν πλείσταις συλλαβαῖς ἐκ τοῦ μακροῦ α τῆς ἀρχαιοτάτης τῶν Ἑλ-
 λήνων γλώσσης τοῦ διατηρηθέντος ἐν τῇ διαλέκτῳ τῶν Διοσέων καὶ
 Δωριέων· διότι δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονήσῃ ὁ καλὸς καὶ γαθὸς Βλάσσιος
 ὅτι τὸ η τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ μακροῦ α ἐν τῇ διαλέκτῳ τῶν Ἰώ-
 νων καὶ Ἀττικῶν ἤδη ἐν χρόνοις ἀρχαιότεροις τοῦ Ὀμήρου, καὶ ὅτι
 τούτου ἕνεκα ὁ ἐκ τῆς τοιαύτης γενέσεως τοῦ η ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ,
 ὅτι ἐν τῇ μετ' Εὐκλείδην γραμματικῇ τὸ η ὄφειλε νὰ ἔχῃ τὴν προ-
 φορὰν τοῦ καθαροῦ καὶ ἀνοικτοῦ θ, ἐξελέγχεται ὅπως ἀσύστατος καὶ
 ἀθεμελιώτος· τοσαύτῳ δὲ μάλλον ἀθεμελιώτος, ὅπερ ἤδη πολὺ ἀρχαιό-
 τερον τοῦ Περικλέους μεγίστη, ὡς λέγομεν, ἐγένετο ἐν Ἀττικῇ χρῆ-
 σις τοῦ ι ἀντὶ τοῦ η καὶ δὴ τοῦ ἐκ τοῦ μακροῦ α, ὡς δεικνύει ἡ λέ-
 ξις ἡμέρι, ἡ δὲ Ἀριστοφάνης κατὰ τὸ ἔτος 421 πρὸ Χριστοῦ ἠδύνατο
 παίζων νὰ ἀνταλλάσῃ ἐν τῷ Θεάτρῳ τὸ βοῖ θεῖν πρὸς τὸ βοιηθεῖν,

εί και τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ βοαθεῖν. (Ἰδὲ καὶ Βάσαν, σελ. 72 καὶ ἐξῆς).

Πόσον δὲ πρὸς τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Ἀριστοφάνους συμφωνοῦσι καὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀθηνῶν τῆς δ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, λέγομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βασάνῳ σελ. 535.

Οὐδὲν δὲ ἄλλο σημαίνει ὅτι ἐν Λέσβῳ κατὰ τοὺς μετ' Εὐκλείδην χρόνους ἐγράφετο αἴμιους ἀντὶ ἡμίους καὶ αἰμίονος καὶ Αἰσιόδος ἀντὶ ἡμίονος καὶ Ἡσιόδος, ἢ τὸ αὐτό, ὅτι τὸ η ἐν τῇ μετ' Εὐκλείδην γραμματικῇ δὲν ἐσήμαινεν ἔτι τὸν ἀνοικτὸν καὶ καθαρὸν φθόγγον τοῦ ε, ἀλλὰ τινα κλειστότερον, πολὺ πρὸς τὸν τοῦ ι ἀποκλίνοντα, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Μυτιληναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Λέσβιοι ἐν ἐκείναις ταῖς λέξεσιν, ἐν αἷς διετηρεῖτο ἡ ἀρχαιοτάτη προφορὰ τοῦ η, ὡς τοῦ καθαροῦ καὶ ἀνοικτοῦ ε, ἔγραφον οὐχὶ τὸ Η, ὡς πάντες οἱ ἄλλοι Αἰολεῖς καὶ Δωριεῖς, ἀλλὰ τὴν ΛΙ, διότι ἐν τῷ μετ' Εὐκλείδην κοινῶ πᾶσι τοῖς Ἑλλησιν ἀλφαβῆτῳ, αὕτη, οὐχὶ δὲ ἐκεῖνο ἐσήμαινε τὸν ἀνοικτὸν καὶ καθαρὸν τοῦτον φθόγγον. (Βάσ. σελ. 391—2). Ἡ γραφὴ αἴμιους ἀπαντᾷ ἐν ψηφισματι τῶν Μυτιληναίων τῶν ἀρχῶν τῆς Δ', πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος Collitz. N° 213 (1). Οὐδὲν δὲ παράδοξον, ἂν ἐν Λέσβῳ καὶ ἐν χρόνοις νεωτέροις τοῦ Εὐκλείδου ἐτηρεῖτο ἐν τισὶ τῶν λέξεων ἡ ἀρχαιοτάτη προφορὰ τοῦ η, διότι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ὡς λέγει ὁ Πλάτων, ἠδύναντο συγχρόνως ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχαιοτάτων Ἀθηναίων νὰ λέγωσιν ἡμέρα, ἄλλοι δέ, φυλλάττοντες τὴν ἔτι παλαιότεραν τῆς λέξεως προφορὰν, νὰ λέγωσιν ἐμέρα. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν, ὡς φαίνεται, οὐ μόνον περὶ τὴν προφορὰν τοῦ η ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν τοῦ υ, διότι ἐν δύο ἐπιγραφαῖς τοῦ τέλους τῆς β' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀνηκούσας εἰς τὸν αὐτὸν ἄνδρα, Ἰωνα τὸ γένος (C I A III n. 73, 74). ἐγράφησαν αἱ λέξεις καθιδρύσατο καθιδρυσαμένου ἐν μὲν τῇ πρώτῃ διὰ τῆς διφθόγγου ου (στιχ. 3, 13), ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ διὰ μόνου τοῦ υ (στιχ. 1, 8), ἐνῶ τὸ υ ἐν τῇ ἰωνικῇ καὶ ἀττικῇ διαλέκτῳ ἦδη ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτέρων τῆς ε' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος εἶχε λάβει τὸν κλειστότερον φθόγγον τὸν πρὸς τὸ γαλλικὸν u ἰσοδυναμοῦντα.

Κατὰ ταῦτα οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν καὶ ἐπὶ Ἀριστοφάνους πολλοὶ ἐν Ἀθήναις τὸ η τῆς ἰωνικῆς καὶ ἀττικῆς λέξεως ἀήθαργος ἐξεφώνουν ὡς καθαρὸν καὶ ἀνοικτὸν ε, φυλλάττοντες τὴν παλαιοτάτην αὐτοῦ προφορὰν. Οὐδὲν δὲ ἐπ' ἴσης θαυμαστὸν, ἂν ἔνεκα τῆς προφορᾶς ταύ-

της τοῦ η ἐν τῷ ἀήθαργος, ὃ Ἀριστοφάνης γράφει ἐν Ἰππεῦσι (στιχ. 1068) τὴν ἐν τῷ στόματι τοῦ Ἀλλαντοπόλου τιθεμένην λέξιν ἀήθαργον διὰ τῆς αι, λαίθαργον (ὅπως ἴσως ἔγραψε καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῷ 902 ἀποσπάσματι), διότι τὸν ἀνοικτὸν τοῦτον φθόγγον ε δὲν ἠδύνατο τότε νὰ σημάνη διὰ τοῦ η, ἀλλὰ διὰ τῆς αι. Ὅτι δὲ ἐπὶ Ἀριστοφάνους καὶ Εὐριπίδου παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐν τῷ κατ' ἰδίαν γράφειν ἐγένετο χρήσις τοῦ Η γίνεται δῆλον ἐξ ἀποσπάσματος τοῦ Εὐριπίδου, ἐκ τῆς ἀπολεσθείσης αὐτοῦ τραγωδίας τοῦ Θησέως (ἀριθ. 385).

Ὁμοίαν διαφορὰν τοῦ η καὶ τῆς αι διδάσκει ὁ ποιητῆς Ἀριστοφάνης, καὶ ὅταν τὸν μὲν ἀνοικτότερον φθόγγον ε τὸν ἐν τῷ τύπῳ λαϊκάζω (Ἰππ. 167) καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ παραγῶγων λαϊκαστῆς (Ἀχαρν. 79), λαϊκάστρια (Ἀχαρν. 529, 537) γράφῃ διὰ τῆς αι, τὸν δὲ κλειστότερον τὸν ἐν τῷ ληκώμεθα (Θεσμ. 493) γράφῃ διὰ τοῦ η: Λέγομεν δὲ ἀνοικτότερον καὶ κλειστότερον φθόγγον, διότι ἐν τῇ ρίζῃ τῶν λέξεων τούτων ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρχεν ὁ φθόγγος ε, οὐχὶ μόνον διότι τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ ὀνόματος ληκῶ, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ τύπος ληκῶ-ω, ἐξ οὗ τὸ ληκώμεθα, εἶνε ἀρχαιότερος τοῦ λαϊκάζω, ἂν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν εἰς ἀνάλογα παραδείγματα, εἰς τοὺς τύπους σαδῶ σῶω, σωῖζω, σῶζω, τεχνάομαι καὶ τεχνάζομαι. Ὁ Ὅμηρος, παρ' ᾧ μόνον οἱ τύποι σαδῶ, τεχνάω ἢ τεχνάομαι εἶνε ἐν χρήσει, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην καταλείπει ἀμφιβολίαν ὅτι οἱ παρ' Ἀττικοῖς διὰ τοῦ ζ εὔχρηστοι τύποι σῶζω καὶ τεχνάζομαι (παρὰ τὸν ἀρχαιότερον τεχνῶμαι) εἶνε νεώτεροι τῶν ἄνευ τοῦ ζ. Ὅθεν οὐδεμίαν ἄλλην, ὡς λέγομεν, διαφορὰν τῆς αι καὶ τοῦ η δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν ἐν ταῖς γραφαῖς ληκῶ καὶ λαϊκάζω ἢ τὴν τοῦ ἀνοικτοτέρου καὶ κλειστοτέρου ε.

Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλης γραφῆς διδάσκει ἡμᾶς ὁ Ἀριστοφάνης ὅτι ἐν τῇ διφθόγγῳ αι κατὰ τοὺς καλλίστους χρόνους τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἠκούετο ὁ ἦχος τοῦ μακροῦ καὶ ἀνοικτοτέρου ε, διὰ τῆς γραφῆς εὐκταῖος ἀντὶ εὐκτέος (Ἰδὲ Ὀρνιθ. 1060, ἐνθα γράφεται εὐκταῖαις εὐχταῖς) Δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὸ ρηματικὸν ἐπιθετον εὐκταῖος καὶ ἀπευκταῖος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἄλλην ἀρχὴν ἢ τὴν ἐκ τοῦ ἀχρήστου εὐκτέος καὶ ἀπευκτέος κατ' ἔκτασιν τοῦ ε εἰς τὴν διφθόγγον, διότι ἐν τῇ συλλαβῇ τε τῶν εἰς τέρας ἐπιθέτων, ἄτινα κατὰ ἑκατοντάδας ἀπαντῶσι παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς συγγραφεῦσι

καὶ ποιηταῖς καὶ δὴ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει, οὔτε α. οὔτε ι ὑπῆρχεν. Οἶον Ἀηπτέον Ἰππ. 603, ὑφελκτέον Ἰππ. 920, ζητητέον Νεφ. 761, ζητητέα Θεσμ. 604, ἀστέον Νεφ. 1205, εἰσακτέον Σφῆκ. 840, καταβατέον Σφῆκ. 1514, ποιητέον Εἰρ. 923, παστέα Εἰρ. 1073, ἀφεκτέα Λυσ. 124, βαδιστέον Λυσ. 292, Ἐκκλ. 712.875, 876 πλευστέα Λυσ. 411, ἠττιπτέα Λυτ. 450, ὑπαποκινητέον Θεσμ. 924, προσοιστέον Θεσμ. 1102, χειροτονητέον Ἐκκλ. 266, μελ-
λητέον Ἐκκλ. 876 κ.τ.λ. Τὰ παραδείγματα ταῦτα κωλύουσι νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ αι ἐν τῷ εὐκταῖος προῆλθεν ἐκ τῆς συναίρεσεως τῶν φωνηέντων α καὶ ι. Εἶδομεν δὲ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βασάνῳ (σελ. 373 καὶ ἐξῆς) ὅτι ὁ τύπος εὐκταῖος ἀπαντᾷ οὐ μόνον παρὰ Πλάτωνι καὶ ἄλλοις μεταγενέστεροις συγγραφεῦσι, καὶ ἐν ἀττικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ἔτους 333 πρ. Χρ. (Βάσ. σελ. 719), ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Τραγικοῖς. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπωμεν ὅτι ἡ λέξις εὐκταῖος ἐν τοῖς κειμένοις τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν Τραγικῶν ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη διὰ τοῦ ε, δι-
ὅτι τὸ μέτρον τῶν στίχων, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ λέξις εὐκταῖος ἀπαιτεῖ πάντως ἐν τῇ παραληγοῦσῃ τε μακρὰν συλλαβήν. Δὲν εἶνε δὲ δύ-
σκολον νὰ εὕρωμεν καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν μόνοις τοῖς ἐπιθέτοις εὐ-
κτέος καὶ ἀπευκτέος τὸ ε ἐξετάθη εἰς αι, εἰάν παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ἀγόμενοι, παρατείνουσιν ἢ ἐντεί-
νους τὸν ἦχον τῆς φωνῆς, ὅταν ἐκδηλῶσι τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἐκτενές τῆς ἑαυτῶν εὐχῆς καὶ ἀπευχῆς ἢ τὸ μέγεθος τοῦ κατέχοντος τὴν ψυχὴν θαυμασμοῦ. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ οἱ Γερμανοὶ ὅταν λέγωσιν es ist wunderbar ἐντείνουσι τὸν ἦχον κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τῆς συλ-
λαβῆς wun, εἰ καὶ τὰ φωνήεντα πρὸ αὐτοῖς πρὸ δύο συμφώνων εὐ-
ρισκόμενα ἀποτελοῦσι πάντοτε βραχείας συλλαβάς. Καὶ ἡ ἐννοια δὲ αὐτῆ τοῦ εὐκταῖος καὶ ἀπευκταῖος παρὰ Πλάτωνι καὶ ἐν τῇ πα-
ρατεθείσῃ φράσει τοῦ Ἀριστοφάνους εὐκταῖαις εὐχαῖς διδάσκει σαφῶς ὅτι ἡ κατάληξις τῶν ῥηματικῶν τούτων ἐπιθέτων οὐδεμίαν ἄλλην εἶνε ἢ ἡ κατάληξις τέος πάντων τῶν ἄλλων ὁμοίων εἰς τέος ἐπιθέτων, οὐδενὶ ἄλλῳ ἐκείνης διαφέρουσα ἢ τῷ μήκει τῆς συλλα-
βῆς τε. Ἄν δὲ τὸ εὐκταῖος ἐπὶ προσώπων ἔχει σημασίαν μικρῶ δια-
φορῶν ἢ ἐπὶ πραγμάτων (Βάσ. σελ. 719), τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ εὐχομαι συντάσσεται μετὰ τε δοτικῆς καὶ αἰτιατικῆς, καὶ μικρῶ διάφορον βεβαίως σημασίαν ὀφείλει νὰ ἔχη τὸ ἐκ τοῦ εὐχομαι παραγόμενον εἰς τέος ἐπίθετον, ὅταν τοῦτο ἀναφέρηται εἰς τὸ πρό-

σωπον καὶ μικρῶ διάφορον, ὅταν ἀναφέρηται εἰς τὸ πρᾶγμα. Διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐπιτρέπω συντάσσεται μετὰ δοτικῆς τοῦ προσώπου καὶ αἰτιατικῆς τοῦ πράγματος, τὸ προσωπικὸν ἐπιτε-
τραμμένον δὲν δύναται νὰ ἔχη ἀπαραλλάκτως τὴν αὐτὴν σημα-
σίαν, ἢν καὶ τὸ πραγματικὸν ἐπιτετραμμένον.

Ἐκ τῆς γραφῆς εὐκταῖος διδασκόμεθα ὅτι καὶ ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἂν ἔζη ὁ Μουσικὸς Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανὸς ὃς ἠδύνατο νὰ γράψῃ ὅ,τι ἐγράφε καὶ κατὰ τὴν β'. μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, ὅτι «τὸ ε εἰ ἐκταθεῖν ἐπιφαίνει ὅμοιον ἦχον τῇ αι διφθόγγῳ» (ἐκδ. Meibomii, σελ. 93).

Ὅτι κατὰ τοὺς καλοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους ἡ δίφθογγος αι καὶ τὸ φωνήεν ε οὐδενὶ ἄλλῳ διέφερον ἀλλήλων ἢ τῷ μήκει τῆς συλλα-
βῆς ἀποδεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι τὰ ἐπίθετα καινὸς καὶ κενὸς περι-
ῆλθον εἰς δαινήν σύγχυσιν ἐν τῇ παροιμιώδει φράσει ἀπολλὰ τὰ καινὰ τοῦ πολέμου» ἤδη ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτέρων τοῦ Ἀριστοτέλους (Βάσ. σελ. 419—422).

Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἕτερον σαφές τεκμήριον ὅτι καὶ ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἡ αι εἶχε τὴν ἀπλην καὶ ἀσύνθετον προφορὰν τοῦ μακροῦ θ. Εἶνε γνω-
στὸν ὅτι ὡς παρὰ τοῖς Τραγικοῖς, οὕτω καὶ παρ' Ἀριστοφάνει εὔρη-
ται οὐ μόνον οἱ ἀποκεκομμένοι τύποι αις καὶ οισ τῆς δοτικῆς πλη-
θυντικῆς τῶν πρωτοκλίτων καὶ δευτεροκλίτων ὀνομάτων, οἱ ἐν τῷ παζῶ λόγῳ εὐχρηστοί, ἀλλὰ παρὰ τούτους καὶ ἀναμῖξ οἱ παλαιότεροι καὶ πληρύτεροι, οἱ εἰς αιαι καὶ οισι, ἐξ ὧν ἐκεῖνοι προῆλθον διὰ μακροῦ χρόνου κατ' ἀποκοπὴν τοῦ ἰῶτα. Ἐάν ἐνθυμηθῶμεν τοῦτο, καὶ ὅτι οἱ πληρύτεροι τύποι, οἱ εἰς αιαι καὶ οισι διετέλουν ἀκουόμενοι ἐν Ἀθήναις καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πλάτωνος, ὡς δεικνύουσι χωρῖα τινὰ τῶν διαλόγων τοῦ φιλοσόφου,¹ πρὸς δὲ τούτοις ἐνθυμηθῶμεν ὅτι παρ' Ἀττικοῖς ἡ δοτικὴ πληθυντικὴ τῶν πρωτοκλίτων ὀνομάτων ἔλη-
γεν οὐχὶ εἰς αιαι, ἀλλ' εἰς θαι, ὡς ἄνευ οὐδαμιάς ἐξαιρέσεως μαρτυ-
ροῦσι πάσαι αι πρὸ Εὐκλείδου ἀττικαὶ ἐπιγραφαί, δυνάμεθα μετὰ πάσης βεβαίότητος νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ αι κατέχουσα τὸν τόπον τοῦ θ τούτου ἐν τε πληρυστέρᾳ καταλήξει αιαι, τῇ παρ' Ἀριστο-

¹ Οἶον ἐν Πολιτ. III 388 Α. γράφεται ἀμικραῖσι. VIII 500 Ε μεγάλοισι. Τιμ. 74 Ε κυρπαῖσιν. Φαῖδρ. 240 Β. ἠδίστοισι. Νομ. III 690 Ε ἐν ταῖσι δήμοισι, ἔνθα ἰδὲ καὶ Stallbaum. Πρὸς τούτοις ἰδὲ καὶ Schneider ἐν Πολιτ. III 389 Β.

φάνει καὶ τοῖς Τραγικοῖς εὐχρήστῳ, καὶ ἐν τῇ ἀποκεκομμένῃ κατα-
 λήξει αἰς, τῇ ἐκ τῆς πληρεστέρας ἔσι προελθούσῃ καὶ εὐχρήστῳ οὐ
 μόνον παρὰ τοῖς Τραγικοῖς καὶ τῷ Ἀριστοφάνει, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐ-
 πιγραφαῖς, δυνάμεθα λέγομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ αἰ αὕτη δὲν
 ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἄλλην προφορὰν, εἰ μὴ τὴν τοῦ θ, οὐ τὸν τόπον κα-
 τέλαβεν. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσωμεν εἰς ἀκριβεστέραν ἐξέτασιν τῶν
 ὑπὲρ τῆς ἀπλότητος τῆς αἰ τεκμηρίων τούτων, δὲν νομίζομεν ἀσκοπον
 ἐκ τῶν πολυαριθμοτάτων παραδειγμάτων τῶν παλαιότερων καὶ νεω-
 τέρων τύπων τῶν ἀπαντῶντων καὶ ἐν ταῖς νεωτάταις τοῦ Ἀριστοφά-
 νους κωμῳδίαις, ταῖς μετὰ τὸν Εὐκλείδην ποιηθείσαις, νὰ παραθέσω-
 μεν ἐκεῖνα, ἐν αἷς ἀπαντῶσιν ἀναμιξῆ καὶ ἀδιαφόρως οἷτε πληρέστεροι
 καὶ ἀποκεκομμένοι τύποι καὶ πᾶς τις δύναται νὰ ἴδῃ μετὰ πόσης εὐ-
 κολίας ἐκ τῶν πληρεστέρων τύπων προήρχοντο ἐκάστοτε ἐν ἀκαριαίῳ
 χρόνῳ οἱ ἀποκεκομμένοι καὶ ὕστερον διὰ παντός τοῦ βίου τῆς ἀρχαίας
 γλώσσης ἐπικρατήσαντες. Ἀρχόμεθα δὲ τῆς παραθέσεως τῶν παρα-
 δειγμάτων ἀπὸ τῶν Ἀχαρνέων, τῆς ἀρχαιοτέρας τῶν μέχρι ἡμῶν
 διασωθεισῶν κωμῳδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ταῖς σπονδαῖσιν Ἀχαρν.
 1307. ταῖς πέτραισι 1183. ταῖς ἐμαῖς τύχαισιν 1197. — αὐ-
 ταῖσι βουλαῖς Ἰππ. 3. αὐταῖσι βύρσαις 164. πεζοῖς μάχαισιν
 467. συμφοραῖς ἀγαθαῖσιν, εἰσηγγελημέναις 655. ταῖσι πέτραις
 783. ταῖς πιθάκναισι 792. τοῖς ναύταισι 1065. τοῖς θεαταῖσιν
 1216. ταῖσιν εὐστραῖς 1235. ταῖς πύλαισιν 1247, ἐν δὲ τῷ προη-
 γουμένῳ στίχῳ 1246 ταῖς πύλαις. φαινόμεναισιν ταῖς ἀρχαίαισιν
 Ἀθήναις καὶ θαυμασταῖς 1328. ταῖσιν ἰοστεφάνοις ταῖς ἀρ-
 χαίαισιν Ἀθήναις 1324. ταῖς πόρναισι 1400 — τοῖς μαθη-
 ταῖσιν Νεφέλ. 140. ταῖς νεφέλαισιν 252. ταῖς ἡμετέραισι 253.
 ταῖσι θύραις 466 — τοῖσι συμπόταις Σφήκ. 21. τοῖσι δικασταῖς
 661 καὶ 758. τοῖσιν οἰκέταις 766. ταῖς οἰκίαισι 801. μόνοις
 τοῖς πενέσταισι 1272 — μοχλοῖς καὶ μηχαναῖσι Εἰρήν. 367.
 θυσίαισιν ἱεραῖσι προσόδοις τε μεγάλαισι 397. χύτραις, χύν-
 ραισι 923, 924. ταῖσι καμπαῖς 904 — χρυσαῖσι θύραις Ὀρνιθ.
 614. ταῖσι φυλαῖς 4404. ταῖς νεφέλαισιν 1608 — αὐταῖς βου-
 λευσαμέναισιν Λυσιστρ. 12, 13. ταῖς παρούσαισιν 73. ταῖς
 ἀλλαισι ταῖσιν ἐν πόλει 245. ταῖσιν ἐμαῖς 331. ταῖσιν ὁδοῖς
 523. ταῖς φιλαισι 540. ταῖσι χύτραις καὶ τοῖς λαχάνοισιν 558.
 ταῖς ἀρχαῖσι 579. ταῖς ἀγρυπνίαισι 761, ἐν δὲ στίχῳ 27 πολ-

λαῖσι τ' ἀγρυπνίαισιν. ταῖσι κίσταις 1184 — τοῖς θεοῖσι τοῖς
 Ὀλυμπίοις καὶ ταῖς Ὀλυμπίαισι καὶ τοῖς Πυθίοις καὶ ταῖσι
 Πυθίαισι καὶ τοῖς Δηλίοις καὶ ταῖσι Δηλίοισι Θεομοφοριαζ.
 331 — 334. ταῖς δ' ἄλλαισιν πάσαις 350 — ταῖς ταφαισι Βάτρ.
 423. ταῖσι πύλαις 1094. ταῖσι πλατεῖαις 1096. ταῖς σαῖσι φί-
 λαισι Ἐκκλ. 572. μυρίασιν ὠφελίαισι 576. ταῖς αἰσχροῖσι
 620. ταῖσιν θύραις 1114, ἐν δὲ τῷ στίχῳ 997 θύραισιν. τοῖς
 κριταῖσι 1154 — πόρναισι καὶ κύβοισι Πλουτ. 243 κτλ.

Ὡσαύτως πολυάριθμα εἶνε καὶ τὰ παραδείγματα τῆς ἐν τῇ αὐτῇ
 τοῦ χρόνου στιγμῇ συνυπάρξεως τῶν πληρεστέρων καὶ ἀποκεκομμένων
 τύπων τῆς δοτικῆς τῶν δευτεροκλίτων ὀνομάτων. Ἐκ τούτων παρα-
 τίθεμεθα ὀλίγα τινά τοῖς Ἀχαρνικοῖσιν Ἀχαρν. 329. ξενικοῖσι
 λόγοις 633. τοῖς νέοισι 716 — δόλοισι ποικίλοις Ἰππ. 686.
 τοῖσι τρόποις τοῖς σοῖσιν ὡσπερ βλαυτίοισι 889. τοῖσιν
 ἀντικτημίοις 907 — τοῖς ἡμετέροις προπόλοισι Νεφέλ. 437.
 Ἀθηναίοισι καὶ τοῖς ξυμμάχοις 609 — αὐτοῖσι τοῖς κανθιλοῖς
 Σφήκ. 170. αὐτοῖσι τοῖσι κανθάροις 1449. τοῖσιν θεοῖς Εἰρήν.
 32. τοῖς ἀγροῖκοις 595 — τοῖσι πάπποις τοῖς ἐμοῖς Ὀρνιθ. 374.
 τοῖσι καινοῖσιν θεοῖς 848. τοῖς αὐτοῖς μέτροισι καὶ σταθμοῖσι
 1040. μοχλοῖς καὶ κλήθοισι Λυσιστρ. 264 — πυκνοῖς δεσμοῖσιν
 Θεομοφ. 1032 — τοῖς ἡματίοις σεμνοτέροισι Βάτρ. 1061 — τοῖς
 καπηλείοισι Ἐκκλ. 154. τοῖσι καλοῖς 628. τοῖς προθύροισι 710.
 τοῖς δοῦλοισι 723. τοῖς ἀπαλοῖσι μηροῖς 902 — τοῖσι χρυστοῖσι
 Πλουτ. 92. τοῖσιν ἀνθρώποισιν 161. ποῖοις δπλοῖσι 449. ταῖσι
 λόγοις 488 κτλ. Ὅμοια παραδείγματα τῆς τοιαύτης ἀποκοπῆς τοῦ
 ἰῶτα τῆς δοτικῆς πλυθοντικῆς τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πρωτοκλίτων
 καὶ δευτεροκλίτων ὀνομάτων ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τοῖς Τραγικοῖς καὶ
 φαίνεται ὅτι ἡ ἀποκοπὴ αὕτη τοῦ ἰῶτα ἡ ἀρξαμένη ἤδη ἀπὸ Ὀ-
 μήρου (Kühner Auef. Grammat. 1869, Τόμ. I, σελ. 296 — 7), σπα-
 γιώτερον δὲ συμβαίνουσα παρὰ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς τῶν Ἑλλήνων,
 ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ ἀπέβη συχνότερα καὶ κοινοτέρα κατὰ τὴν Ἐ-
 προ. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, γίνεται δὲ τελειοτάτη καὶ πλήρης κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ Πλάτωνος. Ἡ ἐν ἀκαριαίῳ δὲ χρόνῳ ἐπὶ μακρὰν
 σειρὰν ἐνιαυτῶν γινομένη αὕτη ἀποκοπὴ τοῦ ἰῶτα ἐν τῇ δοτικῇ πλυ-
 θοντικῇ τῶν δευτεροκλίτων καὶ πρωτοκλίτων ὀνομάτων δεικνύει σα-
 φέστατα ὅτι, ὅπως ἐν ἐκείνοις, οὕτω καὶ ἐν τούτοις, οἱ ἀποκεκομμένοι

τύποι προήρχοντο ἐκάστοτε ἀμέσως ἐκ τῶν πληρεστέρων. Ἐκ τούτου δὲ ποριζόμεθα σπουδαιότατον συμπέρασμα ὑπὲρ τῆς μονοφώνου προφορᾶς τῶν διφθόγγων κατὰ τὴν μεγίστην ἀκμὴν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, ὅτι ἀπασαὶ αἱ ἀττικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ γεγραμμέναι κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἀττικὸν ἀλφάβητον, τὸν πρὸ Εὐκλείδου εὐχρηστον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἐν ταῖς δημοσίαις αὐτῶν γράμμασι, γράφουσι τὸν πλήρη τύπον τῆς δοτικῆς πληθυντικῆς τῶν πρωτοκλίτων ὀνομάτων καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς ἀποκοπῆς τοῦ ληκτικοῦ ι οὐχὶ διὰ τῆς αι, ἀλλὰ διὰ τοῦ Η, ἥτοι τοῦ θ. Ἄν δὲ καὶ ὁ Αἰσχύλος διὰ τούτου τοῦ αι ἔγραψε τὴν πλήρη κατάληξιν θσι, δὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν μετὰ βεβαιότητος. Δὲν εἶνε ὁμοίως ὅλως ἀπίθανον ὅτι ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν ἑαυτοῦ Τραγωδιῶν μετεχειρίσθη τὸν ἀρχαῖον ἀττικὸν ἀλφάβητον. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπώμεν τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Σοφοκλέους, πολλῶν δ' ὀλιγώτερον περὶ τοῦ Εὐριπίδου καὶ Ἀριστοφάνους, διότι ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος ἀποσπάσματος τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν τεκμηρίων (ἰδὲ Βάσαν. σελ. 115) εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐν Ἀθήναις ἤδη πολὺ ἀρχαιότερον τοῦ Εὐκλείδου (403 πρ. Χρ.) ἦτο εὐχρηστος ἐν τῷ κατ' ἰδίαν γράφειν ἢ ὑπὸ τῶν Ἰώνων γενομένη τελείωσις τοῦ παλαιότερου Ἑλληνικοῦ ἀλφάβητου, ἣτις ἀγνοεῖ τὴν διὰ τοῦ Η γράφην τοῦ θ, καὶ ἦτο ἀδύνατον ὁ Ἀριστοφάνης ἢ ὁ Εὐριπίδης ἢ καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν ταῖς τελευταίαις τουλάχιστον αὐτοῦ τραγωδίαις νὰ γράψῃ τὸ θ διὰ τοῦ βραχέος εἰ, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τοῦ Η ἔγραψε τὸ Η τοῦτο τῆς καταλήξεως θσι, διότι, ἂν οὕτως ἤθελε γράψῃ ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐριπίδης καὶ Ἀριστοφάνης, τὸ η τοῦτο θὰ ἔμενε μέχρι σήμερον ἐν τοῖς κειμένοις τῶν Δραματικῶν, ὅπως καὶ πᾶν ἄλλο η. Ἀλλὰ τίς ἢ χρειαῖ ἐτέρων μαρτυριῶν ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ ὀλίγῳ αὐτοῦ ἀρχαιότερος Εὐριπίδης ἔγραψαν διὰ τῆς αι τὸ θ τοῦτο τῆς πληθυντικῆς δοτικῆς τῶν πρωτοκλίτων ὀνομάτων, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης μαρτυρεῖ τοῦτο σαφέστατα ἐν ταῖς Ἐκκλησιαζούσαις καὶ τῷ Πλούτῳ κωμωδίαις ποιηθείσαις καὶ γραφείσαις 11 καὶ 15 ἔτη ὕστερον τοῦ Εὐκλείδου, κατὰ τὸ ἔτος 392 καὶ 388 πρὸ Χριστοῦ; Καὶ ἄλλως δὲ μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοφάνης ὅτι τὴν ἀττικὴν κατάληξιν θσι ἔγραψε διὰ τῆς αι, ὅτε τὴν ἰωνικὴν κατάληξιν ησι γράφει διὰ τοῦ η, ὡς ἀπαντᾷ γεγραμμένη καὶ παρ' Ὀμήρῳ καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τοῖς συντεθεισῶν ἐν τῇ ἰωνικῇ διαλέκτῳ ὄσον γαμβυλῆσι... κοιλιόπώλησιν Ἴππ.

198.200, ἐκ παλαιῶν δῆθεν χρησμῶν προλεγόντων τὴν μέλλουσαν τύχην τοῦ Κλέωνος καὶ Ἀλλαντοπόλου. Ὡσαύτως ἐν Εἰρήνῃ, στιχ. 1064 οἵτινες ἀφραδίησι θεῶν νόσον οὐκ αἰόντες καὶ ἐν Ὀρνισι στιχ. 978 καὶ 987 νεφέλησιν, δῆθεν ἐκ βιβλίου χρησμῶν. Οὐδὲν δὲ θὰ ἐκώλυε τὸν Ἀριστοφάνην νὰ γράψῃ ὁμοίως νεφέλησιν ἢ νεφέλησιν, οὐχὶ δὲ νεφέλαισιν, ὅπως ἔγραψεν ἐν Ἰππιῦσι 1013, ἐν Νεφέλαις 152, ἐν Ὀρνισι 1008, ἂν καὶ ἐν τῇ ἀττικῇ καταλήξει θσιν ἤκούετο ὁ φθόγγος τοῦ η, ὡς καὶ ἐν τῇ ἰωνικῇ, οὐχὶ δὲ ὁ τῆς αι. Μετὰ τοῦ Ἀριστοφάνους συμφωνοῦσι καὶ αἱ πρὸ Εὐκλείδου ἀττικαὶ ἐπιγραφαί, διότι ἐν οὐδεμιᾷ τούτων γράφεται ησιν ἀντὶ θσιν, εἰ καὶ ἐν τισιν αὐτῶν ἀπαντῶσι λέξεις διὰ τοῦ Η γραφόμεναι, ὅσον ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ ἔτους 424 πρ. Χρ. αἱ μὲν λέξεις μήτε, ψηφίσματα, χρηματίσαι γράφονται διὰ τοῦ Η (C I A, I 40, 21, 41, 52) οὐχὶ δὲ καὶ ἡ λέξις τῶσι ἐν τοῖς στίχοις 14, 43. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τῆς διαφόρου προφορᾶς τοῦ η καὶ τῆς αι καὶ ὁ ἐκ τοῦ πληρεστέρου θσιν ἀνὰ πᾶσαν τοῦ χρόνου στιγμὴν προερχόμενος ἀποκεκομμένος τύπος θς γράφεται ὁμοίως διὰ τῆς αι οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Τραγικῶν καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς πρὸ Εὐκλείδου, ὅσον ἐν ταῖς λέξεσιν Ἑλληνοταμίαις, χιλίαις, δραχμαῖς ἐν ἐπιγραφῇ νεωτέρῃ τοῦ ἔτους 422 πρὸ Χριστοῦ C I A, I. 273. Λέγομεν δὲ ὅτι ὁ ἀποκεκομμένος οὗτος τύπος ὁ εἰς αις προέρχεται μόνον ἐκ τοῦ πληρεστέρου τύπου θσι τῶν συμφωνολήκτων ὀνομάτων, οὐχὶ δὲ ἐκ τοῦ πληρεστέρου τύπου ησι τῶν φωνηεντολήκτων ὀνομάτων τῆς αὐτῆς κλίσεως, διότι ὁ τύπος οὗτος ὁ εἰς ησι πρώτατα ἤδη εἶχεν ἀποβῆ μόνον ησι διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ μακροῦ αι καταπόσεως τοῦ προσγεγραμμένου ἢ ἀνακφωνήτου ι (Βάσ. σελ. 389) καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο ἐκ τοῦ ησι τούτου νὰ προέλθῃ ὁ τύπος αις. Ἄν δὲ μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ ληκτικοῦ ι καὶ ἐν τοῖς φωνηεντολήκτοις ὀνόμασιν ἐμφανίζετο ὁ τύπος αις, ὡς καὶ ἐν τοῖς συμφωνολήκτοις, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ φωνηεντόληκτα ὀνόματα τῆς α' κλίσεως εἶνε ἐλάχιστα τὸν ἀριθμὸν παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἔχοντα συμφωνόληκτον ῥίζαν, καὶ ἦτο εὐκολώτατον ἕνεκα τούτου κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' ὅσους ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ι ἀπέβαινε συχνότερα καὶ κοινοτέρα, λεληθότως καὶ ἄνευ οὐδαμιᾶς σκέψεως τῶν διαλεγόμενων ἀνθρώπων, ἢ ἀπομένουσα κατάληξις αις νὰ μετασχηματίζεται εἰς τὴν αις ἥτοι τὴν θς ἕνεκα, ὡς λέγομεν, τοῦ πολυπληθοῦς τῶν συμφωνολήκτων ὀνομάτων.

Οὐδεμιᾶς σκέψεως βεβαίως χρεία ἦτο ὥστε ἐκ τῶν δύο τύπων τῶσι πολλῶσι ἀγρυπνίαισιν, ἱερῶσι θυσίαισι, μυρίασι δραχμίσι νὰ ἀπομείνῃ κατὰ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ ι εἰς μόνος τῆς πολλῆς ἀγρυπνίης, ἱερῶς θυσίης, μυρίης δραχμῆς. Οὗτος δὲ εἶνε καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν τὸ ἀνεκφώνητον ι τῆς καταλήξεως αἰ δὲν ἐξέπεσεν ὅλως ἐκ τῆς γραφῆς, ὅπως τὸ ι τῆς ἐτέρας καταλήξεως ἔστι, τὸ ἀρχαιότατά ποτε μετὰ τὸ εἰ ἀκουόμενον, ἀλλὰ προσγράφεται κανονικώτερον καὶ σταθερώτερον, καθ' ὅσον πλησιάζει ὁ χρόνος τῆς τελείας ἀποκοπῆς τοῦ ληκτικοῦ ι. Ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τῆς ἡμετέρας γνώμης, ὅτι τὸ ι τὸ μετὰ τὸ προηγούμενον αἰ δὲν ἀποτελεῖ ἐπὶ Ἀριστοφάνους τὴν δίφθογγον αἰ τὴν ἔχουσαν αὐτὸ ἀνεκφώνητον, ἀλλὰ τὴν αἰ, τὴν ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς τὸ εἰ, τὸ ἀκουόμενον ἐν τῇ καταλήξει ἔστι τῶν συμφωνολήκτων ὀνομάτων καὶ διὰ τῆς αἰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τοῦ Εὐριπίδου γραφόμενον, μαρτυρεῖ ἀττικὸν ψήφισμα τοῦ ἔτους 418 πρ. Χριστοῦ (C I A I Suppl. τεύχος 6'. 53 α, 20), ἐν ᾧ ἀντὶ μυρίασι ἢ μυρίασι εἶνε γεγραμμένον μυρίθσι, ὅπερ μόνον οὐχὶ βοᾶ φωνὴν ἀφίεν ὅτι ἢ αἰ ἐν ταῖς λέξεσι χιλιάσι, μυρίασι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοφάνους ἀπετέλει τὴν αἰ, τὴν ἐν τῇ καταλήξει αἰς τῇ ἐκ τῆς πληρεστέρως ἔστι προελθούση. Ὅτι δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς ὥρας γινομένην ἀποκοπὴν τοῦ ληκτικοῦ ι, ὁ φθόγγος εἰ παρέμενεν ἀθικτος καὶ ἀναλλοίωτος, ὅπερ εἶνε τὸ κυριώτατον ἐν τῷ ἡμετέρῳ ζητήματι, μαρτυρεῖ πάλιν τὸ αὐτὸ ἀττικὸν ψήφισμα τοῦ ἔτους 418 πρὸ Χριστοῦ· διότι, ἐνᾧ τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶνε 8 ἔτεσι νεώτερον τῶν Ἀχαρνέων, 7 δὲ τῶν Ἰππέων, 6 δὲ τῶν Νεφελῶν, 5 δὲ τῶν Σφικῶν, 4 δὲ τῆς Εἰρήνης, φέρει τὴν ἀρχαίαν κατάληξιν ἔστι σταθερῶς γεγραμμένην διὰ τοῦ εἰ, καὶ τὸ εἰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν ταῖς εἰρημέναις κωμῳδίαις σταθερώτατα καὶ κανονικώτατα γράφεται διὰ τῆς αἰ. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο καὶ ἀναμφισβήτητον γεγονός οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει ἢ ὅτι ἐν τῇ πληρεστέρῳ καταλήξει ἔστι καθ' ἀπαντὰ τὸν χρόνον τῆς συχνότερας καὶ κοινοτέρας ἀποκοπῆς τοῦ ληκτικοῦ ι, καθ' ἅπασαν δηλαδὴ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα καὶ ὕστερον ἔτι μέχρι τῆς τελείας ἀποκοπῆς τοῦ ι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πλάτωνος, ἠκούετο ἀκέραιος καὶ ἀναλλοίωτος ὁ φθόγγος εἰ, καὶ ὅτι ἢ διὰ τῆς αἰ γραφὴ τοῦ φθόγγου τούτου ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν Τραγικῶν καὶ τοῦ Πλάτωνος ἔχει φανερῶς ὀρθογραφικὴν αἰτίαν, διότι ταύτην τὴν γραφὴν ἀπῆται ἡ δύναμις τῶν γραμ-

μάτων τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαθήτου, διαστέλλοντος ὅσον οἶόν τε ἀκριβέστερον τὰ πρότερον συγχεόμενα ἐν τῷ γράφειν. Τὸ ἱστορικὸν καὶ ἀναμφισβήτητον τοῦτο γεγονός ἀποδεικνύει λίαν ἐναργῶς ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης καὶ οἱ Τραγικοὶ καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῖς Ἀθηναῖοι, οἱ καὶ πρὸ Εὐκλείδου χρώμενοι τῷ ἰωνικῷ ἀλφαθήτῳ ἐν τῷ κατ' ἰδίαν γράφειν, ἔγραφον τὸ καθαρόν καὶ ἀνοικτόν εἰ διὰ τῆς αἰ, διότι ἐν τῷ ἰωνικῷ ἀλφαθήτῳ τὸν φθόγγον τοῦτον δὲν ἐσήμαινεν οὔτε τὸ βραχὺ εἰ οὔτε τὸ η, τὸ σημαῖνον ἕτερον κλειστότερον φθόγγον, πολὺ πρὸς τὸ ι πλησιάζοντα, ἀλλ' ἢ δίφθογγος αἰ. Δι' ὅμοιον λόγον οὐδὲ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης ἐχρῶντο πρὸ τοῦ Εὐκλείδου ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασι τῷ ἀττικῷ ἀλφαθήτῳ, ἠδύναντο νὰ γράψωσιν εἰ ἀντὶ τῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐχρήστου αἰ ἐν τῷ ἀποκεκομμένῳ τύπῳ δραχμῆς, δικαστῆς, διότι ἢ γραφὴ δραχμῆς, δικαστῆς θὰ παρήγαγεν εἰς μέσον ἕνεκα τῆς ἀποκοπῆς τοῦ ληκτικοῦ ι δεινὴν ἐν τῇ γραφῇ σύγχυσιν τῆς ἐνικῆς γενικῆς καὶ ὀνομαστικῆς πρὸς τὴν δοτικὴν πληθυντικὴν· ἀλλὰ τοιαύτη σύγχυσις θὰ ἦτο ἀσύγγνωστος καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ παλαιστάτου ἀττικοῦ ἀλφαθήτου, πολλῶν δὲ μᾶλλον θὰ ἦτο ἀσύγγνωστος ἐν τοῖς περὶ τὸν Εὐκλείδην χρόνοις, καθ' οὓς εἶχε ληφθῆ πάσα πρόνοια περὶ ἀποφυγῆς ἄλλων πολλῶν ἑλασσόνων συγχύσεων.

Ὅτι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ καθόλου πάντες οἱ Ἕλληνας ἤδη ἀπὸ χρόνων πολὺ ἀρχαιότερων τοῦ Εὐκλείδου ἤθελον καὶ ἠπίσταντο νὰ διακρίνωσιν ἀπλοῦς φθόγγους συγχεομένους πρότερον ἐν τῇ γραφῇ, σημαίνοντας τὸν ἕτερον τῶν συγχεομένων διὰ δύο γραμμάτων, δεικνύουσι καρχυραῖκαί ἐπιγραφαὶ τῆς ε' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. (Roehl. I C A 342, 344), λοκρικὴ τῶν ἀρχῶν τῆς ε' (R. I C A 321), καὶ οὐκ ὀλίγοι σύγχρονοι ἰωνικαὶ καὶ ἀττικαί, διαστέλλουσαι τὰς νόθους καὶ ἀπλᾶς δίφθογγους εἰ καὶ οἰ ἀπὸ τῶν φωνηέντων εἰ καὶ οἰ διὰ τῆς εἰς ταύτας προσγραφῆς τοῦ ι καὶ υ. Καθῆκον δὲ εἶχεν ὁ Βλάσιος, ἀφοῦ ἀπαξ ἐπιχείρησε νὰ διαλάβῃ καὶ περὶ τοῦ ἀπὸ Εὐκλείδου κοινοῦ πάσι τοῖς Ἕλλησιν ἀλφαθήτου, νὰ μὴ εἴπῃ, ὡς εἶπεν (σελ. 9), ὅτι ἐπὶ ἀρχόντος Εὐκλείδου ἐγένετο βίβλική (i) μεταρρυθμίσις τῆς γραφῆς ἐν Ἀθήναις, μετὰ δὲ τὴν ξηρὰν ταύτην καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα ἀληθῆ ἀπόφανσιν νὰ ἰσχυρίζηται ὅτι τότε αἱ δίφθογγοι εἶχον σύνθετον προφορὰν, ἐπειδὴ ἄλλως οἱ Ἕλληνας κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ θὰ ἔγραφον ταύτας ἐν τῇ βίβλικῇ ἐκείνῃ μεταρρυθμίσει δι' ἑνὸς φωνηέντου, ἀλλ' ὥφειλε πρὸ παντός ἄλλου νὰ εἴ-

τάση τὰ αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπὶ Εὐκλείδου γενομένης μεταρρυθμίσεως καὶ ἀκριβῶς ὄριση τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτήρα αὐτῆς. Ἄν τοιαύτην ἐξέτασιν ἐπιχειρῇ ὁ Βλάσσιος, ὅπερ, ὡς μὴ ὤφελεν, οὐδὲ ὄλως διανοήθη, θὰ εὕρισκεν ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἀέρος, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐχὶ ριζικῶς μεταρρυθμίζοντες, ἀλλ' ἀπλῶς θεραπεύοντες καὶ συμπληροῦντες τὰς ἀτελείας καὶ ἐλλείψεις τοῦ παλαιοτέρου αὐτῶν ἀλφαβήτου, ἠκολούθησαν ἀρχαῖς, ἀντικρὺς πολεμιαῖς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν Ἑρασμικῶν καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ νεκροῦ γράμματος. θὰ εὕρισκεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐναντίον τῆς κεφαλαιωδεστάτης ἀρχῆς τοῦ Ἑράσμου ἔγραψαν ἐν τῇ ἑρασμικῇ ἐκείνῃ ἀπλοῦς, μονοειδεῖς καὶ ἀσυνθέτους φωνὰς οὐχὶ δι' ἐνός, ἀλλὰ διὰ δύο χαρακτήρων. Ἡ ὑπὸ Βλασίου παραμάλησις τῆς ἐξετάσεως ταύτης εἶνε τοσοῦτω μᾶλλον ἀσύγγνωτος, ὅσῳ καὶ παρὰ παντὶ μὲν ἄλλῳ λαῷ, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ, παιδιόθεν καὶ συντόνως σπουδάζοντι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην τῶν παλαιῶν αὐτοῦ ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὡς σύμπασα ἡ ἑλληνικὴ γραμματολογία διδάσκει, καὶ τούτου ἕνεκα μέχρι τέλους διατηρήσαντι ἀκίνητον τὴν παλαιὰν ὀρθογραφίαν, καταλληλοτάτη εὐκαιρία πρὸς γνῶσιν τῆς δυνάμεως τῶν ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ στοιχείων καὶ συλλαβῶν εἶνε ἐκείνη, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι μεταρρυθμίζουσι διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον τὸν παλαιότερον αὐτῶν ἀλφαβήτον. Διότι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μάλιστα, καθ' ὃν τοῦτο ἢ ἐκείνο τὸ γράμμα ἀντικαθίσταται δι' ἑτέρου ἢ δι' ἑτέρων, παρίσταται καταλληλοτάτη, ὡς λέγομεν, εὐκαιρία νὰ γνωσθῇ ἡ δύναμις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ στοιχείου, ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς συλλαβῆς. Ἄν ὁ Βλάσσιος ἐπιχειρῇ τοιαύτην ἐξέτασιν, θὰ εὕρισκεν οὐ μόνον ὅτι αἱ γνήσαιοι δίφθογγοι εἰ καὶ οὐ εἶχον λάθει τὴν ἀπλήν καὶ ἀσύνθετον φωνὴν τῶν νόθων ἤδη ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτέρων τοῦ μηδικοῦ πολέμου, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ αἰ ἠδύνατο νὰ σημαίνῃ ἤδη πρὸ Εὐκλείδου τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον φθόγγον τοῦ ἀνοικτοῦ καὶ καθαροῦ ε, καὶ ἡ οἰ τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον φθόγγον τῆς δίφθογγου οε τῆς ἀπὸ τῆς σ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος εὐχρηστοῦ οὐ μόνον ἐν Τανάγρας τῆς Βοιωτίας, ἀλλ', ὡς φαίνεται, καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος (ιδεὶ Βλάσιον, σελ. 144 καὶ τὸν Λατίνον Γραμματικὸν Σκαῦρον ἐν τῇ ὑπὸ Κεῖλ ἐκδόσει τῶν Λατίνων Γραμματικῶν Τόμ. VII σελ. 16). Δὲν ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ λησμονήσῃ ὁ Βλάσσιος ὅτι μετὰ τὴν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχράτειαν τοῦ ἰωνικοῦ

ἀλφαβήτου ἢ δίφθογγος οε, ἢ καθ' ἑπάσαν τὴν σ' καὶ ε' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα εὐχρηστος ἐν Τανάγρας, τελῶς ἀφανίζεται ἐκ τῆς γραφῆς, ἀντικαθίσταται δὲ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως διὰ τῆς οἰ τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ ἀντικατάστασις αὕτη οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι ἡ οἰ τοῦ ἀπὸ Εὐκλείδου κοινοῦ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν ἀλφαβήτου δὲν ἐσήμαιναν ἔτι διηρημένον καὶ σύνθετον φθόγγον, ὡς ποτε ἀρχαιοτάτα, ἀλλ' ἀπλοῦν καὶ μονοειδῆ, τὸν ἐκ τῆς συναίρεσεως τοῦ ο καὶ ι προσχόμενον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ φθόγγος οὗτος σημαίνεται καὶ διὰ τοῦ ι ἤδη ἀπὸ τῆς ε' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ βοιωτικοῦ ἀγγείου, καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Τανάγρας τῆς δ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διαταλεῖ δὲ γραφόμενος παραλλήλως καὶ ἀδιακρίτως διὰ τε τῆς οἰ καὶ τοῦ ι ἐπὶ μακρότατον χρόνον μέχρι τέλους ἐν ταῖς πλείσταις τῶν μετ' Εὐκλείδην βοιωτικῶν ἐπιγραφῶν, καὶ ὅτε τὸ ι ἔπαυσε δηλοῦν παρὰ Βοιωτοῖς τὸν φθόγγον οἰ, διὰ πάντα ταῦτα γίνεται φανερόν ὅτι καὶ ἡ οἰε τοῦ παλαιοτέρου ἀλφαβήτου καὶ ἡ οἰ τοῦ ἰωνικοῦ καὶ ἄττικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ σταθερῶς ἀντικαταστήσασα τὴν οε, ἀπέδιδον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἦχον, τὸν τοῦ ι, τὸν πρὸς τὸ γαλλικὸν ι ισοδυναμοῦντα. Οὗτος δὲ εἶνε καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν ὑπὸ ἀγραμμάτων λιθοκόπων ἀνταλλάσσεται ἐνίοτε ἡ οἰ πρὸς τὸ μακρὸν ι, οἷον ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Κρήτης τῆς γ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἐν ἣ ἄντι Πύτιος ἦτοι Πύτιος γράφεται Πούτιος παρὰ πᾶσαν τὴν ἐν Κρήτῃ ἀκριβεστάτην τήρησιν τῆς κοινῆς καὶ καθιερωμένης ὀρθογραφίας. Ἄν ἡ οἰ καὶ τὸ ι δὲν εἶχον τὴν αὐτὴν δύναμιν ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἀλφαβήτῳ ἤδη ἀπὸ χρόνων πολὺ ἀρχαιοτέρων, οὐδέποτε ὁ λιθοκόπος, ὅσον ἀπαίδευτος καὶ ἄν ἦτο, ἠδύνατο νὰ γράψῃ οἰ ἀντὶ ι, καὶ ὁμολογουμένου ὅτι ἠδύνατο νὰ γράψῃ ι ἀντὶ οἰ. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐκείνος μόνον δύναται νὰ διαμφοισθητήσῃ, δετις ἀγνοεῖ τί εἶνε δύναμις γράμματος ἢ συλλαβῆς ἐν οἱδηδήποτε ἀλφαβήτῳ. Ὅτι δὲ διὰ τούτους καὶ ἄλλους λόγους ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ ἡ ὑπὸ τῆς οἰ ἀντικατασταθεῖσα οε ἐξ ἀρχῆς ἐσήμαινε τὸν φθόγγον τοῦ ι τοῦ μετ' Εὐκλείδην ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, λέγομεν ἐν τῇ ἡμετέρῃ Βασάνῳ (σελ. 150—160), ἐνθα ἀναίρουμεν καὶ τὰς περὶ τῆς προφορᾶς τῆς δίφθογγου ταύτης γνώμας τοῦ Ἀρηναίου, Βεαρμαννοῦ, Βουρσιανοῦ καὶ Λαρφέλδου. Ὑπὲρ τῆς προφορᾶς ταύτης τῆς οε συνηγορεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι, ἂν τῆς οε ἠκούοντο καὶ τὰ δύο φωνήεντα, ὅπως νομίζουσιν οἱ πλείστοι τῶν Ἑρασμικῶν, τότε ἐκ τοῦ οἰ καὶ ι παρὰ Βοιωτοῖς θὰ προέκυπταν οὐχὶ ὁ φθόγγος

υ, ἤτοι ὁ τοῦ γαλλικοῦ υ, ἀλλ' ὁ τοῦ ω. Ὁρθῶς ἔρα καὶ ὁ P. Foucart ἀποκρούει ἐν τῷ *Bullet. de corr. hellén.* III σελ. 134 τὴν γνώμην τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι ἢ οὐ ἐσήμαινε διάμεσον φθόγγον μεταξὺ τῆς οι καὶ τοῦ υ, ἀποδέχεται δηλαδὴ καὶ αὐτὸς ὅτι ἢ οὐ καὶ ἢ οι τοῦ ἰωνικοῦ καὶ ἀττικοῦ ἀλφαβήτου ἐσήμαιναν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν φθόγγον· οὗτος δὲ δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλος ἢ ὁ τοῦ υ, ὅς τις, ὡς λέγομεν, καὶ γράφεται ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν ἀντὶ τῆς οι καὶ παρὰ τὴν οι, καὶ πρότερον μὲν, μάλιστα δέ, ὅταν καὶ παρ' αὐτοῖς τὸ γράμμα υ δὲν ἐσήμαιναν ἔτι τὸν φθόγγον ου, ἀλλὰ τὸν κλειστότερον ὤ, τὸν ἐν τῷ υ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἀκούομενον. Τὴν ταύτοδυναμίαν τῆς οι καὶ τοῦ υ ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἀλφαβήτῳ πλὴν ἄλλων σημαίνει καὶ ἢ ἐξ ἀμφοτέρων γένεσις τῆς ει ἤτοι τοῦ μακροῦ ι ἤδη ἀπὸ τῆς δ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος (Βάσ. σελ. 448—450).

Ἐπεὶ τῆς ἀπλῆς καὶ μονοφώνου προφορᾶς τῆς οι μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης, ὅταν ἐν Ἐιρήνῃ, μετὰ τοὺς ἐν ἀρχῇ παρατεθέντας στίχους 923—928, ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς.

Τρυ. τῷ δὴ δοκεῖ σοι δῆτα τῶν λοιπῶν; Χο. οἶ.

Τρυ. οἶ; Χο. ναὶ μὰ Δι' Τρυ. ἀλλὰ τοῦτο γ' ἐστ' ἰωνικόν.

τὸ ῥῆμα. Χο. ἐπίτηδες γ', ἴν', ὅταν ἐν τήκκλησίᾳ

ὡς χρῆ πολεμεῖν λέγη τις, οἱ καθήμενοι

ὑπὸ τοῦ δέουσι λέγωσιν ἰωνικῶς οἶ.

Ἐκ τῶν στίχων τούτων συμπεραίνεται ὅτι τσαύτη διαφορὰ ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μεταξὺ τοῦ συνηρημένου ἀττικοῦ οἶς καὶ τοῦ διηρημένου ἰωνικοῦ οἶς, ὥστε ἢ δοτικὴ τούτου ἐκφωνομένη δὲν ἐδήλου ἔτι τὸ πρόβατον, ἀλλ' ἤχει ὡς ἐπιφώνημα σχετλιασμοῦ εἰς τὰ ὄντα τῶν Ἀττικῶν. Ἐκ τῶν αὐτῶν στίχων συναγεται ὡσαύτως ὅτι καὶ τὸ παῖς καὶ βασιλεῖ καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὁ Ἀριστοφάνης ὠνόμαζεν, ὡς οἱ Γραμματικοὶ ὕστερον καὶ ἡμεῖς σήμερον, ἰωνικὰ ῥήματα, δι' οὐδένα ἄλλον λόγον βεβαίως, ἢ διότι τὰ ἀττικὰ οἶς, παῖς, βασιλεῖ, συναϊρεθέντα ἀπέδιδον ἤχον ἰκανῶς διαφορῶν τῶν ἀσυναλείπτων ἰωνικῶν. Διὰ τίνα δὲ ἄλλην αἰτίαν καὶ ἐν ἑτέροις στίχοις τῆς Ἐιρήνης (46—7) καλεῖ ὁ αὐτὸς Ἀριστοφάνης τὸ ἀσυναλείπτον δοκέω ῥῆμα Ἰωνικοῦ ἀνδρός, ἢ διότι ἐν τῇ καταλήξει μὲν τούτου ἠκούοντο δύο φωναί, ἐν δὲ τῇ τοῦ συνηρημένου ἀττικοῦ δοκῶ εἰς μόνος, ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος; εἶνε δὲ ὅπως ἀτοπον νὰ πιστεύη τις ὅτι ἐν μὲν τῇ αι τῶν θηλυκῶν ἐπιθέτων χρῆσταῖς, ἀγα-

θαῖς ἠκούετο ὁ ἀπλοῦς φθόγγος τοῦ θ, ἐν δὲ τῇ οι τῶν ἀρσενικῶν χρῆστοις, ἀγαθοῖς ἠκούετο οὐχὶ ἀπλοῦς, ἀλλὰ σύνθετος φθόγγος. Ἐπ' ἴσης ἀτοπον εἶνε νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἢ μὲν αι τῆς λέξεως εὐκταῖος ἐξιφωναῖτο ὡς μακρὸν θ, ἄτε προσελθοῦσα ἐκ τοῦ ε κατ' ἔκτασιν αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ τυχαῖος, ἀγοραῖος καὶ τοῖς τοιούτοις ἢ αὐτῇ διφθογγος δὲν εἶχεν ἐπὶ Ἀριστοφάνους τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ διαφορῶν προφορᾶν, διότι διαφορῶν εἶχεν ἀρχαιότατά ποτε, ὅτε ἀκόμη δὲν εἶχε συντελεσθῆ ὀλοσχερῶς ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ ἢ κρᾶσις καὶ μῆξις τῶν διστώτων φωνηέντων. Τοσοῦτον ὁμῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ πιστεύη ὅτι ἢ διφθογγος αι εἶχεν ἐπὶ Ἀριστοφάνους διττὴν προφορᾶν, ὅσον θὰ ἠδύνατο νὰ πιστεύη ὅτι καὶ σήμερον παρὰ τοῖς Γάλλοις ἢ αἱ τῆς λέξεως *maître* δὲν ἐκφωνεῖται, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις γαλλικαῖς λέξεσιν, ἐν αἷς ἀπαντᾷ, ἀλλ' ἄλλως πως, διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἐν τῇ λέξει *maître* ἀρχαιότατά ποτε ἠκούοντο ἀμφότερα τὰ φωνήεντα. Ἄλλ' οὐδὲν θὰ ἦτο ἀτοπώτερον καὶ ψευδέστερον τῆς πίστεως ταύτης.

Ὅτι δὲ ἐν τῇ ἐκφωνήσει τῆς αι ἀπὸ πολὺ ἀρχαίων χρόνων ἠκούετο ὁ φθόγγος τοῦ θ, δηλοῖ καὶ ἡ γραφὴ τῶν Ἑλληνοταμιῶν Ἐλαιῖα τῆς ἐν Ἀσίᾳ πόλεως Ἐλαιῖας, ἣτις καὶ οὕτως ἄνευ τοῦ ε γράφεται ὑπὸ τῶν Ἑλληνοταμιῶν κατὰ τὰ μέσα τῆς ε' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος· δηλοῖ δὲ καὶ ἢ ἐξ Ἐφέσου γραφὴ καὶ ἐναντὶ καὶ τῆς δ' πρὸ Χριστοῦ, καὶ ἢ γραφὴ ἀναϊεροῖ ἀντὶ ἀναϊροῖ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Λεβαδαίας τῆς γ'. πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ γεγραμμένη. Τοῦτο τὸ ε τὸ μετὰ τὴν αι οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὸν ἐκ τῆς παρατάσειος τῆς φωνῆς περὶ τὴν ἐκφώνησιν τῆς αι προερχόμενον ἤχον (ἰδὲ Βάσ. σελ. 381 καὶ *Nouveaux documents épigraphiques* ἐν τῇ Ἑλλάδι, Τόμ. II σελ. 259). Ἡ αὐτόματος γένεσις τοῦ ε μετὰ τὴν αι θὰ ἦτο ὅπως ἀδύνατος, ἂν ἢ αι ἐξιφωναῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οὐχὶ ὡς θ, ἀλλ' ὡς ἢ γερμανικὴ αι, ὅπως διδάσκουσιν οἱ Ἑρασμικοὶ. Πόσον δὲ θαυμασίως τὸ ἐκ τῆς γραφῆς ἀναϊεροῖ συμπέρασμα ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς τῆς αι συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἐκ τῆς γραφῆς ἀναϊερένηαι ἀντὶ ἀνεραῖρηαι, ἣτις ἀναγινώσκειται ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Θάσου τῆς δ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, εἶνε περιττὸν καὶ νὰ εἴπωμεν.

(Ἐπιτεταῖ συνέχεια).

Θ. Παπαδημητρακόπουλος.

ΒΡΑΧΕΙΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΔΕΡΒΟΥ

Ἡ Γαλλία ἠττηθεῖσα ἐν τῷ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς πολέμῳ τοῦ 1870 ἀπεφάσισε νὰ μεταρρυθμίσῃ ἐκ θεμελίων καὶ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἐπέκτεινῃ αὐτὴν εἰς πάσας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ· διότι παρετήρησεν ὅτι εἰς τὴν ἠτταν οὐ μικρὸν συνετέλεσε καὶ ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Χάριν δὲ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ἐπέμψε λογίους καὶ σοφοὺς ἄνδρας εἰς τὰ διάφορα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου μέρη πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοθεσιῶν καὶ κανονισμῶν καὶ συνέστησε πολυμελεῖς ἐπιτροπείας πρὸς ρύθμισιν καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἣν διὰ τοῦ νόμου τῆς 28 Μαρτίου 1882 ὥρισεν ὑποχρεωτικὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας 6—13 ἐτῶν διὰ τὰ ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα. Οὕτω δ' ἐργασθεῖσα ἀναδιωργάνωσε τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐπὶ τῆ βάσει νέων προγραμμάτων καὶ κανονισμῶν, ἰδρύσεν ἐν ἐκάστῳ σχεδὸν νομῷ δύο διδασκαλεῖα, ἐν τῶν ἄρρένων πρὸς μόρφωσιν δημοδιδασκάλων διὰ τὰ στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα καὶ ἕτερον τῶν θηλέων πρὸς μόρφωσιν δημοδιδασκαλισσῶν διὰ τὰ νηπιαγωγεῖα καὶ στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα, συνέστησε δύο ἀνώτερα διδασκαλεῖα, ἐν τῶν ἄρρένων πρὸς μόρφωσιν καθηγητῶν διὰ τὰ ἐν ἐκάστῳ νομῷ διδασκαλεῖα καὶ διὰ τὰ ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα τῶν ἄρρένων καὶ ἕτερον τῶν θηλέων πρὸς μόρφωσιν καθηγητριῶν διὰ τὰ ἐν ἐκάστῳ νομῷ διδασκαλεῖα καὶ διὰ τὰ ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα τῶν θηλέων, ἐμερίμνησε περὶ τῆς μοριμότητος καὶ συντηρήσεως τῶν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν αὐτῆς καὶ τέλος ἐφρόντισε περὶ τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῶν δημοτικῶν σχολείων αὐτῆς μορφώσασα τοὺς ἐπιθεωρητὰς. Περὶ πάντων δὲ τούτων προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶμεν διὰ βραχείων.

Α'

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Κατὰ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ δημοσιευθέντος τῆ 30 Ὀκτωβρίου 1886 νόμου περὶ ὁργανώσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τὰ δημοτικά σχολεῖα τῆς Γαλλίας εἶνε τεσσάρων εἰδῶν :

- α'. Νηπιαγωγεῖα καὶ παιδικὰ τάξεις.
- β'. Στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα.
- γ'. Ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα.
- δ'. Ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα.

α'. Νηπιαγωγεῖα καὶ παιδικὰ τάξεις.

Νηπιαγωγεῖα καλοῦνται ὑπὸ τῶν Γάλλων écoles maternelles, εἰς ἃ φοιτῶσι παῖδια ἀπὸ ἡλικίας 2—5, ἄρρενα καὶ θήλεα, μόλις ἐξελθόντα τῆς οἰκογενείας. Ἰδρύθησαν δὲ ἐν πόλεσι καὶ κώμασι, περιχοῦσαις πληθυσμὸν 2000 ψυχῶν, ἐν αἷς αἱ μητέρες ἀπησχολημέναι εἰς βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα δὲν ἔχουσι τὸν καιρὸν νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὸ διάταγμα τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887 τὰ παῖδια τῶν σχολείων τούτων διδάσκονται μαθήματα, ἅτινα εἶνε τὰ ἑξῆς :

- Παιγνίδια καὶ βαθμιαῖαι κινήσεις συνοδευόμεναι ὑπὸ ἄσμάτων·
- Μικρὰ ἐργόχειρα·
- Ἄρχαι ἠθικῆς ἀγωγῆς, δι' ὧν μανθάνουσι, τί εἶνε ἀγαθόν, τί κακόν κτλ.
- Πραγματογνωσία·
- Προφορὰ τῆς γλώσσης καὶ ἐκμάθησις ἄσμάτων, μύθων καὶ διηγήσεων·
- Στοιχεῖα τῆς ἰχνογραφίας, τῆς καλλιγραφίας καὶ τῆς ἀριθμῆσεως.

L'enseignement primaire est donné :

- 1) Dans les écoles maternelles et les classes enfantines·
- 2) Dans les écoles primaires élémentaires·
- 3) Dans les écoles primaires supérieures.
- 4) Dans les écoles manuelles d'apprentissage, telles que les définit la loi du 11 décembre 1880.

Τὰ φοιτῶντα εἰς τὰ νηπιαγωγεῖα παιδιά διαιροῦνται εἰς δύο τμήματα κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Ἐὰν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὑπερβαίῃ τὰ 50, τότε ἡ διδασκαλία αὐτῶν ἀνατίθεται εἰς δύο δημοδιδασκαλίσσας. Ἐκ τῶν δύο δημοδιδασκαλισσῶν ἡ μὲν μία εἶνε *directrice* (directrice), ἡ δὲ ἑτέρα *adjointe* (adjointe).

Ἐπιτροπεία δὲ ἐκ κυριῶν διοριζομένη ἐπὶ τριετίαν ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας¹ μετὰ γνώμοδότησιν τοῦ δημάρχου μεριμνᾷ καὶ φροντίζει περὶ τῆς ὑγιεινῆς καὶ καλῆς συντηρήσεως τῶν νηπιαγωγείων. Πρόεδρος δὲ τῆς ἐπιτροπείας ταύτης εἶνε ὁ δήμαρχος.

Τὰ παιδιά ἀποπερατοῦντα τὰ μαθήματα τῶν νηπιαγωγείων εἰσέρχονται εἰς τὰς παιδικὰς καλουμένας τάξεις (*Classes enfantines*), αἵτινες εἶνε ἠνωμένοι δὲ μὲν μετὰ τῶν νηπιαγωγείων, δὲ δὲ μετὰ τῶν στοιχειῶδων δημοτικῶν σχολείων. Ἐν ταῖς παιδικαῖς τάξεσι τὰ τέκνα διαμένουσιν ἐπὶ δύο ἔτη, εἰάν εἰσῆλθον εἰς αὐτὰς ἄγοντα τὸ ἕν ἔτος τῆς ἡλικίας (5—7), ἐπὶ ἓν ἔτος, εἰάν εἰσῆλθον ἐν ἡλικίᾳ 6 ἐτῶν (6—7). Κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν παιδικῶν τάξεων, ὅπερ μετέχει ἐν μέρει μὲν τοῦ προγράμματος τῶν νηπιαγωγείων, ἐν μέρει δὲ τοῦ προγράμματος τῶν στοιχειῶδων δημοτικῶν σχολείων, τὰ παιδιά διδάσκονται ὑπὸ δημοδιδασκαλισσῶν μαθήματα, αἵτινα εἶνε τὰ ἑξῆς:

Ἠθικὰ διηγήματα καὶ ποιήματα.

Ἀνάγνωσις καὶ ἀριθμητικὴ.

Ἱστορία καὶ γεωγραφία.

Πραγματογνωσία.

Καλλιγραφία, ἰχνογραφία καὶ ῥυθμική.

Διάφορα παιγνίδια καὶ ρυθμικαὶ γυμναστικαὶ ἀσκήσεις καὶ

Ἀρχαὶ κοπτικῆς, ραπτικῆς καὶ καλαθοποιίας.

6. Στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα.

Στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα καλοῦνται ὑπὸ τῶν Γάλλων *écoles primaires élémentaires* καὶ διαιροῦνται εἰς στοιχειώδη σχολεῖα ἀρρένων καὶ εἰς στοιχειώδη σχολεῖα θηλέων. Κατὰ τὸν νόμον περὶ

¹ Ἐν ἐκάστῳ νομῷ τῆς Γαλλίας ὑπάρχει εἰς ἐπιθεωρητῆς τῆς ἀκαδημίας (*inspecteur d'académie*), πρῶτην καθηγητῆς πανεπιστημίου, ἔχων ἰδιαίτερον γραφεῖον καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ ἐπιθεωρητῶν, δι' ὧν ἐπιθεωρεῖ τὰ σχολεῖα τοῦ νομοῦ καὶ ἐπιβλέπει αὐτά.

ὀργανώσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τοῦλάχιστον στοιχειῶδες σχολεῖον ἀρρένων πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐν παντὶ δήμῳ, ἐν δὲ στοιχειῶδες σχολεῖον θηλέων ἐν δήμῳ, περιέχοντι πληθυσμὸν πλείον τῶν 400 ψυχῶν¹.

Ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις, ὧν ἡ ἐκπαίδευσις εἶνε τετραετής, ὑπάρχει κοινὸν πρόγραμμα μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι τὰ θήλεια διδάσκονται καὶ ἀρχαὶ ραπτικῆς καὶ κοπτικῆς.

Κατὰ τὸ κοινὸν πρόγραμμα τὰ ἄρρενα καὶ τὰ θήλεια τῶν δύο πρώτων ἐτῶν, ἄγοντα ἡλικίαν 7—9 ἐτῶν, διδάσκονται μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν παιδικῶν τάξεων, μαθήματα, αἵτινα εἶνε τὰ ἑξῆς:

Ἠθικὰ ἀναγνώσματα.

Ἀναγνώσματα, δι' ὧν ἐξεγείρεται τὸ ἔθνικόν αἶσθημα.

Ἀνάγνωσις μετ' ἐξηγήσεως λέξεων.

Καλλιγραφία γραμμάτων διαφόρου σχήματος.

Γαλλικὴ γλῶσσα μετὰ γραμματικῆς μέχρι τῶν ῥημάτων.

Ἀριθμητικὴ μετὰ μικρῶν προβλημάτων.

Ἀπλᾶ ἀσκήσεις πρὸς γνῶσιν διαφόρων γεωμετρικῶν σχημάτων.

Ἱστορία, περιέχουσα βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ τὰ κυριώτατα γεγονότα τῆς ἔθνικῆς ἱστορίας.

Φυσικὴ καὶ πολιτικὴ γεωγραφία μετ' ἐφαρμογῆς ἐπὶ τῶν χαρτῶν.

Πραγματογνωσία.

Γεωπονία ἐν τῇ κήπῳ τοῦ σχολείου.

Ἰχνογραφία καὶ ῥυθμική.

Γυμναστικὴ ἢτοι διάφοροι κινήσεις τοῦ σώματος, δρόμος, χρῆσις ἀλτήρων κτλ.

Καλαθοποιία.

Τὰ δὲ ἄρρενα καὶ θήλεια τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν, ἄγοντα ἡλικίαν 9—11 ἐτῶν, ἔχουσι κοινὸν πρόγραμμα μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι τὰ μὲν ἄρρενα μακρύνουσι νὰ κατασκευάζωσι διάφορα ἀντικείμενα ἐκ χάρτου νὰ ἐκτελῶσι μικρὰ ἔργα ἐκ σύρματος ἢ ἐκ σύρματος καὶ ξύλου, νὰ γινώσκωσι τὰ ἐν χρήσει ἐργαλεῖα καὶ νὰ προπαρασκευάζωνται εἰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις· τὰ δὲ θήλεια νὰ κεντῶσι, νὰ μαρκάρωσι, νὰ ράπτωσι καὶ νὰ ἰμβολώνωσι. Κατὰ τὸ κοινὸν πρόγραμμα τὰ ἄρρενα καὶ θήλεια διδάσκονται μαθήματα, αἵτινα εἶνε τὰ ἑξῆς:

¹ Ὁρα τὰ ἄρθρα 11 καὶ 15 τοῦ νόμου.

- 'Ηθική' ¹
 Πολιτική διδασκαλία ²
 'Ανάγνωσις μετ' ἐξηγήσεως λέξεων
 Καλλιγραφία
 'Αριθμητική μετὰ πρακτικῶν προβλημάτων
 Γνώσεις γεωμετρικῶν σχημάτων
 Στοιχειώδης ἱστορία τῆς Γαλλίας
 Γεωγραφία τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς καὶ ἀσκήσεις
 χαρτογραφικαί
 Στοιχειώδεις γνώσεις τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας
 Γεωπονία καὶ τὰ πρὸς χρῆσιν αὐτῆς ἐργαλεῖα
 'Ιχνογραφία καὶ ᾠδική
 Γυμναστική ἢτοι ἀνάβασις ἐπὶ κλιμακος, ἐπὶ σχοινοῦ, δίζυγον,
 κοντὸν κτλ.

Κατὰ τὸ διάταγμα τῆς 18 'Ιανουαρίου 1887, δι' οὗ κανονίζονται ὁ παιδαγωγικὸς ὀργανισμὸς καὶ τὰ μαθήματα τῶν δημοσίων δημοτικῶν σχολείων, αἱ ἐβδομαδιαῖαι ὥραι τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς στοιχειώδεσι δημοτικοῖς σχολείοις, εἶνε 30, ἐν αἷς διδάσκονται τὰ ἑξῆς ³:

	ἐβδομαδιαῖαι ὥραι.
'Ηθική	1
Γαλλικά ⁴	6
Φυσικο-μαθηματικά ⁵	9
'Ιστορία καὶ γεωγραφία ⁶	6

¹ Καθῆκοντα τῶν τέκνων πρὸς τὴν οἰκογένειαν, πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ πάππους, ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς, πρὸς τοὺς ὑπηρέτας. Καθῆκοντα αὐτῶν ἐν τῷ σχολείῳ. Καθῆκοντα πρὸς τὴν πατρίδα, πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, πρὸς τὸν θεόν.

² Συνοπτικώταται γνώσεις περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Γαλλίας. Τί καλεῖται πολίτης, δῆμος, νομὸς, πολιτεία.

³ Ὅρα ἄρθρον 19 τοῦ διατάγματος.

⁴ Ἐν τοῖς γαλλικοῖς ἐννοοῦνται ἀσκήσεις τῆς ἀναγνώσεως, ἀνάγνωσις μετ' ἐξηγήσεως λέξεων, γραμματικῆ, ὀρθογραφικαὶ ἀσκήσεις.

⁵ Ἐν τοῖς φυσικο-μαθηματικοῖς ἐννοοῦνται ἡ ἀριθμητικὴ μετὰ πρακτικῶν προβλημάτων καὶ αἱ γνώσεις τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας διατυπούμεναι κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μάθημα τῆς πραγματογνωσίας, ἔπειτα δὲ διδασκόμεναι μεθοδικώτερον καὶ λεπτομερέστερον.

⁶ Ἐν τοῖς μαθήμασι τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας ἐμπεριέχεται καὶ ἡ πολιτικὴ διδασκαλία (instruction civique).

Καλλιγραφία ¹	5
'Ιχνογραφία	1 1/2
'ᾠδική ²	1 1/2
	<hr/>
	30

'Η δὲ γυμναστικὴ διδάσκειται καθ' ἑκάστην ἢ τρεῖς τῆς ἐβδομάδος, ἐξαιρουμένων τῶν ἀσκήσεων ἐκείνων, αἵτινες γίνονται κατὰ τὰς μικρὰς ἐκδρομὰς τῶν διδασκομένων κατὰ δεκαπενθημερίαν ἢ αἵτινες γίνονται ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ, εἰς ὃ εἰσέρχονται ἢ ἐξέρχονται ἐξ αὐτῶν μετὰ ρυθμικῶν κινήσεων καὶ βηματισμῶν. Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις γίνονται κατὰ Πέμπτην καὶ Κυριακὴν, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ σχολεῖα ἀργοῦσιν. Ἐννοεῖται ἡ μεταμεσημβρία τῆς Πέμπτης. Δύο ἢ τρεῖς ὥραι τῆς ἐβδομάδος διατίθενται, ἵνα οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριάς ἀσκηθῶσιν εἰς τὰ πρακτικὰ ἔργα τῆς καλαθοποιίας, βαπτικῆς, κοπτικῆς, γεωπονίας κτλ. Καὶ ἐν μὲν τοῖς στοιχειώδεσι δημοτικοῖς σχολείοις τῶν ἀρρένων διδάσκουσι δημοδιδάσκαλοι, ἐν δὲ τοῖς στοιχειώδεσι δημοτικοῖς σχολείοις τῶν θηλέων δημοδιδασκάλισσαι.

Ἐξετάσεις τῶν στοιχειωδῶν δημοτικῶν σχολείων.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς τετραετοῦς φοιτήσεως εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριάς ἐν ἡλικίᾳ 11 ἐτῶν ὑφίστανται ἐνώπιον ἐπιτροπειῶν ³ γραπτὰς καὶ προφορικὰς ἐξετάσεις. Αἱ γραπτὰ ἐξετάσεις αὐτῶν εἶνε:

Κείμενον ὑπαγορευόμενον ὀρθογραφίας ἐξ ὀλίγων στίχων, ἀναγινωσκόμενον μεγάλῃ τῇ φωνῇ καὶ χρησιμεῦον καὶ ὡς ἐξέτασις τῆς καλλιγραφίας.

Δύο ζήτηματα τῆς ἀριθμητικῆς.

Ἐν ζήτημα κατ' ἐκλογὴν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας διδόμενον ἢ ἐκ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς διδασκαλίας ἢ ἐκ τῆς

¹ Τὸ μάθημα τῆς καλλιγραφίας δεόν νὰ διδάσκηται συχνότερον κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῶν στοιχειωδῶν δημοτικῶν σχολείων, κατὰ δὲ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη αὐτῶν ἀραιότερον, καθόσον οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριάς εἶνε ἤδη γεγυμνασμένοι.

² Ἐν τῇ ᾠδικῇ δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινόμεναι ἀσκήσεις αὐτῆς εἴτε κατὰ τὴν εἰσοδὸν καὶ ἐξοδὸν τῶν διδασκομένων ἐκ τῶν σχολείων εἴτε κατὰ τὰ διαλείμματα.

³ Μέλη τῶν ἐπιτροπειῶν ἐν τοῖς στοιχειώδεσι δημοτικοῖς σχολείοις τῶν θηλέων θύονται νὰ ᾧσι καὶ κυρίαι.

ιστορίας και γεωγραφίας ἢ ἐκ τῶν φυσικῶν στοιχειωδῶν γνώσεων μετ' ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὴν γεωπονίαν καὶ ὑγιεινὴν.

Ἐκτὸς τούτων αἱ μαθήτρια ὀφείλουσι νὰ ἐκτελέσωσι καὶ ἔργον τι τῆς ἐν χρήσει βραπτικῆς. Τὰ γραπτὰ δ' ἐξετάζονται ὑπὸ τῶν μελῶν τῶν ἐπιτροπειῶν, αἵτινες ἐγκρίνουσαι αὐτὰ ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς ἐξεταζόμενους νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰς προφορικὰς ἐξετάσεις. Αὗται δὲ εἶνε :

Κείμενον, ὅπερ οἱ ἐξεταζόμενοι ἐξηγοῦσι καὶ ἀπαγγελλοῦσι ἐνός τεμαχίου ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐμελέτησαν.

Ζητήματα ιστορίας καὶ γεωγραφίας.

Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτρια μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἐν τε ταῖς γραπταῖς καὶ προφορικαῖς ἐξετάσεσι λαμβάνουσι παρὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας (inspecteur d'académie) πιστοποιητικὸν σπουδῶν τῆς στοιχειώδους δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (Certificat d' études primaires élémentaires).

γ'. Ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα.

Ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα καλοῦνται ὑπὸ τῶν Γάλλων écoles primaires supérieures, ἐν οἷς ἐκπαιδεύονται ἐπὶ δύο ἢ πλείονα

Τὰ δύο ἔτη τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως προστίθενται πολλάκις εἰς τὰ στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα, ὡς συμπληρωτικὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν (cours complémentaires). Διὰ τῆς προσθήκης ταύτης τὰ στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα κατὰ τὸ διάταγμα τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887 περὶ ὀργανώσεως αὐτῶν ἀποβαίνουσι ἑξαετῆ καὶ προσλαμβάνουσι τὰς ἐξῆς ὀνομασίας :

Cours élémentaire ἦτοι τὰ δύο πρῶτα ἔτη, εἰς ἃ οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτρια, ὡς εἶδομεν, εἰσέρχονται ἀπὸ ἡλικίας 7—9 ἐτῶν.

Cours moyen ἦτοι τὰ δύο μέσα ἔτη αὐτῶν, εἰς ἃ εἰσέρχονται ἀπὸ ἡλικίας 9—11 ἐτῶν.

Cours supérieurs ἦτοι τὰ δύο ἀνώτερα ἔτη, εἰς ἃ εἰσέρχονται ἀπὸ ἡλικίας 11—13 ἐτῶν. Μέχρι τοῦ ἔτους τούτου ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Γαλλίᾳ εἶνε ὑποχρεωτικὴ κατὰ τὸ ἄρθρον 4 τοῦ νόμου τῆς 28 Μαρτίου 1882. Διευθύνται ἡ διευθύντρια τῶν ἑξαετῶν τούτων 7—13 ὑποχρεωτικῶν δημοτικῶν σχολείων γίνονται κατὰ τὸ 31 ἄρθρον τοῦ διατάγματος τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887 δημοδιδάσκαλοι ἢ δημοδιδασκάλισσαι.

Δύναται τις νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ μέχρι τοῦ 15ου ἔτους τῆς ἡλικίας του· διότι εἶπομεν ὅτι ἐν τοῖς ἀνωτέροις δημοτικῶν σχολείοις ἐκπαιδεύεται τις καὶ πλείονα τῶν δύο ἔτη. Ἰδρύεται ἀνώτερον δημοτικὸν σχολεῖον αὐτοτελές, ὅταν περιέχῃ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν πλεόν τῶν δύο ἐτῶν, διευ-

ἔτη μαθηταὶ καὶ μαθήτρια ἀπολυθέντες τῆς στοιχειώδους δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἔχοντες τὸ πιστοποιητικὸν τῶν σπουδῶν αὐτῆς. Ἐν αὐτοῖς παιδεύονται ἀνωτέραν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν χρήσιμον εἰς τὰ διάφορα βιοποριστικὰ στάδια. Τὰ ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα διαιροῦνται εἰς ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ εἰς ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα θηλέων, ἔχουσι δὲ κοινὸν πρόγραμμα μετὰ τὴν διαφορὰν, ὅτι οἱ μὲν νέοι διδάσκονται προσέτι σιδηρουργικὴν, ξυλουργικὴν, γυμναστικὴν καὶ ἔχουσι στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, αἱ δὲ νέαι μανθάνουσι νὰ κεντῶσι, νὰ βράπτωσι καὶ κόπτωσι κτλ. Κατὰ τὸ κοινὸν πρόγραμμα διδάσκονται οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι μαθήματα, ἅτινα εἶνε τὰ ἑξῆς :

Ἐφηρμοσμένη ἀριθμητικὴ.

Λύσεις προβλημάτων διὰ τῆς ἀλγέβρας καὶ γεωμετρίας.

Κανόνες τῆς λογιστικῆς καὶ τῆς διατηρήσεως τῶν βιβλίων.

Γνώσεις τῆς φυσικῆς καὶ τῆς φυσικῆς ιστορίας ἐφηρμοσμέναι εἰς τὴν γεωργίαν, βιομηχανίαν καὶ ὑγιεινὴν.

Γεωμετρικὴ ἰχνογραφία, ἰχνογραφία κοσμημάτων καὶ ἀγαλμάτων.

Γνώσεις τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Αἱ κυριώτεραι ἐποχαὶ τῆς γενικῆς ιστορίας καὶ ἰδίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων.

Γνώσεις τῆς γαλλικῆς ιστορίας καὶ φιλολογίας.

Γεωγραφία τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Εἶναι γλῶσσαι.

Ὄνεται δὲ ὑπὸ καθηγητοῦ ἢ καθηγήτριας. Ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ δημοτικῇ ἐκπαίδευσί τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων διδάσκουσι καθηγηταὶ καὶ καθηγήτριαι, ἔχοντες τὸ δίπλωμα τῶν ἀνωτέρων διδασκαλείων ἦτοι τὸ Certificat d'aptitude au professorat des écoles normales κατὰ τὸ 24 ἄρθρον τοῦ νόμου τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1880 περὶ ὀργανώσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἄλλ' ἐν ἑλλείψει αὐτῶν διδάσκουσι δημοδιδάσκαλοι καὶ δημοδιδασκάλισσαι ἔχοντες τὸ ἀπολυτήριον τῶν διδασκαλείων ἦτοι τὸ Brevet supérieur κατὰ τὸ αὐτὸ ἄρθρον τοῦ νόμου.

Κατὰ ταῦτα ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Γαλλίᾳ θεωρεῖται αὐτοτελὴς καὶ ἀσχετος πρὸς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ στοιχειώδεις γνώσεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶνε ἀναγκαῖαι εἰς αὐτήν, διὰ τοῦτο εἰς τὰ πλείονα λύκεια τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τῆς Γαλλίας εἶνε προσηρητημένον δημοτικὸν σχολεῖον ἐκ τριῶν τάξεων, εἰς ἃ εἰσέρχεται ὁ παῖς ἄγων τὸ 8ον ἢ 9ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὅστε ἐν Γαλλίᾳ ὁ μαθητὴς ὁ θέλων νὰ μεταβῇ εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν δὲν ἔχει ἀνάγκην ν' ἀποπερατώσῃ τὰ μαθήματα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἦτις, ὡς εἶπομεν, ἐπεκτείνεται μέχρι τοῦ 15ου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἀλλ' ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτῆς ἄγων τὸ 8ον ἢ τὸ 9ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Διδάσκουσι τὰ μαθήματα ταῦτα ἐν μὲν τοῖς ἀνωτέροις δημοτικοῖς σχολείοις τῶν ἀρρένων καθηγηταί, ἐξεληθόντες ἐκ τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλείου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (école normale supérieure d'enseignement primaire), εὑρισκόμενου ἐν Saint-Cloud, προαστείῳ τῶν Παρισίων, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέροις δημοτικοῖς σχολείοις τῶν θηλέων καθηγήτριαι, ἔχουσαι δίπλωμα τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλείου τῶν διδασκαλισσῶν (école normale primaire supérieure d'institutrices), κειμένου ἐν τῷ νομῷ τοῦ Σηκουάνα, ἐν τῇ πόλει Fontenay-aux-Roses¹. Περὶ τῶν δύο τούτων ἀνωτέρων διδασκαλείων τῆς Γαλλίας θέλομεν κατωτέρω ὁμιλήσει.

Ἐσωτερικοί, ἡμισύσσιτοι καὶ ὑπότροφοι τῆς κυβερνήσεως.

Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων δύνανται νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ ὡς ἐσωτερικοὶ (pensionnaires) καὶ ὡς ἡμισύσσιτοι (demi-pensionnaires). Τὰ διδάκτρα τῶν μὲν ἐσωτερικῶν κυμαίνονται μεταξὺ 400—500 φράγκων ἑτησίως, τῶν δὲ ἡμισυσσίτων εἶνε ὀλίγον ἀνώτερα κατὰ τὸ ἡμισυ τῶν διδάκτρων τῶν ἐσωτερικῶν. Μαθηταὶ δὲ καὶ μαθήτριαι γίνονται ὑπότροφοι τῆς κυβερνήσεως: 1) οἱ κατὰ τὰς ἐξετάσεις διακριθέντες ἐπὶ ἱκανότητι καὶ εὐφυίᾳ, ὅτινες καὶ προτιμῶνται: 2) ἐκεῖνοι, ὧν οἱ γονεῖς προσήνεγκαν εἰς τὸ Κράτος ὑπηρεσίας: 3) ἐκεῖνοι, ὧν τὰ μέσα δὲν εἶνε ἐπαρκῆ καὶ 4) ἐκεῖνοι, ὧν τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας εἶνε πολυάριθμα.

Ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων.

Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι τῶν σχολείων τούτων ἀποπερατώνουσι τὰ μαθήματα ὑφίστανται ἀπολυτηρίους γραπτὰς, προφορικὰς καὶ πρακτικὰς ἐξετάσεις. Οἱ ἐπιτυχῶντες εἰς τὰς γραπτὰς δύνανται νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς ἄλλας ἐξετάσεις. Αἱ γραπτὰς ἐξετάσεις εἶνε 1) γαλλικὴ σύνθεσις ἢτοι οἱ ἐξεταζόμενοι γράφουσι διήγησιν τινὰ ἢ ἐπιστολὴν τινὰ περὶ τινος ἀντικειμένου, ὅπως φανῆ ὁ τρόπος, δι' οὗ ἐκθέτουσι τὰς ἰδέας των: 2) ζητήματα μαθηματικῶν, φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας: 3) ζητήματα τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας: 4) ζητήματα τῆς γεωμετρικῆς ἢ τῆς ἰχνογραφίας ἢ τῆς ἰχνογραφίας τῶν κοσμη-

¹ Ὅρα καὶ σελ. 334. σημ. 1. Ἐν ἐλλείψει καθηγητῶν καὶ καθηγητριῶν διδάσκουσι δημοδιδάσκαλοι καὶ δημοδιδασκάλισσαι καλούμενοι instituteurs-adjoints et institutrices-adjointes.

μάτων. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν γραπτῶν ἀκολουθοῦσιν αἱ προφορικαὶ καὶ αἱ πρακτικαὶ ἐξετάσεις, αἵτινες γίνονται ἐπὶ τῶν μαθημάτων τοῦ προγράμματος. Μετὰ τὰς ἐξετάσεις ταύτας οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι λαμβάνουσι παρὰ τοῦ πρυτάνεως (recteur) πιστοποιητικὸν σπουδῶν τῆς ἀνωτέρας δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (Certificat d'études primaires supérieures).

Εἰς τίνα ἐπαγγέλματα τρέπονται οἱ ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων;

Ὅτε ἰδρύθησαν τὰ ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα, μέγας ὑπῆρχε φόβος, μήπως οἱ ἐξ αὐτῶν ἀπολυόμενοι ἐπιδιώκωσι καὶ θηρεύωσι θέσεις ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους. Ἄλλ' ὁ φόβος οὗτος διεσκεδάσθη διότι παρετηρήθη, ὅτι οἱ πλείονες αὐτῶν ἐτρέπησαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Οὕτω κατὰ μίαν στατιστικὴν ἐπὶ 7,869 μαθητῶν ἀπολυθέντων κατὰ τὸ ἔτος 1889 ἐκ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων ἠκολούθησαν τὰ ἑξῆς ἐπαγγέλματα:

ἐμπόριον	1590
βιομηχανίαν	2130
γεωργίαν	570
τραπέζας καὶ τραπεζικὰ γραφεῖα	263
σιδηροδρόμους	111
τὸν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατόν	143
τὰ διδασκαλεῖα	496
εἰδικὰς προπαρασκευαστικὰς σχολὰς εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα	547
ἐκπαιδευτήρια τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως	688
διάφορους θέσεις ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους	294
θέσεις πλησίον ἀρχιτεκτόνων καὶ ἰργολάβων	134
θέσεις πλησίον ἀνωτέρων ἐν τοῖς ὑπουργείοις ὑπαλλήλων	194
μετέβησαν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν	72
ἐπέστρεψαν εἰς τὴν οἰκογένειάν των χωρὶς νὰ εἶνε γνωστὴ ἡ τύχη αὐτῶν	651
ἀπέθανον	41

7,869

δ'. Ἐπαγγελματικά σχολαί.

Διὰ τοῦ νόμου τῆς 11 Δεκεμβρίου 1880 ἐκλήθησαν ἐπαγγελματικά σχολαί (écoles manuelles d'apprentissage) ἐκεῖναι, αἵτινες ὑπὸ τοῦ Κράτους ἰδρύθησαν, ἵνα ἀναπτύξωσιν εἰς τοὺς νέους καὶ νέας, τοὺς προωρισμένους δι' ἐπαγγέλματα καὶ βαναύσους τέχνας, τὴν ἀναγκαίαν δεξιότητα καὶ διδάξωσι τὰς τεχνικὰς γνώσεις. Αἱ σχολαὶ αὗται κατετάχθησαν διὰ τοῦ εἰρημένου νόμου ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων. Ἡ Γαλλία προέβη εἰς τὴν ἰδρυσιν ἐπαγγελματικῶν σχολῶν, διότι ἔβλεπε μετὰ λύπης καταπίπτοντα καὶ ἐξασθενούντα τὰ ἐπαγγέλματα πασῶν σχεδὸν τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἕνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ ἀγνοίας τοῦ λαοῦ αὐτῆς καὶ ἠσθάνετο, ὅτι καίριον τραῦμα θὰ ἐπήρχετο κατὰ τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας αὐτῆς, ἐὰν δὲν προελάβανε νὰ μεριμνήσῃ περὶ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἰδρυσέ τὴν 9ην Ἰουλίου 1881 ἐθνικὴν σχολὴν τῆς ἀνωτέρας δημοτικῆς ἐκπαίδευσως καὶ τῆς προπαρασκευαστικῆς ἐκπαίδευσως εἰς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα (école normale d'enseignement primaire supérieur et d'enseignement professionnel préparatoire à l'apprentissage), ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἄλλων σχολῶν, αἵτινες ἤθελον ἰδρυθῆ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου τῆς 11 Δεκεμβρίου τοῦ 1880. Ἡ ἐθνικὴ αὕτη σχολὴ ἰδρύθη ἐν τῇ πόλει Vierzon τοῦ νομοῦ Cher καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος κατὰ τὸν τύπον αὐτῆς ἰδρύθησαν δύο ἄλλαι ἐθνικαὶ σχολαὶ ἐν τῇ πόλει Armentières τοῦ νομοῦ Nord καὶ ἐν τῇ πόλει Voiron τοῦ νομοῦ Isère.

Ὁργανισμὸς τῶν ἐθνικῶν σχολῶν.

Αἱ τρεῖς ἐθνικαὶ σχολαὶ περιλαμβάνουσι:

- 1) νηπιαγωγεῖον (école maternelle), εἰς ὃ γίνονται δεκτοὶ μόνον παῖδες.
- 2) στοιχειῶδες δημοτικὸν σχολεῖον (école primaire élémentaire).
- 3) ἀνώτερον δημοτικὸν σχολεῖον (école primaire supérieure).

Οἱ μαθηταὶ ἀκούοντες τὰ μαθήματα τοῦ νηπιαγωγείου καὶ δημοτικοῦ στοιχειώδους σχολείου ἀσχολοῦνται σὺν αμα εἰς μικρὰς ἐργασίας, αἵτινες σκοποῦσι ν' ἀναπτύσσωσι τὴν δεξιότητα τῆς χειρὸς αὐτῶν καὶ νὰ μὴ καταπονῶσιν αὐτοὺς, μὴ ἔχοντας μεγάλην φυσικὴν δύναμιν. Οἱ δὲ μαθηταὶ τοῦ ἀνωτέρου δημοτικοῦ σχολείου ἀσχολοῦνται εἰς μεγαλύτερας καὶ βαρύτερας ἐργασίας, ὡς ὄντες ἡλικίας 11—13 ἐτῶν καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος ἐργάζονται 3 ὥρας τὴν ἡμέραν, κατὰ

δὲ τὸ δεύτερον ἔτος 4 ὥρας καὶ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος 5 ὥρας τὴν ἡμέραν. Αἱ διὰ χειρὸς ἐργασίαι τῶν μαθητῶν τῶν ἐθνικῶν σχολῶν ἔχουσιν ὡς βάσιν τὴν σιδηρουργικὴν καὶ ξυλουργίαν καὶ ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν προπαρασκευὴν αὐτῶν γενικῶς καὶ ἄνευ εἰδικότητος κατ' ἀρχάς, ἔπειτα δὲ εἰσάγουσιν αὐτοὺς εἰς εἰδικότητα. Οὕτω λ. χ. οἱ μαθηταὶ τῆς ἐθνικῆς σχολῆς Vierzon μανθάνουσι σιδηρουργικὴν καὶ κεραμικὴν, οἱ μαθηταὶ τῆς ἐθνικῆς σχολῆς Voiron κατασκευάζουσι χάρτην, ὑφάσματα καὶ μεταξωτὰ καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς ἐθνικῆς σχολῆς Armentières διδάσκονται τὴν ὑφαντικὴν. Ἐν ταῖς σχολαῖς ταύταις οἱ μαθηταὶ προπαρασκευάζονται καὶ εἰσέρχονται μετὰ ταῦτα εἰς ἄλλας ἐθνικὰς σχολὰς, καλουμένας écoles nationales d'arts et métiers¹, αἵτινες σκοποῦσι νὰ παρασκευάζωσιν ἀρχιεργάτας ἐν τῇ βιομηχανίᾳ καὶ ἰδίως μηχανικοὺς. Εἰς τὰς σχολὰς ταύτας ἐξαπέστειλε παρασκευάσασα μαθητὰς 80% ἡ σχολὴ Vierzon ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς.

Ἐν ταῖς ἐθνικαῖς ἐπαγγελματικαῖς σχολαῖς Vierzon, Armentières καὶ Voiron γίνονται δεκτοὶ ἐσωτερικοὶ (pensionnaires) πληρώνοντες ἔτησίως 500 φράγκα, ἐξωτερικοὶ (élèves libres) καὶ ὑπότροφοι τῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῇ σχολῇ Vierzon ἐκ τῶν 163 ἐσωτερικῶν οἱ 41 εἶνε ὑπότροφοι τῆς κυβερνήσεως. Οἱ ὑπότροφοι οὗτοι εἰσήγοντο εἰς τὰς ἐθνικὰς σχολὰς μέχρι τοῦ ἔτους 1890 ἄνευ ἐξετάσεως καὶ διαγωνισμοῦ καὶ ἐγίνοντο τοιοῦτοι, ὅσοι διεκρίνοντο ὡς πρῶτοι μαθηταὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις δημοτικοῖς σχολείοις. Ἀπὸ τοῦ 1891 εἰσάγονται οἱ ὑπότροφοι διὰ διαγωνισμοῦ καὶ ἐξετάσεως, ὃ δὲ πρῶτος διαγωνισμὸς ἐγένετο τὴν 11 Μαΐου 1891, καθ' ὃν ἐνεφανίσθησαν 215 καὶ ἐκρίθησαν ὡς εἰσαγώγιμοι 110. Ἡ δὲ κυβέρνησις διώρισεν ὑποτρόφους τοὺς 53, εἰς 4 δὲ ἔδωκε τὰ μέσα νὰ συντηρῶνται ὡς ἐξωτερικοὶ. Ἐκ τῶν ὑποτρόφων τούτων οἱ 17 κατετάχθησαν εἰς τὴν σχολὴν Armentières, οἱ 21 εἰς τὴν σχολὴν Vierzon καὶ οἱ 19 εἰς τὴν σχολὴν Voiron.

Πλὴν τῶν σχολῶν τούτων ἤρξαντο ἐν Γαλλίᾳ νὰ ἰδρύνονται πολλαὶ ἐπαγγελματικά σχολαὶ ἀρρένων καὶ θηλέων, προπαρασκευάζουσαι ἰδίως εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ περιλαμβάνουσαι τρεῖς τάξεις ἀνωτέρου δημοτικοῦ σχολείου. Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριά, ὅπως φοιτῶσιν εἰς τὰς σχολὰς ταύτας, ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι τὸ πιστοποιητικὸν τῶν σπουδῶν τῆς στοιχειώδους δημοτικῆς ἐκπαίδευσως

¹ Τοιαῦται σχολαὶ ὑπάρχουσι τρεῖς ἤτοι ἐν Aix, Angers καὶ ἐν Châlons-sur-Marne. Κατασκευάζεται δὲ καὶ τετάρτη σχολὴ ἐν Lille, ἥτις δὲν ἐτελείωσεν ἀκόμη.

(Certificat d' études primaires élémentaires) ὅπερ δίδεται ἐν ἡλικίᾳ 11 ἐτῶν. Ἐάν τις δὲν ἔχη τοιοῦτο πιστοποιητικόν, ὑφίσταται εἰσιτήριοι ἐξέτασιν. Αἱ ἐπαγγελματικαὶ αὐταὶ σχολαὶ παρέχουσι πλήρη ἐκπαίδευσιν ἀνωτέρου δημοτικοῦ σχολείου, σὺναμα δὲ καὶ ἐκπαίδευσιν προπαρασκευάζουσιν ἰδίως εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ αὐτὴ σχολὴ δύναται νὰ περιλαμβάνῃ τρεῖς ἐνιαυσίους τάξεις βιομηχανίας (classes indus trielles) καὶ τρεῖς ἐνιαυσίους τάξεις ἐμπορίου (classes commerciales).

Πρόγραμμα τῶν τριῶν τάξεων τῆς βιομηχανίας

	Ἡμερήσιαι ὥραι διδασκαλίας καὶ ἐργασίας		
	Α'. ἔτος	Β'. ἔτος	Γ'. ἔτος
Δημοτικὴ ἐκπαίδευσιν	2	2	2
Υλικά ἐργασία	3	4	5
Ἰχνογραφία	1	1	1
Φυσικομαθηματικὰ μετ' ἐφαρμογῆς.	1	1	1
Τὸ σύνολον τῶν ὡρῶν τῆς ἐργασίας τοῦ μαθητοῦ καθ' ἐκάστην . . .	7	8	9
Ἀνάπαυσις, γεῦμα, διαλείμματα.	2	2	2
Διάρκεια τῆς σχολικῆς ἡμέρας . . .	9	10	11

Πρόγραμμα τῶν τριῶν τάξεων τοῦ ἐμπορίου

	Ἡμερήσιαι ὥραι διδασκαλίας καὶ ἐργασίας		
	Α'. ἔτος	Β'. ἔτος	Γ'. ἔτος
Δημοτικὴ ἐκπαίδευσιν	1	1	1
Ἐμπορικὰ μαθήματα	2	3	3
Ἐμπορικὴ γεωγραφία	1	1	1
Εἶναι γλώσσα	2	1	2
Ἰχνογραφία	1	1	1
Τὸ σύνολον τῶν ὡρῶν τῆς καθ' ἐκάστην ἐργασίας τοῦ μαθητοῦ . . .	7	7	8
Ἀνάπαυσις, γεῦμα, διαλείμματα.	2	3	3
Διάρκεια τῆς σχολικῆς ἡμέρας . . .	9	10	11

Ἐν ταῖς ἐπαγγελματικαῖς σχολαῖς τῶν θηλέων τὸ σύνολον τῶν ὡρῶν τῆς ἐργασίας εἶνε ἐν μὲν τῷ Αφ ἔτσι 6 ὥραι, ἐν δὲ τῷ Βφ 7 ὥραι καὶ ἐν τῷ Γφ ἔτσι 8 ὥραι. Αἱ ἐπαγγελματικαὶ σχολαὶ ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν δύο ὑπουργείων ἤτοι τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως καὶ τοῦ ὑπουργείου τοῦ ἐμπορίου· ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1892 ὑπάγονται μόνον εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ ἐμπορίου καὶ καλοῦνται écoles pratiques de commerce ou d'industrie.

Β'.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ

Ἡ Γαλλία ἔχουσα ἀνάγκην πολλῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν διὰ τὰ νηπιαγωγεῖα καὶ τὰς παιδικὰς τάξεις (écoles maternelles et classes enfantines) καὶ διὰ τὰ στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα (écoles primaires élémentaires) ἔδρυσεν ἐν ἐκάστῳ σχεδὸν νομῷ (département) δύο διδασκαλεῖα, ἐν τῶν ἀρρένων καὶ ἐν τῶν θηλέων. Ἐχουσα δὲ ἀνάγκην πολλῶν καθηγητῶν καὶ καθηγητριῶν διὰ τὰ διδασκαλεῖα ταῦτα (écoles normales primaires) συνέστησεν ἐν ἀνώτερον διδασκαλεῖον ἀρρένων (école normale supérieure d'enseignement primaire) ἐν Saint-Cloud, προαστείῳ τῶν Παρισιῶν, πρὸς μόρφωσιν καθηγητῶν διὰ τὰ διδασκαλεῖα τῶν ἀρρένων καὶ διὰ τὰ ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα αὐτῶν (écoles primaires supérieures pour les garçons) καὶ ἕτερον ἀνώτερον διδασκαλεῖον θηλέων (école normale supérieure d'institutrices) ἐν πόλει Fontenay-aux-Roses, κειμένη ἐν τῇ νομῷ τοῦ Σηκουάνα, πρὸς μόρφωσιν καθηγητριῶν διὰ τὰ διδασκαλεῖα τῶν θηλέων καὶ διὰ τὰ ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα αὐτῶν (écoles primaires supérieures pour les filles).

α'. Διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.

Ἡ Γαλλία διακρουμένη εἰς 86 νομοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ εἰς 3 νομοὺς

Ἡ ὄρα ἐγκύκλιον τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887 «écoles normales primaires» Art. 68—105.

ἐν Ἀλγερίᾳ ἀριθμοὶ 85 διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ 85 διδασκαλεῖα θηλέων, ἅτινα εἶνε ἰδρυμένα σχεδὸν ἐν ταῖς πρωτεύουσαις τῶν νομῶν. Ἐκαστον δὲ τῶν διδασκαλείων τούτων ἀναλογεῖ εἰς πληθυσμὸν 230, 000 περίπου, διότι ἡ ἐν Εὐρώπῃ Γαλλία ἔχει πληθυσμὸν 38,343, 192. Σκοπὸς τῶν μὲν διδασκαλείων τῶν ἀρρένων εἶνε νὰ μορφώσῃ δημοδιδασκάλους (instituteurs) διὰ τὰ στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα τῶν ἀρρένων (écoles primaires élémentaires pour les garçons), τῶν δὲ διδασκαλείων τῶν θηλέων νὰ παρασκευάσῃ δημοδιδασκαλίσσας (institutrices) καὶ διὰ τὰ στοιχειώδη δημοτικὰ σχολεῖα τῶν θηλέων (écoles primaires élémentaires pour les filles) καὶ διὰ τὰ νηπιαγωγεῖα καὶ τὰς παιδικὰς τάξεις (écoles maternelles et classes enfantines).

Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριάς τῶν διδασκαλείων εἶνε ἐσωτερικοὶ (internes) συντηρούμενοι καὶ παιδευόμενοι δωρεὰν καὶ γινόμενοι δεκτοὶ διὰ διαγωνισμοῦ (concours), ὅστις κατ' ἔτος ἐκτελεῖται ἐν ἑκάστῳ νομῶ. Πρὸς παραδοχὴν δὲ εἰς διαγωνισμὸν ἀπαιτοῦνται παρὰ τοῦ μέλλοντος νὰ διαγωνισθῇ τὰ ἑξῆς :

1) νὰ ἐγγραφῇ ἀπὸ τῆς 1ης Μαρτίου — 30 Ἀπριλίου ἐν τῷ γραφείῳ τῆς πανεπιστημιακῆς ἀκαδημίας, δηλῶν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ μετέσχη τοῦ διαγωνισμοῦ.

2) νὰ καταθέσῃ πιστοποιητικὸν γεννήσεως, δι' οὗ νὰ δεικνύηται ὅτι εἶνε τοῦλάχιστον 16 ἐτῶν καὶ κατ' ἀνώτατον ὅρον 18 ἐτῶν.

3) νὰ δηλώσῃ, εἰς τίνας σχολεῖα ἐφοίτησεν ἀπὸ ἡλικίας 12 ἐτῶν.

4) νὰ καταθέσῃ τὸ στοιχειώδες πιστοποιητικὸν (Brevet élémentaire).

Οἱ θέλοντες καὶ αἱ θέλουσαι νὰ ἐπιδιώξωσι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ὀφείλουσι νὰ διαγωνισθῶσιν, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰ διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων. Ἀλλὰ, ἵνα γίνωσι δεκτοὶ εἰς τὸν διαγωνισμὸν, πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ δίπλωμα Brevet élémentaire, ὅπερ δύνανται νὰ λάβωσιν, ἀφοῦ ὑποστῶσι γραπτὰς καὶ προφορικὰς ἐξετάσεις ἐνώπιον ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας, ἣν κατ' ἔτος ὀρίζει ὁ πρόεδρος κατὰ πρότασιν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς πανεπιστημιακῆς ἀκαδημίας (Inspecteur d'académie). Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας εἶνε ἑπτὰ, ὧν δύο ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ εἶνε ἐπιθεωρηταὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, τὰ δὲ λοιπὰ λαμβάνονται ἢ ἐκ τῶν διευθυντῶν καὶ διευθυντριῶν τῶν διδασκαλείων καὶ ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων ἢ ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς ἀνωτάτης καὶ μέσης ἐκπαίδευσως ἢ ἐκ τῶν καθηγητῶν τῶν διδασκαλείων. Οἱ ἐξεταζόμενοι καὶ αἱ ἐξεταζόμεναι πρέπει νὰ εἶνε τοῦλάχιστον ἡλικίας 16 ἐτῶν, ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες ἐξερχόμε-

5) νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι θὰ ὑπηρετήσῃ ἐπὶ 10 ἔτη εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν.

νοὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων καὶ ἔχοντες τὸ πιστοποιητικὸν αὐτῶν ἦτοι τὸ certificat d' études primaires supérieures δύνανται νὰ εἶνε μικροτέρας ἡλικίας. Ἐξετάζονται δὲ ἐν τοῖς αὐτοῖς μαθήμασιν, ἐν οἷς ἐξετάζεται σχεδὸν καὶ ὅταν τις ὑφίσταται τὸν διαγωνισμὸν, ὅπως εἰσαχθῇ εἰς τὰ διδασκαλεῖα. Ἐὰ μαθήματα δηλαδὴ εἶνε γραπτὰ καὶ προφορικὰ. Γραπτὰ μὲν εἶνε ἡ ὑπαγέγραυσις κειμένου μιᾶς περίπου σελίδος χάριν ὀρθογραφίας, καλλιγραφία γραμμάτων διαφόρου σχήματος, ἐκθεσις ἰδεῶν δηλ. : μιᾶς διηγήσεως ἢ ἐπιστολῆς ἢ ἐνδὲς γνωμικοῦ ἢ ἠθικοῦ παραγγέλματος, ζητήματα ἀριθμητικῆς καὶ ἰχνογραφίας. Προφορικὰ δὲ ἀναγνωσόμενον κείμενον, ἐφ' οὗ γίνονται γραμματικαὶ παρατηρήσεις, ζητήματα ἀριθμητικῆς καὶ μετρικοῦ συστήματος, ζητήματα τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς διδασκαλίας, ζητήματα τῆς γεωγραφίας τῆς Γαλλίας, ζητήματα στοιχειώδους φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας. Πρὸς τούτοις οἱ ἐξεταζόμενοι νέοι ὑφίστανται τὴν ἐξέτασιν τῆς γυμναστικῆς καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων, αἱ δὲ ἐξεταζόμεναι νέοι τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐργοχειρῶν. Οἱ νέοι καὶ αἱ νέοι ὑποστάντες ἐπιτυχῶς τὰς γραπτὰς καὶ προφορικὰς ἐξετάσεις πάντων τῶν εἰρημένων μαθημάτων παρουσιάζονται εἰς τὰ διδασκαλεῖα τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων, ἵνα διαγωνισθῶσι πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς αὐτά. Αἱ ἐπὶ διαγωνισμῶ ἐξετάσεις ἐν τοῖς διδασκαλείοις εἶνε αὐστηραὶ, γινόμεναι, ὡς εἶπομεν, ἐν τοῖς αὐτοῖς μαθήμασιν, ἐν οἷς καὶ αἱ ἐξετάσεις τοῦ Brevet élémentaire. Οἱ ἐπιτυχάνοντες ἐν τῷ διαγωνισμῷ γίνονται δεκτοὶ ἐν τοῖς διδασκαλείοις ὡς ἐσωτερικοί, οἱ δὲ ἀποτυχάνοντες ἔχοντες τὸ Brevet élémentaire διορίζονται, εἰάν ὑπάρχῃ ἔλλειψις δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν, οἵτινες πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ Brevet supérieur, ὅπερ λαμβάνουσιν, ὡς θέλομεν εἶδει, ἀποπερατοῦντες τὰ διδασκαλεῖα καὶ ὑφιστάμενοι τὴν ἐξέτασιν τῶν μαθημάτων αὐτῶν.

Διὰ διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, ἐκδοθείσης τῇ 24 Ἀπριλίου 1883, συνεστήθη ἐν Κων)πόλει ἐξεταστικὴ ἐπιτροπεία, ὅπως χορηγῇ τὸ Brevet élémentaire καὶ τὸ Brevet supérieur εἰς νέους καὶ νέας διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη σύγκειται ἐξ ἑπτὰ μελῶν, διοριζομένων ὑπὸ τοῦ πρέσβους τῆς Γαλλίας, ὧν τὰ πέντε ἐκλέγονται ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ κολλεγίου τοῦ Γαλατα—σεράι, τὰ δὲ δύο ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τῆς πρεσβείας ἢ τῆς γαλλικῆς ἀποικίας. Προεδρεύει τῆς ἐπιτροπείας ὁ πρέσβυς ἢ ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Οἱ νέοι καὶ αἱ νέοι ἐν Κων)πόλει, οἱ ἐπιθυμοῦντες τοῦ Brevet élémentaire, ἐξετάζονται ἐν τοῖς μαθήμασιν, ὃ ἀνωτέρω εἶδομεν, οἱ ἐπιθυμοῦντες δὲ τοῦ Brevet supérieur ἐξετάζονται εἰς τὰ μαθήματα αὐτοῦ, ὡς γίνεται ἐν Γαλλίᾳ, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ταύτην, ὅτι ἐν τῇ ἐξέτασει ξένης γλώσσης δύνανται συμφώνως τῇ διαταγῇ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, ἐκδοθείσης τῇ 25 Ἰουλίου 1889, νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἢ τουρκικῇ γλώσσῃ.

Δι' ἐτέρας διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, ἐκδοθείσης τῇ 9 Φεβρουα-

Μετὰ τὴν κατάρθεισιν τῶν ἐγγράφων τούτων διαγωνίζονται ἐν ἐκείνοις σχεδὸν τοῖς μαθήμασιν, ἐν οἷς ἐξετάζονται καὶ οἱ τοῦ Brevet élémentaire, ἀλλ' αὐστηρότερον¹. Οἱ ἐπιτυχόντες καὶ αἱ ἐπιτυχοῦσαι εἰσάγονται εἰς τὰ διδασκαλεῖα τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων, ἐνδύονται ὁμοίαν στολὴν καὶ σπουδάζουσιν ἐπὶ τριετίαν κατὰ τὰ ἀκόλουθα προγράμματα.

Πρόγραμμα τῶν διδασκαλείων τῶν ἀρρένων.

	Ἑβδομαδιαῖαι ὥραι διδασκαλίας		
	Α'. ἔτος	Β'. ἔτος	Γ'. ἔτος
Πολιτικὴ διδασκαλία.....	—	—	1
Ἠθικὴ.....	2	2	—
Παιδαγωγία καὶ σχολικὴ διοίκησις	1	1	1
Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία..	7	5	4
Ἱστορία.....	4	3	3
Γεωγραφία.....	1	1	1
Ἀριθμητικὴ καὶ διατήρησις λογι- στικῶν βιβλίων.....	2	3	3
Γεωμετρία, καταμέτρησις διαφορῶν ἐπιφανειῶν.....	1	2	3
Φυσικὴ.....	1	2	2
Χημεία.....	1	1	1
Φυσικὴ ἱστορία.....	1	1	2
Γεωργία καὶ γεωπονία.....	—	1	2
Ξέναι γλῶσσαι.....	2	2	2
Καλλιγραφία.....	2	1	—
Ἱχνογραφία.....	4	4	4
ᾠδικὴ καὶ μουσικὴ.....	2	2	2
Γυμναστικὴ καὶ στρατιωτ. ἀσκήσεις	3	3	3
Ἔργα κηπουρικῆς καὶ καλλιεργίας	4	4	4
Τὸ ὅλον.....	38	38	38

Πρόγραμμα τῶν διδασκαλείων τῶν θηλέων.

	Ἑβδομαδιαῖαι ὥραι διδασκαλίας		
	Α'. ἔτος	Β'. ἔτος	Γ'. ἔτος
Ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ διδασκαλία.	1	1	1
Παιδαγωγία καὶ σχολικὴ διοίκησις	1	1	1
Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία..	6	5	4
Ἱστορία.....	4	3	3
Γεωγραφία.....	1	1	1
Ἀριθμητικὴ καὶ διατήρησις λογι- στικῶν βιβλίων.....	3	3	3
Φυσικὴ.....	—	1	1
Χημεία.....	—	1	1
Φυσικὴ ἱστορία.....	1	2	2
Οἰκιακὴ οἰκονομία καὶ ὑγιεινὴ..	—	1	1
Ξέναι γλῶσσαι.....	2	2	2
Καλλιγραφία.....	3	1	—
Ἔργα κοπτικῆς.....	3	3	3
Ἱχνογραφία.....	4	4	4
ᾠδικὴ καὶ μουσικὴ.....	2	2	2
Γυμναστικὴ.....	2	2	2
Κηπουρικὴ.....	2	2	2
Τὸ ὅλον.....	35	35	34

Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι τοῦ Β', καὶ Γ', ἔτους ἀσκαθύνται εἴτε ἐν τῇ τάξει εἴτε ἐν διαλέξεσιν εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν, εἰς τὴν σύνθεσιν ἀναγνωσμάτων, τὰ ὅποια ἀναπτύσσουσιν ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν καὶ συμμαθητῶν, εἰς τὴν διόρθωσιν χρεῶν κτλ.

Ἐξεταστικὴ ἐπιτροπεία.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Γ', ἔτους οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι ὑποχρεοῦνται νὰ δώσωσιν ἐξετάσεις, ὅπως λάβωσι τὸ δίπλωμα αὐτῶν, ὑπερκαλεῖται Brevet supérieur. Ἐξετάζονται δὲ ἐνώπιον ἐπιτροπείας, συγκειμένης τοῦλάχιστον ἐξ ἑπτὰ μελῶν καὶ διοριζομένης κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως κατὰ πρότασιν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας. Ἐκ τῶν μελῶν τὰ μὲν δύο ἀναγκαστικῶς πρέπει νὰ εἴνε ἐπιθεωρη-

ρίου 1887, συνεστήθη ἐν Ἀθήναις ἐξεταστικὴ ἐπιτροπεία, ὅπως χορηγῆ τὸ Brevet élémentaire καὶ τὸ Brevet supérieur εἰς νέους καὶ νέας διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη σύγκειται ἐκ μελῶν τῆς γαλλικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν. Προεδρεύει τῆς ἐπιτροπείας ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς ταύτης. Ἡ ἐπιτροπεία ὀφείλει νὰ συμμορφωθῇ τῷ διατάγματι τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887.
¹ Ὅρα τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν.

ταί τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (inspecteurs de l'enseignement primaire), τὰ δὲ λοιπὰ ἐκλέγονται ἢ ἐκ τῶν διευθυντῶν καὶ διευθυντριῶν τῶν διδασκαλείων καὶ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων ἢ ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς ἀνωτάτης καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως ἢ ἐκ τῶν καθηγητῶν τῶν διδασκαλείων. Ἡ ἐπιτροπεία εὐρίσκειται ἐν ἀπαρτίᾳ καὶ ἀποφασίζει, εἰς πέντε τῶν μελῶν εἶνε παρόντα, ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐξεταζομένων. Αἱ δὲ ἀποφάσεις πρέπει νὰ εἶνε κατὰ πλειονοψηφίαν. Τὰ γραπτὰ πρέπει νὰ διορθῶνται τοῦλάχιστον ὑπὸ δύο μελῶν. Ὁλόκληρος ἡ ἐπιτροπεία ἀναγγέλλει τὴν παραδοχὴν τῶν ἐξεταζομένων εἰς τὴν προφορικὴν ἐξέτασιν μετὰ τὴν γραπτὴν. *Εἰδικοὶ ἐξετασταὶ* (examineurs spéciaux) προστίθενται εἰς τὴν εἰρημένην ἐπιτροπείαν, ἵνα ἐξετάσωσι τοὺς μαθητὰς καὶ μαθητρίδας εἰς τὴν γεωργίαν, τὰς ξένας γλώσσας καὶ τὴν ἰχθυογραφίαν, λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν ἐπιτροπείαν καὶ ἀποφασίζουσι μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μαθήματα τῶν. Τὰ ἐπὶ τοῦλάχιστον μέλη τῆς εἰρημένης ἐπιτροπείας ἐκλέγουσι τὸν πρόεδρον καὶ γραμματέα αὐτῶν, οἵτινες μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν γραπτῶν καὶ προφορικῶν ἐξετάσεων ὑπογράφοντες τὰ πρακτικὰ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπείας πέμπουσιν εἰς τὸν πρύτανιν. Ὁ πρόεδρος καὶ ὁ ἐπιθεωρητὴς τῆς ἀκαδημίας στέλλουσιν εἰς τὸν πρύτανιν καὶ ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐξετάσεων, ὅς ὁ πρύτανις, ὡς καὶ τὰ εἰρημένα πρακτικὰ, ἐγχειρίζει εἰς τὸν ὑπουργὸν τῆς παιδείας.

Ἐξετάσεις.

Πᾶς ὁ θέλων νὰ ἐξετασθῆ, ἵνα λάβῃ τὸ Brevet supérieur, ὀφείλει νὰ ἐγγραφῆ 15 ἡμέρας πρὸ τῶν ἐξετάσεων ἐν τῇ γραφείῳ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας καὶ νὰ καταθέσῃ:

- 1) αἴτησιν ἐγγραφῆς γεγραμμένην διὰ τῆς χειρὸς τοῦ καὶ ὑπογεγραμμένην ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ χαρτοσήμου.
- 2) ἀντίγραφον τοῦ πιστοποιητικοῦ τῆς γεννήσεώς του.

Ἐκτὸς τούτων ὀφείλει νὰ καταθέσῃ τὸ δίπλωμά του Brevet élémentaire καὶ νὰ δηλώσῃ ἐν τῇ αἰτήσει τῆς ἐγγραφῆς του, ἐπὶ τίνας ξένης γλώσσης θέλει νὰ ἐξετασθῆ. Γλώσσαι δὲ ξέναι εἶνε ἡ ἀγγλική, γερμανική, ἰταλική, ἰσπανική ἢ ἀραβική¹.

¹ Οἱ ἐν Κωνσταντινῶν ἐξεταζόμενοι μαθηταὶ ἢ μαθητρίαι δύνανται νὰ ἐξετασθῶσιν ἐπὶ τῆς νεοελληνικῆς ἢ τουρκικῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὅταν θέλωσιν ὅρα καὶ σημειώσιν².

Μετὰ τὴν κατάθεσιν τῶν ἐγγράφων τούτων οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθητρίαι ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ὠρισμένην ἡμέραν τῶν ἐξετάσεων, αἵτινες εἶνε γραπτὰ καὶ προφορικὰ.

Γραπτὰ ἐξετάσεις.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γραπτῶν ἐξετάσεων φέρονται τὰ ἐκλελεγμένα ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας ζητήματα ἐντός ἐσφραγισμένων φακέλλων, ἐφ' ὧν εἶνε γεγραμμένα τὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα τῶν ἐξεταζομένων, οἱ φακέλλοι ἀνοίγονται ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς ἐπιτροπείας καὶ τὰ ζητήματα ἐξάγονται, τὰ ὁποῖα εἶνε:

- 1) δύο ζητήματα, ὧν τὸ ἓν τῆς ἀριθμητικῆς¹ καὶ τὸ ἕτερον τῶν φυσικῶν γνῶσεων μετ' ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὴν ὑγιεινὴν, εἰς τὴν βιομηχανίαν, γεωργίαν καὶ γεωπονίαν². Τέσσαρες ὥραι παρέχονται πρὸς λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων.
- 2) ἓν ζήτημα τῆς γαλλικῆς φιλολογίας ἢ ἠθικῆς, πρὸς λύσιν τοῦ ὁποῦ παρέχονται τρεῖς ὥραι.
- 3) ζήτημα ἰχθυογραφίας, δι' ὃ παρέχονται τρεῖς ὥραι.
- 4) θέμα ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν, συγκαίμενον ἐκ 12 στίχων, μετὰ λαξικοῦ, δι' ὃ παρέχεται 1 1/2 ὥρα πρὸς λύσιν.

Αἱ γραπτὰ ἐξετάσεις δὲν εἶνε δημόσιαι. Μέλη δὲ τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας ἐκλέγονται ὡς ἐπιθεωρηταὶ ὑπὸ τοῦ προέδρου, ὅστις ἔχει καὶ τὴν ἀστυνομίαν τῆς αἰθούσης, ἐν ἧ γίνονται αἱ γραπτὰ ἐξετάσεις. Ἐπιθεωρητῆς ἐπὶ τῶν ἐξετάσεων τῶν μαθητριῶν δύναται νὰ γίνῃ καὶ κυρία ἐκλεγμένη ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας. Πᾶσα κοινωνία μεταξὺ τῶν ἐξεταζομένων, πᾶσα ἀπάτη ἢ ἀπόπειρα πρὸς ἀπάτην ἐπιφέρουσι τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ ἐξεταζομένου. Ὁ προσωρινὸς ἀποκλεισμὸς ἀναγγέλλεται ὑπὸ τοῦ προέδρου ἢ ὑπὸ τοῦ μέλους τῆς ἐπιτροπείας, ὅπερ ἐκλέγεται νὰ ἀντιπροσωπεύσῃ αὐτὸν κατὰ τὰς γραπτὰς ἐξετάσεις. Ἡ ἐπιτροπεία ἀποφασίζει περὶ τοῦ ὀριστικοῦ ἀποκλεισμοῦ, συντάσσει ἐκθέσιν περὶ τῶν αἰτιῶν, δι' ἃ ὁ ἀποκλεισμὸς προεκλήθη καὶ ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπείας πέμπει αὐτὴν εἰς τὸν ἐπιθεωρητὴν τῆς ἀκαδημίας. Ὁ ἐπιθεωρητὴς τῆς ἀκαδημίας προσκαλεῖ

¹ Μόνον οἱ μαθηταὶ δύνανται νὰ ἔχωσι ζήτημα ἐπὶ τῆς γεωμετρίας ἐφηρμοσμένης εἰς πρακτικὰς ἐργασίας.

² Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τῶν φυσικῶν γνῶσεων, ὡς καὶ τοῦ ζητήματος τῆς γαλλικῆς φιλολογίας ἢ ἠθικῆς, δὲν δύναται νὰ γίνῃ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν.

τὸν ἐξεταζόμενον, ἀκούει τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ καὶ δύναται νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου (conseil départemental).

Τὸ συμβούλιον τοῦτο δύναται ν' ἀπαγορεύσῃ τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς ἄλλην ἐποχὴν ἐξετάσεων¹, χωρὶς ὅμως ἢ ἀπαγορεύσῃ αὕτη νὰ ἐπεκτείνηται πέραν τῶν δύο ἐτῶν.

Ἐὰν ἡ ἀπάτη ἀνακαλυφθῇ μετὰ τὴν λήψιν τοῦ διπλώματος, ὁ ὑπουργὸς δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτό.

Προφορικαὶ ἐξετάσεις.

Αἱ προφορικαὶ ἐξετάσεις τῶν μαθητῶν εἶνε δημόσιαι, τῶν δὲ μαθητῶν μόνον εἰς τὰς κυρίας προσιταί. Τὰ δὲ μαθήματα καὶ ζητήματα, ἐν οἷς ἐξετάζονται οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι εἶνε :

- 1) Ἡθικὴ καὶ ἀγωγή.
- 2) Γαλλικὴ γλῶσσα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν γαλλικῶν κειμένων, τῶν ὀριζομένων ἐπὶ τριετίαν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας².
- 3) Γαλλικὴ γραμματολογία τοῦ ΙΣΤ', ΙΖ', ΙΗ', καὶ ΙΘ' αἰῶνος, ἧτις ἐξετάζεται ἐπὶ γαλλικῶν κειμένων τῶν ἐποχῶν τούτων.
- 4) Ἀξιολογούμενοι ἐποχαί, μεγάλα ὀνόματα, οὐσιώδη γεγονότα τῆς γενικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Γαλλίας, κυρίως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.
- 5) Γεωγραφία τῆς Γαλλίας μετὰ ἰχνογραφίας ἐπὶ μέλανος πίνακος καὶ ἐν γένει γενικὴ γεωγραφία.
- 6) Ἀριθμητικὴ μετ' ἐφαρμογῆς πρακτικῆς, λογιστικὴ. Μόνον οἱ μαθηταὶ ἐξετάζονται ἐπὶ τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων τῆς ἀλγεβρας καὶ γεωμετρίας.
- 7) Στοιχειώδεις γνώσεις τῆς φυσικῆς, χημείας καὶ φυσικῆς ἱστορίας. Ἐπὶ δὲ τῶν γνώσεων τῆς γεωργίας καὶ γεωπονίας ἐξετάζονται μόνον οἱ μαθηταί.

¹ Αἱ ἐξετάσεις γίνονται κατ' ἔτος ἐν ἐκάστῳ νομῷ, ἢ μία κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον.

² Ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργείου χρονολογούμενη ἀπὸ τῆς 31 Ὀκτωβρίου τοῦ 1890 ὀρίζει τὰ κείμενα τῶν Γάλλων συγγραφέων, οἵτινες εἶνε ὁ Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, Boileau, Bossuet, Voltaire, Rousseau, Buffon, Lamartine, Victor Hugo, Thiers, Michelet.

8) Κείμενον ἀγγλικόν, γερμανικόν, ἰταλικόν, ἰσπανικόν ἢ ἀραβικόν κατ' ἐκλογὴν τοῦ ἐξεταζομένου ἢ τῆς ἐξεταζομένης.

Μετὰ τὰς γραπτὰς καὶ προφορικὰς ἐξετάσεις οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι λαμβάνουσι τὸ διπλῶμα Brevet supérieur καὶ δύνανται νὰ γίνωσι δημοδιδάσκαλοι καὶ δημοδιδασκάλισσαι ὑποχρεούμενοι νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν ἐπὶ 10 ἔτη. Ἐὰν δὲ καταλίπωσι τὸ διδασκαλικόν των ἔργον πρὸ τῆς λήξεως τῆς περιόδου ταύτης, ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ Κράτος τὰς δαπάνας, αἵτινες ἐγένοντο πρὸς συντήρησιν αὐτῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις. Κατὰ δὲ τὸ 23 ἄρθρον τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου τῆς 15 Ἰουλίου 1889 οἱ δημοδιδάσκαλοι ἀπαλλάσσονται τῆς διετούς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ ὑπηρετοῦσιν ἐν μόνον ἔτος, καθόσον ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἐν Γαλλίᾳ εἶνε τριετής.

β'. Ἀνώτερον διδασκαλεῖον ἀρρένων.

Τὸ διδασκαλεῖον τοῦτο καλεῖται Γαλλιστὶ école normale supérieure d'enseignement primaire, ἰδρυμένον ἐν τινὶ προαστείῳ τῶν Παρισίων, ὀνομαζομένῳ Saint-Cloud. Σκοπὸς δ' αὐτοῦ εἶνε νὰ παρασκευάσῃ καθηγητὰς (professeurs) διὰ τὰ διδασκαλεῖα τῶν ἀρρένων καὶ διὰ τὰ ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα αὐτῶν. Αἱ σπουδαὶ ἐν τῷ διδασκαλεῖῳ τούτῳ εἶνε τριετεῖς, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶνε διετεῖς χάριν οικονομίας.

Τὸ ἀνώτερον διδασκαλεῖον περιέχει δύο τμήματα, τὸ φιλολογικὸν τμήμα (section des lettres) καὶ τὸ φυσικο-μαθηματικὸν τμήμα (section des sciences). Ἡ παραδοχὴ εἰς ἐκάτερον τμήμα γίνεται διὰ διαγωνισμοῦ, ὅστις ἐκτελεῖται κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου σχολικοῦ ἔτους. Οἱ διαγωνιζόμενοι πρέπει νὰ εἶνε ἡλικίας 19—25 ἐτῶν καὶ νὰ ἔχωσι τὸ διπλῶμα Brevet supérieur ἢ ἀπολυτήριον τῆς μέσης ἐκπαιδείσεως (Baccalauréat). Οἱ θέλοντες νὰ διαγωνισθῶσι πρέπει :

- 1) νὰ ἐγγραφῶσιν ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ἀκαδημιῶν ἐκάστου νομοῦ, ἐν Παρισίοις δὲ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Σορβόννης.
- 2) νὰ καταθέσωσι τὸ πιστοποιητικὸν τῆς γεννήσεώς των, τὸ διπλῶμα καὶ σημείωσιν, δι' ἧς ν' ἀναφέρωσι τὰ σχολεῖα, εἰς ἃ ἐφοίτησαν.
- 3) νὰ παρουσιάσωσι πιστοποιητικὸν ἱατροῦ, ὅτι εἶνε ἱκανοὶ νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ καθήκοντα τῶν διδασκάλων.

- 4) νὰ ὑποσχεθῶσιν ὅτι δέκα ἔτη θὰ ὑπερετήσωσιν εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν· διότι ἄλλως μὴ τηροῦντες τὴν ὑπόσχεσιν τῶν ὀφείλουσι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ Κράτος τὰς δαπάνας, ἃς τοῦτο κατέβαλε πρὸς συντήρησιν αὐτῶν ἐν τῷ διδασκαλείῳ·
- 5) νὰ δηλώσωσιν, ἐπὶ τίνος ξένης γλώσσης ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐξετασθῶσιν.

Διαγωνισμός.

Οἱ διαγωνιζόμενοι ἐξετάζονται γραπτῶς καὶ προφορικῶς. Καὶ οἱ μὲν διὰ τὸ φιλολογικὸν τμήμα διαγωνιζόμενοι ἐξετάζονται γραπτῶς :

- 1) εἰς φιλολογικὸν ἢ γραμματικὸν τι ζήτημα·
- 2) εἰς παιδαγωγικὸν ἢ ἠθικόν·
- 3) εἰς ιστορικὸν καὶ γεωγραφικόν·
- 4) εἰς θέμα καὶ μετάφρασιν ἀγγλικῆς ἢ γερμανικῆς γλώσσης.

Οἱ δὲ διὰ τὸ φυσικο-μαθηματικὸν τμήμα διαγωνιζόμενοι ἐξετάζονται γραπτῶς :

- 1) εἰς μαθηματικὸν τι ζήτημα·
- 2) εἰς ζήτημα τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ιστορίας·
- 3) εἰς ζήτημα τῆς παιδαγωγίας καὶ ἠθικῆς·
- 4) εἰς ζήτημα τῆς ἱστορίας·
- 5) εἰς θέμα καὶ μετάφρασιν ἀγγλικῆς ἢ γερμανικῆς γλώσσης.

Οἱ δὲ διὰ τὸ φιλολογικὸν τμήμα διαγωνιζόμενοι ἐξετάζονται προφορικῶς εἰς τὴν φιλολογοίαν καὶ γραμματικὴν, εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν καὶ εἰς τὴν ἐξήγησιν κειμένου γαλλικοῦ καὶ γερμανικοῦ ἢ ἀγγλικοῦ. Οἱ δὲ διὰ τὸ φυσικο-μαθηματικὸν τμήμα διαγωνιζόμενοι ἐξετάζονται προφορικῶς εἰς τὰ μαθηματικά, φυσικὴν, χημείαν, φυσικὴν ἱστορίαν καὶ ἐξήγησιν κειμένων γερμανικῶν ἢ ἀγγλικῶν. Οἱ τοῦ τμήματος τούτου ἐξετάζονται καὶ πρακτικῶς ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων τῆς σιδηρουργικῆς καὶ ξυλουργίας.

Δίαιτα καὶ διδασκαλία τῶν μαθητῶν τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλείου τῶν ἀρρένων.

Ἐκ τῶν γραπτῶς καὶ προφορικῶς διαγωνιζομένων, ἵνα εἰσαχθῶσιν εἰς τὸ ἀνώτερον διδασκαλεῖον τῶν ἀρρένων, γίνονται δεκτοὶ κατ' ἔτος μόνον 20 μαθηταὶ ἑσωτερικοὶ ἐνδουόμενοι καὶ συντηρούμενοι δωρεάν. Τῇ συγκαταθέσει τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸ

διδασκαλεῖον τοῦτο καὶ ἑσωτερικοὶ μαθηταὶ γάλλοι ἢ ἀλλοδαποὶ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1889 κατηργήθη τοῦτο. Οἱ ἑσωτερικοὶ μαθηταὶ δίκαιτῶνται ἐλευθέρως ἤτοι δὲν ἐπιτηροῦνται ἐν ταῖς σπουδαῖς αὐτῶν, περιπατοῦσι κατὰ τὰ διαλείμματα εἰς τὸν κήπον τοῦ Saint-Cloud, φοιτῶσιν εἰς αἴθουσαν, ἐν ἣ ὑπάρχουσι διάφορα παιγνίδια ἤτοι σφαιριστήρια καὶ ζατρίκια, πολιτικαὶ ἐφημερίδες, εἰκονογραφημένα περιοδικά. Ἐκαστος μαθητῆς ἔχει ἰδιαιτερον δωμάτιον, ταξειδεύων κατ' ἔτος λαμβάνει τὰ ὀδοιπορικά του, ὑποσχόμενος νὰ ὑπηρετήσῃ ἐπὶ 10 ἔτη εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ἀπαλλάσσεται διστούς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἀποχωρῶν πρὸ τῆς λήξεως τῆς δεκαετοῦς ὑπηρεσίας ἐπιστρέφει εἰς τὸ Κράτος τὰς δαπάνας, αἵτινες ἐγένοντο δι' αὐτόν.

Ἡ διδασκαλία αὐτῶν γίνεται ὑπὸ καθηγητῶν τῆς μέσης καὶ ἀνωτάτης ἐκπαίδευσως ἐν τοῖς μαθήμασι τῶν διδασκαλειῶν τῶν ἀρρένων, ἀλλὰ ἐκταναστέρα καὶ βαθυτέρα. Οἱ καθηγηταὶ κάμνουσι διαλέξεις, ἵνα ἀσκῶσι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν πρακτικὴν διδασκαλίαν, εἰς τὴν διέρθωσιν μαθητικῶν χρεῶν κτλ. Πλὴν τούτων, οἱ μαθηταὶ τοῦ φυσικο-μαθηματικοῦ τμήματος ὑποχρεοῦνται ν' ἀσκῶνται καὶ ἐν σιδηρουργείοις, ξυλουργείοις καὶ ἐν ἄλλοις πρακτικοῖς ἐργαστηρίοις, οἱ δὲ τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος ἀφίνονται ἐλεύθεροι, ἂν θέλωσι δὲ καὶ αὐτοὶ ν' ἀσκῶνται ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐργαστηρίοις δύνανται νὰ φοιτῶσιν εἰς αὐτά.

Ἐξετάσεις.

Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν οἱ μαθηταὶ ὑφίστανται τὰς ἐξετάσεις καὶ ἐπιτυγχάνοντες λαμβάνουσι τὸ δίπλωμα, δι' οὗ γίνονται καθηγηταὶ τῶν διδασκαλειῶν τῶν ἀρρένων καὶ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων αὐτῶν. Τὸ δίπλωμα τοῦτο καλεῖται Certificat d' aptitude au professorat des écoles normales. Τινὲς τῶν ἐχόντων τὸ δίπλωμα τοῦτο δύνανται διαγωνιζόμενοι νὰ στέλλωνται, ὡς ὑπότροφοι, εἰς ξένας χώρας, ἵνα ἐκμαθάνωσι τὰς γλώσσας αὐτῶν καὶ προπαρασκευάζωνται εἰς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ Certificat d' aptitude à l'enseignement des langues vivantes. Τὸ δίπλωμα τοῦτο παρέχει εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ γίνωσι καθηγηταὶ τῶν ζώσων γλωσσῶν ἤτοι τῆς γερμανικῆς, ἀγγλικῆς, ἰταλικῆς, ἰσπανικῆς, ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῶν ἀρρένων, ὡς καὶ ἐν τοῖς λυκείοις καὶ κολλεγίοις τῆς Γαλλίας. Ἐπιτυγχάνει τις τοῦτο ἐξεταζόμενος ἐνώπιον ἐπιτροπίας,

ὀριζομένης ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας καὶ συγκειμένης τούλα-
χιστον ἐκ τριῶν μελῶν. Περὶ τοῦ διπλώματος τούτου θέλομεν πραγ-
ματευθῆ λεπτομερέστερον, ὅταν θὰ ἠμελήσωμεν κατώτέρω περὶ τῆς
μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐν Γαλλίᾳ.

γ'. Ἀνώτερον διδασκαλεῖον τῶν θηλέων.

Τὸ διδασκαλεῖον τοῦτο καλεῖται Γαλλιστὶ école normale pri-
maire supérieure d'institutrices, ἰδρυμένον ἐν τῇ πόλει Fontenay
-aux-Roses, κειμένη ἐν τῷ νομῷ τοῦ Σηκουάνα. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι
νὰ παρασκευάσῃ καθηγητρίαις (professeurs) τῶν διδασκαλείων τῶν
θηλέων καὶ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων αὐτῶν. Αἱ σπουδαί
ἐν αὐτῷ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶνε διετεῖς, ἐν ᾧ ἡ διάρκεια αὐτῶν εἶναι
ὠρισμένη τριετής.

Τὸ διδασκαλεῖον τοῦτο περιέχει δύο τμήματα, τὸ φιλολογικὸν
(section des lettres) καὶ τὸ φυσικο-μαθηματικὸν (section des
sciences). Ἡ παραδοχὴ εἰς ἑκάτερον τμήμα γίνεται διὰ διαγω-
νισμοῦ. Αἱ διαγωνιζόμεναι πρέπει νὰ ἔχωσιν ἡλικίαν 19—24 ἐτῶν,
νὰ παρουσιάσωσι τὸ πιστοποιητικὸν τῆς γεννήσεώς των, νὰ δηλώσω-
σιν, εἰς τίνα σχολεῖα ἐφοίτησαν, νὰ καταθέσωσι πιστοποιητικὸν ἰα-
τρῶν, ὅτι δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ διδασκτικὰ καθήκοντά των,
νὰ ὑποσχεθῶσιν, ὅτι θὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν
ἐπὶ 10 ἔτη καὶ τέλος πρέπει νὰ φέρωσι τὸ διπλῶμα τῶν διδασκα-
λείων Brevet supérieur ἢ ἐν διπλῶμα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως
(Baccalauréat) ἢ τὸ διπλῶμα, ὅτι ἀπεπεράτωσαν τὰς σπουδὰς των
ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει τῶν νεανίδων¹.

¹ Καθὼς ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχει μέση ἐκπαίδευσις διὰ τοὺς νέους, οὕτω ὑπάρχει
καὶ μέση ἐκπαίδευσις διὰ τὰς νέας (Enseignement secondaire des jeunes
filles), αἵτινες ἐκπαιδεύονται ἐν λυκείοις καὶ κολλεγίοις τῶν νεανίδων. Ἡ πλήρης
μέση ἐκπαίδευσις αὐτῶν, οὕσα πενταετής, παρέχεται ἐν τοῖς λυκείοις, ἅτινα
ἀνέρχονται ἐν Γαλλίᾳ εἰς 27, ἡ ἡμιτελής δὲ ἐν τοῖς κολλεγίοις, ἅτινα εἶναι 24
τὸν ἀριθμὸν. Αἱ νεάνιδες διδάσκονται ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει ἠθικὴν, γαλ-
λικὴν γλῶσσαν, ἀρχαίαν καὶ νεωτέραν γραμματολογίαν, γεωγραφίαν καὶ κοι-
νογραφίαν, γενικὴν ἱστορίαν καὶ ἱστορίαν τῆς Γαλλίας, ἀριθμητικὴν, στοι-
χεῖα γεωμετρίας, χημείας, φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας, θγεινήν, οἰκιακὴν
οἰκονομίαν, ἐργόχειρα, γλώσσεις τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου, ἰχνογραφίαν, μουσικὴν,
γυμναστικὴν. Ὁ κανονισμὸς τῶν λυκείων καὶ κολλεγίων εἶναι νὰ δέχωνται δεξω-
τερικὰς μαθητρίαις, ἀλλὰ τινὰ αὐτῶν δέχονται καὶ ἐσωτερικάς. Καθηγηταὶ καὶ

Διαγωνισμός, δίαιτα, διδασκαλία καὶ ἐξετάσεις τῶν μα-
θητρίων τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλείου τῶν θηλέων.

Ὅτι ἀνωτέρω εἶπομεν περὶ τοῦ διαγωνισμοῦ πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν
νέων εἰς τὸ ἀνώτερον διδασκαλεῖον τῶν ἀρρένων, τὸ αὐτὸ λέγομεν
καὶ περὶ τοῦ διαγωνισμοῦ πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν νεανίδων εἰς τὸ ἀνώ-
τερον διδασκαλεῖον αὐτῶν, ὅτι δηλ. ἐφαρμόζονται οἱ αὐτοὶ ὅροι τοῦ
διαγωνισμοῦ¹.

Αἱ κατὰ τὸν διαγωνισμὸν ἐπιτυχοῦσαι μαθήτριάι γίνονται ἐσωτε-
ρικαί, ἐνδεδυόμεναι καὶ συντηρούμεναι δωρεάν, δὲν ἐπιτηροῦνται κατὰ
τὰς σπουδὰς των καὶ ἀπολαύουσιν ἐλευθερίας κατὰ τὰ διαλείμματα
καὶ ἀναπαύσεις ἧτοι περιπατοῦσιν ἐν τῷ καταστήματι ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ,
ἀναγινώσκουσιν ἐφημερίδας καὶ διάφορα βιβλία, λαμβάνουσι τὰ ἑδοί-
πορικὰ των, ὅταν ταξιδεύωσιν, ἔχει δὲ ἑκάστη ἰδιαιτέρον δωμάτιον
ἐν τῷ καταστήματι. Καθηγηταὶ διδάσκουσιν αὐτάς καὶ ἐπιμελήτριάι
ἀσκοῦσιν αὐτάς εἰς πρακτικὰ ἔργα. Ἡ διδασκαλία γίνεται ἐν τοῖς
μαθήμασι τῶν διδασκαλείων τῶν θηλέων, ἀλλ' ἐκτενεστέρα καὶ βα-
θυτέρα.

Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν ἐξετάζονται καὶ ἐπιτυγχάνουσαι λαμ-
βάνουσι τὸ διπλῶμα, δι' οὗ γίνονται καθηγήτριάι τῶν διδασκαλείων
τῶν θηλέων καὶ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων αὐτῶν. Τὸ δι-
πλῶμα τοῦτο καλεῖται, ὡς καὶ τὸ τῶν ἀρρένων, Certificat d'apti-
tude au professorat des écoles normales. Ἐάν τις θέλῃ νὰ γίνῃ
διευθύντρια διδασκαλείου, τότε ὀφείλει, ἀφ' οὗ λάβῃ τὸ εἰρημένον δι-
πλῶμα, νὰ μένῃ ἐν ἀκόμῃ ἔτος ἐν τῷ ἀνωτέρῳ διδασκαλεῖῳ τῶν
θηλέων. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου διαγωνίζεται καὶ λαμβάνει
τὸ διπλῶμα τῆς διευθυντρίας.

καθηγήτριάι διδάσκουσιν ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' οἱ καθηγηταὶ θὰ ἐκλείψωσι σὺν τῷ
χρόνῳ, διότι τὸ ἐν τῇ πόλει Σέντρον, ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν Βερσαλλιῶν ὑπάρχον
ἀνώτερον διδασκαλεῖον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τῶν νεανίδων (École normale
supérieure d'enseignement secondaire pour les jeunes filles) προπαρασκευάζει
καθηγητρίαις καὶ διευθύντριας τῶν εἰρημένων λυκείων καὶ κολλεγίων.

¹ Ἰδρα σελ. 349. Ὁ διαγωνισμὸς τῶν νεανίδων διαφέρει κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι
αὐταὶ ὑφίστανται τὰς πρακτικὰς ἐξετάσεις εἰς τὰ ἐργόχειρα.

Γ.

ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΣΑΙ
ΤΩΝ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ
ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ἡ Γαλλία ἰδρύσασα ἐν ἐκάστῳ σχεδὸν νομῷ διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων σκοπεῖ, ὡς εἶδομεν, νὰ παρασκευάσῃ δημοδιδασκάλους (instituteurs) καὶ δημοδιδασκαλίσσας (institutrices) τῶν νηπιαγωγείων καὶ στοιχειωδῶν δημοτικῶν σχολείων. Μὴ ἀρκουμένη δὲ εἰς τὴν ἐν τοῖς διδασκαλείοις παρασκευὴν αὐτῶν ὑποχρεοῖ σύναμα τοὺς μὲν μαθητὰς ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας, τὰς δὲ μαθητρίδας ἀπὸ τοῦ 17ου ἔτους, ν' ἀκολουθῶσι καὶ παραδίδωσι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις σπουδῶν αὐτῶν μαθήματα δημοτικοῦ σχολείου ἐπὶ 2 ἔτη, ἵνα λάβωσι διδακτικὴν πεῖραν (Stage). Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθητρίαι ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν διδασκαλείων καὶ λαμβάνοντες τὸ δίπλωμα αὐτῶν Brevet supérieur καὶ ἔχοντες τὴν διετῆ πεῖραν καὶ δοκιμασίαν δὲν τιτλοφοροῦνται εὐθὺς δημοδιδασκαλοὶ καὶ δημοδιδασκαλίσσαι (titulaires) ἀλλὰ δόκιμοι (Stagiaires). Ὁ τίτλος τοῦ δημοδιδασκάλου καὶ τῆς δημοδιδασκαλίσσης παρέχεται αὐτοῖς, ἀφ' οὗ λάβωσι τὸ πιστοποιητικὸν τῆς παιδαγωγικῆς ἱκανότητος (Certificat d'aptitude pédagogique)¹. Ἐπίσης οἱ ἔχοντες τὸ Brevet élémentaire ὀνομάζονται δόκιμοι δημοδιδασκαλοὶ καὶ δύνανται καὶ οὗτοι νὰ προπαρασκευάζωνται, ἵνα λάβωσι τὸ εἰρημένον πιστοποιητικόν².

¹ Ἄρθρον 22 τοῦ ἀπὸ 30 Ὀκτωβρίου 1886 χρονολογουμένου νόμου περὶ ὀργάνωσης τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως «Les instituteurs et institutrices sont divisés en stagiaires et titulaires». Ἄρθρον 23 «Nul ne peut être nommé instituteur titulaire, s'il n'a fait un stage de deux ans au moins dans une école publique ou privée, s'il n'est pourvu du certificat d'aptitude pédagogique..... Le temps passé à l'école normale compte, pour l'accomplissement de stage, aux élèves-maitres, à partir de dix-huit ans, aux élèves-maitresses, à partir de dix-sept». Περὶ τοῦ πιστοποιητικοῦ τῆς παιδαγωγικῆς ἱκανότητος ὅρα καὶ διάταγμα τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887, art. 117, 120, 121 καὶ τὰς διατάξεις καὶ ἐγκυκλίους τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887, art. 154-164 καὶ τῆς 24 Ἰουλίου 1888 καὶ τῆς 6 Αὐγούστου 1888.

² ὅρα καὶ σελ. 342 σημ. 1.

Πρὸς λῆψιν δὲ τοῦ πιστοποιητικοῦ τούτου ὑφίστανται ἐξετάσεις ἐν ἡλικίᾳ 21 ἔτους ἐνώπιον ἐξεταστικῶν ἐπιτροπειῶν, αἵτινες κατ' ἔτος ὀρίζονται ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως τῆ προτάσει τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας συνέρχονται εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν νομῶν. Ἐκάστη ἐπιτροπεία προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας σύγκριται τοῦλάχιστον ἐκ 10 μελῶν, αἵτινα ἐκλέγονται μετὰ τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως, τῶν διευθυντῶν, διευθυντριῶν καὶ καθηγητῶν τῶν διδασκαλείων ἢ ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων καὶ τῶν δημοδιδασκάλων ἢ δημοδιδασκαλίσσων τοῦ νομοῦ. Ἡ ἐπιτροπεία ὑποδιαιρεῖται εἰς ὑπεπιτροπείας, συνισταμένας τοῦλάχιστον ἐκ τριῶν μελῶν, ἐν οἷς ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἰς ἐπιθεωρητῆς τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως καὶ εἰς ἢ μίαν δημοδιδάσκαλον. Ἐπόπτης πασῶν τῶν ἐπιτροπειῶν τούτων εἶνε ὁ ἐπιθεωρητῆς τῆς ἀκαδημίας, οὗ ἡ ψῆφος ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας ἐπικρατεῖ.

Οἱ θέλοντες νὰ ἐξετασθῶσι διὰ τὸ πιστοποιητικὸν τῆς παιδαγωγικῆς ἱκανότητος ὀφείλουσι 15 ἡμέρας τοῦλάχιστον πρὸ τῶν ἐξετάσεων νὰ καταθέσωσιν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας:

- 1) αἵτησιν ἐγγραφῆς γεγραμμένην καὶ ὑπογεγραμμένην διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν χειρός·
- 2) πιστοποιητικὸν τῆς γεννήσεώς των·
- 3) τὸ Brevet élémentaire ἢ τὸ Brevet supérieur·
- 4) πιστοποιητικὸν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας, ὅστις νὰ βεβαιοῖ, ὅτι συνεπλήρωσαν τὸν ὅρον τῆς δοκιμασίας (Stage).

Μετὰ τὴν κατάθεσιν τῶν ἐγγράφων τούτων ὑφίστανται γραπτὰς, πρακτικὰς καὶ προφορικὰς ἐξετάσεις. Γραπτῶς μὲν ἐξετάζονται ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας καὶ παρατηρουμένου ὑπὸ τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας, πρὸς λύσιν τοῦ ὁποῦ παραέχονται 3 ὥραι. Γενόμενοι δεκτοὶ εἰς τὰ γραπτὰ ἐξετάζονται μετὰ ταῦτα πρακτικῶς καὶ προφορικῶς κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Ὁ ἐπιθεωρητῆς τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως λαμβάνων τὸν κατάλογον τῶν ἐπιτυχόντων εἰς τὰ γραπτὰ καὶ συνοδευόμενος ὑφ' ἑνὸς τῶν συναδέλφων του καὶ ἐνὸς ἢ μιᾶς δημοδιδασκάλου μεταβαίνει κατὰ τὰς ἡμέρας, ὡς ὁ ἐπιθεωρητῆς τῆς ἀκαδημίας ὀρίζει, πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν διαφόρων σχολείων, ἐν οἷς εὐρίσκονται οἱ γενόμενοι καὶ αἱ γενόμεναι δεκτοὶ εἰς τὰ γραπτὰ δόκιμοι δημοδιδάσκαλοι. Τούτους πρακτικῶς ἐξετάζει ἢ ὑπεπιτροπεία ἐν

αὐτῷ τῷ σχολεῖω παρατηροῦσα τὴν ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν, τὰ μαθήματα, τὴν πειθαρχίαν, καθόλου τὸ σχολεῖον καὶ ἐρευνῶσα πᾶν ὃ, τι πρέπει νὰ ἔχη ὁ καλὸς διδάσκαλος καὶ τὸ καλὸν σχολεῖον. Μετὰ τὴν πρακτικὴν ταύτην ἐξέτασιν ἡ ὑπεπιτροπεία ἐξετάζει αὐτοὺς προφορικῶς ἐν αὐτῷ τῷ σχολεῖω ἐπὶ ζητημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν πρακτικὴν παιδαγωγίαν καὶ εἰς τὴν διεύθυνσιν στοιχειῶδους δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ ὑπεπιτροπεία ἀποπερατοῦσα τὴν τε πρακτικὴν καὶ προφορικὴν ἐξέτασιν τῶν δοκιμῶν δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν συντάσσει τὴν ἐκθεσὶν τῆς καὶ πέμπει αὐτὴν εἰς τὸν ἐπιθεωρητὴν τῆς ἀκαδημίας. Ὁ ἐπιθεωρητὴς κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους συγκαλεῖ τὴν ἐκ 10 μελῶν ἐξεταστικὴν ἐπιτροπείαν, ὑποβάλλει εἰς αὐτὴν τὰς ἐκθέσεις τῶν διαφόρων ὑπεπιτροπειῶν καὶ μετὰ μελέτην τῶν ἐκθέσεων τούτων καὶ τῶν προσόντων τῶν ἐξετασθέντων ὑποψηφίων δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν ἀποστέλλει μετὰ τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας τὸν ὀριστικὸν κατάλογον πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἀναγνωρίζονται ἱκανοὶ νὰ φέρωσι τὸν τίτλον τοῦ δημοδιδασκάλου καὶ τῆς δημοδιδασκαλίσης. Ὁ δὲ πρῶτανις ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καταλόγου τούτου δίδει εἰς τοὺς ἐξετασθέντας τὸ πιστοποιητικὸν τῆς παιδαγωγικῆς ἱκανότητος (Certificat d'aptitude pédagogique) καὶ ἐντός 15 ἡμερῶν ἀποστέλλει τὴν ἐκθεσὶν του εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς περιφέρειας τῆς ἀκαδημίας του ὡς πρὸς τὰς δημοδιδασκαλικὰς ἐξετάσεις.

Ἐξετάσαντες ἀνωτέρω τὸν τρόπον, καὶ ὃν ἐν Γαλλίᾳ δύναται τις νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ δημοδιδασκάλου καὶ τῆς δημοδιδασκαλίσης ἐρχόμεθα νῦν νὰ εἴπωμεν α') περὶ τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς μονιμότητος αὐτῶν· β') περὶ τῶν μισθῶν αὐτῶν.

α) Διορισμὸς καὶ μονιμότης αὐτῶν.

Οἱ δημοδιδάσκαλοι καὶ αἱ δημοδιδασκάλισσαι ὑποστάντες τὴν διετῆ δοκιμασίαν (Stage) καὶ λαβόντες τὸ πιστοποιητικὸν τῆς παιδαγωγικῆς ἱκανότητος (Certificat d'aptitude pédagogique) τιτλοφοροῦνται, ὡς εἴπομεν, δημοδιδάσκαλοι καὶ δημοδιδασκάλισσαι (titulaires). Ἴνα δὲ διορισθῶσιν εἰς δημοσίας θέσεις ὀφείλουσι νὰ αἰτήσωσιν αὐτὰς ἐγγραφόμενοι ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας. Τὸ δὲ νομαρχιακὸν συμβούλιον (Conseil départemental) λαμβάνον γνώσιν τῶν αἰτήσεων αὐτῶν καταρτίζει κατάλογον τῶν μελ-

λώντων νὰ διορισθῶσιν εἴτε ὡς διδάσκαλοι ἐνὸς σχολείου εἴτε ὡς βοηθοὶ αὐτοῦ¹. Ὁ δὲ διορισμὸς αὐτῶν γίνεται τῇ προτάσει τοῦ ἐπιθεω-

¹ Ἐνταῦθα προκειμένου περὶ τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου, μετέχοντος πᾶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, λέγομεν τὰ ἑξῆς: Κατὰ τὸν νόμον περὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸν ἀπὸ 30 Ὀκτωβρίου τοῦ 1886 ἐκδοθέντα, ὑπάρχει ἐν ἐκάστῳ νομῷ συμβούλιον (Conseil départemental) τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἔχον τὴν ἑδραν αὐτοῦ ἐν τῇ νομαρχίᾳ καὶ ἀποτελούμενον: 1) ἐκ τοῦ νομάρχου, ὡς προέδρου· 2) ἐκ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας, ὡς ἀντιπροέδρου· 3) ἐκ τεσσάρων νομαρχιακῶν συμβούλων, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν συναδέλφων τῶν: 4) ἐκ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ διδασκαλείου τῶν ἀρρένων καὶ τῆς διευθυντρίας τοῦ διδασκαλείου τῶν ὑηλέων· 5) ἐκ δύο δημοδιδασκάλων, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν δημοδιδασκάλων τοῦ νομοῦ καὶ ἐκ δύο δημοδιδασκαλισσῶν· οἱ δύο οὗτοι δημοδιδάσκαλοι καὶ αἱ δημοδιδασκάλισσαι δύνανται νὰ εἶνε καὶ συνταξιοῦχοι· 6) ἐκ δύο ἐπιθεωρητῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ (ᾄρα τὸ 44 ἄρθρον τοῦ εἰρημένου νόμου).

Τὸ συμβούλιον τοῦτο συνέρχεται τοῦλάχιστον ἅπαξ κατὰ τριμηνίαν ἐν τῇ νομαρχίᾳ, τοῦ νομάρχου δυναμένου πάντοτε νὰ καλῇ αὐτὸ κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας (ᾄρα ἄρθρον 47). Ἰσχύει τοῦ συμβουλίου εἶνε νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν προγραμμάτων, τῶν μεθόδων καὶ τῶν κανονισμῶν, τῶν ἐκδομένων ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου τῆς παιδείας (Conseil supérieur), νὰ ἐπιβλέπῃ, ἂν ἐκταλῆται ἡ ἰατρικὴ ἐπιθεώρησις τῶν σχολείων, νὰ διδῇ κανονισμοὺς ἀφορῶντας εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῶν σχολείων, νὰ προσδιορίζῃ τὰ δημόσια σχολεῖα, εἰς 2 κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν δύναται νὰ διορισθῇ εἰς δημοδιδάσκαλος βοηθός, ν' ἀποφασίζῃ ἐπὶ τῶν ἐκθέσεων καὶ προτάσεων τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας καὶ τῶν σχολικῶν ἐπιτροπειῶν τοῦ δήμου, νὰ γνωματεύῃ περὶ μεταρρυθμίσεων, ὡς νομίζει ὠφελίμους εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ περὶ ἀμοιβῶν τῶν διδασκάλων. Τὸ συμβούλιον ἐκτὸς τῶν ἔργων τούτων ἀκούει καὶ συζητεῖ κατ' ἔτος τὴν γενικὴν ἐκθεσὶν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν δημοσίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων. Ἡ ἐκθεσις αὕτη καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς συζητήσεως ἀποστέλλονται εἰς τὸν ὑπουργὸν τῆς παιδείας (ᾄρα τὸ ἄρθρον 48). Τὸ συμβούλιον δύναται νὰ προσκαλῇ καὶ ἄλλα πρόσωπα, ὧν ἡ πείρα καὶ αἱ γνώσεις εἶνε χρήσιμοι εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα ταῦτα δὲν ἔχουσι ψῆφον (ᾄρα τὸ 49 ἄρθρον). Τὸ συμβούλιον ὀρίζει ἓνα ἢ πολλοὺς ἀντιπροσώπους ἐδρεύοντας ἐν ἐκάστη διοικήσει τῆς Γαλλίας, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ ἐπιβλέπωσι τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ σχολεῖα τῆς διοικήσεως καὶ ν' ἀλληλογραφῶσι πρὸς τὸ νομαρχιακὸν συμβούλιον ἀποστέλλοντες τὰς ἐκθέσεις τῶν καὶ πρὸς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς περὶ παντὸς ἀφορῶντος εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκλέγονται ἐπὶ τριετίαν καὶ παύονται πάντοτε, συνέρχονται τοῦλάχιστον ἅπαξ κατὰ τριμηνίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς διοικήσεως ὑπὸ τῆν προεδρίαν ἐκείνου μεταξὺ αὐτῶν, ὃν προτείνουσιν, ἵνα ἐγχειρίσῃ εἰς τὸ νομαρχιακὸν συμβούλιον τὰς γνωμοδοτήσεις τῶν (ᾄρα τὸ 52

ρητοῦ τῆς ἀκαδημίας ὑπὸ τοῦ νομάρχου, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας κατὰ τὸ 27 ἄρθρον τοῦ νόμου τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1886. «La nomination des instituteurs titulaires est faite par le préfet, sous l'autorité du ministre de l'instruction publique, et sur la proposition de l'inspecteur d'academie». Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον γίνεται καὶ ἡ μετάθεσις τῶν δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν, οἵτινες ἐργαζόμενοι καλῶς καὶ εὐσυνειδήτως οὐ μόνον δὲν παύονται, ἀλλὰ ἀνταμείβονται λαμβάνοντες *μετάλλια ὀρειχάλκινα καὶ ἀργυρᾶ* (médailles de bronze et médailles d'argent), γινόμενοι δὲ συνταξιούχοι ὀνομάζονται *ἐπίτιμοι δημοδιδασκαλοὶ* (instituteurs honoraires). Ὅσοι δὲ τῶν δημοδιδασκάλων ἔχουσιν ἀμελῶς πρὸς τὸ ἔργον αὐτῶν ἢ διαπράττουσιν ἔγκλημά τι τιμωροῦνται πειθαρχικῶς διὰ ποινῶν, αἵτινες εἶνε αἱ ἑξῆς :

- 1) ἡ ἐπιπληξίς (réprimande)
- 2) ἡ μομφή (censure)
- 3) ἡ παῦσις (révocation)
- 4) ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ μετέρχεσθαι τὸ διδασκαλικὸν ἐπαγγελματὶ ἐπὶ χρόνον τινά, οὗ ἡ διάρκειά δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ τὰ 5 ἔτη
- 5) ἡ παντελής ἀπαγόρευσις (interdiction absolue) τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ.

Ἡ ἐπιπληξίς ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας, ἡ μομφή ὑπὸ τοῦ ἰδίου μετὰ δεδικαιολογημένην γνωμοδότησιν τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου, ἡ παῦσις ὑπὸ τοῦ νομάρχου τῆ προτάσει τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας μετὰ δεδικαιολογημένην γνωμοδότησιν τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου. Ὁ παυθεὶς δημοδιδάσκαλος δικαιούται νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ συμβουλίου τούτου καὶ νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν λόγων τῆς παύσεώς του. Ἐπίσης δικαιούται ἐντὸς 20 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς παύσεώς του νὰ κάμῃ ἔφεσιν ἐνώπιον τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας. Διαρκούσης δὲ τῆς ἐφέσεως ὁ δημοδιδάσκαλος μένει ἐν τῇ θέσει του. Ἡ δὲ προσωρινὴ καὶ παντελής ἀπαγόρευσις τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος ἐπιβάλλονται μετ' ἀπόφασιν τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου, ὅποτε δύναται ὁ κατηγορούμενος δημοδιδάσκαλος (ἄρθρον). Τὸ νομαρχιακὸν συμβούλιον λαμβάνει μέρος εἰς τὴν ἐπιβολὴν πειθαρχικῶν ποινῶν εἰς τοὺς δημοδιδασκάλους καὶ τὰς δημοδιδασκάλισσας, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἄρθρων τῆς ἀμέσου ἐπομένης σημειώσεως.

νὰ παρουσιασθῇ ὁ ἴδιος ἢ διὰ πληρεξουσίου αὐτοῦ καὶ νὰ λάβῃ γνῶσιν τῆς κατηγορίας. Ἡ ἀπόφασιν τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου πρέπει νὰ εἶνε δεδικαιολογημένη. Ὁ διδάσκαλος δικαιούται ἐντὸς 20 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως νὰ κάμῃ ἔφεσιν εἰς τὸ ἀνώτερον ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως (Conseil supérieur de l'instruction publique). Διαρκούσης τῆς ἐφέσεως μένει ἐν τῇ θέσει του, ἕως ὅτου τελεσιδίκως ἀποφασισθῇ. Ἐπίσης οἱ δημοδιδάσκαλοι ἰδιωτικῶν σχολείων δύνανται τῆ καταγγελίᾳ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας νὰ προσαχθῶσι διὰ βαρὺ παράπτωμα ἀναρμοστοῦ διαγωγῆς ἢ ἀνηθικότητος, ὅπερ διέπραξαν ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν καθηκόντων των, ἐνώπιον τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου καὶ νὰ ἐπιπληχθῶσιν ἢ νὰ στερηθῶσι τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος. Ἡ δὲ στέρησις καὶ ἀπαγόρευσις αὐτοῦ δύναται νὰ εἶνε προσωρινὴ ἢ παντελής ἀναλόγως τοῦ διαπραχθέντος παραπτώματος. Ἐπιτρέπεται δὲ ἡ ἔφεσις εἰς τούτους, ὡς εἰς τοὺς δημοσίους δημοδιδασκάλους.

Ἐν σπουδαίοις παραπτώμασιν ὁ ἐπιθεωρητὴς τῆς ἀκαδημίας δύναται, εἴαν κρίνῃ ὅτι εἶνε συμφέρον ἐνὸς σχολείου, νὰ διατάξῃ τὴν προσωρινὴν παῦσιν τοῦ δημοδιδασκάλου διαρκούσης τῆς πειθαρχικῆς ἀνακρίσεως, ἐπὶ τῷ ὄντι νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ὑποθέσεως τὸ νομαρχιακὸν συμβούλιον ἀπὸ τῆς προσεχοῦς συνεδρίας αὐτοῦ. Ἡ παῦσις αὕτη δὲν ἐπιφέρει τὴν στέρησιν τοῦ μισθοῦ¹.

β) Μισθοὶ αὐτῶν.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1889 περὶ τῶν τακτικῶν δαπανῶν τῆς δημοσίας δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν μισθῶν τοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς ἡ δημοτικὴ ἐκπαιδευσις ἐν Γαλλίᾳ παρέχεται δωρεὰν δαπάνῃ τοῦ κράτους, τῶν νομῶν καὶ τῶν δήμων. Εἰς τὴν δαπάνην τοῦ κράτους ὑπάγονται καὶ οἱ μισθοὶ τῶν δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν τῶν νηπιαγωγείων καὶ στοιχειωδῶν δημοτικῶν σχολείων, περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος². Ἐπειδὴ δὲ ἀνώτερω εἶπομεν, ὅτι οἱ δημοδιδάσκαλοι καὶ αἱ δημοδιδασκάλισσαι διαίρουνται εἰς δοκίμους (Stagiaires) καὶ εἰς φέροντας τὸν τίτλον τοῦ δημοδι-

¹ Ὅρα τὰ ἄρθρα τοῦ νόμου τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1886 περὶ ὀργανώσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως 30, 31, 32, 33, 41.

² Ὅρα τὰ ἄρθρα 1 καὶ 2 τοῦ νόμου.

δασκάλου και τῆς δημοδιδασκαλίας (titulaires)¹, διὰ τοῦτο και οἱ μισθοὶ αὐτῶν εἶνε διάφοροι. Καὶ οἱ μισθοὶ τῶν μὲν δοκίμων εἶνε κατ' ἔτος 800 φράγκα, τῶν δὲ φερόντων τὴν προσωυμίαν τοῦ δημοδιδασκάλου και τῆς δημοδιδασκαλίας εἶνε οἱ ἀκόλουθοι, διαιρούμενοι κατὰ κλάσεις:

ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΣΑΙ	
5 κλάσις. . . .	φράγκα 1000	5 κλάσις. . . .	φράγκα 1000
4 κλάσις. . . .	» 1200	4 κλάσις. . . .	» 1200
3 κλάσις. . . .	» 1500	3 κλάσις. . . .	» 1400
2 κλάσις. . . .	» 1800	2 κλάσις. . . .	» 1500
1 κλάσις. . . .	» 2000	1 κλάσις. . . .	» 1600

Κατὰ τὸν πίνακα τοῦτον οἱ τὸ πρῶτον διοριζόμενοι δημοδιδάσκαλοι και δημοδιδασκάλισσαι λαμβάνουσι κατ' ἔτος 1000 φράγκα και κατατάσσονται ἐν τῇ 5ῃ κλάσει. Ἀνά μιαν πενταετίαν προάγονται εἰς τὰς ἄλλας κλάσεις, ὥστε οἱ διανύσαντες τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ὑπηρεσίας λαμβάνουσι τὸν ἀνώτατον μισθὸν τῆς 1ης κλάσεως. Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων μισθῶν οἱ δημοδιδάσκαλοι και αἱ δημοδιδασκάλισσαι ἔχουσι δωρεὰν τὴν κατοικίαν και ἐπιχορηγήματα ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως, ἐν ἣ ἀσκοῦσι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα αὐτῶν. Τούτων δὲ ἀπολαύουσι και οἱ δόκιμοι δημοδιδάσκαλοι και αἱ δημοδιδασκάλισσαι².

Ἐπιχορηγήματα.

Ὅσοι μείζων εἶνε ὁ πληθυσμὸς μιᾶς πόλεως, τόσοι μείζονες εἶνε αἱ δαπάναι τῶν κατοίκων αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ Γαλλία ἐμεριμνήσασκε και περὶ τῶν δημοδιδασκάλων και δημοδιδασκαλισσῶν αὐτῆς, ἵνα οὗτοι ἔχουσιν ἐτήσιον ἐπιχορηγήματα ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως, ἐνθα μετέρχονται τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα αὐτῶν. Τὰ δὲ ἐπιχορηγήματα αὐτῶν εἶνε κεκανονημένα κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον:

Δημοδιδάσκαλοι και δημοδιδασκάλισσαι ἔχοντες τὴν διεύθυνσιν σχολείου, περιλαμβάνοντος πλειονὰς τῶν δύο τάξεων, λαμβάνουσι ἐτήσιον ἐπιχορηγήματα 200 φράγκα. Πρὸς δέ, ἔχουσι φράγκα 100, ἐὰν διευθύνωσι δημοτικὸν σχολεῖον ἐν πόλει ἐκ 1000—3000 κατοίκων,

¹ ὅρα σελ. 354.

² ὅρα τὰ ἄρθρα 7, 10, 11 και 34 τοῦ νόμου.

φρ. 200 ἐν πόλει ἐκ 3001—9000 κατοίκων, φρ. 300 ἐν πόλει ἐκ 9001—12000 κατοίκων, φρ. 400 ἐν πόλει ἐκ 12001—18000 κατοίκων, φρ. 500 ἐν πόλει ἐκ 18001—35000, φρ. 600 ἐν πόλει ἐκ 35001—60000, φρ. 700 ἐν πόλει ἐκ 60001—100000, φρ. 800 ἐν πόλει πληθυσμοῦ πλέον τῶν 100000 κατοίκων, φράγκα δὲ 2000 ἐν τῇ πόλει τῶν Παρισίων. Πάντα δὲ τὰ εἰρημένα ἐπιχορηγήματα λαμβάνουσι οἱ δημοδιδάσκαλοι και αἱ δημοδιδασκάλισσαι οἱ διευθύνοντες δημοτικὸν σχολεῖον, οἱ δὲ λοιποὶ δημοδιδάσκαλοι και αἱ δημοδιδασκάλισσαι, οἱ μὴ ἔχοντες διεύθυνσιν σχολείου, λαμβάνουσι τὸ ἡμισυ τῶν εἰρημένων ἐπιχορηγημάτων ἀναλόγως, ὡς εἴπομεν, τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων¹.

Δ'.

ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΙ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Ἡ Γαλλία ἰδρύσασκε ἀνώτερον διδασκαλεῖον ἀρρένων και ἀνώτερον διδασκαλεῖον θηλέων σκοπεῖ, ὡς εἴδομεν, νὰ παρασκευάσῃ καθηγητὰς και καθηγήτριαι (professeurs) τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων και θηλέων και τῶν διδασκαλειῶν αὐτῶν². Κατὰ τὸ 28 ἄρθρον τοῦ νόμου τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1886 οἱ καθηγηταὶ και αἱ καθηγήτριαι, ὡς και οἱ διευθύνονται και αἱ διευθύντριαι τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων και θηλέων, κεκτημένοι τὸ δίπλωμα τῶν ἀνωτέρων διδασκαλειῶν (Certificat d'aptitude au professorat des écoles normales), διορίζονται ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας. Οἱ δὲ διδάσκαλοι και αἱ δημοδιδασκάλισσαι, οἱ ἐν ἐλλείψει καθηγητῶν και καθηγητριῶν, ὡς εἴπομεν, διορίζονται ἐν τῇ ἀνωτέρῃ δημοτικῇ ἐκπαιδεύσει³, διορίζονται τῇ προτάσει τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἀκαδημίας ὑπὸ τοῦ νομάρχου. Οἱ διευθύνονται, αἱ διευθύντριαι και οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων μετατίθενται ἢ παύονται ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας κατὰ τοὺς τύ-

¹ ὅρα τὰ ἄρθρα 8 και 12 τοῦ νόμου.

² ὅρα σελ. 349, 352.

³ ὅρα σελ. 334.

πους τῆς παύσεως τῶν δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν, περι-
ῶν ἀνωτέρω εἶπομεν¹.

Ὅτι δὲ ἰσχύει ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν, μετὰθεσιν καὶ παῦσιν τοῦ
προσωπικοῦ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων, τοῦ κεκτημένου τὸ
δίπλωμα Certificat d'aptitude au professorat des écoles nor-
males, τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ προσωπικοῦ τῶν διδασκαλείων
ἀρρένων καὶ θηλέων. Ἡ διδασκαλία γίνεται ἐν τοῖς διδασκαλείοις
ὑπὸ καθηγητῶν, ἐχόντων τὸ εἰρημένον δίπλωμα, ἐν ἑλλείψει δὲ τοῦ-
των ὑπὸ ἐπιβοηθητικῶν διδασκάλων, καλουμένων maîtres adjoints,
οἵτινες ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι τὸ Brevet supérieur καὶ τὸ Certificat
d'aptitude pédagogique². Καὶ οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ ἐπιβοηθητικοὶ
διδάσκαλοι οἱ ἔχοντες μαθήματα φιλολογικὰ ἢ μαθηματικὰ ἐργάζονται
ῶρας 16 ἐν διδασκαλείοις, ἅτινα ἔχουσι μαθητὰς πλεον τῶν 60, 18
δὲ ῶρας, ἐὰν ἔχωσι μαθητὰς 60 ἢ ἑλαττον τῶν 60, οἱ δὲ καθηγηταὶ
καὶ οἱ ἐπιβοηθητικοὶ διδάσκαλοι τῆς φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας
ἐργάζονται ῶρας 14 ἐν διδασκαλείοις, ἅτινα ἔχουσι μαθητὰς πλεον τῶν
60, 16 δὲ ῶρας, ἐὰν ἔχωσι μαθητὰς 60 ἢ ἑλαττον τῶν 60³. Ἐντὸς
τῶν διδασκαλείων κατοικοῦσιν οἱ διευθυνταὶ καὶ αἱ διευθύντριαι δω-
ρεάν, χωρὶς ὁμῶς νὰ τρέφονται⁴. Ἴνα τις λάβῃ διεύθυνσιν διδασκα-
λείου πρέπει νὰ εἶνε ἡλικίας 30 ἐτῶν καὶ νὰ ἔχῃ οὐ μόνον τὸ δίπλωμα
Certificat d'aptitude au professorat des écoles normales, ἀλλὰ
καὶ τὸ Certificat d'aptitude à l'inspection des écoles primai-
res et à la direction des écoles normales⁵, περὶ οὗ ἀμέσως κα-
τωτέρω θέλομεν ὁμιλήσει ἐν τῷ περὶ ἐπιθεωρήσεως κεφαλαίῳ.

Μισθοὶ τοῦ προσωπικοῦ τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων
καὶ τῶν διδασκαλείων.

Ἄπαν τὸ προσωπικὸν τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων, ὡς καὶ
τῶν ἐπαγγελματικῶν σχολῶν, πληρώνεται ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ
Κράτους⁶. Οἱ ἐτήσιοι μισθοὶ τῶν διδασκόντων καὶ διδασκουσῶν ἐν τῇ

¹ ὄρα τὸ ἄρθρον 31 τοῦ νόμου τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1886, πρὸς καὶ σελ. 358.

² ὄρα ἄρθρον 64 τοῦ διατάγματος τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887.

³ ὄρα ἄρθρον 70 τῆς ἐγκυκλίου τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887.

⁴ αὐτόθι ἄρθρον 77.

⁵ ὄρα ἄρθρον 62 τοῦ διατάγματος τῆς 18 Ἰανουαρίου 1887.

⁶ ὄρα τὸ ἄρθρον 2 τοῦ νόμου τοῦ Ἰουλίου 1889 «περὶ τῶν τακτικῶν δαπα-

ἀνωτέρω δημοτικῆ ἐκπαιδεύσει εἶνε οἱ ἀκόλουθοι, διαιρούμενοι κατὰ
κλάσεις :

5 κλάσεις.....	φράγκα 1100
4 κλάσεις.....	» 1300
3 κλάσεις.....	» 1600
2 κλάσεις.....	» 1900
1 κλάσεις.....	» 2100

Ἐκτὸς τῶν μισθῶν τούτων ἔχουσι δωρεάν τὴν κατοικίαν καὶ τὰ
ἐπιχορηγήματα τὰ αὐτὰ, ἅπερ λαμβάνουσι καὶ οἱ δημοδιδάσκαλοι
καὶ αἱ δημοδιδασκάλισσαι τῶν στοιχειωδῶν δημοτικῶν σχολείων¹.

Οἱ ἐτήσιοι μισθοὶ τῶν διευθυντῶν καὶ διευθύντριῶν τῶν ἀνωτέρων
δημοτικῶν σχολείων εἶνε οἱ ἀκόλουθοι :

5 κλάσεις.....	φράγκα 1800
4 κλάσεις.....	» 2000
3 κλάσεις.....	» 2200
2 κλάσεις.....	» 2500
1 κλάσεις.....	» 2800

Ἐκτὸς τῶν μισθῶν τούτων ἔχουσι δωρεάν τὴν κατοικίαν καὶ τὰ
ἐπιχορηγήματα τὰ αὐτὰ, ἅπερ λαμβάνουσι καὶ οἱ διευθυνταὶ καὶ αἱ
διευθύντριαι τῶν στοιχειωδῶν δημοτικῶν σχολείων².

Ἐὰν οἱ διευθυνταὶ καὶ αἱ διευθύντριαι, οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδα-
σκάλισσαι τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων ἔχωσι τὸ δίπλωμα
Certificat d'aptitude au professorat des écoles normales, τότε,
ἐκτὸς τῶν ἄλλων, λαμβάνουσιν ἐτησίως καὶ 500 φράγκα³.

Οἱ μισθοὶ τοῦ προσωπικοῦ τῶν διδασκαλείων ἀρρένων καὶ θηλέων
πληρώνονται ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους⁴. Καὶ οἱ μὲν ἐτή-
σιοι μισθοὶ τῶν διευθυντῶν καὶ διευθύντριῶν τῶν διδασκαλείων εἶνε
οἱ ἀκόλουθοι, διαιρούμενοι κατὰ κλάσεις :

τῶν τῆς δημοσίας δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν μισθῶν τοῦ προσωπικοῦ
αὐτῆς.

¹ Αὐτόθι ἄρθρον 15 πρὸς καὶ σελ. 360, 361.

² Αὐτόθι ἄρθρον 14 πρὸς καὶ σελ. 360.

³ Αὐτόθι ἄρθρον 20.

⁴ Αὐτόθι ἄρθρον 2.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑΙ

5 κλάσις	φράγκα 3500	5 κλάσις	φράγκα 3000
4 κλάσις	» 4000	4 κλάσις	» 3500
3 κλάσις	» 4500	3 κλάσις	» 4000
2 κλάσις	» 5000	2 κλάσις	» 4500
1 κλάσις	» 5500	1 κλάσις	» 5000

Ὁ μισθὸς τοῦ διευθυντοῦ διδασκαλείου ἐν Παρισίοις εἶνε ἐτησίως 7000—10000 φράγκων, τῆς διευθυντρίας διδασκαλείου εἶνε ἐτησίως 6000—9000 φράγκων.

Οἱ δ' ἐτήσιοι μισθοὶ τῶν καθηγητῶν καὶ καθηγητριῶν τῶν διδασκαλείων εἶνε οἱ ἀκόλουθοι :

ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΙ

5 κλάσις	φράγκα 2400	5 κλάσις	φράγκα 2200
4 κλάσις	» 2600	4 κλάσις	» 2400
3 κλάσις	» 2800	3 κλάσις	» 2600
2 κλάσις	» 3100	2 κλάσις	» 2800
1 κλάσις	» 3400	1 κλάσις	» 3000

Ὅσοι διδάσκουσιν ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῶν ἀρρένων καὶ δὲν ἔχουσι τὸ δίπλωμα Certificat d'aptitude au professorat des écoles normales λαμβάνουσιν ἐτήσιον μισθὸν μόνον 2000 φράγκα, ὅσοι δὲ διδάσκουσιν ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῶν θηλέων καὶ δὲν ἔχουσι τὸ εἰρημένον δίπλωμα λαμβάνουσιν ἐτήσιον μισθὸν μόνον 1800 φράγκα¹.

Σημειωτέον, ὅτι ἡ αὐξήσις τῆς μισθοδοσίας τῶν διευθυντῶν καὶ διευθυντριῶν τῶν ἀνωτέρων δημοτικῶν σχολείων, τῶν διευθυντῶν, διευθυντριῶν, καθηγητῶν καὶ καθηγητριῶν τῶν διδασκαλείων γίνεται οὐχὶ κατ' ἀρχαιότητα, ἀλλὰ κατ' ἐκλογὴν, κενοῦμένης θέσεως².

(ἔπεται συνέχεια).

¹ Αὐτόθι ἄρθρα 17 καὶ 18.

² Αὐτόθι ἄρθρον 24.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΜΟΥΣΤΑΚΑ Λατινικὸν ἀναγνωσματάριον. Τὸν παρελθόντα Ἰούνιον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὸ Γ'. Ἑλληνικὸν σχολεῖον Ἀθηνῶν καθηγητοῦ Εὐαγγέλου Μουστάκα Λατινικὸν ἀναγνωσματάριον διὰ τὴν τρίτην τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων φιλοκάλως τυπωθὲν ἐν τοῖς καταστήμασι τοῦ κ. Ἀνέστη Κωνσταντινίδου. Ἠκολούθησεν ὁ κ. Μουστάκας ἐν τῷ ἀναγνωσματάριῳ του, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ ἀναφέρει, τὴν μέθοδον τῶν Γερμανικῶν ἀναγνωσματάριων, ἧλα δὲ προέταξε τὰς κλίσεις, τὰ παραθετικά, τὰς ἀντωνυμίας, τὰ ἀριθμητικά μετὰ τοῦ esse καὶ ὕστερον εἰσέρχεται εἰς τὰ ῥήματα κατὰ συζυγίας. Ἐὖ ὅλον ἔργον διεῖλεν εἰς τρία μέρη, ὧν τὰ δύο πρῶτα χρησιμεύουσι πρὸς ἐρμηνείαν δι' ἐν ἑτὸς ἑκάστον, ἵνα μὴ διδάσκωνται κατ' ἑτὸς τὰ αὐτά. Ἐκατέρου δὲ τῶν δύο τούτων μερῶν τὸ πρῶτον τμήμα ἔχει καὶ μεταφράσεις. Ἡ διαίρεσις αὕτη τοῦ βιβλίου εἶνε ἀρίστη διότι ὁ διδάσκαλος δύναται τοὺς τελευταίους μῆνας νὰ ἐξασκήσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ μεταφράζωσι μόνοι ἐκ τοῦ Β' τμήματος τῇ βοήθειᾳ τοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου λεξιλογίου, περιέχοντος πάσας τὰς λέξεις τῶν δύο πρώτων μερῶν καὶ τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν πασῶν τῶν λέξεων διὰ τὴν ἐξάσκησιν περὶ τοῦ τονισμοῦ. Ἐὖ δὲ τρίτον μέρος περιλαμβάνει πρὸς ἀνάγνωσιν μύθους καὶ διηγήματα σύμφωνα τοῖς διδασκομένοις ἐν τῇ τρίτῃ τάξει Ἑλληνικοῖς δηλ. τὴν νηπιότητα τοῦ Κύρου, τὸν διάλογον τοῦ Κροίσου καὶ Κύρου καὶ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὸν διάλογον τοῦ Κροίσου καὶ Σόλωνος.

Αἱ ἐν τοῖς πρώτοις μέρεσι φράσεις εἶνε ἀπλᾶί καὶ κατατεταγμέναι κατὰ κλίσεις οὕτως, ὥστε ἐν μὲν τῇ α'. περιέχονται παραδείγματα μόνον ἐκ τῆς α'. κλίσεως, ἐν τῇ β'. μόνον ἐκ τῆς α'. καὶ τῆς β'. ἐν δὲ τῇ γ'. ἐκ τῆς α'. β'. καὶ γ'. καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἐν πάσαις ταῖς κλίσεσι, παραθετικοῖς, ἀριθμητικοῖς, ἀντωνυμιαῖς καὶ ῥήμασι, ὥστε ὁ μαθητὴς προβαίνων κατὰ τὴν τάξιν τῆς γραμματικῆς νὰ ἔχη παραδείγματα περιλαμβάνοντα πάντα τὰ προηγούμενα νὰ μὴ ἀπαντᾷ δὲ ἀγνωστὰ εἰς αὐτόν.

Εἰς τὸ τέλος δὲ ἐκάστου τμήματος ἔχει πολλὰς φράσεις ἀναμίκτους ἐκ πασῶν τῶν προηγουμένων καὶ ἐκ πολλῶν προτάσεων, ἵνα ὁ μαθητὴς παρασκευάζεται διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκομένων συγγραφέων.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Εἰς τὴν ἐν τῷ κτήματι τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀγίας Φιλοθέης κτισθεῖσαν Μητρόπολιν συνεργία πολλῇ καὶ προθυμία τοῦ σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ, ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Θεοδοσίου Β. Βενιζέλου.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΘΕΟΦΡΩΝ ΙΔΕ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΚΛΕΙΝΗΣ ΚΕΚΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΔΕΙΜΑΤΟ ΤΟΝΔ' ΙΕΡΟΝ ΟΙΚΟΝ ΜΑΛΑ ΠΟΛΛΑ ΠΟΝΗΣΑΣ
ΕΝ ΧΩΡΩ ΣΕΠΤΩ ΚΤΗΜΑΤΙ ΦΙΛΟΘΕΗΣ
ΗΠΕΡ ΕΗΝ ΓΕΝΕΗΣ ΑΠΟ ΚΥΔΡΟΤΑΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΩΝ ΠΙΝΥΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΩΝ ΓΕ ΒΕΝΙΖΕΛΕΩΝ.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Α'. Γενική Συνέλευσις.

Τελουμένης τῆς ἐπετείου ἑορτῆς τοῦ Συλλόγου ἐγένετο κατὰ πρῶτον ὁ ἀγιασμός ὑπὸ τοῦ ἱερέως, Ἀκολουθῶς παρελθὼν ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Ἐμμ. Γαλάνης ἀνέγνω τὴν λογοδοσίαν αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ λήξαν συλλογικὸν ἔτος ἔχουσαν ὡς ἑξῆς :

Κύριοι,

Τὸ διοικητικὸν Συμβούλιον ἀπεφάσισε νὰ συγκαλέσῃ ὑμᾶς σήμερον, ἀντὶ τῆς 15 Αὐγούστου, ἐπιθυμοῦν, πρὶν οἱ κύριοι καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἀπέλθωσιν εἰς τὰς θέσεις των, νὰ ἐκθέσῃ ὑμῖν τὰ τοῦ Συλλόγου

καὶ νὰ προβάλλῃ ζητήματά τινά, ὧν τινὰ μὲν νομίζει χρήσιμα ὑπὲρ τῆς καθόλου ἐκπαιδεύσεως, τινὰ δὲ ὡς συντελοῦντα εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἡμετέρου σώματος, ὑπὲρ οὗ πάντες καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ὀφείλουσι νὰ ἐργασθῶσιν, ἵνα τοῦτο παγιωθῇ καὶ καταστῇ δύναμις ἰσχυρά, δυναμένη νὰ ἐπιδρᾷ σοβαρῶς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων. Τὸ γαλλικὸν λόγιον *l'union fait la force*, δηλ. ἐν τῇ ἐνώσει ἔγκειται ἡ ἰσχύς, εἶνε ἑρθότατον καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ κακοδαιμονία τῶν διδασκάλων, κατὰ μέγα μέρος προέρχεται καὶ ἐκ τοῦ χαλαροῦ τούτων δεσμοῦ. Οὐδεὶς παρ' ἡμῖν ὑπάρχει ὁ μὴ σκαπτόμενος περὶ τοῦ κακοῦ, ὑπερ βσημέραι κορυφούμενον κινδυνεύει νὰ παραλύσῃ πᾶσαν τῆς ἐκπαιδεύσεως λειτουργίαν, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἕκαστος τὸ παραυτικά ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἀποφαύγει νὰ συσφιχθῇ μετὰ τῶν συναδέλφων του πρὸς κοινὴν τοῦ ὅλου ὠφέλειαν καὶ εὐεξίαν. Εἶνε δὲ πρωτοφανὲς τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Ἑλλάδι διδασκάλων, ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πάντα τὰ ἄλλα ἐπιστημονικὰ σωματεῖα καὶ συντεχνίας, μόνοι αὐτοὶ εἰδείξαν ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦσιν οὐδεμίαν κοινὴν συνεργασίαν, καὶ μόνοι αὐτοὶ, ὡς μὴ ὄφειλε, ἠθέλησαν νὰ ἐπιδιώξωσι τὸ ἴδιον ἐαυτῶν συμφέρον διὰ πλαγίων καὶ ἀναξίων μέσων, ἀποφεύγοντες τὴν ἀληθῆ ὁδόν, ἣτις μόνη ἤρμοζεν εἰς ἀληθεῖς τῆς ἐπιστήμης ἱεροφάντας. Αὕτῃ δὲ ἡ καταδολιεὺσις τοῦ δικαίου ἐπήνεγκε καὶ τὴν συναλλαγὴν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ἣτις ἔπρεπε νὰ ἴσταται ὑπεράνω παντὸς διαπληκτισμοῦ τῶν πολιτικῶν φατριῶν, καὶ ἐν ἣ ἔπρεπε νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ διέπῃ ἡ Θέμις καὶ ἡ Ἀθηνᾶ. Αὕτῃ ἐπήνεγκε τὴν νάρκην ἀντὶ ζωῆς εἰς τὸ σῶμα τῶν διδασκόντων, οἵτινες οὐχὶ χαρίεντες καὶ φαιδροί, ἀλλ' ἄθυμοι καὶ ἀπέλπιδες μετέρχονται τὸ ἔργον των, μακαρίαν θεωροῦντες τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἤθελον ἀπαλλαγῆ ἀπὸ ἐπαγγέλματος πλήρους πικριῶν καὶ βασάνων. Εἶνε γνωστὴ ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Βαυαρίας, καθ' ἣν οἱ διδάσκαλοι ὄφειλον νὰ μένωσιν ἄγαμοι, διὰ τὸ ἀνεπαρκές των πρὸς τὸ ζῆν, καὶ ἡ κραυγὴ, ἣτις κατὰ τῆς Ἐγκυκλίου ταύτης ἠγέρθη, ἐνεποίησε μεγίστην αἴσθησιν ἀνά πᾶσαν τὴν Γερμανίαν. Ὅτι δὲ τότε ἐγένετο ἐν Γερμανίᾳ, κινδυνεύει λεληθότως νὰ συμβῇ παρ' ἡμῖν οὐχὶ βεβαίως διὰ διατάγματος, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως, ἣτις ἀπὸ 15 ἡδὴ ἔτων ἐπέσκηψεν εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαιδεύσιν. Δὲν ἐλέγχω διὰ τούτου σήμερον τοὺς κατὰ καιροὺς τῶν τῆς πολιτικῆς πραγμάτων ἰθύντορας, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐμποροῦνται ἀγαθῶν ὑπὲρ

τῆς παιδείας αἰσθημάτων, καὶ ἀγωνίζονται νὰ περισώσωσιν ὅ,τι δύνανται χρήσιμον ἀπὸ τοῦ ἐνσκήψαντος κλύδωνος, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποκαλύπτω τὴν πολιτικὴν ἀσχημίαν, ἣτις καὶ ἐπὶ τὰ ἱερώτατα εἰσχωρήσασα παραλύει πᾶσαν παντὸς φιλοπάτριδος ὑπουργεῦ ἀγαθὴν θέλησιν, καὶ δεσμεύει αὐτοῦ τὰς χεῖρας ἀπὸ παντὸς ἐγχειρήματος ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους.

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ κακοῦ τῆς εἰσχωρησάσης εἰς τὴν παιδείαν πολιτικῆς συναλλαγῆς, δεύτερον κακὸν εἶνε καὶ ἡ ὑλικὴ τῶν διδασκόντων καχεξία, ἣτις βεβαίως τὰ μέγιστα ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν σχολείων. Τὸ κακὸν τοῦτο καὶ ἡ μὴ δίκαια ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τῶν διδασκόντων ὑπῆρχε μέχρι τοῦ 1848 καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ὑπερ, ἀφοῦ ἐχαλάρωσε τὴν μέσην καὶ κατωτέραν ἐκπαίδευσιν, καὶ ἐπὶ ἄλλα ἔργα ἔτρεφε τοὺς τῆς ἐκπαιδεύσεως λειτουργούς, ἐγένετο ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς ριζικῆς ἀναμορφώσεως τῆς παιδείας καὶ τῆς ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς βελτιώσεως τῆς θέσεως τῶν διδασκόντων. "Ὅ,τι ὁ σκεπτικὸς Χάινε ἔλεγεν, ὅτι χειρώνακτες καὶ διδάσκαλοι θὰ ὑπάρχωσι πάντοτε, διότι πάντοτε θὰ ἔχωσιν ἀνάγκην περισκελίδων οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐδέποτε θὰ λείψωσι παῖδες, οἵτινες θὰ μεταχειρίζονται κλίσεις καὶ συζυγίας, ἵνα ἔλθῃς, ἀλλ' εἶνε καὶ τοῦτο βέβαιον ὅτι οἱ ἀμαθεῖς τεχνῖται θὰ παραμορφῶσι τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τοῦ θείου πλάσματος, οἱ δὲ ὑπῆρξαι διδάσκαλοι θὰ διαστρεβλώσι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ ἐν μὲν τῇ ἐξωτερικῇ τῆς ὕλης μορφῇ θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀρρυθμία, ἐν δὲ τῇ ἐσωτερικῇ ἡ δυσαρμονία καὶ πλημμύλεια. Παράδειγμα δὲ τούτου εἶνε καὶ πολλοὶ μὲν ἄλλοι, προχειρότερος δὲ ὁ Νέρων καὶ μέγας Ἀλέξανδρος, ὧν τοῦ μὲν διδάσκαλος ὑπῆρξεν ὀρχηστῆς τις καὶ κουρεύς, τοῦ δὲ ὁ μέγας ἐκ Σταγειρέων φιλόσοφος.

Δύο ἄρα εἶνε τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα κατ' ἐμὲ κακὰ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ἡ πολιτικὴ συναλλαγή, ἣτις καθιστᾷ ἀσταθὲς καὶ ἀβέβαιον τὸ ὑπουργημα τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ ὑλικὴ καχεξία, ἣτις καθιστᾷ προβληματικὴν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν. Ὁ Σλαβερμάχερ λέγει, ὅτι τὰ πολλὰ προγράμματα ἐλέγχουσι νόσον ἐκπαιδευτικὴν, ἠθικὴ δὲ καὶ ὑλικὴ τῶν διδασκόντων ἀγνώψις εἶνε τὰ κύρια φάρμακα νοσοῦντος ἐκπαιδευτικοῦ σώματος. Ἄλλὰ, κύριοι, τὰ δύο ταῦτα κακὰ, ἀτινά πάντες γινώσκομεν, καὶ ἐν οἷς ζῶμεν καὶ κινούμεθα, δυνάμεθα ἡμεῖς ἐνούμενοι νὰ πολεμήσωμεν, καὶ νὰ ἀποδιώξωμεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν τεμένους, ἢν ἐμμελῶμεν σταθεροὶ καὶ ἐπιμελῶμεν. Ὁ ἀγὼν, ὑπὲρ οὗ

θὰ ἀγωνισθῶμεν εἶνε ἱερός, καὶ πᾶσα κυβέρνησις καὶ σύμπασα ἡ κοινωνία θὰ ὁμολογῶσιν ἡμῖν χάριτας, ὅτι ἀγωνιζόμεθα τὸν εὐγενέστατον τῶν ἀγῶνων, οὐχὶ χάριν ἀτομικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ χάριν τοῦ κοινοῦ καλοῦ συμπάσης τῆς πατρίδος ἢ μονιμοποιήσεως, ἢ βελτίων ταξινόμησις καὶ ὑλικὴ βελτιώσις τῆς θέσεως τῶν διδασκάλων ἕσον καὶ ἀνφαίνωνται κατ' ἐπιφάνειαν προσωπικὰ εἶνε οὐχ' ἥττον κοινοῦ ἐνδιαφέροντος ζητήματα· εἶνε ζητήματα περὶ ἃ συντόμως ὀφείλομεν νὰ ἐργασθῶμεν, ἵνα ἐπισύρωμεν οὐ μόνον τὸν ἔπαινον τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐλογίας τῶν μεταγενεστέρων ἡμῶν διαδόχων. Ταῦτα δὲ πάντα, ὡς εἶπον, ἂν ἐνωθῶμεν καὶ ἐργασθῶμεν εὐκρινῶς, δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἐπιτύχωμεν. Ὁ Διστερβέγιος ἔλεγεν ἄλλοτε περὶ τῶν συγχρόνων του ὅτι τρεῖς ὑπάρχουσι παρὰ τὸν σαρκοφάγον τοῦ διδασκάλου ἦλοι, ἕρις πρὸς τὸν συνάδελφόν του, διάστασις πρὸς τὸν προϊστάμενόν του, διχόνοια πρὸς τὴν σύζυγόν του. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν ἤθελεν ἀντικατασταθῆ διὰ τοῦ διχόνοια πρὸς τοὺς συναδέλφους του καὶ ἀσυμφωνία νομίζω ὅτι λίαν προσφυῶς ἤθελεν ἀρμόζει καὶ εἰς τὸν διδασκαλικὸν ἡμῶν κόσμον.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα κύριοι προτάξας διὰ βραχείων μεταβαίνω ἤδη εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ συμβουλίου κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος πεπραγμένων.

Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐργάσθη συντόμως ἐπὶ τοῦ νόμου περὶ ἐγκρίσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων. Τὰς δὲ περὶ τούτου σκέψεις μου, ἀφοῦ καθυπέβαλεν πρὸς συζήτησιν ἐν τοῖς κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα εἰδικαῖς τοῦ Συλλόγου συζητήσεσιν, εἶτα διέτύπωσεν ἐν ὑπομνήματι καὶ ἀπέστειλεν ταύτας πρὸς τὸ Ἄπουργεῖον. Ὁ δὲ κατ' Ἄπουργός λίαν φιλοφρόνως καὶ ἀξιεπαίνως συνεργασθεὶς μετ' εἰδικῆς ἐπιτροπῆς συνισταμένης ἐκ μελῶν τοῦ Συμβουλίου συνέταξε νομοσχέδιον σύμφωνον πρὸς τὰς γνώμας τοῦ διδασκαλικοῦ Συλλόγου, ὑπερ προσεχῶς εἰσαχθήσεται εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῆς βουλῆς.

Νομίζων δὲ τὸ Συμβούλιον ὅτι πολὺ ἤθελε συντελέσει εἰς τὴν λεξικογραφίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἢ ὡς οἶόν τε πλήρης τῶν διαφόρων διαλέκτων αὐτῆς γνώσις, συσχεθεὶς ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ πρὸς τοῦτο τὴν σύμπραξίν παντὸς διδασκάλου ἢ λογίου πρὸς ἀποστολὴν λέξεων, φράσεων, ποιηματίων, παραμυθίων, αἰνιγμάτων καὶ παντὸς ἄλλου, ὑπερ δύνασται νὰ διαφωτίσῃ τὴν σχέσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς φιλολογίας πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ νὰ διασώσῃ τὸν γλωσσικὸν θησαυρόν,

δαστις νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν μέλλοντα τῆς νέας γλώσσης λεξικογράφον. Τὸ σπουδαῖον καὶ δυσχερές τοῦτο ἔργον, ὅπερ καὶ ἄλλοτε ἄλλα σωματεῖα ἐπεδίωξαν, ὄφειλε δὲ πᾶσα Κυβέρνησις νὰ ὑποστηρίξῃ, τὸ διοικητικὸν συμβούλιον ἐθεώρησεν ὡς μίαν τῶν κυριωτέρων τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου ἐργασιῶν, διότι ἐθεώρησεν ὅτι εἶνε καθήκον τῶν διδασκάλων καὶ τοῦτο, οὐ μόνον δῆλον ὅτι νὰ ἐνασχολῶνται αὐτοὶ περὶ τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν νέαν, ἥς τὸ ἔδαφος ἀκαλλιέργητόν ἐτι δύνανται νὰ παράσχῃ σπουδαίαν ὕλην εἰς τὰς φιλολογικὰς αὐτῶν μελέτας.

Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον ἐπιθυμοῦν νὰ συνάψῃ στενότερον τοὺς διαφοροὺς τοῦ τε ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ διδασκάλου, καὶ νὰ ἀνταλλάξῃ μετ' αὐτῶν εὐρύτερον τὰς περὶ παιδείσεως τοῦ ἀπανταχοῦ ἐλληνισμοῦ σκέψεις τοῦ ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ τῶν πανελλήνων ἐστία, ἐνῶ ἄλλα περὶ ἡμᾶς ἔθνη ἀγωνίζονται, πῶς νὰ ἀποσβέσωσι πάντα ἐλληνικὸν σπινθῆρα, ἀπεφάσισε νὰ συγκαλέσῃ συνέδριον τῶν ἀπανταχοῦ ἐλλήνων διδασκάλων κατὰ τὸ προσεχές ἔτος, ἀφοῦ πρῶτον συνεννοηθῆν μετὰ τοῦ ὑπουργείου διατάξῃ τὰ κατὰ τοῦτο ὡς οἴον τε ἐντελῶς καὶ τελεσφόρως.

Κατὰ δὲ τὰς ἤδη γενικὰς συνελεύσεις τὸ διοικητικὸν συμβούλιον ὑμφώνως πρὸς τὸν κανονισμὸν ἐνόμισε καλὸν νὰ καθυποβάλλῃ ὑπὸ τὴν σκέψιν καὶ συζήτησιν τῶν ἐταίρων τὰ ἐπόμενα ζητήματα.

1ον Ἐάν ὁ χρόνος τῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις φοιτήσεως πρέπει νὰ ᾖνε ἑξαετής ἢ ἐν τισι μὲν τούτων ἑξαετής, ἐν ἄλλοις δὲ τετραετής.

Ἐπειδὴ ὁμολογοῦμενον εἶνε ὑπὸ πολλῶν ὅτι ἑπταετής ἐν τοῖς Γυμνασίοις φοιτήσις, ὡς ἤδη ἡ ἐγκύκλιος ἀνεπτύχθη παιδείσις, εἶνε ἀνεπαρκής, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἐσπερίας ὁ χρόνος τῆς μέσης ἐκπαιδείσεως πρὸς ἐπαρκῆ τῶν νέων ἀνάπτυξιν ὠρίσθη εἰς 9 ἔτη, τὸ συμβούλιον ἔθηκεν τὸ ἐξῆς ὡς 2ον ζήτημα.

Ἐάν ἀρκούσιν αἱ ἐπὶ τὰς τάξεις πρὸς διδασκαλίαν τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων ἢ εἶνε ἀναγκαῖαι πλείονες τάξεις καὶ ποῖον ἔσται τότε τὸ πρόγραμμα ἑκατέρων.

Ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν παρ' ἡμῖν ἀπορροφᾷ πολὺν χρόνον τῶν μαθητῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων μαθημάτων, ἐνῶ κυρίως ἐν τοῖς φιλολογικοῖς Γυμνασίοις αἱ δύο κυρίως γλώσσαι, ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Ἰταλικὴ νομίζονται ὡς αἱ μᾶλλον πρὸς ἐπιστήμην μορφωτικὰ ἢ

Σύλλογος ἄρα πρέπει νὰ συζητήσῃ τὸ θέμα τοῦτο, ὅπερ ὡς τρίτον ζήτημα ἐτέθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου.

3ον Ἐάν ἡ τοῖς Γυμνασίοις ἐκτενὴς διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν, ὡς γίνεταί, δὲν εἶνε ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ ἄλλα μαθήματα καὶ ἂν δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ.

Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία λίαν συνοπτικῶς γιγνομένη δὲν προπαρασκευάζει, ὡς δεῖ, τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν βαθυτέραν κατάληψιν τῆς ἐπιστήμης ὡς 4ον ζήτημα ἐτέθη.

4ον Ἐάν νομίζεται ἀναγκαῖα ἡ διδασκαλία τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ ἂν δὲν πρέπει νὰ αὐξηθῶσιν αἱ ὥραι τῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

Πικρὰ πάντων ὁμολογεῖται ὅτι παρ' ἡμῖν πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ φιλολογικὰ Γυμνάσια, οἱ δὲ νέοι στερούμενοι πρακτικῶν γνώσεων καταφεύγουσιν εἰς τὴν σπουδὴν ἐπιστήμης τινός, ἡ δὲ πληθώρα αὐτῆ τῶν ἐπιστημόνων καθιστᾷ ὁσημέραι δύσκολον τὴν συντήρησιν αὐτῶν, οἵτινες ἠδύναντο ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους νὰ τραπῶσι περὶ ἄλλα ἐπικερδέστερα ἔργα, ἂν ἐκ τῶν σχολείων ἀπεκόμιζον πρακτικώτερας πρὸς τοῦτο γνώσεις. Τὸ συμβούλιον λοιπὸν ὠρίσεν ὡς 5ον ζήτημα.

5ον Ἐάν ᾖνε ὠφέλιμον τινὰ τῶν Γυμνασίων νὰ μετατραπῶσιν εἰς Ἐμπορικὰς ἢ ἄλλας εἰδικὰς Σχολὰς.

Διὲ κατὰ τάξεις ἐνιαύσιαι ἐξετάσεις ἀπεδείχθησαν ὅπως περιτταί, ἢ δὲ ἀπώλεια αὐτῆ τοῦ χρόνου ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς διδασκαλίαν, ἀφοῦ μάλιστα ὑπὸ αὐτῶν τῶν διδασκόντων γίνεταί ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ κρίσις τῆς προαγωγῆς τῶν μαθητῶν ὡς 6ον λοιπὸν ζήτημα ἐτέθη.

6ον Ἐάν πρέπει νὰ γίνωνται αἱ κατὰ τάξεις ἐνιαύσιαι ἐξετάσεις ἢ νὰ καταργηθῶσι διατηρουμένων μόνον τῶν ἀπολυτηρίων, πῶς δὲ καὶ πότε νὰ γίνωνται αἱ τελευταῖαι.

Ἄλλ' ἡ μέση ἐκπαίδευσις χωλαίνει ὡς γνωστὸν καὶ διότι δὲν γίνεταί δικαία καὶ ὀρθή, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ἐκτίμησις καὶ χρησιμοποίησις τῶν καταλλήλων προσώπων, οὔτε ὑπάρχει ἡ προσήκουσα ταξινόμησις δυναμένη νὰ ἐξεγέρῃ τὴν ἀμιλλαν καὶ τὸν ζῆλον, τὰ δύο ταῦτα πρὸς προκοπὴν παντὸς ἔργου, ἐπομένως τὸ συμβούλιον ἐνόμισε λίαν ἐπίκαιρον νὰ συζητήσῃ τὸ θέμα τοῦτο, καὶ εὐπρεπῶς νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν περὶ τούτου γνώμην του πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ, ὅπερ λίαν ἐπιβλαβῶς ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν τὸ 7ον λοιπὸν ζήτημα ἔχει οὕτω :

τον. Ἐπειδὴ ἡ μέση ἐκπαίδευσις, ὡς γνωστὸν χωλαίνει, οὐκ ἤκιστα καὶ διότι δὲν γίνεται δίκαια καὶ ὀρθὴ ἐκτίμησις καὶ χρησιμοποίησις τῶν καταλλήλων προσώπων, πῶς δύναται τὸ κακὸν τοῦτο νὰ θεραπευθῆ.

Ἐπειδὴ ὁ διορισμός, ἡ ἡ μετάθεσις ἢ ἡ παύσις τῶν δημοδιδασκάλων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Ὑπουργοῦ, οὐδαμῶς δὲ ἐρωτᾶται ἡ κοινότης ἢ μέλλουσα νὰ ἔχη τὸν διδάσκαλον τοῦτον ἢ νὰ στερηθῆ αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ λίαν συγκεντρωτικόν, ἀπάδει πρὸς τὰς περὶ σχολείων ἀποκεντρωτικὰς ιδέας τῶν νεωτέρων χρόνων, τὸ συμβούλιον ἐθεώρησεν οὐχὶ ἀνάξιον λόγου, ἀν καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἤθελε συζητήσῃ ὁ σύλλογος, καὶ ἐκφέρει τὴν ἑαυτοῦ περὶ τούτου γνώμην, καὶ διετύπωσε δὸν ζήτημα οὕτω :

δον, Τίνες παράγοντες ἀνάγκη νὰ συντρέχωσιν εἰς τὸν διορισμὸν τὴν μετάθεσιν ἢ τὴν παύσιν τῶν δημοδιδασκάλων καὶ ἂν πρέπη νὰ δοθῆ εἰς τοῦτο συμμετοχὴ καὶ ὁποῖα εἰς τοὺς γονεῖς, καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει τίνων ἀρχῶν καὶ κατὰ τίνα τρόπον εἶνε δυνατόν νὰ σχηματισθῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σχολικαὶ κοινότητες.

Ὁ Πλάτων κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἐξεδόθη τακτικώτερον καὶ ἐλπίζεται ὅτι ἐντὸς ὀλίγου νὰ καταστῆ ἐνήμερος. Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου ἐργάζεται, ὅπως εἰ δυνατόν βελτιώσῃ καὶ καθ' ὕλην τὸ περιοδικὸν τοῦτο, ὅπερ μετὰ τόσας δυσκολίας διατρέχει ἤδη τὸ δωδέκατον ἔτος. Ἡ συσταθεῖσα ἐπιτροπεία ἐκ τῶν κυρ. Σκορδέλη, Δέρβου καὶ Μιχαλοπούλου ἐνόμισε καλὸν πρὸς πορισμὸν καλλιτέρας ὕλης νὰ ἀνταμείβῃ ἐφέτος τοὺς συγγραφεῖς 40 μὲν δρ. κατὰ τυπογρ. φύλλον διὰ τὰς μεταφράσεις, 60 δὲ διὰ τὰς πρωτοτύπους διατριβὰς συμφώνως πρὸς τὸν κανονισμόν. Ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ συμβούλιον ἐσκέφθη νὰ ἐκδώσῃ κατὰ φυλλάδια καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων τοῦ ἀοιδίμου Γρηγοροβίου, τιμῆσαν ἕκαστον τούτων ἀντὶ 60 μόνον λεπτῶν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οἱ ἑταῖροι καὶ αὐτοὶ θέλουσι συνδράμει τὸ ἔργον, καὶ ἄλλους θέλουσι προτρέψει νὰ ἐγγραφῶσι συνδρομηταί. Θεωρήσαν δὲ μεγάλην τὴν ἐνιαύσιον συνδρομὴν τῶν ἑταίρων καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ καταστήσῃ εἰς πάντας τοὺς διδασκάλους ἐφικτὴν τὴν ἐγγραφήν τῶν ὡς ἑταίρων τοῦ Συλλόγου καὶ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ Πλάτωνος, ὥρισεν ὡς ἐνιαυσίαν τοιαύτην διὰ μὲν τοὺς καθηγητὰς δρ. 10 διὰ δὲ τοὺς Ἑλληνοδιδ. δρ. 8, καὶ διὰ τοὺς Δημοδιδ. δρ. 6. Παρακαλῶ δὲ τὴν συνέλευσιν νὰ ψηφίσῃ ταύτην, διότι ἐλπίζει ὅτι οὐδεὶς διδάσκαλος

νὰ προβάλλῃ πλέον τὴν πρόφασιν τῆς ὑπερόγκου συνδρομῆς, ἀφοῦ διὰ τοῦ εὐτελεῦς αὐτοῦ ποσοῦ οὐ μόνον ἑταῖρος τοῦ Συλλόγου γίγνεται, ἀλλὰ καὶ τὸν Πλάτωνα δωρεὰν λαμβάνει.

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Συλλόγου ἐπλουτίσθη καὶ ἐφέτος διὰ διαφόρων συγγραμμάτων, ὧν τινὰ μὲν ὡς τὸ Λεξικὸν τοῦ Brokhaus ἠγοράσθησαν, ἄλλα δὲ ἐδωρήθησαν ὑπὸ ξένων λόγιων, οἷς πλείστας τὸ Συμβούλιον ὁμολογεῖ χάριτας. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ νομίζω εὐκαιρον νὰ ἐκφράσω ἐπίσης δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας τοῦ Συλλόγου καὶ εἰς τὸν κ. Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν διὰ τὴν λαμπρὰν δωρεὰν τοῦ ἐξόχου ἔργου τῶν καλλιτεχνημάτων τῆς Ὀλυμπίας, ἐκδοθέντος ὑπὸ τῆς ἐν Βερολίνῃ Ἀκαδημίας, οὗ τὸν τέταρτον τόμον εὐηρεστήθη νὰ ἀποσταλῆ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου ἐπιφυλασσόμενος νὰ σταλῆ τοὺς λοιπούς, ὅταν οὗτοι ἐκδοθῶσιν.

Τὸ ταμεῖον τοῦ Συλλόγου ἐφέτος εἶνε εἰς κρείττονα θέσιν, ὡς τοῦτο ὁ ταμίας τοῦ Συλλόγου κ. Ραζῆς προσεχῶς θέλει ἐκθέσει, καὶ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν γενναίαν χορηγίαν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου προβάντες ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν πλείστας τὰς χάριτας ἐνθεν μὲν εἰς τὸν κ. πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, ὅστις εὐγενῶς λίαν ἐνέγραψε γενναῖον ποσὸν ἐκ 4,000 δραχ. ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, ἐκτιμῶν τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Συλλόγου, ἐνθεν δὲ εἰς τὸν κ. ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργόν, ὅστις ἐπίσης εὐηρεστήθη νὰ ἀναγράψῃ οὐχὶ εὐκαταφρόνητον ποσὸν δρ. 700.

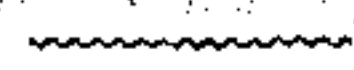
Ὁ κ. Πρωθυπουργός, ὃν τὸ Συμβούλιον εἶλαβε τὴν τιμὴν νὰ ἴδῃ προσωπικῶς καὶ μετ' αὐτοῦ νὰ διαλεχθῆ, ἐξέφρασαν ἀγαθὰς ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου διαθέσεις, καὶ εὐγενῶς καὶ φιλοφρόνως πάνυ ὑπεσχέθη καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι συνδρομὴν του, καθ' ἕσπον ἤθελον ἐπιτρέπει τοῦτο αἰ τῆς πατρίδος περιστάσεις.

Ἐπίσης χάριτας ὁ διδ. Σύλλογος ὁμολογεῖ καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν Συμβούλιον τῶν Ἀθηναίων, ὅπερ πάντοτε μετὰ προθυμίας ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ δήμου ἀναγράφει ποσὸν τι ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου, καὶ εἰς τὰ ἡγουμενοσυμβούλια τῶν Μονῶν Μεγ. Σπηλαίου, Πετράκη καὶ Πεντέλης διὰ τὸ ἐτήσιον πρὸς τὸν σύλλογον χορηγήματά των.

Ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων, ὃν ἐπίσης εὐχαριστοῦμεν, ἀπέστειλεν λίαν ἀξιοπαίτως ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Καισαρίδου δοθέντων αὐτῷ χρημάτων

δρ. 200 εἰς τὸν Σύλλογον ἡμῶν, αἵτινες διετέθησαν προσηκόντως συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ εὐγενοῦς δωρητοῦ.

Καταλήγων ἤδη τὴν βραχεῖαν ταύτην περὶ τοῦ Συλλόγου, ἐκθεσίν μου ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς πάντας τοὺς κ. συμβούλους, αἵτινες πάνυ προθύμως εἰργάσθησαν ὑπὲρ παντός, ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν προκοπὴν τοῦ ἡμετέρου σωματείου, εἰς τὸν γενικὸν Γραμματέα κ. Δέρον, εἰς τὸν εἰδικὸν κ. Κανέλλην, καὶ εἰς τὸν ταμίαν κ. Ραζῆν, διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν καὶ ἀόκνους ὑπὲρ τοῦ συλλόγου ὑπηρεσίας.

Μετὰ τὸν κ. Πρόεδρον παρήλθεν ὁ Ταμίαις τοῦ Συλλόγου κ. Π. Ραζῆς καὶ ἀνέγνω τὴν λογοδοσίαν περὶ τῆς διαχειρίσεως τοῦ κατὰ τὸ ἄρτι λήξαν συλλογικὸν ἔτος ἔχουσας ὡς ἑξῆς :

ΕΚΘΕΣΙΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΜΟΥ

κατὰ τὸ συλλογικὸν ἔτος 1890-1891.

Ἀξιότιμοι Ἐταῖροι,

Ἐκτον ἤδη τοῦτο ἔτος ἐπιλαμβάνομαι τοῦ εὐχαρίστου καθήκοντος τοῦ δοῦναι ὑμῖν λόγον τῶν πεπραγμένων ἀναλύων τὰ τῆς διαχειρίσεώς μου καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἐφέτος, μεθ' ὧν τὰς καταβληθείσας ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου προσπαθείας, ἰδίᾳ πρὸς ἐγγραφὴν νέων ἐταίρων, αἱ εἰσπράξεις οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον θὰ ἐπῆρκον εἰς τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τοῦ Συλλόγου ἀνάγκας, ἔνεκα τῆς ὀλιγοπρίας πλείστων ἐταίρων, ἂν μὴ ἡ Σεβ. Κυβέρνησις ἐκτιμῶσα τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου καὶ κατανοοῦσα τὴν χρησιμότητα τοῦ σωματείου προσήρχετο ἐπικουρος, διὰ τῆς ἀναγραφῆς ἐν τῷ προϋπολογισμῷ γενναίας ἐπιχορηγήσεως ἐκ δραχμῶν τεσσαρῶν χιλιάδων ἑπτακοσίων, δι' ὧν ἀνεκουφίσθησαν αἱ ἀνάγκαι τοῦ Συλλόγου, ἐνεχύθη δ' εἰς αὐτὸν νέα ζωὴ· οὕτω δυναθῆσεται κρεῖττον ὁ Σύλλογος νὰ δράσῃ, ἔάν, ὡς ἐλπίζομεν, ἡ Κυβέρνησις ἐξακολουθήσῃ παρέχουσα αὐτῷ τὸ βοήθημα τοῦτο.

Ἄνευ δὲ τῆς γενναίας ταύτης συνδρομῆς προβληματικὴ θὰ ἦτο τοῦ λοιποῦ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Συλλόγου ἔνεκα τῆς γλισχρότητος τῶν εἰσπράξεων.

Ἡ ὀλιγότης αὕτη τῶν εἰσπράξεων τῶν ἐταίρων παρεκίνησεν τὸ Συμβούλιον ἀελαττώσῃ κατὰ τὸ ἡμισυ σχεδὸν τὴν τιμὴν τῆς συνδρομῆς αὐτῶν προσδιόρισαν αὐτὴν εἰς 10 μὲν δραχμὰς διὰ τοὺς Καθηγητάς, εἰς 8 διὰ τοὺς Ἑλληνοδιδασκάλους καὶ εἰς 6 διὰ τοὺς Δημοδιδασκάλους ἐλπίζον οὕτω ὅτι διὰ τῆς ἐλαττώσεως ταύτης ἐκλείπει ἡ πρόφασις τοῦ ὑπερόγκου δῆθαι τῆς συνδρομῆς ἐκ μέρους τῶν ἐταίρων, ὧν πολλοὶ καθυστεροῦσι καὶ πέντε ἔτι ἑτῶν συνδρομὴν, εὐκολύνεται δὲ καὶ ἡ ἐγγραφὴ νέων.

Καὶ ἐφέτος αἱ Μοναὶ ἀνέγραψαν, ἐπὶ τῇ αἰτήσει μας, εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς των διακοσίας μὲν δραχμὰς ἡ Μονὴ Πεντέλης, ἑκατὸν δ' ἡ τῶν Ἀσωμάτων, αἵτινες μετὰ τινὰς ἡμέρας εἰσπραχθήσονται.

Ἡ δὲ Μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαιίου, παρ' ἧς ἐπίσης ἤτησάμεθα ν' ἀναγράφῃ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ αὐτῆς, ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγουμένα ἔτη, ποσὸν τι ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου, δὲν ἀπήντησεν εἰσέτι εἰς τὴν ἐπιστολήν μας.

Πρὸ ὀλίγων δ' ἡμερῶν ἐξεδόθη τὸ ἐντάλμα περὶ πληρωμῆς τῆς δόσεως τῆς Β', ἑξαμηνίας τῆς ἐπιχορηγήσεως τοῦ Ἰπουργείου τῆς Παιδείας ἐκ δραχμῶν τριακοσίων πεντήκοντα, ἧτις καταλογισθήσεται εἰς τὴν τοῦ ἐπιόντος ἔτους διαχείρισιν ὡς εἰσπραξίς γενομένη μετὰ τὴν 14 Αὐγούστου, ὅτε κατὰ τὸ Καταστατικὸν λήγει τὸ συλλογικὸν ἔτος.

Ἐπίσης ὀφείλω ν' ἀναφέρω ὅτι Ῥώσσοι Ἐγερμονόπαις διὰ τῆς Δημορχίας ἔδωκε τῷ Συλλόγῳ 200 δραχμὰς διὰ φιλανθρωπικὸν σκοπὸν, αἵτινες διενεμήθησαν εἰς ἀπόρους διδασκάλους, τὸ ποσὸν τοῦτο ἀναφέρω ὡς ἐκδοὺς διπλότυπον ἀπόδειξιν παραλαβῆς.

Ἐφέτος, ὅπως καταστήσῃ τὴν ὕλην τοῦ περιοδικοῦ ποικιλωτέραν τὸ Συμβούλιον, ἀπεφάσισε ν' ἀμείβωνται οἱ συντάκται αὐτοῦ συμφώνως τῷ Καταστατικῷ· καὶ οἱ μὲν καταχωρίζοντες πρωτοτύπους διατριβὰς λαμβάνουσι δραχ. 80 κατὰ τυπογραφικὸν φύλλον, οἱ δὲ δημοσιεύοντες διατριβὰς ἐκ μεταγλωττίσεως δραχμὰς 40, οὕτω δὲ πλείστοι ἐπροθυμοποιήθησαν, ἵνα πλουτίζωσι τὸ περιοδικὸν δι' ἀξιολόγων διατριβῶν.

Ἐπὶ τὰ ἐξοδα τοῦ τρέχοντος ἔτους ἀνεγράφῃ καὶ ὁ διὰ τὸ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκδιδόμενον τεῦχος τυπογραφικὸς χάρτης.

Ἐφέτος τὰ τακτικὰ τοῦ Συλλόγου ἐξοδα ὑπερέβησαν τὰ περισυνὰ κατὰ 65 περίπου δραχμὰς καὶ τοῦτο διότι, κατ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου, ἐπληρώθησαν δραχ. 50 διὰ προεξόφλησιν τοῦ ἐντάλματος

τοῦ δήμου ἐκ χιλίων δραχμῶν, αἵτινες ἀνεγράφησαν ἐν τῇ διαχειρίσει τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐπίσης δ' ἐδαπανήθησαν δραχ. 30 διὰ τὸ χαρτόσημον τῆς ἀποδείξεως παραλαβῆς τῶν 4000 δραχμῶν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἀλλὰ τὰ ἕκτακτα ἔξοδα ἠλαττώθησαν κατὰ πολὺ ἐφέτος ἀνελθόντα μόνις εἰς δραχ. 49.50 ἕνεκα τῆς ὑπερβάσεως τῶν τακτικῶν.

Ἐφέτος ὁ Σύλλογος ἐδαπάνησε δραχ. 418.80 εἰς πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης του, διότι ἠγόρασε βιβλία τινα, ὧν τὸ ἀξιολογώτατον, ἡ μεγάλη Ἑγκυκλοπαιδεία τοῦ Brockhaus, τιμᾶται μόνη αὕτη δραχ. 273, ἐβιβλιοδετήσαμεν δὲ καὶ πλείστους τόμους διαφόρων περιοδικῶν συγγραμμάτων, ἠγοράσαμεν ἕνα γεωγραφικὸν χάρτην κτλ.

Ἐπληρώθησαν δ' εἰς τὸν βιβλιοπώλην Μπέκ δραχ. 50 ἔναντι παλαιοῦ χρέους τοῦ Συλλόγου ἐκ δραχ. 100.

Εἰς δὲ τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν ἐπληρώσαμεν ἔναντι τοῦ πρὸς αὐτὴν χρέους μας ἐκ δραχ. 2900 δραχ. 2000, ὥστε ἐναπολείπεται ὄφλημα ἐκ δραχμῶν 900 μόνις τῇ αὐτῇ Τραπέζῃ ἀπετίσαμεν δραχ. 234 διὰ τόκους καὶ μικρὸν τι ποσὸν δι' ἔξοδα, ὥστε ἐν ὄλῳ ἐπληρώσαμεν αὐτῇ ἐφέτος δραχ. 2246.50. Τοιοῦτοτρόπως ἐξοφλουμένου προσεχῶς καὶ τοῦ ὑπολοίπου τοῦ χρέους, ἀπομένει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Συλλόγου οἰκόπεδον μεγάλης ἀξίας, καίμενον εἰς θέσιν κεντρικὴν, ὅπερ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πολὺ τῷ Συλλόγῳ βραδύτερον.

Τοιαύτης οὔσης ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τῆς καταστάσεως τοῦ ταμείου προκύπτει ἐκ τῆς ἐφετεινῆς διαχειρίσεως περίσσειμα ἐκ δραχμῶν 672.13 τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο διπλάσιον, ἂν εἰσεπράττοντο αἱ ἐπιχορηγήσεις τῶν Μονῶν καὶ ἐπληρώνετο ἐγκαιρότερον ἢ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Ἀποδείξεις ἐφέτος ἐξέδωκα 80, ἐξ ὧν εἰσεπράχθησαν μέχρι τῆς 14 Δεκεμβρίου αἱ 45, μένουσι δ' ἀνείσπρακτοι αἱ 35. Ἐξ αὐτῶν κρατεῖ εἰς χεῖρας του ὁ εἰσπράκτωρ δύο ἀποδείξεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Παπαχατζῆ, πιθανῶς ἀπολεσθείσας, ὡς ἐδήλωσε, μένουσι δ' ἀνείσπρακτοι δύο ἔτι ἀποδείξεις τοῦ κ. Γεωργ. Βούλγαρη, κρατούμεναι ὑπὸ τούτου.

Ἦδη προβαίνω εἰς τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν ἐσόδων τε καὶ ἐξόδων.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ

Α'. ΕΤΑΙΡΟΙ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

α'. Καθηγηταί.

Οὗτοι εἰσὶ 37, ὧν ἡ ἀξία τῶν συνδρομῶν ἀνέρχεται εἰς δραχμὰς 592. Ἐκ τούτων 5 μὲν ἐπλήρωσαν τὴν ἐνιαύσιον αὐτῶν συνδρομὴν δραχ. 80, 8 δὲ τὴν τῆς Α' ἑξαμηνίας δρ. 64, ἤτοι ἐν ὄλῳ δρ. 144. Παρελθόντων δ' ἔτων ἐπλήρωσαν. » 160

Ἐν ὄλῳ... δρ. 304

β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶν 6, ὧν ἡ ἀξία τῶν συνδρομῶν ἀνέρχεται εἰς δραχμὰς 72. Ἐκ τούτων 3 μὲν ἐπλήρωσαν τὴν ἐνιαύσιον αὐτῶν συνδρομὴν δραχ. 36, εἰς δὲ τὴν τῆς Α' ἑξαμηνίας δρ. 6, ἤτοι ἐν ὄλῳ δρ. 42. Παρελθόντος δ' ἔτους ἐπλήρωσαν. » 6

Ἐν ὄλῳ... δρ. 48

γ'. Δημοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶν 6, ὧν ἡ ἀξία τῶν συνδρομῶν ἀνέρχεται εἰς δραχ. 60. Ἐκ τούτων 2 μὲν ἐπλήρωσαν τὴν ἐνιαύσιον αὐτῶν συνδρομὴν δρ. 20, εἰς δὲ τὴν τῆς Α' ἑξαμηνίας δρ. 5, ἤτοι ἐν ὄλῳ δρ. 25. Παρελθόντων δ' ἔτων συνδρομαί. » 25

Ἐν ὄλῳ... δρ. 52

Δικαίωμα ἐγγραφῆς νέου ἐταίρου. » 2

Ὡστε, ἂν ἀπέτινον πάντες οἱ ἐν Ἀθήναις ἐταῖροι τὰς τοῦ τρέχ. ἔτους συνδρομὰς αὐτῶν, θὰ εἰσεπράττομεν δραχ. 724, ἤτοι 592 παρὰ καθηγητῶν, 72 παρ' ἑλληνοδιδασκάλων καὶ 60 παρὰ δημοδιδασκάλων.

Ἐχομεν δὲ τὴν ἐξῆς διαφορὰν εἰσπραξίων μεταξὺ τοῦ λήξαντος καὶ τοῦ παρελθόντος ἔτους. 1889—1890 Καθηγηταὶ ἀπέτισαν. δρ. 520

1890—1891. » » δρ. 304

Διαφορὰ ἐπὶ ἑλαττον ἔφέτος δρ. 216

1889—1890	Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	δρ.	93
1890—1891	» » » ».....	»	48
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	45
1889—1890	Δημοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	δρ.	57
1890—1891	» » » ».....	»	52
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	5
Ἐν ὄλφ	1889-1890 Καθηγηταί, Ἑλληνοδ. καὶ Δημοδ.	δρ.	670
	1890-1891 » » » ».....	»	404
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	266

Β'. ΕΤΑΙΡΟΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ

α'. Καθηγηταί.

Οὗτοι εἰσὶ 15, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δρ. 240. Ἐκ τούτων εἰς καὶ μόνος ἠυδόκησε νὰ πληρώσῃ μίαν συνδρομὴν παρελθόντος ἐτους..... δρ. 16

β'. Ἑλληνοδιδασκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶν 8, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχ. 96.

Ἐξ αὐτῶν οὐδεμίαν εἰσεπράξαμεν.

γ'. Δημοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶν 7, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχ. 70. Ἐκ τούτων εἰς ἐπλήρωσε συνδρομᾶς δύο παρελθόντων ἐτῶν δρ. 20. Ἄν δὲ ἀπέτινον πάντες οἱ ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις Ἐταῖροι τὰς συνδρομὰς αὐτῶν, θὰ εἰσεπράττομεν δραχ. 406, ἤτοι 240 παρὰ καθηγητῶν, 96 παρὰ ἑλληνοδιδασκάλων καὶ 70 παρὰ δημοδιδασκάλων.

Ἐχομεν δὲ τὴν ἐξῆς διαφορὰν μεταξὺ τοῦ λήξαντος καὶ τοῦ παρελθόντος ἐτους:

1889—1890	Καθηγηταὶ ἀπέτισαν.....	δρ.	128
1890—1891	» » » ».....	»	16
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	112
1889—1890	Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	δρ.	27
1890—1891	» » » ».....	»	—
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	27

1890—1891	Δημοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	δρ.	20
1889—1890	» » » ».....	»	10
	Διαφορὰ ἐπὶ πλεόν ἐφέτος.....	δρ.	10
Ἐν ὄλφ	1889-1890 Καθηγηταὶ Ἑλληνοδ. καὶ Δημοδ.	δρ.	165
	1890-1891 » » » ».....	»	36
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	129

Γ'. ΕΤΑΙΡΟΙ ΕΝ ΤΩ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩ

α'. Καθηγηταί.

Οὗτοι εἰσὶ 10, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δρ. 160. Ἐκ τούτων εἰς ἐπλήρωσε τὴν τοῦ τρέχ. ἐτους συνδρομὴν του... δρ. 20

Παρελθόντων δ' ἐτῶν δύο ἐπλήρωσαν..... » 31

Ἐν ὄλφ..... δρ. 51

β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι.

Οὗτοι εἰσὶ 4, ὧν αἱ συνδρομαὶ ἀνέρχονται εἰς δραχ. 48. Ἐκ τούτων μίαν μόνην παρελθόντος ἐτους συνδρομὴν εἰσεπράξαμεν ἐκ δρ. 12.

γ'. Δημοδιδάσκαλοι.

Οὐδένα λακτημίνοι ἑταῖρον, οὐδὲν εἰσεπράξαμεν.

Ἄν ἀπέτινον δὲ πάντες οἱ ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ ἑταῖροι τὰς συνδρομὰς αὐτῶν, θὰ εἰσεπράττομεν δραχ. 208, ἤτοι 160 παρὰ καθηγητῶν καὶ 48 παρ' ἑλληνοδιδασκάλων.

Ἐχομεν δὲ τὴν ἐξῆς διαφορὰν μεταξὺ τοῦ λήξαντος καὶ τοῦ περυσικοῦ Συλλογικοῦ ἐτους.

1889—1890	Καθηγηταὶ ἀπέτισαν.....	δρ.	152
1890—1891	» » » ».....	»	51
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	101
1889—1890	Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	δρ.	12
1890—1891	» » » ».....	»	12
	Διαφορὰ ἐφέτος οὐδεμία.....	δρ.	—
1889—1890	Δημοδιδάσκαλοι ἀπέτισαν.....	δρ.	10
1890—1891	» » » ».....	»	—
	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος.....	δρ.	10

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ « ΠΛΑΤΩΝΟΣ » ΕΤΟΣ 1890—1891

Α'. Ἀθηνῶν.

1) Ριζάριος Σχολῆ	δρ.	10
2) Παρθένιος Ζήσης	»	10
3) Σεβ. Μητροπολίτης κ. Γερμανός	»	16

Β'. Ἐπαρχιῶν.

Οὐδέν εἰσεπράξαμεν.

Γ'. Ἐξωτερικοῦ.

1) Prudence Andréadés	δρ.	20
---------------------------------	-----	----

ΕΤΩΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΩΝ

Α'. Ἀθηνῶν.

1) Β. Βούλγαρης ἀπέτισε	»	10
-----------------------------------	---	----

Β'. Ἐπαρχιῶν.

Οὐδέν εἰσεπράξαμεν.

Γ'. Ἐξωτερικοῦ.

Οὐδέν εἰσεπράξαμεν.

Σύνολον εἰσπράξεων συνδρομητῶν δρ. 66

Διαφορὰ πρὸς τὸ παρελθὸν ἔτος :		
1889—1890 εἰσεπράχθησαν	Δρ.	160.50
1890—1891 »	»	66.—

Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον ἐφέτος δρ. 94.50

ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Α'. ΟΙ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

τρέχοντος ἔτους.

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν	δρ.	144
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν	»	42
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι	»	25
Δ'. Δικαιώματα ἐγγραφῆς	»	2

Εἰσπράξεις τρέχοντος ἔτους δρ. 213

Παρελθόντων ἐτῶν.

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν	δρ.	160
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν	»	6
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι	»	25

Εἰσπράξεις παρελθόντων ἐτῶν δρ. 191

Καθυστεροῦσι δὲ τρέχοντος ἔτους.

Α'. Καθηγηταὶ	δρ.	448
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι	»	30
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι	»	35

Ἐν ὅλῳ οἱ ἐνταῦθα καθυστεροῦσι δρ. 513

Β'. ΟΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ

τρέχοντος ἔτους.

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν οὐδέν.		
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν οὐδέν.		
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι	»	»

Παρελθόντων ἐτῶν.

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν	δρ.	16
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν οὐδέν.		
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν	»	20

Εἰσπράξεις παρελθόντων ἐτῶν δρ. 36

Καθυστεροῦσι δὲ τρέχ. ἔτους

Α'. Καθηγηταὶ	δρ.	240
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι	»	96
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι	δρ.	70

Ἐν ὅλῳ καθυστεροῦσι οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις δρ. 408

Γ'. ΟΙ ΕΝ ΤΩ ΕΣΩΤΕΡΙΚῳ

τρέχοντος ἔτους.

Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν	δρ.	20
-----------------------------------	-----	----

Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν οὐδέν.	
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι » »	
Τρέχοντος ἔτους ἐν ὄλφ.	δρ. 20
Παρελθόντων ἐτῶν.	
Α'. Καθηγηταὶ ἐπλήρωσαν.	δρ. 31
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν.	» 12
Γ'. Δημοδιδάσκαλοι ἐπλήρωσαν οὐδέν.	
Παρελθόντων ἐτῶν ἐν ὄλφ.	δρ. 43
Καθυστεροῦσι τρέχ. ἔτους.	
Α'. Καθηγηταὶ.	δρ. 140
Β'. Ἑλληνοδιδάσκαλοι.	» 48
Οἱ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καθυστεροῦσι.	δρ. 188

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ «ΠΛΑΤΩΝΟΣ»

Α'. 1890—1891.

Α'. Ἀθηνῶν ἐπλήρωσαν.	δρ. 36
Β'. Ἐπαρχιῶν οὐδέν.	
Γ'. Ἐξωτερικοῦ ἐπλήρωσαν.	» 20
Ἐν ὄλφ.	δρ. 56
Β'. Παρελθόντων ἐτῶν.	
Α'. Ἀθηνῶν ἐπλήρωσαν.	δρ. 10
Β'. Ἐπαρχιῶν οὐδέν.	
Γ'. Ἐξωτερικοῦ οὐδέν.	
Ἐν ὄλφ.	δρ. 10

ΓΕΝΙΚΑ ΕΣΟΔΑ

1) Συνδρομαὶ Ἑταίρων.	δρ. 501.—
2) Δικαιώματα ἰγγραφῆς.	» 2.—
3) Συνδρομηταὶ «Πλάτωνος».	» 66.—
4) Ἐπιχορήγησις Ὑπουργ. Ἐσωτερικῶν καὶ Παιδείας.	» 4,350.—

5) Τόκοι ἐντόκου καταθέσεως.	» 69.—
6) Ἐκτακτοὶ συνδρομαὶ.	» 200.—
7) Περὶσσευμα διαχειρίσεως παρελθόντος ἔτους.	» 1,450.78
Ἐσοδα ἐν ὄλφ.	δρ. 6,638.78

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΑΠΑΝΑΙ

Τὰ δὲ δαπανηθέντα ἐπὶ τῇ βάσει 66 ἐντάλματων ἔχουσι ὡς:

1) Μισθοὶ προσωπικοῦ ἐντάλματος 7.	Δρ. 208.—
2) Ἐνοίκιον γραφείου.	» 7. » 600.—
3) Πρακτικὰ ἐξοδα.	» 17. » 252.35
4) Ἐκτακτὰ ἐξοδα.	» 5. » 49.50
5) Τραπεζικὸν μέρος κερφ. καὶ τόκοι.	» 2. » 2246.50
6) Ἀγορὰ βιβλίων καὶ δετικά.	» 4. » 418.80
7) Ὑπὲρ ἀπόρων διδασκάλων.	» 2. » 200.—
8) Ἐκκρεμαὶς λογαριασμοῦ.	» 1. » 50.—
9) Ἐκτυπωτικὰ «Πλάτωνος».	» 3. » 1163.—
10) Τυπογραφικὸς χάρτης.	» 9. » 266.—
11) Διακπέραισις.	» 3. » 55.50
12) Ἀμοιβὴ συγγραφέων.	» 6. » 457.—
Δαπάναι ἐν ὄλφ.	δρ. 5966.65
Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν ἐσόδων.	» 6638.78
ἀφαιρεθῶσι αἱ δαπάναι.	» 5966.65

Ἀπομένει πέρσσευμα. δρ. 672.13

Ἐκ τῶν χρημάτων τούτων ἔλλειπousι δραχ. 155, αἵτινας εἰσπρα-
 χθεῖσαι κατηναλώθησαν ὑπὸ τοῦ εἰσπράκτορος ἕνεκα ἀσθενείας του.
 Ἐξ αὐτῶν, ἐὰν ἀφαιρέσωμεν δρ. 15⁰⁰/₁₀₀ ὡς δικαίωμα εἰσπράξεως ὀφει-
 λονται ἔτι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Σύλλογον δραχ. 139⁰⁰/₁₀₀ ἕως ὅτ' ἐξο-
 φλήσῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους καὶ διὰ προσωπικῆς ἐργασίας του καὶ διὰ κα-
 ταβολῶν χρηματικῶν. Τοῦτο θεωρῶ καθήκον μου ν' ἀνακοινώσω ὑμῖν
 οὐχὶ δι' ἄλλον τινα λόγον, ἀλλ' ὅπως ἔχητε γνῶσιν. Ὡστε τὸ καθα-
 ρὸν χρῆμα ὅπερ ἐν τῷ ταμείῳ εὑρίσκεται ἀγέρχεται ἀκριβῶς εἰς δραχ-
 μὰς 517⁰⁰/₁₀₀.

ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Η περιουσία του συλλόγου σύγκριται νυν ἔκ τῶν ἑξῆς :

Α'. Ἐξ εἰκοσι μετοχῶν τοῦ πατριωτικοῦ δανείου τῶν 30 ἑκατομυρίων ὑπ' ἀριθ. 188825, 188826, 188827, 188828, 188829, 188830, 188831, 188832, 188833, 188834, 188835, 188836, 188837, 188839, 188840, 188841, 188842, 188843, 188844, 188881 ἀξίας..... δραχ. 200.—

Β'. Ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς διαχειρισέως μου τοῦ λήξαντος ἔτους δραχ. 517.13

Ὄστε ἡ χρηματικὴ περιουσία τοῦ Συλλόγου ἀνέρχεται νυν εἰς..... δραχ. 717.13

Γ'. Προσέτι κέκτηται ὁ Σύλλογος καὶ δύο οικόπεδα κείμενα ἐν Θέσσι Πατησίοις, ὧν τὸ μὲν εἶνε ἐκτάσεως πῆχυν τεκτονικῶν τετραγωνικῶν 488,23 τὸ δ' ἕτερον 503,36 ἀγορασθέντων ἀντὶ δραχμῶν 6445,40 ἤτοι πρὸς δραχ. 6.50 τὸν τετραγωνικὸν πῆχυν. Ὡς γνωστὸν, τὸ ἀγτίμιον ἐπληρώθη δι' ἐκποιήσεως τῶν ἠμολογιῶν, ἐδανείσθημεν δὲ τὸ ὑπόλοιπον παρὰ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ χρέος τοῦ Συλλόγου περιωρίσθη, ὡς προδιέλαβον εἰς δραχμὰς 900.

Δ'. Κέκτηται προσέτι ὁ Σύλλογος καὶ τὴν εἰς τὸν Νικοδήμιον ἀγῶνα ἀνήκουσαν ἠμολογίαν ἐντόκου καταθέσεως παρὰ τῆς Γενικῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς ὑπ' ἀριθ. 548 ἐκ δραχ. 1380.65.

«Πλάτωνος» σώματα κέκτηται ὁ Σύλλογος ὡς ἑγγιστα τάδε :

Ἐκ	τοῦ	Α'	τόμου	ἀντίτυπα	29
»	»	Β'	»	»	113
»	»	Γ'	»	»	238
»	»	Δ'	»	»	140
»	»	Ε'	»	»	75
»	»	ΣΤ'	»	»	139
»	»	Ζ'	»	»	51
»	»	Η'	»	»	137
»	»	Θ'	»	»	149
»	»	Ι'	»	»	166
»	»	ΙΑ'	»	»	248
»	»	ΙΒ'	»	»	250

Ἦτοι ἐν ὅλῳ σώματα 1735

Προσέτι δ' ὁ Σύλλογος κέκτηται περὶ τὰ 1800 ἀντίτυπα Ἀντιγόνης, 600 Φιλοκτήτου καὶ 1300 Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, ἧς ἐξεδόθησαν ἄχρι τοῦ νυν τὰ δύο πρῶτα τεύχη.

Ἐκθέσας μετὰ πάσης τῆς δυνατότης λεπτομερείας τὰ τῆς διαχειρίσεώς μου κατὰ τὸ λήξαν ἔτος καὶ πάλιν ἐκφράζω ἐνθέρμους εὐχαριστίας τῷ ἀξιοτίμῳ Προέδρῳ κ. Ἐμμανουὴλ Γαλάνη, τῷ Γεν. Γραμματεῖ κ. Γεωργίῳ Δέρβιρ, τῷ εἰδικῷ κ. Ἐμμ. Κανέλλῃ καὶ τοῖς λοιποῖς μέλεσι τοῦ Συμβουλίου διὰ τὰς ὑπὲρ τοῦ ταμείου τοῦ Συλλόγου ἐνεργείας των, καὶ διὰ τὴν, ἣν μοι παρέσχον, πρόθυμον ἀρωγὴν ὡς πρὸς τὴν διευκόλυνσιν τῆς διεξαγωγῆς τῆς ὑπηρεσίας μου.

Ὁ Ταμίας καὶ Σύμβουλος
ΠΑΝΑΓΗΣ ΡΑΖΗΣ

Β'. Γενικὴ Συνέλευσις.

Κατὰ τὴν συνέλευσιν ταύτην συγκροτηθεῖσαν τῇ 25 Αὐγούστου ἐξελέγησαν οἱ κ. κ. Διομ. Παπαβασιλόπουλος, Ἐυαγγ. Μουστάκας καὶ Βασ. Βυθούλας, ὅπως ἐξελέγξωσι τὴν διαχείρισιν τοῦ Ταμείου κατὰ τὸ λήξαν ἔτος.

Γ'. Γενικὴ Συνέλευσις.

Κατὰ τὴν συνέλευσιν ταύτην ἀνεγνώσθη τῇ 25 Ἰουλίου ἡ ἐκθέσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας ὑπὸ τοῦ εισηγητοῦ αὐτῆς κ. Διομ. Παπαβασιλοπούλου καθηγητοῦ, ἔχουσα ὡς ἑξῆς :

ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Κύριοι Ἐταῖροι,

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἀνατεθείσαν ἡμῖν ἐντολὴν τοῦ ἐλέγχου τοῦ Ταμείου αὐτοῦ ἐξελέγξαντες ἐπισταμένως καὶ ἐξετάσαντες τὰ σχετικὰ βιβλία, ἀποδείξεις καὶ ἐντάλματα, εἴδομεν αὐτὰ ἐν πληρστάτῃ τάξει καὶ ἀκριθείᾳ καὶ σύμφωνα τῇ λογοδοσίᾳ τοῦ Ταμείου.

Ἐκ τῆς ἐξελέξεως ταύτης ἀποδεικνύεται, ὅτι αἱ μὲν πρόσοδοι κατὰ τὸ λήξαν Ταμειακὸν ἔτος ἀνήλθον εἰς..... δραχ. 6638.78
Τὰ δὲ τακτικὰ καὶ ἐκτακτὰ ἔξοδα εἰς..... » 5966.65
Ὄστε τὸ περισσεύμα ἀνέρχεται εἰς..... » 672.13
Ἡ δὲ περιουσία τοῦ Συλλόγου σύγκριται ἐκ τῶν ἑξῆς μὲν καθαρῶς χρηματικῆς ἀξίας.

- 1) Είκοσι βολογιών του Πατριωτικού δανείου αξίας δραχ. 200.
- 2) Εξ όμολογίας έντόκως κατατεθειμένης παρά τῆς Πιστωτικῆς τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπ' ἀριθ. 548 καὶ ἀνηκούσης εἰς τὸν Νικοδήμιον ἀγῶνα αξίας δραχμῶν 1380,65.
- 3) Ἐκ περισσεύματος παρελθόντος ἔτους δρ. 672,13.
- Ἐκ τῶν ἐπομένων δὲ κτηματικῆς αξίας.
- 4) Ἐκ πόμων περιοδικοῦ ὁ «Πλάτων» 1700 περίπου.
- 5) Ἐκ δύο οἰκοπέδων κειμένων ἐν Πατησίοις αξίας δραχ. 6445,60 Ἀπέναντι τῶν ὀφειλομένων πέρυσι εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν 2900 δραχμῶν ἐδόθησαν προσέτι τὸ ἐνεστώδες ἔτος δραχμαὶ 2000, οὕτω δὲ μένει ὑπόλοιπον ὀφειλόμενον τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ δραχμαὶ 900.

Τοιαύτη εἶναι ἡ κατάστασις ἡ οικονομικὴ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, ἣτις συγκρινομένη πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶναι βελτίων ταύτης. Διότι τὰ ἔσοδα ἰκανῶς ὑβξήθησαν συγκρινόμενα πρὸς τὰ τοῦ παρελθόντος ἔτους, καὶ ἕνεκα τούτου ὁ Σύλλογος οὐκ ὀλίγον ποσὸν ἀπέτισεν ἐκ τοῦ χρέους αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν. Ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἡ βελτίωσις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν λίαν συνετὴν καὶ σώφρονα διοίκησιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν καλλίστην διαχείρισιν τοῦ Ταμίου Π. Ραζῆ.

Ἐχομεν δι' ἐλπίδος, ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς οἱ Κύριοι Ἐταῖροι φανήσονται προθυρότεροι εἰς τὴν ἀπότισιν τῆς ἐγγισίας αὐτῶν συνδρομῆς, ἀφοῦ μάλιστα αὕτη ἠλαττώθη τῇ ἀποφάσει τοῦ Συλλόγου, οὕτω δὲ πεποιθᾶμεν, ὅτι ἡ οικονομικὴ κατάστασις τοῦ Συλλόγου κατὰ προσεχὲς ἔτος ἔσται ἀνθηροτέρα.

Περαιόντες δίκαιον κρίνομεν νὰ ἐκφρασθῇ παρά τοῦ Συλλόγου ὁ δίκαιος ἔπαινος τῷ Διοικητικῷ Συμβουλίῳ καὶ ἰδίᾳ τῷ λίαν φιλοτίμῳ καὶ δραστηρίῳ Ταμίᾳ κυρ. Π. Ραζῆ, ὅστις ἐργάζεται μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ἐνθέρμου ζήλου ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τῶν συμφερόντων τοῦ Συλλόγου. Εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ ἀκαταπονήτου τούτου ἀνδρὸς καὶ εἰς τὴν ἐκτακτὸν αὐτοῦ δραστηριότητα ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ εὐχάριστος κατάστασις τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 31 Ἀυγούστου 1891.

Τὰ Μέλη

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπικῆς ὑπεβλήθη ὁ προϋπολογισμὸς ἔχων ὡς ἑπεται:

Προϋπολογισμὸς Συλλογικοῦ ἔτους 1891-1892.

ΕΣΟΔΑ	ΕΞΟΔΑ
1 Περίσσευμα λήξαντος ἔτους 1890-1891 μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς καθυστερήσεως τῶν 155 δραχ. τοῦ εἰσπράκτορος..... δρ. 517	1 Μισθὸς προσωπικοῦ γραφείου..... δρ. 480
2 Ἐπιχορήγησις Β' ἑξαμηνιας Ὑπουργείου Παιδείας » 350	2 Ἐνοίκιον καταστήματος. » 1200
3 Μονὴ Πεντέλης..... » 200	3 Τακτικὰ ἔξοδα γραφείου. » 150
4 Μονὴ Ἀσωμάτων..... » 100	4 Ἐκτακτὰ ἔξοδα καὶ ἀορταὶ συλλόγου..... » 200
5 Συνδρομαὶ Καθηγητῶν... » 1500	5 Ἀγορὰ βιβλίων, περιοδικῶν καὶ δετικῶν..... » 200
6 » Ἑλληνοδιδασκάλων » 200	6 Ὑπὲρ ἀπόρων οἰκογενειῶν ἐταίρων..... δρ. 200
7 » Δημοδιδασκάλων.. » 150	7 Δι' ἐκκρεμῆς λογ/σμοῦς » 250
8 Δικαιώματα ἐγγραφῆς τῶν ἐταίρων » 443	8 Ἐκτυπωτικὰ «Πλάτωνος» 12 τεύχη..... » 1170
9 Ἐκτακτοὶ συνδρ. Συλλόγου » 200	9 Τοπογραφικὸς χάρτης «Πλάτωνος» » 400
10 Τακτικαὶ συνδρομαὶ «Πλάτωνος» » 50	10 Διεκπεραίωσις » 80
11 Καθυστερούμεναι συνδρομαὶ παρελθόντων ἐτῶν..... » 500	11 Ἀμοιβὴ συγγραφέων... » 540
12 Καθυστερούμεναι συνδρομαὶ «Πλάτωνος» » 100	12 Πρὸς ἀποφυγὴν ὑπερβάσεως » 150
13 Συνδρομαὶ Κυβερνήσεως.. » 1100	
δρ. 5020	δρ. 5020

Δ'. Γενικὴ Συνέλευσις.

Κατὰ ταύτην γενομένην τῇ 22 Σεπτεμβρίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ γεραιτέρου τῶν μελῶν κ. Γ. Μεγαρέως ἐγένοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τοῦ Συλλόγου, καθ' ἃς ἐξελέγησαν σύμβουλοι οἱ ἐξῆς: Ἐμμ. Γαλάνης, Θ. Παπαδημητρακόπουλος, Βλ. Σκορδέλης, Γ. Δέρβος, Διομ. Παπαβασιλόπουλος, Ἀχιλ. Γρηγοριανόπουλος, Ἐμμ. Κανέλης, Θ. Ἀποστολόπουλος καὶ Π. Ραζῆς. Οἱ εἰρημένοι σύμβουλοι προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ προσωρινοῦ προέδρου κ. Γ. Μεγαρέως ἐξελέξαντο διὰ τὸ ἔτος 1891-1892 Πρόεδρον μὲν τὸν κ. Ἐμμ. Γαλάνην, Ἀντιπροέδρους

δέ τούς κ. κ. Θ. Παπαδημητρακόπουλον και Βλ. Σκορδέλην, Γενικόν Γραμματέα τόν κ. Γ. Δέρβον, ειδικόν γραμματέα τόν κ. Έμμ. Κανέλην, ταμίαν τόν κ. Παν. Ραζήν, μέλη δέ τοῦ Συμβουλίου τούς κ. κ. Διομ. Παπαβασιλόπουλον, Ἀχιλ. Γρηγοριανόπουλον, και Θ. Ἀποστολόπουλον, έφορον δέ τῆς Βιβλιοθήκης τόν κ. Π. Φέρμπον.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΝ Τῷ ΙΓ' ΤΟΜῳ

	Σελ.
Βραχεία τινα περί τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ Γεωργίου Ι. Δέρβου, καθηγητοῦ	1—28
Περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς τέχνης, λόγος ἐναρκτήριος Καρόλου Γ. Κοβήτου κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς λατινικῆς ὑπὸ Γεωργίου Δ. Μπουκουβάλα, καθηγητοῦ	28—50
Πρωινή σκηνὴ ἐν τῷ κομμωτηρίῳ πλουσίας Ῥωμαίας ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Γαλάνη, καθηγητοῦ	50—93
Περὶ καραυνοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις και νεωτέροις ὑπὸ Π. Δαμουλιάνου, καθηγητοῦ	94—107
Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς Τουρκ. κατακτησεως ὑπὸ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου κατὰ μετάφρασιν ὑπὸ Ἐμμ. Γαλάνη, καθηγητοῦ	107—121, 206—228
Πραγματεία περὶ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου ἐν γένει και ἰδίᾳ περὶ τοῦ κλήρου τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος και περὶ μισθοδοσίας αὐτοῦ ὑπὸ Ἡλία Α. Καντᾶ, προλῦτου τῆς Θεολογίας και ἐφημερίου τῆς ἐν Μασσαλίᾳ ὀρθοδόξου κοινότητος	129—170, 270—280
Ἐθνικὴ ἀγωγή ὑπὸ Βλ. Σκορδέλη, διευθυντοῦ Παρθεναγωγείου	170—175
Ἀρχαῖαι φυλαὶ τῆς Ἰταλίας κατὰ τοὺς παλαιούς ὑπὸ Εὐαγγ. Γ. Παπαχατζῆ, καθηγητοῦ	176—177
Περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὑπὸ Γεωργίου Ι. Δέρβου, καθηγητοῦ	178—206
Ὁ στρατὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὑπὸ Εὐγ. Χασιώτου	228—239

Σελ.

Ἡ χώρα τῶν ἀστέρων ὑπὸ Albert Lény, διευθυντοῦ τοῦ ἀστεροσκοπεῖου Montsouris κατὰ μετάφρασιν.	239—249
Ἡρώδας ὁ Μιμογράφος ὑπὸ Ἐμμ. Γαλάνη, καθηγητοῦ.	249—253
Περὶ τῶν σχολικῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν ἐν τῇ μέσῃ ἐκ- παιδεύσει τῆς Γαλλίας ὑπὸ Γ. Ι. Δέρβου, καθηγητοῦ	257—269
Μία σελίδα τοῦ λεξικοῦ τοῦ Μωριά ἢ λέξεις παρμέναιαι ἀπὸ τὸ δῆμο Ἀβίας ὑπὸ Δημητρίου Γ. Πουλᾶκη, ιατροῦ	280—293
Ἀνάλυσις τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου Ἰφιγενείας τῆς ἐν Αὐλίδι ὑπὸ Γεωργίου Δ. Θεοχιδόπουλου, καθηγητοῦ	294—310
Ὁ ποιητὴς Ἀριστοφάνης καὶ οἱ ζῆλωται τοῦ Ἑράσμου ὑπὸ Θεοδώρου Παπαδημητρακοπούλου, καθηγητοῦ.	310—327
Βραχέα τινα περὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς Γαλ- λίας ὑπὸ Γεωργίου Ι. Δέρβου, καθηγητοῦ.	328—365
Βιβλιογραφίαι	255—256, 365—368
Πρακτικὰ εἰδικῶν συνεδριῶν περὶ τοῦ νόμου τῶν διδα- κτικῶν βιβλίων, ἐργασίαι τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου	121—128, 253—254
Πρακτικὰ τῶν γενικῶν συνελεύσεων, λογοδοσίαι προέδρου καὶ ταμίου, ἐκθέσεις ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας, πρόπο- λογισμὸς κτλ.	366—388

